

अग्नेश्वापां च विभ्रातृव्यमिव स युधेव ह तदग्नेर्भवति यत्रास्याप उपस्पृशन्त्य-
ग्नां द्वाधि भ्रातृव्यं वर्धयेद्यदतिदृत्य सादयेद्युऽअनासाः सादयेन्नो द्वाभिस्तं क्रा-
ममभ्यापयेद्यस्मै कामाय प्रणीयन्ते तस्माद्दु सम्प्रत्येवोत्तरेणाहवनीयं प्रणयति
॥ २१ ॥ अथ तृणैः परिस्तृणाति । द्वन्द्वं पात्राण्युदाहरति शूर्पं चाग्निहोत्रहवर्णी
च स्पर्धं च कपालानि च शम्भ्यां च कृष्णाजिनं चोल्खलमुसले दशदुपले तदश-
दशाक्षरा वै विशादिराहु यस्तद्विराजमेवैतद्यज्ञमभिसम्पादयत्यथ ग्रहन्तं द्वन्द्वं वै
वीर्यं यदा वै हो सध्वरेभेऽध्य तद्वीर्यं भवति द्वन्द्वं वै मिथुनं यज्जननं मिथुनमे-
वैतत्प्रजननं क्रियते ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

अथ शूर्पं चाग्निहोत्रहवर्णी यादत्ते । कर्मणे वा वेपाय वाप्ति यज्ञो वै कर्म
यज्ञाय हि तस्मादाह कर्मणे वाप्ति वेपाय वाप्ति वेवेष्टीय हि यज्ञम् ॥ १ ॥ अथ
वाचं यच्छति । वाग्ने यज्ञोऽवितुष्यो यज्ञं तनवाऽइत्यथ प्रतपति प्रत्युष्ट-
इत्तः प्रत्युष्टा अरातयो निष्पद्यन्ते निष्पत्ता अरातय इति वा ॥ २ ॥ देवा ह वै
यज्ञं तन्वानाः । तेऽमुररक्षन्तेभ्य आसद्ग्राहिभ्यांचक्रुस्तयज्ञमुदादेवंतन्नाष्टा र-
क्षाऽस्यतोऽपहन्ति ॥ ३ ॥ अथ म्रिनि । उर्वन्तरिक्षमन्वेष्टीत्यन्तरिक्षं वाऽअनु र-
क्षथरत्यमूलमुभयतः परिच्छिन्नं यथायं पुरुषोऽमूल उभयतः परिच्छिन्नोऽन्तरिक्ष-
मनुचरति तद्वत्प्रणवैतदन्तरिक्षमुभयमनाष्टं पुरुते ॥ ४ ॥ स वाऽअनम एव गृह-
णीयात् । अज्ञो ह वाऽअग्रे पृथेव वाऽइदं यच्छालथ स यदेग्रे तन्करवाणीति
तस्मादनस एव गृहणीयात् ॥ ५ ॥ भूमा वाऽअनः । भूमा हि वाऽअनस्तस्माद्यज्ञा
पटु भयस्यो वात्यमभूदित्याहुस्तद्भूमानमेवंतदुपति तस्मादनम एव गृहणीयात्
॥ ६ ॥ यज्ञो वाऽअनः । यज्ञो हि वाऽअनस्तस्मादनस एव यज्ञं पि सन्नि न
कौस्त्य न कुम्भं भृग्यां ह स्पर्पयो गृह्णन्ति तदृपीन्ति भृग्यां यज्ञं प्यागु-
स्तान्येतर्हि प्राकृतानि यज्ञायज्ञं निमिमाऽइति तस्मादनम एव गृहणीयात् ॥ ७ ॥
ततो पार्थ्वं गृह्णन्ति । अनन्तरादमु तर्हि यज्ञं पि जेन्म्यदमु तर्ह्यम्यदुष्ट-
गृहणीयात्ततो युज्याम ततो विमृशामेति यतो हेतु यज्जन्ति ततो विदुज्जन्ति ॥ ८ ॥
तस्य वाऽएतस्यानसः । अग्निरेव धूमिर्हि वै धूम्य स एनद्वन्त्यद्विद्वन्निर्वपां वृहं
भवन्त्यथ यज्जग्नेन कर्मन्धी प्रऽउगं वेदिरेवाग्न्य सा नीह एव रविर्जनम् ॥ ९ ॥
स धुरमधि म्रानि । धूमि धूर् धूर्न्तं धूर् तं योऽम्यन्तर्हन्ति धूर् धं वदं धूर्तं
इत्यग्निर्वाऽएव धूर्तस्तद्वदन्त्येष्टमभदनि रविर्हिराण्यस्तस्माद्वैरसाश्चरन्ते तयो ह-
तमेपोऽनिपुन्यमग्निर्धूर्तं न हिनन्ति ॥ १० ॥ तद्वत्तद्वदन्त्येष्टमभदनि । अन्तर्हन्तं

॥ ११ ॥ अथ जघनेन क
 ॥ १२ ॥ अथाक्रमते । विष्णुस्त्वा क्रमतामि
 ॥ १३ ॥ अथ प्रेक्षते । उरु यातायेति प्राणो वै यातस्तद्वत्
 ॥ १४ ॥ अथापास्यति । अपहतं रक्तं इति
 ॥ १५ ॥ अथाभिप्रायते । मुच्यन्तां पच्येति पच्यन् यादमा अद्गुल्यः प्राज्ञो
 ॥ १६ ॥ अथ गृह्णाति । देवस्य त्या सवितु
 ॥ १७ ॥ अथ देवतायाऽध्यादिशति । सूर्या ह वै
 ॥ १८ ॥ अथ मादमेक्षते । मा
 ॥ १९ ॥ अथाव-

सादयन्ति जयनेनो तर्हि गार्हपत्यं सादयेत्स्याद्वनीये हवींश्चपि अययन्त्याह-
नीये तस्य पात्राणि स० सादयन्ति जयनेनो तर्हाह्वनीयं सादयेत्पृथिव्यास्त्वा
नाभौ सादयामीति मध्यं वै नाभिर्मध्यमभयं तस्मादाह पृथिव्यास्त्वा नाभौ साद-
यामीत्यदित्याऽऽपस्थऽइत्युपस्थऽइवेनदर्भापुरिति वाऽआहुयत् सुगुप्तं गोपायन्ति
तस्मादाहादित्याऽऽपस्थऽइत्यग्ने इव्यं रक्षेति तदग्नये चैवैतद्वयिः परिवृदाति
गुप्त्याऽअस्य च पृथिव्यै तस्मादाहाग्ने इव्यं रक्षेति ॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

पवित्रे करोति । पवित्रे स्थो वैष्णव्याग्निं यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञिये स्थ
इत्येवैतदाह ॥ १ ॥ ते वै द्वे भवतः । अयं वै पवित्रं योऽयं पवते सोऽयमेक—
इवैव पवते सोऽयं पुरुषेऽन्तः प्रविष्टः प्राङ् च प्रत्यङ् च त्राविमौ प्राणोदानौ तदे-
तस्यैवानुमार्त्ता तस्माद् द्वे भवतः ॥ २ ॥ अथोऽपि ग्रीणि स्युः । व्यानो हि
तृतीयो द्वे न्वेयु भवतस्ताभ्यामेताः प्रोक्षणीरुत्पूयताभिः प्रोक्षति तद्यदेताभ्यामु-
त्पुनानि ॥ ३ ॥ वृत्रो ह वाऽइदं सर्वं वृत्वा शिरये । यदिदमन्तरेण प्राचापृ-
थिवी स यदिदं सर्वं वृत्वा शिरये तस्माद्वचो नाम ॥ ४ ॥ तमिन्द्रो जघान ।
स हतः पूतिः सर्वत एवापोऽभिप्र मुस्ताव सर्वत इव ह्ययं समुद्रस्तस्माद् द्वेका आ-
पो बीभत्साञ्चक्रिरेता उपर्युपर्यति पुम्विरेऽत इमे दर्भास्ता हैता अनापूयिता
आपोऽस्ति वाऽइतरासु स० सृष्टमिव यदेना वृत्रः पूतिरभिप्रासवत्तदेवासामेता
भ्यां पवित्राभ्यामपहन्त्यथ मेध्याभिरैवाग्निः प्रोक्षति तस्माद्वाऽएताभ्यामुत्पुनानि
॥ ५ ॥ स उत्पुनानि । सवितुर्व्यः प्रसवऽउत्पुनाभ्यच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्यस्य र-
श्मिभिरिति सविता वै देवानां प्रसविता तत्सवितुप्रसूत एवैतदुत्पुनात्यच्छिद्रेण
पवित्रेणेति यो वाऽअयं पवतऽएपोऽच्छिद्रं पवित्रमेते नैतदाह सूर्यस्य रश्मिभिर्हि-
येते वाऽउत्पवितारो यत् सूर्यस्य रश्मयस्तस्मादाह सूर्यस्य रश्मिभिरिति ॥ ६ ॥
ताः सव्ये पाणां कृत्या । दक्षिणेनोदिद्वयत्युपस्तित्येवैना एतन्मह्यत्येव देवीरा-
पोऽग्रेगुवोऽअग्रेपुव इति देव्यो ह्यगस्तस्मादाह देवीराप इत्यग्रेगुव इति ता यत् स-
मुद्रं गच्छन्ति तेनाग्रेगुवोऽग्रेपुव इति ता यत्प्रथमाः सोमस्य राज्ञो भक्षयन्ति ते-
नाग्रेपुवोऽग्रऽइममय यमं नयताग्रे यज्ञपतिं सुधातुं यज्ञपतिं देवयुवमिति साधु य-
ज्ञं साधु यज्ञपानमित्येवैतदाह ॥ ७ ॥ युष्मा इन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्य इति ।
एता उ हीन्द्रोऽवृणीत वृत्रेण स्पर्धमान एताभिर्हिनेमहैस्तस्मादाह युष्मा इन्द्रोऽ-
वृणीत वृत्रतूर्य इति ॥ ८ ॥ यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य इति । एता उ ही-
न्द्रमवृणत वृत्रेण स्पर्धमानमेताभिर्हिनेमहैस्तस्मादाह यूयमिन्द्रमवृणीध्वंवृत्रतूर्यऽ-

आज्यं भवत्येतद्वै जुष्टं देवानां यदाज्यं तज्जुष्टमेवैतदेवेभ्यः करोति तस्मादुभयत
 आज्यं भवति ॥ १० ॥ असौ वाऽअनुवाक्येयं याज्या । तेऽउभे योपे तयोर्मधु-
 नमस्ति वपस्कार एव तद्वाऽएष एव वपस्कारो य एष त्रपति स उद्येध्वाममूमधि-
 द्रवत्यस्तं यन्निमामधिद्रवति तदेतेन वृष्णेमां प्रजातिं प्रजायेते यैनयोरियं प्रजातिः
 ॥ ११ ॥ सोऽनुवाक्यामनूच्य । याज्यामनुद्रुत्य पश्चाद्वपस्करोति पश्चाद्वै परी-
 त्य वृषा योपामधिद्रवति तदेनेऽउभे पुरस्तात्कृत्वा वृष्णा वपस्कारेणाधिद्राव-
 यति तस्मादु सह वैव वपस्कारेण जुहुयाद्वपस्कृते वा ॥ १२ ॥ देवपात्रं वाऽएष
 यद्वपस्कारः । तद्यथा पात्रऽउद्धृत्य प्रयच्छेदेवं तदथ यत्पुरा वपस्काराज्जुहुयाद्यथाधो
 भूमौ निदिग्धं तदमुया स्यादेवं तत्तस्मादु सह वैव वपस्कारेण जुहुयाद्वप-
 स्कृते वा ॥ १३ ॥ शतम् ६०० ॥ तद्यथा योनौ रेतः सिञ्चेत् । एवं तदथ य-
 त्पुरा वपस्काराज्जुहुयाद्यथा योनौ रेतः सिक्तं तदमुया स्यादेवं तत्तस्मादु सह
 वैव वपस्कारेण जुहुयाद्वपस्कृते वा ॥ १४ ॥ असौ वाऽअनुवाक्येयं याज्या ।
 सा वै गायत्रीं त्रिष्टुप्सौ स वै गायत्रीमन्वाह तदम्पनब्रुवन्नमो ह्यनुवाक्येयाम-
 न्वाहेयथ हि गायत्री ॥ १५ ॥ अथ त्रिष्टुभा यजति । तदनया यजानियथ हि
 याज्यामुप्या अधि वपस्कारात्तस्माऽउ हि त्रिष्टुप्देने सयुजौ करोति तस्मादिमे स-
 म्भुज्जातेऽअनयोरेनु सम्भोगमिमाः सर्वाः प्रजा अतु सम्भुज्जते ॥ १६ ॥ स
 वा ऽ अहन्वयध्विर्वचानुवाक्यामनुश्रूयात् । अमौ ह्यनुवाक्या बृहद्वयसौ बार्हतथ
 हि तद्रूपं क्षिप्रऽएव याज्यया त्वरेतेयथ हि याज्या रथन्तरथ हीयथ राधन्त-
 रथ हि तद्रूपथ ह्वयति वाऽअनुवाक्यया प्रयच्छति याज्यया तस्मादनुवाक्यायै
 रूपथ ह्वे हवामहऽआगच्छेद्वै बर्हिः सीदति यद्वयति हि तया पूयद्वाति याज्यया तस्मा-
 द्याज्यायै रूपं वीदति हविर्जुपस्व हविराहपाय स्वादि प्रिव मेति यत्प्र हि तया यच्छति
 ॥ १७ ॥ सा या पुरस्तान्लक्षणा । सानुवाक्या स्वादमौ ह्यनुवाक्या तस्या अमुप्या अत्र
 स्तान्लक्षम चन्द्रमा नृक्षत्राणि सूर्यः ॥ १८ ॥ अथ उपरिष्टान्लक्षणा । सा याज्या
 स्यादियथ हि याज्या तस्या अस्या उपरिष्टान्लक्षणापथयो वनस्पतय आपोऽग्नि-
 रिषाः प्रजाः ॥ १९ ॥ सा ह न्वेव समृद्धानुवाक्या । यस्य मथमात्यदाहेवनामभि-
 प्याहरति सोऽएव समृद्धा याज्या यस्याऽउत्तमात्यदाहेवनाया अधि वपस्करोति
 वीर्यं वै देवतऽअस्तुभयत एवैतशीर्षेण पमिगृय यस्यै देवतार्य हविर्भवति तस्यै
 मयच्छति ॥ २० ॥ स वै वीगिति करोति । वामे वपस्कारो वामेनो रेत एवैत-
 त्सिञ्चति पडित्यृतवो वै पद तदनुज्वेततः सिच्यते तद्वतवो रेतः सिल्वमिमाः
 प्रजाः प्रजनयन्ति तस्मादेवं वपस्करोति ॥ २१ ॥ देवाराच वाऽअमुराराच । उभेप
 शानापत्याः प्रजापतेः पितृदीपश्चपुस्तावेवार्थनामो य एवाप्यने न देवा उ-

न्योऽपक्षीयते तमसुराः ॥ २२ ॥ ते देवा अकामयन्त । कथं न्विममपि संवृज्जीमहि
 यमसुराणामिति तेऽर्चन्तः आम्यन्तरचेरुस्तऽएतं हविर्यज्ञं ददृशुर्यदशपूर्ण-
 तौ ताभ्यामयजन्त ताभ्यामिष्टैतमपि समवृज्जत ॥ २३ ॥ य एषोऽसुराणामासीत् ।
 वाऽएताऽउभौ परिप्लवेतेऽअथ मासो भवति मासशः संवत्सरः सर्वं वै संव-
 सरः सर्वमेव तद्देवा असुराणां समवृज्जत सर्वस्मात्सपत्नानामसुरान्निर्भजन्तसर्वं
 एतत्सपत्नानां संवृद्धे सर्वस्मात्सपत्नान्निर्भजति य एवमेतद्वेद ॥ २४ ॥
 यो देवानामासीत् । स यवायुवत हि तेन देवा योऽसुराणां सोऽयवा न हि
 तामसुरा अयुवत ॥ २५ ॥ अथोऽइतरथाहुः । य एव देवानामासीत्सोऽयवा न
 इ तमसुरा अयुवत योऽसुराणां स यवायुवत हि तं देवाः संब्रह्मः संगरा रा-
 धैर्येभ्यः मासाः सुमेकः संवत्सरः स्वेको ह वै नामैतद्यत्सुमेक इति यवा च हि
 ताऽअयवा यवेतीवाथ येनैतेपां होता भवति तथाविहोत्रमित्याचक्षते ॥ २६ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [७. २.] ॥ पञ्चमः प्रपाठकः ॥ कंडिकासंख्या ॥ १२१ ॥

यज्ञेन वै देवाः । विवमुपोदक्रामअथ योऽयं देवः पशूनामीष्टे स इहाहीयत त-
 स्मादास्तव्य इत्याहुर्वास्तौ हि तद्वाहीयत ॥ १ ॥ स येनैव देवा विवमुपोदक्रामन् ।
 तेनोऽएवार्चन्तः आम्यन्तरचेरुथ योऽयं देवः पशूनामीष्टे य इहाहीयत ॥ २ ॥
 स ऐक्षत । अहास्य हान्तुर्यन्त्यु मा यज्ञादिति सोऽनूच्चक्राम स आयतयोत्तर-
 उणोत्पेदे स एष स्विष्टकृतः कालः ॥ ३ ॥ ते देवा अयुवन् । मा विस्त्रक्षीयति ते
 वै मा यजन्मान्तर्गताहुति मे कल्पयतेति तथेति स समवृहत्स नास्पत्स न कुं च
 नाहिनत् ॥ ४ ॥ ते देवा अयुवन् । यावन्ति नो हवींषि गृहीतान्यभूवन्तसर्वपांते
 पांते हुतमुपजानीत यथास्माऽआहुति कल्पयामेति ॥ ५ ॥ तेऽध्वर्युमयुवन् ।
 यापूर्वं हवींष्यभियारयैकस्माऽअवशनाय पुनराप्याययायातयामानि कुर्वन्
 एकैकमवशानमवधेति ॥ ६ ॥ सोऽध्वर्युः । यथापूर्वं हवींष्यभियारयदेकस्मा
 अवशनाय पुनराप्यायययायातयामान्यकरोत्त एकैकमवशानमवाधत्तस्मादास्तव
 इत्याहुर्वास्तु हि तद्यज्ञस्य यज्ञतेषु हविःषु तस्मादस्प्यै कस्यै च देवतायै हविर्गृह्य
 सर्वप्रैव स्विष्टकृदन्वाभक्तः सर्वत्र धेवेन देवा अन्वाभजन् ॥ ७ ॥ तद्वाऽअग्नय
 इति क्रियेत् । अग्निर्वै स देवस्तस्यैतानि नामानि शर्व इति यथा प्राच्या आ-
 चने भव इति यथा वाहीकाः पशूनां पृथी रुद्रोऽग्निरिति तान्यस्याशान्तान्ये-
 वराणि नामान्यग्निरित्येव शान्ततमं तस्मादग्नयऽइति क्रियते स्विष्टकृतऽ
 ॥ ८ ॥ ते रोनुः । यत्तुप्यमृष सत्ययस्महि तयः स्विष्टं कुर्विति तदेभ्यः सि-
 मरुतोऽन्तस्नात्स्विष्टकृतऽइति ॥ ९ ॥ सोऽनुवाक्यामनूच्य सम्पश्यति । ये तु

भाःयादित्ये ।

नेन॑ स्विष्टकृतप्रयादन्तिरग्नेः मिषा धामा॑तीति तदग्नेयम्राज्यभागमाहायादसो-
रस्य मिषा धामा॑तीति तत्सौम्यम्राज्यभागमाहायादग्नेः मिषा धामा॑तीति तद्य
रप उभयवाच्युत आग्नेयः पुरोडाशो भवति तमाह ॥ १० ॥ अथ यथादेवतम् ।
अयाहदेवानाम्राज्यदानां मिषा धामा॑तीति तत्प्रयाजानुयाजानाह प्रयाजानुयाजा
हे देवा आज्यपा यत्तदग्नेर्होतुः मिषा धामा॑तीति तदग्नि॑ होतारमाह तदस्मा-
एतां देवा आहुति कल्पयित्वायेनैनैतद्भूयः समशाम्यन्मिष्य॑ऽएनं धाम॑ब्रुपाहपन्त
तस्मादेव॑त् स्रम्पयति ॥ ११ ॥ तद्धैके । देवतां पूर्वां कुर्वन्त्ययादकारादग्नेरयाद्
सोमस्मायादिति तदु तपा न कुर्यादिलोम ह ते यज्ञे कुर्वन्ति ये देवतां पूर्वां कु-
र्वन्त्ययादकारादिद॑त् हि मयममभिष्याहस्त्रयादकाराग्नेवाभिष्याहरति तस्मादयाद्-
कारमेव पूर्वं कुर्यात् ॥ १२ ॥ एतस्त्वं महिमानमिति । एव वाऽअत्रो देवता आ-
वाहयति तदृषि स्त्वं महिमानमावाहयति तदुतः माहूँनैव हि चन स्वाय महिम्नऽ
इति क्रियते तद्वच तं श्रीणाति तपो हास्येप्रोऽमोपायावाहितो भवति तस्मादाह
यत्तस्त्वं महिमानमिति ॥ १३ ॥ आ यजतामेज्या इप इति । मजा वाऽऽपस्ता-
ए चतुष्यायजूकाः करोति ता इमाः मजा युजमाना अर्थन्त्यः आभ्यन्त्यरचरन्ति ॥ १४ ॥
प्रोऽअध्वरा जातवेदा जुपता॑ हविरिति । तयव्रस्यैवैतत्समृज्मिमाशस्ते याजि
देवा हविर्जुषन्ते तेन हि महज्जयति तस्मादाह जुपता॑ हविरिति ॥ १५ ॥ तद्य-
देतेऽध्वर । याज्यानुवाक्ये ऽध्वरव्रतमे भवतस्तृतीयसवनं वै स्विष्टकृद्वैरवदेवं
वै तृतीयसवनं पिमीहि देवां॑ ॥ १६ ॥ उग्रतो यविद्येति तदनुवाक्यायै वैरवदेवमग्ने यदद्य
विशोऽअध्वरस्य होतारि॑ति त्वाज्यायै वैरवदेवं तद्यदेत॑ऽएत॑रूपे भवतस्तेनोऽ-
एतु तृतीयसवनस्य रूपं तस्मादाऽएतेऽध्वर याज्यानुवाक्येऽध्वरव्रतमे भवतः
॥ १६ ॥ ते वै विष्टुभौ भवतः । वास्तु वा ऽ एतप॑स्य एत्स्विष्टकृद्वीर्यं वै
यास्त्विष्टि॑त्तुं वीर्यं मिष्टि॑त्तिष्टि॑त्तुमेवैतु॑वीर्यं वास्तां स्विष्टकृति द्यापति तस्मात्विष्टुभौ
भवतः ॥ १७ ॥ उतो ऽ अनुष्टुभावेण भवतः । वास्तवनुष्टुभास्तु स्विष्टकृत्स्वास्तु-
वैतद्वास्तु द्यापति एतु॑कं वै वास्तु शिष्यति ह मज्जा पशुभिर्येस्वैर्वै विष्टुपाऽनुष्टुभौ
भवतः ॥ १८ ॥ तदु ह भान्तवेपः । अनुष्टुभमनुवाक्यां चक्रे विष्टुभं शाज्यापित-
तुष्यं परिष्टुष्टासीति स स्थात्यपात स पवित्वा वागृष्यि शधे स परिममृशे य-
त्स्विष्टकरं तस्मादिदमापदिति स ईतदेव मेने यादिलोम यज्ञेऽन्तरमिति तस्मात्र हि-
लोम कुर्यात्सुदन्दावेव स्वातामृधे वसानुष्टुभाऽऽये वा विष्टुभौ ॥ १९ ॥ स
वा ऽ उवराणां देवपवि । उवराण्यै गुरोत्पेयं प्रेतस्य देवस्य दिङ्स्मादुवराणां द-
वपुस्तुवराण्यै गुरोत्पेयस्यै वै दिश उदपयत वं नृन प्रवारागवैस्तस्मादुवराणां द-

63

वयत्युत्तरार्धे जुहोति ॥ २० ॥ स वा ऽ अभ्यर्च्य—इत्येतराभ्य आ-
 जुहोति । इतरा आहुतीः पशवोऽनुप्रजायन्ते क्रियाः स्निग्धद्रुद्रदिग्गेषु पशू-
 न्द्वितराभिषाहतिभिः सधर्मज्ञेतेऽस्य गृहाः पशव उपपृथ्यामाणा इत्युत्समादा-
 इत्येतराभ्य आहुतिभ्यो जुहोति ॥ २१ ॥ एष वै स यज्ञः । येन तद्देवा ।
 पौत्रकामनेषु आहवनीयोऽथ य इहाहीयत स गार्हपत्यस्तस्मादेतं गार्हपत्यादा-
 मुदरान्ति ॥ २२ ॥ तं वा ऽ अष्टानु विक्रमेष्ट्यादधीत । अष्टाचरा वै गावश्च
 यज्ञ्येनैतद्विचमुपोत्क्रामति ॥ २३ ॥ एकादशास्त्रादधीत । एकादशाक्षरा वै वि-
 त्त्रिमुभवेतद्विचमुपोत्क्रामति ॥ २४ ॥ द्वादशास्त्रादधीत । द्वादशाक्षरा वै यज्ञ-
 स यद्वाऽष्टपञ्चकमिव प्राञ्चमुदरति तेनैव विचमुपोत्क्रामति ॥ २५ ॥ तदाह-
 आहवनीये हवींश्चपि श्रपयेयुस्तो वै देवा विचमुपोत्क्रामन्तेऽप्युत्तर्चनः श्र-
 म्यन्तश्चेकस्तस्मिन्हवींश्चपि श्रपयाम तस्मिन् यज्ञे तनवामहाऽ इत्यपस्त्वन्न—इ-
 ह स हविषां यद्गार्हपत्ये श्रपयेयुर्गृह आहवनीयो यज्ञे यज्ञे तनवामहाऽ इति
 ॥ २६ ॥ जुहो गार्हपत्येऽप्यथ यजन्ति । आहवनीयो वाऽप्यन वाऽप्यन वाऽप्यन वाऽप्यन
 श्रपयेयुस्तस्मै वाऽप्यन वाऽप्यन वाऽप्यन वाऽप्यन वाऽप्यन वाऽप्यन वाऽप्यन
 कुर्वात् ॥ २७ ॥ स वै यज्ञ यज्ञ उवाच । नमस्तापा वै विभेभीति का तेऽनमनते-
 एव मा परिस्वृणीयुषिति तस्मादेतदेन्निमग्नितः परिस्वृणन्ति तृणपाया वै वि-
 भीति का ते नृमिदिति तस्मादेतदेन्निमग्नितः परिस्वृणन्ति तस्मात्सुं स्थिते यज्ञे
 ह्यर्थं तर्पयित्वै मृगाद्यज्जमेवैतैर्चर्षयति ॥ २८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [७. १.]
 मन्त्रापतिर्ह वै स्वां दुहितरमभिदध्यौ ॥ २९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [७. १.]
 ति तां सुम्वभूव ॥ १ ॥ तन्नै देवानामाग आस । य इत्यथ स्वां दुहितर-
 स्वाकथं स्वसारं करोतीति ॥ २ ॥ त्वे ह देवा ऊचुः । योऽयं देवः पशूनामीष्ट-
 तिसन्धं वा ऽ अष्टं चरति य इत्यथ स्वां दुहितरमभिदध्यौ ॥ ३० ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [७. १.]
 ममिति तद्धं ह्येऽप्यायस्य विव्याच तस्य सामि देतः प्रचस्कन्द तपेभूतं
 ॥ ३१ ॥ तस्मादेतदपिनाभ्युक्तम् । पिता यत्स्वां दुहितरमभिदध्यौ
 देतः सञ्जगमानो विपिचवदिति तदाग्निमास्तमित्युक्तं तस्मिन्तद्वाह्यायते
 तुरवा देतः शाननपलेषां यथा देवानां क्रोपो व्यदध मन्त्रापतिमपिचर्षय-
 तद्धं यन्म निरुक्तन्तस् तं यज्ञ एव मन्त्रापतिः ॥ ४ ॥ तं होचुः । उपमानाव
 यद्वाऽनुप्रजायन्तेऽपि श्रपयेयुर्गृह आहवनीयो यज्ञे यज्ञे तनवामहाऽ इति
 होचुः । अगम्येनहन्ति

[illegible]

नमोवाकरचारात्स यज्ञमविदाम यज्ञमित्येवैतदाह्वाने स्तु० मूक्तवागस्युपधृती दि-
 वस्पृथिव्योरित्यग्निमेवैतदाह स्तु० मूक्तवागस्युपधृत्ववत्योरनयोर्वापृथिव्योरित्यो-
 मन्वती तेऽस्मिन्पुत्रे यजमान छावापृथिवी स्तामित्युक्त्वस्यो तेऽस्मिन्पुत्रे यजमान
 छावापृथिवी स्तामित्येवैतदाह ॥ ४ ॥ शृंगवी जीवदानुऽङ्गति । शृंगवी ते जीवदानु
 स्तामित्येवैतदाह्वानस्तुऽअमवेदेऽङ्गति ग्राह कस्माच्चन भ्रासीमो तऽङ्गं पुष्टं कुरचन
 मविदेत्येवैतदाह ॥ ५ ॥ उरुगव्यतीऽअथयद्भुक्ताङ्गति । उरुगव्यती तेऽभये स्ता-
 मित्येवैतदाह दृष्टियावा शीत्पापेति वृष्टिमस्यो ते स्तामित्येवैतदाह ॥ ६ ॥ शम्भुवौ भयो-
 भुवाङ्गति । शम्भुवौ ते भयोभुवौ स्तामित्येवैतदाहोर्जस्वती च पयस्वती येनित्तवस्यो
 तऽअपुनर्वसुषी स्तामित्येवैतदाह ॥ ७ ॥ सूपचरणा च स्वधिवरणा येति ।
 सूपचरणाह तेऽसावस्तु यामयस्तादुपचरसि स्वधिवरणा तऽअयमस्तु यामयस्तिष्ठाद
 भिन्नस्तीत्येवैतदाह तयोराविडीति तयोस्तुम्यमानयोर्दित्येवैतदाह ॥ ८ ॥ अस्मिन्
 रि० ॥ इति । अनुपतावीदृषत गृहो ज्यायोऽङ्गतेति तदाभ्येष्टाज्यभागमाहाह शुभ
 इ० ॥ इतिरनुपतावीदृषत गृहो ज्यायोऽङ्गतेति तत्साम्यमाज्यभागमाहाग्नि-
 रि० ॥ इतिरनुपतावीदृषत गृहो ज्यायोऽङ्गतेति तत् एष उभयत्राच्युत आमेयः
 पुरोडाशो भवति तुमाह ॥ ९ ॥ अथ यथादेवतम् । देवा आज्यपा आज्यपनुपन्ता-
 वीदृषन्त गृहो ज्यायोऽङ्गतेति तत्प्रयानानुयानानाह प्रयानानुयाना न देवा आज्यपा
 अग्निर्होत्रेणैव ॥ इतिरनुपतावीदृषत गृहो ज्यायोऽङ्गतेति तदग्नि० होत्रेणादा
 जुषतेत्येवं या इष्टा देवता भवन्ति ताः सम्यक्प्रत्यसौ इतिरनुपतावीदृषत गृहो ज्यायोऽङ्गतेति तत्
 यज्ञस्यैवैतत्समुद्दिष्टाशास्ते वाङ्मि देवा इतिर्गुणन्ते तेन हि मज्जन्तपति तस्मादाहावीदृषते
 त्यवीदृषतेति यज्ञे देवा इतिर्गुणन्ते तदपि गिरिमाऽङ्गतेति तस्मादाहावीदृषतेति
 ॥ १० ॥ गृहो ज्यायोऽङ्गतेति । यज्ञो वै देवानां प्रहस्त० येनज्याया० समितं कु-
 र्वेत् तस्मादाह गृहो ज्यायोऽङ्गतेति ॥ ११ ॥ अस्यामृषोऽत्रायां देवद्वयापामिति ।
 अस्या० रात्रेणो होत्रायां देवद्वयापामित्येवैतदाहाशास्तेऽप्ये यजमानोऽमाङ्गिति
 नाम एषाणि त्रेते मत्पुत्रमाङ्गिण म्प्रादयाति ॥ १२ ॥ दीर्घाण्युत्प्राशास्ते-
 ऽङ्गति । सा यामुत्प्राश देवपज्या तदिह मत्पुत्रं दीर्घाण्युत्प्राश ॥ १३ ॥ सुवज्राभ्य
 प्राशास्तेऽङ्गति । तत्पदमुष भूयो रविष्करं तदिह मत्पुत्रं सुवज्राभ्यं प्रशासनं
 स कुर्यात् पदं कुर्यात्परां देवपज्याप्राशास्तेऽङ्गति न्वेत् यथावदेव जीवतुं तन्मना
 तत्पुत्रं ॥ १४ ॥ भूयो रविष्करप्राशास्तेऽङ्गति । तदेव तन्मनावनस्याप्राशास्तेऽङ्गति

प्राणा वै सजाताः प्राणैर्हि सह जायते तत्प्राणानाशान्ते ॥ १५ ॥ दिव्यं धा-
 इति । देवलोके मेऽप्यसदिति वै यजते यो यजत न देवलोऽप्यनमेतदपित्वि-
 यदनेन हविषाशास्ते तदस्यात्तद्व्यादिति यदनेन हविषाशास्ते तदस्मै म-
 मृध्यतामित्येवैतदाह ॥ १६ ॥ ता वाऽएताः । पुञ्चाशिपः करोति तिस-
 ता अष्टावष्टाक्षरा वै गायत्री वीर्यं गायत्री वीर्यमेवैतदाशिपोऽभिमम्पादयति ।
 नातो भूयसीः कुर्यात् । अतिरिक्तं ह कुर्याद्यवतो भूयसीः कुर्याद्यव यव-
 रिक्तं द्विपन्तश्च हास्य तद्व्यात्तव्यमभ्युतिरिच्यते तस्मान्नातो भूयसीः कुर्यात् ॥
 अपीद्वै कुनीयसीः सप्तः । तदस्मै देवा रासन्तामिति तदस्मै देवा अनुमन्यन्ता-
 त्येवैतदाह तदग्निदेवो देवेभ्यो वनुतां वयमग्नेः पुरि मानुषा इति तदग्निदेवो दे-
 भ्यो वनुतां वयमग्नेऽध्यस्माऽएतद्वनवामहाऽइत्येवैतदाह ॥ १७ ॥ इष्टं च ति-
 चेति । ऐपिपुरिव वाऽएतद्यज्ञं तमविदंस्तस्मादाहेष्टं च वित्तं चेत्यभे-
 धिवीऽअथ हसस्पातामित्युभे चैनं द्यावापृथिवीऽआत्तेर्गोपायतामित्येवैतद-
 त्तु हैकऽब्राह्मः । उभे च मेति तथा होताशिप आत्मानं नान्तरेतीति त-
 द्याद्यजमानस्य वै यज्ञऽआशीः किं नु तत्रऽस्त्विजां यां वै क्राञ्च यज्ञऽअ-
 शिपमाशासते यजमानस्यैव सा न ह स एतां क चनाशिपं पूतिष्ठापयति ।
 होभे च मेति तस्मादु मूयादुभे चैनमित्येव ॥ २१ ॥ इह गतिर्यामस्येति ।
 यज्ञस्य साधु तदेवास्मिन्नैतद्व्याति तस्मादाहेह गतिर्यामस्येति ॥ २२ ॥
 नमो देवेभ्य इति । तद्यज्ञस्यैवैतत्संस्थां गत्वा नमो देवेभ्यः करोति तस्मा-
 च नमो देवेभ्य इति ॥ २३ ॥ अथ शंयोराह । शंयुर्ह वै बार्हस्पत्योऽञ्जसा
 स संस्थां विद्यां चकार स देवलोकमपीयाय तत्तदन्तर्हितमिव मनुष्येभ्य आस ॥
 तद्वाऽअपीणामनुधुतमास । शंयुर्ह वै बार्हस्पत्योऽञ्जसा यज्ञस्य संस्थां वि-
 चकार स देवलोकमपीयायेति ते तामेव यज्ञस्य संस्थां मुपायन्त्याथ शंयुर्बार्ह-
 त्योऽवेच्छन्त्योऽस्त्ववंस्तान्वेवैष एतद्यज्ञस्य संस्थां मुपैति याथ शंयुर्बार्हस्पत्योऽ-
 वेच्छन्त्योराह तस्माद्वै शंयोराह ॥ २५ ॥ स प्रतिपद्यते । तच्छब्दोऽप्यपि महेयाथ शंयुर्बार्हस्पत्योऽ-
 स्य संस्थां मुपायन्त्याथ शंयुर्बार्हस्पत्योऽवेच्छन्त्योऽस्त्ववंस्तान्वेवैष एतद्यज्ञस्य संस्थां मुपैति याथ शंयुर्बार्हस्पत्योऽ-
 मन्तयऽइति । गान्धर्वेण यज्ञायच्छति गान्धर्वं यज्ञपतये यो यज्ञस्य संस्थां वि-
 वस्तिरन्तु नः स्वस्तिमनुपेभ्य इति स्वस्ति नो देववास्तु स्वस्ति मनुष्येभ्य-
 तदाहोर्वा जिगानु मेप नमित्युर्वा नोऽयं यज्ञो देवलोकं जयत्वित्येवैतदाह ॥ २७ ॥
 नोऽयस्तु शिष्ये शं चतुष्पदऽइति । एतावद्वाऽइदं सर्वं गान्धर्वेण

[illegible]

10. 7. 2. 20. 1. 1944. 23

चतुष्पाच्च तस्मादण्वैतयज्ञस्य सधस्थं गत्वा शं करोति तस्मादाह शं नोऽयस्तु
द्विपदे शं चतुष्पदऽइति ॥ २८ ॥ अथानयेत्पुष्पस्पृशति । अमानुष-इव वाऽएत-
द्भवति यदा त्विज्ये पृष्ठ इयं वै पृथिवी प्रतिष्ठा तदस्यामेवैतत्प्रतिष्ठायां पूतितिष्ठति
तदु खलु पुनर्मानुषो भवति तस्मादनयेत्पुष्पस्पृशति ॥ २९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [९.१.] ॥

ते वै पत्नीः संयाजयिष्यन्तः प्रतिप्रायन्ति । जुहुं च सुवं चाध्वर्युरादत्ते
वेदधोऽहोताज्यविलापनीमग्नीत् ॥ १ ॥ तद्वैकेषामध्वर्युः । पूर्वेणाहवनीयं पूर्वेति
तदु तथा न कुर्याद्विहिर्था ह यज्ञात्स्याद्यत्तेनेयात् ॥ २ ॥ जघननो हव पत्नीम् ।
एकेषामध्वर्युरेति नोऽएव तथा कुर्यात्पूर्वार्धो वै यज्ञस्याध्वर्युर्जघनार्धः पत्नी यथा
भक्तः शिरः प्रतिदध्यादेवं तद्विहिर्था हव यज्ञात्स्याद्यत्तेनेयात् ॥ ३ ॥ अन्त-
रेणो हव पत्नीम् । एकेषामध्वर्युरेति नोऽएव तथा कुर्यादन्तरियाज्य यज्ञात्पूर्त्नी य-
त्तेनेयात् तस्मादु पूर्वैरेव गार्हपत्यमन्तरेणाहवनीयं चेति तथा ह न विहिर्था यज्ञाद्
भवति यथोऽष्टादः प्रचुरघ्नन्तरेण सञ्चरति स उऽष्टवास्तेषु संचरो भवति ॥ ४ ॥
अथ पत्नीः संयाजयन्ति । यज्ञाद्वै प्रजाः प्रजायन्ते यज्ञात्प्रजायमाना मिथुनाश्च जायन्ते
मिथुनात्प्रजायमाना अन्ततो यज्ञस्य प्रजायन्ते तदेना एतदन्ततो यज्ञस्य मिथुनात्प्रजन-
नात्प्रजनयति तस्मान्मिथुनात्प्रजननादन्ततो यज्ञस्येष्टाः प्रजाः प्रजायन्ते तस्मात्पत्नीः
संयाजयन्ति ॥ ५ ॥ चतस्रो देवता यजति । चतस्रो वै मिथुनं द्वन्द्वं वै मिथुनं द्वे-
द्वे हि खलु भवतो मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते तस्माच्चतस्रो देवता यजति ॥ ६ ॥
ता वाऽश्वाज्यहविषा भवन्ति । ऐतो वाऽश्वाज्यध्वं ऐत एवैतत्सिञ्चति तस्मादाज्य-
हविषो भवन्ति ॥ ७ ॥ तेनोपाध्वं चरन्ति । निरु-इव वै मिथुनेन चर्यते निरु-इ-
वैतच्छुपाध्वं तस्मादुपाध्वं चरन्ति ॥ ८ ॥ अथ सोमं यजति । ऐतो वै सोमो
ऐत एवैतत्सिञ्चति तस्मात्सोमं यजति ॥ ९ ॥ अथ तृष्टारं यजति । तृष्टा वै
सिक्तध्वं ऐतो विकरोति तस्मात्तृष्टारं यजति ॥ १० ॥ अथ देवानां पत्नीर्यज-
ति । पत्नीषु वै योनौ ऐतः प्रतिष्ठितं तत्ततः प्रजायते तत्पत्नीर्ध्वयत्तयोर्ना ऐतः
सिक्तं प्रतिष्ठापयति तत्ततः प्रजायते तस्माद्देवानां पत्नीर्यजति ॥ ११ ॥ न यत्र
देवानां पत्नीर्यजति । तन्नुहस्ताक्षरः करोत्युष ह वै तावदेवना आसने यावच्च
समिप्यजुर्देवनाहं न नो जुहोति ताभ्य एवैतच्छरः करोति तस्मा-
दिमा मानुष्य स्थिरास्तिरु-इवैष्टु पृथ्वी जिह्वयन्ति या-इव तु ता-इति ह स्माह
यावन्नवः ॥ १२ ॥ अपाग्निं पृष्टपि यजति । अथ गृध्याग्निर्लोह इमेवैत-
त्तोह्विषाः प्रजा अभिप्रजनयति ता इयं तोह्विषाः प्रजा अभिप्रजायन्ते तस्माद-

[The text in this block is extremely faint and illegible due to poor scan quality.]

गिन्नुं गृहपतिं यजति ॥ १३ ॥ नहिदन्त भवति । न ह्यत्र पतिष्यो भू-
 स्तरो यत्र याऽयतः मस्तरणं यजमानश्च भगारुहोति पुनि वाऽयुना
 स्यापि पृथी सगुक्ता भवतीति नृधं ॥ १४ ॥ स यदि न
 स्माविद्वान्तमेव स्यादुतो मस्तरस्यैव क्यं क्रियते ॥ १५ ॥ स यदि न
 रूपं कुर्यात् । यथायतः मस्तरणं यजमानश्च भगारुहोति पुनि वाऽयुना
 गाकरोति ॥ १६ ॥ स यदि मस्तरस्य क्यं कुर्यात् । वेदस्यैव नृ-
 चिद्व्याग्रं जुह्यामनक्ति प्रथमं सुवे पुनश्च स्यान्त्याम् ॥ १७ ॥ अथान्नादात्
 रेति । तूष्णीमेवानुमदृत्य चतुष्पा अग्नेऽति पुनश्च स्यान्त्याम् ॥ १८ ॥ अथान्नादात्
 तेनोऽध्यात्मानं नानुमदृणाति ॥ १९ ॥ अथाह गृगदन्तेति । अथान्नादात्
 वय ध्रौपद सगा वैव्या होतृभ्यः स्वस्तिर्मानुष्यः संयुग्मं हवीनि ॥ २० ॥ अ-
 जुहं च सुवं च सम्प्रगृह्णाति । अतो हवीदिति कदाति यदनकृपादुतिभूत्वा
 गच्छादिति तस्माज्जुहं च सुवं च सम्प्रगृह्णाति ॥ २१ ॥ स याऽभ्यनुपे-
 द्याति । अग्नेऽद्वन्धापोऽशीतमेन्यपूतो ह्यग्निस्तस्मादादादन्धायावित्यशीतं
 यो ह्यग्निस्तस्मादादादन्धायावित्यशीतं पाहि मा दिष्टोः पाहि मसित्यो पाहि दुरिष्टं
 वुरमन्याऽइति सर्वाभ्यो मार्तिभ्यो गोपायेत्येवंतदादाविपुं नः पितुं कृषित-
 पितुरनमीवं न इदमकिन्विपमन्नं कुर्वित्येवंतदाह सुपदा योनावित्यात्मने-
 स्याहा वाहिति तद्यथा उपद्रुतश्च इतमेवमस्यतुद्रवति ॥ २० ॥ अथ वेदं
 विस्रथसयति । योपा वै वेदिर्वृषा वेदो मिथुनाय वै वेदः क्रियतेऽथ यदनेन य-
 उपालभते मिथुनमेवैतत्मज्जननं क्रियते ॥ २१ ॥ अथ यत्पत्नी विस्रथसयति ।
 पा वै पत्नी वृषा वेदो मिथुनमेवैतत्मज्जननं क्रियते तस्मादेदं पत्नी विस्रथ-
 ॥ २२ ॥ सा विस्रथसयति । वेदोऽसि येन त्वं देव वेद देवेभ्यो वेदोऽभवस्ते-
 वेदो भूया इति यदि यजुषा चिकीर्षेदेतेनैव कुर्यात् ॥ २३ ॥ तमा वेदेः स्र-
 णाति । योपा वै वेदिर्वृषा वेदः पश्चाद् परीत्य वृषा योपामधिदवाति परचाद्वै-
 तत्परीत्य वृषा वेदेनाधिदवाति तस्मादा वेदेः स्र-
 ण्यजुर्जुहोति । प्राहमे यज्ञोऽनुमन्तिष्ठाताऽइत्ययं यजुत्वा समिष्टयजुः पृथी-
 त्मत्युद्धुहैवास्यैष यज्ञः मुन्तिष्ठेत तस्माद्वाऽइत्ययं यजुत्वा समिष्टयजुः पृथी-
 मुन्तिष्ठाताऽइति ॥ २५ ॥ अथ यस्मात्समिष्टयजुर्नाम । या वाऽएतेन यज्ञेन देव-
 याभ्य एष यजुस्तायते सर्वा वै तचाः समिष्टा भवन्ति तद्यज्ञासु सर्वासु समिष्टा-
 ज्जुहोति तस्मात्समिष्टयजुर्नाम ॥ २६ ॥ अथ यस्मात्समिष्टयजुर्जुहोति । या वा-
 यज्ञेन देवता ह्यपि याभ्य एष यजुस्तायतेऽउप-

जुहोतीदं नु नो जुहोति त्रिं ता एवैतद्यथायथं व्यवसृजति यत्र—यत्रासां चरणं त-
 दनु यज्ञं वाऽएतदजीजनत युदेनमतत तं जनयित्वा यत्रास्य प्रतिष्ठा तत्प्रतिष्ठाप-
 यति तस्मात् समिष्टयजुर्जुहोति ॥ २७ ॥ स जुहोति । देवा गातुर्विद इति गा-
 तुर्विदो हि देवा गातुं वित्त्वेति यज्ञं वित्त्वेत्येवैतदाह गातुमितेति तदेतेन यथायथं
 व्यवसृजति मनसस्पतऽहं देव यज्ञं स्वाहा याते धाऽइत्ययं वै यज्ञो योऽयं ए-
 वते तदियं यज्ञं सम्भृत्यैतस्मिन्यज्ञे प्रतिष्ठापयति यज्ञेन यज्ञं सन्धधाति तस्मा-
 दाह स्वाहा याते धा इति ॥ २८ ॥ अथ बर्हिर्जुहोति । अयं वै लोको बर्हिरेप-
 धयो बर्हिरस्मिन्नेवैतन्नलोकऽश्रोपधीर्दधाति ता इषा अस्मिन्नलोकऽश्रोपधयः
 पृतिष्ठितास्तस्माद्बर्हिर्जुहोति ॥ २९ ॥ तां वाऽअतिरिक्तां जुहोति । समिष्टयजुर्हो-
 वान्तो यज्ञस्य यद्बर्ध्वं समिष्टयजुषोऽतिरिक्तं तद्यदा हि समिष्टयजुर्जुहोत्यथै-
 ताभ्यो जुहोति तस्मादिमा अतिरिक्ता असम्मिता श्रोपधयः पूजायन्ते ॥ ३० ॥
 स जुहोति । स बर्हिरङ्गा हविषा घृतेन समादित्यैर्वसुभिः सं महद्भिः समिन्द्रो
 विश्वदेवेभिरङ्गा दिव्यं नभो गच्छतु यत्स्वाहेति ॥ ३१ ॥ अथ पूणीता दक्षि-
 णतः परीत्य निनयति । युक्ते वाऽएतयज्ञं युदेनं तनुते स यत् नितपेत्पराङ्मुखा
 विमुक्त एव यज्ञो यज्ञमानं पूक्षिणीयात्तयो ह यज्ञो यज्ञमानं न पूक्षिणीति तस्मा-
 त्पूणीता दक्षिणतः परीत्य निनयति ॥ ३२ ॥ स निनयति । कृत्वा विमुञ्चति
 स त्वा विमुञ्चति कस्मै त्वा विमुञ्चति तस्मै त्वा विमुञ्चति शोपायेति तत्पुष्टिमु-
 च्चमां यज्ञमानाय निराह स येनैव प्रणयति तेन निनयति येनैव योग्यं युञ्ज-
 न्ति तेन विमुञ्चन्ति शोकेण हि योग्यं युञ्जन्ति शोकेण विमुञ्चन्त्यथ फलीकरणा-
 न्कपालेनाधोऽधः कृष्णाग्निमुपास्यति रक्षसां प्रागोऽसीति ॥ ३३ ॥ देवाराच च वाऽ-
 अमुरारच । उभये प्राजापत्याः पस्पृधिरऽएतस्मिन्यज्ञे प्रजापतौ पितरि संवत्सरेऽस्मा-
 कमयं भविष्यत्यस्माकमयं भविष्यतीति ॥ ३४ ॥ ततो देवाः । सर्व यज्ञं संवृज्याय य-
 त्पापिष्ठं यज्ञस्य भागप्रेयसांस्तेनैनाधिरभजन्नस्मा पत्रोः फलीकरणैर्विषमात्म-
 निर्भक्ता असमित्येव वै मुनिर्भक्तो यं भागिनं निर्धजन्त्यथ यमभागं निर्धजन्त्येव
 स तावच्छतःसतऽउत हि वये लब्ध्वाह किं वा बभूवेति स यथैवैभ्यो देवा भा-
 गमुकल्पयंस्तुमेवैभ्य एष एतद्भागं करोत्यथ यज्ञोऽधः कृष्णाग्निमुपास्यत्यनग्ना
 येवैभ्य एतदन्धे तुमसि प्रवेशयति तपोऽएवास्तृप्शो रक्षसां प्रागोऽसीत्यनग्ना-
 चन्धे तुमसि प्रवेशयति तस्मात्प्रशोस्तेदनी न कुर्वन्ति रक्षसा इति स भागः
 ॥ ३५ ॥ प्राञ्जलम् ॥ ३ ॥ [९. २.] ॥

संस्थिते यज्ञे । दक्षिणतः परीत्य पूर्णपात्रं निनयति तथा हृदग्रः
 स्मादक्षिणतः परीत्य पूर्णपात्रं निनयति देवलोके मेऽप्यसदिति वै यज्ञे
 जते सोऽस्यैष यज्ञो देवलोकेवाभिप्रैति तदनुची दक्षिणा यां ददाति सति
 क्षिणामन्वारुभ्य यजमानः ॥ १ ॥ स एष देवयानो वा पितृयाणो वा पुन्य
 तदुभयतोऽग्निशिखे समोपन्त्या तिष्ठनः प्रति तुमोपतो यः प्रत्युप्योऽत्यु तथै
 जते योऽतिमुज्यः शान्तिरापस्तदेतमेवैतत्पन्थानथ शमयति ॥ २ ॥ पूर्णं नि
 यति । सर्वं वै पूर्णं सर्वेणैवैनमेतच्छमयति सन्ततमव्यवच्छिन्नं निनयति सन्
 तेनैवैनमेतदव्यवच्छिन्नेन शमयति ॥ ३ ॥ यदेव पूर्णपात्रं निनयति । यद्वै य
 स्य मिथ्या क्रियते व्यस्य तद्ब्रह्मन्ति क्षयवन्ति शान्तिरापस्तदग्निः शान्त्या शम
 यति तदग्निः सन्दधाति ॥ ४ ॥ पूर्णं निनयति । सर्वं वै पूर्णं सर्वेणैवैतत्सन्दधाति
 सन्ततमव्यवच्छिन्नं निनयति सन्ततेनैवैतदव्यवच्छिन्नेन सन्दधाति ॥ ५ ॥ तदज
 तना प्रतिशृणाति । सं वर्चसा पयसा सन्तनूभिर्गन्माहि मनसा सथ शिवेन तृष्ण
 यज्ञो विदधातु रायोऽनुमार्ष्टु तन्नो यद्विलीष्टमिति यद्विवृढं तत्सन्दधाति ॥ ६ ॥ अ
 वमुपस्पृशते । द्वयं तद्यस्मान्मुखमुपस्पृशतेऽमृतं वाऽश्वापोऽमृतेनैवैतत्सथ स्पृ
 ष्णु चैवैतत्कर्मात्मकुर्वते तस्मान्मुखमुपस्पृशते ॥ ७ ॥ अथ विष्णुक्र
 ममुतिभिरिव त्वत्स देवान्प्रीत्वा तेष्वापित्वी भवाति तेष्वापित्वी भू
 राभिमुक्रामति ॥ ८ ॥ यदेव विष्णुक्रमान्क्रमते । यज्ञो विष्णुः स देव
 विक्रान्तिं विचक्रमे यैपामियं विक्रान्तिरिदमेव प्रथमेन पदेन पस्पाराथे
 वितीयेन द्विमुत्तमेन ताम्येवैष एतस्मै विष्णुर्यज्ञो विक्रान्तिं विक्रमते तस्मा
 क्रमान्क्रमते तदाऽइत एव पराचीनं भूयिष्ठा—इव क्रमन्ते ॥ ९ ॥
 यं च वयं द्विप्पो विष्णुर्व्यक्रथस्त ब्रह्मणेन ब्रह्मसा ततो निर्भक्तो योऽस्मान्ने
 द्विष्टि यं च वयं द्विप्पो द्विविष्णुर्व्यक्रथस्त जागतेन ब्रह्मसा ततो निर्भक्तो यो
 पानि तस्य ये ररमयस्ते मुक्तोऽथ यत्परं भाः मजापतिर्वा स स्वर्गो वा
 यमिषान्लोकान्त्समारुह्यार्थतां गतिमेतां प्रतिष्ठां गच्छति परस्तात्वेना
 य इतोऽनुगासनं यिक्रामेद्वयं तद्यस्मात्परस्तादृशं

नपसरणात्सपत्नाननुदन्त तथोऽप्येष पतदपसरणत एवाग्रे जयन्जयति दिवमे-
 चाग्नेऽधेऽमन्तरिक्षमथेतोऽनपसरणात्सपत्नाद्युदतऽइयं वै पृथिवी प्रतिष्ठा तदस्यामे-
 वैतत्प्रतिष्ठायां प्रतितिष्ठति ॥ ११ ॥ तदु तद्विवि विष्णुर्व्यक्रथस्त । ज्ञागतेन छ-
 न्दसा ततो निर्भक्तो योऽस्मान्देष्टि यं च वयं द्विप्पोऽन्तरिक्षे विष्णुर्व्यक्रथस्त
 वैष्टुभेन छन्दसा ततो निर्भक्तो योऽस्मान्देष्टि यं च वयं द्विप्वाः पृथिव्यां विष्णु-
 र्व्यक्रथस्त गायत्रेण छन्दसा ततो निर्भक्तो योऽस्मान् देष्टि यं च वयं द्विप्पोऽ-
 स्मावचादस्यै प्रतिष्ठायाऽइत्यस्याथ हीदथ मयमत्रायं प्रतिष्ठितं तस्मादाहास्माव-
 चादस्यै प्रतिष्ठायाऽइति ॥ १२ ॥ अथ माह मेक्षते । माची हि देवानां दिक्-
 स्मात्माह मेक्षते ॥ १३ ॥ स मेक्षते । अगन्म स्वगिति देवा वै स्वर्गन्म देवानि-
 त्येवैतदाह सं ज्योतिषाभूमेति सं देवैरभूमेत्येवैतदाह ॥ १४ ॥ अथ सूर्यमुदीक्षते ।
 सैषा गतिरेषाप्रतिष्ठा तदेतां गतिमेतां प्रतिष्ठां गच्छति तस्मात्सूर्यमुदीक्षते ॥ १५ ॥
 स उदीक्षते । स्वयम्भूरसि ध्रेष्ठो रश्मिरित्येष वै ध्रेष्ठो रश्मिर्यत्सूर्यस्तस्मादाह
 स्वयम्भूरसि ध्रेष्ठो रश्मिरिति वर्चोदा असि वर्चो मे देहीति त्वेवाहं धर्वामीति ह
 स्माह याज्ञवल्क्यस्तद्धयेव ब्राह्मणेनैष्टव्यं यद्वत्सवर्चसी स्यादित्युतो ह स्माहौपोदि-
 तिय एष वाच मद्यं गा दास्यति गोदा गा मे देहीत्येवं यं कामं कामयते सोऽस्मै
 कामः समृध्यते ॥ १६ ॥ अथावर्चते । सूर्यस्यावृतमन्वावर्चऽइति तदेतां गतिमेतां
 प्रतिष्ठां गत्वैतस्यैवावृतमन्वावर्चते ॥ १७ ॥ अथ गार्हपत्यमुपतिष्ठते । इयं तद्य-
 स्माद्गार्हपत्यमुपतिष्ठते गृहा वै गार्हपत्यो गृहा वै प्रतिष्ठा तद्गृहेष्वेवैतत्प्रतिष्ठायां
 प्रतितिष्ठति याचकैवास्येह मानुषमायुस्तस्माऽप्येवैतदुपतिष्ठते तस्माद्गार्हपत्यमुपतिष्ठ-
 ते ॥ १८ ॥ स उपतिष्ठते । अग्ने गृहपते सुगृहपतिस्त्वयाग्नेऽहं गृहपतिना भूया-
 सथ सुगृहपतिस्त्वस्मयाग्ने गृहपतिना भूया इति नात्र तिरोहितमिवास्त्यस्थूरिणौ
 गार्हपत्यानि मन्त्रित्वपुनार्चानि नौ गार्हपत्यानि सन्वित्वयेवैतदाह शतथ हिमा
 इति शतं वर्षाणि जीव्यासमित्येवैतदाह तदप्येतद्ब्रुवन्नाद्रियेतापि हि भूयाथसि
 शतावर्षेभ्यः पुरुषो जीवति तस्मादप्येतद्ब्रुवन्नाद्रियेत ॥ १९ ॥ अथावर्चते ।
 सूर्यस्यावृतमन्वावर्चऽइति तदेतां गतिमेतां प्रतिष्ठां गत्वैतस्यैवावृतमन्वावर्चते ॥ २० ॥
 अथ पुत्रस्य नाम गृह्णाति । इदं मेऽयं वीर्यं पुत्रोऽनुमन्तनवदिति यदि पुत्रो न
 स्यादप्यात्मन एव नाम गृह्णीयात् ॥ २१ ॥ अथाहवर्नायमुपतिष्ठते । प्राहमे य-
 द्दोऽनुमन्तिष्ठाताऽइति तूष्णीमुपतिष्ठते ॥ २२ ॥ अथ यतं विमृजते । इदमहं य
 एवास्मि सोऽस्मीत्यमानुष-इव वाऽपतद्रवति यद्व्यतमुपैति न हि तदचरन्त्यते य-

हेतु पशुषु कामं रोहति य एवं विद्वानोहिष्यामाधत्ते ॥ ७ ॥ मृगशीर्षेऽग्नी-
 ऽग्रादधीत । एतत् प्रजापतेः शिरो यन्मृगशीर्षेऽथ श्रीर्वै शिरः श्रीर्हि वै शिरस्तस्माद्यो-
 ऽर्धस्य धेयो भवत्यमावप्यर्धस्य शिर इत्याहुः धियेऽथ इ गच्छति य एवं विद्वान्-
 मृगशीर्षेऽग्राधत्ते ॥ ८ ॥ अथ यस्मात् मृगशीर्षेऽग्रादधीत । प्रजापतेर्वाऽएतच्छ-
 रीरं यत्र वाऽएनं तद्विध्यंस्तद्विपुणा भिक्षाएदनेत्याहुः स एतच्छरीरमजहाद्वास्तु
 वै शरीरमपत्त्रियं निर्वायं तस्मात् मृगशीर्षेऽग्रादधीत ॥ ९ ॥ तद्वै दधीत । न वाऽ-
 एतस्य देवस्य वास्तु नापत्त्रियं न शरीरमस्ति यत्प्रजापतेस्तस्मादेव दधीत पुनर्व-
 स्वोः पुनराध्वेयमादधीतेति ॥ १० ॥ फल्गुनीष्वग्नीऽग्रादधीत । एता वाऽइन्द्र-
 नक्षत्रं यत्फल्गुन्योऽप्यस्य प्रतिनाम्न्योऽर्जुनो इ वै नामेन्द्रो यदस्य गुह्यं ना-
 मर्जुन्यो वै नामैतास्ता एतत्परोऽक्षमाचक्षते फल्गुन्य इति को ह्येतस्यार्हति गुह्यं
 नाम ग्रहीतुमिन्द्रो वै यजमानस्तस्मैऽप्येतन्नक्षत्रेऽग्नी आधत्त इन्द्रो यन्नस्य देवते-
 तेनो दास्येत्तत्तुन्द्रमन्याध्वेयं भवति पूर्वयोगादधीत पुरस्तात्क्रतुर्हैवासमै भवत्यु-
 चरयोरादधीत श्वः श्रेयसं ह वैवास्माऽउचरावद्ववति ॥ ११ ॥ हस्तेऽग्नीऽग्रादधी-
 त । य इच्छेत्प्र मे दीयेतेति तद्वाऽअनुष्ठया यजस्तेन प्रदीयते प्रहैवासमै दीयते ॥ १२ ॥
 चित्रायामग्नीऽग्रादधीत । देवाश्च वा असुराश्चोभये प्राजापत्याः पस्पृधरे तऽउ-
 च्यऽएनामुं लोकं समारुरुक्षां चकुर्विचमेव ततोऽमुरा रौहिणमित्यग्निं चिक्रिय-
 तैरेजेनामुं लोकं समारोक्ष्याम इति ॥ १३ ॥ इन्द्रो ह वाऽईक्षां चक्रे । इमं च-
 वाऽइमे चिन्वते तत् एव नोऽभिभवन्तीति स ब्राह्मणो मुवाण एकेष्टकां प्रवध्ये-
 त्प्राय ॥ १४ ॥ स होवाच । इन्ताहमिमामप्युपवधाऽइति तथेति तामुपाधत्त ते-
 पामन्पक्रादेवाग्निरसंचित आस ॥ १५ ॥ अथ होवाच । अन्याऽअहं तां दास्ये
 प्रायामेहेति तामभिपश्याधर्ह तस्यामवृद्धायामग्निर्व्यवशादाग्नेर्व्यवशादम-
 न्मसुरा व्यवशेदुः स ता एवेष्टकां वृजान्कृत्वा ग्रीवाः प्रचिच्छेद ॥ १६ ॥ ते ह दे-
 वाः समेत्योचुः । चित्रं वाऽअभूम यऽइत्यतः सप्तनानुवधिष्येति तद्वै चित्रायै चि-
 त्वात्त्रेऽपि चित्रं ह भवति इन्ति सप्तनान्दन्ति द्विपन्तं द्वात्वं य एवं विद्वानधि-
 त्वायामाधत्ते तस्मादेतत्तत्रिय एव नक्षत्रमुपेतैर्जिघांसीति सतीत्येष्टे सप्तनान्वीव-
 जिगीपते ॥ १७ ॥ नाना ह वाऽएतान्ये चत्राण्यासुः । पृथ्वीं सूर्य एवं
 तेपामेष्ट उष्ट्रेष्ट वीर्यं चत्रमादत्त तस्मादादित्यो नाम यदेषां वीर्यं चत्रमादत्त
 ॥ १८ ॥ ते ह देवा ऊचुः । यानि वै तानि चत्राण्यभूवन् वै तानि चत्राण्य-
 भूवन्ति तदै नक्षत्राणां नक्षत्रत्वं तस्मादु सूर्यनक्षत्रेऽएव स्यादेषेष्टेषां वीर्यं चत्रमा-

माध्यन्दिनीये ।

का० १. ६. ३. २३।

ह्रयादिद्वयमहं सत्याद्वृतमुपैषीति त्वं त्वं पुनर्मानुषो भवति तस्मादिदम्
एवास्मि सोऽस्मीत्येवं व्रतं विसृजेत ॥ २३ ॥ प्राप्नोष्य ॥ ४ ॥ [६. ३
सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः ॥ कण्डिका संख्या ११४ ॥ नवमोऽध्यायः ॥ अस्मि
काण्डे कण्डिकासंख्या ८३७ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणे श्रीगविर्यज्ञनाम द्वयमं काण्डं समाप्तम् ॥

ततोऽस्य सपत्नान्निर्भक्ष्याम इति ॥ ९ ॥ तद्यथा शङ्कुभिश्चर्मं
 एवमिमां प्रतिष्ठाऽथ पर्यवृत्तं हन्तुं सयं ध्रुवाशिथिला प्रतिष्ठा तस्यां ध्रुवाया-
 लायामग्नीऽश्वादधत् ततोऽस्य सपत्नान्निर्भजन् ॥ १० ॥ तथोऽप्येष ए-
 तस्यां प्रतिष्ठाऽथ शर्कराभिः परिवृत्तं हते तस्यां ध्रुवायामशिथिलायामग्नीऽश्वा-
 तोऽस्य सपत्नान्निर्भजति तस्माच्छर्कराः सम्भरति ॥ ११ ॥ तान्याऽप्यतान-
 च सम्भारान्त्सम्भरति पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तः पशुः पञ्चर्त्तवः संवत्सरस्य ॥ १२ ॥
 तादुः । पृथ्वःर्त्तवः संवत्सरस्येति न्यूनम् तर्हि मिथुनं प्रजननं क्रियं-
 नाद्राऽद्र्याः प्रजाः प्रजायन्ते तद्धुःश्रेयसमुत्तरावत्तस्मात्पञ्च भवन्ति यद्यु पृथ्व-
 संवत्सरस्येत्यभिन्नेरैतेपाऽथ पृथ्वस्तथोऽप्येतद्वन्यूनं भवति ॥ १३ ॥ तदाहु-
 च न सम्भारऽथ सम्भरेदित्यस्यां वाऽएते सर्वे पृथिव्यां भवन्ति स येन
 षाधत्ते तत्सर्वान्सम्भारानामोति तस्मान्नैकं च न सम्भारऽथ सम्भ-
 भरेद्वैवाऽष्टमाधत्ते तत्सर्वान्सम्भारानामोति यदु सम्भारैः स-
 भवति तस्मादु समेष भरेत् ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

तिकास्वमीऽश्वादधीत । एता वाऽअग्निनक्षत्रं यत्कृत्तिकास्तर्द्धं सलं
 त्रैकेनी आधत्ते तस्मात्कृत्तिकास्वाधधीत ॥ १ ॥ एकं द्वे त्रार्यं
 वाऽअन्यानि नक्षत्राण्यधत्ता एव भूयिष्ठा यत्कृत्तिकास्तर्द्धपानमेव
 कृत्तिकास्वाधधीत ॥ २ ॥ एता ह वै श्रौच्यं दिशो न च्यवन्ते । स-
 कृत्तिकास्वाधधीत ॥ ३ ॥ अथ यस्मान्न कृत्तिकास्वाधधीत । अर्धं
 यथे पत्न्य आसुः सप्तऽर्षीनु ह स्म वै पुरऽर्त्ता इत्याचक्षते ता ।
 ध्येन्तामी रुक्मगाहि सप्तऽर्ष्य उयन्ति पुर एता अशमिव
 स नान्मयूनेन व्यूष्याऽति तस्मान्न कृत्तिकास्वाधधीत ॥
 प्राग्निर्वाऽएतामां मिथुनमग्निर्नैता मिथुनेन सम्प्रदास्तस्मा
 षाधत्ता अग्निर्नैता अश्व पञ्चाः यथा एकरूपा उपस्तव्यास्तस्
 षाधत्ता गोरिणोन्तं वरुहं पञ्चा पशुभिर्भवति य एयं
 ॥ ६ ॥ गोरिण्युगं द व पशवः । अग्नीऽश्वाधधिरे म-
 षाधत्ता कामराऽन्यसु देव तत्पशवो मनुष्येषु कामम

अथ द्वितीयं काण्डम्

शोभेत् । स यद्वाऽइतरचेतश्च सम्भरति । तत्सम्भाराणां सम्भारत्वं यत्र
 यत्राग्नेर्न्यक्तं ततस्ततः सम्भरति तद्यशसेव त्वेवैनमेतत्समर्पयति पशुभिरिव
 त्वन्मिथुनेनेव त्वत्सम्भरन् ॥ १ ॥ अथोल्लिखति । तद्यदेवास्यै पृथिव्याऽअभिष्टितं
 वाभिष्टुतं वा तदेवास्याऽ एतदुद्धन्त्यथ यज्जिवायामेव पृथिव्यामाधत्ते तस्माद्वाऽ
 उल्लिखति ॥ २ ॥ अथाद्भिरभ्युक्षति । एष वा अथाऽ सम्भारो यद्भिरभ्यु-
 क्षति तद्यदपः सम्भरत्यन्नं वाऽआपोऽन्नं हि वाऽआपस्तस्माद्यदेवं लोकमाप-
 आगच्छन्त्यथेहाधाय जायते तदन्नायेनैवैनमेतत्समर्पयति ॥ ३ ॥ योषा वाऽ-
 आपः । वृषाग्निर्मिथुनेनैवैनमेतत्पजननेन समर्पयत्यज्जिवाऽइदं सर्वमाप्तमज्जिरेवैन-
 मेतदाप्त्वाधत्ते तस्मादपः सम्भरति ॥ ४ ॥ अथ हिरण्यं सम्भरति । अग्निर्हि
 वाऽअपोऽभिदध्यौ मिथुन्याभिः स्पामिति ताः सम्भूय तामु रेतः प्रासिञ्चत्तद्विरण्य
 मभवत्तस्मादेतदग्निं संकाशमग्नेर्हि रेतस्तस्मादप्सु विन्दन्त्यप्सु हि प्रासिञ्चत्तस्मा-
 देनेन न धावयति न किञ्चन करोत्यथ यशो देवरेतसं हि तद्यशमेवैनमेतत्समर्पयति
 सुरेतसमेव कृत्स्नमग्निमाधत्ते तस्माद्भिरण्यं सम्भरति ॥ ५ ॥ अथोपान्तम्भ-
 रति । अमौ ह वै धौरस्यै पृथिव्याऽएतान्पशून्प्रददौ तस्मात्पशव्यमूपरमित्याहुः
 पशूनां ह्येव ते माता देव तत्पशुभिरैवैनमेतत्समर्पयति तेऽपुत आगतां अस्यां पृ-
 थिव्यां प्रतिष्ठितास्तमनयोर्धावा पृथिव्यां रसं मन्यन्ते तदनयोरेवैनमेतदद्यावा-
 पृथिव्यो रसेन समर्पयति तस्मादूपान्तम्भरति ॥ ६ ॥ अथाखकरीपं सम्भ-
 रति । आखवो ह वाऽअस्यै पृथिव्यै रसं विदुस्तस्मात्तेऽधोऽध इमां पृथिवीं चरन्तः
 पीविष्ठा अस्यै हि रसं विदुस्ते यत्र तेऽस्यै पृथिव्यै रसं विदुस्तन् उत्किरन्ति तद-
 स्याऽएवैनमेतत्पृथिव्यै रसेन समर्पयति तस्मादाखकरीपं सम्भरति पुरीष्य
 इति वै तमाहुः पुरीषं गच्छति समानं वै पुरीषं च कुरीपं च तदेतस्यैवावर्धय
 तस्मादाखकरीपं सम्भरति ॥ ७ ॥ अथ शर्कराः सम्भरति । देवाभ वाऽअ-
 मुराधोभ्ये प्राजापत्याः पस्पृधरे मा हेयं पृथिव्यलेलायद्यथा पुष्करपर्णमेवं ताऽ
 र स्म वातः संवहति शोषेव देवाञ्जगामोषामुरान्त्सा यत्र देवानुपजगाम ॥ ८ ॥

इव पशुषु कामधरोहति य एवं विद्वानोहिषयामावृत्ते ॥ ७ ॥ मृगशीर्षेऽग्नी-
 ऽग्रादधीत । एतद्वै प्रजापतेः शिरो यन्मृगशीर्षेऽथ श्रीर्वै शिरः श्रीर्हि वै शिरस्तस्माद्यो-
 र्धस्य धेष्ठोऽभवत्यमावमुप्यार्धस्य शिर इत्याहुः अथैतं ह गच्छति य एवं विद्वान्-
 मृगशीर्षेऽग्रावृत्ते ॥ ८ ॥ अथ यस्माच्च मृगशीर्षेऽग्रादधीत । प्रजापतेर्वाऽएतच्छ-
 रीरं यत्र वाऽएनं तद्विध्यंस्तद्विपुणा त्रिकाण्डनेत्याहुः स एतच्छरीरमजहाद्वास्तु
 वै शरीरमयज्ञियं निर्वार्यं तस्माच्च मृगशीर्षेऽग्रादधीत ॥ ९ ॥ तद्वैव दधीत । न वाऽ
 एतस्य देवस्य वास्तु नायज्ञियं न शरीरमस्ति यत्प्रजापतेस्तस्माद्वै दधीत पुनर्व-
 स्योः पुनराधेयमादधीतेति ॥ १० ॥ फल्गुनीष्वग्नीऽग्रादधीत । एता वाऽइन्द्र
 नक्षत्रं यत्फल्गुन्योऽप्यस्य प्रतिनाम्न्योऽर्जुनां इ वै नामेन्द्रो यदस्य गुह्यं ना-
 मार्जुन्यो वै नामेतास्ता एतत्परोऽक्षमाचक्षते फल्गुन्य इति को ह्येतस्यार्हति गुह्यं
 नाम ग्रहीतुमिन्द्रो वै यजमानस्तत्स्वऽप्येतन्नक्षत्रेऽग्नी आचक्षेऽइन्द्रो यज्ञस्य देवते-
 तेनो वास्येतत्तमेन्द्रमग्न्याधेयं भवति पूर्वयोरादधीत पुरस्तात्क्रतुर्हैवास्मै भवत्यु-
 चरयोरादधीत श्वःश्रेयमथ हैवास्माऽउत्तरावद्ववति ॥ ११ ॥ इस्तेऽग्नीऽग्रादधी-
 त । य इच्छेत्प्र मे दीयेतेति तद्वाऽयनुष्ठया यजस्तेन प्रदीयते प्रहैवास्मै दीयते ॥ १२ ॥
 चित्रायामग्नीऽग्रादधीत । देवाश्च वा असुराश्चोभये प्राजापत्याः पस्पृधरे तऽउ-
 च्यऽएवामुं लोकं समाकृतां चक्रुर्दिवमेव ततोऽसुरा रौहिणमित्यग्निं चिकिय-
 रेऽनेनामुं लोकं समारोक्ष्याम इति ॥ १३ ॥ इन्द्रो ह वाऽईक्षां चक्रे । इमं च-
 त्वाऽइमे चिन्वते तत एव नोऽभिभवन्तीति स ब्राह्मणो भुवाण एकेष्टां प्रवध्ये-
 पाय ॥ १४ ॥ स होवाच । इन्ताहमिमामप्युपवधाऽइति तथेति तामुपाधत्ते-
 पामल्पकृद्देवाग्निरसंचित आस ॥ १५ ॥ अथ होवाच । अन्याऽअहं तां दास्यं
 या ममेहेति तामभिपद्यावर्षहं तस्यामावृढायामग्निर्व्वशशादाग्नेर्व्वशशादम-
 न्वसुरा व्यवशेदुः स ता एवेष्टकां वज्रान्कृत्वा ग्रीवाः प्रचिच्छेद ॥ १६ ॥ ते ह दे-
 वाः समेत्योचुः । चित्रं वाऽअभूम यऽइयतः सपत्नानवधिष्येति तद्वै चित्रायै चि-
 त्वात्थं चित्रं ह भवति इन्ति सपत्नान्इन्ति द्विषन्तं घ्रातव्यं य एवं विद्वान्धि-
 त्वायामावृत्ते तस्मादेतत्तत्रिय एव नक्षत्रमुपेतं जिघात्थं सतीव ह्येष सपत्नान्वाव-
 जिगीषते ॥ १७ ॥ नाना इ वाऽएतान्यथे चित्रायामुः । यथैवासौ सूर्य एवं
 तेपामेष उपवेत्ते वीर्यं चित्रमादत्त तस्मादादित्यो नाम यदेपां वीर्यं चित्रमादत्त
 ॥ १८ ॥ ते ह देवा ऊचुः । यानि वै तानि चित्राण्यभूवन् वै तानि चित्राण्य-
 भूवन्ति तद्वै नक्षत्राणां नक्षत्रत्वं तस्मादु सूर्यनक्षत्रऽएव स्यादेषेपेपां वीर्यं चित्रमा-

स्योदितद्वाऽथूनपराद्धं नृत्तं यत्तुः स एतेनैव पुण्यात्
नृत्तपां नृत्तत्राणां कामयेत तदुपेत्सत्तस्मात्तु सूर्यनक्षत्राण्यु स्यात् ॥ २ ॥

वसन्तो ग्रीष्मो वर्षाः । ते देवा अतुवः शरद्धेमन्तः शिशि
तुरो य एवापूर्यतेऽर्धमासः स देवा योऽपत्तीयते स पितृशः
ता गात्रिः पितरः पुनरग्नः पूर्वाह्णो देवा अपराह्णः पितरः ॥ १ ॥
वाऽएतऽअतुवः । देवाः पितरः स यो ह्येवं विद्वान्देवाः पितरः

यत्या हास्यदेवा देवद्वयं गच्छन्त्या पितरः पितृद्वयमवन्ति देवं देवा देवद्वयेऽ
त पितरः पितृद्वये य एवं विद्वान्देवाः पितर इति हयति ॥ २ ॥ स यत्रोदगा-

। देवेषु तर्हि भवति देवास्तर्ह्यभिगोपायत्यथ यत्र दक्षिणावर्तते पितृ
भवति पितृस्तर्ह्यभिगोपायति ॥ ३ ॥ स यत्रोदगावर्तते । तर्ह्यग्नीऽश्वादधीतापर-
नो देवा अप पाप्मानं हतेऽमृता देवा नामृतत्वस्थाशास्ति सर्वमायुरोति
धिच्छेदथ यत्र दक्षिणावर्तते यस्तर्ह्यधिच्छेदनपहतपाप्मानः पितरो न पाप्मा-
ने मर्त्याः पितरः पुरा द्वायुपो म्रियते यस्तर्ह्यधिच्छे ॥ ४ ॥ अतैव वसन्तः ।

ग्रीष्मो विदेव वर्षास्तस्माद्वाह्मणो वसन्तऽश्वादधीत म्रण हि वसन्तस्तस्मा-
ग्रीष्मऽश्वादधीत क्षत्रं हि ग्रीष्मस्तस्माद्वैश्यो वर्षास्वादधीत विदिद्व ५
॥ स यः कामयेत । ब्रह्मवर्चसी स्यामिति वसन्ते स आदधीत म्रण ६
ब्रह्मवर्चसी हैव भवति ॥ ६ ॥ अथ यः कामयेत । क्षत्रं हि श्रिया यशसा भवति

ग्रीष्मे स आदधीत क्षत्रं वै ग्रीष्मः क्षत्रं हैव श्रिया यशसा भवति
अथ यः कामयेत । बहुः मज्जया पशुभिः स्यामिति वर्षसि स आदधीत
ग्रीष्मो विद्वान्वर्षास्वापहतपाप्मानः सूर्य एवैषां पाप्मानोऽप-
वाऽएतऽअतुवः । उभयऽएवापहतपाप्मानः सूर्य एवैषां पाप्मानोऽप-
मुभयेषां पाप्मानमपहन्ति तस्माद्यद्वैतं कदा च यज्ञ उपनमेदथा ७

वाऽएतऽअतुवः । उभयऽएवापहतपाप्मानः सूर्य एवैषां पाप्मानोऽप-
मुभयेषां पाप्मानमपहन्ति तस्माद्यद्वैतं कदा च यज्ञ उपनमेदथा ७
॥ १ ॥

स्य रवोऽग्न्याधियेयं स्यात् । द्विवैवाश्रीयान्मनो ह वै देवा मनुष्यस्याज्ञ
येतच्छाऽग्न्याधियं विदुस्तेऽस्य विश्वे देवा गृहानागच्छन्ति ते
सन्ति स उपवसथः ॥ १ ॥ तन्वेवानवकृप्तं यो मनुष्येऽनश्नत्
य हिम यो देवेऽनश्नत्सु पूर्वोऽश्रीयत्तस्मात् द्विवैवाश्रीय-
नक्तमश्रीयामो एनादित्वाग्नेर्वतचर्षास्ति मानुषो ह्येवैष तावद्वा

[illegible]

यावदनाहिताग्निस्तस्मादपि काममेव नृक्तमश्रीयात् ॥ २ ॥ तद्वैकेऽजमुप-
 धन्ति । आग्नेयोऽजोऽग्नेरेव सर्वत्वायेति वदन्तस्तदु तथा न कुर्याद्यस्याजः
 स्यादग्नीधः प्रवेनं प्रातर्दद्यात्तेनैव तं काममाप्नोति तस्मादु तन्नाद्रियेत ॥ ३ ॥
 अथ चातुष्पारयमोदनं पचति । छन्दाधस्यनेन मीषीम इति यथा येन ब्राह्मेन
 स्यन्तस्यन्तस्यात्तत्सुहितं कर्तव्यं दूयादेवमेतदिति वदन्तस्तदु तथा न कुर्याद्यद्वाऽ
 अस्य ब्राह्मणाः कुले वसन्तृत्विजश्चानृत्विजश्च तेनैव तं काममाप्नोति तस्मादु
 तन्नाद्रियेत ॥ ४ ॥ तस्य सर्पिरासेचनं कृत्वा । सर्पिरासिच्यश्वत्थीस्तिष्ठः स-
 मिधो घृतेनान्वज्य समिद्धतीभिर्घृतवतीभिर्घृग्भिर्भृग्भ्यादधति शमीगर्भमेतदामुप
 इति वदन्तः स यः पुरस्तात्संबत्सरमभ्यादध्यात्स इ तं काममाप्नुयात्तस्मादु तन्ना-
 द्रियेत ॥ ५ ॥ तदु होवाच भान्तलेयः । यथा वाऽअन्यत्करिष्यन्तसोऽन्यत्कुर्या-
 दयान्यदृदिष्यन्तसोऽन्यद्वेदयथान्येन पथेप्यन्तसोऽन्येन प्रतिपद्येतैवं तद्य एतं
 चातुष्पारयमोदनं एवेवपराद्धिरेव सेति न हि तदवकुन्पते यस्मिन्नप्रावृत्ता वा
 साम्ना वा यजुषा वा समिधं वाभ्यादध्यावाहुतिं वा जुहुयाद्यत्तं दक्षिणा
 वा हरेयुरनु वा गमयेयुर्दक्षिणा वा येनथ ह्रन्त्यन्वाहार्यपचनेन भवि-
 प्यतीत्यनु वा गमयन्ति ॥ ६ ॥ अथ जाग्रति जाग्रति देवाः । तदेवानेचैतदु-
 पावर्तते स मदेवतरः श्रान्ततरस्तपस्वितरोऽग्नीऽआधत्ते तदपि काममेव स्वप्या-
 न्नोऽनाहिताग्नेर्व्रतचर्यास्ति मानुषो ह्येवैष तावद्वचति यावदनाहिताग्निस्तस्मा-
 दपि काममेव स्वप्यात् ॥ ७ ॥ तद्वैकेऽनुदिते मथित्वा । तमुदिते प्राञ्चमुद्धरन्ति
 तदु तद्वैकेऽअहोरात्रे परिगृहीमः प्राणोदानयोर्मनसथ वाचथ पर्याप्त्याऽइति वद-
 न्तस्तदु तथा न कुर्यादुभौ देवास्य तथानुदितऽआहिता भवतोऽनुदिते हि मथित्वा
 तमुदिते प्राञ्चमुद्धरन्ति स य उदितऽआहवनीयं मथ्येत्स तत्पर्याप्नुयात् ॥ ८ ॥
 अर्हं देवाः । अनपहतपाप्मानः पितरो न पाप्मानमपहते मृत्याः पितरः पुरा हा-
 युषो ग्रिपते योऽनुदिते मथत्यपहतपाप्मानो देवा अप पाप्मानथ हनेऽमृता देवा
 नामृतत्वस्याशास्ति सर्वमापुरेति धादेवाः धियं गच्छति यशो देवा यशो ह भवति
 य एवं चिदानुदिते मथति ॥ ९ ॥ तदाहुः । यत्रर्चा न साम्ना न यजुषाग्निरा-
 धीयतेऽथ केनाधीयतऽइति प्रक्षणो ह्येव प्रक्षणाधीयते वाग्वै प्रक्ष तस्य वाचः
 सत्यमेव प्रक्ष वा वाऽएताः सत्यमेव प्याहृतयो भवन्ति तदस्य सत्येनैवाधीयते
 ॥ १० ॥ भूमिति वै मजापतिः । इयामजनयत भुव इत्यन्तरिक्षं न्यरिति दिव-
 तमितावशाऽइदं सर्वं यावांश्च लोकाः सर्वैर्वाधीयते ॥ ११ ॥ भूमिति वै मजा-
 पतिः । इयामजनयत भुव इति चक्षं न्यरिति विशमेतावशाऽइदं सर्वं यावदस्य-

सत्यमेव वदेत् ॥ १९ ॥ तद् हाप्यरुणमपवेशिं ज्ञातय ऊचुः । स्थविरो वाऽथस्य-
ग्नीऽद्याधस्तेति स होवाच ते मैतद्ब्रूथ वाचंयम् एवंधि न वाऽद्याहिताग्निनामृतं व-
दितव्यं न वृद्धं नानृतं वदेत्तानस्तत्प्रेषोपचार इति ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥
[२. २.] ॥ प्रथमः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या ॥ ११४ ॥

वृहणो हैनद्राज्यकाम आदधे । स राज्यमगच्छत्तस्माद्यश्च वेद यश्च न वृहणो
राज्येत्येवाहुः सोमो यशस्कायः स यशोऽभवत्तस्माद्यश्च सोमे लभते यश्च नोभ्रा-
वेवागच्छतो यश प्रवैतद्वृष्टमागच्छन्ति यशो ह भवति राज्यं गच्छति य एवं विद्वाना-
धत्ते ॥ १ ॥ अग्नौ ह वै देवाः । सर्वाणि रूपाणि निदधिरे यानि च ग्राम्याणि
यानि चारण्यानि विजयं वोपमैष्यन्तः कामचारस्य वा क्रापायायं नो गोपिष्ठो
गोपापव्रित्तिश्च ॥ २ ॥ तान्यु हाग्निर्निचकमे । तैः संगृह्यर्तून्प्रविवेश पुनरेम इति
देवा एदग्निं तिरोभूतं तेषां ह्येयसेवास किमिह कर्तव्यं केह प्रज्जेति वा ॥ ३ ॥
तत एतत्त्वष्टा पुनराधेयं ददर्श । तदादधे तेनाग्नेः म्रियं धामोपजगात् सोऽस्मा-
उभयानि रूपाणि प्रतिनिःससर्ज यानि च ग्राम्याणि यानि चारण्यानि तस्मादा-
हुस्त्वाष्टाणि वै रूपाणीति त्वष्ट्रेणैव सर्वेऽं रूपमुप ह स्वेवान्याः प्रजा यावत्सो—
यावत्स इव तिष्ठन्ते ॥ ४ ॥ तस्मै कं पुनराधेयमादधीत । एवै ह वैवाग्नेः म्रियं धा-
मोपगच्छति सोऽस्माऽउभयानि रूपाणि प्रतिनिःसृजति यानि च ग्राम्याणि या-
नि चारण्यानि तस्मिन्नेतान्युभयानि रूपाणि दृश्यन्ते परमता वै सा स्पृहयन्त्यु हास्मै
स्मै तथा पुष्यति लोक्यम्वेवापि ॥ ५ ॥ आग्नेयोऽयं यज्ञः । ज्योतिरग्निः पाप्मनो
दग्धा सोऽस्य पाप्मानं दहति स इह ज्योतिरेव श्रिया यशसा भवति ज्योतिरमुत्र
पुण्यलोकस्त्वैतत्तु तद्यस्मादादधीत ॥ ६ ॥ स वै वर्षास्वादधीत । वर्षा वै सर्व-
श्चतुषो वर्षा हि वै सर्वेऽश्चतवोऽधादो वर्षमकुर्मादो वर्षमकुर्मैति संवत्सरान्तसंप-
श्यन्ति वर्षा ह स्वेव सर्वेषामृतनूनां रूपमुत हि तद्वर्षासु भवति यदाहुर्ग्रीष्मऽइव
वाऽअप्येत्युतो तद्वर्षासु भवति यदाहुः शिशिरऽइव वाऽअप्येति वर्षादिद्वर्षाः ॥ ७ ॥
अथैतदेव परीक्षेऽं रूपम् । यदेव पुरस्ताद्वति तद्वसन्तस्य रूपं यस्तन्त्यति तद्ग्रीष्म-
स्य यद्वर्षेति तद्वर्षाणां यद्विद्योतते तच्छरदो यद्वृष्टोद्गृह्णाति तद्वेमन्तस्य वर्षाः सर्व-
ेऽश्चतवश्चतुर्माविशदनुभ्य एवैनमेतद्विमिमीते ॥ ८ ॥ आदित्यस्त्वेव सर्वेऽश्च-
तवः । एदेवेत्यथ वसन्तो यदा संगवोऽथ ग्रीष्मो यदा मध्यन्दिनोऽथ वर्षा
यदापराह्णोऽथ शरद्वैवास्तमेत्यथ हेमन्तस्तस्मादु मध्यन्दिनऽएवादधीत तर्हि
लोपोऽस्य लोकस्य नेदिष्ठं भवति तदेदिष्टादेवैनमेन्मध्याधिमिमीते ॥ ९ ॥

तत्र विद् सर्वेषां धीयने ॥ १० ॥ भूरिति वै प्रजापतिः । आत्मानमनय
 इति प्रजाऽथ स्वरिति पशुन्तावगाऽऽदथ सर्व यावदात्मा प्रजा पशुवः सर्व
 धीयते ॥ ११ ॥ स वै भूर्भुव इति । एतावन्तं गार्हपत्यमादधात्यथ यत्सर्व
 ध्यात्केनादवनीयमादध्याह्नेऽथक्षरे परिशिनाष्टि तेनाऽएतान्ययातयामानि भ
 तैः सर्वैः पञ्चभिरादवनीयमादधाति भूर्भुवः स्वगिति तान्यष्टावक्षराणि म
 चन्तेऽष्टाक्षरा वै गायत्री गायत्रमग्नेरह्णन्दः स्युर्नैवमेतच्छन्दसाधत् ॥ १२ ॥
 देवान्ह वाऽअग्नीऽआधास्यमानान् । तानमुररक्षमानि ररक्षुर्नाग्निर्जनिष्यते नान
 आधास्यध्वऽइति तथवरक्षन्तस्मादृक्षाऽथमि ॥ १५ ॥ ततां देवा एतं वृजं द
 शुः । यद्वधं तं पुरस्तादुदश्रयंस्तस्याभयेऽनाष्टे निगृतेऽग्निरजायत तस्माद्युक्ता
 ग्निं मन्धिष्यन्त्स्यात्तद्वधमानेतवै मूयान्स पूर्वणोपनिष्ठते वृजमेयैतदुद्धूयति नष्टा
 येऽनाष्टे निवातेऽग्निर्जायते ॥ १६ ॥ स वै पूर्ववाद् स्यात् । तद्वर्षा
 भिवर्धते यदि पूर्ववाहं न विन्देदपि य एव करचारवः स्याद्यद्यरवं न
 णिव स्यादेष ह्येवानहुहो वन्धुः ॥ १७ ॥ तं यत्र प्राञ्चथ
 पुस्तुदश्वं नयन्ति तत्पुस्तुदेवैतन्नाष्टा रक्षाऽथस्यपध्वन्नेत्य
 ह्य हरन्ति ॥ १८ ॥ तं वै तथैव हरेयुः । यथैनमेष्ट
 चरेदेष्ट वै यज्ञो यदग्निः प्रत्यङ् हवैनं यज्ञः प्रविशति तं क्षि
 मत्यथ यस्मात्पराङ् भवति पराङ् हवास्माद्यज्ञो भवति स यो हैनं
 रित्पराङ्स्माद्यज्ञोऽभूद्वितीश्वरो ह यत्तथैव स्यात् ॥ १९ ॥ एष उ वै प्रा
 तथैव हरेयुर्यथैनमेष्ट प्रत्यङ्ङुपाचरेत्प्रत्यङ् हवैनं प्राणः प्रविशत्यथ
 राङ् भवति पराङ् हवास्मात्प्राणो भवति स यो हैनं तत्रानुव्याहरेत्प
 णोऽभूद्वितीश्वरो ह यत्तथैव स्यात् ॥ २० ॥ ॥ शतम् ६०० ॥
 योऽयं पवते । तं वै तथैव हरेयुर्यथैनमेष्ट प्रत्यङ्ङुपाचरेत्प्रत्यङ् ह
 विशति तं क्षिमे यत्र उपनमत्यथ यस्मात्पराङ् भवति पराङ् ह
 ति स यो हैनं तत्रानुव्याहरेत्पराङ्स्माद्यज्ञोऽभूद्वितीश्वरो ह
 २१ ॥ एष उ वै प्राणः । ते वै तथैव हरेयुर्यथैनमेष्ट प्रत्यङ्ङु
 हवैनं प्राणः प्रविशत्यथ यस्मात्पराङ् भवति पराङ् हवास्मात्प्रा
 यो हैनं तत्रानुव्याहरेत्पराङ्स्मात्प्राणोऽभूद्वितीश्वरो ह यत्तथैव
 यथैव हरेयुः ॥ २२ ॥ अथारवमाक्रमयति । तस्मात्क्रम्य प्राञ्चमु
 नपति तमुदथं प्रमुञ्चति शीर्य वाऽअश्वो नेदस्मादिदं पराम्भीर्यममा

द्राययेव वाऽअयं पुरुषः । पाप्मानानुपकः सोऽस्यात्र कुनिष्ठो भवत्यथ-
 पदमिवेयस्यते तत्कनिष्ठमेवैतत्पाप्मानमववाधते तस्मादु मध्यन्दिनऽएवादर्धोत
 ॥ १० ॥ तं वै दभैरुद्धरति । दारुमिवै पूर्वमुद्धरति दारुभिः पूर्वं दारुभिर्गुणं
 नामि कुर्यात्समदं कुर्यादापो दर्भा आपो वर्षा अतूनप्राविशदद्भिरेवैनमेतदद्रयो
 निर्मिमीते तस्मादभैरुद्धरति ॥ ११ ॥ अर्कपलाशाभ्यां । व्रीहिमयमपूषं कृत्वा
 यत्र गार्हपत्यमाधास्यन्भवति तच्चिदधाति तद्गार्हपत्यमादधाति ॥ १२ ॥ अर्क-
 पलाशाभ्यां । यन्मयमपूषं कृत्वा यत्राहवनीयमाधास्यन्भवति तच्चिदधाति तदाह-
 वनीयमादधाति पूर्वाभ्यामैवैनावेतदग्निभ्यामन्तर्दध्य इति वदन्तस्तदु तथा न कु-
 र्याद्वात्रिभिर्होवान्तर्हितौ भवतः ॥ १३ ॥ आग्नेयमेव पञ्चकपालं पुरोडाशं निर्वपति ।
 तस्य पञ्चपदाः पङ्क्तयो याज्यानुवाक्या भवन्ति पञ्च वाऽऋतव अतूनप्रावि-
 शदतुभ्य एवैनमेतच्चिमिमीते ॥ १४ ॥ सर्व आग्नेयो भवति । एवथ हि त्वष्टाग्नेः
 म्रियं धामोष्ठागच्छतस्मात्सर्व आग्नेयो भवति ॥ १५ ॥ तेनो पाथंशु चरन्ति ।
 यद्वै ज्ञातये वा सख्ये वा निष्केवल्यं चिकीर्षति तिर इवैतेन बोभवद्वैश्वदेवोऽन्यो
 यज्ञोऽथैव निष्केवल्य आग्नेयो यद्वै तिर इव तदुपाथंशु तस्मादुपाथंशु चरन्ति
 ॥ १६ ॥ उच्चैरुत्तमनुयाजं यजति । कृतकमेव हि स तर्हि भवति सर्वो हि कृ-
 तमनुबुध्यते ॥ १७ ॥ स आध्वाव्याह । समिधो यजेति तदाग्नेयथंरूपं पुरोऽहं
 त्यग्नीन्यजेति त्वेव मूयात्तदेव मत्यत्तमाग्नेयथं रूपथं ॥ १८ ॥ स यजति ।
 अग्नऽआज्यस्य व्यन्तु वौभगग्निमाज्यस्य वेतु वौभगग्निनाज्यस्य व्यन्तु वौभः
 गग्निराज्यस्य वेतु वौभगिति ॥ १९ ॥ अथ स्वाहाग्निमित्याह । आग्नेयमाज्य-
 भागथं स्वाहाग्निं प्रवमानमिति यदि प्रवमानाय ध्रियेरन्तस्वाहाग्निमिन्दुमन्त-
 मिति यद्यग्नयऽइन्दुमते ध्रियेरन्तस्वाहाग्निथं स्वाहाग्नीनाज्यपान्नुपाणोऽअ-
 ग्निराज्यस्य वेत्तिरिति यजति ॥ २० ॥ अथा हाग्नयेऽनुब्रूहीति । आग्नेयमाज्य-
 भागथं सोऽन्याहाग्निथं स्तोमेन बोधय समिधानोऽअमर्त्यम् । हव्या देवेषु नो
 दधति सिपितीयं खलु वाऽएतदुद्गासितो भवति सम्प्रबोधयत्येवैनमेतत्समदी-
 ययति नृपाणोऽअग्निराज्यस्य वेत्तिरिति यजति ॥ २१ ॥ अथ यद्यग्नये प्रवमा-
 नाय ध्रियेरन् । अग्नये प्रवमानायानुब्रूहीति मूयात्सोऽन्याहाग्निमाज्यपान्नुपाणोऽअ-
 मर्त्योऽनेमिषं च नः । आऽवाधस्त बुद्धुनामिति तथाहाग्नेयो भवति सोमो वै प्र-
 वमानस्तदु मोम्याहाज्यभागान्नयन्ति नृपाणोऽअग्निः प्रवमान आज्यस्य वेत्तिरिति
 यजति ॥ २२ ॥ अथ यद्यग्नयऽइन्दुमते ध्रियेरन् । अग्नयऽइन्दुमतेऽनुब्रूहीति मू-
 दान्योऽराष्ट्रं पु म्यानि तेऽग्नऽइत्येनरा गिरः । एभिर्वर्षसऽइन्दुभिरिति तथा

तस्मात्पुनरावर्तयति ॥ २३ ॥ तमश्वस्य पदऽध्याधत्ते । वीर्यं वाऽध्याधत्ते । तस्मात्पुनरावर्तयति ॥ २४ ॥ स त्वेनूष्णीमेवाध्याधत्ते । अथोद्यत्तयथोपस्पृशति भूर्भुवः स्वर्गित्येव तृतीयेनादधाति वाऽध्याधत्ते । लोकास्तदिमान्वैतल्लोकानामोत्येतन्त्रेकम् ॥ २५ ॥ अथेनूष्णीमेवाग्रऽउपस्पृशत्यथोद्यत्तयति भूर्भुवः स्वर्गित्येव द्वितीयेनादधाति अस्यामप्रतोषितो भारमुद्यत्तयति नैनं शक्नोत्युद्यन्तुं स हैनं ॥ २६ ॥ स यच्चत्पणीपुपस्पृशति । तदस्यां प्रतिष्ठायामिति प्रतिष्ठन्ति सोऽस्यां अध्याधत्ते तथा न व्यपद्यते तदु हैतत्पुत्रचेव दधिरऽश्वाभुरिः प्राञ्चिर्माधुकिः अन्यदियसितमिव मधमेनैवोद्यत्यादध्याधत्तुः स्वर्गिति तदेवानियसि यतमया कामयेत तथा कुर्यात् ॥ २७ ॥ अथ पुरस्तात्परीत्य । पूर्वार्धमुन्मुकान जपति पौरिव भूम्ना पृथिवीव वरिष्मणेति पृथासौ पौरिवदी नक्षत्रेण च मित्येवंतदाह यदाह पौरिव भूम्नेति पृथिवीव वरिष्मणेति यथेयं पृथुर्भूमासमित्येवंतदाह तस्यास्ते पृथिवि देवपत्नयः पृष्ठऽदत्यसः पृष्ठऽध्याधत्तेऽग्निमन्नादमन्नाद्याद्यादधऽदत्यन्नादोऽग्निरन्नादो भूय वैतदाह भूमापौरिव स यदि कामयेत जपेदेनपुत्र कामयेतापि नाद्रियेत अथ सर्पराश्या अग्निभरुपतिष्ठते । आर्य गौः पृथिरकमीदमदन्मातुरं पुत्रं च मयन्त्स्वः ॥ अन्तधरति रोचुनास्य प्राणादपानती । व्यत्यमरिषि विधेः शस्त्रा म विराजति वाचपतङ्गाय धीयते । मृति वृत्तो भिरिति तद्यदेवास्यात्र सम्भारैर्वा नृत्तैर्वेदुर्भिर्वाधानेन वानां तदेवास्मैनेन सर्वमाप्तं भवति तस्मात्सर्पराश्या अग्निभरुपतिष्ठते ॥ २८ ॥ न सर्पराश्या अग्निभरुपतिष्ठतेतीयं वै पृथिवी सर्पराज्ञी स यदेवास्याम त्सर्वान्क्रामानामोति तस्मात्सर्पराश्या अग्निभरुपतिष्ठतेति ॥ २९ ॥ ॥ ४ ॥ अध्यायः १ ॥ [१०] ॥

उद्धृत्याहवनीयं पूर्णाहुतिं जुहोति । तद्यत्पणीपुति जुहोत्यन्नादं मात्तुनो अन्नयने यदग्निं तस्मात्पुनरावर्तयति तस्मात्पुनरावर्तयति यथा वृद्धाया व वत्स्याय वा अन्नमपिदध्यादेवमस्याऽपुनरावर्तयति ॥ १ ॥ स

हानेयो भवति सोमो वाऽऽन्दुस्तदु सौम्यावाज्यभागान्तरयन्ति जुषाणोऽग्नि-
 र्दिन्दुमानाज्यस्य वेत्तिवति यजन्येषु सर्वमाग्नेयं करोति ॥ २३ ॥ अथाहानयेऽनु-
 मूहीति द्विषः । अग्निं यजाग्रये स्विष्टकृतेऽनुमूह्यग्निं स्विष्टकृतं यजेत्यथ यदेवान्य-
 जेत्यग्नीन्यजेत्पेवैतदाह ॥ २४ ॥ स यजति । अग्नेर्वसुवने वसुधेयस्य वेतु वैभ्रगश्चा-
 ऽव वसुवने वसुधेयस्य वेतु वैभ्रग्देवोऽग्निः स्विष्टकृदिति स्वयमाग्रेषुस्तृतीय एवं
 वाग्नेयाननुयाजान्करोति ॥ २५ ॥ ता वाऽष्टाः । पद्विभक्तीर्यजति चतुश्चः
 प्रयाज्ञेषु तेऽश्वनुयाज्ञेषु पद्वाऽश्वतत्र अतून्माविशदृतुभ्य एवैनमेतन्निर्मिमीते ॥ २६ ॥
 द्वादश वा त्रयोदश वाक्षराणि भवन्ति । द्वादश वा ने त्रयोदश वा संवत्सरस्य मासाः
 संवत्सरमृतून्माविशदृतुभ्य एवैनमेतत्संवत्सरान्निर्मिमीते न वे चनु सहाजामितायै
 तामि ह कुर्याद्यद्वे चिंत्सह स्यातां व्यन्तु वेत्तित्येव प्रयाजानां रूपं वसुवने वसुधे-
 रस्येत्यनुयाजानाम् ॥ २७ ॥ तस्य हिरण्यं वृक्षिणा । आग्नेयो वाऽष्टय यतो भवत्यष्टे
 तो हिरण्यं तस्माद्विरण्यं वृक्षिणानद्वान्वा स हि ब्रह्मेनाग्नेयोऽग्निदग्धमिव
 तस्य ब्रह्म भवति देवानां हव्यव्राह्मनोऽग्निरिति ब्रह्मि वाऽष्टय मनुष्येभ्यस्तस्मा-
 दनद्वान्द्विच्छिणा ॥ २८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [२. ३.] ॥

प्रजापतिर्ह वाऽऽदमग्रऽष्टक एवास । स ऐत्तत कथं नु प्रजायेयेति सोऽश्राम्यत्स
 तपोऽतप्यत सोऽग्निमेव मुखाज्जनयां चक्रे तद्यदेन मुखावजनयत तस्मादध्मादोऽ-
 ग्निः स यो हैवमेतमग्निमन्नादं वेदान्नादो हैव भवति ॥ १ ॥ तद्वाऽ एनमेतदग्रे
 देवानामजनयत । तस्मादग्निरग्निर्ह वै नाभैतद्यदग्निरिति स जातः पूर्नः प्रेयाय यो
 वै पूर्व एत्यग्रऽएतीति वै तमाहुः सोऽष्टवास्याश्रिता ॥ २ ॥ स ऐत्तत प्रजापतिः ।
 अन्नादं वाऽऽदमत्सुनोऽजीजने यदग्निं न वाऽऽह मुदभ्यदन्नमस्ति यं वाऽश्वं
 नाद्यादिति कान्वालीकृता हैव तर्हि पृथिव्यासु नौपथ्य आसुर्न वनस्पतय-
 स्तवेवास्य मनुस्यास ॥ ३ ॥ अथैनमग्निवर्ण्योत्तेनोपपर्याववर्त । तस्य भीतस्य
 स्वो महिमापचक्राम वाग्वाऽश्वस्य स्वो महिमा वागस्यापचक्राम स आत्सन्नेवा-
 हुतिमीपे न ब्रुदमृष्ट तद्यदुदमृष्ट तस्मादिदं चालोमकमिदं च तत्र विवेद घृताहुतिं
 वैत्र पयथाहुतिं वोभ्यथं ह त्वेव तत्पुय एव ॥ ४ ॥ सा हैनं नाभिरापयां च-
 कार । केशमिधेय हास तां व्योम्नदोषं धयेति तत ओपथयः समभगंस्तस्मादोपथयो
 नाम स द्वितीयमुदमृष्ट तत्रापराणाहुतिं विवेद घृताहुतिं वैत्र पयथाहुतिं वोभ्यथं
 ह त्वेव तत्पुय एव ॥ ५ ॥ सा हैनमभिरापयां चकार । स व्यचिकित्सञ्जु-
 ह्वानी ३ मा दौपा ३ मिति तथं स्वो महिमाभ्युवाद जुहुयीनि स प्रजापतिर्विदं चकार
 स्वो वै मा महिमाहेति स स्वाहेत्येवानुहोचस्माहु स्वाहेत्येव ह्यते तन एव उदिगाप

तद्धमयति स्वाहाकारेण जुहोत्यनिकृतां वै स्वाहाकारः सर्वं वाऽश्रानिकृत्तं
 सर्वेणैवैनमेतच्छमयति ॥ ३ ॥ यां वै प्रजापतिः । प्रथमामाहुतिमुजुहोत्स्वाहेति वै
 तामजुहोत्सो स्वदेवा निदानेन तस्मात्स्वाहेति जुहोति तस्यां वरं ददाति सर्व
 वरः सर्वेणैवैनमेतच्छमयति ॥ ४ ॥ तदाहुः । एतामेवाहुतिश्च हुत्वाथोत्तराणि हव
 ऽपि नाद्रियेतैतैव तं काममाप्नोति यमभिकाममुत्तराणि हवींश्चपि निर्वपतीति
 ॥ ५ ॥ स वाऽश्रान्नये प्रवमानाय निर्वपति । प्राणो वै प्रवमानः प्राणमेवास्मिन्ने
 तदधाति तदेतयैवास्मिन्नेतदधाति तदेतयैवास्मिन्नेतदधाति तदेतयैवास्मिन्नेतदधाति
 पावकाय निर्वपति । अन्नं वै पावकमन्नेवास्मिन्नेतदधाति तदेतयैवास्मिन्नेतदधाति
 तयेषां हव प्रत्यक्षमन्नमाहुतिः ॥ ७ ॥ अथाग्नये शुचये निर्वपति । वीर्यं वै शु
 चास्मिन्नेतदधाति यदाहोवास्मिन्नेतामाहुतिं जुहोत्यथास्यैतद्वीर्यं शुच्युज्ज्वल
 वास्मिन्नेतदधाति यदाहोवास्मिन्नेतामाहुतिं जुहोत्यथास्यैतद्वीर्यं शुच्युज्ज्वल
 ॥ ८ ॥ तस्मादाहुः । एतामेवाहुतिश्च हुत्वाथोत्तराणि हवींश्चपि नाद्रियेतैतै
 तं काममाप्नोति यमभिकाममुत्तराणि हवींश्चपि निर्वपतीति तदु निर्वपेदेवोत्तरा
 णि हवींश्चपि परोऽक्षमिव वाऽएतदुदस्तदिदमितीव ॥ ९ ॥ स यदग्नये
 वमानाय निर्वपति । प्राणो वै प्रवमानो यदा वै जायतेऽथ प्राणोऽथ यावन्न
 यते मार्तुर्वयं तावत्प्राणमनु प्राणिति यथा वा तज्जातुऽपवास्मिन्नेतत्प्राणं दध
 ॥ १० ॥ अथ यदग्नये पावकाय निर्वपति । अन्नं वै पावकं तज्जातुऽपवासि
 न्नेतदन्नं दधाति ॥ ११ ॥ अथ यदग्नये शुचये निर्वपति । वीर्यं वै शुचि य
 चाऽश्रान्नेन वर्धतेऽथ वीर्यं तदन्नेनैवैनमेतद्वर्धयित्वाथास्मिन्नेतद्वीर्यं शुचि दधा
 तस्मादग्नये शुचये ॥ १२ ॥ तदेतदेव सविपर्यस्तमिव । अग्निर्ह यत्र देवेभ्यो
 मनुष्यान्भ्युपावयुर्न तदेजां चक्रे यैव सर्वेणैवात्मना मनुष्यान्भ्युपावृतमिव
 ॥ १३ ॥ एतास्तिप्रस्तनूरेषु लोकेषु विन्यधत् । यदस्य प्रवमानश्च रूपमासीत्
 स्यात्पृथिव्यां न्यपत्ताय यत्पायकं तदन्तरिक्षेऽथ यच्छुचि तद्विवि तद्वाऽऽपयः प्र
 शुषिरे युज्ज तर्पय आसुरसर्वेण न आत्मनाग्निरभ्युपावृतमिति तस्माज्ज
 नानि हवींश्चपि निर्वपन् ॥ १४ ॥ स यदग्नये प्रवमानाय निर्वपति । यदेवास्या
 स्यात्पृथिव्याश्च रूपं तदेवास्मिन्नेतामाहोत्य यदग्नये पावकाय निर्वपति यदेवास्या
 न्तरिक्षे रूपं तदेवास्मिन्नेतामाहोत्य यदग्नये शुचये निर्वपति यदेवास्या
 देवास्मिन्नेतामाहोत्य मनु कृत्स्नमेवाग्निमनपनिहितमाधत्ते तस्मादु निर्वपेदेवोत्तराणि
 हवींश्चपि ॥ १५ ॥ अथ यदग्निः प्रथमश्च हविर्भवति । समानवर्हिषोऽवृत्तरेऽथ
 एतौ नोदः दधन्तु रविस्थेऽमन्तरिक्षं दिवाग्रं पोरैव तृतीयं वदुलेव वाऽग्रं

[illegible]

पथिवी लेलयेवान्तरिक्षं लेलयेवासौ द्यौरुभे चिदेना प्रत्युद्यामिनीस्तामिति त-
मात्समानवर्हिषि ॥ १६ ॥ अष्टाकपालाः सर्वे पुरोडाशा भवन्ति । अष्टाक्षरा
गायत्री गायत्रमग्नेरल्लन्दः स्वेनैव न मेन च्छन्दसाधत्ते तानि सर्वाणि चतुर्विंश-
तेः कपालानि सम्पद्यन्ते चतुर्विंशत्यक्षरा वै गायत्री गायत्रमग्नेरल्लन्दः स्वेनैव
मेतच्छन्दसाधत्ते ॥ १७ ॥ अथादित्यै चरुं निर्वपति । मृच्यावतऽइव वाऽणपोऽ-
ग्रान्तोकाद्य एतानि इधींश्च निर्वपतीमान्हि लोकान्त्समारोहयेति ॥ १८ ॥
१ यद्यदित्यै चरुं निर्वपति । इयं वै पृथिव्यदितिः सेयं प्रतिष्ठा तदस्यामेवैतत्प्रति-
ष्ठायां प्रतितिष्ठति तस्मादित्यै चरुं निर्वपति ॥ १९ ॥ तस्यै विराजौ संयाज्ये स्वा-
मिप्त्याहुः । विराददीयमित्यथो त्रिष्टुभौ त्रिष्टुभौयमित्यथो जगत्थौ जगती ही-
रमिति विराजावित्येव स्याताम् ॥ २० ॥ तस्यै धेनुर्दक्षिणा । धेनुरिव वाऽइयं म-
नुष्येभ्यः सर्वान्क्रामान्दुहे माता धेनुर्मातेव वाऽइयं मनुष्यान्विभर्ति तस्माद्धेनुर्व-
क्षिण्यतन्त्येकमयनम् ॥ २१ ॥ अथेवं द्वितीयम् । आग्नेयमेवाष्टाकपालं पुरोडाशं
निर्वपति परोऽक्षमिव वाऽएतद्यदग्नये पवमानायाग्नये पावक्रायान्नये शुचयऽइ-
रीवाष्टाब्जमैव न मेतत्प्रत्यक्षमाधत्ते तस्मादग्नयेऽथादित्यै चरुं निर्वपति स य एव
चरोर्ध्वन्धुः स वृन्धुः ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [२.१.]

घ्नन्ति वाऽएतद्यज्ञे । यदेनं तन्वते यज्ञेव राजानमभिपुण्वन्ति तत्तं घ्नन्ति य-
त्पशुं संज्ञयन्ति विशासति तत्तं घ्नन्त्युलूखलपुसलाभ्यां हपतुपलाभ्या-
ं हविर्यज्ञं घ्नन्ति ॥ १ ॥ स एष यज्ञो हतो न ददत्ते । तं देवा वृत्तिणाभिर-
दक्षयंस्तद्यदेनं वृत्तिणाभिरदक्षयंस्तस्माद्वृत्तिणा नाम तद्यदेनात्र यज्ञस्य हतस्य व्य-
थते तदेवास्तद्वृत्तिणाभिर्दक्षयत्यथ समृद्ध एव यज्ञो भवति तस्माद्वृत्तिणा ददाति
॥ २ ॥ आता वै पृहदद्यात् । पृहवाऽश्नतवः संवत्सरस्य संवत्सरो यज्ञः प्रजापतिः स यावा-
नेव यज्ञो यावत्यस्य यात्रा तावतीभिर्दक्षयति ॥ ३ ॥ द्वादश दद्यात् । द्वादश वै प्रासाः सं-
वत्सरस्य संवत्सरो यज्ञः प्रजापतिः स यावानेव यज्ञो यावत्स्य यात्रा तावतीभिर्दक्ष-
यति ॥ ४ ॥ चतुर्विंशतिं दद्यात् । चतुर्विंशतिर्वै भवत्सरस्सार्धमासाः संवत्सरो यज्ञः
प्रजापतिः स यावानेव यज्ञो यावत्यस्य यात्रा तावतीभिर्दक्षयत्येवा यात्रा वृत्तिणानां
दद्यात्तेव यथाभदं भूयसीस्तद्यद्वृत्तिणा ददाति ॥ ५ ॥ यथा वै देवा देवाः ।
अथैव देवा अथ ये ब्राह्मणाः धृष्ट्याऽणपोऽनृचानास्ते मनुष्यदेवास्तेषां देवा विभक्त-

हाम्नेयो भवति सोमो वाऽऽन्दुस्तदु सौम्यावाज्यभागान्नयन्ति जुषाणोऽग्नि-
 त्तिन्दुमानाज्यस्य वेत्ति यजन्त्येषु सर्वमग्नेयं करोति ॥ २३ ॥ अथाहाम्नेय-
 म्ब्रूहीति द्विषः । अग्निं यजाग्रये स्विष्टकृतेऽनुब्रूयामि॥ स्विष्टकृतं यजेत्यथ यदेवान्य-
 जेत्यग्नीन्यजेत्पेयेतदाह ॥ २४ ॥ स यजति । अग्नेर्वसुवने वसुधेयस्य वेतु वौभगमा-
 ऽव वसुवने वसुधेयस्य वेतु वौभग्देवोऽग्निः स्विष्टकृति स्विष्टमाग्रेयस्तृतीय एवं
 चाग्नेयाननुयाजान्करोति ॥ २५ ॥ ता वाऽएताः । पद्विभक्तीर्यजति चतश्चः
 प्रयाजेषु तेऽश्नुयाजेषु पद्व्याश्चतुश्च अतून्प्राविशदृतुभ्य एवैनमेतन्निर्मिमीते ॥ २६ ॥
 द्वादश वा त्रयोदश वाज्जराणि भवन्ति । द्वादश वा न त्रयोदश वा संवत्सस्य प्रासाः
 संवत्सस्य तून्प्राविशदृतुभ्य एवैनमेतत्संवत्सरांन्निर्मिमीते न ह्ये चनु सहाजामितायै
 जामि ह कुर्याद्यद्वे चित्सह स्यातां व्यन्तु वेत्तित्येव प्रयाजानां रूपं वसुवने वसुधे-
 यस्येत्यनुयाजानाम् ॥ २७ ॥ तस्य हिरण्यं दक्षिणा । अग्नेयो वाऽएष यज्ञो भवत्यग्ने
 रेतो हिरण्यं तस्माद्धिरण्यं दक्षिणान्द्वान्वा स हि ब्रह्माग्नेयोऽग्निदग्धमिव
 ह्यस्य ब्रह्म भवति देवानां हव्यब्राह्मोऽग्निरिति ब्रह्मि वाऽएष मनुष्येभ्यस्तस्मा-
 दनद्वान्दक्षिणा ॥ २८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [२. ३.] ॥

प्रजापतिर्विह वाऽइदमग्रऽएक एवास । स ऐतत् कथं तु प्रजायेयेति सोऽश्राम्यत्स
 ोऽतप्यत सोऽग्निमेव मुखाज्जनयां चक्रे तद्यदेनं मुखादजनयत तस्मादद्वादोऽ-
 ः स यो हैवमेतमग्निमन्नादं वेदान्नावो हैव भवति ॥ १ ॥ तद्वाऽ एनमेतदग्रे
 णामजनयत । तस्मादग्निरग्निर्वै तामैतद्यदग्निरिति स जातः पूर्णः प्रेयाय यो
 पूर्ण एतमग्रऽएतीति वै तमाहुः सोऽएवास्याश्रिता ॥ २ ॥ स ऐतत् प्रजापतिः ।
 न्नादं वाऽइदमात्मनोऽजीजने यदाग्निं न वाऽइह मदन्यदन्नमस्ति यं वाऽअर्धं
 आदिति कान्वालीकृता हैव तर्हि पृथिव्यासु औपथय आमुर्न वनस्पतय-
 णिवास्त्य मनुस्यासु ॥ ३ ॥ अथैनमग्निर्ग्यात्तेनोपपर्याववर्त । तस्य भीतस्य
 ो महिमापचक्राम वाग्वाऽअस्य स्त्रो महिमा वागस्यापचक्राम स आत्मन्नेश-
 तिमीपे स बुदमृष्ट तद्बुदमृष्ट तस्मादिदं चालोमकमिदं च तत्र विवेद घृताहुतिं
 व पयआहुतिं वोभ्यथ ह त्वेव तत्पय एव ॥ ४ ॥ सा ईनं नाभिराधयां च-
 ार । केशमिधेय हास तां व्यास्रदोषं धयेतित्त अ्योपधयः समभयंस्तस्मादोपधयो
 ण स द्वितीयमृष्टमृष्ट तत्रापरामाहुतिं विवेद घृताहुतिं वै पयआहुतिं वोभ्यथ
 त्वेव तत्पय एव ॥ ५ ॥ सा ईनमभिराधयां चकार । स व्यचिकित्सज्जु-
 चानीऽमा होपाऽमिति तथ स्त्रो महिमाभ्युवाद जुहुधीनि स प्रजापतिर्विदं चकार
 यो वै मा महिमाहेनि स आग्नेत्येवाजुहोत्तस्मादु स्वाहेत्येव हूयते तत पय आदिषाम

नास्तुऽएनमुभये देवाः प्रीताः सुधायां दधति ॥ ६ ॥ तद्यथा योनौ
एवमेवैतद्वृत्तिजो यजमानं लोके दधति तद्यदेभ्य एतद्वदाति ये मेव
पश्चिति नु दक्षिणानाम् ॥ ७ ॥ देवाश्च वाऽअसुराश्च । उभये प्राजाप
धिरे तऽउभयऽपुनानात्मान आमुर्मर्त्या ह्यसुरनात्मा हि मर्त्यस्तेषुभयेषु
गिरेवामृत आस तथैह स्मोभयेऽमृतमुपजीवन्ति स यथैह स्मैर्षा मृन्ति
वै स भवति ॥ ८ ॥ ततो देवाः । तनीयाथस इव परिशिशिपिरे तेऽर्च
म्यन्तश्चेरुतासुरान्त्सपत्नान्मर्त्यानाभिभवेमेति तऽएतदमृतमग्न्याधेयं ददशु
तेहोचुः । हन्तेदमृतमन्तरात्मन्नावधामहै तऽइवममृतमन्तरात्मन्नाधायामु
त्वास्तर्षा भूत्वा स्तूर्यान्त्सपत्नान्मर्त्यानाभिभविष्याम इति ॥ १० ॥ ते ह
उभयेषु वै नोऽयमग्निः प्रत्वेवासुरेभ्यो ब्रवामेति ॥ ११ ॥ ते होचुः ॥
ययमग्नी धास्यामहेऽथ यूयं किं करिष्यथेति ॥ १२ ॥ ते होचुः । अथैनं वयं
व धास्यामहेऽत्र तृणानि दहात्र वारुणि दवाग्रादन्नं पचात्र माथसं पचेति
तमसुरा न्यदधत तेनानेन मनुष्या भुञ्जते ॥ १३ ॥ अथैनं देवाः । अन्तरात्मन्नादधत
ऽअमृतमन्तरात्मन्नाधायामृता भूत्वास्तर्षा भूत्वास्तूर्यान्त्सपत्नान्मर्त्यानाभ्यभवंस
थोऽएवेष एतदमृतमन्तरात्मन्नाधत्ते नागृतत्वस्याशास्ति सर्वमायुरेत्यस्तयो है
ति न हैनं सपत्नस्तुस्तूर्षमाणारचन् स्तृणुते तस्माद्यदाहिताग्निश्चाना
ग्निश्च सृष्टेतेऽद्याहिताग्निरेवाभिभवत्यस्तयो हि खलु स तर्हि भवत्यमृतः ॥
नयत्रैनमदो मंधन्ति । नृजातमभिप्राणिति प्राणो वाऽअग्निर्जातुमेवैनमेत
जनयति स पुनरुपानिति तदेनमन्तरात्मन्नाधत्ते सोऽस्यैपोऽन्तरात्मन्नाग्निरा
भवति ॥ १४ ॥ तमुदीप्य समिन्दे । इह यच्चयऽइह सुकृतं करिष्यामीत्येवैनं
रमभिन्दे योऽस्यैपोऽन्तरात्मन्नाग्निराहितो भवति ॥ १५ ॥ अन्तरेणाग्रादधत
रिति । न ह वाऽअस्यैतं कुरचनान्तरेणेति यावज्जीवति योऽस्यैपोऽन्तरात्मन्ना
ग्निरा भवति तस्मादु तद्वाग्निरेन यदनुगच्छेन्न ह वाऽअस्यैपोऽनुगच्छति यावज्जी
वति योऽस्यैपोऽन्तरात्मन्नाग्निराहितो भवति ॥ १७ ॥ ते वाऽएते प्राणाएव यदनुय
तादानां उवाचनीयश्च गार्हपत्यश्च व्यानोऽन्वाहार्यपचनः ॥ १८ ॥ तस्य वाऽएत
न्वाधेयस्य । मनुष्योपचारः स यः मृत्यं वृद्धति यथाग्निं स समिद्धं तं घृतेनाभि
ष्टेदेऽर्चयति य उदीपयति तस्य भूयो-भूय एव तेजो भवति श्वः-श्वः धेयान्
मृगं यो नृवं वृद्धं यथाग्निं स समिद्धं तमुदक्रेनाभिपिबेदेवथ हैनं स
मर्षा नृप्य कुर्यात्-कुर्यात् एव तेजो भवति श्वः-श्वः प्रापीयान्भवति तस्

य एष तपति ततोऽयं प्रवभूय योऽयं पुनते तत्र पुनर्वातः पुराद् यथावर्तते ॥ ६ ॥
 स हृत्या प्रजापतिः । प्रजापतिरात्स्यतुथात्तेर्मृत्योरात्मानमप्रायत स यो हि
 विद्वानग्निहोत्रं जुहोत्येतां हव प्रजातिं प्रजायते यं प्रजापतिः प्रजायते तस्मिन्
 तस्यतोऽमृत्योरात्मानं प्रायते ॥ ७ ॥ स यत्र धियते । यत्र नमः प्रजापतिः तत्र योऽ
 मेरपि जायतेऽथास्य शरीरमेवाग्निर्दहति तथथा पिनुर्वा मातुर्वा जायते तस्मिन् योऽग्नेर्हि
 जायते शरवद् वाऽएष न सम्भवति योऽग्निहोत्रं न जुहोति तस्माद्वाऽग्निहोत्रं
 त्रयं होतव्यम् ॥ ८ ॥ तदा एतत् । एव विचिकित्सार्थं जन्म यत्प्रजापतिर्विचि-
 कित्सत्स विचिकित्सञ्छ्वेयस्य धियते यः प्रजापतिरात्स्यतुथात्तेर्मृत्योरात्मान-
 मप्रायत स यो हवमेतद्विचिकित्सार्थं जन्म वेद यद् किं च विचिकित्सति ध्वेयति
 हव धियते ॥ ९ ॥ स हृत्या न्यमृष्ट । ततो विक्रान्तः समभवत्तस्मादेव यथा
 यज्ञपात्रीयो वृत्तस्त एते देवानां वीरा अजायन्ताग्निर्गोऽयं पुनते सूर्यः स यो
 हवमेतान्देवानां वीरान्वेषाहास्य वीरो जायते ॥ १० ॥ तज्ज हतज्जुः । वपं
 प्रजापतिं पितरमनु स्मो हन्त वयं तस्मिन् जामहै यदस्मानन्वसदिति ते परिश्रित
 गायत्रेणापहिकारेण तुष्टुधरे तद्यत्पर्यथगन्तस्म समुद्रोऽधेयमेव पृथिव्यास्ता
 ॥ ११ ॥ ते स्तुत्वा प्राञ्च उच्चक्रमुः । पुनरेव इति देवा एतां सम्भूता
 सा हैनानुदीच्य हिंकार ते देवा विदां चकुरेप साम्नो हिंकार इत्यपहिकार
 हव पुरा ततः सामास स एष गृवि साम्नो हिंकारस्तस्मादेवोपजीवनीयोपजी-
 यनीयो ह वै भवति य एवमेतं गृवि साम्नो हिंकारं वेद ॥ १२ ॥ ते होतुः
 भद्रं वाऽइवमजीजनामहि ये नामजीजनामहि यज्ञो ह्येवेयं नो ह्यते
 जन्म ह्येवेयं यद्धि किं चात्रं गौरिव तद्विति ॥ १३ ॥ तदाऽएतदेवैतासां नाम
 एतद्यज्ञस्य तस्मादेतत्परिहरेत्साधु पुण्यमिति वदथो ह वाऽअस्यैता भवन्त्यु-
 तामुक एनं यज्ञो भवति य एवं विद्वानेतत्परिहरति साधु पुण्यमिति ॥ १४ ॥
 तामु हाग्निरभिदध्यौ । मिथुन्यनया स्यामिति तां सम्भवभूय तस्यां
 प्राप्तिञ्चत्तत्पयोऽभवत्तस्मादेतदामायां गृवि सत्यां शृतमग्नेर्हि रेतस्तस्मा
 दि कृष्णायां यदि रोहिण्यां शुक्लमेव भवत्यग्निर्होतृमग्नेर्हि रेतस्तस्मा
 स्मात्प्रथमदुग्धमुष्णं भवत्यग्नेर्हि रेतः ॥ १५ ॥ ते होतुः । हन्ते वं जुहो-
 महाऽइति कस्मै न इवं प्रथमाय होष्यन्तीति मन्त्रमिति हवाम्निरुवाच
 योऽयं पुनते मन्त्रमिति सूर्यस्ते न सम्पादयां चकुस्ते हासम्पाद्योचुः
 मेव पितरं प्रत्ययाभ स यस्मै न इवं प्रथमाय होतव्यं वक्ष्यति तस्मै न इवं प्र-
 प्राय होष्यन्तीति ते प्रजापतिं पितरं मतीत्योचुः कस्मै न इवं प्रथमाय होष्यन्ती-

3

॥ १६ ॥ ॥ होवाच । अग्नयेऽग्निस्तुष्ट्या स्वधैः प्रजनयिष्यते तथा प्रजानि-
यध्वऽइत्यथ तुभ्यमिति सूर्यमथ यदेव ह्यमानस्य व्यरनुते तदेवेतस्य योऽयं
वतऽइति तदेभ्य इदमप्येतर्हि तथैव जुहत्यग्नयऽएव सायधैः सूर्याय प्रातरथ य-
व ह्यमानस्य व्यरनुते तदेवेतस्य योऽयं पवते ॥ १७ ॥ ते हुत्या देवाः । इमां
प्रजातिं प्राजायन्त यैषामियं प्रजातिरिमां विजिति व्यजयन्त येयमेपां विजिरिमेष्व
तोऽक्रमग्निर्जयदन्तरित्तं वायुर्दिवमेव सूर्यः स यो ह्येवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोत्येताधैः
व प्रजातिं प्राजायते यामेतऽएतत्प्राजायन्तैतां विजिति विजयते यामेतऽएतच्चजयन्तै-
रेव ह्येव सलोको भवति य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति तस्माद्वाऽअग्निहोत्रधै-
रेतव्यम् ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २॥ [२.४] ॥ अध्यायः ॥ २ ॥ [११.] ॥

सूर्यो ह वाऽअग्निहोत्रं । तयदेतस्या अग्रऽआहुतेरुदस्तस्मात्सूर्योऽग्निहोत्रधैः
॥ १ ॥ स यत्सायमस्तमिते जुहोति । य इदं तस्मिन्निह सति जुहवानीत्यथ
स्मात्तनुदिते जुहोति य इदं तस्मिन्निह सति जुहवानीति तस्माद् सूर्योऽग्निहो-
मित्याहुः ॥ २ ॥ शतम् १०००॥ अथ यदस्तमेति । तदग्नौवेव योनां गर्भो भू-
पूविशति तं गर्भं भवन्तमिमाः सर्वाः प्रजा अनु गर्भा भवन्तील्लिता हि शोरे
जानाना अथ यद्वाग्निस्तिर एवैतत्करोति तिर इव हि गर्भाः ॥ ३ ॥ स यत्स
यमस्तमिते जुहोति । गर्भमेवैतत्सन्तमभिजुहोति गर्भधैः सन्तमभिकरोति स य
र्भधैः सन्तमभिजुहोति तस्मादिमे गर्भा अनन्तन्तो जीवन्ति ॥ ४ ॥ अथ यत्वा
नुदिते जुहोति । पूजनयत्येव नमेतत्सोऽयं तेजो भूत्या विद्याजमान उदेति अग्न-
य इव नोदियाद्यदस्मिन्नेतामाहुति न जुहुयात्तस्माद्वाऽएतामाहुति जुहोति ॥ ५
॥ यथा हि स्त्वचो निर्मुच्येत । एवधैः गुप्तेः पाप्मनो निर्मुच्येत यथा ह वाऽयुहिस्त्व-
चो निर्मुच्येतैवधैः सर्वस्यात्पाप्मनो निर्मुच्येत य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति
देवस्यैवानु पूजातिमिमाः सर्वाः प्रजा अनु पूजायन्ते वि हि मृज्यन्ते ययार्थ
॥ ६ ॥ स यः पुरादित्यस्यास्तमयात् । आहवनीयमुज्जरेत्येव वै विररे देवा रश्म-
य यत्परं प्राः प्रजापतिर्वा स इन्द्रो वेतद् इ वै विररे देवा अग्निहोत्रं जुहोति
तानागच्छन्ति ॥ यस्यानुद्धतमागच्छन्ति तस्मादेवा अग्नयन्ति तत्राऽअस्य
दृश्यते यस्मादेवा अपश्यन्ति तस्यानु दृष्टिं यथ वेद पश्य तानुद्धतमभ्यु-
गादित्याहुः ॥ ७ ॥ अथ यः पुरादित्यस्यास्तमयात् । आहवनीयमुज्जरेति व
भ्यस्यागच्छित्वास्तमयेनोपज्वेनेनोशमीनं नम सस्तेऽनवागच्छन्ति तस्मा

यथ यथैव संमज्जन्वाहार्यपचनमुपस्मरेत्तदेव तं मनसोपतिष्ठेत् तदेव तस्योपस्था-
नम् ॥ ४ ॥ अथ मातुः । अनशित्वा मुहूर्तं सभायामामित्वापि कामं पृण्ययेत्
तदेव तस्योपस्थानमथ यथैव भस्मोद्धृतमुपनिगच्छेत्तदेव तस्योपस्थानमेवमु हास्येता
देवता उपस्थिता भवन्ति ॥ ५ ॥ यजमानदेवत्यो वै गार्हपत्यः । अथैष भ्रातृव्य
देवत्यो यदन्वाहार्यपचनस्तस्मादेतं नाहरहराहरेयुर्न ह वाऽअस्य सपत्ना भवन्ति
यस्यैवं विदुष एतं नाहरहराहरेत्यन्वाहार्यपचनो वाऽएषः ॥ ६ ॥ उ-
पवसथऽएवैनमाहरेयुः । यथैवास्मिन्पच्यन्तो भवन्ति तथो हास्येपोऽमोघायाहृतो
भवति ॥ ७ ॥ नवावसिते वैनमाहरेयुः । तस्मिन्पच्युस्तद्वाद्यणा अशनीयुर्यद्यु
तद्व यिन्देयत्पचदपि गोरेव दुग्धमाधिश्रयितवै द्यूतात्तस्मिन्वाद्यणान्वाययितव्यं
द्यूतात्पापीयाथसो ह वाऽअस्य सपत्ना भवन्ति यस्यैवं विदुष एवं कुर्यन्ति तस्मा-
देवमेव चिकीर्षेत् ॥ ८ ॥ तद्यत्रैतत्प्रथमं समिद्धो भवति । धूप्यतऽइव तर्हि हैप
भवति रुद्रः स यः कामयेत यथेमा रुद्रः प्रजा अथद्वयेव त्वत्सहसेव त्वन्निघातमिव
त्वत्सचतऽएवमन्नमद्यामिति तर्हि ह स जुहुयात्प्राप्नोति हवैतदन्नाद्यं य एवं विद्वां-
स्तर्हि जुहोति ॥ ९ ॥ अथ यत्रैतत्प्रदीप्ततरो भवति । तर्हि हैप भवति वरुणः
स यः कामयेत यथेमा वरुणः प्रजा शृद्दन्निव त्वत्सहसेव त्वन्निघातमिव त्वत्सचतऽ-
एवमन्नमद्यामिति तर्हि ह स जुहुयात्प्राप्नोति हवैतदन्नाद्यं य एवं विद्वांस्तर्हि जुहो-
ति ॥ १० ॥ अथ यत्रैतत्प्रदीप्तो भवति । उच्चैर्धूमः परमया जूत्या वृन्वलीति
तर्हि हैप भवतीन्द्रः स यः कामयेतेन्द्र इव श्रिया यशसा स्यामिति तर्हि ह स जुहुया-
त्प्राप्नोति हवैतदन्नाद्यं य एवं विद्वांस्तर्हि जुहोति ॥ ११ ॥ अथ यत्रैतत्प्रतितश-
मिन । तिरुध्नीवाचिः सं शाम्यतो भवति तर्हि हैप भवति मित्रः स यः कामयेत
मैत्रेणेदमन्नमद्यामिति यमाहुः सर्वस्य वाऽअयं ब्राह्मणो मित्रं न वाऽअयं कं चन
हिनस्तीति तर्हि ह स जुहुयात्प्राप्नोति हवैतदन्नाद्यं य एवं विद्वांस्तर्हि जुहोति ॥ १२ ॥
अथ यत्रैतद्वहाराध्या कश्यन्तऽइवातर्हि हैप भवति ब्रह्म स यः कामयेत ब्रह्मवर्चसी
स्यामिति तर्हि ह स जुहुयात्प्राप्नोति हवैतदन्नाद्यं य एवं विद्वांस्तर्हि जुहोति ॥ १३ ॥
एतेषामेकं संवत्सरमुपत्सेतास्वयं जुहुयादि वास्यान्यो जुहुयादथ योऽन्यथान्यथा जुहो-
ति यथापो वाभिखनन्नन्यद्वाप्रायं स साभि निवर्तेतव तदथ यः सार्धं जुहोति यथापो
वाभिखनन्नन्यद्वाप्रायं तत्स्त्रिमेऽभितृन्यादेवं तत् ॥ १४ ॥ अथ यो ह वाऽएता अन्ना-
द्यस्य यदाहुतयः । अग्निं हवैतदन्नाद्यं तृणानि य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति
॥ १५ ॥ सा या पूर्वाहुतिः । ते देवा अथ योचरा ते मनुष्या अथ यत्सुचि परि-
शिनष्टि ते पशवः ॥ १६ ॥ स वै ऊनीय इव पूर्वामाहुतिं जुहोति । भूय इयोचरां

चनीयं प्रविशन्ति तस्याहवनीये निविशन्ते ॥ ८ ॥ स यत्सायमस्तमिते
 जुहोति । अग्नावेवैभ्य एतत्प्रविष्टेभ्यो जुहोत्यथ यत्प्रातरनुदिते जुहोत्यमेतैभ्य
 वैभ्य एतज्जुहोति तस्मादुदितहोमिनां विजिन्नमग्निहोत्रं मन्यामहऽइति ह स्माह-
 मुरिर्यथा शून्यमावसथमाहरेदेवं तदिति ॥ ९ ॥ द्वयं वाऽहं जीवनं । मूलं चैव-
 मूलं च तदुभयं देवानां मन्मनुष्या उपजीवन्ति पशवो मूला ओपधयो मूलिन्य-
 स्ते पशवो मूला ओपधीर्मूलिनीर्जग्ध्वापः पीत्वा तत एव रसः सम्भवति ॥ १० ॥
 स यत्सायमस्तमिते जुहोति । अस्य रसस्य जीवनस्य देवेभ्यो जुह्वानि यदेपा-
 मिदं सदुपजीवाम इति स यत्ततो रात्र्यारणाति हुतोच्छिष्टमेव तन्निरवत्त-
 न्यश्नाति हुतोच्छिष्टस्य ह्येवाग्निहोत्रं जुह्वदशिताः ॥ ११ ॥ अथ यत्प्रातरनुदिते जुहो-
 ति । अस्य रसस्य जीवनस्य देवेभ्यो जुह्वानि यदेपामिदं सदुपजीवाम इति स यत्-
 तोऽनारणाति हुतोच्छिष्टमेव तन्निरवत्तन्यश्नाति हुतोच्छिष्टस्य ह्येवाग्निहोत्रं जु-
 ह्वदशिताः ॥ १२ ॥ तदाहुः । ममेवान्ये यज्ञास्तिष्ठन्तेऽग्निहोत्रमेव न संतिष्ठतेऽपि
 द्वादशसंवत्सरमन्तवदेवाथैतदेवानन्तं सायं हि हुत्वा वेद प्रातर्होप्यामीति
 प्रातर्हुत्वा वेद पुनः सायं होप्यामीति तदेतदनुपस्थितमग्निहोत्रं तस्यानुपस्थि-
 तिमन्यनुपस्थिता इमाः प्रजाः प्रजायन्तेऽनुपस्थितो ह वै श्रिया प्रजया प्रजाय-
 य एवमेतदनुपस्थितमग्निहोत्रं वेद ॥ १३ ॥ तदुग्ध्वाधिश्रयति । शृतमसर्गि-
 तदाहुर्पुष्टदन्तं तर्हि जुहुयादिति तद्वै नोदन्तं कुर्यादुप ह ददेद्यदुदन्तं कुर्यादुपजा-
 नैवेन उपदग्धं तस्मादुदन्तं कुर्यात् ॥ १४ ॥ अधिधित्वैव जुहुयात् । पुनर्व-
 तदग्ने रेतस्तेन न्येव शृतं यदेतदग्नावधिश्रयन्ति तेनोऽप्य शृतं तस्मादधिधित्वै-
 जुहुयात् ॥ १५ ॥ तद्वच्योतयति । शृतं वेदानीत्युपायः प्रत्यानयति श-
 न्यं नैव रमस्यो चैव सर्वत्यायेदं हि यदा उपेत्यओपधयो जायन्तेऽओप-
 त्तेत्यायः पीत्वा तत एव रसः सम्भवति तस्मादु रसस्यो चैव सर्वत्याय तस्म-
 उपनं धीरं ऊरुतं पानेभ्यामवेदुदसोऽनुपस्थितमित्येव मूलाह्वान्त्यै न्येव
 मस्यो चैव सर्वत्याय ॥ १६ ॥ अथ चतुर्थमयति । चतुर्थविहितं हीदं पयो-
 गादिभ्यामुपोषादराणि समिद्रोषाण्येव सोऽनुपसाय पूर्वामाहुतिं जुहोति
 दधुपसायपुण्या यस्माऽऽग्निमहाहसिष्यन्त्स्यात्तदन्तरा निदध्यादेवं तदथ य-
 दनाय दधा यस्माऽऽग्निमहाहरेत्तस्माऽऽहव्यवोपनिदध्यादेवं तदुपसाय-
 यथाहीदं श्रुतेऽनुपस्थितोऽनरव ह वै वारुचनेऽप्याहुती तन्मनश्चैवत-
 यथाहीदं श्रुतेऽनुपस्थितोऽनरव वारुचनेऽप्याहुती तन्मनश्चैवत-
 १३० जुहोति ॥ १७ ॥ अथ चतुर्थमयति । चतुर्थविहितं हीदं पयो-

यत्र वै प्रजापतिः प्रजाः ससृजे । स यत्राग्निं ससृजे स इदं जातः सति
 दध्मइत्येवाविलमेव ता यास्तुहिं प्रजा आसुस्ता ईनं सम्पेपुं दध्मिसे
 तत्तमपणः पुरुषमेवाभ्येयाय ॥ १ ॥ स होवाच । न वाऽथहमिदं
 त्वा प्रविशानि तं मा जनयित्वा विभृदि स यदैव मां त्वमस्मिंलोके
 वा भरिष्यस्तेवमेवाहं त्वाममुष्मिलोके जनयित्वा भरिष्यामीति तथेति तं
 विभः ॥ २ ॥ स यदद्रीऽआधत्ते । तदेनं जनयति तं जनयित्वा विभति स
 स्मिलोके जनयित्वा विभत्येवमु ह्वैष एतमुष्मिलोके जनयित्वा वि
 तक्ष साम्बुद्वासयेत् । सामिहास्मै स ग्लायति स
 ग्लायत्येवमु ह्वैष एतस्माऽथमुष्मिलोके सामि ग्लायति तस्माश्च साम्बुद्वासे
 । स यत्र म्रियते । यत्रैनमग्लाय भ्यावृधति त्वेषोऽग्नेरधिजायते
 देवा यत्रा नध्मका जरसं तनूनाम् । पुत्रासो यत्र पित्रो भवन्ति
 ररिपतायुर्गन्तो रति पुत्रो ह्येष सन्तस पुनः पिता भवत्येतसु
 एतस्मादर्वाच्यः प्रजास्ता म्रियन्तेऽथ याः पराच्यस्ते देवास्तस्माद्
 मयाः सर्वाः प्रजा ररिमभिः प्राणेष्वभिहितास्तस्माद् रश्मयः
 ते ॥ ७ ॥ स यस्य कामयते । तस्य प्राणमादायोदेति स म्रियते
 यतेऽथ मारयत्येवमु ह्वास्मिलोके न संयतमाद्रियते
 म्रियते देऽग्राहुती जुहोति । तदेताभ्यां पूर्वाभ्यां
 यत्नातनुदिते देऽग्राहुती जुहोति तदेताभ्यामपराभ्यां
 नेष्टानि स एनमेव उच्येवादायोदेति तदेतं मृत्युमतिमुच्यते
 कुरति इदं पुनर्मृत्युं मुच्यते य एवमेतामग्निहोत्रे मृत्योरतिमुक्तिं वेदा

हेराइवै यज्ञस्तद्विगजमेवैतद्यज्ञमभिसम्पादयति ॥ १८ ॥ ॥ यदग्नौ जुहोति ।
 इद्रेषु जुहोति तस्माद्देशः सन्त्यथ यदुपमाष्टि तत्पितृषु चापरीषु च जुहोति
 तस्मात्पितरश्चापयश्च सन्त्यथ यदुत्वा माश्राति तन्मनुष्येषु जुहोति त-
 स्मान्मनुष्याः सन्ति ॥ १९ ॥ या वै प्रजा यज्ञेऽनन्वाभक्ताः । पराभूता वै ता
 एवमेवैतया इमाः प्रजा अपराभूतास्ता यज्ञमुखऽध्याभजति तेनो ह पशवोऽन्वाभ-
 क्ता यन्मनुष्यान्तु पशवः ॥ २० ॥ तदु होवाच याज्ञवल्क्यः । न वै यज्ञ इव मन्तवै
 पाकयज्ञ इव वाऽऽतीदथ हि यदन्यस्मिन्यज्ञे सूच्यवद्यति सर्वं तदग्नौ जुहोत्यथै-
 तदग्नौ हुत्वोत्सृज्याचामति निर्लेदि तदस्य पाकयज्ञस्येति तदस्य तत्पशव्यथ
 रूपं पशव्यो हि पाकयज्ञः ॥ २१ ॥ सैषैकाहुतिरेवाग्रे । यामेवामू प्रजापति-
 रजुहोत्यथ यदेतऽप्यत्परचेवाधियन्ताग्निर्योऽयं पवते सूर्यस्तस्मादेपा द्वितीया-
 हुतिर्हूयते ॥ २२ ॥ सा या पूर्वाहुतिः । साग्निहोत्रस्य देवता तस्मात्तस्यै जुहोत्यथ
 योचरा स्विष्टकृद्वाजनमेव सा तस्मात्तामुचरार्थं जुहोत्येपा हि द्विक् स्विष्टकृत-
 स्तन्मिथुनायैवैपा द्वितीयाहुतिर्हूयते द्वन्द्वथ हि मिथुनं प्रजननम् ॥ २३ ॥ त-
 द्यमेवैतेऽध्याहुती । भूतं चैव भविष्यच्च जातं च जनिष्यमाणं चागतं चाशा चाद्य
 च श्वश्च तद्व्यमेवानु ॥ २४ ॥ आत्मैव भूतं । अद्धा हि तद्यद्भूतमद्धो तद्यदात्मा प्रजैव
 भविष्यदुनद्धा हि तद्यद्भविष्यदुनद्धो तद्यत्प्रजा ॥ २५ ॥ आत्मैव जातम् । अद्धा हि
 तद्यज्जातमद्धो तद्यदात्मा प्रजैव जनिष्यमाणमनद्धा हि तद्यज्जनिष्यमाणमनद्धो
 तद्यत्प्रजा ॥ २६ ॥ आत्मैवगतम् । अद्धा हि तद्यदागतमद्धो तद्यदात्मा प्रजैवाशा-
 नद्धा हि तद्यदाशानद्धो तद्यत्प्रजा ॥ २७ ॥ आत्मैवाद्य । अद्धा हि तद्यद्व्या-
 द्यो तद्यदात्मा प्रजैव श्वोऽनद्धा हि तद्यद्वोऽनद्धो तद्यत्प्राज्ञ ॥ २८ ॥ सा या पूर्वा-
 हुतिः । सात्मानमभि हूयते तां मन्त्रेण जुहोत्यद्धा हि तद्यन्यत्रोऽद्धो तद्यदात्माऽथ
 योचरा सा प्रजामभि हूयते तां तूष्णीं जुहोत्यनद्धा हि तद्यत्तूष्णीमनद्धो तद्यत्प्र-
 जाः ॥ २९ ॥ स जुहोति । अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेत्यथ प्रातः सूर्यो ज्योति-
 र्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति तत्सत्येनैव हूयते यदा ह्येव सूर्याऽस्तमित्यग्निर्ज्योतिर्यदा
 सूर्य उदेत्यथ सूर्यो ज्योतिर्यथै सत्येन हूयते तदेवान्तरज्जनि ॥ ३० ॥ तदु हेतदेवाद्यथ
 ब्रह्मवर्चसकापय तच्चानूवाचाग्निर्वर्चो ज्योतिर्वर्चः सूर्यो वर्चो ज्योतिर्वर्च इति ब्रह्म-
 वर्चसो ह्येव भवति य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति ॥ ३१ ॥ तद्वस्त्येव प्रजननस्येव रूपम् ।
 अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्तोहति तदुभयनो ज्योती रेनो देवतया परिहृत्वात्युभ-
 यतःपरिहृतेन वै रेतः पृत्रायते तदुभयन एवैतत्तारिगृध पृत्रनयति ॥ ३२ ॥ अथ

या वाऽऽपोरनीकम् । एवं यज्ञानामग्निहोत्रं येन वाऽऽपोरनीकमेति सर्वा वै
 तेपुरेत्येतनो हास्य सर्वे यज्ञकृतव एतं मृत्युमतिमुक्ताः ॥ १० ॥ अहोरात्रे ह वा
 अमुष्मिलोके परिप्लवमाने । पुरुषस्य सुकृतं क्षिणुतोऽर्वाचीनं वाऽश्रुतोऽहोरात्रे
 थो हास्याहोरात्रे सुकृतं न क्षिणुतः ॥ ११ ॥ स यथा रथोपस्थे तिष्ठन् । उ-
 रिष्टाद्रथचक्रे पण्यद्वयमानेऽउपावेनेतैवं परस्तादर्वाचीनोऽहोरात्रेऽउपावेक्षते
 ह वाऽश्रुस्याहोरात्रे सुकृतं क्षिणुतो य एवमेतामहोरात्रयोरतिमुक्तिं वेद ॥ १२ ॥
 र्वाणादवनीयं परीत्य । अन्तरेण गार्हपत्यं चैति न वै देवा मनुष्यं विदुस्तऽएनमे-
 दन्तरेणातियन्तं विदुरयं वै न इदं जुहोतीत्यग्निर्वै पाप्मनोऽपहन्ता तावस्याह-
 नीयश्च गार्हपत्यश्चान्तरेणातियतुः पाप्मानमपहतः सोऽपहतपाप्मा ज्योतिरेव
 श्रेया यशसा भवति ॥ १३ ॥ उत्तरतो वाऽअग्निहोत्रस्य द्वारश्च । स यथा द्वा-
 रा प्रपद्येतैवं तदथ यो दक्षिणत एत्यास्ते यथा वहिर्धा चरेदेवं तत् ॥ १४ ॥ नौर्ह
 वाऽपपा स्वर्ग्या । यदग्निहोत्रं तस्याऽएतस्यै नावः स्वर्ग्याया आहवनीयश्चैव
 गार्हपत्यश्च नौमयेदऽअथैव एव नावाजो यत्क्षीरहोता ॥ १५ ॥ स यत्प्रादुपो-
 रति । तदेनां प्राचीमभ्यजति स्वर्गं लोकमभि तथा स्वर्गं लोकश्च समश्नुते तस्या
 वचरत आरोहणश्च सैनश्चस्वर्गं लोकश्च समापयत्यथ यो दक्षिणत एत्यास्ते यथा
 मतीर्णापामगच्छेत्सु विहीयेते स तत् एव वहिर्धा स्यादेवं तत् ॥ १६ ॥ अथ या-
 मेताश्च समिधमभ्यादधाति सैष्टका येन मन्त्रेण जुहोति तद्यजुर्धनैतामिष्टकामुपद-
 धाति यदा वाऽऽष्टकोपधीयतेऽधाहुतिर्हूयते तदस्योपाहितास्वेष्टकास्वेता आहुतयो
 हूयन्ते या एता अग्निहोत्राहुतयः ॥ १७ ॥ मज्जापतिर्वाऽअग्निः । संवत्सरो वै मज्जापतिः
 संवत्सरे-संवत्सरे ह वाऽअस्याग्निहोत्रं चित्येनाग्निना संतिष्ठते संवत्सरे-संवत्सरे
 चित्यमग्निमाप्नोति य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोत्येतदु हास्याग्निहोत्रं चित्येना-
 ग्निना संतिष्ठते चित्यमग्निमाप्नोति ॥ १८ ॥ सप्त च वै शतान्यशीतीनामृचः ।
 विंशतिश्च स यत्सायं प्रातरग्निहोत्रं जुहोति ते द्वेऽध्याहुतौ ता अस्य संवत्सर
 अध्याहुतयः सम्पद्यन्ते ॥ १९ ॥ सप्त चैव शतानि विंशतिश्च । संवत्सरे-सं-
 वत्सरे ह वाऽअस्याग्निहोत्रं महतोऽयेन सम्पद्यते संवत्सरे-संवत्सरे महदुच्य मा-
 नोति य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोत्येतदु हास्याग्निहोत्रं महतोऽयेन सम्पद्यते
 महदुच्यमाप्नोति ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [३. ३.] ॥

अन्तौ ह वै देवाः । सर्वान्पशून्निदधिरे ये च ग्राम्या ये चारण्या विजयं वो-
 ऽभिप्रेषन्तः कामचारस्य वा कामायायं नो गोपिष्ठो गोपायदिति वा ॥ १ ॥ तानु
 षाग्निनिचक्रे । नैः संगृह्य रात्रिं प्रविशेत् पुनरप्येति देवा एदग्निं तिरोभूतं ते ह विदां

प्रातः । सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति तदुभयतो ज्योती रेतो देवतया
 गृह्णात्युभयतः परिगृहीतं वै रेतः पूजायते तदुभयत एवेतत्परिगृह्य प्रजनयति
 जननस्य रूपम् ॥ ३३ ॥ तदु होवाच जीवलरश्मैलकिः । गर्भमेशरणिः क
 न प्रजनयतीति स एतेनैव सायं जुहुयात् ॥ ३४ ॥ अथ प्रातः । ज्योतिः
 सूर्यो ज्योतिः स्वाहेति तदाहर्था ज्योती रेतो देवतया करोति वाहर्था वै रेतः
 जातं भवति तदेनत्प्रजनयति ॥ ३५ ॥ तदाहुः । अग्नवेवेतत्सायं सूर्यं जु
 ति सूर्यं प्रातरग्निमिति तदं तदुद्रितहोमिनामेव यथा होव सूर्योऽस्तमेत्यथानि
 ज्योतिर्यदा सूर्य उदेत्यथ सूर्यो ज्योतिर्नास्य सा पश्चिमेत्यमेव परिचक्षा यत्स्य
 नाञ्चा देवतायै हूयते याग्निहोत्रस्य देवताग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति त
 नाग्नये स्वाहेत्यथ प्रातः सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति तत्र न सूर्याय स्व
 हेति ॥ ३६ ॥ अनेनैव जुहुयात् । सजूर्देवेन सवित्रेति तत्सवितुर्मत्प्रसवाय स
 रात्र्येन्द्रवत्येति तद्वाग्या मिथुनं करोति सन्द्रं करोतीन्द्रो हि यन्नस्य देवता जुपाणो
 ऽअग्निर्वेतु स्वाहेति तदग्नये मत्प्रसवाय सजूरुपमेन्द्रवत्येत्येति वा तदुद्गां वोपसां वा मि
 सवित्रेति तत्सवितुर्मत्प्रसवाय सजूरुपमेन्द्रवत्येत्येति वा तदुद्गां वोपसां वा मि
 करोति सन्द्रं करोतीन्द्रो हि यन्नस्य देवता जुपाणः सूर्यो वेतु स्वाहेति तत्सूर्याय म
 जुहोति तस्मादेवमेव जुहुयात् ॥ ३८ ॥ ते होचुः । को न इदं होप्यतीति ब्रा
 ण एवेति ब्राह्मणेदं नो जुहुधीति किं मे ततो भविष्यतीत्यग्निहोत्रोच्छिष्टमेवेति स
 यत्सुचि परिशिनाष्ट तदग्निहोत्रोच्छिष्टमथ यत्स्थाल्यां यथा परीणहो निर्वपेदेवं त
 तस्मात्तद्य एव कुरच पिबेत्तद्वै नात्राद्यणः पिबेदग्नौ ह्यभिध्रयन्ति तस्मान्नात्रा
 द्यणः पिबेत् ॥ ३९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [३. १.] ॥
 एता इ वै देवता योऽस्ति । तस्मिन्वसन्तीन्द्रो यमो राजा नहो नैपिथोऽनः
 यमो राजा येषु एष नहो नैपिथो यदन्वाहार्यपचनेस्तद्यदेतमहरहर्दाक्षिणत
 न तस्मादाहुरहरहर्हं नहो नैपिथो यमं राजानं दाक्षिणत उपनयतीति ॥
 य एव सभायामग्निः । एष एवानश्वन्तसांगमनस्तद्यदेतमनशित्वेवोपसंग
 मादेपोऽनश्वमथ यदेतस्माज्जुष परावपत्येषु एवासन्याथसवः स यो ह्येवमे
 मयेता देवता वसन्तीति सर्वान्देवतान् लोकान्नुयति सर्वान् लोकाननुमंचरति
 ॥ ॥ तेषामुपस्थानं । यदेव सायं प्रातराहवनीयम् च तिष्ठतऽवुप चास्ते तदेव
 उपस्थानमथ यदेव यन्निषेजेन गार्हपत्यमास्ते वा शेते वा तदेव तस्योपस्थानं ।

[illegible]

तस्मादैन्द्राग्नी ॥ १२ ॥ अयं ते योनिर्मात्रियः । यतो जातोऽयरोचथाः ॥ तं ज्ञात-
 न्नमन्ऽयरोहथा नो वर्धया रयिमिति पुष्टं वै रयिर्भूयो-भूय एव न इदं पुष्टं कु-
 र्वित्येवैतदाह ॥ १३ ॥ अयमिह प्रथमः । धायि धातृभिर्होता यजिष्ठोऽश्वरे-
 ष्वीडयः । यमन्वानो भृगवो विरुरुचुर्वनेषु चित्रं विभ्वं विशे-विशऽइत्यन्वेव धा-
 वति तद्यथा याचन्कल्याणं वदेदामुप्यापणो वै त्वमस्यलं वै त्वमेतस्माऽश्वमीत्ये-
 वमेपा यथोऽएवैष तथोऽएवैनमेतदाह यथाह विभ्वं विशे-विशऽइति विभूर्होष विशे-
 विशे ॥ १४ ॥ अस्य मत्नाम् । अनु द्युतथ शुक्रं दुदुहेऽयहयः । पयः सहस्रसा-
 मृषिमिति परमा वाऽएषा सनीनां यत्सहस्रसनिस्तदेतस्मैवावकृद्ध्यै तस्मादाह पयः
 सहस्रसामृषिमिति ॥ १५ ॥ तदेतस्माद्धार्यथपटुयं । तस्योपवती प्रथमा मत्त-
 त्युत्तमावोचाम तद्यस्मादुपवत्यथाह एव मत्तं यावन्तो देव सनाग्रे देवास्तावन्त
 व देवास्तस्माददः मत्तं तदिमेऽएवान्तरेण सर्वं कामास्तेऽश्वस्माऽइमे संजानाने
 र्वान्कामान्तेनमतः ॥ १६ ॥ स वै त्रिः प्रथमां जपति । त्रिरुक्तमां त्रिवृत्प्राय-
 णा हि यज्ञास्त्रिवृदुदयनास्तस्मात्रिः प्रथमां जपति त्रिरुक्तमाम् ॥ १७ ॥ यद्ध वाऽ-
 त्त्राग्निहोत्रं जुह्वत् । वायेन वा कर्मणा वा मिथ्या करोतात्मनस्तद्वद्यत्यायुषो
 वा वर्चसो वा प्रजायै वा ॥ १८ ॥ तदु खलु तनूषा अग्नेऽसि । तन्वं मे पाद्या-
 र्हा अग्नेऽस्यायुर्मै देहि वर्चोऽा अग्नेऽसि वर्चो मे देहि । अग्ने युन्मे तन्वा ऊनं
 न्मिऽआपृणोति ॥ १९ ॥ यद्ध वाऽयत्राग्निहोत्रं जुह्वत् । वायेन वा कर्मणा वा
 मिथ्या करोत्यात्मनस्तद्वद्यत्यायुषो वा वर्चसो वा प्रजायै वा युन्मे पुनराप्याय-
 र्मित्येवैतदाह तथो हास्यैतत्पुनराप्यापते ॥ २० ॥ इन्धानास्त्वा । शतथ द्विमा
 पुमन्तथ ममिधीमहीति शतं वर्षाणि जीव्यास्मेत्येवैतदाह तावत्त्वा महान्तथ म-
 मिधीमहीति यथाह पुमन्तथ ममिधीमहीति वयस्वन्तो वयस्कृतथ महस्वन्तः सह-
 स्कृतमिति वयस्वन्तो वयं भूयास्म वयस्कृत्त्वं भूया इत्येवैतदाह महस्वन्तो वयं भू-
 यास्म सहस्कृत्त्वं भूया इत्येवैतदाहाग्ने सपत्नवम्भनमदन्धासोऽयदाभ्यमिति
 त्वया वयथ सपत्नान्पापीयसः क्रियास्मेत्येवैतदाह ॥ २१ ॥ चित्रावसो
 स्वस्ति ते पात्मशीयेति । त्रिरेतज्जपति रात्रिर्वं चित्रावसुः सा हीयथ संगृहेव
 चित्राणि वसति तस्माच्चास्त्राचित्रं ददशे ॥ २२ ॥ एतेन ह स्म वाऽ-
 श्मपयः । रात्रेः स्वस्ति पात्रथ सपरन्तुनऽपतेनो ह स्मनानृत्रेर्नाद्वा रक्षा-
 थसि न विन्दन्त्येतेनोऽएवैष एतद्रात्रेः स्वस्ति पात्रथ सपरन्तुऽपतेनोऽएनथ
 रात्रेर्नाद्वा रक्षाथमि न विन्दन्त्येतावपु निष्टन्त्राति ॥ २३ ॥ अथामीनः ।

मृतत्वं च ऊर्ध्वः सूर्यो वो ज्योतिरिति ॥१॥ अर्थेन पितरः । प्राचीनावीतिनः
सव्यं जान्वाच्योपासीदंस्तानब्रवीन्मामि—मासि वोऽश्नथ स्वधा वो मनोजवो
नश्चन्द्रमा वो ज्योतिरिति ॥ २ ॥ अर्थेन मनुष्याः । प्रावृता उग्रस्थं कृत्वोपा-
सीदंस्तानब्रवीत्सायं मातर्वोऽश्नं प्रजा वो मृत्युर्वोऽग्निर्वो ज्योतिरिति ॥ ३ ॥
अर्थेन पशव उपसीदन् । तेभ्यः स्वपमेव चकार यदेव युगं कदा च लभाध्वे य-
दि काले यद्यनाकालियैवाश्रायेति तस्मादेते यदेव कदा च लभन्ते यदि काले
यद्यनाकालेऽथैवाश्रन्ति ॥ ४ ॥ अथ हेनथ शश्वदप्यसुरा उपसेदुरित्याहुः ।
तेभ्यस्तमश्च मायां च पृददावस्त्यैवामुरमायंतीव पराभूता ह त्वेव ताः प्रजास्ता
इमाः प्रजास्तथैवोपजीवन्ति यथैवाभ्यः प्रजापतिर्व्यदधात् ॥ ५ ॥ नैव देवा अ-
तिक्रामन्ति । न पितरो न पशवो मनुष्या एवैकैऽतिक्रामन्ति तस्माद्यो मनु-
ष्याणां मेघत्यशुभे मेघति विहृति हि न ह्यनया च न भवत्यनृतथ हि
कृत्वा मेघति तस्माद् सायंप्रातरारयेव स्यात्स यो हैवं विह्वान्सायं-
मातराशी भवति सर्वथ हैवायुरेति यद्दु ह किं च वाचा व्याहरति तद्दु हैथ भव-
त्येतद्धि देवसत्यं गोपायति तद्धेतत्तेजो नाम ब्राह्मणं य एतस्य व्रतथ शक्नोति
चरितुम् ॥ ६ ॥ तद्धाऽएतत् । मामि-मास्येव पितृभ्यो वृद्धो यवैवैष न पुरस्तात्
पश्चाद्दृष्टेऽथैभ्यो ददात्येष वो सोमो राजा देवानामग्रं यच्चन्द्रमाः स एताथ रात्रिं
क्षीयते तस्मिन्क्षीणे ददाति तथैभ्योऽसमदं करोत्यथ यवक्षीणे दद्यात्समदथ हकुर्या-
ह्वेभ्यश्च पितृभ्यश्च तस्माद्यवैवैष न पुरस्तात् पश्चाद्दृष्टेऽथैभ्यो ददाति ॥ ७ ॥ स
वाऽअपराहणे ददाति । पूर्वाह्णे वै देवानां मध्यन्दिनो मनुष्याणामपराहणः पितॄणां
तस्मादपराह्णे ददाति ॥ ८ ॥ स जघनेन गार्हपत्यं । प्राचीनावीती भूत्वा दक्षिणासीन एतं
गृह्णाति स तत एवोपोत्यायोत्तरेणान्वाहार्यपचनं दक्षिणा तिष्ठन्न वहन्ति सकृत्फ-
लीकरोति सकृदु श्वेव पराञ्चः पितरस्तस्मात्सकृत्फलीकरोति ॥ ९ ॥ तथै श्र-
पयति । तस्मिन्प्रथितऽग्न्याज्यं प्रत्यानयत्यग्नीं वै देवेभ्यो जुह्वत्युदरान्ति मनुष्ये-
भ्योऽथै पितॄणां तस्मात्प्रथितऽग्न्याज्यं प्रत्यानयति ॥ १० ॥ स उद्धास्याग्नीं
देऽग्न्याहुती जुहोति देवेभ्यः । देवान्याऽएष उषावर्तते य आहिताग्निर्भवति
सो दर्शपूर्णमासान्यां यजतेऽथैतत्पितृयज्ञेनेवाचारी सद्दु देवेभ्यो निन्हुते स
देवः प्रमूतोऽथैतत्पितृभ्यो ददाति तस्माद्दुद्धास्याग्नीं देऽग्न्याहुती जुहोति देवेभ्यः
॥११॥ स वाऽअग्नये च सोमाय च जुहोति । स यदग्नये जुहोति सर्वं प्र देवान्नि-
रन्याभक्तोऽथ यत्सोमाय जुहोति पितृदेवत्यो वै सोमस्तस्मादग्नये च सोमाय च

॥ अग्नी वै दातारौ तवेवैतथाचते सायमुपतिष्ठेत सायथ हि
 तिष्ठेत । उभये ह वाऽइदमग्रे सहासुर्देवारच मनुष्यारच तद्यद्द स्ममनुष्या
 वति तद्द स्म देवान्याचन्तऽइदं वै नो नास्तीदं नोऽस्तिवति ते तस्याऽएव
 व्यायै वेपेण देवास्तिरोभूता नेद्धिनसानि नेद्धेप्योऽसानीति तस्मान्नोपति
 यदाहुतिराशीरेव यजमानस्य तद्यदेवास्यात्र तदेवैतदुपतिष्ठमानः कु
 द्रुपैव तिष्ठेत ॥ ५ ॥ अथ यस्माच्चोपतिष्ठेत । यो वै ब्राह्मणं वा शथ्समानोऽ
 वाभिरिराधयिपति तस्मै वै स देयं मन्यतेऽथ य आह किं नु त्वं प्रमाणि
 इदामीतीश्वर एनं वेपेरीरवगो निर्वेदं गन्तोस्तस्माच्चोपतिष्ठेततद्वित्वेवै
 यदिन्दे यज्जुहोति तस्माच्चोपतिष्ठेत ॥ ६ ॥ अथ यस्माद्रुपैव तिष्ठेत । उत वै
 तं लभतऽप्योतो भर्ता भार्य नानुबुध्यते स य देवाह भार्यो वै तेऽस्मि
 त्येनं वेकाथैनं भार्य मन्यते तस्माद्रुपैव तिष्ठेतदमित्तु सप्रस्तं यस्माद्रुपतिष्ठेत
 सैवतत्सर्वमुपतिष्ठमानोऽनुविकरोतीदथ सर्वमनुप्रजनयति ॥ ७ ॥ स वा
 अग्निपयते । इयं वाऽवप द्वयेनेयमुप यद्धीदं किं च जायतेऽस्यां व
 त्तिस्ना अग्निपयते ॥ ८ ॥ स आह । उपमयन्तोऽअध्वरमित्य
 यन्मो यत्रमित्येवैतदाह मुन्त्रं वोचेमाग्नयऽइति मुन्त्रमु हस्माऽएतद्
 यस्मै च गृण्वतऽइति यद्यप्यस्मदारकादस्यथ न एतद्यदेवैवमेवै
 दाह ॥ ९ ॥ अग्निर्मूर्धा दिवः । ककुत्पतिः पृथिव्या अयम् । अ
 न्नं नानुयन्ते भावति तद्यथा याचन्कन्याणं वदेदामुप्यास्तं
 भावया भावयः सह मादयथ्य ॥ १० ॥ अथैन्द्राग्नी । उभा वासि
 माः दो वासिनेय वाऽऽग्नी य एव तयनिम यदस्तमेनि तदा
 ॥ ११ ॥ अथैन्द्राग्नी । उभा वासिनेय वाऽऽग्नी य एव तयनिम यदस्तमेनि तदा

भाष्यान्दनीये ।
का० २. ४. २.

जुहोति॥१२॥ स जुहोति । अग्नये कव्यवाढनाय स्वाहा सोमाय पितृभ्यो स्वाहेत
र्ज्ञा प्रेक्षणमभ्यादधाति तन्त्विष्टकृद्भाजनमथ दक्षिणेनान्वाहार्यपचनं सकृद्वल्ति
स्वति तद्धेदिभाजनं सकृदु द्वेव पराञ्चः पितरस्तस्मात्सकृद्वल्तिस्वति ॥ १३ ॥
अथ परस्तादुल्लमुक्तं निदधाति । स यदनिधायोल्लमुक्तमेतत्पितृभ्यो दद्यात्
सुररत्नमानि हैषामेतद्विमन्वीरंस्तथो हेतत्पितृणामसुररत्नमानि न विप्रैरे
तस्मानपरस्तादुल्लमुक्तं निदधाति॥१४॥स निदधाति । ये रूपाणि प्रतिमुञ्चमानाश्चु-
राः मन्तः स्वधया चरन्ति । परापुरो निपुरो ये भरन्त्याग्निष्ठांलोकात्प्रशुदात्स-
स्वादित्यग्निर्हि रत्नसामपहन्ता तस्मादेवं निदधाति ॥१५॥ अथोदपात्रमादाय-
वनेजयति । असावेवनेनिष्ठेत्येव यजमानस्य पितरमुसावनेनिच्छेति पितर-
हमसावनेनिच्छेति प्रपितामहं तद्यथाशिष्यतेऽभिषिञ्चेदेवं तत् ॥ १६ ॥
सकृदाछिन्नान्युपमूलं दिनानि भवन्ति । अग्रमिव वै देवानां मध्यमिव मनुष्याणां
मूलमिव पितृणां तस्मादुपमूलं दिनानि भवन्ति सकृदाछिन्नानि भवन्ति सकृदु द्वे
पराञ्चः पितरस्तस्मान्सकृदाछिन्नानि भवन्ति ॥१७॥ तानि दक्षिणोपस्तृणानि ।
तत्र ददानि स वाऽइति वदानीतीत्यर्थे देवेभ्यो जुहुत्वुद्धरन्ति मनुष्येभ्योऽर्थं ति-
तृणां तस्मादिति ददाति ॥ १८॥ स ददानि । असावेतत्तऽइत्येव यजमानस्य पि-
त्रे च त्वामन्विष्यु ईकऽयादुस्तदु तथा न म्र्यात्स्वयं वेतेपाथ सहयेपाथ सहतस्मा-
म्र्याहसारं तत्तऽइत्येव यजमानस्य पित्रेऽसावेतत्तऽइति पितामहायासावेतत्तऽइति
पितामहाय तदुदितः पराङ्मुदाति सकृदु द्वेव पराञ्चः पितरः ॥ १९ ॥ तत्र ज-
पानि । अत्र पितरो मादयध्वं यथाभागमाष्टपायध्वामिति यथाभागमधीतेत्यर्थं
तदाह ॥ २० ॥ अथ पुनरु पर्यावर्तने । तिर-इव वै पितरो मनुष्येभ्यस्तिर-
तुञ्जानि स वाऽस्मा लमितोगमतिन्याहुरेतायान्यमुरिति स वै मुहूर्तमेवासितु-
॥ २१ ॥ अथोपपन्नस्य जपानि । अभीषदन्त पितरो यथाभागमाष्टपायध्वमिति
यथाभागमाष्टपायध्वमिति पितरमुसावनेनिच्छेति पितामहमसावनेनिच्छेति
रत्नसामपहन्ता तस्मानपरस्तादुल्लमुक्तं निदधाति ॥ २२ ॥ अथ नीलिषुद्रुष नमस्कृत्यो-
र्वनेनोदयेव यजमानस्य पितरमुसावनेनिच्छेति पितामहमसावनेनिच्छेति
रत्नसामपहन्ता तस्मानपरस्तादुल्लमुक्तं निदधाति ॥ २३ ॥ अथ नीलिषुद्रुष नमस्कृत्यो-
र्वनेनोदयेव यजमानस्य पितरमुसावनेनिच्छेति पितामहमसावनेनिच्छेति
रत्नसामपहन्ता तस्मानपरस्तादुल्लमुक्तं निदधाति ॥ २४ ॥ अथ नीलिषुद्रुष नमस्कृत्यो-
र्वनेनोदयेव यजमानस्य पितरमुसावनेनिच्छेति पितामहमसावनेनिच्छेति
रत्नसामपहन्ता तस्मानपरस्तादुल्लमुक्तं निदधाति ॥ २५ ॥

तस्मादैन्द्राग्नी ॥ १२ ॥ अयं ते योनिर्धृत्विः । यतो जातोऽयरोचथाः ॥ तं ज्ञान-
 न्नमन्ऽयरोहथा नो वर्धया रयिमिति पुष्टं वै रयिर्भूयो-भूय एव न इदं पुष्टं कु-
 र्वित्येवैतदाह ॥ १३ ॥ अयमिह प्रथमः । धायि धातृभिर्होता यजिष्ठोऽश्वरे-
 ष्वीडयः । यमप्लवानो भृगवो विरुरुचुर्वनेषु चित्रं विभ्वं विशे-विशऽइत्यन्वेव धा-
 वति तद्यथा याचन्कल्याणं वदेदामुप्यायणो वै त्वमस्यलं वै त्वमेतस्माऽश्वमीत्ये-
 वेषा यथोऽण्वेष तथोऽण्वैनमेतदाह यथाह विभ्वं विशे-विशऽइति विभूर्होष विशे-
 विशे ॥ १४ ॥ अस्य मत्ताम् । अनु द्युतं शुक्रं दुदुहेऽग्रहयः । पयः सहस्रसा-
 मृषिमिति परमा वाऽप्या सनीनां यत्सहस्रसनिस्तदेतस्वैवावस्तुत्यै तस्मादाह पयः
 सहस्रसामृषिमिति ॥ १५ ॥ तदेतस्समाहार्यं पटुचं । तस्योपवती प्रथमा मत्त-
 वत्युत्तमावोचाम तद्यस्मादुपवत्यथाह एव मत्तं यावन्तो धेव सनाग्रे देवास्तावन्त
 एव देवास्तस्माददः मत्तं तदिमेऽएवान्तरेण सर्वं कामास्तेऽश्वस्माऽइमे संजानाने
 सर्वान्कामान्तेनमतः ॥ १६ ॥ स वै त्रिः प्रथमां जपति । त्रिरुत्तमां त्रिवृत्प्राय-
 णा हि यज्ञास्त्रिवृदुदयनास्तस्मात्रिः प्रथमां जपति त्रिरुत्तमाम् ॥ १७ ॥ युद्धं वाऽ-
 श्वत्राग्निहोत्रं जुह्वत् । वाघेन वा कर्मणा वा मिथ्या करोत्यात्मनस्तद्वद्यत्यायुषो
 वा वर्चसो वा प्रज्ञायै वा ॥ १८ ॥ तदु खलु तनूपा अग्नेऽसि । तन्वं मे पाह्या-
 युर्हो अग्नेऽस्यायुर्मे देहि वर्चोऽह अग्नेऽसि वर्चो मे देहि । अग्ने यन्मे तन्वा ऊनं
 तन्मऽप्रापूतेति ॥ १९ ॥ युद्धं वाऽश्वत्राग्निहोत्रं जुह्वत् । वाघेन वा कर्मणा वा
 मिथ्या करोत्यात्मनस्तद्वद्यत्यायुषो वा वर्चसो वा प्रज्ञायै वा तन्मे पुनराप्याय-
 येत्येवैतदाह तथो दार्षपतपुनराप्यायवे ॥ २० ॥ इन्धानास्त्वा । शतं हिमा
 पुमन्तं ममिधीमहीति शतं वर्षाणि जीय्मास्मेत्येवैतदाह तावत्त्वा महान्तं म-
 मिधीमहीति यथाह पुमन्तं ममिधीमहीति वयस्वन्तो वयस्कृतं महस्वन्तः सह-
 स्कृतमिति वयस्वन्तो वयं भूयास्म वयस्कृत्त्वं भूया इत्येवैतदाह महस्वन्तो वयं भू-
 यास्म सहस्कृत्त्वं भूया इत्येवैतदाहग्ने सपत्नइम्भनमदन्धासोऽश्वदाभ्यमिति
 त्वया वयं सपत्नान्पापीयसः क्रियास्मेत्येवैतदाह ॥ २१ ॥ चित्रावसो
 स्वस्ति ते पारमशीयेति । त्रितेजजपति शशिवं चित्रावसुः सा दीप्यं संगृहेव
 चित्राणि वसति तस्माचारक्षाशिशुं ददशे ॥ २२ ॥ एतेन ह स्म वाऽ-
 श्वपयः । राघेः स्वस्ति पारं समस्तुवन्ऽएतेनो ह स्पेनानावेर्नाह रक्षा-
 धिति न विन्दन्तेतेनोऽण्वेष एतद्राघेः स्वस्ति पारं समस्तुवन्ऽएतेनोऽएनं
 रावेर्नाह रक्षाधिति न विन्दन्तेतावपु निष्टन्नावि ॥ २३ ॥ अयामीनः ।

तद् होवाच कः होडः क्रीपीतकिः । अनयोर्वाऽथयं द्यावापृथिव्यो रसोऽस्य
 रसस्य हुत्वा देवेभ्योऽधेममश्रामेति तस्माद्वाऽथाग्रयणेष्टया यजत इति ॥ १ ॥
 तद् होवाच याज्ञवल्क्यः । देवाश्च वाऽअमुराधोभये प्राजापत्याः पस्पृधरे ततोऽमुरा
 उभर्यारोपधीर्याध मनुष्या उपजीवन्ति याश्च पशवः कृत्ययेव त्वद्विषेणेव त्वत्प्र-
 लिलिपुर्नतं चिद्देशानभिभवेमेति ततो न मनुष्या आर्थुर्न पशव अलिलिशिरे
 ता हेमाः प्राजा अनाशकेन नात्परावभूवुः ॥ २ ॥ तद्यै देवाः शुभ्रवुः । अनाशकेन
 ह वाऽइमाः प्राजाः पराभवन्तीति ते होचुर्दन्तेदमास्मापजिवाधसामेति केनेति य-
 ज्जेनवेति यज्ञेन ह स्म वै तद्देवाः कल्पयन्ते यदेपां कल्पमासुऽर्पयश्च ॥ ३ ॥ ते हो-
 चुः । कस्य न इदं भविष्यतीति ते मम-ममेत्येव न सम्पादयां चक्रुस्ते हासम्पायो-
 चुराजिमेवास्मिन्नजामहं स यो न उज्जेप्यति तस्य न इदं भविष्यतीति तथेति त-
 स्मिन्नाजिमाजन्त ॥ ४ ॥ ताविन्द्राग्नी उज्जदजयतां । तस्मादैन्द्राग्नौ द्वादशकपालः
 पुरोद्वाशां भवतीन्द्राग्नी हस्य भागधेयमुज्जयतां तौ यजेन्द्राग्नी उज्जिगीवाधसौ त-
 स्थनुस्तद्विश्वे देवा अन्वाजग्मुः ॥ ५ ॥ क्षत्रं वाऽइन्द्राग्नी । विशो विश्वे देवा यत्र क्षत्र-
 मुज्जयत्यन्वाभक्ता वै तत्र विद्वद्विश्वान्देशानन्वाभजतां तस्मादेष वैश्वदेवश्चक्रुर्भवति
 ॥ ६ ॥ तं वै पुराणानां कुर्यादित्याहुः । क्षत्रं वाऽइन्द्राग्नी नेत्क्षत्रमभ्यारोहयाणीति
 तौ वाऽउभावेव नवानाध स्यातां यज्जि पुरोद्वाश इतरव्यरुतिरस्तेनैव क्षत्रमनभ्या-
 रूढं तस्मादुभावेव नवानाध स्याताम् ॥ ७ ॥ तज्ज ह विश्वे देवा ऊचुः । अन-
 योर्वाऽथयं द्यावापृथिव्यो रसो हन्तेमेऽश्रस्मिन्नाभ्रजामेति ताभ्यामेतं भागमकल्प-
 यन्तेतं द्यावापृथिव्यमेककपालं पुरोद्वाशं तस्माद्द्यावापृथिव्य एककपालः पुरो-
 द्वाशो भवति तस्येयमेव कणालमेकेव हीयं तस्माद्वैककपालो भवति ॥ ८ ॥ तस्य
 परिचक्षा । यस्यै वै कस्यै च देवतायै हविर्गृह्यते सर्वत्रैव स्विष्टकृदन्वाभक्तोऽपैतध-
 सर्वमेव जुहोति न स्विष्टकृतेऽवयति सा परिचक्षोतो हुतः पर्यावर्तते ॥ ९ ॥
 तदाहुः । पर्याभूद्वाऽथयमेककपालो मोहिष्यति राष्ट्रमिति नास्य सा परिचक्षाहव-
 नीयो वाऽश्राहुतीनां प्रतिष्ठा स यदाहवनीयं प्राप्यापि दश कृत्यः पर्यावर्तते न
 तद्वाद्रियेत यदात्त्वन्वे वृदन्ति कस्तत्संधमुपेयात्तस्माद्वाग्यस्यैव यजेद्वाग्यध ह वाऽ-
 अनयोर्वावापृथिव्योः प्रत्यक्षध रसस्तत्प्रत्यक्षमेवनेऽपनत्स्वेन रसेन मेधेन
 प्रीणाति तस्माद्वाग्यस्यैव यजेत् ॥ १० ॥ एतेन वै देवाः । यज्ञेनैन्द्रोभर्यानामोप-
 धीनां याश्च मनुष्या उपजीवन्ति याश्च पशवः कृत्यामिव त्वाद्विषमिव त्वदपजघ्न-
 स्तव आश्रममनुष्या आलिशन्त पशवः ॥ ११ ॥ अथ यदेष्ट एतेन यजते । तद्वाह

सं त्वमग्ने सूर्यस्य वर्चसा गन्धा इति तद्यदस्तं युञ्जादित्य आहवनीयं विधाति
तेनैतदाह समुप्रीणां स्तुतेनेति तद्यदुपतिष्ठते तेनैतदाह संप्रियेण
वाऽअस्य प्रियं धामाहुतिभिरेव तदाह समग्रमायुषा सं वर्चसा संप्रजया सत्त-
यस्पोपेण गिंपीयेति यथा त्वमेतैः समग्रया एवमग्रमायुषा वर्चसा प्रजया रायस्पो-
णेति यद्भूमेति तदेवमग्रमेतैः संगच्छाऽइत्येवैतदाह ॥ २४ ॥ अथ ग्रामभ्येति अन्यस्य
न्यो वो भक्षीय मह स्थ महो वो भक्षीयेति ग्रानि वो वीर्याणि ग्रानि वो महाधिति
तानि वो भक्षीयेत्येवैतदाहोर्जं स्योर्जं वो भक्षीयेति रस स्थ रसं वो भक्षीयेत्ये-
तदाह रायस्पोप स्थ रायस्पोपं वो भक्षीयेति भूमा स्थ भूमानं वो भक्षीयेत्येवैतदाह ॥ २५ ॥
शतम् ११०० ॥ रेवती रमध्वमिति रेवन्तो हि पशवस्तस्मादाह रेवती रमध्वमित्य-
स्मिन्योनावस्मिन्गोष्ठेऽस्मिन्लोकेऽस्मिन्क्षेत्रे ॥ इहैव स्त मापगातेत्यात्मन एवैतदाह
मदेव मापगातेति ॥ २६ ॥ अथ ग्रामभिमृशति । सत्तद्धितासि विश्वरूपीति विश्व-
रूपा इव हि पशवस्तस्मादाह विश्वरूपीत्यूर्जा प्राविश गौपत्येनेत्यूर्जेति यदाह
सेनेति तदाह गौपत्येनेति यदाह भूमेति तदाह ॥ २७ ॥ अथ गार्हपत्यमर्थ-
ति । स गार्हपत्यमुपतिष्ठतऽउप त्वाग्ने दिवे-दिवे दोषावस्तर्धिषा वयस्मान्मो, भूत-
एवमसीति तम एवास्माऽएतत्करोति यथैनं न हिंसास्यात् ॥ २८ ॥ राजन्तमप-
राणां । गोपामृतस्य दीदिवम् । वर्धमानं स्वे वमऽइति स्वं वै तऽइदं यन्मम त्वो-
भूयो—भूय एव कुर्वित्येवैतदाह ॥ २९ ॥ स नः पितेव सूनवे । अग्ने स्याप-
भव । सूचस्वा नः स्वस्त्यऽइति यथा पिता पुत्राय सूपचरो नैवैनं केन चन हि-
स्त्येवं नः सूपचर एधि मैव त्वा केन चन हिंसासिप्पेत्येवैतदाह ॥ ३० ॥
क्षिपदाः । अग्ने त्वं नोऽअन्तम उत त्राता शिवो भवा वरुध्यः । वरुरग्निर्वसुश्च
अच्छा नक्षि धूम्रतमं रश्मिं दाः ॥ ते त्वा शोचिष्ठ दीदिवः सुम्नाय तून्मीमहे
त्वित्यः । स नो वोधि धुधी इयमुरुष्या णोऽअघायतः समस्मादिति ॥ ३१ ॥
आहवनीयमुपतिष्ठते पशुस्तथाचते तस्माच्चमुद्यावचैरच्छन्दोभिरुपतिष्ठतऽउच्चा-
इव हि पशवोऽथ यद्गार्हपत्यं पुरुषास्तथाचते तद्गायत्रं प्रथमं त्रिचं गायत्रं वा
अग्नेरच्छन्दः स्तेनैर्वनमेतच्छन्दसोपपरैति ॥ ३२ ॥ अथ क्षिपदाः ।
क्षिपदा क्षिपात्राऽअयं पुरुषः पुरुषानेवैतथाचते पुरुषान्दि याचते तस्माक्षिपदा
पशुमान्दं व पुरुषवान्मवाति य एवं विद्वानुपतिष्ठते ॥ ३३ ॥ अथ ग्रामभ्येति ।
इदं पशुदितः पशुदानीदा हि गोस्तमभिमृशति काम्या एतेति
मुप्रीणां चेत्याग काम्याः श्विष्टास्तस्मादाह काम्या एतेति मयि वः कामधुर-

भूयादित्यहं चः प्रियो भूयासमित्येवैतदाह ॥ ३४ ॥ अथान्तरेणाहवनीयं च
 गार्हपत्यं च । प्राङ् तिष्ठन्नग्निमीक्षमाणो जपति सोमान्ध्रं स्वरणं कृणुहि ब्रह्म-
 णस्पते । कक्षीवन्तं य आशिजः ॥ यो रेवान्योऽध्वमीवद्वा वगुवित्युष्टिर्धनः ।
 स नः सिपकु यस्तुरः ॥ मा नः श्रुत्सोऽअरूपो धूर्तिः प्रणङ् मर्त्यस्य । रुक्षा
 णो ब्रह्मणस्पतऽइति ॥ ३५ ॥ यद्वाऽआहवनीयमुपतिष्ठते । द्वित्रं तदुपतिष्ठतेऽथ
 यद्गार्हपत्यं पृथिवीं तद्वयंतदन्नरिजमेपा हि दिग्बृहस्पतेरेतां येतद्विशुमुपति-
 ष्ठते तस्माद्गार्हपत्यं जपति ॥ ३६ ॥ ग्रहि त्रीणामवाऽस्तु । पुत्रमित्रस्वार्थम्याः ।
 वुराधुर्षं वरुणस्य ॥ न हि तेषाममाचन नाध्वमु वारणेषु । इशं सिपूरघराध्रतः ॥
 ते हि पुत्रासो अदितेः प्र जीवसे मर्त्याय । ज्योतिर्देव्यजघमिति तत्रास्ति ना-
 ध्वमु वारणेष्वित्येते ह वाऽअध्वानो वारणा यद्विष्णवेऽन्तरेण द्यावापृथिवीऽपता-
 न्तेतदुपतिष्ठते तस्मादाह नाध्वमु वारणेष्विति ॥ ३७ ॥ अथन्द्री । इन्द्रो वै य-
 द्रस्य देवता । इन्द्रमेवैतदग्न्युपस्थानं कुरुते कदा चन स्तरीरमिनेन्द्रमभसि दा-
 श्रुपऽइति यजमानो वै दारवाग्र यजमानाय द्रुघमोमेवैतदाशपोत्तु मयान्भूय
 इष्टु ते दानं देवस्य पृच्छतऽइति भूयो—भूय एव न इह पुष्टं कृतिर्गोदाह
 ॥ ३८ ॥ अथ सावित्री । साविता वै देवानां प्रमरिता तथा इहमाऽपते गरितु-
 प्रमृता एव सर्वे कामाः समृध्यन्ते तस्मावितुरियं भगो देवस्य पीमहि । त्रिषां
 यो नः प्रचोदयादिति ॥ ३९ ॥ अध्वानेयी । तदन्नयऽपरे तदाऽमानमन्नतः
 परिददाति गृह्ये परि ते बृहभो इषोऽस्मां॥ इत्यध्वानु विवृतः । येन द्याति
 दाक्षुप इति यजमाना वै दारणाध्रतो यो ह शऽअत्यानामृष्यतपो यध्वेनैव य-
 जमानानभिरक्षति स यस्तेऽनामृष्यतपो इषो येन यजमानानभिरक्षति तेन नः
 सर्वतोऽभिगोपायेत्येवैतदाह त्रिरैतज्जपति ॥ ४० ॥ अथ पुत्रस्य ज्ञानं वृद्धति ।
 इष्टं घेऽयं वीर्यं पुत्रोऽस्तु संतनवश्चिनि यदि पुत्रो न स्यादुपस्थान एव ज्ञानं वृद्धि-
 यात् ॥ ४१ ॥ प्राजणम् ॥ २ ॥ [३. ४] ॥ अथावः ॥ ३ ॥ [३. ५] ॥

अथ इतिःनीहोऽवपतिष्ठते । भूर्भुवः स्वमिति तन्मन्त्रेनैवैतदाह चन्द्रमसि
 यदाह भूर्भुवः स्वमिति तथा नमदवाशापदाहाने सुब्रह्माः ब्रह्मर्षिः स्वमिति तद-
 जामाशाने सुब्रह्माः स्वमिति तदीरान्नाशाने सुब्रह्माः स्वमिति तद्विद्वान्नाशाने
 ॥ १ ॥ यदाऽअहो दीवेदम्युपस्थानम् । अहोतिष्ठ सवितुर्देव तदीरान्नाशाने
 वेदमोति तस्मादेतेनोपाधौतेनैवैव ब्रह्मरक्षक इति ह न्यायः ।
 अथ मरुतवत् । तदीरान्नाशानेऽहोतिष्ठेऽवतवत् ।

तामिव ह वै गच्छति य एवं विद्वानेतेन यजेत यजते तस्माद्वाऽएतेन यजेत ॥५॥
 ने ह तत् ईजे । दत्तः पार्वतिस्तुऽइमेऽप्येतर्हि दाक्षायणा राज्यमिवैव प्राप्ता रा-
 मिह वै प्राप्नोति य एवं विद्वानेतेन यजते तस्माद्वाऽएतेन यजेत स वाऽएकैक
 ॥ नूचीनाहं पुरोडाशो भवत्येतेनो हास्यासपत्नानुपवाधा धीर्भवति स वै द्वे पौ-
 मास्यौ यजते द्वेऽधमावास्ये द्वे वै मिथुनं मिथुनमेवैतत्पजननं क्रियते ॥ ६ ॥
 य यत्पूर्वेषु । अग्नीषोमीयेण यजते पौर्णमास्यां ते द्वे देवते द्वे वै मिथुनं
 धुनमेवैतत्पजननं क्रियते ॥ ७ ॥ अथ प्रातः । आग्नेयः पुरोडाशो भवत्यैन्द्रं
 नार्यं ते द्वे देवते द्वे वै मिथुनं मिथुनमेवैतत्पजननं क्रियते ॥ ८ ॥ अथ यत्पू-
 पुः । ऐन्द्राग्नेन यजतेऽमावास्यायां ते द्वे देवते द्वे वै मिथुनं मिथुनमेवैतत्पज-
 नं क्रियते ॥ ९ ॥ अथ प्रातः । आग्नेयः पुरोडाशो भवति मैत्रावरुणी पय-
 सा नेचज्ञादयानीति न्वेवाग्नेयः पुरोडाशोऽथैतावेव मित्रावरुणौ द्वे देवते द्वे वै
 स्थुनं मिथुनमेवैतत्पजननं क्रियतऽएतदु हास्य तद्रूपं येन बहुर्भवति येन प्रजाय-
 ॥ १० ॥ अथ यत्पूर्वेषु । अग्नीषोमीयेण यजते पौर्णमास्यां यमेवामुपव-
 धेऽग्नीषोमीयं पशुमालभते स एवास्य सः ॥ ११ ॥ अथ प्रातः । आग्नेयः पु-
 रोडाशो भवत्यैन्द्रं सानार्यं प्रातःसवनमेवास्याग्नेयः पुरोडाश आग्नेयं हि
 प्रातःसवनमैन्द्रं सानार्यं प्राध्यान्दिनमेवास्य तत्सवनमैन्द्रं हि प्राध्यान्दिनं
 सवनम् ॥ १२ ॥ अथ यत्पूर्वेषु । ऐन्द्राग्नेन यजतेऽमावास्यायां तृतीयसवन-
 मेवास्य तद्वैश्वदेवं वै तृतीयसवनमिन्द्राग्नी वै विश्वे देवाः ॥ १३ ॥ अथ प्रातः ।
 आग्नेयः पुरोडाशो भवति मैत्रावरुणी पयस्या नेचज्ञादयानीति न्वेवाग्नेयः पुरो-
 डाशोऽथ ग्रामेवामं मैत्रावरुणी वशामनूग्रन्ध्यामालभते मेवास्य मैत्रावरुणो पयस्या
 स पौर्णमासेन चामावास्येन चेष्टा यावत्साम्येनाध्वरेणेष्टा जुयति तावज्जयति तदु
 खलु महायज्ञो भवति ॥ १४ ॥ अथ यत्पूर्वेषु । अग्नीषोमीयेण यजते पौर्ण-
 मास्यमेतेन वाऽइन्द्रो वृत्रमहमेतेनोऽएव व्यजयत यास्येयं विजितिस्तां तथोऽप-
 रेष एतेन पाप्मानं विष्णुतं धातुव्यं हन्ति तथोऽएव विजयतेऽथ यत्संनयत्यामावा-
 स्यं वै सानार्यं दूरे तदुदमावास्येति क्षिप्रंऽएवैतद्वै जघ्नुषे तुमेतेन रुसेनाश्री-
 णन्निमे ह वै पाप्मानमपहते य एवं विद्वान्पौर्णमास्यां संनयत्येव वै सोमो रा-
 जा देवानामुचं यच्चन्द्रमास्तेतत्पूर्वपुराभिपुण्यन्ति शतर्भञ्जयिष्यन्तस्तमेतद्वृक्षय-
 न्ति युदपक्षीयते ॥ १५ ॥ अथ यत्पूर्वेषु । अग्नीषोमीयेण यजते पौर्णमास्याम-
 भिपुणोत्येवमेतस्मिन्नाभिपुनऽएतं दधात्येतेन रुसेन नाश्रीकरोति स्वदयति

एतत्परिद
 गति । स यत्र वेलां मन्यते तत्स्यन्त्वा वाचं विसृजतेऽथ श्रोत्र्य परेच्य यत्र वेलां
 मन्यते तद्वाचं यजति स यद्यपि राजान्तरेण स्यान्नैव तमुपेयात् ॥ ६ ॥ स आ-
 हवनीयमेवाग्रऽउपतिष्ठते । अथ गार्हपत्यं गृहा वै गार्हपत्यो गृहा वै प्रतिष्ठा-
 वेदसमस्मभ्यं वसुवित्तमम् । अग्रे सम्राडभि द्युम्नमभि सह आयवस्वेत्यग्रे
 नृणान्यपलुम्पति ॥ ८ ॥ अथ गार्हपत्यमुपतिष्ठते । अग्रमग्निर्गृहपतिर्गार्ह-
 णान्यपलुम्पत्येनधु जपेनैतेन न्वेव भूयिष्ठा इवोपतिष्ठन्ते ॥ ९ ॥ स वै तुनु-
 नाद्वीतं वृक्षमिव मे त्वं गोपाय प्राहं वत्स्यामीत्यथास्मिन्नेते श्रेयाधेसा
 देवा अग्नयः कुड तानर्हतिवृक्षमिदं मे यूयं गोपायतु प्राहं वत्स्यामीति ॥ १० ॥
 गार्हपत्यमुपतिष्ठते स वेदाहवनीयः परिदां मेदमुपागादिति
 वा वृजति स वा धायति । स यत्र वेलां मन्यते तत्स्यन्त्वा वाचं विसृजते
 परेच्य यत्र वेलां मन्यते तद्वाचं यजति स यद्यपि राजान्तरेण स
 यमुपतिष्ठते नृणामुपतिष्ठत्येनधु जपेनैतेन न्वेव भूयिष्ठा इवोपतिष्ठन्ते ॥ ११ ॥
 स आहवनीयमेवाग्रऽउपतिष्ठते । अथ गार्हपत्यं तृप्ती-
 मेवोपतिष्ठते । अग्रमग्निर्गृहपतिर्गार्ह णान्यपलुम्पति ॥ १२ ॥ अथातो गृहाणामेवोपचा-
 द्वास्वतो न स यो ह तत्र किञ्चिद्वदति वा करोति वा तस्माद्वा-
 वेदराः कुले विचोत्स्योत्स्य यो ह तत्र न वदति न किञ्चन कुर्यात्
 धुधन्ने न वाऽग्रमग्निरावादीन किञ्चिन्नाकरादिति स यदिह
 १२३४५६७८९१०१११२१३१४१५१६१७१८१९२०२१२२२३२४२५२६२७२८२९३०३१३२३३३४३५३६३७३८३९४०४१४२४३४४४५४६४७४८४९५०५१५२५३५४५५५६५७५८५९६०६१६२६३६४६५६६६७६८६९७०७१७२७३७४७५७६७७७८७९८०८१८२८३८४८५८६८७८८८९९०९१९२९३९४९५९६९७९८९९१०००
 ॥ १३ ॥ [४. १.] ॥

१३४५६७८९१०१११२१३१४१५१६१७१८१९२०२१२२२३२४२५२६२७२८२९३०३१३२३३३४३५३६३७३८३९४०४१४२४३४४४५४६४७४८४९५०५१५२५३५४५५५६५७५८५९६०६१६२६३६४६५६६६७६८६९७०७१७२७३७४७५७६७७७८७९८०८१८२८३८४८५८६८७८८८९९०९१९२९३९४९५९६९७९८९९१०००
 ॥ १३ ॥ [४. १.] ॥

त्रैलोक्यस्य तथा कश्चन कृत्ययेव त्वद्विप्रेणैव त्वत्प्रतिष्ठापनीति देवा अकुर्वन्ति ते
 एव एतत्करोति यमु चैव देवा भागमुकल्पयन्त तमु चैवैभ्य एष एतन्नामं करोतीति
 उ चैवैतदुभयीरोपधीर्यश्च मनुष्या उपजीवन्ति याश्च पशवस्ता अनमीना अ-
 किल्विषाः कुरुते ता अस्यानमीना अकिल्विषा इमाः प्रजा उपजीवन्ति तस्माद्वा-
 एष एतेन यजेत ॥ १२ ॥ तस्य प्रथमजो गौर्वक्षिणा । अग्रयमिव हीदथ स-
 दीजानः स्यादर्शपूर्णमासाभ्यां वा यजेताथैतेन यजेत युद्युऽअनीजानः स्याद्वा-
 प्यारयमेवैतमोदनमन्वाहार्यपचने पचेयुस्तं ब्राह्मणा अश्रीयुः ॥ १३ ॥ द्या-
 देवा देवाः । अथैव देवा अथ ये ब्राह्मणाः शुश्रूषाथ सोऽनुचानास्ते मनुष्यदेवास्तथा
 यपदकृतथ हुतपेनुमस्यैतद्भवति तत्रो यच्छक्नुयात्तदद्यात्तदक्षिणथ हविः स्याद-
 ति ह्याहुर्नाग्निहोत्रे जुहुयात्समदथ ह कुर्यादग्निहोत्रे जुहुयादन्यद्वाऽआग्रयण-
 न्यदग्निहोत्रं तस्मान्नाग्निहोत्रे जुहुयात् ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [४. ३.]
 तृतीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या ॥ ११३ ॥

प्रजापतिर्ह वाऽएतेनाग्रे यज्ञेनेजे । प्रजाकामो बहुः प्रजया पशुभिः स्याथ
 धियं गच्छेयं यशः स्यामन्नादः स्यामिति ॥ १ ॥ स वैवृक्षो नाम । तद्यदेनेन सोऽ-
 ग्रेऽयजत तस्मादात्तायणयज्ञो नामोनेनमेके वसिष्ठयज्ञ इत्याचक्षतऽएष वै वसिष्ठ-
 एतेमयु तदन्याचक्षते स एतेन यज्ञेनेजे स एतेन यज्ञेनेष्टा येषं प्रजापतेः प्रजापि-
 र्या धीरितदभून्वाथ ह वै प्रजातिं प्रजापतऽएताथ धियं गच्छति य एवं विज्ञाने-
 तेन यज्ञेन यजेत तस्मादाऽएतेन यजेत ॥ २ ॥ तेनो ह तत ईजे । प्रतीदर्शः भू-
 क्रुः स ये तं प्रत्यामुस्तेषां विवृचनमिवास विवृचनमिव ह वै भवति य एवं विज्ञाने-
 तेन यज्ञेन यजेत तस्मादाऽएतेन यजेत ॥ ३ ॥ तमाजगाम । सुष्टा सार्ज्यो-
 वयुषं तस्मादेतं य यत्रमनुष्येऽन्यसु च सोऽनुच्य पुनः सृज्ययान्नगाम तेह सृज्य-
 मा विज्ञां यद्यपेष्टं य नोऽनुच्यागधिति ते होतुः सह वै नस्तदेवैरागन्यो नो य-
 मनुच्यागधिति न वै गृहदेवः साधेयस्तद्व्येतुधिवृचनमिवास्त्यन्यद्वाऽअरे म-
 नाम इवऽति स एतेन यज्ञेनेजे स एतेन यज्ञेनेष्टा येषं सृज्य-
 वा प्रजापितो धीरितदभून्वाथ ह वै प्रजातिं प्रजापतऽएताथ धियं ग-
 च्छति विज्ञानेनेन यज्ञेन यजेत तस्मादाऽएतेन यजेत ॥ ४ ॥ तेनो ह तत ई-
 देवः सोऽग्निहोत्रः स यज्ञेनेष्टा इवऽति य सृज्ययानां च पुंशिन आस परम-
 मा इति देवैरपि गृहदेव इति विज्ञानेनेन यज्ञेन यजेत ॥ ५ ॥

मिव ह वै गच्छति य एवं विद्वानेतेन यवेन यजते तस्माद्वाऽएतेन यजेत ॥५॥
नो ह तत ईजे । दक्षः षावतिस्तऽइमेऽप्येतर्हि दाक्षायणा राज्यमिवैव प्राप्ता रा-
यमिह वै प्राप्नोति य एवं विद्वानेतेन यजते तस्माद्वाऽएतेन यजेत स वाऽएकैक
वानुचीनाहं पुरोडाशो भवत्येतेनो हास्यासप्तानुपवाधा श्रीर्भवति स वै हे पौ-
र्णमास्यो यजते हेऽअमावास्याये द्वे वै मिथुनं मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते ॥ ६ ॥
अथ यत्पूर्वेषु । अग्नीषोमीयेण यजते पौर्णमास्यां ते हे देवते हे वै मिथुनं
मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते ॥ ७ ॥ अथ प्रातः । आग्नेयः पुरोडाशो भवत्येन्द्रऽ
सानार्यं ते हे देवते हे वै मिथुनं मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते ॥ ८ ॥ अथ यत्पूर्-
वेषु । ऐन्द्राग्नेन यजतेऽमावास्यायां ते हे देवते हे वै मिथुनं मिथुनमेवैतत्प्रज-
ननं क्रियते ॥ ९ ॥ अथ प्रातः । आग्नेयः पुरोडाशो भवति मैत्रावरुणी पय-
स्या नेचज्ञादयानीति न्वेवाग्नेयः पुरोडाशोऽयैतायेव मित्रावरुणौ हे देवते द्वे वै
मिथुनं मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियतऽएतदु हास्य तद्रूपं येन बहुर्भवति येन प्रजाय-
ते ॥ १० ॥ अथ यत्पूर्वेषु । अग्नीषोमीयेण यजते पौर्णमास्यां यमेवामुपव-
स्येऽग्नीषोमीयं पशुमालभते स एवास्य सः ॥ ११ ॥ अथ प्रातः । आग्नेयः पु-
रोडाशो भवत्येन्द्रऽसानार्यं प्रातःसवनमेवास्याग्नेयः पुरोडाश आग्नेयऽहि
प्रातःसवनम्येन्द्रऽसानार्यं माध्यन्दिनमेवास्य तत्सवनमैन्द्रऽहि माध्यन्दिनऽ
सवनम् ॥ १२ ॥ अथ यत्पूर्वेषु । ऐन्द्राग्नेन यजतेऽमावास्यायां तृतीयसवन-
मेवास्य तद्वैश्वदेवं वै तृतीयसवनमिन्द्राग्नी वै विश्वे देवाः ॥ १३ ॥ अथ प्रातः ।
आग्नेयः पुरोडाशो भवति मैत्रावरुणी पयस्या नेचज्ञादयानीति न्वेवाग्नेयः पुरो-
डाशोऽय ग्रामेशमू मैत्रावरुणी वशामनूवन्ध्यामालभते सवास्य मैत्रावरुणो पयस्या
स पौर्णमासेन चापावास्येन चेष्टा यावत्सौम्येनाध्वरेणैवा जयति तायजयति तदु
खलु महायज्ञो भवति ॥ १४ ॥ अथ यत्पूर्वेषु । अग्नीषोमीयेण यजते पौर्ण-
मास्यामेतेन वाऽइन्द्रो वृत्रमहमेतेनोऽएव व्यजयत यास्येवं विजितिस्तां तथोऽए-
व एतेन पाप्मानं द्विष्टं छातृव्यं हन्ति तथोऽएव विजयतेऽय यत्संनयत्यामावा-
स्यं वै सानार्यं दरे तपदमावास्येति चिन्त्यऽएवैतद्व्यं जघ्रुपे तमेतेन रुसेनाग्नी-
एन्निमे ह वै पाप्मानमपहते य एवं विद्वान्पौर्णमास्यां संनयत्येष वै सोमो रा-
जा देवानामघ्नं यच्चन्द्रमास्तेतत्पूर्वेषुरभिषुण्वन्ति प्रातर्भक्षिष्यन्तस्तेतद्वृक्षय-
न्ति यदपक्षिपते ॥ १५ ॥ अथ यत्पूर्वेषु । अग्नीषोमीयेण यजते पौर्णमास्याम-
भिषुणोत्पर्वनमेतत्स्मिन्नभिषुण्वन्तऽएतद्वृक्षं दधात्येतेन रुसेन त्रींशोरिति स्वदयति

धंसि ॥ १ ॥ स एतत्त मजापतिः । यथा न्वेव पुरैकोऽभूवमेव न्वेवाप्येतैक
 एवास्मीति स द्वितीयाः समृजे ता अस्य परैव वभूवुस्तादिवं चन्द्रः । सरीसृपं य-
 दन्यत्सर्पेभ्यस्तृतीयाः समृजऽइत्याहुस्ता अस्य परैव वभूवुस्तऽइमे सर्पा एता इ
 न्वेव द्वयीर्याद्ववन्वय उवाच त्रयीरु तु पुनर्ऋचा ॥ २ ॥ सोऽर्चन्नाभ्यन्मजापति-
 रीक्षां चक्रे । कथं नु मे मजाः सृष्टाः प्राभवन्तीति स हैतदेव ददर्शनशततया वै
 मे मजाः प्राभवन्तीति स आत्मन एवाग्रे स्तनयोः पय आप्याययां चक्रे स
 मजा असृजत ता अस्य मजाः सृष्टा स्तनाघेवाभिपद्य तास्ततः सम्भवुस्ता
 इमा अपराभूताः ॥ ३ ॥ तस्मादेतद्वृषिणाभ्यनूक्तं । मजा इ तिष्ठोऽअ-
 त्पायमीयुगिति तथाः प्राभूतास्ता एवैतदभ्यनूक्तं न्यन्या अर्कमभितो वि-
 विधऽइत्यग्निर्वाऽअर्कस्तथा इमाः मजा अपराभूतास्ता अग्निमभितो ति-
 विष्टास्ता एवैतदभ्यनूक्तम् ॥ ४ ॥ महद् तस्यो भुवनेष्वन्तरिति । मजापतिमेवै-
 तदभ्यनूक्तं प्रवमानो हरित आविवेशेति विशो वै हरितस्ता अयं वायुः प्रवमान
 आविष्टस्ता एवैवर्गभ्यनूक्ता ता इमाः मजास्तथैव मजायन्ते यथैव मजापतिः
 मजा असृजतेदं हि यदैव स्त्रियै स्तनावाप्यायेतेऽऊधः पशूनामथैव यज्जा-
 यते तज्जायते तास्तत स्तनाघेवाभिपद्य सम्भवन्ति ॥ ५ ॥ तदै पय एवा
 नम । एतदग्रे मजापतिरन्नमजनयत तदाऽअन्नमेव मजा अन्नादि सम्भव-
 न्तीदं हि यासां पयो भवति स्तनाघेवाभिपद्यतास्ततः सम्भवन्त्यथ यासां पयो
 न भवति जातमेव ता अथादयन्ति तदु ता अन्नादेव सम्भवन्ति तस्मादन्नमेव
 मजाः ॥ ६ ॥ स यः मजाकामः । एतेन हविषा यजतऽआत्मानमेवैतद्यज्ञं विधत्ते
 मजापतिं भूतं ॥ ७ ॥ शतम् ॥ १२०० ॥ स वाऽआग्नेयोऽष्टाकपालः पुरो-
 ङाशो भवति । अग्निर्द्वै देवतानां मुखं मजनयिता स मजापतिस्तस्मा दानेयो
 भवति ॥ ८ ॥ अथ सौम्यधर्कभवति । तेतो वै सोमस्तदग्नौ मजनयितुरि सोपथ
 रेतः सिञ्चति तत्पुरस्तान्मिधुनं मजननम् ॥ ९ ॥ अथ सावित्रः । वादशक-
 पालो वाष्टाकपालो वा पुरोङ्गाशो भवति सविता वै देवानां ससविता मजापति-
 र्मध्यतुः मजनयिता तस्मात्सावित्रो भवति ॥ १० ॥ अथ सारस्तधर्कभवति । पाण्य-
 रचर्योपा वै सरस्वती वृषा एषा तत्पुनर्मिधुनं मजननमेतस्माद्वाऽउभयनो मिधुनात्म-
 जननात्मजापतिः मजाः समृजऽइतरचोर्ध्वा इतरचावाचीस्तथोऽप्येव एतस्मादुभयत
 एव मिधुनात्मजननात्मजाः सृजतऽइतरचोर्ध्वा इतरचावाचीस्तस्माद्वाऽएतानि पुञ्च
 हरीध्वि भवन्ति ॥ ११ ॥

प्रजापतिः । पुरा मे पूर्वाः प्रजा अभूवन्निमा उचेदिमे विमथ्यन्ते न तु
 किं चन परिशेच्यतऽद्विति तेभ्य एतं भागमकल्पयदेतं मारुतः सप्तकपालं पुरोडा
 शः स एष मारुतः सप्तकपालस्तद्यत्सप्तकपालो भवति सप्त—सप्त द्वि मारुते
 गणस्तस्मान्मारुतः सप्तकपालः पुरोडाशो भवति ॥ १३ ॥ तं वै स्वतवोभ्यः
 कुर्यात् । स्वयं हि तज्जपेत् भागमुकुर्वतो तो स्वतवोभ्यो याज्यानुवाक्येन विद-
 न्ते स उ खलु मारुत एव स्वात्स वाऽएष प्रजाभ्य एवादिधेसायै किं
 स्मान्मारुतः ॥ १४ ॥ अथातः पयस्यैव । पयसो वै प्रजाः सम्भवन्ति एष
 भूतास्तद्यत् एव सम्भूता यतः सम्भवन्ति तदेवाभ्य एतत्करोति तथाः पूर्वा
 भिः प्रजाः सृजते ता एतस्मात्पयस एतस्यै पयस्यायै सम्भवन्ति ॥ १५ ॥ इ-
 मिथुनमस्ति । योषा पयस्या रेतो वाजिनं तस्मान्मिथुनाद्विरवमसंमितमनु
 त तद्यदेतस्मान्मिथुनाद्विरवमसंमितमनु प्राजायत तस्माद्विरवदेवी भवति ॥ १६ ॥
 यावापृथिव्य एककपालः पुरोडाशो भवति । एतैर्वै हविर्भिः प्रजापतिः
 यष्टा ताद्यावापृथिवीभ्यां पुर्यष्टद्वात्ता इमा द्यावापृथिवीभ्यां परियुद्वाति तस्मा-
 एतद्य एतैर्हविर्भिः प्रजाः सृजते ता द्यावापृथिवीभ्यां परियुद्वाति तस्मा-
 धिव्य एककपालः पुरोडाशो भवति ॥ १७ ॥ अथात आवृदेव । जोष-
 वेदिं विमृष्टमसत्सर्वमसद्विरवदेवमसद्विति त्रेधा बर्हिः संनदं भवति
 यंतलि मज्जननस्य रूपं मज्जननमु हीं पिता माता यज्जायते तृचूतीयं त-
 त्पुनरेकधा पृथ्व उपसंनदा भवन्ति तं मस्तं गृह्णाति मज्जननमु हीं गृ-
 ह्णाति ॥ १८ ॥ आसाद्य हवीं धेप्यग्निं मन्यति
 यमानमनु प्रजापतेः प्रजा जज्ञिरेतथोऽप्यैतस्याग्निमेव जायमानं
 दासाद्य हवीं धेप्यग्निं मन्यन्ति ॥ १९ ॥ नवप्रयाजं भवति नवानु-
 षांतिः प्रजाः समृन्तश्चोभ्यो इतध्यावाजी-
 नवननान्नान्नः मृगव-
 ॥ २० ॥

ॐसि ॥ १ ॥ स ऐक्षत प्रजापतिः । यथा न्वेव पुरैकोऽभून्मेवम् न्वेवाप्येतैक
 एवास्मीति स द्वितीयाः ससृजे ता अस्य परैव बभूवुस्तद्विदं जुष्टं सरीमृषं य-
 दन्यत्सर्पेभ्यस्तृतीयाः ससृजऽइत्याहुस्ता अस्य परैव बभूवुस्तऽइमे सर्पा एता ह
 न्वेव द्वीप्यान्नवन्वय उवाच त्रयीरु तु पुनर्भृचा ॥ २ ॥ सोऽर्चलाम्यन्प्रजापति-
 रीक्षां चक्रे । कथंनु मे प्रजाः सृष्टाः पराभवन्तीति स इतदेव ददर्शनशनतया वै
 मे प्रजाः पराभवन्तीति स आत्मन एवाग्रे स्तनयोः पय आप्याययां चक्रे स
 प्रजा असृजत ता अस्य प्रजाः सृष्टा स्तनाग्रेवाभिपृथ तास्ततः सम्बभूवुस्ता
 इमा अपराभूताः ॥ ३ ॥ तस्मादेतदुपिणाभ्यनूक्तं । प्रजा ह तिस्रोऽअ-
 त्यायमीधुरिति तद्याः पराभूतास्ता एवैतदभ्यनूक्तं न्यन्या अर्कमभितो वि-
 विश्रऽइत्यग्निर्वाऽअर्कस्तथा इमाः प्रजा अपराभूतास्ता अग्निमभितो नि-
 विष्टास्ता एवैतदभ्यनूक्तम् ॥ ४ ॥ महद् तस्यौ भुवनेष्वन्तरिति । प्रजापतिमेवै-
 तदभ्यनूक्तं प्रवमानो हरित आचिवेशेति दिशो वै हरितस्ता अयं वायुः प्रवमान
 आविष्टस्ता एवैषर्गभ्यनूक्ता ता इमाः प्रजास्तथैव प्रजायन्ते यथैव प्रजापतिः
 प्रजा असृजतेदं हि यदैव स्त्रियं स्तनावाप्यायेतेऽऊधः पशूनामथैव यज्जा-
 यते तज्जायते तास्ततः स्तनाग्रेवाभिपृथ सम्भवन्ति ॥ ५ ॥ तथैव पय एवा
 जम् । एतदप्यग्रे प्रजापतिरन्नमजनयत तद्वाऽअन्नमेव प्रजा अन्नाद्धि सम्भव-
 न्तीदं हि यासां पयो भवति स्तनाग्रेवाभिपृथतास्ततः सम्भवन्त्यथ यासां पयो
 न भवति जातमेव ता अयादयन्ति तद्वा ता अयादेन सम्भवन्ति तस्मादन्नमेव
 प्रजाः ॥ ६ ॥ स यः प्रजाकामः । एतेन हविषा यजतऽआत्मानमेवैतद्यज्ञं विधत्ते
 प्रजापतिं भूतं ॥ ७ ॥ शतम् ॥ १२०० ॥ स वाऽआग्नेयोऽष्टाकपालः पुरो-
 ङाशो भवति । अग्निर्द्वं देयतानां मुखं प्रजनयिता स प्रजापतिस्तस्मा दाग्नेयो
 भवति ॥ ८ ॥ अथ सौम्यधरुर्भवति । ऐतो वै सोमस्तदग्नौ प्रजनयितरि सोमं
 ऐतः सिञ्चति तत्पुग्स्तान्मिधुनं प्रजननम् ॥ ९ ॥ अथ सावित्रः । द्वादशक-
 पालो वाष्टाकपालो वा पुरोङाशो भवति सविता वै देवानां प्रसविता प्रजापति-
 र्मध्यतुः प्रजनयिता तस्मात्सावित्रो भवति ॥ १० ॥ अथ सारस्वतधरुर्भवति । पाण्य-
 रचरुयोपा वै सरस्वती वृषा वृषा तत्पुनर्मिधुनं प्रजननमेतस्माद्वाऽउभयनो मिधुनात्य-
 जननात्प्रजापतिः प्रजाः समृजऽइतदचोर्ध्वा इतरचावाचीस्तथोऽप्येव एतस्मादुभयत
 एव मिधुनात्प्रजननात्प्रजाः सृजतऽइतरचोर्ध्वा इतरचावाचीस्तस्माद्वाऽप्येतानि एञ्च
 हवीरपि भवन्ति ॥ ११ ॥ अथानः पयस्याया एवायननं । मारुतस्तु सप्तकपालो

रेतद्धभूयतां ह वै प्रजातिं प्रजायतऽएतां श्रियं गच्छति य एवं विद्वानेतेन
न यजते तस्माद्वाऽएतेन यजते ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [५.१.] ॥

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः । प्रजाः समृजे ता अस्य प्रजाः सृष्टा वरुणस्य य-
न्क्षुर्वरुणो ह वाऽअग्रे यवस्तघन्वेव वरुणस्य यवान्नादंस्तस्माद्वरुणप्रयासा-
म ॥ १ ॥ ता वरुणो जग्राह । ता वरुणगृहीताः परिदीर्णा अनत्यश्च प्राण-
श्च शिरिये च निपेदुरच प्राणोदानौ हैवाभ्यो नापचक्रमतुःधान्याः सर्वा दे-
ता अपचक्रमस्तयोर्हैवास्य हेतोः प्रजा न पुरावभूवुः ॥ २ ॥ ता एतेन हविषा प्र-
पतिरभिपज्यत् । तद्यारचैवास्य प्रजा जाता आसन्पारचाजातास्ता उभ-
र्वरुणपाशात्प्रमुञ्चन्ता अस्यानमीवा अकिन्विषाः प्रजाः प्रजायत ॥ ३ ॥
य यदेष्ट एतैश्चतुर्थे मासि यजते । तत्राह न्वेवैतस्य तथा प्रजा वरुणो गृह्णा-
ति देवा अकुर्वन्ति न्वेवैष्ट एतत्करोति यारच न्वेवास्य प्रजा जाता यारचा-
तास्ता उभयीर्वरुण पाशात्प्रमुञ्चति ता अस्यानमीवा अकिन्विषाः प्रजाः प्रजा-
ते तस्माद्वाऽएष्ट एतैश्चतुर्थे मासि यजते ॥ ४ ॥ तद्वै द्वे वेदी द्वावग्नी भवतः ।
यद्वै वेदी द्वावग्नी भवतस्तदुभयत एवैतवरुणपाशात्प्रजाः प्रमुञ्चतीतश्चोर्ध्वा इ-
श्वावाचीस्तस्माद्वै वेदी द्वावग्नी भवतः ॥ ५ ॥ स उत्तरस्यामेव वेदौ । उत्तर-
विमुपकिरति न वृत्तिणस्यां क्षत्रं वै वरुणो विशो मरुतः क्षत्रमेवैतद्विश उत्तरं
रोति तस्मादुपयसीनं क्षत्रियमभूस्तादिमाः प्रजा उपासते तस्मादुत्तरस्यामेव वे-
ऽउत्तरवेविमुपकिरति न वृत्तिणस्याम् ॥ ६ ॥ अर्थतान्वेव पञ्च हवींश्च पि-
बन्ति । एतैर्वै हविर्भिः प्रजापतिः प्रजा अमृजतैरुभयतो वरुणपाशात्प्रजाः प्रा-
ञ्चदितश्चोर्ध्वा इतरचावाचीस्तस्माद्वाऽएतानि पञ्च हवींश्च पिबन्ति ॥ ७ ॥ अ-
न्द्राग्रे द्वादशरूपालः पुरोडाशो भवति । प्राणोदानौ वाऽइन्द्राग्नी नयथा पुण्यं

समुत्तमं साधनमस्ति यथा । सुखं च न । पुनरप्येति संशयः ।

●●●●●

1990

वपदकृते जुहुतः ॥ ३२ ॥ तद्यत्किं च वाचा कर्तव्यम् । अथर्वपुरेव तत्करोति न
 प्रतिप्रस्थाता तद्यदध्वर्युरेवाश्रावयतीहैव यत्र वपदक्रियते ॥ ३३ ॥ कृतानुकर एव
 प्रतिप्रस्थाता । चतुर्वैवरुणो विशो मरुतस्तत्तत्राग्नैवैतद्विशं कृतानुकरामनुवर्तमानं
 करोति मृत्युद्यामिनीधं ह चतत्राय विशं कुर्याद्यदपि प्रतिप्रस्थाताश्रावयेत्तस्मात्प्र-
 तिप्रस्थाताश्रावयति ॥ ३४ ॥ पाणवेव प्रतिप्रस्थाता । सुचौ कृतोपास्तेऽथाध्वर्युरेवै-
 र्द्विभिः पृचरत्याग्नेयेनाष्टाकपालेन पुरोडाशेन मौम्येन चरुणा सावित्रेण द्वा-
 दशकपालेन वाष्टाकपालेन वा पुरोडाशेन सारस्वतेन चरुणा पौष्णेन चरुण-
 न्द्राग्नेन द्वादशकपालेन पुरोडाशेन ॥ ३५ ॥ अथैताभ्यां पयस्याभ्यां प्रचरिष्यन्तौ
 विपरिहरतः । स यो मेपो भवति मारुत्यां तं वारुण्यामवदधाति या मेपो भवति
 वारुण्यां तां मारुत्यामवदधाति तद्यदेवं विपरिहरतः चतुर्वैवरुणो वीर्यं पुमान्वी-
 र्यमेवैतत्तत्र धत्तोऽवीर्या वै स्त्री विशो मरुतस्तदवीर्यमेवैतद्विशं कुरुतस्तस्मादेवं
 विपरिहरतः ॥ ३६ ॥ अथाध्वर्युरेवाह वरुणायां नु मूहीति । स उपस्वृणीतऽञ्जा
 ज्यमथास्यै वारुण्यै पयस्यायै द्विरवद्यति सोऽन्यतरेणावदानेन सह मेपमवद-
 धात्यथोपरिष्ठाद्वाज्यस्याभिघारयति पूत्यनक्तचवदानेऽ अतिक्रामत्यति क्रम्याथा-
 व्याह वरुणं यजेति वपदकृते जुहोति ॥ ३७ ॥ सव्ये पाणावध्वर्युः । सुचौ कृतौ
 दक्षिणेन प्रतिप्रस्थातुर्वा सोऽन्वारभ्याह मरुद्भ्योऽनुमूहीत्युपस्वृणीतऽञ्जाम्
 प्रतिप्रस्थाताथास्यै मारुत्यै पयस्यायै द्विरवद्यति सोऽन्यतरेणावदानेन सह मेपो
 मवदधात्यथोपरिष्ठाद्वाज्यस्याभिघारयति पूत्यनक्तचवदानेऽ अतिक्रामत्यथध्वर्यु-
 रेवाध्वाव्याह मरुतो यजेति वपदकृते जुहोति ॥ ३८ ॥ अथाध्वर्युरेव कायेन
 एककपालेन पुरोडाशेन पृचरति कायेनैककपालेन पुरोडाशेन प्रचर्याध्वर्यु रेवाह
 म्नये स्विष्टकृतेऽनुमूहीति स सर्वपामेव द्विषामध्वर्युः सकृत्सकृदवद्यत्यथैतस्या
 पयस्यायै प्रतिप्रस्थाता सकृदवद्यत्यथोपरिष्ठाद्वाज्यस्याभिघारयतस्ताऽऽभावे
 तिक्रामतोऽतिक्रम्याध्वाध्वर्युरेवाहाग्निं स्विष्टकृतं यजेति ताऽऽभावेव वपद-
 जुहुतः ॥ ३९ ॥ अथाध्वर्युरेव प्राशित्रमवद्यति इडां समवदाय प्रतिप्रस्थात्रेऽतिप्रति-
 तत्रापि प्रतिप्रस्थाता मारुत्यै पयस्यायै द्विरवद्यति सोऽन्यतरेणावदानेन सह मेपो
 मवदधात्यथोपरिष्ठाद्वाज्यस्याभिघारयति पूत्यनक्तचवदानेऽ अतिक्रामत्यथध्वर्यु-
 रेवाध्वाव्याह मरुतो यजेति वपदकृते जुहोति ॥ ४० ॥ अथाध्वर्युरेवाह मरुन्मृदास्यामि । समिधमाथा
 ग्निमन्तान्ममृद्दानीं स धृजोरेवाध्वर्युः पूषदाज्यं ज्ञानयतेऽयं यदि न भवति स
 पूषदाज्यं भवति तस्मै देवा ज्ञानयतेऽनो तत्र पूषदाज्यं न भवति स
 देवा ज्ञानयते

वाह देवान्यजेति यज-यजेति चतुर्थे-चतुर्थेनुयाजे समानयमानौ नञभिरनुयाजे
 रतस्तद्यप्रवप्रयाजं भवति न्वानुयाजं तदुभयत एवेतद्वरुणपाशात्प्रजाः प्रमुञ्चती-
 ध्योर्ध्वं इत्यावाचीस्तस्माच्चप्रयाजं भवति न्वानुयाजम् ॥ ४१ ॥ ताऽऽभावेव
 तादायित्वा स्रुचो व्यूहतः । स्रुचो व्यूहपरिधीन्तिसमृज्य परिधिमाभिपद्याथाव्याध्वर्यु-
 वाहेपिता देव्या होतारो भद्रवाच्याप षोपितो मानुषः सूक्तवाकायेति सूक्तवाकऽ
 होता प्रतिपद्यतेऽथैताऽऽभावेव प्रस्तरो समुज्जुम्पतऽऽभावनुग्रहरत उभौ तृणेऽभ्य-
 षोपासाते यदा होता सूक्तवाकमाह ॥ ४२ ॥ अयामग्नीदाहानुपूहरेति । ताऽऽभा-
 वानुपूहरत उभावात्मानाऽऽपस्पृशेते ॥ ४३ ॥ अपाह संवदस्वेति । अगानग्नी-
 तं द्वावय धौपद् स्वता देव्या होतृभ्यः स्वस्तिर्मानुषेभ्यः शं योर्महीसध्वर्युदे-
 तदाह ताऽऽभावेव परिधीननुग्रहरत उभौ स्रुचः सम्पगृह्य स्फुपे सादयतः ॥ ४४ ॥
 प्रयाध्वर्युरेव प्रतिपरेत्य । पत्नीः सं याजयत्युपास्तऽएव प्रतिप्रस्थाता पत्नीः
 तं याज्योवेत्यध्वर्युः ॥ ४५ ॥ त्रीणि समिष्टयजूं अपि जुहोति । तूष्णीमेव प्र-
 तिप्रस्थाता स्रुचं पृष्ट्वाति तद्ये वैरवदेवेन यजमानयोर्वाससी परिहिते स्यातां
 तऽएवात्रापि स्याताम्रथास्यै वारुण्यै पयस्यायै क्षामकर्षमिथमावापावभृयं य-
 न्ति वरुण्यं वाऽएतन्निर्वचणतायै तत्र न माम गीयते न ह्यत्र साम्ना किं चन
 क्रियते तूष्णीमेवेत्याभ्यवेत्योपमारयति ॥ ४६ ॥ अवभृथ निचुम्पुण । निचे-
 हरसि निचुम्पुणः । अथ देवैर्देवकृतमेनोऽयासिपप्रव मस्यैर्मत्यकृतं पुराणो
 देव रिपस्याहीति कामऽहेते यस्मै कामयेत तस्मै दद्यात् द्वि दीक्षितवसने भवतः
 स यथाहिस्त्वचो निर्मुच्येतैवऽ मर्वस्मात्पाप्मनो निर्मुच्यते ॥ ४७ ॥ अथ केश-
 रमधूप्त्वा । समारोहान्ग्नीऽऽदवमायेव होतेन यजते न हि तदवकुन्पते यदुत्तरवे-
 डावग्निहोत्रं जुहुयात्तस्मादुदवस्याति गृहानित्वा निर्मुध्याग्नी पौराणमासेन यज-
 तऽऽतस्तप्रयज्ञ-इव वाऽएष यथातुर्मास्यान्पथेषु कृन्तः पृतिष्ठितो यज्ञो एत्पौरा-
 मासं तत्कृत्तेनैवैतद्यज्ञेनान्ततः पृतिष्ठितो तस्मादुदवस्याति ॥ ४८ ॥ ब्राह्म-
 णम् ॥ ३ ॥ [५. २.] ॥

वरुणप्रथार्सिर्ह प्रजापतिः । प्रजा वरुणपाशात्प्रामुञ्चत्वा अस्यानमीया अ-
 किन्विषाः प्रजाः प्राजायन्तार्थतैः साकमेधैरेतैर् देवा वृत्रमघ्नन्तेतैर्वै च्यनपन्त
 येयमेपां विजितिस्तां तथोऽएवैष एतैः पाप्मानं द्विपन्तं भूतव्यधं हन्ति तथोऽएव
 विजयते तस्मादाऽएष एतैरचतुर्थे मासि यजते स वै द्रव्यमनूचीनाहं यजते ॥ १ ॥
 स पूर्वपुः । अग्नेयेऽनीकवतेऽष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपत्यग्निं ह वै देवा अनीकं

न वै देवाः । यमेनेष्टा येयं देवानां प्रजानिर्वा धरेतुद्वभुवरेताः ॥ ४ ॥ वै प्रजा-
प्रजायतऽएनाः धिये गच्छति ॥ एवं विज्ञानेनेन यमेन यजते तस्मात्तऽएनेन
जेत ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [५.४.] अध्यायः ॥ ५ [१४] ॥

षष्ठादनिष्टा ॥ ४ ॥ देवाः कृत्रं जन्तुः । तेनोऽएत व्यजयन्त यमेनेषां विजितिस्ता-
य यानेर्वेषां तस्मिन्संग्रापेऽध्वंस्त्रान्पितृयमेन समरयन्त पितरो वै तऽभ्रासंस्त-
मात्पितृयमेनाम ॥ १ ॥ तवसन्तो ग्रीष्मो वर्षाः । एते ते ये व्यजयन्त शर-
पन्तः शिशिरस्तुऽव ते यान्पुनः समरयन्त ॥ २ ॥ अथ यदेष्ट एतेन यजते । त-
राह न्वैतस्य तथा कं चन घन्त्रीनि देवा अकुर्वन्निति न्वैष एतत्करोति यमु
वैभ्यो देवाभागप्रकल्पयंस्तमु चैवैभ्य एष एतज्जाग करोति यानु चैव देवाः स-
रपन्त तानु चैवैतदवति स्यानु चैवैतत्पितृद्वेष्टयाः सं लोकमुपान्वयति यदु चैवा-
यात्रात्मनोऽचरणेन हन्यते वा पीयते वा तदु चैवास्येतेन पुनराप्यायते तस्माद्वा
ऽएष एतेन यजते ॥ ३ ॥ स पितृभ्यः सोमवज्रयः । पृथ्वालां पुरोडाशं निर्वपति
सोमाय वा पितृभ्ये पद्वाऽध्वतव अध्वतवः पितरस्तस्मात्पृथ्वालो भवति ॥ ४ ॥
अथ पितृभ्यो वहिषज्रयः । अन्वाहार्यपचने धानाः कुर्वन्ति ततोऽर्धाः पिथपन्त्य-
र्धा इत्येव धाना अपिष्टा भवन्ति वा धानाः पितृभ्यो वहिषज्रयः ॥ ५ ॥ अथ
पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यः । निवान्यायै दुग्धे सकृदुपमथित एकशलाकृया मन्थो भ-
वति सकृद्दुग्धेव पराञ्चः पितरस्तस्मात्सकृदुपमथितो भवत्येतानि द्वयीऽपि भव-
न्ति ॥ ६ ॥ शतम् १३०० ॥ तथे सोमेनेजानाः । ते पितरः सोमवन्तोऽथ ये
दत्तेन पक्वेन लोकं जयन्ति ते पितरो वहिषद्वोऽथ ये ततो नान्यतरश्चन यान-
ग्निरेव दुहन्स्वदयति ते पितरोऽग्निष्वात्ता एतऽउतेयेपितरः ॥ ७ ॥ स जघनेन
गार्हपत्यम् । प्राचीनावीतीभूत्वा दक्षिणासीन एतऽपृथ्वालां पुरोडाशं शृण्वति
स तत एवोपोत्यापोचरेणान्वाहार्यपचनं दक्षिणा तिष्ठध्रुवहन्ति सकृत्फलीकरोति
सकृद्दुग्धेव पराञ्चः पितरस्तस्मात्सकृत्फलीकरोति ॥ ८ ॥ स दक्षिणैव दृषदु-
पलेऽउपवधाति । दक्षिणार्धे गार्हपत्यस्य पृथ्वालान्युपदधाति तद्यदेतां दक्षिणां
विशऽ सचन्तऽएषा हि दिक् पितृणां तस्मादेतां दक्षिणां विशऽ सचन्ते
॥ ९ ॥ अथ दक्षिणेनान्वाहार्यपचनं । चतुःस्रक्तिं वेदिं करोत्यवान्तरदिशोऽनु
स्रक्तीः करोति चतस्रो वाऽश्ववान्तरदिशोऽवान्तरदिशो वै पितरस्तस्माद-
वान्तरदिशोऽनु स्रक्तीः करोति ॥ १० ॥ तन्मध्येऽग्निऽसमादधाति ।

पुरस्ताद्वै देवाः प्रत्यञ्चो मनुष्यान्भ्युपावृत्तास्तस्मात्तेभ्यः प्राद् तिष्ठन्गहोति प-
 र्वतः पितरोऽवान्तरश्शिशो वै पितरः सर्वत-इव हीमा अवान्तरश्शिशस्तस्मान्-
 ध्येऽग्निश्च समादधाति ॥ ११ ॥ स तत एव प्राक् स्तम्बयनूदरति ।
 स्तम्बयजुर्हुत्वाधेत्येवाग्रे परिगृह्णात्यधेत्यधेति पूर्वेण परिग्रहेण परिगृह्य ति-
 खति हरति यज्ञार्थं भवति स तथैवोत्तरेण परिग्रहेण परिगृह्णात्युत्तरेण
 परिग्रहेण परिगृह्य प्रतिपूज्याह प्रोक्षणीरासादेत्यासादयन्ति प्रोक्षणीरिध्मं च
 हिरुपसादयन्ति शुचः समाध्याज्येनोद्वेति स यज्ञोपवीती भूत्याज्यानि गृह्णाति
 ॥ १२ ॥ तदाहुः । हिरुपभृति गृह्णीयाद्द्वौ ह्यध्यानुयानौ भवत इति तद्व्याव-
 कृत्व उपभृति गृह्णीयाध्वेयस्य विधाय आयातीति तस्मादष्टावेव कृत्व उपभृति
 गृह्णीयावाज्यानि गृहीत्वा स पुनः प्राचीनावीती भूत्वा ॥ १३ ॥ प्रोक्षणीरध्वं
 रादत्ते । स इध्ममेवाग्रे प्रोक्षत्यथ वेदिमथास्मै वह्निः प्रयच्छन्ति तत्पुरस्ताद्ग्रन्थ्या-
 सादयति तत्प्रोक्ष्योपनिनीय विज्ञश्चस्य ग्रन्थिं न प्रस्तरं गृह्णाति सकृदु द्वेव पुरा-
 ङ्चः पितरस्तस्मान्न प्रस्तरं गृह्णाति ॥ १४ ॥ अथ संनहनमनुविज्ञश्चस्य । अ-
 सलवि त्रिः परिस्तृण्ययेति सोऽपसलवि त्रिः परिस्तीर्य यावत्प्रस्तरभाजनं त-
 वत्परिशिनष्ट्यथ पुनः प्रसलवि त्रिः पर्येति यत्पुनः प्रसलवि त्रिः पर्येति तत्रा-
 नेवामूलग्रान्पितृनन्ववागात्तेभ्य एवैतत्पुनरपोदेतीमश्च स्वं लोकमभि तस्मात्पुनः
 प्रसलवि त्रिः पर्येति ॥ १५ ॥ स दक्षिणैव परिधीन्यपरिदधाति । दक्षिणा प्रस्तरश्च
 स्तृणाति नान्तर्दधाति त्रिधृति सकृदु द्वेव पुराङ्चः पितरस्तस्मान्नान्तर्दधाति
 विधृती ॥ १६ ॥ स तत्र जुहूमासादयति । अथ पूर्वोपभृतमथ ध्रुवामथ पुरोडाशमथ
 धाना अथ मन्यमाम्राद्य हवींश्चपि संमृशति ॥ १७ ॥ ते सर्वेऽप्येव यज्ञोपवी-
 तिनो भूत्वा । इत्याद्यजमानश्च ब्रह्मा च पश्चात्परीतः पुरस्तादग्नीत् ॥ १८ ॥
 तेनोपाध्वं चरन्ति । तिर-इव वै पितरस्तिर-इवैतद्यदुपाध्वं तस्मादुपाध्वं
 चरन्ति ॥ १९ ॥ परिष्ठते चरन्ति । तिर-इव वै पितरस्तिर-इवैतद्यत्परिष्ठते
 तस्मात्परिष्ठते चरन्ति ॥ २० ॥ अयेध्ममभ्याद्धदाह । अये समिध्यमानाया नूहीति
 स एकांमेव होता सामिधेनीं त्रिरन्वाह सकृदु द्वेव पुराङ्चः पितरस्तस्मादेकां होता
 त्रिरन्वाह ॥ २१ ॥ सोऽन्वाह । उशन्तस्त्वा निधीमह्युशन्तः समिधीमहि ।
 आवह पितृन्हविषेऽश्चत्तवऽइत्यथाग्निमावह सोममावह पितृन्सोमवत आ-
 पितृन्वाहिपद आवह पितृन्मित्रात्तानावह देवांश्चऽआज्यपांश्चऽआवहान्निश्च
 ॥ २२ ॥ अथाध्याव्य न होता

सांतपनेभ्यस्तस्यामेव स्तीर्णायां वेदौ परिधीरच शकलारचोपनिदधति तथा सं-
दोह्य चरुं श्रपयति नेदेव प्रतिवेशमाज्यमधिश्रयति श्रपयित्वाभिघ्रायोद्यास्या-
नक्ति स्थान्यामाज्यमुवासयति क्षुवं च क्षुचं च संमाह्वयेतथ सोखमेव चरु-
मादायोदैति स्थान्यामाज्यमादायोदैति क्षुवं च क्षुचं चादायोदैति म इमामेव स्ती-
र्णां वेदिमभिमुरय परिधीन्परिधाय यावतः शकलान्कामयते तावतोभ्यादधात्य-
थैतथ सोखमेव चरुमासादयति स्थान्यामाज्यमासादयति क्षुवं च क्षुचं चासाद-
यत्युपविशति होता होतृपदने क्षुवं च क्षुचं चावदान आह ॥ ११ ॥ अग्नयेऽनु-
मूहीति । आग्नेयमाज्यभागं म स्थान्यै चतुराज्यस्यावदायातिक्रामत्यतिक्र-
म्याभ्राव्याहाग्निं यजेति वपदकृते जुहोति ॥ १२ ॥ अथाह सोमायानु-
मूहीति । सौम्यमाज्यभागं म स्थान्याऽण्व चतुराज्यस्यावदायातिक्रामत्यतिक्र-
म्याभ्राव्याह सोमं यजेति वपदकृते जुहोति ॥ १३ ॥ अथाह मरुद्भ्यो गृहमधि-
भ्योऽनुमूहीति । स उपस्वर्णीतऽञ्चाज्यमथास्य चरोर्विबधत्यथोपरिष्ठाञ्चाज्य-
स्याभिधारयति प्रत्यनक्तयवदानेऽञ्चातिक्रामत्यतिक्रम्याभ्राव्याह मरुतो गृहमे-
धिना यजेति वपदकृते जुहोति ॥ १४ ॥ अथाहान्ये स्विष्टकृतेऽनुमूहीति । स
उपस्वर्णीतऽञ्चाज्यमथास्य चरोः सकृद्वधत्यथोपरिष्ठाद्विषाज्यस्याभिधार-
यति न प्रत्यनक्तयवदानमतिक्रामत्यतिक्रम्याभ्राव्याहाग्निं स्विष्टकृतं यजेति
वपदकृते जुहोति ॥ १५ ॥ अथेदामेवावर्धति न प्राशित्रम् । उपतृप्य प्राशनन्ति
यावन्तो गृष्टा हविरुच्छिष्टाशाः स्युस्तावन्तः प्राशनीयुरथो ऽअप्यृत्विजः प्रा-
शनीयुरथो ऽअप्यन्ये ब्राह्मणाः प्राशनीयुर्यदि यदुरोदन स्यादथैतामनिरशितां
कुम्भीमपिधाय निदधति पूर्णदत्वाय मातृभिर्वत्मान्समवार्जन्ति तदु पशवो म्रधमा-
त्सन्दधते यत्राग्वैताथ शान्निर्मग्निहोत्रं जुहोति निवान्यां प्रातर्बुधन्ति पितृयज्ञाय
॥ १६ ॥ अथ प्रातर्बुधे बुधते वा । यतरथा काप्येत सोऽस्पाऽअनिरशितायै कुंभ्यै
दव्योपहन्ति पूर्णां दर्विपरापत मुपूर्णां पुनरापत । वस्नेव विक्रीणावहाऽऽपमूर्जं
शतक्रतव्रिति यथा पुरोऽनुवाक्यैवमेतयैवैतस्मै भागाय हयति ॥ १७ ॥ अथऽ-
र्पभग्राहयितव्यं मूयात् । स यदि कयात्स वपद्वार इत्यु हैकऽथाहुस्तस्मिन्वपद्वारे नु-
हुयादित्यथोऽन्द्रमेवैतस्त्वेन रूपेण हयति वृत्रस्य वधायैतद्वाऽन्द्रस्य रूपं गृह्य-
भस्तस्त्वेनैवैतद्रूपेण हयति वृत्रस्य वधाय स यदि कयावा मऽन्द्रो यज्ञमगन्तमे-
न्द्रो मे यज्ञ इति ह विष्णुपथु न रुयाद्वाहण एव दक्षिणत आसीनो मूयाज्जुहुतीति
मैवन्दी वाक् ॥ १८ ॥ म जुहोति । देहि मे इदामि तेनि मे पोहि निने दधे । निहारं च

प्रवृणीते । पितृपुत्रो वाऽअयं नेज्जोतारं पितृपुत्रपानीनि तस्मान्न होतारं प्रवृणीते
सीद होतारिष्येवाहोपविशति होता होतृपदनऽउपविश्य प्रसीति प्रमूतोऽध्वगुः
सूचावाशाय प्रत्यहृदतिक्रामत्यतिक्रम्याध्रान्याह सप्तिगो यजेति मोऽपवर्हिप-
रचतुरः प्रयाजान्यजति प्रजा वै वर्हिर्नेत्प्रजाः पितृपुत्रपानीनि तस्मात्पवर्हिपरचतुरः
प्रयाजान्यजत्यध्वभागभ्यां चरन्त्याज्यभागभ्यां चरन्त्या ॥२३॥ ते सर्वेऽपव-
प्रचीनावीतिनो भूत्वा । एते वै हविर्भिः प्रचरिष्यन्त इन्धाद्यजमानश्च ब्रह्मा च
पुरस्तात्परीतः पश्चादग्नीच्छदुताश्रावयन्त्योऽध्वं स्वधेत्यस्तु स्वधेति प्रत्याध्रावणध्व-
स्वधा नम इति वपद्ग्राहः ॥ २४ ॥ तदुहोवाचासुरिः । आश्रावयेयुरेव प्रत्याश्रावयेयु-
र्वपदकुर्युर्नेत्यग्रस्य विधाया अयामेति ॥२५॥ अथाह पितृभ्यः सोमवज्रयोऽनुग्रहीति ।
सोमाय वा पितृभ्यो स वे पुरोऽनुवाक्येऽअन्वाहकया वै देवान्प्रच्यावयन्ति द्वा-
भ्यां पितृन्तसकृद् द्वेव पराञ्चः पितरस्तस्माद् पुरोऽनुवाक्येऽअन्वाह ॥ २६ ॥ स
उपस्तृणीतऽआज्यम् । अथास्य पुरोडाशस्यावधाति स तेनैव सह धानानां तेन स-
ह मन्थस्य तत्सकृदवदधात्यथोपरिष्ठाद्विराज्यस्याभिधारयति प्रत्यनक्तचवदाना-
नि नातिक्रामतीत एवोपोत्थायाध्रान्याह पितृन्तसोमवतो यजेति वपदकृते जुहोति
॥ २७ ॥ अथाह पितृभ्यो वर्हिपज्रयोऽनुग्रहीति । स उपस्तृणीतऽआज्यमथासां
धानानामवधाति स तेनैव सह मन्थस्य तेन सह पुरोडाशस्य तत्सकृदवदधात्यथो-
परिष्ठाद्विराज्यस्याभिधारयति प्रत्यनक्तचवदानानि नातिक्रामतीत एवोपोत्थाया-
ध्रान्याह पितृन्वर्हिपदो यजेति वपदकृते जुहोति ॥ २८ ॥ अथाह पितृभ्योऽग्नि-
पवात्तेभ्योऽनुग्रहीति । स उपस्तृणीतऽआज्यमथास्य मन्थस्यावधाति स तेनैव सह
पुरोडाशस्य तेन सह धानानां तत्सकृदवदधात्यथोपरिष्ठाद्विराज्यस्याभिधारयति
प्रत्यनक्तचवदानानि नातिक्रामतीत एवोपोत्थायाध्रान्याह पितृन्ग्नित्वाप्तान्यजेति
वपदकृते जुहोति ॥ २९ ॥ अथाहान्नये कव्यवाहनान्पानुग्रहीति । तस्त्विष्टकृते ह-
व्यवाहनो वै देवानां कव्यवाहनः पितृणां तस्मादाहान्नये कव्यवाहनान्पानुग्रहीति
॥ ३० ॥ स उपस्तृणीतऽआज्यम् । अथास्य पुरोडाशस्यावधाति स तेनैव सह धा-
नानां तेन सह मन्थस्य तत्सकृदवदधात्यथोपरिष्ठाद्विराज्यस्याभिधारयति न प्रत्य-
नक्तचवदानानि नातिक्रामतीत एवोपोत्थायाध्रान्याहान्नैः कव्यवाहनं यजेति वपद-
कृते जुहोति ॥ ३१ ॥ स यन्नातिक्रामति । इत एवोपोत्थायं जुहोति सकृद् द्वेव
पराञ्चः पितरोऽयं तत्सकृत्सकृत्सर्वेषां हविषां समवपति सकृद् द्वेव पराञ्चः
पितरोऽयं वपति पञ्चमवदानान्यवपत्यृतवो वै पितर आतृनेवैतद्वपति पनत्यृतस्मद-

कृत्वोपमेयुर्वृत्तं हनिष्यन्तः स तेजोऽग्निर्नाच्यधत तथोऽप्येव
 द्विपन्तं भ्रातृव्यं हनिष्यन्मग्निमेवान्नीकं कृत्वोपपूति स तेजोऽग्निर्न व्यधते
 स्मादग्नयेऽनीकवते ॥ २ ॥ अथ मरुद्ग्रथः सांतपनेभ्यः । मध्यन्दिने चरं त्रि-
 पतिं मरुतो ह वै सांतपना मध्यन्दिने वृत्तं संतेपुः स संतप्तोऽनमेव पाणयि-
 दीर्णः शिरये तथोऽप्येवैतस्य पाप्मानं द्विपन्तं भ्रातृव्यं मरुतः सांतपनाः संतपति
 तस्मान्मरुद्ग्रथः सांतपनेभ्यः ॥ ३ ॥ अथ मरुद्ग्रथो गृहमेधिभ्यः । शाखया व-
 त्सानपाकृत्य पवित्रवति संदोह्य तं चरुं अपयति चरुं ह्येव स यत्र क्व च व-
 गदुल्लानावपन्ति तन्मेधो देवा दधिरे प्रातर्वृत्तं हनिष्यन्तस्तथोऽप्येव एतत्पाप्-
 नं द्विपन्तं भ्रातृव्यं हनिष्यन्मेधो धत्ते तद्यत्त्वीरौदनो भवति मेधो वै पयो मे-
 धस्तदुल्लास्तमुभयं मेधमात्सन्धत्ते तस्मात्त्वीरौदनो भवति ॥ ४ ॥ तस्याह्व-
 सैव स्तीर्णा वेदिर्भवति या मरुद्ग्रथः सांतपनेभ्यस्तस्यामेव स्तीर्णायां वेदी
 परिधीरच शकलारचोपनिदधाति तथा संदोह्य चरुं अपयति अपयित्वाभि-
 घायोद्वासयति ॥ ५ ॥ अथ द्वे पिशीले वा पात्र्यौ वा निर्येनिजति । तयोरे-
 वेधोद्वरन्ति तयोर्मध्ये सर्पिरासेचने कृत्वा सर्पिरासिञ्चति स्रुवं च स्रुवं च
 संमाष्टर्षथैताऽओदनावादायोदैति स्रुवं च स्रुवं चादायोदैति स इमामेव स्तीर्णा-
 वेदिमभिमृश्य परिधीन्परिधाय यावतः शकलान्कामयते तावतोऽभ्यादधात्स्रुवं
 ओदनावासादयति स्रुवं च स्रुवं चासादयत्युपविशति होता होतृपदने
 च स्रुवं चावदान आह ॥ ६ ॥ अग्नयेऽनुग्रहीति । आग्नेयमाज्यभागं
 वृत्तिणस्यौदनस्य यजेति वृषदकृते जुहोति ॥ ७ ॥ अथाह सोमाग्नानुग्रहीति । सौम्यमाज्य-
 भागं स वृत्तरस्यौदनस्य सर्पिरासेचनाच्चतुर्माज्यस्यावदायातिक्रामत्यतिक्र-
 म्याध्वान्याह सोमं यजेति वृषदकृते जुहोति ॥ ८ ॥ अथाह मरुद्ग्रथो गृह-
 मेधिभ्योऽनुग्रहीति । स वृत्तिणस्यौदनस्य सर्पिरासेचनाच्चतु-
 र्माज्यस्य द्विरवधत्स्रुवोऽष्टागज्यस्याभियारयत्यतिक्रामत्यतिक्रम्याध्वान्याह मरुतो
 गृहमेधिभ्यो यजेति वृषदकृते जुहोति ॥ ९ ॥ अथाह अग्नये स्विष्टकृतेऽनु-
 ग्रहीति । स वृत्तरस्यौदनस्य सर्पिरासेचनाच्चतुर्माज्यस्य द्विरवधत्स्रुवोऽष्टागज्यस्याभियारयत्यतिक्रामत्यतिक्रम्याध्वान्याह अग्नये
 यजेति वृषदकृते जुहोति ॥ १० ॥ अथेवं द्वितीयं । सैव स्तीर्णा वेदिर्भवति या मरुद्ग्र-

१०
ति तस्माद्वयतिपुत्रपयशानान्यवद्यति ॥ ३२ ॥ तच्चैके । एतमेव होत्रे मन्यमानः
ति तथै होतो पदूयावैव जिघ्रति तं ब्रह्मणे प्रयच्छति तं ब्रह्मावैव जियति तप-
नीधे प्रयच्छति तमग्नीदवैव जिघ्रत्येतन्वेवैतत्कुर्वन्ति यथा त्वेवेतरस्य यज्ञस्येहा-
माशित्रथं समवद्यन्त्येवमेवैतस्यापि समवद्येयुस्तामुपदूयावैव जिघ्रन्ति न प्राशन-
माशित्वं त्वेव वयं मन्यामह इति ह स्माह्मासुरिर्यस्य कस्य चान्नौ जुहोति
॥ ३३ ॥ अथ यतरो दास्यन्भवति । यद्यध्वर्युर्वा यजमानो वा स उदपात्रमाग-
यापसलवि त्रिः परिपिञ्चन्पर्येति स यजमानस्य पितरमवनेजयत्यसाववनेनिक्षे-
त्यसाववनेनिक्षेति पितामहमसाववनेनिक्षेति पूषितामहं तद्यथाशिष्यतेऽभि-
क्षेदेवं तत् ॥ ३४ ॥ अथास्य पुरोडाशस्यावदाय । सव्ये पाणौ कुरुते धाना-
नामवदाय सव्ये पाणौ कुरुते मन्थस्यावदाय सव्ये पाणौ कुरुते ॥ ३५ ॥ स प-
त्रामवान्तरदिशमनु सक्तिः । तस्यां यजमानस्य पित्रे ददात्यसावेतच्चऽस्त्य-
येमामवान्तरदिशमनु सक्तिस्तस्यां यजमानस्य पितामहाय ददात्यसावेतच्च-
ऽस्त्यय येमामवान्तरदिशमनु सक्तिस्तस्यां यजमानस्य पूषितामहाय ददात्यसा-
वेतच्चऽस्त्यय येमामवान्तरदिशमनु सक्तिस्तस्यां निमृष्टेऽत्र पितरो मादयध्वं य-
थाभागमावृषायध्वमिति यथाभागमग्नीतेत्येवैतदाह तद्यदेवं पितृभ्यो वृद्धादि-
तेनो स्तान्पितृनेतस्माद्यज्ञान्त्रान्तरेति ॥ ३६ ॥ ते सर्वेऽप्य यज्ञोपवी-
तिनो भूत्वा । इदञ्च उपनिष्कृत्याहवनीयमुपतिष्ठन्ते देवान्वाऽप्य उ-
पावर्तते ॥ आहिताग्निर्भवति यो दर्शपूर्णमासाभ्यां यजतेऽथैतत्पितृयज्ञेनेवावा-
रिपुन्तु देवेभ्यो तिन्दुवते ॥ ३७ ॥ ऐन्द्रीभ्यामाहवनीयमुपतिष्ठन्ते । इन्द्रो वा-
वनीयांश्चक्षुमीषदन्त एव मिया अधूपत । अस्तोपत स्वभानवो विमा नृविष्णो-
र्वा शोना न्विन्द्र ते इरी ॥ सुसंद्दशं त्वा वयं मयवन्वन्दिपीमहि । पू नूनं पूर्णवन्तु
मृतो यामि वृशाः ॥ ३८ ॥ ऐन्द्रो वा-
वनीयस्य गार्हपत्यमुरतिष्ठन्ते । मृतो न्नाहामहे नाराशंसमेन स्तोमेन । पितृ-
य मयभिः ॥ अान एतुमनः पुनः कृत्वे वृक्षाय जीवसे । ज्योत्स्व सूर्य इहो ॥ ३९ ॥
ननेः पितरो मृतो वृक्षान् वृक्ष्यो जूनः । नीवं यातथं सचेमहीति पितृयज्ञेनेव वा-
वृक्ष्यामिपुनः स्यन् पुनर्जीवान्पिपयन्ते तस्मादाह नीवं यातथं सचेमहीति
॥ ४० ॥ मय वरा इदानी । स पुनः प्राचीनावीनी भूत्वाभिप्रपद्य जपत्य-
॥ ४१ ॥ पितृभ्यो यथाभागमावृषायध्वमिति यथाभागमाशिर्यत्येवैतदाह ॥ ४० ॥
॥ ४१ ॥ यजमानस्य पितरमवनेजयत्यसाववनेनिक्षे-
त्यसाववनेनिक्षेति पितामहमसाववनेनिक्षेति पूषितामहं तद्यथाशिष्यतेऽभि-

सांतपनेभ्यस्तस्यामेव स्तीर्णायां वेदौ परिधीरच शकलारचोपनिदधति तथा सं-
 द्रोहं चरुं च श्रपयति नेदेव प्रतिवेशमाज्यमधिश्रयति श्रपयित्वाभिग्रायोऽस्या-
 नक्ति स्थान्यामाज्यमासादयति सुवं च ध्रुवं च संमार्ष्ट्यथैतं सोखमेव चरु-
 मादायोवेति स्थान्यामाज्यमादायोवेति सुवं च ध्रुवं चादायोवेति म इमामेव स्ती-
 र्णां वेदिमभिमुख्य परिधीन्परिधाय यावतः शकलान्कामयते तावतोभ्यादधात्प-
 र्थैतं सोखमेव चरुमासादयति स्थान्यामाज्यमासादयति सुवं च ध्रुवं चासाद-
 यत्युपविशति होता होतृपदने सुवं च ध्रुवं चादान आह ॥ ११ ॥ अग्नयेऽनु-
 मूहीति । आग्नेयमाज्यभागं स स्थान्यै चतुराज्यस्यावदायातिक्रामत्यति-
 क्रम्याभ्राव्याहग्निं यजेति उपदकृते जुहोति ॥ १२ ॥ अथाह सोमायानु-
 मूहीति । सौम्यमाज्यभागं स स्थान्याऽणु चतुराज्यस्यावदायातिक्रामत्यतिक्र-
 म्याभ्राव्याह सोमं यजेति उपदकृते जुहोति ॥ १३ ॥ अथाह मरुद्भ्यो गृहमेधि-
 भ्योऽनुमूहीति । स उपस्तृणीतऽआज्यमथास्य चरोर्द्विवद्यत्यथोपरिष्ठावाज्य-
 म्याभिधारयति प्रत्यनक्तयवदानेऽत्यतिक्रामत्यतिक्रम्याभ्राव्याह मरुतो गृहमे-
 धेनो यजेति उपदकृते जुहोति ॥ १४ ॥ अथाहाग्नये स्विष्टकृतेऽनुमूहीति । स
 उपस्तृणीतऽआज्यमथास्य चरोः सकृद्वद्यत्यथोपरिष्ठाद्द्विराज्यस्याभिधार-
 ति न प्रत्यनक्तयवदानप्रतिक्रामत्यतिक्रम्याभ्राव्याहग्निं स्विष्टकृतं यजेति
 उपदकृते जुहोति ॥ १५ ॥ अथेहामेवावर्षति न प्राशिष्यम् । उपद्रव्यं प्राशनन्ति
 प्रावन्तो गृह्णा हविरुच्छिष्टाशाः स्युस्तावन्तः प्राशनीयुरथोऽअप्यृत्विजः प्रा-
 नीयुरथोऽअप्यन्ये ब्राह्मणाः प्राशनीयुर्यदि बहुरोदन स्यादथैतामनिरशितां
 मभीमपिधाय निदधति पूर्णद्वार्यं मातृभिर्वत्मान्त्समवार्जन्ति तद्गु पशवो मेधमा-
 म्बन्धते यत्रावैतां गानिर्मग्निहोत्रं जुहोति निवान्यां प्रातर्हुहन्ति पितृयज्ञाय
 ॥ १६ ॥ अथ प्रातर्हुते वाहुते वा । यतथा कामयेत सोऽस्याऽअनिरशितार्थं कुंभ्यै
 व्योपहन्ति पूर्णां दर्विपरापत सुपूर्णां पुनरापत । वस्नेव त्रिकीणावहाऽऽपमूर्जं
 तक्रतावति यथा पुरोऽनुवाक्येणैतयैवैनमेत्समै भागाय हयति ॥ १७ ॥ अथऽ-
 भिमहायितव्यं मृयात् । स यदि क्वात्स वपट्दार इत्यु द्वैकस्याहुस्तस्मिन्वपट्दारे जु-
 यादित्यथोऽइन्द्रमेवैतत्स्वेन रूपेण हयति वृत्रस्य वधायैतद्वाऽइन्द्रस्य रूपं गृह्य-
 त्स्तत्स्वेनैवैनमेत्द्रूपेण हयति वृत्रस्य वधाय स यदि क्वात्स मऽइन्द्रो यज्ञमगन्त्से-
 द्रो मे यज्ञ इति ह विष्वाद्यु न रुषाद्वाह्येण एव दक्षिणत आसीनो मृयाज्जुहोतीति
 विन्दी वाक् ॥ १८ ॥ स जुहोति । देहि मे वृदामि ते नि मे धेहि नि ने दपे । निहारं च

महत्तया जनुपेऽभिषिञ्च्येदेवं तच्चयत्पुनः प्रसलावि त्रिः परिषिञ्च्यन्त्येति प्रसला
 वि न इदं कर्मानुमंतिष्ठाताऽऽति तस्मात्पुनः प्रसलावि त्रिः परिषिञ्च्यन्त्येति ॥४१॥
 अथ नीविमुद्वृणुमस्करोति । पितृदेवत्या वै नीविस्तस्मात्नीविमुद्वृणुमस्करोति ग-
 जो वै नमो यन्निधानेवैनानेतत्करोति पदं कृत्वो नमस्करोति पद्माऽञ्चतुव ञ्चतुवः
 पितरस्तदनुज्वेचतुवः प्रतिष्ठापयति तस्मात्पदं कृत्वो नमस्करोति गृहान्नः पितरो दत्ते-
 ति गृहाणां ह पितर ईशतऽण्पोऽणतस्याशीः कर्मणः ॥४२॥ ते सर्वेऽएव यज्ञोप-
 वीतिनो भूत्वा । अनुयाजाभ्यां प्रचरिष्यन्त इत्याद्यजमानश्च ब्रह्मा च परचात्परीतः
 पुस्तदाग्नीदुपविशति होता होतृपदाने ॥ ४३ ॥ अथाह प्रजन्मस्यास्यामि । स-
 मिधमाध्याग्निमग्नीत्संमृद्वाहीति जुचावाद्याय प्रत्यह्णतिक्रामत्यतिक्रम्याध्याव्याह
 देवान्यजेति सोऽपयहिंपौ द्वावनुयाजौ यजति प्रजा वै वहिर्नैत्रजाः पितृषु प्रधानीति
 तस्मादपयहिंपौ द्वावनुयाजौ यजति ॥४४॥ अथ सादयित्वा जुचौ व्यूहति । जुचौ व्यूह्य
 परिधीन्समृज्य परिधिमभिषद्याध्याव्याहेपिता देव्या होतारो भद्रयाच्याय पेपितो मा-
 नुषः सूक्तवाकायेति सूक्तवाकं होता प्रतिपद्यते नाध्वर्युः प्रस्तरं समुल्लुम्पती-
 त्येवोपास्ते यदा होता सूक्तवाकमाह ॥ ४५ ॥ अथाग्नीदाहानुपूहरेति । स न किं
 चनानुपूहरति तूष्णीमेवात्मानमुपस्पृशति ॥ ४६ ॥ अथाह संवदस्वेति । अगा-
 नग्नीदगंद्वाव्य श्रौषद् स्वगा देव्या होतृभ्यः स्वस्तिमानुषेभ्यः शं योर्मृहीत्युपस्पृ-
 शत्येव परिधीन्मानुपूहस्त्यथैतद्वर्द्धिरनुसमस्याति परिधींश्च ॥ ४७ ॥ तज्जैके । हविर्-
 च्छिष्टमनुसमस्यन्ति तदु तथा न कुर्यादुतोच्छिष्टं वाऽएतद्रेदुतोच्छिष्टमग्नौ जुह्वामेति
 तस्मादपो वैवाभ्यवद्वरेयुः पाशनीयुर्वा ॥ ४८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [६.१.] ॥

महाहविषा ह वै देवा वृत्रं जघ्नुः । तेनोऽएव व्यजयन्त येयुमेपां विजितिस्तामथ
 यानेवैपां तस्मिन्संग्रामेऽपव आर्हस्तानेतेरेव शल्पाग्निरहरन्त तान्व्यवृहन्त य-
 त्प्रम्यर्कं यजन्त ॥ १ ॥ अथ यदेष एतैर्यजते । तद्वाह न्येवैतस्य तथा कंचनेषुर्ध्व-
 च्छतीति देवा अमुर्वदिति त्वेवंपणत्करोति याश्च त्वेवास्य प्रजा जाता याश्चाना-
 तास्ता उभयी रुद्रियात्प्रमुञ्चति ता अस्यानमीवा अकिन्विषाः प्रजाः प्रजायन्ते तु-
 स्याद्याऽएव एतैर्यजते ॥ २ ॥ ते वै रौद्रा भवन्ति । रुद्रस्य हीपुस्तस्माद्रौद्रा भव-
 न्त्येककपाला भवन्त्येकदेवत्या असधिनि तस्मादेककपाला भवन्ति ॥ ३ ॥ ते
 वै प्रतिपुरुषं । याचन्तो गृदाः स्युस्तावन्त एकेनानिरीक्ता भवन्ति तत्प्रतिपुरुषमे-
 वेतदेकैकेन या अस्य प्रजा जातास्ता रुद्रियात्प्रमुञ्चत्येकेनानिरीक्ता भवन्ति
 नया एवास्य प्रजा अजातास्ता रुद्रियात्प्रमुञ्चति तस्मादेकेनानिरीक्ता भवन्ति

ासि मे निहारं निहराणि ते स्वाहेनि ॥१६॥ अथ यष्टयः क्रीडिभ्यः । सप्त-
 मालं पुरोडाशं निर्वपति मरुतो ह वै क्रीडिनो वृत्रं हनिष्यन्तमिन्द्रमागतं तमभिः
 रिचिक्रीडुर्महयन्तस्तथोऽप्यैतं पाप्मानं क्षिपन्तं भूतृव्यं हनिष्यन्तमभितः परि-
 षीदन्ते महयन्तस्तस्मान्मरुदयः क्रीडिभ्योऽयातो महाहविष एव तद्यथा महारवि-
 स्तथो तस्य ॥२०॥ ब्राह्मणम् ॥४॥ [५.३.] ॥ चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः ॥
 तपिठका संख्या ॥ १०५ ॥

महाहविषा ह वै देवा वृत्रं जघ्नुः । तेनोऽएव व्यजयन्त येयमेपां विजित्वा
 तथोऽप्यैष एतेन पाप्मानं क्षिपन्तं भूतृव्यं हन्ति तथोऽएव विजयते तस्माद्वा-
 एष एतेन यजते ॥१॥ तस्याद्वात् । अप किरन्त्युत्तरवेदिं गृह्णन्ति पृषदाज्यं मन्-
 न्यग्निं नयप्रयाजं भवति नवानुयाजं ग्रीणि समिष्टयजूंषि भवन्त्युधैतान्येव पुत्र
 हवींषि भवन्ति ॥ २ ॥ स यदाग्नेयोऽष्टकपालः पुरोडाशो भवति । अग्निवा
 ह वाऽएनं तेजसाघ्नन्तस्तेजोऽग्निर्नाव्ययत तस्मादाग्नेयो भवति ॥ ३ ॥ अथ
 यत्सौम्यश्चरुर्भवति । सोमेन ह वाऽएनं राज्ञाघ्नन्तसोमराजान एव तस्मात्सौम्य-
 श्चरुर्भवति ॥ ४ ॥ अथ यत्सावित्रः । द्वादशकपालो वाष्टकपालो वा पुरोडाशो
 भवति सविता वै देवानां प्रसाविता सवितृप्रसूता हवैनमघ्नन्तस्मात्सावित्रो भवति
 ॥ ५ ॥ अथ यत्सारस्वतश्चरुर्भवति । वाग्वै सरस्वती वागु हवानुममाद महर न
 ह्रीति तस्मात्सारस्वतश्चरुर्भवति ॥ ६ ॥ अथ यत्पौष्णश्चरुर्भवति । इयं वै पृथिवी
 पेयं हवैनं यथाय मतिप्रदुदावनया हवैनं मतिप्रचं जघ्नुस्तस्मात्पौष्णश्चरुर्भवति
 ॥ ७ ॥ अथैन्द्राग्नो द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति । एतेन हवैनमघ्नन्तेजो वा
 अग्निरिन्द्रियं वीर्यमिन्द्र एताभ्यामेनमुभ्राभ्यां वीर्याभ्यामघ्नन्तस्त्रा वाऽअग्निः
 अग्निर्दस्तेऽउधे सधश्च मय्य च सत्रं च सयुजौ कृत्वा ताभ्यामेनमुभ्राभ्यां वी-
 र्यामघ्नन्तस्मादैन्द्राग्नो द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति ॥ ८ ॥ अथ माहेन्द्रो
 चरुर्भवति । इन्द्रो वाऽएष पुरा वृत्रस्य वधावय वृत्रं हत्वा यया महाराजो वि-
 ग्यान् एवं माहेन्द्रोऽभवत्तस्मान्माहेन्द्रश्चरुर्भवति महान्तपु चैवंनमेतत्तत्तु क
 वृत्रस्य वधाप तस्मादेव माहेन्द्रश्चरुर्भवति ॥ ९ ॥ अथ वैश्वकर्माण एकक
 पुरोडाशो भवति । विश्वं वाऽएतत्कर्म कृतं सर्वं जितं देवानामासीत्सा-
 रीरानानां विनिग्यानानां विश्वस्त्वैतत्स्यतत्कर्म कृतं सर्वं जितं भवति
 मैरीरानस्य विनिग्यान्स्य तस्माद्वैश्वकर्माण एककपालः पुरोडाशो भवति

॥ ४ ॥ स जघनेन गार्हपत्यं । यशोपवीती भूतोदह्मसीन ५
तत् एवोपोत्थायोदहतिष्ठप्रवहन्त्युदीच्यौ वृषदुपलेऽउपदधात्युत्तरार्धं गार्ह-
त्यस्य कपालान्युपदधाति तद्यदेव तामुत्तरां विशथ्सचन्तऽपराधेतस्य देवस्य दि-
क्स्मादेतामुत्तरां दिशथ्सचन्ते ॥ ५ ॥ ते या अक्ताः स्युः । अक्तथ्सि हि वि-
स्तऽउ वाऽअनक्ता एव स्युरभिमानुको ह रुद्रः पशून्तस्याद्यदज्यात्तस्मादनना
एव स्युः ॥ ६ ॥ तान्तसार्धं पात्र्याथ्समुद्रास्य । अन्वाहार्यपचनादुन्मुकपादा-
योदह परेत्य जुहोत्येषा धेतस्य देवस्य विक् पथि जुहोति पथा हि स देवधारी
चतुष्पथे जुहोत्येतद् वाऽअस्य जाधितं प्रज्ञातमवसानं यच्चतुष्पथं तस्माच्चतुष्पथे
जुहोति ॥ ७ ॥ पलाशस्य पलाशेन मध्यमेन जुहोति । ब्रह्म वै पलाशस्य पलाशे
ब्रह्मणैवैतज्जुहोति स सर्वेषामेवाचद्यत्येकस्यैव नावद्यति य एषोऽतिरिक्तो भवति
॥ ८ ॥ स जुहोति । एष ते रुद्र भागः सह स्वस्त्राम्बिकया तं जुपस्व स्वां
त्यम्बिका ह वै नामास्य स्वसा तयास्यैष सह भागस्तद्यदस्यैष स्त्रिया स
भागस्तस्मात्स्त्र्यम्बिका नाम तद्या अस्य प्रजा जातास्ता रुद्रियात्प्रमुञ्चति
॥ ९ ॥ अथ य एष एकोऽतिरिक्तो भवति । तमाखुत्करऽउपकिरत्येप वै
भाग आखुस्ते पशुरिति तदस्माऽआखुमेव पशूनामनुदिशति तेनोऽतरान्
शून् हिनस्ति तद्यदुपकिरति तिर-इव वै गर्भास्तिर-इवैतद्यदुपकीर्य तस्माद्वा-
उपकिरति तद्या एवास्य प्रजा अजातास्ता रुद्रियात्प्रमुञ्चति ॥ १० ॥ अथ पुन
रेत्य जपन्ति । अथ रुद्रमदीमह्यव देवं त्र्यम्बकम् । यथा नो वस्यसस्करद्यथा नो
यसस्करद्यथा नो व्यवसाययात् ॥ भेषजमसि भेषजं गवेऽध्याय पुरुषाय
मुखं मेपाय मेप्याऽइत्याशीरेवैपैतस्य कर्मणः ॥ ११ ॥ अधापसलावि त्रिः-
यन्ति । सव्यानूरुनुपाघ्नानास्त्र्यवकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् । उवा-
गुन्यनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतादित्याशीरेवैपैतस्य कर्मणा आशिपभैवैतवाशास्त
तदु देव शमिव यो मृत्योर्मुच्यतै नामृतास्तस्मादाह मृत्योर्मुक्षीय मामृतादिति
॥ १२ ॥ तदु ह्यपि कुमार्यः परीयुः । भगस्य भजामहाऽइति या ह वै सा रुद्रस्य
स्वस्त्राम्बिका नाम सा ह वै भगस्येष्टे तस्मादु ह्यपि कुमार्यः परीयुर्भगस्य भजामा-
ऽइति ॥ १३ ॥ तासामुतासां मन्त्रोऽस्ति । त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पवित्रं
॥ उवाकृमिव गुन्यनादितो मुक्षीय मामुत इति सा यदित इत्याह ह्यतिव्र-
मामुत इति एतिभ्यस्तदाह एतयो देव स्त्रियै प्रतिष्ठा तस्मादाह मामुत इ-
॥ १४ ॥ अथ पुनः प्रसलावि त्रिः परियन्ति । दक्षिणानूरुनुपाघ्नाना ए-
नेर एवेण नयत्पुनः प्रसलावि त्रिः परियन्ति प्रसलाविन इदं कर्मानुसंतिष्ठाताम्

नि तस्मान्मृगः प्रमत्तवि त्रिः पुरिचान्ति ॥ १३ ॥ अथनान्यजमानोऽजन्तो मयो-
प्य । ऊधानुदस्यति यथा गानोदादुयाजदान्मन्त्र एवेतद्व्याजिमेवे नान्ति
पन्न इपशृगन्ति भेषजेष्वनन्कुर्वन्ते तस्माद्विनिष्पन्न इपशृगन्ति ॥ १३ ॥ ता-
न्त्रयोर्मेरुयोःपत्न्या । वेणुयष्ट्या वा कुपे वाभयन आच्योदद् परेन्य यदि वृ-
क्षे वा स्थाणुं वा वेणुं वा वन्मीकं वा चिन्देनस्त्रिप्रामजन्वेनते रुद्रावमेतेन परं मृजव-
तोऽनीहोत्यवमेतेन वाऽऽध्वानं यन्ति तदेनं मावमयेवान्व्याजनि यव—यत्रास्य
परं तदन्वय ॥ वाऽस्य परं मृजवद्व्यश्नुगं तस्मादाह परं मृजवतोऽनी-
होत्यवमेतेन वा पिनाकावस इत्युद्दिष्टमद्यः शिवोऽनीहोत्यवमेतेन कृत्तिवासा इति
नेष्यापयत्येवमेतत्स्वपद्म हि न कुं चतु द्विर्नास्ति तस्मादाह कृत्तिवासा इति ॥ १७ ॥
प्रथ दक्षिणान्याहन्त्यावमेतेन । ते प्रतीक्षं पुनरायन्ति पुनरेत्याप उपशृगन्ति रु-
द्रपेणैव वाऽएतदचारिणः शान्तिगोपस्तद्विः शान्त्या शमयन्ते ॥ १८ ॥
प्रथ केशदधूप्या । समाग्रेत्याग्नोऽजद्वयमापेव येतेन यजेते न हि तद्व्यकुल्यते
गुह्यतरेत्याग्निहोत्रं गुह्यात्तस्मादुववस्यति गृहानिन्या निर्ध्व्याग्नी पाणिमासेन
यजेतऽजत्सन्नयन्—इय वाऽएष यथातुर्मास्यान्यथैष क्रमः प्रतिष्ठितो यतो य-
थाणिमासं तत्कृमर्जवतुचक्षुनान्ततः प्रतितिष्ठति तस्मादुववस्यति ॥ १९ ॥
वाचस्पति ॥ ३ ॥ [६. २.] ॥

अक्षय्यं ह वै सुकृतं चातुर्मास्याजिनो भवति । संवत्सरं हि जयति ते-
नास्याक्षय्यं भवति तं वै वेधा विभज्य यजति वेधा विभज्य प्रजयति सर्वं वै सं-
वत्सरः सर्वं वाऽअक्षय्यमेतेनो हास्याक्षय्यं सुकृतं भवत्यतुरु हवैतद्व्या देवा-
नप्येत्यक्षय्यमु वै देवानामेतेनो हवास्याक्षय्यं सुकृतं भवत्येतदु तद्यस्माच्चातुर्मा-
स्यैर्गुजते ॥ १ ॥ अथ यस्मादुनामीर्येण यजेत । या वै देवानां श्रीरासीत्सा-
कमेध्वरीजानानां विजिग्यानानां तद्वन्मथ यः संवत्सरस्य प्रजितस्य एत आसी-
त्तमीरं सा या चैव देवानां श्रीरासीत्साकमेध्वरीजानानां विजिग्यानानां य-
उ च संवत्सरस्य प्रजितस्य एत आसीत्तमेवैतदुभयं परिगृह्णात्पन्कुरुते तस्मा-
दुनामीर्येण यजेते ॥ २ ॥ तस्याद्वै । नोपकिरन्त्युत्तरवेदिं न गृह्णन्ति पृषदा-
ज्यं त मन्थन्त्याग्निं पञ्च मयाजा भवन्ति त्रयोऽनुयाजा एकं समिष्टपङ्कः ॥ ३ ॥
अथैतान्येव पञ्च हवीर्ये भवन्ति । एतैर्वै हविर्भिः प्रजापतिः प्रजा असृजतै-
रुभयतो वरुणपाशात्प्रजाः पृथुञ्चदेतैर्वै देवा वृत्रमपृच्छेत्तैर्वै व्यजयन्त येयमेपां
विजितिस्तां तयोऽप्येष एतैर्या चैव देवानां श्रीरासीत्साकमेध्वरीजानानां वि-

स्मात्परिश्रयन्ति ॥ ८ ॥ तत्र सर्व-इवाभिप्रपद्येत । ब्राह्मणो वै राजन्यो वा वै-
श्यो वा ते हि यज्ञियाः ॥ ९ ॥ स वै न सर्वेणैव संवदेत् । देवान्वाऽएष उपाव-
र्तेते यो दीक्षते स देवतानामेको भवति न वै देवाः सर्वेणैव संवदन्ते ब्राह्मणेन वै
राजन्येन वा वैश्येन वा ते हि यज्ञियास्तस्माद्यथेनऽगूद्रेण संवाद्रो विन्देदेतंपामेवैकं
यथादिममिति विचक्षेममिति विचक्ष्वेत्तेषु उ तत्र दीक्षितस्योपचारः ॥ १० ॥ अथाऽणी
पाणी कृत्वा । शालामध्यवस्यति स पूर्वाध्यऽस्यूणाराजमभिपद्येतद्यजुराहेदमगन्म
देवयजनं पृथिव्या यत्र देवासोऽञ्जुपन्त विश्वऽऽति तदस्य विश्वैश्च देवैर्जुष्टं भ-
वति ये चेमे ब्राह्मणाः शुधुवाऽस्तोऽनूचाना यद्वाहस्य तेऽक्षिभ्यामीक्षन्ते ब्राह्म-
णाः शुधुवाऽस्तस्तद्वाहस्य तैर्जुष्टं भवति ॥ ११ ॥ यद्वाह । यत्र देवासोऽञ्जु-
पन्त विश्वऽऽति तदस्य विश्वैर्देवैर्जुष्टं भवत्यृक्सामाभ्याऽसंतरन्तो यजुर्भिरित्यू-
क्सामाभ्यां वै यजुर्भिर्यज्ञस्योद्वचं गच्छन्ति यज्ञस्योद्वचं गच्छानीत्येवैतदाह रायस्यो-
पेण समिषा मदेमेति भूमा वै रायस्योपः श्रीर्वै भूमाशिपमेवैतदाशस्ते समिषा म-
तीपं मदतीति वै तमाहुर्यः धियमरनुते यः परमतां गच्छति तस्मादाह समिषा
मेति ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

अपराहे दीक्षेत । पुरा केशरमश्रोर्वपनाद्यत्कामयेत तदरनीयाद्यद्वा सम्पद्येत
ऽस्यैवास्यातोऽशनं भवति यद्यु नाशिशिपेदपि क्रामं नारनीयात् ॥ १ ॥
इम् ॥ १४०० ॥ अथोत्तरेण शालां परिश्रयन्ति । तदुदकुम्भमुपनिदधति तन्नापित
तिष्ठते तत्केशरमधु च वपते नखानि च निकृन्तेतेऽस्ति वै पुरुषस्थामेध्यं युत्रास्यापो
पतिष्ठन्ते केशरमधौ च वाऽश्वस्य नखेषु चापो नोपतिष्ठन्ते तद्यत्केशरमधु च
ते नखानि च निकृन्ते मेध्यो भूत्वा दीक्षाऽऽति ॥ २ ॥ तज्जैके । सर्वेऽएव
स्ते सर्वेऽएव मेध्या भूत्वा दीक्षिष्यामहऽऽति तदु तथा न कुर्याद्यद्वै केशरमधु
वपते नखानि च निकृन्ते तदेव मेध्यो भवति तस्मादु केशरमधु च वपेत
नखानि च निकृन्ते ॥ ३ ॥ स वै नखान्पेषुग्रे निकृन्तेत । दक्षिणस्यैवाग्रे स-
स्य वाऽश्वे मानुषेऽर्ध्वं देववाहगृष्टयोरेवाग्रे कनिष्ठिकयोर्वाऽश्वे मानुषेऽर्ध्वं
वत्त्वा ॥ ४ ॥ स दक्षिणमेवाग्रे गोदानं वितारयति । सच्यं वाऽश्वे मानुषेऽर्ध्वं
वत्त्वा ॥ ५ ॥ स दक्षिणमेवाग्रे गोदानमभ्युनक्ति । इमा व्यापः शमु मे सन्तु दे-
विरिति स यदाहेमा व्यापः शमु मे सन्तु देवीरिति वृजो वाऽस्यापो वृजो हि वा-
व्यापस्तस्मात्प्रेनता यन्ति निम्नं कुर्वन्ति यत्रोपनिष्ठन्ते निर्देहन्ति तत्तदेतमेवैत-

जिग्यात्तानां य उ च संवत्सरस्य प्रजिनस्य रत आसीत्तमेन तदभ्यं परिगृह्यान्मुद
 ते तस्मात्ताऽएतानि पञ्च ह्यीत्येति भवन्ति ॥ ४ ॥ अथ गुनासीर्यो ग्रादशमानः
 पुरोडाशो भवति । स वृन्धुः गुनासीर्यस्य यं पूर्वप्रनोचाम ॥ ५ ॥ अथ वायु
 प्रयो भवति । प्रयो ह वै प्रजा जाता अभिरुजानते विजिग्यान् मा प्रजाः शिं
 यशसेऽज्ञाद्यायाभिसंजानान्ताऽऽति तस्मान्प्रयो भवति ॥ ६ ॥ तद्यथाप्यं प्र
 ति । अयं वै वायुर्योऽयं पवतऽएव वाऽइदं सर्वं प्रप्यागयति यदिदं किं च वृत्ति
 वृष्टादोपधयो जायन्तेऽद्योपधीर्जग्ध्वापः पीत्वा तत एतदन्नयोऽपि प्रयः सम्भवत्ये
 हि वाऽएतज्जनयति तस्मात्तायुज्यं भवति ॥ ७ ॥ अथ सौर्यं एरुक्पालः पुरो
 शो भवति । एष वै सूर्यो य एष तपत्येव वाऽइदं सर्वं नभिगोपायति साधुना
 त्वदसाधुना त्वदेष इदं सर्वं विदधाति सार्धां त्वदसार्धां त्वदेष मा विजिग्यान्
 प्रीतुः साधुना त्वदभिगोपायत्सार्धां त्वद्विदधदिति तस्मात्सौर्यं एरुक्पालः पुरो
 शो भवति ॥ ८ ॥ तस्याभ्यः श्वेतो वृक्षिणा । तदेतस्य रूपं क्रियते य एष तपति
 यद्यरवथ रवेतं न विन्देदपि गौरेव रवेतः स्यात्तदेतस्य रूपं क्रियते य एष तपति
 ॥ ९ ॥ स यत्रैव साकमेधैर्यजेत । तल्लुनासीर्येण यजेत यद्वै त्रिः संवत्सरस्य य
 जते तेनैव संवत्सरमाप्नोति तस्माद्यदेव कदा चैतेन यजेत ॥ १० ॥ तद्वै के । रा
 त्रीरापिपिपन्ति स यदि रात्रीरापिपिपेद्यददः पुरस्तात्फाल्गुन्यै पौर्णमास्याः
 वृद्धं तल्लुनासीर्येण यजेत ॥ ११ ॥ अथ दीक्षित । तं नानीजानं पुनः फा
 ल्गुनासीर्येण यजेत पुनः फाल्गुनी पौर्णमास्यभिपर्येयात्पुनः प्रयोगरूप-इव ह स यदेनमनीजानं पुनः फाल्गुनी पौ
 र्णमास्यभिपर्येयात्तस्मादेनं नानीजानं पुनः फाल्गुनी पौर्णमास्यभिपर्येयाद्विजि
 त्सृजमानस्य ॥ १२ ॥ अथ पुनः प्रयुज्जानस्य । पूर्वेषुः फाल्गुन्यै पौर्णमास्यै
 नासीर्येण यजेताथ प्रातर्वैश्वदेवेनाथ पौर्णमासेनैतदु पुनः प्रयुज्जानस्य ॥ १३ ॥
 अथातः । परिवर्तनस्यैव सर्वतोमुखो वाऽअसावादित्य एष वाऽइदं सर्वं निर्ध
 यति यदिदं किं च शुष्यति तेनैव सर्वतोमुखस्तेनाज्ञादः ॥ १४ ॥ सर्वतोमुखो
 यमग्निः । यतो ह्येव कुतश्चाग्नावभ्यादधाति तत एव प्रदहति तेनैव सर्वतोमुखो
 नाज्ञादः ॥ १५ ॥ अथायमन्यतोमुखः पुरुषः । स एतत्सर्वतोमुखो भवति यत्
 रिवर्तयते स एवमेवाज्ञादो भवति यथैतावेतद्य एवं विद्वान्परिवर्तयते तस्माद्वै
 ॥ १६ ॥ तदुहोवाचासुरिः । किञ्च तत्र मुक्षस्य यद्यपि सर्वाण्येव लोमादि
 त्रिः संवत्सरस्य यजेत तेनैव सर्वतोमुखस्तेनाज्ञादस्तस्मात्ताद्विद्येत परि
 ॥ १७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [६. ३.] ॥

वृज्रं शमयति तथो हैनमेव वृज्रः शान्तो न हिनस्ति तस्मादाहेमा आपः शुभे
 सन्तु देवीरिति ॥६॥ अथ दर्भतरुणकुमन्तर्दधाति । आपधे त्रायस्वेति वृज्रो
 क्षुरस्तथो हैनमेव वृज्रः क्षुरो न हिनस्त्यथ क्षुरेणाभिनिदधाति स्वधिते मेनंरि-
 थंसीरिति वृज्रो वै क्षुरस्तथो हैनमेव वृज्रः क्षुरो न हिनस्ति ॥ ७ ॥ प्रल्लिघोदपात्रे
 प्रास्यति । तूष्णीमेवोत्तरं गोदानमभ्युनक्ति तूष्णीं दर्भतरुणकुमन्तर्दधाति तूष्णीं
 क्षुरेणाभिनिधाय प्रल्लिघोदपात्रे प्रास्यति ॥ ८ ॥ अथ नापिताय क्षुरं प्रयच्छति ।
 केशरमधु वपति स यदा केशरमधु वपति ॥९॥ अथ स्नाति । अमेध्यो वै पु-
 षो यद्वृत्तं वृद्धति तेन पूतिरन्तरतो मेध्या वाऽआपो मेध्यो भूत्वा दीक्षाऽऽति प-
 वित्रं वाऽआपः पवित्रपूतो दीक्षाऽऽति तस्माद् स्नाति ॥१०॥ स स्नाति । आ-
 पोऽथस्मान्मातरः शुन्धयन्त्वित्येतद्व्याह शुन्धयन्त्विति घृतेन नो घृतप्वः पुन-
 न्त्विति तद्वै सुपूतं यं घृतेनापुनस्तस्मादाह घृतेन नो घृतप्वः पुनन्त्विति विरव-
 हि रिमं प्रवहन्ति देवीरिति यद्वै विरवथ सर्वं तद्यदमेध्यं रिमं तत्सर्वं वास्मा-
 मेध्यं प्रवहन्ति तस्मादाह विरवथ हि रिमं प्रवहन्ति देवीरिति ॥ ११ ॥ अथ प्रा-
 ङ्गिदहदुत्क्रामति । उदिदाभ्यः शुचिरा पूत एमीत्युद्धयाभ्यः शुचिः पूत पूति
 ॥१२॥ अथ वासः परिधत्ते । सर्वत्यायैव स्वामेवास्मिन्नेतत्त्वचं दधाति या इति
 इयं गोस्त्वपुरुषे ह्याग्रऽयास ॥१३॥ ते देवा अद्भुवन । गौर्याऽइदं सर्वं
 भनि हन्त येयं पुरुषे त्वग्न्येतां दधाम त्र्येषा वर्पन्तं तथा हिमं तथा घृणिं तिति वि-
 प्पानऽऽति ॥१४॥ तेष्वज्जाय पुरुषम् । ग्न्येतां त्वचमदधुस्तत्र्येषा वर्पन्तं तथा हिमं तथा
 गृणिं तिति क्ते ॥ १५ ॥ अवधितो हि वै पुरुषः । तस्मादस्य यज्ञैव क च कु-
 या यज्ञा विहन्ति तत्र एव लोहितमृत्पतति तस्मिन्नेतां त्वचमदधुर्वास एव
 तस्मादप्यग्नः पूष्पाग्रासो विभर्त्येतां तस्मिन्स्त्वचमदधुस्तरमाहु सुयामा ए-
 व भुञ्जते त्वचा समृध्याऽऽति तस्मादप्यरलीलं सुयामासं दिदन्ते
 तस्माद्गो भवति ॥ १६ ॥ नो हान्ते गोर्नमः स्यात् । वे-
 दः नमं विभर्मानि सा विन्यतो वसति त्वचं मऽद्यादास्यतऽऽति
 तः गृगममममं निधयन्ते ॥ १७ ॥ तस्य वाऽष्टस्य वासः ।
 तस्य वासो वायोऽनुदाशो नीचिः पितृणां सर्पाणां प्रयातो विरवो
 तस्मात्सर्पाणां त्वचाणां भवति हि वाऽष्टतस्मै देवा अन्यायचास्तस्मा-
 त् ॥ १८ ॥ तद्वाऽष्टतस्मै स्यात् । अयातयाम्नायं तद्वै निने
 तस्मात्सर्पाणां त्वचाणां भवति वा यानि वा नृस्य मेध्यमसति यन्म-

तद्यदाहुः । साकमेधैव देवा वृत्रमघ्नन्तस्तैर्व्यजयन्त येयमेपां विजितिस्तामि-
ति सर्वैर्होत्रैर्व्यजयन्त येयमेपां विजितिस्ताम् ॥ १ ॥ ते होचुः । केन राज्ञा केनानीकेन योत्स्याम इति स ह्यग्निरुवाच मया राज्ञा
मयानीकेनेति तेऽग्निना राज्ञाग्निनानीकेन चतुरो मासः प्राजयंस्तान्ब्रह्मणा च
त्रय्या च विद्यया पर्यगृह्णन् ॥ २ ॥ ते होचुः । केनैव राज्ञा केनानीकेन यो-
त्स्याम इति स ह ब्रूण उवाच मया राज्ञा मयानीकेनेति ते ब्रूणेनैव राज्ञा ब्रू-
णेनानीकेनापरांश्चतुरो मासः प्राजयंस्तान्ब्रह्मणा चैव त्रय्या च विद्यया पर्यगृह्णन्
॥ ३ ॥ ते होचुः । केनैव राज्ञा केनानीकेन योत्स्याम इति स हेन्द्र उवाच मया
राज्ञा मयानीकेनेति तऽइन्द्रेणैव राज्ञेन्द्रेणानीकेनापरांश्चतुरो मासः प्राजयंस्तान्ब्र-
ह्मणा चैव त्रय्या च विद्यया पर्यगृह्णन् ॥ ४ ॥ स यद्वैश्वदेवेन यजते । अग्निर्नै-
वैतद्राज्ञाग्निनानीकेन चतुरो मासः प्रजयति तत्त्र्येनी शलली भवति लोहः क्षुरः
सा या त्र्येनी शलली सा त्रय्यै विद्यायै रूपं लोहः क्षुरो ब्रह्मणो रूपमग्निर्हि
ब्रह्म लोहित-इध ह्यग्निस्तस्मान्लोहः क्षुरो भवति तेन परिवर्तयते तद्ब्रह्मणा
चैवैनमेतत्त्रय्या च विद्यया परिगृह्णाति ॥ ५ ॥ अथ यद्वैश्वदेवेन यजते । अग्निरेव तर्हि भवत्यग्नेरेव
सायुज्यं सलोकृतां जयत्यथ यद्रूणप्रघासैर्यजते ब्रूण एव तर्हि भवति ब्रूण-
स्यैव सायुज्यं सलोकृतां जयत्यथ यत्साकमेधैर्यजतऽइन्द्र एव तर्हि भवतीन्द्रस्यैव
सायुज्यं सलोकृतां जयति ॥ ६ ॥ स यस्मिन्हस्तां विसृजति । स एन-
मृतुः परस्माऽश्चतुर्वे प्रयच्छति पर ऋ परस्माऽश्चतुर्वे प्रयच्छति स परममेव स्थानं
परमां गतिं गच्छति चानुर्मास्ययाजी नृदार्हुर्न चानुर्मास्ययाजिनमनुविन्दन्ति परमं
एव खलु स स्थानं परमां गतिं गच्छतीति ॥ ७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १५ ॥ [६. ४.] ॥
पञ्चमः प्रपाठकः ॥ काण्डिका संख्या १०४ ॥ पष्ठोऽध्यायः [१५] अस्मि-
न्काण्डे काण्डिकासंख्या ॥ ५४९ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणे एकपादिकानाम् द्वितीयं

काण्डं समाप्तम् ॥ २ ॥

हतं स्यादतिरभ्युत्तेन्मेध्यमसदित्यथो यदिदं स्नानवस्यं निहितमपन्यूलनकृतं
भवति तेनो हापि दीक्षते ॥ १६ ॥ तत्परिचक्ष । दीक्षातपसोस्तनूरसीत्यदीक्षित-
स्य वाऽअस्यपात्रे तनूर्भवत्यथात्र दीक्षातपसोस्तस्मादाह दीक्षातपसोस्तनूरसीति
तां त्वा शिवां शर्मां परिदधऽइति तां त्वा शिवां सार्वां परिदधऽइत्येव-
तदाह भद्रं वर्णं पुप्यमिति पापं वाऽप्योऽग्रे वर्णं पुप्यति यममुपदीक्षितोऽथात्र
भद्रं तस्मादाह भद्रं वर्णं पुप्यमिति ॥ २० ॥ अर्थनं गालां प्रपादयति । स
धेन्वं चानदुह्य नाश्रीयाद्धेन्वनदुहो वाऽइदं सर्वं विभृतस्ते देवा अमुवन्धेन्वन-
दुहो वाऽइदं सर्वं विभृतो हन्त यदन्येषां वयसां वीर्यं तद्धेन्वनदुहयोर्दधामेति स
यदन्येषां वयसां वीर्यमश्रीयाद्धेन्वनदुहयोरदधुस्तस्माद्धेनुरश्चैवानद्वान्धं भूयिष्ठं भु-
क्त्स्तद्धेनुरसर्वाश्चमिव यो धेन्वनदुहयोरश्रीयादन्तगतिरिव तथं गृह्युतमभिजनि-
तोर्जायायै गर्भं निरवधीदिति पापमकश्चिन्ति पापी कीर्तिस्तस्माद्धेन्वनदुहयोर्ना-
श्रीयात्तदु होवाच ग्राह्यवल्क्योऽश्वत्थामाहमथं सलं चेद्धवतीति ॥ २१ ॥ ब्रा-
ह्मणम् ॥ २ ॥

अपः प्रणीय । आग्नावैष्णवमेकादशपकालं पुरोडाशं निर्वपसग्निर्वै सर्वा
देवता अग्नौ हि सर्वाभ्यो देवताभ्यो जुहत्यग्निर्वै यज्ञस्यावराध्यो विष्णुः पृ-
थ्वस्तत्सर्वारचवैतदेवताः परिगृह्य सर्वं च यज्ञं परिगृह्य दीक्षाऽइति तस्मादाग्नावै-
ष्णव एकादशपकालः पुरोडाशो भवति ॥ १ ॥ तद्धैके । आदित्येभ्यश्च हं नि-
र्वपन्ति तदस्ति पर्युदितमिवाष्टौ पुत्रासोऽद्यदित्ये जातस्तन्वस्परि । देवा २ ॥ ५-
उप प्रैत्सप्तभिः पुरा मार्ताण्डमास्यदिति ॥ २ ॥ अष्टौ ह वै पुत्रा अदितेः । यां-
त्स्वेतदेवा आदित्या इत्याचक्षते सप्त ह वै तेऽविकृतं हाष्टमं जनयां चकार मा-
र्ताण्डं संदेयो ह वास यावानेवोर्ध्वस्त्वावांस्तिर्यङ् पुरुषसंमित इत्यु हैकऽआहुः
॥ ३ ॥ तऽउ हैतऽऊचुः । देवा आदित्या यदस्मानन्वजनिमा तदमुयेव भूद्धन्तेमं
विक्रवामेति तं विचक्षुर्यथायं पुरुषो विकृतस्तस्य यानि मांस्मानि संकृत्य संन्या-
सुस्ततो हस्ती समभवत्तस्मादाहुर्न हस्तिनं प्रतिशृद्धीयात्पुरुषाजानो हि हस्तीति य-
मु ह तद्विचक्रुः स विवस्वानादित्यस्तस्येमाः प्रजाः ॥ ४ ॥ स होवाच । राध्न-
वान्मे स प्रजायां य एतमादित्येभ्यश्च हं निर्वपादिति राध्नोति ह वै य एतमादि-
त्येभ्यश्च हं निर्वपत्यं त्वेवाग्नावैष्णवः प्रज्ञातः ॥ ५ ॥ तस्य सप्तदश सामिधे-
न्यो भवन्ति । उपांशु देवते यजति पञ्च प्रयाजा भवन्ति त्रयोऽनुयाजाः सं-
याजयन्ति पृथ्वीः सर्वत्रायैव समिष्टयज्ञुरेव न जुहोति नेदिदं दीक्षितवसनं प-

अथ तृतीयं काण्डम्

ओ३म् । देवयजनं जोषयन्ते । स यदेव वृषिष्ठं स्यात्तज्जोषयेरन्यद्व्यङ्म-
 नाभिशयीतातो वै देवा दिवमुपोदक्रामन्देवान्वाऽएष उपोत्क्रामति यो वीक्षते स
 सदेवे देवयजने यजते स यद्दान्यद्भूमेरभिशयीतावरतर-इव हेष्ट्वा स्यात्तस्माद्यदेव
 वृषिष्ठं स्यात्तज्जोषयेरन् ॥ १ ॥ तद्वर्ष्म सत्समं स्यात् । समं सवविभ्रं
 शि स्याद्विभ्रं शि सत्प्राक्प्रवणं स्यात्प्राची हि देवानां दिग्गथोऽब्रुदवप्र-
 णमुदीची हि मनुष्याणां दिग्दक्षिणतः प्रत्युद्धितमिव स्यादेपा वै दिक् पितृ-
 णां स यद्विज्ञाप्रवणं स्यात्क्षिप्रे ह यजमानोऽमुं लोकमियात्प्रा-
 ङ् यजमानो ज्योग्जीवति तस्मादक्षिणतः प्रत्युद्धितमिव स्यात् ॥ २ ॥ न पुरस्ता
 देवयजनमात्रमतिरिच्येत । द्विपन्तं हास्य तद्भातव्यमभ्यतिरिच्यते कामं ।
 दक्षिणतः स्योदेवमुत्तरं एतद्ध त्वेव समृद्धं देवयजनं यस्य देवयजनमात्रं पश्चात्
 रिशिष्यते क्षिप्रे ह वै नमुत्तरा देवयज्योपनमतीति नु देवयजनस्य ॥ ३ ॥ तदु ह
 याच याज्ञवल्क्यः । वाष्पण्याय देवयजनं जोषयितुमैष तत्सात्ययज्ञोऽब्रवीत्स-
 वाऽयं पृथिवी देवी देवयजनं यत्र वाऽग्रस्यै क च यजुषैव परिगृह्य याजयेत्ति
 ॥ ४ ॥ अत्तिनो हेव देवयजनम् । ये ब्राह्मणाः शुश्रुवांसोऽनूचानां विद्यां
 याजुपन्ति सैवाहर्तुन्नेदिष्टममिव मन्यामहऽइति ॥ ५ ॥ तच्छालो वा विमितं
 प्राचीनवधं मिन्वन्ति । प्राची हि देवानां दिक् पुरस्ताद्वै देवाः प्रत्यु-
 मनुष्यानुप्रावृत्तास्तस्मात्क्षिप्यः प्रावृत्तिष्ठन्नुहोति ॥ ६ ॥ तस्मादु ह न प्रतीची
 शिराः शयीत । नेद्वानभिप्रमार्प शयाऽइति या दक्षिणा दिक् सा पितृणां
 प्रतीची सा सर्पाणां यतो देवा उचक्रमुः सैपाहीना योदीची दिक् सा मनु-
 ष्याणां योदीचीनवधं शमेव शालां वा विमितं वा मिन्वन्त्युदी-
 चाणां हिन्दीक्षितस्यै प्राचीनवधं शा नादीक्षितस्य ॥ ७ ॥
 न परिश्रयन्ति । नेदभिर्प्रादिति न्वेव वर्षा देवान्वाऽएष उपवर्तते
 न देवानांप्रसो भवति निर-इव वै देवा मनुष्येभ्यस्तिर-इवैतद्यत्यर्गि

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 84

स्यादद्भिर्भुक्तेन्मेध्यमसदित्यथो यदिदं स्नातवस्यं निहितमपन्यूलनकृतं
 तेनो हापि दीक्षेत ॥ १६ ॥ तत्परिधत्ते । दीक्षातप्तसोस्तनूरसीत्यदीक्षित-
 ऽअस्यैपात्रे तनूर्भवत्यथात्र दीक्षातप्तसोस्तस्मादाह दीक्षातप्तसोस्तनूरमीति
 । शिवाथ शम्पां परिदधऽइति तां त्वा शिवाथ सार्धं परिदधऽइत्येवै-
 भद्रं वर्णं पुष्यन्निति पापं वाऽप्योऽग्रे वर्णं पुष्यति यमयुमदीक्षितोऽथात्र
 स्मादाह भद्रं वर्णं पुष्यन्निति ॥ २० ॥ अथैनं शालां प्रपादयति । स
 चानहुहश्च नाश्रीयाद्धेन्वनहुहो वाऽइदं सर्वं विभृतस्ते देवा अमुवन्धेन्वत-
 ऽइदं सर्वं विभृतो हन्त यदन्येषां वयसां वीर्यं तद्धेन्वनहुहयोर्दधामिति स
 पां वयसां वीर्यमासीत्तद्धेन्वनहुहयोरदधुस्तस्माद्धेतुरश्चैवानहुवांश्च भूयिष्ठं भु-
 तद्धेतुस्तर्वाशयमिव यो धेन्वनहुहयोरश्रीयावन्तगतिरिव तथं शान्तुतमभिजनि-
 यापै गर्भं निरवधीदिति पापमकडिति पापी कीर्तिस्तस्माद्धेन्वनहुहयोर्ना-
 त्तु होवाच याज्ञवल्क्योऽश्नाम्येवाहमथसलं चेज्ज्वतीति ॥ २१ ॥ ब्रा-
 १ ॥ २ ॥

अथः प्रणीय । आग्नार्चंष्णवमेकादशकालं पुरोडाशं निर्वपताग्निर्वं सर्वा
 । अग्नौ हि सर्वाभ्यो देवताभ्यो जुहत्यग्निर्वं यज्ञस्यावरुण्यो विष्णुः पुरा-
 त्मर्वाश्चैव देवताः परिगृह्य सर्वं च यज्ञं परिगृह्य दीक्षाऽइति तस्मादाग्नार्च-
 एकादशकपालः पुरोडाशो भवति ॥ १ ॥ तज्जेके । आदिन्येभ्यश्चरुं नि-
 त तदस्ति पुण्यदितमिवाधौ पुत्रासोऽश्रुदितेयं जानास्तन्वस्परि । देवांश्च ॥ २ ॥
 मत्समभिः पुरा मार्ताण्डमास्यदिति ॥ २ ॥ अष्टौ ह वै पुत्रा अदितेः । यां-
 देवा आदित्या इत्यावृत्तते सप्त ह वै तेऽविकृतं हाप्यं जनयां चकार मा-
 हं संदेयो ह्वास यावानिबोर्ध्वस्तावांस्तिर्यक् पुरुषसंमिन इत्यु ह्दऽभाहुः
 ॥ तऽज इतऽज्जुः । देवा आदित्या यदस्मानजनिमा तदग्रेव भूजन्तेमे-
 त्वामेति तं विचकुरुषां पुरुषो विहृणस्तस्य यानि माधंमानि संकृत्य संन्या-
 तो हस्ती समभवत्तस्मादाहुर्न हस्तिनं प्रतिगृहीयात्पुरुषाजानो हि हस्तीनि य-
 त्तिचक्रुः स विवस्वानादित्यस्तस्येमाः प्रजाः ॥ ४ ॥ सु होवाच । राध्नु-
 मे स प्रजायां य एतमादित्येभ्यश्चरुं निर्वपादिति राध्नुति ह वै य एतमादि-
 त्यश्चरुं निर्वपत्यं त्वेवाग्नार्चणवः प्रजावः ॥ ५ ॥ तस्य मनुश्च सामिह-
 भवन्ति । उपाथंशु देवते यजति पञ्च प्रयाजा भवन्ति उपोऽनुपाजाः सं-
 जयन्ति प्रजाः सर्वेवापि सप्तपञ्चरेव न ज्ञोति जेदं दीक्षितमनं प-

कानां हि कीर्तयति बृहस्पतये हविषा विधेम स्यादेति मम वै बृहस्पतिर्वक्ष-
 त्ते एतेनो हेषा नेदीयो यज्ञस्य ॥ १५ ॥ अथ यां पञ्चमीं शुचा जुहोति ।
 देव प्रत्यक्षं यज्ञोऽनुष्टुभा हि तां जुहोति वाग्ध्यनुष्टुभाग्निं यज्ञः ॥ १६ ॥ अथ
 शुचायामाज्यं परिशिष्टं भवति । तज्जुहोमानयति त्रिः स्रुवेणाज्यविलापन्याऽ-
 पि जुह्वां गृह्णाति यत्तृतीयं गृह्णाति तत्सुवमग्निपूरयति ॥ १७ ॥ स जुहोति ।
 देवो देवस्य नेतुर्मतो बुरीत सख्यम् । त्रिस्वो राय इषुभ्यति घुम्नं दृणीत पुष्य-
 स्वाहोति ॥ १८ ॥ सैषा देवताभिः पङ्क्तिर्भवति । त्रिस्वो देवस्येति वैश्वदेवं
 त्रिविति सावित्रं मतो बुरीतेति मैत्रं घुम्नं दृणीतेति वार्हस्पत्यं घुम्नं हि बृह-
 स्पतिः पुष्यसऽइति पौष्णं ॥ १९ ॥ सैषा देवताभिः पङ्क्तिर्भवति । प्राक्को यज्ञः
 पङ्क्तिः पशुः पञ्चऽर्त्तवः संवत्सरस्यैतमेवैतयाप्नोति यद्देवताभिः पङ्क्तिर्भवति ॥ २० ॥
 वाऽभनुष्टुभा जुहोति । वाग्वाऽअनुष्टुभाग्निं यज्ञं प्रत्यक्षमाप्नोति ॥ २१ ॥
 दाहुः । एतामेवैकां जुहुयात्समं कामायेतरा ह्यन्तऽएतयेव तं कामयाप्नोतीति
 तं वै यजेकां जुहुयात्पूर्णां जुहुयात्सर्वं वै पूर्णं सर्वमेवैतदाप्नोत्यथ यत्सुव-
 म्भिपूरयति यच्च तदभिपूरयति तां पणां जुहोत्यर्न्नेवैतदुच्यते सर्वास्तेषु ह्यन्ते
 ॥ २२ ॥ तां वाऽअनुष्टुभा जुहोति । सैषानुष्टुप्तयेकत्रिंशदक्षरा भवति दश
 एषा अद्वयुलयो दश प्राणा दश प्राणा आत्येकत्रिंशो यस्मिन्नेते प्राणाः प्राति-
 ष्ठेता एतावान्ने पुरुषः पुरुषो यज्ञः पुरुषसंमितो यज्ञः स एतानेव यज्ञो यावत्स्यस्य
 प्राणा तावन्तमेवैतदाप्नोति यदनुष्टुप्कत्रिंशदक्षरा जुहोति ॥ २३ ॥ वा-
 ग्मणम् ॥ ४ ॥ अध्यायः ॥ १ ॥ [१६.] ॥

वृत्तिणेनाहवलीयं प्राचीनग्रीवे कृष्णानिनेऽपस्तृणानि । तयोरेनमपि दी-
 क्षयति यदि द्वे भवतस्तदनयोर्लोकायो रूपं तदेनमनयोर्लोकायोरपि दीक्षयति
 ॥ १ ॥ संवदान्ने भवतः । संवदान्तावित्रं होमां लोकान् तन्ममने परचाद्रवत-
 त्तिदिमायेवलोकान् मिथुनीकृत्य तयोरेनमपि दीक्षयति ॥ २ ॥ यत्पुष्पं भवति ।
 तदेषां लोकानां रूपं तदेनमपि लोकेष्वपि दीक्षयति यानि शस्त्रानि तानि दिव्ये
 रूपं यानि कृष्णानि तान्यस्य यदि वेतस्या यान्येव कृष्णानि तानि दिव्ये रूपं
 यानि शस्त्रानि तान्यस्य यान्येव यजुषीव हरीणि तान्यन्तरिक्षस्य रूपं तदेनमपि
 लोकेष्वपि दीक्षयति ॥ ३ ॥ अन्नं कुरु तर्हि परचान्नमस्येव । तदिदमेव लो-
 कान्मिथुनीकृत्य तेष्वेनमपि दीक्षयति ॥ ४ ॥ अथ नमनेन कृष्णानिने पश्चात्

पयति तथो हैनमेप वज्रः शान्तो न हिनस्ति तस्मादाहेया आपः शुभु मे
रिति ॥६॥ अथ दर्भतरुणकमन्तर्दधाति । आपधे त्रायस्येति वज्रो वै
हैनमेप वज्रः क्षुरो न हिनस्त्यथ क्षुरेणाभिनिदधाति स्वधिते मैनं हि-
त वज्रो वै क्षुरस्तथो हैनमेप वज्रः क्षुरो न हिनस्ति ॥ ७॥ प्रल्लिद्योदपात्रे
तूष्णीमेवोत्तरं गोदानमभ्युत्तति तूष्णीं दर्भतरुणकमन्तर्दधाति तूष्णीं
पनिधाय प्रल्लिद्योदपात्रे प्रास्यति ॥ ८ ॥ अथ नापिताय क्षुरं प्रयच्छति । स
वपति स यदा केशश्मश्रु वपति ॥९॥ अथ स्नाति । अमेध्यो वै पुरु-
तं वदति तेन पूतिरन्तरतो मेध्या वाऽआपो मेध्या भूत्वा दीक्षाऽऽति प-
ऽआपः पवित्रपूतो दीक्षाऽऽति तस्माद्वै स्नाति ॥१०॥ स स्नाति । आ-
गन्मातरः शुन्धयन्त्वित्येतद्व्याह शुन्धयन्त्विति घृतेन नो घृतप्वः पुन-
तद्वै सुपूतं यं घृतेनापुनस्तस्मादाह घृतेन नो घृतप्वः पुनान्विति विश्वं
प्रवहन्ति, देवीरिति यद्वै विश्वं सर्वं तद्यदमेध्यं रिमं तत्सर्वं तस्माद-
वहन्ति तस्मादाह विश्वं हि रिमं प्रवहन्ति देवीरिति ॥ ११ ॥ अथ प्रा-
द्विदामति । उविदाभ्यः शुचिरा पूत एमीत्युद्व्याभ्यः शुचिः पूत एति
अथ वासः परिधत्ते । सर्वत्यायैव स्वामेवास्मिन्नेतत्त्वचं दधाति या इवा-
स्त्वक्पुरुषे हैपाग्रऽआस ॥१३॥ ते देवा अग्नवन् । गौर्याऽद्वं सर्वं वि-
न्त येयं पुरुषे त्वगव्येतां दधाम त्र्येषा वर्पन्तं तथा हिमं तथा घृणिं तितित्ति-
ति ॥१४॥ तेऽवह्नाय पुरुषम् । गव्येतां त्वचमदधुस्त्र्येषा वर्पन्तं तथा हिमं तथा
तितित्ते ॥ १५ ॥ अवक्षितो हि वै पुरुषः । तस्मादस्य यत्रैव क चक्षुशो
द्वि विकृन्तति तत एव लोहितमुत्पतति तस्मिन्नेतां त्वचमदधुर्वास एव
त्रान्यः पुरुषाद्वासो विभर्त्येतां त्वस्मिन्स्त्वचमदधुस्तरमाहु सुवासता एव
स्त्वया त्वचा समृद्धाऽऽति तस्मादप्यश्लीलं सुवाससं दिदक्षन्ते
हि त्वचा समृद्धो भवति ॥ १६ ॥ नो हान्ते गोर्नग्नः स्यात् । वेद
रिहमस्य त्वचं विभर्षीति सा विभ्यती त्रसति त्वचं मऽआदास्यतऽ इति
दु भावः सुवाससमुपैव निश्चयन्ते ॥ १७ ॥ तस्य वाऽणतस्य वाससः ।
पर्यासो भवति वायोरनुदाहो नीविः पितृणां सर्पाणां प्रधातो विश्वेषां
आरोका नृक्षत्राणामेव हि वाऽणतस्सर्वे देवा अन्यायत्तास्तस्मा-
॥ १८ ॥ तद्वाऽहृतं स्यात् । अयातयामतायै तद्वै निष्पे-
कृणचि वा व्रयति वा तदस्य मेध्यमसदिति यद्युऽ-

प्राङ् जान्वाक् उपविशति स यत्र शुक्रानां च कृष्णानां च संभिभूयति तदेव-
 धिमृश्य जपत्यृक्सामयोः शिल्पे स्थऽइति यद्वै प्रतिरूपं तच्छिल्पमृचां च गाम्नां च
 प्रतिरूपे स्थ इत्येवैतदाह ॥५॥ ते वामारभऽइति । गर्भो वाऽएष भवति यो दीक्षते
 स ह्यन्दाध्यास प्रविशति तस्मान्न्यक्राङ्गुलिरिव भवति न्यक्राङ्गुलय-इय हि
 गर्भाः ॥ ६ ॥ स यदाह । ते वामारभऽइति ते वां प्रविशामीत्येवैतदाह ते मा पा-
 त्मास्य यज्ञस्योद्वच इति ते मा गोपायत्मास्य यज्ञस्य सधंस्थाया इत्येवैतदाह
 ॥७॥ अथ वृत्तिणेन जानुनारोहति । शर्मासि शर्म मे यज्जेति चर्म वाऽएतत्कृष्णस्य
 तदस्त तन्मानुपथं शर्म देवत्रा तस्मादाह शर्मासि शर्म मे यज्जेति नमस्तेऽअस्तु मा
 मा हिंसीरिति धेयाधंसं वाऽएष उपाधिरोहति यो यज्ञं यज्ञो हि कृष्णाजिनं
 तस्माऽएवैतद्यज्ञाय निहते तथो हैनमेष यज्ञो न हिनस्ति तस्मादाह नमस्तेऽअस्तु
 मा मा हिंसीरिति ॥ ८ ॥ स वै जयनार्थऽइवैवाग्रऽआसीत् । अथ यदग्रऽएव
 मध्य उपविशेद्य एनं तत्रानुष्ठया हरेदृप्स्यति वा म वापतिप्यतीति तथा हैव स्या-
 त्त्स्माज्जयनार्थऽइवैवाग्रऽआसीत् ॥ ९ ॥ अथ मेखलां परिहरते । अङ्गिरसो ह
 वै दीक्षितानवन्वयमविन्दते नान्यद्वतावृशनमवाकल्पयंस्तुऽएतामूर्जमपश्यन्तस्माप्तिं
 तां मध्यत आत्मन ऊर्जमदधत स्माप्तिं तथा समाप्नुवंस्तथोऽएवैष एतां मध्यत
 आत्मन ऊर्जं धत्ते स्माप्तिं तथा समाप्नोति ॥ १० ॥ सा वै शाणी भवति ।
 मृद्वसदिति न्वेव शाणी यत्र वै प्रजापतिरजायत गर्भो भूत्वैतस्माद्यज्ञात्तस्य यज्ञे-
 दिष्टमुन्वमासीत्ते शणास्तस्मात्ते पृतथो वान्ति यज्ञस्य जरायवासीत्तद्दीक्षितवसन-
 मन्तरं वाऽब्रुवं जरायुणो भवति तस्मादेष्टान्तरा वाससो भवति सयथैवातः प्रजा-
 पतिरजायत गर्भो भूत्वैतस्माद्यज्ञादेवमेवैषोऽतो जायते गर्भो भूत्वैतस्माद्यज्ञात् ॥११॥
 सा वै त्रिवृद्भवति । त्रिवृद्वचनं पशवो ह्यनं पिता माता यज्जायते तत्तृतीयं तस्मा-
 त्त्रिवृद्भवति ॥१२॥ मुञ्जवन्शेनान्वस्ता भवति । वज्रो वै शरो विरजस्तायै स्तु-
 कामर्गधं सृष्टा भवति सा यत्प्रसलवि सृष्टा स्याद्ययेदमन्या रज्जवो मानुषी स्या-
 द्द्वपसलवि सृष्टा स्यात्पितृदेवत्या स्यात्तस्मात्स्तुकासर्गधं सृष्टा भवति ॥ १३ ॥
 तां परिहरते । ऊर्गस्याङ्गिरसीत्याङ्गिरसो ह्येतामूर्जमपश्यन्तस्मादूर्जं प्रापि
 धेहीति नात्र तिरहितमिवास्ति ॥ १४ ॥ अथनीवि मुद्रूहते । सोमस्य नीविर-
 सीत्यदीक्षितस्य वाऽअस्यैषाग्रे नीविर्भवत्यथात्र दीक्षितस्य सोमस्य तस्मादाह
 सोमस्य नीविरसीति ॥ १५ ॥ अथ प्रोर्णुते । गर्भो वाऽएष भवति यो दीक्षते
 प्रावृता यै गर्भा उन्वेनेव जरायुणोऽव तस्मादै प्रोर्णुते ॥ १६ ॥ स प्रोर्णुते । विष्णोः

शर्मासि शर्म यजमानस्येत्युभयं वाऽएषोऽत्र भवति यो वीक्षते त्रिष्णुश्च यजमानश्च
यद्दृष्ट्वा वीक्षते तद्विष्णुर्भवति यच्च जते तद्यजमानस्तस्मादाह त्रिष्णाः शर्मासि
शर्म यजमानस्येति ॥ १७ ॥ अथ कृष्णविपाणां सिति वधनीते । देवाश्च वा-
ऽअमुराभ्योभये प्राजापत्याः प्रजापतेः पितृर्दायमुपेयुर्न एव देवा उपायन्वाचम-
मुरा यजमेव तदेवा उपायन्वाचममुरा अमूमेव देवा उपायन्निमाममुराः ॥ १८ ॥
ते देवा यजमनुरन् । योषा वाऽइयं वागुपमन्त्रयस्व हविष्यते वै त्वेति स्वयं वा
हैवेक्षत योषा वाऽइयं वागुपमन्त्रयै हविष्यते वै मेति तामुपामन्त्रयत सा हास्मा-
आरक्कादिवैवाप्तमस्यासूयत्तस्मादु स्त्री पुंस्त्रोपमन्त्रितारक्कादिवैवाग्रेऽसूयति स
होवाचारक्कादेव वै मऽआमूयीति ॥ १९ ॥ ते होचुः । उपैव भगवो मन्त्रयस्व
हविष्यते वै त्वेति तामुपामन्त्रयत सा हास्मै निपलाशमिवोवाद् तस्मादु स्त्री पुंस्त्रो-
पमन्त्रिता निपलाशमिवैव वदति स होवाच निपलाशमिव वै मेऽवादीदिति
॥ २० ॥ ते होचुः । उपैव भगवो मन्त्रयस्व हविष्यते वै त्वेति तामुपामन्त्रयत सा
हैनं जुहुवे तस्मादु स्त्री पुमांस्सं संह्वयन्तऽएवोत्तमं स होवाचाहवत वै मेति
॥ २१ ॥ ते देवा ईक्षां चक्रिरे । योषा वाऽइयं वाग्यदेनं न युवितेहैव मा त्रिष्ठ-
न्तमभ्येहीति मूहि तां तु न आगतां प्रतिप्रमूतादिति सा हैनं तदेव त्रिष्ठन्तमभ्येयायं
तस्मादु स्त्री पुमांस्सं संह्वयन्तः त्रिष्ठन्तमभ्युति तां ह्यैव आगतां प्रतिप्रोवा-
चयं वाऽआगादिति ॥ २२ ॥ तां देवाः । अमुरेभ्योऽन्तरायंस्तां स्त्रीकृत्याग्ना-
वेव परिगृह्य सर्वहुतमजुहवुराहुतिर्हि देवानां स यामेवापमनुष्टभाजुहयुस्तदेवैनां
तदेवाः स्वरकुर्वत तेऽमुरा आत्तवचसो हेऽल्लवो हेऽल्लव इति वदन्तः परायभूतः ॥ २३ ॥
तत्रेतामपि वाचमूढः । उपजिज्ञास्यां स म्लेच्छस्तस्मात् प्राह्मणो म्लेच्छेदसुर्या
हं वागिवमेवेष द्विपतां सप्तानामादत्ते वाचं तेऽस्यात्तवचसः पराभवन्ति य-
एवमेतदेव ॥ २४ ॥ सोऽयं यज्ञो वाचमग्निदध्यौ । मिथुन्येनया स्यादिति तां
संयभूव ॥ २५ ॥ इन्द्रो ह वाऽईक्षां चक्रे । महद्वाऽइतोऽभ्वं जनिष्यते यजस्य च
मिथुनावाच्य यन्मा तन्नाभिभवेदिति स इन्द्र एव गृध्रो भूत्वेतन्मिथुनं प्रविवेश
॥ २६ ॥ स ह संवत्सरे ज्ञापयान ईक्षां चक्रे । महावीर्या वाऽइयं योनिर्या माम-
दीधरत यद्धे मेतो महद्देवाभ्वं नानुप्रजापेत पुन्या तन्नाभिभवेदिति ॥ २७ ॥ तां
प्रतिपरामृश्यावेष्ट्यादिनत् । तां यजस्य शीर्षन्त्यवदवापशो हि कृष्णः स यः स
यज्ञस्तृष्णाजितं यो सा योनिः सा कृष्णविपाणाय यदेनाभिन्द्र आवेष्ट्यादि-
नत्तस्मादावेष्टितेव स यथैवात इन्द्रोऽजायत गृध्रो भूत्वेतस्मान्मिथुनादेयमेवयोऽ-

स्य सधंस्थाया अन्तं गच्छानीत्यन्तो हि यज्ञस्य समिष्टयज्ञः ॥६॥

तिष्ठन्नभ्यङ्गे । अरुर्वं पुरुषोऽवज्जितोऽनरुर्वैतन्नवति यदभ्यङ्गे गवि वै

र्वाऽएतन्नवनीतं भवति स्वयैवेनमेतत्त्वचा समर्पयति तस्माद्वाऽअभ्य-

नवनीतं भवति । घृतं वै देवानां फाण्डं मनुष्याणामथैतन्नादैव घृतं

देव घृतं स्यात्फाण्डमयातयाम्नायं तदेनमयातयाम्नैवायातयामानं

। तमभ्यनक्ति । शीर्षतोऽग्रञ्चा पादाभ्यामनुलोमं महीनां प्रयोऽमी-

वाऽएतासामेकं नाम यद्वर्वा तासां वाऽएतत्प्रयो भवति तस्मादाह

तीति वर्चोऽसि वर्चो मे देहीति नात्र तिरोहितमिवास्ति ॥ ९ ॥

कं । अरुर्वं पुरुषस्यास्ति प्रशान्ममेति ह स्माह याज्ञवल्क्यो वुरक्ष-इव

स्य वृषीका तेऽप्यैतद्वनरुक्करोति यदक्षयावान्क्ति ॥ १० ॥ यत्र वै

क्षसानि जघ्नुस्तल्लुण्णो दानवः प्रत्यङ् पतित्वा मनुष्याणामक्षीणि

पु कनीनकः कुमारक—इव परिभासते तस्माऽप्यैतद्यज्ञप्रपमयन्त्सर्व-

रेदधात्पश्या ह्याञ्जनम् ॥ ११ ॥ चैककुदं भवति । यत्र वाऽइन्द्रो

दक्ष्यासीत् गिरिं त्रिकुदमकरोत्तत्रैककुदं भवति चक्षुष्यैवैतद्य-

त्तत्रैककुदं भवति यदि त्रैककुदं न धिन्देदप्यत्रैककुदमेव स्यात्समाप्ती

बन्धुता ॥ १२ ॥ शरेपीकयानाक्ति । वज्रो वै शरो विरक्षस्तायै

मूलं वाऽइवमुभयतः परिच्छिन्नं रक्षोऽन्तरिक्षमनुचरति यथायं पु-

यतः परिच्छिन्नोऽन्तरिक्षमनुचरति तद्यत्सतूला भवति विरक्षस्तायै

वृक्षिणमेवाग्रञ्चानाक्ति । सव्यं वाऽअग्रे मानुषेऽथैवं देवता ॥ १४ ॥

वृत्रस्यासि कनीनक इति वृत्रस्य शेष कनीनकश्चक्षुर्वा असि चक्षु-

र तिरोहितमिवास्ति ॥ १५ ॥ इ दक्षिणं सकृद्यजुपानक्ति ।

तत्तत्तत् सकृद्यजुपानक्ति द्विस्तूर्ण्यं तदुत्तरमेवैतदुत्तरावत्करोति

तत्तत् कृत्व आनाक्ति । संवत्सरेऽसंमितो वै यज्ञः पञ्च वाऽऽश्रतुवः संव-

मिराप्नोति तस्मात्पञ्च कृत्व आनाक्ति ॥ १७ ॥ अथैनं दर्भपवि-

। अमेध्यो वै पुरुषो यद्वृत्तं वदति तेन पूतिरन्तरतो मेध्या वै दर्भा

दीक्षाऽइति पवित्रं वै दर्भाः पवित्रपूतो दीक्षा इति तस्मादेनं दर्भप-

ति ॥ १८ ॥ तद्वाऽएकं स्यात् । एको ह्येवायं पवते तदेतस्यैव रु-

कं स्यात् ॥ १९ ॥ अथोऽपि त्रीणि स्युः । एको ह्येवायं पवते

ततः प्रविष्टस्तेषाविहितः प्राण उदानो व्यान इति तदेतस्यैवानु प्रा-

तो जायते गर्भो भूतैतस्मान्निधुनात् ॥ २८ ॥ तां वाऽऽत्तानामिवं वध्नाति ।
 उत्तानेव वै योनिर्गर्भं विभर्त्यथ दक्षिणां सुवमुष्युपरि ललाटमुपस्पृशतीन्द्रस्य यो-
 निरसीतीन्द्रस्य ह्येषा योनिरतो वा ह्येनां प्रविशन्प्रविशत्यतो वा जायमानो जायते
 तस्मादाहेन्द्रस्य योनिरसीति ॥ २९ ॥ शतम् १५०० ॥ अथोऽग्निरिति । सुस-
 स्याः कृपीस्कृयीति यज्ञमेवैतज्जनयति यदा वै सुपमं भवत्यथालं यज्ञाय भवति
 यदो दुःपमं भवति न तर्ह्यात्मने चनालं भवति तद्यज्ञमेवैतज्जनयति ॥ ३० ॥ अथ
 न दीक्षितः । काष्ठेन वा नखेन वा कण्डूयेत गर्भो वाऽएष भवति यो दीक्षितो यो
 वै गर्भस्य काष्ठेन वा नखेन वा कण्डूयेदपास्यन्मित्येत्ततो दीक्षितः पामनो भवि-
 तोर्दीक्षितं वाऽअनु रेतार्थसि ततो रेतार्थसि पामनानि जनितोः स्वा वै योनी
 रेतो न हिनस्त्येषा वाऽएतस्य स्वा योनिर्भवति यत्कृष्णविपाणा तथो हैनमेवा
 न हिनस्ति तस्मादीक्षितः कृष्णविपाणयैव कण्डूयेत् नान्येन कृष्णविपाणायाः
 ॥ ३१ ॥ अथास्मै दण्डं प्रयच्छति । वृजो वै दण्डो निरक्षस्तायै ॥ ३२ ॥ अथौदु-
 म्वरो भवति । अन्नं वाऽऊर्गुदुम्बर ऊर्जोऽग्राद्यस्यावरुद्धयै तस्मादौदुम्बरो भवति
 ॥ ३३ ॥ मुखसंमितो भवति । एतावन्नै वीर्यं स यावदेव वीर्यं तावांस्तद्वति
 यन्मुखसंमितः ॥ ३४ ॥ तमुच्छ्रयाति । उच्छ्रयस्व वनस्पतऽऊर्ध्वो मा पाह्यं हस
 आस्य यज्ञस्योद्वह इत्यूर्ध्वो मा गोपायास्य यज्ञस्य सार्धस्थाया इत्येवैतदाह ॥ ३५ ॥
 अथ ह्येके । अङ्गुलीश्च न्यचान्ति वाचं च यच्छन्त्यतो हि किं च न जपिष्यन्भव-
 तीति वदन्तस्त्वदु तथा न कुर्याद्यथा पराश्वं धावन्तमनुलिप्सेत तं नानुलमेतैव ह
 स यज्ञं नानुलभते तस्मादमुत्रैवाङ्गुलीन्येचेदमुत्र वाचं यजेत् ॥ ३६ ॥
 अथ यदीक्षितः । अचं वा यजुर्वा साम वाभिष्याहरत्यभिस्थिरमभिस्थिरमेवैतद्यज्ञ-
 मारभते तस्मादमुत्रैवाङ्गुलीन्येचेदमुत्र वाचं यजेत् ॥ ३७ ॥ अथ यद्वाचं यच्छति ।
 चान्वै यज्ञो यज्ञमेवैतदात्मन्यच्चेऽथ यद्वाचं यमो व्याहरति तस्मादु हैप विसृष्टो यज्ञः
 पराङ्मावर्तते तत्रो वैष्णवीमृचं वा यजुर्वा जपेद्यज्ञो वै विष्णुस्तद्यज्ञं पुनरारभते त-
 स्यो हैपा प्रायश्चित्तिः ॥ ३८ ॥ अथैक उद्गति । दीक्षितोऽयं ब्राह्मणो दीक्षि-
 तोऽयं ब्राह्मण इति निवेदितमेवैनमेतत्सन्तं देवेभ्यो निवेदयत्ययं महावीर्यो यो
 यज्ञं प्रापदित्वायं पुष्पाङ्ककोऽभूत् गोपायतेत्येवैतदाह विष्कृत्व आह विवृद्धि यज्ञः
 ॥ ३९ ॥ अथ यद्ब्राह्मण इत्याह । अनदेव वाऽअस्यातः पुरा ज्ञानं भवतीदृच्छं
 पादू रक्षात्थसि योषितमनुसचन्ते तदुत रक्षात्थस्येव रेत आदधतीत्यग्रात्राज्ञा जा-
 येत यो ब्रह्मणो यो यज्ञाजायते तस्मादपि राजन्यं वा वैश्यं वा ब्राह्मण इत्येव

तस्मात्प्रीणि स्युः ॥ २० ॥ अथोऽपि सप्त स्युः । सप्त वाऽग्ने रीर्षन्प्राणा-
 त्स्मात्सप्त स्युस्त्रिःसप्तान्येव स्युरेकविंशतिरूपैव संपत् ॥ २१ ॥ तथै सप्तभिः-
 सप्तभिः पावयति । चित्पतिर्मा पुनात्विति प्रजापतिर्वै चित्पतिः प्रजापतिर्मा पु-
 नात्वित्येवैतदाह वाक्पतिर्मा पुनात्विति प्रजापतिर्वै वाक्पतिः प्रजापतिर्मा पुना-
 त्वित्येवैतदाह देवो मा सविता पुनात्विति तद्वै सुपूतं यं देवः सवितापुनात्तस्मा-
 द्देवो मा सविता पुनात्वित्युच्छिद्रेण पवित्रेणेति यो वाऽथर्वं पुनतऽप्योऽच्छिद्रं
 पवित्रमेतेनैतदाह सूर्यस्य रश्मिभिरिसेते वै पवित्रारो यत्सूर्यस्य रश्मयस्तस्मादाह
 सूर्यस्य रश्मिभिरिति ॥ २२ ॥ तस्य ते पवित्रपतऽइति । पवित्रपतिर्हि भवति प-
 वित्रपूतस्येति पवित्रपूतो हि भवति युक्तामः पुने तच्छकेयमिति यज्ञस्योदृचं गच्छा-
 नीत्येवैतदाह ॥ २३ ॥ अथाशिषामारभ्यं वाचयति । आ वो देवास ईमहे वामं
 प्रयत्यध्वरे । आ वो देवास आशिषो याज्ञियासो हवामह इति तदस्मै स्वाः सती-
 र्धत्विज आशिष आशासते ॥ २४ ॥ अथाहगूर्जन्यचति । स्वाहा यज्ञं गनस-
 ऽइति के स्वाहोरोरन्तरिक्षादिति के स्वाहा घ्रावापृथिवीभ्यामिति के स्वाहा वाता-
 दारभऽइति मुष्टीकरोति न वै यज्ञः प्रत्युत्तमिवारभे यथायं दयदो वा वासो वा
 परोऽजं वै देवाः परोऽजं यज्ञः ॥ २५ ॥ स यदाह । स्वाहा यज्ञं गनसऽइति तन्मनस
 आरभते स्वाहोरोरन्तरिक्षादिति तदन्तरिक्षादारभते स्वाहा घ्रावापृथिवीभ्यामि-
 ति तदाभ्यां घ्रावापृथिवीभ्यामारभते ययोरिदं सर्वपथि स्वाहा वातादारभऽइति
 वातो वै यज्ञस्तयज्ञं प्रत्युत्तमारभते ॥ २६ ॥ अथ यत्स्वाहा—स्वाहेति करोति ।
 यज्ञो वै स्वाहाकारो यज्ञमेवैतदात्मन्धत्तेऽत्रोऽप्येव वाचं यछति वामै यज्ञो यज्ञमेवैत-
 दात्मन्धत्ते ॥ २७ ॥ ॥ अथैनं शालां प्रपादयति । स जग्नेनाहवनीयमेत्यग्रेण
 गार्हपत्यं सोऽस्य संचरो भवत्या मुत्यायै तद्यदस्यै संचरो भवत्या मुत्या-
 याऽअग्निर्वै योनिर्यज्ञस्य गर्भो दीक्षितोऽन्तरेण वै योनिं गर्भः संचरति स गत्स
 तत्रैजति तत्परि त्ववाचर्तते तस्मादिमे गर्भा प्रजन्ति त्वत्परि त्वदावर्तन्ते तस्मा-
 दस्यै संचरो भवत्या मुत्यायै ॥ २८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

सर्वाणि ह वै दीक्षाया यजुंष्योद्ग्रमणानि । उद्ग्रमणीते वाऽप्योऽस्मातो-
 कादेव लोकमभि यो वीक्षतऽप्युत्तरेव तद्यजुर्भिर्दृग्मणीते तस्मादाहुः सर्वाणि दी-
 क्षाया यजुंष्योद्ग्रमणानीति तत् एतान्यवान्तरामाचक्षतऽर्थाद्ग्रमणानीत्याहु-
 तयो वेता आहुतिर्हि यज्ञः परोऽजं वै यजुर्नपत्यर्थेण प्रत्युत्तं यज्ञो यदाहुतिस्तदे-

यथाद्वयलो हि जायते यो यज्ञाज्जायते तस्मादाहुः सवनकृतं हन्यादेनस्वी द्वे
सवनकृतेति ॥ ४० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [२. १.] ॥ प्रथमः प्रपाठकः ॥ कण्डि-
कासंख्या ॥ १२४ ॥ ॥

वाचं यद्धति । स वाचंयम् आस्तऽथास्तमयात्तद्वाचं यद्धति ॥ १ ॥ य-
ज्ञेन वै देवाः ॥ इमां जिति जिग्युर्यंपामिर् य जितिस्ते होचुः कथं न इदं मनुष्यैरनभ्या-
रोह्यं स्यादिति ते यज्ञस्य रसं धीत्वा यथा मधु मधुकृतो निर्धयेयुर्विदुषा यज्ञं
पूयेन पोषयित्वा तिरोऽभवन्नथ यदेनेनायोपयंस्तस्माद्यूपो नाम ॥ २ ॥ तद्वाऽ-
श्रुणीणामनुश्रुतमास । ते यज्ञं समभरन्पथायं यज्ञः सम्भृत एवं वाऽप्य य-
ज्ञं सम्भरति यो वीक्षते यावै यज्ञः ॥ ३ ॥ तामस्तमिते वाचं विसृजते ।
संवत्सरो वै प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञोऽहोरात्रे वै संवत्सर एते ह्यनें परिप्लवमाने कु-
रुतः सोऽहन्नदीक्षिष्ठ स रात्रिं प्रापत्त यावानेव यज्ञो यावत्पश्य मात्रा तावन्त-
मेवैतदात्मा वाचं विसृजते ॥ ४ ॥ तर्जके । नक्षत्रं दृष्ट्वा वाचं विसर्जयन्त्यग्रा-
ष्ट्यास्त्वमितो भवतीति वदन्तस्तदु तथा न कुर्यात्क ते स्युर्यन्मेघः स्यात्तस्माद्यज्ञवानु-
ष्ट्यास्तमितं मन्येत तदेव वाचं विसर्जयेत् ॥ ५ ॥ अनेनो र्जके वाचं विसर्जयन्ति ।
भूर्भुवः स्वरिति यज्ञमाप्पाययामो यज्ञं संदध्य इति वदन्तस्तदु तथा न कुर्यात्
इस यज्ञमाप्पाययति न संदधाति य एतेन वाचं विसर्जयति ॥ ६ ॥ अनेनैव वाचं
विसर्जयेत् । व्रतं कृणुत व्रतं कृणुताग्निर्ब्रह्माग्निर्यज्ञो वनस्पतिर्यज्ञिय इत्येष
वस्यात्र यज्ञो भवत्येतद्विषया पुराग्निहोत्रं तद्यज्ञेनैवैतद्यज्ञं सम्भृत्य यज्ञे यज्ञं
प्रतिष्ठापयति यज्ञेन यज्ञं संतनोति संततं ह्येवास्वैतद्व्रतं भवत्या सुत्यायै
त्रिष्कृत्व आह त्रिवृद्धि यज्ञः ॥ ७ ॥ अथाग्निमभ्यावृत्य वाचं विसृजते । न ह
स यज्ञमाप्पाययति न संदधाति योऽतोऽन्येन वाचं विसृजते स प्रथमं व्याहरन्तसत्पं
वाचोऽभिष्णाहरति ॥ ८ ॥ अग्निर्वैत्येति । अग्निर्ह्येव ब्रह्माग्निर्यज्ञ इत्यग्नि-
र्ह्येव यज्ञो वनस्पतिर्यज्ञिय इति वनस्पतयो हि यज्ञिया न हि मनुष्या यजेरन्यद्-
नस्पतयो न स्युस्तस्मादाह वनस्पतिर्यज्ञिय इति ॥ ९ ॥ अथास्मै व्रतं श्रपय-
न्ति । देवान्वाऽप्य उणावर्तते यो वीक्षते स देवतानामेको भवति मृतं वै देवानां
हविर्नामृतं तस्मादुपयन्ति तदेष एव व्रतयति नाग्नौ जुहोति तद्यदेष एव श्र-
पयति नाग्नौ जुहोति ॥ १० ॥ यज्ञेन वै देवाः । इमां जिति जिग्युर्यंपामिर् य जि-
तिस्ते होचुः कथं न इदं मनुष्यैरनभ्यारोह्यं स्यादिति ते यज्ञस्य रसं धीत्वा

ददृग्भीतिः स्मालोकाद्देवलोकाभाभिः ॥ १ ॥ ततो यानि शीणि घृण
 । तान्याधीतयजूंषीत्याचक्षते सम्पदऽएव कामाय चतुर्थं हूयतेऽथ
 सुचा जुहोति तदेव मृत्युक्षमोद्ग्रभणमनुष्टुभा हि तज्जुहोति वाग्धपनुष्टु-
 ज्ञः ॥ २ ॥ यज्ञेन वै देवाः । इमां जितिं जिग्युर्येषामियं जितिस्ते होयुः
 दं मनुष्यैरनभ्यारोह्यं स्यादिति ते यज्ञस्य रसं धीत्वा यथा मधु मधु-
 धेययुर्विदुह यज्ञं यूपेन योषयित्वा तिरोऽभवत्तथ यदेनेनायोपयंस्तस्माद्यु-
 ॥ ३ ॥ तद्वाऽऽर्चणीणामनुष्ठुतमास । ते यज्ञं सम्भरन्त्यायं यज्ञः स-
 वं वाऽएष यज्ञं सम्भरति यदेतानि जुहोति ॥ ४ ॥ तानि वै पञ्च जु-
 संवत्सरसंमितो वै यज्ञः पञ्च वाऽऽर्चतवः संवत्सरस्य तं पञ्चभिराप्नोति
 च जुहोति ॥ ५ ॥ अथातो होमस्यैव । आकृत्यै प्रयुजेऽग्नये
 वाऽऽग्ने कुर्वते यजेयेति तद्यदेवात्र यज्ञस्य तदेवैतत्संभृत्यात्मन्कुरुते
 धायै मनसेऽग्नये स्वाहेति । मेधया वै मनसाभिगच्छति यजेयेति तद्यदेवात्र
 तदेवैतत्संभृत्यात्मन्कुरुते ॥ ७ ॥ दीक्षायां तपसेऽग्नये स्वाहेति । अन्यैर्वैत-
 नेषु हूयते ॥ ८ ॥ सरस्वत्यै पूष्णेऽग्नये स्वाहेति । वाग्वै सरस्वती वाग्यज्ञः
 पूषा पुष्टिर्वै पूषा पुष्टिः पशवः पशवो हि यज्ञस्तद्यदेवात्र यज्ञस्य तदेवैतत्संभृ-
 कुरुते ॥ ९ ॥ तदाहुः । अनदेवता आहुतयो हूयन्तेऽप्रतिष्ठिता अदेवका-
 न्द्रो न सोमो नाग्निरिति ॥ १० ॥ आकृत्यै प्रयुजेऽग्नये स्वाहेति । तत
 नाग्निर्याऽऽर्द्धेवाग्निः प्रतिष्ठितः स यदग्नौ जुहोति तेनैवैता अदेव
 प्रतिष्ठितास्तस्मादु सर्वास्वेवाग्नये स्वाहेति जुहोति तत एतान्याधीत-
 ीत्याचक्षते ॥ ११ ॥ आकृत्यै प्रयुजेऽग्नये स्वाहेति । आत्मना वाऽऽग्रऽ-
 ते यजेयेति तमात्मनऽएव प्रयुङ्क्ते यत्तनुते तेऽअस्यैतेऽआत्मन्देवतेऽआधीते
 आकृतिश्च प्रयुक्च ॥ १२ ॥ मधायै मनसेऽग्नये स्वाहेति । मेधया वै
 भिगच्छति यजेयेति तेऽअस्यैतेऽआत्मन्देवतेऽआधीते भवतो मेधा च मनश्च
 ॥ सरस्वत्यै पूष्णेऽग्नये स्वाहेति । वाग्वै सरस्वती वाग्यज्ञः सास्यैपात्मन्दे-
 ता भवति वाक्पशवो वै पूषा पुष्टिर्वै पूषा पुष्टिः पशवः पशवो हि यज्ञस्तेऽ-
 आत्मन्पशव आधीता भवन्ति तद्यदस्यैता आत्मन्देवता आधीता भवन्ति
 दार्धातयजूंषि नाम ॥ १४ ॥ अथ चतुर्थी जुहोति । आपो देवीर्वृहीतीयि
 म्भुयो छावापृथिवीऽजरोऽअन्तरिक्षा । वृहस्पतये इविषा निधेम स्वाहेत्येषा ह
 यो यज्ञस्यापाऽऽ हि कीर्तयत्यापो हि यज्ञो छावापृथिवीऽजरोऽअन्तरिक्षेति

तां जायते गर्भो भूतैस्मान्मिथुनात् ॥ २८ ॥ तां वाऽउत्तानामिव वध-
उत्तानेव वै योनिर्गर्भं विभर्त्य वक्षिणां भुवमुपर्युपरि ललाटमुपस्पृशतीन्द्र-
निरसीतीन्द्रस्य हेषा योनिस्तो वा क्षेत्रां प्रविशन्प्रविशत्यतो वा जायमानो ज-
तस्मादाहेन्द्रस्य योनिरसीति ॥ २९ ॥ शतम् १५०० ॥ अधोऽग्लिखति ।
स्याः कृपीस्कृधीति यज्ञमेवैतज्जनयति यदा वै सुपमं भवत्यधालं यत्राय भ-
यदो दुःपमं भवति न तर्ह्यस्मिन्ने च नालं भवति तद्यज्ञमेवैतज्जनयति ॥ ३० ॥
न दीक्षितः । काष्ठेन वा नखेन वा कण्डूयेत गर्भो वाऽएष भवति यो दीक्षिते-
वै गर्भस्य काष्ठेन वा नखेन वा कण्डूयेदपास्यान्मित्येत्ततो दीक्षितः पामनो भवि-
तो दीक्षितं वाऽअनु रेतार्थसि ततो रेतार्थसि पामनानि जनिताः स्वा वै योनि-
रेतो न हिनस्त्येषा वाऽएतस्य स्वा योनिर्भवति यत्कृष्णविषाणा तथो हिनमेपा-
न हिनस्ति तस्मादीक्षितः कृष्णविषाणयैव कण्डूयेत नान्येन कृष्णविषाणायाः
॥ ३१ ॥ अथास्मै दण्डं प्रयच्छति । वज्रो वै दण्डो निरक्षस्तायै ॥ ३२ ॥ अत्रौ-
म्बरो भवति । अन्नं वाऽऊर्गुदुम्बर ऊर्जोऽन्नाद्यस्यावरुद्धयै तस्मादौदुम्बरो भवति
॥ ३३ ॥ मुखसंमितो भवति । एतावद्वै वीर्यं स यावदेव वीर्यं तावांस्तज्भवति
यन्मुखसंमितः ॥ ३४ ॥ तमुच्छ्रयाति । उल्लयस्व वनस्पतऽऊर्ध्वो मा पाद्व्यहस-
आस्य यज्ञस्योद्वच इत्यूर्ध्वो मा गोण्यास्य यज्ञस्य सधस्थायया इत्येवैतदाह ॥ ३५ ॥
अत्र ह्येकै । अङ्गुलीश्च न्यचन्ति वाचं च यच्छन्त्यतो हि किं च न जपि-
तीति वदन्तस्वदु तथा न कुर्याद्यथा पुराञ्चं धावन्तमनुलिप्सेत तं नानुलभेत् ।
स यज्ञं नानुलभते तस्मादमुत्रैवाङ्गुलीर्न्यचेदमुत्र वाचं यजेत् ॥ ३
अथ यदीक्षितः । अचं वा यजुर्वा साम वाभिष्याहरत्यभिस्थिरमभिस्थिरमेवैत-
मारभते तस्मादमुत्रैवाङ्गुलीर्न्यचेदमुत्र वाचं यजेत् ॥ ३७ ॥ अथ यद्वाचं यज-
वाग्वै यज्ञो यज्ञमेवैतदात्मन्धत्तेऽथ यद्वाचं यमो व्याहरति तस्मादु ह्यै विष्टयोः
पुराङ्गावर्तते तत्रो वैष्णवीमृचं वा यजुर्वा जपेद्यज्ञो वै विष्णुस्तद्यज्ञं पुनरारभते
स्यो हेषा प्रायश्चित्तिः ॥ ३८ ॥ अथैक उद्गति । दीक्षितोऽयं ब्राह्मणो दी-
तोऽयं ब्राह्मण इति निवेदितमेवैनमेतत्सन्तं देवेभ्यो निवेदयत्ययं महावीर्योः
यज्ञं प्रापन्तिायं युष्माकूँकोऽभूत् गोपायतेत्येवैतदाह त्रिष्कृत्व आह त्रिष्टब्धि यज्ञ-
॥ ३९ ॥ अथ यद्वाह्येन इत्याह । अनदेव वाऽअस्यातः पुरा ज्ञानं भवतीदृष्टं
इह रक्षाधसि योषितमनुसचन्ते तदुत रक्षाधस्येव रेत आदधतीत्यद्यावाह जा-
नो यो ब्रह्मणो यो यज्ञाज्जायते तस्मादपि राजन्यं वा वैश्यं वा ब्राह्मण इत्येव

[illegible]

॥ २० ॥ श्रीगणेशाय नमः । अथ शिवपूजा ।
शिवस्तु त्वं देव महिमायै नमः ।
॥ २१ ॥

भूयाद्ब्रह्मणो हि ज्ञायते यो यज्ञाज्जायते तस्मादाहुर्न सवनकृते, इत्यादेनस्वी हेव
सवनकृतेति ॥ ४० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [२. १.] ॥ प्रथमः प्रपाठकः ॥ कण्टिद-
कासंख्या ॥ १२४ ॥ ॥

वाचं यद्धति । स वाचंयम् आस्तऽध्यास्तमयात्तयद्वाचं गृह्णाति ॥ १ ॥ य-
ज्ञेन वै देवाः । इमां जिति जिग्युषंषामियं जितिस्ते होचुः कथं न इवं मनुष्यैरनभ्या-
रोह्ये स्यादिति ते यज्ञस्य रसं धीत्वा यथा मयु मधुकृता निर्धुगेयुर्विदुष यत्र
यूपेन योपयित्वा तिरोऽभवद्यथ यदेनेनायोपयस्तस्याद्युषा नाम ॥ २ ॥ तद्वाऽ-
श्रुषीणायनुश्रुतमास । ते यज्ञे स मभरन्पथायं यज्ञः सम्भृत एयं वाऽप्य य-
ज्ञे सम्भरति यो दीक्षते चाग्रे यज्ञः ॥ ३ ॥ तामस्तमिते वाचं विसृजते ।
संवत्सरो वै प्रजापतिः प्रजापतियज्ञोऽहोरात्रे च संवत्सरे एते ह्येनं परिप्लवमानं कु-
रुतः सोऽहमदीक्षिष्ट स शत्रिं प्रापत्स यावानेव यज्ञो यावत्पश्य माया तास्व-
मेवैतद्वासा वाचं विसृजते ॥ ४ ॥ तद्धैके । नक्षत्रं दृष्ट्वा वाचं विसर्जयन्प्रा-
ष्ट्यास्वमितो भवतीति वदन्तस्तदु तथा न कुर्यात्कृते सूर्यन्मेघः स्यात्तस्मात्प्रा-
ष्ट्यास्तमितं मृष्येत तदेव वाचं विसर्जयेत् ॥ ५ ॥ अनेनो ह्येके वाचं विसर्जयन्ति ।
भूर्भुवः स्वरिति यज्ञमाप्याययामो यज्ञे संदध्य इति वदन्तस्तदु तथा न कुर्यात्
इस यज्ञमाप्याययति न संदधाति य एतेन वाचं विसर्जयति ॥ ६ ॥ अनेनैव वाचं
विसर्जयेत् । व्रतं कृणुत व्रतं कृणुताग्निर्भस्माग्निर्यज्ञो वनस्पतिर्यज्ञिष इत्ये-
षस्यात्र यज्ञो भवत्येतद्विषया पुराग्निहोत्रं तद्यज्ञेनैतद्यज्ञे स सम्भृत्य स्रग् रग्
प्रतिष्ठापयति यज्ञेन यज्ञे संतनोति संततं ह्येवास्यैतद्भनं यवम्या न्नानं
त्रिष्टुत्वा आह त्रिष्टुप्ति यज्ञः ॥ ७ ॥ अथाग्निमभ्यावृत्य वाचं विसृजते । इ-
स यज्ञमाप्याययति न संदधाति योऽतांऽन्येन वाचं विसृजते स ययं य-
वाचोऽभिष्ठाहरति ॥ ८ ॥ अग्निर्ब्रह्मेति । अग्निर्ब्रह्म ब्रह्माग्निर्ब्रह्म इत्ये-
षेव यज्ञो वनस्पतिर्यज्ञिष इति वनस्पतयो हि यज्ञिया न हि कुर्यात् इत्ये-
नस्पतयो न स्पृस्तस्मादाह वनस्पतिर्यज्ञिष इति ॥ ९ ॥ अथाग्निं दध-
न्ति । देवान्वाऽप्य उपावर्तते यो दीक्षते स देवानानामेक्षो नष्टः इति दधन्ति ।
हविर्नाभृतं तस्माद्वपयन्ति तदेष्ट एव व्रतयति नाम्ना दृष्टं दृष्टं एव व्र-
तयति नाम्नौ जुहोति ॥ १० ॥ यज्ञेन वै देवाः । इमां जिति जिग्युषंषामियं
जितिस्ते होचुः कथं न इवं मनुष्यैरनभ्यारोह्ये स्यादिति ते यज्ञस्य रसं धीत्वा यथा मयु मधुकृता निर्धुगेयुर्विदुष यत्र

अथुचन । तत्रैव प्रायणीयस्तुवोदयनीय इति तस्मादेष आदित्य एव प्रायः
 यो भवत्यादित्य उदयनीय इत्येवमेवादितिस्ततो यज्ञमपश्यंस्तुमन्वत ॥ ३ ॥ स
 आदित्यं चरुं प्रायणीयं निर्वपति । यज्ञस्यैव दृष्ट्यै यज्ञं दृष्ट्वा क्रीणानितुं तनवाऽइति
 मादादित्यं चरुं प्रायणीयं निर्वपति तद्वै निरुक्तं हविश्रासीदनिष्टा देवता ॥ ७ ॥
 अथैभ्यः पृथ्या स्वस्तिः प्रारोचत । तामयजन्वागवै पृथ्या स्वस्तिर्वाग्यज्ञस्तथ-
 अपश्यंस्तुमन्वत ॥ ८ ॥ अथैभ्योऽग्निः प्रारोचत । तमयजन्स यदाग्नेयं यज्ञस्या-
 तदपश्यन्पदं शुक्लं यज्ञस्य तदाग्नेयं तदपश्यंस्तुमन्वत ॥ ९ ॥ अथैभ्यः सो-
 प्रारोचत । तमयजन्स यत्सोम्यं यज्ञस्यासीत्तदपश्यन्पद्माऽआर्क्षं यज्ञस्य त-
 सोम्यं तदपश्यंस्तुमन्वत ॥ १० ॥ अथैभ्यः सविता प्रारोचत । तमयजन्पश-
 वै सविता पशवो यज्ञस्तद्यज्ञमपश्यंस्तुमन्वताथ यस्यै देवतायै हविर्निरुक्तप्रासी-
 तमयजन् ॥ ११ ॥ ता वाऽपृताः । पञ्च देवतायजति यो वै स यज्ञो मुग्ध आ-
 त्प्राज्ञो वै स आसीत्तमेताभिः पञ्चभिर्देवताभिः प्राजानन् ॥ १२ ॥ अतुवो
 धा आसन्पञ्च । तानेताभिरेव पञ्चभिर्देवताभिः प्राजानन् ॥ १३ ॥ दिशो
 धा आसन्पञ्च । ता एताभिरेव पञ्चभिर्देवताभिः प्राजानन् ॥ १४ ॥ उदी-
 मेव दिशम् । पृथ्या स्वस्त्या प्राजानंस्तस्मादत्रात्तत्राहि वाग्वदति कुरुपञ्चा-
 वा वाग्व्येषा निदानेनोदीचीं ह्येतया दिशं प्राजानन् उदीचीं ह्येतस्यै दिक्
 ॥ १५ ॥ प्राचीमेव दिशम् । अग्निना प्राजानंस्तस्मादग्निं पश्चात्प्राश्चमुदृत्योपा-
 ते प्राचीं ह्येतेन दिशं प्राजानन् प्राचीं ह्येतस्यै दिक् ॥ १६ ॥ वृत्तिणामेव दि-
 शं । सोमेन प्राजानंस्तस्मात्सोमं कीतुं दक्षिणां परिवहन्ति तस्मादाहुः पितृदे-
 स्यः सोम इति वृत्तिणां ह्येतेन दिशं प्राजानन् दक्षिणां ह्येतस्यै दिक् ॥ १७ ॥
 तीचीमेव दिशं । सवित्रा प्राजानन्नेष वै सविता य एष तपति तस्मादेष मत्पु-
 त्र इति मतीचीं ह्येतेन दिशं प्राजानन् मतीचीं ह्येतस्यै दिक् ॥ १८ ॥ ऊर्ध्वामेव
 दिशम् । आदित्या प्राजानन्निमं वाऽआदितिस्तस्मादस्यामूर्ध्वा ओपययो ज्ञायन्तऽ-
 र्ध्वा वनस्पतय ऊर्ध्वा ह्येतया दिशं प्राजानन् ऊर्ध्वा ह्येतस्यै दिक् ॥ १९ ॥ शि-
 रो वै यज्ञस्यातिष्ठम् । वाहू प्रायणीपोदयनीयावधितो वै शिरो वाहू भवतस्त-
 मादधित आतिष्ठ्यमेत हविषी भवतः प्रायणीयश्चोदनीयश्च ॥ २० ॥ तदाहुः ।
 देव प्रायणीये क्रियेत तदुदयनीये क्रियेत यदेव प्रायणीयस्य चार्द्धं भवति तदुदय-
 नीयस्य चार्द्धं भवतीति तदपोदृत्य निदधाति नां स्यात्तीं मुच्यामरुपां मय्यं
 चणं निदधाति यऽपह प्रायणीयस्यऽन्विजो भवन्ति तऽउदयनीयस्यऽन्विजो

मधु मधुकृतो निर्धयेयुर्विदुह यज्ञं यूपेन योपयित्वा तिरोऽभवन्नथ यदेनेनायो-
 स्तस्माद्यूपो ज्ञाम ॥ ११ ॥ तद्वा ऽश्रुपीणामनुश्रुतमास । ते यज्ञं समभर-
 थायं यज्ञः सम्भूत एष वाऽश्रु यज्ञो भवति यो दीक्षितऽएष ह्येनं तनुतऽएष
 जनुयति तद्यदेवात्र यज्ञस्य निर्धीतं यद्विदुग्धं तदेवैतत्पुनराप्याययति यदेष्ट एव
 यति नाग्नौ जुहोति न ह्यप्याययेद्यदग्नौ जुहुयाज्जुह्वी ह्येव मन्येत नाजुह्वी
 १२ ॥ इमे वै प्राणाः । मनोजाता मनोयुजो दक्षकृतवो वाग्नेवाग्निः प्राणोदा-
 मिवायुरुणौ चक्षुरादित्यः श्रोत्रं विश्वे देवा एतासु ह्येवास्येते देवतासु हुतं भव-
 ॥ १३ ॥ तद्वैके । प्रथमे व्रतऽउभौ ब्रीहियवावावपन्त्युभ्राभ्यां रसाभ्यां
 देवात्र यज्ञस्य निर्धीतं यद्विदुग्धं तत्पुनराप्याययाम इति वदन्तो यद्यु व्रतदुघा न
 हीत यस्यैवातः कामयेत तस्य व्रतं कुर्यादेतदु ह्येवास्येताऽउभौ ब्रीहियवावन्वारब्धौ
 व्रत इति तदु तथा न कुर्यात् इ स यज्ञमाप्याययति न संदधाति य उभौ ब्रीहियवावावपति
 मादन्यतरमंशायपेद्विविर्वाऽअस्येताऽउभौ ब्रीहियवौ भवतः स यदेवास्येतौ हविविर्व-
 स्तुदेवास्येतावन्वारब्धौ भवनो यद्यु व्रतदुघा न दुहीत यस्यैवातः कामयेत तस्य व्रतं
 र्वा ॥ १४ ॥ तद्वैके । प्रथमे व्रते सर्वापथं सर्वसुरभ्यावपन्ति यदि दीक्षितमार्तिर्विन्दे-
 निवातः कामयेत तेन भिपज्येष्टया व्रतेन भिपज्येद्विति तदु तथा न कुर्यान्मानुषं
 ते यो कुर्वन्ति वृद्धं वै तद्यज्ञस्य यन्मानुषं नेदृष्टदं यज्ञे कर्वाणीति यदि दी-
 क्षतमार्तिर्विन्देप्तेनैवातः कामयेत तेन भिपज्येत्समार्तिर्वै पुण्या ॥ १५ ॥
 एवास्यै व्रतं प्रवदति । अतिनीय मानुषं कालं सायंदुग्धमपररात्रे मातर्दुग्धमप-
 ॥ १६ ॥ प्याहृत्वाऽएष ईवं ध्रुवं तन्मानुषं च व्याकरोति ॥ १६ ॥ अथास्मै व्रतं
 दास्यन्ना उपस्पर्शयति । ईर्ष्यां ध्रियं मनामहे मुमूडीक्षामभिष्टये वर्चोधां यज्ञा-
 सथं सुनीषां नोऽअमरुशऽइति मानुषाय वाऽएष पुराशनायावनेनित्तेऽथात्र दे-
 वै धिये तस्मादाह ईर्ष्यां ध्रियं मनामहे मुमूडीक्षामभिष्टये वर्चोधां यज्ञवाहसथं
 सुनीषां नोऽअमरुशऽइति स यावन्क्रियथ व्रतं मतयिष्यन्नपु उपस्पर्शेदेतेनैवाप-
 ॥ १७ ॥ अथ व्रतं मतयति । ये देवा मनोजाता मनोयुजो दक्षकृतव-
 ॥ १८ ॥ नोऽअन्तु ते ना पान्तु ते न्याः स्याहेति तप्या वपदहन्तं हुतमयमस्यैतज्जयति
 ॥ १८ ॥ अथ व्रतं व्रतयित्वा नाभिमुपस्पृशते । आशाः पीता भवत यूपमायोऽ-
 मस्तद्वपन्त्युरे सुमेधाः । ता अस्त्यन्यमयज्ञं अनागता अनागताः सुद-
 ॥ १९ ॥ देवोऽगता अनागता इति देवान्वाऽएष उवाचनेन यो जीवने स देवानामेवो
 पराजुतिगच्छे देवानां सारिषेत्तद्वपरो पित्याहरोति व्रतपुपोऽस्मिन्व्रतं

भवन्ति तद्यदेतत्समानं यजे क्रियते तेन वाहू सदृशौ तेन सूरूपौ ॥ २१ ॥ तदु तथा न
 कुर्यात् । कामधेवैतद्वहिरनुग्रहेदेवं मेक्षणं निणिज्य स्थालीं निदध्याद्यएव प्रा-
 यणीयस्यऽर्त्विजो भवन्ति तऽउदयनीयस्यऽर्त्विजो भवन्ति यद्यु ॥ विप्रेताः स्युर-
 प्यन्यऽएव स्युः स यद्वै समानीर्द्विता यजति समानानि हवींश्चपि भवन्ति तेनैव
 वाहू सदृशौ तेन सूरूपौ ॥ २२ ॥ स वै पञ्च प्रायणीये देवता यजति । पञ्चो-
 दयनीये तस्मात्पञ्चेत्यादङ्गुलयः पञ्चेत्यात्तच्छम्बन्तं भवति न पुत्नीः संयाजय-
 न्ति पूर्वार्धं वाऽअन्वात्मनो वाहू पूर्वार्धमेवैतच्चज्ञस्याभिसंस्करोति तस्माच्छम्बन्तं
 भवति न पुत्नीः संयाजयन्ति ॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २[२. ३] ॥ ॥

दिवि वै सोम आसीत् । अथेह देवास्ते देवा अकामयन्ता नः सोमो गच्छेत्-
 नागतेन यजेमहीति तऽएते मायेऽअसृजन्त सुपर्णी च कद्रू च तद्धिष्यानां ब्राह्मणे
 व्याख्यायते सौपर्णीकाद्रवं यथा तदास ॥ १ ॥ तेभ्यो गायत्री सोममछापतत् । त-
 स्याऽआहुरन्त्यै गन्धर्वो विश्वावसुः पर्यमृष्णात्ते देवा अविदुः प्रच्युतो वै परस्ता-
 त्सोमोऽथ नो नागच्छति गन्धर्वा वै पर्यमोपिपुरिति ॥ २ ॥ ते होचुः । योषित्का-
 मा वै गन्धर्वा वाचमेवैभ्यः ग्रहिणवाम सा नः सह सोमेनागमिष्यतीति तेभ्यो वाचं
 ग्राहियन्तैसनान्तसह सोमेनागच्छत् ॥ ३ ॥ ते गन्धर्वा अन्वागत्याब्रुवन् । सोमो
 युष्माकं वागेवास्माकमिति तद्यति देवा अमुवन्निहो चेदागान्मैनामभीपहेव नैष्ट
 विह्वयामहाऽइति तां व्यहयन्त ॥ ४ ॥ तस्यै गन्धर्वाः । वेदानेव प्रोचिरऽइति वै
 वयं विभ्रेति वयं विभ्रेति ॥ ५ ॥ अथ देवाः । बीणामेव सृष्ट्वा वादयन्तो निगा-
 यन्तो निपेदुरिति वै ते वयं गास्याम इति त्वा प्रमोदयिष्यामहऽइति सा देवानुषा-
 ववर्त सा वै सा तन्मोघमुषाववर्त या स्तुवञ्चयः शथ्सञ्चयो नृत्तं गीतमुषाववर्त त-
 स्मादप्येतर्हि मोघसथहिता एव योषा एवथ हि वागुषाववर्तत तामु छान्या अनु
 योषास्तस्माद्य एव नृत्याति यो गायति तस्मिन्नेवैता निमिरलतमा-इव ॥ ६ ॥ तदा
 ऽएतदुभयं देवेन्द्रासीत् । सोमश्च वाक्च स यत्सोमं क्रीणात्यागत्याऽएवागतेन
 यजाऽइत्यनागतेन ह वै स सोमेन यजते योऽक्रीतेन यजते ॥ ७ ॥ अथ यद्भुवायाम्राज्यं
 परिशिष्टं भवति । तज्जुह्वां चतुष्कृत्वो विगृह्णाति बर्हिषा हिरण्यं प्रवध्यावधाय
 नुहोति कृत्स्नेन प्रयसा जुह्वानीति समानजन्म वै प्रयव्याहिरण्यं चोभयथ छाग्निरेत-
 सथ ॥ ८ ॥ स हिरण्यमवदधाति । एषा ते शुक तनुरेतद्वर्च इति वर्चो वाऽएत-
 पद्विरण्यं तथा सम्भव ज्ञानं गच्छेति स यदाह तथा सम्भवेति तथा सम्पृच्यस्वे-
 त्येवंतदाह भूतं गच्छेति सोमो वै भ्रातृ सोमं गच्छेत्येवैतदाह ॥ ९ ॥

प्रमीणानि तस्यो देवा प्रायश्चित्तिस्तथो हास्यतप्र मिथ्याकृतं भवति न यत् प्रमी-
 णाति तस्मादाह दवात्राः पीता भवत ययमापोऽअस्माकमत्तरुदरे सुशवाः । ता
 अस्मभ्यमयक्ष्मा अनमीवा अनागसः स्वदन्तु देवीरमृता अतामृष इति स याव-
 त्क्रियच्च यत् यत्नयित्वा नाभिपुपसृशं देतेनैवोपसृशं त्कस्तुदेद यद्वतप्ररो घृतपुपो-
 त्सिञ्चेत् ॥ १६ ॥ अथ यत्र भेद्यन्भवति । तत्कृष्णविपाणया लोष्टं वा किञ्चि-
 श्लोपहन्तीयं ते यज्ञिया तनुरितीयं वै पृथिवी देवी देवयजनी सा दीक्षितेन नाभि-
 मिद्धा तस्या एतदुद्रगृह्येयं यज्ञियां तनूपायज्ञियथ शरीरमभिमहत्तयो मुञ्चामि
 न प्रनामित्युभयं वाऽअन एत्यापरच रेतश्च ॥ एतदप एव मुञ्चति न प्रजामथ-
 होमुचः स्यादाकृता इत्यथ हस इय छेत्ता मुञ्चन्ति यदुदरे गुष्टितं भवति तस्मादा-
 हाथहोमुच इति स्यादाकृताः पृथिवीप्राविशनेत्याहुतयो भूत्वा शान्ताः पृथिवी-
 प्राविशन्त्येतदाह ॥ २० ॥ अथ पुनर्लोष्टं न्यस्यति । पृथिव्या सम्भवेतीयं वै पृ-
 थिवी देवी देवयजनी सा दीक्षितेन नाभिमिद्धा तस्या एतदुद्रगृह्येयं यज्ञियां तनू-
 पायज्ञियथ शरीरमभ्यभिक्षात्तामेवास्यामेतत्पुनर्यज्ञियां तनू दधाति तस्मादाह पृ-
 थिव्या सम्भवेति ॥ २१ ॥ अथानुये परिश्राय स्वापति । देवान्वाऽएष उपा-
 वर्तते यो दीक्षते स देवतानामेको भवति न वै देवाः स्वपन्त्यनवरुद्धो वाऽएतस्या-
 स्वप्नो भवत्यग्निर्वै देवानां व्रतपतिस्तस्माऽएवैतत्परिदाय स्वपित्यग्ने त्वथ सु जा-
 गृहि वयथ नृ मन्दिपीमदीत्यग्ने त्वं जागृहि वयथ स्वप्स्याम इत्येवैतदाह इक्षा-
 णोऽअप्रयुच्छदिति गोपाय मोऽप्रमत्त इत्येवैतदाह प्रबुधेनः पुनस्कृषीति यथेतुः सुप्त-
 स्वस्ति प्रबुध्यामहाऽएवं नः कुर्वित्येवैतदाह ॥ २२ ॥ अथ यत्र सुप्त्वा पुनर्नावद्रास्य-
 न्भवति तदाचयति पुनर्मनः पुनरायुर्मऽआगन्पुनः प्राणः पुनरात्मा मऽआगन्पुनश्चक्षु-
 पुनः श्रोत्रं मऽआगतिरिति सर्वे ह वाऽएते स्वपतोऽपक्रामन्ति प्राणा एव न तेरेवैत-
 त्सुप्त्वा पुनः संगच्छते तस्मादाह पुनर्मनः पुनरायुर्मऽआगन्पुनः प्राणः पुनरात्मा
 मऽआगन्पुनश्चक्षुः पुनः श्रोत्रं मऽआगन् । वैश्वानरोऽअदब्धस्तनूपा अग्निर्नः पा-
 वुरितादवद्यादिति तयदेवात्र स्वप्नेन वा येन वा मिथ्याकर्म तस्माच्चः सर्वस्मादग्निर्गोप-
 यत्वित्येवैतदाह तस्मादाह वैश्वानरो अदब्धस्तनूपा अग्निर्नः पातु दुरितादवद्यादिति
 ॥ २३ ॥ अथ यदीक्षितः । अत्रत्यं वा व्याहरति क्रुध्यति वा तन्मिथ्याकरोति व्रतं प्रमी-
 णात्यक्रोधो ह्यव दीक्षितस्याग्निर्वै देवानां व्रतपतिस्तमेवैतदुपधावति त्वमत्र व्रत-
 असि देवऽथा मर्त्येष्टा । त्वं यज्ञ्वाङ्मयऽइति तस्यो देवा प्रायश्चित्तिस्तथो हास्य-
 मिथ्याकृतं भवति न यत् प्रमीणानि तस्मादाह त्वमत्र घतपा असि देवऽ

तां यथैवात्रो देवाः । प्राहिणवन्मोमच्छेद्येवैनामेषु एतत्प्रहिणोति सोमप्रच्छ व
 सोमकयणी निदानेन तामेतयाहुत्या मीणाति मीतया सोमं क्रीणान्ति
 ॥ १० ॥ स जुहोति । जूरमीत्येतद् वा अस्या एकं नाम यज्जूरमीति
 मनमेति मनसा वाऽइयं वाग्धृता मनो वाऽइदं पुरस्ताद्वाच इत्थं
 मैतृदादीरित्यलुग्लमिव ह वै वाग्वदेयन्मनो न स्यात्तस्मादाह धृता मनमेति ॥ ११ ॥
 जुष्टा विष्णवऽइति । जुष्टा सोमायेत्येवैतदाह एमल्लेम इति तस्यास्ते सत्यसव
 प्रसवऽइति सत्यप्रसवा न एधि सोमं नोऽछेद्दीत्येवैतदाह तन्वो यन्त्रमशीय स
 हेति स ह वै तन्वो यन्त्रमश्नुते यो यज्जुस्योऽहं गच्छति यज्जुस्योऽहं गच्छानीत्येवै
 दाह ॥ १२ ॥ अथ हिरण्यमपोद्धरति । तन्मनुष्येषु हिरण्यं करोति स यत्समि
 एयं जुहुयात्परागु ईवैतन्मनुष्येभ्यो हिरण्यं प्रवृज्ज्यात्तन्न मनुष्येषु हिरण्यम
 गम्येत ॥ १३ ॥ सोऽपोद्धरति । शुक्रमसि चन्द्रमस्यमृतमसि वैश्वदेवमसीति कृत्स्
 प्रयसा हुत्वा युदेवैतत्तदाह शुक्रमसीति शुक्रं होतृचन्द्रमसीति चन्द्रं होतृदम
 मसीत्यमृतं होतृवैश्वदेवमसीति वैश्वदेवं होतृप्रमुच्य तृणं वहिष्यपिष्टज
 सूत्रेण हिरण्यं प्रवर्धनीते ॥ १४ ॥ अधापरं चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा । अन्वारभ
 यजमानेत्याहोर्णवन्ति शालायै द्वारे दक्षिणतः सोमकयण्युपतिष्ठते तत्प्रहित
 मेवैनामेतत्सर्ती प्राहैपीद्वाग्वै सोमकयणी निदानेन तामेतयाहुत्यामैपीत्मीतया स
 मं क्रीणान्ति ॥ १५ ॥ अधोपनिष्कम्याभिमन्त्रयते । चिदसि मनामीति चि
 वाऽइदं मनो वागनुवदति धीरसि वृत्तिणेति धिया-धिया होतृया मनुष्या जुज
 पन्त्यनूक्तेनेव प्रकामोद्येनेव गाथाभिरिव तस्मादाह धीरमीति वृत्तिणेति वृत्ति
 षेष्टा क्षत्रियासि यज्ञियामीति क्षत्रिया षेष्टा यज्ञिया षेष्टादितिरस्युभयतः शीर्ष्णी
 स युदेनया समानं मृद्विपर्णसं वदति यदपरं तत्पूर्वं करोति यत्पूर्वं तदपरं तेनो
 यतः शीर्ष्णी तस्मादाहोदितिरस्युभयतः शीर्ष्णीति ॥ १६ ॥ सा नः सुप्राची सुपती
 च्येधीति । सुप्राची न एधि सोमं नोऽछेद्दीत्येवैतदाह सुपतीची त एधि सोमेन नः स
 पुनरेहोत्येवैतदाह तस्मादाह सा नः सुप्राची सुपतीच्येधीति ॥ १७ ॥ मित्रस्त्वा पात्रि
 भीतामिति । वरुण्या वाऽएषा यद्रजुः सा यद्रज्ज्वाभिहिता स्याद्वरुण्या स्यात्
 मनभिहिता स्यादुयतेव स्यादेतद्वाऽश्वरूपं यन्मित्रं सा युधा रज्ज्वाभिहि
 एतद्वमस्यं तद्रवति यदाह मित्रस्त्वा पात्रि वर्धनीतामिति ॥ १८ ॥ पूषाध्वनस्य
 त्विति । इयं वै पृथिवी एषा यस्य वाऽइयमध्वनोमी भवति तस्य न का चत
 ला भवति तस्मादाह पूषाध्वनस्यात्विति ॥ १९ ॥ इन्द्रायाध्वनायेति । स्वध्वन

मृत्युम् । त्वं यज्ञं प्रीक्ष्य इति ॥ २४ ॥ अथ यदीक्षितायाभिहरन्ति ।
 चयति रास्त्रेयत्सोमा भूयो भरेति सोमो ह वाऽअस्माऽएतद्युते यदीक्षिताय
 स यदाह रास्त्रेयत्सोमेति रास्त्रेयत्सोमेत्येवैतदाहा भूयो भरेत्या नो भू-
 वैतदाह देवो नः सविता वसोर्दाता वस्वदादिति तथो हास्मा-
 नृमसूतमेव वानाय भवति ॥ २५ ॥ पुरास्तमयादाह । वीक्षितं वाचं य-
 मस्तमिते वाचं विष्टजते पुरोदयादाह वीक्षितं वाचं यच्छेति तामुदिते वाचं
 जते संतत्याऽएवाहरेवैतद्वाच्या संतनोत्यद्वा रात्रिम् ॥ २६ ॥ नैनमन्यत्र
 भ्यस्तमियात् । न स्वपन्तमभ्युदियात्स यदेनमन्यत्र चरन्तमभ्यस्तमियात्
 तदन्तरियात्स्वपन्तमभ्युदियात्तद् एनं तदन्तरियान्तात्र प्रायश्चित्तरस्ति ।
 प्येवैतस्मात् न पुरावभूयादपोऽभ्यवेयात्रैनमभिवर्षेद्वनवकृत्तः ह तद्यत्पुराव-
 वपोऽभ्यवेयायदेनमभिवर्षेदथ परिहालं वाचं वदति न मानुषीं प्रसृतां तद्यत्
 हालं वाचं वदति न मानुषीं प्रसृताम् ॥ २७ ॥ यज्ञेन वै देवाः । इमां जिति
 ग्पुर्पैपामियं जितिस्ते होचुः कथं न इदं मनुष्यैरनभ्यारोह्यः स्यादिति ते यज्ञ-
 रसं धीत्वा यथा मधु मधुकृतो निर्धयेयुर्विदुह यज्ञं यूपेन योपयित्वा तिरोऽभवन्
 यदेनजायोपयंस्तस्माद्यूपो नाम ॥ २८ ॥ तद्वाऽऽमृषीणामनुभुतमास । ते यज्ञ-
 समभरन्त्ययायं यज्ञः सम्भृत एवं वाऽएष यज्ञः सम्भराति यो वीक्षते वाग्वै यज्ञ-
 स्तदेवात्र यज्ञस्य निर्धातं यद्विदुग्धं तदेवैतन्पुनराप्याययति यत्परिहालं वाचं व-
 दति न मानुषीं प्रसृतां न हास्याययेद्यत्प्रसृतां मानुषीं वाचं वदेत्तस्मात्परिहालं
 वाचं वदति न मानुषीं प्रसृताः ॥ २९ ॥ सर्वे धीक्षते । वाचे हि धीक्षते यज्ञाय हि धीक्षते
 यज्ञो हि वाग्धीक्षितो ह वै नामेत्यदीक्षित इति ॥ ३० ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [२. २.] ॥ ॥

आदित्यं चहं प्रायणीयं निर्वपति । देवा ह वाऽअस्यां यज्ञं तन्म
 इमां यज्ञादन्तरीयुः सा हैपामियं यज्ञं मोहयां चकार कथं तु मयि
 तन्वाना मां यज्ञादन्तरीयुरिति तथैव यज्ञं न प्रजन्तुः ॥ १ ॥ ते होचुः । युन्वस्
 मेव यज्ञमनधस्मादि कथं न नोऽमुहत्कथं न प्रजानीम इति ॥ २ ॥ ते होचुः ।
 स्यामेव यज्ञं तन्वाना इमां यज्ञादन्तरगाप सा न इयमेव यज्ञममुहदिमामेवोपधाव
 मेति ॥ ३ ॥ ते होचुः । यत् त्वय्येव यज्ञमनधस्मादि कथं न नोऽमुहत्कथं न प्र-
 जानीम इति ॥ ४ ॥ सा हावाच । मय्येव यज्ञं तन्वाना मां यज्ञादन्तरगाप सा
 योऽदेव यज्ञममुहं भागं नु मे कन्ययन्ताय यज्ञं दक्षयन्ताय प्रज्ञास्ययेति ॥ ५ ॥ तथेति

ग्रान्तिरापस्तुदग्निः ग्रान्त्या शमयति तदग्निः संदधाति तस्मादग्न उपनिनयति
॥ ७ ॥ अथ यजमानाय पदं प्रयच्छति । त्वं राय इति पशवो वै रायस्त्वयि प-
शव इत्येवैतदाह तद्यजमानः पृतिशृङ्गाति मे राय इति पशवो वै रायो मयि प-
शव इत्येवैतदाह ॥ ८ ॥ अधाध्वर्युरात्मानमुपस्पृशति । मा वयं रायस्त्रोपेण वि-
धौप्येति तयो दाध्वर्युः पशुभ्य आत्मानं नान्तरेति ॥ ९ ॥ अथ पत्न्यै पदं प्रति-
पुराहरन्ति । गृहा वै पत्न्यै प्रतिष्ठा तद्गृहेष्टेनैनामेतत्प्रतिष्ठायां पृतिष्ठापयति त-
स्मात्पत्न्यै पदं प्रतिपुराहरन्ति ॥ १० ॥ तां नेष्टा वाचयति । ततो राय इत्यथेनाथ
सोमक्रयण्या संख्यापयति वृषा वै सोमो योषा पत्न्येप वाऽऽत्र सोमो भवति
यत्सोमक्रयणी मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते तस्मादेनां सोमक्रयण्या संख्यापयति
॥ ११ ॥ स संख्यापयति । समख्ये देव्या धिया सं वृत्तिरायोरुचत्तसा । मा-
मऽआयुः पृमोषीमोऽथ हं तव वीरं विदेय तव देवि संदशीत्याग्निप्रेवैतवाशास्ते
पुत्रो वै वीरः पुत्रं विदेय तव संदशीत्येवैतदाह ॥ १२ ॥ सा या वधुः पिङ्गाक्षी ।
सा सोमक्रयणी यत्र वाऽऽन्द्राविष्णू त्रेधा सहस्रं व्यरयेतां तदेकात्यरिच्यत
तां त्रेधा पूजनयतां तस्माद्योप्येतर्हि त्रेधा सहस्रं व्याकुर्यादेकैवातिरिच्येत ॥ १३ ॥
सा या वधुः पिङ्गाक्षी । सा सोमक्रयण्यथ या रोहिणी सा वार्त्रघ्नी यामिदं
राजा संग्राप्तं जित्वादाकुरुतेऽथ या रोहिणी श्येताक्षी सा पितृदेवत्या यामिदं
पितृभ्यो धनन्ति ॥ १४ ॥ शतम् १६०० ॥ सा या वधुः पिङ्गाक्षी । सा सो-
मक्रयणी स्याद्यदि वधुं पिङ्गाक्षी न विन्देदकृणा स्याद्यद्यकृणा न विन्देद्रोहिणी
वार्त्रघ्नी स्याद्रोहिण्यै ह त्वेव श्येताक्ष्याऽआशां नेयात् ॥ १५ ॥ सा स्यादप्रवी-
ता । वाग्वाऽएषा निद्रानेत यत्सोमक्रयण्यातयाम्नी वाऽऽयं वाग्यातयाम्नी
प्रवीता तस्मादप्रवीता स्यात्सा स्यादवण्डाकूटाकाण्डाकालाक्षितासप्तशफा सा
ह्यकलुषैककृणा हीयं वाक् ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ [३. १.] ॥ ॥

पदं समुप्य पाणीऽश्वनेनिके । तद्यत्पाणीऽश्वनेनिके वधो वाऽआज्यं
रेतः सोमो नेद्वज्रेणाज्येन रेतः सोमं हिनसान्तीति तस्मात्पाणीऽश्वनेनिके
॥ १ ॥ अधास्याथ हिरण्यं वध्नीते । ह्यं वाऽइदं न तृतीयमस्ति सत्यं चैवानृतं
च सत्यमेव देवा अनृतं मनुष्या अग्निरेतसं वै हिरण्यं सत्येनाथं शत्रुपस्पृशा-
नि सत्येन सोमं पुराहणान्तीति तस्मादाऽअस्याथ हिरण्यं वध्नीते ॥ २ ॥ अथ
सम्प्रेष्यति । सोमोपनुहनपाहर् सोमपर्याणहनपाहरोष्णीपमाहरेति स प्रदेव

विश्वाः पुरि द्विपो वृणाक्ति विन्दते वस्त्रिति ॥१५॥ देवा ह वै यज्ञं तन्वानाः । तेऽतेन-
सुररक्षसेभ्य आसद्गादिभ्यां चक्रुस्तऽएतद्यजुः स्वस्त्ययनं ददृशुस्तऽएतेन यजुषा
नाष्टा रक्षाऽस्यपहत्यैतस्य यजुषोऽभयेऽनाष्टे निवाते स्वस्ति समाश्नुवत तथोऽ-
एवै एतेन यजुषा नाष्टा रक्षाऽस्यपहत्यैतस्य यजुषोऽभयेऽनाष्टे निवाते स्वस्ति
समश्नुते तस्मादाह प्रति पन्थामपद्महि स्वस्ति ग्रापनेहसम् । येन विश्वाः पुरि
द्विपो वृणाक्ति विन्दते वस्त्रिति ॥१६॥ तं वाऽइति हरन्ति । अनसा परिवहन्ति
मह्यम्भ्येवैनमेतत्तस्माच्छीर्णा वीजऽहरन्त्यनसोदावहन्ति ॥१७॥ अथ यदपामन्ते
क्रीणाति । रसो वाऽध्यापः सरसमेवैतत्क्रीणात्यथ यद्विरण्यं भवति सशुक्रमेवै-
तत्क्रीणात्यथ यद्वासो भवति सत्त्वचसमेवैतत्क्रीणात्यथ यदजा भवति सतपसमे-
वैतत्क्रीणात्यथ यद्रेनुर्भवति माशिरमेवैतत्क्रीणात्यथ यन्मिथुनौ भवतः समिथुनमे-
वैतत्क्रीणाति तं वै दशभिरेव क्रीणीयाद्वादशभिर्दशान्नरा वै विरादैराजः सोम-
स्तस्माद्दशभिरेव क्रीणीयाद्दशभिः ॥१८॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ [३. ३.] ॥ द्वितीयः
प्रपाठकः ॥ कण्डिका संख्या ॥१२८॥

नीडे कृष्णानिनास्त्रणाति । अदित्वास्त्रगसीति सांऽमावेव वन्धुरथैनमा-
सादयत्यदित्यै सद आसीदेतीयं वै पृथिव्यदितिः सेयं प्रतिष्ठा तदस्यामेवैनमेत-
त्प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति तस्मादाहादित्यै सद आसीदेति ॥ १ ॥ अथैवम-
भिपद्य वाचयति । अस्तम्नाद्यां वृषभोऽयन्तरिक्षमिति देवा ह वै यज्ञं तन्वाना-
स्तेऽसुररक्षसेभ्य आसद्गादिभ्यां चक्रुस्तऽएनमेतज्ज्यायाऽसमेव्यथाचक्रुर्यदाहा-
स्तम्नाद्यां वृषभोऽयन्तरिक्षमिति ॥ २ ॥ अमिमीत वरिष्माणं पृथिव्या इति ।
तदेनेनेमांलोकानास्पृणोति तस्य हि न हन्तास्ति न यथो येनेमे लोका आस्पृता-
स्तस्मादाहामिमीत वरिष्माणं पृथिव्या इति ॥ ३ ॥ आसीदद्विरवा भुवनानि स-
न्नादिति । तदेनेनेदऽऽ सर्वमास्पृणोति तस्य हि न हन्तास्ति न यथो येनेदऽऽ सर्व-
मास्पृतं तस्मादाहसीदद्विरवा भुवनानि सन्नादिति ॥४॥ विरवेत्तानि वरुणस्य-
ग्रतानीति । तदस्मादददऽऽ सर्वमनुवर्त्य करोति यदिदं किं च नक्तं चन प्रत्युद्या-
मिनं तस्मादाह विरवेत्तानि वरुणस्य ग्रतानीति ॥ ५ ॥ अथ सोमपर्याणहनेन
पर्याणयति । तदेनं नाष्टा रक्षाऽसि प्रमृशानिति गुर्भो याऽएष भवेति
तिर-इव वै गुर्भास्तिर-इवैतत्पर्याणयदं निर-इव वै देवा मनुष्येभ्यस्तिर-इवै-
तत्पर्याणयदं तस्मादै पर्याणयति ॥६॥ स पर्याणयति । वनेषु व्यन्तरिचं

तदाह यदाहेन्द्रायाध्यक्षायेत्यनु त्वा माता मन्यतामनु पितानु भ्राता ।
सखा समूह्य इति सा युक्ते जन्म तेन नोऽनुमता सोममध्वेहीत्येवेतदा
देवमध्वेहीति देवी षेणा देवमर्हति यदावसोमं तस्मादाह सा देवि दे
हेन्द्राय सोमपितीन्द्रो वै यत्रस्य देवता तस्मादाहेन्द्राय सोममिति रुद्रस्त्वा
त्यप्रणाशायेतदाह रुद्रः हि नाति पशवः स्वस्ति सोमसखा पुनरेही
नः सोमेन सह पुनरेहीत्येवेतदाह ॥ २० ॥ तां युधैवाद्वा देवाः । प्राहि
मल्ल सैनान्तसह सोमेनागच्छदेवमेवैनामेष एतत्प्राहिणोति सोममल्ल सै
मिनागच्छति ॥ २१ ॥ तां युधैवाद्वा देवाः । व्यहयन्त गर्धवः सा देव
मेवमेवैनामंतघ्नमानो विहयते सा युजमानमप्रावर्तते तामुदीचीमत्प्राकुर्वन्
हि मनुष्याणां त्रिवसोऽएव युजमानस्य तस्मादुदीचीमत्प्राकुर्वन्ति ॥ २२
णम् ॥ ३ [२. ४.] ॥ द्वितीयोऽध्यायः [१७] ॥ ॥

[illegible]

यति ॥ २९ ॥ अथैनं शालां प्रपादयति । स प्रपादयन्वाचयति या ते धामानि
 विषा यजन्ति ता ते विरवा परिभूरस्तु यज्ञम् । गयस्फानः प्रतरणः सुवीरोऽ-
 गिरहा प्रचरा सोम दुर्यानिनि गृहा वै दुर्या गृहान्नः शिवः शान्तोऽपापकृत्प्रचरेत्येवै-
 त्दहा ॥ ३० ॥ अत्र द्वेके । उदपात्रमुपनिनयन्ति यथा राशुऽआगतापोदक्रमाहरे-
 देवमेतदिति वदन्तस्तदु तथा न कुर्यान्मानुषं ह ते यज्ञे कुर्वन्ति व्यृद्धं वै तद्यज्ञस्य
 यन्मानुषं नेद्व्यृद्धं यज्ञे कर्वाणीति तस्मान्नोपनिनयेत् ॥ ३१ ॥ ब्राह्मणम् ॥
 १ [३. ४] ॥ तृतीयोऽध्यायः ॥ [१८] ॥

शिरो वै यज्ञस्यातिथ्यं वाहू प्रायणीयोदयनीयौ । अभितो वै शिरो वाहू
 भवतस्तस्मादभित आतिथ्यमेने हविषी भवतः प्रायणीयश्चोदनीयश्च ॥ १ ॥
 अथ यस्मादातिथ्यं नाम । अतिथिर्वाऽएष एतस्यागच्छति यन्सोमः क्रीतस्तस्माऽ
 एतद्यथा राज्ञे वा ब्राह्मणाय वा महोत्तं वा महाजं वा पचेत्तदुह मानुषं हविर्दे-
 वानामेवमस्माऽएतदातिथ्यं करोति ॥ २ ॥ तदाहुः । पूर्वोऽतीत्य गृहीयाद्वि-
 यज्ञं वाऽअर्हन्तमागतं नापचायन्ति कुध्यति वै स तत्र तथा ह्रापचितो भवति
 ॥ ३ ॥ तद्वाऽअन्यतर एव विमुक्तः स्यात् । अन्यतरोऽविमुक्तोऽथ गृहीयात्स य-
 न्यतरो विमुक्तस्तेनागतो यद्वन्यतरोऽविमुक्तस्तेनापचितः ॥ ४ ॥ तदु तथा
 कुर्यात् । विमुच्यैव प्रपाद्य गृहीयाद्यथा वै देवानां चरणं तद्वाऽअनु मनुष्याणां
 तस्मान्मानुषे यावन्न विमुञ्चते नैवासमै तावदुदकं हरन्ति नापचितिं कुर्वन्त्य-
 नागतो हि स तावज्ज्वल्यथ यदैव विमुञ्चतेऽथास्माऽउदकं हरन्त्यथापचितिं
 कुर्वन्ति तर्हि हि स आगतो भवति तस्माद्विमुच्यैव प्रपाद्य गृहीयात् ॥ ५ ॥ स
 वै संत्वरमाण इव गृहीयात् । तथा ह्रापचितो भवति तत्पत्न्यन्वारभते पर्युहमाणं वै
 यजमानोऽन्वारभतेऽथात्र पत्न्युभयत एवैतन्मिथुनेनान्वारभते यत्र वाऽअर्हन्नागच्छ-
 ति सर्वगृह्या-इव वै तत्र चेष्टन्ति तथा ह्रापचितो भवति ॥ ६ ॥ स वाऽअन्येनैव ततो
 यज्ञपा गृहीयात् । येनो चान्यानि हवींष्येकं वाऽएष भागं क्रीयमाणोऽभिक्रीयते
 छन्दसामेव राज्ञाय छन्दसां साम्राज्याय तस्य छन्दाऽस्यभितः
 साचयानि यथा राज्ञोऽराजानो राजकुतः सूतग्रामेण एवमस्य छन्दा-
 ऽस्यभितः साचयानि ॥ ७ ॥ न वै तद्वचल्पते । यच्छन्दोभ्य इति
 केवलं गृहीयाद्यत्र वाऽअर्हते पचन्ति तदभितः साच्योऽन्वाभक्ता भवन्त्यराजानो
 राजकुतः सूतग्रामेणस्तस्माद्वैतस्य गृहीयात्तदेव छन्दाऽस्यन्वाभजेत् ॥ ८ ॥

शान्तिरापस्तदग्निः शान्त्या शमयति तदग्निः सुंदधाति तस्मादप्युपनिनयति
 ॥ ७ ॥ अथ यजमानाय पदं प्रयच्छति । त्वे राय इति पशवो वै रायस्त्वयि प-
 शव इत्येवैतदाह तद्यजमानः पृतिगृह्णाति मे राय इति पशवो वै रायो मुयि प-
 शव इत्येवैतदाह ॥ ८ ॥ अधाध्वर्युरात्मानमुपस्पृशति । मा वयं रायस्त्रोपेण वि-
 यौप्येति तयो दाध्वर्युः पशुभ्य आत्मानं नान्तरेति ॥ ९ ॥ अथ पुन्यै पवं प्रति-
 पराहरन्ति । एहा वै पुन्यै प्रतिष्ठा तुदृष्टेष्टेवैनामेतत्प्रतिष्ठायां पृतिष्ठापयति त-
 स्मात्पुन्यै पवं प्रतिपराहरन्ति ॥ १० ॥ तांतेष्टा वाचयति । तोतो राय इत्यथैनाथ
 सोमक्रयण्या संख्यापयति वृषा वै सोमो योषा पुन्येष वाऽअत्र सोमो भवति
 यत्सोमक्रयणी भिद्युन्मेवैतत्प्रजननं क्रियते तस्मादेनां सोमक्रयण्या संख्यापयति
 ॥ ११ ॥ स संख्यापयति । समख्ये देव्या धिया मं वृत्तिण्योरुचक्षसा । या-
 मऽआयुः पमोषीमोऽअहं तव वीरं विदेय तव देवि सहशीत्याग्निप्रेवैतदाशस्ते
 पुत्रो वै वीरः पुत्रं विदेय तव सहशीत्येवैतदाह ॥ १२ ॥ सा या वधुः पिङ्गाक्षी ।
 मा सोमक्रयणी यत्र वाऽइन्द्राविष्णु वेधा सहस्रं व्यैरयेतां तदेकात्परिच्यत
 तां वेधा पूजनयतां तस्माद्योप्येतर्हि वेधा सहस्रं व्याकुर्यादेकैवातिरिच्येत ॥ १३ ॥
 सा या वधुः पिङ्गाक्षी । सा सोमक्रयण्यथ या रोहिणी सा वार्धनी यामिदं
 राजा संप्राप्तं जित्वादाकुरुतेऽथ या रोहिणी श्येताक्षी मा पितृदेवत्या यामिदं
 पितृभ्यो धृन्ति ॥ १४ ॥ शतम् १६०० ॥ सा या वधुः पिङ्गाक्षी । मा सो-
 मक्रयणी स्याद्यदि वधुं पिङ्गाक्षी न विन्देदकृणा स्याद्यकृणां न विन्देद्रोहिणी
 वार्धनी स्याद्रोहिण्ये इ त्वेव श्येताक्ष्याऽआशां मेयात् ॥ १५ ॥ मा स्यादप्रवी-
 ता । वाग्वाऽएषा निदानेत यत्सोमक्रयण्ययातयाम्नी वाऽइयं वाग्वातयाम्भ्य
 मवीता तस्मादप्रवीता स्यात्मा स्यादवष्टाकृताकाणाकर्णांलाक्षितासप्तशफा सा
 ह्यैकरूपैकरूपा हीयं वाक् ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ [२. १.] ॥ ॥

पवथं समुप्य पाणीऽश्वनेनिके । तद्यत्याणीऽश्वनेनिके वृजो वाऽआग्यथं
 रेतः सोमो नेद्रेणाज्येन रेतः सोमथं दिनसानीति तस्मात्पाणीऽश्वनेनिके
 ॥ १ ॥ अपास्याथं हिरण्यं वध्नीते । द्वयं वाऽइदं न तृतीयमस्ति सत्यं चैवानृतं
 च सत्यमेव देवा अनृतं मनुष्या अग्निरेतसं वै हिरण्यथं सत्येनाथं शूनुवस्पृशा-
 नि सत्येन सोमं पराहणातीति तस्माद्वाऽयस्याथं हिरण्यं वध्नीते ॥ २ ॥ अप
 सम्प्रेष्यति । सोमोपनुहनप्राहर सोमपर्याणहनप्राहरोप्याप्याहरोति न एदेव

स गृह्णाति । अग्नेस्तनूरसि विष्णवे त्वेत्यग्निर्वं गायत्री तद्गायत्री
जति ॥ ९ ॥ सोमस्य तनूरसि विष्णवे त्वेति । तत्र वै सोमः तत्रं
त्तिष्ठमन्वाभजति ॥ १० ॥ अतिथेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वेति । सोऽस्य
यथा धेनुस्योद्धार एवमस्यैषऽश्नते छन्दोभ्यः ॥ ११ ॥ श्येनाय त्वा सोम
ष्णवे त्वेति । तद्गायत्रीमन्वाभजति सा यद्गायत्री श्येनो भूत्वा दिवः सोम
सा श्येनः सोमभृत्तेनैवैनामेतद्वीर्येण द्वितीयमन्वाभजति ॥ १२ ॥ अग्नये त्वा
स्योपदे विष्णवे त्वेति । पशवो वै रायस्योपः पशवो जगती तज्जगतीमन्वा
॥ १३ ॥ अयं यत्पञ्च कृत्वो गृह्णाति । संवत्सरसंमितो वै यज्ञः पञ्च वाऽ
संवत्सरस्य तं पञ्चभिराभोति तस्मात्पञ्च कृत्वो गृह्णात्यथ यत्विष्णवे त्वा
त्वेति गृह्णाति विष्णवे हि गृह्णाति यो यज्ञाय गृह्णाति ॥ १४ ॥ त्वक्पाल
दाशो भवति । शिरो वै यज्ञस्यातिथ्यं नवाक्षरा वै गायत्र्यष्टौ तानि यान्यन
णवो नवमः पूर्वार्धो वै यज्ञस्य गायत्री पूर्वार्ध एष यज्ञस्य तस्मान्नक्पाल
दाशो भवति ॥ १५ ॥ कार्पर्मर्षमयाः परिधयः । देवा इ वाऽएतं वनस्पति
क्षौद्रं ददृशुर्गत्कार्पर्मर्षं शिरो वै यज्ञस्यातिथ्यं नेत्रिरो यज्ञस्य नाप्ता रच
हिनसन्निति तस्मात्कार्पर्मर्षमयाः परिधयो भवन्ति ॥ १६ ॥ आश्ववालः प्र
यज्ञो इ देवेभ्योऽपचक्राम सोऽश्वो भूत्वा पराङ्माववर्त तस्य देवा अनुहा
लानभिपेदुस्तानालुपुस्तानालुप्य सार्धं संन्यामुस्तत एता ओपधयः स
न्यदश्ववालाः शिरो वै यज्ञस्यातिथ्यं जघनार्धो वाला उभयत एवैतद्यज्ञं
गृह्णाति यदाश्ववालः प्रस्तरो भवति ॥ १७ ॥ ऐतृग्यौ विधृती । नेद्वर्द्धि
रच संलभ्यात इत्यथोत्पृष्टाद्गन्धं सर्वाण्येव चतुर्गृहीतान्याज्यानि गृह्णाति न
नुयाना भवन्ति ॥ १८ ॥ आसाद्य हवींश्चैष्यन्ति मन्यति । शिरो वै यज्ञस्य
ध्यं जनयन्ति वाऽएनमेतद्यन्मन्वन्ति शीर्षतो वाऽअग्रे जायमानो जायते शी
वैतवग्रे यज्ञं जनयत्यग्निर्वं सर्वा देवता अग्ना हि सर्वाभ्यो देवताभ्यो नृत्वा
रो वै यज्ञस्यातिथ्यं शीर्षत एवैतद्यज्ञं सर्वाभिर्देवताभिः समर्पयति तस्य
मन्यति ॥ १९ ॥ सोऽपि मन्यन्तं शकलयादत्ते । अग्नेर्नन्त्रियमसीत्यत्र अग्नि
तस्मादाहामेर्जन्नित्रमसीति ॥ २० ॥ अथ दर्भतरुणके निदधानि । वृषणां स
वपावेवेषां सिर्यं साकं जावेतावेवैतौ ॥ २१ ॥ अथाधरारणि निदधानि उ
सीत्पथोचराण्याज्यविलापनीमुपसृशत्वायुरसीति तामभिनिदधानि पु
असीत्युर्जरी वाऽअपसृशः पुरुषाः पतिरथ यत्तस्मान्मिथुनाऽजायततदायोः

शोभनं तत्सोमोपनहनं स्याद्वासो ह्यस्यैतद्भवति शोभनं हेतुस्य वासः स
 यो हैनं शोभनेनोपचरति शोभते इति य आह यदेव किं चेति यद्वैव किं च
 भवति तस्माद्यदेव शोभनं तत्सोमोपनहनं स्याद्यदेव किं च सोमपर्याणहनम्
 ॥ ३ ॥ यद्युष्णीषं विन्देत् । उष्णीषः स्याद्यद्युष्णीषं न विन्देत्सोमपर्याणहन-
 स्यैव द्व्यङ्गुलं वा त्र्यङ्गुलं वावकुन्तेदुष्णीषभाजनमध्वर्युर्वा यजमानो वा सोमोपन-
 हमादत्ते य एव कश्च सोमपर्याणहनम् ॥ ४ ॥ अथाग्रेण राजानं विचिन्वन्ति ।
 तदुदकुम्भ उपनिहितो भवति तद्वाह्येण उपास्ते तदभ्यायन्ति पूज्चः ॥ ५ ॥
 तदायत्सु वाचयति । एष ते गायत्रो भाग इति मे सोमाय ब्रूतादेष ते त्रैष्टुभो भाग
 इति मे सोमाय ब्रूतादेष ते जागतो भाग इति मे सोमाय ब्रूताच्छन्दोनामानां
 साम्राज्यं गच्छेति मे सोमाय ब्रूतादित्येकं वाऽएष क्रीयमाणोऽभिक्रीयते छ-
 न्दसामेव राज्याय छन्दसां साम्राज्याय ध्वन्ति वाऽएनमेतद्यदभिषुण्वन्ति त-
 मेतदाह छन्दसामेव त्वा राज्याय क्रीणामि छन्दसां साम्राज्याय न वधायेत्य-
 थेत्य माहुपविशति ॥ ६ ॥ सोऽभिमृशति । आस्माकोऽसीति स्व-इव ह्यस्यैतद्भ-
 वति यद्वागतस्तस्मादाहास्माकोऽसीति शुक्रस्ते ब्रह्म इति शुक्रं ह्यस्माद्ग्रहं ग्र-
 हीप्स्यन्भवति विचितस्त्वा विचिन्वन्ति सर्वत्वायैतदाह ॥ ७ ॥ अत्र द्वैके । तृणं
 वा काष्ठं वा वित्त्वापास्यान्ति तद् तृणं न कुर्यात्तत्र वै सोमो विडन्या ओषधयो-
 ऽन्नं वै क्षत्रियस्य पिद् स यथा ग्रसितमनुहायाह्विष परास्येदेवं तत्तस्मादभ्येष मृ-
 शेभिचितस्त्वा विचिन्वन्ति तद्यऽप्यास्य विचेतारस्तऽएनं विचिन्वन्ति ॥ ८ ॥
 अथ वासः । विगुणं वा चतुर्गुणं वा मान्दशं वोदग्दशं वोपस्तृणाति तद्राजानं
 मिमीते स यद्राजानं मिमीते तस्मान्मात्रा मनुष्येषु मात्रो यो चाप्यन्यामात्रा ॥ ९ ॥
 सावित्र्या मिमीते । सविता वै देवानां प्रसविता तथो हास्माऽएष सवितृप्रभूत
 एव क्रणाय भवति ॥ १० ॥ अतिछन्दसा मिमीते । एषा वै सर्वाणि छन्दा-
 सि यदतिछन्दास्तथो हास्येन सर्वरेव छन्दोभिर्मितो भवति तस्मादतिछन्दसा मि-
 मीते ॥ ११ ॥ स मिमीते । अभि त्वं देव सवितारमोक्षयोः कविकृतमर्चामि
 सत्यमर्थं रक्तमग्निं दियं मतिं कविम् । ऊर्ध्वा यस्यामतिर्भा अदिद्युतस्तुवी
 मनि शिरयपाणिरमिमीत मरुतुः कृष्ण स्वगिति ॥ १२ ॥ एतया सर्वा-
 नि । एतया चतसृभिरेतया तिसृभिरेतया द्वाभ्यामेतयैकयन्तयैकयन्तया द्वा-
 भ्यामेतया तिसृभिरेतया चतसृभिरेतया सर्वाभिः समस्याज्जलिनाध्यावपति
 ॥ १३ ॥ त आऽवशानं न्याचं मिमीते । त एतद्वाचं न्याचं मिमीतऽप्रा पर्वतद-

मयुनाद्यञ्जनयत्यथाहास्ये मध्यमानायानुमूरीति ॥ २२ ॥ स मन्यति ।
 एत्वा छन्दसा मन्यापि त्रैपुमेन त्वा छन्दसा मन्यामि जागतेन त्वा छन्दसा म-
 न्यति तं वै छन्दोभिरेव मन्यति छन्दांस्ति मध्यमानायान्वाह छन्दां
 यजुमन्वायातयति यथापुमादित्यं रश्मयो जातायानुमूरीत्याह यदा ज्ञापते
 पुमानायेत्यनुमहरन् ॥ २३ ॥ सोऽनुमहरति । भवतं नः समनसौ
 तसावरेपसौ । मा यजुं द्विधं सिद्धं मा यजुपतिं जातभेदसौ शिर्षा भवतमय
 इति शान्तिभवाभ्यामेतद्वदति यथानान्योऽन्यं द्विधं स्याताम् ॥ २४ ॥ अथ सुवे-
 षपहत्याज्यम् । अग्निमभिजुहोत्यग्नावग्नित्थरति प्रविष्ट आभीणां पुत्रोऽभिशस्ति-
 वा । स नः स्योनः सुयजा यजेह देवेभ्यो हव्यं सुदमप्रयुज्यन्त्सहेत्याहुत्यै
 ऽएतमजीजनत तमेतयाहुत्यामैषीत्तस्मादेवमभिजुहोति ॥ २५ ॥ तद्विद्वान्तं भवति ।
 नानुयाजान्यजन्ति शिरो वै यज्ञस्यातिथ्यं पूर्वार्धो वै शिरः पूर्वार्धमेवैतद्यज्ञस्याभि-
 सुंस्करोति स यदा नुयाजान्यजेद्यथा शीर्षतः पर्याहुत्य पादौ प्रतिदध्यादेवं तच्च-
 स्माविद्वान्तं भवति नानुयाजान्यजन्ति ॥ २६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [४.१.] ॥

आतिथ्येन वै देवा इष्टा । तान्समदविन्दन्ते चतुर्धा व्यद्वज्जन्योऽन्यस्य श्रि-
 ऽश्रुतिष्ठमाना अग्निर्वसुभिः सोमो रुद्रैर्वरुण आदित्यैरिन्द्रो मरुद्भिर्वृहस्पतिर्विश्वं
 वैरित्यु द्वैकऽआहुतेते ह त्वेव ते विश्वे देवा ये ते चतुर्धा व्यद्वज्जन्तान्विद्वतानसुर
 सान्यनुव्यवेयुः ॥ १ ॥ तेऽविदुः । प्रापीयां सो वै भवामोऽसुररक्षसानि वै नोऽनु
 वागुद्विपञ्च्यो वै रथ्यामो हन्त संजानामहाऽएकस्य श्रियै तिष्ठामहाऽइति तऽइन्द्रस्य
 श्रियाऽश्रुतिष्ठन्त तस्मादाहु रिन्द्रः सर्वा देवता इन्द्रश्रेष्ठः देवा इति ॥ २ ॥
 तस्मादु ह न स्या अतीयेरन् । य एषां परस्तरामिव भवति स एनाननुव्यवैति ते
 भिषं द्विपतां कुर्वन्ति द्विपञ्च्यो रथ्यन्ति तस्मान्नर्तीयेरन्तस यो हव्यं विद्वान्नी
 यतेऽमिमं द्विपतां करोति न द्विपञ्च्यो रथ्यति तस्मान्नर्तीयेत ॥ ३ ॥ ते होचु
 हन्तेदं तथा कस्वामहै यथान इदमाप्रदिक्मेवाज्यमसदिति ॥ ४ ॥ शतम् १७००
 ते देवाः । जुष्टास्तनूः प्रियाणि धामानि सार्धं सप्रवददरे ते होचरेतेन न
 नानासदेतेन विष्वङ्मयो न एतदतिक्रामादिति कस्योपद्रुगिति तनूनप्तुरेव श
 रस्येति यो वाऽअयं पवतऽएष तनूनपाच्छाकरः सोऽयं मज्जानामुपद्रष्टा प्रविष्ट
 चिप्री माणोदानौ ॥ ५ ॥ तस्मादाहुः । मनो देवा मन्युष्यस्याजानन्तीति म
 संकल्पयति तस्मात्प्रपिपद्यते प्राणो वातो वातो देवेभ्य आचष्टे यथा पुरुषस्य

ब्रह्मर्तुर्नाजानाः करोति तस्मादिमा नाना जायन्तेऽथ यत्सह सर्वाभिर्मिमीते स
 रिल्लष्टा-इव हवेमा जायेरंस्तस्माद्वाऽऽडाचं न्याचं मिमीते ॥ १४ ॥ यद्देवोदा
 न्याचं मिमीते । इमा ऐवैतश्चानावीर्याः करोति तस्मादिमा नानावीर्यास्तस्मा
 ऽऽडाचं न्याचं मिमीते ॥ १५ ॥ यद्देवोदाचं न्याचं मिमीते । विराजमेवैतद्वर्चा
 पराचीं च युनाक्ति पराच्यह देवेभ्यो यद्ब्रह्मत्यर्चाची मनुष्यान्वाति तस्माद्वाऽ
 ऽडाचं न्याचं मिमीते ॥ १६ ॥ अथ यद्दश कृत्वो मिमीते । वशाक्षरा वै विराह
 राजः सोमस्तस्मादश कृत्वो मिमीते ॥ १७ ॥ अथ सोमोपतदनस्य समुत्पाय
 न्तान् । उप्रपीपेण विप्रथ्याति मजाभ्यस्तेति मजाभ्यो हयेन क्रीणाति स यदे
 दधे शिरश्चाधे सौ चान्तरोपेनितमिव तदेवास्यैतत्करोति ॥ १८ ॥ अथ मध्ये
 शून्याकाशं करोति । मजास्त्वानुप्राणन्त्विति तमयतीव वाऽएनेमेतत्समायुज्यम
 णमिव करोति तस्यैतद्वत् एव मध्यतः प्राणमुत्सृजति तं ततः प्राणन्तं मजा अ
 प्राणन्ति तस्मादाह मजास्त्वानुप्राणन्त्विति तद्धे सोमविक्रयिणे मयद्वत्यथा
 पणनस्यैव ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [३. २.] ॥

स वै राजानं पणते । यद्वाजानं पणते तस्मादिदधे सकृन्मर्षं पणय
 स आह सोमविक्रयिन्मयस्ते सोमो राजा इति मय इत्याह सोमविक्रयी तं
 ते क्रीणानीति क्रीणीतीत्याह सोमविक्रयी कलया ते क्रीणानीति भूयो वाऽयत्
 सोमो राजा इतीत्याह सोमविक्रयी भूय एवानः सोमो राजा इति महांस्त्वेव गो
 र्महिमेत्यध्वर्युः ॥ १ ॥ गोधुं प्रतिधूरु । तस्यै मृते तस्यै शरम्भस्यै दुधितस्यै मृ
 तस्याऽध्यातुच्चने तस्यै नृननीते तस्यै पृते तस्याऽध्यामिज्ञा तस्यै वाजिनधे । २
 शकेन ते क्रीणानीति । भूयो वाऽयत् सोमो राजा इतीत्याह सोमविक्रयी भूय एवानः
 सोमो राजा इति महांस्त्वेव गोर्महिमेत्यध्वर्युरेतान्येव दश वीर्याण्युदारय्याथाह । ३
 तेऽधेन ते गवा ने क्रीणामीति क्रीनः सोमो राजेत्याह सोमविक्रयी वयाधेति प्रमृती
 ॥ ३ ॥ स आह चन्द्रं ते वसं ते छागा ने धेनुस्ते मिधुना ने मार्चा तिमृस्तेऽन्या इति
 यद्वर्चापणन्ते एतः सम्पादयन्ति तस्मादिदधे सकृन्मर्षं पणयन्तारण्यन्ते एतः स
 म्पादयन्त्यथ यदध्वर्युरेव गोर्वाीर्याण्युदाचष्टे न सोमस्य सोमविक्रयी महिनो वै सोम
 देवो हि सोमोऽयैतदध्वर्युर्गो महयनि तस्यै परयन्तीर्याणि क्रीणादिति तस्मा
 ध्वर्युरेव गोर्वाीर्याण्युदाचष्टे न सोमस्य सोमविक्रयी ॥ ४ ॥ अथ वन्नुच्च कृन्
 पणते । संवत्ससंमित्रो वै यद्दः एच्च वाऽऽयत्तवः संवन्मस्य तं ऽऽयत्तवः

। ६ ॥ तस्मादेतद्विष्णोर्भ्यनूकम् । मनसा संकल्पयति तद्वातमपि गच्छति । वातो
 ह्येभ्य आचष्टे यथा पुरुष ते मन इति ॥ ७ ॥ ते देवाः । जुष्टास्तनूः प्रियाणि
 ग्रामानि सार्धं समवदादिरे ते होचुरेतेन नः स नानासदेतेन विष्वङ्मयो न ए-
 तदतिक्रामादिति तदेवा अप्येतां नृत्तिक्रामन्ति के हि स्थुर्यदतिक्रामेयुर्नृतं हि
 इदेयुरेकं ह वै देवा व्रतं चरन्ति सत्यमेव तस्मादेषां जितमनपजयं तस्माद्यश् एव-
 ळ ह वाऽअस्य जितमनपजयमेव यशो भवति य एवं विद्वान्तसत्यं वदति तदे-
 त्तानूनमं निदानेन ॥ ८ ॥ ते देवाः । जुष्टास्तनूः प्रियाणि ग्रामानि सार्धं स-
 मवदादिरेऽथेतऽआज्यान्येव गृह्णाना जुष्टास्तनूः प्रियाणि ग्रामानि सार्धं समवद्य-
 न्ते तस्माद् ह न सर्वेणैव समभ्यवेयाज्येनैव जुष्टास्तनूः प्रियाणि ग्रामानि सार्धं
 समभ्यवापानिति येनो ह समभ्यवेयाज्यास्मै द्रुहोदिदं ह्यार्हुर्न सतानुनमिणे द्रो-
 ग्युक्त्यमिति ॥ ९ ॥ अथातो गृह्णात्येव । आपतये त्वा परिपतये गृह्णामीति यो
 वाऽअयं पवतऽएष आ च पतति परि च पतत्येतस्माऽउ हि गृह्णाति तस्मादाहाप-
 तये त्वा परिपतये गृह्णामीति ॥ १० ॥ तनूनमे शाकरायेति । यो वाऽअयं पव-
 तऽएष तनूनसा शाक एतस्माऽउ हि गृह्णाति तस्मादाह तनूनमे शाकरायेति
 ॥ ११ ॥ शकनऽओजिष्ठायेति । एष वै शकौजिष्ठ एतस्माऽउ हि गृह्णाति त-
 स्मादाह शकनऽओजिष्ठायेति ॥ १२ ॥ अथातः समवमृशन्त्येव । एतद् देवा भूयः
 समापिरऽइत्थं नः सोऽमुषासद्यो न एतदतिक्रामादिति तयोऽप्येतत् एतत्सममन्तऽ-
 इत्थं नः सोऽमुषासद्यो न एतदतिक्रामादिति ॥ १३ ॥ ते समवमृशन्ति । अना-
 धृष्टमस्यनाधृष्टं देवानामोऽन इत्यनाधृष्टा हि देवा आसन्ननाधृष्टाः सह सन्तः स-
 मानं वदन्तः सपानं दद्याणा देवानामोऽन इति देवानां वै जुष्टास्तनूः प्रियाणि
 ग्रामान्यनभिः शस्त्वभिः शस्तिषा अनभिः शस्तेन्यमिति सर्वां हि देवा अभिशस्ति
 तीर्णा अञ्जसा सत्यमुपगोपमिति सत्यं वदानि मेदयति क्रमिपमित्येवैतदाह स्थिते मा
 धा इति स्थिते हि तदेवा आत्मानमदधत यत्सत्यमवदन्त्यत्सत्यमकुर्वन्तस्मादाह स्थिते
 मा धा इति ॥ १४ ॥ अथ यास्तदेवाः । जुष्टास्तनूः प्रियाणि ग्रामानि सार्धं समवदादिरे
 तदिन्द्रे संन्यदधन्त वाऽइन्द्रो य एष नपति न ह वाऽएषोऽयं तताप यथा ह वै नमन्यत्कु-
 प्यामेव ळ इवास तेनैतन्नीयेण वपति तस्माद्यदि व्रतवो वीचैरन्यत्पतयऽएवव्रतमन्यु-
 त्सिच्य प्रयक्षेयुः स हि तेषामिन्द्रभाजनं भवति येषु वीक्षणावना वीक्षेत यजमानायैव
 व्रतमभ्युत्सिच्य प्रयत्तेपुरिदं ह्यार्हुर्निद्रो यजमान इति ॥ १५ ॥ अथ यास्तदेवाः ।
 जुष्टास्तनूः प्रियाणि ग्रामानि सार्धं समवदादिरे तत्सार्धं संजघ्ने तस्मात्माभवत्त-
 स्मादाहः सत्यं माम देवनं सामेति ॥ १६ ॥ आक्षणम् ॥ १ [४. २] ॥

न्नोति तस्मात्पञ्च कृत्वः पणते ॥५॥ अथ हिरण्ये वाचयति । शुक्रं त्या शुक्रेण
 क्रीणापीति शुक्रं ध्येतल्लुकेण क्रीणाति यत्सोमं ध्येति हिरण्येन चन्द्रं चन्द्रेणेति चन्द्रं
 ध्येतच्चन्द्रेण क्रीणाति यत्सोमं ध्येति हिरण्येनामृतममृतेनेत्यमृतं ध्येतदमृतेन क्री-
 णाति यत्सोमं ध्येति हिरण्येन ॥ ६ ॥ अथ सोमविक्रयिणमभिमन्त्रयति । सग्रे
 ते गोमिति यजमाने ते गोमिदमेवैतदाह तद्यजमानमभ्याहृत्य न्यस्यत्यस्ये
 ते चन्द्राणीति स आत्मन्येव यैर्य धत्ते शरीरमेव सोमविक्रयी हरते तत्ततः सो-
 मविक्रय्यादत्ते ॥७॥ अथाज्ञायां प्रतीचीनमुख्यां वाचयति । तपसस्तनूरसीति
 तपसो ह वाऽएषा प्रजापतेः सम्भूता युदजा तस्मादाह तपसस्तनूरसीति प्रजापतयेर्य
 इति सा यत्त्रिः संवत्सरस्य विज्ञायते तेन प्रजापतेर्नृणः परमुण पशुना क्रीय-
 सऽइति सा यत्त्रिः संवत्सरस्य विज्ञायते तेन परमः पशुः सहस्रपोषं पुपेयमित्या-
 शिपमेवैतदाशास्ते भूमा वै सहस्रं भूमनं गच्छानीत्येवैतदाह ॥८॥ स वाऽअनेनैवा-
 जां प्रयच्छति । अनेन राजानमादत्तऽआज्ञा ह वै नामैषा युवजंतया घेनमन्वत
 आजति तामेतत्परोऽक्षमजेत्याचक्षते ॥९॥ अथ राजानमादत्ते । मित्रो न एहि सु-
 मित्रध इति शिवो नः शान्त एहीत्येवैतदाह तं यजमानस्य दक्षिणऽऊरौ प्रत्युद्य
 वासो निदधातीन्द्रस्योरुमाविश दक्षिणमित्येष वाऽअत्रेन्द्रो भवति यद्यजमानस्त-
 स्मादाहेन्द्रस्योरुमाविश दक्षिणमित्यशन्नुशन्तमिति मियः मियमित्येवैतदाह स्यो-
 नः स्योनमिति शिवः शिवमित्येवैतदाह ॥ १० ॥ अथ सोमकृयणाननुदिशति ।
 स्वान भ्राज्राङ्घरे वम्भारे हस्त सुहस्त कृशानघेते वः सोमकृयणास्तावत्तत्त्वं मा
 वो दभञ्जिति धिप्पयानां वाऽएते भ्राजनेनैतानि वै धिप्पयानां नामानि तान्येवै-
 भ्य एतवन्वदिक्षत् ॥ ११ ॥ अथात्रापोरुते । गर्भो वाऽएष भवति यो ढीक्षते
 पावृता वै गर्भा ब्रुवन्नेव जरायुणेव तमत्राजीजनत तस्मादपोरुतऽएष वाऽअत्र
 गर्भो भवति तस्मात्परिवृतो भवति परिवृता—इव हि गर्भा ब्रुवन्नेव जरायुणेव
 ॥ १२ ॥ अथ वाचयति । परि माग्ने दुरचरिताद्वाधस्वा मा सुचरिते भजेत्यासीनं
 वाऽएनमेव आगच्छति स आगतऽलक्षिष्ठति तन्मिथ्याकरोति व्रतं प्रमीणाति तस्यो
 हैषा पूयपरिचक्षिस्तथो हास्यैतच्च मिथ्याकृतं भवति न व्रतं प्रमीणाति तस्मादाह
 परि माग्ने दुरचरिताद्वाधस्वा मा सुचरिते भजेति ॥१३॥ अथ राजानमादायो-
 क्षिष्ठति । उदायुषा स्वायुषोदस्थाममृतां २॥॥अन्वित्यमृतं वाऽएषोऽनूक्षिष्ठति यः
 सोमं क्रीतं तस्मादाहोदायुषा स्वायुषोदस्थाममृतां २॥॥अन्विति ॥ १४ ॥ अथ
 राजानमादायादोदणमभिप्रैति । प्रति पुन्यामपगहि स्वस्ति ग्रामनेहसम् । येन

तान्ममपुत्रीन्दते तान्ममः पुत्रान्मम

आगच्छन्ति मन्त्रान्ममोऽन्यं पापमवदद्यात् पुमानभ्यामपुनर्दीक्षायाः प्रवृत्तिः
बालानां दीक्षापरवत् ॥ १ ॥ तेऽग्निर्नैव त्वचं विपुन्याङ्गयन् । तपो वाऽ
पि दीक्षा तद्वान्तरां दीक्षापुण्यं सत्तद्वान्तरां दीक्षायाः प्रवृत्तिः
कन्तुपुनर्दीक्षाञ्चन्त संतरां मेखलां पुण्यस्तापैर्नानामेतत्तती पुण्यस्य
सुपुन्यद्वयः प्राचीनमवन्तं वा करोत्यग्रतः वा नृदति तत्सुपुन्यद्वयः
सोऽग्निर्नैव त्वचं विपुन्याङ्गयन् । तपो वाऽग्निस्तपो दीक्षा
संस्तुपुनर्दीक्षाञ्चन्त संतरां मेखलां पुण्यस्तापैर्नानामेतत्तती पुण्यस्य
वा इत्युक्तं ॥ २ ॥ तेऽग्निर्नैव त्वचं विपुन्याङ्गयन् । अग्निर्नैव
अग्निर्नैव त्वचं विपुन्याङ्गयन्त संतरां मेखलां पुण्यस्तापैर्नानामेतत्तती
सुपुन्यद्वयः प्राचीनमवन्तं वा करोत्यग्रतः वा नृदति तत्सुपुन्यद्वयः
सोऽग्निर्नैव त्वचं विपुन्याङ्गयन् । तपो वाऽग्निस्तपो दीक्षा
संस्तुपुनर्दीक्षाञ्चन्त संतरां मेखलां पुण्यस्तापैर्नानामेतत्तती पुण्यस्य
वा इत्युक्तं ॥ ३ ॥ तेऽग्निर्नैव त्वचं विपुन्याङ्गयन् । अग्निर्नैव
अग्निर्नैव त्वचं विपुन्याङ्गयन्त संतरां मेखलां पुण्यस्तापैर्नानामेतत्तती
सुपुन्यद्वयः प्राचीनमवन्तं वा करोत्यग्रतः वा नृदति तत्सुपुन्यद्वयः
सोऽग्निर्नैव त्वचं विपुन्याङ्गयन् । तपो वाऽग्निस्तपो दीक्षा
संस्तुपुनर्दीक्षाञ्चन्त संतरां मेखलां पुण्यस्तापैर्नानामेतत्तती पुण्यस्य
वा इत्युक्तं ॥ ४ ॥ तेऽग्निर्नैव त्वचं विपुन्याङ्गयन् । अग्निर्नैव
अग्निर्नैव त्वचं विपुन्याङ्गयन्त संतरां मेखलां पुण्यस्तापैर्नानामेतत्तती
सुपुन्यद्वयः प्राचीनमवन्तं वा करोत्यग्रतः वा नृदति तत्सुपुन्यद्वयः
सोऽग्निर्नैव त्वचं विपुन्याङ्गयन् । तपो वाऽग्निस्तपो दीक्षा
संस्तुपुनर्दीक्षाञ्चन्त संतरां मेखलां पुण्यस्तापैर्नानामेतत्तती पुण्यस्य
वा इत्युक्तं ॥ ५ ॥ देवानामु द स्प दीक्षितानाम् । यः समिद्धोक्त
ध्यायं वा विपुन्याङ्गयन् नृद द स्मेनरस्येनरथ रूपेणेतरेत्येतत्तमी
सोऽग्निर्नैव त्वचं विपुन्याङ्गयन्त संतरां मेखलां पुण्यस्तापैर्नानामेतत्तती
सुपुन्यद्वयः प्राचीनमवन्तं वा करोत्यग्रतः वा नृदति तत्सुपुन्यद्वयः
सोऽग्निर्नैव त्वचं विपुन्याङ्गयन् । तपो वाऽग्निस्तपो दीक्षा
संस्तुपुनर्दीक्षाञ्चन्त संतरां मेखलां पुण्यस्तापैर्नानामेतत्तती पुण्यस्य
वा इत्युक्तं ॥ ६ ॥ ते होतुः । अग्नीत्यं
वादिपुन्यद्वयः प्राचीनमवन्तं वा करोत्यग्रतः वा नृदति तत्सुपुन्यद्वयः
सोऽग्निर्नैव त्वचं विपुन्याङ्गयन् । तपो वाऽग्निस्तपो दीक्षा
संस्तुपुनर्दीक्षाञ्चन्त संतरां मेखलां पुण्यस्तापैर्नानामेतत्तती पुण्यस्य
वा इत्युक्तं ॥ ७ ॥ तेऽविदुः । अयं वै नोति
स्वप्नोऽस्यैव रूपमाम तेन उक्ताः स्यतिमोक्षायामहे तेन स्वर्गं लोकं
ध्यायन्तुति तेऽग्नेरेव रूपमभवन्तेन उक्ताः स्यत्यमुच्यन्त तेन स्वर्गं
मादनुयत त्वचोऽप्येव एतदग्नेरेव रूपं भवति तेन उक्ताः स्यतिमुच्यन्ते तेन
लोकाः प्रमरन्ते स वै समिधमेवाभ्यावृधदवान्तरदीक्षापुनैति ॥ ८ ॥
यमप्यादधाति । अग्ने व्रतपास्त्ये व्रतपा इत्यग्निर्नैव देवानां
यमप्यास्त्ये व्रतपा इति या त्व तनुरियथं सा मयि यो मम तनुरेपा सा त्वचि । सा
तदग्निना त्वचं विपुन्याङ्गयन्तेऽनु मे दीक्षां

दीक्षापुनैति संतरामङ्गलीचते संतरां मेखलां
पुण्यस्यो ॥ ९ ॥ अयं नमो मन्तीभिरुपचरन्ति । तपो वाऽग्निस्तपो
पुण्यस्यो ॥ १० ॥ अथ मन्तीभिरुपचरन्ति ॥ १० ॥ अथ मन्तीभिरुपचरन्ति ॥ १० ॥
मन्तीभिरुपचरन्ति राजानमाप्यायन्ति वृजो वाऽश्वाज्यं रेतः सोमं

[illegible]

|| 2 || :hkhkh || { ' } || hkhkhkh || 2 ||

[illegible]

येन देतः सोमं हि तस्मात्तु इति सामेति तस्मान्मदन्तीरुपस्पृश्य राजानमाप्याययन्ति ॥११॥
तदाहुः। यस्माऽएतदाप्यायनं क्रियतऽस्मातिथ्यं सोमाय तमेवाग्रऽप्याययेयुरथा-
वान्तरदीक्षां यथा तानूनमाणाति तदु तथा न कुर्याच्चस्य वाऽएवं कर्माच्च वाऽएना-
न्तसमदविन्दते सधंशमेव पूर्वमुपाययथावान्तरदीक्षां यथाप्यायनम् ॥१२॥ तद्यदा-
प्याययन्ति । देवो वै सोमो दिवि हि सोमो वृत्रो वै सोम आसीत्तस्यैतच्छरीरं यद्विरयो
यद्वरमानस्तदेव पोशानानामौषधिर्जायतऽस्ति इस्माह श्वेतकेतुरैवात्कस्तिमेतदाहृत्या-
धियुषवन्ति तां दीक्षोपमज्जिस्तानूनं पुराप्यायनेन सोमं कुर्वन्तीति तथोऽप्येनामेव एत-
दीक्षोपमज्जिस्तानूनं पुराप्यायनेन सोमं करोति ॥१३॥ मधु सारयमिति वाऽआहुः । य-
द्वां ह वै मधु सारयमथैतऽएव स रघो मधुकृतो यद्वत्त्रिजस्तद्यथा मधु मधुकृत आप्याय-
येयुरेवमथैतद्यज्ञमाप्याययन्ति ॥१४॥ यज्ञेन वै देवाः । इमां जिति जिग्युषं पामिषं
जितिस्तं होतुः कथं न इवं मनुष्यैरनभ्यारोह्यं स्यादिति ते यज्ञस्य रुसं धीत्वा
यथा मधु मधुकृतो निर्धयेयुर्विदुः यज्ञं यूपेन योषयित्वा त्रिरोऽभवद्यथ यदेनेनायोपयं-
स्तस्माद्यूपो नाम ॥१५॥ तद्वाऽश्वीणामनुश्रुतमासं । ते यज्ञं समभरन् यथायं यज्ञः
स्तमम्भृत एवं वाऽएष यज्ञं समम्भरति यो वीक्षते वाग्वै यज्ञस्तद्यदेवात्र यज्ञस्य
निर्धतिं यद्विदुः तदेवैतत्पुनराप्याययति ॥१६॥ ते वै पद्भूत्वाप्याययन्ति । पद्भूत्वाऽ-
श्वतुव श्वतुव एवैतद्भूत्वाप्याययन्ति ॥१७॥ तऽप्याप्याययन्ति । अथ शूरं शूरे देव
सोमाप्यायतामिति तदस्यां शूमं शूमेवाप्याययन्तीन्द्रायैकधनविदऽइतीन्द्रो वै
यज्ञस्य देवता तस्मादाहेन्द्रायेत्येकधनविदऽइति शतं शतं ह स्म वाऽएष देवा-
न्मयेकैक एवाथ शूरेकधनानां प्यायतं दश-दश वा तुभ्यमिन्द्रः प्यायतामा
त्वमिन्द्राय प्यायस्वेतीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता सा यैव यज्ञस्य देवता तामेवैतदाप्या-
ययत्या त्वमिन्द्राय प्यायस्वेति तदेतस्मिन्नाप्यायनं दधात्याप्याययास्मान्त्सखीन्त्स-
न्या मेधेयेति सं यत्सन्नोति तत्तदाह यत्सन्नेत्यथ यदनुवृते तदु तदाह यन्मेधेयेति
स्वस्ति ते देव सोम मुत्यामशीयेत्येका वाऽएतेषामाशीर्भवत्यृत्विजां च यजमान-
स्य च यज्ञस्योदचं गच्छेमेति यज्ञस्योदचं गच्छानीत्येवैतदाह ॥१८॥ अथ मस्तरे
निन्दुवते । उत्तरं उपचारो वै यज्ञोऽयैतद्वत्त्रिणवान्वित्याप्याययन्त्याग्निर्वै यज्ञ-
स्तद्यज्ञं पृष्ठतः कुर्वन्ति तन्मिध्याकुर्वन्ति देवेभ्य आहृदच्यन्ते यज्ञो वै मस्तरेस्तद्यज्ञं
पुनरारभन्ते तस्यो हेषा शायरिचचित्तयो हेषामेतन्न मिध्याकृतं भवति न देवेभ्य
आहृदच्यन्ते तस्मात्प्रस्तरे निन्दुवते ॥१९॥ तदाहुः । अक्ते निन्दुवीरा इ नुन-
क्ता इत्यनके हव निन्दुवीरानुमहरणं ह्येवाकस्य ॥२०॥ ते निन्दुवते । पृष्ठा

यान्त् वयमङ्गिरस इति ॥ १४ ॥ ते होचुः । वाऽअन्येन यज्ञादप्य
 रामेव सुत्यां धियामहाऽइति ते यज्ञं संजहुस्ते यज्ञं सम्भृत्यो
 र्वाँ त्वमस्मभ्यमग्ने प्रावोचोऽथ वयमद्यसत्यामेव तुभ्यं प्रमूमोऽङ्गिरो
 नस्तवथ होतासीति ॥ १५ ॥ तेऽन्यमेव प्रतिप्राजिघ्रुः । अङ्गिरसो
 नुरसोऽन्येऽन्वागत्य चुफुधुरिव कथं नु नो दूतश्चरन्त प्रत्याहथा इति
 होवाच । अनिन्धा वै मावृषत सोऽनिन्धैर्हतो नाशकप्रक्रमितुमि
 निन्धस्य हतो नापक्रामेत्तऽपतेन सद्यःक्रियाङ्गिरस आदित्यानयान
 ःकीः ॥ १७ ॥ तेभ्यो वाचं वृत्तिणामानयन् । तां प्रत्यगृह्णन्हा
 तिग्रहीष्याम इति तद् तद्यज्ञस्य कर्मन व्यमुष्यत यज्ञाक्षिणमासीत् ॥
 भ्यः सूर्यं वृत्तिणामानयन् । तं प्रत्यगृह्णन्स्मद् ह स्माहुरङ्गिरस
 आर्तिवर्जनाः स्यो यं वृत्तिणीया अपि वाऽमस्माभिरेव प्रतिगृहीतो
 तीति तस्मात्सद्यःक्रियोऽदवः दवेतो वृत्तिणा ॥ १८ ॥ तस्य हवम
 रति । तदेतस्य रूपं क्रियते य एष तपति यद्यरयं दवेतं त
 गैरेव दवेतः स्यात्तस्य रूपः पुनस्तादभवति तदेतस्य रूपं क्रियते य
 ॥ २० ॥ तेभ्यो ह वा वचक्रोध । केन प्रदेप धेयान्वन्धुना केना य
 णिष्ठ न मामिति सा हेभ्योऽपवक्राम सोभयान्तरेण देवासु रान्तसंय
 णी भूत्वावदाना चचार तामुपैव देवा अमन्त्रयन्तोप्रासुरा अग्निंरय
 प्रास सहरत्ता इत्यमुरत्तसमसुराणां ॥ २१ ॥ सा देवानुपावत्स
 य इ उपावर्तेय किमे ततः स्यादिति पूर्वामेव स्वाग्नेराहुतिः प्राप्स्यसि
 देवानुवाच यां मया क्तां चाशिपमाशासिष्यध्वे सा वः सर्वा समि
 सिवदेवानुपाववर्त ॥ २२ ॥ स युद्धार्थमाणे ऽग्नौ । उत्तरवेदि व्यापा
 नामवेदे देवा अप्रवन्तुर्वा स्वाग्नेराहुतिः प्राप्स्यतीति तदेवैनामेतत्पूर्वा
 प्रामोति वाग्ध्वेषा निशनेनाथ यदुत्तरवेदिमुशकिरति यत्रस्यैव सर्वे
 यज्ञो वायु षोपा ॥ २३ ॥ तां वै युगशम्येन विमिमीते । युगेन यत्र
 मपया य तो हरन्ति युगशम्येन वै योग्यं युज्वन्ति सा युदेवाः मिथ
 शान्तेवाचरत्तेवैनामे तद्यज्ञे युनक्ति ॥ २४ ॥ तस्माद्विद्वत्तदक्षिणां न
 । सिध्दरी हनं भूत्वाक्षिणोति नो हामाकुर्वति सिध्दरी हनं भू
 रान्यस्मै दद्यात्तं तदन्वयात्मनः कुर्वति तस्माद्यो ऽभ्यापि पाप
 स्यात्तस्माद्वपनां दद्यात्तम यद्वदति तदेनं मिध्दरी भूत्वा न

रायः प्रेपे भगायऽञ्चतमृतवादिभ्य इति सत्यं सत्यवादिभ्य इत्येवैतदाह नमो
 घावापृथिवीभ्यामिति तदाभ्यां घावापृथिवीभ्यां निन्दुवते ययोरिदं सर्वमपि
 ॥ २१ ॥ अथाह समुल्लुप्य प्रस्तरम् । अग्नीन्मदन्त्यापाऽइति मदन्तीत्यग्ने
 ताभिरेहीत्युपर्युपर्यग्निमतिहरति स यन्नानुप्रहरत्येतेन ह्यत ऊर्ध्वान्यहानि प्र
 प्यन्धवत्यथ यदुपर्युपर्यग्निमतिहरति तदेवास्यानुप्रवृतभाजनं भवति तमग्नी
 यच्छति तमग्नीन्निदधाति ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ [४. ३] ॥

ग्रीवा वै यज्ञस्योपसदः गिरः प्रवर्ग्यः । तस्माद्यदि प्रवर्ग्यवान्भवति प्र
 मचर्यायोपसद्भिः प्रचरन्ति तद्ग्रीवाः प्रतिदधाति ॥ १ ॥ तथाः पूवाद्देवता
 भवन्ति । ता अपराद्देवता या याज्यास्ता अनुवाक्यास्तद्व्यतिपजति
 दिमानि ग्रीवाणां पूर्वाणि व्यतिपक्तानोमान्यस्थानि ॥ २ ॥ देवाश्च वाऽश्चसुराश्च ।
 उभये प्राजापत्याः पस्पृधिर ततोऽसुरा एषु लोकेषु पुरश्चक्रिरेऽयस्मयीमेवासि
 न्लोके रजतामन्तरिक्षे हरिणीं दिवि ॥ ३ ॥ तत्रै देवा अस्पृणवत । तदुपताभि
 रुपमजिरुपासीदस्तद्युपासीदस्तस्मादुपसदो नाम ते पुरः प्राभिन्दन्निमालोकान्मा
 नयन्स्तस्मादाहुरुपसदा पुरं जयन्तीति यद्देवासाते तेनेमां मानुषीं पुरं जयन्ति
 ॥ ४ ॥ एताभिर्वै देवा उपसद्भिः । पुरः प्राभिन्दन्निमालोकान्प्राजयन्स्तथोऽप्येष
 एनप्राहवास्माऽअस्मिन्लोके कुरचन पुरः कुरुतऽइमन्तेवैतन्लोकान्मभितृचीमां
 न्लोकान्मनयति तस्मादुपसद्विर्यजते ॥ ५ ॥ ता वाऽआज्यहाविषो भवन्ति । इ
 चो वाऽआज्यमेतेन वै देवा यजेणाज्येन पुरः प्राभिन्दन्निमालोकान्प्राजयन्स्तथो
 ऽप्येष एतेन यजेणाज्येनान्लोकान्मभितृचीमां न्लोकान्मजयति तस्मादाज्यह
 विषो भवन्ति ॥ ६ ॥ स वाऽअष्टौ कृत्यो नृणां गृह्णाति । चतुरूपभृत्यथोऽइतर
 पादुरचनुरेव कृत्यो नृणां गृह्णाति दष्टौ कृत्य उपभृतीति ॥ ७ ॥ स वाऽअष्टौ
 कृत्यो नृणां गृह्णाति । चतुरूपभृति तद्वज्रमभिभारं करोति तेन यजेणाभिभारेणेषां
 न्लोकान्मभितृचीमां न्लोकान्मनयति ॥ ८ ॥ अग्नीषोमी वै देवानाथ सयुजौ
 आनाथ मायं गृह्णाति विष्णव एकाकिनेऽन्यतरमेवायारमाधारयति यथं कु
 र्याद्वृत्तिकामनि वाऽउत्तरमायारमायार्याभिजित्याऽअभिजयानीति तस्मादन्यतः
 देवाभारमायारयति यथं गृह्णाति ॥ ९ ॥ अथाध्याप्य न होतारं पृष्टणीते
 मन्त्रं होतारमिन्द्राग्रेणसिग्निं होता होतृपदनऽउपचिरयं प्रसीति प्रमूतोऽध्व
 पुरःसदः ॥ १० ॥ स आरातिशामन्नमन्पुनर्महीति । आध्याप्याहान्ति यजे

युसमान्वन्धवे वृदाति तद् नान्यत्रात्मनः कुरुतऽ एषो निवृत्तदक्षिण
 ॥ २५ ॥ अथ शम्भ्यां च स्फ्यं चादत्ते । तद्य एष पूर्वाध्वः उत्तराध्वः
 वति तस्मात्प्रत्यङ् प्रक्रामति त्रीन्वि क्रमांस्तचात्वा लं परिलिखति स
 लस्य मात्रा नात्रमात्रास्ति यत्रैव स्वयं मनसा मन्येतोप्रेणोत्करं तद्यत्
 लिखेत् ॥ २६ ॥ स वेद्यन्तात् । जुदीचींशः शम्भ्यां निदधाति स
 तत्प्रायनी मे ऽसीतीमा भेदै तदाहास्या ः हि तप्त एति ॥ २७ ॥ अ
 । जुदीचींशः शम्भ्यां निदधाति स परिलिखति वित्तायनी मे ऽसीतीमा
 स्याः हि विविदान एति ॥ २८ ॥ अधानुवेद्यन्तम् । प्राचींशः शम्भ्यां
 स परिलिखत्यवतान्मा नाथितादितीमामेवैतदाह यत्र नाथैत न्मावता
 अधोत्तरतः । प्राचींशः शम्भ्यां निदधाति स परिलिखत्यवतान्मा
 मामेवैतदाह यत्र व्यथैतन्मातवतादिति ॥ ३० ॥ अथ हरति । यत्र ह
 बुपसीदति स वा अग्नीनामेव नामानि गृह्णहरति यान्वाऽअमृदेव
 नहोत्राय प्रावृणत ते प्राधन्वंस्तऽइमा एव पृथिवीरूपासर्पन्निग्रामहैव
 परे तेनैवैतन्निदानेन हरति ॥ ३१ ॥ स प्रहरति । विवेदग्निर्नभो न
 आयुना नाम्नेहीति स यत्प्राधन्वंस्तवायुर्दधाति तत्समीरयति योऽस
 मसीति योऽस्यां पृथिव्यामसीति हत्वा निदधाति यत्तेऽनाधृष्टनाम य
 दधऽ इति यत्तेऽनाधृष्टं रत्तोभिर्नाम यज्ञियं तेन त्वादधऽइत्येवैत
 देववीतयऽइति चतुर्थं हरति देवेभ्यस्त्वा जुषां हरामीत्येवैतदा
 सत्तेरचात्वालदरति चतस्रो वै दिशः सर्वाभ्य एवैनाभेतद्विग्भ्यो ह
 अधानुव्यूहति । मिथ्यसि सपन्नसाही देवेभ्यः कल्पस्येति सा यवे
 भूत्याशान्तेवाचरत्तेवैनामेतदाह मिथ्यस्यसीति सपन्नसाहीति त्वय
 त्नान्नापीयसः क्रियास्मेत्येवैतदाह देवेभ्यः कल्पस्येति योपा वाऽउ
 धृतदेवेभ्यः कल्पयति ॥ ३३ ॥ तां वै युगमात्री वा सर्वतः करोति
 वा दश-दश पदानि दशाक्षरा वै विराडाग्नौ विराडाग्नौ मध्ये ना
 रोनि समानत्रासीनो व्याघारयाणीति ॥ ३४ ॥ तामद्भिरभ्युत्तति । स
 धंशः भूत्याशान्ते वाचरन्तान्तिगपस्तामद्भिः शमयति योपा वाऽउ
 तदेवेभ्यो हिननि तस्मादद्भिरभ्युत्तति ॥ ३५ ॥ सोऽभ्युत्तति ।
 त्नामाग्नी देवेभ्यः शुन्धस्वेत्यथ मिक्नाभि रनुचिकरत्पलंकारो न्वे
 जन्न ऽद्व हि मिक्ना यद्यथा ऽ एतद्भ्या नरस्य भस्म यत्सिक्क
 भस्याभायाम्भ्युत्तति तयो र्नामग्निर्न हिनस्ति तस्मात्सिक्कताभि

पदकृते जुहोति ॥ ११ ॥ अथाह सोमायानुमूहीति । आश्राव्याह सोमं यजेति
 पदकृते जुहोति ॥ १२ ॥ अथ यदुपभृत्वाज्यं भवति । तत्समानयमान आह
 विष्णवेऽनुमूहीत्याश्राव्याह विष्णुं यजेति वपदकृते जुहोति ॥ १३ ॥ स यत्स-
 ानत्र तिष्ठन्जुहोति । न यथेदं प्रचरन्तसंचरत्यभिजित्याऽअभिजयानीत्यथ यदे-
 । देवता यजति वृजमेवैतत्संस्करोत्यग्निमनीकं सोमं शनपं विष्णुं कुन्म-
 ॥ १४ ॥ संवत्सरो हि वृजः । अग्निर्वाऽअहः सोमो रात्रिरथ यवन्तरेण
 विष्णुरेतद्वै परिह्रवमानं संवत्सरं करोति ॥ १५ ॥ संवत्सरो वृजः । एतेन वै देवाः
 संवत्सरेण वृजेण पुरः प्राभिन्दन्निमान् लोकान्प्राजयंस्तथोऽप्यैष एतेन संवत्सरेण
 जेणेमाल्लोकान्प्रभिनत्तीमान् लोकान्प्रजयति तस्मादेता देवता यजति ॥ १६ ॥
 ३ वै तिष्ठ उपमद उपेयात् । त्रयो वाऽश्चतवः संवत्सरस्य संवत्सरस्यैवैतद्रूपं क्रियते
 संवत्सरमेवैतत्संस्करोति द्विकेया प्रचरति द्विकेया ॥ १७ ॥ ताः पदसम्प-
 यन्ते । पद्वाऽश्चतवः संवत्सरस्य संवत्सरस्यैवैतद्रूपं क्रियते संवत्सरमेवैतत्संस्क-
 करोति ॥ १८ ॥ यष्टु द्वादशोपमद उपेयात् । द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्स-
 रस्यैवैतद्रूपं क्रियते संवत्सरमेवैतत्संस्करोति द्विकेया प्रचरति द्विकेया ॥ १९ ॥
 शरचतुर्विंशतिः सप्तमघन्ते । चतुर्विंशतिर्वै संवत्सरस्यार्धमासाः संवत्सर-
 स्यैवैतद्रूपं क्रियते संवत्सरमेवैतत्संस्करोति ॥ २० ॥ स यत्सायम्प्रातः प्रचरति ।
 तथा ह्यत्र सम्पत्सम्पद्यते स यत्पूर्वाहणे प्रचरति तज्जयत्यथ यदपराहणे प्रचरति
 मुजितमसदित्यथ यज्जुहोतीदं वै पुरं युध्यन्ति तां जित्वा स्यात् सतीं प्रपद्यन्ते
 ॥ २१ ॥ स यत्प्रचरति । तदुध्यत्यथ यत्संतिष्ठते तज्जयत्यथ यज्जुहोति स्यामे-
 वैतत्सतीं प्रपद्यते ॥ २२ ॥ स जुहोति । यमा द्विकेस्यान्हः प्रचरिष्यन्भवति या
 तेऽश्वमेऽयःशया तनूर्वर्षिष्ठा गह्वरेष्ठा । उग्रं वृचोऽश्वावधीत्स्वैपं वृचोऽश्वावधी-
 त्स्वाहेत्येवैरूपा हि मासीदयस्मयी हि मासीत् ॥ २३ ॥ अथ जुहोति । यया
 द्विकेस्यान्हः प्रचरिष्यन्भवति या तेऽश्वमे रजःशया तनूर्वर्षिष्ठा गह्वरेष्ठा । उग्रं वृचो
 ऽश्वावधीत्स्वैपं वृचोऽश्वावधीत्स्वाहेत्येवैरूपा हि मासीदजता हि मासीत् ॥ २४ ॥
 अथ जुहोति । ययाद्विकेस्यान्हः प्रचरिष्यन्भवति या तेऽश्वमे हरिशया तनूर्वर्षि-
 ष्ठा गह्वरेष्ठा । उग्रं वृचो अशवधीत्स्वैपं वृचोऽश्वावधीत्स्वाहेत्येवैरूपा हि मा-
 सीदरिणी हि मासीत्पु द्वादशोपमद उपेयाचतुरहमेकया प्रचरेत्चतुरहमेकया
 ॥ २५ ॥ अष्टातो व्रतोपमदामेव । पञ्चर्षिर्वाऽश्वन्या उपमदः पुरोऽहो रन्याः स
 यासामेकं प्रथमादं दोग्ध्यथ दशथ त्रींस्ताः पञ्चर्षीत्य यासां त्रीन्वथमादं दोग्ध्यथ

सोऽनुचिकिरति मिथ्यसि सपत्नसाही देवेभ्य शुम्भस्वेत्यधैनां च
 छन्नैताधिरात्रिवसति ॥ ३६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [५१] ॥

इधमभ्यादधति । उपयमनीरूपकल्पयन्त्याज्यप्रधिश्रयति स्रुजं
 संमाष्ट्यथोपयज्यं पञ्चगृहीतं गृहीते यदा पूदीप्त इधो भवति ॥ १ ॥
 छन्तीधम् । उपयज्यन्त्युपयमनीरूपाहास्ये महियमाणाया नुबुद्धेकस्य
 त्यनवैति प्रतिप्रस्थातैकस्फययैतस्मान्मध्यमाछद्मोऽय एष वेदेजयनार्थं भव
 त्रान्तः पातेन मार्षत्यस्य वेदेर्व्यवच्छिन्नं भवति तदेवैत दनुसंतनोति
 दैके । ओत्तरवेदेरनुदायान्ति तदु तथा न कुर्याद्वैतस्मान्मध्यमाछद्मं
 ऽभ्यायन्त्यागच्छन्त्युत्तरवेदिम् ॥ ३ ॥ शतम् १८०० ॥ ॥ पौक्षणीरा
 मपुरस्तादेवाग्रे प्रोक्षत्युदङ् तिष्ठन्निन्द्रघो एस्त्वा वसुभिः पुरस्त्वद्वोप
 तदाह ॥ ४ ॥ अथ परचात्प्रोक्षति । प्रचेतास्त्वा रुद्रैः परचात्पा त्वि
 स्त्वा रुद्रैः परचाद्रोपायत्वित्येवैतदाह ॥ ५ ॥ अथ दक्षिणतः प्रोक्षति
 वास्त्वा पितृभिर्दक्षिणत पात्विति मनोजवास्त्वा पितृभिर्दक्षिणतो गोप
 तदाह ॥ ६ ॥ अथोत्तरतः प्रोक्षति । विश्वकर्मा त्वादित्यैरुत्तरतः पात्विति
 त्वादित्यैरुत्तरतो गोपायत्वित्येवैतदाह ॥ ७ ॥ अथ याः पौक्षण्यः पिभि
 तयेऽपते पूर्वैस्तक्ती तयोर्वा वृक्षिणा ता न्यन्तेन वहिर्वेदि निनयतीदमहं
 र्धा पञ्चाग्निः सृजामीति सा यदेवावः सिध्नी भूत्वाशान्ते वाचरत्तामेवास
 वहिर्धा पञ्चाग्निः सृजति यदि नाभि चरेद्युः ऽग्निचरेवादिशेदिदमहं
 मुमभि निःसृजामीति तमेतया शुचा विध्यति ॥ शोचमेवामुं लोकमे
 स य द्धार्यमाणेऽग्नी । उत्तरवेदि व्यापारयति यदेवैनामग्ने देवा अत्र
 ग्नेराहुतिः प्राप्स्यतीति तदेवै नामतत्पूर्वामग्नेराहुतिः प्राप्नोति येष
 वीर्धा मयाकौ चाशिपमाशासिष्यध्वे सा वः सर्वे समर्पिष्यतः इति
 त्विजो यजमानायाशिपमा शासते सार्ष्णं सर्वे समर्प्यते ॥ ९ ॥ तद
 कुर्वन्द्वायं करोति । यदुत्तरवेदि व्यापारयत्यथ येषां मध्येनामिकेन
 ये पूर्वै स्तक्ती तयोर्वा वृक्षिणा ॥ १० ॥ तस्यामाचारयति । मिथ्य
 त्यथा परयोरुत्तरस्याध मिथ्यस्यस्यादित्यग्निः स्वाहेत्यथापरयोर्दक्षि
 णसि द्यवग्निः क्षवग्निः स्वाहेति यदीवै युजुः प्वाशीस्तमग्न च क्षमं
 ऽजमे वीर्यं ॥ ११ ॥ अथ पूर्वयोरुत्तरस्याध । मिथ्यसि मुमवा
 स्योप अग्निः स्वाहेति तन्मनामाशास्ते यदाह मुमवाग्निरिति

वाच्यं ताः पुरोऽर्चीर्णा वु पुरोऽर्चीन्नाः पुरोऽर्चीर्णाः पुरोऽर्चीन्नाः ॥ २६ ॥ तपसा वु लोकं जयन्ति । तदर्थं नृपरा-पर पर अर्चयन्ते
 परः परः धेयाधेसं लोकं जयन्ति नृमोयान् देवास्मिन्लोके भवति पुरो
 रोऽर्चीरुपसद उच्येति तस्माद् पुरोऽर्चीरेवोपसद उपेयाद्यप्यु ग्रहणं
 त्र्यश्चतुरहं दोहयेद्व्या चतुरहमेकं चतुरहम् ॥ २७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २८ ॥
 तृतीयः मपाठकः ॥ कण्टिकांशुया ॥ २२ ॥ अनुगोष्पापः [११]

तद्य एष पूर्वार्थो विपिष्ठ सृणाराजो भवति । तस्मात्पादविक्रमादि-
 स्तुछद्दं निहन्ति सोऽन्तःपातः ॥ १ ॥ तस्मान्मध्यमाछद्दोः । अर्च-
 दश विक्रमान्मक्रामति तद्वद्दं निहन्ति सा वृत्तिणा धेयिणिः ॥ २ ॥
 ध्यमाछद्दोः । उदह पञ्चदश विक्रमान्मक्रामति तद्वद्दं निहन्ति सोऽन्तः
 ॥ ३ ॥ तस्मान्मध्यमाछद्दोः । पाद पुरोऽर्चयन्ते विक्रमान्मक्रामति तद्वद्दं
 न्ति स पूर्वार्थः ॥ ४ ॥ तस्मान्मध्यमाछद्दोः । दक्षिणा ग्रहणं विक्र-
 मति तद्वद्दं निहन्ति स दक्षिणोऽर्चयन्तः ॥ ५ ॥ तस्मान्मध्यमाछद्दोः ।
 ग्रहणं विक्रमान्मक्रामति तद्वद्दं निहन्ति स उत्तरोऽर्चयन्त एषा मय
 ॥ ६ ॥ अथ यत्त्रिंशद्विक्रमा परचाञ्चवति । त्रिंशद्विक्रमा वु विक्रम-
 देवा अस्मिन्लोके मृत्यतिष्ठन्तथोऽर्चयन्त एतद्विराजन्वास्मिन्लोके मृत्यतिष्ठति ॥
 अथोऽर्चयन्ति त्रयस्त्रिंशदस्यः । त्रयस्त्रिंशदसरा वु विराजन्वास्मिन्लोके
 तित्तिष्ठति ॥ ८ ॥ अथ यत्पञ्चत्रिंशद्विक्रमा प्राची भवति । पञ्चत्रिंश-
 पृहती पृहत्या वु देवाः स्वर्गं लोकं समारनुवत तथोऽर्चयन्त एतद्वद्दं
 लोकं समरनुते सोऽर्चयन्ति विष्वाहवनीयो भवति ॥ ९ ॥ अथ यत्चतुर्वि-
 विक्रमा पुरस्ताञ्चवति । चतुर्विंशत्यक्षरा वु गायत्री पूर्वार्थो वु पञ्च-
 पूर्वार्थे पञ्च यत्रस्य तस्माच्चतुर्विंशत्यक्षरा पुरस्ताद्ववत्येपा प्राजावेदे-
 अथ पुरस्ताद्वरीयसी भवति । पुरस्ताद्वरीयसी पृथुश्रोणिरिति वु योर्वा-
 योऽर्च पुरस्ताद्वरीयसी भवति पुरस्तादेवैतद्वरीयः प्रजानं करोति तस्मात्पञ्च-
 पुरिकादिमाः प्रजाः प्रजायन्ते ॥ ११ ॥ नासिका ह वाऽर्चयन्त यत्रस्य
 पाचार्यं यदेनापुचरां यदेरुपकिरति तस्मात्तत्तवेदिनाम् ॥ १२ ॥
 येवाही आसुः । आदित्याश्चैवाङ्गिरसश्च ततोऽङ्गिरसः पूर्व-
 ॥ १० ॥ संपुण्योचरन्निमिषा नः श्वासुत्यामादित्येभ्यः प्रवृत्तं
 ॥ ११ ॥ ते आदित्या ऊचुः । उपजानीत यथास्मिन्

यदुसमानबन्धवे वृदाति तदु नान्यत्रात्मनः कुरुतऽ एषो निवृत्तदक्षिणायै प्रतिष्ठा
 ॥ २५ ॥ अथ शम्भ्यां च स्फ्यं चादत्ते । तद्य एष पूर्वाध्व्यः उत्तराध्व्यः शङ्कुर्ध्व-
 वति तस्मात्प्रत्यङ् प्रक्रामति त्रीन्वि क्रमांस्तच्चात्वा लं परिलिखति सा चात्वा-
 लस्य मात्रा नात्रमात्रास्ति यत्रैव स्वयं मनसा मन्येताग्रेणोत्करं तच्चात्वालं परि-
 लिखेत् ॥ २६ ॥ स वेद्यन्तात् । उदीचींशः शम्भ्यां निदधाति स परिलिखति
 तत्प्रायनी मे ऽसीतीमा भवेत्तदाहास्या ऽ हि तप्त एति ॥ २७ ॥ अथ पुरस्तात्
 । उदीचींशः शम्भ्यां निदधाति स परिलिखति विज्ञायनी मे ऽसीतीमाभवेत्तदाहा-
 स्याऽ हि विविदान एति ॥ २८ ॥ अथानुवेद्यन्तम् । प्राचींशः शम्भ्यां निदधाति
 स परिलिखत्यवतान्मा नाथितादितीमाभवेत्तदाह यत्र नाथेत् न्मावतादिति ॥ २९ ॥
 अथोत्तरतः । प्राचींशः शम्भ्यां निदधाति स परिलिखत्यवतान्मा व्यथितादिती-
 माभवेत्तदाह यत्र व्यथेत् न्मावतादिति ॥ ३० ॥ अथ हरति । यत्र हरति तदग-
 द्गुपसीदति स वा अग्नीनामेव नामानि गृह्णहरति यान्वाऽअमन्देवा अग्रेऽग-
 न्होत्राय प्रावृणत ते प्राधन्वंस्तु ऽइमा एव पृथिवीरूपासर्पन्निषामहैव द्वेऽस्य
 परे तेनैवेतन्निदानेन हरति ॥ ३१ ॥ स प्रहरति । विदेदग्निर्नभो नामाग्रेऽअग्नि-
 आयुना नाम्नेहीति स यत्प्राधन्वंस्तदायुर्दधाति तत्समीरयति योऽस्यां पृथिव्य-
 मसीति योऽस्यां पृथिव्यामसीति इत्वा निदधाति यत्तेऽनाधृष्टं नाम यज्ञियं तेन त्व-
 दधऽ इति यत्तेऽनाधृष्टं इत्तोभिर्नाम यज्ञियं तेन त्वादधऽ इत्येवेत्तदाहानु त-
 देववीतयऽ इति चतुर्थं हरति देवेभ्यस्त्वा जुष्टां हरामीत्येवेत्तदाह तां वै च-
 सक्तेरचात्वालद्धरति चतस्रो वै विशः सर्वाभ्य एवैनाभेतद्दिग्भ्यो हरति ॥ ३२ ॥
 अथानुव्यूहति । सिंध्यति सपत्नसाही देवेभ्यः कल्पस्वेति सा यदेवादः सिंध्य-
 भूत्याशान्तेयाचरत्तेदेवेनामेतदाह सिंध्यसीति सपत्नसाहीति त्वया वयं स-
 त्नान्पापीवसः क्रियास्मेत्येवेत्तदाह देवेभ्यः कल्पस्वेति योपा वाऽउत्तरवेदिस्तामे-
 येतदेवेभ्यः कल्पयति ॥ ३३ ॥ तां वै युगमात्री वा सर्वतः करोति । यजमानस-
 रोति समानशर्सानो व्याचारपाणीति ॥ ३४ ॥ तामज्जिभ्युत्तति । सा यदेवादः सि-
 तरेऽन्यां दिन्वि तस्मादज्जिभ्युत्तति ॥ ३५ ॥ गोऽभ्युत्तति । सिंध्यसि सप-
 त्नमाग्रे देवेभ्यः शृण्वस्वेत्यथ सिंध्यनाभि रनुविकरत्यलंकारो न्वेव सिकता वा
 अस्याभाषाम्भ्युत्तति तपो इनामग्निर्न दिनस्ति तस्मात्सिकताभिरनु विकिरति

मुचिकिरति मिथ्यसि सपत्नसाही देवेभ्य शुम्भस्वेत्यथैना छादयति सा
॥ १॥ रात्रिचसति ॥ ३६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [५ १] ॥

इध्यमभ्यादधति । उपयमनीरुपकल्पयन्त्याज्यमधिश्रयति क्षुचं च क्षुचं च
पर्यधोपूयाज्यं पञ्चगृहीतं गृहीते यदा पुदीप्त इध्मो भवति ॥ १ ॥ अथोद्य-
धेधम् । उपयजन्त्युपयमनीरथाहामये मद्रियमाणा यानुमूहो कस्फययानूदेही
कैति प्रतिमस्थानैकस्फययैतस्मान्मध्यमाछह्कोर्य एष वेदेजघनार्धे भवति तद्यदेवा-
ः पातेन नार्हपत्यस्य वेदेर्व्यवाञ्छिन्नं भवति तदेवैत दनुमंतनोति ॥ २ ॥ त-
। ओत्तरवेदेरनूदायान्ति तद्गु तथा न कुर्यादेवैतस्मान्मध्यमाछह्कोरानूदेयात्त
यन्त्यागच्छन्त्युत्तरवेदिम् ॥ ३ ॥ शतम् १८०० ॥ ॥ पौक्षणीरध्वर्युरादत्ते ।
स्तादेवाग्रे प्रोक्षत्पुदह् तिष्ठन्निन्द्रघो पृस्त्वा वसुभिः पुस्त्ववोपायत्वित्येवै-
ह ॥ ४ ॥ अथ पश्चात्प्रोक्षति । प्रचेतास्त्वा रुद्रेः पश्चात्पा त्विति प्रचेताः
। रुद्रेः पश्चात्प्रोपायत्वित्येवैतदाह ॥ ५ ॥ अथ दक्षिणतः प्रोक्षति । मनोज-
त्वा पितृभिर्दक्षिणतः पात्विति मनोजवास्त्वा पितृभिर्दक्षिणतो गोपायत्वित्येवै-
ह ॥ ६ ॥ अथोत्तरतः प्रोक्षति । विश्वकर्मा त्वादित्यैरुत्तरतः पात्विति विश्वकर्मा
दित्यैरुत्तरतो गोपायत्वित्येवैतदाह ॥ ७ ॥ अथ याः पौक्षण्यः पिरिशिष्यन्ते ।
ऽपते पूर्वैस्तक्ती तयोर्वा वृत्तिणा ता न्यन्तेन वहिर्वेदि निनयतीधमं तप्तं वाचहि-
पज्ञाभिः सृजामीति सा यदेवाङ्गः सिध्नी भूत्वाशान्ते वाचरक्षामेवास्या पतन्नुचं
र्धा यज्ञाभिः सृजति यदि नाभि चरेद्युऽअभिचरेदादिशेदिदमहं तप्तं वाच-
भि निःसृजामीति तमेतया शुचा विधपति न शोचयेनामुं लोकेमेति ॥ ८ ॥
प्र दार्यमाणेऽग्नी । उत्तरवेदिं व्यापारयति यदेवैनाभरो देवा अत्रवन्पूर्वा त्वा
हुतिः प्राप्स्यतीति तदेवै नामेतत्पूर्वामग्नेराहुतिः प्राप्नोति यदेवा देवानुव-
र्गा मुपाकां चाग्निपमाशासिष्यध्वे सा वः सर्वा समर्पिष्यतऽहनि तामेनपात्रऽ
जो यजमानायाग्निपमा शासते सास्य सर्वा समृध्यते ॥ ९ ॥ तद्वा ऽपतदेकं
न्दुयं करोति । पुद्गुत्तरवेदिं व्यापारयत्यथ येषां मध्येनापिकेव भवति तस्यै
पूर्वै स्तक्ती तयोर्वा वृत्तिणा ॥ १० ॥ तस्याप्यारयति । मिथ्यसि स्वाहे-
धा परयोऽरुत्तरस्याथ मिथ्यस्यस्यादित्यग्निः स्वाहेत्यथार्योर्दक्षिणस्याथमि-
थ्यसि व्रमग्निः क्षत्रग्निः स्वाहेति वदीवै पुनुः प्वाशीस्तम्रक च क्षत्रं चाशास्त
भि वीर्यं ॥ ११ ॥ अथ पूर्वयोऽरुत्तरस्याथ । मिथ्यसि सुमन्वाग्नी राय-

प्राञ्चमुत्करमुत्किरति यजमानेन संमायौदुम्बरीं परिवासयति तामग्रेण प्राचीं नि-
 दधात्येतावन्मात्राणि वर्हींश्च प्युपरिष्ठादधिनिदधाति ॥ ६ ॥ अथ यवमत्यः प्रो-
 क्षण्यो भवन्ति । आपो ह वाऽओपधीनाश्च रसस्तस्मादोपधयः क्रेवन्त्यः स्वादिता
 न धिन्वन्त्योपधय उ हापोश्च रसस्तस्मादापः पीताः क्रेवन्त्यो न धिन्वन्ति यथै-
 बोधयः सश्चष्टा भवन्त्यथैव धिन्वन्ति तर्हि हि सरसा भवन्ति सरसाभिः प्रो-
 क्षाणीति ॥ ७ ॥ देवाश्च वाऽअमुरारच । उभये माजापत्याः पस्पृधिरे ततो दे-
 वेभ्यः सर्वा एवौपधय ईयुर्वा ह वैभ्यो नेयुः ॥ ८ ॥ तद्धै देवा अस्पृषवत् ।
 तऽएतैः सर्वाः सप्तत्नानामोपधीर्युवत् यदयुवत् तस्माद्युवा ताम ॥ ९ ॥ ते हो-
 वुः । इन्त यः सर्वासामोपधीनाश्च रसस्तं यवेषु दधामेति स यः सर्वासामोप-
 धीनाश्च रस आसीत् यवेष्वदधुस्तस्माद्यत्रान्या ओपधयां म्लायन्ति तदेते मोद-
 माना वर्धन्तऽएवश्चेषु रसमदधुस्तथोऽएवैष एतैः सर्वाः सप्तत्नानामोपधीर्युते
 तस्माद्यवमत्यः प्रोक्षण्यो भवन्ति ॥ १० ॥ स यवानावपति । यवोऽसि यव्यास्म-
 द्भवेपो यवयारातीदिति तत्र तिरोहित मिवास्तथ प्रोक्षत्येको वै प्रोक्षणस्य बन्धु-
 मेध्यामेवैतत्करोति ॥ ११ ॥ स प्रोक्षति । दिवे त्वान्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वे-
 तीमानेवैतन्नलोकानूर्जा रसेन भाजयत्येषु लोकैर्पूज्यश्च रसं दधाति ॥ १२ ॥ अथ
 याः प्रोक्षण्यः परिशिष्यन्ते । ता अवटेऽवनयति शुन्धन्तां लोकाः पितृपदना
 इति पितृदेवत्यो वै क्रूषः स्वातस्तुमेवैतन्मेध्यं करोति ॥ १३ ॥ अथवर्हींश्चपि ।
 मात्रानाग्राणि चोदीचीनाग्राणि चावस्तृणाति पितृपदनमसीति पितृदेवत्यं वाऽ-
 अस्याऽएतद्भवति यन्निखातश्च सा यथानिखातौपीधु मिता स्यादेयमेतास्योप-
 धिषु मिता भवति ॥ १४ ॥ तामुच्छ्रयति । उद्विषश्चस्तभ्रान्तुरिक्षं पूण दृष्ट्वै ह-
 स्व पृथिव्या मितीमानेवैतन्नलोकानूर्जा रसेन भाजयत्येषु लोकैर्पूज्यश्च रसं दधा-
 ति ॥ १५ ॥ अथ मिनोति । घृतानुस्त्वा मारुतो मिनोत्वितियो वाऽअयं एवतऽ
 एषघृतानो मारुतस्तुदेनामेतेन मिनोति मित्रावरुणौ ध्रुवेण धर्मणेति माणोदानी
 वै मित्रावरुणौ तदेनां माणोदानाभ्यां मिनोति ॥ १६ ॥ अथ पर्यहति । ब्रह्म-
 नि त्वा चत्रवनि रायस्योपवनि पर्यहामीति वही वै यजुःप्वारीस्तद्वद्वा च चत्रं चा-
 रास्तऽउभे वीर्ये रायस्योपवनीति भूमा वै रायस्योपस्तद्भूमानमाशास्ते ॥ १७ ॥
 अथ पर्यपति । प्रक्षद्विह चत्रं दृष्ट्वै हायुर्द्विह प्रजाद्विह हेत्याशीरेवैतस्य कर्म-
 ण आग्निपमेवैतदाशास्ते समम्भूमि पर्यपणं करोति गर्तस्य वाऽउपरिभूम्ययैव
 देवत्रा तृपा हागर्तमिज्वरति ॥ १८ ॥ अथाप उपनिनपति । यत्र वाऽअस्यै त्वेन

प्रति भूमा वै राय स्पोप स्तब्ध मान प्राशास्ते ॥१२॥ अथ मध्यऽग्राधारपति
 न्थ ह स्यावह देवा न्यजमानाय स्वाहेति त्वेवान्यजमानायावाहयत्यथ सुचपु
 यति । भूतेभ्य स्त्येति प्रजा वै भूतानि प्रजाभ्य स्त्येत्ये वै तदाह ॥१३॥ अथ
 रिधीनपरिधाति । ध्रुवोऽसिपृथिवीदत्तं हेति मध्यमं ध्रुवक्षिदस्पन्तरिक्षं दत्तं हेति
 वृत्तिणमच्यु तक्षिदसि दिवं दत्तं हेत्युत्तरमग्नेः पुरीषमसीति सम्भारानुपनिवर्षा
 सद्यत्संभारा भवन्त्यग्नेरेव सर्वत्वाय ॥१४॥ शरीरं ह वै वास्या पीतुदारु तद्य तै
 दारवाः परिधयो भवन्ति शरीरेणैवैनमेतत्सम र्धयति कृत्स्नं करोति ॥१५॥
 मां स ह वै वास्य गुल्गुलु । तद्यद्गुल्गुलु भवति मां सैनैवैनमेतत्सम र्धयति
 कृत्स्नं करोति ॥१६॥ गन्धो ह वै वास्य सुगन्धिते जनम् । तद्यत्सुगन्धिते जनं भवति
 गन्धे नै वै न मेतत्सम र्धयति कृत्स्नं करोति ॥१७॥ अथ यदृणो स्तुका भवति ।
 वृणोर्ह वै विषाणो अन्तरेणाग्निरेकां शान्निमुवास तद्यदेवा त्राग्नेर्न्यक्तं तदिहा
 प्यसविति तस्मादृणो स्तुका भवति तस्माद्या शीर्णे नेदिष्ठं स्यात्तामांश्चिदा
 रेष्ठु तां न विन्देवपि यामेव कां चाहरेत्तद्यत्परिधयो भवन्ति गुप्त्या ऽ एव
 ऽ इव ह्येनमुत्तरे परिधय आगच्छन्ति ॥ १८ ब्राह्मणम् ॥ २ [५. २] ॥

पुरुषो वै यज्ञः पुरुषस्तेन यज्ञोयदेनं पुरुषस्तनुतऽएष वै तायमामो यावानेव पुरु
 पंस्तावान्विधी यते तस्मात्पुरुषोयज्ञः ॥२॥ शिर एवास्य हविर्धानम् । वैष्णवं देवत
 याथ यद् स्मिन्सोमो भवति हविर्वै देवानां सौमस्तस्माद्विधानं नाम ॥३॥ मुखमे
 वास्याहवनीयः । सयदा हवनीये जुहोति यथा मुखऽआसिञ्चे देवंतत् ॥४॥ स्तु
 एवास्य पृषः वाहऽएवास्याग्नीधीयदय मार्जालीयश्च ॥४॥ उदरमेवा स्पसदः ।
 तस्मात्सुदसि भक्षयन्ति यद्दीदं किं चाश्रन्त्युदरऽएवेदत्तं तर्बं प्रतितिष्ठत्यथ यद्
 स्मिन्विश्वे देवा असीदंस्तस्मात्सदो नामतुऽउ एवास्मिन्नेते ब्राह्मणा विश्वगोत्रा
 सीदन्ति ॥ ५ ॥ अथ यावेतो जघने नाग्नी । पादावेवा स्यैतावेपयै तायमानं
 यावानेव पुरुपस्तावान्विधीयते तस्मात्पुरुषो यज्ञः ॥ ६ ॥ उभयतो द्वारं हवि
 र्धानं भूयति । उभयतो द्वारं सदस्तस्मादयं पुरुष आन्तं संतृणः प्रणि
 हविर्धानेऽवपतिष्ठते ॥ ७ ॥ तेसमवर्तयन्ति । दक्षिणे नैव दक्षिण मुत्तरेणो
 यदप्यस्यदक्षिणं स्यात् ॥ ८ ॥ तयोः समवृत्तयोः छदिराधि निदधति य
 द्दितं विन्त्युदरः संपितां वाभितिम् मत्पानमन्ति रराध्यां परि श्रयन्त्यु
 न्यां छदः परादधिनिदधनिदधतिः संपितांवाभितिम् ॥ ९ ॥ अथ पुनः
 यदुदरिणाम्ये एदति सावित्रं मसत्राय जुहोति सविता वै देवानां मस

कूरी कुर्वन्त्यपघ्नन्ति शान्तिरापस्तुदग्निः शान्त्या शमयति तदाग्निः सुदय
तस्मादप उपनिनयति ॥ १९ ॥ अथगृध्रमभिपृष्य मानयति । ध्रुवाति ध्रुवो
यजमानोऽस्मिन्नायतने मन्त्रया भूयादिति पशुभिरिति न्वं मं कामं काम
ऽस्मै कामः समृध्यते ॥ २० ॥ अथश्रुवणोपदन्त्याजम् । निष्पपद्भि नुरो
तेन आवापृथिवी पूर्वेभामिति तदिमे आवापृथिवीऽऊर्जा रुमेन भाज्यत्यनुगो
नेऽरसं दधाति ते रसवत्याऽउपजीवनीये इमाः मजा उपजीवन्ति ॥ २१ ॥
हविरेधनिदधाति । इन्द्रस्य छत्रिस्सीत्यन्द्रोऽहि सुदो निश्चनतस्य छात्रिणि ि
गोत्रा ह्यस्मिन्ग्राहणा आसते तदुभयतरद्वाऽपीऽउपदधात्युत्तरतः प्रीणि परत्वं
तानि नव भवन्ति त्रिवृद्वैयज्ञो नव वं त्रिवृत्तस्मात्तव भवन्ति ॥ २२ ॥ तदुदीची-
नवऽशऽसुदो भवति । प्राचीनवऽशऽहविर्धानमेतत् देवानां निष्कंवत्यं य-
द्वविर्धानं तस्मात्तत्रनाश्रन्ति न भक्षयन्ति निष्कंवत्यं योतदेवानां स यो इत-
प्राश्रियाद्वा भक्षयेद्वा मूर्धाहास्य विपतेर्दधते मिश्रे यद्गन्नीध्रं च सुदश्च तस्मात्तयो-
रश्रन्ति तस्मादक्षयन्ति मिश्रेत्येतेऽउदीची वै मनुष्याणां दिक्तस्मादुदीचीनवऽ-
शऽसुदो भवति ॥ २३ ॥ तत्परिश्रयन्ति । परित्वा गिर्वणो गिरइमा भवन्तु
विश्वतः । वृद्धावु मनु वृद्धयो जुष्टा भवन्तु जुष्टपऽइतीन्द्रो वै गिरा विशो गिरो
विशैवैतत्तत्रं परिवृत्तं हति तदिदं क्षत्रम् भयतो विशा परिवृद्धम् ॥ २४ ॥ अथ-
लस्पृजन्त्या स्पृन्धया प्रसीव्यति । इन्द्रस्य स्पृरसीत्यथ ग्रन्थि करोतीन्द्रस्य ध्रुवो
ऽसीति नेद्यवपृथाताऽइति प्रकृते कूर्मेन्निव्यति तथो हाध्यर्धुं वायजमानं वा प्रा-
हो न विन्दति तद्विष्ठितमभिपृशत्यैवन्द्रमसीत्यैन्द्रो हि सुदः ॥ २५ ॥ अथ हविर्ध-
नयोः । जयनार्धं समन्वीच्छोत्तरेणाग्नीध्रमिनोति तस्यार्धमन्तर्वेदि स्याद-
वर्हिर्वद्यथोऽपि भूयोऽर्धादन्तर्वेदिस्यात्कूनीयो वर्हिर्वद्यथोऽपि सवैमन्तर्वे-
स्यात्तद्विष्ठितमभिपृशति वैश्वदेवमसीति द्वयेनैतद्वैश्वदेवं यदस्मिन्पूर्वेषु विश्वे दे-
वसती वरीषूषत्रसन्ति तेन वैश्वदेवम् ॥ २६ ॥ देवा हवै यज्ञं तन्वानाः । ते
सुररक्षसेभ्य आसद्वाह्विभयांचकुस्तान्दक्षिणतोऽसुररक्षसान्प्रासेजुस्तान्त्सु-
जिग्युस्तेपोमतान्धिष्ण्यानुद्वापयांचकुर्यऽप्येतेऽन्तः सदसः ॥ २७ ॥
हस्म वाऽप्येते पुरा ज्वलन्ति । यथायमाहवनीयो यथा गार्हपत्यो यथा
धीयस्तद्यत एनानुद्वापयंस्तत प्रवैतज्ज्वलन्ति तानाग्नीध्रमभिधं हुरुषु-
प्यर्धमाग्नी ध्रस्य जिग्युस्ततो विश्वेदेवा अपृतत्वमपाजयंस्तस्माद्वैश्व देवम् ॥
२८ ॥ प्रतिर्ममन्वत । यथा प्रत्यवस्येत्तस्मादेनान्त्सवने-सवनऽप्य प्रति

वि.मं.वि.

१०३. ५. ३. १० ।

शतपथब्राह्मणे ।

मन्त्राणां । यत्तु सवितु ममूनाय यज्ञं तनवामहाऽ इति तस्मा त्सावित्रं जुहोति ॥ १० ॥
युञ्जते मन उत युञ्जते धिय इति मनसा च वै वाचा च यज्ञं तन्वते स
युञ्जते मन इति तन्मनो युनक्तुत युञ्जते धिय इति तद्वा च युनक्ति
धिया देतया मनुष्या जुज्युप न्यूनकते नेव प्रकाशेयेनेव गाथाभिरिव तु
यज्ञं तन्वते ॥ ११ ॥ विमा विपस्य बृहतो विपश्चित इति । ये वै
विमा स्तानेवैतदभ्याह बृहतो विपश्चित
शुभ्रवाधे सोऽनूचा नास्ते विमा स्तानेवैतदभ्याह बृहतो विपश्चित
वृहन्विपरिचयज्ञेनै तदभ्याह विहोत्रादधे वयुना विवेक इदिति वि
यज्ञं तन्वाना महीदेवस्य सवितुः परिपुतिः स्वाहेति तत्सावित्रं म
जुहोति ॥ १२ ॥ अथापरं चतु र्वहीतप्राज्यं वृहीत्वा । उपनिष्क्रामति वृ
द्वारा पूर्वीं निष्क्रामयन्ति स वृत्तिणस्य हविर्धानस्य वृत्तिणायां वर्त
रप्यं निधाय जुहोतीदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । सुमूढ मस्
स्वाहेति सधं स्रवं प्लुत्यै पाणाग्रानयति साक्षस्य संताप मुपानक्ति दे
वेष्वा योप तमिति प्रयच्छति मति प्रस्थात्रे सूचं चाज्य विलापनीं चपर्या
त मुधीं जघने नाम्नी ॥ १३ ॥ चतुर्वहीत प्राज्यं वृहीत्वा । मतिप्रस्थातोत्तरस
नस्य वृत्तिणायां वर्तन्याध द्विरप्यं निधाय जुहोतीरायती धेनुमती द्वि
य वमिनी मनेव दशस्या । व्यस्क भ्नारोदसी निष्ण वेते दार्ध्र्य पृथिवी
मयूखः स्वाहेति सधं स्रवं प्लुत्यै पाणाग्रानयति साक्षस्य संताप मुप
धूतो देवेष्वा योपतमिति तपदेव जुहोति ॥ १४ ॥ देवा ह वै यज्ञं तन्व
समुर रत्नमेभ्य आसह्यादिभ्यां चकु वृजो वाऽश्राज्यन्तऽएतेन त
यिन दक्षिण तो नाष्टरत्नाध स्वराग्रस्तुर्थपां निधानं नान्द्र वायंस्तुर्थ
रत्नेन वृजेणाज्येन द क्षिणता नाष्टरत्नाधस्य बहन्ति तथास्य निधानं न
यन्ति तपदेष्वा वेभ्या मृग्भ्यां जुहोति वेष्वाध द्वि हविर्धानम् ॥ १५ ॥
पत्यस्य सस्य संतापमुपानक्ति । प्रजननमेवैत त्क्रियते यदायि म्रिये च पुं
संतप्यतेऽधरेते सिच्यते तत्ततः प्रजायते परागुपानक्ति पराग्येव रेतः सिच्यं
ह हविर्धानाभ्यां भवत्यमानाभ्या मनुब्रूहानि ॥ १६ ॥ अथ वाचयति । म
तपच्छं कन्त्युपनीऽइत्यधरो वै यज्ञः शचीयेन यज्ञं कल्पयन्तीऽइत्यै वै
यज्ञं नपतंसो जिह्रवदित्यु धर्मिणं यज्ञं देवलोक्तं
जिह्रव मिनि तदे तस्माऽज्जलाग्राशास्ते ॥

यत । यथा प्रत्यवस्येत्तस्मादेनान्तरुने सवनञ्च प्रति सम्पिब्यते तस्माद्यः स-
पृद्धः स आग्नीध्रं कुर्याद्यो वै ब्राह्मणान् स सम्पृद्धस्तस्मादग्नीध्रे प्रथमाय इति-
ष्टा नयन्त्यतो हि विश्वे देवा अमृतत्वमप्राजयंस्तस्माद्यं दीक्षितानामव्ययं विन्दे-
द्वाग्नीध्रेन नयतेति ब्रूयाच्चदन्तं तन्नारिष्यतीति तद्यदतोविश्वे देवा अमृतत्व-
मप्राजयंस्तस्माद्वैरवदेवम् ॥ २६ ॥ ब्राह्मणम् ५ [६.१] ॥ चतुर्थः प्रपाठकः ॥
कण्डिका संख्या ॥ १३२ ॥

विज्ञामानोहैवास्य धिग्यायाः । इमे समझा ये वै समझास्ते विज्ञामान एत-
उहैवास्यैतद्व्यात्मानः ॥ १ ॥ दिवि वै सोम आसीत् । अथेह देवास्ते देवा अ-
कामयन्ता नः सोमो गच्छेन्नाग्नेन यजेमहीति तदप्येमायेऽश्वसृजन्त सुपर्णा
च कद्रू च वागेव सुपर्णाय कद्रूस्ताभ्यां समुद्रं चक्रुः ॥ २ ॥ ते हर्तायमानेऽञ्च-
तुः । यतरानौ दुवीयः परापरयादात्मानं नौ सा जयादिति तथेति साहकद्रूवाच
प्रेक्षस्वेति ॥ ३ ॥ सा ह सुपर्णवाच । अस्य सलिलस्य पारिऽश्वः रवेतस्थाणौ
सेवते तमहं परयामीति तमेवत्वं पश्यमीति तथेहीत्यथ ह कद्रूवाच तस्य बालो-
न्यपाज्जि तममुं ब्राह्मणं धूनीति तमहं पश्यामीति ॥ ४ ॥ सायत्सुपर्णवाच । अ-
स्य सलिलस्य पारिऽश्वि वेदिर्व सलिलं वेदिमेव सा तदुवाचाश्वः रवेतस्थाणौ
सेवतेऽहत्पग्निर्वाऽश्वरवः रवेतोयुप स्थाणुरथ यत्कद्रूवाच तस्य बालोन्यपाज्जि-
तममुं ब्राह्मणं धूनीति तमहं पश्यामीति रशना इव सा ॥ ५ ॥ साह सुपर्णवाच ।
पृहीदं पताव वेदितुं यतरा नौ जयतीति साह कद्रूवाच तमेव पत त्वं वै न आख्या-
स्यसि यतरा नौ जयतीति ॥ ६ ॥ सा ह सुपर्णा पपात । तद् तथैवास यथा क-
द्रूवाच तामा गतामभ्युवाद त्वमैजपीरहा रेमिति त्वमिति होवाचैतद्व्याख्यानं
सापर्णीकाद्रवामिति ॥ ७ ॥ शतम् ॥ १०.०० ॥ साह कद्रूवाच । आत्मानं वै
त्वाजिषं द्विष्यमौ सोमस्तं देवेभ्य आहर तेन देवेभ्य आत्मानं निष्क्रीणीष्येति
तथेति सा छन्दाऽसि सद्यज्ञे सा गायत्री दिवः सोममाहरत् ॥ ८ ॥ हिरण्य-
र्योहं कुर्यान्नरन्वदिह आस । ते ह स्म चुर्यावौ निमेषं निमेषमभिसुंभतोदीक्षा-
तपसा इव तेऽयासनुस्त्वमेतं गन्धर्वाः सोमरक्षा जुगुप्सरिमेधिष्यन्ता इमा होत्राः ॥ ९ ॥
तयोरन्यतरां कुशीमाचिच्छेद । तां देवेभ्यः प्रददौ सा दीक्षा तया देवा अदीक्ष-
न्त ॥ १० ॥ अथ द्वितीयां कुशीमाचिच्छेद । तां देवेभ्यः प्रददौ तत्तपस्तया दे-
वास्तप उपायन्नुपमदस्तपो सुपमदः ॥ ११ ॥ सदिरेण ह सोममाचखाद । त-

हेपा प्रापयतिः ॥ १८ ॥ तदाहुः । उत्तर वेदः मत्स्य इत्यादि त्रीणि
 स्तद्धविधाने स्थापयेत्त्या हविर्धानयोर्मात्रेति नाम प्राप्तास्ति यत्रैव स्वर्गं पुन-
 म्प्रेत नार्हैव सत्रात्यन्तिके नोदरे तत्स्थापयत् ॥ १९ ॥ तेऽग्निमन्त्रयन् ।
 रमे धां वर्धन्पृथिव्या ऽ इति वर्ध्मं त्येत्तुपृथिव्यं भवनं दिवि यस्याह प-
 णि भवति नभ्यस्य करोति तद्धि ज्ञेयस्य रूपम् ॥ २० ॥ अग्नौचरेण पर्वत्या-
 ः वृत्तिर्नाथ हवि धानमुपस्तभ्नाति विष्णोर्नु कं वीर्याणि प्रवाचयः पार्थिवा-
 वेममेरजाथसि । योऽ अस्कभायदुत्तरं सधस्थं विचक्रमालं धोकगापो
 एवेत्येति मेधीमुपनिहन्ती तस्तस्तुतो युदुच मानुषे ॥ २१ ॥ अथ मति प्रस्था-
 । उत्तरं हविर्धानमुपस्तभ्नाति दिवो वा विष्णोऽउत्तरा पृथिव्या मतो वा
 णो ऽ उरोरन्तरिक्षात् । उभा हि हस्ता वसुना पृणस्वा प्रवद्ध वृत्तिणादातु
 व्याद्विष्णवे त्वेति मे धीं मुपनिहन्ती तस्तस्तुतो युदुच मानुषे तद्य त्वेष्णवे ध-
 भिरुपचरन्ति वैष्णवथ हि हविर्धानम् ॥ २२ ॥ अथ मध्यं छवि रूपस्पृश्य वाच-
 ति । प्र तद्विष्णु स्तवते वीर्येण मृगो न भीमः कुचरोगिरिष्ठाः । यस्पोरुपु-
 णि विक्रमणेष्वाधिक्षियन्तिभुवनानि विभेतीथ है वा स्य तूर्छीर्ष कपालं यदि
 मुपरिष्ठाधीवृक्षेनुत्तिग्यन्त्यन्यानि शीर्ष कपालानि तस्मादाहाधिक्षियन्तीति ॥ २३ ॥
 इय रराव्यामुपस्पृश्य वाचयति । विष्णो रराटमसीति ललाटं हैवास्यै तद-
 णो छायाऽउपस्पृश्य वाचयति विष्णोः श्रेष्ठे स्थ इति मूके हैवास्यैतेऽअथ यदिदं
 धाच्चविर्भवतीथ हैवास्यै तूर्छीर्षकपालं यदिदं पश्चात् ॥ २४ ॥ अथ लस्पृज्या
 पृन्धया प्रसीव्यति । विष्णोः स्पृजसीत्यथग्रन्थं करोति विष्णोर्ध्रुवोऽसीतिने-
 दव्यवपद्याताऽइति तं प्रकृते कुर्मन्विष्यति तथोहाध्वर्युं वा यजमानं वा ग्रोहो नृवि-
 न्दतितथिष्ठितमभिमृशति वैष्णवमसीति वैष्णवथ हि हविर्धानम् ॥ २५ ॥
 ब्राह्मणम् । ३-५-३ ॥ ॥

द्वयंवाऽअभ्युपरवाः रुपायन्ते । शिरोवै यज्ञस्य हविर्धानं तद्यऽइमे शीर्षश्चत्वारः
 कृपाइमावह इविमौ द्वौ ताने वै तत्करोति तस्मादुपरवान्खनति ॥ १ ॥ देवाश्च
 वाऽअमुराश्च । उभये प्राजापत्याः पस्पृधरे । ततोऽमुरा एषु लोकेषु कृत्यां
 बलगात्रिचरन्तुनुरुतैर्वचिदेवानभि भवे मेति ॥ २ ॥ तदेदेवा अस्पृयवत् । तऽएतैः
 कृत्यां बलगानुदखनन्यदा वै कृत्यां पुत्वनन्त्यसालसा मोघाभवति तथोऽपवैष-
 यस्यां यका द्विपनमावृण्यः कृत्यां बलगान्निखनति ताने वैतदुत्तिकरति

तत्स्वदिरो यदेनेनस्त्रिदत्तस्मात्स्वादिरो यूपो भवति स्वादिस्फयोऽच्छावाकः
 य हैन गोपनायां जहार सोऽच्छावाकोऽहीयत ॥१२॥ तमिन्द्राग्नीऽयनुसमतनु-
 ताम् । प्रजानां प्रजात्यैतस्मादैन्द्राग्नोऽच्छावाकः ॥ १३ ॥ तस्माद्दीक्षिता राजानं
 गोपायन्ति । तेनोऽपहरानिति तस्मात्तत्र सुगुप्तं चिकीर्षेद्यस्य ह गोपनायामपहर-
 न्तिहीयते ह ॥ १४ ॥ तस्माद्ब्रह्मचारिण आचार्य गोपायन्ति । गृहान्पशून्नेत्रोऽ-
 पहरानिति तस्मात्तत्र सुगुप्तं चिकीर्षेद्यस्य ह गोपनायामपहरन्ति हीयते ह तेनैतेन
 सुपर्णां देवेभ्य आत्मानं निरक्रीणीत तस्मादाहुः पुण्यलोक ईजान इति ॥ १५ ॥
 अणुऽह वै पुरुषो जायमान एव । मृत्योरात्मना जायते स यद्यजते यथैव तत्सु-
 पर्णां देवेभ्य आत्मानं निरक्रीणीतैवमेवैष एतन्मृत्यो रात्मानं निष्क्रीणीते ॥ १६ ॥
 तेन देवा अयजन्त । तमेते गंधर्वाः सोमरक्षा अन्वाजग्मुस्तेऽन्वागत्यामुवन्ननु नो
 यन्नऽआभजत मा नो यन्नादन्तर्गतास्त्वेव नोऽपियेब्रभाग इति ॥ १७ ॥ ते होचुः ।
 किं नस्ततः स्यादिति यथैनास्यामुत्र गोप्तारोऽधूमैव मेवास्यापीहगोप्तारो भविष्याम
 इति ॥ १८ ॥ तथेति देवा अभुवन् । सोमकृयणा व इति तानेभ्य एतत्सोमकृयणानु
 दिशत्यथैनानमुवंस्तृतीयसवने वो घृत्याहुतिः प्राप्स्यति न सौम्यापहतो हियुष्मत्सो-
 मपीयस्तेन सोमाहुतिर्नार्हथेति सैनानेना तृतीयसवनऽएव घृत्याहुतिः प्राप्नोति न
 सौम्या पृच्छालाकैर्षिप्यान्व्याधारयति ॥ १९ ॥ अथ यदग्नौ होष्यन्ति । तद्वोऽवि-
 प्यतीति स यदग्नौ जुह्वति तदेनानवत्थ यद्वः सोमं विभूत उपर्युपरि चरिष्यन्ति
 तद्वोऽविप्यतीति स यदेनान्तसोमं विभूत उपर्युपरि चरन्ति तदेनानवति तस्माद-
 ध्वर्युः समया विप्ययान्नातीयादध्वर्युर्हि सोमं विभ्रति तमेते व्यात्तेन प्रत्यासते
 स एतेषां व्यात्तमापद्येत तमग्निर्वाभिदहेत्यो वा यं देवः पशूनामीष्टे स वा हैन
 मभिमन्येत तस्माद्यद्यध्वर्योः शालायामर्थः स्यादुत्तरेणैवाग्नीध्रीयऽ संचरेत् ॥ २० ॥
 तेनाऽएते । सोमस्यैव गुप्त्यैन्युप्यन्तऽआहवनीयः पुरस्तान्मार्जालीयो दक्षिण-
 आग्नीध्रीय उत्तरतोऽथ ये मुदासिते पश्चात् ॥ २१ ॥ तेषां वाऽअर्धानुपकिरन्ति
 यशाननु दिशन्त्येतऽउहै चेतदधिरेऽर्धान्न उपकिरन्त्वर्धाननुदिशन्तु तथा यस्म-
 ण्लोकाश्रमताः स्मोदिवस्तथा तं लोकं प्रतिप्रज्ञास्यामस्तथा जिह्वा एष्याम इति
 ॥ २२ ॥ म यानुपकिरन्ति । तेनास्मिंल्लोके प्रत्यक्षं भवन्त्यथ याननुदिशन्ति तेनामुष्टि-
 लोके प्रत्यक्षं भवन्ति ॥ २३ ॥ ते वै विनामानो भवन्ति । एतऽउहै वै तद्वि-
 न उऽएभिर्नामभिररात्स्य येषानः सोममणार्हापुहन्ति द्वितीयानि नामानि क-
 र ॥ २४ ॥ ते विनामानि नामान्यकुर्वत तैरराध्वुवन्यानुपहृतसोमपीयान्तस्तो

तस्मादुपरवान्खनति सदक्षिणस्य हविर्धानस्याधोऽधः प्रउमंखनति ॥३॥ सोऽभि-
 मादत्ते । देवस्य त्वासयितुः प्रसवेऽरिवनो बर्हुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददे नार्ग-
 मीति समान एतस्य यजुषोवन्धुर्योपो वाऽएषा यदभिस्तस्मा दाह नार्गमीति
 ॥ ४ ॥ तान्मादेशमात्रं विनापरिलिखति । इदमहं रक्षसां ग्रीवा अपिकृन्तामीति
 वृजो वाऽअभिर्ज्येष्ठैर्वै तच्चाप्राणां रक्षसांग्रीवाऽपिकृन्तति ॥ ५ ॥ तद्यावेतौ
 पूर्वी । तयोर्दक्षिण मेवाग्रे परिलिखे दथापरयो हत्तरमथा परयोर्दक्षिणमथ पूर्व
 गोरुत्तरम् ॥ ६ ॥ अयोऽइतरधाहुः । अपरयोरे आग्रऽउत्तरं परिलिखे दथ पूर्व
 र्दक्षिण मथा परयोर्दक्षिणमथ पूर्वगोरुत्तरं पितृगोऽयि समीच एव परि-
 लेखेदेतं त्वे वोत्तमं परिलिखेद्य एष पूर्वगोरुत्तरोभवति ॥ ७ ॥ तन्यथापरिलि-
 खेतमेव यथापूर्वं खनति । बृहन्नसि बृहद्रवा इत्युपस्तौत्यैव नानेतन्महयत्येव यदाह
 बृहन्नसि बृहद्रवा इति बृहती मिन्द्राय वाचं वदेतीन्द्रोवै यज्ञस्य देवता वैष्णवश्च
 हविर्धानं तस्मिन् करोति तस्मादाह बृहती मिन्द्राय वाचं वदेति ॥ ८ ॥ रक्षोहणं
 बलगहनमिति । रक्षसां ह्येतैवलगानां वधायखायन्ते वैष्णवीमिति वैष्णवी हि
 हविर्धाने वाक ॥९॥ तान्यथास्वातमेवोत्किरति । इदमहं तं बलगमुत्किरामि यं मे
 निष्टयोयममात्यो निचखानेति निष्टयोवा वाऽअमात्यो वाकृत्यां बलगाभिखनति
 तानेवैतदुत्किरति ॥१०॥ इदमहं तं बलगमुत्किरामि । यं मे समानो यम् समानो
 निचखानेति समानोवा वाऽअसमानो वा कृत्यां बलगाभिखनति तानेवै तदुत्किरति
 ॥११॥ इदमहं तं बलगमुत्किरामि । यं मे सवन्धुर्यमसवन्धुर्निचखानेति सवन्धुर्वा
 वाऽअसवन्धुर्वा कृत्यां बलगाभिखनति तानेवै तदुत्किरति ॥ १२ ॥ इदमहं तं
 बलगमुत्किरामि । यं मे सजानो यम् सजातो निचखानेति सजातोवा वाऽसजातो
 वाकृत्यां बलगाभिखनति तानेवै तदुत्किरत्युत्कृत्यां किराभीत्यन्तत उद्वपति
 तत्कृत्यामुत्किरति ॥ १३ ॥ तान्वाहुमात्रान्खनत् । अन्तो वाऽएपोन्ते नै वै त-
 त्कृत्यां मोहयति तान्दक्षणा संतुन्दन्ति यद्यक्षणां शकुयावपि समीचस्तस्मादिमे
 माणाः परः भंष्टाः ॥१४॥ तान्यथा स्वातमेवा वमर्शयति । स्वराडसि सपत्नहा
 सत्रराडस्यभिमातिहा जनराडसि रक्षोहा सर्वराडस्यभिज्जेष्याशीरे वैपत्तस्य कर्म-
 णश्चाशिपमेवैतद्राशास्ते ॥१५॥ अथाध्वर्युश्च यजमानश्च संमृशेते । पूर्वयोर्दक्षिणे-
 ऽध्वर्युर्भवत्परयोर्दक्षिणे यजमानः सोध्वर्युः पृच्छति यजमान किमत्रेति भद्रमित्याह
 तसौ सोऽप्युपाश्च अध्वर्युः ॥ १६ ॥ अथापरयोर्दक्षिणेऽध्वर्युर्भवति । पूर्वगोरुत्तरे
 यजमानः स यजमानः पृच्छत्यध्वर्यो किमत्रेति भद्रमित्याह तन्म इति यजमानस्तप-

अथाभजंस्तस्मादिनामानस्तस्माद्वाग्रणोऽनृध्पमाने द्वितीयं नाम कुर्वीत राधोति
 वय एवं विद्वान्द्वितीयं नाम कुरुते ॥२४॥ ॥ यदग्नौ जुहोति । तद्देवेभ्युजुहोति त-
 मादेवाः सन्त्ययत्सदासि भक्षयन्ति तन्मनुष्येषु जुहोति तस्मान्मनुष्याः सन्त्यय-
 द्दविर्धानगोर्नाराशः साः स्मीदन्ति तत्पितॄषु जुहोति तस्मात्पितरः सन्ति ॥२५॥
 त वै मजा यज्ञेऽनन्वाभक्ताः । पुराभूता वै न एवमेवैतद्या इमाः प्रजा अपरा-
 भूतास्ता यज्ञाभजति मनुष्यान्तु पशवो देवान्तु वपाथः स्योपभयो घनस्पत-
 गो यदिदं किं चैवमु त्सर्वं यज्ञाभक्तं ते इ स्मैतऽउभये देवमनुष्याः पितरः
 सुम्पिवन्ते सैषा सम्पातेह स्म हरयमाना एव पुरा सुम्पिवन्तऽउतैतर्धदश्यमानाः
 ॥ २६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [६. २.] ॥

सर्वं वाऽप्योऽभि वीक्षते। यो दीक्षते यज्ञः। आभि वीक्षते यज्ञः। एवेदः। सर्वमनु तं
 यज्ञः सम्भृत्य यमिममाभि वीक्षते सर्वं मिदं विष्टजते ॥१॥ यद्वै सजिन्नानि जुहोति । स
 यदिदं सर्वं विष्टजते तस्माद्वै सजिन्नानि नाम तस्माद्योऽपित्रतः स्यात्सोऽन्वारभेत
 यद्युऽअन्यत्र घरेन्नाद्रियेत यद्वै जुहोति तद्देवेदं सर्वं विष्टजते ॥२॥ यद्वै सजिन्नानि
 जुहोति । यज्ञो वै विष्णुः स देवेभ्य इमां विक्रान्तिं विचक्रमे यैषामियं विक्रान्तिं
 रिद्धेभ्य प्रथमेन पदेन पस्यापधेदमन्तरिक्षं द्वितीयेन दिवमुचमेनैताम्भेवैष एतस्मै
 विष्णुर्पद्मे विक्रान्तिं विक्रमते यज्जुहोति तस्माद्वै सजिन्नानि जुहोति ॥ ३ ॥ सो-
 ऽपराह्णे वेदिः। स्त्रीर्त्वा । अर्धव्रतं प्रदाय सम्प्रपद्यन्तऽध्वमभ्यादधत्युपयमनीरुप-
 कल्पयन्त्याज्यमधिश्नपति ध्रुवः। संमार्घ्यपस्थे राजानं यजमानः कुरुतेऽथ सोमक्रययै
 पदं जघनेन गार्हपत्यं परिकिरति पदा वै प्रतितिष्ठति प्रतिष्ठित्याऽप्य ॥४॥ तद्वै के ।
 चतुर्धा कुर्वन्ति यत्राहवनीयमुद्धरन्ति तामूपयमनीषु चतुर्भागमन्नं चतुर्भागेणोपा-
 कल्पन्त्येतामूपयमनीषु चतुर्भागे जघनेन गार्हपत्यं चतुर्भागं परिकिरति ॥५॥ तद्वै तथा न
 कुर्यात् । सार्धमेव परिकीरेज्जघनेन गार्हपत्यमथोत्पूज्यं चतुर्गृहीते जुह्वां चोपभृति
 च यज्जुहोति पञ्चगृहीतं पृषदाज्यं ज्योतिरासि विरत्ररूपं विधेपां देवानां सविदिति
 परवदेवः। पृषदाज्यं पात्यन्ति द्रुवो यदा प्रदीप्त इध्मो भवति ॥६॥ अथ जु-
 होति । त्वं सोम तन्नृद्रपो देवोभ्योऽन्यकृतेभ्य उरु यन्तासि वरूपं स्वादेति त
 देतेनैवास्यां पृथिव्यां मविष्ठायां शनिनिष्ठत्येनेनं लोऽरुं सृष्टुने ॥ ७ ॥ अथा-
 मरे त्रितीयां शान्तिं जुहोति । जुषालोऽध्वमुराज्यस्य वेनुस्तादेत्येष उ द्वैतदुवाच
 एषोभ्यो वै विधेमि एषा मान्तरानाया इच्छां स न हिनसन्नेवं मा कुरीयाथ स-

ॐ संमृशेते प्राणानेवैतत्सयुजःकुरुतस्तस्मादिमेप्राणाः परः संविद्रेऽधयत्पृष्ठे
मिति प्रत्याह कल्याणमेवैतन्मानुष्यै वाचो वदति तस्मात्पृष्ठो भवामिति प्र
हायमोक्षत्येको वै प्रोक्षणस्य बन्धुर्मेध्याने वैतत्करोति ॥ १७ ॥ स प्रोक्षति
हृणो वो बलगहन इति रक्षोहृणो ह्येते बलगहनो ह्येते प्रोक्षामि वैष्णवानिति
एवा ह्येते ॥ १८ ॥ अथ याः प्रोक्षणयः परिशिष्यन्ते । ता अयदेष्व वनयति
इमाः प्राणेष्वपस्ता एवैतदधाति तस्मादेषु प्राणेष्विमा आपः ॥ १९ ॥ सोऽ
यति रक्षोहृणो वो बलगहनोऽवनयामि वैष्णवा नित्यथ वहीँऽपि प्राचीना-
णि चोदीचीनाप्राणि चावस्तृणाति तद्यानी मानि प्राणेषु लोमानि तान्ये वै
दधाति तस्मादेषु प्राणेष्विमानि लोमानि ॥ २० ॥ सोऽवस्तृणाति । रक्षोहृणो
व बलगहनोऽवस्तृणामि वैष्णवानित्यथ वहीँऽपि तनूनीवोपरिष्ठात्पृच्छादयति
या ह्येवास्यैते ॥ २१ ॥ अथाधिपवणे फलकेऽवदधाति । रक्षोहृणौ चावल-
नाऽउपदधामि वैष्णवी ऽ इति हनू ह्यै वास्यै तेऽअथ पर्यूहति रक्षोहृणौ वा व-
तगहनौ पर्यूहामि वैष्णवी ऽ इति इह्येत्येवैनेऽपतदुशिथिले करोति ॥ २२ ॥
अथाधिपवणं परिकृत्तं भवति । सर्वं रोहितं जिह्वा ह्यै वास्यैषा तद्यत्सर्वरोहितं
भवति लोहि नीवहीयं जिह्वा तन्निदधाति वैष्णवमसीति वैष्णव इह्येत्येवैनेऽपतदुशिथिले करोति ॥ २३ ॥
अथ प्रावण उपावहरति । वृताह्यैवास्य प्रावाणस्तद्यद्प्रावाभिरभिपुण्वन्ति यथा
दक्षिः प्तापदेवं तच्चाग्निदधाति वैष्णवा स्थिति वैष्णवा ह्येत्येवैनेऽपतदुशिथिले करोति ॥ २४ ॥
स इह्येत्येवैनेऽपतदुशिथिले करोति ॥ २४ ॥ ब्राह्मणम् [५—४] ॥ पञ्चमोऽध्यायः [२०]

उदर मेवास्य सदः । तस्मात्सदसि भक्षयन्ति युद्धीदं किं चाश्रन्त्युदरऽ
एवेद इह्येत्येवैनेऽपतदुशिथिले करोति ॥ २५ ॥ अथाधिपवणे फलकेऽवदधाति । रक्षोहृणौ चावल-
नाऽउपदधामि वैष्णवी ऽ इति हनू ह्यै वास्यै तेऽअथ पर्यूहति रक्षोहृणौ वा व-
तगहनौ पर्यूहामि वैष्णवी ऽ इति इह्येत्येवैनेऽपतदुशिथिले करोति ॥ २६ ॥
अथाधिपवणं परिकृत्तं भवति । सर्वं रोहितं जिह्वा ह्यै वास्यैषा तद्यत्सर्वरोहितं
भवति लोहि नीवहीयं जिह्वा तन्निदधाति वैष्णवमसीति वैष्णव इह्येत्येवैनेऽपतदुशिथिले करोति ॥ २७ ॥
अथ प्रावण उपावहरति । वृताह्यैवास्य प्रावाणस्तद्यद्प्रावाभिरभिपुण्वन्ति यथा
दक्षिः प्तापदेवं तच्चाग्निदधाति वैष्णवा स्थिति वैष्णवा ह्येत्येवैनेऽपतदुशिथिले करोति ॥ २८ ॥
स इह्येत्येवैनेऽपतदुशिथिले करोति ॥ २८ ॥ ब्राह्मणम् [५—४] ॥ पञ्चमोऽध्यायः [२०]

वृ वधात्कृत्वातिनयत स्तोक्रमेवस्तोकोल्लसुरिति तमेत्कृनीयाथ समेव वधात्कृ
 वात्यनयन्स्तोक्रमेवस्तोकोल्लसू रत्तोभ्यो भीषा तस्मादसवे द्वितीयाप्राहुति जुहोति
 ॥ ८ ॥ उग्रछन्तीध्रम् । उपयच्छन्त्युपयमनीरथाहाग्रे प्रद्वियमाणाथानुमूहि सोमाय
 प्रणीयमानायेतिवाग्नये प्रहियमाणाथानुमूहोतु त्वेव द्रयात ॥ ९ ॥ आददेत प्रा
 णः । द्रोणकलशं वायव्यानीध्रं कार्पर्म्यमयान्परिधीनाश्ववालं प्रस्तरमैज्वयौ
 विधृती तद्गृहिरूपसंनद्धं भवति वपाथ्रपण्यौ रशनेऽग्रणीऽअधिमन्थनः शक
 लो वृषणौ तत्समादाय प्राञ्च आयन्ति स एष ऊर्ध्वो यज्ञ एति ॥ १० ॥ तदाप
 त्मु वाचयति । अग्नेनय सुपथा रायेऽअस्मान्निश्वानि देव वयुनानि विद्वान् ।
 युयोध्यस्मज्जुहुराण मेनो भूयिष्ठां ते नम उक्ति विधेमन्यग्निमेवैतत्पुरस्तात्करो
 त्यग्निः पुरस्तान्नाष्टारुत्ताथस्यपध्नन्नेत्यथा भयेनानाष्टूणे हरन्ति तऽआयन्त्या
 छन्त्याग्नीध्रे निदधाति ॥ ११ ॥ स निहिते जुहोति । अयं नोऽअग्निर्वरिवस्कृणो
 त्वयं मूधः पुर एतु प्रभिन्दन् । अयं वाजान्जयतु वाजसानावयथं शत्रून्जयतु ज
 हृपाणः स्वाहेति तदेतैर्नैवैतस्मिन्नन्तरिक्षे प्रतिष्ठायां प्रतितिष्ठत्येतेनैतं लोकं
 स्पृणोत ॥ १२ ॥ तदेव निदधतिप्राणः । द्रोणकलशं वायव्यान्यथेतरमादाय
 यन्ति तदुत्तरेणाहवनीय मुपसादयन्ति ॥ १३ ॥ प्रोक्षणीरध्वर्युरादत्ते । स इध्र
 मेशाग्रे प्रोक्षत्यथ वेदिप्रथास्मै वहिः प्रयच्छन्ति तत्पुरस्ताद्वन्ध्यासादयति तत्प्रोक्ष्यो
 पानितोय विध्रथस्य ग्रन्थिमारववालः प्रस्तर उपसंनद्धो भवति तं गृह्णाति गृहीत्वा
 प्रस्तर मेकं गृह्णातिस्तृणाति स्तीर्त्वा वहिः कार्पर्म्यमयान्परिधीन्परिदधाति परि
 धाय परिधीन्समिधावभ्यादधात्पभ्याधाय समिधौ ॥ १४ ॥ अथ जुहोति । उ
 यिष्णो विक्रमस्वोक्त क्षमाय नस्कृधि । घृतं घृतयोनिं पिव प्र—प्र यज्ञपतिं ति
 स्वाहेति तदेतैर्नैवैतस्यां दिवि प्रतिष्ठायां प्रतितिष्ठत्येतेनैतं लोकं स्पृणोत य
 त्था जुहोति ॥ १५ ॥ यदेव नैष्णव्यऽर्चा जुहोति । कृनीयाथसं.वाऽएनेमे त
 धात्कृत्वात्यनयन्स्तोक्रमेव स्तोको ल्लसुस्तमेतदभयं प्राप्य य एवैष तं करोति य
 मेव यशो हि यिष्णुस्तस्मादप्यन्यऽर्चा जुहोति ॥ १६ ॥ अथामाद्य सूचः । अ
 त्पदुर्य राजानं प्रयादयति तस्मादामाद्य शुचोऽप्युपस्पृश्य राजानं प्रपादय
 त् । राऽऽग्नयेऽग्नेः सोमो नेद्रेज्जुणाग्नयेन रेतः सोमं हिनुसानीति तस्मादाम
 गोऽप्युपस्पृश्य राजानं प्रयादयति ॥ १७ ॥ स दक्षिणस्य हविर्धानस्य न
 । निनऽाम्नुषानि तदेनमामादयति त्वेव सविनरेषु ते सोमस्तथ रत्नस्य प्रा

166-2-3-6045

भग्निति तदेनं देवायै ब्र सवित्रे षडिददाति गुप्त्यै ॥ १८ ॥ अथानुमृज्योपति-
ते । एतत्त्वं देव सोम देवो देवां २॥ऽउपागा इदमहं मनुष्यान्तसह रायस्योपे-
त्यग्नीषोमौ वा ऽएतमन्तर्जम्भऽश्यादधाते योदीक्षतऽआग्नावृण्वं हवो दी-
क्षणीयं हविर्भवति यो वै विष्णुः सोमः स हविर्वाऽएष देवानां भवति यो वी-
क्षते तदेनमन्तर्जम्भऽश्यादधाते तत्प्रत्यक्षं सोमाग्निर्मुच्यते यदाइतत्त्वं देव सोम
देवो देवां २॥ऽउपागा इदमहं मनुष्यान्तसह रायस्योपेत्येति भूमा वै रायस्योपः
सह भूमेत्येवै तदाह ॥ १९ ॥ अधोपनिष्कामति । स्वाहा निर्वृणस्य प्राशा-
न्मुच्यऽइति वरुणपाशे वाऽएषोऽन्तर्भवति योऽन्यस्यासंस्तुतप्रत्यक्षं वरुणन्निर्मुच्यते
यदाह स्वाहा निर्वृणस्य प्राशान्मुच्यऽइति ॥ २० ॥ अथेत्याहवनीये समिधम-
भ्यादधाति । अग्ने व्रतपास्त्वे व्रतपा इत्यग्निर्हि देवानां व्रतपतिस्तस्मादाहाग्ने
व्रतपास्त्वे व्रतपा इति या तव तनूर्मय्यभूदेपा सात्वयि यो मम तनूस्त्वय्यभूदियं
सा मयि । यथायथं नौ व्रतपते व्रतान्यनु मे दीक्षां दीक्षापतिरुपेस्तानु तपस्त-
पस्पतिरिति तत्प्रत्यक्षमग्नेर्निर्मुच्यते स स्वेन मतात्मना यजते तस्मादस्याप्राश्नन्ति
मानुषो हि भवति तस्मादस्यात्र नाम गृह्णन्ति मानुषो हि भवत्यथ यत्पुत्रा नार-
न्ति यथा हविषोऽहुतस्य नाश्रीयादेवं तत्तस्मादीक्षितस्य नाशनीयादथाप्राङ्गुली-
र्विमृजते ॥ २१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [६. ३.] ॥

यूपं वक्ष्यन्वैष्णव्यऽर्चा जुहोति । वैष्णवो हि मूषस्तस्माद्वैष्णव्यऽर्चा जुहोति
॥ १ ॥ यद्रेव वैष्णव्या जुहोति यज्ञो वै विष्णुर्वज्रेनैवैतद्यूपमडैति तस्माद्वैष्णव्य-
ऽर्चा जुहोति ॥ २ ॥ स यदि क्षुचा जुहोति । चतुर्गृहीतप्राज्यं गृहीत्वा जुहोति
यद्यु ज्ञेयं क्षुण्णैवोपहत्य जुहोत्यहं विष्णो विक्रमस्वोरु क्षुण्णाय नस्कृषि । घृतं
घृतयोने पिय म प्र यप्रति तिर स्वाहेति ॥३॥ यदाज्यं परिशिष्टं भवति । तदा-
दत्ते यत्क्षुण्णः शस्त्रं भवति तच्छादत्ते तऽश्यायन्ति स यं यूपं जोष्यन्ते ॥ ४ ॥
तमेवमभिमूरय जपति । परव्राट्प्रैव प्राद् तिष्ठन्नाभिमन्त्रयतेऽत्यन्यां २॥ऽअग्नां नान्यां
२॥ऽउपागामित्यनिधन्यानेति नान्यानुपैति तस्मादाहात्यन्यां २॥ऽअग्नां नान्यां २॥ऽ
उपागामिति ॥ ५ ॥ अर्वाकत्वा परेभ्योऽविदं परोऽवरेभ्य इति । अर्वागध्येनं प-
रेभ्यो वृश्चति यऽएतस्मात्पराञ्चो भवन्ति परोऽवरेभ्य इति - परोक्षेनमवरेभ्यो
वृश्चति यऽएतस्माद्वर्वाञ्चो भवन्ति तस्मादाहार्वाकत्वा परेभ्योऽविदं परोऽवरेभ्य
इति ॥६॥ तं त्वा उपागमे देव वनस्यने देवयज्यायाऽइति । तद्यथा बहूनां मध्यात्सा-
धवे कर्मणे नृपेन स एतमनास्तस्य कर्मणे स्यादेवमेवैनमेतद्बहूनां मध्यात्साधवे क-

यथाह नानिष्ठाः परमं पदं नृणां पदयानि मुखः । द्वितीयं चतुर्गुणनामिनि ॥१८॥
 अथ परिचययानि । अनन्तनामं नैव परिचययानि तस्मादत्रैव परिचययान्यत्रैव हीदं
 नामो भवत्यत्रायं तस्मात्त्रैव परिचययान्यत्रैव हीदमत्रैव प्रतीतिप्रति तस्मादत्रैव परिचय-
 यानि ॥ १९ ॥ त्रिभुजा परिचययानि । त्रिभुजयत्रैव पञ्चो यत्र पित्रा माता प-
 ज्ञायते मुनिनामं तस्मान्त्रिभुजा परिचययानि ॥ २० ॥ स परिचययानि । परिचययानि
 परिचययानि देवादिना व्ययनां परमं यत्रमानं रागो मनुष्याणामिति तस्मान्मान-
 यादिपञ्चाशस्ते यथाह परमं यत्रमानं रागो मनुष्याणामिति ॥ २१ ॥ अथ
 उपशक्तलक्षणगूहानि । दिवः मनुष्यानि यत्रा देवास्तेषां तस्मादत्रैव परकादशनी
 स्यात्स्वच्छं—स्वमेवावगूहयिष्यामं तस्य देवामुभयानुव्रतायना जायतेऽथ यो
 विषयायमवगूहानि न स्वच्छं—अ तस्य देवा मनुष्यानुव्रता यत्रा जायते तस्मादु
 स्वच्छं—स्वमेवावगूहयिष्यामं ॥ २२ ॥ स्वमेवावगूहयिष्यामं ॥ २३ ॥ समाप्तोऽयं
 क्रियते । यूपशक्तलक्षणं रश्ना रश्नायं यूपशक्तलक्षणं यूपशक्तलक्षणं च-
 पालात्स्वच्छं लोकं समुद्रं ॥ २४ ॥ अथ यस्मात्स्वच्छं । एतस्मात्स्वच्छं
 अपाछयते तस्मात्स्वच्छं कर्तव्यं तस्मात्स्वच्छं कर्तव्यं ॥ २५ ॥ तस्य यस्मात्स्वच्छं ।
 तेन पितृलोकं जयत्यथ यदूर्ध्वं निखानादा रश्नायं तेन मनुष्यलोकं जयत्यथ य-
 दूर्ध्वं रश्नायं च चपालात्तेन देवलोकं जयत्यथ यदूर्ध्वं चपालाद्देवद्वय-
 लोके वा अथ ह्यलं वा साध्या इति देवास्तेन तेषां लोकं जयति मलोको वै साध्या
 देवैर्भवति य एवमेतदेव ॥ २६ ॥ न वै पूर्वार्थे विनोति । वृजो वै यूपो वृजो द-
 यदः पूर्वार्थे वै दयदस्याभिप्रेत्य प्रहरति पूर्वार्थे एव यज्ञस्य तस्मात्पूर्वार्थे विनोति
 ॥ २७ ॥ यज्ञेन वै देवाः । इमां जिति जिगृह्यं पापमिदं जितिस्ते होतुः कथं न इदं
 मनुष्यैरनभ्यागांस्वच्छं स्वादिति ते यज्ञस्य रसं धीत्वा यथा प्रथु मधुकृतो निर्धयेषु
 विदुषु यज्ञं यूपेन योषयित्वा तिरोऽभवत्तथ यदेनेनोपापयंस्तस्माद्यूपो नाम पु-
 स्ताद्वै यज्ञा पुरस्तान्मनोजनस्तस्मात्पूर्वार्थं विनोति ॥ २८ ॥ स वाऽयथाश्रिभवति
 । अष्टाक्षरा वै गायत्री पूर्वार्थो वै यज्ञस्य गायत्री पूर्वार्थे एव यज्ञस्य तस्मादष्टा-
 श्रिभवति ॥ २९ ॥ तथैव स्मृतं देवा अनुप्रहरन्ति । यथेदमप्येवमेवेऽनुप्रहरन्तीति
 देवा अकुर्वन्ति ततो रक्षांस्ति यज्ञमनुदपिबन्त ॥ २९ ॥ ते देवा अध्वर्युमश्वन् ।
 यूपशक्तलक्षणे जुहुषि तद्वैष स्वगाकृतो भाविष्यति तथो रक्षांस्ति यज्ञं ना-
 नूत्वास्पन्तेऽयं वै वृज उद्यत इति ॥ ३० ॥ सोऽध्वर्युः । यूपशक्तलक्षणाजुहोत्त-
 दवैष स्वगाकृत आसीत्तथो रक्षांस्ति यज्ञं नानूदपिबन्तायं वै वृज उद्यत इति

जुपते स एतमनो वृश्चनाय भवति ॥ ७ ॥ देवास्त्वा देवयज्यायै जुपन्ताः
 । तवै समृद्धं यं देवाः साधवे कर्मणे जुपान्तैतस्मादाह देवास्त्वा देवयज्या-
 पन्तामिति ॥ ८ ॥ अथ जुवेणोपस्पृशति । विष्णवे त्वेति वैष्णवो हि यूपो
 वै विष्णुर्यस्याय हेनं वृश्चति तस्मादाह विष्णवे त्वेति ॥ ९ ॥ अथ दर्भत-
 वं जुपन्तर्दधाति । ओपधे त्रायस्वेति वज्रो वै परशुस्तथो हैनमेव वज्रः परशुर्न हि
 अथ परशुना प्रहरति स्वधिते मैनं हिंसीरिति वज्रो वै परशुस्तथो हैनमेव
 वज्रः परशुर्न हिनस्ति ॥ १० ॥ स यं प्रथमं शकलमपछिनत्ति । तस्मादेते तं
 अन्नं नस्तम्भं वृश्चेदुत हेनमनसा वहन्ति तथानो न प्रति वाधते ॥ ११ ॥ तं
 जुञ्चं पातयेत् । प्राची हि देवानां दिग्गोऽउदञ्चमुदीची हि मनुष्याणां दिग्गो
 त्वेदं दक्षिणायै त्वेवैनं दिशः परिविवाधिपेतैपा वै विक्र पितृणां तस्मादेनं
 दक्षिणायै दिशः परिविवाधिपेत ॥ १२ ॥ तं प्रच्यवमानमनुमन्त्रयते । घां
 मा लेखीरन्तरिक्षं मा हिंसीः पृथिव्या सम्भवेति वज्रो वाऽएष भवति
 यं यूपाय वृश्चन्ति तस्माद्वात्प्रच्यवमानादिमे लोकाः मध्वरेजन्ते तदेव
 एवैनमेतुल्लोकेभ्यः शमयति तथेमां लोकाञ्छान्तो न हिनस्ति ॥ १३ ॥ स
 यदाह । घां मा लेखीरिति दिवं मा हिंसीरित्ये वैतदाहान्तरिक्षं मा हिंसी-
 रिति नात्र तिरोहितमिवास्ति पृथिव्या सम्भवेति पृथिव्या संजानीष्वेत्येवैत-
 दाहाय हि त्वा स्थितिस्तेतिजानः प्रणिनाय महते सौभगायेत्येव हेनं स्व-
 धितिस्तेजमानः प्रणयति ॥ १४ ॥ अथामश्नमभिजुहोति । नेवतो नाप्रा-
 स्यनूत्तिष्ठानिति वज्रो वाऽश्नाज्यं तद्वज्रेणैवैतन्नाष्टा रक्षांस्त्वववाधते । तथातो
 नाष्टा रक्षांस्मि नानूत्तिष्ठन्त्यथो देतोवाऽश्नाज्यं तद्वनस्पतिष्वेतदेतो दधाति
 तस्मादेतमाश्नाज्यनाद्वनस्पतयोऽनु प्रजायन्ते ॥ १५ ॥ स जुहोति । अतस्त्वं दे-
 व वनस्पते शतवन्शो विरोह सहस्रवन्शो विवयं रुहेमेति नात्र तिरोहितमिवा-
 स्ति ॥ १६ ॥ तं परिवासयति । स यावन्तमेवाग्रे परिवासयेत्तावान्त्स्यात्
 ॥ १७ ॥ पुञ्चारत्निं परिवासयेत् । पाङ्को यज्ञः पाङ्कः पशुः पुञ्चर्तवः सम्भ-
 रत्तस्य तस्मात्पुञ्चारत्निं परिवासयेत् ॥ १८ ॥ पडरत्निं परिवासयेत् । पड्रा-
 श्वतः भवत्तस्यसंवत्सरो वज्रो वज्रो यूपस्तस्मात्पडरत्निं परिवासयेत् ॥ १९ ॥
 अक्षरत्निं परिवासयेत् । अक्षरत्नरा वै गायत्री पूर्वार्थो वै यज्ञस्य गायत्री पूर्वार्थ-
 एव यज्ञस्य तस्मादक्षरत्निं परिवासयेत् ॥ २० ॥ नवारात्निं परिवासयेत् त्रिवि-
 दं यज्ञं त्रिविधं तस्मादनवारात्निं परिवासयेत् ॥ २१ ॥ एकादशरत्निं परिवासयेत्

तद्यदेष्ट एव भवति नान्य एव हि युजुष्कृतो मध्यस्तस्मात्पू-
८ ॥ स प्रास्यति । अग्नेलीरसि स्वानेश उन्नेतृणामिति पुर-
ऽपद्धिते तस्मादाहाग्नेलीरसि स्वादेश उन्नेतृणामित्येतस्य वि-
स्यतीत्यधि हेनं तिष्ठति तस्मादाहेतस्य वित्तादधि त्वा स्थास्प-
प्रथ क्षुत्रेणोपहृत्याज्यम् । अवष्टमभिजुहोति नेदधस्तान्नाष्टा रक्षां
वृजो वाऽआज्यं तद्वज्रेणैवैतन्नाष्टा रक्षां स्पृश्याधते तथाधस्ता-
मे नोपोत्तिष्ठन्त्यथ पुरस्तात्परीत्यादङ्गुलीसीनो यूपमनक्ति स आह
यानुब्रूहीति ॥ १० ॥ सोऽनक्ति । देवस्त्वा सविता मध्वानवित्यति
नानां प्रसविता यजमानो वाऽएष निदानेन यद्यूपः सर्वे वाऽइदं मधु
तुदेनमनेन सर्वेण सधस्पर्शयति तुदस्मै सविता प्रसविता प्रसीति
स्त्वा सविता मध्वानवित्यति ॥ ११ ॥ अथ चणालमुभयतः प्रत्यज्य
। मुपिप्पलाभ्यस्त्वौपधीभ्य इति पिप्पलं हेवास्पैतद्यन्मध्ये संगृ-
ति तर्पेन्वाऽइदं वृक्षे पिप्पलामाहतं स यदेवेदं सम्बन्धनं चान्त-
तदेवैतत्करोति तस्मान्मध्ये संगृहीतमिव भवति ॥ १२ ॥ आन्तम-
क्त । यजमानो वाऽअग्निष्ठा रस आज्यं रसेनैवैतद्यजमानमनक्ति त-
ग्निष्ठा मनक्तपथ परिव्ययणं प्रतिसमन्तं परिमृशत्यथाहोक्तीयमाणाया-
१३ ॥ स उच्छ्रयति । द्याग्नेणास्पृज आन्तरिक्षं मध्येनामाः पृथिवीमुप-
रिति वृजो वै यूप एषां लोकानामभिजित्यैतेन वज्रेणैवालोकान्स्पृ-
यो लोकेभ्यः सप्तनान्निर्भजति ॥ १४ ॥ अथ मिनोति । या ते धामा-
गमध्वै यत्र गावो भूरिशृङ्गा अयासः । अत्राह तदुरुगायस्य विष्णोः प-
वभारि भूरीत्येतया त्रिषुधा मिनोति वज्रस्त्रिषुवृजो यूपस्तस्मात्त्रिषुधा
॥ १५ ॥ सम्प्रत्यग्निमभिष्ठां मिनोति । यजमानो वाऽअग्निष्ठाग्निरु वै
यदग्नेरग्निष्ठां हलयेद्वलेद्ध यज्ञायजमानस्तस्मात्सम्प्रत्यग्नेमग्निष्ठां
य पर्यहृत्यथ पर्यपत्यथाप उपानिनयति ॥ १६ ॥ अथैवमभिपद्य वाचयति ।
ः कर्माणि पश्यत यतो व्रतानि पश्यते । इन्द्रस्य युज्यः सखेति वृजं
प्राहार्यो यूपमुदाशिश्रियाद्विष्णोर्विजिति पश्यतेत्येवैतदाह यदाह विष्णोः
ए पश्यत यतो व्रतानि पश्यते । इन्द्रस्य युज्यः सखेतीन्द्रो वै यज्ञस्य देवत
यो यूपस्तं सेन्द्रं करोति तस्मादाहेन्द्रस्य युज्यः सखेति ॥ १७ ॥ अ
लमुदात्ते । तद्विष्णोः परमं पदं सदा परयन्ति सूरयः । दिवीव चतुरात्
ति वृजं वाऽएष प्राहार्यो यूपमुदाशिश्रियां विष्णोर्विजिति पश्यतेत्येवैतदा

एकादशक्षरा वै त्रिपुञ्चजस्त्रिपुञ्चजो यूपस्तस्मादेकादशारत्निं परिवासयेत् ॥ २२ ॥ द्वादशारत्निं परिवासयेत् । द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरो ब्रजो ब्रजो यूपस्तस्माद्द्वादशारत्निं परिवासयेत् ॥ २३ ॥ त्रयोदशारत्निं परिवासयेत् । त्रयोदश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरो ब्रजो ब्रजो यूपस्तस्मादत्रयोदशारत्निं परिवासयेत् ॥ २४ ॥ पञ्चदशारत्निं परिवासयेत् । पञ्चदश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरो ब्रजो ब्रजो यूपस्तस्मात्पञ्चदशारत्निं परिवासयेत् ॥ २५ ॥ सप्तादशारत्निं परिवासयेत् । सप्तादश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरो ब्रजो ब्रजो यूपस्तस्मात्सप्तादशारत्निं परिवासयेत् ॥ २६ ॥ अष्टारत्निं परिवासयेत् । अष्टारत्निं वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरो ब्रजो ब्रजो यूपस्तस्मादाष्टारत्निं परिवासयेत् ॥ २७ ॥ नवारत्निं परिवासयेत् । नवारत्निं वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरो ब्रजो ब्रजो यूपस्तस्मादनवारत्निं परिवासयेत् ॥ २८ ॥ दशारत्निं परिवासयेत् । दशारत्निं वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरो ब्रजो ब्रजो यूपस्तस्मादशारत्निं परिवासयेत् ॥ २९ ॥ एतेन ब्रज्येण देवा अपरिमितमनयंस्तथोऽप्येव एतेन ब्रज्येणापरिमितेनैवापरिमितं जयति तस्मादपरिमित एव स्यात् ॥ ३० ॥ स वाऽऽष्टाधिर्भवति । अष्टाक्षरा वै गायत्री पूर्वार्धो वै यज्ञस्य गायत्री पूर्वार्ध एव यज्ञस्य तस्मादष्टाधिर्भवति ॥ ३१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६. ४] पष्ठोऽध्यायः ॥ [२१] ॥

अभिप्रादचे । देवस्य त्वा सविनुः प्रमनेऽदिवनोर्वाङ्मुखां पूष्णो हस्ता-
मादेदं नार्यसीति समान एतस्य यनुषो वन्युषोपो वाऽप्या यद्विस्तस्मादाह
र्यसीति ॥ १ ॥ अथावदं परिलिखति । इदमहं वृत्तसां ग्रीवा अपिकृन्तामीति
वाऽऽभिर्ब्रज्येणैव तन्वाप्राणाध्वं वृत्तसां ग्रीवा अपिकृन्तामि ॥ २ ॥ अथ स्व-
ति । प्राञ्चमुत्कारमुत्कारत्प्रपरेण संप्रायावदं स्वनति तदग्रेण प्राञ्चं पूर्णं निद-
तात्पेतावन्मात्राणि बर्हिध्व्युश्रिष्टादधिनिदधानि तदेवोपरिष्टाप्यशकलमधिनि-
धाति पुनस्तात्पार्वतध्वनलमुपनिदधात्प्रथमं यवमत्यः शोच्ययो भवन्ति सोऽ-
प्येव वन्युः ॥ ३ ॥ स यवान्वावपति । यवोऽसि यव्यास्मद्दुपो यवयारातीरिति
गव विरोहितमिवास्त्यथ शोच्यत्येको वै शोच्यस्य वन्युर्मध्यमेवैतत्करोति ॥ ४ ॥
३ शोचति । दिदे त्वान्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यं त्वेति ब्रजो वै यूप एषां लोकानाम-
भिगुप्याऽप्यां त्वा लोकानामभिगुप्यै शोचामीत्येवैतदाह ॥ ५ ॥ अथ याः शोच्ययः
ररिशिष्यन्ते । ता अक्षद्वन्द्वनयति शुन्यन्तां लोकाः पितृपदनामिति पितृदेवत्यो वै
पुषः स्वातस्त्र्येवैतन्नेभ्यं करोति ॥ ६ ॥ अथ बर्हिध्वि । प्राचीनाग्राणि चोदीचीना-
ग्राणि चारस्त्रुणाणि पितृपदनामिति पितृदेवत्यं वाऽऽभ्यर्चयन्तु ब्रजानि यद्विस्तान्ध
स यमानिवात शोचिषिषु विनः स्यादेवैतान्शोचिषिषु विनो भवति ॥ ७ ॥
अथ एषां कलं प्राप्नोति । तेजो ह वाऽऽनन्तस्त्र्योनां यद्वायाशकलस्तस्माद्यदा
वायाशकलं यवतत्पुन्यं यव शुन्यन्ति तेजो येषामनतत्पुन्यं कलं प्राप्नोति म-

यदाह तद्विष्णोः परमं पदं तदा परवान्ति सूर्यः । द्विर्वचं चतुर्गतनामिति ॥ १८ ॥
 अथ परिव्ययानि । अनन्तनायं न्वेव परिव्ययति तस्माद्वेव परिव्ययत्यवेव हीदं
 वासो भवत्यग्रायं वास्मिन्नेव वा न्यवेव हीदमन्नं प्रतिनिष्ठति तस्माद्वेव परिव्य-
 यति ॥ १९ ॥ त्रिवृता परिव्ययति । त्रिवृद्वचं पञ्चो वचं पिता माता य-
 ज्ञायते तत्तृतीयं तस्मान्निवृता परिव्ययति ॥ २० ॥ स परिव्ययति । परिवीरसि
 परित्वा ईर्वावृशा व्यपन्तां परीमं यजमानं रागो मनुष्याणामिति तद्यजमान-
 याशिपमाशास्ते यदाह परीमं यजमानं रागो मनुष्याणामिति ॥ २१ ॥ अथ
 यूपशकलमवगृहति । दिवः सूरुरसीति प्रजा ह्यवस्येषा तस्माद्यदि यूपकादिशिनी
 स्यात्स्वधं—स्वमेवावगृहेद्विपर्यासं तस्य ह्येषामुग्रानुव्रताप्रजा जायतेऽथ यो
 विपर्यासमवगृहति न स्वधं—स्वं तस्य ह्येषा मुग्रानुव्रता प्रजा जायते तस्मादु
 स्वधं—स्वमेवावगृहेद्विपर्यासं ॥ २२ ॥ स्वर्गस्यो ह्ये लोकस्य समाशोदयः
 क्रियते । यूपशकलं इयधं रशना रशनायै यूपशकलं यूपशकलाचपालं च-
 पालात्स्वर्गं लोकं समश्नुते ॥ २३ ॥ अथ यस्मात्स्वर्गनाम । एतस्मादाऽप्यो-
 ऽपच्छियते तस्यैतन्स्वमेवावर्धयति तस्मात्स्वर्गनाम ॥ २४ ॥ तस्य यन्निखातम् ।
 तेन पितृलोकं जयत्यथ यदूर्ध्वं निखातावा रशनायै तेन मनुष्यलोकं जयत्यथ य-
 दूर्ध्वं रशनाया आ चपालात्तेन देवलोकं जयत्यथ यदूर्ध्वं चपालाद्द्वयद्वगु-
 लं वा व्यद्वगुलं वा साध्वा इति देवास्तेन तेषां लोकं जयति मूलोको वै साध्वै
 देवै र्भवति य एवमेतद्वेद ॥ २५ ॥ तं वै पूर्वार्धं मिनोति । वज्रो वै यूपो वज्रो द-
 यदः पूर्वार्धं वै दयदस्याभिपद्य ग्रहरति पूर्वार्धं एष यज्ञस्य तस्मात्पूर्वार्धं मिनोति
 ॥ २६ ॥ यत्तेन वै देवाः । इमां जिति जिग्युषेपाभियं जितिस्ते होतुः कथं न इदं
 मनुष्यैरनभ्यागांयधं स्यादिति ते यज्ञस्य रसं धीत्वा यथा मधु मधुकृतो निर्धयेषु
 विंदुषु यज्ञं यूपेन योषयित्वा तिरोऽभवन्नथ यदेनेनोपापयंस्तस्माद्यूपो नाम पुष्ट-
 स्तादि प्रजा पुस्तान्मनोजयस्तस्मत्पूर्वार्धं मिनोति ॥ २७ ॥ स वाऽयमप्राश्रिभवति
 । अष्टाक्षरा वै गायत्री पूर्वार्धो वै यज्ञस्य गायत्री पूर्वार्धं एष यज्ञस्य तस्मादष्टा-
 श्रिभवति ॥ २८ ॥ तद्वद स्मृतं देवा अनुग्रहन्ति । यथेदमप्येतद्वेदेऽनुग्रहन्तीति
 देवा अकुर्वन्ति ततो द्वाधासि यज्ञमनुदपिबन्त ॥ २९ ॥ ते देवा अध्वर्यमवुवन् ।
 यूपशकलमेव जुष्टो नर्दद्वेष स्वगाकृतो भाषिष्यति तयो द्वाधासि यज्ञं ना-
 नूतास्पन्तेऽयं वै वज्र उच्यते इति ॥ ३० ॥ सोऽध्वर्युः । यूपशकलमेवानुहोत-
 दद्वेष स्वगाकृत आसीत्तयो द्वाधासि यज्ञं नानूदपिबन्तायं वै वज्र उच्यते इति

तेजसं विनवातीति तद्यदेष्ट एव भवति नान्य एव हि यजुष्कृतो मेध्यस्तस्मात्पु-
 शकलं प्रास्यति ॥ ८ ॥ स प्रास्यति । अग्रणीरसि स्वावेश उन्नतृणांमिति पु-
 स्ताद्वाऽअस्मादेष्टोऽपद्विद्यते तस्मादाहाग्रेणीरसि स्वावेश उन्नतृणांमित्येतस्य वि-
 चावधि त्वा स्थास्यतीत्यधि ह्येनं तिष्ठति तस्मादाहृतस्य विचारुधि त्वा स्थास्य-
 तीति ॥ ९ ॥ अथ सुवेणोपदृष्ट्याज्यम् । अथदमभिजुहोति नेदयस्तान्नाष्टा रक्षां
 स्युपोत्तिष्ठानिति वज्रो वाऽआज्यं तद्वज्रोर्लैवैतन्नाष्टा रक्षांस्थवयाधते तथायस्ना-
 न्नाष्टा रक्षांस्थि नोपोत्तिष्ठन्त्यथ पुरस्तात्परीत्यादद्वह्वासीनां यूपमनक्ति स आ-
 यूपयाज्यमानायानुब्रूहीति ॥ १० ॥ सोऽनक्ति । देवस्त्वा सविता मध्वानवित्वा
 सविता वै देवानां प्रसविता यजमानो वाऽएष निवानेन ययूपः सर्वे वाऽइदं मु-
 यदिदं किं च तुदेनमनेन सर्वेण सधस्पर्शयति तदस्मै सविता प्रसविता प्रसीति
 तस्मादाह देवस्त्वा सविता मध्वानवित्वाति ॥ ११ ॥ अथ चपालमुभयतः प्रत्यज-
 प्रतिमुञ्चति । सुपिण्णलाभ्यस्त्यौपधीभ्य इति पिण्णलं देवास्येतद्यन्मध्ये संगृ-
 हीतमिव भवति तिर्यग्वाऽइदं वृत्ते पिण्णलमाहतं स यदेवेदं सम्बन्धनं चान-
 रोपेनितमिव तदेवैतत्करोति तस्मान्मध्ये संगृहीतमिव भवति ॥ १२ ॥ आन्त-
 ग्निष्ठांमनक्ति । यजमानो वाऽअग्निष्ठा रस आज्यं रसेनैवैतद्यजमानमनक्ति त-
 स्मादान्तग्निष्ठांमनक्त्यथ परिव्ययणं प्रतिसमन्तं परिमृशत्युपाहोन्नीयमाणां
 नुब्रूहीति ॥ १३ ॥ स उच्छ्रयति । घामग्रेणास्पृज्य आन्तारिचं मध्येनामाः पृथिवीमुप-
 रेणादृष्टीरिति वज्रो वै यूप एषां लोकानामभिजित्यैतेन वज्रोणामलोकान्तर-
 णुत्तरेभ्यो लोकेभ्यः सप्तनाभिर्भजति ॥ १४ ॥ अथ मिनोति । या ते धामा-
 न्युरमुसि गुमध्वै यत्र गावो भूरिशृङ्गा अयासः । अत्राह तदुरुगायस्य विष्णोः ५-
 रमं पदमवभारि भूरीत्येतया त्रिषुधा मिनोति वज्रस्त्रिषुवज्रो यूपस्तस्मात्त्रिषुधा
 मिनोति ॥ १५ ॥ सम्प्रत्यग्निमग्निष्ठां मिनोति । यजमानो वाऽअग्निष्ठांमिनोति
 यज्ञः स यदग्नेरग्निष्ठां हलयेद्वलेद यज्ञायजमानस्तस्मात्सम्प्रत्यग्निमग्निष्ठां
 मिनोत्यथ पर्यूहत्यथ पर्यपत्यथाप उपनिनयति ॥ १६ ॥ अथैवमभिपद्य वाचयति ।
 विष्णोः कर्माणि पश्यत यतो यतानि पश्यते । इन्द्रस्य युज्यः सखेति वज्रं
 वाऽएष प्राहार्पायो यूपमुदाशिथ्रियाद्विष्णोर्विजिति पश्यतेत्येवैतदाह यदाह विष्णोः
 कर्माणि पश्यत यतो यतानि पश्यते । इन्द्रस्य युज्यः सखेतीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता
 विष्णो यूपस्तं मेन्द्रं करोति तस्मादाहेन्द्रस्य युज्यः सखेति ॥ १७ ॥ अथ
 चपालमूरीक्षते । तद्विष्णोः परमं पदं मुदा पश्यन्ति मूरयः । विवीव चक्षुःशत-
 तमिनि वज्रं वाऽएष प्राहार्पायो यूपमुदाशिथ्रियात्तां विष्णोर्विजिति पश्यतेत्येवैतदाह

थोऽ एवैष एतत् । यूपशकलमेव जुहोति तदहैष स्वणाकृतो भवति तयो-
। यत्र नानुत्पिवन्तेऽयं वै वज्र उद्यत इति स जुहोति दिवं ते धूमो गच्छ-
।तिः पृथिवीं भस्मनापृण स्वाहेति ॥ ३२ ॥ ॥ ४ [७. १.] ॥

वतो वै वेदिस्तावती पृथिवी । वज्रा वै यूपास्तदिमामेवैतत्पृथिवीमेतैर्यज्ञै स्पृ-
। सपत्राग्निर्भजति तस्माद्यूपैकादशिनी भवति द्वादश उपशयो भवति वि-
क्षिणत उपनिदधाति तद्यद्वादश उपशयो भवति ॥ १ ॥ शतम् २०००॥
वै यग्रं तन्वाजा । तेऽमुररक्षसेभ्य आसङ्गाद्विभयांचकुस्तद्यऽएत-
। यथेपुरस्ता तया वै स्तृणुते वा न वा स्तृणुते यथा दण्डः प्रहृतस्तेन वै
। वा न वा स्तृणुतेऽथ य एष द्वादश उपशयो भवति यथेपुरायतानस्ता
तमप्रहृतमेवमेव वज्र उद्यतो दक्षिणतो नाष्टायां रक्षसामप्रहत्यै तस्माद्वा-
। उपशयो भवति ॥ २ ॥ तं निदधाति । एष ते पृथिव्यां लोक आरण्यस्ते
।ति पशुरच वै यूपश्च तदस्माऽआरण्यमेव पशूनामनुदिशति तेनोऽएष पशु-
।ति तद्वपं यूपैकादशिन्यै समयनमाहुः श्वःसुत्यायै इ न्वेवैके संमिन्वन्ति
।तायै चैव श्वःसुत्यायै यूपं मिन्वन्तीत्युच ॥ ३ ॥ तद् तथा न कुर्यात् । अ-
।मेवोच्छ्रयेदिदं वै यूपमुच्छ्रित्याध्वर्युः परिच्ययणाश्रान्वर्जस्यपरिवीता वाऽएत-
।यां रात्रिं वसन्ति सा न्वेव परिचक्षा पशवे वै यूपमुच्छ्रयन्ति प्रातर्ध्वं पशूना-
।न्ते तस्मादु प्रातरेवोच्छ्रयेत् ॥ ४ ॥ स य उत्तरोऽग्निघ्रात्स्यात् । तमेवाग्रऽउ-
।येत्थ वृक्षिणमथोत्तरं दक्षिणार्धमुत्तमं तथोदीची भवति ॥ ५ ॥ अथोऽहतद-
।हुः । वृक्षिणमेवाग्रेऽग्निघ्रादुच्छ्रयेदथोत्तरमुथ वृक्षिणमुत्तरार्धमुत्तमं तथो हास्यो-
।त्तव कर्मानुसंतिष्ठतऽइति ॥ ६ ॥ स यो वृषिष्ठः स दक्षिणार्धः स्यात् । अथ
।मीयानुथ इमीयानुत्तरार्धो हृसिष्ठस्तथोदीची भवति ॥ ७ ॥ अथ पुत्रीभ्यः प-
।तीयूपमुच्छ्रयन्ति । सर्वत्याण न्वेव पत्नीयूप उच्छ्रयीते तत्त्वाष्टं पशुमालभते त्वष्टा
। सिक्तं रेतो विकरोति तदेष्ट एवैतत्सिक्तं रेतो विकरोति मुष्करो भवत्येष
। प्रनयिता यन्मुष्करस्तस्यान्मुष्करो भवति तं न स्रष्टेऽस्यापयेत्पर्यग्निकृतमेवोत्स-
।नेत्त यत्संस्थापयेत्पत्राण्ये हान्तमियात्तत्रजापुत्स्रजति तस्मान्न स्रष्टेऽस्यापये-
।त्पर्याग्निष्ठमपयेत्तत्रेत् ॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [७. २.] ॥

पशुरच वै यूपश्च । वाऽध्वने यूपात्पशुमालभन्ते कत्रा चन तद्यत्तथा न इ वा-
।ऽएतस्ताः अथ पशुरचक्षामिरे यद्वपमभविष्यन्येयदमग्रं मृत यथा इवायं वि-

॥ [३.१.] ॥ ४ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

16c. 7. 2. 6015

पात्युष उच्छ्रित एवञ्च हैव द्विषाद उच्छ्रितारचेरुः ॥ १ ॥ ततो देवा एतं वज्रं द-
 द्युः । यद्युपं तमुद्भिभियुस्तस्माद्भीषा प्रावर्त्तीयन्त ततरचतुष्पादा अभवन्स्ततोऽम्भ-
 मभवन्पथेदमन्त्रं भूता एतस्मै हि वाऽतिष्ठन्त तस्माद्यूपऽएव पशुमालभन्ते नऽर्ते यू-
 पात्कदाचन ॥ २ ॥ अथोपाकृत्य पशुम् । अग्निं मथित्वा नियुनक्ति तद्यत्तथा
 न ह वाऽएतस्माऽऽग्ने पशवरचक्षमिरे यद्विभविष्यन्त्यैनानिदञ्च हविर्भूतान-
 ग्नौ जुहति तान्देवा उपनिरुक्नुस्तऽउपनिरुद्धा नोपावेयुः ॥ ३ ॥ ते होचुः ।
 न वा ऽहमेऽस्य यामं विदुर्यदग्नौ हविर्जुहति नैतां प्रतिष्ठां मुपरुध्यैव पशूनाग्निं म-
 थित्वाग्नावग्निं जुह्वाम ते वेदिष्यन्त्येष वै किल हविषो याम एषा प्रतिष्ठाग्नौ
 वै किल हविर्जुहतीति ततोऽभ्यवैष्यन्ति ततो रातमनस आलम्भाय भविष्यन्ती-
 ति ॥ ४ ॥ तऽउपरुध्यैव पशून् । अग्निं मथित्वाग्नावग्निमजुहुवुस्तेऽविदुरेपवै
 किल हविषो याम एषा प्रतिष्ठाग्नौ वै किल हविर्जुहतीति ततोऽभ्यवायंस्ततो
 रातमनस आलम्भायाभवन् ॥ ५ ॥ तयोऽएवैष एतत् । उपरुध्यैव पशुमग्निं मथि-
 त्वाग्नावग्निं जुहोति स वेदैष वै किल हविषो याम एषा प्रतिष्ठाग्नौ वै किल
 हविर्जुहतीति ततोऽभ्यवैति ततो रातमना आलम्भाय भवति तस्मादुपाकृत्य प-
 शुमग्निं मथित्वा नियुनक्ति ॥ ६ ॥ तदाहुः । नोपाकुर्यान्नाग्निं मन्येद्रशनामे-
 वादायाञ्जसोपपरेत्याभिधाय नियुञ्ज्यादिति तदु तथा न कुर्याद्यथाधर्मं तिर-
 रचथा चिकीर्षेदेवं तस्मादेतदेवानुपरीयात् ॥ ७ ॥ अथ नृणमादायोपाकरोति ।
 द्वितीयवाञ्छिरुण्वाऽति द्वितीयवान्नि वीर्यवान् ॥ ८ ॥ न नृणमादत्ते । उपा-
 वीरसीत्युप हि द्वितीयोऽवति तस्मादाहोपावीरसीत्युप देवान्त्रैवीविंशः प्रागुगिति
 वैष्णो वाऽएता विशो यत्पशवोऽस्थिपत देवेभ्य इत्येवैतदाह यदाहोप देवान्त्रैवी-
 विंशः प्रागुगिति ॥ ९ ॥ उगिजो वनिहतमानिति । चिकीर्षो हि देवास्तस्मादा-
 होगिजो वनिहतमानिति ॥ १० ॥ देव त्वर्ध्वमु रमेति । त्वष्टा वै पशूनामीष्टे प-
 शवो वमु तानेतरेषा अतिष्ठमानांस्तृष्टारमध्वपुपनिमदेति यदाह देव त्वर्ध्वमु
 रमेति ॥ ११ ॥ इष्या ते स्वदन्तामिति । यदा वाऽएतऽएतस्माऽऽग्निपन्न यद्विभ-
 भविष्यंस्तस्मादाह इष्या ते स्वदन्तामिति ॥ १२ ॥ रेवनी रमध्वमिति । रेवन्तो
 हि पशवस्तस्मादाह रेवतीरमध्वमिति बृहस्पते भारुया वस्नीति यस्म वै बृहस्पतिः
 पशूना वमु तानेतरेषा अतिष्ठमानान्मध्वर्ध्वं परस्तात्पदभ्युस्तथात्वायंस्तथा
 पूर्वानेष एवर्ध्वमर्ध्वं परस्तात्परिदधाति तथाविष्यन्ति तस्मादाह वृहस्पते भार-

वृषामग्रेऽग्निधारयति । अथ पृषदाज्यं तदु ह चरकाध्वर्यवः पृषदाज्यमेवाग्रेऽग्नि-
 धारयन्ति प्राणः पृषदाज्यमिति वृद्धन्तस्तदु ह याज्ञवल्क्यं चरकाध्वर्युरनुव्याजहा-
 रैवं कुर्वन्तं प्राणं वाऽग्नयमन्तरगादध्वर्युः प्राण एनं हारयतीति ॥ २४ ॥
 स ह स्म बाहूऽग्न्यन्वेत्त्याह । इमौ पलितौ बाहू कृत्स्विद्वाहणस्य यचो बभूवेति न
 तदादियेतोत्तमो वाऽएष प्रयाजो भवतीदं वै द्विर्विष्टं उत्तमे प्रयाजे ध्रुवामेवाग्रेऽ-
 ग्निधारयति तस्यै हि प्रथमानाज्यभागौ होष्यन्भवति वषां वाऽश्नत्र प्रथमां
 होष्यन्भवति तस्मादग्रेऽग्निधारयेत्थ पृषदाज्यमथ यत्पशुं नाभिवाटयति
 नेष्टृमभिघाटयतीत्येतदेवास्य सूर्यः पशुरभिघारितो भवति यदग्रमभिघाटयति
 तस्मादग्रमेवाग्रेऽग्निधारयेत्थ पृषदाज्यम् ॥ २५ ॥ अथाज्यमुपस्तृणीति । अथ हि-
 रण्यशकलमुनदधात्यथ वषामवचनाहाग्नीषोमाभ्यां ह्यगस्य वषायै मेदसोऽनुमूही-
 त्यथ हिरण्यशकलमुनदधात्यथोपरिष्टाद्द्विजाज्यस्याग्निधारयति ॥ २६ ॥ तद्यदि-
 ण्यशकलावभितो भवतः । ध्नन्ति वाऽएतत्पशुं यदग्नौ जुहवत्यमृतमायुर्हिरण्यं
 तदमृतञ्चायुषि प्रतिष्ठति तयात उदेति तथा संजीवति तस्माद्विरण्यशकलाव-
 भितो भवत आध्याग्याहाग्नीषोमाभ्यां ह्यगस्य वषां मेदः प्रेष्येति न प्रस्थितमि-
 त्याह प्रमुते प्रस्थितमिति उपद्रुते जुहोति ॥ २७ ॥ हुत्वा वशां ममीक्षयी । वषाश्च-
 पययौ कृत्वानुप्रासयति स्वाहाकृतेऽर्द्धेन भस्मं मारुतं मच्छतमिति त्रिदिवेऽग्नयुषा
 सतो याभ्यां वषामुशिध्रामिति ॥ २८ ॥ तद्यद्यथा चरन्ति । यस्य वै देवतायै
 पशुमालभन्ते ताम्रवैतुहेतुतामेतेन मेधेन प्रीणाति संपा देवतेन मेधेन प्रीता शान्तो-
 चराणि हवींषि ध्रुवमाणान्युपरमति तस्माद्वषा चरन्ति ॥ २९ ॥ अथ चात्वा-
 ले मार्जयन्ते । वरीवाऽएतत्कुर्वन्ति यत्संज्ञयन्ति यदिशासति शान्तिप्रापस्तदग्निः
 शान्त्या शपयन्ते तदग्निः संदधते तस्माच्चात्वाले मार्जयन्ते ॥ ३० ॥ प्राप्ता-
 णम् ॥ ३१ ॥ [८. २.] ॥ ॥

यदेवत्यः पशुर्भवति । नदेवत्यं पुरोडाशमनुनिर्वपति तद्यन्तुरोडाशमनुनिर्वपति
 सुर्वेरां वा एष पशुर्नां मेधो यद्विद्विषवी तेनैवेनमेनमेधेन समर्पयति कृन्ते करोति
 तस्मान्पुरोडाशमनुनिर्वपति ॥ १ ॥ अथ यज्ययाप्रचर्य । एतेन पुरोडाशेन प्रचर-
 ति मध्यतो वाऽऽमां वषामग्निरदन्ति मध्यतु एवेनमेधेन मेधेन समर्पयति कृन्ते
 करोति तस्माद्वषया प्रचर्यतेन पुरोडाशीन प्रचरत्येष नैवेत्यस्य इत्युच्यते ख वेष पशुं
 पुरोडाशोऽनुनिर्वप्यते ॥ २ ॥ अथ पशुं विज्ञाति । विः प्रचरावपरातिः प्रचरत्यस्य
 ददयमुत्तमं कुरुतादिति चिदादयः ॥ ३ ॥ अथ गमिष्यति । यन्त्रा पृष्ठा-

शं कृत्वा प्रतिमुञ्चत्यथातो नियोजनस्यैव ॥ १३ ॥ ब्राह्मणम्
३] ॥ पञ्चमः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या ॥ १२७ ॥

प्रतिमुञ्चति । ऋतस्य त्वा देवहविः पाशेन प्रतिमुञ्चामीति वरुण्या
तुस्तदेनमेतद्वृतस्यैव पाशेन प्रतिमुञ्चति तथो हैनमेणा वरुण्या रज्जुर्न-
र्पा मानुष इति । न वाऽपतमग्रे मनुष्योऽधृष्णोत्स यदेवर्तस्य पाशेनै-
तेमुञ्चत्यर्थेन मनुष्यो धृष्णोति तस्मादाह धर्पा मानुष इति ॥ २ ॥
। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽस्त्विनोर्वाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्या-
जुष्टं निपुनज्मीति तद्यथैवाद्देवतायै हविर्गृह्णादिशत्येवमेवै-
देशत्यथ मोक्षत्येको वै मोक्षेणस्य वन्धुर्मेध्यमेवैतत्करोति ॥ ३ ॥
अद्रथस्त्वौपधीभ्य इति तद्यत एव सम्भवति तत एवैतन्मेध्यं करोती
त्यथौपधयो जायन्तऽत्रांपधीर्जग्ध्वापः पीत्वा तत एव रसः स-
तो रेतसः पशवस्तद्यत एव सम्भवति यतश्च जायते तत एवैत-
॥ ४ ॥ अनु त्वा माता मन्यतामनु पितेति । स हि मातुरचाधि पि-
तद्यत एव जायते तत एवैतन्मेध्यं करोत्यनु माता समर्भ्योऽनु
इति स यत्ते जन्म तेन त्वानुमतमारभऽइत्येवैतदाहाग्नीषोमाभ्यां
ामीति तद्याभ्यां देवताभ्यामारभते ताभ्यां मेध्यं करोति ॥ ५ ॥
। अर्षां पेरुरसीति तदेनमन्तरतो मेध्यं करोत्यथाधस्तादुपोक्त-
स्वदन्तु स्वात्त चित्सदेवहविरिति तदेनथसर्वतो मेध्यं करोति
हाग्नये समिध्यमानायानुव्रतीति । स उत्तरमाधारमाधार्यासथस्प-
पयैत्य जुहा पशुधंसमनक्ति शिरो वै यज्ञस्योत्तर आधार एष वाऽ
यति यत्पशुस्तद्यज्ञऽयैतच्छिरः प्रतिदधाति तस्माज्जुहा पशुधंसमन-
। स ललाटे समनक्ति । मं ते माणो वातेन गच्छतामिति सप्रज्ञानि
सयोः मं यद्वपतिराशिणेतिद्योऽयोः सयस्मै कामाय पशुमालभन्ते त-
तदाह ॥ ८ ॥ इदं वै पशोः संश्रप्यमानस्य । माणो वातमपिपद्यते
मं माणो वातमपिपद्याताऽइत्येवैतदाह सप्रज्ञानि यजत्रैरिष्ट-
यन्ते तत्प्राप्नुहि यत्तेऽर्ह्येनान्ताऽइत्येवैतदाह मं यद्वपतिराशि-
नाय वाऽप्येनाशिपमाशासने तत्प्राप्नुहि यत्त्वया यजमानाया शिप-
ऽइत्येवैतदाह साट्यनि धृचावुष प्रवरायाश्चावयति सोऽमावेव वन्धुः
प शिपिपदाधारयति । जी एव होतारो भवतः स मंत्रावरुणायाईवा-

श्रुतं हविः शमिता ३ इति श्रुतमित्येव ब्रूताश्च श्रुतं भगवो न श्रुतं ह्रीति ॥ ४ ॥ अथ
 जुह्वा पृषदाज्यस्योपहृत्य । अध्वर्युरूपनिष्क्रम्य पृच्छति श्रुतं हविः शमिता ३ इति
 श्रुतमित्याह तद्देवानामित्युपां स्वध्वर्युः ॥ ५ ॥ तद्यत्पृच्छति । श्रुतं वै देवानां
 हविर्नाश्रुतं शमिता वै तद्वेद यदि श्रुतं वा भवत्यश्रुतं वा ॥ ६ ॥ तद्यत्पृच्छति ।
 श्रुतेन प्रचराणीति तद्यद्यश्रुतं भवति श्रुतमेव देवानां हविर्भवति श्रुतं यजमान-
 स्थानेना अध्वर्युर्भवति शमितरि तदेनो भवति त्रिष्कृत्वः पृच्छति त्रिवृद्धि यज्ञोऽय-
 यज्ञाह तद्देवानामिति तद्धि देवानां युच्छृतं तस्मादाह तद्देवानामिति ॥ ७ ॥ ६
 हृदयमेवाग्नेऽभिधारयति । आत्मा वै मनो हृदयं प्राणः पृषदाज्यमात्मन्येवैत-
 न्मनसि प्राणं दधाति तथैतज्जीवमेव देवानां हविर्भवत्यमृतममृताङ्गा ॥ ८ ॥
 सोऽभिधारयति । स ते मनो मनसा सं प्राणः प्राणेन गच्छतामिति न स्वाहाक-
 रोति न ह्येपाहुतिरुदासयन्ति पशुम् ॥ ९ ॥ तं जघनेन चात्वालमन्तरेण यूपं चा-
 ग्निं च हरन्ति । तद्यत्समया न हरन्ति येनान्यानि हवींश्चपि हरन्ति श्रुतं सन्त-
 नेदङ्गशो विकृतेन कूरीकृतेन समया यज्ञं प्रसजामेति यदु ब्राह्मेन न हरन्त्यग्ने-
 यूपं वहिर्था इ यज्ञात्कुर्युस्तस्मादन्तरेण यूपं चाग्निं च हरन्ति दक्षिणतो निधाय
 प्रतिप्रस्थातावद्यति प्लक्षशाखा उत्तर वहिर्भवन्ति ता अध्ववद्यति तद्यत्प्लक्षशा-
 खा उत्तरवह्निर्भवन्ति ॥ १० ॥ यत्र वै देवाः अग्रे पशुमालेभिरे तं त्वष्टा शीर्षतो
 ऽग्नेऽभ्युवागमेतैवं चित्रालभेरिति त्वष्टा पशवः स एष शीर्षेण मस्तिष्कोऽनु-
 वपथ मज्जा तस्मात्स वान्त—इव त्वष्टा ह्येतमभ्युवपत्तस्मात् नश्रीयात्त्वष्टा ह्येतद-
 भिवान्तम् ॥ ११ ॥ तस्यावाङ् मेधः पपात । स एष वनस्पतिरजायत तं देवाः
 प्रापदयस्तस्मात्प्रख्युः प्रख्यो इ वै नामैतद्यत्प्लक्ष इति ते नैवेनमेतन्मेधेन
 समर्पयति कृत्स्नं करोति तस्मात्प्लक्षशाखा उत्तरवह्निर्भवन्ति ॥ १२ ॥ अथाज्य-
 मुपस्तृणीते । जुह्वां चोपभृतिच वसाहोमहव्यां समवत्तथान्यामथ हिरण्यशक-
 लाववदधाति जुह्वां चोपभृतिच ॥ १३ ॥ अथ मनोतायै हविषोऽनुवाच आह ।
 तद्यन्मनोतायै हविषोऽनुवाच आह सर्वा इ वै देवताः पशुमालभ्यमानमुपसंगच्छन्ते
 मम नाम ग्रहीष्यति मम नाम ग्रहीष्यतीति सर्वासां हि देवतानां हविः पशुस्ता-
 सां सर्वासां देवतानां पशौ मनांस्थोतानि भवन्ति तान्येवैतत्प्रीणाति तयो-
 हामोघाय देवतानां मनांस्थुपसंगतानि भवन्ति तस्मान्मनोतायै हविषोऽनुवाच
 आह ॥ १४ ॥ स हृदयस्यैवाग्नेऽनयति । तद्यन्मध्यतः सतो हृदयस्याग्नेऽवद्यति
 वै हृदयमतो ह्यमर्धः प्राणः संचरति प्राणो वै पशुर्यावदद्येव प्राणेन प्र-

का० ३. ७. ४. १० ।

शतपथब्राह्मणे ।

आवृणति यजमानं त्वेव प्रवृणीतेऽग्निर्ह वैवीनां विशां पुरएतेत्यग्निर्ह देवतानां
 मुखं तस्मादादाग्निर्ह वैवीनां विशां पुरएतेत्ययं यजमानो मनुष्याणामिति तथैहि
 सोऽन्वर्थो भवति यस्मिन्नर्थे यजेत तस्मादाहागं यजमानो मनुष्याणामिति तयो-
 र्यूरि गार्हपत्यं दीदयच्छतथ हिमा ऋयूऽइति तयोऽनार्तानि गार्हपत्यानि शतं व-
 र्णाणि सन्ति त्वेवैतदाह ॥ १० ॥ राधाथ सीत्सम्पृञ्चानावसम्पृञ्चानौ तन्व
 इति । राधाथ स्पेव सम्पृञ्चाथा प्राणि तनूरित्वेवैतदाह तौ ह यत्तनूरपि स-
 म्पृञ्चीयतां प्राग्निं यजमानं दहेत्स यदग्नौ जुहोति त्वेपोऽग्नये प्रयच्छत्यथ या-
 मेवात्रऽर्चिजो यजमानायाशिपमाशासते तामस्मै सर्वामग्निः समर्थयति तद्वाधा-
 थस्पेव सम्पृञ्चाते नापि तनूस्तस्मादाह राधाथ सीत्सम्पृञ्चानावसम्पृञ्चानौ त-
 न्व इति ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [७. ४.] ॥ सप्तमो अध्यायः [२२] ॥

तद्यत्रैतत्प्रवृत्तो होता होतृप्रदन् उपनिशति । तदुपविश्य प्रसीति प्रसूतोऽ-
 ध्वर्युः छुचावादत्ते ॥ १ ॥ अध्याग्नीभिरचरन्ति । तद्यदाग्नीभिरचरन्ति सर्वेणैव
 वाऽप्यमनसा सर्वेणैवात्मना यज्ञं सम्भरति सं च निर्दीपति यो वीक्षते तस्य
 रिरिचान् इवात्मा भवति तमेवाग्नीभिराग्नीभिराप्याययन्ति तद्यदाप्याययन्ति तस्मा
 कामियो नाम तस्मादाग्नीभिरचरन्ति ॥ २ ॥ ते वाऽप्यनष्टादश मयात्रा
 भवन्ति । इयं वाऽहमे पुरुषे प्राणा आत्मेसादशो यास्मिन्नेते प्राणाः प्रतिष्ठिता ए-
 तावान्ने पुरुषस्तदस्य सर्वमात्मानमप्याययन्ति तस्मादेहादश मयात्रा भवन्ति
 ॥ ३ ॥ स आध्यायाह सप्तिथः प्रेप्येति प्रेप्य प्रेप्याति चतुर्थे-चतुर्थे मयात्रे स-
 मानयमानो दशभिः मयात्रैरचरति दशमयात्रानिष्टाह शामसाहेत्यभिर्तु शाम-
 इत्याचक्षते ॥ ४ ॥ अथ यूपशकलमादत्ते । ताम्रे जुहा अ-का यशोर्नजादयु-
 र्पुशति घृतेनात्मा पशुं स्यायेथाभिति वज्रो वै यूपशकलो वज्रः शामो वज्र आभ्यं
 तमेवैतत्कृत्स्नं वज्रं सम्भृत्य तमस्याभयोत्तरं करोति तदेव नारा वज्राधमि
 रित्ताभिति पुनर्यूपशकलमवगृह्यतेषां ते दशान्ताभिरभित्तिन्तरं शाम द्वा उन्मा
 वृथति ध्रुवा ॥ ५ ॥ अध्याह पृथिनयेनुदशोति । उन्नुकवादात्तन्नेनूयन्ति करो-
 ति तथर्पणमि करोत्याजदेवैवैतदग्निना उन्नुकवाति तदेव नारा वज्राधमि
 रशानित्यग्निर्ह वृक्षसामयन्ता तस्मात्पृथिवि करोति तदुपैवथ अर्चयन्ति दशभि
 र्पिहरति ॥ ६ ॥ तदाहुः । पुनरेवमुक्तं हिन्दुसामन्तेत्यादि विद्वत्सामन्ते
 धेवथ अपयेवगाहवनीयो वा-एष न वा-एष तस्मै इहस्तिवृक्षेथ अर्चयेनुमा

णिति तावत्पशुरथ यदास्मात्प्राणोऽपक्रामति दार्वेन तर्हिभूतोऽनर्थः शेते ॥ १५ ॥
 हृदयमु वै पशुः । तदस्यात्मन एवाग्ने ऽवयति तस्माद्यदि किञ्चिदवज्ञानं हीयेत
 न तदाद्विषेते सर्वस्य देवास्य तत्पशोरवत् भवति यद्धृदयस्याग्ने ऽवयति तस्मा-
 न्मध्यतःसतो हृदयस्यैवाग्नेऽवयत्यथ यथापूर्वम् ॥ १६ ॥ अथ जिह्वायै । सा
 हीयं पूर्वाध्यात्मनिष्ठत्यथ वृक्षसन्नादि ततोऽधिकचरस्य दोष्णोऽथ पार्वयोत्थ तन्नि-
 म्नोऽथ वृक्षयोः ॥ १७ ॥ गुहं त्रेधा करोति । स्थविरोपशुद्वयो मध्यं जुह्वां द्वेधा
 कृत्वावद्यत्यणिम ज्येष्ठेऽप्यथैकचराय धोणेरेतावशु जुह्वामवयति ॥ १८ ॥ अ-
 थोपभृति ज्येष्ठस्य दोष्णो गुहं त्रेधा कृत्वावद्यति ज्येष्ठयायै धोणेरुथ हिरण्य-
 शकलावृक्षदधात्यधोपरिष्ठाद्विषयाभियारयति ॥ १९ ॥ अथ वसाहोमं गृह्णाति
 रेदगीति लेल्लयेव हि यूस्तस्मादाह रेदसीत्यग्निपृष्ठा श्रीणात्वित्यग्निर्होतच्छूपयति
 तस्मादाहग्निपृष्ठा श्रीणात्वित्यापस्त्वा समरिणन्नित्यापो होतमेष्ट्वभ्यो रसं संभ-
 रन्ति तस्मादाहापस्त्वा समरिणन्निति ॥ २० ॥ वातस्य त्वा ध्राज्याऽऽति । अ-
 न्तरिक्षं वाऽअयमनुपवते योऽयं पवतेऽन्तरिक्षाय वै गृह्णाति तस्मादाह वातस्य त्वा
 ध्राज्याऽऽति ॥ २१ ॥ पूष्णो रथं ह्याऽऽति । एष वै पूष्णो रथं हिरेतस्मा ऽव-
 हि गृह्णाति तस्मादाह पूष्णो रथं ह्याऽऽति ॥ २२ ॥ ऊष्मणो व्यथिपडिति । ए-
 ष वाऽऊष्मैतस्माऽव हि गृह्णाति तस्मादाहोष्मणो व्यथिपडित्यधोपरिष्ठाद्विषा-
 ष्यस्याभियारयति ॥ २३ ॥ शतम् २१०० ॥ ॥ अथ पार्वेन वासिना वा म-
 यौति मयुतं द्वेप इति तन्नाशु एवैतवृक्षांस्वतोऽपहन्ति ॥ २४ ॥ अथ यच्च-
 प्यरिशिष्यते । तत्समवत्तथान्यामानयति तद्धृदयं प्रास्यति जिह्वां वृक्षस्तुनिम म-
 तस्ते वनिष्ठमधोपरिष्ठाद्विषयाभियारयति ॥ २५ ॥ तद्यद्विरण्यशकलाव-
 धितो भवतः । घ्नन्तिवाऽएतत्पशुं यदग्नौ जुह्वत्यमृतमयुर्हिरण्यं तदमृतं
 अयुषि प्रतितिष्ठति तथात उदेति तथा संजीवति तस्माद्विरण्यशकलावधितो-
 भवतः ॥ २६ ॥ अथ यदक्षणावयति । सन्यस्य च दोष्णो दक्षिणायाध धो-
 णेर्दक्षिणस्य च दोष्णः सन्यायाध धोणेस्तस्मादयं पशुरक्षणाया पशो हरत्यथ
 यत्सम्पुगवत्समीचो देवायं पशुः पशो हरेत्तस्मादक्षणावयत्यथ यच्च शीर्ष्णा-
 ऽवयति नाथं सयोर्नानूकस्य नापरसकथयोः ॥ २७ ॥ अमुरा इ वाऽअग्ने पशुमाले-
 भिरे । तदेवा भीषा नोणवेपुस्तान्देयं पृथिव्युवाचमेतशहृद्वमहं च एतस्याप्यच्चा
 भविष्यामि यथा ययैतुऽपेतेन चरिष्यन्तीति ॥ २८ ॥ मा होवाच । अन्यतगमेवा
 इतिमहौपुन्यतरां पर्यशिष्यति स यां पर्यशिष्यं स्तानीमान्यवज्ञानानि तु-

यदस्मिञ्छृतं जुहुयुरिति ॥ ७ ॥ तदु तथा न कुर्यात् । यथा वै ग्रसितमेव
 भवति यदेनेन पर्याग्निं करोति स यथा ग्रसितमनुहायाल्लिख्य तदन्यस्मै प्रय-
 त्तत्तस्मादेतस्यैवोल्मुकस्याङ्गारात्रिमृद्व तस्मिन्नेन अपयेयुः ॥ ८ ॥ अ-
 कमादायाग्नीत्पुस्तत्प्रतिपद्यते । अग्निमेवैतत्पुस्तत्करोत्यग्निः पुरस्ता-
 रन्नाथस्यपध्नन्नेत्यथाभयेनानाष्ट्रेण पशुं नयन्ति तं वपाश्रपणीभ्यां प्रति-
 तान्वारभते प्रतिप्रस्थातारमध्वर्युरध्वर्यु यजमानः ॥ ९ ॥ तदाहुः ॥ नैष य-
 नेनान्वारभ्यो मृत्यवे ह्येतं नयन्ति तस्मान्नान्वारभेतेति तदन्वेवारभेत न वा एतं
 वे नयन्ति ये यज्ञाय नयन्ति तस्मादन्वेवारभेत यज्ञादु ह वैवात्मानमन्तरियाद्यन्नान्वा-
 तस्मादन्वेवारभेत तत्परोऽक्षमन्वारब्धं भवति वपाश्रपणीभ्यां प्रतिप्रस्थाता प्रति-
 यातारमध्वर्युरध्वर्यु यजमान एतदु परोऽक्षमन्वारब्धं भवति ॥ १० ॥ अथ स्तीर्णायै
 ॥ द्वे तृणेष्वध्वर्युरादत्ते स आश्राग्याहोपमेण्य होतर्हव्या देवेभ्य इत्येतदु वैश्वदेवं
 ॥ ११ ॥ अथ वाचयति । रेवति यजमानऽहति वाग्वै रेवती सा यद्वाग्वहु
 ति तेन वाग्नेवती मियं धा आविशेत्त्यनार्तिमाविशेत्त्येवैतदाहोरोरन्तरिक्षात्सजू-
 न वातेनेत्यन्तरिक्षं वाऽअनु रत्तरचरत्यमूलमुभयतः परिक्षिच्छन्नं यथायं पुरुषोऽ
 त उभयतः परिक्षिच्छन्नोऽन्तरिक्षमनुचरति तद्वातेनैतं संविद्वानान्तरिक्षाद्गोपा-
 येवैतदाह यदाहोरोरन्तरिक्षात्सजूदेन वातेनेति ॥ १२ ॥ अस्य हविषस्तन्वा भवेति
 जति । वाचमेवैतदाहानार्तस्यास्य हविष आत्मना यजेति समस्य तन्वा भवेति
 वाचमेवैतदाहानार्तस्यास्य हविषस्तन्वा सम्भवेति ॥ १३ ॥ तद्यज्ञेनं विशसन्ति
 त्पुरस्तात्तृणमुपास्यति वर्षो वर्षीयसि यज्ञे यज्ञपतिं धा इति वहिरेवास्माऽएतत्स्तु-
 तात्यस्कन्नं हविरसदिति तद्यज्ञेवास्यात्र विशस्यमानस्य किञ्चित्स्कन्दति तदेत-
 स्मन्प्रतितिष्ठति तथा नामुषा भवति ॥ १४ ॥ अथ पुनरेत्याहवनीयमभ्याहृत्या-
 मते । नेदस्य संश्रप्यमानस्याध्यक्षा असाप्येति तस्य न कूटेन प्रध्नन्ति मानुषं
 हि तन्नोऽप्य परचात्कर्णं पितृदेवत्यं हि तदपि गृह्य वैव मुखं तमयन्ति वेष्ट-
 या कुर्वन्ति तन्नाह नहि मारयेति मानुषं हि तत्संश्रपयान्वगच्छति त-
 देवधा स यदाहान्वगन्तित्येतर्हि शेष देवाननुगच्छति तस्मादाहान्वगच्छेति ॥ १५ ॥
 तद्यज्ञेनं निजिष्यन्ति । तत्पुष्टा संश्रपनाग्नुरोति स्वाहा देवेभ्य इत्यथ यदा प्रा-
 संश्रतः पशुरित्यथ नुरोति देवेभ्य स्वाहेति पुरस्तात्स्वाहाकृतयोवाऽअन्ये देवा उ-
 रिशान्स्वाराहणोऽप्ये तन्निवन्तलीणानि तदप्यनम्रये देवाः प्रीताः स्वर्गं लोका-
 भिररन्ति ने वाऽप्य परिपश्येदित्याहुर्न स यदि कामयेत जुहुयादेते प-
 कामयेतापि नाद्रियेन ॥ १६ ॥ प्राप्तणम् ॥ २. [८. १.] ॥

देवाः स्विष्टकृते ज्यङ्गाण्यपाभजंस्तस्मात्ज्यङ्गाण्यथासुरा अवाचंञ्छीप्सोऽथ
 पोस्तनूकस्यापरसक्ययोस्तस्मात्तेषां नावयेद्यच्चेव त्वष्टानूकमभ्यवमत्तस्मात्
 कस्य नावयेद्यथाहाग्नीषोमाभ्यां आगस्य हविषोऽनुब्रूहीत्याध्याव्याहाग्नीषो-
 माभ्यां आगस्यहविः प्रेष्येति न प्रस्थितमित्याह प्रसुते प्रस्थितमिति ॥ २६ ॥
 अन्तरेणार्धर्चां याज्यायै वसाहोमं जुहोति । इतो वाऽअथमूर्ध्वो मेघ उत्थितो
 मस्या इमं एतं प्रजा उपजीवन्त्यर्वाचीनं दिवो रसो वै वसाहोमो रसो मेघो
 रसेनैतद्वसं तीक्ष्णीकरोति तस्मादथ रसोऽष्टमानो न क्षीयते ॥ २७ ॥ तदन्तरेण ।
 अर्धर्चां याज्यायै वसाहोमं जुहोतीयं वाऽअर्धर्चोऽसौ चौरर्धर्चोऽन्तरा वै यावा-
 पृथिवी अन्तरिक्षमन्तरिक्षाय वै जुहोति तस्मादन्तरेणार्धर्चां याज्यायै वसाहोमं
 जुहोति ॥ २८ ॥ स जुहोति । घृतं घृतपावानः पिबत वसां वसापावानः पिबन्ता-
 न्तरिक्षस्य हविरसि स्वाहृतेतेन यजुषा जुहोति वैश्वदेवं वाऽअन्तरिक्षं तद्यदेन-
 नेशः प्रजाः प्राणत्पश्चोदान्त्पश्चान्तरिक्षमनुचरन्ति तेन वैश्वदेव वषट्कृते जु-
 होति यानि जुहामवदानानि भवन्ति ॥ २९ ॥ अथ जुहा वृषदाज्यस्योपघ्नाद्वा
 ह । वनस्पतयेऽनुब्रूहीत्याध्याव्याह वनस्पतये प्रेष्येति वषट्कृते जुहोति तद्यद्वनस्प-
 तये जुहोत्येतमेवैतद्वज्रं यूपं भागिनं करोति सोमो वै वनस्पतिः पशुप्रेवैतत्सो-
 करोति तद्यदन्तरेणोभेऽध्याहुती जुहोति तथोभयं व्याप्नोति तस्मादन्तरेणोभेऽध्या-
 हुती जुहोति ॥ ३० ॥ अथ यान्युपभृत्यवदानानि भवन्ति तानि समानुयमा
 व्याहान्तये स्विष्टकृतेऽनुब्रूहीत्याध्याव्याहान्तये स्विष्टकृते प्रेष्येति वषट्कृते जुहं
 नि ॥ ३१ ॥ अथ यद्वसाहोमस्य परिशिष्यते । तेन विशो व्याघारयात
 विशः पशिश आविशो विशिश उविशो दिग्भ्यः स्वाहोति रसो वै वसाहोमः स-
 योऽस्तेनादेतु रसं दधाति तस्मादयं दिशि-दिशि रसोऽभिगम्यते ॥ ३२ ॥ अथ
 पशुं संमृशति । एतर्हि संमृशनस्य कालोऽथ यत्पुसा संमृशति यऽइमऽ उपतिष्ठन्ते
 न विमथिष्यन्त इति शङ्कमानो यष्टु विमाथान्न शङ्कतावैव संमृशेत् ॥ ३३ ॥
 पशुः प्राणः । अङ्गेऽमङ्गे निक्षिप्यैन्द्रे उदानोऽ अङ्गेऽअङ्गे निधीत इति यद-
 षट्कृतं भवति तस्मादोदानाध्याहं संदधानि देव त्वष्टर्भूरि ते सृष्टे स-
 द्वा योऽष्टस्य भवतीति कृत्स्नवृत्तमेवैतत्करोति देवश्च पुनस्तमेव सखा
 त्वा माताविश्वो मदन्ति तद्वृत्तमर्होपीतदेनं कृत्स्नं कृत्वानुसमस्यति
 सप्तस्नोऽभ्युपेतोऽस्मान्मा भवति ॥ ३४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ [८. ३.] ॥

यदा मां ह संश्रमः पशुरिति । अथाभ्वर्गुराह नेष्टः पत्नीमुत्तानयेत्युत्तानयति
 नेष्टा पत्नीं पान्तेजनं विभ्रतीम् ॥ १ ॥ तां वाचयति । नमस्तऽभ्यातानेति यज्ञो
 वाऽभ्यातानो यज्ञो हि तन्वते तेन यज्ञ आतानो जघनार्थो वाऽएष यज्ञस्य यत्पत्नी
 तामेनत्प्रार्त्वा यज्ञं प्रसादयिष्यन्भवति तस्माऽएवैतद्यज्ञाय निद्रते तयो हैनामेष्ट
 यज्ञो न हिनस्ति तस्मादाह नमस्तऽभ्यातानेति ॥ २ ॥ अनर्वा प्रेहीति । अस्त-
 परतेन प्रेहीत्येवैतदाह घृतस्य कुन्या त्वपऽश्नतस्य पृथ्या अन्विति साधूदेत्येवैत-
 दाह वेवीरापः शुद्धा बोद्धुं सुपरिविष्टा देवेषु सुपरिविष्टा वयं परिवेष्टारो भूया-
 स्तेत्येष एवैतत्पावयति ॥ ३ ॥ अथ पशोः प्राणानज्जिः पत्न्युपस्पृशति । तद्यदज्जिः
 प्राणानुपस्पृशति । जीवं वै देवानां हविस्मृतममृतानामयैतत्पशुं धनन्ति यत्संश्रयन्ति
 यद्विज्ञास्त्यापो वै प्राणास्तदस्मिन्नेतान्प्राणान्दधाति तयैतज्जीवमेव देवानां हवि-
 र्भवत्यमृतममृतानां ॥ ४ ॥ अथ यत्पत्न्युपस्पृशति । योपा वै पत्नी योपायै वा
 ऽप्राः प्रजाः प्रजायन्ते तदेनमेतस्यै योपायै प्रजनयति तस्मात्पत्न्युपस्पृशति ॥ ५ ॥
 सोपस्पृशति । वाचं ते शुन्धामीति मुखं प्राणं ते शुन्धामीति नासिके चक्षुस्ते शु-
 न्धामीत्यक्षौ श्रोत्रं ते शुन्धामीति कर्णौ नाभिं ते शुन्धामीति योऽयमनिवक्तः
 प्राणो मेढं ते शुन्धामीति वापायुं ते शुन्धामीति योऽयं पश्चात्प्राणस्तत्प्राणान्द-
 धाति तत्समीरयत्यथ संधृत्य पश्चद्विप्रास्ते शुन्धामीति पञ्चिर्वं प्रतिष्ठति प्र-
 तिष्ठित्याऽएव तदेनं प्रतिष्ठापयति ॥ ६ ॥ अथ या आपः परिशिष्यन्ते । अर्धो
 वा यावत्यो वा ताभिरेनं यजमानश्च शीर्षतोऽमेऽनुपिश्चतस्तत्प्राणारचं वास्मिन्स्तत्तौ
 पचस्तच्चैनमतः समीरयतः ॥ ७ ॥ तद्यत्कूरीकुर्वन्ति । यदास्थापयन्ति शान्तिरा-
 पस्तदज्जिः शान्त्या शमयतस्तदज्जिः संयत्तः ॥ ८ ॥ तावन्नुपिश्चतः । मनस्तऽ-
 आप्यायतां वाक्तऽआप्यायतां प्राणस्तऽआप्यायतां चक्षुस्तऽआप्यायतां श्रोत्रं
 तऽआप्यायतामिति तत्प्राणान्यचस्तत्समीरयतो यत्ते कूरं यदास्थितं तत्तऽआप्या-
 यतां निष्टपायतामिति ॥ ९ ॥ तद्यत्कूरीकुर्वन्ति । यदास्थापयन्ति शान्तिरापस्त-
 दज्जिः शान्त्या शमयतस्तदज्जिः संयत्तस्तत्ते शुध्यति इति तन्मध्यं कुरुतः शमहोभ्य
 इति जघनेन पशुं निनयतः ॥ १० ॥ तद्यत्कूरीकुर्वन्ति । यदास्थापयन्ति नेदेतदन्त-
 शान्तान्परोरात्राण्यसाधिति तस्माच्छमहोभ्य इति जघनेन पशुं निनयतः ॥ ११ ॥
 अथां चानं पशुं कूर्वन्ति । स गृह्यन्तर्दधात्योपधे शायस्तेति वृद्धो वाऽयसि
 स्त्वो हनयेव वृद्धोऽसिर्न हिनस्तत्वातिनाभिनिद्रानि स्त-
 रिति वृद्धो वाऽयसिस्त्वो हनयेव वृद्धोऽमर्न हिनस्ति ॥ १२ ॥

त्रीणि द्वे पशोरेकादशानि । एकादश मयाजा एकादशानुयाजा एकाद-
 शोपयजो वश पायया अङ्गुलयो वशपाया वशपाणाः प्राण उदानो व्यान इत्ये
 तावान्वै पुरुषो यः परार्ध्यः पशूनां य ए० सर्वेऽनुपशवः ॥ १ ॥ तदाहुः । किं त्वेन्न
 क्रियते येन प्राणः सर्वेभ्योऽङ्गेभ्यः शिव इति ॥ २ ॥ यदेवमुन्नं त्रेधा करोति ।
 प्राणो वै गुहः सोऽयं प्राङ्माततस्तमयं प्राणोऽनुसंचरति ॥ ३ ॥ सयदेव गुहं त्रेधाकरोति
 तृतीयमुपयद्भ्यस्तृतीयं जुहां तृतीयमुपधुति तेन प्राणः सर्वेभ्योऽङ्गेभ्यः शिवः
 ॥ ४ ॥ स ह त्वेव पशुपालभेत । यएनं मेधमुपनयेद्यदिकृशः स्याद्यदुद्वयस्य मेद-
 सः परिशिष्येत तद्गुदे न्यूपेस्माणो वै गुहः सोऽयं प्राङ्माततस्तमयं प्राणोऽनुसं-
 चरति प्राणो वै पशुर्यावद्धयेव प्राणेन प्राणिति तावत्पशुरथ यदास्वात्प्राणोऽ-
 पक्रामति त्रावेव तर्हिभूतोऽनर्ध्यः शेते ॥ ५ ॥ गुदो वै पशुः । मेदां वै मेधस्तदेनं
 मेधमुपनयति येषुऽअथसलो भवति स्वयमुपेत एव तर्हि मेधं भवति ॥ ६ ॥
 अथ पृषदाज्यं गृह्णाति । द्वयं वाऽङ्गुलं सपिरचैव कृधि च द्वन्द्वं वै मिथुनं प्रजननं
 मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते ॥ ७ ॥ तेनानुयाजेयु चरति । पशवो वाऽअनुयाजाः
 पयः पृषदाज्यं तत्पशुष्वेवैतत्पयां दधाति तदिवं पशुषु पयो हितं प्राणोहि
 पृषदाज्यमन्न ए० हि पृषदाज्यमन्न ए० हि प्राणः ॥ ८ ॥ तेन पुरस्तादनुयाजेयु
 चरति । सयोऽयं पुरस्तात्प्राणस्तमेवैतदधाति तेन परचादुपयजति स योऽयं प-
 रचात्प्राणस्तमेवैतदधाति ताविषाऽउभयतः प्राणौ हितौ यश्चायमुपरिष्टापरचा
 पुस्तात् ॥ ९ ॥ तदाऽएतेदको द्वाभ्यां उपद् करोति । अथर्गवे चयश्चैष उप-
 यजत्यथ ययजन्तमुपयजति तस्मादुपयजो नामाथ यदुपयजति प्रैवतुज्जनयति प-
 रचादुपयजति परचाद्धि योपायै मजाः प्रजायन्ते ॥ १० ॥ सउपयजति । समुद्रे गच्छ
 स्वाहेत्यापो वै समुद्र आपो गेतो रत एवै तत्तिष्ठति ॥ ११ ॥ अन्तरिक्षं गच्छ स्वाहेति ।
 अन्तरिक्षं वाऽअनुमजाः मजायन्तेऽन्तरिक्षेऽवेनदनु प्रजनयति ॥ १२ ॥ देवैः
 सवितारं गच्छ स्वाहेति सविता वै देवानां प्रसविता मरिचुप्रसूत एवेनन्यजनयति
 ॥ १३ ॥ मित्रावरुणा गच्छ स्वाहेति । प्राणोदानौ वै मित्रावरुणा प्राणोदानौ-
 वेतत्प्रजामु दधाति ॥ १४ ॥ अहोरात्रे गच्छ स्वाहेति । अहोरात्रे वाऽअनुमजाः प्र-
 जायन्तेऽहोरात्रेऽवेनदनुप्रजनयति ॥ १५ ॥ छन्दाः मित्रावरुणा गच्छ स्वाहेति । समुद्रं छन्दा-
 सि सप्त ग्राम्याः पशवः सप्ताग्रयास्तानेवेनदनुप्रयान्यजनयति ॥ १६ ॥ प्रावाः पृथिवी-
 गच्छ स्वाहेति । मजापर्विर्वा मजाः सृष्टा ना प्रावाः पृथिवीभ्यां उपयज्याना इवा प्रावा-

यजुष्कृता मेध्या तद्यदग्रं तृणस्य तत्सन्धे पाशान् कुम्-
 णादत्ते ॥ १३ ॥ स यत्राज्ययति । यत एतन्लोहितमु-
 क्ते रक्षसां भागोऽसीति रक्षसां ह्येष भागो यदसृक्
 णितिष्ठति । इदमहं रक्षोऽसितिष्ठामीदमहं रक्षोऽववापः
 नयासीति तद्यज्ञेनैवैतन्नाष्टा रक्षोऽस्यववापते तद्यदमूलमु-
 च्यत्यमूलं वाऽइदमुभयतः परिक्षिन्नं रक्षोऽन्तरिक्षमनुचरति
 उभयतः परिक्षिन्नाऽन्तरिक्षमनुचरति तस्मादमूलमुभयतः परि-

१५ ॥ अथ वषासुत्तिवदन्ति । तथा वषाश्रपण्यो

यावापृथिवी श्रोणुवाधापिति तदिमे यावापृथिवीऽज्ज्वा रसेन
 रसेन दधाति ते रसवत्याऽउपजीवनीयेऽश्वाः प्रजा उपजीवन्ति
 मर्यमृतयो वषाश्रपण्यौ भवतः । यत्र वै देवा अग्रे पशुमालेभिरे
 ग्रस्या वाङ्मेधः पपात स एष वृनस्पतिरजायत तद्यत्कृष्यमाण-
 त्कार्म्यस्तेनैवैवमेतन्मेधेन समर्धयति कृत्स्नं करोति तस्मात्कार्म्य-
 यौ भवतः ॥ १७ ॥ तां परिवासयति । तां पशुश्रपणे प्रतपति
 श्रुता भवति पुनरुल्लुपकमग्नीष्टादत्ते ते जघनेन चात्वालं यन्तितऽ-
 त्याहवनीपथं स एतत्तृणमध्वपुराहवनीये प्रास्पतिश्रयो वेस्तोकान-
 १४ ह्येषा समित् ॥ १८ ॥ अथोत्तरतस्तिष्ठन्वर्षा प्रतपति । अत्ये-
 ग्निं भवति दक्षिणतः परीत्य श्रपण्येऽस्तस्मादप्यैताश्चिदनुते
 ऽतियुन्तमग्निर्न हिनस्ति तस्मादुत्तरतस्तिष्ठन्वर्षा प्रतपति ॥ १९ ॥
 यूपं चार्गिन् च हरन्ति । तद्यत्समया न हरन्ति येनान्यग्निं हवीं पृ-
 श्नुता समया यत् प्रमुजमिति यदु ग्राहयेन न हरन्त्यग्रेण यूपं वहिर्ध्या
 तस्मादुत्तरेण यूपं चार्गिन् च हरन्ति दक्षिणतः परीत्य प्रतिमस्थाता
 ॥ २० ॥ अथ श्रुणोपहत्याज्यम् । अभ्यर्घुर्वशमभिजुहोत्यग्निशज्यस्य
 णि तृणो हास्यते स्तोकाः श्रुताः स्वादाकृता आहुतयो भूत्वाग्निं प्राप्नु-
 २१ ॥ अपाह स्तोकेभ्योऽनुमूढीति । स आग्नेयी स्तोकेभ्योऽन्वाह तद्य-
 स्तोकेभ्योऽन्वाहेतः प्रदाना वै वृष्टिरितो त्वग्निर्वृष्टिं वसुते स एतै स्तो-
 त्सोऽन्यनुते तुऽप्ये स्तोका वर्षन्ति तस्मादाग्नेयी स्तोकेभ्योऽन्वाह यदा
 न्वति ॥ २२ ॥ मगाह प्रतिमस्थाना नृना मृचतेति । मृचावाहायाध्वर्यु-
 म्पाभ्राभ्याह मृगाहाहिन्यः मेघेभ्यो वपस्वते नृदोति ॥ २३ ॥ दुत्या-

माध्यन्दिनीये ।

कां० ३. ८. ४. १७ ।

भ्यां परिगृहीतास्तथोऽप्येष एतत्प्रजाः सृष्टा ता द्यावापृथिवीभ्यां परिगृह्णा-
 १७ ॥ अथात्पुपयजति । स यन्नात्पुपयजेद्यावत्यो हैवाग्रे प्रजाः सृष्टास्तान-
 हैव स्युर्न प्रजायेरन्नथ यदत्पुपयजति प्रैवैतज्जनयति तस्मादिमाः प्रजाः पुन-
 र्नावृत्तं प्रजायन्ते ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [८.४] ॥ षष्ठः प्रपाठकः ॥
 दकासंख्या ११२ ॥ ॥

सोऽपुपयजति । यज्ञं गच्छ स्वाहेत्यापो वै यज्ञ आपो रेतो रेत एवैतत्सिञ्चति
 १॥ सोमं गच्छ स्वेहेति । रेतो वै सोमो रेत एवैतत्सिञ्चति ॥ २॥ दिव्यं नभो गच्छ
 स्वाहेति आपो वै दिव्यं नभ आपो रेतो रेत एवैतत्सिञ्चति ॥ ३॥ अग्निं वैरवानं
 गच्छ स्वाहेति । इयं वै पृथिव्याग्निर्वैरवानः सेयं प्रतिष्ठेमाप्तेवैतत्प्रतिष्ठामभिप्रजनयति
 ॥ ४ ॥ अथ पुनं विमृष्टे । मनो मे हृदि यच्छेति तथा होपयष्टात्मानं नानुप्रवृणक्ति
 ॥ ५ ॥ अथ ज्ञाघन्या पत्नीः संयाजयन्ति । जघनार्थो वै ज्ञाघनी जघनार्था द्वौ यो-
 पाय प्रजाः प्रजायन्ते तत्प्रैवैतज्जनयति यज्ज्ञाघन्या पत्नीः संयाजयन्ति ॥ ६ ॥
 अन्तरतो देवानां पत्नीभ्योऽवधति । अन्तरतो वै योपायै प्रजाः प्रजायन्तेऽउप-
 रिष्ठादग्नये गृहपतयऽउपरिष्ठाद्वै वृषा योपामभिद्रवति ॥ ७ ॥ अथ हृदयशूलेना-
 यभृथं यन्ति । पशोर्ह वाऽआलभ्यमानस्य हृदयं शुक्लसमभ्यवैति हृदयाद्धृदयशू-
 लेन यज्ज्ञाघन्या पत्नीः संयाजयन्ति तदलंजुषं तस्मादु परितुघैव शूलाकुर्यात्तत्रिःप्रच्युते
 पशौ हृदयं प्रच्युतोत्तमं प्रत्यवदधाति ॥ ८ ॥ अथ हृदयशूलं प्रयच्छति । तत्र पृथिव्यां परा-
 स्वेन्नाप्सु स पृथिव्यां परास्वेदोपधीश्च वनस्पतीरचैषा शुक्लविशेषदप्सु परास्वेदप-
 ष्पा गुरुविशेषस्मात् पृथिव्यां त्नाप्सु ॥ ९ ॥ अप एवाभ्यवेत्य । यत्र शुक्लस्य चार्द्रस्य
 च संधिः स्याच्चद्रपगृहेघृष्टाभ्यवायनाय ग्लायेवग्रेण यूपमुदपात्रं निर्तीय यत्र
 शुक्लस्य चार्द्रस्य च संधिर्भवति तदुपगृहति मापो मौपधीर्हिधंसीरिति तथा
 नापो मौपधीर्हिनस्ति घाम्नो-घाम्नो राजंस्ततो वरुण नो मुञ्चेति तदेनं सर्वस्माद्वरुणपाशात्सर्वस्मा-
 नि वरुणेति श्रुतामेततो वरुण नो मुञ्चेति तदेनं सर्वस्माद्वरुणपाशात्सर्वस्मा-
 त्प्रपत्तमृचति ॥ १० ॥ अथाभिपन्नयते । सुमित्रिया न आप ओपययः स-
 न्नु इमित्रियास्तस्मै सन्नु योऽस्मान्देष्टि यं च वयं दिव्यं इति यत्र वाऽपतेन प्र-
 चरन्त्यापरच इ वाऽअस्मान्वावदोपयपरचापक्रम्येव तिष्ठन्ति तदु ताभिर्मित्रयेयं
 पुरेता तपो ईनं ताः पुनः प्रविरान्येषो तत्र प्रायश्चित्तः क्रियते स वै नाग्नी-
 पोधीवस्य पशोः कुर्याति नाम्नेयस्य वशायाऽपानानूच्ययायै ताधदि सर्वोऽ-

पशुः संतिष्ठतः पशुः हास्यामीपोमीयस्य च पशोराग्नेयस्य च हृदयशूलेन च-
रितं भवति यदृश्यायश्चरन्ति ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [८. ५.] ॥ अष्टमोऽ-
ध्यायः [२३.] ॥

मज्ञापतिर्वै मज्ञाः सगृजानो रिरिचान्-इवामन्यत । तस्मात्पराच्यः मज्ञा
आमुर्नास्य मज्ञाः ध्रियेऽग्राद्याय तस्थिरे ॥ १ ॥ स एचयतारिच्यहम् । अस्मा-
ऽव कामायासृष्टि नये स कामः सपार्थि पुराच्यो मत्प्रज्ञा अभूवन्न मे मज्ञाः ध्रियेऽ-
ग्राद्यायस्थिपतेति ॥ २ ॥ स एचत मज्ञापतिः । कथं तु पुनरात्मानमाप्या-
पयेप्रेष मा मज्ञाः सप्तावर्तेरंस्तिष्ठेरन्मे मज्ञाः ध्रियेऽग्राद्यायेति ॥ ३ ॥ सोऽर्च-
कृष्णम्यंश्चचार मज्ञाकामः । स एतामेकादाशनीमपश्यत्स एकादशिन्येषा मज्ञा-
पतिः पुनरात्मानमाप्याययतोवैनं मज्ञाः सप्तावर्तन्तातिष्ठन्तास्य मज्ञाः ध्रियेऽग्रा-
द्याय स वृसीयानेवेष्टाभवत् ॥ ४ ॥ तस्मै कमेकादशिन्या यजेत । एवञ्चैव
मज्ञया पशुभिराप्यायतऽवैनं मज्ञाः सप्तावर्तन्ते तिष्ठन्तेऽस्य मज्ञाः ध्रियेऽग्राद्याय
स वृसीयानेवेष्टा भवत्येतस्मै कमेकादशिन्या यजेत ॥ ५ ॥ स आग्नेये प्रथमं पशु-
मालभते । अग्निर्वै देवतानां मृतं प्रजनयिता स मज्ञापतिः स उऽएव यजमानस्त-
स्मादाग्नेयो भवति ॥ ६ ॥ अथ सारस्वतम् । वाग्वै सरस्वती वाचैव तत्प्रज्ञा-
पतिः पुनरात्मानमाप्याययत वागेनमुपसमावर्तत वाचमनुकामात्मनोऽकुरुत वा-
चोऽएवैष एतदाप्यायते वागेनमुपसमारुते वाचमनुकामात्मनः कुरुते ॥ ७ ॥
अथ सौम्यम् । अन्नं वै सोमोऽग्नेनैव तत्प्रज्ञापतिः पुनरात्मानमाप्याययतान्न-
मेनमुपसमावर्ततान्नमनुकामात्मनोऽकुरुतान्नेनोऽ एवैष एतदाप्यायतेऽन्नमेनमुपस-
मावर्ततेऽन्नमनुकामात्मनः कुरुते ॥ ८ ॥ तद्यत्सारस्वतमनु भवति । वाग्वै सर-
स्वत्यन्नञ्च सोमस्तस्माद्यो वाचा प्रमाग्यन्नादो हैव भवति ॥ ९ ॥ अथ पी-
प्लम् । पशवो वै पूषा पशुभिरेव तत्प्रज्ञापतिः पुनरात्मानमाप्याययत पशव एन-
मुपसमावर्तन्त पशून्नुकानात्मनोऽकुरुत पशुभिर्वैष एतदाप्यायते पशव एनमुप-
समावर्तन्ते पशून्नुकानात्मनः कुरुते ॥ १० ॥ अथ वारिस्पत्यम् । मघा वै वृहस्प-
तिर्वै मघैरेतत्प्रज्ञापतिः पुनरात्मानमाप्याययत मघैर्नमुपसमारुते वृहस्प-
तानुक्रममात्मनोऽकुरुत मघाणोऽएवैष एतदाप्यायते मघैर्नमुपसमारुते वृहस्प-
तानुक्रममात्मनः कुरुते ॥ ११ ॥ तद्यत्वारिस्पत्यमनु भवति । पशवो वै पूषा मघा वृहस्पतिस्तस्माद्वा मघाः पशून्भि-
धृष्युतमः पुरारिहा यस्य भवन्ति मृतऽग्राहिनस्तस्मादु नन्मवै इत्यानिनवाग्यो

७ ॥ अथ समिधमभ्यादधदाह । देवेभ्यः मातर्यामभ्योऽनुमूहीति छन्दाधसि वै
 वाः मातर्यामणश्छन्दाधस्यनुयाजा देवेभ्यः प्रेष्य देवान्यजेति वाऽअनुयाजैश्चर-
 त ॥ ८ ॥ तदु द्वैकऽआहुः । देवेभ्योऽनुमूहीति तदु तथा न मूपाच्छन्दाधसि
 देवाः मातर्यामणश्छन्दाधस्यनुयाजा देवेभ्यः प्रेष्य देवान्यजेति वाऽअनुयाजे-
 चरन्ति तस्मादु मूपादेवेभ्यः मातर्यामभ्योऽनुमूहीत्येव ॥ ९ ॥ अथ यत्समिधम-
 पादधाति । छन्दाधस्येवैतत्समिधेऽथ यजोता मातरनुवाकमन्वाह छन्दाधस्ये-
 तत्पुनराप्याययत्ययातयामानि करोति यातयामानि वै देवैश्छन्दाधसि छन्दोभि-
 र्देवाः स्वर्गं लोकं समाश्नुवत न वाऽअत्र स्तुवते न शधसन्ति तच्छन्दाध-
 येवैतत्पुनराप्याययत्ययातयामानि करोति तैरयातयामैर्यज्ञं तन्वते तस्माज्जोता
 मातरनुवाकमन्वाह ॥ १० ॥ तदाहुः । क्रः मातरनुवाकस्य प्रतिगर इति जाग्रद्धैवा-
 ष्वर्षुरुपासीत स युन्निमिषति स द्वैवास्य प्रतिगरस्तदु तथा न कुर्याद्यदि निद्राया-
 पि कामध स्यात्स यत्र होता मातरनुवाकं परिदधाति तत्प्रचरणीति छुग्भवति
 इत्यां चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा जुहोति ॥ ११ ॥ यत्र वै यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत ।
 इत्य रसो द्रुत्वापः प्रविशेश तमवः पूर्वेष्वसतीवरीभिराहरत्यथ योऽत्र यज्ञस्य
 रसः परिशिष्टस्तमेवैतदुछेति ॥ १२ ॥ यद्वैवैतामाहुतिं जुहोति । एतमेवैतद्यज्ञस्य
 रसमभिप्रस्तृणीते तमाकन्दे ग्राम्य उ चैर्वैतां देवताभ्य आहुतिं जुहोति ता प्रवै-
 त्तन्मीणाति ता अस्मै तृप्ताः प्रीता एतं यज्ञस्य रसं मेनमन्ति ॥ १३ ॥ शतम्
 २२०० ॥ ॥ स जुहोति । शृणोत्वग्निः समिधा हवं मऽहति शृणोतु मऽइदमग्नि-
 रनु मे जानात्वित्येवैतदाह शृण्वन्त्यापो धिपणाश्च देवोस्ति शृण्वन्तु मऽइदमा-
 पोऽनु मे जानन्त्वित्येवैतदाह योता ग्रावाणो विदुषो न यज्ञमिति शृण्वन्तु मऽइदं
 ग्रावाणोऽनु मे जानन्त्वित्येवैतदाह विदुषो न यज्ञमिति विद्वाधसो हि ग्रावाणः
 शृणोतु देवः सविता हवं मे स्वाहेति शृणोतु मऽइदं देवः सवितानु मे जानात्वि-
 त्येवैतदाह सविता वै देवानां प्रसविता तत्सवितुममृत एवैतद्यज्ञस्य रसमृच्छेति
 ॥ १४ ॥ अप्यापरं चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा । तदहं मयन्नाहाण इत्य होतवित्यपु
 इह होतवित्येवैतदाह तद्यजतो होतान्वाहेतमेवैतद्यज्ञस्य रसमभिप्रस्तृणीते तमा-
 कन्दऽएतान् चैवैतन्नतिप्रते नेदेनानन्तरा नापागच्छाधसि हिनसन्निति ॥ १५ ॥

माध्यन्दिनीये ।

ते ॥१२॥ अथ वैश्वदेवः । सर्वं वै विश्वे देवाः सर्वेणैव तत्प्रजापतिः पुनः
मानमाप्याययत् सर्वमेनमुपसमावर्तत सर्वमनुकमात्मनोऽकुरुत सर्वेणोऽप्येव
तदाप्यायते सर्वमेनमुपसमावर्तते सर्वमनुकमात्मनः कुरुते ॥ १३ ॥ तद्यद्व
स्त्यमनु भवति । ब्रह्म वै बृहस्पतिः सर्वपिदं विश्वं देवा अस्यैवैतत्सर्व
मुखं करोति तस्मादस्य सर्वस्य ब्राह्मणो मुखम् ॥ १४ ॥ अथैन्द्रम् । इ
वै वीर्यमिन्द्र इन्द्रियेणैव तद्वीर्येण प्रजापतिः पुनरात्मानमाप्याययतेन्द्रि
वीर्यमुपसमावर्ततेन्द्रियं वीर्यमनुकमात्मनोऽकुरुतेन्द्रियेणोऽप्येव एतद्वीर्येणाप्य
इन्द्रियमेनं वीर्यमुपसमावर्तत इन्द्रियं वीर्यमनुकमात्मनः कुरुते ॥ १५ ॥ तद्यद्वैश्व
भवति । क्षत्रं वाऽइन्द्रो विशो विश्वे देवा अन्नाद्यमेवास्माऽएतत्पुरस्तात्करोति ॥ १६ ॥
अथ मरुतम् । विशो वै मरुतो भूमो वै विश्वभूमैव तत्प्रजापतिः पुनरात्मानमाप्यायय
भूमैरमुपसमावर्तत भूमानमनुकमान्मनोऽकुरुत भूमनोऽप्येव एतदाप्यायते भूमै
मुपसमावर्तते भूमानमनुकमान्मनः कुरुते ॥ १७ ॥ तद्यदैन्द्रमनु भवति । क्षत्रं
ऽइन्द्रो विशो विश्वे देवा विशो वै मरुतो विश्वैवैतत्क्षत्रं परिवृष्टं इति तदिव
प्रमुपपतो विशा परिवृष्टम् ॥ १८ ॥ अथैन्द्राग्नम् । तेजो वाऽअग्निरिन्द्रियं
वैमिन्द्र उभाभ्यामेव तद्वीर्याभ्यां प्रजापतिः पुनरात्मानमाप्याययतोभेऽएनं
ऽउपसमावर्तेतापुवे वीर्येऽअनुकेऽआत्मनोऽकुरुतोभाभ्याम्भेवैव एतद्वीर्या
प्यायतऽउभेऽएनं वीर्येऽउपसमावर्ततेऽउभे वीर्येऽअनुकेऽआत्मनः कुरुते
अथ सावित्रम् । सविता वै देवानां प्रसविता तथो हास्माऽएते सवि
एव गन्तं क्रामाः समृध्यन्ते ॥ २० ॥ अथ वारुणमन्त आलभते । तत्त
नथैव तस्माद्वारुणायान्मन्त्रं तस्माद्वारुणायान्प्रमुञ्चति ॥ २१ ॥ तस्माद्वि यूपैका
शिनी स्यात् । आग्नेयमेवाग्निष्ठे निगुञ्ज्यादधेतारान्यथान्यथापूर्वम् ॥ २२ ॥
युप परैकादशिनी स्यात् । आग्नेयमेव यूपऽआलभेन्नन्धेतारान्यथापूर्वम् ॥ २३ ॥
तान्यथोदीचो नृपन्ति । आग्नेयमेव प्रथमं नयन्त्यथेतारान्यथापूर्वम् ॥ २४ ॥
तान्यथ निविध्यन्ति । आग्नेयमेव प्रथमं दक्षिणार्धं निविध्यन्त्यथेतारान्
अग्निं यथापूर्वम् ॥ २५ ॥ तेषां युत्र वपुधिः प्रचरन्ति । आग्ने
नपुत्रं वपुत्रं प्रचरन्त्यथेतरेषां यथापूर्वम् ॥ २६ ॥ तेषु प्रचरन्ति । आग्ने
नेत्रं वपुत्रं प्रचरन्त्यथेतरेषां यथापूर्वम् ॥ २७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [९. १]

आदशमप्रया प्रावाणो भवन्ति ॥२॥ तस्मादचे । देवस्य त्वा सविनुः प्रमुचेऽश्विनोर्वा-
 भ्यां पूषणो हस्ताभ्यामाददे रावासीति सविता वै देवानां प्रसविता तत्सविनु-
 मूत एवेनमेतदादचेऽश्विनोर्वाद्वाभ्यामिश्विनोर्वाध्वम् तत्तुगोरेव पाद्वाभ्यामादचे
 स्वाभ्यां पूषणो हस्ताभ्यामिति पूषा भागदुग्धस्तत्तुस्यैव हस्ताभ्यामादचे न
 वाभ्यां वृजो वाऽएष तस्य न मनुष्यो भर्ता तुमेताभिर्देवताभिर्मादचे ॥ १ ॥
 माददे रावासीति । यदा वाऽएनमेतेनाभिपुण्यन्तपथाहुतिर्भवति यथाहुतिं तुरो-
 यय वृक्षिणा ददात्येतदुदयेष ऽयथ रासतऽआहुतीश्च वृक्षिणाथ तस्मादाह रा-
 वासीति ॥ ४ ॥ गभीरमिषमध्वरं कृषीति । अध्वरो वै यज्ञो महान्तमिषं यज्ञं कृ-
 षीत्येवैतदाहेन्द्राय सुपूतममितीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता तस्मादाहेन्द्रायेति सुपूतम-
 मिति सुसुतमपित्येवैतदाहोत्तमेन पविनेत्येष वाऽउत्तमः पविर्यत्सोमस्तस्मादाहो-
 त्तमेन पविनेत्यूर्जस्वन्तं मधुमन्तं प्रयस्वन्तमिति रसवन्तमित्येवैतदाह यदाहो-
 र्जस्वन्तं मधुमन्तं प्रयस्वन्तमिति ॥ ५ ॥ अथ वाचं यद्वति देवा इ वै
 यज्ञं तन्वानास्तेऽसुररक्षमेभ्य आसङ्गादिभ्यां चकुस्ते होचुरुपाधंशु यनामवाचं य-
 द्वामेति तऽउपाधंश्चयजन्वाचमयछन् ॥६॥ अथ निम्राभ्या आहरति । तास्वेनं
 वाचयति निम्राभ्या स्य देवभृतस्तर्पयत मा मनो मे तर्पयत वाचं मे तर्पयत प्राणं
 मे तर्पयत चक्षुर्मे तर्पयत श्रोत्रं मे तर्पयतात्मानं मे तर्पयत प्रज्ञां मे तर्पयत पशून्मे
 तर्पयत गणान्मे तर्पयत गणा मे मा वितृपन्निति रसो वाऽआपस्तास्वेवैतामाशि-
 पमाशास्ते सर्वे च मऽआत्मानं तर्पयत प्रज्ञां मे तर्पयत पशून्मे तर्पयत गणान्मे तर्प-
 यत गणा मे मा वितृपन्नितिस य एष उपाधंशुसवनः स विवस्वानादित्यो नि-
 ज्ञानेन सोऽस्यैष व्यान ॥७॥ तुमभिमिमीते । धनन्ति वाऽएनमेतद्वदभिपुण्यन्ति
 तुमेतेन धनन्ति तथात उदेति तथा संजीवति यद्वेव मिमीते तस्मान्मात्रा मनुष्येषु
 मात्रो यो चाप्यन्या मात्रा ॥ ८ ॥ स मिमीते । इन्द्राय त्वा वसुमते रुद्रवतऽइ-
 तीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता तस्मादाहेन्द्राय त्वेति वसुमते रुद्रवतऽइति तदिन्द्रमेवानु
 वसुंश्च रुद्राश्चाभजतीन्द्राय त्वादित्यवतऽइति तदिन्द्रमेवान्वादित्यानाभज-
 तीन्द्राय त्वाभिमातिघ्नऽइति सपत्नो वाऽअभिमातिरिन्द्राय त्वा सपत्नघ्न
 ऽइत्येवैतदाह सोस्योद्धारो यथा अष्टस्योद्धार एवमस्यैषऽइत्येव देवेभ्यः ॥ ९ ॥
 रयेनाय त्वा सोमभृतऽइति । तद्गायत्र्यै मिमीतेऽग्नये त्वा रायस्पोषदऽइत्यग्नि-
 र्वं गायत्री तद्गायत्र्यै मिमीते स यद्रायत्री रयेनो भूत्वा दिवः सोममाहरत्तेन
 रयेनः सोमभृत्तेनैवास्या एतद्वीर्येण द्वितीयं मिमीते ॥ १० ॥ अथ यत्पञ्च

स्यन्दन्ते तमेवैतद्वसथं स्यन्दमानं मन्यन्ते ॥ १ ॥ स यद्वसतीवरीरुह्येति । तमेवैतद्व-
 समाहृत्य यद्ये दधाति रमन्तं यत् करोति तस्माद्वसतीवरीरुह्येति ॥ २ ॥ ता वै
 सर्वेषु सवनेषु विभजति । सर्वेष्वेवैतत्सवनेषु रसं दधाति सर्वाणि सवनानि रस-
 वन्ति करोति तस्मात्सर्वेषु सवनेषु विभजति ॥ ३ ॥ ता वै स्यन्दमानानां गृही-
 यात् । ऐदि स यत्रस्य रमस्तस्मात्स्यन्दमानानां गृहीयात् ॥ ४ ॥ गोपीशाय
 वाऽप्येता गृह्यन्ते । सर्वे वाऽऽवमन्यदित्यति यदिदं किं चापि योऽयं पृथगेऽप्येता
 एवं नेत्यन्ति तस्मात्स्यन्दमानानां गृहीयात् ॥ ५ ॥ दिवा गृहीयात् । पश्यन्-
 इत्य रसं गृह्णातीति तस्मादिवा गृहीयादेतस्मै वै गृह्णाति य एष तपति विश्वेभ्यो
 देना देवेभ्यो गृह्णाति रश्मयो यस्य विश्वे देवास्तस्मादिवा गृहीयादिवेय वाऽएष
 तस्माद्वै दिवा गृह्णीयात् ॥ ६ ॥ एतद्ध वै विश्वे देवाः । यजमानस्य गृह्णाना-
 गच्छन्ति स यः पुरादित्यस्यास्तमयाद्वमतीवरीरुह्येति यथा श्रेयस्यागमिष्यत्याव-
 सथेनोपवल्तेनोपासीतैवं तत्तद्विद्विः प्रविशन्ति तद्विद्विः वसतीवरीरुह्येति
 स उपवसथः ॥ ७ ॥ स यस्या गृहीताभ्यस्तमियात् । तत्र प्रायश्चित्तिः क्रियते
 यदि पुरेजानः स्यान्निनाद्यागृहीयादिवा हि तस्य ताः पुरा गृहीता भवन्ति यद्यु-
 श्नीजानः स्यात् एनमीजान उपवसितो वा पर्यवसितो वा स्यात्तस्य निनाद्या-
 गृहीयादिवा हि तस्य ताः पुरा गृहीता भवन्ति ॥ ८ ॥ यद्युद्विद्विः न विन्देत् ।
 उरुपुपीमेवादायोपरेयात्तामुप्युपरि धारयन् गृहीयाद्विरयं वोप्युपरि धारयन्
 गृहीयात्तदेतस्य रूपं क्रियते य एष तपति ॥ ९ ॥ अथातो गृह्णान्येव । हविष्मती-
 रिगा आप इति यद्वस्य ह्यमु रसः प्राविशत्तस्मादाह हविष्मतीरिगा आप इति
 हविष्मा २ ॥ अविवासतीति हविष्मान्देवोऽश्वर इति । अश्वरो वै यद्वस्यस्मै यज्ञाय
 २ ॥ अविवासतीति ॥ १० ॥ हविष्मान्देवोऽश्वर इति । अश्वरो वै यद्वस्यस्मै यज्ञाय
 गृह्णानि तद्ध हविष्मन्तं करोति तस्मादाह हविष्मान्देवोऽश्वर इति ॥ ११ ॥ हवि-
 ष्मा २ ॥ अस्तु सूर्य इति । एतस्मै वै गृह्णानि य एष तपति विश्वेभ्यो देना देवेभ्यो
 गृह्णानि रश्मयो यस्य विश्वे देवास्तस्मादाह हविष्मा २ ॥ अस्तु सूर्य इति ॥ १२ ॥
 ता आहृत्य जघनेन गार्हपत्येन सादयति । अग्नेर्वोऽपनयदस्य भदति सादया-
 मीत्यग्नेर्वोऽनार्तपदस्य सदति सादयामीत्येवैतदाह यदाग्नीषोमीयः पशुः संतिष्ठते-
 ऽथ परिहरात प्यत्क्रामतेत्याहाश्रेण हविर्धाने यजमान आग्ने ना आदत्ते ॥ १३ ॥ स
 दक्षिणेन निष्क्रामति । ना दक्षिणायाधं धोर्णा मादयतीन्द्राम्नोर्भांगधेयी स्थ-
 ति विश्वेभ्यो देना देवेभ्यो गृह्णानीन्द्राग्नी हि विश्वे देवास्ताः पुनराहृत्याश्रेण

कृत्वो मिमीते । संवत्सरसंमितो वै यज्ञः पञ्च वाऽश्चतुर्विंशतिः संवत्सरस्य तं
भिराप्नोति तस्मात्पञ्च कृत्वो मिमीते ॥ ११ ॥ तमभिप्रवृणुति । यत्तं सोम
ज्योतिर्येतद्विधियां यदुरावन्तरिक्षे । तेनास्यै यजमानायोरु रात्रौ कृध्यधिदात्र
इति यत्र वाऽएषोऽग्रे देवानाथ हविर्बभूव तुदेक्षां चक्रैर्मैव सर्वेषामात्मना देवा
हविर्भवमिति स एतास्तिस्रस्तनूरूप लोकेषु विन्ययत् ॥ १२ ॥ तद्धै देवा
एवत् । तेऽस्यैतेनैवेतास्तनूराप्नुवन्त्स कृत्स्न एव देवानाथ हविरभवत्तथाऽप्य
एतेनैवेतास्तनूराप्नोति स कृत्स्न एव देशानाथ हविर्भवति तस्मादेयमभि
॥ १३ ॥ अथ निष्ठाभ्याभिरुपसृजति । आपो ह वै वृक्षं जघनुस्तेनैवेतद्दीर्घं
स्पन्दन्ते तस्मादेनाः स्पन्दमाना न किं चन प्रतिधारयति ता ह स्वमेव वृक्षं
कस्मै नु वयं तिष्ठमाहे याभिरस्माभिर्वृक्षो हन इति सर्वं वाऽइदमिन्द्राय त
नुमास यदिदं किं चापि योऽयं प्रवते ॥ १४ ॥ स इन्द्रोऽब्रवीत् । सर्वं वै
तस्यानं यदिदं किं च तिष्ठध्वमेव मऽङ्गति ता होतुः किं नस्ततः स्वा
प्रथमभक्त एव वः सोमस्य राज्ञ इति तथेति ता अस्माऽअतिष्ठन्तस्तास्तस्थाना
सि न्यगृहणीत तच्छदेना उरसि न्यगृहणीत तस्मान्निष्ठाभ्या नाम तर्ध्वैता
ग्रजमान उरसि निगृहणीते स आसामेष प्रथमभक्तः सोमस्य राज्ञो यच्चिष्टा
भिरुपसृजति ॥ १५ ॥ स उपसृजति । आत्रा स्थवृतुर इति शिवा व्यापस्त
दाह दवात्रा स्थेति वृतुर इति वृद्धं येता अघ्नप्राधोगूर्ता अभुतस्य पुत्री
मृता व्यापस्ता देवीर्देवेषु यज्ञं नपतेति त्रात्र तिम्रोहितमिवास्तपुषद्भाः सो
पिवतेति तद्रुपद्भा एव प्रथमभक्तथ सोमस्य राज्ञो भक्तवन्ति ॥ १६ ॥ अथ
हरिष्यन् । एवं द्विष्यात्तं मनसा ध्यायेदमुष्पाऽयहं भरामि न तुभ्यामिति यो
वेषं मानुषं प्राणायथ हन्ति तं नैव परिचक्षतेऽथ किं य एतंदेवो हि सोमो ह
वाऽएनमेतदधिपुणवन्ति तेषेनेन घ्नन्ति तथात उदेति तथा संजीवति तुय
नस्यं भवति यद्यु न विष्यादपि नृणामेव मनसा ध्यायेत्तयोऽग्नेनस्यं भा
॥ १७ ॥ स ग्रहरति । मा भेर्या संविख्या इति मा त्वं भेर्यामा संविख्या अमु
ऽयहं ग्रहरामि न तुभ्यमित्येवंतदाहोर्न भस्त्वेति इमं भस्त्वेत्येवंतदाह रि
वीदी सती वीदयेथापूर्ज दधाथाग्निनीमेऽप्यैनत्कुल्लहेऽयाहुरिन्नु हेहऽमारुः
नु तत्र योऽप्येते फलके भिन्यादिमेह वै पात्रापृथिवीऽपतस्माद्वाङ्मनान्म
रेजेते तदाऽयामेवंतदाहोर्न भस्त्वेति इमं भस्त्वेत्येवंतदाह रि

पुत्नीऽस्य सादयति स जघनेन पुत्नीं पश्यत्य ता आदत्ते ॥ १४ ॥ स उत्तरेण त्रि-
 ष्क्रामति । ता उत्तरायाऽस्य श्रोत्रांसादयति मित्रावृक्षयोर्भागधेयी स्येति नैवऽस्य
 सादयेवृत्तिरिक्तपेतनैवऽस्य सम्पत्सम्पद्यतेऽइन्द्राग्नयोर्भागधेयी स्येत्येव प्रपञ्चदे-
 वानतिरिक्तं तथा सम्पत्सम्पद्यते ॥ १५ ॥ गुप्त्यं वाऽपताः परिरक्ष्यते । अग्निः
 पुरस्तादधैताः समन्तं पुन्यङ्गम्यन्ते नाप्रा उक्ताऽस्यपञ्चत्यस्ता आग्नीध्रे साद-
 यति विश्वेषां देवानां भागधेयी स्येति तदासु दिग्गान्देवान्त्वंशयत्येते वै व-
 सतां वरं तस्माद्वसतीवर्षो नाम वसताऽस्य ह वै वरं भवति य एवमेतद्वेद ॥ १६ ॥
 तानि वाऽपतानि सप्तयजूऽपि भवन्ति । चतुर्भिर्गृह्णात्येकेन जघनेन गार्हपत्यऽस्य साद-
 यत्येकेन परिहरत्येकेनाग्नीध्रे तानि सप्त यत्र वै वाचः प्रजातानि ह्यन्दाऽसि
 सप्तपदा वै तेषां परार्ध्यां शक्येतामभिसम्पदं तस्मात्सप्त यजूऽपि भवन्ति ॥ १७ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ३ [९. २.] ॥

तान्सम्प्रबोधयन्ति । तेऽप्य उपस्पृश्याग्नीध्रमुपसमायन्ति तऽआज्यानि यु-
 ष्णते गृहीत्वाज्यान्यायन्त्यासाद्याज्यानि ॥ १ ॥ अथ राजानमुपावहरति । इयं
 वै प्रतिष्ठा जनूनासां प्रजानामिष्टमेवैतत्प्रतिष्ठामभ्युपावहरति तमस्यै तनु ते तमस्यै
 जनयति ॥ २ ॥ अन्तरेणेषेऽउपावहरति । यज्ञो वाऽअनस्तन्वेव यज्ञान्त्वं वहि-
 र्षा करोति प्रावस्य संमुखेऽवधिनिदधाति क्षत्रं वै सोमो विशो प्रावाणः क्षत्रमेवै-
 तद्विश्यध्यूहति तद्यत्संमुखा भवन्ति विशमेवैतत्संमुखां क्षत्रियमभ्युविवादिनीं क-
 रोति तस्मात्संमुखा भवन्ति ॥ ३ ॥ स उपावहरति । हृद्ये त्वा प्रनसे त्वेति यजमानस्यै-
 तत्क्रामायाह हृदयेन हि प्रनसा यजमानस्तं क्रामं कामयते यत्क्राम्या यजते तस्मादाह
 हृद्ये त्वा प्रनसे त्वेति ॥ ४ ॥ दिवे त्वा सूर्याय त्वेति । देवलोकाय त्वेत्येवैतदाह यवाह
 दिवे त्वेति सूर्याय त्वेति देवेभ्यस्त्वेत्येवैतदाहोर्ध्वमिममध्वरं दिवि देवेषु होत्रा यच्छे-
 त्यध्वरो वै यज्ञ ऊर्ध्वमिमं यज्ञं दिवि देवेषु धेहीत्येवैतदाह ॥ ५ ॥ सोम राजन्निश्वास्त्वं
 प्रजा उपावरोहेति । तदेनमासां प्रजानामाधिपत्याय राज्यायोपावहरति ॥ ६ ॥ अथा-
 नुष्टज्योपतिष्ठते । विश्वास्त्वां प्रजा उपावरोहन्त्वित्य यथायथामिव वाऽप्यनुत्करोति
 यवाह विश्वास्त्वं प्रजा उपावरोहेति क्षत्रं वै सोमस्तत्पापवस्यसं करोति तद्वेदमनु पा-
 पदस्यसं क्षिपतेऽध्यात्र यथायथं करोति यथापूर्वं यवाह निश्वास्त्वां प्रजा उपाव-
 रोहन्तिवति तदेनमाभिः प्रजाभिः प्रत्यवरोहयति तस्मादु क्षत्रियमायन्तमिष्टाः प्रजा
 विशः प्रत्यवरोहन्ति तमद्यस्तादुपासतऽउपसन्नो होता प्रातरनुवाक्रमनुवक्ष्यन्भवति

दशममया ग्रावाणो भवन्ति ॥२॥ तस्मादत्ते । देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्वा-
 यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददे रावासीति सविता वै देवानां प्रसविता तत्सवितृ-
 त् पृथेनमेतदादत्तेऽश्विनोर्वाहुभ्यामिषश्विनावध्वर्यु तत्तयोरेव वाहुभ्यामादत्ते
 स्वाभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामिति पूषा भागदुषस्तत्तस्यैव हस्ताभ्यामादत्ते न
 भ्यां वज्रो वाऽएष तस्य न मनुष्यो भर्ता तमेताभिर्देवताभिरादत्ते ॥ ३ ॥
 ददे रावासीति । यदा वाऽएनमेतेनाभिपुण्यवन्त्यथाहुतिर्भवति यथाहुतिं जुहो-
 त्य वक्षिणा ददात्येतद्वक्ष्येयं वयं रासतऽआहुतीरच वक्षिणाश्च तस्मादाह रा-
 वासीति ॥ ४ ॥ गभीरमिममध्वरं कुर्याति । अध्वरो वै यज्ञो महान्तमिमं यज्ञं क-
 रीत्येवैतदाहेन्द्राय सुपूतममितीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता तस्मादाहेन्द्रायेति सुपूतम-
 येति सुपूतममित्येवैतदाहोत्तमेन पविनेत्येष वाऽउत्तमः पविरेत्यसोमस्तस्मादाहो-
 तमेन पविनेत्यूर्ध्वस्वन्तं मधुमन्तं पयस्वन्तमिति रसवन्तमित्येवैतदाह यदाहो-
 तस्वन्तं मधुमन्तं पयस्वन्तमिति ॥ ५ ॥ अथ वाचं यद्धति देवा इ वै
 यज्ञं तन्वानास्तेऽमुररक्षमेभ्य आसङ्गादिभ्यां चकुस्ते होचुरुपाथंशु यजामवाचं य-
 द्दामेति तऽउपाथंश्वयजन्वाचमयन् ॥६॥ अथ निग्राभ्या आहरति । तास्वेनं
 वाचयति निग्राभ्या स्य देवभृतस्तर्पयत मा मनो मे तर्पयत वाचं मे तर्पयत प्राणं
 मे तर्पयत चुक्षुर्मं तर्पयत श्रोत्रं मे तर्पयतात्मानं मे तर्पयत प्रज्ञां मे तर्पयत पशून्मे
 तर्पयत गणान्मे तर्पयत गणा मे मा वितृपन्निति रसो वाऽआपस्तास्वेवैतामाशि-
 पमाशास्ते सर्वं च मऽआत्मानं तर्पयत प्रज्ञां मे तर्पयत पशून्मे तर्पयत गणान्मे तर्प-
 यत गणा मे मा वितृपन्निति स य एष उपाथंशुसवनः स विवस्वानादित्यो नि-
 शानेन सोऽस्येष व्यान ॥७॥ तमभिमिमीते । घ्नन्ति वाऽएनमेतद्यदभिपुण्यवन्ति
 तमेनेन घ्नन्ति तथात उदेति तथा मंजीवति यद्वेव मिमीते तस्मान्मात्रा मनुष्येषु
 मात्रो यो चाप्यन्या मात्रा ॥ ८ ॥ स मिमीते । इन्द्राय त्वा वसुमते रुद्रवतऽइ-
 तीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता तस्मादाहेन्द्राय त्वेति वसुमते रुद्रवतऽइति तदिन्द्रमेवानु
 वगूरच रुद्रारचाभजतीन्द्राय त्वादित्यवतऽइति तदिन्द्रमेवान्वादित्यानाभज-
 तीन्द्राय त्वाभिमानिघ्नऽइति सपत्नो वाऽअभिमातिरिन्द्राय त्वा सपत्नघ्न
 ऽइत्येवैतदाह सोमोद्धारो यथा धेष्टस्योद्धार एवमस्यैवऽश्नते देवेभ्यः ॥ ९ ॥
 रयनाय त्वा सोमभूतऽइति । तद्गायत्री मिमीतेऽग्नये त्वा रायस्योपदऽइत्याग्नि-
 र्य गायत्री तद्गायत्री मिमीते स एकायत्री रयेनो भूत्वा दिवः सोममाहरत्तेन
 दा रयेनः सोमभूतेन चास्या एनत्रीर्येण द्वितीयं मिमीते ॥ १० ॥ अथ यत्पञ्च

कृत्वो मिमीते । संवत्सरसंमितो वै यज्ञः पृञ्च वाऽश्चतुर्वः संवत्सरस्य तं
 भिराप्नोति तस्मात्पृञ्च कृत्वो मिमीते ॥ ११ ॥ तमभिपृशति । युते सोम
 ज्योतिर्येत्पृथिव्यां यदुदावन्तरिचे । तेनास्मै यजमानायोक्तं रागे कृध्वि दात्रे
 इति यत्र वाऽप्योऽग्रे देवानां हविर्वभूव तदेक्षां चक्रे मैत्र सर्वेणैवात्मना देवा
 हविर्वभूवमिति स एतास्तिष्ठस्तनुरेषु लोकेषु विन्यधत् ॥ १२ ॥ तद्वै देवा
 एवत् । तेऽस्पृतेनैवेतास्तनुराप्नुवन्त्स कृत्स्न एव देवानां हविरभवत्तुषोऽप्य
 एतेनैवेतास्तनुराप्नोति स कृत्स्न एव देवानां हविर्वभूवति तस्मादेवमभि
 ॥ १३ ॥ अथ निष्ठाभ्याभिरुपसृजति । आपो ह वै वृत्रं जघ्नुस्तेनैवेतर्ही
 स्पन्दन्ते तस्मादेनाः स्पन्दमाना न किं चन प्रतिधारयति ता ह स्वमेव वृत्रं
 कस्मै नु वयं तिष्ठेमाहि याभिरस्माभिर्वृत्रो हत इति सर्वं वाऽइदमिन्द्राय
 तमास यदिदं किं चापि योऽयं पवते ॥ १४ ॥ स इन्द्रोऽब्रवीत् । सर्वं वै ।
 तस्थानं यदिदं किं च तिष्ठध्वमेव मऽइति ता होतुः किं नस्ततः स्वा
 प्रथमभक्ष एव वः सोमस्य राज्ञ इति तथेति ता अस्माऽअतिष्ठन्त तास्तस्थाना
 सि न्यगृह्णीत तप्तेना वरसि न्यगृह्णीत तस्मान्निष्ठाभ्या नाम तथैता
 यजमान वरसि निगृह्णीते स आसामेष प्रथमभक्षः सोमस्य राज्ञो यन्निष्ठा
 भिरुपसृजति ॥ १५ ॥ स उपसृजति । आत्रा स्य वृत्रतुर इति शिवा ह्यापस्ते
 दाह दवात्रा स्थेति वृत्रतुर इति वृत्रं देता अघ्नम्राधोगूर्ता अभुतस्य पुत्नी
 मृता ह्यापस्ता देवीर्देवेषु यज्ञं नयतेति त्रात्र तिर्योदितमियास्त्युपहृताः से
 पियतेति तदुपहृता एव प्रथमभक्षश्च सोमस्य राज्ञो भक्षयन्ति ॥ १६ ॥ अ
 हरिष्यन् । यं द्विष्याचं मनसा ध्यायेदमुष्माऽअहं प्रहरामि न तुभ्यामेति यो
 वेमं मानुषं प्राक्ष्णश्च हन्ति तं न्वेव परिचक्षतेऽथ किं य एतं देवो हि सोमो ह
 वाऽएनमेतप्रदभिपृषयन्ति तमेतेन घ्नन्ति तथात उदेति तथा संजीयति तु
 नस्यं भवति येषु न विष्यादपि तृणमेव मनसा ध्यायेत्तयोऽअनेनस्यं भ
 ॥ १७ ॥ ॥ प्रहरति । मा भर्मा संविरूपा इति मा त्वं भर्मा संविरूपा अमु
 ऽअहं प्रहरामि न तुभ्यमित्येवंतदाहोर्न धत्सेनि इमं धत्सेत्येवंतदाह हि
 वीही सती वीडयेथापूजं दयायामिनीमेऽप्रवैतकृत्तदेऽआहुरितु इकऽआहुः
 नु तत्र योऽप्येते फलके भिन्नादिमेह वै पात्रावृथिवोऽएतस्मादुपयनात्स
 तेनेन तस्मात्तदेतदेव तस्मात्तदेतदेव तस्मात्तदेतदेव तस्मात्तदेतदेव

तत्सूर्या जुहुयात्समानं चैतत्प्रवृत्तांश्चन्तर्यामौ प्राणोदानौ हि ॥ २० ॥ स
येनैवोपाधंशु मन्त्रेण जुहोति । तेनैवैतं मन्त्रेण जुहोति स्वाकृतोऽसि विश्वेभ्य इ-
न्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्यो मनस्त्वाष्टु स्वाहा सुभव सूर्यायेत्युक्तो यजुषो व-
न्धुः ॥ २१ ॥ अथ हुत्वावाक्चं ग्रहमवमार्ष्टि । इदं वाऽऽवृत्तांशुं हुत्वोर्ध्वमु-
न्माष्टर्ययात्रावाक्चमवमार्ष्टि प्रत्यङ्मन्त्रेवास्मिन्नेतदुदानं दधाति ॥ २२ ॥ अथ नी-
चा पाणिना । मध्यमे परिधौ मत्यगुपमार्ष्टिदं वा उपार्थांशुं हुत्वोत्तानेन पाणि-
ना मध्यमे परिधौ प्रागुपमार्ष्टर्ययात्र नीचा पाणिना मध्यमे परिधौ मत्यगुपमार्ष्टि
प्रत्यङ्मन्त्रेवास्मिन्नेतदुदानं दधाति देवेभ्यस्त्वा मरीचिप्रेभ्य इति सोऽस्मावेव बन्धुः
॥ २३ ॥ तं प्रत्याकृत्य सादयति । उदानाय त्वेत्युदानो ह्यस्यैष तानि वै मध्य-
स्पृष्टानि सादयति प्राणोदानावेवैतत्संस्पर्शयति प्राणोदानान्तसंदधाति ॥ २४ ॥
तानि वाऽअनिर्गम्यमानानि शेरे । आ तृतीयसवनात्तस्मादिमे मनुष्याः स्वपन्ति ता-
नि पुनस्तृतीयसवने प्रयुज्यन्ते तस्मादिमे मनुष्याः सुप्त्वा प्रबुध्यन्ते तेऽनिशिता-
श्चराचरा यद्गस्यैवैतद्विधामनु वय-इव ह वै यज्ञो विधीयते तस्योपाधंश्चन्तर्या-
मावेव पञ्चावात्सोपाधंशुमवनः ॥ २५ ॥ तानि वा अनिर्गम्यमानानि शेरे । आ
तृतीयसवनात्तायते यद्ग एति वै तत्प्रतायते तस्मादिमानि वयाधंसि विगूह्य प-
ञ्चावनायुवानानि पतन्ति तानि पुनस्तृतीयसवने प्रयुज्यन्ते तस्मादिमानि वयाधं-
सि सम्रासं पञ्चावायुवानानि पतन्ति यद्गस्यैवैतद्विधामनु ॥ २६ ॥ ॥ शतम्
२३०० ॥ ॥ इयं ह वाऽऽवृत्तांशुः । प्राणो ह्युपाधंशुरिमं चैव प्राणनभि-
प्राणित्यमावेवान्तर्यामि उदानो चन्तर्यामोऽपुं चैव लोऽमुवनमभ्युव नित्यन्तरि-
क्षमेवोपाधंशुमवनो व्यानो ह्युपाधंशुमवनोऽन्तरिक्षं चैव व्यननभिव्यनिति
॥ २७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

वाग्य वाऽअस्यैन्द्रवायवः । एतन्वध्यात्ममिन्द्रो ह यत्र वृत्राय वज्रं मजहार
सोऽवलीयान्मन्यमानो नास्तृषीतीव विभ्यश्चिलयां चक्रे तदेवापि देवा अपन्यलय-
न्त ॥ १ ॥ ते ह देवा ऊचुः । न वै हतं वृत्रं विद्म न जीवथ हन्त न एको वेत्तु यदि
हतो वा वृत्रो जीवति वेति ॥ २ ॥ ते वायुमब्रुवन् । अयं वै वायुर्योऽयं एव ते वा-
यो त्वमिदं विद्धि यदि हतो वा वृत्रो जीवति वा त्वं वै न आशिषोऽसि यदि जीवि-
ष्यति त्वमेव क्षिप्रं पुनरागमिष्यसीति ॥ ३ ॥ स होवाच । किमेततः स्यादिति
प्रथमवपदकार एव ते सोमस्य रात्र इति तथेत्येयाय वायुर्देतं वृत्रं स होवाच

घमुपयच्छति पशुभ्यो मनुष्येभ्यो वनस्पतिभ्य इतो वाऽऽख्यां देवा दिवि हि दे-
 ॥८॥ तद्यदुपयामेन ग्रहा गृह्यन्ते । अतयेव तद्वदन्तेऽथ यद्येनो सावयतीयं वाऽ-
 स्य सर्वस्य योनिरस्यै वाऽऽमाः प्रजाः प्रजाताः ॥९॥ तं वाऽप्येतत् । इतो भूत-
 सोममृत्विजो विभ्रति यद्वाऽऽग्र्योनौ रेतः सिच्यते म वै तन्मीयतेऽथ यद्येनो
 सावयत्यस्यामेव तत्सादयति ॥१०॥ प्राणोदानौ ह वाऽऽस्येतौ ग्रहौ । तयोरुदितेऽ-
 न्यतरं जुहोत्यनुदितेऽन्यतरं प्राणोदानयोर्व्याकृत्य प्राणोदानवेवैतद्व्याकरोति त-
 स्मादेतौ समानवेव मन्तौ नानेवाचक्षते प्राण इति चोदान इति च ॥ ११ ॥ अ-
 व्याकृत्याऽऽहोरात्रेऽप्येतद्व्याकरोति ॥ १२ ॥ अहः सन्तमुपाधशृम् । तथै-
 रात्रौ जुहोत्यहरेवैतद्व्याकरोति ॥ १३ ॥ रात्रिं सन्तमन्तर्यामिम् । तमुदिते जुहोति रात्रिमेवैतद्वहन् दधाति तेनो हा-
 ॥१४॥ रात्रिं सन्तमन्तर्यामिम् । तमुदिते जुहोति रात्रिमेवैतद्वहन् दधाति तेनो हा-
 गृह्यात्येव । उपयामयद्गीतोऽस्मीत्युक्त उपयामस्य बन्धुरन्तर्यामिं मघवन्पाहि सोममिति गोपाय सो-
 मित्येवैतदाहोरुष्य राय पुषो यजस्वेति पशवो वै रायो गोपाय पशून्तित्येवैतदाहे-
 न्यः आम्पन्त्यश्चरन्ति ॥ १५ ॥ अन्तस्ते प्रावापृथिवी दधामि । अन्त-
 ः प्राणत्पश्चोदन्त्यश्चान्तरिक्षमनुचरन्ति तेन वैश्वदेवं करोति तद्यदेनेनेमाः
 दयस्वेतीन्द्रो वै मघवान्तिन्द्रो यज्ञस्य नेता तस्मादाह मघवन्नित्यथ यद-
 रोतविति तं न सादयत्युदानो ह्यस्यैव तस्मादयमसन्न उदानः संचरति यद्वीत्त्वभिच-
 रन्तं सादयेद्युपाधशृं न सादयेन्नैव सादयेद्युपाधशृं सावयेत् ।
 नापिदध्यान्नैनमपिदध्यान्नयोपाधशोः कर्म तथैतस्य समानं
 ति प्राणोदानौ वाऽऽस्येतौ नानावीर्यौ प्राणोदानौ कुर्म इति वदन्तस्तदु तथा न
 न्योदयन्ति ह ते यजमानस्य प्राणोदानावपीवाऽप्यनं तूष्णीं जुहुयात् ॥१६॥
 वाऽऽउपाधशृं मन्त्रेण जुहोति । तदेवास्मै योऽपि मन्त्रेण हुतो भवति किमु

अथ चतुर्थं काण्डम् ॥

॥ ओ१म् ॥ प्राणो ह वाऽअस्योपाधंशुः । व्यान् उपाधं शुसुवम उदान प
वान्तर्पायः ॥ १ ॥ अथ यस्मादुपाधंशुर्नाम । अधंशुर्नं नाम ग्रहः स प्रजाप
तिस्तस्यैष प्राणस्तदुदस्यैष प्राणस्तस्मादुपाधंशुर्नाम ॥ २ ॥ तं वहिष्यवि
त्रादुद्गाति । पराश्रयेवास्मिन्नेतन्प्राणं दधाति सोऽस्यायं पराश्रेण प्राणो निरर्दति
तपधंशुभिः पावयति पूतोऽसदिति पद्भिः पावयति पद्वाऽअतश्च चतुभिरेवैन-
मेतत्पावयति ॥ ३ ॥ तदाहुः । यदधंशुभिरुपाधंशुं पुनाति सर्वं सोमाः पवि
त्रपूता अथ केनास्याधंशुवः पूता भवन्तीति ॥ ४ ॥ तानुपनिवपति । युते सो
मादाभ्यं नाम जायते तस्मै ते सोम सोमाय स्वाहेति तदस्य स्वाहाकारेणानाधं
शुवः पूता भवन्ति सर्वे वाऽएष ग्रहः सर्वेपाधं हि सवनानाधं रूपम् ॥ ५ ॥
देवा इ वै यज्ञं तन्वाजाः । तेऽसुररक्षसेभ्य आसङ्गाद्विभयां चकुस्ते होषुः सधं
स्यापयाम यज्ञं यवे नोऽसुररक्षसान्वायामजेयुः सधंस्थित एव नो यज्ञः स्यादिति
॥ ६ ॥ ते प्रातः सवनंऽएव । सर्वे यज्ञधं समस्थापयन्नेतस्मिन्नेव ग्रहेय जुष्टः प्रथमे
स्तात्रे सामतः प्रथमे शखऽअक्तस्तेन सधंस्थितेनैवात ऊर्ध्वं यज्ञेनाचरन्तस् एषोऽ
प्येतर्हि तर्पय यज्ञः संतिष्ठतऽएतस्मिन्नेव ग्रहे यजुष्टः प्रथमे स्तोत्रे सामतः प्रथमे
शखऽअक्तस्तेन सधंस्थितेनैवात ऊर्ध्वं यज्ञेन चरति ॥ ७ ॥ स वाऽअष्टौ कृत्वो
ऽभिपुणोति । अष्टाक्षरा वै गायत्री गायत्रं प्रातःसवनं प्रातःसवनमेवैतत्क्रियते
॥ ८ ॥ स गृह्णाति । वाचस्पतये पवस्वेति प्राणो वै वाचस्पतिः प्राण एष ग्रहस्त
स्मादाह वाचस्पतये पवस्वेति वृष्णोऽअधंशुभ्यां गुभस्तिपूत इति सोमाधंशु
भ्याधं येन पावयति तस्मादाह वृष्णोऽअधंशुभ्यामिति गुभस्तिपूत इति प्राणी
वै गुभस्ती पाणिभ्याधं येन पावयति ॥ ९ ॥ अष्टैकादश कृत्वोऽभिपुणोति । एकाद
शाक्षरा वै त्रिपुत्रैपुत्रं माध्यन्दिनधं सवनं माध्यन्दिनमेवैतत्सवनं क्रियते ॥ १० ॥
स गृह्णाति । देवो देवेभ्यः पवस्वेति देवो षेप देवेभ्यः एवमेव येषां भागोऽस्तीति
तेषामुष्टेषु भागः ॥ ११ ॥ अथ द्वादश कृत्वोऽभिपुणोति । द्वादशाक्षरा वै ज-
गती जागतं तृतीयसवनं तृतीयसवनमेवैतत्क्रियते ॥ १२ ॥ स गृह्णाति । प्रथम-
तीर्णं इपक्कुरीति रसमेवास्मिन्नेतदधाति स्वदयत्येवैनमेतदेवैभ्यस्तस्मादेव इतो

तत्सूक्ष्मां जुहुयात्समानं ध्वं श्वेतपुष्पांश्चन्तर्यामौ प्राणोदानौ द्वि ॥ २० ॥ त
येनैवोपाधंशु मन्त्रेण जुहोति । तेनैवैतं मन्त्रेण जुहोति स्वां कृतोऽसि विश्वेभ्य इ-
न्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्यो मनस्त्वापु स्वाहा सुभवं सूर्यायेत्युक्तो यजुषो व-
न्धुः ॥ २१ ॥ अथ हुत्वा वाक्चं ग्रहमवमार्ष्टि । इदं वाऽउपाधंशुं हुत्वोर्ध्वमु-
न्माहर्षयात्रावाञ्चमवमार्ष्टि मृत्यञ्चमेवास्मिन्नेतदुदानं दधाति ॥ २२ ॥ अथ नी-
चा पाणिना । मध्यमे परिधौ मृत्यगुपमार्ष्टिदं वा उपाधंशुं हुत्वोत्तानेन पाणि-
ना मध्यमे परिधौ प्रागुपमार्ष्ट्यथात्र नीचा पाणिना मध्यमे परिधौ मृत्यगुपमार्ष्टि
मृत्यञ्चमेवास्मिन्नेतदुदानं दधाति देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्य इति सोऽस्मावेव बन्धुः
॥ २३ ॥ तं प्रत्याक्रम्य सादयति । उदानाय स्वेत्युदानो ह्यस्यैष तानि वै सध्वं-
स्पृष्टानि सादयति प्राणोदानावेवैतत्सध्वंस्पर्शयति प्राणोदानान्त्सं दधाति ॥ २४ ॥
तानि वाऽअनिह्यमानानि शेरे । आ तृतीयसवनान्त्समादिमे मनुष्याः स्वपन्ति ता-
नि पुनस्तृतीयसवने प्रयुज्यन्ते तस्मादिमे मनुष्याः सुप्त्वा प्रबुध्यन्ते तेऽनिशिता-
श्चराचरा यद्वस्यैवैतद्विधामनु वय-इव ह वै यज्ञो विधीयते तस्योपाधंश्चन्तर्या-
मावेव पञ्चावात्सोपाधंशुसवनः ॥ २५ ॥ तानि वा अनिह्यमानानि शेरे । आ
तृतीयसवनान्त्सायते यज्ञं पति वै तत्सायते तस्मादिमानि व्याधंसि विगृह्य प-
ञ्चावुनायुवानानि पतन्ति तानि पुनस्तृतीयसवने प्रयुज्यन्ते तस्मादिमानि व्याधं-
सि समासं पञ्चावायुवानानि पतन्ति यद्वस्यैवैतद्विधामनु ॥ २६ ॥ ॥ शतम्
२३०० ॥ ॥ इयं ह वाऽउपाधंशुः । प्राणो धुपाधंशुरिमाधं श्वेव प्राणक्षभि-
प्राणित्पस्रावेवान्तर्यामं उदानो हन्तर्यामोऽमुधं श्वेव लोऽमुधनक्षभ्युदन्तित्यन्तरि-
क्षमेवोपाधंशुसवनो व्यानो धुपाधंशुसवनोऽन्तरिक्षं श्वेव व्यनक्षभिर्व्यनिति
॥ २७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

वाग्ध वाऽअस्यैन्द्रवायवः । एतन्वध्यात्ममिन्द्रो ह यत्र वृत्राय वृत्रं प्रजहार
सोऽवलीयान्मन्यमानो नास्तृषीतीव विभ्यन्निलयां चक्रे तदेवापि देवा अपन्यलय-
न्त ॥ १ ॥ ते ह देवा ऊचुः । न वै हतं वृत्रं विद्य न जीवत् हन्त न एको वेत्तु यदि
हतो वा वृत्रो जीवति वेति ॥ २ ॥ ते वायुममुवन् । अयं वै वायुर्योऽयं पृवते वा-
यो त्वमिदं विद्धि यदि हतो वा वृत्रो जीवति वा त्वं वै न आशिषोऽसि यदि जीवि-
ष्यति त्वमेव क्षिप्रं पुनरागमिष्यसीति ॥ ३ ॥ स होवाच । किमेततः स्यादिति
प्रथमवपदकार एव ते सोमस्य राज्ञ इति तथेत्येयाय वापुरेद्धतं वृत्रं स होवाच

जुहोति स॒ध॒स्थापयत्येवैनमेतत् ॥ १३ ॥ अष्टावष्टौ कृत्वः । ब्रह्मव
 णुयादित्याहुरष्टाक्षरा वै गायत्री ब्रह्म गायत्री ब्रह्मवर्चसी हैव ।
 तुर्विंशतिं कृत्वोऽभिपुतं भवति । चतुर्विंशतिर्यै संवत्सरस्या
 प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञः स योवानेव यज्ञो यावत्यस्य मात्रा त
 थापयति ॥ १५ ॥ पञ्च—पञ्च कृत्वः । पशुकामस्याभिपुणुयादित
 १५ पशून्हेवावृणन्दे पञ्च वाऽश्चतवः संवत्सरस्य संवत्सरः प्रजापति
 स यावानेव यज्ञो यावत्यस्य मात्रा तावन्तमेवैतत्स॒ध॒स्थापयति ता
 १६ तैवेतरं त्वेव क्रियते ॥ १६ ॥ तं गृहीत्वा परिमार्ष्टि । नेद्वयवश्चो
 सादयति प्राणो ह्यस्यैष तस्मादयमसन्नः प्राणः संचरति यद्गीत्त्वभि
 सादयेदमुष्य त्या प्राण॑ सादयामीति तथाह तस्मिन्न पुनरस्ति यः
 तेनोऽअध्वर्युश्च यजमानश्च ज्योग्जीवतः ॥ १७ ॥ अथोऽअप्येवैनं द
 म्पुष्य त्या प्राणमपिदधामीति तथाह तस्मिन्न पुनरस्ति यन्न साव्यति
 प्र लोभयति ॥ १८ ॥ स वाऽअन्तरेव सन्त्स्वाहेति करोति । देवा इ
 चकुर्यद्वै नः पुरैवास्य ब्रह्मस्य होमादसुररक्षमानांमं ब्रह्म न हन्युरिति तु
 न्तः स्वाहाकारेणा जुह्वुस्तु॑ हतमेव सन्तमन्नाम जुह्वुस्तु॑थोऽएवैनमेष्ट ए
 न्तस्वाहाकारेण जुहोति त॒ध॒ हतमेव सन्तमन्तौ जुहोति ॥ १९ ॥ अथोप
 १ जुर्वन्तरिक्षमन्त्रेपीत्यन्तरिक्षं वाऽअनु रक्षश्चरत्यप्लुमुभयतः परिरिच्छन्नं
 सोऽम्ल उभयतः परिरिच्छन्नोऽन्तरिक्षमनुचरत्येतद्वै यजुर्वह्म रक्षोहा स एतेन
 रिक्षमुभयमनाप्लुं कुरुते ॥ २० ॥ अथ वरं वृणीते । बलवद्ध वै देवा एतस्य ब्रह्मस्य
 न्ति तेऽस्माऽएतं वर॑ समर्पयन्ति क्षिप्रं न इमं ब्रह्म जुहवदिति तस्मा
 २१ ॥ २१ ॥ स जुहोति । स्वां कृतोऽसीति प्राणो वाऽअस्यैष ब्रह्मः स
 न्तः स्वयं जातस्तस्मादाह स्वां कृतोऽसीति विश्वेभ्य इन्द्रियेभ्यो दि
 धिर्वेभ्य इति सर्वाभ्यो षेष्टं प्रजाभ्यः स्वयं जातो मनस्त्वाप्तिरिति प्रजा
 ३ प्रजापतिप्रायनुतामित्येवैतदाह स्वाहा त्वा सुभव सूर्यायेति तद्वर॑
 ४ करोति पुरां देवताम् ॥ २२ ॥ अमुष्मिन्वाऽएतमहोपीत् । य एष
 ५ वाऽएष तदेन॑ सर्वस्यैव परार्धं करोत्यथ यद्वरां देवतां कुर्यात्प
 ६ राकार॑ स्यादु हेवापुष्पादादित्यात्परं तस्माद्वर॑ स्वाहाकारं करोति
 ७ ॥ २३ ॥ अथ हत्वोर्ध्वं ब्रह्ममुन्माष्टि । पराञ्चमेवास्मिन्नेतत्प्राणं द
 ८ गानेन पाणिना मध्यमे परिधौ प्रागुपमाष्टि पराञ्चमेवास्मिन्नेतत्प्राणं द
 ९ ष्यस्त्या मरीचियेभ्य इति ॥ २४ ॥ अमुष्मिन्वाऽएतं मण्डलेऽहोपीत् ।

हतो वृत्रो यद्धते कुर्यात् तत्कुरुतेति ॥ ४ ॥ ते देवा अभ्यसृज्यन्त । यथा विचि-
 वेत्स्यमाना एवथ स येमेकोऽलभत स एकदेवत्योऽभवत् द्वौ स द्विदेवत्यो यं व-
 हवः स बहुदेवत्यस्तद्यदेन पात्रैर्व्यगृहृत तस्माद्रूढा नाम ॥ ५ ॥ स एषामापूयत् ।
 स एनांलुक्तः पूतिरभिववौ स नालमाहुत्याऽग्रास नालं भक्षाय ॥ ६ ॥ ते देवा वायुम-
 भुवन । वायविमं नो विवाहीमं नः स्वादयेति स होवाच किं मे ततः स्यादिति
 त्वयैवैतानि पात्राययाचक्षीरन्निति तथेति होवाच यूयं तु मे सच्युपवातेति ॥ ७ ॥
 तस्य देवाः । यावन्मात्रमिव गन्धस्यापमरुतुस्तं पशुष्वदधुः स एष पशुषु कुणप-
 गन्धस्तस्मात्कुणपगन्धान्नापिगृहीत सोमस्य हैप राज्ञो गन्धः ॥ ८ ॥ नोऽएव नि-
 ष्ठीवेत् । तस्माद्यथासक्तः—इव मुन्येताभिवातं परीयाद्धीर्धै सोमः पाप्मा युक्षमः
 स यथा श्रेयस्यायाति प्रापीयान्प्रत्यवरोहेदेवथ हास्माद्यक्षमः प्रत्यवरोहति ॥ ९ ॥
 अथेतर् वायुर्व्यवात् । तदस्वदयत्ततोऽलमाहुत्याऽग्रासालं भक्षाय तस्मादेतानि
 नानादेवत्यानि सन्ति वायव्यानीत्याचक्षते सोऽस्यैष प्रथमवपदकारश्च सोमस्य
 राज्ञ एतान्युऽएनेन प्रात्राययाचक्षते ॥ १० ॥ इन्द्रो ह वाऽईक्ष्वां चक्रे । वायुर्वै-
 नोऽस्य यज्ञस्य भूयिष्ठभाग्यस्य प्रथमवपदकारश्च सोमस्य राज्ञ एतान्युऽएनेन प्रा-
 त्राययाचक्षते इन्तास्मिन्नपितृमिद्धाऽइति ॥ ११ ॥ स होवाच । वायवा मास्मिन्गृहे
 भजेति किं ततः स्यादिति निरुक्तमेव वाग्वदेदिति निरुक्तं चेद्वाग्वदेवा त्वा भजामीति
 तत एष ऐन्द्रवायवो ग्रहोऽभवद्वायव्यो हैव ततः पुरा ॥ १२ ॥ स इन्द्रोऽब्रवीत् । अर्थ मे-
 ऽस्य ग्रहस्येति तुरीयमेव तऽइति वायुरर्थमेव तऽइतीन्द्रस्तुरीयमेव तऽइति वायुः ॥ १३ ॥
 तौ प्रजापतिं प्रतिप्रश्नयेयतुः । स प्रजापतिर्ग्रहं द्वेधा चकार स होवाचेवं वायोरित्यथ
 पुनरर्थं द्वेधा चकार स होवाचेवं वायोरितिदं तवेतीन्द्रं तुरीयमेव भाजयां चकार
 यद्वै चतुर्थं तत्तुरीयं तत एष ऐन्द्रतुरीयो ग्रहोऽभवत् ॥ १४ ॥ तस्य वाऽएतस्य
 ग्रहस्य । हे पुरोरुचौ वायव्यैव पूर्वैन्द्रवायव्युत्तरा द्वेऽनुवाक्ये वायव्यैव पूर्वैन्द्र-
 वायव्युत्तरा द्वौ प्रेषौ वायव्य एव पूर्व ऐन्द्रवायव्य उत्तरौ द्वे याज्ये वायव्यैव पूर्वै-
 रीयं-तुरीयं चेन्माम्मीभजुस्तुरीयमेव तर्हि वाङ्मिरुक्तं वदिष्यतीति तदेतत्तुरीयं
 वाचो निरुक्तं युष्मन्पुण्या वदन्त्यथैतत्तुरीयं वाचोऽनिरुक्तं यत्पशवो वदन्त्यथैत-
 रीयं वाचोऽनिरुक्तं यद्यथासि वदन्त्यथैतत्तुरीयं वाचोऽनिरुक्तं यदिदं जुद्धं-
 रीम्यं वदति ॥ १५ ॥ तास्मादेतद्विणाभ्यनूक्तम् । चत्वारि वाक्परिमिता पदानि

य एष त्वाति तस्य ये रश्मयस्ते देवा मरीचिपास्तान्नेवैतत्पीणाति तऽएनं दे-
 प्रीताः स्वर्गं लोकमभिवदन्ति ॥ २५ ॥ तस्य वाऽएतस्य ग्रहस्य । नानुवाक-
 स्ति न याज्या तं ग्रन्थेण जुहोत्येतेनो हास्यपोऽनुवाक्यवान्भवत्येतेन याज्यवा-
 यद्यभिचर्योऽस्याधशुरारिलष्टः स्याद्वाह्वोर्वोरसि वा वाससि वा तं जुह्याद्देवा-
 शो यस्यै त्वेदे तत्तत्स्यमुपरिमुता भक्तेन हुतोऽसौ फट्ति यथा ह वै हन्यमानानाम-
 धावेदेवमेपोऽभिपूषमाणानां स्कुन्दति तथा ह तस्य नैव धावन्नापधावत्परि-
 ष्यते यस्माऽएवं करोति तं सादयति प्राणाय त्वेति प्राणो ह्यस्यैषः ॥ २६ ॥
 दक्षिणाधे ह्येके सादयति । एतां द्वेष विश्वमनु संचरतीति तद् तृतीया न कु-
 वृत्तरार्धेऽप्येनं सादयेद्यो ह्येतस्या आहुतः का चन पशस्ति तं सादयति
 णाय त्वेति प्राणो ह्यस्यैषः ॥ २७ ॥ अथोपाधशुसवनमादत्ते । तं न दशाभि-
 पवित्रणोपस्पृशति यथा ह्यग्निः प्राणोक्तमेवं तद्यद्यधशुरारिलष्टः स्यात्प्राणि-
 मध्वधस्योदञ्चुपनिपादयेद्व्यानाय त्वेति व्यानो ह्यस्यैषः ॥ २८ ॥ ब्राह्मणम् ॥

प्राणो ह वाऽअस्योपाधशुः । व्यान उपाधशुसवन उदान एवान्तर्याम ॥ १ ॥
 अथ यस्मादन्तर्यामो नाम । यो वै प्राणः स उदानः स व्यानस्तमेवास्मिन्नेत-
 राञ्च प्राणं दधाति यदुपाधशुं गृह्णाति तमेवास्मिन्नेतत्प्रत्युच्चमुदानं दधा-
 यदन्तर्यामं गृह्णाति सोऽस्यायमुदानोऽन्तरात्मन्यतस्तद्यदस्यैपोऽन्तरात्मन्य-
 यद्वैनेनेमाः प्रजा यतास्तस्मादन्तर्यामो नाम ॥ २ ॥ तमन्तः पवित्राद्गृह्णाति । प्रत्युच्च-
 वास्मिन्नेतदुदानं दधाति सोऽस्यायमुदानोऽन्तरात्मनिहत एतेनो हास्यायुपाधशुरान्-
 पवित्राद्गृहीतो भवति समानं ह्येतद्यदुपाधश्वन्तर्यामो प्राणोदानो ह्येतनो देवास्यैष-
 ऽग्रीवरेषु ग्रहेष्वनाक्षिञ्चति ॥ ३ ॥ अथ यस्मात्सोमं पवित्रेण पावयति । यत्र वै सोमः
 पुरोहितं बृहस्पतिं जिज्यौ तस्मै पुनर्ददौ तेन सधशुराणाम तस्मिन्पुनर्ददुप्यागीयाति
 शिशुमेनो यत्रीधूनें प्रहा ज्ञानायाभिदध्यौ ॥ ४ ॥ तं देवाः पवित्रेणापावयन्
 तमेध्यः पूनो देवानां हविरभवत्तयोऽप्येनमेष एतत्पवित्रेण पावयति स मेध्यः
 तो देवानां हविर्भवति ॥ ५ ॥ तद्यदुपयागेन ग्रहा गृह्यन्ते । इयं वाऽअदितिस्त-
 स्या अहः प्रायणीपध हविरमावाद्यत्परचरुस्तद्वत्तुरेव मृत्पार्ये मा हेयं देवेषु सु-
 त्पायामपित्पार्येऽस्तेव मेऽपि प्रमुने भाग इति ॥ ६ ॥ ते ह देवा ऊजुः । व्या-
 दिष्टोऽयं देवनाभ्यो यत्रस्त्वैव ग्रहा गृह्यन्तां देवनाभ्यो ह्यन्नापिति तथेति मोऽ-
 स्या एष प्रमुने भागः ॥ ७ ॥ तद्यदुपयागेन ग्रहा गृह्यन्ते । इयं वाऽअवयाम् इयं वाऽअहमग्र

तानि विदुर्ब्राह्मणा ये मनीषिणः । गुहा त्रीणि निहिता नेङ्गयन्ति तुरीयं
 नात्रो मनुष्या वदन्तीति ॥ १७ ॥ अथातो युद्धात्पेव । आ वायो भूप शु-
 चिषा उप नः सहस्रं ते नियुतो विश्ववार । उपो तेऽअन्धो मध्यमयामि
 यस्य देव दधिपे पूर्वपेयं वायवे त्वेति ॥ १८ ॥ अथापगृह्य पुनरानयति ।
 इन्द्र वायुऽइमे मुता उप पूयोभिरागतम् । इन्द्रो वापुऽअन्ति हि । उपषामसु-
 हीतोऽसि वायवऽइन्द्रवायुभ्यां त्वैष ते योनिः सज्जोपोभ्यां त्वेति सादयति स
 यदाह सज्जोपोभ्यां त्वेति यो वै वायुः स इन्द्रो य इन्द्रः स वायुस्तस्मादादौष
 ते योनिः सज्जोपोभ्यां त्वेति ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

क्रतुवृक्षौ ह वाऽअस्य मित्रावरुणौ । एतन्वध्यात्पथं स एदेव मनसा का-
 प्रयतऽइदं मे स्वादिदं कुर्वीषेति स एव क्रतुस्थ यदस्मै तत्समृध्यते स वृक्षो
 मित्र एव क्रतुवरुणो वृक्षो प्रसैव मित्रः क्षत्रं वरुणोऽभिगन्तैव प्रक्षकर्ता क्षत्रियः
 ॥ १ ॥ तेदैतेऽअग्रे ज्ञानेवासतुः । प्रक्ष च क्षत्रं च ततः शशाकैव प्रक्ष मित्र
 ऋते क्षत्रावरुणात्स्थानुम् ॥ २ ॥ न चक्षं वरुणः । ऋते प्रक्षणो मित्राण्ड किं च
 वरुणः कर्म चक्रेऽममृतं प्रक्षणा मित्रेण न ह वास्यै तत्समानृधे ॥ ३ ॥ स क्षत्रं
 वरुणः । प्रक्ष मित्रमुपमन्त्रयां चक्रऽउपमावर्तस्व सऽ सृजानरै पुरस्त्वा
 ररै स्वत्प्रमृतः कर्म करवाऽइति तथेति तौ ममसृजेतां तत एष मैत्रावरुणो
 होऽभवत् ॥ ४ ॥ सोऽएव पुरोधा । तस्मान्न ब्राह्मणः सर्वस्येव क्षत्रियस्य
 रोधां कामयेत सऽ होतृ सृजेते सुकृतं च दुष्कृतं च नोऽएव क्षत्रियः सर्वमिव
 राक्षणं पुरोदधीत सऽ होतृ सृजेते सुकृतं च दुष्कृतं च स यत्ततो वरुणः
 कर्म चक्रे प्रमृतं प्रक्षणा मित्रेण सऽ होतृ वास्यै तदानृधे ॥ ५ ॥ तत्तद्वक्तृस्तमेव ।
 उद्गाहणोऽराधन्यः स्वाययु राजानं जपेत् समृद्धं तदेतज्ज स्वेयानवकृष्टं यस्त-
 त्रियोऽब्राह्मणो भवति यज किं च कर्म कुरुतेऽममृतं प्रक्षणा मित्रेणा न ह वा-
 स्यै तत्समृध्यते तस्माद् क्षत्रियेण कर्म करिष्यमाणेनोपसर्तव्य एव ब्राह्मणः स
 सऽ होतृ वास्यै तद्ममममृतं कर्मऽर्ध्यते ॥ ६ ॥ अथातो पृथ्वात्पेव । अयं वा मित्रा-
 वरुणा सुतः सोमश्च नावृषा । मयेदिह धुतऽइवम् । उपयापयसीनोऽसि मित्राव-
 रुणाभ्यां त्वेति ॥ ७ ॥ तं प्रयसा धीणाति । नयन्प्रयसा श्रीणानि वृजो वै सोम
 आसीत्तं यज देवा अर्चन्तं मित्रमयुवंस्तमपि हऽमीनि मन चक्रमे सर्वस्य वा

1000

1000

अहं मित्रमस्मि न मित्रं मित्रो भविष्यामीति तं वै त्वा यन्मा दन्तरेष्या
इत्यहमपि हन्यीति होवाच तस्मात्पशवोऽपाक्रामन्मित्रं मित्रोऽभूदिति
पशुभिर्व्याधृतं तमेतदेवाः पशुभिः समार्थन्यत्ययमाश्रीणंस्तथोऽप्येनमेष एतत्पशु-
भिः समर्धयति यत्पयसा श्रीणाति ॥ ८ ॥ तदाहुः । शरणाजनेन चामे हन्तुमि-
ति तद्यदेवात्र पुयस्तन्मित्रस्य सोम एव वरुणस्य तस्मात्पयसा श्रीणाति ॥ ९ ॥
स श्रीणाति । राया वयं ससवांसो मदेम हव्येन देवा ययसेन गावः । तां
धेनुं मित्रावरुणा युवं नो विश्वाहा धत्तमनपस्फुरन्तीमेष ते यानिर्भृतायुभ्यां त्वेति
सादयति स यदाहर्तायुभ्यां त्वेति ब्रह्मवाऽश्रुतं ब्रह्म हि मित्रो ब्रह्मो हृतं वरु-
ण एवायुः संवत्सरो हि वरुणः संवत्सर आयुस्तस्मादाहं ते योनिर्भृतायुभ्यां
त्वेति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

भोजनं वाऽअस्पाशिवत्तः । तस्मात्सर्वतः परिहारं भक्षयति सर्वतो हनेन
भोजेण शृणोति यत्र वै भृगवो वाङ्मिरसो वा स्वर्गं लोकं समाश्नुवत तच्छ्रव-
नो वा भार्गवरच्छ्रवणो वाङ्मिरसस्तदेव जीर्णिः कृत्पारूपो जहे ॥ १ ॥ शर्यातो ह-
वाऽइदं मानवो ग्रामेण चचार । स तदेव प्रतिवेशो निविविशे तस्य कुमारः क्री-
दन्त इमं जीर्णिं कृत्पारूपमनर्ध्वं मन्यमाना लोष्टैर्विपिपिपुः ॥ २ ॥ स शर्याति-
र्यश्चक्रोप । तेभ्योऽसंज्ञां चकार पितैव पुत्रेण युयुधे भ्राता भ्रात्रा ॥ ३ ॥ शर्या-
तो हवाऽइत्तां चक्रे । यत्किमकरं तस्मादिदमापद्तीति स गोपालांश्चाविपालांश्च
स ह्वयित्वाऽउवाच ॥ ४ ॥ स होवाच । को वोऽयेह किंचिदद्राक्षीति
ते होतुः पुरुष एवायं जीर्णिः कृत्पारूपः शेते तमनर्ध्वं मन्यमानाः कुमाटा
लोष्टैर्व्यापित्तामिति स विहाचकार स वै च्यवन इति ॥ ५ ॥ स रुधं युक्त्वा ।
सुकन्यां शर्यातीमुपाधाय प्रसिष्यन्द स आजगाम यत्रऽपिरास तत् ॥ ६ ॥
स होवाच । श्रुये नमस्ते यथावेदिषं तेनाहिं सिपमियं सुकन्या तया तेऽपह्नुवे
संजानीतां मे ग्राम इति तस्य इत एव ग्रामः संजज्ञे स इत एव शर्यातो मानव उ-
पुयुगे नक्षत्रं हिनसानीति ॥ ७ ॥ अश्विनौ ह वाऽइदं भिषज्यन्तौ चेरतुः ।
तौ सुकन्यामुपेतुस्तस्यां मिथुनमीपाते तत्र जज्ञौ ॥ ८ ॥ तौ होचतुः । सुकन्ये
क्रमिं जीर्णिं कृत्पारूपं मुपशेप्य आग्रामनुमेहीति सा होवाच यस्मै मां पितावाञ्छे
वारं तं जीवन्तं हास्यामीति तदायमृषिराजज्ञौ ॥ ९ ॥ स होवाच । सुकन्ये किं

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥ अथ श्रीभक्तिसुखाश्रयः ॥
 भक्त्या योग्यं वासुदेवाय नमः ॥ २ ॥ अथ श्रीभक्तिसुखाश्रयः ॥
 भक्त्या योग्यं वासुदेवाय नमः ॥ ३ ॥ अथ श्रीभक्तिसुखाश्रयः ॥
 भक्त्या योग्यं वासुदेवाय नमः ॥ ४ ॥ अथ श्रीभक्तिसुखाश्रयः ॥
 भक्त्या योग्यं वासुदेवाय नमः ॥ ५ ॥ अथ श्रीभक्तिसुखाश्रयः ॥
 भक्त्या योग्यं वासुदेवाय नमः ॥ ६ ॥ अथ श्रीभक्तिसुखाश्रयः ॥
 भक्त्या योग्यं वासुदेवाय नमः ॥ ७ ॥ अथ श्रीभक्तिसुखाश्रयः ॥
 भक्त्या योग्यं वासुदेवाय नमः ॥ ८ ॥ अथ श्रीभक्तिसुखाश्रयः ॥
 भक्त्या योग्यं वासुदेवाय नमः ॥ ९ ॥ अथ श्रीभक्तिसुखाश्रयः ॥
 भक्त्या योग्यं वासुदेवाय नमः ॥ १० ॥ अथ श्रीभक्तिसुखाश्रयः ॥

[illegible]

• ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ

1000. 1000. 1000.

نفا نرسن و نارسن

स्वैतदोचनामिति तस्मात्पुनश्चाचक्षते म ह व्याख्यात उवाच यदि त्वैतत्पुनर्गु-
 तः सा त्वं मृतात्र वै मूसर्वाचिव स्थो न मूसमृद्धानिवाथ मे प्रति निन्दथ इति तौ
 यदि त्वाप्रवतः केनावमसर्वा स्वः केनासमृद्धानिति सा त्वं मृतात्प्रति नु मे पुनर्गु-
 वाणं कुरुतमथ वां वक्ष्यामीति नो पुनरुपेयतुस्तथैतदेवोचतुः ॥ १० ॥ सा होवाच ।
 न वै मूसर्वाचिव स्थो न मूसमृद्धानिवाथ मे प्रति निन्दथ इति तौ होचतुः केनावमसर्वा
 स्वः केनासमृद्धानिति सा होवाच प्रति नु मे पुनर्गुवाणं कुरुतमथ वां वक्ष्यामीति
 ॥ ११ ॥ तौ होचतुः । एतथै हृदमभ्यवहर स येन वयसा कमिप्यते तेनोर्व-
 प्यतीति तथै हृदमभ्यवजहार स येन वयसा चक्रम तेनावेयातेय ॥ १२ ॥
 तौ होचतुः । सुकन्ये केनावमसर्वा स्वः केनासमृद्धानिति तौ हृदिरेव मृत्युवाच
 कुरुतेप्रेऽपी देवा यज्ञं ब्रूते ते वां यज्ञादन्तर्यन्तितेनासर्वास्थस्तेनासमृद्धानिति तौ
 ह तत एवाश्विनो मेयतुस्तावाजगमतुर्देवान्यज्ञं तन्यानान्तस्तुते वहिष्यमाने ॥ १३ ॥
 तौ होचतुः । उप नो हवयध्वमिति ते ह देवा ऊचुर्न वामुपहवयिष्यामहे बहुमनु-
 प्येषु सथै सृष्टमचारिणं भिषज्यन्ताविति ॥ १४ ॥ तौ होचतुः । विशीर्ण्या वै पथे
 न यजध्वऽइति कथं विशीर्ण्येत्पुष नु नो हवयध्वमथ वो वक्ष्याव इति तथेति ता-
 ऽउपाव्रवयन्त ताभ्यामेतमाश्विनं ग्रहमगृह्णन्तावध्वर्यु यवस्याभवतां तावेतद्यज्ञ-
 स्य शिरःप्रत्यधत्तां तददस्तदिवक्तीत्यानां प्राक्शने व्याख्यायते यथा तद्यज्ञस्य शिरः
 प्रतिदधतुस्तस्मादेष स्तुते वहिष्यमाने ग्रहो गृह्यते स्तुते हि वहिष्यमानऽआगच्छ-
 ताम् ॥ १५ ॥ तौ होचतुः । मुख्यौ वाऽआवां यज्ञस्य स्वो यावध्वर्युऽइह नाविमं
 पुरस्ताद्ग्रहं पर्याहरताभि विदेवत्यानिति ताभ्यामेतं पुरस्ताद्ग्रहं पर्याजहुरभि
 विदेवत्यांस्तस्मादेष दशमो ग्रहो गृह्यते तृतीय एव वषट्क्रियतेऽथ एदश्विनाविति-
 मे ह वैद्यावापृथिवी मत्यक्षमाश्विनाविमे दीदथै सर्वप्राश्नुवातां पुष्करसजावित्यग्निरे-
 वास्यै पुष्करमादित्योऽमुष्यै ॥ १६ ॥ अथातो गृह्णात्येव । या वां कृशा मधुमत्य-
 श्विना गृह्णावती । तथा यज्ञं विमिच्छतम् । उपयामगृहीतोऽस्याश्वभ्यां त्वैपते
 योनिर्माध्वीभ्यां त्वेति सादयति तं वै मधुमत्यऽर्चां गृह्णाति माध्वीभ्यां त्वेति
 सादयति तद्यन्मधुमत्यऽर्चां गृह्णाति माध्वीभ्यां त्वेति सादयति ॥ १७ ॥ दध्यह-
 ः वाऽआभ्यामाथवर्णः । मधु नाम ब्राह्मणमुवाच तदेनयोः मियं ग्राम त्वेवैनयो
 रेतनोपगच्छात तस्मान्मधुमत्यऽर्चां गृह्णाति माध्वीभ्यां त्वेति सादयति ॥ १८ ॥

कां० ४. २. १. २९।

शतपथब्राह्मणे ।

२१५

ज्ञाय वषट्कर्तुर्हि भक्षः प्राणो वै वषट्कारः सोऽस्मादेतद्वषट्कर्तुतः पराङ्मिवाभू-
 त्प्राणो वै भक्षस्तत्प्राणं पुनरात्मन्धत्ते ॥ २६ ॥ अथ यदेते प्रतीची पात्रे न हर-
 न्ति । हरन्त्यन्यान्ग्रहांश्चक्षणीक्षते सधंस्रमेव होतृचमसेऽवनयति ॥ ३० ॥ अथ
 होत्राणां चममानभ्युन्नयन्ति । हुतोच्छिष्टा वाऽण्ते सधंस्रवाभवन्ति नालमाहुत्यै
 शानेवैतत्पुनराध्याययन्ति तथालमाहुत्यै भवन्ति तस्माद्धोत्राणां चममानभ्युन्नय-
 न्ति ॥ ३१ ॥ अथ होत्राः संयाजयन्ति । होत्रा इ वै युक्ता देवेभ्यो यज्ञं वहन्ति ता एवै
 तत्संतर्पयन्ति तस्माः प्रीता देवेभ्यो यज्ञं वहन्ति तस्माद्धोत्राः संयाजयन्ति ॥ ३२ ॥
 स प्रथमापां वा होत्रायां । इष्टायापुत्तमायां शानुमन्त्रयते तस्मिन्नु होत्रा मुखो याः
 स्विष्टायाः सुमीताः सुहुता यस्त्वाहुति होत्राणामेवैषा तृप्तिरथेत्य मत्पद्भुपाविश-
 त्ययादग्नीवित्पग्नीद्धयत्र यजतामुत्तमः संयजति तस्मादाह्वायादग्नीविति ॥ ३३ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ६ [२. १.] ॥ प्रथमः प्रपाठकः ॥ काण्डिकासंख्या १३६ ॥ ॥

क्राः प्राह्वाऽअस्याप्रयणः सोऽस्यैष सर्वमेव सर्वं धं ययमात्मा तस्मादनुया गृह्णात्यस्यै
 द्वि स्यात्ती भवति स्थान्वा घेनं गृह्णाति सर्वं वाऽइयं सर्वमेव गृह्णात्यस्मादनुया गृह्णाति
 ॥ १ ॥ पूर्णं गृह्णाति सर्वं वै पूर्णं सर्वमेव गृह्णात्यस्मात्पूर्णं गृह्णाति ॥ २ ॥ त्रिरेभ्यो देवे-
 भ्यो गृह्णाति । सर्वं वै त्रिरे देवाः सर्वमेव गृह्णात्यस्मात्त्रिरेभ्यो देवेभ्यो गृह्णाति ॥ ३ ॥
 सर्वेषु सवनेषु गृह्णाति सर्वं वै सवनानि सर्वेषु गृह्णात्यस्मात्सर्वेषु सवनेषु गृह्णाति ॥ ४ ॥
 स यदि राजोपवस्येत् । तस्मै एव तन्वीरन्ततः प्रभावेयपुरारमा वाऽध्याप्रयण आ-
 स्मनो वाऽइष्टानि सर्वाण्यङ्गानि प्रभवन्त्येतस्मादन्ततो हारियोजनं मद्रं गृह्णाति
 तदात्मन्येवास्यां प्रतिहायामन्ततो यज्ञः प्रतितिष्ठति ॥ ५ ॥ अथ यस्मादाग्रयणो-
 ज्ञाम । यां वाऽअमं प्रावाणमावदानो वाचं यच्छत्यत्र वै साग्रेऽवदत्तयस्तात्राग्रेऽ-
 वदत्तस्मादाग्रयणो ज्ञाम ॥ ६ ॥ इचोभ्यो वै तां भीषा वाचमयच्छन् । पद्वाऽअनः
 प्राचो मृदगृह्णात्यथेषु सप्तमः पद्वाऽअनुवः संवत्सरस्य सर्वं वै संवत्सरः ॥ ७ ॥
 तां देवाः । सर्वस्मिन्विजितेऽभवेऽनाष्टेऽष्टाग्रे वाचमवदत्तयोऽपूर्वेषु एतां सर्वं
 स्मिन्विजितेऽभवेऽनाष्टेऽष्टाग्रे वाचं वदति ॥ ८ ॥ अथातो गृह्णात्यत्र । ये देवास्तो
 दिव्येकादश स्य पृथिव्याभ्येकादश स्य । अस्मिन्नितो मरिचैकादश स्य ते देवा-
 सो यद्गमिषं जुषध्वम् । उपयागृहीतोऽस्याग्रयणोऽग्निस्त्राग्रयण इति वाचमेत-
 द्वातयाम्नीं करोति तस्मादनुया समानधंस्रिपणं वदत्यनापिनार्यं नापि १

तानि वाऽप्युक्तानि । श्लक्ष्णानि प्रात्राणि भवन्ति रास्नाद्युग्मेन्द्रवामपार्श्वं तत्
 द्वितीयं रूपं तेन तद्विदेवत्यममकावं भैत्रानरुणपार्श्वं तत्तृतीयं रूपं तेन तद्विदेवत्यममकावं
 रूपं तेन तद्विदेवत्यममकावं तत्तृतीयं रूपं तेन तद्विदेवत्यममकावं तत्तृतीयं रूपं तेन तद्विदेवत्यममकावं
 भिन्नाविति मुख्यौ वाऽश्विनानौ प्रमिव वाऽइदं मुखं तस्मादौघम् । श्वेनपार्श्वं भव
 ति ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ मथमोऽध्यायः [२५] ॥

चक्षुषी ह वाऽअस्य शुक्रामन्थिनौ । तद्वाऽएष एव शुक्रो य एष त्वति तथ-
 देष एतत्तुपाति तेनैष शुक्रश्चन्द्रमा एव मन्थी ॥ १ ॥ तथ सक्तुभिः श्रीणाति ।
 तदेनं मन्थं करोति तेनोऽएष मन्थ्येतौ ह वाऽआर्सा प्रक्षानां चक्षुषी स यदैतौ नोदि-
 यातां न वैवेह स्वौ च न पाणी निर्जानीयुः ॥ २ ॥ तयोर्ऋत्तवान्यतरः । आधो-
 ऽन्यतरोऽतैव शुक्र आधो मन्थी ॥ ३ ॥ तयोर्ऋत्तवान्यतरमनु । आधोऽन्यतर-
 मन्थ्येतौ शुक्रमन्थाधो मन्थिनमनु तौ वाऽअन्यस्मै गृह्येतेऽअन्यस्मै हूयेते शयद्याम-
 कावित्यमुररक्षसे ताभ्यां गृह्येते देवताभ्यो हूयेते तद्यत्तथा ॥ ४ ॥ यत्र वै देवाः
 अमुररक्षसान्यपजघ्निरे तदेतावेव न शेकुः पश्यन्तुं यद्ध स्म देवाः किं च कर्म कुर्वन्
 तद्ध स्म मोहयित्वा क्षिप्रमेव पुनरुपद्रवतः ॥ ५ ॥ ते ह देवा ऊचुः ।
 वृषजानीत यथेमावपहनामहाऽइति ते होचुर्गृह्येताभ्यां गृह्येतावभ्यवैष्यतस्तौ
 स्वीकृत्यापहनिष्यामहाऽइति ताभ्यां गृह्येते देवताभ्यो हूयेते ॥ ६ ॥ अपि होवाच
 पाघ्नत तस्माच्छ्रयद्यामुर्काभ्यामिति गृह्येते देवताभ्यो हूयेते ॥ ७ ॥ इमां हुंके शुक्रस्य पुरोहृत्
 याज्ञवल्क्यः । नो स्विदेवताभ्य एव गृह्यामिमां विजितरूपमिव हीदमिति
 तदै स तुन्मीयाथमावेव चक्रे नेचु चकार ॥ ८ ॥ इमां हुंके शुक्रस्य पुरोहृत्
 कुर्वन्ति । अयं वेनरचोदयत्पृथिनगर्भा ज्योतिर्जरायू रजसो विष्मन्ऽइति तदेतस्य
 रूपं कुर्मो य एष त्वतीति यदाह ज्योतिर्जरायू रजसो विष्मन्ऽइति तदेतस्य
 पुरोहृत् कुर्यात् । तं प्रत्यया पूर्वया विश्वथेमथा ज्येष्ठताति बर्हिषदथ स्वा
 मित्यक्षा धेतमन्वत्ता हि ज्येष्ठस्तस्मादाह ज्येष्ठताति बर्हिषदथ स्वा
 चीनं वृज्जनं दोहमे धुनिमार्शं ज्यन्तमनु ग्रामु बर्षसे । उपयाम्युहीतोऽसि
 एदाय त्वेष ने योनिर्वीर्यतां पाहीति सादयत्यक्षा धेतमन्वत्ता हि वीरस्तस्मादाह
 ते योनिर्वीर्यतां पाहीति दक्षिणार्धे सादयत्येताथ लेप दिशमनु संचरति ॥ ९
 मन्थिनं गृह्णाति । अयं वेनरचोदयत्पृथिनगर्भा ज्योतिर्जरायू रजसो विष्मन्

यग्रणोऽस्याग्रणोऽसीति गृहीयात्तस्मादादाग्रणोऽसि स्वाग्रण इति
 हि यज्ञं पाहि यज्ञपतिमिति । वाचमेवै तदुत्सृष्टमाह गोपाय यज्ञमिति पा
 मिति वाचमेवैतदुत्सृष्टमाह गोपाय यज्ञमानमिति यज्ञमानो हि यज्ञपति-
 मिन्द्रियेण पातु विष्णुं त्वं पाहीति वाचमेवैतदुत्सृष्टमाह यज्ञो वै वि-
 ष्णोर्वीर्येण गोपायत्विति विष्णुं त्वं पाहीति वाचमेवैतदुत्सृष्टमाह यज्ञं
 त्वमभि सवनानि पाहीति तदेतं ब्रह्माह सर्वाणि ह्येव सवनानि प्रति ॥ १० ॥
 पवित्रमुपगृह्य हिङ्करोति । सा हैषा चागनुद्यमाना तताम तस्यां देवा वाचि
 हिङ्कारेणैव प्राणमदधुः प्राणो वै हिङ्कारः प्राणो हि वै हिङ्कारस्तस्मादपि
 के न हिङ्कर्तुं शक्नोति सैतेन प्राणेन समजिहीत यदा वै तान्तः
 तेऽथ स संजिहीते तथोऽप्येव एतद्वाचि तान्तायाध हिङ्कारेणैव प्राणं
 तेन प्राणेन संजिहीते त्रिष्कृत्वो हिङ्करोति त्रिवृञ्चि यज्ञः ॥ ११ ॥ अथाह
 तऽइति । सयामेवाम् भीपासुररक्षसेभ्यो न निरग्र्यस्तामेवैतत्सर्वास्मिन्वि-
 दनाष्टेऽत्र निराह तामाविष्करोति तस्मादाह सोमः पवतऽ इति ॥ १२ ॥
 णेऽस्मै क्षत्रायेति । तद्वक्षणे च क्षत्राय चादास्मै सुन्वते यज्ञमानाय पव-
 तयज्ञमानायाह ॥ १३ ॥ तदाहुः । एतावदेवोक्त्वा सादयेदेतावद्वाऽइद-
 मवद्वा क्षत्रं विदिन्द्राग्नी वाऽइदं सर्वं तस्मादेतावदेवोक्त्वा सादये-
 ॥ १४ ॥ तदु ब्रूयादेव भूयः । इषऽऊर्जे पवतऽइति वृष्ट्यै तदाह यदाहेपः-
 ति यो वृष्टावूर्ध्वसो क्षायते तस्मै तदाहाञ्च ओपधीभ्यः पवतऽइतित-
 धिभ्यश्चाह यावापृथिवीभ्यां पवतऽ इति तदाभ्यां यावापृथिवीभ्या-
 रिदं सर्वमधि सुभूताय पवतऽ इति साधवे पवतऽइत्येवैतदाह ॥ १५ ॥
 आहुः । ब्रह्मवर्चसाय पवतऽ इति तदु तथा न ब्रूयाद्यद्वाऽ आहास्मै ब्रह्म-
 तदेव ब्रह्मवर्चसायाह विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा दे-
 वे सादयति विश्वेभ्यो ह्येनं देवेभ्यो गृह्णाति तं वै मध्ये सादयत्यात्मा
 मध्यऽइव ह्यमात्मा वृत्तिणोऽध्यस्थाली भवत्युत्तरादित्यस्थाली
 ब्रह्मणम् ॥ १ [२. २] ॥ ॥

॥ ह्याऽ अस्यापोऽ निरुक्त आत्मा युवकथ्यः सोऽस्यैव आत्मैवात्मा ह्यमनि-
 णः सोऽस्यैव आयुरेव तस्मादनया गृह्णात्यस्यै हि स्थाली भवति स्थान्याह्येनं

इममपांश्च संगमे सूर्यस्य शिशुं न विप्रः मतिभी रिहन्ति । उपयामगृहीतोऽसि
 प्रकाय त्वेति ॥ १० ॥ तथैव स्रक्तुभिः श्रीणाति । तद्यत्स्रक्तुभिः श्रीणाति व-
 रुणो ह वै सोमस्य दाहोऽभीवाचि प्रतिपिपेप तदस्वगत्तोऽस्वः समभवत्तद्य-
 च्छ्रुयथात्समभवत्तस्मादस्वो नाम तस्याधु मास्कन्दत्ततो यवः समभवत्तस्मादाहुर्व-
 रुणयो यव इति तद्यदेवास्यात्र चक्षुषोऽस्मीयत तेर्नैर्वैनमेतत्समर्पयति कृत्स्नं करोति
 तस्मात्स्रक्तुभिः श्रीणाति ॥ ११ ॥ स श्रीणाति । मनो न येषु हवनेषु तिग्मं
 विपः श्रुत्या वनुषो द्ववन्ता । आ यः शूर्याभिस्तुविनुभ्योऽश्रुत्याश्रीणीतादिशं
 गुभस्तावेषु ते योनिः प्रजाः पाहीति सादयत्याद्यो ह्येतन्मन्वाद्या हीमाः प्रजाः वि-
 शस्तस्मादाहैष ते योनिः प्रजाः पाहीति ॥ १२ ॥ द्वौ प्रोक्षितौ यूपशकलौ प्रव-
 तः । द्वावप्रोक्षितौ प्रोक्षितं चैवाध्वर्युरादत्तेऽप्रोक्षितं चैवमेव प्रतिप्रस्थाता प्रोक्षितं
 चैवादत्तेऽप्रोक्षितं च शुक्रमेवाध्वर्युरादत्ते मन्थिनं प्रतिप्रस्थाता ॥ १३ ॥ सोऽ-
 ध्वर्युः । अप्रोक्षितेन यूपशकलेनापमाष्टृषपृष्टः शण्ड इत्येवमेव प्रतिप्रस्थातापमृष्टो
 मर्क इति तदाहदानावेवामुर रक्षसेऽद्यपहतो देवास्त्वा शुक्रपाः प्रणयन्तिवत्येवा-
 ध्वर्युर्निष्क्रामति देवास्त्वा मन्थिपाः प्रणयन्तिवति प्रतिप्रस्थाता तदेतौ देवताभ्य
 एव प्रणयतः ॥ १४ ॥ तौ जघनेनाहवनीयमरत्नी संधत्तः । ताऽउत्तरवेद्यौ सा-
 दयतो वृक्षिणायोमेव धोणाध्वर्युः सादयत्युत्तरायां प्रतिप्रस्थाताननुत्तजन्ताव-
 वानापृष्टासीति तद्वत्तोभिरेवैतदुत्तरवेदिमनापृष्टां कुरुतो विपर्येष्यन्तौ वा-
 ऽपृष्टावग्निं भवतोऽत्येष्यन्तौ तस्मात्पृष्टैतद्विहन्वाते तथो हैनौ विपरियन्ताव-
 ग्निर्न हिनस्ति ॥ १५ ॥ सोऽध्वर्युः पर्येति । सुवीरो वीरान्मज्जनयन्-
 रीहीत्यन्ता ह्येतन्मन्वाद्या हीमाः प्रजा विशस्तस्मादाह सुप्रजाः प्रजाः मज्जनयन्-
 रीहीत्याभि रा-
 यस्पोषेण यजमानमिति तद्यजमानायाशिषमाशास्ते यदाहाभि रायस्पोषेण यज-
 मानमिति ॥ १६ ॥ अथ प्रतिप्रस्थाता पर्येति । सुप्रजाः प्रजाः मज्जनयन्-
 रीहीत्या-
 द्यो ह्येतन्मन्वाद्या हीमाः प्रजा विशस्तस्मादाह सुप्रजाः प्रजाः मज्जनयन्-
 रीहीत्य-
 धि रायस्पोषेण यजमानमिति तद्यजमानायाशिषमाशास्ते यदाहाभि राय-
 स्पोषेण यजमानमिति ॥ १७ ॥ मानपिधायन्निष्क्रामनः । तिर एवैना-
 वेतत्कुरुतस्तस्मादिष्यौ सूर्याचंद्रमसौ गार्था यन्तौ न क्रवन् ईरयति तौ पु-
 स्तात्परीत्यापोर्णुनः पुस्तान्तिष्ठन्तौ नुरत आविरेवैनावेतत्कुरुतस्तस्मादिष्यौ

गृह्णात्यजराहीयममृताजरां ह्यमृतमायुस्तस्मादनया गृह्णाति ॥ १ ॥ तं वै पूर्णं
 गृह्णाति । सर्वं वै तद्यत्पूर्णं सर्वं तद्यदायुस्तस्मात्पूर्णं गृह्णाति ॥ २ ॥ शतम्
 ॥ २४०० ॥ तस्यासावेव ध्रुव आयुः । आत्मैवास्येतेन संहितः पूर्वाणि संत-
 तानि तद्वाऽअगृहीत एवैतस्मादच्छावाक्रायोत्तमो ग्रहो भवति ॥ ३ ॥ अथ राजान-
 मुपावहरति । तृतीयं वसतीवरीणामवनयति तत्पूर्वं समैति प्रथममहोत्तरस्य सवन-
 नस्य करोत्युत्तमं पूर्वस्य स यदुत्तरस्य सवनस्य तत्पूर्वं करोति यत्पूर्वस्य तदुत्तमं
 तद्व्यतिपजति तस्मादिमानि पूर्वाणि व्यतिपक्तानीदृमित्यमतिहानमिदमित्यम्
 ॥ ४ ॥ एवमेव माध्यन्दिने सवने । अगृहीत एवैतस्मादच्छावाक्रायोत्तमो ग्रहो भ-
 वत्यथ तृतीयं वसतीवरीणामवनयति तत्पूर्वं समैति प्रथममहोत्तरस्य सवनस्य क-
 रोत्युत्तमं पूर्वस्य स यदुत्तरस्य सवनस्य तत्पूर्वं करोति यत्पूर्वस्य तदुत्तमं तद्व्य-
 तिपजति तस्मादिमानि पूर्वाणि व्यतिपक्तानीदृमित्यमतिहानमिदमित्यं तद्यदस्यै-
 तेनात्मा स ॥ ५ ॥ हितस्तेनास्यैव आयुः ॥ ५ ॥ सप्ता कामदुर्ग्रेन्द्रस्योच्चारः । त्रि-
 भ्य एवैनं प्रातःसवनऽवस्येभ्यो विगृह्णाति त्रिभ्यो माध्यन्दिने सवने तत्पद-
 कृत्वा पद्वाऽश्नान्नश्नान्नो वाऽस्मान्त्सर्वान्क्रामान्पचन्त्येतेनो दैवा कामदुर्ग्रेन्द्रस्यो-
 च्चारः ॥ ६ ॥ तं वाऽश्नुरोक्तं गृह्णाति । उक्थं हि पुरोरुगृमि पुरोरुगृम्यु-
 वथं साम ग्रहोऽथ यदन्यञ्जति तद्यजस्ता ईता अभ्यर्ध्ववाग्रऽभ्यर्ध्व आसुर-
 भ्यर्ध्वो यजुर्भ्योऽभ्यर्ध्वः सामभ्यः ॥ ७ ॥ ते देवा अभुवन् । हन्तेमा यजुःपु दधाम
 तुष्यं बहल्लतरेव विद्या भविष्यतीति ता यजुःष्वदभुस्तन एषा बहल्लतरेव वि-
 द्याभवत् ॥ ८ ॥ तं यदपुरोक्तं गृह्णाति । उक्थं हि पुरोरुगृमि पुरोरुगृम्यु-
 वथं स यजुर्वतमुषेभ्यो विगृह्णाति तेनो दास्ये पुरोरुदमानभवति तस्माद-
 पुरोक्तं गृह्णाति ॥ ९ ॥ अथानो गृह्णात्येव । उपयामग्रहोतोऽग्नीन्द्राय त्वा
 बृहतेवयस्वतमतीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता तस्मादाग्नेन्द्राय त्वेति बृहतेवयस्वतमति वी-
 र्यवत्तत्पेवैतदाह यज्ञाह बृहते वयस्वतऽस्तु कथाप्यं गृह्णातीत्युषेभ्यो तेनं
 गृह्णाति यत्तद्वन्द्वं बृहद्वय इति यत्तद्वन्द्वं वीर्यमित्येवैतदाह तस्मै त्वा त्रिण्ये
 त्वेति यज्ञस्य घनमापुषे गृह्णाति तस्मादाह तस्मै त्वा त्रिण्येवेत्येष ने योनिरुषे-
 भ्यस्त्विति मादयत्तुषेभ्यो योनेन गृह्णाति ॥ १० ॥ नं त्रिगृह्णाति । देवेभ्यस्त्वा
 देवाप्यं पदस्यापुषे गृह्णातीति यज्ञासनं स रुपांश्च पञ्च कुर्यापयादेव नं त्वेव
 त्रिगृह्णाति ॥ ११ ॥ मिश्रगृह्णान्यां त्वा । देवाप्यं पदस्यापुषे गृह्णा-
 तीत्येव मिश्रगृह्णाय मिश्रावर्णापि हि तस्मै स्तुते देवावर्णाग्नेरुगृह्णाति यनि

सूर्याचन्द्रमसौ प्रत्येञ्चौ यन्तौ सर्व एव पश्यति तस्मात्पराग्नेतः सिच्यमानं
न कुरचत् पश्यति तद् पश्चात्प्रजायमानं सर्व एव पश्यति ॥ १८ ॥
तौ जघनेन यूपमरत्नी संघसः । यद्यग्निर्नोद्धाधेत यद्युऽअग्निरुद्धाधेता-
प्यग्रेणैव यूपमरत्नी संदध्यातां संजग्मानो दिवा पृथिव्या शक्रः शुक्रः
शोचिपेत्येवाध्वर्युः संजग्मानो दिवा पृथिव्या मन्थी मन्थिशोचिपेति प्रतिप्रस्था-
ता चक्षुषोरेवैतेऽआरमणे कुरुतश्चक्षुषीऽएवैतत्संघसस्तस्मादिमे ऽअभितोऽस्थि-
नी चक्षुषी संधिहेते ॥ १९ ॥ सोऽध्वर्युः । अमोक्षितं यूपशकलं निरस्यति नि-
रस्तः शण्ड इत्येवमेव प्रतिप्रस्थाता निरस्तो मर्क इति तत्पुराहुतिभ्योऽमुररक्षते
ऽअपहतः ॥ २० ॥ अथाध्वर्युः । प्रोक्षितं यूपशकलमाहवनीये प्रास्यति शुक्र-
स्याधिष्ठानमसीत्येवमेव प्रतिप्रस्थाता मन्थिनोऽधिष्ठानमसीति चक्षुषोरेवैते समि-
धौ चक्षुषीऽएवैतस्मिन्ने तस्मादिमे समिद्धे चक्षुषी ॥ २१ ॥ तत्र जपति । अ-
च्छिन्नस्य ते देव सोम सुवीर्यस्य रायस्पोषस्य ददितारः स्वामेत्याशीरेवैतस्य कृ-
र्मण आशिपमेवैतदाशास्ते ॥ २२ ॥ अथाभ्याग्याह । प्रातः—प्रातः सवस्य शुक्रवतो
मधुश्चत इन्द्राय सोमान्प्रस्थितान्मेप्येति वृषदकृतेऽध्वर्युर्जुहोति तदनु प्रति-
प्रस्थाता तदनु चमसाध्वर्यवः ॥ २३ ॥ तौ वै पुरस्ताच्छिष्टन्तौ जुहुतः । चक्षुषी
वाऽएतौ तत्पुरस्ताद्वैतश्चक्षुषी घत्तस्तस्मादिमे पुरस्ताच्चक्षुषी ॥ २४ ॥ अभितो यूपं
तिष्ठन्तौ जुहुतः । यथा वै नासिकैवं यूपस्तस्मादिमेऽअभितो नासिकां चक्षुषी
॥ २५ ॥ तौ वै वृषदकृतौ मन्तौ मन्त्रेण हूयेते । एतेनो हैतौ तद्वद्वृषाते यदे-
नौ सर्वं सवनमनुहूयते यदेवैतौ सर्वं सवनमनुहूयतऽएतौ वै प्रजापतेः प्रत्य-
क्षतमां चक्षुषी यतौ सत्यं वै चक्षुः सत्यं हि प्रजापतिस्तस्मादेतौ
सर्वं सवनमनुहूयते ॥ २६ ॥ स जुहोति । सा प्रथमा संस्कृतिर्विश्व-
वारा ॥ प्रथमो वृष्णो मित्रोऽअग्निः । स प्रथमो बृहस्पतिश्चिकित्वां-
स्तस्माद्विन्द्राय मृतमनुहोत स्वाहेति ॥ २७ ॥ स यज्जुहोति सा प्रथमा
स प्रथम इति श्रवद् वै हेतसः सिकृस्य चक्षुषीऽएव प्रथमे सम्भवतस्तस्माज्जु-
होति सा प्रथमा स प्रथम इति ॥ २८ ॥ अथ सम्प्रेष्यति । प्रेतु होतुश्चमसः प्र-
प्रमणः सोऽनुवृणां य यजमानस्य प्रयन्तु सदस्यानां होत्राणां चमसाध्वर्यव उ-
पावत्सर्वं गुरुस्याभ्युन्नयामिति सम्प्रेष्य एवैष पर्येत्य प्रतिप्रस्थाताध्वर्योः प्रात्रे
मध्यमसवनपत्यञ्चऽएवैतमध्यं वलिं हारयति तमध्वर्युर्होतुचममेऽवनयति भ-

रुण्या यजति ॥ १२ ॥ इन्द्राय त्वा । देवाव्यं यज्ञस्यायुषे गृह्णामी-
 ब्राह्मणाच्छ्रद्धेऽसिनऽऐन्द्रीषु हि तस्मै स्तुवतऽऐन्द्रीरनुश्रु ॥ सत्यैन्द्रया य-
 ॥ १३ ॥ इन्द्राग्निभ्यां त्वा देवाव्यं यज्ञस्यायुषे गृह्णामीत्येवाच्छावाक्यैन्द्रा-
 षु हि तस्मै स्तुवतऽऐन्द्रान्तीरनुश्रु ॥ सत्यैन्द्राग्न्या यजतीन्द्राय त्वेत्येव प्रा-
 न्दिने सवनऽऐन्द्र ॥ हि प्राध्यान्दिन ॥ सवनम् ॥ १४ ॥ त्वु ह चरकाध्वर्य-
 विवृण्वन्ति । उपयाम गृहीतोऽसि देवेभ्यस्त्वा देवाव्यमुक्थेभ्य उक्थ्याव्यं मि-
 त्रहणाभ्यां जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वेति सादयति पुनर्हवि-
 रसीति स्थालीमभिमृशति ॥ १५ ॥ उपयाम गृहीतोऽसि । देवेभ्यस्त्वा देवाव्य-
 मुक्थेभ्य उक्थ्याव्यमिन्द्राय जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वेति सादयति पुन-
 र्हविरसीति स्थालीमभिमृशति ॥ १६ ॥ उपयाम गृहीतोऽसि । देवेभ्यस्त्वा देवा-
 व्यमुक्थेभ्य उक्थ्याव्यमिन्द्राग्निभ्यां जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राग्निभ्यां त्वेति
 सादयति नात्र पुनर्हविरसीति स्थालीमभिमृशतीन्द्राय त्वेन्द्राय त्वेत्येव प्राध्यान्दिने
 सवनऽऐन्द्र ॥ हि प्राध्यान्दिन ॥ सवनं विह पुनर्हविरसीति स्थालीमभिमृशति तूष्णीं
 वृत्तीयं निदधाति ॥ १७ ॥ तं वै नोपयामेन गृह्णीयात् । न योनौ सादयं प्रेक्षेव
 उपयामेन गृहीतो भवत्यग्रे योनौ सन्नोऽजामितायै जामि ह कुर्याद्यदेनमत्राप्युप-
 यामेन गृह्णीयाद्यद्येनौ सादयेदथ यत्पुनर्हविरसीति स्थालीमभिमृशति पुनर्हस्यै
 प्रहं प्रीत्यभ्यवति न तदाद्रिंथत तूष्णीमेव निदध्यात् ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम् ।
 २ [२. ३.] ॥

अथ ॥ ६ ॥ अथैष प्राणः । योऽयं पुरस्तात्स वै वैश्वानर एवाथ यो-
 पथात्स ध्रुवर्त्ता ह स्मैर्ता ववेवाग्रे प्रहं गृह्णन्ति ध्रुववैश्वानराविति तयोरयम्
 तर्ह्यनर एव गृह्यते ध्रुव एव स यदि तं चरकेभ्यो वा यतो वानुमुवीत तं
 मानस्य तं चमसेऽवनयेदथतमेव होतृचमसे ॥ १ ॥ यदाऽअस्यावाचीनं तं
 तदस्यैष आत्मनः सोऽस्यैष आयुरेव तस्मादनुया गृह्णात्यस्यै हि स्थाली
 स्थान्या एषेन गृह्णात्यजग्रा हीयममृताजग्रा ॥ इयमृतम्रायुस्तस्मादनुया गृ-
 ॥ २ ॥ नं वै पूर्णं गृह्णानि । सर्वं वै तद्यत्पूर्णे ॥ सर्वं तद्यदायुस्तस्मात्पूर्णं
 ॥ ३ ॥ वैश्वानराय गृह्णानि । संवत्सरो वै वैश्वानरः संवत्सर आयुस्त-
 रवानराय गृह्णानि ॥ ४ ॥ स प्रातःसवने गृहीतः । पेतस्मात्काल-
 न्दनथमृताय गृह्णान्यनिनपति ॥ ५ ॥ नं न स्तयमानेऽवन-

न ह संवत्सरं यजमानोऽतिजीवेद्यत्स्तूयमानेऽवनेयेत् ॥ ६ ॥ त छं
 शस्यमानेऽवनयति । तदेनं ऋदश छं स्तोत्रमतिनयति तथा परम्पर-
 मायुः समश्नुते तथो ह यजमानो ज्योग्जीवति तस्माद्ब्राह्मणोऽग्निष्टोमसत्स्यादे-
 तस्य होमान्न सर्पेण मस्तावयेत् तथा सर्वप्रायुः समश्नुतऽद्यायुर्वाऽयस्येण तथा
 सर्वप्रायुरेति ॥ ७ ॥ यद्वाऽअस्यावाचीनं नाभेः । तदस्यैष आत्मनः स यत्पुरैत-
 स्य होमात्मर्पेदा म वा आचयेत् ध्रुवछं द्वात्रिंशद्वेधुत्रमनघेहानीति तस्माद्वाऽअ-
 ग्निष्टोमसद्भवति तद् तद्यजमान एव यजमानस्य छेप तद्वात्मनः ॥ ८ ॥ स वाऽ-
 अग्निष्टोमसद्भवति । यशो वै सोमस्तस्मात्प्रचसोमे लभते यश्च नोधावेयागछतो
 यश्च एवैतद्दृष्टमागच्छन्ति तद्वाऽएतयशो ब्राह्मणाः सम्प्रगृह्यात्सन्दधते यज्जलयन्ति
 सहयश एव भवति य एवं विद्वान्भक्षयति ॥ ९ ॥ ते वाऽएते । मर्पन्त एवाग्निष्टोम-
 स्येतयशः संनिधाय सर्पन्ति ते प्राञ्चो यशसो भवन्ति तदेष परिगृह्यैव पुन-
 रात्मन्यशो धत्ते तेषां छेदेष एव यशस्वितमोभूत्वा प्रैति य एवं विद्वानग्निष्टोमस-
 द्भवति ॥ १० ॥ देवाश्च वाऽअमुराश्च । उभये प्राजापत्याः पस्पृधिरऽएतस्मि-
 न्यङ्गे प्रजापतौ पितरि संवत्सरेऽस्याकमयं भविष्यत्यस्माकमयं भविष्यतीति ॥ ११ ॥
 ततो देवाः । अर्वन्तः भ्राम्यन्तरश्चेरुस्तऽ एतदग्निष्टोमस्य ददगुस्तऽ एतेनाग्निष्टो-
 मस्येन सर्वं पद्मछं समवृज्जन्तान्तरायप्रमुरान्पञ्चाक्षयोऽपरैष एतेनाग्निष्टोमस्येन
 सर्वं पद्मछंसंवृज्जेऽ न्तरेति सप्तनान्यज्ञास्तस्माद्वाऽ अग्निष्टोमसद्भवति ॥ १२ ॥ तं
 गृहीत्वोचरे हविर्धाने सादयति प्राणा वै ग्रहा नेत्राणाम्मोह्यानीत्युपकीर्णं वाऽ-
 इतरान्ग्रहान्नादयत्यैतं व्युह्य न तृणं चनान्तर्धाय ॥ १३ ॥ यद्वाऽअस्योर्ध्वनाभेः ।
 तदस्यैतऽआत्मन उपरिव वै तद्युर्ध्वनाभे रुपरावैतद्युपकीर्णतस्मादुपकीर्णं सादय-
 त्यैतं व्युह्य न तृणं चनान्तर्धाय ॥ १४ ॥ यद्वाऽअस्यावाचीनं नाभेः । तदस्यैष
 आत्मनोऽध-इवैतद्यद्वाचीनं नाभेरध-इवैतद्यद्व्युह्य न तृणं चनान्तर्धाय तस्मादेतं
 व्युह्य न तृणं चनान्तर्धाय सादयति ॥ १५ ॥ एष वै प्रजापतिः । य एष यज्जनायने
 यस्मादिष्टाः प्रजाः प्रजाता एतम्मेवाप्येन ह्यनु प्रजापन्ने स यानुपकीर्णं सादयति
 तस्मादास्ता ननु प्रजाः प्रजापन्ने ता अन्येनात्मनोऽस्यां प्रतिनिष्ठन्ति या वै शक्तः
 प्रतिनिष्ठन्ति ता अन्येनात्मनोऽस्यां प्रतिनिष्ठन्त्यथ यदेन व्युह्य न तृणं चनान्तर्धाय
 सादयति तस्मादा एतन्नु प्रजाः प्रजापन्ने ता आत्मनैवास्यां प्रतिनिष्ठन्ति मनुष्यारचं
 दवापदारचमप्यन्यथाऽएतन् । अस्या एतान्यद्वचरं कर्गेति यद्वाहिरनेमयानुपकीर्णं-
 सादयति तस्मादास्ता ननु प्रजाः प्रजापन्ने ता अन्येनात्मनोऽस्यां प्रतिनिष्ठन्ति मनु-

२। आतदाऽएतत् । आहवनीये जुहोति पुरोडाशं धानाः करम्भं दध्यामिक्षामिति
 मुखऽआसिञ्चेदेवं तदथैष एकस्य उपशेतऽआप इवैव तस्माद्यदनेन मुखेन ना-
 मशनमश्नात्यथैतेन प्राणेनैकरूपमेव प्रस्नाचयतेऽय इवैवाथ यस्माद्ध्रुवो ना-
 ॥ देवा ह वै यज्ञं तन्वानाः । तेऽसुररक्षसेभ्य आसङ्गाद्विभयां चकुस्तान्
 तोऽसुररक्षसान्यासेजुस्तेषामेतान्दक्षिणान्ग्रहानूज्जघ्नुरप्येतदक्षिणं हविष
 जघ्नुरथैतमेव न शेकुरुद्धन्तुं तदुत्तरमेव हविर्धानं दक्षिणं हविर्धानमदह
 न शेकुरुद्धन्तुं तस्माद्ध्रुवोनाम ॥ १९ ॥ तं वै गोपायन्ति । शिरो वाऽएष एतस्य
 यज्ञो वै गायत्री द्वादश स्तोत्राणि द्वादश शस्त्राणि तच्छतुर्विंशतिर-
 शत्यक्षरा वै गायत्री तस्याऽएष शिरः त्रींशिशिरः श्रीर्हि वै शिरस्तस्माद-
 य श्रेष्ठो भवत्यसावमुष्यार्धस्य शिर इत्याहुः श्रेष्ठो ह व्यथेत यदेष व्यथे-
 मानो वै श्रेष्ठो नेद्यजमानो व्यथाताऽइति तस्माद्वै गोपायन्ति ॥ २० ॥ वत्स-
 एष । एतस्यै गायत्र्यै यज्ञो वै गायत्री द्वादश स्तोत्राणि द्वादश शस्त्रा-
 न्तुर्विंशतिरक्षरा वै गायत्री तस्या एष वत्सस्तं यद्गोपा-
 गोपायन्ति वाऽइमान्वत्सान्दोहाय यदिदं पयोदुहूऽएवमियं गायत्री यज-
 सर्वान्क्रामान्दोहाताऽइति तस्माद्वै गोपायन्ति ॥ २१ ॥ अथ यदध्वर्यु-
 मस्थाता च । निश्चक्रामतः प्र च पृथेते यथा बद्धवत्सोपाचरदेवमेतं प्रह-
 रतस्तम्वनयति गायत्रीमेवैतत्प्रस्तावयति प्रोत्तेयं गायत्री यजमानाय स-
 मान्दोहाताऽइति तस्माद्वाऽव्यवनयति ॥ २२ ॥ सोऽवनयति । ध्रुवं ध्रुवेण
 गाचा सोमम्वनयामीति गृह्णामीति वाथा न इन्द्र इक्षिशोऽसपत्नाः स-
 स्रकुरदिति यथा न इन्द्र दमाः प्रजा विशःश्रियै यशसेऽन्नाद्याया सपत्नाः सप-
 नतः कश्चदित्येवंतदाह ॥ २३ ॥ अथातो गृह्णात्येव । मूर्धनं दिवोऽअर-
 धेय्या वैश्वानरमृतस्या जातमग्निम् । कविं समानमिति जनानामास-
 नं जनयन्त देवाः । उपयामृहीतोऽसि ध्रुवोऽसि ध्रुवक्षितिर्ध्रुवाणां ध्रुवतमो-
 नामच्युताञ्जितम एष ते योनिर्वैश्वानराय त्वेति सादयति व्युष्ट न त-
 नान्नर्थाय वैश्वानराय इमेन गृह्णाति ॥ २४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३. [२. ४०.]

प्रशान्गृहीत्वा । उपनिष्कृत्य विमुषां होमं जुहोति तद्यद्विमुषा-
 होमं तुरीणि या प्रवास्यात्र विमुष स्कन्दन्ति ता एवतदाहवनीये ।
 यदगोपावनीयो इयामृतीनां प्रतिष्ठा तस्माद्विमुषां होमं जुहोति ॥ १
 तुरीणि । यत्नं यत्नं स्कन्दति यस्मिंश्चतुर्गुणि यो वै स्तोक स्कन्द-

गोपसाहयस्वमा मा यज्जादन्तर्गा इति तथेति तामूपाह्वयत ततो द्वादशाक्षरा जग-
त्यभवत्तस्मादाहुर्जागतं तृतीयसवनमिति ॥ ९ ॥ तदाहुः । गायत्र्याणि वै सर्वाणि
सवनानि गायत्री होवैतदुपसृजमानैविति तस्मात्सं० सिद्धं प्रायः सवने प्र-
तिगृणीयात्सं० सिद्धा हि गायत्र्यागच्छत्सकृन्मद्वन्माध्यन्दिने सवनऽप्युक्तं त्रिसा-
क्षरं० हित्वागच्छत्तैवैनामेतत्समर्पयति कृत्स्नां करोति ॥१०॥ यत्र त्रिष्टुभः श-
स्यन्ते । त्रिमद्वचतृतीयसवने त्रीणि हि साक्षराणि हित्वागच्छत्तैवै नामेतत्समर्पयति
कृत्स्नां करोति ॥११॥ शतम् ॥ २५०० ॥ यत्र द्वावापृथिव्यं० शस्यते । इमे ह
वै द्वावापृथिवीभूमाः प्रजा उपजीवन्ति तदनयोर्नैवतद्द्वावा पृथिव्यो रसं दधाति
ते रसवत्या उपजीवनीयेभूमाः प्रजा उपजीवन्ति स वाऽओ३मित्येव प्रतिगृणीया-
त्तद्धि सत्यं तदेवाः विदुः ॥१२॥ तर्द्धके । ओथामोदैववागिति प्रतिगृणन्ति त्रि-
वप्रतिगर एतद्वाचपुषाप्नुम इति वदन्तस्तु तद्वा न कुर्याद्यथा वै कथा च प्रतिगृणा-
त्युपासैवास्य वामभवति वाचा हि प्रतिगृणाति तस्मादो३मित्येव प्रतिगृणीयात्तद्धि
सत्यं तदेवाः विदुः ॥ १३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [३-२] ॥

इहा ३ इहा ३ इत्यभिपुणोति । इन्द्रमेवैतदाच्यावयति बृहद्बृहदितीन्द्रमे-
वैतदाच्यावयति ॥ १ ॥ स शुक्रामन्धिनौ प्रथमौ गृह्णाति । शुक्रवृद्धयेतत्सवनमथा-
ग्रयणं० सर्वेषु द्वेष सवनेषु गृह्यतेऽथ मरुत्वतीयमथोक्थ्यमुक्थ्यानि ह्यत्रापि भवन्ति
॥ २ ॥ तर्द्धके । उक्थ्यं गृहीत्वाथ मरुत्वतीयं गृह्णन्ति तदु तथा न कुर्यान्मरुत्वती
येमत्र गृहीत्वाथोक्थ्यं गृह्णीयात् ॥ ३ ॥ नान्वाऽएतान् । पृथ्वीं प्रहान्गृह्णात्येव वै
वृजो यन्माध्यन्दिनः प्रवमानस्तस्मात्पञ्चदशः पृथ्वीमा भवति पञ्चदशो हि वृजः
स एतैः पञ्चभिर्गर्हैः पृथ्वीं वाऽऽप्ता अङ्गुलयोऽङ्गुलिभिर्वै प्रहरति । ४। इन्द्रो वृत्राप
वृजं प्रजहार । स वृत्रं पाप्मानं० हत्वा विजितेऽभयेऽनाष्टे दक्षिणां निनाय तस्मा
दुत्पेतार्हं पुंड्रवेन माध्यन्दिनेन प्रवमानेन स्तुवतेऽथ विजितेऽभयेऽनाष्टे दक्षिणा
नीयन्ते तथोऽष्टवैप एतैः पञ्चभिर्गर्हैः पाप्माने द्विपते घ्रातृव्याय वृजं प्रहरति स वृत्रं
पाप्मानं० हत्वा विजितेऽभयेऽनाष्टे दक्षिणां नयति तस्माद्वाऽएतान्पञ्चप्रहा नृ-
ह्णाति ॥ ५ ॥ तयन्मरुत्वतीयान्गृह्णाति । एतद्वा इन्द्रस्य निष्केवज्यं० सवनं
यन्माध्यन्दिनं० सवनं तेन वृत्रमजिघां० सत्तेन व्यजिगीयत मरुतो वाऽइत्यरवत्ये-
ऽप्यस्य तस्युः चतुर् वाऽइन्द्रो विंशो मरुतो विंशो वै चतुर्यो बलवान्भवति
इत्यस्येऽश्वनुपाये स्यातां काप्यमये त्वेव भवतः ॥ ६ ॥

स दत्तस्तत्तमाह यस्तेऽअथंशुरिति तदथंशुमाह प्रावच्युतो धिपणयोरुपस्था-
 षिति प्रावणा हि च्युतोऽधिपवणाभ्याथंस्कन्दत्यध्वर्योर्वा परिववायुः पवित्रावित्य-
 ध्वर्योर्वा हि पाणिभ्याथंस्कन्दति पवित्राद्वा तं ते जुहोमि मनसा वपस्कृतथंस्वा-
 हेति तद्यथा वपस्कृतथंहुतमेवमस्यैतज्जवति ॥ २ ॥ अयस्तीर्णायै वेदेः । द्वे तृणेऽ
 अश्वयुरादत्ते तानध्वर्यं प्रथमौ प्रतिपद्येते प्राणोदानौ यज्ञस्याथ प्रस्तोता वाग्व-
 यज्ञस्याथोक्षातात्मेव प्रजापतिर्यज्ञस्याथ मतिहर्ता भिषग्वा व्यानो वा ॥ ३ ॥
 तान्वाऽएतान् । एच्चऽस्त्रिजो यजमानोऽन्वारभतऽएतावान्वै सर्वो यज्ञा
 यावन्त एते एच्चऽस्त्रिजो भवन्ति प्राक्को वै यज्ञस्तद्यज्ञमेवैतज्जमानोऽ-
 न्वारभते ॥ ४ ॥ अथान्यतरक्षुणम् । चात्वालमभिप्रास्यति देवानामु-
 त्क्रमणमसीति यत्र वै देवा यज्ञेन स्वर्गं लोकं समाश्नुवत तस्मात्परागे-
 च्चात्वालान्ध्वर्याः स्वर्गं लोकमुपेतक्रामन्तज्जमानमेवैतत्स्वर्गं पन्थानमनुसंख्या-
 पयति ॥ ५ ॥ अथान्यतरक्षुणम् । परस्तादुद्वानृणामुपास्यति तूष्णीमेव स्तो-
 मो वाऽएष प्रजापतिर्यदुद्वानृणः स इदं सर्वं युतुऽइदं सर्वं सम्भवति तु-
 स्मात्पूवैतत्क्षुणमपि दधाति तथो ह्यध्वर्यु न युते नैनं सम्भवत्यथ यदा जपन्ति
 जपन्ति ह्यत्रोद्वानृणः ॥ ६ ॥ अथ स्तोत्रमुपाकरोति । स्तोमः पवतऽइति स वै
 परागेव स्तोत्रमुपाकरोति पराञ्च स्तुवते देवान्वाऽएतानि स्तोत्राण्यभ्युपावृत्तानि
 यत्पूवमानाः पराञ्चो येतैर्देवाः स्वर्गं लोकं समाश्नुवत तस्मात्परागेव स्तो-
 त्रमुपाकरोति पराञ्च स्तुवते ॥ ७ ॥ उपावर्तध्वसिति वाऽअन्यानि स्तोत्राणि ।
 अभ्यायर्तध्वर्युस्तुवतश्चमा वै प्रजा एतानि स्तोत्राण्यभ्युपावृत्तास्तस्मादिमाः प्र-
 जाः पुनरभ्यावर्त्त प्रजायन्ते ॥ ८ ॥ अथ यद्यत्र वहिष्परमानेन स्तुवते । अत्र ह-
 वाग्यसावग्रभादित्य आस तमृतवः परिगृह्येवात ऊर्ध्वाः स्वर्गं लोकमुपेतक्राम-
 न्त्य एष अनुषु प्रतिष्ठितस्तपति तथो पूवैतद्वस्त्रिजो यजमानं परिगृह्येवात ऊ-
 र्ध्वाः स्वर्गं लोकमुपेतक्रामन्ति तस्मादत्र वहिष्पवमानेन स्तुवते ॥ ९ ॥ नैर्ह वा-
 ग्म्या स्वर्गा । यद्वाहिष्पवमानं तस्या अस्त्रिज एव स्फुपाश्चारिभारच स्वर्ग-
 स्प लोकस्य सम्भारणास्तस्या एक एव मज्जयिता य एव निन्यः स यथा पू-
 र्णमिभ्यारुह्य मज्जयेदेव ह्येनाथ स मज्जयति तदै सर्व एव यशो नोः स्व-
 र्गा तस्मादु सर्वस्मादेव यजान्निन्यं परिववाधिपेत ॥ १० ॥ अथ स्तुतृणो
 वाचं वदति । अग्नीदग्नीन्विहर वहि स्तृणीहि पुरोद्वारां२॥ अलंकुरु षगुने-
 होति विहरत्यग्नीदग्नीन्ममिन्द्रर्षवजानेतत्स्तृणाति वहिस्तीर्णं वहिपि ममिदे

तानिन्द्र उपमन्त्रयांचके । उप प्रावर्तध्वं युष्माभिर्वलेन वृत्रं हनानीति ते होचुः
 किं नस्तुतः स्यादिति तेभ्य एतां मरुत्वतीयां ग्रहावगृह्णात् ॥ ७ ॥ ते होचुः ।
 अपनिधायैनमोऽन उपावर्तामहाऽऽति तऽएनमपनिधायैवाज उपावदतुस्तद्वाग्मिन्द्रोऽ-
 स्पृणुतापनिधाय वै प्रौज उपावतामिति ॥ ८ ॥ स होवाच । सहैवाजसोपावर्त-
 ध्वमिनि तेभ्यो वै नस्तुतीयं ग्रहं गृह्णाणेति तेभ्य एतं तृतीयं ग्रहमगृह्णात्पयाम्-
 मृहीतोऽसि मरुतां त्र्यौजसऽऽति तऽएनं सहैवाजसोपावर्तन्त तैर्भ्यजयत तैर्वृत्रम-
 हन्तत्रं वाग्मिन्द्रो विशो मरुतो विशो वै क्षत्रियो वलवान्भवति तत्क्षत्रम्यवैतद्वलं
 दधाति तस्मान्मरुत्वतीयान्गृह्णाति ॥ ९ ॥ स वाग्मिन्द्रायैव मरुत्वते गृह्णीयात् ।
 नापि मरुद्भ्यः स यज्ञापि मरुद्भ्यो गृह्णीयात्प्रत्युद्यामिनीं ह क्षत्राय विशं
 कुर्याद्वयंतस्त्रिमेवानु मरुत आभजति तत्क्षत्रायैवैतद्विशं कृतानुकरामनु वर्त्मानं
 करोति तस्मादिन्द्रायैव मरुत्वते गृह्णीयात्प्रापि मरुद्भ्यः ॥ १० ॥ अपक्रमावु हवै-
 पामेतद्विभयांचकार । यदिमे मन्त्रापक्रामेयुर्यश्चान्यद्वियेरभिति तानेवैतद्वनपक्रमि-
 णोऽङ्कुरुत तस्मादिन्द्रायैव मरुत्वते गृह्णीयात्प्रापि मरुद्भ्यः ॥ ११ ॥ ऋतु-
 पात्राभ्यां गृह्णाति । ऋतवो वै संवत्सरो यज्ञस्तेजः प्रातःसवने मरु-
 त्सम्वकल्प्यन्ते यदनुग्रहान्गृह्णात्यर्थे तत्परोऽन्तं माध्यन्दिने सवनेऽवकल्प्यन्ते
 यदनुपात्राभ्यां मरुत्वतीयान्गृह्णाति विशो वै मरुतोऽन्तं वै विश ऋतवो वाग्-
 दधंसर्वमन्त्राय पचन्ति तस्मादनुपात्राभ्यां मरुत्वतीयान्गृह्णाति ॥ १२ ॥ अथा-
 तो गृह्णात्येव । इन्द्र मरुत्व इह पाहि सोमं यथा शार्यातेऽपिबः सुतस्या तव
 प्रणीती तव शूर शर्मन्नाविवासन्ति कवयः सुयज्ञाः । उपयामृगृहीतोऽसीन्द्राय
 त्वा मरुत्वतऽप्य ते योनिर्दिन्द्राय त्वा मरुत्वते ॥ १३ ॥ मरुत्वन्तं वृषभम् । वा-
 दधानमुकवारि दिव्यं शासमिन्द्रम् । विश्वासाहमवसे नूतनायोमं सहोदामिह
 नृधुवेम । उपयामृगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वतऽप्य ते योनिर्दिन्द्राय त्वा मरु-
 त्वते । उपयामृगृहीतोऽसि मरुतां त्र्यौजसऽऽति तृतीयं ग्रहं गृह्णाति ॥ १४ ॥
 अध माहेन्द्रं ग्रहं गृह्णाति । पाप्मना वाग्मिन्द्रः सध्वं सध्वोऽभूद्यदिशा मरुद्भिः
 स यथा विजप्रस्य कामाय विशा समाने पात्रेऽग्नीयदेवं तद्यदस्मात्पते मरुद्भिः
 समानं ग्रहमगृह्णन् ॥ १५ ॥ तं देवाः । सर्वस्मिन्विजितेभ्येऽग्नाये यथेयीका
 मुञ्जाद्विह्वेदेव सर्वस्मात्पाप्मनो व्यह्वन् यन्माहेन्द्रं ग्रहमगृह्णन्स्तथोऽप्येव पतत्ये-
 यीका विमुञ्जा स्यादेव सर्वस्मात्पाप्मनो निर्मुच्यते यन्माहेन्द्रं ग्रहं गृह्णाति ॥ १६ ॥
 यदेव माहेन्द्रं ग्रहं गृह्णाति । इन्द्रो वाग्मिन्द्रो पुरा वृत्रस्य वधादथ वृत्रं हत्वा यथा

यो मुहवानीति पुरोडाशौ॥२॥ अलंकुर्विति पुरोडाशैर्हि प्रचरिष्यन्भवति पशु-
ति पशुं ह्यपाकरिष्यन्भवति ॥ ११ ॥ अथ पुनः प्रपद्य । आशिवनं ग्रहं
त्याशिवनं ग्रहं गृहीत्वोपनिष्क्रम्य यूपं परिव्रजयति परिब्रवीत् यूपं पशुमुपाकरोति
वास्मिन्नेतदधाति ॥ १२ ॥ स प्रातः सवनञ्चात्मभेदः। आ तृतीयसवनञ्चक्षूमाण
ते सर्वस्मिन्नेतदधाति रुसं दधाति सर्वं यज्ञश्चरसेन प्रसजति ॥ १३ ॥ तस्मा
यमग्निष्टोमञ्चात्मभेत । तद्धि मलोम यदाग्नेयमग्निष्टोमञ्चात्मभेत युध्वध्यः
इन्द्राग्नं द्वितीयमालभेतैन्द्राग्नानि ह्युक्थानि यदि षोडशी स्यादैन्द्रं तृतीयमाल-
दे हि षोडशी यद्यतिरात्रः स्यात्सारस्वतं चतुर्थमालभेत वाग्वै सरस्वती गो-
वं वाग्योपा रात्रिस्तु यथायां यज्ञक्रतूनव्यावर्तयति ॥ १४ ॥ अथ सवनीयैः पुरोडा
प्रचरति । देवो वै सोमो दिवि हि सोमो वृत्रो वै सोम आसीत्त्येतच्छरीरं प-
यो यद्वरमानस्तत्रेषोशाना नासापधिर्जपित इति ह स्वाह रवेतकेतुरौहालकि-
येतदाहुत्याभिपुण्वन्तीति ॥ १५ ॥ स यत्पशुमालभते । रसमेवास्मिन्नेतदधा-
ति यत्सवनीयैः पुरोडाशैः प्रचरति मेधमेवास्मिन्नेतदधाति तथो हास्यैव सोम एव
नि ॥ १६ ॥ सर्वेऽपेन्द्रा भवन्ति । इन्द्रो वै यज्ञस्य देवता तस्मात्सर्वेऽपेन्द्रा भ-
वन्ति ॥ १७ ॥ अथ यत्पुरोडाशः धानाः करम्भो ब्रूम्यामित्रेति भवति या यज्ञस्य
धानाः गुपीता असन्निति ॥ १८ ॥ इदं वाऽअपूपमशित्वा कामयते । धानाः
दर्पं करम्भमश्रीयां ब्रूम्यामित्रामश्रीयामिति ते सर्वे क्रामा या यज्ञस्य
धानाः गुपीता असन्नित्यथ ये देवा प्रातःसवनं ऽप्यु मैत्रावरुणी पयस्यावहृ-
न्भवन्ति नैनरयोः सवनयोः ॥ १९ ॥ गावश्री वै प्रातःसवनं वहति । त्रिष्टु-
प्पान्दिनभंसवनं जगती तृतीयमवने तद्वाऽष्टनेकाकिन्येव त्रिष्टुप्प्राप्त्यन्दिनध-
मे वहति गावश्री च षट्षणा अनेकाकिनी जगती तृतीयसवनं गावश्रीणि-
ष्टुप् ॥ २० ॥ गावश्री च काकिनी प्रातःसवनं वहति । सैताभ्यां प-
ञ्चाध्र्योऽनुवहत्या च शठ्षणा च वस्तापोऽग्नानि बहिष्यवमाने पञ्चमे
वस्तारशिः सैताभ्यां अनुवहत्या अनेकाकिनी गावश्री प्रातःसवनं वहति
॥ २१ ॥ इदं पुरोडाशः । ह्योपोनाः पूरणः करम्भः सरस्वती बुधि मित्रा-
वरुणः कर्मन्ना उग्रवहा वाङ्मनः सैताभ्यां शठ्षणा अनेकाकिनी गावश्री प्रातः
सवनं वहति षट्षणा च षट्षणाः सामाव प्रातःसवनं ऽर्घ्या मैत्रावरुणी
॥ २२ ॥ सैताभ्यां अनुवहत्याः सवनयोः ॥ २३ ॥ आद्याणम् ॥ ४ ॥ [२,२] ॥

जो विजिग्यात् एवं महेन्द्रोऽभवत्तस्मान्माहेन्द्रं ग्रहं गृह्णाति महान्तमुच्चै-
 खलु करोति वृत्रस्य वधाय तस्माद्वै माहेन्द्रं ग्रहं गृह्णाति शुक्रपात्रेण गृ-
 ह्णात्येवै शुक्रो य एष तपत्येष उज्ज्वलमहास्तस्माच्छुक्रपात्रेण गृह्णाति ॥ १७ ॥
 जो गृह्णात्येव । महां २॥ इन्द्रो नृवदा चर्षणिप्रा उत द्विर्हा अपिनः स्रग्भोभिः।
 यत्नो योनिर्महेन्द्राय त्वेति सादयति महेन्द्राय ह्येनं गृह्णाति ॥ १८ ॥ अथो
 कृत्यतां वाचं वदति । अभिपोतारोऽभिपुणुतौलूखलानुद्धादयत्तग्मीदाशिरं वि-
 य सौम्यस्य विज्ञादिति ते वै तृतीयसवनायैवाभिपोतारोऽभिपुणुवन्ति तृती-
 यसवनायौ लूखलानुद्धादयन्ति तृतीयसवनायाम्नीदाशिरं विनयति तृतीयसव-
 नाय सौम्यं चरुं श्रपयत्येते वै शक्रवती रसवती सवने यत्प्रातः सवन् च मा-
 ध्यन्दिनं च सवनमथैतद्विधात शुक्रं यत्तृतीयसवनं तदेवैतस्मान्माध्यन्दिनात्सवना-
 विधिर्निर्णीते तथो हास्यैतच्छुक्रवत्सवत्तृतीयसवनं भवति तस्मादेतामत्र वाचं वदति
 ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ [३. ३.] द्वितीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या ॥ ११९ ॥

घ्नन्ति वाऽएतद्यज्ञम् । यदेनं तन्वते यन्नेव राजानमभिपुण्वन्ति तत् घ्नन्ति
 यत्पशुं संघृण्यन्ति विश्वासति तत् घ्नन्त्युलूखलमुसलाभ्यां द्रवदुपलाभ्यां
 दविषं घ्नन्ति ॥ १ ॥ स एष यज्ञो इतो न ददत्ते । तं देवा वृक्षिणाभिरक्षयं
 स्तद्यदेनं वृक्षिणाभिरदत्तं । तस्माद्वृक्षिणा नाम तद्यदेवात्र यज्ञस्य इतस्य व्यपते
 तद्वोऽयं वृक्षिणाभिर्दक्षयत्यथ समृद्ध एव यज्ञो भवति तस्माद्वृक्षिणा वृदाति ॥ २ ॥
 तद् परवृत्तदशेत्येव दविषं ददति । न इ त्वेवाशतदक्षिणः सौम्योऽध्वरः स्य
 देव इ प्रत्युक्तं यज्ञो यत्प्रजापतिः पुरुषो वै प्रजापतेर्नोदिष्ठः सोऽयं शतायुः श-
 तनेनाः शतवर्षस्तथ शतेन वृक्षयतिनाशतेन तस्मादाशतदक्षिणः सौम्योऽध्वरः
 यज्ञोऽयाशतदक्षिणेन यजमानस्यऽविक्रस्याग्नेदस्याक्षिभूरसानि यमिमे इनि-
 यन्त्येव न दक्षयिष्यन्तीति ॥ ३ ॥ इया वै देवा देवाः । अहं देवा अथ ये
 प्राप्सणाः शुभ्रयाः सोऽनूचानामने मनुष्यदेवानां देवाविभक्त एव यज्ञ आहृतय
 एव देवानां वृक्षिणा मनुष्यदेवानां ब्राह्मणानां शुभ्रयुषामनूचानामाहुतिभिरेव
 देवानां वृक्षिणाभिर्मनुष्यदेवानां ब्राह्मणाञ्छुभ्रयोऽनूचानास्तऽएनमयदेवा
 वायुः अग्निर्वायुश्चरन्ति ॥ ४ ॥ वाऽएतः । प्राप्तिनामेव वृक्षिणा अन्यं वा

भक्तयित्वा समुपहृताःस्म इत्युक्तीतिष्ठति । पुरोडाशवृगलमाटाय तद्यत्रत-
 प्रुपसन्नोऽद्यावाकोऽन्वाह तदस्मै पुरोडाशवृगलं पाणावाग्धदाह्वाछावाक वदस्व यत्ते
 वाद्यमित्यहीयत वाऽअच्छावाकः ॥ १ ॥ तमिन्द्राग्नीऽअनुसममतनुताम् । मजानां प्रजात्यै
 तस्मादेन्द्राग्नोऽच्छावाकः स एतेन च हविषा यदस्माऽएतत्पुरोडाशवृगलं पाणावा-
 क्वात्येतेन चार्पयेण यदेतदन्वाह तेनानुसममरनुते ॥ २ ॥ सर्वं सन्नेऽच्छावाके । अतुग्रहै-
 रचरति तद्यत्सन्नेऽच्छावाकऽ अतुग्रहैरचरति मिथुनं वा अछावाक एन्द्राग्नो ह्यच्छा-
 वाको नौ हेन्द्राग्नी वन्द्ये हि मिथुनं प्रजननं यं स एतस्मान्मिथुनात्प्रजननादनु-
 न्तसंवत्सरं प्रजनयति ॥ ३ ॥ यद्वेद्य सन्नेऽच्छावाके । अतुग्रहैरचरति सर्वं वाऽअतुवः
 संवत्सरः सर्वप्रवैतत्प्रजनयति तस्मात्सन्नेऽच्छावाकऽअतुग्रहैरचरति ॥ ४ ॥ ता-
 न्वै द्वादश गृह्णीयात् । द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य तस्माद्द्वादश गृह्णीयादधो
 ऽअपि त्रयोदश गृह्णीयादधस्ति त्रयोदशो मास इति द्वादश त्वेव गृह्णीयादधैव
 सम्पत् ॥ ५ ॥ द्रोणकलशाद्गृह्णाति । मज्जापतिर्वै द्रोणकलशः स एतस्मात्प्र-
 जापतेर्श्वतून्तसंवत्सरं प्रजनयति ॥ ६ ॥ उभयतोमुख्याभ्यां प्राजाभ्यां गृह्णाति ।
 कुतस्तपोरन्तो ये उभयतोमुखे तस्मादयमनन्तः संवत्सरः परिप्लवते तं गृहीत्वा
 न सादयति तस्मादयमसन्नः संवत्सरः ॥ ७ ॥ नानुवाक्यामन्वाह । दृश्यति वा
 ऽअनुवाक्यप्रागतो ह्येवायमूर्त्यदि दिवा यदि नक्तं नानुवपद्गुरोति तेदतूनपट्टण-
 जाऽइति मह्यं प्रथमं । प्रहं गृह्णीतिः महोचमाविदिमेवैतत्सर्वं यं संवत्सरेण परिगृ-
 ह्णीतस्तदिदं सर्वं संवत्सरेण परिगृहीतम् ॥ ८ ॥ निरेवान्यतरः क्रामति प्रा-
 न्यतरः पथते तस्मादिष्टेऽनुधो प्रासा यन्त्यथ यद्भौ वा सह निष्क्रामेतामुधौ
 वा सह प्रपथेयातां पृथगुदेवेमे प्रासा ईगुस्तस्मादिष्टेवान्यतरः क्रामति प्रान्यतरः
 पथते ॥ ९ ॥ तौ वाऽअनुने पद् प्रचरतः । तदेवा अहरसृजन्तऽर्तुभिगिति च-
 तुस्तद्वात्रिमसृजन्तः स यदेतावदेवाभविष्यद्वात्रिहैवाभविष्यन् व्ययस्यत् ॥ १० ॥
 तौ वाऽअनुनेत्युपरिषाद्विचरतः । तदेवाः परस्तादहरददुस्तस्मादिदंस्तमप्राहरथ
 रात्रिष्य श्योऽहर्भाविता ॥ ११ ॥ अनुनेति ये देवाः । मनुष्यान्सृजन्तऽ-
 र्तुभिगिति पशून्त यचन्मध्ये येन पशून्सृजन्त तस्मादिष्टे पशव उभयतः
 परिगृहीता वशमुपेता मनुष्याणाम् ॥ १२ ॥ तौ वाऽअनुनेति पद् प्रचर्य ।
 इत्थं प्राप्ते विषयस्येते ऽअनुभिगिति चतुरचरित्वेतरथा प्राप्ते विषयस्ये-
 तेऽअन्यतरत् एव तदेवा अहरसृजन्तान्यतरतो रात्रिमन्यतरन् एव तरेया मनुष्या-
 न्मृजन्तान्यतरतः पशून् ॥ १३ ॥ अथानो गृह्णात्येव । उपयाप्रगृहीतोऽसि म-

एतत्सप्तस्यात्मानं संस्कुर्वन्त्येते यजमृद्मयं यजुर्मयं सामप्रयमाहुतिमयं सोऽ
स्यामुस्मिं लोकेऽ आत्मा भवति तथे प्राजीजनन्तेति तस्माद्विग्ध्य एव वक्षिणा
दद्यान्मृत्विग्ध्यः ॥ ५ ॥ अथ प्रतिपरेत्य गार्हपत्यम् । दक्षिणाणि जुहोति स
दशाहोमीये वाससि हिरण्यं प्रवध्यावधाय जुहोति देवलोके मेऽप्यसद्विति वै यजते
यो यजते सोऽस्यैष यजो देवलोकमेवाभिप्रैति तदनूची वक्षिणा यां वृदाति सैति
वक्षिणापन्वारभ्य यजमानः ॥ ६ ॥ चतस्रो वै वक्षिणाः । हिरण्यं गौर्वासोऽश्वो
न वै तद्वक्त्रकल्पते यद्वक्त्रस्य प्रादमवदध्याद्यद्वा गोः प्रादमवध्यात्तस्मादशाहोमीये
वाससि हिरण्यं प्रवध्यावधाय जुहोति ॥ ७ ॥ सौरीभ्यामृग्भ्यां जुहोति ।
तमसा वाऽअसौ लोकोऽन्तर्हितः स एतेन ज्योतिषा तमोऽपहत्य स्वर्गं
लोकेषुपसंक्रामति तस्मात्सौरीभ्यामृग्भ्यां जुहोति ॥ ८ ॥ स जुहोति ।
उदुत्यं जातुवेदसं देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्यं च स्वा-
हेत्येतया गायत्र्या गायत्री वाऽऽयं पृथिवी सेयं प्रतिष्ठा तदस्यामेवैतत्प्रतिष्ठायां
प्रतितिष्ठति ॥ ९ ॥ अथ द्वितीयां जुहोति । चित्रं देवानामुदगावनीकं चक्षुर्मित्र-
स्य वरुणस्याग्नेः । अमा छावापृथिवीऽअन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगतस्तस्युपथ
स्वाहेत्येतया त्रिष्टुभालोकमेवैतयोपप्रैति ॥ १० ॥ अथाग्नीध्रे । द्वे वैकां वा जु-
होति तद्यदग्नावाग्नीध्रे द्वे वैकां वा जुहोत्यग्निर्वै पशूनामीष्टे तऽएनमभितः परि-
णिविशन्ते तमेतयाहुत्या प्रीणाति सोऽस्यै प्रीतोऽनुमन्यते तेनानुमतं ददाति-
॥ ११ ॥ स जुहोति । अग्ने नय सुपथा रायेऽअस्मान्निर्वहानि देव वयुनानि
विद्वान् युयोध्यस्पृज्जुहुराणमेनो भूयिष्ठां ते नमउक्तिं विधेम स्वाहेत्यथ यष्टवं पु-
क्तं वायुर्कं वा दास्यन्तस्यावथ द्वितीयां जुहुयाद्यु न त्राद्विपेत ॥ १२ ॥ स जु-
होति अयं नोऽअग्निर्वैरिवस्कृणोत्वयं मधुः पुरएतु प्रभिन्दन् । अयं वाजान्ज-
यतु वाजसातावयं शून्जयतु जर्हपाणः स्वाहेति वाजसा हारवः ॥ १३ ॥
अथ हिरण्यमाशय शालामभ्यैति । वक्षिणेन वेदिं वक्षिणा उपतिष्ठन्ते सोऽ-
ग्रेण शालां त्रिष्टुभमिमन्त्रयते रूपेण वो रूपेणमभ्यानामिति न ह वाऽअग्रे पशु-
वो वानाय चक्षुर्मिरे तेऽपनिधाय स्वानि रूपाणि शरीरैः मत्स्युपातिष्ठन्त ताने-
तद्देवाः स्वैरेव रूपैर्यज्ञस्यार्धादुपायंस्ते स्वानि रूपाणि जानाता अभ्युवायंस्ते रा-
तमनमोऽलं दानायाभवंस्तयोऽप्यैनानेप एतस्वैरेव रूपैर्यज्ञस्यार्धादुपैति ते स्वा-
नि रूपाणि जानाता अभ्युवायन्ति ते रातमनमोऽलं दानाय भवन्ति ॥ १४ ॥
तुथो वो विश्ववेदा विभजत्विति । यज्ञ वै तुथस्तदेना यज्ञा विभजति यज्ञ

उपयामगृहीतोऽसि प्राधवाय त्वेति प्रतिप्रस्थातृत्वान्न
 प्राधवो जायन्ते नूनस्यतयः पच्यन्ते तेनो हेतो मधुरन
 मगृहीतोऽसि। शुक्राय त्वेत्येवाध्यर्ग्यगृह्णात्युपयामगृही-
 तप्रस्थातृत्वान्न प्रेक्ष्यो स यदेतयोर्वलिष्ठं तपति तेनो हेतो
 १५ ॥ उपयामगृहीतोऽसि नभसे त्वेत्येवाध्यर्ग्यगृह्णात्युप-
 याय त्वेति प्रतिप्रस्थातृत्वान्न वापिकावमृतो वै दिवो वर्षति
 अथ ॥ १६ ॥ उपयामगृहीतोऽसि। इमे त्वेत्येवाध्यर्ग्यगृह्णा-
 त्वेति प्रतिप्रस्थातृत्वान्न शारदो स यच्चरधर्मसं प्राधवः प-
 श्वर्चोर्जश्च ॥ १७ ॥ उपयामगृहीतोऽसि महमे त्वेत्येवाध्यर्ग्य-
 तोऽसि सहस्राय त्वेति प्रतिप्रस्थातृत्वान्न सहस्यरच ॥ १८ ॥
 सहसेय स्वं नृशमुपनुयते तेनो हेतो गृह्यच सहस्यरच ॥ १८ ॥
 मे तपसे त्वेत्येवाध्यर्ग्यगृह्णात्युपयामगृहीतोऽसि तपस्याय त्वेति
 वृशैशिरौ स यदेतयोर्वलिष्ठं श्यायानि तेनो हेतो तपश्च तपस्यथ
 गृहीतोऽसि। अथ हसस्पतये त्वेति त्रयोदशं ग्रहं गृह्णाति यदि त्रयोदशं
 प्रतिप्रस्थाध्वर्योः प्राग्ने सधंस्तनमवनयत्याध्वर्युर्वा प्रतिप्रस्थातुः प्राग्ने
 यस्याहरति भजम् ॥ २० ॥ अथ प्रतिप्रस्थातृभाक्षितेन प्राग्ने
 गृह्णाति तद्यद्भक्षितेन प्राग्नेन्द्राग्नं ग्रहं गृह्णाति न वाऽश्चतु-
 र्दशं न्येतेभ्यो वाऽपेन्द्राग्नं ग्रहं ग्रहीष्यन्भवति तदस्यैन्द्राग्नेनैवानुव-
 रन्ति ॥ २१ ॥ यदेवैन्द्राग्नं ग्रहं गृह्णाति। सर्वं वाऽश्चदं प्राजीजनय
 ग्रहीत्स इदं सर्वं प्रजनय्येवैतत्सर्वं प्राणोदानयोः प्रतिष्ठापयति
 सर्वं प्राणोदानयोः पूतिष्ठितमिन्द्राग्नी हि प्राणोदानाविभे हि प्रावापृ-
 णोदानावनयोर्हीदं सर्वं पूतिष्ठितम् ॥ २२ ॥ यदेवैन्द्राग्नं ग्रहं गृह्णा-
 त्वं वाग्दं प्राजीजनय अतुग्रहानग्रहीत्स इदं सर्वं प्रजनय्यास्मिन्नेवैतत्स-
 णोदानौ दधाति ताविमावस्मिन्सर्वस्मिन्प्राणोदानौ हितौ ॥ २३ ॥ अथातो
 त्वेव। इन्द्राग्नीश्रमागतं पुतं गीर्भिर्नभो वरेण्यम्। अस्य पातं धियेपिता
 मगृहीतोसीन्द्राग्निभ्यां त्वैप ते योनिरिन्द्राग्निभ्यां त्वेति सादयतीन्द्राग्नि-
 थं ह्येनं गृह्णाति ॥ २४ ॥ अथ वैश्वदेवं ग्रहं गृह्णाति। सर्वं वाग्दं प
 जनय अतुग्रहानग्रहीत्स यदेतावदेवाभविष्यत्वावत्यो हैत्राग्ने प्रजाः सृष्टास्त
 हैवाभविष्यन् प्रजनयन्त ॥ २५ ॥ अथ यद्वैश्वदेवं ग्रहं गृह्णाति

वै दक्षिणीयं चादक्षिणीयं च वेद तयो हास्येता दक्षिणीयाथैव दत्ता भवन्ति
 नादक्षिणीया ॥ १५ ॥ अतस्य पथा प्रेत्येति । यो वै देशानां पथेति स अत-
 स्य पथेति चन्द्रदक्षिणा इति तदेतेन ज्योतिषा यन्ति ॥ १६ ॥ अथ सप्तोऽष्ट-
 ति । वि स्तः परस्य व्यन्तरिक्षमिति वि त्वया दक्षिणया लोकं रूपेणमिच्छेन्नैतदाह
 ॥ १७ ॥ अथ सप्तः प्रेत्येते । यतस्व सप्तस्यैरिति मा त्वा सप्तस्या अतिरिक्ते-
 त्येवैतदाह ॥ १८ ॥ अथ हिरण्यमादायग्नीध्रमभ्येति । ब्राह्मणमथ विदेयं पि-
 तृमन्तं पैतृमत्यामिति यो वै ज्ञातो ज्ञातकुलीनः स पितृमन्तपैतृमत्यो या वै ज्ञाता-
 यापि कतिपयीर्दक्षिणा ददाति ताभिर्महज्जयन्त्युपिमापेयमिति यो वै ज्ञातोऽनु-
 चानः स अपिरापेयः सुधातुदक्षिणमिति स हि सुधातुदक्षिणः ॥ १९ ॥ अथै-
 वमुपसृच । अग्नीध्रे हिरण्यं ददात्यस्मद्वाता देवत्रा गच्छतेति यां वै रात-
 मना अविचिकित्सन् दक्षिणां ददाति तया महज्जयति देवत्रा गच्छतेति देवलो-
 मेऽप्यभविति वै यजते यो यजते तदेवलोकुऽप्येवमेतदपित्विनं करोति प्रदाता
 माविशतेति मामाविशतेत्येवैतदाह तयो हास्मादेताः परच्यो न प्रणश्यन्ति ।
 घृदग्नीध्रे प्रथमाय दक्षिणां ददात्यतो हि विश्वे देवा अमृतत्वमपाजयंस्तस्मा-
 द्ददाति यत्र वाऽअङ्गः मातरनुनाक्रमन्वाहुस्तद्ध स्मैतत्परा शं, सन्त्यत्रिर्वाऽअपी-
 णां, हेतासायैतत्सप्तोऽसुरतमसमभिपुषे तऽअपयोऽत्रिमधुवन्नेहि प्रत्यादिदं
 तमोऽपजहीति स एव तमोऽपाहन्नयं वै ज्योतिर्य इदं तमोऽपावधीति तस्मात्त-
 ज्ज्योतिरिहिरण्यं दक्षिणापनयन्त्योतिर्हि हिरण्यं तद्वै स तत्तेजसा वीर्येण गपिस्तमो-
 पनयानायैष एतैर्नैव तज्ज्योतिषा तमोऽपहन्ति तस्मादात्रेयाय हिरण्यं ददाति
 ॥ २१ ॥ अथ ब्रह्मणे । ब्रह्मा हि यज्ञं दक्षिणतोऽभिगोपायत्यथोत्रात्रेय्य हो-
 ग्याध्वर्युभ्यां, हविर्धानाऽसीनाभ्यामथ पुनरेत्य प्रस्तोत्रेय्य मैत्रावरुणायाथ
 ब्रामणाच्छंतिनेय्य पोत्रेय्य नेष्ट्रेयाछावाकायाथोत्रेय्य यावस्तुतेऽथ सु-
 प्रतिहरति तयो हास्मादेताः परच्यो न प्रणश्यन्ति ॥ २२ ॥ अथ हेन्द्राय
 मरुत्वनेभ्युप्रीति । यत्र वै प्रजापतिर्ये ददां तवेन्द्र ईक्षां चक्रे सर्वं वाऽअयमिदं
 दास्यति नास्मभ्यं किं चन परित्येच्यसीति स एतं वज्रपुद्गच्छदिन्द्राय मरुत्वने-
 भ्युप्रीत्यदानाय ततो नाददात्स एषोऽभ्येतुर्हि तथैव वज्र उच्येत मरुन्द्राय मरुत्व-
 नेभ्युप्रीत्यदानाय ततो न ददाति ॥ २३ ॥ चतस्रो वै दक्षिणाः । हिरण्यमायु-

[illegible]

रेवै तेनात्मानस्त्रायतश्चायुर्हि हिरण्यं तदग्रयश्चाग्नीध्रं कुर्वतेऽदत्तस्मा दप्येतदर्थ-
 प्रापे हिरण्यं दीयते ॥ २४ ॥ अथ गौः । प्राणमेवैतयात्मनस्त्रायते प्राणो हि
 गौरुच्ये हि गौरुच्ये हि प्राणस्ताथै रुद्राय होत्रेददात् ॥ २५ ॥ अथ वासः ।
 त्वचमेवैतेनात्मनस्त्रायते त्वग्निं वासस्तद्वृहस्पतये ऽ उद्रायते ऽददात् ॥ २६ ॥
 अथाश्वः । वृजो वाऽश्वो वृजमेवैतत्पुरोगां कुरुते यमलोके मेऽप्यसदिति वै यज-
 ते यो यजते तद्यमलोक्तुष्णैर्नमेतदपिस्त्रियं करोति तं यमाय ब्रह्मणेऽददात् ॥ २७ ॥
 स हिरण्यं पूत्येति । अग्नये त्वा मह्यं वरुणो ददास्त्वित्यग्नये ह्येतद्वरुणोऽददा-
 त्सो ऽमृतत्वमशीयायुर्दान्नापिमुयो मह्यं प्रतिग्रहीत्रमिति ॥ २८ ॥ अथ गां पू-
 त्येति । रुद्राय त्वा मह्यं वरुणो ददास्त्विति रुद्राय ह्येतां वरुणोऽददात्सोऽमृत-
 त्वमशीय प्राणो दात्र ऽ अधिवयो मह्यं प्रतिग्रहीत्रमिति ॥ २९ ॥ अथ वासः पू-
 त्येति । वृहस्पतये त्वा मह्यं वरुणो ददास्त्विति वृहस्पतये ह्येतद्वरुणोऽददात्सो-
 ऽमृतत्वमशीय त्वग्नात्रपि मुयो मह्यं प्रतिग्रहीत्रमिति ॥ ३० ॥ अथाद्वर्जप्रत्येति ।
 यमाय त्वा मह्यं वरुणो ददास्त्विति यमाय ह्येतं वरुणोऽददात्सोऽमृतत्वमशीय हुपो
 दात्रपिबयो मह्यं प्रतिग्रहीत्रमिति ॥ ३१ ॥ अथयदन्महदाति । कामेनैव तददतीदं
 मेऽप्यमुत्रासदिति तत्प्रत्येति कोऽदात्कस्माददत्कामोऽदात्कामायादात् । कामो-
 दाता कामः प्रतिग्रहीता कामितुचमिति तदेवतायाऽऽतिदिशति ॥ ३२ ॥ तदाहुः
 न देवतायाऽऽतिदिशेदिदं वै यां देवता थै समिन्दे सा वीप्यमाना रवः-रवः
 श्रेयसी भवतीदं वै यस्मिन्नग्नावभ्यावपति स वीप्यमान एव रवः-रवःश्रेयान्भ-
 वति रवः रवो ह वै श्रेयान्भवति य एवं विद्वान्प्रतिशृणोति तद्यथा समिन्दे
 जुहुयादेवमेतां जुहोति यामधीयते वृदाति तस्मादधीयन्नातिदिशेत् ॥ ३३ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ १ [३. ४.] ।

अथा वै देवाः । अस्यो रुद्रा आदित्यास्तेषां विभक्तानि सवनानि वसूनामेव
 प्रातः सवनं रुद्राणां माध्यन्दिनं सवनमादित्यानां तृतीयसवनं तद्वाग्निमि-
 मेव वसूनां प्रातः सवनमग्निमिथैरुद्राणां माध्यान्दिनं सवनं मिथ्यादित्यानां
 तृतीयसवनम् ॥ १ ॥ ते हादित्या ऊचुः । यथेदमग्निं वसूनां प्रातः सवनमग्नि-
 म् रुद्राणां माध्यन्दिनं सवनमेवं न इमं पुरा मिथादग्निं जुहुयेति तथेति
 देवा अप्रवृत्ते सन् स्थितेऽप्येव माध्यन्दिने सवने पुरा तृतीयसवनमादेत्तमनुवतुः स
 एषोऽप्येतां हि तपैव मरो ह्यते स स्थितेऽप्येव माध्यन्दिने सवने पुरा तृतीयस-

चैनं विश्वेभ्यो देवेभ्यो गृह्णाति तेनो हास्यैष पुरोरुहमान्भवति तस्मादपुरोरुहं
 णाति ॥ १३ ॥ अथातो गृह्णात्येव । उपयामगृहीतोऽसि सुशर्मासिमुपतिः
 इति प्राणो वै सुशर्मा मुपतिष्ठानो बृहदुच्चाय नम इति प्रजापतिर्वै बृहदुक्तः
 आपतये नम इत्येवैतदाह विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यस्प ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवे-
 इति सादयति विश्वेभ्यो ह्येनं देवेभ्यो गृह्णात्यथेत्य माहुपविशति ॥ १४ ॥
 यज्ञेताथ होता शथेति । एकया च दशभिश्च स्वभूते ब्राह्मामिष्टये विध
 णि । तिसृभिश्च वरसेविधेऽग्रा च नियुज्जिर्वायविह ता विमुञ्चेति तदेतस्यां
 षष्पायामाचिप्रात्राणि विमुच्यन्ते वायुमणेत्रा वैपशवः प्राणां वै वायुः प्राणेन हि
 वश्चरन्ति ॥ १५ ॥ सह देवेभ्यः पशुभिरुपचक्राम । तं देवाः प्रातः सवनेऽन्वमन्त्रयन्त
 नोपावर्ततं माध्यन्दिने सवनेऽन्वमन्त्रयन्त स ह नैवोपावर्ततं तृतीयसवनेऽन्वम-
 यन्त ॥ १६ ॥ स होपावर्तस्यन्नुवाच । यद् उपावर्तेय किं मे ततः स्यादिति त्वयैवैतानि
 प्राणि युज्येरंस्त्वया विमुच्येरन्निति तदेनेनैतत्प्रात्राणि युज्यन्ते यद्वैन्द्रवायवाप्रा-
 तः सवने गृह्णात्यथेनेनैतत्प्रात्राणि विमुच्यन्ते यदाह नियुज्जिर्वायविह ता विमु-
 इति पशवो वै नियुतस्तत्पशुभिरेवैतत्प्रात्राणि विमुच्यन्ते ॥ १७ ॥ स यत्प्रातः
 लुडउपावर्त्स्यत् । गायत्रं वै प्रातः सवनं ब्रह्म गायत्री ब्राह्मणेष्ु इ पशवोऽभ-
 ष्यश्रथ यन्माध्यन्दिने सवनलुडउपावर्त्स्यदेन्द्रं वै माध्यन्दिनं सवनं क्षत्रमिन्द्रः
 त्रिषेष्ु इ पशवोऽभविष्यश्रथ यत्तृतीयसवनलुडउपावर्त्तत वैश्वदेवं वै तृतीयसवनं
 धामदं विश्वे देवास्तस्मादिमे सर्वत्रैव पशवः ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ [४. १.] ॥

साम्येन चरुणा प्रचरति । सोमो वै देवानां हविरथैतत्सोमायैव इष्टिक्कि-
 तथातः सोमोऽनन्तर्हितो भवति चरुर्भवति चरुं देवानामन्नमोदनो हि चरु-
 दगो हि प्रत्यक्षमन्नं तस्माच्चरुर्भवति ॥ १ ॥ तेन न प्रातःसवने प्रचरति । न
 माध्यन्दिने सरनऽपते वै देवानां निष्केवन्त्ये सवने यत्प्रातःसवनं च माध्यन्दिनं
 सवनं पितृदेवस्यो वै सोमः ॥ २ ॥ स यत्प्रातः सवने वा प्रचरेत् । माध्यन्दिने
 सरने समदं ह कुर्यादेवेभ्यश्च पितृभ्यश्च तेन तृतीयसवनं प्रचरति वैश्वदेवं
 तृतीयसवनं तथा हासमदं करोति नानुशक्यामन्वाह सकृद्दूषेन पुराञ्चः पितृ-
 तस्मान्नानुशक्यामन्वाह ॥ ३ ॥ अथ चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा । आध्राव्याह
 स्य यजेति वृषदकृते नुहोति तथा अन्नः प्राच्य आहुनयो हुना भवन्ति तभ्य

वत्तात् ॥ २ ॥ ते हादित्या ऊचुः । नेव वाऽइतरस्मिन्सवने स्मो नेवेतरस्मिन्यदे
नो रत्ताथसि न हिथस्युरिति ॥ ३ ॥ ते ह द्विदेवत्यानूचुः । रत्तोभ्यो वै विभी-
मो हन्त युष्मानप्रविशामेति ॥ ४ ॥ ते ह द्विदेवत्या ऊचुः । क्रिमस्माकं ततः स्या-
दित्यस्माभिरनुवपदकृता भविष्यथेत्यु हादित्या ऊचुस्तथेति ते द्विदेवत्यान्प्राविशन्
॥ ५ ॥ स यत्र मातः सवने द्विदेवत्यैः मचरति तत्प्रातिप्रस्थातादित्यपात्रेण द्रोण-
कलशात्प्रतिनिगृह्णीतऽउपयाम गृहीतोमीत्येत।वताध्वर्युरेवाश्रावयत्यध्वर्योरनुहोमं
जुहोति प्रतिप्रस्थातादित्येभ्यस्त्वेति सथस्रवम्वनयत्येतावतैवमेव सर्वेषु ॥ ६ ॥
तद्यत्प्रतिप्रस्थाता प्रतिनिगृह्णीति । द्विदेवत्यान्वै प्राविशन्नस्माभिरनुवपदकृता भ-
विष्यथेत्यु हादित्या ऊचुर्यावाऽअमूं द्वितीयाप्राहुति जुहोति स्विष्टकृते वै तां जुहोति
स्विष्टकृतो वाऽपुतेऽनुवपदक्रियन्तेतथोहास्येतेऽनुवपदकृताइष्टस्विष्टकृतोभवन्त्युत्तरार्धे
जुहोत्येगृपाक्षेतस्यदेवस्यदिकस्मादुत्तरार्धेजुहोति॥७॥यत्वेवमतिप्रस्थाताप्रतिनिगृह्णीते
द्विदेवत्यान्वै प्राविशन्तस यानेव प्राविशंस्तेभ्यपवैतन्निर्मिमीतेऽथापिदधातिरत्तोभ्यो
हविभयुर्विष्णुऽउरुगायैष ते सोमस्तथ रत्तस्व मा त्वा दभन्ति।ति यज्ञा वै विष्णुस्त-
थग्रायैवैतत्परि ददाति गुण्याऽअथाह सथ स्थितऽएव माध्यन्दिने सवने पुरा
तृतीयसवनान्देहि यजमानेति॥८॥ते सम्प्रपद्यन्ते । अध्वर्युरच यजमानश्चाग्नीधरच
प्रतिप्रस्थाता चोन्नेताथ योऽन्यः परिचरो भवत्युभे द्वारेऽअविदधति रत्तोभ्यो
हविभयुराध्वर्युरादित्यस्थालीं चादित्यपात्रं चादत्ते स उपर्युपरि पूतभूतं विगृ-
ह्णाति नेत्रवचश्चेतदिति ॥ ९ ॥ अथ गृह्णाति।कत्रा चन स्तरीरसि नेन्द्रसरच-
सि दागुपे । उपोषेन्नु मयवभ्य इन्नुते वानं देवस्य पृच्यतऽआदित्येभ्यस्त्वेति
॥ १० ॥ तं वै नोपयामेन गृह्णीयात् । अग्रे ह्येवैष उपयामेन गृहीतो भवत्यजामि-
ताय मामि ह कुर्याद्यदेनमग्राप्युपयामेन गृह्णीयात् ॥ ११ ॥ अथापगृह्य पुनश्चानय-
ति । कत्रा चन प्रपुच्छत्युभे निपासि जन्मनी । तुरीयादित्यसवनं तऽइन्द्रियमा-
तस्यावपृतं द्विष्यादित्येभ्यस्त्वेति ॥ १२ ॥ अथ वधि गृह्णाति । आदित्यानां
वै तृतीयसवनमादित्यान्वाऽअनु वगवस्तत्पशुष्वेवैतत्पयो दधाति तद्विं पशुषु पयो-
रितुं मध्यत इव गृहीयादित्याहुर्मध्यत—इव हीवं पशूनां पय इति पश्चादिव त्वेव
गृहीयात्परग्रादिव हीवं पशूनां पयः ॥ १३ ॥ यदेव वधि गृह्णाति । हुतोच्छिष्टा
वाऽएते सथस्रवा भवन्ति नालमाहुत्यै तानेवैतत्पुनराप्याययति तथात्प्रमाद-
स्य भवन्ति तस्मादपि गृह्णाति ॥ १४ ॥ स गृह्णाति । यज्ञो देवानां प्रत्येति
मुम्नमादिनामो भवता मृदयन्तः । आ वाऽर्वाचां मुमतिर्वष्टत्यादथ होरिचष्टा
वरिवोविमरागमादित्येभ्यस्त्वेति ॥ १५ ॥ तमुपाथगम्वनेन मेक्षयति । विवस्वा-

उपद्रुते जुहोति ॥५॥ अथापरं चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा । आध्राज्याह घृतस्य यजेति
 उपद्रुते जुहोति तथा अत ऊर्ध्वा आहुतीर्होष्यन्भवति ताभ्य एवेतदन्तर्दधाति तथा हा-
 समदं करोति स यदि कामयेतोभयतः परियजेद्यद्यु कामयेतन्यतरतः परियजेत् ॥६॥ अथ
 मचरणीति छुग्भवति । तस्यां चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वाध्वर्युः शालाकैर्धिष्ण्यान्व्या-
 धारयति तद्यच्छालाकैर्धिष्ण्यान्व्याधारयति यदेवैनानां देवा अमुवंस्तृतीयसत्रे
 वो घृत्याहुनिः प्राप्स्यति न सौम्यापहतो हि युष्मत्तोमपीधस्तेन सोमाहुतिं नार्ह्ये-
 ति सैनानेषा तृतीयसवनऽएव घृत्याहुतिः प्राप्नोति न सौम्या यच्छालाकैर्धिष्ण्या-
 न्व्याधारयति तानेतैरेव यजुर्भिर्यथोपकीर्णं यथापूर्वं व्याधारयति मार्जालीयऽएवो-
 त्तमम् ॥ ७ ॥ तद्वैके । आग्नीधूये पुनराधारयन्त्युदग्नऽइदं कर्मानुसंतिष्ठाताऽइति
 तद्गु तथा न कुर्यान्मार्जालीयऽएवोत्तमम् ॥ ८ ॥ स यत्राध्वर्युः । शालाकैर्धिष्ण्या-
 न्व्याधारयति तत्प्रतिप्रस्थाता पानीवतं ग्रहं गृह्णाति यज्ञाद्वै प्रजाः प्रजायन्ते यज्ञा-
 त्प्रजायमाना मिथुनात्प्रजायन्ते मिथुनात्प्रजायमाना अन्ततो यज्ञस्य प्रजायन्ते त-
 देना एतदन्ततो यज्ञस्य मिथुनात्प्रजननात्प्रजनयति तस्मान्मिथुनात्प्रजननादन्ततो
 यज्ञस्येमाः प्रजाः प्रजायन्ते तस्मात्पात्नीवतं गृह्णाति ॥९॥ तं वाऽउपाध्वंशुपात्रे-
 ण गृह्णाति । यदि सावित्रमुपाध्वंशु पात्रेण गृहीयादन्तर्यामपात्रेणैतं यदि सावि-
 त्रमन्तर्यामपात्रेण गृह्णियिदुपाध्वंशुपात्रेणैतत् ॥ समान्तं ह्येतद्यदुपाध्वंश्वन्तर्यामौ
 प्राणो हि यो वै प्राणः स उदानो वृषा वै प्राणो योषा पत्नी मिथुनमेवै-
 तत्प्रजननं क्रियते ॥१०॥ तं वाऽअपुरोरुकं गृह्णाति । वीर्यं वै पुरोरुङ्केत्स्त्रीषु वीर्यं
 बुधानीति तस्मादपुरोरुकं गृह्णाति ॥ ११ ॥ अथातो गृह्णात्येव । उपयामशु-
 हीतोऽग्निं बृहस्पतिमुतस्यदेव सोमतऽइति ब्रह्म वै बृहस्पतिर्ब्रह्मप्रसूतस्य देवसोम
 तऽइत्येवेतदाहेन्द्रोरिन्द्रियावत इति वीर्यवत इत्येवेतदाह यदाहेन्द्रोरिन्द्रियावत इति
 पत्नीवतो प्रहंरः ॥१२॥ अथ्यासमिति न सम्प्रति पत्नीभ्यो गृह्णाति नेत्स्त्रीषु वीर्यं
 बुधानीति तस्मात् सम्प्रति पत्नीभ्यो गृह्णाति ॥ १२ ॥ अथ यः मचरणाय ॥
 सध्वंश्वः परिशिष्टो भवति । तेनैतध्वंश्रीणानि समर्भयति वाऽअन्यान्महाज्जी-
 णध्वेतं स्पर्शयति यज्ञो वाऽऽज्यमेतेन वै देवा यजेणाज्येनाघ्नन्नेव पत्नीर्निरा-
 द्यन्वेस्ता इता निरष्टा नात्मनश्चनेशत न दायस्य चनेशत तथोऽएवेष एतेन
 यजेणाज्येन इत्येव पत्नीर्निरक्ष्णोति ता इता निरष्टा नात्मनश्चनेशते न दाय-
 स्य चनेशते ॥ १३ ॥ स श्रीणाति । अहं परस्तादहमवस्ताद्यदन्तरिक्षं तदुमे
 र्नाभः । अरध्वंश्वंमुभयतो ददर्शाहं देवानां परमं गुहा यदिति स यदहं मह-

मिति श्रीणानि पु०स्वेवैतद्वीर्यं दधाति ॥ १४ ॥ अथाह्मनीत्पात्नीवतस्य
 ति । वृषा वाऽअग्नीषोषा पत्नी मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते सजुहोत्यग्ना
 पत्नीवन्निति वृषा वाऽअग्निषोषा पत्नी मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते ॥ १५ ॥
 सजुदेवेन स्वप्रेति । त्वष्टा वै सिकृ०रेतो विकरोति तदेष्ट एवैतत्सिकृ०
 विकरोति सोमं पिव स्वाहेत्युत्तरार्धे जुहोति या इतरा आहुतयस्ते देवा अथै
 पत्न्य एवमिव हि मिथुनं कृ०तमुत्तरतो हि स्त्री पुमा०समुपशेतऽआहरत्यथ
 रग्नीध्रे भक्ष० स आह्राध्वर्यऽउप मा हवस्वेति तं न प्रत्युपह्वयेत् क
 हतस्य निरष्टस्य प्रत्युपहवस्तं वै प्रत्येवोपह्वयेत् जुहवत्यस्याग्नौ वृषदकुर्वन्ति
 स्मात्प्रत्येवोपह्वयेत् ॥ १६ ॥ अथ सम्प्रयेयति । अग्नीन्नेष्टुपस्थमासीद नेष्टा
 त्नीमुजानयोद्गात्रा संख्यापणोन्नेतर्होतुरचमसमनूअय सोमं प्रातिरीरिच इति यथा
 प्योमः स्यात् ॥ १७ ॥ यद्युवध्वः स्यात् । सोमं प्रभावयेति वृषात्स विभ्रवेवैतत्पा
 ग्नीन्नेष्टुपस्थमासीदत्यग्निर्वाऽएष निदानेन यवाग्नीध्रो योषा नेष्टा वृषा
 ऽअग्नीषोषा नेष्टा मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियतऽउजानयति नेष्टा पत्नीं तामुज
 संख्यापयति प्रजापतिर्वृषासि रेतोधा रेतो एवि धेहीति प्रजापतिर्वाऽउद्गाता
 पत्नी मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४. [४. २.] ॥

पशवो वै देवानां हृन्दा०सि । तद्यथेदं पशवो युक्ता मनुष्येभ्यो बहन्
 हृन्दा०सि युक्तानि देवेभ्यो यष्टं वहन्ति तद्यच्च हृन्दा०सि देवान्समर्पयन्
 हृन्दा०सि देवाः समर्पयन्स्तदुतस्तत्प्रागभूच्चहृन्दा०सि युक्तानि देवेभ्यो
 मवाचुर्पदेनान्समतीतृषन् ॥ १ ॥ अथ हारियोजनं गृह्णाति । हृन्दा०सि
 हारियोजनश्चहृन्दा०स्येवैतत्समर्पयति तस्माद्धारियोजनं गृह्णाति ॥ २ ॥ तं वाऽ
 तिरिक्तं गृह्णाति । यदा हिशम्पोराहायैर्न गृह्णातीदं वै देवा अथ हृन्दा०स्यति
 कान्यथ मनुष्या अथ पशवेतिरिक्तास्तस्मादतिरिक्तं गृह्णाति ॥ ३ ॥ द्रोणकल
 गृह्णानि । वृषो वै सोम आसीत् यत्र देवा अध्वन्तस्य मूर्धोद्वर्त स द्रोणक
 शोऽभवत्तस्मिन्पावान्वा यावान्वा रसः समस्तवदतिरिक्तो वै स आसीदति
 एष प्रहस्तदतिरिक्तऽण्वैनदतिरिक्तं दधाति तस्माद्द्रोणकलशे गृह्णाति ॥ ४ ॥
 वाऽअपुरोरुं गृह्णाति । हृन्दोभ्यो सेनं गृह्णाति स यदेवैनं हृन्दोभ्यो गृह्
 ति तेनो दास्येष्ट पुरोरुह्मानभवति तस्मादपुरोरुं गृह्णाति ॥ ५ ॥ अथातो
 दणात्येव । उपयामग्रहीतोऽग्निं हरिरसि दारियोजनो हरिभ्यां स्वेत्यवसामे वै

यद्वत्तुग्रहान्गृह्णात्यथैतत्परोऽक्षं माध्यन्दिने स्रवनेऽवकल्प्यन्ते यद्वत्तुपात्राभ्यां पक्ष-
 त्वती यान्गृह्णाति न चाऽयमर्जुन इति क्लृप्तं च न ग्रहं गृह्णाति नऽर्जुनपात्राभ्यां क-
 ल्पनं ग्रहो गृह्यते ॥ २ ॥ एष वै सविता य एष तपति । एष उऽएव सर्वऽश्चतुन-
 स्तद्वत्तुवः संवत्सरस्तृतीयमवने मत्पुत्रमवकल्प्यन्ते तस्मात्सावित्रं गृह्णाति
 ॥ ३ ॥ तं वाऽउपाधेशुपात्रेण गृह्णाति । मनो ह वाऽअस्य सविता माणं वा-
 धेशुस्तस्मादुपाधेशुपात्रेण गृह्णात्यन्तर्यामपात्रेण वा समान्धे छेतप्रमुपाधे सं-
 न्तर्यामौ प्राणोदानौ हि ॥ ४ ॥ आग्रपणाग्रगृह्णाति । मनो ह वाऽअस्य सवितुत्मा-
 ग्रपणं आत्मन्येवैतन्मनो दधाति प्राणो ह वाऽअस्य सवितुत्माग्रपणं आत्मन्येवैतन्मा-
 णं दधाति ॥ ५ ॥ मयानो गृह्णात्येव । वामपय सवितर्वांममृश्वो दिव्ये दिवे वाम-
 मस्मभ्यधे सावीः । वामस्य हि ज्यस्य देव भूरेत्या धिया वामभ्राजः स्याम । उ-
 पयामगृहीतोऽसि सावित्रोऽसि चनोष्टारचनोष्टा असि चनो मृषि धेहि । जिन्य गवं
 जिन्य यजुषति भर्गार्यति ॥ ६ ॥ तं गृहीत्वा न सादयति । मनो ह वाऽअस्य सविता
 तस्मादिदमसन्नं मनः प्राणो ह वाऽअस्य सविता तस्मादयमसन्नः माणः संचरत्य-
 थाह देवाय सवित्रेऽनुग्रहीत्याश्राभ्याह देवाय सवित्रे प्रपेयेति वषट्कृतेनुहोति नानुवष-
 ट्करोति मनो ह वाऽअस्य सविता नेन्मनोऽमनौमवृणुजानीति प्राणो ह वाऽ-
 अस्य सविता नेत्प्राणमनौ मवृणुजानीति ॥ ७ ॥ अथा भक्तितेन पात्रेण । वैश्वदेवं
 ग्रहं गृह्णाति तद्यद् भक्तितेन पात्रेण वैश्वदेवं ग्रहं गृह्णाति न वै सावित्रस्यानु-
 वषट्करोत्येतस्माद्वै वैश्वदेवं ग्रहं गृहीष्यन्भवति तदस्य वैश्वदेवेनैवानुवषट्कृतो भ-
 वति ॥ ८ ॥ यद्वै वैश्वदेवं ग्रहं गृह्णाति । मनो ह वाऽअस्य सविता सर्वमिदं
 विश्वे देवा इदमेवैतत्सर्वं मनसः कृतानुक्तमनुवर्त्मकरोति तदादिधे सर्वं मनसः
 कृतानुक्तमनुवर्त्म ॥ ९ ॥ यद्वै वैश्वदेवं ग्रहं गृह्णाति । प्राणो ह वाऽअस्य
 सविता सर्वमिदं विश्वे देवा अस्मिन्नेवैतत्सर्वस्मिन्प्राणोदानौ दधाति ताविप्राव-
 स्मिन्सर्वस्मिन् प्राणोदानौ हि तौ ॥ १० ॥ यद्वै वैश्वदेवं ग्रहं गृह्णाति । वैश्व-
 देवं वै तृतीयसवनं तदुच्यतेऽप्यनु सामतो यस्माद्वैश्वदेवं तृतीयसवनमुच्यतेऽप्य-
 णोऽप्येतदेव यजुषः पुरश्चरणतो यदेतं महावैश्वदेवं गृह्णाति ॥ ११ ॥ तं वै
 पूतभृतो गृह्णाति । वैश्वदेवो वै पूतभृतो हि देवेभ्य उन्नयन्त्यतो मनुष्येभ्योऽतः
 पितृभ्यस्तस्माद्वैश्वदेवः पूतभृत ॥ १२ ॥ तं वाऽअपुरोक्षं गृह्णाति । विश्वेभ्यो-
 ऽन्नं देवेभ्यो गृह्णाति सर्वं वै विश्वे देवा यद्वचो यजज्जपि यस्मानि स

ऽनृक्सामाभ्यां ह्येनं गृह्णाति ॥ ६ ॥ अथ धाना आवयति । इयोर्धानास्य सः
 सोमा इन्द्रायेति तद्यदेवात्र मितं च छन्दोऽमितं च तदेवैतत्सर्वं भक्षयति ॥ ७ ॥
 तस्योन्नेता आवयति । अतिरिक्तो वाऽउन्नेता न ह्येषोऽन्यस्या आवयत्यतिरिक्त एव
 ब्रह्मस्तदतिरिक्तऽप्येव तदतिरिक्तं दधाति तस्मादुन्नेता आवयति ॥ ८ ॥ मूर्धन्मभिनि-
 धाया आवयति । मूर्धाह्यस्यैषोऽथाह धानासोमेभ्योऽनुब्रूहीत्याश्रान्याह धानासोमा-
 न्प्रस्थितान्मेप्येति वपदकृते जुहोत्यनुवपदकृतेऽथ धाना विलिप्सन्ते भक्षाय ॥ ९ ॥
 तद्वैके । होत्रे द्रोणकलशं प्रतिपराहरन्नि वपदकर्तुर्भक्ष इति वदन्तस्तु तथा न कु-
 र्याद्यथाचमसं वाऽअन्ये भक्षा अथैषांऽतिरिक्तस्तस्मादेतस्मिन्सर्वेषामेव भक्षस्त-
 स्माद्धाना विलिप्सन्ते भक्षाय ॥ १० ॥ ता न दद्भिः स्वादेयुः । पशवो वाऽएते
 नेत्पशून्पन्नदे करवामहाऽइति प्राणैरेव भक्षयन्ति यस्तेऽश्वश्चसन्निर्भक्षो यो गोस-
 निरिति पशवो ह्येते तस्मादाह यस्तेऽश्वश्चसन्निर्भक्षो यो गोसन्निरिति तस्य तऽष्ट-
 पनुपस्तुतस्तोमस्यतीष्ठानि हि यजूर्धंषि भवन्ति स्तुता स्तोमाः शस्तोकथस्येति श-
 स्तानि ह्युक्त्यानि भवन्त्युपहतस्योपहतो भक्षयामीत्युपहतस्य ह्येतदुपहतो भक्षयति
 ॥ ११ ॥ ता नाग्नौ प्रकिरेयुः । नेदुच्छिष्टमग्नौ जुह्वामेत्युत्तरवेदेव निवपन्ति तथा
 न बहिर्धा यज्ञाद्भवन्ति ॥ १२ ॥ अथ पूर्णपात्रान्तसमवमृशन्ति । यान्तेकेऽप्सुपोमा
 इत्याहुसते यथा वै युक्तो बहेदेवमेते यऽश्रात्विज्यं कुर्वन्त्युत वै युक्तः क्षणते वा
 वि या लिशते शान्तिरापो भेषजं तद्यदेवात्र क्षयते वा वि लिशन्ते शान्ति रा-
 पस्तद्भिः शान्त्या शमयन्ते तदद्भिः संदधते तस्मात्पूर्णपात्रान्तसमवमृशन्ति ॥ १३ ॥
 ते समवमृशन्ति सं वर्चसा प्रयसा सं तनूभिर्गन्माहि मनसा संधि शिवेन । त्वष्टा
 मुदयो विदधातु रायोऽनुमार्तु तन्वो यद्विलिष्टमिति यद्विष्टं तत्संदधते ॥ १४ ॥
 अथ मुखान्युपस्पृशन्ते । द्वयं तद्यस्मान्मुखान्युपस्पृशन्तेऽमुतं वाऽआपोऽमृतेनैवैत-
 त्संधं सृशन्ऽएतदु चैवैतत्कर्मात्पन्कुर्वते तस्मान्मुखान्युपस्पृशन्ते ॥ १५ ॥ वाय-
 णम् ॥ ५ [४. १.] ॥

तानि वाऽपत्तानि । न च समिष्टयजूर्धंषि जुहोति तद्यच्च समिष्टयजूर्धंषि जु-
 शोति न च वाऽअमूर्ध्वशिष्यवपाने स्तोत्रिया भवन्ति संपोषयतो न्यूना विराद् प्रजन-
 नापेनुस्माशऽभयतो न्यूनात्प्रजननात्प्रजापतिः प्रजाः समृजऽइतश्चोर्ध्वा इत-
 धारापोस्तयोऽर्ध्वं एतस्मादुभयत एव न्यूनात्प्रजननात्प्रजाः समृजत इत-

3

१०५४

रचोर्ध्व इतरच्चावाचीः ॥ १ ॥ हिङ्गारु स्तोत्रिणाणां दशमः । स्वाहाकारः प
तयो हास्येण न्यूना विराद्दशंदाशिनी भवति ॥ २ ॥ अथ यस्मात्समिष्टय
पि नाम । या वाऽप्येतेन यज्ञेन देवता हुयति याभ्यप्य यज्ञे स्तायते सर्वा वै
समिष्टा भवन्ति तद्यत्तासु सर्वासु समिष्टास्तथैतानि जुहोति तस्मात्समिष्टयजू
नाम ॥ ३ ॥ अथ यस्मात्समिष्टयजूंश्च जुहोति । रिरिचान्त्वाऽव वाऽप्यतर्जनी
स्यात्ता भवति यद्धस्य भवति तस्य हि वृदाति तमेवातस्त्रिभिः पुनराप्याय
॥ ४ ॥ अथ यान्युत्तराणि त्रीणि जुहोति । या वाऽप्येतेन यज्ञेन देवता हव
याभ्य अप्य यज्ञस्तायनऽरूप ईव ता आसते यावन्तु समिष्टयजूंश्च जुहोति
मुनो जुहोति त्विति ता एवैतद्यथायथं व्यवसृजति यत्र यत्रासां चरणं तदनु ॥
अथ यान्युत्तमानि त्रीणि जुहोति । यज्ञं वाऽप्यतर्जनीजनत यदेनमुतत तं जा
त्वा यत्रास्य प्रतिष्ठा तस्मृतिप्रापयति तस्मात्समिष्टयजूंश्च जुहोति ॥ ६ ॥
जुहोति । समिन्द्र एव मुनसा नेपि गोभिरिति मुनमेति तन्मुनसा रिरिचान्त्वा
ययति गोभिरिति तद्गोभी रिरिचान्त्वाप्यययति सृष्टृभिर्मघवन्तसृष्टृ
स्या । सं प्रक्षणा देवकृतं यदस्तीति प्रक्षणेति तद्वृक्षणा रिरिचान्त्वाप्याय
सं देवानां सुमनो यज्ञियानां स्वाहा ॥ ७ ॥ सं वर्चसा । पयसा सं तद्
रिति वर्चमेति तद्वर्चसा रिरिचान्त्वाप्याययति पयमेति रसो वै पयस्तत्पयस
रिचान्त्वाप्याययत्यगन्महि मुनसा सृष्टृशिवेन । त्वष्टा सुहो विदधातु रायोऽग
तन्वो यद्विल्लिष्टमेति विष्टं तस्मिंदधाति ॥ ८ ॥ धाता रातिः । सवितेवं जु
भजापतिर्निधिषा देवोऽग्निः । त्वष्टा विष्णुः प्रजाया संधरराणा यजमानाय
विणं दधात स्वाहेति तद्वेव रिरिचानं पुनराप्याययति यदाह यजमानाय द
दधात स्वाहेति ॥ ९ ॥ सुगावो देवाः । मुदना अकर्म यद्व्यागन्तेदं सवनं जुपाणा ह
पाणा इति सुगानि वो देवाः मुदनान्यकर्म यद्व्यागन्तेदं सवनं जुपाणा ह
तदाह भरमाणा ब्रह्मणा हवींश्चीति तदेवता व्यवसृजति भरमाणा अह ते
न्तु येऽवाहना ब्रह्मणा उ ते यन्तु ये वाहनवन्त इत्येवैतदाह तस्मादाह भरम
ब्रह्मणा हवींश्चीत्यस्मे धत्त वसनो वसूनि स्वाहा ॥ १० ॥ यांश्चावहः
शतो देव देवांस्तान्मेरय स्वेऽअग्ने सधस्थऽइत्यग्निं वाऽव्याहामृदेवानावहा
वानावहोति तमेवैतदाह यान्देवानावाचींस्तान्ममय यत्र यत्रैषां चरणं तदन्विति ज
वांश्चावहः सवितेवं जुभजापतिर्निधिषा देवोऽग्निः । त्वष्टा विष्णुः प्रजाया संधरराणा यजमानाय

प्रस्तादेव ग्रीवा अपिकृत्यैतस्याधः स्थान्यापेतं मेधधः रचोतेययुः सर्वेभ्यो वाऽ-
 अस्वैषोऽङ्गेभ्यो मेध रचोतति तदस्य सर्वेषामेवाङ्गानामवचं भवत्यवयन्ति वशा-
 या अवदानानि येष्वेव तेषामवदानम् ॥ ६ ॥ तानि पशुश्रपणे श्रपयन्ति तदेवैतं
 मेधधः श्रपयन्त्युष्णीषेणवेष्ट्य गर्भं पारवतः पशुश्रपणस्योपनिदधाति यदा शृ-
 तो भवत्यथ समुपावदानान्येवाभिजुहोति नैतं मेधमुवासयन्ति पशुं तदेवैतं मेध-
 मुदासयन्ति ॥ ७ ॥ तेजघ्नेन चात्वालमन्तरेण यूपं चार्तिं च हरन्ति । दक्षि-
 णतो निधाय मतिं प्रस्थातावपत्यथ सुचोरुपस्तृणीतेऽथ मनोतापे हविषोऽनुवाच
 आहावयन्ति वशाया अवदानानां येष्वेव तेषामवदानम् ॥ ८ ॥ अथ प्रचरणीति
 द्युग्भवति । तस्यां मतिप्रस्थाता मेधायोपस्तृणीते क्षिप्रवयति सकृदभियारयति
 मृत्यनक्तपवद्गतेऽमुषानुवाच आहाध्याव्याह मेप्येति वृषदकृतेऽध्वर्युर्जुहोत्यध्व-
 योर्जुहोमं जुहोति मतिप्रस्थाता ॥ ९ ॥ यस्यै ते यज्विषो गर्भं इति । अथश्रिया वै
 गर्भास्तेमतेहृत्पणैव यजुषा यज्विषं करोति ययं योनिर्हरेण्ययं त्यदो वाऽएतस्यै
 योनिं क्षिप्तिन्दन्ति यददो निष्कर्षन्त्यमृतमायुर्हिरण्यं तमेवास्य एतदमृतं यो-
 निं करोत्यङ्गान्युहता यस्य तं मात्रा समजोगमधः स्वाहेति यदि पुमान्स्वायमु-
 स्त्री स्यादङ्गान्युहता यस्यै तं मात्रा समजोगमधः स्वाहेति यद्युऽस्मिन्निज्ञातो गर्भा
 भवति पुंस्त्वयैव जुहुषाप्सुमाधःसो हि गर्भा अङ्गान्युहता यस्य तं मात्रा समजो-
 गमधः स्वाहेत्यदो वाऽएतं मात्रा क्षिप्वच्चं कुर्वन्ति एतदो निष्कर्षन्ति तमेनहृत्प-
 णैव यजुषा समर्प्य मप्यतो यज्ञस्य पुनर्मात्रा मुहयति ॥ १० ॥ अथाध्वर्युर्वन-
 स्पतिना चरति । वनस्पतिनाध्वर्युश्चरित्वा ग्राम्युपभृत्यवदानानि भवन्ति तानि
 समानयमान आहान्तये क्षिप्रदकृतेऽनुमर्होत्यस्याक्रामति मतिप्रस्थाता स एतधः
 सर्वमेव मेधं पृच्छीतेऽपोऽग्निषादिगज्यस्याभियारयत्याध्याव्याह मेप्येति वृषदकृ-
 तेऽध्वर्युर्जुहोत्यध्वर्योर्जुहोमं जुहोति मतिप्रस्थाता ॥ ११ ॥ पुष्टदसो विपुरुष इन्द्र-
 गिवि । षट्पदान इति ईनघडाह पुष्टदस इति विपुरुष इति विपुरुषा-इव हि ग-
 र्भा इन्द्रान्तर्माहिमानमानञ्ज धीर इत्यन्तर्गेषु मातृपत्नी भवत्येकपदी द्विपदी त्रि-
 पदी चतुष्पदीमष्टापदी भवन्तानुप्रयन्नाधः स्वाहेति यथयत्स्वेवामेवतत्पुष्यो ह
 जयत्यष्टापदेष्टा षट् ज्ञानष्टापदा ॥ १२ ॥ तदाहुः । वनं गर्भं कुर्याद्वान् वृक्ष-
 एवैनमुरपुरन्तरिचाप वना वै गर्भा अन्तरिक्षादिरेनष्टवृक्षस्तदेनधः सः प्रयायन-
 ने निष्ठापयति तदुवाऽऽहार्य एनं तथानुप्यहरेद्वृक्षः एनं वनमुदास्यन्तीति तथा

इति पवित्राऽमो हि सोमऽराजानं भवन्ति तस्मादाह जन्तिवाऽसः पवित्रा-
 सस्य च विश्वेऽसुं धर्मऽस्वरातिष्ठतानु स्वाहेति तदेव देवता व्यवसृजति ॥ ११ ॥ य-
 ऽहित्वा । प्रयात यज्ञेऽअस्मिन्नग्ने होतारमृषीमहीह । ऋधगया ऋधगुताशमि-
 णाः प्रजानन्यज्ञमुपयाहि विद्वान्त्स्वाहेत्यग्निमेवैतया विमुञ्चत्यग्निं व्यवसृजति
 ॥ १२ ॥ देवा गातुविद इति । गातुविदो हि देवा गातुं विस्त्वेति यज्ञं
 विस्त्वेत्येवैतदाह गातुमितेति तदेतेन यथायथं व्यवसृजति मन्सस्पतऽहं
 देव यज्ञऽस्वाहा वाते धा इत्ययं वै यज्ञो योऽयं पवते तदिमं यज्ञं
 सम्भृत्यैतस्मिन्यज्ञं प्रतिष्ठापयति यज्ञेन यज्ञऽसंदधाति तस्मादाह स्वाहा वाते धा
 इति ॥ १३ ॥ यज्ञं यज्ञं गच्छ । यज्ञपतिं गच्छ स्वां योनिं गच्छ स्वाहेति तत्प्रतिष्ठा-
 तमेवैतद्यज्ञऽसन्तऽस्वायां योनौ प्रतिष्ठापयत्येष ते यज्ञो यज्ञपते सह सूक्तवाकः
 सर्ववीरस्तं जुपस्व स्वाहेति तत्प्रतिष्ठितमेवैतद्यज्ञऽसन्तऽसह सूक्तवाकऽसर्व-
 वीरं यजमानेन्ततः प्रतिष्ठापयति ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ [४. ४.] ॥ तृतीया
 प्रपाठकः ॥ कंडिकासंख्या १२२ ॥

स वाऽअवभृथमभ्यवैति । तद्यदवभृथमभ्यवैति यो वाऽस्य रसोऽभूदाहुतिभ्यो
 वाऽस्य तमजीजनद्वैतच्छरीरं तस्मिन्न रसोऽस्ति तन्न परास्यं तद्वपोभ्यवहरन्ति
 रसो वाऽआपस्तुदस्मिन्नेतऽरसं दधाति तदेनमेतेन रसेन संगमयति तदेनमृतो
 जनयति स एनं जात एव सज्जनयति तद्यद्वपोऽभ्यवहरन्ति तस्मादवभृथः ॥ १ ॥
 अथ समिष्टं यजूंषि जुहोति । समिष्टं यजूंषि पिह्येवान्तो यज्ञस्य स हुत्वैव स-
 मिष्टं यजूंषि यदेनमभितो भवति तेन चात्वाल्मुपसमायन्ति स कृष्णविशाणा-
 ऽवमेखलां च चात्वाले प्रास्याति ॥ २ ॥ माहिर्भूमा पृदाकुरिति । असौ वाऽऋजी-
 यस्य स्वगाकारो यदेनद्वयोऽभ्यवहरन्त्यथैष एवैतस्य स्वगाकारो रज्जुविव हि
 सर्पाः कृपा इय हि सर्पाणामायतनान्यस्ति वै मनुष्याणां च सर्पाणां च विभ्रात-
 यमिव नेचरतः संभवदिति तस्मादाह माहिर्भूमा पृदाकुरिति ॥ ३ ॥ अथ वाच-
 यनि । उरुं हि राजावृणुणश्चकार सूर्याय पुन्यामन्वेतवाऽऽ इति यथायमुरुभयोऽ-
 नादः सूर्याय पुन्या एवं मेऽयमुरुभयोऽनादः पुन्या अस्ति त्वेवैतदाह ॥ ४ ॥
 यदेन पृदा पुनिधानवेऽकुरिति । यदिह वाऽअप्यपाद्भवत्यलमेव मतिक्रमणाप-
 ॥ ५ ॥ अथाह माम गायेनि । माम महीति वा गायेति त्वेव द्यूयाद्गायन्ति हि

न्यस्यान्गृह्णन्ति ॥ ५ ॥ तान्ने मातःसन्ने गृह्णीयात् । आग्रयणं गृहीत्वा मातुः
 आग्रयणो बहु वाऽऽइमात्मन एकैकप्रतिरिक्तं होमहृदयं त्वष्टस्वत् ॥ ६ ॥ अ
 न्दिने वैनान्तसन्ने गृह्णीयात् । उरध्वं गृहीत्वोपाकरिष्यन्ता पूतभूतोऽप्यथ
 ऽअस्यैषोऽनिरुक्त आत्मा गृह्णीष्यः सोऽएषा भीमाध्वं सव मातः सवन्ऽप्यै
 न्यह्णीयादाग्रयणं गृहीत्वा ॥ ७ ॥ ते माहेन्द्रस्येयानु होमध्वं हूयन्ते । एष
 ऽइन्द्रस्य निष्केवल्यो महो यन्माहेन्द्रोऽप्यस्यैतन्निष्केवल्यमेव स्तोत्रं निष्केवल्य
 शस्त्रमिन्द्रो वै यजमानो यजमानस्येयाऽपते कामाय गृह्णन्ते तस्मान्माहेन्द्रस्यै
 होमध्वं हूयन्ते ॥ ८ ॥ अथातो गृह्णात्येव । अग्ने पुनस्व स्तुपा अस्मे वर्चः सुव
 र्चम् । उधद्रयि मयि प्रोपम् । उपयाम गृहीतोऽस्यग्नये त्वा वर्चसऽप्य ते योनि
 रग्नये त्वा वर्चसे ॥ ९ ॥ उत्तिष्ठन्नो जसा । सह पीत्सी । शिमेऽभ्येपयः । सोम
 मिन्द्र चमू सुतम् । उपयाम गृहीतोऽस्मिन्द्राय त्वीजसऽप्य ते योनिमिन्द्राय त्वी
 जसे ॥ १० ॥ अदश्रमस्य केतवः । विरश्मयो जनां २ ॥ ११ ॥ अन्नु । ज्ञानं
 अग्नयो यथा उपयाम गृहीतोसि मूर्ध्याय त्वा भ्राजयिषु ते योनि
 मूर्ध्याय त्वा भ्राजयेति ॥ ११ ॥ तेषां भुक्तः । अग्ने वर्चस्विन्वर्च
 सांस्त्वं देवेष्वसि वर्चस्वान हं मनुष्येषु भूयासमिन्द्रौ निष्ठां जित्स्त्वं देवेभ्य
 स्थो निष्ठो ऽहं मनुष्येषु भूयासथमूर्ध्व भ्राजिष्ठ भ्राजिष्ठस्त्वं देवेष्वसि भ्राजि
 ष्ठो ऽहं मनुष्येषु भूयासमित्येतानि हवै भ्राजथस्येतानि वीर्याययात्मन्यथे यस्त्वं
 विदुष एतान्प्रहान्गृह्णन्ति ॥ १२ ॥ तान्वै प्रपद्ये पदहे गृह्णीयात् । पूर्वं ऋ
 ऽअग्नेयमेव प्रथमेऽहन्नैन्द्रं द्वितीये सौर्यं तृतीये ऽएवमेवान्वहम् ॥ १३ ॥ तान्
 ह्रैकऽउत्तरे व्यहे गृह्णन्ति । तद्ग तथा न कुर्यात्पूर्वं ऽएवैनांस्वपहे गृह्णीयाद्यु
 चरे व्यहे गृहीप्यन्तस्यात्पूर्वं ऽएवैनांस्वपहे गृहीत्वाथोत्तरे व्यहे गृह्णीयादेवमेव
 यथापूर्वं विरवजिति सर्वपृष्ठ ऽएकाहऽएव गृह्णन्ते ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५. ४. ॥
 एष वै प्रजापतिः । य एष यज्जस्तायते तस्मादिष्टाः प्रजाः प्रजाता एतदेवा
 प्येतर्हन् प्रजायन्ते ॥ १ ॥ उपाध्वं शुपात्रमेवान्वजाः प्रजायन्ते । तद्वै तत्पुनर्ये
 प्रयुज्यते तस्मादिष्टाः प्रजाः पुनरभ्यावृत्तं प्रजायन्ते ॥ २ ॥ अन्तर्धामपात्रमेवान्व
 वयः प्रजायन्ते । तद्वै तत्पुनर्ये प्रयुज्यते तस्मादिष्टाः प्रजाः पुनरभ्यावृत्तं प्रजा
 यन्ते ॥ ३ ॥ अथ यदेतयोरुपयोः । सह सतीरुपाध्वं पूर्वं जुहोति तस्मादु सह
 मनो जनाविरूपाभ्यस्येवान्जाः पर्वा यन्त्यनूच्यो ज्वयः ॥ ४ ॥ अथ यदुपाध्वं

साम तद्यत्सामगायति नोदिदं वहिर्था यद्वाच्छरीरं नाष्ट्रा रक्षांशसि हिनसनि
 साम हि नाष्ट्राणां रक्षांशसामपहन्ता ॥ ९ ॥ आग्नेय्यां गायति । अग्निर्हि
 सामपहन्तातिच्छन्दसि गायत्येषा वै स्रवाणि छन्दांशसि यदतिच्छन्दास्तस्मा
 र्छन्दासि गायति ॥ ७ ॥ स गायति । अग्निं पृथिवीं पृथिवीं पृथिवीं पृथिवीं पृथिवीं
 नाष्ट्रा एवैतद्भुक्तांशस्यतोऽपहन्ति ॥ ८ ॥ तदुदङ्गो निष्क्रामन्ति । ज
 चात्वाल्पेयणाग्नीध्रं स यस्यां तुतो दिश्यापो भवन्ति तथान्ति ॥ ९ ॥ स
 स्यन्दमानानां रक्षांशस्यतोऽपहन्ति स्यात् । तमपोऽभ्यवेयादेता वाऽअपां वरुणस्य
 या स्यन्दमानानां न स्यन्दन्ते वरुणोवाऽवभृथो निर्वरुणतायै यद्यु ता न वि
 वपि या एव क्वाश्चापोऽभ्यवेयात् ॥ १० ॥ तमपोवक्रमयन्गाचयति । तमो वरु
 याभिष्ठितो वरुणस्य प्राश इति तदेनं सर्वस्माद्वरुणप्राशात्सर्वस्माद्वरुणया
 ष्चति ॥ ११ ॥ अथ चतुर्हृतीतम्राज्यं गृहीत्वा । समिधं पूस्याभिजुहोत्यग्नेरनी
 आविवेशापी नपात्पतिरक्षमस्यम् । वमे दमे समिधं यक्षयने पृति ते वि
 घृतमुक्षरयत्स्वाहेति ॥ १२ ॥ अग्नेर्ह वै देवा । यावद्वा यावद्वाप्सु प्रवे
 चकुर्नेदतो नाष्ट्रा रक्षांशस्यपोऽष्ट्रानित्यग्निर्हि रक्षांशसामपहन्ता तमेतया
 समिधेतया चाहुत्या समिन्दे समिदे देवेभ्यो जुहवातीति ॥ १३ ॥ अ
 परं चतुर्हृतीतम्राज्यं गृहीत्वा । आध्वाव्याह समिधो यजेति सोऽपवर्हिषश्च
 मयाजान्यजति मया वै चर्हिर्वरुणो वाऽवभृथो नेत्यजावरुणो गृह्णादिति तस्म
 पवर्हिषश्चतुरः मयाजान्यजति ॥ १४ ॥ अथ वरुण एककपालः पुरोडाशो भवा
 यो वाऽअस्य रसोऽभूद्वाहुतिभ्यो वाऽस्य तमनीजनइथैतच्छरीरं तस्मिन्नरसोऽ
 रसो वै पुरोडाशस्तदास्मिन्नेतं रसं दधाति तदेनमेतेन रसेन संगमयति तदेन
 जनयति स एनं जात एव सञ्जनयति तस्माद्वरुण एककपालः पुरोडाशो भवा
 ति ॥ १५ ॥ स आज्यस्योपस्तीर्य । पुरोडाशस्यावयन्नाह वरुणाग्रानुगृहीत
 र्हाकऽश्वजीपस्य द्विरवयन्ति तद्यु तथान् कुर्याच्छरीरं वाऽपतद्भवति नानाप्रवृत्त्य
 रवयति सकृदभिपारयति मत्स्यनक्तव्यवधानेऽध्वाध्वाव्याह वरुणं यजेति वपदकृते जु
 ति ॥ १६ ॥ अध्याज्यस्योपस्तीर्य । पुरोडाशमवयवदहाग्नीवरुणाभ्यामनुवृ
 त्तिस्वष्टकृते स यन्नाग्नयऽइत्याह नेदग्निं वरुणो गृह्णादिति स यद्यमुवर्जनीप
 द्विरवयेदधात्र सकृदपु न त्राद्विपेताथोपरिष्ठाद्विग्नयस्याभिपारयत्याध्वाव्या
 ग्नीवरुणौ यजेति वपदकृते जहोति ॥ १७ ॥ ता वाऽपताः । पदाहतयो भव

पुष्टेयुत्वा । ऊर्ध्वेष्टुन्मार्ष्टि तस्मादिमा अजा अरा दीतरा आक्रममाणा— इव
 ण्ति ॥ ५ ॥ अथ यदन्तर्यामिधेयुत्वा । अवाञ्चवमार्ष्टि तस्मादिमा अवयो
 वाचिनशीर्षः खवन्त्य—इव यन्त्येता वै प्रजापतेः प्रत्यक्षतमां यदजाव—
 त्स्मादेतास्त्रिः संवत्सरस्य विज्ञायमाना द्वौ त्रीनिति जनयन्ति ॥ ६ ॥ शुक्र
 मेवोनु मनुष्याः प्रजायन्ते । तद्वै तत्पुनर्यज्ञे प्रयुज्यते तस्मादिमाः प्रजाः ।
 भ्यावर्तं प्रजायन्त एष वै शुक्रो य एष तपस्येष ऽउ ऽपेवेन्द्रः पुरुषो वै प
 मन्त्रस्तस्मात्पशूनामीष्टे ॥ ७ ॥ अतुपात्रमेवान्वेकशफं प्रजायते । तद्वै तत्पु
 प्रयुज्यते तस्मादिमाः प्रजाः पुनरभ्यावर्तं प्रजायन्त ऽहतीव वाऽऽतुपात्रादि
 कशफस्य शिर आग्रयणपात्रमुक्थ्यपात्रमादित्यपात्रमेतान्वेवानु गावः प्रज
 तानि वै तानि पुनर्यज्ञे प्रयुज्यन्ते तस्मादिमाः प्रजाः पुनरभ्यावर्तं प्रजायन्ते
 अथ यदजाः । कनिष्ठानि पात्राण्यनु प्रजायन्ते तस्मादेतास्त्रिः संवत्सरस्य ।
 धमाना द्वौ त्रीनिति जनयन्त्यः कनिष्ठाः कनिष्ठानि हि पात्राण्यनु प्रजाय
 ॥ ८ ॥ अथ यदगावः । भूयिष्ठानि पात्राण्यनु प्रजायन्ते तस्मादेताः सकृत्संवत्स
 विज्ञायमाना एकैकं जनयन्त्यो भूयिष्ठा भूयिष्ठानि हि पात्राण्यनु प्रजाय
 ॥ ९ ॥ अथ द्यौणकलशे । अन्ततो हारियोजनं ग्रहं गृह्णाति प्रजापतिर्वै द्रो
 लशः स इमाः प्रजा उपावर्तते ता अवति ता अभिजिघ्रसेतद्वा ऽपना
 यदेनाः प्रजनयति ॥ ११ ॥ पृञ्च ह त्वेव तानि पात्राणि । या
 प्रजा अनु प्रजायन्ते सप्तानमुपाध्वं वन्तर्यामयोः शुक्रपात्रमुत्पात्रमात्र
 पात्रमुक्थ्यपात्रं पृञ्च वा ऽश्मत्तवः संवत्सरस्य संवत्सरः प्रजापतिः
 पतिर्यज्ञो यष्टु पदेवर्तवः संवत्सरस्येत्यादित्यपात्रमेवैतेषा धि पष्टम् ॥ १
 एकध्वं त्वेव तत्पात्रम् । यदिमाः प्रजाः अनु प्रजायन्त ऽउपाध्वं शुपात्रमेव मा
 प्रजापतिः प्रजापतिर्ध्वं ह्येवेदध्वं सर्वमनु ॥ १३ ॥ द्वाषणम् ६ ॥ [५. ५.]

एष वै प्रजापतिः । यष्टु यष्टुस्तापते यस्मादिमाः प्रजाः प्रजाता एत
 प्येतर्ह्यनु प्रजायन्ते स आरिवनं ग्रहं गृह्णावकाशानुवकाशयति ॥ १ ॥
 पाध्वं शुपव प्रथमप्रकाशयति । माण्डाय मे वर्चोदा वर्चसे पवस्तेत्ययोपाध्वं शु
 व्यान्ताय मे वर्चोदा वर्चसे पवस्तेत्ययान्तर्यामिप्रदानाय मे वर्चोदा वर्चसे प
 त्यथेन्द्रपात्रं वाजे मे वर्चोदा वर्चसे पवस्तेत्यथ मैत्रावरुणं ऋतुञ्चाभ्यां मे
 दा वर्चसे पवस्तेत्यभिनिधौ धोत्राय मे वर्चोदा वर्चसे पवस्तेत्यथ शुक्रामां

पद्माऽकृतवः संवत्सरस्य संवत्सरो वरुणस्तस्मात्पदाहुतयो भवन्ति ॥ १० ॥ एत-
दादित्यानामयनम् । आदित्यानीमानि यन्नुत्थीत्याहुः स यावदस्य वरुः स्या-
देवमेव चिकीर्षेद्युऽपनमितरथा यजमानः कर्त्तव्यं प्रयादितरथो तर्हि कुर्यादितानेव
चतुरः प्रयाजानपवर्हिषो यजेत्वावाज्यभागो वरुणमग्नीवृक्षां ग्रावनुयानावृष-
वर्हिषौ तद्दश दशाक्षरा वै विशादिराहु यज्ञस्तद्विराजमेवैतद्यज्ञमभिसम्पादयति
॥ ११ ॥ एतवाङ्गिरसामयनम् । अतोऽन्यतरत्कृत्वा यस्मिन्कुम्भेऽग्नौ जीपं भवति
तं प्रधावयति समुद्रे ते हृदयमस्वन्तरित्यापो वै समुद्रो रसो वाऽपस्तस्मिन्नेत-
त्सं दधाति तदेनपेतेन रसेन संगमयति तदेनमनो जनयति स एनं जात एव स-
ज्जनयति सं त्वा विशन्त्वोपधीरुताप इति तदास्मिन्नुभयं रसं दधाति यस्मापि-
पु यश्चाप्सु यज्ञस्य त्वा यज्ञपते सूक्तोक्ता नमोवाक् विधेम यत्स्वाहेति तद्यदेव य-
ज्ञस्य साधु तदेवास्मिन्नेतदधाति ॥ २० ॥ अधानुसृज्योपतिष्ठते । देवीराप एष
वो गर्भ इत्यापो होष गर्भस्तथ सुभीतं सुभृतं विभ्रंतुति तदेनमग्नयः प्रदिददाति
गुह्यै देव सोमैष ते लोक इत्यापो होतस्य लोकस्तस्मिन् च यच्च परि च वच्चे-
ति तस्मिन् शं चैधि सर्वाभ्यश्च न आर्तिभ्यो गोपायेत्येवेतदाह ॥ २१ ॥ अथोपमा-
रयति । अबभूथ निचुम्पुण निचेरुरसि निचुम्पुणः । अब देवैर्देवकृतमेनो
यासिपमवमत्यैर्मर्त्यकृतमित्यव होतदेवैर्देवकृतमेनोऽयासीत्सोमेन राजाव मर्त्यैर्मर्त्यकृ-
मित्यव होतन्मर्त्यैर्मर्त्यकृतमेनोऽयासीत्पशुना पुरोद्देशेन पुरुराणो देव रिपुस्पाहीति
सर्वाभ्यो मार्तिभ्यो गोपायेत्येवेतदाह ॥ २२ ॥ अथाभ्यवेत्य स्नातः । अन्योऽ-
न्यस्य पृष्ठे प्रधावतस्तावन्ये वाससी परिधायोवेतः स यथाहिस्त्वचो निर्मुच्येतैव
सर्वस्मात्पाप्मनो निर्मुच्यते तस्मिन् तावचनैनो भवति ग्रावत्कुम्भाग्देति स येनै-
निष्क्रामन्ति तेन पुनरायन्ति पुनरेत्याहवनीये समिधमभ्यादधाति देवानां समि-
दसीति यजमानमेवैतया समिद्धे देवानां हि समिद्धिमनु यजमानः समिध-
॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [४. ५.] ॥ चतुर्थोऽध्यायः ॥ २८ ॥

आदित्येन चरुणोदयनीयेन प्रचरति । तद्यदादित्यश्चरुर्भवति यदेवैनाम-
देवा अमुवंस्तुवैव प्रायणीयस्तत्रोदनीय इति तमेवास्याऽपत्तुभयत्र भागं करो-
॥ १ ॥ स यदमुत्र राजानं क्रेप्यश्रुपैप्यन्यजते । तस्मात्तत्प्रायणीयं नाम्राथ

चतुर्भ्यां मे वर्चोदसौ वर्चसे पवेथामिति ॥ २ ॥ अथाग्रयणम् । आत्माने मे व-
र्चोदा वर्चसे पवस्वेत्यथोक्त्यप्रोजसे मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वेत्यथ ध्रुवमायुषे मे
वर्चोदा वर्चसे पवस्वेत्यथामृणां विश्वाभ्यो मे प्रजाभ्यो वर्चोदसौ वर्चसे पवेथ-
मिति वैश्वदेवौ वाऽअमृणावतोहि देवेभ्य उग्रयन्त्यतो मनुष्येभ्योऽतः पितृभ्य-
स्तस्माद्वैश्वदेवावमृणां ॥ ३ ॥ अथ द्रोणकलशम् । कोऽसि कतमोऽसीति प्रजा-
पतिर्वै कः कस्यासि को नामासीति प्रजापतिर्वै कोनाम यस्यते नाशामन्महातम-
नुते यस्य नाम यं त्वा सोमेनातीतृषामेति तर्पयति धेनवो सोमेन स आश्विनं प्रा-
गृहीत्वान्वज्रपाशिमशास्ते सुप्रजाः प्रजाभिः स्यामिति तत्प्रजामाशास्ते सुवीरो
वीरैरिति तद्वीरान्माशास्ते सुपोषः पोषैरिति तत्पुष्टिमाशास्ते ॥ ४ ॥ तान्वै न सु-
र्वमिवावकाशयेत् । योन्वेव ज्ञातस्तमवकाशयेद्योवास्य भिय' स्याद्यो वानूचात्रोऽ-
नूक्तेनैनाम्नामुयात्स आश्विनं प्रा-
गृहीत्वा कृन्तं यज्ञं जनयति तं कृत्स्नं यज्ञं ज-
नयित्वा तमात्मन्धत्ते तमात्मन्कुरुते ॥ ५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ [५. ६.] ॥

ना वाऽएताः । चतुस्त्रिंशद्व्याहृतयो भवन्ति प्रायश्चित्तयो नामैष वै
प्रजापतिर्वै एष यज्ञस्तायते यस्मादिष्टाः प्रजाः प्रजाता एतन्वेवाप्येतद्भुतं प्रजाप-
न्ते ॥ १ ॥ अष्टौ वसवः । एकादश रुद्रा द्वादशादित्या इमं एव प्रावापृथिवी
त्रयस्त्रिंशदशौ त्रयस्त्रिंशदशैर्देवाः प्रजापतिश्चतुस्त्रिंशस्तुदेनं प्रजापतिः करो-
त्येतन्नाऽअस्तेपुनर्दधमुतं यद्वचमुतं तद्वचस्तेपुनर्दधमुतं स एष प्रजापतिः
सर्ववै प्रजापतिस्तुदेनं प्रजापतिं करोति तस्मादेताश्चतुस्त्रिंशद्व्याहृतयो भवन्ति प्रा-
यश्चित्तयो नाम ॥ २ ॥ ताहैके । यज्ञं तन्व इत्याचक्षते यज्ञस्य ह त्वेवैतानि पु-
र्वाणि स एष यज्ञस्तायमान एता एव देवता भवन्तीति ॥ ३ ॥ सा यदि धर्मदुषा
हलेत् । अन्यामुपसंक्रामेयुः स यस्यामेवैनं वेलायां पुनः पिन्वयन्ति तद्वैनामु-
दीचींश्च स्थापेदग्र्येण वा शालांश्चामी ॥ ४ ॥ तद्ये एतेऽअभिन्तः । पुच्छकाण्ड-
धिशिखण्डास्येऽज्ज्वालाते तयोर्बह्वक्षिणं तस्मिन्नेताश्चतुस्त्रिंशतमाज्याहुतीर्ब्रुहो-
त्येतानान्वै सर्वो यज्ञो यावत्स एताश्चतुस्त्रिंशद्व्याहृतयो भवन्ति तदस्यां कृत्स्नमेव
सर्वं यज्ञं दधात्येवा अनोपमं पिन्वतऽप्यो तत्र प्रायश्चित्तिः क्रियते ॥ ५ ॥ अथ यद्य-
हस्य हलेत् । तत्समन्वीक्ष्य जुहुयादीचोपसंस्वाहवनीये प्रसुतऽआग्नीध्रे विंश-
तिं गायैव तर्हि तत्र देवता भवति तयैवैतद्विपश्य-
अथ यदिस्कन्देत् । तद्विद्विपनिनेयेदज्जिवाऽदध-

त्वभ्यादुष्टेय यजते तस्मादेतदुदयनीयं नाम तद्वाऽएतत्समानमेव हविरदि-
 त्वा प्रायणीयमदित्याऽउदयनीयमियं छेवादिति ॥ २ ॥ स वै पृथगामो
 स्ति यजति । तद्देवा अन्नज्ञायमाने वृक्षैश्च प्रत्यययन्न वावा हि मुग्धं मज्जा-
 त्र मज्जाते यथापूर्वं करोति ॥ ३ ॥ सोऽग्निमेव प्रथमं यजति । अथ सोम-
 वेतारमथ पृथगर्थं स्वस्तिमथादिति वाग्यै पृथग्वस्तिरियमदितिरस्या-
 वा वृक्षं प्रत्यग्रापयन्त्येयं वागस्यां प्रतिप्रिता वदति ॥ ४ ॥ अथ मैत्रावरु-
 णमनू वन्ध्यामालभते । स एषोऽग्न्य एव यज्ञस्तायते पशुवन्ध एव समिष्ट-
 पि छेवान्तो यज्ञस्य ॥ ५ ॥ तद्यन्मैत्रावरुणी वशा भवति । यथाऽईजा-
 वधं भवति मित्रोऽस्य तद्गृह्णाति यद्वस्य दुरिधं भवति वरुणोऽस्य तद्गृह्णा-
 ॥ ६ ॥ तदाहुः । केजानोऽभूदिति तद्यदेवास्यात्र मित्रः स्विष्टं गृह्णाति
 तस्माऽएतया मीतुः प्रत्यवसृजति यदु चास्य वरुणो दुरिधं गृह्णाति तच्चैवा-
 एतया मीतुः स्विष्टं करोति तदु चास्मै प्रत्यवसृजति सोऽस्यैष स्तु एव यज्ञो-
 ति स्विष्टं मुकृतम् ॥ ७ ॥ तद्यन्मैत्रावरुणी वशा भवति । यत्र वै देवा
 तर्कं प्राजनयन्स्तदाग्निमाकृतमित्युक्तं तस्मिंस्तद्व्याख्यायते यथा तद्देवा
 प्राजनयन्ततोऽङ्गाराः समभवत्तदङ्गारेभ्योऽङ्गिरसस्तद्वन्धे पशवः ॥ ८ ॥ अथ
 साः पाथ्सुव पर्यशिष्यन्त । ततो गर्दभः समभवत्तस्माद्यत्र पाथ्सुलं भ-
 र्दिभस्यात मित्र वतेत्याहुय यदान वध्यन् रुमः पर्यशिष्यन्त तत्र एषा मैत्रावर-
 शा समभवत्तस्मादेषा न प्रजायते रुसाद्धि रेतः सम्भवति रेतसः पशवस-
 न्ततुः समभवत्तस्मादन्तं यज्ञस्यानुवर्तते तस्माद्वाऽएषात्र मैत्रावरुणी वशाव-
 णा भवति यदि वशां न विन्देद्वपुस्तत्र एव स्थाव ॥ ९ ॥ अथेतर्कं विधे देवा
 प्रेत्यन्त । ततो वैरवदेवी समभवत्तद्वा वैरस्पत्या सोऽन्तोऽन्तोहि गृहस्पतिः ॥
 त यः सहस्रं वा भूयो वा दद्यात् । स एनाः सर्वा आलभेत सर्वं वै तस्य
 भवति सर्वं जितं यः सहस्रं वा भूयो वा दद्यात् सर्वमेता एवमेव यथापूर्वं मैत्रावरुण-
 शप्तेऽथ वैरवदेवीमथ वैरस्पत्यम् ॥ ११ ॥ अगो ये दीर्घसत्रमासीरन् । संव-
 वा भूयो वा तद्वनाः सर्वा आलभेरन्तसर्वं वै तेपामातुं भवति सर्वं जितं ये
 सत्रमासते संवत्स्रं वा भूयो वा सर्वमेता एवमेव यथापूर्वम् ॥ १२ ॥ अथोद-
 नीयपेष्टया यजते । स आग्नेयं पञ्चकपालं पुरोडाशं निर्वपति तस्य पृथ-

मासुः सुर्वस्यैवापरी वैष्णव वारुण्यऽर्चा यद्वाऽहं किं चाच्छति वरुण एवेदं
 मार्षयति ययोरोजसा स्फुभिता रुजाः सि वीर्येभिर्वीरुतमा शविष्ठा । या पु-
 तेऽश्वपतीता मुशेभिर्विष्णुऽश्वगन्धरुणा पूर्वहूताविति यज्ञो वै विष्णुस्तस्यैतदाच्छति
 णो वाऽ आर्पयिता तद्यस्याश्चैतदेवताया आच्छति यो च देवतापूर्यति ता-
 मापवेतद्भाभ्यां निपज्यत्युभाभ्यां सुदधाति ॥ ७ ॥ अथोऽश्वभ्येव मृशेत् ।
 आदिवमग्न्यङ्गस्तनो मा इविणमष्ट मनुष्यानन्तरिक्षमग्न्यङ्गस्तनोमा इविणमष्ट
 तन्पृथिवीमग्न्यङ्गस्तनो मा इविणमष्ट यं कुं च लोकमग्न्यङ्गस्तनो मे भद्रम-
 दित्येवैतदाह ॥ ८ ॥ तदस्पैतद्वारुणिराह । किं स मयनेत यो यज्ञस्य ऋद्धया
 पीयान्मयेत यज्ञस्य वाऽश्वं ऋद्धया श्रेयान्भवाप्नोत्येतद् स्म स तदभ्याह यदेता
 आशिष उपगच्छति ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ८ [५. ७.] ॥

तद्यज्ञेनतिरात्रे सहस्रं दृदाति । तदेवा साहस्री क्रियते स मयमेऽहंस्त्रीणि च शतानि
 यति त्रयास्त्रिंशं तं चैत्रमेव द्वितीयेऽहं स्त्रीणि च शतानि नृपति त्रयास्त्रिंशं शतं चैत्रमेव
 तीयेऽहं स्त्रीणि च त्रयशतानि नृपति त्रयास्त्रिंशं शतं त्रयाष्ट्रिंशं साहस्रयतिरित्येते ॥ १ ॥
 वा वै त्रिरुपास्यादित्याहुः एतद्वचस्यै रूपनममिषेति रोहिणीह त्वेवोपध्वस्ता स्वाहेत-
 द्वास्यै रूपनममिव ॥ २ ॥ सास्यादुमवीता । वाग्वाऽप्या निद्वानेन यस्ताहस्प्रातयाम्नी
 ऽहंयं वाग्वायातयाम्पुमवीता तस्मादुमवीता स्यात् ॥ ३ ॥ तां प्रथमेऽहमेव ।
 वाग्वाऽप्या निद्वानेन यस्ताहस्री तस्या एतत्सहस्रं वाचः प्रजातं पुरा ईषति परचादेना
 नातमन्वेत्पुत्रं पुत्रेनाम हस्येत्पूर्वमहास्ये प्रजातमिति परचादेष्टान्वेति सोऽप्या मीणा-
 म्मैवोचमऽपुत्रेनामृषयेत्पूर्वमहास्ये प्रजातमिति पशु. देष्टान्वेति ॥ ४ ॥ तामृचरेण
 विधुनि । द्वाक्षणेनुग्नीधं द्रोणकलशमवपापयति यज्ञो वै द्रोणकलशो ऋद्धेना-
 तदृश्यति ॥ ५ ॥ आनिघ्नकलशम् । मष्टात्ताविशन्तिरुन्दव इति रिरिचान् इव वा-
 ण्य भवति यः सहस्रं दृदाति तमेवैतद्विरिचानं पुनराप्याययति यदाहानप्र-
 कलशं मष्टात्ताविशन्तिरुन्दव इति ॥ ६ ॥ पुनरुर्वा निवर्तयेति । तद्विरिचानं पु-
 नराप्याययति यदाह पुनरुर्वा निवर्तयेति ॥ ७ ॥ मानः सहस्रं धुच्छेति । तन्म-
 स्तेण रिरिचानं पुनराप्याययति यदाह मानः सहस्रं धुच्छेति ॥ ८ ॥ उग्रभारा-
 यपरसो पुनर्माविशवाद्रपिगिवि । तदेव गिरिचानं पुनराप्याययति यदाह पुनर्मा-
 विशवाद्रपिगिवि ॥ ९ ॥ अथ तक्षिणे इत्येऽष्टावयति । इहे इने इव्ये इव्ये
 इन्द्रेऽप्योते ऽदिति सरस्वति मरि विधुनि । एतानेऽमृष्येनामानि देवेभ्योना

भवत्यग्निर्वै सर्वे यज्ञा अग्नौ हि सर्वान्यज्ञांस्तन्वते ये च पाकयज्ञा
 ज्येवैतत्पुनरारभते तथास्यायातयामा यज्ञो भवति तथोऽत्रस्मान्पराह
 ॥ तद्यत्पञ्चकपालः पुरोडाशो भवति । पञ्चपदाः पङ्क्तयो याज्यान्-
 को वै यज्ञस्तद्यज्ञमेवैतत्पुनरारभते तथास्यायातयामा यज्ञो भवति त
 राह भवति ॥ १४ ॥ तस्य हिरण्यं दक्षिणा । आग्नेयो वा
 यग्नेरेतो हिरण्यं तस्माद्धिरण्यं दक्षिणानदान्वा सह बहेनाग्नेयो
 यस्य बहं भवति ॥ १५ ॥ अथो चतुर्गृहीतमेवाज्यं गृहीत्वा । वैष्ण
 विष्णो विक्रमस्वोरु ज्ञाय नस्कृधि । घृतं घृतयोने पिव प्र म र
 हेति यज्ञो वै विष्णुस्तद्यज्ञमेवैतत्पुनरारभते तथास्यायातयामा यज्ञो
 स्मान्पराह भवति तत्रो यच्छन्नुयात्तदद्यानादक्षिणं हविः स्था
 देवैपोदवसानीयेष्टिः संतिष्ठतेऽथ सायमाहुतिं जुहोति कालऽप्य ।
 ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [५. १.] ॥

वशां प्रालभन्ते । तामालभ्य संज्ञपयन्ति संज्ञप्याह वषामुत्तिष्ठेद्युत्तिष्ठ वषा-
 र्णी गर्भमेष्ट्वै ब्रूयात्स यदि न विन्दन्ति किमांशेयन्यद्यु विन्दन्ति तत्र प्राय
 क्षिः क्रियते ॥ १ ॥ न वै तदवकल्पते । यदेकां मन्यमाना एकमेवैतया चरे
 मन्यमाना ब्रान्यामिव चरेयु स्थालीं चैवोष्णीपं चोपकल्पयित्वै ब्रूयात् ॥
 य वषया चरन्ति । यथैव तस्यै चरणं वषया चारिवाध्वर्युश्च यजमानश्च पुनरेतः
 आहाध्वर्युर्निरूहंतं गर्भमिति तं ह नोदरतो निरूहेद्वार्ताया वै मृताया उदरतो
 निरूहन्ति यत्र वै गर्भः समृद्धो भवति मज्जनेन वै स तर्हि मर्यद्भूति तमपि वि-
 मृज्य धोणी मन्मथं निरूहितवै ब्रूयात् ॥ २ ॥ तं निरूहमाणमभिमन्त्रयते । पु-
 नरु त्रमास्यो गर्भो इति जरायुणा सहेति स यदाहंजात्वति प्राणमेवास्मिन्नेतद-
 धाति दृशमास्य इति यदा वै गर्भः समृद्धो भवत्यथ त्रमास्यस्तमेतदप्यदशमा-
 स्यं मन्तं मन्त्रेणैव यजुषा त्रमास्यं करोति ॥ ४ ॥ जरायुणा सहेति । तद्यथा
 त्रमास्यो जरायुणा सहेत्यादेव मेतदाह यथायं वायुर्जति यथा समुद्र एजतीति
 प्राणमेवास्मिन्नेतद्व्यायं दृशमास्योऽष्टमजरायुणा सहेति तद्यथा दृशमास्यो
 जरायुणामष्टमं मन्तं मन्तदाह ॥ ५ ॥ तदाहः ऋग्यजुर्गर्भं कुर्यादित्यन्नादहं ज्ञेवास्याव-
 तं गुरुं परं तं तं मरुतानामवदानं तद्वत्तया न कुर्यादितु छेपोऽविकृताहो भवत्य-

सुकृतं वृतादिति बोधेरिति वैनानि ह्याऽभ्यस्यैदेवत्र नामानि सा यानि ते देवत्रा
 नामानितैर्मा देवेभ्यः सुकृतं वृतादित्येवैतदाह ॥ १० ॥ तामयार्जन्ति । सा यश्च
 पुरुषाभिर्वाता प्राचीनात्तत्र विद्यादरात्सीदयं यजमानः कल्याणं लोकमनैर्पादिति
 यद्युदीचीयाच्छेयानस्मिन्ल्लोके यजमानो भविष्यतीति विद्याद्यदि प्रतीचीयादि-
 भ्यतिज्विल-इव धान्यतिज्विलो भविष्यतीति विद्याद्यदि दाक्षिणेयात्क्षिमेऽस्मा-
 र्लोकाद्यजमानः प्रैष्यतीति विद्यादेतानि विज्ञानानि ॥ ११ ॥ तथा एतास्ति-
 अस्तिस्मात्क्षिप्रं शतृषि भवन्ति । तास्वेतामुपसमाकुर्वन्ति वि वाऽएतां विराजं
 घृहन्ति यां व्याकुर्वन्ति विच्छिन्नोऽएषा विराड्या विवृढा दृशातरा वै विरादत्तकृ-
 त्स्मां विराजं संदधाति तां होत्रे दद्याद्धोता हि साहस्रस्तस्मात्तां होत्रे द-
 द्यात् ॥ १२ ॥ द्वौ बोधेतारौ कुर्वीत । तयोर्यतरो नाश्रावयेत्तस्माऽएनां दद्या-
 द्दृष्टो वाऽएष उभेता य आत्विक्मन्नाश्रावयति व्यूढोऽएषा विराड्या वि-
 वृढा तुदृष्टं द्यावैतद्वृष्टं दधाति ॥ १३ ॥ तदाहुः । न सहस्रेऽधिकं च न द-
 द्यात्सहस्रेण ह्येव सर्वान्कामानाप्नोतीति तुदु होवाचासुरिः काममेव दद्यात्सहस्रे-
 णाह सर्वान्कामानाप्नोति कामेनोऽभ्यस्येतरदत्तं भवतीति ॥ १४ ॥ अथ यदि
 इयं वा युक्तं दास्यन्त्स्यात् । यद्वा वशाये वा वपायां हुतायां दद्यादुदवसात्री-
 यायां वेष्टी ॥ १५ ॥ स वै दक्षिणान्वन । अन्यूना दशतो नयेद्यस्माऽएकां
 दास्यन्त्स्याद्दशभ्यस्तेभ्यो दशतमुपावर्तयेद्यस्मै द्वे दास्यन्त्स्यात्पञ्चभ्यस्तेभ्यो
 दशतमुपावर्तयेद्यस्मै तिस्रो दास्यन्त्स्यात्त्रिभ्यस्तेभ्यो दशतमुपावर्तयेद्यस्मै पञ्च
 दास्यन्त्स्याद्वाभ्यां ताभ्यां दशतमुपावर्तयेदेवमा शताक्षथो हास्येयान्यूना विरा-
 द्मुत्तिम्लोके कामदुषा भवति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [५. ८.] चतुर्थः
 मपाठकः ॥ काण्डकासंख्या १२५ ॥

अथैतद्वादशादेन व्यूढद्वन्दसा यमते । तदग्रहान्वयहति व्यूढत उद्गाता च
 होता च त्वन्दाधेति स एष प्रज्ञात एव पूर्वस्वयं हो भवति समूहछन्दा स्तदैन्द्रवा-
 पश्यान्गृह्णाति ॥ १ ॥ अथ चतुर्थेऽहन् व्यूढति । प्रहान्वयहन्ति त्वन्दाधेति
 तुनाग्रयणाग्रान्गृह्णाति मात्रापत्यं वाऽएतच्चतुर्थमहभवत्यात्मा वाऽआग्रयण आत्मा
 वै वत्रातिम्यन्नादाग्रयणाग्रान्गृह्णाति ॥ २ ॥ नृं गृहीत्वा न सादयति । प्राणा
 वै नृसा नृवान्नोऽपानानि मोहयेद् माणान्यत्सादयेत्तं धारयन् एवोपासतं-
 स्य पश्यान्गृह्णात्यथ पदा पश्यान्गृह्णात्यथ यज्वेनस्य कालस्तदेन धि हिंकृत्य सादय-

[illegible]

त्ययैतत्प्रज्ञातमेव पञ्चममहर्भवति तदैन्द्रवायवाग्रान्गृह्णाति ॥ ३ ॥ अथ षष्ठेऽह-
 न्ब्यूहति । महान्ब्यूहन्ति छन्दाधिसि तच्छुक्राग्रान्गृह्णाति तैन्द्र वाऽपतत्पृष्ठमहर्भवत्प
 वै शुक्रो य एष तपत्येष उऽपवेन्द्रस्तस्माच्छुक्राग्रान्गृह्णाति ॥ ४ ॥ तं गृहीत्वा नृसादयति ।
 प्राणा वै महा नेत्राणान्मोहयानीति मोहयेद् प्राणान्यत्सादयेत्तं धारयन्त एवोपा-
 सन्तुऽथ महान्गृह्णात्यथ यदा महान्गृह्णात्यथ यत्रैतस्य कालस्तदेनध सादयति ॥
 अथ सप्तमेऽहन्ब्यूहति । महान्ब्यूहन्ति छन्दाधिसि तच्छुक्राग्रान्गृह्णाति वार्हतं
 ऽपतत्सप्तममहर्भवत्पेष वै शुक्रो य एष तपत्येष उऽपव वृहस्तस्माच्छुक्राग्रान्गृह्णा-
 ॥ ५ ॥ तं गृहीत्वा नृ सादयति । प्राणा वै महा नेत्राणान्मोहयानीति मोहयेद्
 णान्यत्सादयेत्तं धारयन्त एवोपासन्तेऽथ महान्गृह्णात्यथ यदा महान्गृह्णात्यथ
 यत्रैतस्य कालस्तदेनध सादयत्ययैतत्प्रज्ञातमेवाष्टममहर्भवति तदैन्द्रवायवाग्रान्-
 गृह्णाति ॥ ७ ॥ अथ नवमेऽहन्ब्यूहति । महान्ब्यूहन्ति छन्दाधिसि तदाग्रयणाः
 न्गृह्णाति जागते वाऽपतत्तृतीयमहर्भवत्यात्मा वाऽग्राग्रयणः स वै वाऽह्ममात्मा
 गच्छस्मादाग्रयणाग्रान्गृह्णाति ॥ ८ ॥ तं गृहीत्वा नृ सादयति । प्राणा वै महा
 त्प्राणान्मोहयानीति मोहयेद् प्राणान्यत्सादयेत्तं धारयन्त एवोपासन्तेऽथ महान्-
 गृह्णात्यथ यदा महान्गृह्णात्यथ यत्रैतस्य कालस्तदेनध हिकृत्य सादयति ॥ ९
 तदाहुः । न व्यूहं महान्प्राणा वै महा नेत्राणान्मोहयानीति मोहयेद् प्राणा
 द्वयैरेक्ष्मान् व्यूहेत् ॥ १० ॥ तद्व व्यूहेदेव । अङ्गानि वै महाः क्रामे वाऽह्ममा-
 त्मानि व्यस्पासन्ते ते तस्माद् व्यूहेदेव ॥ ११ ॥ तद्व मैव व्यूहेत् । प्राणा वै प्र-
 नेत्राणान्मोहयानीति मोहयेद् प्राणान्यव्यूहेत्स्मान् व्यूहेत् ॥ १२ ॥ किं नृ
 भ्रातृभ्योः । यद्व्राता च होता च छन्दाधिसि व्यूहेत् एतद्वाऽग्रयणव्यूहति प्रा-
 न्यदैन्द्रवायवाग्रान्मातःसवने गृह्णाति शुक्राग्रान्माध्यन्दिने सवनस्याग्रयणाग्र-
 तीपसवने ॥ १३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [५. ९.]

यदि सोममपहरेयुः । विशावतेच्छति म्यात्स यदि विन्दन्ति किष्वादिपेरन्य
 न विन्दन्ति तत्र प्रापधितिः क्षिपते ॥ १ ॥ द्रव्यानि वै फान्गुनानि । लोहित
 प्याणि चारुणपुष्पाणि च स ग्रान्यरुणपुष्पाणि फान्गुनानि तान्यधिपुष्पादेव वै हं
 मस्य न्यहो यदरुणपुष्पाणि फान्गुनानि तस्मादरुणपुष्पाण्यधिपुष्पात् ॥ २ ॥ य-
 रुणपुष्पाणि न विन्देयुः । रेपनहृतमधिपुष्पायुत्र वै गावर्गी सोममच्छापतत्स-
 द्मा हरन्त्ये सोमस्याधेशुरपतच्छयेन हृतमपवत्स्याच्छेपनहृतमधिपुष्पात् ॥ ३ ॥

प्रति स यदेवात्र क्षणते वा वि वा लिशनेऽपुनमायुर्द्विरयं तदपुनमायुःप्रत्य-
 से ॥ ८ ॥ तदु होवाच बुद्धिस्त आश्वतरारिवः । उच्यते गृह्णीयात्ताभिपुण्या-
 दभिपुण्वन्ति वाऽअन्याभ्यो देवताभ्यस्तदगुया ततः करोति यथो चान्याभ्यो
 देवताभ्योऽथ यदुच्छति तदेवास्याभिपुतं भवतीति ॥ ९ ॥ तदु होवाच याज्ञ-
 ष्वक्यः । अभ्येव पुण्यान्न सोम इन्द्रममुतो ममाद नावस्त्राणो मयवानथ
 सुतास इत्युपिणाभ्यनूक्तं न वाऽअन्यस्यै कस्यै चन देवतायै सकृदभिपुणोति
 तदन्यथा ततः करोति यथो चान्याभ्यो देवताभ्यस्तस्मादभ्येव पुण्यादिति ॥ १० ॥
 तस्य द्वादश प्रथम गर्भाः । पष्ठौहो वृक्षिणा द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य संव-
 त्सरः प्रजापतिः प्रजापतिरथशुस्तदेन प्रजापतिं करोति ॥ ११ ॥ शतम् २८०० ॥
 नासां द्वादश गर्भाः । तारश्चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशतिर्वै संवत्सरस्यार्धमासाः
 संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिरथशुस्तदेन प्रजापतिं करोति ॥ १२ ॥ तदु ह
 कौकूतः । चतुर्विंशतिर्मेवताः प्रथमगर्भाः पष्ठौहीर्क्षिणा द्वादशपञ्च पञ्चविंश-
 शथे हिरण्यमेतदु ह स ददौ ॥ १३ ॥ स वा ऽप्य न सर्वस्येव ग्रहीतव्यः ।
 आत्माद्यस्यैव यो न्वेव ज्ञातस्तस्य ग्रहीतव्यो यो वास्यः प्रयः स्याथो वानूचानो-
 ऽनूक्तेनैनं प्राप्नुयात् ॥ १४ ॥ सहस्रे ग्रहीतव्यः । सर्वं वै सहस्रथ सर्वमेव सर्ववेदसे
 ग्रहीतव्यः सर्वं वै सर्ववेदसथ सर्वमेव विश्वजिति सर्वपृष्ठे ग्रहीतव्यः सर्वं वै
 विश्वजित्सर्वपृष्ठः सर्वमेव वाजपेये राजसूये ग्रहीतव्यः सर्वथ हि तत्सत्रे ग्रहीतव्यः
 सर्वं वै सत्रथ सर्वमेव एतानि ग्रहणानि ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [१.१.]

एतं वाऽपते गच्छन्ति । पद्भिर्मार्सैर्य एष तपति ये संवत्सरमासते तदुच्यतऽप्य
 सामतो यथैतस्य रूपं क्रियतऽउच्यतऽअच्छोऽयैतदेव यजुष्टः पुरश्चरणतो यदेतं गृ-
 ह्णन्त्येतेनोऽप्येनं गच्छन्ति ॥ १ ॥ अथातो गृह्णात्येव । उदु त्यं जातवेदसं
 देवं वहन्ति केतवः । इशे विश्वाय सूर्यम् । उपयामगृहीतोऽसि सूर्याय त्वा भ्रा-
 जार्यैष ते योनिः सूर्याय त्वा भ्राजयेति ॥ २ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [६.२.] ॥ ॥

अथातः परवयनस्यैव । पुरवेकादिशिन्यैवेयात्स आग्नेयं प्रथमं पशुपालभते-
 ॥ १ ॥ अथातो गृह्णात्येव । उदु त्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः । इशे विश्वाय सूर्यम् । उपयामगृहीतोऽसि सूर्याय त्वा भ्रा-
 जार्यैष ते योनिः सूर्याय त्वा भ्राजयेति ॥ २ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [६.२.] ॥ ॥

न हर्त न विन्देयुः । आदारानभिपुणया यत्र वै यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत तस्य
 विज्यमुप्यस्तत आदाराः समभवंस्तस्मादादारानभिपुणयाव ॥ ४ ॥ यथा-
 न विन्देयुः । अरुण दूर्वा अभिपुणया देवै सोमस्य न्यङ्गो यदरुणदूर्वास्त-
 रुणदूर्वा अभिपुणयाव ॥ ५ ॥ यदरुणदूर्वा न विन्देयुः । अपि यानेव क-
 रितान्कुशानाभिपुणया च त्राप्येकामेव गां दद्यादथावभृथा देवो देत्य पुनर्दी-
 पुनर्यज्ञो ह्येव तत्र प्रायश्चित्तिरिति न सोमापहतानाम् ॥ ६ ॥ अथ कलशदि-
 यदि कलशो दीयंता नुलिप्यध्वमिति प्रयातस यद्यनुलभेरनप्रसृतमांशं वाञ्छति
 ता तदन्यैरेकधनैरभ्युन्नीय यथाप्रभावं प्रचरेयुर्यद्यु नानुलभेरन्नाप्रयणस्यैव प्रस-
 न्यैरेकधनैरभ्युन्नीय यथाप्रभावं प्रचरेयुः स यद्यनीतासु दक्षिणांसु कलशो दी-
 त्राप्येकामेव गां दद्यादथावभृथा देवो देत्य पुनर्दीक्षेत पुनर्यज्ञो ह्येव तत्र प्रायश्चित्ति-
 त नु कलशविराम ॥ ७ ॥ अथ सोमोतिरिक्तानां । यद्यग्निष्टोममतिरिच्येत प-
 त एवोक्त्यं गृहीयाद्यद्युक्त्यमतिरिच्येत षोडशिनमुपेयुर्यदि षोडशिनमति-
 त द्वात्रिमुपेयुर्यदि द्वात्रिमतिरिच्येता हरुपेयुर्न स्त्रेवातीरेकोऽस्ति ॥ ८ ॥ ब्रा-
 म् ॥ २ ॥ [५. १०] पञ्चमोऽध्यायः [२९]

प्रजापतिर्वा ऽप्य यदध्वशुः सोऽर्यैष आत्मैवात्मा ह्यध्वं प्रजापतिस्तदस्यैतमात्मानं
 वेदन्ति यत्रैतं गृह्णन्ति तस्मिन्नेतान्माणा न्दधाति यथा-यथैते प्राणा ब्रह्मा व्या-
 ष्यायन्ते स इ मरुतनुरेव गुणमानोऽपुष्पिन्ल्लोके समभवति ॥ १ ॥ तदारम्भण-
 त् । यत्रैतं गृह्णन्त्येव तदनारम्भणमिव यत्रैतं न गृह्णन्ति तस्माद्धा ऽध्वशुं
 गृह्णाति ॥ २ ॥ तं वा ऽर्थादुभ्यरेण प्रात्रेण गृह्णाति । प्रजापतिर्वा एष प्रा-
 जापत्य उदुम्बरस्तस्मादुदुम्बरेण प्रात्रेण गृह्णाति ॥ ३ ॥ तं वै चतुः सक्तिना
 प्रात्रेण गृह्णाति । प्रयोवाग्ने लोकास्तदिमानेव लोकांस्तिसृभिर्गन्धोति प्रजा-
 पतिर्वाऽग्नीर्गन्धोत्तरं चतुर्गन्धोत्तरं प्रजापतिमेव चतुर्धर्माणोति तस्माच्चतुः सक्तिना
 प्रात्रेण गृह्णाति ॥ ४ ॥ स वै तूर्णमिव प्रावाणमादत्ते । तूर्णमध्वशुश्चैवपति
 तूर्णमप उग्रमिव तूर्णमिषय स कृदधिपुणोति तूर्णमिषमनवानञ्जुहोति तदनं
 प्रजापतिं करोति ॥ ५ ॥ अथास्याध्वं हिरण्यं बद्धं भवति । तदुपनिघति स यदे-
 योऽध्वं चतुः वा तिरा निगतेऽपृतप्रागृर्हिरण्यं तदपृतप्रागुरात्मन्धत्ते ॥ ६ ॥ त-
 त् । १५ राव सोमनास्तिनिः । काममेव प्रापयात्काममुदन्यायद्धं तूर्णं जुहोति
 प्रजापतिं करोति ॥ ७ ॥ अथास्याध्वं हिरण्यं बद्धं भवति । तदुपनि

लेभेत तद्विस्त्रलोमयदाग्नेय मग्निष्टोमऽआलेभेत यद्युवध्यः स्यादैन्द्राग्नं द्वितीयमा-
 भेतैन्द्राग्नाग्निं ह्युक्थानि यदि पांडशीस्यादैन्द्रं तृतीयमालभेतेन्द्रो हि पांडशी य-
 रात्रः स्यात्सारस्वतं चतुर्थमालभेत वाग्वै सरस्वती योषा वै वाग्योषा रात्रिस्त-
 ष्ठा यथं यज्ञक्रतून्व्यावर्तयत्येतानि त्रीण्ययनानि तेषां यतमृत्कामयेत तेनेयाद्वाऽ
 इषालम्भ्यौ पशू सौर्यं द्वितीयं पशुमालभेत वैपुवतेऽहन्प्राजापत्यं महाव्रते ॥ १॥
 ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [६. ३.] ॥

अथातो महाव्रतीयस्यैव । प्रजापतेर्ह वै प्रजाः ससृजानस्य पूर्वाणि विसृष्टं
 सुः स विसृष्टैः पूर्वभिर्न शशाक स्रष्टुं ततो देवा अर्चन्तः धाम्पनाभे-
 स्तु ऽएतं महाव्रतीयं ददृशुस्तस्माद्वह्मस्तेनास्य पूर्वाणि समदधुः ॥ १ ॥
 स्रष्टुं हितैः पूर्वभिः । इदमन्नाद्यमभ्युत्तस्यौ यदिदं प्रजापतेरन्नाद्यं यद्वै मनुष्याणां
 प्रशानं तदेवानां व्रतं महत्वाऽइदं व्रतमभूद्येनायत्तं समहास्तेति तस्मान्महाव्रतीयो न
 म ॥ २ ॥ एवं वाऽएते भवन्ति । ये संवत्सरमासते यथैव तत्प्रजापतिः प्र-
 सृजान आसीत्स यथैव तत्प्रजापतिः संवत्सरेऽन्नाद्यमभ्युदतिपुदेवमेवैतुऽएतत्
 वत्सरेऽन्नाद्यमभ्युत्तिप्रति येषामेवं विदुषामेवं ग्रहं गृह्णन्ति ॥ ३ ॥ तं वाऽइन्द्रा-
 यैव विप्रुधे गृह्णीयात् । सर्वा वै तेषां मृधो हता भवन्ति सर्वं जितं ये संवत्सरमा-
 सते तस्माद्विप्रुधे वि न इन्द्र मृधो जहि नीचा यच्छ पृतन्यतः । योऽअस्मांराऽ
 अभिवास्तत्यधरं गमया तुमः । उपयाम गृहीतोऽमीन्द्राय त्वा विप्रुधऽएष ते यो
 निरिन्द्राय त्वा विप्रुधऽइति ॥ ४ ॥ अथो विश्वकर्मणे । विश्वं वै तेषां कर्म
 कृतं सर्वं जितं भवति ये संवत्सरमासते तस्माद्विश्वकर्मणे वाचस्पतिं विश्वकर्मा-
 णमृतये मनोनुवं वाजेऽअद्या हुवेम । स नो विभ्यानि हवनानि जोषाद्विश्वशम्भूव-
 से साधुकर्मा । उपयाम गृहीतोऽमीन्द्राय त्वा विश्वकर्मणऽएष ते योनिर्इन्द्राय
 त्वा विश्वकर्मणऽइति ॥ ५ ॥ यद्युऽएतेन्द्रो वैश्वकर्मणीं विद्यात् । तथैव गृह्णीया-
 द्द्विश्वकर्मणऽविषा यथेनेन प्रातारग्निन्द्रमकृणोरवधृषम् । तस्मै त्रिशः समनमन्त
 पूर्वोरयमृधो विद्व्यो यथासत् । उपयाम गृहीतोऽमीन्द्राय त्वा विश्वकर्मणऽएष
 ते योनिर्इन्द्राय त्वा विश्वकर्मणऽइति ॥ ६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ [६. ४.] ॥

एतरे प्रहः । य एष तपति येनेषाः सर्वाः प्रजा गृहीतास्तस्मादाहुर्महान्गृह्णी-
 म इति चाग्निं प्रगृहीताः सन्त्य इति ॥ १ ॥ वागेव प्रहः । वाचा हीदथ सर्वं गृ-
 हीतं हिन्व तपद्वाप्रहः ॥ २ ॥ नार्मेव प्रहः । नाम्ना हीदथ सर्वं गृहीतं हि-

स गदेवात्र क्षणने वा वि वा लिशनेऽपुनयागुर्द्विषयं तदपुनमायुराऽपुन्य-
 ॥ ८ ॥ तद् होवाच बुद्धिल आश्वतरारिवः । उद्यत्यैव गृह्णीयाणाभिपुणया-
 पुण्यवन्ति वाऽअन्याभ्यो देवताभ्यस्तद्वन्मया ततः करोति यथो चान्याभ्यो
 ताभ्योऽथ यद्यद्यच्छति तदेवास्याभिपुनं भवतीति ॥ ९ ॥ तद् होवाच शाङ्ग-
 ऋषः । अथेव पुण्यवान्न सोम इन्द्रप्रसूतो ममाद न्नाग्रस्ताणो मयवानथ
 स इत्युपिणाभ्यन्तं न वाऽअन्यस्यै क्रूर्यै च न देवतायै सकृदभिपुण्योति
 न्यथा ततः करोति यथो चान्याभ्यो देवताभ्यस्तद्वन्मात्रभ्येव पुण्यवाति ॥ १० ॥
 स द्वादश प्रथम गर्भाः । पष्ठौष्ठो दक्षिणा द्वादश वै प्रासाः संबत्सरस्य संव-
 तः प्रजापतिः प्रजापतिरथेऽशुस्तदेनं प्रजापतिं करोति ॥ ११ ॥ शतम् २८०० ॥
 तां द्वादश गर्भाः । तारचतुर्विंशतिरचतुर्विंशतिर्वै संबत्सरस्यार्धमासाः
 तसदः प्रजापतिः प्रजापतिरथेऽशुस्तदेनं प्रजापतिं करोति ॥ १२ ॥ तद् इ
 क्रूरः । चतुर्विंशतिर्मेवताः प्रथमगर्भाः पष्ठौहीर्दक्षिणा द्वादशपञ्च पञ्चविंश
 थिरपपेतुद् इ स ददौ ॥ १३ ॥ स वा ऽएष न सर्वस्यैव ग्रहीतव्यः ।
 त्याग्यैष यो न्वेव ज्ञातस्तस्य ग्रहीतव्यो यो वास्य । प्रयः स्याद्यो बानूचानो-
 क्तेनैव मामुदात् ॥ १४ ॥ सहस्रे ग्रहीतव्यः । सर्वे वै सहस्रस्यैव सर्वेषु सर्ववेदसे
 तव्यः सर्वे वै सर्ववेदस्यैव सर्वेषु विरवज्जिति सर्वेषु ग्रहीतव्यः सर्वे वै
 रवजित्सर्वेषुः सर्वेषु वाजयेये राजसूये ग्रहीतव्यः सर्वेऽहि तत्सत्रे ग्रहीतव्यः
 वै सत्रस्यैव सर्वेषु पत्नानि ग्रहणानि ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [१.१.]

एतं वाऽएते गच्छन्ति । पद्भिर्मासैर्य एष तपति ये संबत्सरमासते तदुच्यतेऽएष
 मतो यथैतस्य रूपं क्रियतऽउच्यतेऽअक्तोऽयं तदेव यजुष्टः पुरश्चरणतो यदंतं य-
 स्त्येतेनोऽप्येनं गच्छन्ति ॥ १ ॥ अथातो गृह्णात्येव । उदु त्वं जातवेदसं
 वहन्ति केतवः । दशे विश्वाय सूर्यम् । उपयामगृहीतोऽसि सूर्याय त्वा आ-
 येष ते योनिः सूर्याय त्वा आजायेति ॥ २ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [६.२.] ॥ ॥

अथातः परवपनस्यैव । पुरवेकादशिन्यैवेयात्स आग्नेयं प्रथमं पशुमालभते-
 वारुणम् पुनराग्नेयमवमेवैतया पुरवेकादशिन्येयात् ॥ १ ॥ अथोऽअग्न्यै-
 वममेवाहरहः पशुमालभेत् । अग्निर्वै सर्वा देवता अग्नौ हि सर्वाभ्यो देवता-
 यो जुह्वतीन्द्रो वै यशस्य देवता तत्सवाध्वैवैतदेवता नापराध्नोति यो च यशस्य
 वता तां नापराध्नोति ॥ २ ॥ अथाव स्तोमायनस्यैव । आग्नेयमग्निष्टोमऽ-

तद्यन्ताम ग्रहो बहूनां वै नामानि विष्णो नस्तेन ते न गृहीता भवन्ति ॥ ३ ॥
 अन्नमेव ग्रहः । अन्नेन हीदध्वमर्च्य गृहीतं तस्माद्यावन्तो नोऽशनमश्नन्ति ते ।
 सर्वे गृहीता भवन्त्येवैव स्थितिः ॥ ४ ॥ स य एष सोमग्रहः । अन्नं वाऽप्य
 यस्यै देवतायाऽप्येतं ग्रहं गृह्णाति सास्मै देवतैवेन ग्रहेण गृहीता तं कामध्वं स
 र्धयति यत्काम्या गृह्णाति स उद्यन्तं वादित्यमुपतिष्ठतेऽस्तं यन्तं वा ग्रहोऽस्य
 मनयात्पां गृहाणांमावदोमा प्रापविति यं द्विष्यादमावस्मै कामो मा समर्धी
 वा न ह्रैवास्मै स कामः समृध्यते यस्माऽएवमुपतिष्ठते ॥ ५ ॥ ब्राह्मणम् ॥
 [६. ५] ॥

देवा इ वै यन्तवान्ताः । तेऽमुररक्षमेभ्य आसक्ताहिभयोचकुस्ते हो
 कोनो दक्षिणत आसिष्यतेऽथाभयेऽनाष्टुऽउत्तरतो यज्ञमुपचरिष्याम इति ॥ १ ॥
 ते होचुः । य एव नो वीर्यवत्तमः स दक्षिणत आस्तामथाभयेऽनाष्टुऽउत्तर
 त यज्ञमुपचरिष्याम इति ॥ २ ॥ ते होचुः । इन्द्रो वै नो वीर्यवत्तम इन्द्रो दक्षिणत
 आस्तामथाभयेऽनाष्टुऽउत्तरतो यज्ञमुपचरिष्याम इति ॥ ३ ॥ ते इन्द्रमूचुः । त्वं वै नो
 वीर्यवत्तमोऽसि त्वं दक्षिणत आस्तामथाभयेऽनाष्टुऽउत्तरतो यज्ञमुपचरिष्याम इति
 ॥ ४ ॥ स होवाच । किं मे ततः स्यादिति ब्राह्मणः च्छ्वेऽस्यात् ते प्रक्षसां तऽऽति
 तस्माद्ब्राह्मणा च्छ्वेऽसिन् ग्रहीत इन्द्रो ब्रह्मा ब्राह्मणादितीन्द्रस्येपा स इन्द्रो दक्षि-
 णत आस्तामथाभयेऽनाष्टुऽउत्तरतो यज्ञमुपचरेत्तस्मात् एव वीर्यवत्तमः स्यात् दक्षि-
 णत आसीतामथाभयेऽनाष्टुऽउत्तरतो यज्ञमुपचरेयुषो पुं ब्राह्मणानामनूयान्तमः स एषां
 वीर्यवत्तमोऽथ यदिदं य एव कथं ब्रह्मा भवति कुविन्त्पणीयास्तमिति तस्मात् एव
 वीर्यवत्तमः स्यात् दक्षिणत आसीतामथाभयेऽनाष्टुऽउत्तरतो यज्ञमुपचरेयुस्तस्माद्ब्रा-
 ह्मणा दक्षिणत आसतेऽथाभयेऽनाष्टुऽउत्तरतो यज्ञमुपचरन्ति ॥ ५ ॥ स यथाह ।
 प्रक्षन्तस्तोप्यामः प्रशास्तारिति तद्ब्रह्मा जपत्येनं ते देव सविनर्यज्ञं प्राहुर्यदस्यने ग्र-
 हणे । तेन यज्ञमव तेन यज्ञपति तेन मामव । स्तुत सविनुः यस्य चऽऽति सोऽग्रावेव बन्धु-
 र्तेन ग्वेवभूयिष्ठा-इत्योपचरन्ति ॥ ६ ॥ अन्नेन त्वेवोपचरेत् । देव सविनरेतद्बु-
 द्धस्यते इति तत्सवितारं प्रसवाणोपधावति स हि देवानां प्रसविना बृह-
 स्पते इति बृहस्पतिर्देवानां प्रसा तय एव देवानां प्रसा तस्मात्प्रवेतया-
 इ तस्मादाह बृहस्पते इति ॥ ७ ॥ अयं मैचारहस्यो ब्रह्मणि । प्रमत्तं देवेन स-
 वित्रा जुष्टं विशावहणाभ्याश्रिति तत्सवितारं प्रसवाणोपधावति स हि देवानां

यदित्येतेन हर्तुं न विन्देयुः । आदारानभिपुणयाश्च वै यद्वस्य शिष्टे
 यो र ओज्यमुप्यतुत आदाराः सुप्रभवंस्तस्मादादारानभिपुणयाव
 दारान् विन्देयुः । अरुण दूर्वा अभिपुणयादेव वै सोमस्य न्यवे
 स्मादरुणदूर्वा अभिपुणयात् ॥ ५ ॥ यदरुणदूर्वा न विन्देयुः ।
 अ हरितान्कुशानाभिपुणयात्तत्राप्येकामेव गां दद्यादथावभृगा
 सेत पुनर्यज्ञो णव तत्र प्रायश्चित्तिरिति नु सोमापहतानाम् ॥ ६ ॥ अथ स्व
 राम् । यदि कलशो दीयेतानुलिप्सध्वमिति व्यासस्य घृतलेपेन मृगयात् कल
 माध्रंवा तदन्यैरेकधनैरभ्युन्नीय यथाप्रभावं प्रचरेयुर्घृतं नातुलेपेन मृगयात् कल
 न्यान्यैरेकधनैरभ्युन्नीय यथाप्रभावं प्रचरेयुः स यद्यनीतासु दक्षिणाम् बन्धु
 त तत्राप्येकामेव गां दद्यादथावभृगादेवोदेत्य पुनर्दीक्षेत् पुनर्यज्ञो णव तत्राप्ये
 रिति नु कलशद्विराम ॥ ७ ॥ अथ सोमैतिरिक्तानां । यथाग्निं नुनैर्युग्मं वेद
 तभुत एवोक्थ्यं गृहीयाद्यद्युक्थ्यमनिरिच्येत षोडशिनमुनेर्युग्मं वेद
 च्येत सात्रिमुपेयुर्गदं सात्रिमतिरिच्येनाइरुनेपुनस्तेचानैरेकोदस ॥ ८ ॥
 णम् ॥ २ ॥ [५. १०] पञ्चनोध्यायः [२२]

सविता जुष्टं मित्रावरुणाभ्यामिति मित्रावरुणौ त्रैमेत्रावरुणस्य देवते तत्रेऽप्यमै-
त्रावरुणस्य देवते ताभ्यामेवैतत्प्राह तस्मादाह जुष्टं मित्रावरुणाभ्यामिति ॥ ८ ॥
प्राग्वणम् ॥ ८ [६.६.] ॥

अथी वै विद्या । अथो यजूंषि सामानीयमेवऽर्चोऽस्याध्वं अर्चति यो-
ऽर्चति स वागेवऽर्चो वाचा अर्चति योऽर्चति सोऽन्तरिक्षमेव यजूंषि द्यौः
सामानि सैषा अथी विद्या सौम्येऽध्वरे प्रयुज्यते ॥ १ ॥ इममेव लोकमृचा जु-
यति । अन्तरिक्षं यजुषा द्विमेव साम्ना तस्माद्यस्यैका विद्यानूक्ता स्यादन्वेवापी-
तारयोर्निर्मितं विवक्षतेऽमेव लोकमृचा जुयत्यन्तरिक्षं यजुषा द्विमेव साम्ना ॥ २ ॥
तद्धा ऽएतव । सहस्रं वाचः प्रजातं द्वेऽहन्द्रस्तृतीये तृतीयं विष्णुर्धृचश्च सामानि
चेन्द्रो यजूंषि विष्णुस्तस्मात्सदस्यृक्षसामाभ्यां कुर्वन्त्येन्द्रध्वं हि सदा ॥ ३ ॥
अथैतं विष्णुं यजुम् । एतैर्यजुभिः पुर-इवैव विभ्रति तस्मात्पुरश्चरणं नाम ॥ ४ ॥
वागेवऽर्चश्च सामानि च । मन एव यजूंषि सा यत्रयं वागासीत्सर्वमेव तत्रा-
क्रियत सर्वं प्राज्ञायताथ यत्र मन आसीन्नैव तत्र किं चनाक्रियत न प्राज्ञायत नो
हि मनसा ध्यायतः क्रश्चुनाजानाति ॥ ५ ॥ ते देवा वाचमनुयन् । प्राची मेहीदं
प्रक्षपयेति सा होवाच किं मे ततः स्यादिति यत्किञ्चावपदकृतध्वं स्वाहाकारेण
यज्ञे हूयते तत्तद्वति तस्माद्यत्किञ्चावपदकृतध्वं स्वाहाकारेण यज्ञे हूयते तदाच-
सा प्राची मैतसैतत्प्राज्ञपयद्वितीयं कुरुतेतीयं कुरुतेति ॥ ६ ॥ तस्मादु कुर्वन्त्येव-
र्चा हविर्धाने । प्रातरनुवाकमन्वाह सामिधेनीरन्वाह प्रावणोऽभिष्टौत्येवध्वं हि स-
पुनावृभवताम् ॥ ७ ॥ तस्मादु कुर्वन्त्येव सदासि । यजुषौदुम्बरीमुच्छ्रयन्ति सदा
संमिष्यन्ति विष्णुयानुपकिरन्त्येवध्वं हि सयुजावृभवताम् ॥ ८ ॥ तदाऽएतत्सद-
परिश्रयन्ति । एतस्मै मिथुनाय तिर-इवेदं मिथुनं चर्याताऽवति व्यृद्धं वाऽएतन्मि-
थुनं यदन्यः पश्यति तस्माद्यद्यपि जायापती मिथुनं चरन्ती पश्यन्ति व्येव द्रवत
आग एव कुर्वते तस्माद्वारेण सदाः प्रेक्षमाणं द्रूयान्मा प्रेक्षथा इति यथा ह मि-
थुनं चर्यमाणं पश्येदेवं तत्कामं द्वारेण देवकृतध्वं हि द्वारम् ॥ ९ ॥ एवमेवैतद्वि-
धानं परिश्रयन्ति । एतस्मै मिथुनाय तिर-इवेदं मिथुनं चर्याताऽवति व्यृद्धं वाऽ
एतन्मिथुनं यदन्यः पश्यति तस्माद्यद्यपि जायापती मिथुनं चरन्ती पश्यन्ति व्येव
द्रवत आग एव कुर्वते तस्माद्वारेण हविर्धानं प्रेक्षमाणं द्रूयान्मा प्रेक्षथा इति
यथा ह मिथुनं चर्यमाणं पश्येदेवं तत्कामं द्वारेण देवकृतध्वं हि द्वारम् ॥ १० ॥

तद्धाऽएतद्वृषा सोम योषामृचः । मृदस्यध्येति तस्मान्मिथुनादिन्द्रो जातस्तेजसो
 वै तेत्तेजोजातं यद्वचश्च साम्नश्चेन्द्र इन्द्र इति होतृमाचक्षते य एष तृपति ॥११॥
 अथैनद्वृषा सोमः । योषा अगो हविर्धानेऽध्येनि तस्मान्मिथुनाच्चन्द्रमा जातो-
 ऽन्नाद्वै तद्वचं जातं यद्वचश्च सोमाच्च चन्द्रमारचन्द्रमा होतृस्यालं य एष तृपति
 तद्यजमानं चैवैतज्जयत्यन्नायं चास्मै जनयत्यृचश्च साम्नश्च यजमानं जनय-
 त्यव्यश्च सोमाच्चास्माऽन्नायम् ॥१२॥ यजुषा इ वै देवाः । अग्रे यज्ञं तेनिरेऽथऽ
 र्चाय साम्ना तदिदमप्येतर्हि यजुषेवाग्रे यज्ञं तन्वतेऽथऽर्चाय साम्ना यजो इ वै
 नामैतद्यजुर्गृहेति ॥ १३ ॥ यत्र वै देवाः इषा विद्याः क्रामान्दुदुहे तद् यजुर्वि-
 द्यैव भूषिष्ठान्क्रामान्दुदुहे सा निर्धीततमेवास सा नेतरे विद्ये प्रत्यासृ नान्तरिक्ष-
 लोक इतरौ लोकौ प्रत्यास ॥ १४ ॥ ते देवा अक्रामयन्त । कथं न्वियं विद्येतरे
 विद्ये प्रतिस्थात्कथमन्तरिक्षलोक इतरौ लोकौ प्रतिस्थाश्रिति ॥ १५ ॥ ते होचुः ।
 उपाधश्चैव यजुर्भिश्चराम तुत एषा विद्येतरे विद्ये प्रतिभविष्यति ततोऽन्तरिक्षलोक
 इतरौ लोकौ प्रतिभविष्यतीति ॥ १६ ॥ तेरुपाधश्चरान् । आप्याययन्तेवैनानि
 तत्तत् एषा विद्येतरे विद्ये प्रत्यासीत्ततोऽन्तरिक्षलोक इतरौ लोकौ प्रत्यासीत्त-
 स्माद्यजुःपि निरुक्तानि सन्त्यनिरुक्तानि तस्मादयमन्तरिक्षलोको निरुक्तः स-
 न्ननिरुक्तः ॥ १७ ॥ स य उपाधेषु यजुर्भिश्चरति । आप्याययन्तेवैनानि स ताग्ये-
 नमापानीन्याप्याययन्त्यथ य उवैधुरानि रुज्जग्येनैनानि स ताग्येनैरुज्जाणिरुज्ज-
 यन्ति ॥ १८ ॥ वृगेवर्चश्च सामानिच । एन एव यजुःपि स यऽश्चक्षा च सा-
 म्ना च चरन्ति वाक्ते भवन्त्यथ ये यजुषा चरन्ति एनस्ते भवन्ति तस्मान्नानभि-
 शेषितमध्वर्युणा किंचन क्रियते यदेवाध्वर्युणाहानुर्माह यनेत्युभे तं कुर्वन्ति य-
 ऽश्चक्षा कुर्वन्ति यदेवाध्वर्युणाह सोमः एवमऽउषावर्तध्वमित्युभे तं कुर्वन्ति ये
 साम्ना कुर्वन्ति नो ह्यनभिगतं एनसा वाचुदति ॥ १९ ॥ तद्धाऽएतन्मनोऽन-
 र्युः । पुर-इव चरति तस्मात्पुरश्चरणं नाम पुर-इव इ वै श्रिया यशमा भवति
 य एवमेतद्धेद ॥२०॥ तद्धाऽएतदेव पुरश्चरणम् । य एष तृपति स एतस्मैवाजुता
 परेदमृदं एतर्वैतस्मैवाजुतमन्वावर्तेन प्रतिगार्थितस्मैवाजुतमन्वावर्तेन प्रदध्मन्त्ये-
 वाजुतमन्वावर्तेन स एष भर्ता स यो हेतुं विजानेतस्याजुता गन्तोति चरितुं श-
 क्यतीति इह भार्गवान् भर्तुम् ॥ २१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ [६. ७.] ॥

या वै दीक्षा गग निषत् । कस्यं तस्मादेनानान्वऽस्मादथ एततो यज्ञं

देवानिति विन्दन्ति हि देवान्स्वर्ज्योतिरिति त्रिभिर्धनमुपावपन्ति स्वेष्टेते ज्योति-
 र्येते भवन्ति तद्यदेवैतस्य साम्नोरूपं तदेवैते भवन्ति ये सत्रमासते ॥ १२ ॥
 ते वक्षिणस्य द्विर्धनस्य । अधोऽधोऽक्षर्यन्ति स यथाहिस्त्वचो निर्मुच्येते-
 वथे सर्वस्मात्पाप्मनो निर्मुच्यन्तेऽतिच्छन्दसा सर्पन्त्येषा वै सर्वाणि छन्दाऽसि
 यदतिच्छन्दास्तथैनान्पाप्मा नान्वस्मेति तस्माद्विच्छन्दसा सर्पन्ति ॥ १३ ॥ ते
 सर्पन्ति । युवं तमिन्द्रापर्वता पुरोयुधा यो नः पृतन्यादुप तं तमिद्धत वृज्जेण तं
 तमिद्धतम् । दूरे चक्षाय छन्तसद्गहने यद्विनक्षन् । अस्माकं शश्वन्परि शूर विश्रुतो
 दर्मा दर्पाष्ट विश्रुत इति ॥ १४ ॥ ते प्राञ्च उपनिष्कामन्ति । ते पुरस्तात्पत्युश्चः
 सुदः सम्पुपद्यन्ते पश्चाद्धं प्राञ्चस्तथैत्युमाना अथैवथ सत्रोपधाने ॥ १५ ॥ ते
 यथाधिष्ण्यमेवोपविशन्ति । देवभ्यो ह वै वाचो इतोऽभिजितोऽपचिकमिषां
 चकार स इमामेव पराकृत्यसिमृत्सादियं वै वाक्कस्या एव इतो यदोपधयो यमन-
 स्पतयस्तमेतेन साम्नाप्नुवन्तम् एनानाप्तोऽभ्यावर्तत तस्मादस्यामूर्ध्वा ओपधयो
 ज्ञापन्तऽऊर्ध्वा वनस्पतयस्तथोऽर्ध्वेतेभ्य एतदाचा इतोऽभिजितोऽपचिकमिषति
 स इमामेव पराकृतिसिद्धस्ततीयं वै वाक्कस्या एव इतो यदोपधयो यमनस्पतयस्तु
 मेतेन साम्नाप्नुवन्ति स एनानाप्तोऽभ्यावर्तत तस्मादस्यामूर्ध्वा ओपधयो ज्ञापन्त
 ऊर्ध्वा वनस्पतयः ॥ १६ ॥ संपराश्या श्रुत्वा स्तुवते । इयं वै पृथिवी संपराशी
 तदुत्तरेवैतस्त्वमपनुवन्ति स्वयम्भस्तुतमनुपगीतं यथा नान्य उपभृणुवाद्भि हि रे-
 चयेद्यद्वन्यः मस्तुयादतिरेचयेद्यद्वन्य उपगायेदतिरेचयेद्यद्वन्य उपगृणुयात्तस्मात्स्व-
 यम्भस्तुतमनुपगीतम् ॥ १७ ॥ अतर्होतृन्तोता व्याचष्टे । एतदेवैतस्तुतमनुगृह्यमनि
 यदि होता न विद्यायदुपतिष्ठां चक्षीत होतुस्त्वेव व्याह्वानम् ॥ १८ ॥ यथाऽऽ-
 र्योः प्रतिगृहः । अस्मात्पुरिमे यजमाना भद्रमेवोपगृह्णिहि कन्याणामुपैतुमानुपै-
 वाचो वदति ॥ १९ ॥ अथ वाकोवाचये द्रष्टव्यं वदन्ति । सर्वं वै तुराभानं भवति
 सर्वं जितं ये सत्रमासतेऽचारिण्यर्जुनैस्तत्रान्यादंस्त्ववास्तुतयाऽधिमिषुर्ध्व-
 रतया आपस्तववास्तुतयास्तोषत सामभिस्तत्तान्यादंस्त्ववास्तुतयाऽधिमिषुर्ध्व-
 म्मनवध्वं भवति यदाकोवाचये प्राज्ञायं तदेवैतान्पुवन्ति नद्वयस्त्वने ॥ २० ॥
 औदुम्बरीमुपसध्मं यथा यद्वन्ति । त्रिदुन्ति वाऽन्ते यद्वन्ति र्वन्ति ये वाऽना
 पक्षे तन्वते वाग्नि यद्वन्ति येषां पूर्वैर्द्व एव वाचयन् आसते वाचन्याऽवस्त्वया-
 णीनशपातदाम्मोचरस्यस्तववेऽष्टाव सर्वे इत्यन्ता भवन्त्यष्टावः सः सर्वेऽष्टाव
 शर्षपया वाचन्यापावदन्ति तदापीनशपातदाम्मोचरस्यः स्तववे ॥ २१ ॥

मित्रावरुणाभ्यामिति मित्रावरुणी शुभेवानरुणस्य देवते तयोऽप्युपै-
ते ताभ्यामेवैतत्प्राह तस्मादाह गुहं मित्रावरुणाभ्यामिति ॥ ८ ॥
[६.६.] ॥

विद्या । अथो यजूंश्चपि सामानीयमेव ऽर्चोऽस्मात् यजति शे-
मेव ऽर्चो वाचा ह्यर्चति योऽर्चति सोऽन्तरिक्षमेव यजूंश्चपि वा-
चा त्रयी विद्या साम्येऽध्वरे प्रगुज्यते ॥ १ ॥ इमेव लोकमृचा क-
तरिक्षं यज्ञपा द्विमेव साम्ना तस्माद्यस्यैका विद्यान्का स्यात्तन्नेवार्थ-
तं विवक्षते इमेव लोकमृचा जगत्पन्तरिक्षं यज्ञपा द्विमेव साम्ना ॥ २ ॥
तत् । सहस्रं वाचः प्रजातं द्वेऽन्द्रस्तृतीये तृतीयं विष्णुर्धृत्वथ सामानि
यजूंश्चपि विष्णुस्तस्मात्सदस्यकृत्सामाभ्यां कुर्वन्त्येन्द्रं हि सदा ॥ ३ ॥
वेष्णुं यज्ञम् । एतैर्यजुर्भिः पुर-इवेव विभ्रति तस्मात्पुरश्चरणं नाम ॥ ४ ॥
र्चथ सामानि च । मन एव यजूंश्चपि सा यंत्रयं वागासीत्सर्वमेव तत्रा-
सर्वं प्राज्ञायताथ यत्र मन आसीन्नैव तत्र किं चनाक्रियत न प्राज्ञायत नो-
नसा ध्यायतः कश्चनाजानाति ॥ ५ ॥ ते देवा वाचममुचयन् । प्राची प्रोदि-
येति सा होवाच किं मे ततः स्यादिति यत्किञ्चावपदकृतं स्वाहाकारेण
हूयते तत्तदिति तस्माद्यत्किञ्चावपदकृतं स्वाहाकारेण यज्ञे हूयते तदा-
प्राची प्रेतैस्तत्प्राज्ञपयद्वितीवं कुरुतेतीवं कुरुतेति ॥ ६ ॥ तस्मादु कुर्वन्त्ये-
व हविर्धने । प्रातरनुवाकमन्वाह सार्धमेधनीन्वाह प्राणोऽभिष्टौत्येवधं हि
जावुभवताम् ॥ ७ ॥ तस्मादु कुर्वन्त्येव सदासि । यजुर्षोदुम्बरीमुन्मूयन्ति
मिम्वन्ति विष्णयानुपकिरन्त्येवधं हि सयुजावुभवताम् ॥ ८ ॥ तदाऽपतन्-
परिश्रयन्ति । एतस्मै मिथुनाय तिर-इवेदं मिथुनं चर्याताऽऽति व्यृद्धं वाऽपतन्-
धुनं यदन्यः पश्यति तस्माद्यद्यपि जायापती मिथुनं चरन्ती पश्यन्ति व्येव इति
आग एव कुर्वते तस्माद्वद्वारेण सदाः प्रेक्षमाणं म्र्यान्मा प्रेक्षया इति यथा इति
धुनं चर्यमाणं पश्येदेवं तत्कामं द्वारेण देवकृतं हि द्वारम् ॥
एतन्मिथुनं यदन्यः पश्यति तस्माद्यद्यपि जाया-
द्रवत आग एव कुर्वते तस्माद्वद्वारेण इति
यथा इति मिथुनं चर्यमाणं पश्येदेवं

अदुम्बरीमन्वारभ्यासते । अन्नं वाऽऊर्गुदुम्बर ऊर्जैवैतद्वाचमाप्याययन्ति ॥२२॥
 तेऽस्तमिते प्राञ्च उपनिष्क्रामन्ति । ते जघनेनाहवनीयमासतेऽग्नेः हविर्धाने तु-
 न्वाचंयमानेव वाचंयमः प्रतिप्रस्थाता वसतीवरीभिरभिपरिहरति ते यत्कामा आसीर-
 स्तेन वाचं विसृजेरङ्कामैर्ह स्म वै पुरऽर्पयः सत्त्रमासतेऽसौ नः कामा स नः स-
 मृध्यतामिति यद्युऽअनेककामाः स्युर्लोककामा वा प्रजाकामा वा पशुकामा
 वा ॥ २३ ॥ अनेनैव वाचं विसृजेरन् । भूर्भुवः स्वारिति तत्सत्येनैवैतद्वाचधे स-
 मर्थयन्ति तथा समृद्धयाशिष आशासते सुप्रजाः प्रजाभिः स्यामेति तत्प्रजाप्राशा-
 सते सुवीरा वीरैरिति तद्वीरान्नाशासते सुपोषाः पोषैरिति तत्पुष्टिप्राशासते ॥२४॥
 अथ गृहपतिः सुव्रतयामाह्वयति । यं वा गृहपतिर्द्रूयात्पृथगु हवैके सुव्रतयामा-
 ह्वयन्ति गृहपतिस्त्वेव सुव्रतयामाह्वयेद्यं वा गृहपतिर्द्रूयात्तस्मिन्समुपहवामि
 समिधोऽभ्यादधति ॥ २५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ११ [६.९] ॥ पञ्चमः प्रपाठकः ॥
 कण्डिका संख्या १२६ ॥ षष्ठोऽध्यायः [३०] ॥ अस्मिन्काण्डे कण्डिका
 संख्या ६४८ ॥ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणे ग्रहनाम चतुर्थ काण्डं समाप्तम् ॥ ४ ॥

यन्ति समृद्धं हनन्ते कुर्वन्ति समृद्धैरान्विन्दत्यर्तुका इ भवन्त्यपि इ तमर्थं समृद्धिं विन्दति
यस्मिन्नर्थे यजन्ते ये तथा कुर्वन्त्येति द्वितीयमयनम् ॥ १२ ॥ अथेवं तृतीयम् । गृहपतेरेवा-
ययोः संबदन्ते य इतोऽग्निर्जनिष्यते स नः सह यदनेन यज्ञेन जेष्यामोऽनेन पशुवन्धेन
तृणः सह सह नः साधुकृत्या य एव पापं करवत्तस्यैव तद्वित्येवमुक्ता गृहपतिरेव प्र-
थमः समारोहयतेऽथेतरेभ्यः समारोहयति स्वयं वैव समारोहयन्ते तऽऽयायन्ति यत्र
प्राजापत्येन पशुना यच्चयमाणा भवन्ति मधित्वोपसमाधायोद्धृत्याहवनीयं यजन्तऽ
एतेन प्राजापत्येन पशुना ॥ १३ ॥ तस्य शिरो निदधति । तेपां यदि तद्दृष्ट्वा ज्ञानसमैत्य-
णिष्वेवाग्नीन्तमारोहयथायथं विप्रेत्य जुहति ॥ १४ ॥ अथ यद्दृष्ट्वा दीक्षासमैति ।
गृहपतेरेवाययोः संबदन्ते य इतोऽग्निर्जनिष्यते स नः सह यदनेन यज्ञेन जेष्यामोऽनेन
सत्रेण तृणः सह सह नः साधुकृत्या य एव पापं करवत्तस्यैव तद्वित्येवमुक्ता गृहपति-
रेव प्रथमः समारोहयतेऽथेतरेभ्यः समारोहयति स्वयं वैव समारोहयन्ते तऽऽयाय-
न्ति यत्र दीक्षिष्यमाणा भवन्ति मधित्वोपसमाधायोद्धृत्याहवनीयं दीक्षन्ते तेपा-
समान आहवनीयो भवति समानो गार्हपत्यो दीक्षोपसत्सु ॥ १५ ॥ अथ यद्दृष्ट्वा
क्रपो भवति । तद्दृष्ट्वा गार्हपत्यां चितिमुपदधात्पथेतरेभ्य उपवसथे धिष्यन्तैर्सा
नानां काले प्राच्यैः पत्न्य उपसमायन्ति प्रजहत्येतमपरमग्निं । हुतऽएव वैसा
ने ॥ १६ ॥ राजानं प्रणयति । उद्यत एवैष आग्नीध्रीयोऽग्निर्भवत्यथैनः
कैकमेवोन्मुकमात्राय यथाधिष्यं विप्रापन्ति तत्तत्कृतं नाकृतं यन्ता-
धिष्यन्ता भवन्ति वरीयानाक्काशोऽस्तवरे चरणोपस्थ यज्ञानापुरोडाशाभू-
हविरुच्छिद्यमस्तस्मात्प्राप्ताऽऽति ॥ १७ ॥ अथ येन सत्रेण देवाः । क्षिप्रऽएव ।
प्राप्तमप्राप्ततेषां क्षितिप्रजघ्नैषाभिषं क्षितिस्तद्वत् उद्यतऽएकगृहपतिका च
देवा एकपुरोडाशा एकधिष्यन्ताः क्षिप्रऽएव पाप्मानमप्राघ्नत क्षिमे प्राप्ता-
यन्त तथोऽप्येवैतऽएकगृहपतिका एकपुरोडाशा एकधिष्यन्ताः क्षिप्रऽएव पाप्मा-
नमपघ्नते क्षिमे प्रजायन्ते ॥ १८ ॥ अथादः पूर्वस्मिन्नुदीचीनवधंशा शाला भ-
वति । तन्मानुषं समान आहवनीयो भवति नाना गार्हपत्यास्तद्विकृष्टं गृहपतेरेव
गार्हपत्ये जायन्त्या पत्नीः संयाजयन्त्या ज्येष्ठे तरे मतिरयजन्तऽआसते तद्विकृष्टम् ॥ १९ ॥
अथात्र प्राचीनवधंशा शाला भवति । तदेवत्र समान आहवनीयो भवति स-
मानो गार्हपत्यः समान आग्नीध्रीयस्तदेतत्सत्रं समृद्धं यथैकाहः समृद्ध एवं तस्य
न हलास्ति तस्यैवैव सप्तान्या वृष्टदन्त्याधिष्येभ्यः ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ १० ॥
[६. ८.] ॥

अथ पञ्चमं काण्डम्

ओ३म् । देवाश्च वाऽअसुराश्च । उभये प्राजापत्याः पस्पृधिर ततोऽसुरा अति-
 पानेनैव कस्मिन्नु वयं जुहुयामेति स्वेष्टेवास्वेपु जुह्वन्श्चेकुरोऽतिमानेनैव पुराचभूयु-
 स्तस्माज्जातिमन्येत पराभवस्य हैतन्मुखं यदातिमानः ॥ १ ॥ अथ देवाः । अन्यो
 ऽन्यस्मिन्नेव जुह्वतश्चेकुरेभ्यः प्राजापतिरात्मानं प्रददा यज्ञो वैपामास यज्ञो हि
 देवानामुभयम् ॥ २ ॥ ते होचुः । कस्य न इत्वं भविष्यतीति ते मम ममेत्येव न स
 म्पादयाञ्चकुस्ते हासम्पाद्योचुराजिमेवास्मिन्नभाषहे स यो न उज्जेप्यति तस्य
 इत्वं भविष्यतीति तथेति तस्मिन्नाजिमाजन्त ॥ ३ ॥ स बृहस्पतिः । सवितारमे-
 मसवायोपाधावत्सविता वै देवानां मसवितेत्वं मे प्रमुखं स्वत्पसूत इदमुज्जयानीं
 तद्दस्मै सविता मसविता प्रागुवच्छत्सवितृप्रसूत उदजयत्स इदं सर्वमभवत्स इद-
 धं सर्वमुदजयत्प्रजापतिधं ह्युदजयत्सर्वमु ह्येवं प्रजापतिस्ते नेष्टैवैतामवोर्ध्वा दिशमु-
 क्रामच्छस्माधरच वेद यच्च नैवोर्ध्वा बृहस्पतेर्दिगित्येवाहुः ॥ ४ ॥ तथे ह स्म पु-
 वानपेयेन यजन्ते । एताध ह स्मैवोर्ध्वा दिशमुत्क्रामन्ति तत औपाविनैव जानधु-
 येन प्रत्यवरुदं ततोऽर्वाचीनं प्रत्यवरोहन्ति ॥ ५ ॥ तेनेन्द्रोऽयजत । स इद-
 म् सर्वमभवत् स इदधं सर्वमुदजयत्प्रजापतिधं ह्युदजयत्सर्वमु ह्येवं प्रजाप-
 तिस्तेनेष्टैवैतामवोर्ध्वा दिशमुदक्रामत् ॥ ६ ॥ शतम् २९०० ॥ तथे ह स्म पु-
 वानपेयेन यजन्ते । एताध ह स्मैवोर्ध्वा दिशमुत्क्रामन्ति तत औपावि-
 नैव जानधुतेयेन प्रत्यवरुदं ततोऽर्वाचीनं प्रत्यवरोहन्ति ॥ ७ ॥ स यो वानयो-
 यजते । स इदधं सर्वं भवति स इदधं सर्वमुज्जयति प्राजापतिधं ह्युज्जयति सर्वमु-
 वेदं प्रजापतिः ॥ ८ ॥ तदाहुः । न वानपेयेन यजेत सर्वं वाऽप्य इदमुज्ज-
 यो वानपेयेन यजते प्राजापतिधं यज्जयति सर्वमु ह्येवं प्रजापतिः स इद न हि-
 परिशिनष्टि तस्येश्वरः प्रजा णापीयसी भवितोऽस्ति ॥ ९ ॥ तद् वै यजेत ।
 ऽप्यमेतं यज्ञं यत्सं विपुर्ध्वं यजुष्टः सामनो ये यज्जयस्तऽप्येन पानेयपुरेण
 त्वेवैतस्य यज्ञस्य समृद्धिर्देनं विद्याधसो याजयन्ति तस्मादु यजेतैव ॥ १० ॥
 स वाऽप्य ब्राह्मणस्यैव यज्ञः । यदेनेन बृहस्पतिरयजत ब्रह्महि बृहस्पतिर्ब्रह्म
 ब्राह्मणोऽथो राजन्यस्य यदेनेन्द्रोऽयजत चरधं रोन्द्रः सतधं राजन्यः ॥ ११ ॥

माध्यन्दिनीये ॥

नेता भवति स तस्मादेगान्यन्तीत्याहुः ॥ १ ॥ या इ
तदुपनं तत्सत्रायणमथ यत्ततो यशस्योदृचं गृत्वोच्छिष्ट-
मुदस्थुरित्याहुरिति नु पुरस्ताद्वदन् ॥ २ ॥ अथ दी-
त । ते युद्यष्टिं चेष्यमाणा भवन्सरणिष्वेवाग्नीन्तसमारो-
माजापत्येन पशुना यक्ष्यमाणा भवन्ति मथित्वोपस-
यजन्तऽप्येन प्राजापत्येन पशुना ॥ ३ ॥ तस्य
तेषां यदि तद्वहदीक्षा न समैत्यरणिष्वेवाग्नीन्तसमारो-
पति ॥ ४ ॥ अथ यद्वहरेषां दीक्षा समैति । अरणिष्वेवाग्नी-
न्ति यत्र दीक्षिष्यमाणा भवन्ति गृहपतिरेव प्रथमो मन्थते म-
तरेषामर्था दक्षिणत उपविशन्त्यर्था उत्तरतो मथित्वोपसमा-
धायापसमायन्ति गृहपतेर्गार्हपत्यं गृहपतेरेव गार्हपत्यादुद्धृत्वा-
तेषां समान आहवनीयो भवति नाना गार्हपत्या दीक्षापस-
यद्वहरेषां क्रयो भवति । तद्वहर्गार्हपत्यां चितिमुपदधात्यथेतरेभ्य
यान्वैसर्जिनानां काले प्राच्यः पृत्य उपसमायन्ति प्रजहत्येता-
रेव वैसर्जिने ॥ ५ ॥ राजानं प्रणयति । उद्यत एवैष आग्नी-
तऽप्यैकमेवोन्मुकमाधाय यथाधिष्यत्युं विपरायन्ति तैरेव ते
रोति इ स्माह याज्ञवल्क्यो ये तथा कुर्वन्तीत्येतन्वैकप्रयनम् ॥
पम । अरणिष्वेवाग्नीन्तसमारोहोपसमायन्ति यत्र प्राजापत्येन
भवन्ति मथित्वोपसमाधायादुद्धृत्वाहवनीयं यजन्तऽप्येन प्राजा-
पति ॥ ६ ॥ तस्य शिरो निदधति । तेषां यदि तद्वहदीक्षा न समैत्यर-
मारोह यथायथं विपरित्यज्जहति ॥ ६ ॥ अथ यद्वहरेषां दीक्षा समैति ।
वाग्नीन्तसमारोहोपसमायन्ति यत्र दीक्षिष्यमाणा भवन्ति गृहपतिरेव प्र-
थेतऽप्येते पर्युपविश्य मन्थन्ते ते जातं-जातमेवानुप्रहरन्ति गृहपतेर्गार्हपत्ये
न गार्हपत्यादुद्धृत्वाहवनीयं दीक्षन्ते तेषां समान आहवनीयो भवति
गार्हपत्यो दीक्षोपसमस्तु ॥ १० ॥ अथ यद्वहरेषां क्रयो भवति । तद्वहर्गार्ह-
चितिमुपदधात्यथेतरेभ्य उपवसथे चिष्णवान्वैसर्जिनानां काले प्राच्यः पृत्य
मायन्ति प्रजहत्येतत्परमग्निं हुतऽप्येव वैसर्जिने ॥ ११ ॥ राजानं प्रणया-
त एवैष आग्नीध्रियोऽग्निर्भवत्यथेतऽप्यैकमेवोन्मुकमाधाय यथाधिष्यत्युं विपरा-

व राजसूयं । राजा वै राजसूयेनेष्ट्वा भवति न वै ब्राह्मणो राज्यायाल-
वै राजसूयं परं वाजपेयं ॥ १२ ॥ राजा वै राजसूयेनेष्ट्वा भवति ।
वाजपेयनावरं हि राज्यं परं साम्राज्यं कामयेत वै राजा सम्राट् भ-
वरं हि राज्यं परं साम्राज्यं न सम्राट् कामयेत राजा भवितुम्-
हि राज्यं परं साम्राज्यं ॥ २६ ॥ स यो वाजपेयेनेष्ट्वा सम्राट्
। स इदं सर्वं संवृद्धं स कर्मणः - कर्मणः पुरस्तादेतां
मीमाहुतिं जुहोति देव सवितः प्रसव यज्ञं प्रसव यज्ञपतिं भगायेति-
४ ॥ तद्यथैवादो बृहस्पतिः । सवितारं प्रसवायोपाधावत्सविता वै देवा-
सवितेवं मे प्रसव त्वत्प्रसूत इदमुज्जयानीति तदस्मै सविता प्रसविता प्रा-
सवितुमसूत उदजयदेवमेवैष एतत्सावितारमेव प्रसवायोपाधावति सविता वै
प्रसवितेवं मे प्रसव त्वत्प्रसूत इदमुज्जयानीति तदस्मै सविता प्रसविता प्रा-
सवितुमसूत उज्जयति ॥ १५ ॥ तस्मादाह । देव सवितः प्रसव यज्ञ-
पतिं भगाय । दिव्योगन्धर्वः केतपूः केतनः पुनातु वाचस्पतिर्वाजं नः स्वदत्तु
ते मजापतिर्ध्वं वाचस्पतिरन्नं वाजः मजापतिर्न इदमद्यान्नं स्वदत्त्वित्ये-
व स एतामेवाहुतिं जुहोत्या श्वःसत्याया एतद्धस्यैतत्कर्मारब्धं भवति प्र-
एतं यज्ञं भवति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

अष्टंशं गृह्णाति । सर्वत्वा यैव तस्माद्वा ऽ अष्टंशं गृह्णात्य-
ज्ञानानेवाग्निष्टोमिकान्गृह्णात्याग्रयणात् ॥ १ ॥ अथ पृष्ठा-
णाति । तद्यदेवंतेर्देवा उदजयस्तदेवैष एतैरुज्ज यति ॥ २ ॥ अथ
गुणं गृह्णाति । तद्यदेवैतेनेन्द्र उदजयस्तदेवैष एतेनोज्ज यति ॥ ३ ॥
अथानुज्य यानपेयग्रहान्गृह्णाति । धुवसदं त्वा नृपदं मनःसदमुपया-
नोऽग्निन्द्राय त्वा नृष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा जुष्टममिति
रत्येषां वै लोकानामयमेव ध्रुव इयं पृथिवीममेवैतेन लोकमुज्जयति ॥ ४ ॥
सदं त्वा नृनसदं व्योमसदमुपयामगृहीतोऽग्निन्द्राय त्वा नृष्टं गृह्णाम्येष-
निरिन्द्राय त्वा नृष्टममिति सादयत्येषां वै लोकानामयमेव व्योमेदमन्तरिक्ष
मेवैतेनोज्जयति ॥ ५ ॥ पृथिविसदं त्वान्तरिक्षसदं दिविसदं देवसदं नाकस-
दमगृहीतोऽग्निन्द्राय त्वा नृष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा नृष्टममिति
रत्येषां वै देवसन्नाहसदेषु एव देवलोकं देवलोकमेवैतेनोज्जयति ॥ ६ ॥
अथमनुज्यम यं मयं सन्नं सप्ताहिनमपथं इतस्य यो इतस्तं वो

यन्ति समृद्धं हेन ते कुर्वन्ति समृद्धेनान्विन्दत्यर्तुका इ भवन्त्यपि इ तमर्भं समृद्धिन्दति
यस्मिन्मर्धे यजन्ते ये तथा कुर्वन्त्येतद्वितीयमयनम् ॥ १२ ॥ अथेवं तृतीयम् । गृहपतेरेवा-
पयोः संवदन्ते य इतोऽग्निर्जनिष्यते स नः सह यदनेन यज्ञेन जेष्यामोऽनेन पशुवन्धेन
तुल्यः सह सह नः साधुकृत्या य एव पापं कर्तव्यस्यैव तद्वित्येवमुक्त्वा गृहपतिरेव प्र-
थमः समारोहयतेऽधेतरेभ्यः समारोहयति स्वयं वैव समारोहयन्ते तऽआयन्ति यत्र
प्राजापत्येन पशुना यच्च्यमाणा भवन्ति मयित्वोपसमाधायोद्धृत्याहवनीयं यजन्तऽ
एतेन प्राजापत्येन पशुना ॥ १३ ॥ तस्य शिरो निदधाति । तेषां यदि तद्गृहं दीक्षासमैत्य-
णिष्वेवाग्नीन्समारोहय यथायथं विपरेत्य जुह्वति ॥ १४ ॥ अथ यद्गृहेषां दीक्षासमैति ।
गृहपतेरेवापयोः संवदन्ते य इतोऽग्निर्जनिष्यते स नः सह यदनेन यज्ञेन जेष्यामोऽनेन
सत्रेण तुल्यः सह सह नः साधुकृत्या य एव पापं कर्तव्यस्यैव तद्वित्येवमुक्त्वा गृहपति-
रेव प्रथमः समारोहयतेऽधेतरेभ्यः समारोहयति स्वयं वैव समारोहयन्ते तऽआय-
न्ति यत्र दीक्षिष्यमाणा भवन्ति मयित्वोपसमाधायोद्धृत्याहवनीयं दीक्षन्ते तेषां
समान आहवनीयो भवति समानो गार्हपत्यो दीक्षापसत्सु ॥ १५ ॥ अथ यद्गृहेषां
क्रपो भवति । तद्गृहं गार्हपत्यां चितिमुपदधात्यधेतरेभ्य उपवसथे धिष्यन्वैसर्जि-
नानां काले प्राच्यैः पत्न्य उपसमायन्ति प्रमदत्येतमपरमग्निं हुतऽएव वैसर्जि-
न्ते ॥ १६ ॥ राजानं प्रणयति । उद्यत एवैष आग्नीध्रीयोऽग्निर्भवत्यथैनऽए-
कैकमेवोन्मुकमादाय यथाधिष्यं विपरायन्ति तत्तत्कृतं नाकृतं यन्ताना-
धिष्यन्ता भवन्ति वरीयानाक्राशोऽसत्वारि चरणोयत्यथ यज्ञानापुरोडाशाभूयो-
हविर्बुध्न्यमसत्समाप्याऽऽति ॥ १७ ॥ अथ येन सत्रेण देवाः । क्षिप्रऽएव पा-
प्मानमप्राघ्नतेमां जितिमजयन्मैयामियं जितिस्तद्वत् उद्यतऽएकगृहपतिका वै
देवा एकपुरोडाशा एकधिष्यन्ताः क्षिप्रऽएव पाप्मानमप्राघ्नते क्षिमे प्राप्ता-
यन्त तथोऽएवैतऽएकगृहपतिका एकपुरोडाशा एकधिष्यन्ताः क्षिप्रऽएव पाप्मा-
मपपघ्नते क्षिमे प्रजायन्ते ॥ १८ ॥ अथादः पूर्वस्मिन्नुदीचीनवधंशाला भ-
वति । तन्मानुषं समान आहवनीयो भवति नाना गार्हपत्यास्ताद्विकृष्टं गृहपतेरेव
गार्हपत्ये जायन्वा पत्नीः संयाजयन्त्याज्येनेतरे प्रतियजन्तऽआसते तद्विकृष्टम् ॥ १९ ॥
अथात्र माचीनवधंशाला भवति । तदेवञ्च समान आहवनीयो भवति स-
मानो गार्हपत्यः समान आग्नीध्रीयस्तदेतत्सत्रं समृद्धं यथैकाहः समृद्ध एव तस्य
न हलास्ति तस्यैवैव समान्या ब्रह्मदन्त्याद्विष्येभ्यः ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ १० ॥
[६. ८.] ॥

गृह्याम्युत्तमपुपयामगृहीतोऽमीन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्रा
 त्वा जुष्टतमामिति सादयत्येष वा ऽ अपाथे रसो योऽयं पृवते स एष स
 समाहितः सूर्यात्पृवते ऽ एतमेवैतेन रसमुज्जयति ॥ ७ ॥ ग्रहा ऊर्जाहुतयः । व्यु
 न्तो विषाय मतिं नेषां विशिषिषाणां वोऽमिषमूर्जं च समग्रभगुपयामगृहीतो
 मीन्द्राय त्वा जुष्टमेष ते योनिरिन्द्राय त्वा जुष्टतमामिति सादयत्येष रसो रस
 मेवैतेनोज्जयति ॥ ८ ॥ तान्त्रा ऽएतान् । पञ्च वाजपेयग्रहान्गृह्णाति मज्जापति
 वा ऽएष उज्जयति यो वाजपेयेन यजते संवत्सरो वै मज्जापतिः पञ्च वाजपे
 त्वः संवत्सदस्य तत्त्वज्जापतिमुज्जयति तस्मात्पञ्च वाजपेयग्रहान्गृह्णाति ॥ ९ ॥
 अथ सप्तदश सोमग्रहान्गृह्णाति । सप्तदश सुराग्रहान्मज्जापतेर्वाऽ एतेऽ अन्ध
 यस्मांमश्च सुरा च ततः सस्यं श्रीर्ज्येतिः सोमोऽनृतं पाप्मा तमः सुरते
 ऽपृवतेदुधे ऽ अन्धसी ऽ उज्जयति सर्वं वाऽएष इदमुज्जयति यो वाजपेये
 यजते मज्जापतिश्च उज्जयति सर्वं त्वेवेदं मज्जापतिः ॥ १० ॥ स यत्सप्तदश
 सोमग्रहान्गृह्णाति सप्तदशो वै मज्जापतिः मज्जापतिर्यज्ञः स यावानेव यज्ञो याव
 त्यस्य मात्रा तावत्तैवास्यै तत्तमस्य च धियं ज्योतिरुज्जयति ॥ ११ ॥ अथ यत्सप्त
 दश । सुराग्रहान्गृह्णाति सप्तदशो वै मज्जापतिः मज्जापतिर्यज्ञः स यावानेव यज्ञो याव
 यावत्यस्य मात्रा तावत्तैवास्यै तद्वनृतं पाप्मानं तम उज्जयति ॥ १२ ॥ तदुज्जये
 षतुस्त्रिंशद्ग्रहाः सम्पद्यन्ते । अथस्त्रिंशद् देवाः मज्जापतिश्चतुस्त्रिंशस्त
 त्वज्जापतिमुज्जयति ॥ १३ ॥ अथ यत्र राजानं क्रीणानि । तदक्षिणतः मतिरे
 शतः केशवात्पुरुषात्समीमेन परिच्युतं क्रीणानि न वाऽएष स्या न पुमान्पुरुषेश्वरः पुरुष
 यदृह पुमांस्तेन न स्या यदु केशवस्तेन न पुमान्तद्वयोन हिरण्यं यन्मीमं नैव सोमो
 सुरा यत्परिच्युतस्मात्केशवान् पुरुषात्समीमेन परिच्युतं क्रीणानि ॥ १४ ॥ अथ पूर्वमुः
 द्रो मुखी कुर्वन्ति पुरोऽध्वमेवान्यं पश्चादध्वमन्यं नेत्सोमग्रहान्च सुराग्रहान्च गृह्णात
 यामेति तस्मात्पूर्वपुर्वामुखी कुर्वन्ति पुरोऽध्वमेवान्यं पश्चादध्वमन्यम् ॥ १५ ॥ अथयवः
 र्वया मारा । वमतीवरीः मपाद्वयन्ति तद्वपरया मारा नेष्टापरिच्युतं मपाद्वयति दक्षि
 णतः पात्राण्यभ्यवरन्ति पुरोऽध्वमेव मत्पह्णामीनोऽध्वयुः सोमग्रहान्गृह्णाति पश्चाद
 माह्णामीनो नेष्टा सुराग्रहान्मोमग्रहमेवाध्वयुर्गृह्णाति सुराग्रहं नेष्टा सोमग्रहमेवाध्व
 युर्गृह्णाति सुराग्रहं नेष्टैवेवेनान्वन्यामं गृह्णातः ॥ १६ ॥ न वन्नुज्जयत्यध्वयुः

ह वै सत्रमासत । श्रियं गच्छेम यशः स्यामान्नादाः स्यामेति तेभ्य एत-
 अभिजितमपाचिकमिपत्पशवो वाऽअन्नं पशवो हवैभ्यस्तदपाचिकमिपत्प-
 मे श्रान्ता न हिधंस्युः कथमिव स्विन्नः सद्यन्तऽइति ॥ १ ॥ तुऽएते ग्रा-
 ऽऽहृतीऽअजुहवुः । गृहा वै गार्हपत्यो गृहा वै प्रतिष्ठा तुदेनान्यृहेष्वेय न्यय-
 भ्य एतदन्नाद्यमभिजितं नापाक्रामत् ॥ २ ॥ तुथोऽएवेमे सत्रमासते । ये सत्रमासते
 च्छेम यशः स्यामान्नादाः स्यामेति तेभ्य एतदन्नाद्यमभिजितमपाचिकमिपति
 वाऽअन्नं पशवो हवैभ्यस्तदपाचिकमिपन्ति यौ न इमे श्रान्ता न हिधंस्युः
 व स्विन्नः सद्यन्तऽइति ॥ ३ ॥ तुऽएते गार्हपत्ये हेऽऽहृती जुहति । गृह-
 पत्यो गृहा वै प्रतिष्ठा तुदेनान्यृहेष्वेव निपच्छन्ति तुथैभ्य एतदन्नाद्यमभि-
 नापक्रामति ॥ ४ ॥ तुथोऽएवैतस्मात् । एतदन्नाद्यमुणाहृतमपाचिकमिपा-
 र्थाय न हिधंस्युः कथमिव स्विन्मा सद्यन्तऽइति ॥ ५ ॥ तुस्यै परस्तादेवो-
 ऽ-इव प्रारुणाति । तुदेनमुपनिमदति तद्देव न वै तथा भूयथामधसि
 हिधंसीदिति तुदेनमुणावश्रयते स ह मिय एवान्नस्यान्नादो भवति
 विद्वानेतस्य यतधं शक्नोति चरितुम् ॥ ६ ॥ तद्धा ऽएतत् । दशमेहन्स-
 थानं क्रियते तेषामेकैक एव वाच्यम् आस्ते वाचमाप्याययंस्तयापीनया
 मन्योत्तरगृहस्तन्वतेऽथेतरे विसृज्यन्ते समिद्धारा वा स्वाध्यायं वा तत्राप-
 न्ति ॥ ७ ॥ तेऽपराह्णऽउपसमेत्य । अप उपस्पृश्य पत्नीशालधं सम्प्र-
 त्तेषु समन्वारवेष्वेतेऽऽहृती जुहोतीह इतिगिह रमध्वमिह धृतिरिह स्रष्टा
 हेति पशून्वैतदाह पशून्वैतदात्मन्नियच्छन्ते ॥ ८ ॥ अथ द्वितीयां जुहो-
 रसृजन्धरुणं मात्रऽइत्यग्निमेवैतत्पृथिव्याऽउपसृजन्नाह धरुणो मातरं
 न्त्यग्निमेवैतत्पृथिवीं धयन्तमाह रायस्पोपमस्मासु दीधरत्स्वाहेति पशवो
 यस्पोपः पशून्वैतदात्मन्नियच्छन्ते ॥ ९ ॥ ते प्राञ्च उपनिष्क्रामन्ति
 रचात्प्राञ्चो हविर्धाने सम्प्रपद्यन्ते पुरस्ताद्वै प्रत्यञ्चस्तधस्यमाना अथैवधं
 गन्ताने ॥ १० ॥ तऽउत्तरस्य हविर्धानस्य । जघन्यायां कूर्वायाधं सामाभि-
 मन्ति सत्रस्यऽश्रुदिरिति राद्धिमेवैतदभ्युत्तिष्ठन्त्युत्तरवेदेर्वोत्तरायाधं श्रोणा-
 तु कृततरम् ॥ ११ ॥ यदुत्तरस्य हविर्धानस्य । जघन्यायां कूर्वायाग्रगम् ।
 तिरमृता अभूमेति ज्योतिर्वी ऽएते भवन्त्यमृता भवन्ति ये सत्रमासते दिवं पृथि-
 यध्यादहमेति दिवं वा एते पृथिव्या अभ्यारोहन्ति ये सत्रमासतेऽवि-

सोमग्रहमतिहरति न प्राञ्चवपुः नेष्टा मुराग्रहं ने ज्ज्योतिश्च तुमश्च
 ॥ १७ ॥ उपर्युपर्येवाक्षमध्वर्युः । सोमग्रहं धारयत्पुषोऽथोऽनं नेष्टा मु-
 मृचौ स्थः सं माभदेण पृक्कमिति नेनापमिनि प्रवावेति तौ पुनरिह
 स्थौ वि मा पाप्पुना पृक्कमिति तथ्येपीकां मुज्जाविष्टेदेवनेन ॥ सर्व-
 नो विष्टहतस्तस्मिन् नावचनेनो भवति यावत्तुणस्याग्रं तौ सादयतः
 अथाध्वर्युः । हिरण्यपात्रेण मधुग्रहं गृह्णाति तं मध्ये सोमग्रहाणां ॥ सा-
 कथं गृह्णात्पथ ध्रुवमथेतान्तोमग्रहानुत्तमे स्तोत्रऽष्टातिरुतां चममेपु
 जुहति तान्भक्षयन्त्यथ माध्यन्दिने सवने मधुग्रहस्य च मुराग्रहाणां चोद्यते
 ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

आग्नेयमग्निष्टोमऽञ्चालभते । अग्निर्वाऽअग्निष्टोमोऽग्निष्टोममेवतेनो-
 त्पेन्द्राग्नमुक्थेभ्य ञ्चालभतऽपेन्द्राग्नानि वाऽउक्थान्युक्थान्यपेधेनोऽज्जयत्य-
 पोडगिनऽञ्चालभतऽइन्द्रो वै पोडशां पोडगिनमेवतेनोऽज्जयति ॥ १ ॥ सारस्-
 सप्तदशाय स्तोत्राञ्चालभते । तदेतद्वनतिरात्रे सति रात्रे रूपं कियते प्रजा-
 वाऽएष उज्जयति यो वाजपेयेन यजते संवत्सरो वै प्रजापतिस्तदेतेन सार-
 तेन रात्रिमुज्जयति तस्मादेतद्वनतिरात्रे सति रात्रे रूपं कियते ॥ २ ॥ इ-
 मरुग्रथ उज्जपेभ्यः । वशां पृथिमा लभतऽइयं वै वशा पृथिर्यादिदुमस्यां मूर्ति-
 चामुलं चान्तायं प्रतिष्ठितं तेनेयं वशा पृथिरुन्नं वाऽएष उज्जयति यो वाज-
 पयेन यजतेऽन्नपेय ॥ इ वै नामैतद्यद्वागपेयं निशो वै मरुतोऽन्नं वै विश-
 उज्जपेभ्य इत्युज्जित्याऽएव दुर्वेदेऽउज्जपेवत्यौ याज्यानुवाक्ये यद्युज्येवत्यौ न-
 विन्देदपि येऽएव के च मारुतो स्यातां दुर्वेदोऽएव वशा पृथिर्यादि वशां पृथि-
 नविन्देदपि यैव का च वशा स्यात् ॥ ३ ॥ तस्या आहूत् । यत्र होता माहेन्द्रं
 प्रदपनुश्रुतिं सति तदस्यै वपुया प्रचरेयुरेव वाऽइन्द्रस्य निष्केवन्त्यो ग्रहो यन्माहे-
 ंद्रोऽप्यस्यैतन्निष्केवन्त्यमेव स्तोत्रं निष्केवन्त्य ॥ शस्त्रमिन्द्रो वै यजमानस्तन्म-
 ध्वनं पूर्वं तद्यजमाने वीर्यं दधाति तस्मादस्याऽ अत्र वपुया प्रचरेयुः ॥ ४ ॥ द्वे-
 मयनक्तयवदानान्युधोऽभूति सकृत्सकृद्वयति क्षिराभिघारयति न मयनक्तयव-
 तद्यदर्शानां द्विर्दिरवयति तुर्यपा कृत्स्ना भवत्यथ यदेतैः प्रचरति तेनैवैवै

विशमुज्जयत्यथार्थानि मानुष्यै विशऽउपहरति तेनो मानुषीं विशमुज्जयति ॥ ५ ॥
तदु तथा न कुर्यात् । हलति वाऽप्य यो यज्ञपथादेत्येति वाऽप्य यज्ञपथाद्य प
करोति तस्माद्यज्ञैवेतरेषां पशूनां वशाभिः प्रचरन्ति तदेवेतस्यै वश्या प्रचरेयुरेव
धावद्दानानि श्रवयन्ति न मानुष्यै विशऽउपहरन्ति ॥ ६ ॥ अथ सप्तदश प्राज
पत्यान्पशूनालभते । ते वै सर्वे तूपरा भवन्ति सर्वे श्यामाः सर्वे मुष्कराः प्रज
पतिं वाऽप्य उज्जयति यो वाजपेयेन यजतेऽन्नं वै प्रजापतिः पशुर्वाऽन्नं तस्म
जापतिमुज्जयति सोमो वै प्रजापतिः पशुर्वै मत्स्यं सोमस्तत्पत्स्यं प्रजापतिमुज्ज
यति सप्तदश भवन्ति सप्तदशो वै प्रजापतिस्तत्प्रजापतिमुज्जयति ॥ ७ ॥ ते
सर्वे तूपरा भवन्ति । पुरुषो वै प्रजापतेर्नेदिमथ सोऽयं तूपरोऽविपाणस्तूपरो वा
ऽविपाणः प्रजापतिः प्राजापत्या एते तस्मात्सर्वे तूपरा भवन्ति ॥ ८ ॥ सर्वे
श्यामाः । द्वे वै श्यामस्य रूपे शक्रं चैव लोम कृष्णं च द्वन्द्वं वै मिथुनं प्रजन
नं प्रजापतिः प्राजापत्या एते तस्मात्सर्वे श्यामा भवन्ति ॥ ९ ॥
सर्वे मुष्कराः । प्रजननं वै मुष्करः प्रजननं प्रजापतिः प्राजापत्या एते त
स्मात्सर्वे मुष्करा भवन्तिदुर्वेदा एवथ समृद्धाः पशवो यथेवथ समृद्धान् वि
न्देदपि कतिपया एवैवथ समृद्धाः स्युःसर्वेषु क्षेत्रेदं प्रजापतिः ॥ १० ॥ तर्द्धके
वाचऽउचममालभन्ते यदि वै प्रजापतेः पशस्ति शग्वे तदेतद्वाचमुज्जयाम इति
वदन्तस्तद् तथा न कुर्यात्सर्वे वाऽऽदं प्रजापतिर्यदिमे लोका यदिदं किं च सा य
द्वेषु लोकेषु वाग्नुदति तद्वाचमुज्जयति तस्मादु तद्वाद्रियेत ॥ ११ ॥ तेषामावृत्त
यत्र मैश्वरुणो वामदेव्यमनुश्रुत्येति तद्देवां वशाभिः प्रचरेयुः प्रजनन
वै वामदेव्यं प्रजननं प्राजापतिः प्राजापत्या एते तस्मादेवां वशाभिरय
प्रचरेयुः ॥ १२ ॥ अथेष्टा अनुयाजा भवन्ति । अच्युदं अचाच्यपाथ
हविभिः प्रचरन्ति सोऽन्तोऽन्तो वै प्रजापतिस्तदन्तत् एवेतत्प्रजापतिमुज्जयत्यथ
यत्पुत्रा प्रचरेयुषा यमध्वानेप्यन्तस्यान्तं गत्वा स कु ततः स्यादेवं तत्तस्मादिषामय
हविर्भिः प्रचरन्ति ॥ १३ ॥ तदु तथा न कुर्यात् । हलाने वाऽप्य यो यज्ञपथा
देत्येति वाऽप्य यज्ञपथाद्य एवं करोति तस्माद्यज्ञैवेतरेषां पशूनां वशाभिः प्रच
रन्ति तदेवेतरेषां वशाभिः प्रचरेयुर्यज्ञैवेतरेषां पशूनां हविभिः प्रचरन्ति तदेवेतरेषां
हविषा प्रचरेयुरेकानुश्रुत्या एका याज्यैरुदेवत्या हि प्रजापतय अन्तुग्राह्यगन्त्या
होगानां हविषोऽनुमृष्टीति प्रजापतय अन्तुग्राह्य गन्त्या होगानां हविः
प्रसिपवं मेष्येति वषट्कृतं जहाति ॥ १४ ॥ मास्यम् ॥ १ ॥

बुज्जयानीति तदस्मै तृचिता प्रसविता प्रसोति तत्सवितृ प्रसूत बुज्जयति ॥ १६ ॥
 मय यद्यध्वर्योः । अन्तेवास्यो वा ब्रह्मचारी वैतद्यजुरधीयात्सोऽन्वास्थाय वाचयति
 वाजिन इति वाजिनो ह्यध्वास्तस्मादाह वाजिन इति वाजिनित इत्यन्नं वै वाजोऽ-
 ब्रजित इत्येवैतदाहध्वन स्कभ्नुयन्त इत्यध्वनो हि स्कभ्नुवन्तो धावन्ति योजना
 मिमाना इति योजनशो हि मिमाना अध्वानं धावन्ति क्राष्टा गच्छतेति यथेनान-
 न्तरा नाष्टा रसाधिति न हिधेस्युरेवमेतदाह धावन्त्यानिमाधनन्ति दुन्दुभीनभि
 साम गायति ॥ १७ ॥ अथैताभ्यां जगतीभ्याम् । जुहोति वानु वा मन्त्रपते यदि
 जुहोति यद्यनुमन्त्रयते समान एव बन्धुः ॥ १८ ॥ स जुहोति । एष स्य वाजी
 चिपारिं तुरययति ग्रीवायां बद्धो ऽ अपिकञ्च ऽ आसुनि । कृतुं दधिक्रा अनु
 सध्मनिप्यदत्तया मुक्काधेस्यन्वापनीफणस्त्राहा ॥ १९ ॥ उत स्म । अस्य
 द्रवतस्तुरययतः पर्णं न वे इनुवाति प्रगर्धिनः । श्वेनस्येव ध्रुवतोऽ अङ्कसं
 पुरि दधिक्राण्य सरोर्जा तुरित्त स्वाहेति ॥ २० ॥ अथोत्तरेण त्रिचेन । जुहोति
 वानु वा मन्त्रपते द्वयं तद्यस्माज्जुहोति वानु वा मन्त्रपते यदि जुहोति यद्यनुमन्त्रयते
 समान एव बन्धुरेतानेवैतदध्वान्धावत उषवाजपत्येतेषु वीर्यं दधाति तिस्रो वाऽ
 इमाः पृथिग्य इयमहेका ज्ञे ऽअस्याः परे ता प्रवैतदुज्जयति ॥ २१ ॥ सोऽनुम-
 न्त्रयते । शं नो भवन्तु वाजिनो ह्वेषु देवताता मितद्रवः स्वर्क्षाः । जम्भयन्तोऽ-
 हि वृकधे रक्षाधिति सनेम्यस्मद्युषवश्चमीवाः ॥ २२ ॥ तेनोऽ अर्वन्तः । इव-
 नधुतो हव विश्वे शृण्वन्तु वाजिनो मितद्रवः । सहस्रसा मेघसाता सनिष्पवो
 महो ये धन धे सभिषेपु जभिरे ॥ २३ ॥ वाजि वाजिऽवत । वाजिनो नो धनेषु
 विना भमृता अतश्चाः । अस्य मध्वः पिबत पात्रयध्वं तृप्ता यात पाणिभिर्देवयानै-
 रिति ॥ २४ ॥ अथ बार्हस्पत्येन चरुणा प्रत्युपनिष्यते । तमुपस्पृशत्यन्नं वाऽ
 एष बुज्जयति यो वाजपेयेन यजते ऽ न्नपेय धे ह वै नोमेतद्यद्वाजपेयं तद्यदेवै-
 तद्वभमुदनेपीनेनैवैतदेतां गतिं गत्वा सधेस्पृशते तदात्मन्कुर्वते ॥ २५ ॥ स उष
 स्पृशति । आमा वाजस्य प्रसवो जगम्यादित्युध्वं वै वाज आ मातस्य प्रसवो
 जगम्यादित्येवैतदाहमे घ्रावापृथिवी विश्वरूपेऽहनि घ्रावापृथिवी हि मजापतिरा
 मा गन्तां पितरामातरा चेति मातेव च हि पिनेव च मजापतिरा मा सोमो

तत्रै माध्यन्दिने सवनेऽभिषिञ्चाति । माध्यन्दिने सवनऽर्चाजि धावत्येष
 वै प्रजापतिर्य एष यज्ञस्तायते यस्मादिमाः प्रजाः प्रजाता एतन्मेवाप्येतर्हन्
 प्रजायन्ते तन्मध्यत एवैतत्प्रजापतिमुज्जयति ॥ १ ॥ अगृहीते माहेन्द्रे । एष वा
 इन्द्रस्य निष्केवल्यो ग्रहो यन्माहेन्द्रोप्यस्यैतन्निष्केवल्यमेव स्तोत्रं निष्केवल्यं
 शस्त्रामिन्द्रो वै यजमानस्तदेनऽस्वऽपवायतनेऽभिषिञ्चाति तस्मादगृहीते माहे-
 न्द्रे ॥ २ ॥ अथ रथमुपावहरति । इन्द्रस्य वज्रोऽसीति वज्रो वै रथ इन्द्रो वै यजमानस्त-
 स्मादाहेन्द्रस्य वज्रोऽसीति वाजसा इति वाजसा हि रथस्त्वयायं वाजऽऽ भेदि-
 त्यश्वं वै वाजस्त्वयायमन्नमुज्जयत्वित्येवैतदाह ॥ ३ ॥ तं धूर्तुर्हीतमन्तर्वेद्यभ्यवर्त-
 यति । वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीमित्यन्नं वै वाजोऽन्नस्य नु प्रसवे मातरं
 महीमित्येवैतदाहादिति नाम वचसा करामह इतीयं वै पृथिव्यदितिस्तस्मादा-
 हादिति नाम वचसा करामह इति यस्यामिदं विश्वं भुवनमाविवेशेत्यस्याऽ
 हीदऽऽ सर्वं भुवनमाविष्टं तस्यां नो देवः सविता धर्मं साविष्यति तस्यां नो देवः
 सविता यजमानऽऽ मुचतामित्येवैतदाह ॥ ४ ॥ अथाश्वानाञ्जिरभ्युक्षति । स्तप-
 नापाभ्यवनीयमानान्त्सपितान्त्वोऽनीतान्भ्यो ह वाऽअग्नेऽश्वः सम्भवतु
 इन्द्रः सम्भवन्तसर्वः समभवद्भवो हि वै समभवत्तस्मान्न सर्वैः पञ्चिः प्र-
 तिष्ठत्येकैकमेव प्रादमुद्रस्य तिष्ठति तद्यदेवास्याश्राप्स्वहीयत तेनैवैनमेवत्समर्धय
 कृत्स्नं करोति तस्मादश्वानाञ्जिरभ्युक्षति स्तपनापाभ्यवनीयमानान्त्सपितान्
 ज्ञानीतान् ॥ ५ ॥ सोऽभ्युक्षति । अस्वन्तरमृतमप्सु भेषजमपामुत प्रशस्तिप्यर
 भवत वाग्निन इत्यनेनापि देवीरापो यो व ऊर्मिः प्रतूर्तिः ककुम्भान्वाजसास्तेना
 ज्ञानऽऽ सोदित्यन्नं वै वाजस्तेनायमन्नमुज्जयत्वित्येवैतदाह ॥ ६ ॥ अथ रथं युनक्ति
 स दाधेणापुग्यमेष्टां युनाक्ति सव्यापुग्यं वाऽअग्ने मानुषेऽथैवं देवता ॥ ७
 स युनाक्ति । वातो वा मनो वेति न वै वातास्किं चनाशीयोऽस्ति न मनः
 किं चनार्शयोऽस्ति तस्मादाह वा वातो मनो वेति गन्धर्वाः सप्ताविधे
 गतिस्तेभ्यऽऽ रथयुज्जन्ति गन्धर्वा ह वाऽअग्नेऽश्वं युयुतस्तयेऽग्नेऽश्व
 इत्युज्जते ता युज्जन्ति त्वेवैतदाह तेऽमस्मिन्नवमादधुरिति तयेऽमस्मन्
 उनादधुर्न तापि नरमादधन्ति त्वेवैतदाह ॥ ८ ॥ अथ सव्यापुग्यं युनाक्ति । वात-
 रऽऽ रा भर वाग्निन्युज्जमान इति वातनरो भर वाग्निन्युज्जमान इत्येवैतदाहेन्द्र-
 १६२ इतिऽऽ ध्रियंतीति पथेन्द्रस्य द्रविणः ध्रियं यजमानस्य ध्रियंतीत्येवैतदाह

अजित इत्येवैतदाह वाजथ सस्रवाथ स इति सरिष्येन्त इति वाऽयग्रस्याह ॥
 रिष्यन्त-इव हि तर्हि भवन्त्यथात्र सस्रवाथ स इति सस्रवाथ स-इव अत्र भव-
 न्ति तस्मादाह सस्रवाथ स इति बृहस्पतेर्भागमवजिघ्रतेति बृहस्पतेर्मेघ भागो भव-
 तस्मादाह बृहस्पतेर्भागमवजिघ्रतेति निमृजाना इति तद्यजमाने वीर्यदधाते
 यदुदवानवप्रापयन्ममुञ्जयानीति वाऽग्रमेऽवप्रापयत्यध्यात्रेममुदजैपमिति तु
 ऽयग्रवानवप्रापयति ॥ २७ ॥ अथैतेपामानिभ्रिताथ इथानाम् । एकस्मि-
 न् वा राजन्यो योपास्थितो भवति स वेदेरुत्तरायाथ भोणाऽवपविशत्य-
 र्धुश्च यजमानश्च पूर्वया आरा मधुग्रहमादाय निष्कामतस्तं वैश्यस्य वा
 यस्य वा पाणावाधत्तोऽथ नेष्टा परया आरा सुराग्रहानादाय निष्कामति
 नेन शालां पर्येत्येकं वैश्यस्य वा राजन्यस्य वा पाणावाधदाहाने-
 मं निष्क्रीणासीति सत्यं वै श्रीज्योतिः सोमोऽनृतं पाप्मा तुमः सुरा सत्यमेवै-
 र्यं ज्योतिर्यजमाने दधात्यनृतेन पाप्मना तुमसा वैश्यं विध्वनितैः स यं भो-
 मयते तं कुरुतेऽथैतथ सहिरण्यपात्रमेव मधुग्रहं ब्रह्मणे ददाति तं ब्रह्मणे
 तमायुरात्मन्धत्तेऽमृतथ ह्यायुर्हिरण्यं तेन स यं भोगं कामयते तं कुरुते
 ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ मथमोऽध्यायः [३१] ॥

य शुभं चाज्यविलापनीं चाशाय । आहवनीयमभ्यैति स एता द्वादशा
 वा वाचयति वा यदि जुहोति यदि वाचयति समान एव बन्धुः ॥ १ ॥
 वा । आपये स्वाहा स्वापये स्वाहा पित्राय स्वाहा क्रतवे स्वाहा
 हाहर्षतये स्वाहान्धे मुग्धाय स्वाहा मुग्धाय वैनथशिनाय स्वाहा
 ऽग्रान्त्यायनाय स्वाहान्त्याय भौवनाय स्वाहा भुवनस्य पंतये स्वाहा
 ग्राहेत्येता द्वादशास्तीर्जुहोति द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरः ।
 आपतिर्यज्ञस्तथैवास्यासिर्था सम्पत्तामेवैतदुज्जयति तामात्मन्कुरुते ॥ २ ॥ अ-
 जुहोति वा वाचयति वा यदि जुहोति यदि वाचयति समान एव बन्धुः
 यति । आयुर्यज्ञेन कल्पतां प्राणो यज्ञेन कल्पतां चक्षुर्यज्ञेन कल्पताथ ध्रोत्रं
 यं पृष्ठं यज्ञेन कल्पतां यज्ञो यज्ञेन कल्पतां चक्षुर्यज्ञेन कल्पताथ ध्रोत्रं
 यत्नवः संवत्सरस्य संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तथैवास्या वन्-
 मेवैतदुज्जयति तामात्मन्कुरुते ॥ ४ ॥ अष्टाश्रिर्गुणो भवति । अष्टाश्रि-

युञ्जन्तु त्वामरुतो विश्वेदेव इति युञ्जन्तु त्वा देवा इत्येवैतदाहोते त्वष्टा पत्सु-
जवं दधात्विति नात्र तिरोहितमिवारत्यथ दक्षिणामाष्टिं युनाक्तिं सव्यामाष्टिं वाऽ
अग्ने मानुषेऽथैवं देवत्रा ॥ ६ ॥ स युनाक्ति । जवो युस्ते वाजिभिर्हितो गृहा यः
श्येने परीचोऽय्यचरच्च वातऽइति जवो युस्ते वाजिभ्यन्यत्रापानिहितस्तेन न इमं
यज्ञं प्रजापतिमुज्जयेत्येवैतदाह तेन नो वाजिन्बलवान्यलेन वाजिभिश्च भव स-
मने च पारयिष्णुरित्यभ्रं वै वाजोऽन्निच्च न पृथगिदं नो यज्ञे देवसमनुऽइमं
यज्ञं प्रजापतिमुज्जयेत्येवैतदाह ॥ १० ॥ तेवाऽएतऽएव त्रयो युक्ता भवन्ति ।
त्रिवृद्धिं देवानां तद्धि देवत्राधिमाष्टियुग एव चतुर्थोऽन्वेति मानुषो हि स तं यत्र दा-
स्यन्भवति तृचतुर्थमुपयुज्य ददाति तस्मादपीतरस्मिन्यज्ञऽएतऽएव त्रयो युक्ता
भवन्ति त्रिवृद्धिं देवानां तद्धि देवत्राधिमाष्टियुग एव चतुर्थोऽन्वेति मानुषो हि स तं
यत्र दास्यन्भवति तृचतुर्थमुपयुज्य ददाति ॥ १२ ॥ अथ बर्हस्पत्यं चतुर्नैवारुथं
सप्तदशशरावं निर्वपति । अग्ने वाऽएष जुजयति यो वाजयेनेन यजतेऽन्नेपेयं ह
वै नाभैतद्यज्ञाजयेयं तद्यदेवैतदन्नमद्वैपीक्षदेवास्मा एतत्करोति ॥ १२ ॥ अथ यु-
द्धार्हस्पत्यो भवति । बृहस्पतिर्देवतमग्रऽउदजयत्तमाग्राहस्पत्यो भवति ॥ १३ ॥
अथ युक्षैवारो भवति । मृक्ष वै बृहस्पतिरेते वै मृक्षणा पच्यन्ते युक्षीवारास्तस्मा-
भैवारो भवति सप्तदशशरावो भवति सप्तदशो वै प्रजापतिस्तत्प्रजापतिमुज्जयति
॥ १४ ॥ तमश्वानवप्रापयति । वाजिन इति वाजिनो ह्यश्वस्तस्मादाह वाजिन
इति वाजजित इत्यभ्रं वै वाजोऽन्नजित इत्येवैतदाह वाजथमरिष्यन्त इत्यानिथहि
सरिष्यन्तो भवति बृहस्पतेर्भागमवजिमेतेति बृहस्पतेर्षण भागो भवति तस्मादाह
बृहस्पतेर्भागमवजिमेतेति तद्यदश्वानवप्रापयतीममुज्जयातीति तस्मादाऽमश्वानव-
प्रापयति ॥ १५ ॥ प्राकण्य ॥ ४ ॥

तद्यदाभिं प्रावन्ति । इममेवैतेन लोकमुज्जयत्यथ यद्वत्सा रथचक्रे साम ग्रायति
नाभिदघ्नऽउदितेऽन्तरिक्षलोकोमेवैतेनोज्जयत्यथ यद्युपथं रोहति देवलोकमेवै-
तेनोज्जयति तस्मादाऽएतत्स्वयं क्रियते ॥ १ ॥ स यस्या रथचक्रमविरोहति । नाभि-
दघ्नऽउदितं देवस्याऽथ सवितुः सवे मत्स्यमवमो बृहस्पतेरुचमं नाकथं रोपमिति
यदि प्राकण्यो यजते मृक्ष हि बृहस्पतिर्मृक्ष हि प्राकण्यः ॥ २ ॥ अथ यदि राजन्यो
यजते । देवस्याऽथ सवितुः सवे मत्स्यमवम इन्द्रस्योचमं नाकथं रोपमिति चवथ
हीन्यः चवथ राजन्यः ॥ ३ ॥ त्रिः सामाभिगायति । श्रीगभिगीप्रावरोरति

वै गायत्री गायत्रमग्नेऽहन्तो देवलोकमेवैतेनोज्जयति समदशभिर्वातोभिर्गूषो वे-
ष्टितो वा विप्रयिनो वा भवति समदशो वै प्रजापतिस्तत्प्रजापतिमुज्जयति ॥ ५ ॥
गोधूमं चपालं भवति । पुरुषो वै प्रजापतेर्नेदिष्ठश्च सोऽयमत्त्वमेते वै पुरुषस्थौप-
धानां नेदिष्ठतमां यद्रोधूमास्तेषां न स्वगस्ति मनुष्यलोकमेवैतेनोज्जयति ॥ ६ ॥
गर्तन्वान्यूषो ऽतीक्ष्णाग्रो भवति । पितृदेवत्यो वै गर्तः पितृलोकमेवैतेनोज्जयति
सप्तदशारिर्भवति सप्तदशो वै प्रजापतिस्तत्प्रजापतिमुज्जयति ॥ ७ ॥ अथ ने-
ष्टावर्जमुदानेप्यन् । कौशं वासः परिधापयति कौशं वा चण्डातकमन्तरं दीक्षितवृत्त-
नाञ्जघनार्थो वाऽप्य यज्ञस्य यत्पत्नी तामेतत्पार्ची यज्ञं प्रसादयिष्यन्भवत्यस्ति
वै पत्न्या अमेध्यं यदवाचीनं तामेमेध्या वै दर्भास्तद्युवास्या अमेध्यं तुवेवास्या
एतदभिमेष्यं कृत्वायनां पार्ची यज्ञं प्रसादयति तस्मान्नेष्टा पत्नीमुदानेप्यन्कौशं वासः
परिधापयति कौशं वा चण्डातकमन्तरं दीक्षितवृत्तनात् ॥ ८ ॥ अथ निभयणि निभयति ।
स दक्षिणत उदङ् रोहेदुत्तरतो वा दक्षिणा दक्षिणतुस्त्वेवोदङ् रोहेत्तथा छुदम्भवति
॥ ९ ॥ स रोहन् प्रजायामामन्त्रयते । जायऽह्नि स्वो रोहावेति रोहावेत्याह जाया तद्य-
ज्जामामामन्त्रयतेऽथो ह वाऽप्य आत्मनो यज्जाया तस्माद्यज्जजायां न विन्दते
नैव तावत्प्रजापतेऽसर्वो हि तावत्प्रवत्यथ यदेव जायां विन्दतेऽथ प्रजापते तर्हि हि
सर्वो भवति सर्व एतां गतिं गच्छातीति तस्माज्जायामामन्त्रयते ॥ १० ॥ स रो-
हति । प्रजापतेः प्रजा अभूति प्रजापतयेष प्रजा भवति यो वाजपेयेन यजते ॥ ११ ॥
अथ गोधूमानुपस्पृशति । स्वदेवा अगन्तेति स्वयेप गच्छति यो वाजपेयेन यजते
॥ १२ ॥ तद्यद्रोधूमानुपस्पृशति । अन्नं वै गोधूमा अन्नं वाऽप्य उज्जयति ये
वाजपेयेन यजतेऽप्येयं ह वै जामैतद्यज्ञपेयं तद्यदेवेत्यथ यज्ञपेयं तदेतां
गतिं गत्वा तथैत्युच्यते तदात्मन्कुरुते तस्माद्रोधूमानुपस्पृशति ॥ १३ ॥ अथ
शीर्ष्णा यूपमत्पुज्जिह्वोने । अग्न्या अभूति देवलोकमेवैतेनोज्जयति ॥ १४ ॥
शतम् ३००० ॥ अथ त्रिशोऽनुवीक्ष्यमाणो जपति । अस्मे वोऽयस्तिवन्त्रियमस्मे
नृम्णमत क्रतुरस्मे वर्चाधसि सन्तु व इति सर्वं वाऽप्य इदमुज्जयति यो वाजपे-
येन यजते प्रजापतिश्चाज्जयति सर्वेषु त्वेवेह प्रजापतिः सोऽस्य सर्वस्य यज्ञ इ-
न्द्रियं यीर्यं संवृष्य तदात्मन्वते तदात्मन्कुरुते तस्माद्दिशोऽनुवीक्ष्यमाणो ज-
पति ॥ १५ ॥ यूपेनमूपपुष्टेऽनूदस्पन्ति । पशवोऽवाऽऽपा क्रमे वै पशवोऽयं वा-
पं उज्जयति यो वाजपेयेन यजतेऽप्येयं ह वै जामैतद्यज्ञपेयं तद्यदेवेत्युच्यते

देवस्याह॑ सवि॒तुः स॒वे सत्य॑प्रसवसो बृ॒हस्प॑तेरुत्तमं ना॒कम॑रुहमि॒ति यदि
 ब्राह्म॑णो य॒जते ब्र॒ह्म हि बृ॒हस्प॑तिर्ब्र॒ह्म हि ब्राह्म॑णः ॥ ४ ॥ अथ
 यदि राज॑न्यो य॒जते । देव॑स्याह॑ सवि॒तुः स॒वे सत्य॑प्रसवस इन्द्र॑स्योत्तमं
 ना॒कम॑रुहमि॒ति च॒त्र॑ ह्रीन्द्रः च॒त्र॑ ह्यरा॒ज॒न्यः ॥ ५ ॥ अथ॑ सप्त॒दश॑ दु॒न्दुभी॑ननुवेचन्त-
 ॑ संमि॒न्वन्ति । प्र॒तोच॑ आ॒ग्नीधा॑त्प्रजा॒पति॑ वाऽए॒प उ॒ज्ज॒यति॑ यो वाज॑प॒येन॒ य-
 ज॑ते वा॒ग्वै प्र॒जाप॑तिरेषा वै पर॒मा वा॒ग्या सप्त॑द॒शानां॑ दु॒न्दुभी॑नां पर॒मोमे॒वैतद्वाचं॑
 पर॒मं प्र॒जाप॑तिमु॒ज्ज॒यति॑ सप्त॒दश॑ भवन्ति सप्त॒दशो॑ वै प्र॒जाप॑तिस्तद्प्रजा॒पति॑मु॒ज्ज॒यति
 ॥ ६ ॥ अथै॒तेषां॑ दु॒न्दुभी॑नाम् । एकं॑ य॒जुषा॑हन्ति तत्स॒र्वे य॒जुषा॑ ह॒ता भव॑न्ति
 ॥ ७ ॥ स आ॑हन्ति । बृ॒हस्प॑ते वा॒जं ज॒य बृ॒हस्प॑तये वा॒चं व॑दत बृ॒हस्प॑तिं वा॒जं
 जा॒पय॑तेति॒ यदि॑ ब्राह्म॑णो य॒जते ब्र॒ह्म हि बृ॒हस्प॑तिर्ब्र॒ह्म हि ब्राह्म॑णः ॥ ८ ॥ अथ
 यदि राज॑न्यो य॒जते । इन्द्र॑ वा॒जं ज॒येन्द्रा॒य वा॒चं व॑दतेन्द्रं वा॒जं जा॒पय॑तेति च॒त्र॑ ह्य-
 ह्रीन्द्रः च॒त्र॑ ह्यरा॒ज॒न्यः ॥ ९ ॥ अथै॒तेष्व॒जि॒सृत्सु॑ रथेषु । पुन॑रा॒मृते॒ष्वेतेषां॑ दु॒न्दुभी॑-
 नामेकं॑ य॒जुषो॑पाव॒हरति॑ तत्स॒र्वे य॒जुषो॑पाव॒हता॑ भ॒यन्ति ॥ १० ॥ स उ॒पाव॑हरति ।
 एषा॑ वः सा॒ सत्या॑ संवा॒गभू॒द्यया॑ बृ॒हस्प॑तिं वा॒जम॒र्जीज॑पता बृ॒हस्प॑तिं वा॒जं वृ॒नस्प॑-
 तयो वि॒मृच्य॑ध्वमि॒ति यदि॑ ब्राह्म॑णो य॒जते ब्र॒ह्म हि बृ॒हस्प॑तिर्ब्र॒ह्म हि ब्राह्म॑णः ॥ ११ ॥
 अथ॑ यदि राज॑न्यो य॒जते । एषा॑ वः सा॒ सत्या॑ संवा॒गभू॒द्ययेन्द्रं॑ वा॒जम॒र्जीज॑पता
 र्जीज॑पतेन्द्रं वा॒जं वृ॒नस्प॑तयो वि॒मृच्य॑ध्वमि॒ति च॒त्र॑ ह्यह्रीन्द्रः च॒त्र॑ ह्यरा॒ज॒न्यः ॥ १२ ॥
 अथ॑ वेच॒न्ताव॑ । राज॑न्य उ॒दद् सप्त॑दश प्र॒व्याध्यान्प्र॒विध्य॑ति या॒वान्वाऽए॒कः प्र॒व्या-
 धस्ता॑वांस्ति॒र्यद् प्र॒जाप॑तिरथ या॒वत्सप्त॑दश प्र॒व्याधा॑स्ता॒वानन्व॑द् प्रजा॒पतिः ॥ १३ ॥
 सद्य॑द्रा॒ज॒न्यः प्र॒विध्य॑ति । ए॒ष वै प्र॒जाप॑तेः प्रत्य॑क्षत॒मां य॒द्रा॒ज॒न्यस्तस्मा॑देकः
 सन्व॑ह॒नार्पा॑टे यदे॒व च॒तुरक्ष॑रः प्रजा॒पतिश्च॒तुरक्ष॑रो राज॑न्यस्तस्मा॒द्रा॒ज॒न्यः प्र॒विध्य॑ति
 सप्त॑दश प्र॒व्याधा॑न्प्र॒विध्य॑ति सप्त॒दशो॑ वै प्रजा॒पतिस्तत्प्र॒जाप॑तिमु॒ज्ज॒यति ॥ १४ ॥
 अथ॑ यं य॒जुषा॑ य॒नक्ति॑ । ते य॒जमान॑ आ॒तिष्ठा॑ति दे॒वस्याह॑ सवि॒तुः स॒वे सत्य॑प्र-
 म॒वमो॑ बृ॒हस्प॑तेर्या॒ज॒जितो॑ वा॒जं ज॑पमि॒ति ॥ १५ ॥ तद्य॑थै॒वादो॑ बृ॒हस्प॑तिः । सवि॒-
 तारं॑ प्रम॒तापो॑पा॒कृत॑सवि॒ता वै दे॒वानां॑ प्रसा॒विते॒दं मे प्र॒मुच॑ त्वत्प्र॒मूत॑ इदमु॒ज्ज-
 या॒ना॒नि तद॑स्य सवि॒ता प्रम॑वि॒ता मा॒मुच॑त॒त्प्रमूत॑ उ॒ज्ज॒यदे॒वमे॒वैष॑ एत॒त्सवि॑-
 तारं॑ प्रम॒तापो॑पा॒कृत॑ सवि॒ता वै दे॒वानां॑ प्रसा॒विते॒दं मे प्र॒मुच॑ त्वत्प्र॒मूत॑ इद-

नयेतेदेतां गतिं गत्वा मध्ये स्थिते तदात्मःकुर्वते तस्मादेनमूपपृष्टे-
 ॥ १६ ॥ आभ्यन्तरेषु पलाशेषूपनद्धा भवन्ति । स यदेवादोऽभ्यन्तरे
 मरुत उवापन्नयत तस्मादाश्वत्थेषु पलाशेषूपनद्धा भवन्ति विशोऽनू-
 गो वै मरुतोऽयन्नं विशानस्तस्माद्विशोऽनूदस्यान्ति सप्तदश भवन्ति
 जापतिस्तदप्रजापतिमुज्जयति ॥ १७ ॥ अयमापुषावेक्षमाणो जपति ।
 महद्वाऽभयमभूयोऽभ्युपेचि यत् मायं नानदृणीयादिति बृहस्पतिर्ह
 चकार यत् मेयं नावधून्वीतेति तदनयैवैतन्मित्रधेयमकुर्वत न हि
 स्ति न पुत्रो मातरम् ॥ १८ ॥ बृहस्पतिसयो वाऽएष युवाजपेयम् ।
 रभेति महद्वाऽभयमभूयोऽभ्युपेचि यत् मायं नावदृणीयादित्येष
 यद्वै मेयं नावधून्वीतेति तदनयैवैतन्मित्रधेयं कुर्वते न हि माता पुत्रं
 त्रम् ॥ १९ ॥ अथ हिरण्यमभ्युवरोहाति । अमृतमायुर्हिरण्यं तदमृत-
 ॥ २० ॥ अथाजर्षभस्याजिनमुपस्त्वणानि तदुपरिष्ठादुक्म निदधाति
 ॥ २१ ॥ अथास्माऽआसन्दीषाहरन्ति । उपारिम्यं वाऽएष
 रिक्तमयं तदेनमुपर्यासीनमथस्तादिषाः मजा उपासते तस्मा-
 न्ति ॥ २२ ॥ औदुम्बरी भवति । अन्नं वाऽऊर्गुर्मुत्र
 तस्मादौदुम्बरी भवति तामग्रेण हविर्धाने जघनेनाहवनीयं
 अथाजर्षभस्याजिनमास्त्वणाति । प्रजापतिर्वाऽएष युद-
 त्तमजापतिमेवैतत्करोति तस्मादजर्षभस्याजिनमास्त्वणाति ।
 ति । इयं ते राहिति राज्यमेवास्मिन्नेतद्वधात्पृथैनमासा-
 ति यन्तारमेवैनमेतद्युपनमासां प्रजानां करोति ध्रुवोऽसि
 रुणमस्मिन्लोक्रे करोति कुर्यं त्वा ज्ञेमापत्वार्य्यं त्वा
 संख्या ॥ ११७ ॥ ॥ ५ [२. १.] ॥
 चरति । तस्यानिष्ट एव स्विष्टकृद्भवत्यथास्माऽअन्नं
 पति यो वानपेयेन यजतेऽन्नपेयं ह वै नामैतद्यद्वा-
 देवास्मा एतत्सम्भरति ॥ १ ॥ औदुम्बरे पुत्रे ।

[The page contains dense handwritten Devanagari script, which appears to be bleed-through from the reverse side of the leaf. The writing is oriented horizontally across the page.]

अक्षं वा ऽङ्गुलैश्चर ऊर्ध्वोऽङ्गाद्यस्यावस्तेषु तस्मादङ्गुलैश्चर पात्रे सो ऽय एव
 प्रथमाः सम्भरत्यथ पयोऽथ यथोपस्मारमृजानि ॥ २ ॥ तद्वैके । सप्तदशानि
 सम्भरन्ति सप्तदशः प्रजापातीरिति वदन्तस्तदु तथा न कुर्यात्प्रजापतेर्नैव सर्व-
 मन्नमनवरुद्धं क उ तस्मै मनुष्यो यः सर्वमन्नपरुन्धति तस्मादु सर्वमेवान्नं यथो-
 प्स्मारथ सम्भरन्नेकमुन्नं न सम्भरेत् ॥ ३ ॥ स यन्न सम्भरति । तस्योव्युवीत
 तस्य नाश्रीयाद्यावज्जीवं तथा नान्तमेति तथा ज्योम्नीवति स एतस्य सर्वस्या-
 न्नायस्य सम्भृतस्य सुवेणोपघातं वाजप्रसवीयानि जुहोति तद्याभ्य एवेतदेवताभ्यो
 जुहोति ता अस्यै प्रसुवन्ति ताभिः प्रसूत उज्जयति तस्माद्वाजप्रसवीयानि जुहो-
 ति ॥ ४ ॥ स जुहोति । वाजस्येष्टं प्रसवः सुपुत्रेऽष्टं सोमं राजानमोपधीष्वत्सु
 ता अस्मभ्यं प्रधुमतीर्धवन्तु वयं रोष्टु जाययाम पुरोहिताः स्वाहा ॥ ५ ॥
 वाजस्येष्टाम् । प्रसवः शिश्रिषे द्विमिमाच विश्वा भुवनानि तस्माद् । अदित्सन्तं
 दापयति प्रनानन्तस् नो रायिं सर्ववीरं नियच्छतु स्वाहा ॥ ६ ॥ वाजस्य तु प्रसव
 आबधूवेष्टा च विश्वा भुवनानि सर्वतः । मने मे राजा परिपाति विद्वान्प्रजां
 पुष्टिं वर्धयमानोऽअस्ये स्वाहा ॥ ७ ॥ सोमं राजानम् अरसे-
 ऽग्निमन्त्रारभामहे । आदित्यान्विष्णुं सूर्यं ब्रह्माणं च बृहस्पतिं
 स्वाहा ॥ ८ ॥ अर्घ्यमृणं बृहस्पतिम् । इन्द्रं वानाय चोदय । वाचं वि-
 विष्णुं सरस्वतीं सवितारं च वाजिनं स्वाहा ॥ ९ ॥ अग्नेऽअच्छा । वदेन्नः प्रति
 नः सुमना भव । प्र नो यच्छ सहस्रजित्वं हि धनदा आसि स्वाहा ॥ १० ॥ प्र
 नः । यच्छत्सर्वमा प्र पूषा प्र बृहस्पतिः । प्र वाग्देवी ददातु नः स्वाहेति ॥ ११ ॥
 अग्नयेन परिशिष्टेनाभिपिञ्चति । अघाघेनैवैनेमेतदभिपिञ्चत्यघाघमेवास्मिन्नेत-
 दधाति तस्मादेनं परिशिष्टेनाभिपिञ्चति ॥ १२ ॥ सोऽभिपिञ्चति । देवस्य त्वा
 सवितुः प्रसवेऽदित्योर्वाङ्मयां पूष्णो हस्ताभ्यामिति देवहस्तेनैवैनेमेतदभिपिञ्चति
 सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रिये दधाणीति वाग्वै सरस्वती तदेनं वाच एव यन्तुर्य-
 न्त्रिये दधाति ॥ १३ ॥ तदु हैकऽथाहुः । विश्वेषां त्वा देवानां यन्तुर्यन्त्रिये
 दधाणीति सर्वं वै विश्वे देवास्तदेनं सर्वस्यैव यन्तुर्यन्त्रिये दधाति तदु तथा न
 प्रूषात्सरस्वत्यै त्वा वाचो यन्तुर्यन्त्रिये दधाणीत्येव प्रूषाद्वाग्वै सरस्वती तदेनं
 वाच एव यन्तुर्यन्त्रिये दधाति बृहस्पतेष्टा मन्त्राभ्येनाभिषिद्याम्यसाधिति नाम
 एकाति तदेवहस्पतेर्देवैनेमेतत्सायज्यं सन्नोक्तं तामयति ॥ १४ ॥

उपायस्तथो ऽएवैष एतत्पशूनेवोपैति ॥ ५ ॥ स यदाग्नापौष्णः । एकादशकपालः
 पुरोडाशो भवत्यग्निर्वै दाता पौष्णाः पशवस्तदस्माऽअग्निरेव दाता पशून्ददा-
 ति ॥ ६ ॥ अथ यदैन्द्रापौष्णः । चरुर्भवतीन्द्रो वै यजमानः पौष्णाः पशवः स
 यानेवास्माऽअग्निर्दाता पशून्ददाति तेनैवैतस्मर्थेस्पृशते तानात्मन्कुरुते ॥ ७ ॥
 अथ यत्पौष्णः । चरुर्भवति यानेवास्माऽअग्निर्दाता पशून्ददाति तेनैवैतदन्ततः
 प्रतितिष्ठति यद्वै पशुमान्कर्म चिकीर्षति शक्नोति वै तत्कर्तुं तत्पशूनेवैतदुपैति पशु-
 मान्स्मूयाऽइति तस्य श्यामो गौर्दक्षिणा स हि पौष्णो यच्छ्यामो द्वे वै श्यामस्य
 रूपे शूक्रं चैव लोभ कृष्णं च द्वन्द्वं वै मिथुनं प्रजननं प्रजननं वै पूषा पशवो हि पूषा
 पशवो हि प्रजननं मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते तस्माच्छ्यामो गौर्दक्षिणा ॥ ८ ॥
 अथापरेण त्रिपयुक्तेन यजते । सो ऽग्नीषोमीयपेकादशकपोलं पुरोडाशं निर्वपत्यै-
 न्द्रासौम्यं चरुध्रं सौम्यं चरुं तेन त्रिपयुक्तेन यजते वर्च एव तदेवा उपायस्तथो
 ऽएवैष एतद्वचं एवोपैति ॥ ९ ॥ स यदग्नीषोमीयः । एकादशकपालः पुरो-
 डाशो भवत्यग्निर्वै दाता वर्चः सोमस्तदस्माऽअग्निरेव दाता वर्चोददाति ॥ १० ॥
 अथ यदैन्द्रा सौम्यः । चरुर्भवतीन्द्रो वै यजमानो वर्चः सोमः स यदेवास्मा
 ऽअग्निर्दाता वर्चो ददाति तेनैवैतस्मर्थेस्पृशते तदात्मन्कुरुते ॥ ११ ॥ अथ
 यत्सौम्यः । चरुर्भवति यदेवास्माऽअग्निर्दाता वर्चो ददाति तस्मिन्नेवैतदन्ततः
 प्रतितिष्ठति यद्वै वर्चस्वी कर्म चिकीर्षति शक्नोति वै तत्कर्तुं तद्वर्च एवैतदुपैति
 वर्चस्वी सूयाऽइति नो दवर्चमो व्याप्या चनाभोऽस्ति तस्य वसुर्गार्दक्षिणा स
 हि सौम्यो वृद्धयुः ॥ १२ ॥ अथ श्वो भूते । वैश्वानरं द्वादशकपालं पुरोडाशं
 निर्वपति वारुणं यवमयं चरुं ताम्ब्यामनूचीनाहं वेष्टिभ्यां यजते सामान्यार्हिभ्यां
 वा ॥ १३ ॥ स यदैश्वानरो भवति । संवत्सरो वै वैश्वानरः संवत्सरः प्रजापतिः
 प्रजापतिरेव तद्भूमानं प्रजाः ससृजे भूमानं प्रजाः सृष्ट्वा सूयाऽइति तथो ऽएवैष
 एतद्भूमानं प्रजाः सृजते भूमानं प्रजाः सृष्ट्वा सूयाऽइति ॥ १४ ॥ अथ यदद्वा-
 दशकपालो भवति द्वादश वै प्रजाः संवत्सरस्य संवत्सरो वैश्वानरस्तस्माद्द्वादश-
 कपालो भवति ॥ १५ ॥ अथ यदाकृणो यवमयचरुर्भवति । तन्मन्वेसाद्वैतद्वह-
 णगशात्मर्वस्माद्वहस्पत्यायजाः प्रमुञ्चति ता अस्यानर्षाया अकिन्विषाः यजाः प्र-
 र्जापन्तेऽनर्षाया अकिन्विषाः प्रजा अभिमूयाऽइति ॥ १६ ॥ अथ यो वैश्वानरस्य
 वृक्षिणा । संवत्सरो वै वैश्वानरः संवत्सरः प्रजापतिश्चैषभ्यो वै यज्ञतां प्रजा-

समाह्वयमसौ समाह्वयमसाविति निवेदितमवैनमेतत्सन्तं देधेभ्यो निवेदयत्ययं
महवीर्यो योऽध्यपेक्ष्यत्ययं युष्माकैकोऽभूत् गोपायतेत्येवैतदाह प्रिष्कृत्व आह
विवृद्धि यज्ञः ॥ १५ ॥ अथोज्जितीः । जुहोति वा वाचयति वा यदि जुहोति यदि
वाचयति समान एव बन्धुः ॥ १६ ॥ स वाचयति । अग्निरेकाक्षरेण प्राणमुद-
जयत्तमुज्जेपं प्रजापतिः सप्तदशाक्षरेण सप्तदशः स्तोममुदजयत्तमुज्जेपामिति
तद्यदेवैताभिरेता देवता उदजयस्तदेवैष एताभिर्मुज्जयति सप्तदश भवन्ति सप्त-
दशो वै प्रजापतिस्तन्मजापतिमुज्जयति ॥ १७ ॥ अथाहाग्नये स्विष्टकृतेऽनुब्रूहीति ।
तद्यदन्तरेणाहुतीऽएतत्कुर्म क्रियतऽएष वै प्रजापतिर्य एष यज्ञस्तायते यस्मादिमाः
प्रजाः प्रजाता एतम्बेवाप्येतर्हानु प्रजायन्ते तन्मध्यत् एवैतत्प्रजापतिमुज्जयति तस्मा-
दन्तरेणाहुतीऽएतत्कुर्म क्रियतऽआश्राव्याहाग्निः स्विष्टकृतं यजेति षपदकृते जुहो-
ति ॥ १८ ॥ अथेदामादधाति । उपहूतायामिदामप उपस्पृश्य माहेन्द्रं ग्रहं गृह्णाति मा-
हेन्द्रं ग्रहं गृहीत्वा स्तोत्रमुपाकरोति तथ स्तोत्राय प्रमीवति स उपावरोहति सोऽन्ते
स्तोत्रस्य भवत्यन्ते शस्त्रस्य ॥ १९ ॥ तद्धैके । एतत्कृत्वाथैतत्कुर्वन्ति तदु तथा न
कुर्वादात्मा वै स्तोत्रं प्रजा शस्त्रमेतस्माद् स यजयानं प्रणाशयति स जिह्म एति
स हलति तस्मादेतदेव कृत्वाथैतत्कुर्वति ॥ २० ॥ अथेदामादधाति । उपहूताया-
मिदामप उपस्पृश्य माहेन्द्रं ग्रहं गृह्णाति माहेन्द्रं ग्रहं गृहीत्वा स्तोत्रमुपाकरोति
तथ स्तोत्राय प्रमीवति स उपावरोहति सोऽन्ते स्तोत्रस्य भवत्यन्ते शस्त्रस्य
॥ २१ ॥ ब्राह्मणम् १ [२. २.] ॥

पूर्णाहुतिं जुहोति । सर्वं वै पूर्णं सर्वं परिगृह्य सूयाऽहुति तस्यां वरं ददा-
ति सर्वं वै वरः सर्वं परिगृह्य सूयाऽहुति स यदि कामयेत जुहुयादेतां यद्यु काम-
येतापि नाद्रियेत ॥ १ ॥ अथ स्तो भूते । अनुमत्यै हविरिष्टाकपालं पुरोडाशं
निर्दिशति स ये नग्नेन शम्भ्यां पिप्प्यमाणानामवशीयन्ते पिष्टानि वा तण्डुला
वा तान्स्त्रुवे सार्पेत् संवपत्यन्वाहार्यपचनादुन्मुकमाददते तेन दक्षिणा यन्ति स
यद्य स्रुक्ते येरिणं विन्दति स्वध्रमदरं वा ॥ २ ॥ तदग्निः समाधाय जुहोति ।
एष ते निर्ऋते भागस्तं जुषस्व स्वाहेतीयं वै निर्ऋतिः सा यं पाप्मना गृह्णाति
तं निर्ऋत्या गृह्णाति तण्डुवास्या अत्र नैर्ऋतं रूपं तदेवैतच्छमयति तथोद्देनं
मृगमानं निर्ऋतिर्न गृह्णात्यथ यत्स्वकृते येरिणे जुहोति स्वध्रमदरे वेतदुद्देनं

पतिस्तस्मादपभो वैश्वानरस्य वृक्षिणा कृष्णं वासो वारुणस्य तद्धि वारुणं यत्
 णं यदि कृष्णं न विन्देदपि यदेव किं च वासः स्यादग्निभिर्हि वा
 वारुणं वरुणो हि ग्रन्थिः ॥ १७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [२. ५.] द्विती
 अध्यायः [३२] ॥ ॥

अथयोरग्नीसमारोक्ष। सेनान्यो गृहान्परेत्याग्नयेऽनीकवतेऽष्टाकपालं पुरोडा
 शं निर्वपत्यग्निर्देवतानामग्नीकथं सेनाया वै सेनानीग्नीकं तस्मादग्नयेऽनीकव
 तस्य द्वाऽअस्यैकथं रत्नं यत्सेनानीस्तस्मादष्टवैतेन सूयते तथैवमनपक्रमिणं कुरुते
 तस्य हिरण्यं वृक्षिणाग्नेयो वाऽएष यज्ञो भवत्यग्ने रतो हिरण्यं तस्माद्विरण्यं
 वृक्षिणा ॥ १ ॥ अथ रवो भूते । पुरोहितस्य गृहान्परेत्य वाईस्पत्यं चरं निर्वपति
 बृहस्पतिर्वै देवानां पुरोहित एष वाऽएतस्य पुरोहितो तस्माद्वाईस्पत्यो भवत्येतद्वा
 ऽअस्यैकथं रत्नं यत्पुरोहितस्तस्मादष्टवैतेन सूयते तथैवमनपक्रमिणं कुरुते तस्य
 शितिपृष्ठो गौर्वृक्षिणैषा वाऽऊर्ध्वा बृहस्पतेर्दिक्तुदेष उपरिष्ठादयमेष पन्थास्तस्मा
 च्छितिपृष्ठो वाईस्पत्यस्य वृक्षिणा ॥ २ ॥ अथ रवो भूते । सूयमानस्य गृह्येन्द्रे
 कादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति क्षत्रं वाऽइन्द्रः क्षत्रं सूयमानस्तस्मादैन्द्रो भवति
 तस्यऽर्पभो वृक्षिणा स इन्द्रो गृह्यभः ॥ ३ ॥ अथ रवो भूते । महिष्यै गृहान्प
 रेत्य । आदित्यं चरं निर्वपतीयं वै पृथिव्यदितिः सेयं देवानां पत्न्येषा वाऽएतस्य
 पत्नी भवति तस्मादादित्यो भवत्येतद्वाऽअस्यैकथं रत्नं यन्महिषी तस्यादष्टवैतेन
 सूयते तथैवमनपक्रमिणीं कुरुते तस्यै धेनुर्दक्षिणा धेनुरिय वाऽइयं मनुष्येभ्यः
 सर्वान्कामान्बुधे माता धेनुर्मातेव वाऽइयं मनुष्यान्विभर्ति तस्माद्धेनुर्दक्षिणा ॥ ४ ॥
 अथ रवो भूते । सूतस्य गृहान्परेत्य वारुणं यवमयं चरं निर्वपति सतो वै सूतः
 सवो वै देवानां वरुणस्तस्माद्वारुणो भवत्येतद्वाऽअस्यैकथं रत्नं यत्सूतस्तस्मादष्टवै
 तेन सूयते तथैवमनपक्रमिणं कुरुते तस्यारवो वृक्षिणा स हि वारुणो यदश्वः ॥ ५ ॥
 अथ रवो भूते । ग्रामण्यो गृहान्परेत्य मारुतं सप्तकपालं पुरोडाशं निर्वपति वि
 शो वै मरुतो वैश्यो वै ग्रामणीस्तस्मान्मारुतो भवत्येतद्वाऽअस्यैकथं रत्नं यद्ग्रामणी
 तस्मादष्टवैतेन सूयते तथैवमनपक्रमिणं कुरुते तस्य पृषन्गौर्वृक्षिणा भूमा वाऽएत
 दूषाणां यत्पृषतो गौर्वृक्षो वै मरुतो भूमा वै विद्वत्स्मात्पृषन्नगौर्वृक्षिणा ॥ ६ ॥ अथ
 रवो भूते । सत्तुर्गृहान्परेत्य सावित्रं द्वादशकपालं वाष्ट्राकपालं वा पुरोडाशं निर्व
 पति सविता वै देवानां प्रसविता प्रसविता वै क्षत्रा तस्मात्सावित्रो भवत्येतद्वा

निर्भतिगृहीतम् ॥ ३ ॥ अथापतीक्षं पुनरायन्ति । अथानुपत्याऽअष्टाकपालेन
पुरोडाशेन प्रचरतीयं वा अनुमतिः । यस्तन्कर्म शक्नोति कर्तुम् यच्चिकीर्षतीयं
हास्मै तदनु मन्यते तन्निग्रामेवैतत्पीण्यात्यनयानुमत्यानुमतः सूयाऽइति ॥ ४ ॥ अथ
यदष्टाकपालो भवति । अष्टाक्षरा वै गायत्री गायत्री वाऽइयं पृथिव्यथ यत्समानुस्य
हविष उभयत्र जुहोत्येषा ह्येवैतदुभयं तस्य वासो दक्षिणा यद्वै सवासा अरण्यं
नोदाशुं सते निधाय वै तद्वामोऽतिमुच्यते तथो हैनं सृयमानमासक्तो न वि-
न्दति ॥ ५ ॥ अथ श्वो भूते । आग्नावैष्णवमेकादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति
तेन यथेष्टयैवं यजते तद्यदेवादः प्रजातमाग्नावैष्णवं दक्षिणीयं हविस्तदेवैतद-
ग्निर्वै सर्वा देवता अग्नौ हि सर्वाभ्यो देवताभ्यो जुहत्यग्निर्वै यज्ञस्यावरुध्यो विष्णुः
पराध्यस्तत्सर्वाह्यैवैतद्देवताः परिगृह्य सर्वं च यज्ञं परिगृह्य सूयाऽइति तस्मादाग्नावै-
ष्णव एकादशकपालः पुरोडाशो भवति तस्य द्विरप्यं दक्षिणाग्नेयो वाऽएष यज्ञो
भवत्यग्ने रेतो द्विरप्यं यो वै विष्णुः स यज्ञोऽग्निरु वै यज्ञ एव ननु तदाग्नेयमेव
तस्माद्विरप्यं दक्षिणा ॥ ६ ॥ अथ श्वो भूते । अग्नीषोमीयमेकादशकपालं पुरो-
डाशं निर्वपति तेन यथेष्टयैवं यजतऽएतेन वाऽइन्द्रो वृत्रमहन्तेनोऽएष व्यजयतु
चास्पेयं विजितिस्तां तथोऽएवैष एतेन पाप्मानं विपुन्तं भ्रातृव्यं हन्ति तथोऽ-
एव विजयते विजितेऽभयेऽनाष्टे सूयाऽइति तस्मादग्नीषोमीय एकादशकपालः
पुरोडाशो भवति तस्योत्सृष्ट्यो गौर्दक्षिणोत्सर्जं वाऽअयं चन्द्रमसं घ्नन्ति
पौर्णमासेनाह घ्नन्त्यामावास्पेनोत्सृजन्ति तस्मादुत्सृष्ट्यो गौर्दक्षिणा ॥ ७ ॥
अथ श्वो भूते । ऐन्द्राग्ने वादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति तेन
यथेष्टयैवं यजते यत्र वाऽइन्द्रो वृत्रमहन्तेतदस्य भीतस्येन्द्रियं वीर्यमपचक्राम
स एतेन हविषेन्द्रियं वीर्यं पुनरात्मन्नयत् तथोऽएवैष एतेन हविषेन्द्रियं वीर्यमा-
त्मन्यचे तेजो वाऽअग्निरिन्द्रियं वीर्यमिन्द्र उभे वीर्ये परिगृह्य सूयाऽइति तस्माद-
न्द्राग्नौ वादशकपालः पुरोडाशो भवति तस्यऽर्धभोऽनहुन्तद्विणा स हि वृहे-
नाग्नेषु आष्टाभ्यापैन्द्रस्तस्मादृषभोऽनहुन्तद्विणा ॥ ८ ॥ अथाग्रयेष्टया य-
जते । सर्वांश्चाऽएष यज्ञकतूनवरुन्धे सर्वा एष्टीऽपि दर्शितमान्यो राजसूयेन य-
जते देवमृष्टो वाऽएषेष्टिर्द्विष्टाग्रयेष्टिरनुषा मेऽर्वाष्टवमदनयापि सूयाऽइति तस्मा-
दाग्रयेष्टया यजतऽग्रोपधीर्वाऽएष सृयमानोऽभिमुख्ये तदोपधीरेवैतदनमीवा अक्षि-
न्विषाः कुरुतेऽनमीवा अक्षित्विषा ओपधीरभि सूयाऽइति तस्य गौर्दक्षिणा ॥ ९ ॥

ऽअस्यैकं रत्नं यत्सत्ता स्माऽएवैतेन सूयते तथै स्वप्नपक्रमिणं कुरुते तस्य
 श्येतोऽनह्नान्दक्षिणैष वै सविता य एष तपत्येति वाऽएष एतन्मह्वान्युक्तस्तद्यच्छये-
 तो भवति श्येत-इव ह्येष उद्यश्चास्त च यन्भवति तस्माच्छ्येतोऽनह्वान्दक्षि-
 णा ॥ ७ ॥ अथ श्वोभूते। संगृहीतुर्गृहान्परेत्याश्विनं द्विकपालं पुरोडाशं निर्वपति मयोनी
 वाऽअश्विनौ मयोनी नव्यप्लुसाग्धी समानथैर्हिरयमाधितिष्ठतस्तस्मादाश्विनो भव-
 त्येतन्वाऽअस्यैकं रत्नं यत्संगृहीता तस्माऽएवैतेन सूयते तथै स्वप्नपक्रमिणं
 कुरुते तस्य यमौ गावौ दक्षिणा तौ हि मयोनी यद्यमौ यदि यमौ न विन्देद-
 प्यनूची नगर्भवेव गावौ दक्षिणा स्यातां ताऽउल्लापि समानयोनी ॥ ८ ॥ अथ
 श्वोभूते । भागदुष्टस्य गृहान्परेत्य पौष्णं चरं निर्वपति पूषा वै देवानां भागदुष्ट
 एष वाऽएतस्य भागदुष्टो भवति तस्मात्पौष्णो भवत्येतन्वाऽअस्यैकं रत्नं यद्वा-
 गदुष्टस्तस्माऽएवैतेन सूयते तथै स्वप्नपक्रमिणं कुरुते तस्य श्यामो गार्दक्षिणा त-
 स्मात्पावेव बन्धुर्योऽमौ त्रिपयुक्तेषु ॥ ९ ॥ अथ श्वोभूते । अज्ञावाप्तस्य च गृहे-
 भ्यो गोविकर्तृस्य च गवेषुकाः सम्भृत्य सूयमानस्य गृहे रौद्रे गावेषुकं चरं नि-
 र्वपति ते वाऽएते द्वे सती रत्नेऽएकं करोति सम्पदः क्रामाय तद्यदेतेन यजते यां
 वाऽएमाथ सभायां पुनित रुद्रो रैतामभिमन्यतेऽग्निर्व रुद्रोऽधिदेवनं वाऽअग्नि-
 स्तस्यैतेऽअज्ञारा यदज्ञास्मैवैतेन प्रीणाति तस्य ह वाऽएषानुमता गृहेषु हन्यते
 यो वा राजसूयेन यजते यो वैतदेवं वेदैतन्वाऽअस्यैकं रत्नं यदज्ञावाप्तस्य गोवि-
 कर्तृश्च ताभ्यामेवैतेन सूयते तौ स्वावृणपक्रमिणौ कुरुते तस्य क्षिरूपो गार्दक्षिणा
 शितिवाद्गर्वा शितिवालौ वामिर्नखरो बालवाग्नाचायनं प्रयदमेतद् दि तयो-
 भवति ॥ १० ॥ अथ श्वो भूते । पालागलस्य गृहान्परेत्य चतुर्गृहीतमाज्यं गृही-
 त्वाधुन आज्यं जुहोति जुषाणोऽध्याज्यस्य वेतु स्वाहेति प्रहेयो वै पालागलोऽ-
 ध्वानं वै प्रहित एति तस्मादध्वन आज्यं जुहोत्येतन्वाऽअस्यैकं रत्नं यत्पाला-
 गलस्तस्माऽएवैतेन सूयते तथै स्वप्नपक्रमिणं कुरुते तस्य दक्षिणा पृच्छन्वेष्टिनं
 पुनरचर्मयथा वाणवन्तो लोहित उर्ष्णाष एतद् दि तस्य भवति ॥ ११ ॥ तानि वा-
 ऽएतानि । एकादश रत्नानि सम्पादयत्येकादशाचरा वै त्रिपृष्ण्यै त्रिपृष्ण्यैवेत-
 द्ब्रजान्पथिमम्पादयति तद्यद्विनाथं हविर्भियञ्जतऽएतेषां वै रात्रा भवति तेभ्य
 एवैतेन सूयते तान्स्वान्नपथिमिणः कुरुते ॥ १२ ॥ अथ श्वो भूते । परितृप्तं गृहा-
 न्परेत्य नैर्जतं चरं निर्वपति या वा अपुत्रा एतौ सा परितृप्ता स कृष्णानां

चातुर्मास्यैर्यजते । सर्वान्वाऽएष यज्ञक्रतुर्नवसंदे सर्वो इष्टीरपि दधिरोमान्
पूयेन यजते देवसृष्टो वाऽएष यज्ञक्रतुर्यचातुमास्यान्येभिर्मैऽपीष्टमसदेभिः
ऽइति तस्माच्चातुर्मास्यैर्यजते ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [१. ३.] ॥ ॥

वैश्वदेवेन यजते । वैश्वदेवेन वै प्रजापतिर्भूमानं प्रजाः सृजते भूमानं प्रज
ा सृयाऽइति तथोऽएवैष एतर्क्षरवदेवेनैव भूमानं प्रजाः सृजते भूमानं प्रज
ा सृयाऽइति ॥ १ ॥ अथ वरुणप्रघासैर्यजते । वरुणप्रघासैर्वै प्रजापतिः प्र
पाशात्प्रामुञ्चत्ता अस्यानमीवा अकिञ्चिपाः प्रजाः प्रजायन्तानमीवा अकि
ा प्रजा अभिसृयाऽइति तथो एवैष एतर्क्षरवदेवेनैव प्रजा वरुणपाशात्प्र
ति ता अस्यानमीवा अकिञ्चिपाः प्रजाः प्रजायन्तेऽनमीवा अकिञ्चिपा
अभि सृयाऽइति ॥ २ ॥ अथ साकमेधैर्यजते । साकमेधैर्वै देवावृत्रघ्नंस्तै
यजयन्त येयमेपां विजितिस्तां तथोऽएवैष एतैः पाप्मानं क्षिपन्तं धातुव्यधं
तथोऽएव विजयते विजितेऽभयेऽनाष्टे सृयाऽइति ॥ ३ ॥ अथ शुनामीर्यण
। उभौ रुतौ परिशुश्रू सृयाऽइत्यथ पञ्चवातीयं स पञ्चधा हवनीयं व्यु
वृणोपघातं जुहोति ॥ ४ ॥ स पूर्वाध्वे जुहोति । अग्निनेत्रेभ्यो देवेभ्यः पुरः
ः स्वाहेत्यथ दक्षिणाध्वे जुहोति यमनेत्रेभ्यो देवेभ्यो दक्षिणास्रज्यः स्वाहेत्यथ
ये जुहोति विश्वदेवनेत्रेभ्यो देवेभ्यः पश्चात्स्रज्यः स्वाहेत्यथोत्तराध्वे जुहोति
वरुणनेत्रेभ्यो वा मरुत्त्रेभ्यो वा देवेभ्य उत्तरास्रज्यः स्वाहेत्यथ मध्ये जुहो
मनेत्रेभ्यो देवेभ्य उपरिस्रज्यो दुवस्वद्भ्यः स्वाहेति ॥ ५ ॥ अथ सार्धं
जुहोति । ये देवा अग्निनेत्राः पुरः स्रज्येभ्यः स्वाहा ये देवा यमनेत्रा दक्षि
स्त्रेभ्यः स्वाहा ये देवा विश्वदेवनेत्राः पश्चात्स्रज्येभ्यः स्वाहा ये देवा मित्रा
नेत्रा वा मरुत्त्रेभ्यो वा उत्तरास्रज्येभ्यः स्वाहा ये देवाः सोमनेत्रा उपरिस्रज्ये
न्त्रेभ्यः स्वाहेति तद्यदेवं जुहोति ॥ ६ ॥ यत्र वै देवाः । साकमेधैर्व्यनय
येमेपां विजितिस्तां तद्धोचुरुत्पिबन्ते वाऽइमानि दिक्षु नाप्रावृत्ताऽसि
पो वृजं प्रहरामेति वृजो वाऽआज्यं त एतेन वृज्जेणाज्येन दिक्षु नाप्रा उ
स्यवाघ्नंस्ते व्यजयन्त येयमेपां विजितिस्तां तथोऽ एवैष एतेन वृज्जेणाज्ये
क्षु नाप्रा उच्यतेऽस्यवहन्ति तथोऽएव विजयते विजितेऽभयेऽनाष्टे सृया
॥ ७ ॥ अथ यदेता अपराः पञ्चाहुतीर्जुहोति । ऋषयन्ति वाऽएतदग्नेर्वि-

णां नखैर्निर्भिद्य तदुल्लाघैर्भृतं चरुथं श्रपयति स जुहोत्येष ते निश्च्यते भा-
जुपस्व स्वाहेति या वाऽथपुत्रा पुत्री सा निश्च्यतिगृहीता तद्यदेवास्याऽथ-
र्चतुथं रूपं तदेवैतच्छ्रमयति तथो हैनथं सूयमानं निश्च्यतिर्नृह्याति तस्य द-
ा कृष्णा गौः परिपूर्णा पर्यारिणी सा ह्यपि निश्च्यतिगृहीता तामाह मामे-
यां वात्सीविति तत्पाप्मानमप्रादत्ते ॥१३॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [३. १.] ॥॥

उपरिष्ठाद्वत्नानाथं सौभारौद्रेण यजते । स श्वेतायै श्वेतवत्सायै प्रयसि श्रु-
वति तद्यदुपरिष्ठाद्वत्नानाथं सौभारौद्रेण यजते ॥ १॥ स्वर्भानुर्ह वाऽध्यामु-
सूर्यं तुमसा विव्याध स तुमसा विद्धो न व्यरोचत तस्य सोमारुद्रावेवैतत्त-
माहताथं स एषोऽपहतपाप्मा तपति तथोऽएवैष एतत्तमः प्रविशत्येतं वा
प्रविशति यदयद्विद्यान्यज्ञेन प्रसजत्ययद्विद्यान्वाऽएतद्यज्ञेन प्रसजति शूद्रांस्त्व-
त्स्वत्तस्य सोमारुद्रावेवैतत्तमोऽपहतः सोऽपहतपाप्मैव दीक्षते तद्यज्ञेतायै
वत्सायै प्रयसि श्रुतो भवति कृष्णं वै तुमस्तत्तमोऽपहन्ति तस्यैपैव श्वेता
वत्सा वृक्षिणा ॥ २ ॥ स हैतेनापि यजेत । योऽलं यशसे सन्न यशो भव-
तो वाऽअनूचानः सोऽलं यशसे सन्न यशो भवति यो न यशो भवति स तु-
वै स तत्प्रावृत्तो भवति तस्य सोमारुद्रावेवैतत्तमोऽपहतः सोऽपहतपाप्मा ज्यो-
विश्या यशसा भवति ॥ ३ ॥ अथ मैत्रावार्हस्पत्यं चरुं निर्वपति । हूलति
एष यो यज्ञपथादेत्येति वाऽएष यज्ञपथाद्यदयद्विद्यान्यज्ञेन प्रसजत्ययद्विद्यान्वा
यज्ञेन प्रसजति शूद्रांस्त्वयांस्त्वन्मित्रावृहस्पती वै यज्ञपथो ब्रह्म हि मित्रो ब्रह्म
पञ्चो ब्रह्म हि वृहस्पतिर्ब्रह्म हि यज्ञस्तत्पुनर्यज्ञपथमपिपद्यते सोऽपि पृथैव यज्ञ-
दीक्षते तस्मान्मैत्रावार्हस्पत्यं चरुं निर्वपति ॥ ४ ॥ तस्यावृत् । या स्वयम्प्र-
णारवत्थी शाखा प्राची वोदीची वा भवति तस्यै मैत्रं प्रात्रं करोति वरुणाय
एषा यां परशुष्टकणाथैषा मैत्री या स्वयम्प्रशीर्णा तस्मात्स्वयम्प्रशीर्णायै शा-
यै मैत्रं प्रात्रं करोति ॥ ५ ॥ अथातश्च वधि । विनाटऽआमिच्य रुधं युक्त्वा-
प देदीयितया आह तद्यत्स्वयमुदितं नवनीतं तदाज्यं भवति वरुणं वाऽए-
न्मथितमथैतन्मैत्रं यत्स्वयमुदितं तस्मात्स्वयमुदितमाज्यं भवति ॥ ६ ॥ द्वेधा
दलान्कुर्वन्ति । स येऽणीयाथस्तः परिभिन्नास्ते वार्हस्पत्या अथ ये स्थवी-
र्ये मैत्रा न वै मित्राः कंचन दिनस्ति न मित्रं कश्चन दिनस्ति

बृहन्ति यत्पञ्चधा हवन्तीं व्यूहन्ति तत्रैवास्मिन्नेन मंदधाति तस्मादिता अपराः
 पञ्चाहुतीर्जुहोति ॥ ८ ॥ तस्य प्रष्टिवाहनोऽश्वरथो वृक्षिणा । त्रयोऽथा द्वौ
 सन्धमृसारथी ते पञ्च प्राणा यो वै प्राणः स वातस्तद्वदेनस्य कर्मण एषाः
 वृक्षिणा तस्मात्पञ्चवातीं नाम ॥ ९ ॥ स हैतेनापि भिषग्येत । अयं वै प्रा-
 णो योऽयं पवते यो वै प्राणः स आयुःसोऽयमेक-इवैव पवते सोऽयं पुरुषेऽन्तः
 प्रविष्टो दशधा विहितो दश वाऽप्येता आहुतीर्जुहोति तदस्मिन्दश प्राणान्कृत्स्न-
 मेव सर्वमायुर्दधाति स यादिहापि गतासुरिव भवत्या हैवैनेन हरति ॥ १० ॥ अ-
 धेन्द्रतुरीयम् । आग्नेयोऽष्टाकपालः पुरोडाशो भवति वारुणो यवमपरचरु रौद्रो
 गावेषुकभरुनहुह्ये वहलायाऽपेन्द्रं दाधि तेनेन्द्रतुरीयेण यजतऽन्द्राग्नीऽ उ हैवैत-
 स्मृवातेऽनुत्पिबन्ते वाऽऽमानि दिक्षु नाष्टा रुक्षाऽसि इत्यैभ्यो वज्रं महारावेति
 ॥ ११ ॥ महाग्निरुवाच । त्रयो मम भागाः सन्त्रेकस्तवेति तथेति तावेतेनहवि-
 षा दिक्षु नाष्टा रुक्षाऽस्यवाहतां तौ व्यजयेतां येनयोरियं विजितिस्तां तथोऽ
 एवैष एतेन हविषा दिक्षु नाष्टा रुक्षाऽस्यवदन्ति तथोऽप्य विजयते विजितेऽ
 भये नाष्टे मूयाऽ इति ॥ १२ ॥ स य एष आग्नेयोऽष्टाकपालः पुरोडाशो
 भवति । सोऽग्नेरेको भागोऽथ यत्रवारुणो यवमपरचरुर्भवति यो वै वरुणः सोऽग्निः
 सोऽग्नेर्द्वितीयो भागोऽथ यत्रौद्रो गावेषुकचरुर्भवति यो वै रुद्रः सोऽग्निः सोऽग्नेस्तृ-
 त्तीयो भागोऽथ यत्रगावेषुको भवति वास्तव्यो वाऽप्य देवो वास्तव्या गवेषुका-
 स्तस्माद्गावेषुको भवत्यथ यदनहुह्ये वहलायाऽपेन्द्रं दाधि भवति स इन्द्रस्य च-
 तुर्यो भागो यत्रे चतुर्गं ततुरीयं तस्मादिन्द्रतुरीयं नाम तस्यैषवानहुह्ये वहला
 वृक्षिणा सा हि वहेनाग्नेय्यग्निं दग्धमिव हस्तैर्वहं भवत्यथ यस्त्रौ सती वहत्यु-
 धर्मेण तदस्यै वारुणोऽस्य रुद्रमथ यद्गौस्तेन रौद्रमथ यदस्याऽपेन्द्रं दाधि तेनेन्द्रये-
 षा हि वाऽप्येतत्सर्वं व्यश्नुते तस्मात्तैषवानहुह्ये वहला वृक्षिणा ॥ १३ ॥
 अपापामार्गहोमं जुहोति । अपामार्गहोमं देवा दिक्षु नाष्टा रुक्षाऽस्यपामृजत
 तेव्यजयन्त येमेषां विजितिस्तां तथोऽप्येष एतदपामार्गहोमं दिक्षु
 नाष्टा रुक्षाऽस्यपमृष्टे तथोऽप्य विजयते विजितेऽभयेऽनाष्टे मूया-
 ऽ इति ॥ १४ ॥ स प्रालाशे वा सुवे वैकङ्कने वा । अपामार्गतगुह्यानादत्ते-
 ऽन्वाहार्येषुचानादुष्मृकणाददत्ते तेन प्राथो वोदथो वा यन्ति तदग्निं तस्माथाय
 जुहोति ॥ १५ ॥ स उष्मृकणादने । अग्ने मरुत्स पृतना इति युधो वै पृतना

नैनं कुशो न कृष्टको विभिनति नास्य वृणश्चनास्ति सर्वस्य क्षेत्र मित्रो मित्रम् ॥ ७ ॥ अथ वार्हस्पत्यं चरुमधिभ्रयति । तं मैत्रेण पात्रेणापिदधाति तदा ज्वमानयति तत्तण्डुलानावपति स एष ऊष्मणैव श्रयते वरुणो वाऽएष योऽग्निना शृतोऽथैव मैत्रो य ऊष्मणा शृतस्तस्मादूष्मणाशृतो भवति तयोरुभयोरव-
श्मन्नाह मित्रावृहस्पतिभ्यामनुब्रूहोत्याश्रान्याह मित्रावृहस्पती यजेति वृषट्कृते जुहोति ॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [१. २.] ॥ शतम् ३२०० ॥

स वै दीक्षते । स उपवस्येऽग्नीषोमीयं पशुमालभते तस्य वपुया प्रचूर्पा-
ग्नीषोमीयमेकादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति तदनु देवस्वाध्वीध्वीपि निरुप्यन्ते
॥ १ ॥ सवित्रे सत्यप्रसवाय । द्वादशकपालं वाष्टाकपालं वा पुरोडाशं निर्वपति
प्लाशुकानां व्रीहीणां सावेता वै देवानां प्रसविता सवितृप्रसूतः सूयाऽइत्य-
थ यत्प्लाशुकानां व्रीहीणां क्षिप्ते मा प्रसुवानिति ॥ २ ॥ अथामृतये गृहपतये ।
अष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपत्याश्रानां धीर्वं गार्हपतं यावतो-यावत इष्टे तदेनं-
मग्निरेव गृहपतिर्गार्हपतमभि परिणयत्यथ यदाश्रानां क्षिप्ते मा परिण-
यानिति ॥ ३ ॥ अथ सोमाय वनस्पतये । श्यामाकं चरुं निर्वपति तदेनं सोम
एव वनस्पतिरोपधिभ्यः सुवत्यथ यच्छ्यामाको भवत्येते वै सोमस्यौपधीनां प्रत्य-
क्षतमां यज्यामाकास्तस्माच्छ्यामाको भवति ॥ ४ ॥ अथ बृहस्पतये वाचे ।
नैवारुं चरुं निर्वपति तदेनं बृहस्पतिरेव वाचे सुवत्यथ यन्नैवारो भवति भृक्ष वै बृ-
हस्पतिरेते वै ब्रह्मणा पच्यन्ते यन्नीवारास्तस्मान्नैवारो भवति ॥ ५ ॥ अथेन्द्राय
ज्येष्ठाय । हायनानां चरुं निर्वपति तदेनमिन्द्र एव ज्येष्ठो ज्यैष्ठ्यमाभि परिणयत्य-
थ यदायनानां भवत्यनिष्ठा वाऽएता ओपथयो यदायना अतिमो वाऽन्द्रस्तस्मा-
द्धायनानां भवति ॥ ६ ॥ अथ रुद्राय पशुपतये । रौद्रं गावेधुकं चरुं निर्वपति
तदेनं रुद्र एव पशुपतिः पशुभ्यः सुवत्यथ यद्रावेधुको भवति वास्तव्यो वाऽएष
देवो वास्तव्या गवेधुकास्तस्माद्रावेधुको भवति ॥ ७ ॥ अथ मित्राय सत्याय ।
नाम्यानां चरुं निर्वपति तदेनं मित्र एव सत्यो ब्रह्मणे सुवत्यथ यन्नाम्यानां भवति
वरुणो वाऽएता ओपथयो याः कृष्टे जायन्तेऽर्थेते मथा यन्नाम्यास्तस्मान्नाम्यानां
भवति ॥ ८ ॥ अथ वरुणाय धर्मपतये । वारुणं यवमयं चरुं निर्वपति तदेनं व-
रुण एव धर्मपतिर्धर्मस्य प्रति करोति परमता वै सायो धर्मस्य प्रतिरुसथो हि पर-

सहस्रैवेतदाहाभिमातीरुपास्येति सप्तनो वाऽअभिमातिः सप्तनमपनहीते
 तदाह दुष्टरस्तरप्ररातीरिति दुस्तरो लेप उक्तोभिर्नाष्टाभिस्तरप्ररातीरिति सर्व
 पाप्मानं तरति तस्मादाह तरप्ररातीरिति उर्चो वा यत्र नाहमीति साधु य
 ने दधदित्येवेतदाह ॥ १६ ॥ तदग्निं समाधाय जुहोति । देवस्य स्वा
 तुः प्रसवेऽश्विनोर्वाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामुपाधेऽर्वापर्येण जुहोमीति यज्ञ
 वाऽउपाधेश्वर्यज्ञमुख्येनैवेतचाष्टा उक्ताधसि दन्ति इतः उक्तः स्वाहेति तत्र
 उक्ताधसि दन्ति ॥ १७ ॥ स यदि पालाशः क्षुनो भवति । यज्ञ वै पलाश
 णैवेतचाष्टा उक्ताधसि दन्ति यद्युक्तेकङ्कतो वृजो वै विकङ्कतो वृजैर्णैवेतचा
 उक्ताधसि दन्ति इतसां त्वा वधायेति तचाष्टा उक्ताधसि दन्ति ॥ १८ ॥ स
 दं प्राङ्गित्या जुहोति प्राञ्चः क्षुयमस्यति यद्युदङ्गित्या जुहोत्युदञ्चः क्षुयम
 स्यवधिष्म उक्त इति तचाष्टा उक्ताधसि दन्ति ॥ १९ ॥ अथाप्रतीक्षं पुनराय
 । स हैतेनापि प्रतिसं कुर्वीत स यस्यां ततो दिशि भवति तत्प्रतीक्ष जुहोति
 वीनफलो वाऽअपामार्गः स यो हास्मै तत्र किञ्चित्करोति तमेव तत्प्रत्यं
 रीति तस्य नाम्नादिशेवधिष्मामुमसौ इत इति तचाष्टा उक्ताधसि दन्ति ॥ २० ॥
 मण्य ॥ ३ [२.४.]

आग्नावैष्णवमेकादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति । ऐन्द्रावैष्णवं चरुं वैष्णवं त्रि-
 पलं वा पुरोडाशं चरुं वा तेन त्रिपयुक्तेन यजते पुरुषानेतदेवा उपायंस्तथोऽप्रवैष्ण-
 वतपुरुषानेवोपैति ॥ १ ॥ स यदाग्नावैष्णवः । एकादशकपालः पुरोडाशो
 स्यग्निर्वै दाता वैष्णवाः पुरुषास्तदस्माऽअग्निर्दाता पुरुषान्ददाति ॥ २ ॥
 यदैन्द्रा वैष्णवः । चरुर्भवतीन्द्रो वै यजमानो वैष्णवाः पुरुषास्तदस्माऽअ-
 ग्निर्दातापुरुषान्ददाति तैरेवैतस्मिन्स्पृशते तानात्मन्कुरुते ॥ ३ ॥ अथ यद्वैष्णवः ।
 कपालो वा पुरोडाशो भवति चरुर्वा यानेवास्माऽअग्निर्दातापुरुषान्ददाति ते-
 तैर्दन्ततः प्रतितिप्रति यदै पुरुषवान्कर्म चिकीर्षति शक्नोति वै तत्कर्तुं तत्पु-
 नैवेतदुपैति पुरुषवान्त्सूयाऽऽति तस्य वामनो गौर्दक्षिणा स हि वैष्णवो यदा-
 ॥ ४ ॥ अथापरेण त्रिपयुक्तेन यजते । स आग्नापौष्णमेकादशकपालं पुरो-
 निर्वपत्यैन्द्रापौष्णं चरुं पौष्णं चरुं तेन त्रिपयुक्तेन यजते पशूनेव तदेवा

पुनां गच्छति तथ हि धर्मऽउपयन्ति तस्माद्भरुणाय धर्मपतेय ॥ ६ ॥ अथाग्नी-
 पोष्ठीयेन पुरोडाशेन प्रचरति । तस्यानिष्ट एव स्विष्टकृद्भवत्यथैतैर्हविर्भिः प्रचरति
 यदेतैर्हविर्भिः प्रचरति ॥ १० ॥ अथैनं दक्षिणे वाहावभिष्य जपति । सविता त्वा
 सयानाथ सुवतामग्निर्गृहपतीनाथ सोमो वनस्पतीनाम् । बृहस्पतिर्वाचऽन्द्रो ज्यै-
 ष्ठ्याय रुद्रः पशुभ्यो मित्रः सत्यो वरुणां धर्मपतीनाम् ॥ ११ ॥ इमं देवाः । अ-
 सपत्न्यं सुवध्वमितीमं देवा अभ्रातृव्यं सुवध्वमित्येवैतदाह महते क्षत्राय महते
 ज्यैष्ठ्यायेति नात्र तिरोहितमिवास्ति महते ज्ञानराज्यायेति महते जनानां रा-
 ज्यायेत्येवैतदोद्गन्द्स्वेन्द्रियायेति वीर्यायेत्येवैतदाह यदाद्गन्द्स्वेन्द्रियायेतीमममुष्यै
 पुत्रममुष्यै पुत्रमिति तद्यदेवास्य जन्मतत एवैतदाहास्यै विशऽइति यस्यै विशो राजा
 भवत्येष वोऽमी राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राज्ञेति तदस्माद्दत्तं सर्वपा-
 पं करोति ब्राह्मणमेवापोद्धरति तस्माद्ब्राह्मणोऽज्ञायः सोम राजा हि भवति ॥ १२ ॥
 एता ह वै देवाः सवस्येशते । तस्माद्देवस्वो नाम तदेनमेता एव देवताः सुवते
 ताभिः सृतः भ्यः सूयते ॥ १३ ॥ ता वै विनाम्यो भवन्ति । द्वन्द्वं वै वीर्यं वीर्यवत्यः
 सुवान्ताऽइति तस्माद्विनाम्यो भवन्ति ॥ १४ ॥ अथाहाग्नये स्विष्टकृतेऽनुब्रूहीति
 वद्यदन्तरेणाहुतीऽएतत्कर्म क्रियतऽएष वै प्रजापतिर्य एष यज्ञस्तायते यस्मादिमाः
 मजाः प्रजाता एतम्भेवाप्येतर्ह्यनु प्रजायन्ते तदेनं मध्यत एवैतस्य प्रजापतेर्दधाति
 मध्यतः सुवति तस्मादन्तरेणाहुतीऽएतत्कर्म क्रियतऽआध्याग्नये स्विष्टकृते
 मेप्येति वपदकृते जुहोति ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ [३. ३.] ॥ द्वितीयः प्रपाठकः ॥
 काण्डिका संख्या १०४ ॥

स याऽभयः सम्भरति । तद्यदयः सम्भरति वीर्यं वाऽआपो वीर्यमेवैतद्वसमपा-
 थं सम्भरति ॥ १ ॥ औदुम्बरे पात्रे । अन्नं वाऽऊर्गुदुम्बर ऊर्जोऽप्रायस्यावरु-
 द्धं तस्मादौदुम्बरे पात्रे ॥ २ ॥ स सारस्वतीरेव प्रथमा गृह्णाति । अपो देवा
 प्रथमं रायम्णाप्रित्यपो देवा रसवतीरगृह्णाप्रित्येवैतदाहोर्जस्वती राजस्वाश्चिताना
 इति रसवतीरित्येवैतदाह यदाहोर्जस्वतीरिति राजस्वाश्चिताना इति याः प्रजाता
 राजस्व इत्येवैतदाह प्राभिर्मित्रावरुणावभ्यपिञ्चाप्रित्येताभिर्हि मित्रावरुणावभ्यपिञ्च
 न्याभिर्हिन्द्रसुवध्वपशानीरित्येताभिर्हिन्द्रं नाशं उच्चाथस्यत्यनयंस्ताभिरभिपिञ्चति

[illegible]

वाग्वै सरस्वती वाचैर्वैनमेतदाभिपिञ्चत्येता वाऽएका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ ३ ॥ अथाध्वर्युः । चतुर्थहीतमाज्यं गृहीत्यापोऽभ्यवैति तद्याऽऊर्मि व्यु-
 पशौ वा पुरुषे वाभ्यवेते तौ गृह्णाति ॥ ४ ॥ स यः प्राडुदुर्दति । तं गृह्णाति वृ-
 ऊर्मिरासि राष्ट्रदा राष्ट्रं मे देहि स्वाहा वृष्ण ऊर्मिरासि राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मे देहि ॥ ५ ॥ अथ यः मृत्युदुर्दति । तं गृह्णाति वृषमेनोऽसि राष्ट्रदा राष्ट्रं मे देहि
 स्वाहा वृषमेनोऽसि राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मे देहीति ताभिरभिपिञ्चति वीर्यं वाऽ-
 दपागृह्णाति पशौ वा पुरुषे वाभ्यवेते वीर्येणैवैनमेतदाभिपिञ्चत्येता वाऽएका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ ६ ॥ अथ स्यन्दमाना गृह्णाति । अर्थेन स्य राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहार्येन स्य राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मे दत्तेति ताभिरभिपिञ्चति वीर्येण वाऽ-
 एताः स्यन्दन्ते तस्मादेनाः स्यन्दमाना न किञ्चन प्रतिधारयते वीर्येणैवैनमेतदाभिपिञ्चत्येता वाऽएका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ ७ ॥ अथ याः स्यन्दमाना
 मतीपथे स्यन्दन्ते । ता गृह्णात्योजस्यती स्य राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहो जस्यती स्य राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मे दत्तेति ताभिरभिपिञ्चति वीर्येण वाऽएताः स्यन्दमाना
 मतीपथे स्यन्दन्ते वीर्येणैवैनमेतदाभिपिञ्चत्येता वाऽएका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ ८ ॥ अथापयती गृह्णाति । आपः परियाहिणी स्य राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मे दत्तेति ताभिरभिपिञ्चत्येता वाऽएका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ ९ ॥ अथ नदीपति गृह्णाति । अ-
 पतिरासि राष्ट्रदा राष्ट्रं मे देहि स्वाहापां पतिरासि राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मे देहि ताभिरभिपिञ्चत्यर्षा वाऽएष पतिर्यधदीपति बिशोमेवैनमेतत्सर्वं करोत्येता
 एका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ १० ॥ अथ निवेष्ट्य गृह्णाति । अर्षो गर्भोऽसि राष्ट्रदा राष्ट्रं मे देहि स्वाहापां गर्भोऽसि राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मे देहीति ताभिरभिपिञ्च-
 त्गर्भे वाऽएतन्नाप उपनिवेष्टन्ते बिशोमेवैनमेतत्सर्वं करोत्येता वाऽएका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ ११ ॥ अथ यः स्यन्दमानानाथे स्थावरो ह्यदो भवानि । पूत्य-
 तापे ता गृह्णाति सूर्येवचस स्य राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्त स्वाहा सूर्येवचस स्य राष्ट्रदा राष्ट्रममुष्मे दत्तेति ताभिरभिपिञ्चति वृषमेवैनमेतदाभिपिञ्च-
 त्सूर्येवचसमेवैनमेतत्करोति वरुणा वाऽएता एता मरुनि याः स्यन्द-
 नाना न स्यन्दन्ते वरुणसरो वाऽएष एता मरुयं तस्मादेताभिरभिपिञ्चत्ये-

पादेन पित्र्यो राज्ञ्योऽभिषिञ्चति ॥ १३ ॥ आरवत्यं भवति । तेन वैरयोऽभि
 पिञ्चति स एवेवादोऽश्वत्ये तिष्ठत इन्द्रो मरुत उपामन्त्रयत तस्मादाश्वत्येन वैरयो
 ऽभिषिञ्चत्येतान्यभिषेचनीयानि पात्राणि भवन्ति ॥ १४ ॥ अथ पवित्रे करोति
 पवित्रे स्थो वैष्णव्याविति सोऽस्मावेव बन्धुस्तयोर्हिरण्यं प्रवयति ताभ्यामेता अ
 भिषेचनीया अप उत्पुनाति तद्यद्विरण्यं प्रवयत्यमृतमायुर्हिरण्यं तदा स्वमृत
 मायुर्दधाति तस्माद्विरण्यं प्रवयति ॥ १५ ॥ स उत्पुनाति । सवितुर्वः प्रस
 उत्पुनाम्यच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्यस्य रश्मिभिरिति सोऽस्मावेव बन्धुनिभृष्टमा
 वाचो बन्धुस्तपोजा इत्युनाभृष्टा स्थ इतोभिरित्येवैतदाह यदाहानिभृष्टमस्मीति वाचं
 बन्धुरिति यावच्छ माणेष्वपो भवन्ति तावद्वाचा वदति तस्मादाह वाचो बन्धु
 रिति ॥ १६ ॥ तपोजा इति । अग्नेर्ब्रू धूमो जायते धूमादध्रमभ्राद्गृष्टिर्गनेर्वाऽपत्
 जायन्ते तस्मादाह तपोजा इति ॥ १७ ॥ सोमस्य दात्रमस्मीति । यदा घ्राऽएनं
 ताभिरभिषुषवन्त्यथाहुतिर्भवति तस्मादाह सोमस्य दात्रमस्मीति स्वाहा राज्ञ
 इति तदेनाः स्वाहाकोऽलौक्योत्पुनाति ॥ १८ ॥ ता एतेषु पात्रेषु ग्यानयति । सधमादं
 पुम्निनीराप एता इत्युनतिमानिन्य इत्येवैतदाह यदाह सधमाद इति पुम्निनीरा
 एता इति वीर्यवत्प इत्येवैतदाहानाभृष्टा अप्स्यो वसाना इत्युनाभृष्टा स्थ इतोभि
 रित्येवैतदाह यदाहानाभृष्टा अप्स्यो वसाना इति एस्त्यामु चक्रे वरुणः सधस्य
 मिति विशो वै एस्त्या विक्षु चक्रे वरुणः प्रतिष्ठापित्येवैतदाहपाथे शिशुर्मातृत
 मास्वन्तरित्पपां वाऽप्य शिशुर्भवति यो राजमूपेन यजते तस्मादाहपाथे शिशुर्मा
 तृतमास्वन्तरिति ॥ १९ ॥ अर्थेन वासाधेसि परिधाययति । तुत्तार्प्यमिति यासं
 भवति तस्मिन्सर्वाणि यक्षरूपाणि निष्पूतानि भवन्ति तदेनं परिधाययति सधस्यो
 न्वमस्मीति सधदेव चक्षस्योन्वं तुन एवमेतज्जनयति ॥ २० ॥ अर्थेन प्रापद्वं परि
 धाययति । चक्षस्य जराय्वस्मीति तद्यदेव चक्षस्य अग्रायुतन एवमेतज्जनयति ॥ २१ ॥
 अथापीवासं प्रतिमुञ्चति । चक्षस्य योनिरस्मीति तर्पेव चक्षस्य योनिस्तस्या ए-
 र्धनमेतज्जनयति ॥ २२ ॥ अथोष्णीपधेमधंभृत्प । पुरस्ताद्वरुणं चक्षस्य ना-
 भिरस्मीति तर्पेव चक्षस्य नाभिरस्ताद्वरास्मिन्नेतदधाति ॥ २३ ॥ तर्पेद्वे । ममन्तं
 परिवेष्टयति नाभिर्वाऽमस्येना सधन्वं वाऽप्यं नाभिः पदेतीति वदन्तस्तद् तथा
 स धुर्यात्पुरस्तादिवारुणस्तद्वस्तादीयं नाभिरस्तदेनं वासाधेमि परिधाययति
 अनुपत्येवमेतज्जानुमाभिषिञ्चातीति तस्मादेनं वासाधेसि परिधाययति ॥ २४ ॥

वा ऽएका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ १२ ॥ अथ या आतपति वर्पन्ति ।
 ता गृह्णाति सूर्यवर्चसं स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्तं स्वाहा सूर्यवर्चसं स्थ राष्ट्रदा
 राष्ट्रमुष्मै दत्तेति ताभिरभिपिञ्चति वर्चसं वै न मेतदभिपिञ्चति सूर्यवर्चसमेवैन-
 मेतत्करोति मेध्या वाऽएता आपो भवन्ति या आतपति वर्पन्त्यप्राप्ता ही-
 मां भवन्त्यथैना गृह्णाति मेध्यमेवैनमेतत्करोत्येता वाऽएका आप-
 स्ता एवैतत्सम्भरति ॥ १३ ॥ अथ वैशन्तीर्गृह्णाति । मन्दा स्थ राष्ट्रदा
 राष्ट्रं मे दत्तं स्वाहा मन्दा स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रमुष्मै दत्तेति ताभिरभिपिञ्चति विश-
 मेवास्माऽएतत्स्थावरामनपक्रमिणीं करोत्येता वाऽएका आपस्ता एवैतत्सम्भरति
 ॥ १४ ॥ अथ कृष्णा गृह्णाति । व्रजक्षितं स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्तं स्वाहा व्रज-
 क्षितं स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रमुष्मै दत्तेति ताभिरभिपिञ्चति तथा इमां परेणापस्ता ए-
 वैतत्सम्भरत्येषामु चैव सर्वत्राय तस्मादेताभिरभिपिञ्चत्येता वा ऽएका आपस्ता
 एवैतत्सम्भरति ॥ १५ ॥ अथ मुष्वा गृह्णाति । वाशास्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्तं
 स्वाहा वाशा स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रमुष्मै दत्तेति ताभिरभिपिञ्चत्यन्नाद्येनैवैनमेतदभिपि-
 ञ्चत्यन्नाद्यमेवास्मिन्नेतदधातीदं वाऽभ्रमावादित्य उद्यन्नेव यथायमग्निर्निर्दहेदेव-
 मोपधीरन्नाद्यं निर्दहति तदेता आपोऽभ्यवपत्यः शमयन्ति न ह वाऽह्नान्नाद्यं प-
 रिरिश्यते यदेता आपो नाभ्यवेयुरन्नाद्येनैवैनमेतदभिपिञ्चत्येता वाऽएका आपस्ता
 एवैतत्सम्भरति ॥ १६ ॥ अथ मधु गृह्णाति । शविष्ठा स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्तं स्वाहा
 शविष्ठा स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रमुष्मै दत्तेति ताभिरभिपिञ्चत्येषां चैवैनमेतदोपधीनां च
 रसेनाभिपिञ्चत्येता वा एका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ १७ ॥ अथ गोर्विजायमानाया
 चङ्ग्या गृह्णाति । शक्रवरी स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्तं स्वाहा शक्रवरी स्थ राष्ट्रदा राष्ट्रमु-
 ष्मै दत्तेति ताभिरभिपिञ्चति पशुभिरेवैनमेतदभिपिञ्चत्येता वा ऽएका आपस्ता
 एवैतत्सम्भरति ॥ १८ ॥ अथ पयो गृह्णाति । जनभृतस्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्तं
 स्वाहा जनभृतस्थ राष्ट्रदा राष्ट्रमुष्मै दत्तेति ताभिरभिपिञ्चति पशुभिरेवैनमे-
 तदभिपिञ्चत्येता वा ऽएका आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ १९ ॥ अथ घृतं गृह्णाति ।
 विश्वभृतस्थ राष्ट्रदा राष्ट्रं मे दत्तं स्वाहा विश्वभृतस्थ राष्ट्रदा राष्ट्रमुष्मै दत्तेति
 ताभिरभिपिञ्चति पशूनामेवैनमेतद्वसेनाभिपिञ्चत्येता वा ऽएका आपस्ता एवै-

निदधत्तेतानि वासाधेस्यभेन पुनर्दीक्षितवसनं परिधापयन्ति तद् तथा
 इक्षानि वाऽश्वस्य जनूयासाधेस्यैदेनं सजन्वा तन्वा व्यर्धयन्ति वरुणं
 वसनं स एतेषामेवैकं वाससां परिदधीत तदेनमद्रैर्जन्वा तन्वा समर्धयति
 दीक्षितवसनं तदेनं वरुणादीक्षितवसनात्प्रमुञ्चति ॥ २५ ॥ स यत्रावभृश-
 ते । तदेतदभ्यवहरति तत्सलोम क्रियते स एतेषामेवैकं वाससां परिधा-
 तानि वशाये वा वषायाधे हुतायां दद्यादुदवसानीयायां वेष्टी ॥ २६ ॥
 नुरधितनोति । इन्द्रस्य वार्धघ्नमस्मीति वार्धघ्नं वै धनुर्गिन्द्रो वै यजमानो द्येन
 इन्द्रो भवति यच्च क्षत्रियो यद्वा च यजमानस्तस्मादाहेन्द्रस्य वार्धघ्नम-
 ॥ २७ ॥ अथ वाहू विमार्ष्टि । मित्रस्यासि वरुणस्यास्मीति वाहौर्वै धनु-
 र्वा वै राजन्वो मैत्रावरुणस्तस्मादाह मित्रस्यासि वरुणस्यास्मीति तदस्मै प्र-
 तं त्वयायं वृत्रं वधेदिति त्वयायं द्विपुन्तं आतृण्यं वधेदित्येवैतदाह ॥ २८ ॥
 तस्मै तिस्र इपूः प्रयच्छति । स यया मथमया समर्पणेन पराभिनुत्ति सैका से-
 षवी सैषा इवा नामाथ यया विद्धः शयित्वा जीवति वा म्रियते वा सा
 तदिदमन्तरिक्षं सैषा रुजा नामाथ ययापैव राध्नोति सा वृतीषा सा-
 णीः सैषा जुमा नामैता हि वै तिस्र इपवस्तस्मादस्मै तिस्र इपूः प्रयच्छति
 ॥ २९ ॥ ताः प्रयच्छति । पातैनं प्राञ्चं पातैनं मत्स्यञ्चं पातैनं तिर्यञ्चं दिग्भ्यः
 तदस्मै सर्वा एव दिशोऽशरण्याः करोति तद्यदस्मै धनुः प्रयच्छति प्रीर्य
 तद्राजन्वस्य यद्धनुर्वीर्यवन्तमभिपिञ्चान्तीति तस्माद्वाऽश्वस्माऽआयुधं प्रयच्छ-
 ॥ ३० ॥ अथैनमाविदो वाचयति । आविर्मर्या इत्यनिरुक्तं मजापतिर्वाऽअ-
 क्तस्तदेनं मजापतयऽआवेदयति सोऽस्मै सवमनुमन्यते तेनानुमतः सूयते
 ॥ ३१ ॥ आविचोऽअग्निर्गृहपतिरिति । ब्रह्म वाऽअग्निस्तदेनं ब्रह्मणऽआवेदय-
 तदस्मैसवमनुमन्यते तेनानुमतः सूयते ॥ ३२ ॥ आविचोऽइन्द्रो वृद्धश्वा ॥
 चत्रं वाऽइन्द्रस्तदेनं चत्रायावेदयति तदस्मै सवमनुमन्यते तेनानुमतः सूयते
 ॥ ३३ ॥ आविचौ मित्रावरुणौ धृतव्रताविति । प्राणोदानौ वै मित्रावरुणौ तदेनं
 णोदानाभ्यामावेदयति तावस्मै सवमनुमन्यते ताभ्यामनुमतः सूयते ॥ ३४ ॥
 विचः पूषा विश्ववेदा इति । पशवो वै पूषा तदेनं पशुभ्य आवेदयति तेऽस्मै
 मनुमन्यन्ते तैरनुमतः सूयते ॥ ३५ ॥ आविचे द्यावापृथिवी विश्वशम्भुवावि-
 तदेनमाभ्यां द्यावापृथिवीभ्यामावेदयति तेऽस्मै सवमनुमन्यते ताभ्यामनुमतः

तत्सम्भरति ॥ २० ॥ अथ मरीचीः । अञ्जलिना संगृह्यापि सृजत्यापः स्वराज्यं
 स्थ राण्डूरा राष्ट्रमुष्मै दत्तेत्येता वा ऽप्रापः स्वराज्यो यन्मरीचयस्ता यत्स्यन्दन्त
 ऽद्वान्पोऽन्यस्या एवैतच्छिषाऽमृतिष्ठमाना उत्तराधरा-इव भ्रमन्त्यो यन्ति स्त्रा-
 राज्यमेवास्मिन्नेतद्वधात्येता वाऽप्रापः आपस्ता एवैतत्सम्भरति ॥ २१ ॥ ता व
 ऽप्रापः । समदशापः सम्भरति समदशो वै प्रजापातिः प्रजापातिर्यज्ञस्तस्मात्सम
 दशापः सम्भरति ॥ २२ ॥ षोडशता आपो या अभिजुहोति । षोडशाहुतीर्जुहोति त
 द्वात्रिंशद्वीपु न जुहोति सारस्वतीषु च मरीचिषु च तारवतुस्त्रिंशत्तृपास्त्रिंश
 देवाः प्रजापातिरचतुस्त्रिंशस्तुदेनं प्रजापातिं करोति ॥ २३ ॥ अथ यजुत्वा-हुत्वा
 गृह्णाति । वृजो वा ऽप्राज्यं वृजैरेवैतद्व्याज्येन स्पृत्वा-स्पृत्वा स्वीकृत्य गृह्णा
 ति ॥ २४ ॥ अथ यत्सारस्वतीषु न जुहोति । चामैव सारस्वती वृज आज्यं नेम्ये
 णाज्येन वाचधेहि न सानीति तस्मात्सारस्वतीषु न जुहोति ॥ २५ ॥ अथ यन्मरी
 चिषु न जुहोति । नेहनदैवैतामाहुतिं जुह्वानीति तस्मान्मरीचिषु न जुहोति ॥ २६
 णाः सार्धमीदुम्बरे पात्रे सपवनयति । मधुपतीमधुपतीभिः पृच्यन्तामिति दस
 वती रसवतीभिः पृच्यन्तामित्येवैतदाह मरि चतुर्न चक्षिषाय वन्द्याना इति तत्प
 ऽक्षं चतुर्न यजमानायाश्चिपमाशास्ते यत्राह मरि चतुर्न चक्षिषाय वन्द्याना इति ॥ २७
 ता अग्रेण मेषारहणस्य प्रिप्यपथं सादयति । अनाधृष्टाः सीदन्त सहीजस इति
 नाधृष्टाः सीदन्त रजोभिरित्येवैतदाह सहीजस इति सर्वार्था इत्येवैतदाह मरि च
 क्षिषाय वृधनीरिति तत्पत्यक्षं चतुर्न यजमानायाश्चिपमाशास्ते यत्राह मरि च
 क्षिषाय वृधनीरिति ॥ २८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [३. ४.] ॥

तं वै माध्यन्दिने मुखेऽभिविञ्चति । एष वै प्रजापातिर्य एष यजुस्ता
 ते यस्मादिष्टाः प्रजाः प्रजाता एतमेवाप्येतदनु प्रजायन्ते तुदेनं मध्य
 एवेतस्य प्रजापतेर्जुहोति मध्यतः सुवति ॥ १ ॥ अग्रेण मेषारहणे । एष वा
 न्द्रस्य निप्येवन्त्यो मरि यन्माहेन्द्रोऽप्यस्यैतद्विप्येवत्यमेव गोत्रं निप्ये
 शब्दमिन्द्रो वै यजमानस्तुदेनधे स्त्रुष्ट्वायुतनेऽभिविञ्चति तस्माद्वृष्टोने मरि
 ॥ २ ॥ अग्रेण मेषारहणस्यप्रिप्यपथं । शार्दूल चतुर्विंशत्यानि मोमस्य नि
 पिरमोति यत्र वै मोम इन्द्रमन्यपवन स यजतः शार्दूलः समभरत्नेन मोम
 त्विपिस्तस्मादाह मोमस्य निपिरमोति तत्रैव मे त्विपिर्दुपातिनि शार्दूलनि

सूयते ॥ ३६ ॥ आविस्तादितिरूशमेति । इयं वै पृथिव्यदितिस्तुदेनमस्यै पृथि
व्याऽऽवेदयति सास्मै सवप्रनुमन्यते तयानुमतः सूयते तद्याभ्य एवेनमेतदेवताभ्य
आवेदयति ता अस्मै सवप्रनुमन्यन्ते तामिरनुमतः सूयते ॥ ३७ ॥ ब्राह्मणः
॥ २ ॥ [३. ५.] ॥ तृतीयोऽध्यायः ॥ [३३] ॥

केशवस्य पुरुषस्य । लोहायसमास्यऽऽविध्यत्यवेष्टा दन्दशूका इति स-
र्वान्वाऽप्य मृत्यूनतिमुच्यते सर्वान्वधान्यो राजसूयेन यजते तस्य जरैव मृत्युर्भ-
वति तद्योमृत्युर्यो वपस्तमेवैतद्वतिनयति यद्वन्दशूकान् ॥ १ ॥ अथ यत्केशवस्य
पुरुषस्य । न वाऽप्य स्त्री न पुमान्पत्केशवः पुरुषो यद्वह पुमांस्तेन न स्त्री यद्व के-
शवस्तेनो न पुमांश्चेतद्वयो न द्विरप्यं यन्लोहायसं नैते क्रिमयो नाक्रिमयो यद्व-
न्दशूका अथ यन्लोहायसंभवति लोहिता-इव हि दन्दशूकास्तस्मात्केशवस्य
पुरुषस्य ॥ २ ॥ अप्रैतं दिशः समारोहयति । प्राचीमारोह गायत्री त्वावतु रथ-
न्तरथसाम त्रिष्टुतोमो वसन्त ऋतुर्ग्रेह्य द्विविणम् ॥ ३ ॥ दक्षिणामारोह । त्रि-
ष्टुत्त्वावतु बृहत्साम पञ्चदश स्तोमो ग्रीष्म ऋतुः क्षत्रं द्विविणम् ॥ ४ ॥ प्रतीची
मारोह । जुगती त्वावतु वैरूपथ साम सप्तदश स्तोमो वर्षा ऋतुर्विद्व
द्विविणम् ॥ ५ ॥ उदीचीमारोह । अनुष्टुप्त्वावतु वैराजथ सामैकाविंश स्तोमः
शरद्वतुः फलं द्विविणम् ॥ ६ ॥ ऊर्ध्वमारोह । पाङ्क्तिस्त्वावतु शाकरैवते सामनी
त्रिणवत्रयास्त्रिंशौ स्तोमौ हेमन्तशिशिरावतु वृषा द्विविणमिति ॥ ७ ॥ तद्यदेनं
दिशः समारोहयति । ऋतूनामेवैनमेतद्रूपमृतूनेनैतत्संवत्सरथ समारोहयति स ऋतून्तसं
वत्सरथ समाह्वय सर्वमेवेदमुपर्युपरि भवत्यर्वागैवास्मादिदथ सर्वं भवति ॥ ८ ॥
शार्दूल चर्मणो जपनार्थं । मीसं निहितं भवति तत्पदा प्रत्यस्यति मयस्तं नमुचेः
शिर इति नमुचिर्द्वै नामासुर आस तमिन्द्रो निविद्याथ तस्य पदा शिरोऽभितृष्टौ
स यदाभितृष्टि उद्वषथ म उद्वृष्टस्तस्य पदा शिरः प्रचिच्छेद ततो रत्तः समभव-
त्तद् स्मैनमनुभापते क्व गमिष्यामि क्व मे मोक्षयसऽवति ॥ ९ ॥ तस्मिन्नेनापनया-
न । तस्मात्मीसं मृदु घृतजवथ हि सर्वेण हि वीर्येणापनयान तस्मादिरप्यरूपथ
सज क्रियच्छनार्हति घृतजवथ हि सर्वेण हि वीर्येणापनयान तद्वै स तन्नाप्रा र-
क्षाथस्यपनयान तयोऽप्यैष एतन्नाप्रा रक्षाथस्यतोऽपहन्ति ॥ १० ॥ अथैनथ
शार्दूलचर्मा रोहयति । मोमस्य त्विपिरमीति यथ वै मोम इन्द्रमत्यपवत स यत्ततः

मेवास्मिन्नेतद्वधाति तस्मादाह त्वेव मे त्विभिर्भूयादिति ॥ ३ ॥ अथ पार्थानि जु-
होति । पृथुर्ह वै वैन्यो मनुष्याणां प्रथमोऽभिपिपिचे सोऽकामयत सर्वमन्नाद्य-
मवरुन्धीयेति तस्माऽएतान्यजुह्वुः स इदं सर्वमन्नाद्यमवरुद्धेऽपि ह स्मास्माऽ-
आरण्यान्पशूनाभि ह्वयन्त्यसात्रेहि राजा त्वा पच्यतऽइति तथेदं सर्वमन्नाद्यम-
वरुद्धे सर्वं ह वाऽअन्नाद्यमवरुद्धे यस्यैवं विदुष एतानि ह्वयन्ते ॥ ४ ॥ तानि
वै द्वादश भवन्ति । द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य तस्माद्द्वादश भवन्ति ॥ ५ ॥
पुद् पुरस्तादभिपेकस्य जुहोति । पुद्परिष्ठात्तदेनं मध्यत एवैतस्य मज्जापतेर्द्वधाति
मध्यतः सुवति ॥ ६ ॥ स यानि पुरस्तादभिपेकस्य जुहोति । बृहस्पतिस्तेषामुच-
यो भवत्यथ यान्युपरिष्ठादभिपेकस्य जुहोतीन्द्रस्तेषां प्रथमो भवति ब्रह्म वै बृहस्प-
तिरिन्द्रियं वीर्यमिन्द्र एताभ्यामेवैनमेतद्वीर्याभ्यामुभयतः परिपृच्छति ॥ ७ ॥ स
जुहोति । यानि पुरस्तादभिपेकस्य जुहोत्यग्नये स्वाहेति तेजो वाऽअग्निस्तेजसैव-
नमेतदभिपिञ्चति सोमाय स्वाहेति क्षत्रं वै सोमः क्षत्रेणैवैनमेतदभिपिञ्चति सवित्रे
स्वाहेति साविता वै देवानां प्रसविता सवितृप्रसूत एवैनमेतदभिपिञ्चति सरस्वत्यै
स्वाहेति वाग्वै सरस्वती वाचैवैनमेतदभिपिञ्चति पूषे स्वाहेति पशवो वै पूषा पशु-
भिरेवैनमेतदभिपिञ्चति बृहस्पतये स्वाहेति ब्रह्म वै बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनमेतदभिपिञ्च-
त्येतानि पुरस्तादभिपेकस्य जुहोति तान्येतान्यग्निनामानित्याचक्षते ॥ ८ ॥ अथ
जुहोति । यान्युपरिष्ठादभिपेकस्य जुहोतीन्द्राय स्वाहेति वीर्यं वाऽइन्द्रो वीर्येणैव-
नमेतदभिपिञ्चति शोषाय स्वाहेति वीर्यं वै शोपो वीर्येणैवैनमेतदभिपिञ्चति श्लो-
काय स्वाहेति वीर्यं वै श्लोको वीर्येणैवैनमेतदभिपिञ्चत्यथशाय स्वाहेति वीर्यं
वाऽमथशो वीर्येणैवैनमेतदभिपिञ्चति भृगाय स्वाहेति वीर्यं वै भृगो वीर्येणैवैनमे-
तदभिपिञ्चत्येयं स्वाहेति तदेनमस्य सर्वस्यार्थमुष्णं करोत्येतान्युपरिष्ठादभिपे-
कस्य जुहोति तान्येतान्यादिन्यनामानित्याचक्षते ॥ ९ ॥ अग्रेण मैत्रावरुणस्य
मिथ्ययम् । अभिपेचनीयानि पात्राणि भवन्ति यज्ञता आपोऽभिपेचनीया भवन्ति
॥ १० ॥ पलाशं भवति । तेन ब्राह्मणोऽभिपिञ्चति ब्रह्म वै पलाशो ब्रह्मणैवै-
नमेतदभिपिञ्चति ॥ ११ ॥ औदुम्बरं भवति । तेन सोऽभिपिञ्चत्यन्नं वाऽऋ-
तुः सूर्यः सूर्यं वाऽऋतुः पुरुषस्य सः भवति तेन रावदशनायति तेनोर्स्व तस्माद्वा-
ऋतुः सूर्योऽभिपिञ्चति ॥ १२ ॥ नैयग्रोधरादं भवति । तेन मिथ्योऽराजन्त्यो-
ऽभिपिञ्चति वादं न्यग्रोधः प्रतिष्ठितो मित्रेण वै राजन्त्यः प्रतिष्ठितस्तस्माद्रयग्रोध-

त्विपिस्तस्मादाह सोमस्य त्विपिर्भूयादित
 वास्मिन्नेतदधाति तस्मादाह त्वेव मे त्विपिर्भूयादित
 दुपास्यति । मृत्योः पाहीत्यमृतमायुर्हिरण्यं तदमृतञ्चा-
 । अथ रुक्मः शतवितृणो वा भवति । नववितृणो वा
 युर्वाऽत्रयं पुरुषः शततेजाः शतवीर्यस्तस्माच्छतवितृणो
 रूपे पाणास्तस्मान्नववितृणः ॥ १३ ॥ तमुपरिष्ठाच्छीष्णो
 सहोऽस्यमृतमसीत्यमृतमायुर्हिरण्यं तदस्मिन्नमृतमायुर्दधा-
 भवतोऽमृतमायुर्हिरण्यं तदमृतेनैवैनमेतदायुषोभयतः शरी-
 उभयतो भयतः ॥ १४ ॥ अथ बाहूऽब्रूवृहति । हिरण्यरूपा
 विन्द्रोऽब्रुदियः सूर्यश्च । आरोहतं वरुण मित्रं गतं तत्तदचक्ष-
 वाहू वै मित्रावरुणौ पुरुषो गतस्तस्मादाहारोहतं वरुण मित्र
 यामदिति विति चेति ततः पश्यतश्च स्वं चारणं चेत्येवैतदाह
 ह्यायत् । मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्येवोद्गृहीयाद्वाहू वै मित्रावरुणौ
 यो मैत्रावरुणस्तस्मान्मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्येवोद्गृहीयात् ॥ १६ ॥
 भिपिञ्चति । वीर्यं वाऽएतद्राजन्यस्य यद्वाहूवीर्यं वाऽएतदपाथ
 वानि येनैनमेतदभिपिञ्चति नेन्मऽइदं वीर्यं वीर्यमपाथ रुसः सम्भू-
 ावित तस्मादेनमूर्ध्वबाहुमभिपिञ्चति ॥ १७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [४.१.]
 मुश्वं तिष्ठन्मभिपिञ्चति । पुरस्ताद्वाहूणोऽभिपिञ्चत्यध्वर्यु-
 हितो भवति पश्चादितरे ॥ १ ॥ सोमस्य त्वा द्युम्नेनापि
 । वीर्येणैतदाहग्नेर्वाजमेति वीर्येणैवैतदाह सूर्यस्य वीर्यमेति
 हेन्द्रस्येन्द्रियेणेति वीर्येणैवैतदाह चत्राणां चक्षुषतिरेषीति
 ज एषीत्येवैतदाहति दिशून्पाहीतीपवो वै दिश्रव इपुषधेनैवैनमेत-
 तस्मादाहति दिशून्पाहीति ॥ २ ॥ इमं देवाः । असपत्नश्च सुवध्वमिती
 भ्रातृभ्यश्च सुवध्वमिष्येवैतदाह महते चत्राय महते ज्यैष्ठ्यायेति नात्री
 वास्ति महते ज्ञानराज्यायेति महते ज्ञानानाथ राज्यायेत्येवैतदाहेन्द्र-
 ति वीर्यायेत्येवैतदाह यदाहेन्द्रस्येन्द्रियायेतीमममुष्य पुत्रममुष्ये पुत्रा-
 तस्य जन्म तत् पञ्चतदाहस्यै विशाजति यस्यै विशो राजा भवत्येष वो

॥ १ ॥ ॥ २ ॥ ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ८ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ १० ॥ ॥ ११ ॥ ॥ १२ ॥ ॥ १३ ॥ ॥ १४ ॥ ॥ १५ ॥ ॥ १६ ॥ ॥ १७ ॥ ॥ १८ ॥ ॥ १९ ॥ ॥ २० ॥ ॥ २१ ॥ ॥ २२ ॥ ॥ २३ ॥ ॥ २४ ॥ ॥ २५ ॥ ॥ २६ ॥ ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ ॥ २९ ॥ ॥ ३० ॥ ॥ ३१ ॥ ॥ ३२ ॥ ॥ ३३ ॥ ॥ ३४ ॥ ॥ ३५ ॥ ॥ ३६ ॥ ॥ ३७ ॥ ॥ ३८ ॥ ॥ ३९ ॥ ॥ ४० ॥ ॥ ४१ ॥ ॥ ४२ ॥ ॥ ४३ ॥ ॥ ४४ ॥ ॥ ४५ ॥ ॥ ४६ ॥ ॥ ४७ ॥ ॥ ४८ ॥ ॥ ४९ ॥ ॥ ५० ॥ ॥ ५१ ॥ ॥ ५२ ॥ ॥ ५३ ॥ ॥ ५४ ॥ ॥ ५५ ॥ ॥ ५६ ॥ ॥ ५७ ॥ ॥ ५८ ॥ ॥ ५९ ॥ ॥ ६० ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ ६२ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ ६५ ॥ ॥ ६६ ॥ ॥ ६७ ॥ ॥ ६८ ॥ ॥ ६९ ॥ ॥ ७० ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ८० ॥ ॥ ८१ ॥ ॥ ८२ ॥ ॥ ८३ ॥ ॥ ८४ ॥ ॥ ८५ ॥ ॥ ८६ ॥ ॥ ८७ ॥ ॥ ८८ ॥ ॥ ८९ ॥ ॥ ९० ॥ ॥ ९१ ॥ ॥ ९२ ॥ ॥ ९३ ॥ ॥ ९४ ॥ ॥ ९५ ॥ ॥ ९६ ॥ ॥ ९७ ॥ ॥ ९८ ॥ ॥ ९९ ॥ ॥ १०० ॥

॥ [२. ३.] ॥

राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजेति तदस्माद्ददथ सर्वमाद्यं करोति ब्राह्म-
 णमेवाणोद्धरति तस्माद्ब्राह्मणोऽनाद्यः सोमराजा हि भवति ॥ ३ ॥ शतम् ३२० ॥
 अथैतमाभिषेकम् । कृष्णविषाणयानुविमृष्टे वीर्यं वाऽएतदपाथ रतः सम्भृतो भ-
 वति येनैनमेतदपि पिञ्चतीर्षं मे वीर्यं सर्वमात्मानमुपस्पृश्यादिति तस्माद्वाऽअनु-
 विमृष्टे ॥ ४ ॥ सोऽनुविमृष्टे । म पूर्वतस्य वृषभस्य पृष्ठादिति यथायं पूर्वतोऽति-
 घ्रावा यथर्षभः पशून्तिष्ठान्वैवं वाऽएष इदं सर्वमतितितृप्त्यर्वाग्नेवास्मादिदं
 सर्वं भवति यो राजसूयेन यजेते तस्मादाह म पूर्वतस्य वृषभस्य पृष्ठाग्रवध्वरन्ति
 स्यसिच इयाताः ता आववृचमधरागुदक्ता अहिं बुध्न्यमनु रीयमाणा इति ॥ ५ ॥
 अथैनमन्तरेव शार्ङ्गलक्ष्मणि विष्णुक्रमान्क्रमयति । विष्णोर्विक्रमणमसि विष्णोर्वि-
 क्रान्तमसि विष्णोः क्रान्तमसोतीषे वै लोका विष्णोर्विक्रमणं विष्णोर्विक्रान्तं
 विष्णोः क्रान्तं तदिमानेव लोकान्तमपारुण सर्वमेवेष्टमुपयुपरि भवत्पुर्वाग्नेवास्मा-
 दिदं सर्वं भवति ॥ ६ ॥ अथ ब्राह्मणस्य पात्रे । स थ स्रवान्तमवधनपति त-
 द्ब्राह्मणं राजानमनु यशः करोति तस्माद्ब्राह्मणो राजानमनुयशः ॥ ७ ॥ त-
 योऽस्य पुत्रः वियुतमो भवति । तस्मादएतत्पात्रं प्रयच्छतीर्षं मेऽयं वीर्यं पुत्रोऽनु-
 मन्तनवदिति ॥ ८ ॥ अथ प्रतिपरेत्य गार्हपत्यमन्त्रारब्धे जुहोति । प्रजापते न त्वदेता-
 न्यन्यो विद्वा रूपाणि पुरिता बभूव । यत्कायास्ते जुहमस्तन्नोऽग्रस्त्वयममुष्य पि-
 तेति तद्यः पुत्रस्तं पितरं करोति यः पिता तं पुत्रं तदेनयोर्वीर्यं व्यतिपजत्यसावस्य
 पितेति तद्यः पिता तं पितरं करोति यः पुत्रस्तं पुत्रं तदेनयोर्वीर्यं व्यतिसज्य पुन-
 रेव यथायथं करोति वयं स्याम पुत्रयो रयीणां स्वाहेत्याग्नीरैवैतस्य [कर्मण
 आशिषमेवैतदशास्ते ॥ ९ ॥ अथ य एष सधस्रवोऽतिरिक्तो भवति । तमाग्नी-
 र्भाषि जुहोत्यतिरिक्तो वाऽएष सधस्रवो भवत्पत्निरिक्त आग्नीर्भाषो गार्हपत्ये
 हवीर्थापि श्रपयन्त्याहवनीये जुह्वयथैषोऽतिरिक्तस्तदतिरिक्तोऽर्धवतदतिरिक्तं द-
 पास्तुत्तरार्धे जुहोत्येष स्रोतस्य देवस्य दिक्स्मादुत्तरार्धे जुहोति स जुहोति रुद्र
 यत्ते क्रिवि परं नाम तस्मिन्हृतमस्यमेष्टमसि स्वाहेति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥
 [४. २.] ॥

तयोऽस्य स्वो भवति । तस्य शतं वा परःशतं वा मा उत्तरेणाहवनीयं स्या-
 यति तद्यदेवं करोति ॥ १ ॥ ब्रह्मणाद् वाऽअभिपिपिचानान् । इन्द्रियं वीर्यमप-

नभिभूवति तस्मादाहाभिभूरमीत्येतास्ते पञ्च दिशः कल्पन्तामिति पुनश्च वै विश-
स्तदस्यै सर्वा एव विशःकल्पयति ॥६॥ अथैनं वृष्टतस्तूप्यमीमेव दण्डेर्धनन्ति । तं दण्डे-
र्धनन्तो दण्डवधमतिनयन्ति तस्माद्वाजादण्डव्यो यदेनं दण्डवधमतिनयन्ति ॥ ७ ॥
अथ वरं वृणोति । यथै ह वै कं च सुपुत्राणो वरं वृणोति सोऽस्मै सर्वः समृध्यते
तस्माद्वरं वृणोति ॥८॥ स ब्रह्माहित्येव प्रथममामन्त्रयते । ब्रह्म प्रथममभिष्ठाहराणि ब्र-
ह्मप्रमूर्ता वाचं वदानीति तस्माद्ब्रह्माहित्येव प्रथममामन्त्रयते त्वं ब्रह्मासीतीतरः प्रत्याह
सवित्तासि सत्यप्रसव इति वीर्यमेवास्मिन्नेतदधाति सवित्तारमेव सत्यप्रसवं करोति ॥९॥
ब्रह्मन्नित्येव द्वितीयमामन्त्रयते । त्वं ब्रह्मासीतीतरः प्रत्याह वरुणोऽसि सत्यौजा
इति वीर्यमेवास्मिन्नेतदधाति वरुणमेव सत्यौजसं करोति ॥१०॥ ब्रह्मन्नित्येव तृती-
यमामन्त्रयते । त्वं ब्रह्मासीतीतरः प्रत्याहेन्द्रोऽसि विशौजा इति वीर्यमेवास्मिन्नेत-
दधातीन्द्रमेव विशौजसं करोति ॥ ११ ॥ ब्रह्मन्नित्येव चतुर्थमामन्त्रयते । त्वं ब्र-
ह्मासीतीतरः प्रत्याह रुद्रोऽसि सुशेव इति तद्दीर्घायमेवास्मिन्नेतत्पूर्वाणि दधात्यर्थ-
नमेतच्छ्रमपत्येव तस्मादेव सर्वस्येशानो मृदयति यदेनं शमयति ॥ १२ ॥ ब्रह्म-
न्नित्येव पञ्चममामन्त्रयते । त्वं ब्रह्मासीतीतरोऽनिरुक्तं प्रत्याह पुरिमितं वै निरुक्तं
तत्पुरिमितमेवास्मिन्नेतत्पूर्वं वीर्यं दधात्यथानिरुक्तं प्रत्याह पुरिमितं वाऽनिरु-
क्तं तदपुरिमितमेवास्मिन्नेतत्पूर्वं वीर्यं दधाति तस्मादग्रानिरुक्तं प्रत्याह ॥ १३ ॥
अथ सुमहत्कालनामानं ह्वयति । बहुकार भ्यस्कर भूयस्करेति य एवंनामा भू-
यति कल्याणमेवैतन्मानुष्यै वाचोवदति ॥ १४ ॥ अथास्मै ब्राह्मण स्वं प्रय-
च्छति । अथर्वयुर्वा यो वास्य पुरोहितो भवतीन्द्रस्य वज्रोऽसि तेन मे रध्येति वृ-
जो वै स्वं स एतेन वज्रेण ब्राह्मणो राजानमात्मनोऽवलीयाधेमं कुरुते यो
वै राजा ब्राह्मणाऽवलीयानामिन्नेभ्यो वै स वलीयान्भवति तद्विभेभ्य एवैतेन-
तद्वलीयाधेमं करोति ॥ १५ ॥ तथै राजा राजभ्रात्रे प्रयच्छति । इन्द्रस्य
वज्रोऽसि तेन मे रध्येति तेन राजा राजभ्रातरमात्मनोऽवलीयाधेमं कुरुते
॥ १६ ॥ तथै राजभ्राता सूताय वा स्थण्डिले वा प्रयच्छति । इन्द्रस्य वज्रोऽसि
तेन मे रध्येति तेन राजभ्राता सूतं वा स्थण्डिले वात्मनोऽवलीयाधेमं कुरुते ॥ १७ ॥
तथै सूतो वा स्थण्डिले वा प्रयच्छति । इन्द्रस्य वज्रोऽसि तेन मे रध्येति तेन
सूतो वा स्थण्डिले वात्मनोऽवलीयाधेमं कुरुते ॥ १८ ॥ तं ब्राह्मणोः स-
जाताय प्रयच्छति । इन्द्रस्य वज्रोऽसि तेन मे रध्येति तेन ब्राह्मणोः मज्जातमान-

शश्वश्च एषोऽपाथं रुतः मुम्भृतो भवति येनैवमेतदभिषिञ्चति सोऽस्येन्द्रियं
 निर्जघान तत्पशुष्वन्यविन्दत्तस्मात्पशवो यशो यदेष्वन्यविन्दत्तत्पशुष्वनु-
 द्रयं वीर्यं पुनरात्मन्धत्त तथोऽप्येष एतद्वाहैवास्मान्निन्द्रियं वीर्यमपक्रामति
 सवो वाऽएष यवाजमूयमिति वरुणोऽकरोदिति त्वेवेष एतत्करोति ॥ १ ॥
 यमुषावहरति । यच्छे राजन्यात्पराग्भवति स्येन वै तदनुयुक्ते तस्माद्यथमुषाव-
 ॥ ३ ॥ स उषावहरति । इन्द्रस्य वृजोऽस्मीति वृजो वै रुध इन्द्रो वै यज-
 द्वेन वाऽएष इन्द्रो भवति यच्च क्षत्रियो यदु च यजमानस्तस्मादाह इन्द्रस्य
 स्मीति ॥ ४ ॥ तमन्तर्वेद्यभ्यवर्त्य युनाक्ति । मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः
 वा युनज्मीति वाहू वै मित्रावरुणौ बाहुभ्यां वै राजन्यो मंत्रावरुणस्तस्मादाह
 वरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिपा युनज्मीति ॥ ५ ॥ तं चतुर्गुणं युनाक्ति । म-
 न सवोऽग्रेण शालां येनैव दक्षिणा यन्ति तेन प्रतिपद्यते तं जघनेन चा-
 मग्रेणाम्नीध्रमुद्यच्छति ॥ ६ ॥ तप्रातिष्ठति । अन्वथायै त्वा स्वधायै त्वेत्पुनात्यं
 वैतदाह यदाहान्वथायै त्वेति स्वधायै त्वेति रुताये त्वेत्पुनैतदाहारिणोऽश्नुन
 र्जुनो ह वै नामेन्द्रो यदस्य गुहं नाम द्वेन वाऽएष इन्द्रो भवति यच्च
 यो यदु च यजमानस्तस्मादाहारिणोऽश्नुन इति ॥ ७ ॥ अथ दक्षिणापु-
 पार्षति । मरुतां प्रसवेन जयेति विशो वै मरुतो विशा वै तत्क्षत्रियो जयति
 जग्मीपाति तस्मादाह मरुतां प्रसवेन जयेति ॥ ८ ॥ अथ मध्ये गवामुद्यच्छति ।
 राम मनसेति मनसा वाऽइदं सर्वमाप्तं तन्मनसैवैतत्सर्वमाप्नोति तस्मादाहा-
 न मनसेति ॥ ९ ॥ अथ धनुरात्न्यां गामुपस्पृशति । समिन्द्रियेणेतीन्द्रियं वै
 ग्राव इन्द्रियमेवैतन्वीर्यमात्मन्धत्तेऽथाह जिनामीमाः कुर्वेऽहमा इति ॥ १० ॥
 तस्वस्य गोपूद्यच्छति । यद्वै पुरुषात्पराग्भवति यशो वा किञ्चिद्वा स्वधै वैवास्य
 मतमामिवाभ्यपक्रामति तत्स्वादेवैतदिन्द्रियं वीर्यं पुनरात्मन्धत्ते तस्मात्स्व-
 गोपूद्यच्छति ॥ ११ ॥ तस्मै तावन्मात्रीर्वा भूयसीर्वा प्रतिददाति । न वाऽएष
 र्कमेणे भवति यद्यजमानः क्रूरमिव वाऽएतत्करोति यदाह जिनामीमाः कुर्वेऽहमा
 ते तथो हास्यतदक्रूरं कृतं भवति तस्माच्चावन्मात्रीर्वा भूयसीर्वा प्रतिददाति ॥ १२ ॥
 य दक्षिणानायच्छति । सोऽग्रेण यूपं दक्षिणेन वेदिं येनैव दक्षिणा यन्ति तेन प्रति-
 पद्यते तं जघनेन सवोऽग्रेण शालामुद्यच्छति ॥ १३ ॥ मा न इन्द्र ते वयं तुरापाद ।
 युक्तासोऽयमहता विदसामा तिष्ठा रुयमधि यं वज्रहस्ता रश्मिन्देव यमसे स्वश्वानि-

पत्नीयाऽऽऽऽ कुरुते तद्यदेवऽऽ सम्प्रयच्छन्ते नेत्यापवस्यसमसद्यथापूर्वमसदिति
 देवऽऽ सम्प्रयच्छन्ते ॥१९॥ अथ सजातश्च प्रतिमस्थाता च । एतेन स्पष्टेन
 नौ शुक्रस्य पुरोरुचाधिदेवनं कुरुतोऽत्ता वै शुक्रोऽत्तोरमेवैतत्कुरुतः॥२०॥ अथ
 यनः पुरोरुचा विमितं विमिनुतः । आद्यो वै मन्थी तदत्तारमेवैतत्कृत्वाधास्मा-
 दाद्यं जनयतस्तस्मान्मान्धिनः पुरोरुचा विमितं विमिनुतः॥ २१ ॥ अधाध्वर्युः ।
 र्हीतप्राज्यं गृहीत्वाधिदेवने हिरण्यं निधाय जुहोत्यग्निः पृथुर्धर्मणस्पतिर्जुषाणो-
 ग्नेतः पृथुर्धर्मणस्पतिराज्यस्य वेतु स्वाहेति ॥ २२ ॥ अधाक्षान्निवपति । स्वा-
 ताः सूर्यस्य रश्मिभिर्यतध्वऽऽ सजातानां मध्यमेष्ठयायेत्येष वाऽअग्निः पृथु-
 धिदेवनं तस्यैतेऽङ्गारा यदक्षास्तमेवैतेन मीणाते तस्य ह वाऽएषानुमतां गृहेषु
 ते यो वा राजमूपेन यजते यो वैतदेवं वेदैतेष्वेतेष्वहाग्नां दीव्यध्वमिति पूर्वा-
 वाहौ दक्षिणा ॥ २३ ॥ अधाहाग्नये स्विष्टकृतेऽनुग्रहीति । तद्यदन्तरेणाहुतीऽ
 कर्म क्रियतऽएष वै प्रजापतिर्येष यज्ञस्तायते यस्मादिमाः प्रजाः प्रजाता एत-
 ण्येतर्ह्यनु प्रजायन्ते तदेनं मध्यत एवैतस्य प्रजापतेर्दधाति मध्यतः सुवति त-
 दन्तरेणाहुतीऽतत्कर्म क्रियतऽआध्याव्याहाग्निऽऽ स्विष्टकृतं यजेति वषट्कृते
 ति ॥ २४ ॥ अथेदामादधाति । उपहूतायामेढायामप उपस्वृज्य माहेन्द्रं प्र-
 ाति माहेन्द्रं प्रहं गृहीत्वा स्तोत्रमुणकरोति तऽऽ स्तोत्राय प्रमीवति स उवावरो-
 सोऽन्ते स्तोत्रस्य भवत्यन्ते शस्त्रस्य ॥ २५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १[४, ४.] ॥

वुरुणाऽऽ वाऽअभिपिपिचानाङ्गर्गोऽपचक्राम । वीर्यं वै भर्गएष विष्णुर्यज्ञः
 ऽस्मादपचक्राम शश्वद्य एषोऽपाऽऽ रसः सम्भृतो भवति येनैनेमतदभिपिच-
 सोऽस्य भर्गं निर्जपान ॥ १ ॥ तमेताभिर्देवताभिरनुसमसर्पत् । सावित्रा प्रस-
 त्वा मरस्वत्या वाचा त्वष्ट्रा रूपैः पूष्णा पशुभिरिन्द्रेणास्मे बृहस्पतिना प्रक्षणा व-
 ाजैरजसाग्निना तेजसा सोमेन राज्ञा विष्णुनैव दशम्या देवतयान्वविन्दत् ॥१॥
 येनैनेताभिर्देवताभिरनुसमसर्पत् । तस्मात्सऽऽसृषो नाप्राथ यदशमेऽहन्प्रसृतो
 ाति तस्मादशपेयोऽपो यदश-दशैकैकं चममनुप्रसृष्टा भवन्ति तस्मादेव दशपे-
 ॥ २ ॥ तदाहुः । दश पिनामहान्तसोमणान्तसंख्याय प्रसेपेत्तथो हास्य सोमपी-
 मन्ते दशपेयो हीति तद्वं ज्या द्वौ श्रीनित्येव पिनामहान्तसोमणान्विन्दन्ति तस्मा-
 ता एव देवताः संख्याय प्रसेपेत् ॥ ४ ॥ एताभिर्वै देवताभिर्वृक्ष एतस्य सो-

त्युपच्छत्पेर्वतपाभिशिवो वै सम्यस्तस्मादाहा रस्मीन्देव यमसे स्वध्वानित्यथ रयविमो-
चर्त्तयानि जुहोति प्रीतो रयो विमुच्याताऽऽति तस्माद्रथविमोचर्त्तयानि जुहोति ॥ १४ ॥
स जुहोति अग्नये गृहपतये स्वाहेति स यदेवान्येयं रथस्य तदेवैतेन प्रीणाति ब्रह्मा
वाऽऽग्नेया रथस्य ब्रह्मानेवैतेन प्रीणाति श्रीर्वै गार्हपतं यावतो-यावत ईष्टे तच्छ्रु-
यमेवास्यैतद्गार्हपत्यं राज्यमभिविमुच्यते ॥ १५ ॥ सोमाय वनस्पतये स्वाहेति ।
व्यानि वै वानस्पत्यानि चक्राणि रथ्यानि चानमानि च तेभ्यो न्वेवैतदुभयेभ्यो-
ऽरिष्टिं कुरुते सोमो वै वनस्पतिः स यदेव वानस्पत्यं रथस्य तदेवैतेन प्रीणा-
ति वारुणि वै वानस्पत्यानि रथस्य वारुण्येवैतेन प्रीणाति स्रवं वै सोमः क्षत्र-
मेवास्यै तद्राज्यमभिविमुच्यते ॥ १६ ॥ मरुतामोजसे स्वाहेति । स यदेव मारुतं रथस्य
तदेवैतेन प्रीणाति चत्वारोऽश्वा रथः पञ्चमो ह्यौ सव्यमृसारथी ते सप्त
सप्त-सप्त वै मारुतो गणः सर्वमेवैतेन रथं प्रीणाति विशो वै मरुतो विशमेवास्यै-
तद्राज्यमभिविमुच्यते ॥ १७ ॥ इन्द्रस्येन्द्रियाय स्वाहेति । स यदेवैन्द्रं रथस्य तदे-
वैतेन प्रीणाति सव्यष्टा वाऽपेन्द्रो रथस्य सव्यष्टारमेवैतेन प्रीणातीन्द्रियं वै वीर्यमिन्द्र
इन्द्रियमेवास्यैतद्वीर्यं राज्यमभिविमुच्यते ॥ १८ ॥ अथ वाराह्याऽउपानहाऽउपमु-
च्यते । अग्नीं ह वै देवा घृतकुम्भं प्रवेशयांचकुस्ततो वराहः सम्भवूव तस्माद्व-
राहो मेदुरो घृतादि सम्भूतस्तस्माद्वराहे गावः संजानते स्वमेवैतत्समभिसंजानते
तत्सग्नानमेवैतदसप्रतितिष्ठति तस्माद्वाराह्याऽउपानहाऽउपमुच्यते ॥ १९ ॥ अथे-
मां प्रत्येवैजमाणो जपति । पृथिवि मातर्मा मा हिथंसीर्माऽअहं स्वामिति वरुणाद्
वाऽअभिपिपिचानात्पृथिवी विभर्षाचकार महद्वाऽअयमभूथोऽभ्युपेचि यद्वै मायं
नावहणीयादिति वरुण उह पृथिव्यै विभर्षाचकार यद्वै मेयं नावधून्वीतेति तदन-
येवैतन्मित्रधेयमकुरुत न हि माता पुत्रं हि नस्ति न पुत्रो मातरम् ॥ २० ॥ वरु-
णसवो वाऽप्य यद्राजमूयम् । पृथिव्यु हेतस्माद्विभेति महद्वाऽअयमभूथोऽभ्युपेचि
यद्वै मायं नावहणीयादित्येष उ हास्यै विभेति यद्वै मेयं नावधून्वीतेति तदनयेवै-
तन्मित्रधेयं कुरुत न हि माता पुत्रं हि नस्ति न पुत्रो मातरं तस्मादेयं जपति
॥ २१ ॥ सोऽवतिष्ठति । इथंमः शुचिपद्ममुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिपदतिभिर्दुरो-
णमत् । नृपदमहत्तमदयोमसदन्ता गोन्ता अतन्ता अद्रिन्ता अतं बृहदित्येताम-
तिच्छन्दसं जपन्नेषा वै सर्वाणि लुन्दाथेति यद्वतिच्छन्दास्तुयेन पाप्मा नान्वति-
ष्ठति ॥ २२ ॥ तं न संप्रहीतान्वतिष्ठेत् । नेषं लोकमन्वतिष्ठायै सुप्राणो-

सोमपीथमाश्नुत । तथोऽप्येव एताभिरेव देवताभिरेतस्यसोमपीथमाश्नुते तस्मादेता
एव देवताः संख्याय प्रसर्पेदथ यदैवैषोदवसानीयेष्टिः संतिष्ठतऽएतस्याभिषेचनीय-
स्य ॥ ५ ॥ अथेतानि हवींषि निर्वपति । सावित्रं द्वादशकपालं
वाष्टाकपालं वा पुरोडाशं सविता वै देवानां प्रसविता सवितृप्रसूत
एव तद्वरुणोऽनुममसर्पत्तथोऽप्येव एतत्सवितृप्रसूत एवानु मधुसर्पति तत्रैकं
पुण्डरीकं प्रयच्छति ॥ ६ ॥ अथ सारस्वतं चक्रं निर्वपति । वाग्वै सरस्वती वा-
चैव तद्वरुणोऽनुममसर्पत्तथोऽप्येव एतद्वाचैवानुमधुसर्पति तत्रैकं पुण्डरीकं
प्रयच्छति ॥ ७ ॥ अथ त्वाष्ट्रं द्वादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति । त्वष्टा वै रूपाणा-
मीष्टे त्वष्ट्रैव तद्वरुणोऽनुममसर्पत्तथोऽप्येव एतत्त्वष्ट्रैव रूपैरनुमधुसर्पति त-
त्रैकं पुण्डरीकं प्रयच्छति ॥ ८ ॥ अथ पौष्णं चक्रं निर्वपति । पशवो वै पूषा प-
शुभिरेव तद्वरुणोऽनुममसर्पत्तथोऽप्येव एतत्पशुभिरेवानुमधुसर्पति तत्रैकं पुण्ड-
रीकं प्रयच्छति ॥ ९ ॥ अथेन्द्रमेकादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति । इन्द्रियं वै
वीर्यमिन्द्र इन्द्रियेणैव तद्वीर्येण वरुणोऽनुममसर्पत्तथोऽप्येव एतदिन्द्रियेणैव वीर्ये-
णानुमधुसर्पति तत्रैकं पुण्डरीकं प्रयच्छति ॥ १० ॥ अथ वार्षस्पत्यं चक्रं नि-
र्वपति । वृक्ष वे वृहस्पतिर्वृक्षणेव तद्वरुणोऽनुममसर्पत्तथोऽप्येव एतद्वृक्षणेवा-
नुमधुसर्पति तत्रैकं पुण्डरीकं प्रयच्छति ॥ ११ ॥ अथ वारुणं ययमयं चक्रं नि-
र्वपति । स येनैवैषमेष्टाः प्रजा वरुणोऽगृह्णातेनैव तद्वेनसा वरुणोऽनुममसर्पतेनो
ऽप्येव तद्वेनसानुमधुसर्पति तत्रैकं पुण्डरीकं प्रयच्छति ॥ १२ ॥ उपसृदो दश-
म्यो देवताः । तत्र पुञ्च पुण्डरीकाण्युपप्रयच्छति तां द्वादशपुण्डरीकांश्च अन्नं मृति
मुञ्चते सा दीक्षा तथा दीक्षया दीक्षते ॥ १३ ॥ अथ यद्वादश भवन्ति ।
द्वादश वै मासाः संबत्सरस्य सर्वं वै संबत्सरः सर्वेर्णवेनमेतरीक्षयति यानि पुण्डरी-
काणि तानि दिवो रूपं तानि नक्षत्राणां रूपं ये वृषदास्तेऽन्तरिक्षस्य रूपं
यानि विसानि तान्यस्यै तदेनमेषु लोकेष्वपि दीक्षयति ॥ १४ ॥ अथ राजानं
मर्त्या । येषोपमन्त्र परिवरन्ति ततोऽर्धमासन्ध्यामासाश्च प्रचरत्यथ य एषोऽर्धो-
प्रमन्त्रो एते निरितो भवति तमासन्ध्यामासापाविध्येन प्रचरति यदानीध्येन प्रच-
रत्येषोपमन्त्रिः प्रचरति यदेषोपमन्त्रिः प्रचरति ॥ १५ ॥ अथेतानि हवींषि नि-
र्वपति । आग्नेयमष्टाकपालं पुरोडाशं सौम्यं चक्रं वैष्णवं त्रिदशकपालं वा पुरो-
डाशं चक्रं वा तेन यथेष्टपेक्षं यजते ॥ १६ ॥ तदु तथा न कुर्यात् । हस्तानि वा

म शब्दश्च एषोऽपार्थ रुतः सम्पृतो भवति येनैतदभिपिञ्चति सोऽस्येन्द्रियं
निर्जघान तत्पशुष्वन्विन्दत्तस्मात्पशवो यशो यदेवन्विन्दत्तपशुष्वनु-
न्द्रियं वीर्यं पुनरात्मन्धत्त तथोऽपवैष एतन्नाहैवास्मान्निन्द्रियं वीर्यमपक्रामति
पशवो वाऽएष यद्वाजसूयमिति वरुणोऽकरोदिति त्वेवैष एतत्करोति ॥ १ ॥
रथमुपावहरति । यद्वै राजन्यात्पराग्भवति स्येन वै तदनुयुङ्क्ते तस्माद्रथमुपाव-
रति ॥ ३ ॥ स उपावहरति । इन्द्रस्य वज्रोऽस्मीति वज्रो वै रथ इन्द्रो वै यज्ञ-
द्वयेन वाऽएष इन्द्रो भवति यच्च क्षत्रियो यदु च यजमानस्तस्मादाह इन्द्रस्य
ऽस्मीति ॥ ४ ॥ तमन्तर्वेद्यभ्यववर्त्य युनाक्ति । मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः
पा युनज्मीति वाहू वै मित्रावरुणौ बाहुभ्यां वै राजन्यो मैत्रावरुणस्तस्मादाह
वरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिपा युनज्मीति ॥ ६ ॥ तं चतुर्भुजं युनाक्ति । स
नेन सरोऽग्रेण शालां येनैव दक्षिणा युन्ति तेन प्रतिपद्यते तं जघ्नेन चा-
नमग्रेणाग्नीध्रमुपच्छति ॥ ६ ॥ तमतिष्ठति । अन्वयायै त्वा स्वधायै त्वेत्पनात्त्यै
वैतदाह यदाहाव्यथायै त्वेति स्वधायै त्वेति रसायै त्वेत्येवैतदाहारिणोऽश्वर्जुन
र्जुनो ह वै नामेन्द्रो यदस्य गुह्यं नाम द्वयेन वाऽएष इन्द्रो भवति यच्च
यो यदु च यजमानस्तस्मादाहारिणोऽश्वर्जुन इति ॥ ७ ॥ अथ दक्षिणायु-
पार्पति । मरुतां मस्येन जयेति विशो वै मरुतो विशा वै तत्क्षत्रियो जयति
जगीपाति तस्मादाह मरुतां मस्येन जयेति ॥ ८ ॥ अथ मध्ये गवामुपच्छति ।
म मनेति मनसा वाऽददध सर्वमातं तमनेनैवैतत्सर्वमाप्नोति तस्मादाहा-
मनेति ॥ ९ ॥ अथ धनुरात्न्यां गामुपस्पृशति । समिन्द्रियेतीन्द्रियं वै
गाव इन्द्रियमेवैतन्वीर्यमात्मन्धत्तेऽथाह जिन्तामीमाः कुर्वद्दमा इति ॥ १० ॥
तस्य गोपृच्छति । यद्वै पुरुषात्पराग्भवति यशो वा किञ्चिद्वा स्वधै ह वास्प
तमामिवाभ्युपक्रामति तत्स्यादेवैतदिन्द्रियं वीर्यं पुनरात्मन्धत्ते तस्मात्स्व-
गोपृच्छति ॥ ११ ॥ तस्मै तावन्मात्रीर्वा भूयसीर्वा प्रतिददाति । न वाऽएष
कर्मण भरानि यजमानः कर्मिण वाऽएतत्करोति यद्वाह जिन्तामीमाः कुर्वद्दमा
तपो रास्वैतद्दत्तं कृतं भवति तस्मात्तावन्मात्रीर्वा भूयसीर्वा प्रतिददाति ॥ १२ ॥
वदति । सोऽग्रेण यूपं दक्षिणेन वेदिं येनैव दक्षिणा युन्ति तेन प्रति-
मरोऽग्रेण गान्तामुपच्छति ॥ १३ ॥ सा न इन्द्रते वयं तुरापाद ।
—वा विदमामा निष्ठा रथमपि यं वज्रहस्ता रश्मीन्देव यमसे स्वरवानी-

एष यो यज्ञपथदेत्येति वा ऽएष यज्ञपथाद्य उपसत्पथादेति तस्मादुपसत्पथादेव
 नेयात् ॥ १७ ॥ स यदग्निं यजति । अग्निर्नैवेतत्तेजसानुसंधं सर्पत्य
 मस्मोमं यजति सोमेनैवेतद्वाजानुसंधं सर्पत्यथ यद्विष्णुं यजति यज्ञो वै
 वेष्णुस्तथ ब्रह्मं प्रत्यक्षमाप्नोति तं प्रत्यक्षमाप्त्वात्मन्कुरुते ॥ १८ ॥ स एष सप्तदशो-
 ऽग्निष्टोमो भवति। सप्तदशो वै प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तथ ब्रह्मं प्रत्यक्षमाप्नोति तं प्र-
 त्यक्षमाप्त्वात्मन्कुरुते ॥ १९ ॥ तस्य द्वादश प्रथमगर्भाः पृथौखो वृक्षिणा । द्वाद-
 श वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तथ ब्रह्मं प्रत्यक्षमाप्नोति तं
 प्रत्यक्षमाप्त्वात्मन्कुरुते ॥ २० ॥ तासां द्वादश गर्भाः । ताश्चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशति
 संवत्सरस्यार्धमासाः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तथ ब्रह्मं प्रत्यक्षमाप्नोति तं
 प्रत्यक्षमाप्त्वात्मन्कुरुते ॥ २१ ॥ ता ब्रह्मणे ददाति । ब्रह्माहि यज्ञं दक्षिणतोऽभि-
 गोपायति तस्मात्ता ब्रह्मणे ददाति हिरण्ययीधं च जमुवात्रे रुक्मधं ह्योत्रे हिरण्य-
 मी माकाशावध्वर्युभ्यामभं प्रस्तोत्रे वरां मैत्रावरुणाय ऽर्पभं माळणाच्छ धं शिने
 गुप्तसी नेशपोतृभ्यामन्यतरतोयुक्तं यवाचितुमच्छावाक्राय गामगनीधे ॥ २२ ॥
 वा ऽएताः । द्वादश वा त्रयोदश वा दक्षिणा भवन्ति द्वादश वा वै त्रयोदश
 वा संवत्सरस्य मासाः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तथ ब्रह्मं प्रत्यक्षमाप्नोति तं
 प्रत्यक्षमाप्त्वात्मन्कुरुते ॥ २३ ॥ माळणम् ॥ २ [४.५.] ॥ चतुर्थोऽध्यायः [३४]

माग्नेयोऽष्टाकपालः पुरोडाशो भवति । तं पूर्वार्धेऽष्टासादयत्येन्द्र एका-
 दशकपालः पुरोडाशो भवति सौम्यो वा चरुस्तं दक्षिणार्धेऽष्टासादयति वैश्वदे-
 वध्वर्धवति तं पथार्धे ऽष्टासादयति मैत्रावरुणी पथस्या भवति तामुत्तरार्धेऽष्टा-
 सादयति वारिस्तानुध्वर्धवति तं मध्यऽष्टासादयत्येष चरुः पृश्निविलस्तयत्यथ
 इतीधं पि भूरग्निं तेषां पृश्निविलानि तस्माच्च पृश्निविलो नाम ॥ १ ॥ तद्यदेतेन
 राजमूषयानी यजते । यदेतेन द्विगुः समारोहयति यदन्यस्तोमान्यच्छन्दाधेति
 तस्योदेतेन येन त्रिगुणाति स यदेतेन राजमूषयानी न यजेतोदाह मायेतु वा
 येन त्रिगुणाऽष्टाष्टेन राजमूषयानी यजते ॥ २ ॥ स यदाग्नेयेनाष्टाकपालेन पु-
 ष्पिगोत्रेन चतुर्गुणः । यदेतेन त्रायो द्विगुधं समारोहयति यदन्यस्तोमान्यच्छन्दा-
 धमं तस्योदेतेन त्रिगुणाति मध्येसुतं वारिस्तानु चरायुवनयति ॥ ३ ॥ अथ
 यदेतेन द्वादशकपालेन पुष्पिगोत्रेन चतुर्गुणः । सौम्येन वा चरुणा यदेतेन दक्षिणा

स्युश्चछत्वेर्वतयाभिर्शिवो वै रस्मयस्तस्मादाहा रस्मीन्देव यमसे स्त्रुश्चानित्यथ रथविमो-
 चनीगानिजुहोति मीतो रथो त्रिमुच्याताऽऽति तस्माद्रथविमोचनीयानि जुहोति ॥ १४ ॥
 स जुहोति अग्नये गृहपतये स्वाहेति स यदेवाग्नेयं रथस्य तदेवैतेन प्रीणाति ब्रह्मा
 वाऽऽग्नेया रथस्य ब्रह्मनेवैतेन प्रीणाति श्रीर्वै गार्हपतं यावतो-यावत ईष्टे तच्छ्रु-
 यमेवास्यैतद्गार्हपत्यं राज्यमभिविमुच्यते ॥ १५ ॥ सोमाय वनस्पतये स्वाहेति ।
 ब्रह्मानि वै वानस्पत्यानि चक्राणि रथ्यानि चानम्रानि च तेभ्यो न्वेवैतद्भयेभ्यो-
 ऽरिष्टिं कुरुते सोमो वै वनस्पतिः स यदेव वानस्पत्यं रथस्य तदेवैतेन प्रीणा-
 ति वारुणि वै वानस्पत्यानि रथस्य वारुण्येवैतेन प्रीणाति सत्रं वै सोमः क्षत्र-
 मेवास्यै तद्राज्यमभिविमुच्यते ॥ १६ ॥ मरुतामोजसे स्वाहेति । स यदेव मारुतं
 रथस्य तदेवैतेन प्रीणाति चत्वारोऽश्वा रथः पञ्चमो द्वौ सव्यमृसारथी ते सप्त
 सप्त-सप्त वै मारुतो गणः सर्वमेवैतेन रथं प्रीणाति विशो वै मरुतो विशमेवास्यै-
 तद्राज्यमभिविमुच्यते ॥ १७ ॥ इन्द्रस्येन्द्रियाय स्वाहेति । स यदेवैन्द्रं रथस्य तदे-
 वैतेन प्रीणाति सव्यघ्ना वाऽपेन्द्रो रथस्य सव्यघ्नारमेवैतेन प्रीणातीन्द्रियं वै वीर्यमिन्द्र
 इन्द्रियमेवास्यैतद्वीर्यं राज्यमभिविमुच्यते ॥ १८ ॥ अथ वाराह्याऽउपानहाऽउपमु-
 च्यते । अग्नौ ह वै देवा गृतकुम्भं प्रवेशयांचकुस्ततो वराहः सम्बधूव तस्माद्व-
 राहो मेदुरो घृताद्धि सम्भूतस्तस्माद्वराहे गावः संजानते स्वमेवैतद्वसमभिसंजानते
 तत्पशून्मेवैतद्वसेप्रतितिष्ठति तस्माद्वाराह्याऽउपानहाऽउपमुच्यते ॥ १९ ॥ अथे-
 मां मत्स्येजमाणो जपति । पृथिवि मातर्मा मा हि सीमोऽग्रहं त्वामिति ब्रह्माद्ध
 वाऽग्नभिपिपिचानात्पृथिवी विभयांचकार महद्वाऽअयमभूयोऽभ्यपेचि यद्वै मायं
 नावदणीयादिति ब्रह्म उह पृथिव्यै विभयांचकार यद्वै मेयं नावधून्वीतेति तदन-
 येवैतन्मित्रधेयमकुल न हि माता पुत्रं दिनस्ति न पुत्रो मातरम् ॥ २० ॥ बरु-
 णसवो वाऽएष यद्राजसूयम् । पृथिव्यु हैतस्माद्विभेति महद्वाऽअयमभूयोऽभ्यपेचि
 यद्वै मायं नावदणीयादित्येष उ हास्यै विभेति यद्वै मेयं नावधून्वीतेति तदनयेवै-
 तन्मित्रधेयं कुरुते न हि माता पुत्रं दिनस्ति न पुत्रो मातरं तस्मादेवं जपति
 ॥ २१ ॥ सोऽवतिष्ठति । इधंमः शुचिपद्मुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिपदतिथिर्दुरो-
 णसत् । नृपद्मसद्वत्सद्योमसद्वज्रा गोज्ञा अतज्ञा अद्रिज्ञा अतं बृहदित्येताम-
 तिच्छन्दसं जपन्नेषा वै सर्वाणि छन्दांसि यदतिच्छन्दास्तथैनं पाप्मा नान्वचति-
 ष्ठाति ॥ २२ ॥ तं न सम्प्रहीतान्वचतिष्ठेत् । नेष्टं लोकमन्वचतिष्ठायै सुपुत्राणो-

विशधसमारोहयति यदृतून्यस्तोमान्यच्छन्दाधिसि तस्मादेवैनमेतेन निष्क्रीणाति
 सधेस्रवुं वार्हस्पत्ये चराववनयति ॥ ४ ॥ अथ यदेवधदेवेन चरुणा प्रचरति ।
 यदेवैनं प्रतुर्चीं विशधसमारोहयति यदृतून्यस्तोमान्यच्छन्दाधिसि तस्मादेवैनमे-
 तेन निष्क्रीणाति सधेस्रवुं वार्हस्पत्ये चराववनयति ॥ ५ ॥ अथ यन्मैत्रावरुण्या
 पयस्यया प्रचरति । यदेवैनमुदीचीं विशधसमारोहयति यदृतून्यस्तो-
 मान्यच्छन्दाधिसि तस्मादेवैनमेतेन निष्क्रीणाति सधेस्रवुं वार्हस्पत्ये
 चराववनयति तप्तसधेस्रवान्वार्हस्पत्ये चराववनयति सवृतं प्रवास्मिन्ने-
 तदग्नायं दधाति तस्मादु दिशो दिश एव राग्नेऽग्नायमाभिद्वियते ॥ ६ ॥
 अथ यद्वार्हस्पत्येन चरुणा प्रचरति । यदेवैनमुर्ध्वा विशधसमारोहयति यद-
 र्तून्यास्तोमान्यच्छन्दाधिसि तस्मादेवैनमेतेन निष्क्रीणाति ॥ ७ ॥ स य एष आग्ने-
 योऽष्टाकपालः पुरोडाशो भवति । तस्य हिरण्यं दक्षिणाग्नेयो वाऽएष यज्ञो भव-
 त्यग्ने ऐतो हिरण्यं तस्माद्विरण्यं दक्षिणा तुदग्नीधे ददात्यग्निर्वाऽ एष निडा-
 नेन यद्वाग्नीधस्तस्मात्तुदग्नीधे ददाति ॥ ८ ॥ अथ य एष ऐन्द्र एकादश-
 कपालः पुरोडाशो भवति । तस्यऽर्धभो दक्षिणा स इन्द्रो यद्वर्धभो यष्टु सो-
 म्यश्चरुर्भवति तस्य वध्वर्गोर्दक्षिणा स हि सौम्यो यद्वध्वस्तं ब्रह्मणे ददाति ब्रह्मा
 हि यष्टु दक्षिणातोऽभिगोपायति तस्मात्तं ब्रह्मणे ददाति ॥ ९ ॥ अथ य एष
 वैश्वदेवश्चरुर्भवति । तस्य प्रपन्मोर्दक्षिणा भूमा वाऽएतदूपाणां यत्प्रपतो
 गोर्विशो वै विश्वे देवा भूमा वै विद तस्मात्प्रपन्मोर्दक्षिणा स धे होत्रे ददाति
 होत्रा हि भूमः तस्याच्छधे होत्रे ददाति ॥ १० ॥ अथ येषां मैत्रावरुणौ पयस्यया
 प्रचरति । तस्यै वरा दक्षिणा सा हि मैत्रावरुणौ यद्वरा यदि वरां न विन्दे-
 क्षपि पैव का चाप्रवीता स्यात्सर्वा ष्वेव वशा प्रवीता तामध्वर्युभ्यां ददाति
 प्राणोदानौ वाऽध्वर्यु प्राणादानौ मित्रावरुणौ तस्मात्तामध्वर्युभ्यां ददाति
 ॥ ११ ॥ अथ य एष वार्हस्पत्यश्चरुर्भवति । तस्य शितपृष्ठो गार्गश्चित्तैषा
 षा ऊर्ध्वा वृहस्पतोर्विक्रुदेष्ट उपरिष्ठादर्थम्यः पन्यास्तस्माच्छितपृष्ठो वार्हस्पत्यस्य
 दक्षिणा तं ब्रह्मणे ददाति वृहस्पतिर्वै देवानां प्रक्षैप वाऽएतस्य ब्रह्मा भवति
 तस्मात्तं ब्रह्मणे ददाति स रैतेनापि विष्टाग्राज्यन्नायकामो यजेत तदस्मिन्त-
 र्वेगोऽग्नायं दधाति स राग्ना इ यत्र भवति ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [५.१]

॥ २३ ॥ उत्तरेणाहवनीयं पूर्वाग्निह-
 त्वाहनस्य दक्षिणमन्वनुप्यन्द्य शतमानौ प्रवृत्ताववघ्नाति ॥ २४ ॥
 मुपगृह्णाति तयोरन्यतरमुपस्पृशतीत्यदस्यायुरस्यायुर्मेयि धेहि यु-
 र्मेयि धेहीति तत्रायुर्वच आत्मन्वत्ते ॥ २५ ॥ अथौदुम्बरीं
 ॥ ऊर्गस्यूर्गं मुयि धेहीति तदूर्जमात्मन्वत्ते तस्यैतस्य कर्मण एता-
 तौ दक्षिणा तौ ब्रह्मणे ददाति ब्रह्मा हि यज्ञं दक्षिणतोऽभिगो-
 ब्रह्मणे ददाति ॥ २६ ॥ अग्रेण मैत्रावरुणस्य धिष्णमय । मै-
 त्रा निहिता भवति तामस्य बाहुऽअभ्युपावहरतीन्द्रस्य वां वीर्यकृ-
 पावहरामीति पशूनां वाऽएष रसो यत्पयस्या तत्पशूनामेवास्यैतद्रसं
 हरति तद्यन्मैत्रावरुणी भवति मित्रावरुणाऽउ हि बाहु तस्मान्मैत्रावरु-
 २७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [४. ३.] ॥ तृतीयः प्रपाठकः ॥ कण्ड-
 १९ ॥ ॥

पयस्यया म्भवरति । तस्या अनिष्ट एव स्विष्टकृद्भवत्युपास्मा
 रन्त्युपरिमद्यं वाऽएष जयति यो जयत्यन्तरिक्षमद्यं तदेनमुपयुत्सीन
 प्रजा जुषासते तस्मादस्माऽश्वासन्दीमाहरन्ति सैषा खादिरी विवृणा म
 र्ध्वपुता भरतानाम् ॥ १ ॥ तामग्रेण । मैत्रावरुणस्य धिष्णयं निदधा
 मुपदामीति शिवामेवैतच्छ्रमां करोति ॥ २ ॥ अथाधीवासमास्त्वणाति ।
 योनिरस्मीति तथैव क्षत्रस्य योनिस्तुमेवैतत्करोति ॥ ३ ॥ अथैनमासादयति
 मसीद मुपदामासीदिति शिवाऽश्रमामासीदेत्येवैतदाह क्षत्रस्य योनिमा-
 तथैव क्षत्रस्य योनिस्तस्यामेवैनमेतदधाति ॥ ४ ॥ अथान्तराऽसंभिमृ
 मति । निपसाद धृतव्रत इति धृतव्रतो वै राजा न वाऽएष सर्वस्माऽइ
 य न सर्वस्माऽइव कर्मणे यदेव साधु यदेष्टसोषु कुर्यात्तस्मै वाऽएष च धे
 धेतो इ वै औ मनुष्येषु धृतव्रतौ तस्मादाह निपसाद धृतव्रत इति वरुणः
 स्त्वानं विरो वै पस्त्या विचेत्येवैतदाह माम्राज्याय मुक्तमिति राज्यायेत
 दाह यदाह माम्राज्याय मन्त्रनुरिति ॥ ५ ॥ अथास्मै पुञ्चासान्पाणावावपति आ
 स्येतास्ते पुञ्च दिशः कल्पन्नामित्येष वाऽअयानभिर्भूयत्कलिरेव हि सर्वान

स वै प्रयुजाथ हविर्भिर्यजते । तद्यस्युजाथ हविर्भिर्यजत ऽश्वत्त्वाऽपु-
 युवाणो युक्ते तऽएनपृतवो युक्ता वहन्त्यृतून्वा प्रयुक्ताननुचरति तस्मात्प्रयु-
 थ हविर्भिर्यजते ॥ १ ॥ तानि वै द्वादश भवन्ति । द्वादश वै मासाः संव-
 त्स्य तस्माद्द्वादश भवन्ति मासि मासि यजेतेत्याहुः को वेद मनुष्यस्य
 मान्नु मासि मासि यजेत शम्यापराव्याधे शम्यापराव्याधऽएव पदभिर्यजते
 यानथ पुनरावृत्तः शम्यापराव्याधे शम्यापराव्याधऽएव पदभिर्यजते ॥ २ ॥
 तथा न कुर्यात् । पदेनैतानि पूर्वाणि हवींथपि निर्वपति समान
 थपि तासां देवतानाथ रूपं यथा शिशिरे युक्त्वा माञ्च आपावृष्टं यायुस्तप्र-
 न्युक्ते तऽएनथ पृतवो युक्ताः माञ्च आपावृष्टं वहन्ति पद्वर्तुन्प्रयुक्ताना-
 वप्रमनुचरति पूर्वाग्निवाहां द्वौ दक्षिणा ॥ ३ ॥ पदेवोत्तराणि हवींथपि निर्व-
 पते । समानवर्तीथपि तासां देवतानाथ रूपं यथा पुनरावर्तन्त्यापिकमभितप्र-
 न्युक्ते तऽएनथ पृतवो युक्ता वार्पिकमभिवहन्ति पद्वर्तुन्प्रयुक्तान्वापि-
 ननुचरति पूर्वाग्निवाहां द्वौ दक्षिणा तद्यत्पूर्वाग्निवाहो दक्षिणाऽर्तून्वा ऽएत-
 युवाणो युक्ते वहन्ति वाऽअनह्वाहस्तस्मात्पूर्वाग्निवाहो दक्षिणा ॥ ४ ॥
 दस्मैतत्पुडा कुरुपञ्चाला आहुः । अतवो वाऽअस्मान्युक्ता वहन्त्यृतून्वा प्रयु-
 ताननुचराम इति युदेपाथ राजानो राजमूययाजित आसुस्तदस्म तद्वधाहुः ॥
 ५ ॥ आग्नेयोऽष्टाकपालः पुरोडाशो भवति । सौम्यश्चक्रुः सावित्रो द्वादश-
 कपालो वाष्टाकपालो वा पुरोडाशो वार्हस्पत्यश्चक्रुस्त्वाष्टो द्वादशकपालः पुरोडाशो
 रवानरो द्वादशकपाल एतानि पदपूर्वाणि हवींथपि भवन्ति ॥ ६ ॥ शतम् ३४००
 देवोत्तरे चरुवः । सारस्वतस्तश्चक्रुः पाँत्यश्चक्रुर्मैत्रश्चक्रुः क्षैत्रप्रत्यश्चक्रुर्वारुणश्चक्रु-
 रत्यश्चक्रुरेत ऽउ पदुत्तरे चरुवः ॥ ७ ॥ अथ श्येनीं विचित्रगर्भां मदित्याऽञ्जालभते ।
 स्या पृषेवावृष्टापथै वशायाऽइयं वाऽअदितिरस्या पृथेनमेतद्गर्भं करोति तस्या
 तादृश्येव श्येनी विचित्रगर्भादक्षिणा ॥ ८ ॥ अथ पृथ्वीं विचित्रगर्भां मरुद्गन्ध आलभते ।
 स्या पृषेवावृष्टिशो वै मरुतो विशामेवैनमेतद्गर्भं करोति तस्या एतादृश्येव पृथ्वी
 विचित्रगर्भा दक्षिणा ॥ ९ ॥ एतौ पशुवन्धौ । तदेतौवेवसन्तावन्यथेवालभन्ते
 गमदित्याऽञ्जालभन्त ऽआदित्येभ्यस्तामालभन्ते सर्वे वाऽअदित्याः सर्वस्यै-
 नमेतद्गर्भं करोति यां मरुद्गन्ध आलभन्ते विश्वेभ्यस्तां देवेभ्यश्चालभन्ते सर्वे वै
 वेश्ये देवाः सर्वस्यैवैनमेतद्गर्भं करोति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [५. २.]

[illegible][illegible]

अभिषेचनीयेनेष्टा । केशाग्र वपते तद्यत्केशाग्र वपते वीर्यं वाऽएतदपाथं रसः
सम्भृतो भवति येनैनमेतदभिषिञ्चति तस्याभिषिक्तस्य केशान्मथमान्प्रोप्रीति स
यत्केशान्वपेतैताथं ध्रियं जिह्वां विनाशयेद्वपुदुह्यात्तस्मात्केशाग्र वपते ॥ १ ॥
संवत्सरं न वपते । संवत्सरसंमिता वै मतचर्या तस्मात्संवत्सरं न वपते स एष मत-
विसर्जनीयोपयोगो नाम स्तोमो भवति केशवपनीयः ॥ २ ॥ तस्यैकविंशं मातः-
संवत्सरे । सप्तदशं माध्यन्दिनं सुवनं पञ्चदशं तृतीयसंवत्सरे महोक्थैः सह
पोढाग्निना सह राज्या ॥ ३ ॥ त्रिवृद्धायन्तरः संधिर्भवति । एष पूर्वैकविंशो य एष
तृपति स एतस्मादेकविंशावपयुक्ते स सप्तदशमभिप्रत्यवैति सप्तदशात्पञ्चदशं
पञ्चदशादस्यावेत् त्रिवृत्ति प्रतिप्रायां प्रतितिप्रति ॥ ४ ॥ तस्य रथन्तरं पूर्वं भवति । इयं
वै रथन्तरमस्यां प्रवैतुस्मतिप्रायां प्रतितिप्रत्यतिरात्रो भवति प्रतिष्ठा वाऽमतिरात्रस्त-
स्मादतिरात्रो भवति ॥ ५ ॥ स वै न्येव वर्तयते । केशाग्र वपते वीर्यं वाऽएत-
दपाथं रसः सम्भृतो भवति येनैनमेतदभिषिञ्चति तस्याभिषिक्तस्य केशान्मथ-
मान्प्रोप्रीति स यत्केशान्वपेतैताथं ध्रियं जिह्वां विनाशयेद्वपुदुह्यात्तु यन्निवर्तयते
तदात्सम्येवैताथं ध्रियं नियुनक्ति तस्मान्मेव वर्तयते केशान्न वपते तस्यैषैव प्र-
तचर्या भवति यावज्जीवं नास्यां प्रतितिप्रति ॥ ६ ॥ आसन्त्या उपानहाऽवपु-
ञ्चने । उपानहस्यामधि यदस्य यानं भवति इथो वा किञ्चिद्वा सर्वं वाऽएष इ-
दमुपपुपरि भरत्यर्वाग्नेवास्मादिदं सर्वं भवति यो राजमूयेन यजते तस्मादस्यैषैव
प्रतचर्या भवति यावज्जीवं नास्यां प्रतितिप्रति ॥ ७ ॥ त्राक्षण्य ॥ ५ [५.३.] ।

श्रेत आश्विनो भवति । इयेताविव ऋषिनावविषेन्हा सारस्वतो भवत्पृष-
मिन्द्राय मृशाम्णऽद्यालभते दुर्वेदा एवथं समृद्धाः पञ्चो यथेवथं समृद्धान् वि-
न्देदप्यजनेत्रालभेरस्ते हि मुष्पतरा भवन्ति स यद्यजानालभेरन्तलोहित आ-
श्विनो भवति तद्यदेतया यजते ॥ १ ॥ त्वष्टर् वै पुत्रः । त्रिशीर्षा पदत्त आस तस्य
त्रोपेय मुखान्यामुस्तद्यदेवथं रूप आस तस्माद्विरु रूपो नाम ॥ २ ॥ तस्य सो-
मयानमेवैकं मुखमास । मुराणामेकमन्यस्मादश्वशनायैकं तमिन्द्रो दिद्रेष तस्य
तानि शीर्षाणि प्रचिच्छेद् ॥ ३ ॥ स यत्सोमयानमास । ततः कपिञ्जलः मय-
भवत्तस्मात्स वज्रक-इव वधुरिव हि सोमो राजा ॥ ४ ॥ अथ यत्मुराणमास ।
ततः कलविशः मयभवत्तस्मात्सोमिषायत्त-इव वदत्यभिषायन्निव हि मुरां पी-

पृथक् संलुप्याच्छिन्नतैषेष्टिरभवत्तद्यदेतस्मिन्नाशये त्रिधातुरिवैषा विद्याशेत तस्मा-
 त्रैधातवी नाम ॥ ६ ॥ अथ यदैन्द्रा वैष्णव्यं हविर्भवति । इन्द्रो हि वृजमुदय-
 च्छद्विष्णुरन्वतिष्ठत ॥ ७ ॥ अथ यद्वादशकपालो भवति । वादश वै मासाः संव-
 त्सरस्य संवत्सरसंमितैषेष्टिस्तस्माद्वादशकपालो भवति ॥ ८ ॥ तमुभयेषां ग्री-
 हियवाणां गृह्णाति । ग्रीहियमेवाग्रे पिण्डमाधिभयति तद्यमुषां रूपमथ यवमयं
 तद्वाद्यं रूपमथ ग्रीहियं तस्मान्नाद्यं रूपं तदंतत्रत्ये विद्यायै रूपं क्रियते सैषा
 राजसूययाजिन उदवसानोयेष्टिर्भवति ॥ ९ ॥ सर्वान्वाऽप्य यज्ञक्रतून्वरुन्धे ।
 सर्वा इष्टीरपि दर्विहोमान्यो राजसूयेन यजते तस्य यातयामेव यज्ञो भवति सोऽ-
 स्मात्पराजिव भवत्येतावान्वै सर्वा यज्ञो यावानेष त्रयो वेदस्तस्यैतद्वृषं क्रियतऽ-
 प्ययोनिराशयस्तदेतेन त्रयेण वेदेन पुनर्यज्ञमारभते तथास्यायातयामा यज्ञो भवति
 तयोऽन्नस्मान्न पराङ्मुच्यते ॥ १० ॥ सर्वान्वाऽप्य यज्ञक्रतून्वरुन्धे । सर्वा इष्टीरपि
 दर्विहोमान्यो राजसूयेन यजते देवसृष्टो वाऽप्येष्टिर्ब्रैधानुच्यतया मेधीप्रमसदनयापि
 सूयाऽहति तस्माद्वाऽप्य राजसूययाजिन उदवसानोयेष्टिर्भवति ॥ ११ ॥ अथो यः सहस्रं
 वा भूयो वा दद्यात् । तस्य हाप्युदवसानीया स्याद्विरिचान्-इव वाऽप्य भवति
 यः सहस्रं वा भूयो वा ददात्येतद् सहस्रं वाचः प्रजातं यदेष त्रयो वेदस्तस्मिन्नेष
 रिरिचानं पुनराप्पाययति तस्माद् इ तस्याप्युदवसानीया स्यात् ॥ १२ ॥ अथो
 ये दीर्घसत्रमासीरन् । संवत्सरं वा भूयो वा तेषां हाप्युदवसानीया स्यात्सर्वं
 वै तेषामाप्तं भवति सर्वं जितं ये दीर्घसत्रमासते संवत्सरं वा भूयो वा सर्वमेषा
 तस्माद् इ तेषामप्युदवसानीया स्यात् ॥ १३ ॥ अथो हैनयाप्यभिचरेत् । एतया
 वै भद्रसेनमाजातशत्रवमाहणिराभि चचार क्षिप्रं क्षिलास्तृणुतेति इ स्माह पात्रव-
 स्त्रयोऽपि इ वाऽएतयेन्द्रो वृत्रस्यास्थानमच्छिन्नवृषि इ वाऽएतयास्थानं दिनति
 ए एतयाभिचरति तस्माद् हैनयाप्यभिचरेत् ॥ १४ ॥ अथो हैनयापि भियम्येत् ।
 यं न्वेवैकयऽर्चा भियज्येदेकेन यज्ञेकेन माग्ना तं न्वेवागमं कुर्यात्किमु यं त्रयेण
 वेदेन तस्माद् हैनयापि भियम्येत् ॥ १५ ॥ तस्यै त्रीणि शतमानानि हिष्यानि
 दक्षिणा । तानि प्रश्नये ददाति न वै प्रश्ना प्रचरति न स्तुतेन शतमन्यथ स
 पशो न वै हिष्येन किं चतुर्कृन्त्यथ तद्यस्तस्मान्नीणि शतमानानि प्रश्नये
 ददाति ॥ १६ ॥ त्रियो पेनूहोत्रे । भूमा वै त्रियो पेनूरो भूमा होता तस्मात्त्रियो
 पेनूहोत्रे ॥ १७ ॥ त्रीणि वासांस्पध्वयैव । तनुने वाऽध्वयैर्द्वयं तन्नेन

त्वा वृदति ॥५॥ अथ यदन्यस्माऽऽशनायास । ततस्तिष्ठतिरिः समभवत्तास्मात्
विश्वरूपतम-इव सन्त्येव घृतस्तोका-इव तन्मधुस्तोका-इव त्वत्पणेष्वश्रुतिता ए
वथ रूपमिव हि स ते नाशनमावयत् ॥६॥ स त्वष्टा चुक्रोध । कुविन्मे पुप्रमवधी-
दिति सोऽपेन्द्रमेव सोममाजह्रे स यथायथं सोमः प्रसुत एवमपेन्द्र पवास ॥ ७ ॥
इन्द्रो ह वाऽईक्षां चक्रे । इदं वै मा सोमादन्तर्यन्तीति स यथा वलीवानवलीपस
एवमनुपहत एव यो द्रोणकलशे शुक्र आस तं भक्षयांचकार स हैनं जिहिष्ठं
सोऽस्य विष्वङ्हेव प्राणेभ्यो वुद्राव मुखाज्जैवास्य न वुद्राव तस्मात्प्रायश्चित्ति-
रास स यज्ञापि मुखाद्द्रोण्यन्तु हैव प्रायश्चित्तिरभविष्यत् ॥ ८ ॥ चत्वारो वै
वर्णाः । ब्राह्मणो राजन्यो वैश्यः शूद्रो न हैतेषामेकरचन भवति यः सोमं व्रमति
स यद्वैतेषामेकरिचत्स्पात्स्याज्जैव प्रायश्चित्तिः ॥९॥ स यन्नस्तोऽद्रवत् । ततमसि-
थः समभवत्थ यत्कर्णभ्यामद्रवत्ततो वृकः समभवत्थ यदवाचः प्राणादद्रवत्ततः
शार्ङ्गलज्येष्ठाः श्वापदाः समभवन्त्य यङुत्तरात्प्राणा दद्रवत्सा परिच्छुदथ त्रिर्निर-
ष्टावत्ततः कुवलं कर्कन्धु बदरमिति समभवत्स सर्वेणैव व्याधृतं सर्वथैहि सोमः
॥ १० ॥ स सोमातिपूतो मङ्कुरिव चचार । तमेतयाश्चिन्नावभिषज्यतां तथं
सर्वेणैव समार्धयताथं सर्वथैहि सोमः स वसीयानेवेष्टाभवत् ॥ ११ ॥ ते देवा
अधुवन् । सुत्रातं वतैनमत्रासतामिति तस्मात्सौत्रामणी नाम ॥ १२ ॥ स हैतया
सोमातिपूतं भिषज्येत् । सर्वेण वाऽएष व्यूध्यते यथं सोमोऽतिपूते सर्वथै हि
सोमस्तथं सर्वेणैव समर्धयति सर्वथैहि सोमः स वसीयानेवेष्ट्वा भवति तस्मादु है-
तयापि सोमातिपूतं भिषज्येत् ॥ १३ ॥ तद्यदेतया राजसूयया जी यजते । सर्वान्वा-
ऽएष यज्ञकतूनवकन्दे सर्वा इष्टीरपि दर्विहोमान्यो राजसूयेन यजते देयुष्ट्यो वाऽ-
एषेष्टिर्गत्सौत्रामण्यनया मेऽपीष्टसदन्यापि सूयाऽइति तस्मात्वाऽएतया राजसू-
यपान्नी यजते ॥ १४ ॥ अथ यदाश्विनो भवति । अश्विनौ वाऽएनमभिषज्यतां
तथोऽएनमेष एतदश्विभ्यामेव भिषज्यति तस्मादाश्विनो भवति ॥ १५ ॥ अथ
पुत्तारस्वतो भवति । वाग्वै सरस्वती वाचा वाऽएनमश्विनावभिषज्यतां तथोऽ
एनमेष एतदार्चय भिषज्यति तस्मात्सारस्वतो भवति ॥ १६ ॥ अथ यदेन्द्रो
भवति । इन्द्रो वै यज्ञस्य देवता तयैवनेतद्विषज्यति तस्मादेन्द्रो भवति ॥ १७ ॥
एतेषु पशूषु । मिथरलोमानि एकलोमानि शार्ङ्गललोमानि न्यावत्येतद्वै ततः
समभवत्तदनं सोमोऽन्येष्वत तेनैवनेतत्समर्धयति कृत्स्नं करोति तस्मादेतान्या-

वासांशसि तस्मात्तृतीणि वासांशस्यध्वर्यवे ग्रामश्रीधे ॥ १८ ॥ ता वाऽष्टाः । द्वादश वा त्रयोदश वा दक्षिणा भवन्ति द्वादश वा वै त्रयोदश वा संवत्सरस्यमासाः संवत्सरसंमितैरेष्टितुस्माद्द्वादश वा त्रयोदश वा दक्षिणा भवन्ति ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ [५. ५.] चतुर्थः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या १३१ ॥ पञ्चमोऽध्यायः [३५] ॥ अस्मिन् काण्डे कण्डिकासंख्या ४७१ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथ ब्राह्मणे सवनाम पञ्चमं काण्डं समाप्तम् ॥ ५ ॥

वपति ॥ १८ ॥ तद् तथा न कुर्यात् । उन्क्रया ह स नखिन्या पशून्तु पुनति य ए-
 तानि पशून्वावपति तस्माद् परिश्रुत्येवावपेत्तया होल्क्या नखिन्या पशून्तानुपुनति
 तयोऽर्ध्वनथं समर्धयति कृत्स्नं करोति तस्माद् परिश्रुत्येवावपेत् ॥ १९ ॥ अथ
 पूर्वपुः परिश्रुतथं संदधात्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय सुत्राम्णे
 पच्यस्वेति सा यथा परिश्रुज्वत्येनया मचरति ॥ २० ॥ द्वावग्नीग्नुदरन्ति ।
 उत्तरवेद्यवेद्योत्तरमुदने दक्षिणं नेत्सोपाहुतीथ मुराहुतीथ सह जुहवापेति तस्माद्
 द्वावग्नीग्नुदरन्त्युत्तरवेद्यवेद्योत्तरमुदने दक्षिणमथ यथा यथाभिः मचरत्यथेतया
 परिश्रुता मचरति ॥ २१ ॥ तां दर्भैः पावयति । पूतासदिति वायुः पूतः पवित्रे-
 णमत्पद् सोमोऽश्रुतिश्रुतः । इन्द्रस्य युध्यः सखेति तत्कुवलसकून्कर्णधुसकून्बदर-
 सकूनित्यावपत्येतद् ततः समभवपतिर्निर्गृहीतैवेनैवमेतत्समर्धयति कृत्स्नं करोति
 तस्मादेतानावपति ॥ २२ ॥ अथ ग्रहान्गृह्णाति । एकं वा ग्रीन्ग्रीकस्तेव ग्रहीतव्य
 एका हि पुरोऽग्निवत्येकानुवाक्यैका याज्या तस्मादेक एव ग्रहीतव्यः ॥ २३ ॥
 स गृह्णाति । कुविद्वद् यवमन्तो एवं चिथ्या इन्तरनुपूर्वं विधूय । इहे-
 हेषां कणुहि भोजनानि ये वार्हिपो नम उक्तिं यजान्त । उपयाम-
 गृहीतोऽपश्विभ्यां त्वा सरस्वत्यै स्वेन्द्राय त्वा सुत्राम्णेऽश्रुति यद्यु ग्रीन्ग्रीह्णी-
 यादेतयैव गृह्णीयादुभयामेसु तर्हि नाना गृह्णीयादुयाहाश्विभ्यां सरस्वत्याऽइन्द्राय
 सुत्राम्णेऽनुगृहीति ॥ २४ ॥ सोऽन्वाह । युवथं मुरा ममभिना नमुचावामुरे
 मुचा । विपिपाना शुभस्वतीऽइन्द्रं कर्मस्वावतमित्याध्याव्याहाश्विनौ सरस्वतीमि-
 न्द्रं सुत्रामाणं यजेति ॥ २५ ॥ स यजति । पुत्रमिव पितरावद्विनोभेन्द्रावधुः
 काव्यैर्दधमनाभिः । यत्सुरामं वऽपिबः शचीभिः सरस्वती त्वा मघवन्नभिष्ण-
 गिति दिहोता वपद्रोति द्विरध्वर्युर्जुहोत्याहरति भक्षं यद्यु ग्रीन्ग्रीह्णीयादेतस्यै वानु-
 होममितरौ हूयेते ॥ २६ ॥ अथ कुम्भः । शतवितृणो वा भवति नववितृणो वा
 स यदि शतवितृणः शतायुर्वाऽअयं पुरुषः शततेजाः शतवीर्यस्तस्माच्छतवितृणो
 यद्यु नववितृणो नवेमे पुरुषे प्राणास्तस्माद्नववितृणः ॥ २७ ॥ तथं शिष्योदुत्तमा
 उपर्युपर्याहवनीयं धारयन्ति सा या परिशिष्टा परिश्रुज्वति ताम्रासिञ्चति तां वि-
 च्छरन्तीमुपतिष्ठते पितृणां सोमवर्ता तिमृभिर्धृग्भिः पितृणां वार्हिपदां तिमृभि-
 र्धृग्भिः पितृणामग्निप्राप्तानां तिमृभिर्धृग्भिस्तद्यदेवमुपतिष्ठते यत्र वै सोम इन्द्र-
 मत्यपवत स यत्पितृनुगच्छत्वया वै पितरस्तेनैवेनमेतत्समर्धयति कृत्स्नं करोति

अथ षष्ठ्यङ्कारणम्

ओ३म् । असद्वाऽइदमप्रऽआसीत् । तदाहुः किं तदसदासीदित्युपयो वाच
 तेऽमेऽसदासीत्तदाहुः के तऽश्चय इति प्राणा वाऽश्चयस्ते यत्पुरास्मात्सर्व-
 स्मादिदमिच्छन्तः भवेण तपमारिषंस्तस्मादुपयः ॥ १ ॥ स योऽयं मध्ये प्राणः ।
 एष एवेन्द्रस्तानेष प्राणामध्वत इन्द्रियेणैन्द्र यद्वैन्द्र तस्मादिन्द्र इन्द्रो ह वै तमिन्द्र
 इत्याचक्षते परोऽत्र परोऽसकामा हि देवास्तऽश्वाः सप्त नाना पुरुषानसृजन्त
 ॥ २ ॥ तेऽमुवन् । न वाऽइत्यथ सन्तः शस्यामः प्रजनयितुमिमान्सप्त पुरुषा-
 नेकं पुरुषं करवामेति तन्पतान्तसप्त पुरुषानेकं पुरुषमकुर्वन्त्यूर्ध्वं नाभेस्तौ द्वौ स-
 म्रौञ्जन्यनुवाक्नुभाभेस्तौ द्वौ पक्षः पुरुषः पक्षः पुरुषः प्रतिष्ठीक आसीत् ॥ ३ ॥
 अथ ये तेषां समानां पुरुषाणां धीः । यो इत्त आसीत्तूर्ध्वं समुदौहंस्तदस्य
 शिरोऽभवद्यच्छ्रियं समुदौहंस्तस्माच्छिरस्तास्मिन्नेतस्मिन्प्राणा अश्रयन्त तस्मा-
 द्देवैताच्छिरोऽथ यत्प्राणा अश्रयन्त तस्मादु प्राणाः श्रियोऽथ यत्सर्वस्मिन्प्रभयन्त
 तस्मादु शरीरम् ॥ ४ ॥ स एव पुरुषः प्रजापतिरभवत् । स यः सः पुरुषः प्र-
 जापतिरभवद्यमेव स योऽयमग्निर्ध्यायते ॥ ५ ॥ स वै सप्तपुरुषो भवति । सप्त
 पुरुषो ह्येव पुरुषो यच्चत्वार आत्मा त्रयः पक्षपुच्छानि चत्वारो हि तस्य पुरुषस्या-
 त्मा त्रयः पक्षपुच्छान्यथ यदेकेन पुरुषेणात्मानं वर्धयति तेन वीर्येणायमात्मा व-
 क्षपुच्छान्युपुच्छति ॥ ६ ॥ अथ यद्विद्यतेऽग्निर्निधीयते । ये वै तेषां सप्तानां
 पुरुषाणां धीर्यो इत्तस्तमेतूर्ध्वं समुदूहन्ति तदस्यतच्छिरस्तास्मिन्नेतस्मिन्सर्वे
 देवाः श्रिता अत्र हि सर्वेभ्यो देवेभ्यो ब्रुहति तस्माद्देवैताच्छिरः ॥ ७ ॥ सोऽयं
 पुरुषः प्रजापतिरकामयत् । भूयान्तस्यां प्रजापेयेति सोऽध्याम्यत्स तपोऽतप्यत स
 भान्तस्तेषानो प्रक्षेव मथमसृजत त्रयीमेव विद्यां सैवास्मै प्रतिष्ठाभवत्तस्मादाहु-
 र्ब्रह्मास्य सर्वस्य प्रतिष्ठेति तस्मादनुरूप प्रतिनिष्ठानि त्रिनिष्ठा ज्ञेया यद्व्यस्य तस्यां
 प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठितोऽन्यत् ॥ ८ ॥ सोऽपोऽमृत । वाच एव लोकाऽग्नेवायु

तस्मादेवमुपतिष्ठते ॥ २८ ॥ अथैतानि हवींशपि निर्वपति । सावित्रं द्वादशकपालं वाष्ठाकपालं वा पुरोडाशं वारुणं यवमयं चरुमैन्द्रमेकादशकपालं पुरोडाशम् ॥ २९ ॥ स यत्सावित्रो भवति । सविता वै देवानां प्रसविता सवितृप्रमूतः एवैतद्विपज्यति तस्मात्सावित्रो भवति ॥ ३० ॥ अथ यद्धारुणो भवति । वरुणो वाऽथार्पयिता तद्य एवार्पयिता तेनैवैतद्विपज्यति तस्माद्धारुणो भवति ॥ ३१ ॥ अथ यदैन्द्रो भवति । इन्द्रो वै यज्ञस्य देवता सा यैव यज्ञस्य देवता तथैवैतद्विपज्यति तस्मादैन्द्रो भवति ॥ ३२ ॥ स यदि हैतयापि सोमातिपूर्वं विपज्येत् इष्टा अनुयाजा भवन्त्यव्यूहे छुचाव्यैतैर्हविर्भिः प्रचरति पश्चाद्वै सोमोऽतिपवते पश्चादेवै नमेतेन मेवेतापि दधान्यादिवन्मु तर्हि द्विकपालं पुरोडाशं निर्वपेद्य यदा वषाभिः प्रचरत्यथैतेनादिवनेन द्विकपालेन पुरोडाशेन प्रचरति ॥ ३३ ॥ तदु तथा न कुर्यात् । हूलति वाऽप्य यो यज्ञपथादेत्येति वाऽप्य यज्ञपथाद्य एवं करोति तस्माद्यैवैतेषां पशूनां वषाभिः प्रचरन्ति तदेवैतैर्हविर्भिः प्रचरेयुर्नो तर्ह्यादिवनं द्विकपालं पुरोडाशं निर्वपेत् ॥ ३४ ॥ तस्य नृपृथसको गौर्दक्षिणा । न वाऽप्य स्त्री न पुमान्यनृपृथसको गौर्धृद्वह पुमांस्तेन न स्त्री यदु स्त्री तेनो न पुमांस्तस्मात्पृथसको गौर्दक्षिणाश्वा वा रथवाही सा हि न स्त्री न पुमान्यदृश्वरथवाही यदृहरुधं वृहति तेन न स्त्री यदु स्त्री तेनो न पुमांस्तस्मादृश्वरथवाही दक्षिणा ॥ ३५ ॥ ब्राह्मणम् ६ [५. ४.] ॥

ऐन्द्रवैष्णवं द्वादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति । तद्यदेतया यजते वृषे ह वाऽइदमृषे सर्वमास यदृचो यद्यनृथपि यत्प्रामानि तस्मादइन्द्रो वृजं प्राजिहीर्षद ॥ १ ॥ स ह विष्णुमुवाच । वृत्राय वै वज्रं महरिष्याम्यनु मा तिष्ठस्येति तथेति ह विष्णुरुवाचानु त्वा स्थास्ये मृहरेति तस्मादइन्द्रो वृत्रमुग्रयाम स उग्रतामृज्जाहृत्रो विभर्षा पकार ॥ २ ॥ स होवाच । अस्ति वाऽइदं वीर्यं तन्नु ते प्रयच्छानि मा तु मेमृहार्पिरिति तस्मै यनृथपि प्रायच्छत्तस्मै द्वितीयं मुग्रयाम ॥ ३ ॥ स होवाच । अस्ति वाऽइदं वीर्यं तन्नु ते प्रयच्छानि मा तु मेमृहार्पिरिति तस्मादअचः प्रायच्छत्तस्मै तृतीयं मुग्रयाम ॥ ४ ॥ अस्ति वाऽइदं वीर्यं तन्नु ते प्रयच्छानि मा तु मेमृहार्पिरिति तस्मै प्रामानि प्रायच्छत्तस्मादप्येतद्वै तदेवैतदेवैतदेवैतन्वने यनुभिरेवाग्नेऽथर्गभिः पुमानिरेवृथ तस्मादप्येतत्प्रायच्छत् ॥ ५ ॥ तस्य यो योनिराशय आस । तमनुपरा-

सृज्यत सेदथ सर्वमाप्नोद्यदिदं किं च यदाप्नोत्तस्मादापो यद्वृणोत्तस
 १ ॥ सोऽकामयत । आभ्योऽद्भ्योऽधिप्रजायेयेति सोऽनुया वय्या वि
 हापः प्राविशत्त आण्डथ समवर्तत तदभ्यमृशदस्त्वित्यस्तु भूयोऽस्त्वित्येव
 व्रवीत्ततो ब्रह्मैव प्रथममसृज्यत व्रयेव विद्या तस्मादाहुर्ब्रह्मास्य सर्वस्य प्रथ
 मित्यपि हि तस्मात्पुरुषावब्रह्मैव पूर्वमसृज्यत तदस्य तन्मुखमेवासृज्यत तस्माद
 चानमाहुराग्निकल्प इति मुखथ छेतदग्नेर्यद्ब्रह्म ॥ १० ॥ अथ यो गर्भोऽन्तरासीद
 सोऽग्निरसृज्यत स यदस्य सर्वस्याग्रमसृज्यत तस्मादग्निरगिर्ह वै तमग्निरित्याचच
 रोऽत्तं परोऽत्तकामा हि देवा अथ यदशु संचरितमासीत्सोऽशुरभववधुर्ह
 मथ इत्याचक्षते परोऽत्तं परोऽत्तकामा हि देवा अथ यदरसदिव स रासभोऽ
 भवदथ यः कपाले रसो निस आसीत्सोऽजोऽभववथ यत्कपालमासीत्सा
 धेव्यभवव ॥ ११ ॥ सोऽकामयत । आभ्योऽद्भ्योऽधीर्मा प्रजनयेयामिति ता
 मेक्रिश्वाप्सु प्राविध्यत्तस्यै यः पुराह रसोऽत्यक्षरत्सं कूर्मोऽभववथ यदूर्ध्व
 दीक्षतेदं तद्यदिदमूर्ध्वमज्योऽधिजायेत सेयथ सर्वाण्यवानुव्यैस्तदिदमेकमे
 यथ धं समदश्यताप एव ॥ १२ ॥ सोऽकामयत । भूय एव स्वात्प्रजायेतेति सो
 अधाम्यत्त तपोऽनप्यत स भान्तस्तेषानः केनमसृजत सोऽवेदन्यद्वा ऽपुन
 भूयो ये भवति भ्राम्याययेति स भान्तस्तेषानो मृदथ शुष्कापमूप सिकतथ
 कुराप्रमानमपो हिरण्यमोषधिवनस्पत्यसृजत तेनेमां पृथिवीं प्राच्यादपव ॥ १३ ॥
 ता वा ऽपता नव मृष्टयः । इष्टमसृज्यत तस्मादाहुस्त्रिप्रदग्निर्हितीयथ ध्याग्निरसं
 हि सूर्वाग्निरनीषने ॥ १४ ॥ अभूद्वाऽदं प्रतिष्ठेति । तद्भूमिरभवत्ताम्रपयस्त
 पृथिव्यपयमेषथ सूर्यो ह्यसो मृग्यमानो गाययदुगायत्तस्मादिदं गायययोगमा
 र्गिर्वासी पृष्ठं सूर्यः कृत्स्नो मृग्यमानोऽगाययदुगायत्तस्मादग्निर्गायत्र इ
 तस्मादुदयः सूर्यः कृत्स्नो मृग्यते गायति वैत गीते वा रमते ॥ १५ ॥ प्राश्नम् ॥ १॥

सोऽकामयत यथापतिः । भूय एव स्वात्प्रजायेतेति सोऽग्निना पृथिवीं
 विदुनथ मृग्यमानो गाययदुगायत्तस्मादिदं गायययोगमा
 र्गिर्वासी पृष्ठं सूर्यः कृत्स्नो मृग्यमानोऽगाययदुगायत्तस्मादग्निर्गायत्र इ
 तस्मादुदयः सूर्यः कृत्स्नो मृग्यते गायति वैत गीते वा रमते ॥ १५ ॥ प्राश्नम् ॥ १॥
 सोऽकामयत यथापतिः । भूय एव स्वात्प्रजायेतेति सोऽग्निना पृथिवीं
 विदुनथ मृग्यमानो गाययदुगायत्तस्मादिदं गायययोगमा
 र्गिर्वासी पृष्ठं सूर्यः कृत्स्नो मृग्यमानोऽगाययदुगायत्तस्मादग्निर्गायत्र इ
 तस्मादुदयः सूर्यः कृत्स्नो मृग्यते गायति वैत गीते वा रमते ॥ १५ ॥ प्राश्नम् ॥ १॥

स्यात्प्रजायेतेति स वायुनान्तुरिक्षं मिथुनं समभवत्तु अण्डं समवर्तत तद्भ्य-
 मृशद्विशोविभृहीति ततोऽस्मादादित्योऽष्टज्यतैष वै यगोऽथ यदुभ संतारितमासीत्सो
 ऽयमा पृथिरभवदुधुर्ध्वं वै तमरेमत्याचक्षते परोऽक्षं परोऽक्षकामा हि देवा अथ यः
 कपाले रसो लिप्त आसीत्ते रश्मयोऽभवन्नथ यत्कपालमासीत्सा द्यौरभवत् ॥
 ॥ ३ ॥ सोऽकामयत् । भूय एव स्यात्प्रजायेतेति स आदित्येन दिवं मिथुनं
 समभवत्तु अण्डं समवर्तत तद्भ्यमृशद्वेतो विभृहीति ततश्चन्द्रमा अष्टज्यतैष वै
 रेतोऽथ यदुभ संतारितमासीत्तानि तत्तत्राप्यभवन्नथ यः कपाले रसो लिप्त
 आसीत्ता अवान्तरदिशोऽभवन्नथ यत्कपालमासीत्ता दिशोऽभवन् ॥ ४ ॥ स
 इमांलोकान्त्सृष्ट्वाकामयत् । ताः प्रजाः सृजेय या मण्यपु लोकेषु स्युरिति ॥ ५ ॥
 स मनसा वाचं मिथुनं समभवत् । सोऽष्टौ द्रप्सान्गर्भ्यभवत्तेऽष्टौ वसवोऽष्टज्यन्त
 तानस्यामुपादधात् ॥ ६ ॥ स मनसैव । वाचं मिथुनं समभवत्स एकादश द्रप्सा-
 न्गर्भ्यभवत्स एकादश रुद्रा अष्टज्यन्त तानन्तरिक्षंऽनुपादधात् ॥ ७ ॥ स
 मनसैव । वाचं मिथुनं समभवत्स द्वादश द्रप्सान्गर्भ्यभवत्ते द्वादशादित्या अ-
 ष्टज्यन्त तान्दिव्युपादधात् ॥ ८ ॥ स मनसैव । वाचं मिथुनं समभवत्स गृर्भ्य-
 भवत्स त्रिष्वान्देवानसृजत तान्दिचूपादधात् ॥ ९ ॥ अथोऽआहुः । अग्निमेव
 सृष्टं वसवोऽन्वसृज्यन्त तानस्यामुपादधाद्वागुधं रुद्रास्तानन्तरिक्षंऽआदित्यमा
 दित्यास्तान्दिवि विश्वे देवारचन्द्रमसं तान्दिचूपादधादिति ॥ १० ॥ अथोऽआहुः ।
 प्रजापतिरेवेमांलोकान्त्सृष्ट्वा पृथिव्यां प्रत्यतिष्ठत्तस्मादश्मा ओपधयोऽन्नमपच्यन्त
 तदाभ्रात्सु गृर्भ्यभवत्स ऊर्ध्वेभ्य एव प्राणैर्भ्यो देवानसृजत येऽवाञ्चः प्राणास्तेभ्यो
 मर्त्याः प्रजा इत्यतो यच्चमथामृजत तथासृजत प्रजापतिस्त्वेवेदं सर्वमसृजत यदि-
 दं किं च ॥ ११ ॥ स प्रजाः सृष्ट्वा । सर्वमाजिमित्वा व्यस्यत् सत तस्मादु हैतयः
 सर्वमाजिं प्रति व्येव स्यत्सते तस्माद्विस्तृतात्प्राणो मध्यत उदकामत्तस्मिन्नेनमुत्क्रान्ते
 देवा अजहूः ॥ १२ ॥ सोऽग्निमवधीत् । त्वं या संभेहीति किं मे ततो भाविष्य-
 तीति त्वया माचक्षन्तं यो वै पुत्राणां राध्यते तेन पितरं पितामहं पुत्रं पौत्रमा-
 चक्षते त्वया माचक्षन्ताऽध्य मा संभेहीनि तथेति त्वग्निः समदधात्तस्मादेतं
 प्रजापतिं सन्तमग्निरिति चाक्षतऽद्या ह वाऽपनेन पितरं पितामहं पुत्रं पौत्रं
 चक्षते य एवं वेद ॥ १३ ॥ तमवधीत् । कस्मिन्प्राणेषां प्राणीति हितुः प्रवेत्यग्र-
 वात्प्राणो वै हितं प्राणो हि सर्वेभ्यो भूतेभ्यो हितस्तद्वेदेन हितुःऽनुपादधात्तस्मादा-

ऽएतैरत्र सर्वैः प्रजापतिरयच्छत तदेवाग्नेरन्तं पर्य्येष्यच्छदेतैरत्र सर्वैर्यजेत तदेवाग्ने-
रन्तं पुरीषादिति न तथा कुर्यादेवानां तदितादियादयो पयस्तदियादयो किं ततः
सम्भरेदेतानि वाऽएतत्कुसिन्धान्येताश्चिनीः सम्भरति तस्मात्तथा न कुर्यात् ॥ १॥
यद्वेवैतान्पशूनालभते । आप्तनमेवैतदग्नये करोति न ह्यनायतने कश्चम इमतेऽन्नं-
वाऽआप्तनं तदेतत्पुरस्ताद्विदधाति तदेनं प्रयन्नग्निरुपावर्तते ॥ १४॥ पुरुषोऽथो
गौरविरजो भवन्ति । एतावन्तो वै सर्वे पशवोऽन्नं पशवस्तद्यावदन्नं तदेतत्पुरस्त
विदधाति तदेनं प्रयन्नग्निरुपावर्तते ॥ १५ ॥ एञ्च भवन्ति । एञ्च ह्येतेऽ-
ग्नयो यदेतश्चित्तयस्तेभ्य एतत्पञ्चायतनानि निदधाति तदेनं प्रयन्नग्निरुपा-
वर्तते ॥ १६ ॥ तद्यदग्निर्य इति बहवो ह्येतेऽग्नयो यदेतश्चित्तयोऽथ यत्क्रा-
मायेति यथा तं काममाप्नुयाद्यजमानो यन्काम एतत्कर्म कुरुते ॥ १७॥ पुरुषं प्रथ-
ममालभते । पुरुषो हि प्रथमः पशूनामग्र्यम् पुरुषं ह्यन्वजोऽथ गामन्वथ ह्यनु
गौर्याविं गायं ह्यन्वविरयाजम्विथ ह्यन्वजस्तदेनान्यथापूर्वं यथाश्रेष्ठमालभते
॥ १८॥ तेषां विषया रशनाः स्युः । पुरुषस्य त्रिंशत्पशूना इतीयस्य च इतीयसी तद्यथा-
रूपं पशूनां रशनाः करोत्युपावस्यसाय सर्वास्तेषु समास्युः सर्वाः सदृशः सर्वं
ह्येते समाः सर्वे सदृशा अग्नयो ह्युच्यन्तेऽग्न्युच्यन्ते तेन समास्तेन सदृशाः ॥ १९॥
तदाहुः । कथमस्यैषोऽग्निः एञ्चेष्टकः सर्वैः पशुप्यारब्धो भवतीति पुरोडाशकपालेषु
नैवाप्यतऽहं प्रथमा मन्मयीष्टकाय यत्पशूनालभते तेन पविष्टकाप्यतेऽथ यदृषा-
मग्निर्गौरविरजस्तौ भवन्स्तेन हिरण्येष्टकाप्यतेऽथ यदिध्मो यूपः परिधुमस्तेन
धानस्पत्येष्टकाप्यतेऽथ यदाज्यं शोच्यथः पुरोडाशस्तेनान्नं पञ्चमीष्टकाप्यतऽष्ट-
मिहास्यैषोऽग्निः एञ्चेष्टकः सर्वैः पशुप्यारब्धो भवति ॥ २० ॥ तेषां चतुर्विधं
शनिः सामिधेन्यः । चतुर्विधं शत्यर्धमासो वै पयस्मरुः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्नि-
र्यावत्पस्य मात्रा तावत्तैर्नमेतत्समिन्दे ॥ २१ ॥ यदेव चतुर्विधं शनिः । चतुर्वि-
धं शत्यचरा वै गावश्चो गायवोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्पस्य मात्रा तावत्तैर्नमे-
तत्समिन्दे ॥ २२ ॥ यदेव चतुर्विधं शनिः । चतुर्विधं शो वै पुरुषो
इश इस्तथा अह्नुलथो इश पादारचत्वाण्डानि पुरुषः प्रजापतिः प्रजाप-
तिरग्निर्यावानग्निर्यावत्पस्य मात्रा तावत्तैर्नमेतत्समिन्दे ॥ २३ ॥ ३-
भ्योर्गायत्रीं विष्टुभयान्नाह । नाणो गायत्र्यात्त्रा विष्टुप्याण्येवास्य गायत्रीभिः
समिन्दऽमात्मानं विष्टुभिमध्ये विष्टुभो भवन्त्यग्निर्गौरविरयाजम्विथ ह्यन्वजस्तदेनान्यथापूर्वं यथाश्रेष्ठमालभते

होपधास्याम्युपदधाम्युपाधामिति ॥ १४ ॥ तदाहुः । क्रि० हितं किमुपहितमिति
 प्रा० एव हितं वागुपहितं प्राणे हीयं वागुपेव हिता प्राणस्त्वेव हितमन्नान्युपरितं
 प्राणे हीमान्यन्नान्युपेव हितानि ॥ १५ ॥ सोऽस्यैष चित्त्य आसीत् । चेतव्यो
 ह्यस्यासीत्तस्माच्चित्त्यश्चित्त्य उ एवायं यजमानस्य भवति चेतव्यो ह्यस्य भवति
 तस्मादेव चित्त्यः ॥ १६ ॥ तदेता वाऽअस्यताः । पञ्च तन्वो व्यस्र० सन्त लोम-
 त्वह० बा० ममस्थिऽज्जा ता एवेताः पञ्च चित्त्यस्तद्यत्पञ्च चितीश्चिनोत्येता-
 भिरैवैनं तुत्तनूभिश्चिनोति यच्चिनोति तस्माच्चित्तयः ॥ १७ ॥ स यः स प्रजा-
 पतिर्व्यस्र० सत । संवत्सरः सां० यथा अस्यताः पञ्च तन्वो व्यस्र० सन्तर्जवस्ते
 पञ्च वाऽअतवः पञ्चैताश्चित्तयस्तद्यत्पञ्च चितीश्चिनोत्युत्तुभिरैवैनं तुच्चिनो-
 ति यच्चिनोति तस्माच्चित्तयः ॥ १८ ॥ स यः स संवत्सरः प्रजापतिर्व्यस्र० सत ।
 अयमेव स वायुर्योऽयं पवतेऽथ या अस्य ता अतवः पञ्च तन्वो व्यस्र० सन्त
 विश्वानाः पञ्च वै विशः पञ्चैताश्चित्तयस्तद्यत्पञ्च चितीश्चिनोति दिग्भिरैवैनं
 तुच्चिनोति यच्चिनोति तस्माच्चित्तयः ॥ १९ ॥ अथ यश्चित्तेऽग्निर्निधीयते । असी
 स आदित्यः स एष एवैषोऽग्निश्चिन एतावज्जु तद्यदेनमग्निः समदधात् ॥ २० ॥
 शतम् १४०० ॥ ॥ अथो आहुः । प्रजापतिरेव विश्वस्तो देवानजवीत्सं मा
 पक्षेति ते देवा अग्निमयुवंस्त्वयीमं पितरं प्रजापतिं भिषज्यमेति स वाऽअमृतं
 स्मिन्त्सर्वस्मिन्नेव विशानीति तथेति तस्मादेतं प्रजापतिं सन्तमग्निरित्याचक्षते ॥ २१ ॥
 तं देवा अग्नावाहुतिभिरभिषज्यन् । ते यां यामाहुतिमनुहवुः सा सैनं पक्षेष्टका भू-
 त्वापपद्यत तद्यादिष्टात्तमभवंस्तस्मादिष्टकास्तस्मादग्निनेष्टकाः पचन्त्याहुतीरेवै-
 नास्तत्कुर्वन्ति ॥ २२ ॥ सोऽब्रवीत् । यावथावहै जुहुथ ताव-
 चावन्मे हं भवतीति तद्यदस्मादष्टे कथंभवत्तस्मादेवेष्टकाः ॥ २३ ॥
 तद्य स्मादास्ताव्यः । य एव यजुष्मतीर्भूयसीदिष्टका विद्यात्सो
 ऽग्निचिनुपाभूय एव तत्पितरं प्रजापतिं भिषज्यतीति ॥ २४ ॥ अथ ह स्माह
 ताव्यः । चरं वै यजुष्मत्य इष्टका विशो लोकम्पृणा अचावै तत्रियोऽब्रं विहृण-
 य वाऽअमृतं भूयो भवति तदाष्टं समृद्धं भवति तदेधते तस्मान्लोकम्पृणा
 एव भूयमीहृणदध्यादित्येतद् तयोर्बुचोऽन्या त्वेवान् स्थितिः ॥ २५ ॥ स एष
 पिता पुत्रः । यदेपोऽग्निमृष्टन तनेपोऽग्नेः पितायदेतमग्निः समदधात्तेनैतस्या-
 ग्निः पिता यदेष्ट देवानुष्टन तनेष्ट देवानां पिता यदेतं देवाः समदधुस्तेनैतस्य

धेतः प्राणा भूयसीः पुरस्तादायत्रीरन्वाह कनीयसीरुपरिष्ठाङ्गुपाधसो ह्रीमे शु
 तांप्राणाः कनीयाधस उपरिष्ठात् ॥ २४ ॥ सोऽन्वाह । समास्त्वाग्नऽश्चतुर्व
 र्धयन्तिवृत्ति प्रजापतिं विस्त्रस्तं यत्राग्निः समदधात्तमववीद्या मृतसंमिताः सामिधे
 यस्ताभिर्मा समिन्स्वेति ॥ २५ ॥ स एता अपश्यत् । समास्त्वाग्नऽश्चतुर्वो व
 र्धयन्तिवृत्ति समाध त्वाग्नऽश्चतुर्वध वर्धयान्वित्येतत्संवत्सरा श्रुपयो ग्रानि सत्ये
 ति संवत्सराश्च त्वऽर्पयथ सत्यानि च वर्धयन्तिवृत्त्येतत्सं दिव्येन दीदिहि रो
 चनेनेत्सौ वाऽन्वादित्यो दिव्येऽथ रोचनं तेन संदीदिहीत्येतद्विरवा आभाहि
 दिशश्चतस्र इति सर्वा आभाहि अदिशश्चतस्र इत्येतत् ॥ २६ ॥ ता एता एक
 व्याख्यानाः । एतमेवाभि यथैतमेव संस्क्रुयादेतत्सं दध्यादेतं जनयेत्ता आग्नेय्य
 प्राजापत्या यदग्निर्पश्यत्तेनाग्नेय्यो यत्प्रजापतिः सवैन्द तेन प्राजापत्या ॥ २७ ॥
 द्वादशाप्रियः । द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्ग्यादानग्निर्ग्यावत्स्य मात्रा
 तावत्तैवेनमेतदप्रीणाति ॥ २८ ॥ यदेव द्वादश । द्वादशाक्षरा वै जगतीयं वै जग
 त्यस्याऽथ हीदथ सर्वं जगदियम् वाऽअग्निरस्यै हि सर्वोऽग्निश्चायते यावानसिर्ग्या
 वत्स्य मात्रा तावत्तैवेनमेतदप्रीणाति ॥ २९ ॥ यदेव द्वादश । द्वादशाक्षरा वै जगती
 जगती सर्वाणि लन्दाऽथसि सर्वाणि लन्दाऽथसि प्रजापतिः प्रजापतिर्ग्यावान
 ग्निर्ग्यावत्स्य मात्रा तावत्तैवेनमेतदप्रीणाति ॥ ३० ॥ ता एता ऊर्ध्वा अस्य समिधो
 भवन्तीति । प्रजापतिं विस्त्रस्तं यत्राग्निः समदधात्तमववीद्या मृतसंमिताः आप्रिय
 स्ताभिर्माप्रीणीहीति ॥ ३१ ॥ स एता अपश्यत् । ऊर्ध्वा अस्य समिधो भवन्ती
 त्पूर्वा ह्येतस्य समिद्धस्य समिधो भवन्त्यूर्ध्वा शुक्ला शोचीऽथ्यग्नेरित्यूर्ध्वानि
 ह्येतस्य शुक्लाणि शोचीऽथ्यूर्ध्वानि भवन्ति द्युप्तमेति वीर्यवत्तमेत्येतत्सप्रतीकस्ये
 ति सर्वतो वाऽअग्निः सुप्रतीकः सूनोरिति यदेनं जनयति तेनास्यैष सूनुः ॥ ३२ ॥
 ता एता एकव्याख्यानाः । एतमेवाभि यथैतमेव संस्क्रुयादेतत्सं दध्यादेतं जन
 येत्ता आग्नेय्यः प्राजापत्या यदग्निर्पश्यत्तेनाग्नेय्यो यत्प्रजापतिः प्राजापत्यानेन
 प्राजापत्याः ॥ ३३ ॥ ता विपमा विपमपदाः । विपमाक्षराविपमाणि हि द्वाद
 थस्युधो ग्रान्यस्याध्यात्मप्रज्ञानि विपमाणि तान्यस्यैताभिराप्रीणाति ॥ ३४ ॥
 वैरवानरः पशुरोदाशः । वैरवानरो वै सर्वेऽग्नयः सर्वेषामग्नीनामुपास्यै ॥ ३५ ॥
 यदेव वैरवानरः । अतुर्वो ह्येते यदेताश्चित्तयोऽग्नयो वाऽश्चतुर्व अतुर्वः संवत्सरः संवत्स
 रो वैरवानरो यदग्नय इति स्यादति तदेचयेद्द्वादशकपालो द्वादश मासाः संवत्सरः
 संवत्सरो वैरवानर आग्नेय्यो याज्यानुवाक्या अग्निरूपाणामुपास्यै कामवत्यः
 कामानामुपास्यै ॥ ३६ ॥ तदेकं । इत्येतेतानि पशु शीर्षाणि वित्तवोपदत्तपुत्रयेनेते

देवाः पितरः ॥ २६ ॥ उभयथै हतुद्रवति । पिता च पुत्रश्च प्रजापतिश्चाग्नि-
 र्चाग्निश्च प्रजापतिश्च प्रजापतिश्च देवाश्च देवाश्च प्रजापतिश्च य एवं वेद ॥ २७ ॥
 स उपदधाति । तथा देवतयेति वाग्वै सा देवताङ्गिरस्वविति प्राणो वाऽअङ्गिरा
 ध्रुवा सीतेति स्थिता सीदेत्येतदयो प्रतिष्ठिता सीदेति वाचा चैवैनमेतत्प्राणेन च
 चिनोति वाग्वाऽअग्निः प्राण इन्द्र पेन्द्राग्नोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्पस्यमात्रा ता-
 वतैवैनमेतच्चिनोतीन्द्राग्नी वै सर्वे देवाः सर्वदेवत्योऽग्निर्यावानग्निर्यावत्पस्यमात्रा
 तावतैवैनमेतच्चिनोति ॥ २८ ॥ तदाहुः । कस्मादस्याऽअग्निश्चीयतऽइति यत्र वै
 सा देवता व्यस्यत्सत तदिष्टामेव रसेनानु व्यस्तरत्तं यत्र देवाः समस्कुर्वन्तु देव-
 मस्याऽएवाधि समभरन्तस्सैर्पैकैरेकैरेकमेवेत्यथै अग्निरस्यै हि सर्वोऽग्निश्चीयते सेयं
 चतुःस्रक्तिर्दिशो ह्यस्यै सक्तयस्तस्माच्चतुः सक्तय इष्टका भवन्तीमाथै ह्यनु सर्वा
 इष्टकाः ॥ २९ ॥ तदाहुः । यदेवमेकैष्टकोऽय कथं पञ्चैष्टक इतीयं न्वेव प्रथमा मृ-
 न्मयीष्टका तद्यत्किं चात्र मृन्मयमुपदधात्येकैव सैष्टकाय यत्पशुशीर्षायुपदधाति
 सा पञ्चिष्टकाय यद्वक्त्रमपुरुषाऽउपदधाति यद्विरयशःश्लैः मोक्षति सा हिरण्येष्ट-
 काय पत्न्युवाऽउपदधाति यदुलूखलमुसले याः समिध आदधाति सा वानस्पत्ये-
 ष्टकाय यत्पुष्करपर्णमुपदधाति यत्कूर्म यदधि मधु घृतं यत्किंचान्नान्मुपदधाति
 सैवान्नं पञ्चमीष्टकैश्चमु प्येष्टकः ॥ ३० ॥ तदाहुः । कतरत इष्टकायाः शिर इति
 एत उपस्पृश्य यजुर्वदतीत्यु द्वैकऽआहुः स स्वयमावृणाया एवार्धादुपस्पृश्य यजु-
 र्वेदयो हास्पृताः सर्वाः स्वयमावृणामभ्यावृत्ता भवन्तीति न तथा कुर्याद्व्रा-
 नि वाऽअस्यैतानि पुरुथपि यद्विष्टका यथा वाऽअत्रेऽत्रे पूर्वन्त्यर्वज्जिरः
 कुर्याच्चारक्तपो वावु चितेऽग्निरिन्धीयते तदेवैतासाथै सर्वासाथै शिरः
 ॥ ३१ ॥ तदाहुः । कृति पञ्चोऽग्नाऽउपधीयन्तऽइति पञ्चेति न्वेव म्या-
 त्यञ्चै ह्येतान्यभ्युपदधाति ॥ ३२ ॥ अथोऽष्टक इति म्यात् । अविस्तीर्यं
 वाऽअविरिप्यथै दीपाः सर्वाः प्रजा अवतीशु वाऽअग्निरस्यै हि सर्वो-
 ग्निरधीयते तस्माद्वैक इति म्यात् ॥ ३३ ॥ अथो द्वाविति म्यात् । अवीऽइतो-
 यं चार्मा पेमे हीमाः सर्वाः प्रजा अवतो यन्मृदियं तद्यदापोऽसी तन्मृच्छापरे-
 ष्टका भवन्ति तस्माद्वाहिति म्यात् ॥ ३४ ॥ अथो गौमिति म्यात् । इमे वै लो-
 का गौर्यदि किं च मृच्छतीमास्तुल्लोकान्यच्छतीमाऽउ लोका एवोऽग्निभित्तस्मा-
 द्वाहिति म्यात् ॥ ३५ ॥ तदाहुः । कस्यै कामायाग्निश्चीयतऽइति मुष्यो मा मूत्वा

पशव इति ते ह ते मर्त्याः कुशापाः सम्भवन्त्यनाप्रीतानि हि तानि तद्ध त-
थापादेः सौभोमते यस्योपदेभुः स इ क्षिप्रऽएव ततो ममार ॥३७॥ हिरण्मयान्यु द्वे-
के कुर्वन्ति । अयूनेष्टका इति वृद्धन्तस्ता इ ता अनृतेष्टका न हि तानि पशुशीर्षा-
णि ॥ ३८ ॥ मृन्मयान्यु द्वेके कुर्वन्ति । उत्सन्ना वाऽएते पशवो यद्वै किंचोत्सन्न-
मियं तस्य सर्वस्य प्रतिष्ठा तद्यत्रैते पशवो गतास्तु एनान्निधि सम्भराम इति न त-
था कुर्याद्यो वाऽएतेषामावृणं च ब्राह्मणं च न विद्यात्तस्यैतऽउत्सन्नाः स्युः स ए-
तानेव पञ्चपशुनालभेत यावदस्य वशः स्यात्तानैतान्प्रजापतिः प्रथम आलेभे
इयापर्षाः सायकायनोऽन्तमोऽथ ह स्मैतानेवान्तरेणालभन्तेऽर्थतर्हीमौ द्वावेवाला-
भ्येते प्राजापत्यश्च वायव्यश्च तयोरतो ब्राह्मणमुच्यते ॥ ३९ ॥ ब्राह्मणम् ॥४॥
[२. १.] ॥ प्रथमः प्रपाठकः । कण्डिकासंख्या ११० ॥

प्राजापत्यं चरका आलभन्ते । प्रजापतिरग्निं चित्वाग्निरभवत्तद्यदेतमालभते-
तदेवान्नेरन्तं पर्येतीति ॥१॥ श्यामो भवति । द्रव्यानि वै श्यामस्य लोमानि शुक्ला-
नि च कृष्णानि च द्रव्यैर्द्वे मिथुनं प्रजननं तदस्य प्राजापत्येऽथ रूपं तूपरां भवति
तूपरोहि प्रजापतिः ॥२॥ तस्यैकविंशतिः सामिधेयः । द्वादश प्रासाः पञ्चऽर्त-
वक्ष्य इमे लोका अमावादिष्य एकविंश एष प्रजापतिः प्रजापतिरग्निर्यावान-
ग्निर्यावित्यस्य मात्रा तावत्तैर्वैनमेतस्मिन्दे ॥ ३ ॥ यद्वैकविंशतिः । एकविं-
शां वै पुरुषो दश हस्या अंगुनयो दश पाद्या आत्मेकविंशः पुरुषः प्रजापतिः
प्रजापतिरग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रा तावत्तैर्वैनमेतस्मिन्दे ॥ ४ ॥ उभयीर्गा-
यत्रीश्च त्रिषु भद्रान्वाह । त्रासामुक्तो बन्धुरुक्तम्वेवान्मुच्यते हिरण्यगर्भवत्पाषाण-
पाधारयति प्रजापतिर्वै हिरण्यगर्भः प्रजापतिरग्निर्द्वादशाभिषस्तासामुक्तो बन्धु-
रुक्तम्वेवान्मुच्यं प्राजापत्यः पशुपुरोडाशा य एव पुरोर्वन्धुः स पुरोडाशस्य द्वादश
वपालो द्वादश प्रासाः संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः वृद्धस्यो याज्यानुशक्वाः को हि
प्रजापतिः ॥५॥ अर्पते वायवे नियुत्तनो शुक्लं तूपरमालभते प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा-
नुर्वैक्षत तस्माद्वानन्देन देतः पुरापुर्त्तोऽनः शुक्लं स्तूपगे लक्ष्म्यभवद्गो
वै देतो यावानु वै हस्तस्त्रावानात्वा तद्यदेतमालभते तदेवान्नेरन्तं प-
र्येति शुक्लो भवति शुक्लं हि देनस्तूपरो भवति तूपरं हि दे-
तो वायवे भवति पाणो वै वायुर्नियुत्तने भवत्पुद्गानो वै नियुतः प्रा-

[illegible]

ऽएतैश्च सर्वैः मज्जापतिर्यक्ष्यत तदेवान्नेरन्तं पर्येष्यच्छदेतैश्च सर्वैर्यजेत तदेवान्ने-
रन्तं परीषादिति न तथा कुर्यादेवानां तदितादिषादयो पथस्तदियादयो किं ततः
सम्भरेदेतानि वाऽएतत्कुसिन्धान्येताश्चिनीः सम्भरति तस्मात्तथा न कुर्यात् ॥ १३ ॥
यद्वेनेतान्यशूनालभते । आश्रयतमेवेतदग्नये करोति न ह्यनायतने कश्चम इमतेऽन्नं-
वाऽआश्रयते तदेतत्पुरस्ताद्विधाति तदेनं पश्यन्नग्निरुपावर्तते ॥ १४ ॥ पुरुषोऽश्वो
गौरविरजो भवन्ति । एतावन्तो वै सर्वे पशवोऽन्नं पशवस्तद्यावदन्नं तदंतत्पुरस्त-
द्विधाति तदेनं पश्यन्नग्निरुपावर्तते ॥ १५ ॥ पञ्च भवन्ति । पञ्च ह्येतेऽ-
ग्नयो यदेतारिचतयस्तेभ्य एतत्पञ्चाश्रयतनानि निदधाति तदेनं पश्यन्नग्निरुपा-
वर्तते ॥ १६ ॥ तद्यदग्निर्यथा इति बहवो ह्येतेऽग्नयो यदेतारिचतयोऽथ यत्क्रा-
मायेति यथा तं क्राममाप्नुयाद्यजमानो यन्क्राम एतत्कर्म कुरुते ॥ १७ ॥ पुरुषं प्रथ-
ममालभते । पुरुषो हि प्रथमः पशनामथाश्वं पुरुषं ह्यन्वञ्जोऽथ गामश्च ह्यनु
गौरयाविं गां ह्यन्वविद्याजमविं ह्यन्वजस्तदेनान्यथापूर्वं यथाश्रेष्ठमालभते
॥ १८ ॥ तेषां विपमा रशनाः स्युः । पुरुषस्य वर्षिष्ठाय ब्रूमीयस्य ब्रूमीयसी तुग्रधा-
रुवं पशूनां रशनाः करोत्युपावस्यसाय सर्वास्तेन समास्युः सर्वाः सदृशः सर्वे
ह्येते समाः सर्वे सदृशा अग्नयो ह्युच्यन्तेऽग्न्युच्यन्ते तेन समास्तेन सदृशाः ॥ १९ ॥
तदाहुः । कथमस्वेषोऽग्निः पञ्चेष्टकः सर्वः पशुप्लारब्धो भवतीति पुरोडाशकपालेषु
नृवाप्यतऽस्यं प्रथमा भूम्यष्टिकाय यत्पशुमालभते तेन पश्चिष्टकाप्यतेऽथ यद्व्या-
मज्जितो हिरण्यशकलौ भवतस्तेन हिरण्येष्टकाप्यतेऽथ यद्विष्णो यूपः परिध्रुयस्तेन
वानस्पत्येष्टकाप्यतेऽथ यदाज्यं श्रोत्रायः पुरोडाशस्तेनान्नं पञ्चमीष्टकाप्यतऽप्यु-
षु वास्वेषोऽग्निः पञ्चेष्टकः सर्वः पशुप्लारब्धो भवति ॥ २० ॥ तेषां चतुर्विंश-
शतिः सामिधेन्यः । चतुर्विंशत्यर्धमासो वै मयस्मरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्नि-
र्यावत्यस्य मावा तावत्तेनमेतत्समिन्दे ॥ २१ ॥ यदेव चतुर्विंशतिः । चतुर्वि-
ंशत्यक्षरा वै गायत्री गायत्रीऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मावा तावत्तेनमे-
तत्समिन्दे ॥ २२ ॥ यदेव चतुर्विंशतिः । चतुर्विंशो वै पुरुषो
दश इत्या अङ्गुलयो दश पादार्चत्वाङ्गुलिनि पुरुषः मज्जापतिः मज्जाप-
तिरग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मावा तावत्तेनमेतत्समिन्दे ॥ २३ ॥ उ-
भयोर्गायत्रीश्च त्रिषुभ्यान्वाह । शण्डो गायत्र्यान्वा त्रिषुभ्याम्येवास्य गायत्रीभिः
समिन्वज्जमात्मानं त्रिषुभ्यम्ये त्रिषुभ्यो भवत्यप्रितो गायत्र्यो मध्ये त्रयमस्त-

सर्वे पशव आलब्धा भवन्त्यतो यतमृदस्य कर्मोपकल्प्यते वा एतन्पशव एष वा
 प्राजापत्य एष वा नियुक्तीयः ॥ १५ ॥ तं पौर्णमास्यामालभेत । अमावास्याया
 मालभेत्तुर्गृहऽमादुरमो वै चन्द्रः प्रजापतिः स एतांशं शुचिमिह वसति त-
 द्वापोपतिष्ठन्तमालभेत्तं तदिति ॥ १६ ॥ तद्वै पौर्णमास्यामेव । असी वै चन्द्रः
 पशुस्तं देवाः पौर्णमास्यामालभन्ते यन्नं देवा आलभन्ते तदेनमालभाऽइति त-
 स्मात्पौर्णमास्यां यद्वै पौर्णमास्यां पौर्णमासी इ वाच प्रथमा व्युत्पास तस्मादेव
 पौर्णमास्याम् ॥ १७ ॥ तद्वै फाल्गुन्यामेव । एषा इ संवत्सरस्य प्रथमा शुचिर्यु-
 त्फाल्गुनी पौर्णमासी यन्तरेषां च या पूर्वा मुखत एव तत्संवत्सरमारभते ॥ १८ ॥
 स वाऽऽयुर्वै पौर्णमासेन । अथ पशुमालभेत पौर्णमासेन वा ऽऽन्द्रो वृषं पाप्मानं
 इत्यापहतपाप्मेतत्कर्मरिमत तथैवैतद्यजमानः पौर्णमासेनैव वृषं पाप्मानं इत्याप-
 हतपाप्मेतत्कर्मरिमत ॥ १९ ॥ तद्वै ऽउषांशु भवति । एतदेतैः प्रजापतिः
 पशुभिः कर्म्येष तदाज्ञानदेवैवासानिरुक्तीव तस्मादुषांशुः ॥ २० ॥ यद्वै-
 धोषांशु । प्राजापत्यं वाऽएतत्कर्म प्रजापतिं ह्यतेन कर्मणारभतेऽनिरुक्तो वै
 प्रजापतिः ॥ २१ ॥ यद्वै धोषांशु । रेतो वाऽअथ यद्वै उषांशु वै रेतः । सच्यते
 षण्ण पशुपुरोडाशो हविरेतावाग्निं पशुः ॥ २२ ॥ अष्टकायामुक्तां सम्भरति ।
 प्राजापत्यमेतद्वै अष्टका प्राजापत्यमेतत्कर्म यदुक्ता प्राजापत्यमेव तद्वै अष्टकापत्यं
 कर्म करोति ॥ २३ ॥ यद्वै अष्टकायाम् । पूर्वतत्संवत्सरस्य यदुक्ता पूर्वतदग्नेर्यदुक्ता
 पूर्वपथेव तत्पूर्व करोति ॥ २४ ॥ यद्वै अष्टकायाम् । अष्टका वाऽउक्ता निधिर्वाऽ-
 उक्तीतिरुथी इति तच्चतुरचतस्र ऊर्ध्वान्तदष्टावष्टकायामेव तदुष्टकां करोति
 ॥ २५ ॥ शतम् ३४०० ॥ ॥ अमावास्यायां दीक्षते । अमावास्यायै वा अग्नि
 यज्ञस्तायवे एतो यज्ञस्तायवे ततो यज्ञं जनयान्तीति ॥ २६ ॥ यद्वै अमावास्यायां ।
 रेतो वाऽएतद्भूतमाप्मानं सिञ्चत्युक्तायां योनौ यद्विद्यते तस्मादपतं प्रस्तान्लोकं
 करोति यद्विहितो भवति ॥ कृतं लोकमभिजायते तस्मादाहुः कृतं लोकं पुरुषो-
 ऽग्निं जायत इति ॥ २७ ॥ स यत्कनीयः संवत्सरादीक्षतः स्यात् । अलोका
 इष्टका उपदध्यादिष्टका लोकान्नतिरिच्येरथ यद्वै यतो लोकान्कृतेष्टका नानूपद-
 ध्यान्लोका इष्टका अतिरिच्येरथ यदमावास्यायां दीक्षित्वा मावास्यायां क्रीणाति
 तं घ्रावन्तमेव लोकं करोति तत्रतीतिष्टका उपदधात्पथास्यापूर्यमाणवसे सर्वोऽग्नि-
 श्रियते ॥ २८ ॥ तदाहुः । यद्यावत्स्य एतस्याग्नेरिष्टकास्तावन्ति क्रयेऽ-

[illegible]

होरात्राणि सम्पद्यन्तेऽथ यान्यूर्ध्वानि क्रयादृहानि कथमस्यन्ते लोका अनूपरिता
भवन्तीति यद्वाऽअमायास्यायां दीक्षित्वा मायास्यायां क्रीणाति तस्यावन्तर्ग
लोकं करोति तावतीरिष्टका उपदधात्यथ यान्यूर्ध्वानि क्रयादृहानि तस्मिन्व-
क्राशेऽध्वर्युराग्नें चिनोति क्वो हि चिनुयाद् च सोऽवकाशः स्याद्यात्रन्ति वै
संवत्सरस्याहोरात्राणि तावत्य एतस्याग्नेरिष्टका उप च त्रयोदश मासखण्डो
दशो वाऽएष मासो यान्यूर्ध्वानि क्रयादृहानि तस्या अमृस्रगोदशस्य मास इष्टका-
स्ताभिरस्य ते लोका अनूपरिता भवन्ति तत्समा लोकाश्चेष्टकाश्च भवन्ति ॥२६॥
एतद्वै यैव प्रथमा पौर्णमासी । तस्यां पशुमालभते या प्रथमाष्टका तस्यामुत्तां
सम्भरात या प्रथयामात्राभ्या तस्यां दीक्षतऽएतन्नै यान्येव संवत्सरस्य प्रथमान्य-
हानि तान्यस्य तदारभते तानि च तदाप्नोत्यथातः सम्पदेव ॥ ३० ॥ तदाहुः ।
कथमस्यैतत्कर्म संवत्सरमग्निमाप्नोति कथं संवत्सरेणाग्निना सम्पद्यतऽ इत्येते-
षां वै पञ्चानां पशूनां चतुर्विंशतिः सामिधेन्यो द्वादशाप्रियस्तत्पञ्चविंशदेकाद-
शानुयाजा एकादशोपयजस्तदष्टा पञ्चाशत् ॥ ३१ ॥ ततो याष्टाचत्वारिंश-
शत् । साष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगतीयं वै जगत्यस्यां हीदं सर्वं जगदियमु-
वाऽअग्निरस्यै हि सर्वोऽग्निश्चीयते यावानग्निर्ग्रावत्यस्य मात्रा तावत्तद्भवति
॥ ३२ ॥ यष्टेवाष्टाचत्वारिंशत् । अष्टाचत्वारिंशदक्षरा वै जगती जगती
सर्वाणि छन्दांसि सर्वाणि छन्दांसि प्रजापतिः प्रजापतिरग्निर्ग्रावानग्निर्ग्राव-
त्यस्य मात्रा तावत्तद्भवति ॥ ३३ ॥ अथ यानि वृशः । सा वृशाक्षरा विराद्विराट्-
ग्निर्दश द्विशो द्विशोऽग्निर्दश माणाः माणा अग्निर्ग्रावानग्निर्ग्रावत्यस्य मात्रा ता-
वत्तद्भवति ॥ ३४ ॥ वषा पशु पुरोडाशः । तत्पाष्टः पाष्टिर्मासस्याहोरात्राणि त-
न्यांसमाप्नोति मास आसु ऋतुमाप्नोत्पृतुः संवत्सरं तत्संवत्सरमग्निमाप्नोति ये
च संवत्सरे क्रामा अथ यद्भोऽन्यद्यदेव संवत्सरेऽन्नं तत्तत् ॥ ३५ ॥ अथैतस्य
माजापत्यस्य । एकविंशतिः सामिधेन्यो द्वादशाप्रियस्तत्पञ्चविंशदेकाद-
शानुयाजा एकादशोपयजस्तत्पञ्च पञ्चाशदष्टा पशुपुरोडाशो हविस्तदष्टापञ्चा-
शत्स योऽष्टापञ्चाशति कामोऽत्रैव तमाप्नोति द्वावाघारौ तत्पष्टिः स यः प-
ष्ट्यां कामोऽत्रैव तमाप्नोत्यथ यद्वतोऽन्यद्यदेव संवत्सरेऽन्नं तत्तत् ॥ ३६ ॥ अथैत-
स्य नियुत्तर्त्तपस्य । सप्तदश सामिधेन्यो द्वादशाप्रियस्तदेकां न त्रिंशदेकाद-
शानुयाजा एकादशोपयजस्तदेकपञ्चाशदष्टा पशुपुरोडाशो हविस्तच्चतुष्पञ्चा-

शद्वद्वावापारी द्वौ स्विष्टकृतौ तदष्टापञ्चाशत्स योऽष्टापञ्चाशति का
 ऽर्धं तमाप्नोति वनस्पतिश्च वसाहोमश्च तत्पाटिः ॥ यः पष्ट
 कामोऽर्धं तमाप्नोत्यथ यदतोऽन्यष्टदेव संवत्सरेऽर्धं तत्तदेवमु
 तत्कर्म संवत्सरमग्निवाप्नोत्येवैधं संवत्सरेणाग्निना सम्पद्यते ॥ ३७ ॥ तदाहुः ।
 नैतस्य पशोः समिष्टयजूधं पि उदुयाष्ट इदयशंलनावभ्युमभ्युवेयादःरम्भो वा
 एषोऽग्नेः पशुर्यवसगो देवतानाथं समिष्टयजूधं पि सधंस्थावभूयो नेदारम्भे दे
 ता न्यवमृज्जानि जेयश्चैधं सधंस्थापयानीति स र्वं सपेव स्थापयंदेतेन पशुने
 तस्यज्ञापतिरपश्यत्येतस्याग्नरुन्ते न पर्यस्तस्मात्सधंस्थापेयष्टदेव सधंस्थाप
 ति प्राण एष पशुस्तस्य यदन्तर्गियात्प्राणस्य तदन्तरियाष्टु वै प्राणस्यान्तरि
 जत एवं त्रियेत तस्मात्सपेव स्थापयंदयातो व्रतानामेव ॥ ३८ ॥ तदाहुः । नै
 पशुनेष्टोपरि शयीत न माधंसमश्रीयान्त मिध्नमुपेयात्पूर्वदीक्षा वाऽ
 पशुरनवजृतेनै तद्यदीक्षित उपरि शयीत यन्माधंसमश्रीयाद्यन्मिध्नमुपे
 यिति नेत्वेवैषा दीक्षा नैव हि पेत्स्वलास्ति न कृष्णाग्निमिष्टकां वाऽएतां कु
 तस्मादु काममेष्टोपरि शयीतैतद् सर्वमन्नं यद्वे पशवस्तदस्यात्राप्तमारब्धं भव
 तद्यानि क्रानि चाम्युनोऽशनानि तेषामस्य सर्वेषां कामाशनं यदि लभेत मिधु
 तु नोपेयात्पुनः मैत्रावरुण्यै पयस्यायै तस्योपरि बन्धुः ॥ ३९ ॥ तदाहुः । दद्य
 देतास्मिन्यष्टे दुक्षिणां नेन्मेऽयं यज्ञोऽदीक्षणोऽसहस्रह्येणऽन्नादिष्टदक्षिणां दद्य
 ह्ये वा वै सर्वो यज्ञस्तदस्य सर्वो यज्ञो भिषज्जयितो भवतीति न तथा कुर्याद्विष्टव
 वाऽएतां कुरुते तपष्टेष्टकायामिष्टकायां दद्यात्ताहस्तदमुष्टेव दद्याद्यदस्यो
 कल्पेत ॥ ४० ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [२. २.] ॥

एतदे देवा अमुवन् । चेतयध्वमिति चितिमिच्छतेति वाच तदमुवन्तेषां च
 तयमानानां प्रजापातिरिमां प्रथमां स्वयमाहृण्णां चितिमपश्यत्तस्मात्तं प्रजापति
 नोपदधाति ॥ १ ॥ तमग्निमब्रवीत् । उषाहमायानीति कंनेति पशुभिरिति तयो
 पविष्टका इतदुवाचेवा वाच पविष्टका यद्वेष्टका तस्मात्प्रथमायै स्वयमाहृण्णा
 म्यनन्तर्हिता दवेष्टकोपधीयते तस्मादस्याऽन्यनन्तर्हिता श्रोपथयोऽनन्तर्हिताः पशवो
 नन्तर्हितोऽग्निरनन्तर्हितो ह्येष एतयोपैत् ॥ २ ॥ तेऽमुवन् । चेतयध्वमेवेति चितिमि
 च्छतेति वाच तदमुवन्नित उर्ध्वमिच्छतेति तेषां चेतयमानानामिन्द्राग्नी च विश्वका
 चान्तरिक्षे द्वितीयाथ स्वयमाहृण्णां चितिमपश्यत्तस्मात्तमिन्द्राग्निभ्यां च विश्व

सिञ्चति तानि नृव भवन्ति स्वाहाकारो नवमो नृव दिशो दिशोऽग्निर्नृव माणाः
 प्राणा अग्निर्गोवानग्निर्गोवत्यस्य मात्रा तावन्तुद्भवति ॥२०॥ एतस्यामाहुत्याधु
 दृश भवन्त्याहुतिर्दशमी दशाक्षरा विरादिग्राहोऽग्निर्दश दिशो दिशोऽग्निर्दश माणाः
 प्राणा अग्निर्गोवानग्निर्गोवत्यस्य मात्रा तावन्तुद्भवति ॥२१॥ एतस्यामाहुत्याधु
 तायाम् । अग्निर्देवेभ्य उदक्रामत्तेदेवा अश्रुवन्पशुनांऽअग्निः पशुभिरिममन्विच्छाम-
 स स्वाय रूपायाविर्भवित्यतीति तं पशुभिरन्विच्छन्तस स्वाय रूपायाविर्भवत्तस्मादु
 हतत्पशुः स्वाय रूपायाविर्भवति तावा गवोऽश्वो वारवाय पुरुषो वा पुरुषाय
 ॥ २२ ॥ तेऽश्ववन् । यश्व ह सर्वेऽन्वेपित्यमो यातयामा अनुपजीवनीया भवि-
 प्यन्ति येषुंऽअसर्वेऽसर्वमनुवेत्स्याम इति तऽएतमेकं पशुं द्वाभ्यां पशुभ्यां प्रत्यप-
 ष्यन्तासं गोश्चावेरच तद्यदेतमेकं पशुं द्वाभ्यां पशुभ्यां प्रत्यपश्यन्तस्मादेव एकः
 सन्निहतेताः ॥ २३ ॥ अनद्धा पुरुषं पुरुषात् । एष ह वाऽअनद्धापुरुषो यो न
 देवानुवंति न पितृन् मनुष्यांस्तस्मैवरह पशुभिरन्विच्छन्तो यातयामा अनुपजीवनी-
 या अभवन् ॥२४॥ विभिरन्विच्छति । त्रिवृदग्निर्गोवानग्निर्गोवत्यस्य मात्रा ता-
 वन्तुद्भवन्ति ते पृञ्च सम्पदा भवन्ति पृञ्चचित्तिकोऽग्निः पञ्चऽर्तवः संव-
 त्मरुः संवत्मरोऽग्निर्गोवानग्निर्गोवत्यस्य मात्रा तावन्तुद्भवति ॥२५॥ ते मौञ्जी-
 भिरभिधानीभिरभिहिता भवन्ति अग्निर्देवेभ्य उदक्रामत्तमुञ्जं प्राविशत्तस्मात्सु सु-
 पिरस्तस्माद्वेवान्तरतो धूमरक्त-इव सैषा योनिरग्नेर्पन्मुञ्जोऽग्निरिमे पशवो न
 च योनिर्गर्भेऽहिनस्त्यद्विधिसायै योनेवं जायमानो जायते योनेर्जायमानो जाया-
 ताऽइति ॥२६॥ त्रिवृतो भवन्ति त्रिवृदग्निर्दशाभिधानीकृता भवन्ति सर्वतो वाऽअ-
 द्वाभिधानी मुखं परिशेते सर्वतो योनिर्गर्भं परिशेते योनिरूपमेतत्क्रियते ॥२७॥ ते प्राञ्च-
 स्तिष्ठन्ति । अश्व प्रथमोऽथ रासभ्योऽथाज एवमेतेऽनुपूर्वं यद्वै तदथु संक्षरितमासी-
 देव सोऽश्वोऽथ यत्तद्वरसदिवैष रासभ्योऽथ यः स कपाले रसो लिप्त आसीदेव
 सोऽजोऽथ यत्तत्कपालमासीदेव सा मृद्यामेतदाहरिष्यन्तो भवन्त्येतेभ्यो वाऽएव
 रूपेभ्योऽग्नेऽसृज्यत तेभ्य एवमेतज्जनयति ॥ २८ ॥ ते दक्षिणतस्तिष्ठन्ति । ए-
 तद्वै देवा अविभयुर्द्वे नो यजं दक्षिणतो रक्षाधंसि नाष्टा न हन्युरिति तऽएतं
 वज्रमपश्यन्नपुमेवादित्यमसौ वाऽआदित्य एषोऽश्वस्तऽएतेन वज्रेण दक्षिणतो रक्षा-
 धंसिनाष्टा अपहृत्याभयेऽनाष्टऽएतं यज्रमतन्वत तथैतद्यजमान एतेन वज्रेण दक्षिणतो
 रक्षाधंसि नाष्टा अपहृत्याभयेऽनाष्टऽएतं यज्रं तनुते ॥२९॥ दक्षिणत आहवनीयो भव-

कर्मणा उपपदधाति ॥ ३ ॥ तान्वायुरब्रवीत् । उपाह्मयायानीति केनेति दिग्भि-
रिति तथेति दिश्याभिर्ह तदुवाच तस्माद्वितीयायै स्वयमातृणाया अनन्तर्हिता
दिश्या उपधीयन्ते तस्मादन्तरिक्षादनन्तर्हिता दिशोऽनन्तर्हितो वायुरनन्तर्हितो ह्येष
एतामिरूपैव ॥ ४ ॥ तेऽब्रुवन् । चेतयध्वमेवेति चित्तिमिच्छतेति वाक् तदब्रुवन्ति
ऊर्ध्वमिच्छतेति तेषां चेतयमानानां परमेष्ठी त्रिवं तृतीयाध स्वयमातृणां
चित्तिमपश्यत्तस्मात्तां परमेष्ठिनोपदधाति ॥ ५ ॥ तममावाहित्योऽब्रवीत् । उपा-
ह्मयायानीति केनेति लोकम्पृणयेति तथेत्येष वाक् लोकम्पृणात्मना हैव तदुवाच
तस्मात्तृतीया स्वयमातृणानन्तर्हितालोकम्पृणायाऽबुपधीयते तस्मादमावाहित्योऽ-
नन्तर्हितो दिवोऽनन्तर्हितो ह्येष एतन्नेपैव ॥ ६ ॥ तदेता वाक् पृष्ट देवताः । इदध
सर्वमभवन्पदिदं किं च ते देवाश्चर्षयश्चाब्रुवन्निमा वाक् पृष्ट देवता इदध
सर्वमभूद्युप तज्जानीत यथा वयमिहाप्यसाप्तेति तेऽब्रुवन्चेतयध्वमिति चित्तिमिच्छतेति
वाक् तदब्रुवंस्तदिच्छत यथा वयमिहाप्यसाप्तेति तेषां चेतयमानानां देवा द्वितीयां
चित्तिमपश्यन्नुपयश्चतुर्थीम् ॥ ७ ॥ तेऽब्रुवन् । उप वयमायामेति केनेति यदेष्टु
लांकेपूतेति तथेति तद्यर्ध्वं पृथिव्या अर्वाचीनमन्तरिक्षात्तेन देवा उपायंस्तदेष्टु
द्वितीया चित्तिरथ यदूर्ध्वमन्तरिक्षादर्वाचीनं दिवस्तेनर्षय उपायंस्तदेष्टु चतुर्थी
चित्तिः ॥ ८ ॥ ते यदब्रुवन् । चेतयध्वमिति चित्तिमिच्छतेति वाक् तदब्रुवन्चेत-
यमाना अपश्यंस्तस्माद्विषयः ॥ ९ ॥ प्रजापतिः प्रथमां चित्तिमपश्यत् । प्रजापति-
रेव तस्या आप्येयं देवा द्वितीयां चित्तिमपश्यन्देवा एव तस्या आप्येयमिन्द्राग्नी च
विरवकर्मा च तृतीयां चित्तिमपश्यंस्तएव तस्या आप्येयमृषयश्चतुर्थीं चित्तिमपश्य-
न्मृष एव तस्या आप्येयं परमेष्ठी पञ्चमीं चित्तिमपश्यत्परमेष्ठ्येव तस्या आप्येयं
त यो हैतदेवं चित्तीनामाप्येयं वेदाप्येयवत्यो हास्य बन्धुमत्यश्चित्तयो भवन्ति
॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [२. ३.] द्वितीयोऽध्यायः [३७] ॥ ॥

एतर्ध्वदेवा अब्रुवन् । चेतयध्वमिति चित्तिमिच्छतेति वाक् तदब्रुवंस्तेषां चेतयमा-
नानाध सविता सानिवायपश्यत्सविता पश्यत्तस्मात्सावित्राणि स एता
मथावृशनाम्रावृतिमनुशोचाध हुत्वेनामपृथानिहितामपादामपश्यत्पुरैव सृष्टाध सतीम्
॥ १ ॥ ते यदब्रुवन् । चेतयध्वमिति चित्तिमिच्छतेति वाक् तदब्रुवन्चेतयमाना
अपश्यंस्तस्माद्विषयमिति यतो यदिद्व्यापश्यत्तस्माद्विष्टका ॥ २ ॥ तां ब्रुवताम् ।
सृष्टाध सतीमथावृशनामपृथामिष्टुभिर्जुशोनि तस्मादियमेका मृत्यपथा विहिता ॥ ३ ॥

ति। उत्तरत एषाभिरुपशेते वृषा वाऽआहवनीयो योपाभिर्दक्षिणतो वै वृषा योषाम्प-
 शेतेऽऽग्निमात्रेऽऽग्निमात्राद्धि वृषा योषामुपशेते ॥ ३० ॥ सा वैणवी स्यात्। अग्निं
 उदक्रामत्स वेणुं प्राविशत्तस्मात्स सुपिरः स एतानि वर्माण्याभितोऽकुरुत पुन-
 ननु प्रज्ञानाय यत्र-यत्र निदग्नाह तानि कल्माषाण्यभवन् ॥ ३१ ॥ सा कल्मा-
 स्यात्। सा आग्नेयी यदि कल्माषी न विन्देदप्यकल्माषी स्यात्सुपिरा तु स-
 सैवाग्नेयी सैषा योनिरग्नेर्यद्रेणुरग्निरिषं मृन्न वै योनिर्गर्भश्च हिनस्त्यहिंसां
 नेवै जायमानो जायते योनेर्जायमानो जायाताऽऽति ॥ ३२ ॥ प्रादेशमात्री स्यात्।
 देशमात्रश्च हीदुमाभि वाग्बुदत्परत्निमात्री त्वेव भवति बाहुर्वाऽअरात्तिर्बाहुर्नो वै
 क्रियते वीर्यसंमितैव तुज्जवाति ॥ ३३ ॥ अन्यतः क्षणुत्स्यात्। अन्यतरतो
 वाचः क्षणुतमुभयतः क्षणुत्त्वेव भवत्युभयतो हीदं वाचः क्षणुतं यदेनया वैवं
 दाति मानुषं चाथो यत्सत्यं चानृतं च तस्मादुभयतः क्षणुत् ॥ ३४ ॥ यद्वेवो-
 क्षणुत्। अतो वाऽअभ्रेर्वीर्यं यतोऽस्य क्षणुतमुभयत एवास्यामेतुर्वीर्यं दधा-
 ३५ ॥ यद्वेवोभयतः क्षणुत्। एतद्वाऽएनंदेवा अनुविद्यैभ्यो लोकेभ्योऽखनन्त-
 यमेतदनुविद्यैभ्यो लोकेभ्यः खनति ॥ ३६ ॥ स यदिति खनति। तदेन-
 लोकात्खनत्यथ यद्वेवोच्चरति तदमुष्माण्लोकादथ यदन्तरेण संच-
 तलोकात्सर्वेभ्य एवैनमेतदेभ्यो लोकेभ्यः खनति ॥ ३७ ॥ ताम्राद-
 सावितुः मसवेऽऽग्निनोर्वाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददे गायत्रेण ह्र-
 दति सावितुममृत एवैनमेतदेताभिर्देवताभिरादत्ते गायत्रेण ह्र-
 दायत्रं ह्रन्दा दधाते पृथिव्याः सधुस्थादग्निं पुरीष्यमाक्षिरस्वदाभरेति
 रीपं पृथिव्या उपस्थादग्निं पशव्यमग्निवशाभरेत्येतत्त्रैषुभेन ह्रन्दसा-
 तदेनां त्रैषुभेन ह्रन्दसादत्तेभ्योऽस्यां त्रैषुभं ह्रन्दो दधाति ॥ ३८ ॥ आ-
 यधिर्येषा तदेनश्च सत्येनादत्ते नार्यसीति वज्रो वाऽअभिर्योषा नारी
 चनु हिनस्ति शमयत्येवैनमेतदुद्दिष्टसायै त्वया वयमग्निश्च शक्रेम त्व-
 स्थऽएनादं वु सधुस्थं त्वया वयमग्निश्च शक्रेम स्वनितुमास्मिन्सधुस्थ-
 नेन ह्रन्दसाक्षिरस्वदिति तदेनां जागतेन ह्रन्दसादत्तेभ्यो अस्यां
 दधाति ॥ ३९ ॥ त्रिभिर्गदत्ते। त्रिवृदाग्निर्वावानग्निर्वावत्यस्य प्रात्रा
 दत्ते त्रिभिर्गदाशुभेनां चतुर्भेनाधियन्त्रयतः एतद्वाऽएनां देवास्त्रिभे-
 चतुर्भेन त्रिर्भेन चतुर्भेनामयेपतुर्त्रिभिर्गदाशुभेनां चतुर्भेन त्रिर्भेन

तामूर्ध्वामुद्गृह्णन् जुहोति । इमां तदूर्ध्वाम् रूपैरुद्गृह्णाति तस्मात्
 तमूर्ध्वाम् रूपैः ॥ ४ ॥ तां संततां जुहोति । एतद्वै देवा अविभयुर्पद्मैर्ह उक्ता
 नाष्टा नान्वेषुरिति तदुत्तमं संततहोममपश्यन् रक्षसां नाष्टानामनन्ववायनाय
 स्मात्संततां जुहोति ॥ ५ ॥ यद्वै ताम्राहुतिं जुहोति । सवितृपोऽग्निस्तमेतयाहु
 पुरस्तात्स्थीयति तमिष्ट्वा प्रीत्याधैनं सम्भरति तद्यदेतया सवितारं प्रीण
 तस्मात्सावित्राणि तस्माद्वाऽएताम्राहुतिं जुहोति ॥ ६ ॥ यद्वै ताम्राहुतिं जुहोति
 सवितृपोऽग्निस्तमेतयाहुत्या पुरस्ताद्वतो भूतं सिञ्चति यादग्वै योनौ रेतः
 स्युते तादृज्जायते तद्यदेतया सवितारं रेतो भूतं सिञ्चति तस्मात्सावित्रा
 तस्माद्वाऽएताम्राहुतिं जुहोति ॥ ७ ॥ घृवश्चात्र क्षुक्च प्रयुज्येते
 वाग्वै क्षुक्माणः क्षुवो वाचा च वै माणेन चैतदग्रे देवाः कर्मान्व
 स्तस्मात्क्षुवश्च क्षुक्च ॥ ८ ॥ यद्वै क्षुवश्च क्षुक्च । यो वै स प्रजापतिश्चास
 स क्षुवः प्राणो वै क्षुवः प्राणः प्रजापतिर्य या सा वागासीदेया सा क्षुग्योप
 वाग्योपा क्षुग्य यास्ता आप आयन्वाचो लोकादेतास्ता यामेताम्राहुतिं जु
 ति ॥ ९ ॥ तां संततां जुहोति । संतता दि ता आप आयमथ यः स प्रज
 तिस्रस्या विद्या महापः प्राविशदेप स येरेतद्यजुर्भिर्जुहोति ॥ १० ॥ तद्यानि त्री
 प्रथमानि । इमे ते लोका अथ यच्चतुर्थं यजुस्त्रयी सा विद्या जगती सा भवति
 ती सर्वाणि हुन्दांसि सर्वाणि हुन्दांसि प्रथी विद्या यानि चत्वार्युत्तम
 दिशस्तानीमे च वै लोका दिशश्च प्रजापतिर्येषां भयी विप्रा ॥ ११ ॥ स जुहोति
 ज्ञानः प्रथमं मन इति प्रजापतिर्वै युज्ज्ञानः स मन एतस्मै कर्मणेऽयुक्त्वा तद्य
 एतस्मै कर्मणेऽयुक्त्वा तस्मात्प्रजापतिर्युज्ज्ञानः ॥ १२ ॥ तस्याय सविता प्रिय
 मनो वै सविता प्राणा प्रियोऽग्नेर्ज्योतिर्निपाय्येत्पग्नेर्ज्योतिर्हृदयेतत्पृथिव्याऽआ
 भरदिति पृथिव्ये घेनदध्याभरति ॥ १३ ॥ युक्तेन मनसा वपयति । मन
 तदेतस्मै कर्मणे युक्ते न द्युक्तेन मनसा किं च न सम्पत्तिं शक्नोति कर्तुं देव
 सवितुः सबभूति देवेन सविता प्रभूता इत्येतस्त्वर्गाय शक्नोति यथेतेन कर्म
 स्वर्गं लोकमिषादेवमेतदाह शक्नोति शक्या हि स्वर्गं लोकमेति ॥ १४ ॥
 कृत्वाय सविता देवानिति । मनो वै सविता प्राणा देवाः स्वर्गो धिया दिवदि
 स्वर्गे ईनालोकं यतो धियेतस्मै कर्मणे युयुजे वृहज्ज्योतिः करिष्यन् इत्य
 राऽआदित्यो वृहज्ज्योतिरेव तदुत्तमोऽग्निरेतन्मेवे संस्करिष्यन्तो भवन्ति मवि

दधाति । ४० । हस्तऽऽप्राणय सवितेति हस्ते धर्म्यादिता भवति विषयविधिमिति विभक्तिं
 ह्येनाथ हिरण्ययीमिति हिरण्ययी ह्येपा या छन्दोमय्यग्नेज्योतिर्निचाय्यत्यग्नेज्यो-
 तिर्द्वेष्टेत्येतत्पृथिव्या ऽऽध्यामरादिति पृथिव्यै ह्येन दध्याभरत्यानुष्टुभेन छन्दसादिर-
 स्यादिति तुदेनामानुष्टुभेन छन्दसादत्तेऽथो ऽऽस्यामानुष्टुभं छन्दो दधाति तान्ये-
 तान्येव छन्दाथस्येपाभिरारम्भायैवेवं वैणवी क्रियते ॥ ४१ ॥ ताथ ह्येकं हिर-
 ण्ययी कुर्वन्ति । हिरण्ययीति वाऽऽभ्युक्तं न तथा कुर्याद्यद्वा ऽप्या छन्दाथ-
 सि तेनैपा हिरण्यममृतं हिरण्यममृतानि छन्दाथसि ॥ ४२ ॥ तं चतुर्भिर्वादत्ते ।
 चतुरक्षरा वै सर्वा वाग्वागित्येकमक्षरमक्षरमिति व्यक्षरं तद्यच्चद्वागित्येकमक्षरं यै-
 र्वैपानुष्टुबुत्तमा सा साय यदक्षरमिति व्यक्षरमेतानि तानि पूर्वाणि यजूंथपि सर्व-
 यैवैतद्वाचाग्निं खनति सर्वथा वाचा मुम्भरति तस्माच्चतुर्भिः ॥ ४३ ॥ एतेव
 चतुर्भिः । चतस्रो वै विशश्चतसृषु तद्विजु वाचं दधाति तस्माच्चतसृषु दिजु वाग्-
 दति छन्दोभिरच यजुर्भिश्चादत्ते तदष्टौ चतस्रो विशश्चतस्रोऽवान्तरदिशः सर्वासु
 तद्विजु वाचं दधाति तस्मात्सर्वासु दिजु वाग्दति ॥ ४४ ॥ ब्राह्मण-
 म् ॥ ३ ॥ [३. १.]

हस्तऽप्राणिर्भवत्यथ पशूनाभिमन्त्रयते । एतद्वाऽप्यु देवा अन्वेपिप्यन्तः
 पुरस्ताद्धीर्षमदधुस्तथैवैष्वयमेतदन्वोपिप्यन्पुरस्ताद्धीर्यं दधाति ॥ १ ॥ सोऽश्वमभि-
 मन्त्रयते । मूर्तं वाजिघ्राद्वेति यद्वै क्षिप्रं तूर्तमथ यत्क्षिप्रात्क्षेपीयस्तत्प्रतूर्तं
 वरिष्ठामनु संव्रतमितीयं वै वरिष्ठा संव्रदिमामनु संव्रतमित्येतद्विष्टि ते जन्म परम-
 मन्त्रिसे तत्र नाभिः पृथिव्यामधि योनिरिदिति तुदेन मेता देवताः करोत्यग्निं
 बाणुमादित्यं तद्वरे वीर्यं दधाति ॥ २ ॥ अथ रासभम् । युज्जनाथाथ रासभं यु-
 म्पित्यध्वयु चैतद्यजमानं चाहास्मिन्शुभे वृषण्वमूऽऽत्यस्मिन्कूर्माणि वृषण्वमू
 ऽऽत्येतदग्निं भरन्तमस्मयुमित्यग्निं भरन्तमस्मत्प्रेषितमित्येतच्चद्रासभे वीर्यं दधा-
 ति ॥ ३ ॥ अधाज्ञम् । योगे-योगे तवस्तरं वाजे-वाजे हवामह ऽऽत्यन्त्रं वै वाजः कु-
 र्मणि-कर्मणि तवस्तरमन्त्रे हवामह ऽऽत्येतत्सखाय इन्द्रमृत्य ऽऽनीन्द्रियवत्तमृत्य
 ऽऽत्येतत्तदज्ञे वीर्यं दधाति ॥ ४ ॥ त्रिभिराभिमन्त्रयते । त्रिवृदग्निर्वावानग्नि-
 योवत्यस्य मात्रा तावन्तैवैष्वेतद्धीर्यं दधाति ॥ ५ ॥ अथैनान्याच उत्क्रमयति ।

प्रसुवाति तानिति सवितृममृता एतत्कर्म करवाप्तिन्येतत् ॥ १५ ॥ युञ्जते मन
उत्त युञ्जते धिय इति । मनश्चैतत्प्राणारचतुस्मै कर्मणे युक्ते विप्रा विप्रस्येति
प्रजापतिर्वै विप्रो देवा विप्रा वृद्धो विपश्चित इति प्रजापतिर्वै वृद्धविपश्चिद्वि होत्रा
दधऽइति यद्वाऽएष चीयते तदेव होत्रा विपश्चे चित्ते छेत्तास्मिन् होत्रा अभिविधी-
यन्ते वयुनाविदित्येष हीदं वयुनमविन्देक इदित्येको ह्येष इदं सर्वं वयुनमवि-
न्दन्मही देवस्य सवितुः परिप्लुतिरिति महती देवस्य सवितुः परिप्लुतिरित्येतत् ॥ १६ ॥
युञ्जे वां ब्रह्म पूर्णं नमोभिरिति । प्राणो वै ब्रह्म पूर्णमन्नं नमस्तत्तदेवैवाहुतिरन्न-
मेतमेव तदाहुर्ये तेनाग्नेन प्राणानेतस्मै कर्मणे युक्ते विरल्लोक एतु पृथेव सूरि-
ति यथोभयेषु देव मनुष्येषु कीर्तिश्लांको यजमानस्य स्यादेवमेतदाह मृष्यन्तु
विश्वेऽअमृतस्य पुत्रा इति प्रजापतिर्वाऽअमृतस्तस्य विश्वे देवाः पुत्रा आ ये धामा-
नि दिव्यानि तस्थुर्हितामे वै लोका दिव्यानि धामानि तद्यऽएषु लोकेषु देवास्ता-
नेतदाह ॥ १७ ॥ यस्य प्रयाण मन्वन्यऽह्ययुरिति । प्रजापतिर्वाऽएतदग्रे कर्मा-
करोत्ततो देवा अकुर्वन्देवा देवस्य महिमानमोजमेति यज्ञो वै महिमा देवा दे-
वस्य यज्ञं वीर्यमोजमेत्येतद्यः पार्थिवानि विममे स एतश्च इति यद्वै किं चास्या
तत्पार्थिवं तदेव सर्वं विमिमीते रश्मिभिर्देनदभ्यवतनोति रुजाधिति
देवः सविता महित्वनेतीमे वै लोका रुजाधस्यसावादित्यो देवः सविता
तानेष महिम्ना विमिमीते ॥ १८ ॥ देव सवितः प्रसुव यज्ञं प्रसुव यज्ञपतिं भगा-
येति । असौ वाऽआदित्यो देवः सविता यज्ञो भगस्तमेतदाह प्रसुव यज्ञं प्रसुव
यज्ञपतिं भगायेति दिव्यो गन्धर्वः केतपूः केतं नः पुनात्वित्यसौ वाऽआदित्यो
दिव्यो गन्धर्वोऽन्नं केतोऽन्नपूरुन्नं नः पुनात्वित्येतद्वाचस्पतिर्वाचं नः स्वदत्विति
वाग्वाऽइदं कर्म प्राणो वाचस्पतिः प्राणो न इदं कर्म स्वदत्वित्येतत् ॥ १९ ॥ इमं
नो देव सवितर्यज्ञं प्रणयेति । असौ वाऽआदित्यो देवः सविता ध्रुव वाऽएष य-
ज्ञियं कर्म प्रणपति तदनार्तं स्वस्त्युद्वचमश्नुते देवाव्यामिति यो देवानवादित्येत-
त्सस्तिविदं सत्राजितं धनजितं स्वर्जितमिति य एतत्सर्वं विन्दादित्येतद्वचेत्यु-
चा स्तोमं समर्पय गायत्रेण रथन्तरं बृहद्रायत्रं वर्तनीति सामानि स्वाहेति य-
जूधपि संपा त्रयी विद्या प्रथमं जायते यथेवादोऽमुत्राजायतैवमथ यः सोऽग्नि-
रगृज्यतैव स योऽत ऊर्ध्वमग्निश्चीयते ॥ २० ॥ तान्येतान्यष्टौ सावित्राणि । अष्टा-
क्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैर्वैन मेतद्वेतो भूतं

॥ १ ॥ ॥ २ ॥ ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ८ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ १० ॥ ॥ ११ ॥ ॥ १२ ॥ ॥ १३ ॥ ॥ १४ ॥ ॥ १५ ॥ ॥ १६ ॥ ॥ १७ ॥ ॥ १८ ॥ ॥ १९ ॥ ॥ २० ॥ ॥ २१ ॥ ॥ २२ ॥ ॥ २३ ॥ ॥ २४ ॥ ॥ २५ ॥ ॥ २६ ॥ ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ ॥ २९ ॥ ॥ ३० ॥ ॥ ३१ ॥ ॥ ३२ ॥ ॥ ३३ ॥ ॥ ३४ ॥ ॥ ३५ ॥ ॥ ३६ ॥ ॥ ३७ ॥ ॥ ३८ ॥ ॥ ३९ ॥ ॥ ४० ॥ ॥ ४१ ॥ ॥ ४२ ॥ ॥ ४३ ॥ ॥ ४४ ॥ ॥ ४५ ॥ ॥ ४६ ॥ ॥ ४७ ॥ ॥ ४८ ॥ ॥ ४९ ॥ ॥ ५० ॥ ॥ ५१ ॥ ॥ ५२ ॥ ॥ ५३ ॥ ॥ ५४ ॥ ॥ ५५ ॥ ॥ ५६ ॥ ॥ ५७ ॥ ॥ ५८ ॥ ॥ ५९ ॥ ॥ ६० ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ ६२ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ ६५ ॥ ॥ ६६ ॥ ॥ ६७ ॥ ॥ ६८ ॥ ॥ ६९ ॥ ॥ ७० ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ८० ॥ ॥ ८१ ॥ ॥ ८२ ॥ ॥ ८३ ॥ ॥ ८४ ॥ ॥ ८५ ॥ ॥ ८६ ॥ ॥ ८७ ॥ ॥ ८८ ॥ ॥ ८९ ॥ ॥ ९० ॥ ॥ ९१ ॥ ॥ ९२ ॥ ॥ ९३ ॥ ॥ ९४ ॥ ॥ ९५ ॥ ॥ ९६ ॥ ॥ ९७ ॥ ॥ ९८ ॥ ॥ ९९ ॥ ॥ १०० ॥

॥ ८ ॥ अथैनाक्रमयति । एतद्वाऽएष एतं देवेभ्योऽ-
 तुधिष प्रात्रवीण्वायमिहेत्येषेष्म ॥ ९ ॥ यदेवाक्रमयति । एतद्दे देवा अविभयु-
 र्यद्दे न इममिह रुक्षाऽसि नाप्रा न हन्युरिति तस्माऽएतं वज्रमुपरिष्ठादभिगतारम-
 कुर्वन्ममैवादिष्यमसौ वाऽआदित्य एषोऽश्वस्तथैवास्माऽअयमेतं वज्रमुपरिष्ठादिभि-
 गोसारं करोति ॥ १० ॥ आक्रम्य वाजिन । पृथिवीमग्निमिच्छ रुचा त्वमिति
 चक्षुर्वं रुगाक्रम्य त्वं वाजिन्पृथिवीमग्निमिच्छ चक्षुपेत्येतद्भूम्या वृत्वाय नो ब्रूहि
 यतः खनेम तं वयमिति भूमेस्तत्स्पाशयित्वाय नो ब्रूहि यत एनं खनेपेत्येतत् ॥ ११ ॥
 अथैनमुत्क्रमयति । एतद्वाऽएनं देवाः प्रोचिवाऽसं वीर्येण समर्पयन्त्यैवैनमयमेत-
 त्प्रोचिवाऽसं वीर्येण समर्पयति योस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमात्मान्तरिक्षं समुद्रो
 योनिरितीत्यमसीत्पेत्यैतदाह विरुणाय चक्षुषा त्वमभितिष्ठ पृतन्यत इति
 विरुणाय चक्षुषा त्वमभितिष्ठ सर्वाणांप्पुन इत्येतन्नोपस्पृशति वज्रो वाऽअरवो जे-
 न्मायं वज्रो हिनसादिति ॥ १२ ॥ अथैनमुत्क्रमयति । एतद्दे देवा अनुवन्किमिम-
 भ्युत्क्रमिष्याम इति महत्सौभगमिति तं महत्सौभगमभ्युत्क्रमयन्त्यैवैनमयमेतन्मह-
 त्सौभगमभ्युत्क्रमयत्युत्क्राम महते सौभगयित्युत्क्राम महत्ते सौभगमित्येतत्तस्माद्
 हैतदश्वः पशूनां भगितमोऽस्मादास्थानादिति यमैतत्तिष्ठसीत्येतद्वाविणोदा इति
 द्रविणं ह्येभ्यो वृदाति वाजिमिति वाजी ह्येष वयं स्याम सुमतौ पृथिव्या अग्निं
 खनन्त उपस्थेऽअस्या इति वयमस्यै पृथिव्यै सुमतौ स्यामाग्निमस्या उपस्थे
 खनन्त इत्येतत् ॥ १३ ॥ अथैनमुत्क्रान्तमभिमन्त्रयते । एतद्वाऽएनं
 देवाः प्रोचिवाऽसं यथा ददिवाऽसं वन्देतैवमुपास्तुवन्नुपामहयन्त्यैवैनमयमेतदुपस्ता-
 त्पुपमहपत्पुदक्रमीदित्युद्वचक्रमीद्वाविणोदा इति द्रविणं ह्येभ्यो वृदाति वाज्य-
 वेति वाजी च ह्येषोऽर्वाचाकः सुलोकं मुकृतं पृथिव्यामित्यकरः सुलोकं
 मुकृतं पृथिव्यामित्येतत्ततः खनेम सुप्रतीकमग्निमिति तत एनं खनेपेत्येतत्सुप्रती-
 कमिति सर्वतो वाऽअग्निः सुप्रतीकः स्वोहाणा अभि नाकमुत्तममिति स्वर्गो वै
 लोको नाकः स्वर्गं लोकं रोहन्तोऽपि नाकमुत्तममित्येतत्तदक्षिणतोपमंक्रमयति
 यत्रेतरो पशू भवतस्ते दक्षिणतः प्राश्नस्तिष्ठन्ति स य एवापुत्र दक्षिणतः स्थानस्य
 वन्धुः सोऽय ॥ १४ ॥ अथोपविश्य मुदमभिजुहोति । एतद्दे देवा अनुवंचेतुप-

परोवाहु प्रगृह्णाति परोवाहु क्षेप इतोऽयैनमुशन्हरति तमुशान्दुत्यो परिनाधिधारयति
तस्मिन्परि चन्द्रः ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ४ [४. ३] ॥

हस्तऽएष भवत्यथ पशूनभिर्मन्त्रयते । एतद्वाऽएषुदेवाः सम्भरिष्यन्तः पुन-
रुनाद्वीर्यमदधुस्तर्पयैव्यमेतत्सम्भरिष्यन्तुस्तार्क्षीर्यदधाति ॥ १ ॥ साऽश्वमाभि-
मन्त्रयते । स जातो गर्भोऽग्निसि रोदस्योरितीमे वै द्यावापृथिवी रोदसी तयोरेष-
जातो गर्भोऽग्ने चारुर्विभूत ओषधीष्विति सर्वासु क्षेप चारुर्विभूत ओषधिषु चि-
त्रः शिशुः परे तृमाथस्यक्तूनि चित्रो वाऽएष शिशुः परेण तृमाथस्यक्तू-
नतिरोचते प्र मातृभ्योऽग्नि कनिकददगा इत्योषधयोवाऽएतस्यमातुरस्ताभ्य ए-
ष कनिकदत्तैति तदुश्वे वीर्यं दधाति ॥ २ ॥ अथ रासभस्य वीर्यं स्थिरोभव व्रीड-
ङ्ग आशुर्भव वाज्यं वैश्विति स्थिरद्वच भव व्रीडङ्गरचाशुरच भव वाज्जी चर्विन्नत्ये-
तत्पृथुर्भव सुपदस्तूर्मेग्नेः पुरीषवाहण इति पृथुर्भव सुशीमस्त्वमग्नेः पशव्यवाहन
इत्येनत्तवासे वीर्यं दधाति ॥ ३ ॥ अथाजुध । शिखाभव प्रजाभ्यो मानुषीभ्य-
स्तुमज्जिर इत्यज्जिरा वाऽअग्निराग्नेयोऽग्नः शमयस्येवैनमेतद्विधिं सौम्य मा द्या-
वापृथिवीऽअग्निशोचमिन्तारिषं मा वुनस्पतीतित्येतत्सर्वं मा विधिंसीदित्येतत्तद-
जे वीर्यं दधाति ॥ ४ ॥ अग्निभिरभिर्मन्त्रयते । त्रिवृदाग्निर्वावानग्निर्वावित्यस्य मात्रा तावतेष्वे-
तद्वीर्यं दधाति ॥ ५ ॥ अथैनमेतेषां पशूनामुपरिष्ठात्प्रगृह्णाति । तदेनमेतैः पशु-
भिः सम्भरति नोपस्पृशति वृजो वै पशवो देत इदं नोदेदथ देतो वृजेण त्रिन-
सानात्पृथोऽअग्निरयं पशव इमे नेदयमग्निरिमान्यशून्निहन्साविति ॥ ६ ॥ तमश्व-
स्योपरिष्ठात्प्रगृह्णाति । प्रेतु वाजी कनिकददिति प्रेतु वाज्जी कनिकदृमान इत्ये-
तन्तानदत्तासभः पत्वेति तदश्वस्य यजुषि रासभ निराह तत्रासभे शूचं दधाति
भरन्नाग्निं पुरीष्यं मा पाद्यापुषः पुरेति भरन्तन्नि पशव्यं मोऽअस्मात्कर्मण पुरा
पाद्वीत्येतत्तदेनमरवेन सम्भरति ॥ ७ ॥ अथ रासभस्य । वृषाग्निं दृषणं भरन्ति
ति वृषा वाऽअग्निर्युषा रासभः स वृषा वृषाणं भरन्तपां गर्भेथ समुद्रियमित्य-
थाथ क्षेपगर्भः समुद्रियस्तदेनथ रासभेन सम्भरति ॥ ८ ॥ अथापादेत । अग्न
ऽआपाहि वीनपऽइत्यवितवऽइत्येतत्तदेनं वृषणा यजुषेतस्माच्छाद्रावृणादिपादेते
॥ ९ ॥ अथाजुस्थ । अतुथ सत्यमृतथ सत्यमित्ययं वा अग्नं र्धत्तमसावादि-
त्यः सत्यं यदिनामाहृतमपथ सत्यमुपयमेतदयमग्निरस्तस्मादाहर्तुथ सत्यमृतथ-

ध्वमिति चितिमिच्छतेति वाच तदमुषंस्ते चेतुषमाना एतामाहुतिमपरयंस्तामनु
 स्ताधे हुतेर्मांलोकानुत्थापपरपुन ॥ १५॥ तदमुषं चेतुषध्वमेवेति चितिमिच्छंते
 चाप तदमुषंस्ते चेतुषमाना एतां द्वितीयामाहुतिमपरयंस्तामनुहनुस्ताधे हुत्वा वि
 श्वज्योतिषोऽपश्यन्नेता देवता अग्निं वायुमादित्यमेतां क्षेव देवता त्रिसं श्वेति
 स्तर्ध्वैतद्युनमानपते आहुती हुत्वेर्मांश्च लोकानुत्तां पश्यत्येतारच देवता त्रि-
 ज्योतिषो ध्यविशक्ताभ्यां जुहोतीमांश्च तन्लोकानेतारच देवता ध्यतिपजति ॥ १६॥
 यद्वैवतेऽआहुती जुहोति । मृदं च तदपृथ मीणाति तेऽइन्द्रा मीत्याधेने मम्भती
 ध्यतिशक्ताभ्यां जुहोति मृदं च तदपृथ ध्यतिपजति ॥ १७॥ आग्नेन जुहोति । वृजो
 वाऽआज्यं वृजमेवास्माऽपतदभिगोक्षारं करोत्यथो रेतो वाऽआज्यं धरेत् पूर्वतोत्स-
 ङ्घति श्रुवेण वृषा वै क्षुवो वृषा वै रेतः सिञ्चति स्वाहाकारेण वृषा वै स्वाहाकारे
 वृषा वै रेतः सिञ्चति ॥ १८॥ आ त्वा जिघर्षि मनसा धृतेनेति । आ त्वा जुहोमि मनसा
 च धृतेन चेत्येव त्पतिसिद्यन्तं भुवनानि विश्वेति मत्यद् व्येप सर्वाणि भुवनानि सिद्यति
 पृथुं तिरथा वयसा बृहन्त्वमिति पृथुर्वाऽपप तिर्यहन्वयसो बृहन्धूमेन व्यचिष्टुन्ने
 रभसं इशानमित्यवकाशवन्तमनैरन्नादं दीप्यमानमित्येतत् ॥ १९ ॥ आ वि-
 श्वतः मत्यं चं जिघर्षीति । आ सर्वतः मत्यञ्चं जुहोमीत्येतदरक्षसा मनसा तदनु-
 पेतेत्यहीदमानेन मनसा तज्जोपयेतेत्येतन्मर्यथी स्पृहयद्वर्णोऽअग्निरिति मर्यथीर्षे
 स्पृहयद्वर्णोऽग्निरनाभिमुशे तन्वा जर्भुराण इति न क्षेपोऽभिमुशे तन्वा दीप्यमानो भव-
 ति ॥ २० ॥ द्वाभ्यामभिजुहोति । द्विषाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य
 मात्रा तावतैवैनमेतद्वेतो भूतधे सिञ्चत्याग्नेयीभ्यामग्निमेवैतद्वेतो भूतधे सिञ्चति
 ते यदाग्नेयौ तेनाग्निरथ यत्त्रिष्टुभौ तेनेन्द्र ऐन्द्राग्नोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य
 मात्रा तावतैवैनमेतद्वेतो भूतधे सिञ्चतीन्द्राग्नी वै सर्वे देवाः सर्व देवत्योऽग्नि-
 र्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतद्वेतो भूतधे सिञ्चति ॥ २१ ॥ शतम्
 ३९००॥ अश्वस्य पदे जुहोति । अग्निरेप यदश्वस्तथो हास्यैतेऽअग्निर्येवाहुती
 हुते भवतः ॥ २२ ॥ अथैनं परिलिखति । मात्रामेवास्माऽपतत्करोति यथैतावान-
 सीत्येवम् ॥ २३ ॥ यद्वैवैनं परिलिखति । एतद्वै देवा आविभयुर्यत्रै न इममिह इ-
 चाधेसि नाष्टा न हन्युरिति तस्माऽपतां पुरं पर्यश्रवंस्तथैवास्माऽअयमेतां पुरं प्र-
 रिश्रयत्यभ्या वृजो वाऽअभिर्वज्रमेवास्माऽपतदभिगोक्षारं करोति सर्वतः परिलि-
 खति सर्वत एवास्माऽपतं वृजमभिगोक्षारं करोति त्रिष्कृत्यः परिलिखति त्रिवृत-

सत्यमिति तदेनमजेन सम्भरति ॥ १० ॥ त्रिभिः सम्भरति । त्रिवृदग्निर्गो
 वानग्निर्यावत्स्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतत्सम्भरति त्रिभिः पुरस्तादग्निमन्त्रयो
 तत्पट् तस्योक्तो वृन्धुः ॥ ११ ॥ अथैतान्पशून्नावर्तयन्ति । तेषामजः प्रथम एत्यथ
 रासभोऽथाभ्योऽथेतो यताप्रश्वः प्रथम एत्यथ रासभोऽथाजः क्षत्रं वाऽअन्तरा
 वृश्यं च शूद्रं चानु रासभो ब्राह्मणमजः ॥ १२ ॥ तद्यदितो यताम् । अश्वः प्रथ
 मति तस्मात्त्वान्निधं प्रथमं युन्तमितरे त्रयो वर्णाः पश्चादनुयन्त्यथ यदमुत अत्र
 तामजः प्रथम एति तस्माद्ब्राह्मणं प्रथमं युन्तमितरे त्रयो वर्णाः पश्चादनुयन्त्यथ
 यद्वेत्तो यतां नायुतो रासभः प्रथम एति तस्मात् कदा चन ब्राह्मणश्च क्षत्रियश्च
 वृश्यं च शूद्रं च पश्चादनुवितस्तस्मादेवं युन्त्यपापवस्यसायाथो ब्रह्मणा चैवैतस्त्रयो
 चेतो वर्णावधितः परिगृहीतेऽनपक्रमिणौ कुरुते ॥ १३ ॥ अथानद्धा पुरुषमीक्षते
 अग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्धराम इत्यग्निं पशव्यमग्निवद्धराम इत्येतत्तदेनमनद्धा पुरु
 सम्भरति ॥ १४ ॥ तमजस्योपरिष्ठात्पगृह्णन्तेति । आग्नेयो वाऽअजः स्वैतै
 तदात्मना स्वयादेवतया सम्भरत्यथो ब्रह्म वाऽअजो ब्रह्मणैवैनमेतत्सम्भरति
 अर्पणमुपावहरति । ओपथयः प्रात मोदध्वमग्निमेतच्छ शिवमायन्तामध्यत्र
 इत्येतदेतस्मादायत ओपथयो विभ्यति यद्ध नोऽयं न हिऽस्याविति ताभ्य
 मेतच्छमयति प्रथमेन मोदध्वच्छ शिवो वोऽभ्येति न वो हिऽसिप्यतीति वा
 भा अनिरा अर्षावा निषीदन्तोऽय्य दुर्मतिं जहीति व्यस्यन्विभा अनिर
 वारय निषीदन्तोऽय्य सर्व पाप्मानं जहीत्येतत् ॥ १५ ॥ ओपथयः प्रति
 पुष्यवतीः सुपिण्यता इत्येतद्वृत्तासाधं समृद्धं रूपं यत्पुष्पवत्यः
 समृद्धा एनं प्रतिगृहीतुम्येतदयं वो गर्भं ग्राह्यः प्रसूतं सधस्यमासत
 गर्भं अतुष्यः मनानुनं सधस्यमासददित्येतत् ॥ १६ ॥ आभ्याम
 द्विषाणमनो गुत्रमानोऽग्निर्वाचानिग्नयोवत्यस्य मात्रा तावतैवैनमे
 त्पुष्यवतीः पुष्यवतीः तस्योक्ता वृन्धुः पुष्यवतीः भवति तास
 पुष्यवतीः वाऽअतोऽग्निमादयति मिहता उपकीर्णा भवन्ति तास
 ॥ १७ ॥ अग्निपथं भवति । एतच्छ देवा अविभयुर्ध्वं न इममिह
 भा त् पुष्यवतीः तस्याः पुष्यवतीः पुष्यवतीः पुष्यवतीः पुष्यवतीः पुष्यवतीः
 पुष्यवतीः पुष्यवतीः पुष्यवतीः पुष्यवतीः पुष्यवतीः पुष्यवतीः पुष्यवतीः
 पुष्यवतीः पुष्यवतीः पुष्यवतीः पुष्यवतीः पुष्यवतीः पुष्यवतीः पुष्यवतीः

मेवास्माऽएतं घृज्मभिर्मोक्षारं करोति ॥ २४ ॥ परि वाजपतिः काविः । परि त्वाग्ने
 पुरं वयं स्वमग्ने घृभिस्त्रिपयग्निमेवास्माऽएतदुपस्तुत्य वर्म करोति परिवतीभिः पु-
 रीव हि पुर आग्नेयैर्भिरग्निपुरामेवास्माऽएतत्करोति सा हैपाग्निपुरा तृप्यमा-
 ना तिष्ठति तिमृभिस्त्रिपुरमेवास्माऽएतत्करोति तस्माद् दु हैतत्परां परमं रूपं पत्ति-
 पुरं स वै वर्षायसा-वर्षायसा लुन्दसा परा-परां लेखा-वरीयसी करोति तस्मा-
 त्पुरां परा-परा वरीयसी लेखा भवन्ति लेखा हि पुरः ॥ २५ ॥ अथैनमस्यां खनति ।
 एतद्वै देवा अविभयुर्यद्वै न इममेह उच्चाधसि नाप्रा न हन्युरिति तस्माऽइमांमेवा-
 स्मानमकुर्वन्नुत्पत्याऽआत्मास्मानं गोप्स्यतीति सा समं विला स्यात्तदस्येयमात्मा भ-
 वति एतेव समं विला योनिर्वाऽप्यथ रेत इदं यद्वै रेतसो योनिमतिरिच्यतेऽमुया
 तद्वदत्यथ यन्मयून् वृद्धं तदेतद्वै रेतसः समृद्धं यत्समं विलं चतुः सक्तिरेष कूपो
 भवति चतस्रो वै दिशः सुर्वाभ्य एवैनमेतद्दिग्भ्यः खनति ॥ २६ ॥ आक्षणम् १ ।
 [३. ३.] ॥ तृतीयोऽध्यायः [३८] ॥

अथैनमतः खनत्येव । एतद्वाऽएतं देवा अनुविद्याखनंस्तथैवैनमयमेतदनुविद्य
 खनति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽस्त्रिनोर्वाहुभ्यां पूषणो हस्ताभ्यां पृथिव्याः सधु-
 स्थादग्निं पुरापिमद्भिरस्वत्खनामीति सवितृप्रसूत एवैनमेतदेतद्भिर्देवताभिः पृथि-
 व्या उपस्थादग्निं पशव्यमग्निवत्खनति ॥ १ ॥ उद्योतिष्मन्तं त्वाग्ने सुप्रतीकमिति ।
 उद्योतिष्मान्वाऽअयमग्निः सुप्रतीकोऽजस्रेण भानुना द्वाघतमित्यजस्रेणाश्विपा दीप्य-
 मानमिदमेतच्छिवं मजाभ्योग्दिथसन्तं पृथिव्याः सधुस्थादग्निं पुरीप्यमद्भिरस्वत्खनाम
 इति शिवं मजाभ्योग्दिथसन्तं पृथिव्या उपस्थादग्निं पशव्यमग्निवत्खनाम इत्येतत्
 ॥ २ ॥ द्वाभ्यां खनति । द्विपाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्पस्य मात्रा
 तावन्तैवैनमेतत्खनत्यथोऽयं यथैवैतद्रूपं मृच्छापश्च ॥ ३ ॥ सर्वे खनामि खनाम इति
 खनति । खनामीति वाऽएतं प्रजापतिरखनत्खनाम इति देवास्तस्मात्खनामि ख-
 नाम इति ॥ ४ ॥ म वाऽअभ्या खनन् । वाचा खनामि खनाम इत्याह वाग्वाऽ-
 अभिरारम्भायैवेयं वैणशी क्रियते वाचा वाऽएतदभ्या देवा अखनंस्तथैवैनमयमे-
 तद्वाचैवाभ्या खनति ॥ ५ ॥ अग्नौ कृष्णाजिने सम्भरति । यज्ञो वै कृष्णाजिनं
 यज्ञऽएवैनमेतत्सम्भरति लोयतदलुन्दाधसि वै लोयानि लुन्दः स्वेवैनमेतत्सम्भरति
 तन्मर्णापस्त्रुणाति यज्ञो वै कृष्णाजिनं प्रजापतिर्वै यज्ञोऽनिरुक्तो वै प्रजापतिरुच-

यदेवास्यात्रोपनद्धस्य सधेऽशुच्यति तामेवास्मादेतच्छुचं बहिर्धा दधात्यथोऽएतस्या
 वैनमेतद्योनेः प्रजनयति ॥ २० ॥ वि प्राजसा पृथुना शोशुचान इति । वि प्रा-
 जसा पृथुना दीप्यमान इत्येतद्वाधस्व द्विषो रक्षसोऽअमीवा इति वाधस्व सर्वा
 पाप्मन इत्येतत्सुशर्मणो बृहतः शर्मणि स्यामग्नं रद्वत्सु सहवस्य प्रणीतावित्या-
 शेषमाशास्ते ॥ २१ ॥ अथाजलोमान्याच्छिद्य । उदीचः प्रागः पशून्प्रसृजत्ये-
 वा होभूयेषां देवमनुष्याणां दिग्भुदुदीची प्राच्येतस्यां तद्विशि पशून्प्रदधाति तस्मा-
 दाहोभूये देवमनुष्याः पशून्प्रजीवन्ति ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [४. ४.] च-
 तुर्थोऽध्यायः ॥ [३६] ॥

पर्णकपायनिष्पक्वा एता आपो भवन्ति । स्थेम्ने न्वेव यदेव पर्ण-
 कपायेण सोमो वै पर्णश्चन्द्रमा उ वै सोम एतद् वाऽएकमाग्निरूपमेतस्यै वाग्नि-
 रूपस्योपासयै ॥ १ ॥ ता उप सृजति । आपो हि प्रा मयोभुव इति यां वै दे-
 वतामृगभ्यनूक्ता यां यजुः सैव देवता मर्द्धसो देवता तद्यजुस्ता देता आप एवैष
 त्रिचस्तथा अमूर्ताप एकध रूपध समृद्धयन्त ता एतास्तदेवैतद्रूपं करोति ॥ २ ॥
 अथ फेनं जनयित्वान्ववदधाति । यदेव तत्फेनो द्वितीयध रूपमसृज्यत तदेवैतद्रूपं
 करोत्यथ यामेव तत्र मृदध संयौति सैव मृयच्छृतीगध रूपमसृज्यतैतेभ्यो वाऽ-
 एष रूपेभ्योऽग्रेऽसृज्यत तेभ्य एवैनमेतज्जनयति ॥ ३ ॥ अथाजलोमैः सध-
 सृजति । स्थेम्ने न्वेव यदेवाजलोमैरेतद्वाऽएनं देवाः पशुभ्योऽधि समभरंस्तथैवै-
 नमयमेतत्पशुभ्योऽधि सम्भरति तद्यदजलोमैरेवाजोहि सर्वेषां पशूनाध रूपमथ प-
 न्जलोम लोम द्वि रूपम् ॥ ४ ॥ मित्रः सधसृज्य । पृथिवीं भूमिं च ज्योतिषा स-
 इति प्राणो वै मित्रः प्राणो वाऽएतदग्रे कर्माकरोत्सृजातं जातुवेदसमपक्ष्माय त्वा
 सधसृजामि प्रजाभ्य इति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ ५ ॥ अथैतत्त्रियं पिष्टं भवति ।
 शर्करादमायोरसस्तेन सधसृजति स्थेम्ने न्वेव यदेव तेनेतावती वाऽइयमग्रे-
 ऽसृज्यत तद्यावतीयमग्रेऽसृज्यत तावतीमेवैनमेतत्करोति ॥ ६ ॥ रुद्राः
 सधसृज्य । पृथिवीं बृहज्ज्योतिः समीधिरग्न्यसौ वाऽग्रादित्य एषोम-
 ग्निरेतद्वै तद्रुद्रा सधसृज्य पृथिवीं बृहज्ज्योतिः समीधिरैतेषां भानुरप्र-
 स इच्छुको देवेषु रोचतऽइत्येव वाग्ज्यां भानुरजसः शुक्रो देवेषु रोचते ॥ ७ ॥
 द्वाभ्याध सधसृजति । द्विपाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्वावानग्निर्वावत्यस्य प्राश

आचीनग्रीवे तद्धि देवत्रा ॥ ६ ॥ अथैनं पुष्करपर्णं समु-
 र्णं योनौ तदेतः मिञ्चति यद्वै योनौ रेतः सिञ्चते तत्प-
 णोपस्तृणाति वाग्वै पुन्यो वाक् पुष्करपर्णम् ॥ १७ ॥
 नेरग्नो रति । अपांश्च हेतुत्पृष्ठं योनिर्हेतुद्गमेः समुद्रमग्नि-
 ते समुद्रो हेतुदग्निः पिन्वते वर्धमानो महान् ॥ १८ ॥ अथा च
 मानो महीयस्व पुष्करऽतयेतद्विवो मात्रया वरिष्णा-
 र्धसौ वाऽआदित्य पपोभिर्नो हेतुमन्यो दिवो वरिमा यनु-
 यच्छेत्येवैतदाह ॥ ८ ॥ तदुत्तरं कृष्णाजिनादुपस्तृणाति । यो
 मियं वै कृष्णाजितमियमु वै यज्ञोऽस्याध्वं हि यज्ञस्तापे
 मापो वै शौरापः पुष्करपर्णपुत्तरो वाऽअसावस्यै ॥ ९ ॥ अथैनेऽप्र-
 ब्राह्मेवाभ्यामेतत्करोति शर्म च स्थो वर्म च स्थ इति शर्म च ब्रह्मैते
 बहुलेऽउभेऽइत्युच्छिद्रे ह्येते बहुलेऽउभेऽव्यचस्वती संवसायामित्स्व-
 सायामित्येतद्वृत्तमग्निं पुरीष्यामिति विभृतमग्निं पशव्यामित्येतत् ॥ १० ॥
 स्वर्विदा । समीचीऽब्रह्मसात्मनेति संवसायामेनं स्वर्विदा समीचीऽब्र-
 मा चेत्येतदग्निमन्तर्भरिष्यन्ती ज्योतिध्मन्तमजस्रमिवित्यसौ वाऽआदि-
 नः स एष ज्योतिष्मानजस्रस्तमेतेऽअन्तरा विभृतस्तस्मादाह ज्योतिः-
 वेदिति ॥ ११ ॥ ब्राह्म्यामग्निमृशति । द्विपाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्वा-
 यस्य प्राजा तावतैवाभ्यामेतत्संज्ञां करोत्यथो वयं ह्येवैतू-
 नं च पुष्करपर्णं च ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् २ ॥ [४. १.] ॥
 प्रथमृत्पिण्डमग्निमृशति । पुरीष्योऽसीति पशव्योऽसीत्येतद्विभृता इत्ये-
 नं सर्वं विभर्त्ययर्वा त्वा प्रथमो निरमन्थदग्निऽइति प्राणो वाऽअथर्वा
 वाऽअतमग्ने निरमन्थत्तयोऽसावग्नेऽग्निरुज्यत सोऽसीति तदाह तमेवैनमे-
 रोति ॥ १३ ॥ अथैनं परिगृह्णाति । अथ्या च दक्षिणतो हस्तेन च हस्तेनैवोचरत-
 मग्ने पुष्करादध्वयर्वा निरमन्थतेत्यापो वै पुष्करं प्राणोऽथर्वा प्राणो वाऽअतमग्ने-
 यो निरमन्थन्मूर्ध्ना त्रिवस्व वायुत इत्यस्य सर्वस्य मूर्ध्ना इत्येतत् ॥ १४ ॥ तमु त्वा
 यद्व्यापिः पञ्च रथेऽग्र्यर्वा इति वाग्वै दध्यह्नार्थवर्णः स एनं ततपेन्द्र वृत्रहणं
 रं द्रामिनि पाप्मा वै वृत्रः पाप्महन् पुरंदरमित्येतत् ॥ १५ ॥ तमु त्वा पाध्यो वृषा

चतैर्वैनमेतत्सृजति ॥ ८ ॥ अथ प्रयौति । सृष्टेः सृष्टां वसुभो रुद्रीति स-
 सृष्टा सृष्टेः सृष्टा वसुभिरच रुद्रेरच भवति यन्निघ्नोऽण तस्य वसुभिर्यदुद्रैस्तत्तदुद्रैः कर्म-
 मां मृदमिति धीरा हि ते कर्मण्योऽइयं मृदस्ताभ्यां मूर्ध्नी कृत्वा सिनीवाली क-
 रतु तामिति वाग्वै सिनीवाली सैनाथ हस्ताभ्यां मूर्ध्नी कृत्वा करोत्यित्येतदु-
 ९ ॥ सिनीवाली मुकपदां मुकुरीरा स्वौपशेति । योपा वे सिनीवान्वेतेतु वै-
 पायै समृद्धरूपं यत्सुकपदां मुकुरीरा स्वौपशा समर्थयत्येवैनमेतत्ता तुभ्य-
 ते मृच्छोखां दधातु हस्तयोस्तितीयं वाऽध्यदितिर्मध्यस्यै तदाह ॥ १० ॥ उवा-
 णोतु । शक्त्या बाहुभ्यामीदितिर्धियेति शक्त्या च हि करोति बाहुभ्यां च
 यथा च माता पुत्रं यथोपस्थे साग्निं विभर्तु गर्भेऽणुति यथा माता पुत्रमुपस्थे वि-
 यादेवमग्निं गर्भे विभर्त्स्वित्येतत् ॥ ११ ॥ त्रिभिः प्रयौति । त्रिवृदग्निर्यावान-
 नर्यावत्यस्य मात्रा तावतैर्वैनमेतत्प्रयौति द्वाभ्यां सृष्टेः सृजति तत्पञ्च पञ्च-
 वतिकोऽग्निः पञ्चऽर्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानाग्निर्यावत्यस्य मात्रा
 तावत्तद्वति त्रिभिरप चपसृजति तदष्टावष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावान-
 नर्यावत्यस्यमात्रा तावत्तद्वत्ययोऽष्टाक्षरा वाऽइयमष्टेऽसृज्यत तद्यावतीयमष्टे-
 ऽसृज्यत तावतीमेवैनमेतत्करोति ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [५. १.] ॥

अथ मृत्पिण्डमष्टादत्ते । एतन्तं निधयेऽलं मन्यते मखस्य शिरोऽसीति यशो-
 मखस्तस्यैतच्छिर आहवनीयो वै यज्ञस्य शिर आहवनीयमु वाऽणं चेत्यन्भव-
 ति तस्मादाह मखस्य शिरोऽसीति ॥ १ ॥ युद्धेवाह मखस्य शिरोऽसीति । जाय-
 तऽपप एतद्युच्चीयते शीर्षतो वै मुखतो जायमानो जायते शीर्षतो मुखतो जायमानो
 जायाताऽऽति ॥ २ ॥ तं प्रथयति । वसवस्त्वा कृण्वन्तु गायत्रेण छन्दसाक्षिरस्व-
 दित्ययं हैप लोको निषिस्तमेतद्वसवो गायत्रेण छन्दसाकुर्वन्तैर्वैनमयेमेतद्वाय-
 त्रेण छन्दसा करोत्यक्षिरस्वदिति प्राणोवाऽअक्षिरा ध्रुवासीति स्थिरासीत्येतदथो-
 मतिष्ठितासीति पृथिव्यमीति पृथिवीहोप निधिर्धारया मयि मज्जां रायस्पोषं गौ-
 पत्यं मुर्यीगं सजातान्यजमानायेत्येतद्वै वसव इमं लोकं कृत्वा तस्मिन्नेतामाशि-
 पमाशासत तर्ध्वतयजमान इमं लोकं कृत्वा तस्मिन्नेतामाशिपमाशास्ते तां प्रादे-
 शमाश्रीं कृत्वाथास्यै सयंतस्तीरमुन्नयति ॥ ३ ॥ अथ पूर्वमुद्विष्टादधाति । रुद्रास्त्वा
 कृण्वन्तु प्रपृथेन छन्दसाक्षिरस्वदित्यन्तरित्वं हैप वद्विस्तमेतद्वद्राक्षैपुमेन छन्दसा

समीधे दस्युदन्तमामिति मनो वै पाथ्यो वृषा स एनं तत ऐन्द्रः धनंजयः रणे-
रण इति यथैव यजुस्तथा वन्धुः ॥ ४ ॥ गायत्रीभिः । प्राणो गायत्री प्राणमेवा-
स्मिन्नेतद्वधाति तिमृभिस्त्रयो वै प्राणाः प्राण उदानो व्यानस्तानेनास्मिन्नेतद्वधाति
तासां नव पदानि नव वै प्राणाः सप्त शीर्षध्वजाञ्चौ द्वौ तानेवास्मिन्नेतद्वधाति
॥ ५ ॥ अथैते त्रिष्टुभाऽवचरे भवतः । आत्मा वै त्रिष्टुवात्प्रानमेवास्थेताभ्यां स-
स्करोति सीद होतः स्तुऽउ लोके चिकित्त्वानित्याग्निर्व होता तस्यैष स्त्रो लोको य-
स्कृष्णाजिनं चिकित्त्वानिति विद्वानित्येतत्पादया यज्ञः सुकृतस्य योनाविति कृ-
ष्णाजिनं वै सुकृतस्य योनिर्देवाद्यिर्देवान्द्विषा यमासीति देवः सन्देवानवन्दद्वि-
षा यजासीत्येतदग्ने वृष्टयजमाने वयोवा इति यजमानायाशिपमाशास्ते ॥ ६ ॥ नि-
होता होतृपदने विद्वान इति । अग्निर्व होता कृष्णाजिनः होतृपदनं विद्वान-
इति विद्वानित्येतत्त्रेपो दीदिवं २ ॥ असदत्सुदत्त इति त्रेपो वीप्यमानोऽसद-
त्सुदत्त इत्येतद्वद्वपमतप्रमतिर्वसिष्ठ इत्यदब्धयत प्रमतिर्होष वसिष्ठः सहस्रम्भरः
शुचिजिह्वोऽअग्निमिति सर्वं वै सहस्रं सर्वम्भरः शुचिजिह्वोऽग्निरित्येतद्वद्वा-
भ्यामानेयीभ्यां त्रिष्टुभ्यां तस्योक्तो वन्धुः ॥ ७ ॥ अथैषा वृहत्युत्तमा
भवति । वृहती वाऽएष संचितोऽभिमम्पयते याद्वै योनो रेतः सिच्यते
तादृजायते तद्यदेनामत्र वृहती करोति तस्यदिष संचितो वृहतीमभिमम्प-
यते ॥ ८ ॥ स्रुं सीदस्व मह्यं ॥ अथमीति । इदमेतद्वेतः सित्तं
स्रुं सादयति तस्माद्योनो रेतः सित्तं स्रुं सीदति शोचस्य देववीतम इति
वीप्यस्व देववीतम इत्येतद्विष्टुमग्नेऽअरुषं भियेष्य स्रुज मशस्त दर्शनामिति यदा
वाऽऽएष सभिष्यतेऽप्येष भूममरुषं विष्टुमग्ने दर्शनामिति ददशऽदृष्ट धेनुः ॥ ९ ॥
ताः षट् सम्पयन्ते । षट्पुत्रवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्गोवानग्निर्वाचित्यस्य माया
नावत्तुभवति षट्पुत्र संवत्सरइवाभिसम्पयन्ते तद्वृहतीमभिमम्पयते वृहती हि संवत्सरो
द्वादश पौर्णमास्यो द्वादशाष्टका द्वादशानां तस्यास्तत्पुत्रविधेः शतपुत्रविधेः शतसरा
वृहती तु दक्षिणत उदञ्चशाहरति दक्षिणतो वा ऽउदग्गोर्नो रेतः सिच्यतऽप्यो-
अस्यतीर्हि योनिर्विच्छेदमाहरति रेतसोऽविच्छेदाय ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ३. [४.२.] ॥

अथ तथाप्य उपनिनयति । यज्ञाऽअस्तुतत्वं यद्विलिख्यत्रिर्व नस्मृवीपने-
त्रियास्याऽपत्तत्वं विलिख्ये संतनोति भेदवानि ॥ ११ ॥ अथो देरीद्वयम् । मनु-

कुर्वेत्तुथैवेनमयमेतत्त्रैपुमेन छन्दसा करोत्यङ्गिरस्वदिति प्राणो वाऽङ्गिरा
ध्रुवामीति स्थिरामीत्येतदुथो प्रतिष्ठितामीत्यन्तरिक्षमसीत्यन्तरिक्षं ह्ये-
उद्धिर्धारया मयि प्रजाः रायस्पोषं गौपत्यः सुवीर्यः सजातान्यजमानायेत्ये-
तद्वै रुद्रा अन्तरिक्षं कृत्वा तस्मिन्नेतामाशिपमाशासत तथैवेतद्यजमानोऽन्तरिक्षं
कृत्वा तस्मिन्नेतामाशिपमाशास्ते ताः संलिप्य सः शल्लक्ष्य ॥ ४ ॥ अथोत्त-
रमुद्धिमादधाति । आदित्यास्त्वा कृण्वन्तु जागतेन छन्दसाङ्गिरस्वदिति द्यौर्ह्ये-
उद्धिस्तुमेतदादित्या जागतेन छन्दसाकुर्वेत्तुथैवेनमयमेतज्जागतेन छन्दसा करोत्य-
ङ्गिरस्वदिति प्राणो वाऽङ्गिरा ध्रुवामीति स्थिरामीत्येतदुथो प्रतिष्ठितामीति
द्यौरमीति द्यौर्ह्ये उद्धिर्धारया मयि प्रजाः रायस्पोषं गौपत्यः सुवीर्यः सजा-
तान्यजमानायेत्येतद्वै आदित्या दिवं कृत्वा तस्यामेतामाशिपमाशासत तथैवेतद्यज-
मानो दिवं कृत्वा तस्यामेतामाशिपमाशास्ते ॥ ५ ॥ अथैतेन चतुर्थेन यजुषा क-
रोति । विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः कृण्वन्त्यानुपुमेन छन्दसाङ्गिरस्वदिति विशो
हेतद्यजुरेतद्वै विश्वेदेवा वैश्वानरा एषु लोकेषूखायामेतेन चतुर्थेन यजुषा विशोऽ-
दधुस्तुथैवेतद्यजमान एषु लोकेषूखायामेतेन चतुर्थेन यजुषा विशो दधात्याङ्गिर-
स्वदिति प्राणो वाऽङ्गिरा ध्रुवामीति स्थिरामीत्येतदुथो प्रतिष्ठितामीति विशो-
ऽमीति विशोऽह्येतद्यजुर्धारया मयि प्रजाः रायस्पोषं गौपत्यः सुवीर्यः सजा-
तान्यजमानायेत्येतद्वै विश्वे देवा वैश्वानरा विशः कृत्वा तस्वेतामाशिपमाशा-
सत तथैवेतद्यजमानो विशः कृत्वा तस्वेतामाशिपमाशास्ते ॥ ६ ॥ तेनैतेना-
न्तरतश्च वाह्यतश्च करोति । तस्मादेष्टां लोकानामन्तरतश्च वाह्यतश्च दिशो-
ऽपरिमितमेतेन करोत्युपरिमिता हि दिशः ॥ ७ ॥ तां प्रादेशमाग्नीमेवोर्ध्वा
करोति । प्रादेशमाग्नी निरुच्यो प्रादेशमात्रो वै गर्भो विष्णुर्व्योनिरेषा गर्भसंमिता
तद्योनि करोति ॥ ८ ॥ सा यदि वर्षीयसी प्रादेशात्स्वात् । एतेन यजुषा हृसी-
यसी कुर्याद्यदि हृसीयस्येतेन वर्षीयसीम् ॥ ९ ॥ स यत्पुरुः पशुः स्यात् । एकपा-
देशां कुर्यादुप यदि पञ्च पशवः स्युः पञ्चप्रादेशां कुर्यादुपमात्रां वा वीर्याऽ
इषवीं संमितां तज्जवति पञ्चप्रादेशा ह स्म त्वेव परंपुर्भवति ॥ १० ॥ अथ ति-
रुच्यो रास्तां पर्यस्यति । विशो देव सैतद्वै देवा इमां लोकानुखां कृत्वा दिग्भि-
रुच्यं हन्दिग्भिः पर्यतन्वंस्तथैवेतद्यजमान इमां लोकानुखां कृत्वा दिग्भिर्हन्ति
दिग्भिः परितनोति ॥ ११ ॥ तामुचरे वितृवीये पर्यस्यति । अथ रेषां लोकाना-

रसो वै मधु रसवतीरयस्मत्वाय प्रजाभ्य इत्येतत्प्रसादा
 सुषिप्पला इत्यपां वाग्भ्यास्यानाबुज्जिह्वतऽश्रोपधवं मु-
 षाया मंदधाति । यद्वाऽग्रस्यैक्षतं यद्विलिप्तं वायुना वै तत्तं-
 त्ततं विलिप्तं संतनोति मंदधाति ॥ ३ ॥ सं ते वायुर्मातृ-
 त्वे वायुर्मातरिश्च योऽयं पवतऽउच्चानाया हृदयं यद्विकस-
 तं एतद्धृदयं विकसतं यो देवानां चरासि प्राणयेनेत्येष हि म-
 प्राणयेन क्रुस्यै देव वपदस्तु तुभ्यमिति प्रजापतिर्वै कस्तस्मा
 त्ति नो हैतावत्पन्याहुतिरस्ति यथेष्टा ॥ ४ ॥ अथैनां दिग्भिः
 अस्यै क्षतं यद्विलिप्तं दिग्भिर्वै तत्संधीयते दिग्भिरेवास्या पतं-
 त्तनोति मंदधाति स इमां चेमां च दिशौ मंदधाति तस्मादेते
 प्रथेमां चेमां च तस्मादेते मध्यहितेऽइत्यग्रेऽथेति अथेत्येते
 देवत्रानयानया वै भेषजं क्रियतेऽनयैवैनामेतज्जिपज्यति ॥ ५ ॥
 च पुष्करपर्णं च समुद्रह्लाति । योनिर्वै पुष्कर पर्णं योग्या त-
 समुद्रह्लाति तस्माद्योग्या रेतः सिकुं स मुद्रगृह्यते मुजातो
 ह गर्भे वरूथमासदत्स्वरिति मुजातो होष उद्योतिषा सह गर्भे
 भव्यचामीदति ॥ ६ ॥ अथैनमुपनद्यति । योनौ तद्वेतो युनाक्ति तस्मा
 युक्तं न निष्पद्यते योक्तेण योक्तेण हि योग्यं युज्जान्ति मौज्जेन त्रिवृ-
 धुः ॥ ७ ॥ तत्पर्यस्यति । वासोऽअग्ने विश्वरूपं संव्ययस्व वि-
 ष्वरूपा वै यज्ञे रज्जुरवरूपं यमैवैनेदत्कृत्वा यथा वासः परिधापये
 त् ॥ ८ ॥ अथैनमादायोतिष्ठति । असी वा आदित्य एषोऽग्नि
 मुत्थापयत्युदु तिष्ठ स्वध्वरेत्यध्वरो वै यज्ञ उदु तिष्ठ मुयज्ञियेत्येतदुव
 येति या ते देवी धीस्तया नोऽज्येत्येतद्देशे च भामा बृहता मुशुक्रनिः
 च भामा बृहता मुशुक्रनिरित्येतदग्ने याहि मुशस्तिभिरिति ये वोढा-
 शस्तु अग्ने याहि वोढाभिरित्येतत् ॥ ९ ॥ अथैनमित् ऊर्ध्वं प्राञ्चं
 नि । असी वाऽआदित्य एषोऽग्निरमुं तदादित्यमित् ऊर्ध्वं प्राञ्चं दधाति
 रमावादित्य इत् ऊर्ध्वः प्राञ्चं पीयतऽऊर्ध्वं ऊ पुण ऊर्ध्वे तिष्ठा देवो न सवि-
 त् ॥ १० ॥ यद्विजुभिर्वाग्भ्यादिति ररमपो वाऽपतस्पाञ्जयो वाघृतस्वानेतद्वा

तस्या एतस्या अपाढा पूर्वा करोति । इयं वाऽऽपादे यमु वाऽऽप्यां लोका-
 र्त्तं मथमासृज्यत तामेतस्या एव मृदुः करोत्येपाधं हयेव लोकानामियं महिषी
 रोति महिषी हीयं तथैव मथसा विता सा महिषी ॥ १ ॥ पादमात्री भवति ।
 तिष्ठा वै पाद इयमु वै मतिष्ठा आलिखिता भवति त्रिवृद्धीयम् ॥ २ ॥ अपो-
 वां करोति । इमांस्तल्लोकां करोत्यथ विश्वज्यातिपः करोत्येता देवता अग्निं
 आयुमाश्रित्यमेता हयेव देवता विश्वं ज्योतिस्ता एतस्या एव मृदुः करोत्येभ्यस्त-
 ल्लोकेभ्य एतान्देवाधिमिमीते यजमानः करोति आलिखिता भवन्ति त्रिवृतोहये-
 देवा इत्यधिदेवतम् ॥ ३ ॥ अथाध्यात्मम् । आत्मैवोक्ता वाग्पादा तां पूर्वा
 रंरोति पुरस्ताद्दीयमात्मनो वाक्तामेतस्या एव मृदुः करोत्यात्मनो हयेवेयं वाङ्म-
 हेषी करोति महिषी हि वाक्आलिखिता भवति त्रेधाविहिता हि वायुचो
 यजुधाय सामान्यथो यदिदं त्रयं वाचो रूपमुपाधेशु व्यन्तरामुच्चैः ॥ ४ ॥
 प्रथोक्तां करोति । आत्मानं तत्करोत्यथ विश्वज्यातिपः करोति प्रजा वै विश्वज्यो-
 तिः प्रजा हयेव विश्वं ज्योतिः प्रजननमेवैतत्करोति ता एतस्या एव मृदुः करोत्या-
 त्मनस्तत्प्रजा निर्भिमीते यजमानः करोति यजमानस्तदात्मनः प्रजां करो-
 त्यनन्तर्हिताः करोत्यनन्तर्हितां तदात्मनः प्रजां करोत्युत्तराः करोत्युत्तरां
 तदात्मनः प्रजां करोति आलिखिता भवन्ति त्रिवृद्धिः प्रजातिः पिता माता पु-
 त्रोऽथो गर्भं उज्ज्वं जरायु ॥ ५ ॥ ता एता यजुष्कृतायै करोति । अयजुष्कृतायाऽ-
 इतरा निरुक्ता एता भवन्त्यनिरुक्ता इतराः परिमिता एता भवन्त्यपारिमिता
 इतराः ॥ ६ ॥ प्रजापतिरेपोऽग्निः । उभयभवेतत्प्रजापतिनिरुक्तध्यानिरुक्तश्च परि-
 मितश्चापरिमितश्च तथा यजुष्कृतायै करोति यदेवास्य निरुक्तं परिमितं रूपं
 तदस्य तेन संस्करोत्यथ या अयजुष्कृतायै यदेवास्यानिरुक्तप्रारिमितं रूपं तद-
 स्य तेन संस्करोति स ह वाऽएतं सर्वं कृत्स्नं प्रजापतिं संस्करोति य एवं
 विद्वानेतदेवं करोत्यथोपशयार्थं पिण्डं परिशिनिष्ठि मायधित्थिभ्यः ॥ ७ ॥ शतम्
 ३७०० ॥ अर्थनां धूपयति । स्थेन्ने न्वेवाथो कर्मणः प्रकृततायै यदेव धूपयति
 शिर एतद्यज्ञस्य यदुज्वा माणो धूमः शीर्षस्तत्पाणं दधाति ॥ ८ ॥ अश्वशक्रे-
 र्धूपयति । मानापत्यो वाऽअश्वः प्रजापतिराम्भिनो वा आत्मात्मानं दिनस्त्यहिध-
 सायै तदं शक्रेव तद्धि जग्यं यातयाम तथो ह नैवाश्वः दिनस्ति नेतरान्पशून्

तो वाऽअत्र यज्ञ उपाधंशु वै रंतः सिच्यते ॥ ११ ॥ अर्थाद्ग्रभणानि जुहोति ।
 मौग्रभणैर्वै देवा आत्मानमस्मान्लोकात्स्वर्गं लोकमभ्युदयुक्तं यदुदयुक्तं तस्मा-
 दौग्रभणानि तथैवैतद्यजमान औग्रभणैरेवात्मानमस्मान्लोकात्स्वर्गं लोकमभ्युदयु-
 क्तीति ॥ १२ ॥ तानि वै भूयाधंसि भवन्ति । अग्निचित्यायां यदु चानाग्नाचि-
 त्यायां तस्योक्तो बन्धुरुभयानि भवन्ति तस्योक्तोऽध्वरस्य पूर्वाण्यधाग्नेस्तस्योऽप-
 वोक्तः ॥ १३ ॥ उच्चाध्वरस्य जुहोति । पाङ्को यज्ञो यावान्यमो यावत्यस्य मात्रा
 तावतैवैनमेतद्रेतो भूतः सिञ्चति मन्त्राग्नेः सप्तचितिकोऽग्निः सप्तऽर्तवः संवत्सरः
 संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतद्रेतो भूतः सिञ्चति तान्यु-
 भयानि द्वादशसम्पद्यन्ते द्वादशमासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य
 मात्रा तावच्छ्रवति ॥ १४ ॥ स जुहोति । आकूतिमग्निं प्रयुज्य स्वाहेत्याकूताद्वाऽएतद-
 ग्रे कर्म समभवत्तदेवैतदेतस्मै कर्मणे प्रयुक्ते ॥ १५ ॥ मनो मेधामग्निं प्रयुज्य स्वा-
 होति । मनसो वाऽएतदग्रे कर्म समभवत्तदेवैतदेतस्मै कर्मणे प्रयुक्ते ॥ १६ ॥ चित्तं
 विज्ञातमग्निं प्रयुज्य स्वाहोति । चित्ताद्वाऽएतदग्रे कर्म समभवत्तदेवैतदेतस्मै क-
 र्मणे प्रयुक्ते ॥ १७ ॥ वाचो विधृतमग्निं प्रयुज्य स्वाहोति । वाचो वाऽएतदग्रे
 कर्म समभवत्तमेवैतदेतस्मै कर्मणे प्रयुक्ते ॥ १८ ॥ मजापतये मनवे स्वाहोति । म-
 जापतिर्वै मनुः स हीदथ सर्वमनुत प्रजापतिर्वाऽएतदग्रे कर्माकरोत्तमेवैतदेतस्मै
 कर्मणे प्रयुक्ते ॥ १९ ॥ अग्नेये वैश्वानराय स्वाहोति । संवत्सरो वाऽअग्निर्वैश्वा-
 नरः संवत्सरो वाऽएतदग्रे कर्माकरोत्तमेवैतदेतस्मै कर्मणे प्रयुक्ते ॥ २० ॥ अथ सा-
 वित्री जुहोति । सविता वाऽएतदग्रे कर्माकरोत्तमेवैतदेतस्मै कर्मणे प्रयुक्ते विश्वो दे-
 वस्य नेतुर्मर्तो वुरीत सख्यं विश्वो राय इषुध्याति घुम्नं वृणीत पुष्यसे स्वाहोति
 यो देवस्य सवितुः सख्यं वृणीते स घुम्नं च पुष्टिं च वृणीतऽएष वाऽअस्य स-
 ख्यं वृणीते य एतत्कर्म करोति ॥ २१ ॥ तान्यु द्वेके षस्त्रायामेवैतान्यौद्ग्रभणानि
 जुहति क्रामेभ्यो वाऽएतानि ह्यन्तऽआत्मोऽएष यजमानस्य यदुखात्मन्यजमानस्य
 सर्वान्क्रामान्प्रातिष्ठापयाम इति न तथा कुर्यादेतस्य वै यज्ञस्य मध्येस्थितस्यैतासा-
 माहुतीनां योऽसस्तदेतदार्चिर्पदीप्यते तद्यत्मध्येस्थिते यज्ञे हुतेष्वौद्ग्रभणेपूर्वां प्रवृ-
 णक्ति तदेनामेष यज्ञ आरोहति तं यज्ञं विभार्चिं तस्मात्मध्येस्थितऽएव यज्ञे हुतेष्वौ-
 द्ग्रभणेपूर्वां प्रवृज्यात् ॥ २२ ॥ मुञ्जकुलायेनावस्तीर्णा भवति । आदीप्यादि-
 तिन्वेव यदेव मज्जकुलायेन योनिरेपाग्नेर्यन्मुञ्जो न वै योनिर्गर्भः दिनस्त्यदिध-

॥ ६ ॥ वृत्तवस्तु धूपयन्तु । गायत्रेण छन्दसाङ्गिरस्यमुद्रास्त्वा धूपयन्तु प्रभु-
 भेन छन्दसाङ्गिरस्यदादित्यास्त्वा धूपयन्तु जामतेन छन्दसाङ्गिरस्यष्टिभ्येत्ता देवा
 वैश्वानरा धूपयन्त्यानुप्रभेन छन्दसाङ्गिरस्यदिन्द्रस्त्वा धूपयन्तु वरुणस्त्वा धूपयन्तु
 विष्णुस्त्वा धूपयन्तित्येतानिभिरेवैनामेतरेवताभिर्धूपयति ॥ १० ॥ मन्तारवशमानि
 भवन्ति । सप्त यज्ञेष्वपि सप्ततय्य एता देवताः सप्त शिष्टिमाणा यदु वाऽश्वि
 बहु कृत्वाः सप्तसप्त सप्तव तच्छीर्षयेव तत्तप्त माणान्दधाति ॥ १० ॥
 शाङ्गणम् ॥ १ ॥ [५. ३.] ॥

अथैनमस्यां खनति । एतच्छे देवा अविभयुर्गृहे न इममिह रक्षाधेसि नाष्ट
 न हन्युरिति तस्माऽऽमात्रेवात्मानमकुर्वन्नुपस्थाऽऽत्मात्मानं गोप्यतीति ॥ १॥ वं
 वाऽऽदित्या खनति । इयं वाऽऽदितिर्नो वाऽऽत्मात्मानं हिनस्त्यदिधेसायै
 यदन्यया देवतया खनेद्विष्णुस्यार्द्धनम् ॥ २ ॥ अदितिष्ठा देवी विश्वदेव्यावती ।
 पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्यस्त्वनत्यवष्टेयवटो हेष देवत्रात्र सा वैणव्यन्निर्गतादिति
 चतुः सक्तिरेष कूपो भवति चतस्रो नै दिशः सर्वाभ्य एवैनमेतद्दिग्भ्यः स्तनत्यथ
 पचनमवधायपाठामवदधाति तूष्णीमेव तां हि पूर्वा करोति ॥ ३ ॥ अथोत्ताप-
 वदधाति । देवानां त्वा-पुत्नीर्देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्य-
 हधुस्तुभिरेवैनामेतदधाति ता इ ता ओपधय एवापधया वै देवानां पुत्न्य ओपधिभिर्ही-
 दथ सर्वथ हितमोपधिभिरेवैनामेतदधात्यथ विश्वज्योतिषोऽवदधाति तूष्णीमेवाथ प-
 चनमवधाय भीन्दे ॥ ४ ॥ धिपणास्त्वा देवीः विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गि-
 रस्त्वभीन्धतामुखऽहनि धिपणा हैतामग्रे देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽ-
 ङ्गिरस्त्वभीधिरे ताभिरेवैनामेतदभीन्दे सा इ सा वागेव वाग्वै धिपणा वाचा ही-
 दथ सर्वमिच्छं वाचेवैनामेतदभीन्देऽयैतानि त्रीणि यज्ञेष्वपि जपति
 ॥ ५ ॥ वरुणीष्ठा देवीः । विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्यच्छपयन्तू-
 खऽहति वरुर्वाहतामग्रे देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्यच्छपयन्तू-
 चक्रुस्ताभिरेवैनामेतच्छपयति तानि ह तान्यहोरात्राण्येवाहोरात्राणि वै वरुजयो-

॥ ६ ॥ म्नास्त्वा देवीः । विश्व-

ये योनेर्न जायमानो जायते योनेर्जायमानो जायाताऽइति ॥ ११ ॥ शणकुला-
न्तरं भवति । आदीप्पादितिन्वेव यदेव शणकुलायं प्रजापतिर्गस्यै योनेरुच्यते
याऽज्ज्वा उज्ज्वमासञ्ज्ज्वा जरायु तम्मात्ते पूतयो जरायु हि तेनैव जरायु गर्भे
नस्यदिधमायै जरायुणो वै जायमानो जायते जरायुणो जायमानो जायाता
इति ॥ २४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [६. १.] ॥

तां तिष्ठन्मृगणाक्ति । इमे वै लोका उखा तिष्ठन्तीव वा ऽइमे लोका अपो ति-
ष्ठन्तीव वीर्यवत्तमः ॥ १ ॥ उदङ् माङ् तिष्ठन् । उदङ् माङ् तिष्ठन्प्रजापतिः प्रजा
सृजत ॥ २ ॥ यद्वेवोदङ् माङ् तिष्ठन् । एषा होभयेपा देवमनुष्याणां दिग्यदु-
ची प्राची ॥ ३ ॥ यद्वेवोदङ् माङ् तिष्ठन् । एतस्याधः इ दिशि स्वर्गस्य
लोकास्य द्वारं तस्मादुदङ् माङ् तिष्ठन्प्राहुतीर्जुहोत्युदङ् माङ् तिष्ठन्वृत्तिणा न-
ति द्वारैव तत्स्वर्गस्य लोकस्य वित्तं प्रपादयति ॥ ४ ॥ मा सु भित्था मा सु
प इति । यथैव यजुस्तथा वन्धुरम्ब धृष्णु वीर्यस्व स्थिति योपा वा ऽउखा-
इति वै योपायाऽश्चामन्त्रणधः स्थिव वीर्यस्वाग्निश्चेदं करिष्यथ इत्यानिश्च
तत्करिष्यन्तौ भवतः ॥ ५ ॥ दृढहस्व देवि पृथिवि स्वस्त्यऽइति । यथैव
यजुस्तथा वन्धुरामुरी माया स्वधया कृतानीति प्राणो वाऽश्चसुस्तस्यैषा माया
वधया कृता जुष्टं देवेभ्य इदमस्तु इव्यमिति या एवैतस्मिन्मग्नावाहुतीर्होष्यन्भवति
एतदाह्वयो ऽथैव इव्यमरिष्टा त्वमुदिहि यज्ञेऽश्चस्मिन्निति यथैवारिष्टानां तै-
स्मिन्यज्ञेऽज्ज्वादेवमेतदाह ॥ ६ ॥ ब्राह्म्यां प्रवृणक्ति । द्विपाद्यजमानो यजमानो
गिनर्गवानगिनर्गवत्यस्य मा प्रा तावतैवैनामेतत्प्रवृणक्ति गायत्र्या च त्रिष्टुभा च प्राणो
गायत्र्यात्मा त्रिष्टुपेतावान्मै पशुर्गवान्प्राणश्चात्मा च तद्यावान्पशुस्तावतैवैनामेत-
त्प्रवृणक्त्यधोऽग्निर्वै गायत्रीन्द्रस्त्रिष्टुवैन्द्राग्नोऽगिनर्गवानगिनर्गवत्यस्य मात्रा ताव-
तैवैनामेतत्प्रवृणक्त्यन्दिनी वै सर्वे देवाः सर्वदेवत्योऽगिनर्गवानगिनर्गवत्यस्य मात्रा
तावतैवैनामेतत्प्रवृणक्ति तयोः सप्त पदानि सप्तचित्तिकोऽग्निः सप्तऽर्तवः संव-
त्सरः संवत्सरोऽगिनर्गवानगिनर्गवत्यस्य मात्रा तावत्तज्जवति ॥ ७ ॥ तां यद्गन्तुः
तत्तपति । अथैनामर्चिरारोहति योपा वाऽउखा वृषाग्निस्त्वस्माद्यदा वृषा योपाधः सं-
तपत्यथास्याधः गतो दधाति ॥ ८ ॥ तज्जैके । यदि चिरमर्चिरारोहत्यङ्गारानेवावपत्युभ-
यैर्नोऽग्निरिति न तथा कुर्यादस्थन्वान्वाव पशुर्गवत्येव ते नात्रऽप्यस्थन्वन्तमिव

देव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽअङ्गिरस्वत्पचन्तूखऽऽति ग्ना हैतामग्ने देवीर्विश्वदे-
 व्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽअङ्गिरस्वत्पेक्षुस्ताभिरेवैनामेतत्पचति तानि इ तानि
 छन्दाथस्येव छन्दाथेति वै साऽछन्दोभिर्हि स्वर्गं लोकं गच्छन्ति छन्दोभिरेव
 नामेतत्पचति ॥७॥ जनयस्त्वाच्छिन्नपत्रा देवीः । विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सध-
 स्थेऽअङ्गिरस्वत्पचन्तूखऽऽति जनयो हैतामग्नेऽच्छिन्नपत्रा देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृ-
 थिव्याः सधस्थेऽअङ्गिरस्वत्पेक्षुस्ताभिरेवैनामेतत्पचति तानि इ तानि तत्सत्राणि
 जनयो ये हि जनाः पुण्यकृतः स्वर्गं लोकं यन्ति तेषामेतानि ज्योतीथपि तत्स-
 त्रैरेवैनामेतत्पचति ॥ ८ ॥ स वै स्वनत्येकेन । अवधायत्येकेनापीन्द्रऽएकेन
 पयस्येकेन छाभ्वा पचति तस्माद्वह्निः संवत्सरस्यान्नं पच्यते तानि पद् सम्पद्य-
 पट्टतवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निगुणानग्निगुणवत्स्य मात्रा तावत्तज्जवति ॥ ९ ॥
 अथ मित्रस्य चर्पणीधृत इति । मैत्रेण यजुषोपन्याचरति यावत्क्रियञ्चोपन्याचरा-
 न वै मित्रं कं च न हिनस्ति न मित्रं कश्चन हिनस्ति तथो हैप एतां न हिनस्ति
 नोऽएतमेवा तां विवैवोपत्रपेदिदोद्वेदहर्षाग्नेयम् ॥ १० ॥ तां सावित्रेण यजु-
 षोद्वपति । सविता वै प्रसविता सवितृप्रभूत एवैनामेतद्द्वपति देवस्त्वा सवितो-
 पतु सुपाणिः स्वह्गुरिः सुवाहुत शक्तयेति सर्वमु ह्येतत्सविता ॥ ११ ॥ अ-
 नां पुर्यावर्तयति । अव्यथमाना पृथिव्यामाशा दिश आपृणेत्यव्यथमाना त्वं
 थिव्यामाशा दिशो रसेनापूरयेत्येतत् ॥ १२ ॥ अथैनामुयच्छति । उत्थाय बृह-
 भवेत्पुत्याय हामि लोका बृहन्त उदु तिष्ठ ध्रुवा त्वमित्युदु तिष्ठ स्थिरा त्वं प्रसि-
 तेत्येतत् ॥ १३ ॥ तां परिगृह्य निदधाति । मित्रैतां तऽउत्वा परिददाम्यभित-
 ऽपपा मा भेदीत्ययं वै वायुर्मित्रो योऽयं पचते तस्माऽएवैनामेतत्परिददाति गु-
 ते हेम लोका मित्रगुप्तास्तस्मादेषां लोकानां न किं च न मीयते ॥ १४ ॥ अ-
 नामाच्छृणुति । स्येन्ने न्वेवाथो कर्मणः प्रकृततायै यद्वेवाच्छृणुति शिर एत-
 त्स्य यदुत्वा प्राणः पयः शीर्षस्तन्प्राणं दधात्यथो योषा वाऽउत्वा योषायां
 त्यो दधाति तस्माद्योषायां पयः ॥ १५ ॥ अत्रायं पयसाच्छृणुति । ज्ञाप-
 शोकादजा ममभवन्प्रजापतिरग्निर्नो वाऽआत्मात्मानथ हिनस्त्यदिथसायं य-
 वाजायाऽथ्यज्ञा इ सर्वा आपधीरचि सर्वासापेवैनामेतदोपधीनाथ रसेनाच्छृण-
 ॥ १६ ॥ असवस्त्याच्छृन्दन्तु । गायत्रेण छन्दसाङ्गिरस्वद्रुद्रास्त्याच्छृन्दन्तु त्रेष्टुभेन छ-
 साङ्गिरस्वदादित्यास्त्याच्छृन्दन्तु जामतेन छन्दसाङ्गिरस्वद्विभेत्वा देवा वैश्वान-

नृषन्ति रेत-इवैव दधाति रेत उऽप्यतदनुस्थिकं यदार्चिस्तस्मादेनामर्चिरे-
 वारोहेत् ॥ ९ ॥ तौ यदार्चिराशोहति । अथास्मिन्तसमिधमादधाति रेतो वाऽ-
 पनामेतदुपयत्त ऽप्योऽग्निस्तस्मिन्नेताथे रेतोसे सम्भूतिं दधाति ॥ १० ॥
 मा कार्मुकी स्यात् । देवारचामुरारचोभये प्राजापत्या अस्पर्धन्त ते देवा
 अग्निमनीकं कृत्वामुरानभ्यायंस्वर्यार्चिषः मृगहीतर्यामुरा अग्रं प्रातृश्चं-
 स्तदस्यां मृत्यतिष्ठत्स कृपुकोऽभवत्तस्मात्स स्वाद् रसो हि तस्माद् लोहितो
 ऽर्चिर्हि स एषोऽग्निरेव यत्कृपुकोऽग्निमेवास्मिन्नेतत्सम्भूतिं दधाति ॥ ११ ॥
 मादेशमात्रो भवति । मादेशमात्रो वै गर्भो विष्णुरात्प्रसंमितामेवास्मिन्नेतत्सम्भूतिं
 दधाति ॥ १२ ॥ मृते न्युत्ता भवति । अग्निर्यस्यै येनिरय्ययत्त तस्यै मृतमुच्यमा-
 सीत्तस्मात्तत्प्रत्यूहीष्यत ऽद्यात्मा यस्यैष तस्मान्नस्य न भस्म भवत्यात्मेव तदात्मा-
 नमप्येति न वाऽबुन्वं गर्भं हिनस्त्यद्विधेसाया ऽबुन्वाद्यै जायमानो जायत
 ऽबुन्वाज्जायमानो जायाताऽहति ॥ १३ ॥ तामादधाति । इन्द्रः सर्पिरासुतिरिति
 इन्द्रः सर्पिरश्म इत्येतत्सन्तो होता वरेण्य इति सनातनो होता वरेण्य इत्ये-
 तत्सहस्रपुत्रो ऽब्रह्मत इति वलं वै महो वलस्य पुत्रोऽभूत् इत्येतत्तद्विद्वद्भा-
 ति स्वाहाकारेण तस्योपरि वन्धुः ॥ १४ ॥ तद्याऽद्यात्मेनोत्वा । योनिर्भृज्जाः
 शणा जरायून्वं मृतं गर्भः समित् ॥ १५ ॥ बाधोस्ता भवति । अन्तरे मुञ्जा
 बाधो दात्मान्तरा योनिर्बाधे मुञ्जा भवन्त्यन्तरे शणा बाधा हि योनिर्हन्तरं
 जरायु बाधे शणा भवन्त्यन्तरं मृतं बाधे हि जरायुन्तरमुच्यं बाधंमृतं भवत्य-
 न्तरा समिद्धाद्यं द्युन्वन्त्यन्तरो गर्भ एतेभ्यो वै जायमानो जायते तेभ्य एवेनमे-
 तद्वदनपति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [६. २.] ॥

अथ वैकट्ठीनादधाति । मन्त्रावतिर्था मयमाहुनिमृशान्म् हुन्वा यव
 न्यमृष्ट ततो विकरुक्ततः समभवत्सैषा मयमाहुनिर्पाङ्कट्कृत्तस्तामग्निमेतन्मृशानि
 त्वेनमेतन्मृशानि परस्या अपि संबन्तोऽवरो वाऽब्रह्मन्तर । यथाहमग्नि तां वा
 ऽब्रह्मेनि यथैव यत्तुस्तथा वन्धुः ॥ १ ॥ अथादुम्बरीनादधाति । देवाभ्यामुरारचो-
 भये प्राजापत्या अस्पर्धन्त ते इ सर्वेऽप्येव वनस्तनयोऽमुरानभ्युपयुक्तदुन्वरो इ
 देवाश्च जरा त देवा अमुरान्मिता तेषां वनस्तनो न वृजन्त ॥ २ ॥ तेषां च । इन्-
 यं व वनस्ततिपूर्या इत्त उदुम्बरे तं इधामने यद्यद्वान्नेदुषां तथावा इद्वान्नेदुषां

आच्छन्दत्वानुपुभेन छन्दसाङ्गिरस्वदित्येताभिरेवैनोमेतेदेवताभिगच्छन्ति सवैष
 भिरेव देवताभिः करोति ताभिर्धूपयति ताभिगच्छन्ति यो वाय कर्म करोति ॥
 एव तस्योपचारं वेद तस्माद्याभिरेव देवताभिः करोति ताभिर्धूपयति ताभिगच्छ-
 णत्ति ॥ १७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [५. ४.] ॥ पञ्चमोऽध्यायः ॥ [४०] ॥

भूयाधसि हवीधपि भवन्ति । अग्निचित्यायां यदु चानाग्निचित्यायामतीति
 ह कर्माणि सन्ति यान्यन्यत्कर्माणि तान्यतीति तेषामग्निचित्या राजमूयो वाग्-
 पेयोऽश्वमेधस्तथान्यन्यानि कर्माण्यति तस्मात्तान्यतीति ॥ १ ॥ आग्नावैष्णव
 एकादशकपालः । तदध्वरुस्य दीक्षणीयं वैश्वानरो द्वादशकपाल आदित्यस्य
 चरुस्तदग्नयेः ॥ २ ॥ स यदाग्नावैष्णवमेव निर्वपेत् । नेतरे हविषीऽध्वरुस्यैव
 दीक्षणीयं कृतं स्यान्नाग्नेरथ यदितरेऽप्येव हविषी निर्वपेन्नाग्नावैष्णवमग्नेरेव
 दीक्षणीयं कृतं स्यान्नाध्वरुस्य ॥ ३ ॥ उभयानि निर्वपति । अध्वरुस्य चाग्ने-
 र्चोभयं ह्येतत्कर्माध्वरुस्य चाग्निर्कर्म चाध्वरुस्य पूर्वमथाग्नेरुपायि ह्येतत्कर्म य-
 दग्निर्कर्म ॥ ४ ॥ स य एष आग्नावैष्णवः । तस्य तदेव ब्राह्मणं यत्पुरश्चरणं
 वैश्वानरो द्वादशकपालो वैश्वानरो वै सर्वेऽग्नयः सर्वेषामग्नीनामुपाप्त्यै द्वादश-
 कपालो द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरो वैश्वानरः ॥ ५ ॥ यद्वैवेतं वैश्वानरं
 निर्वपति । वैश्वानरं वाऽएतमग्निं जनयिष्यन्भवति तमेतत्पुरस्तादीक्षणीयायाधे-
 तो भूतं सिञ्चति यादृगै योनौ रेतः सिञ्चते तादृज्जायते तद्यदेतमत्र वैश्वान-
 रं रेतो भूतं सिञ्चति तस्मादेपोऽमुत्र वैश्वानरो जायते ॥ ६ ॥ यद्वैवेतं ह-
 विषी निर्वपति । सत्रं वै वैश्वानरो विष्टेण आदित्यरचरुः क्षत्रं च तादृशं च करोति
 वैश्वानरं पूर्वं निर्वपति सत्रं तुल्यत्वा विशं करोति ॥ ७ ॥ एक एष भवति । एकदेवस्य
 एकस्य तदाग्रमेकस्याधे धियं करोति चरुदितरो धनुदेवस्यो भूमा वाऽप्य तपहुलानां
 पृथ्वरुभूमोऽप्य देवानां यदादित्या विशि तद्धूमानं दधानीत्यभिदेवतम् ॥ ८ ॥ अपा-
 ध्यासमधेऽग्निर एव वैश्वानर आत्मैष आदित्यश्चरुः शिररच तदात्मानं च करोति
 वैश्वानरं पूर्वं निर्वपति शिरस्तुल्यत्वात्मानं करोति ॥ ९ ॥ एक एष भवति । एक-
 निव हि शिररचश्चोत्तरो धनुदेवस्यो भूमा वाऽप्य तपहुलानां पृथ्वरुभूमोऽप्यो-
 दानां यदाग्नावैष्णवमग्नेरुपायि भूमानं दधानि ॥ १० ॥ मृत एष भवति । मृतभाजना
 दादित्याः मृतेऽनानेन जायते मृतमेव मृणान्यथाधेवेतानि हवीधपि भवन्ति

तदुक्तं यथा नदयानुद्विग्नानिति तथैव नूनस्य निष्कर्षो रस आसीदुद्विग्नं तदुक्तं
 यैतद्वर्जा सर्वा नूनस्य तन्मिति पश्यते तस्मात् सर्वदा सर्वदा श्रीरी तदेतत्सर्वं
 दुद्विग्नं सर्वं नूनस्य तयः सर्वे नूनमेतद्विग्नं श्रीणाति सर्वं नूनस्य तन्मिति मन्दिः ॥
 मन्दिः परायत इति । या परमा परावृत्त्येतद्गोद्विग्नं इहागद्विग्नं रोहितो राने-
 नः पुरीषः पुरुषिय इति पशव्यो पशुप्रिय इत्येतद्विग्नं त्वं तरामृष इत्यने त्वं न
 र्वन्पाप्मन इत्येतत् ॥४॥ अथापरशुद्विग्नमादधाति जायतऽप्य एतद्विग्नं पते म
 प सर्वस्माऽअन्नाय जायतऽप्येतद्विग्नं यदपरशुद्विग्नं तेनैव नूनमेतद्विग्नं पति यद-
 नं कानि कानि चिदा ते वारुणि दध्मसि । सर्वं तदस्तु ते नूनं तज्जुपस्व यवि-
 पेति यथैव यजुस्तथा वन्धुस्तथर्त्विक् चापरशुद्विग्नं तदस्माऽप्येतद्विग्नं यति तदस्मा-
 अन्नं कृत्वापिदधाति ॥५॥ अथाधःशयमादधाति । जायतऽप्य एतद्विग्नं पते म
 प सर्वस्माऽअन्नाय जायतऽप्येतद्विग्नं यदधः शयं तेनैव नूनमेतद्विग्नं पति यद्विग्नं पति-
 ष्टिका यद्विग्नोऽअतिसर्पतीत्युपनिषिद्धिका बाहित इति वधो यातिसर्पति सर्वं तदस्तु ते नूनं
 तज्जुपस्व यविपेति यथैव यजुस्तथा वन्धुस्तथर्त्विक् चाधः शयं तदस्माऽप्येतद्विग्नं यति
 तदस्माऽअन्नं कृत्वापिदधाति ॥६॥ अथैता उचराः पालारयो भवन्ति । प्रथमं वै पला-
 शो वृक्षं नूनमेतत्सामिन्दे यद्वै पालादयः सोमो वै पलाश एषो ह परमाहुतिर्वि-
 त्सोमाहुतिस्तामस्मिन्नेतज्जुहोति तयैव नूनमेतद्विग्नं पति ॥ ७ ॥ अहरहरमयावं भ-
 रन्त इति । अहरहरममत्ता आहरन्त इत्येतद्विग्नं त्रिषुते घासमस्माऽइति प-
 थादवाय त्रिषुते घासमित्येतद्रायस्त्रोपेण समिपा मदन्त इति रय्या च त्रोपेण च
 समिपा मदन्त इत्येतद्विग्नं मा ते प्रतिवेशा रिशामेति यथैवास्य प्रतिवेशो न त्रिप्ये-
 देवनेतदाह ॥ ८ ॥ नाभा पृथिव्याः समिधानेऽअग्नाविति । एषा ह नाभिः
 पृथिव्यै यत्रैव एतत्समिधते रायस्योपाय बृहते हवामह इति रय्यै च त्रोपाय च
 बृहते हवामह इत्येतद्विग्नं मदितीर्या ह्येष मत्तो बृहदुक्थमिति बृहदुक्थो ह्येष यज-
 नमिति यज्ञियमित्येतज्जेतारमग्निं पृतनामुसासहिमिति जेता ह्यग्निः पृतना उ-
 सासहिः ॥ ९ ॥ याः सेना अभीत्वरिः । दुष्प्राभ्यां मल्लिम्बून् ये जनेषु मल्लि-
 म्बू योऽस्मभ्यमरातीयाश्च नो द्वेपते जनः । निन्दाद्योऽअस्मान्धिपसाच सर्वं
 तं ममसा कुर्विति ॥ १० ॥ एतद्वै देवाः । यथैवानन्देद्रयं चाद्विपुस्तमस्माऽअन्नं
 कृत्वाप्यदधुस्तनैव मभीणन्नमहेतस्याभवददहदु देवानां पाप्मानं तथैवैतद्यजमानो
 यथैव ह्येति यं च ह्येति तमस्माऽअन्नं कृत्वापिदधाति तेनैव मीणात्यन्तमहेतस्य

भूयति दृढस्य यजमानस्य पाप्मानम् ॥ ११ ॥ ता एता एकादशादधाति । अन्न-
त्रियस्य वापुरोहितस्य वासर्वं वै तद्यत्रैकादशासर्वं तद्यदन्नत्रियो वा पुरोहितो वा
॥ १२ ॥ द्वादश क्षत्रियस्य वा पुरोहितस्य वा । सर्वं वै तद्यद्वादश सर्वं तद्यत्क्षत्रियो
वा पुरोहितो वा ॥ १३ ॥ स पुरोहितस्यादधाति । मध्यशिते पे वृक्ष मध्य शितं वीर्यं वृक्ष-
माम् मध्यशितं क्षत्रं जिष्णु यस्याहमस्मि पुरोहित इति तदस्य वृक्ष च क्षत्रं च मध्ययति
॥ १४ ॥ अथ क्षत्रियस्या उदेपां वाहूऽअतिरमुह्य चोऽअथो वृक्षमा क्षिणोमि वृक्षणामि-
वानुश्रयामि स्वां १ ॥ ऽअहमिति यथैव क्षिणुयादमित्रानुश्रयेत्स्वानेवमेतदाहोमे स्वे-
चैतेऽआदध्यादयं वाऽअग्निर्वृक्ष च क्षत्रं चेमेवैतदग्निमेताभ्यामुभाभ्यामध्यमिन्दे
वृक्षणा क्षत्रेण च ॥ १५ ॥ तास्ययोदश सम्पद्यन्ते । त्रयोदश मासाः संवत्सरः
संवत्सरोऽअग्नयुवानग्नयुवत्यस्य मात्रा तावतेवैनमेतद्वज्रेण मीणाति ॥ १६ ॥
मादेशमात्रो भवन्ति । मादेशमात्रां वै गर्भो विष्णुरन्नमेतदात्म्यंसमितैवैनमेतद्वज्रेण
मीणाति यदु वाऽआत्मसम्मिनमन्त्रं तदवति तद्वह्निनास्त यद्वयो हिनस्ति तद्यत्कुनीयो
न तदवति तिष्ठन्नादधाति तस्यापरि वन्धुः स्वाहाकारेण रेता वाऽइदं सिक्तमय-
मग्निस्तस्मिन्पृक्काष्ठान्पृक्स्वाहाकृतान्यभ्यादध्यादिध्यादैर्न ता यत्समिधस्तेन
नाहुतयो यदु स्वाहाकारेण तेनाजमुलं हि स्वाहाकारस्तथा हैनं न हिनस्ति ॥ १७ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ५ [६. ३.] ॥

अथ विष्णुकमान्कात्वा । वातमप्रेणोपस्थायास्नमितः प्रादित्ये भ्रस्मैव प्रथममु-
द्वपत्येतद्वाऽएतमेतेनाग्नेन मीणात्येताभिः समिधिस्तस्यान्नस्य जग्धस्यैष पाप्मा सी-
दति भ्रस्म तेनैनमेतद्व्यावर्तयति तस्मिन्नपहतपाप्मन्वाचं विमृजते वाचं विमृज्य
समिधमादधाति रात्र्याऽएवैनमेतद्वज्रेण मीणाति रात्रीधरात्रीप्रपयार्चं भ्रन्त इति
तस्याक्तो वन्धुः गुह्याऽएवैतापरिधिधं स्वस्तिप्राशास्ते तथार्त्तिक चातो रात्र्योपस-
मादधात्याहुतिकृतं देवास्मै तदुपसमादधाति ॥ १ ॥ अथ प्रातश्चदितऽआदित्ये । भ्रस्मैव
प्रथममुद्वपत्येतद्वाऽएतमेतेनाग्नेन मीणात्येतयासमिधा यद्य रात्र्योपसमादधाति त-
स्याप्रस्य जग्धस्यैष पाप्मा सीदति भ्रस्म तेनैनमेतद्व्यावर्तयति तांस्मन्नपहतपाप्मन्वा-
चं विमृजते वाचं विमृज्य समिधमादधात्यह्नऽएवैनमेतद्वज्रेण मीणात्यहरप्रपयार्चं
भ्रन्त इति तस्याक्तो वन्धुर्ह्नऽएवैतापरिधिधं स्वस्तिप्राशास्ते तथार्त्तिक चातोऽ-
ह्नोपसमादधात्याहुतिकृतं देवास्मै तदुपसमादधाति ॥ २ ॥ अहोरात्रे वाऽअ-

स्मानादित्य इत् ऊर्ध्वः प्राङ् धीयते परोवाहु प्रमृह्णाति परोवाहु खेप इतोऽथैन-
 मुपावहरति तमुपावहुत्तयोपरिनाभि धारयति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ६ ॥ अथ वि-
 ष्णुक्रमान्कमते । एतच्छेदेवा विष्णुर्भूत्वेमांलोकान्कमन्त यद्विष्णुर्भूत्वाकमन्त तस्मा-
 द्विष्णुकमास्तथैवैतद्यजमानो विष्णुर्भूत्वेमांलोकान्कमते ॥ १० ॥ स यः स विष्णु-
 र्यज्ञः सः । स यः स यज्ञोऽयमेव स योऽयमग्निरुखायामेतमेव तदेवा आत्मानं
 कृत्वेमांलोकान्कमन्त तथैवैतद्यजमान एतमेवात्मानं कृत्वेमांलोकान्कमते ॥ ११ ॥
 उदद् प्राङ् तिष्ठन् । एतच्छेदे तत्प्रजापतिर्विष्णुकमैरुदद् प्राङ् तिष्ठन्प्रजा असृजत
 तथैवैतद्यजमानो विष्णुकमैरुदद् प्राङ् तिष्ठन्प्रजाः सृजते ॥ १२ ॥ विष्णोः क्रमो-
 ऽस्मीति । विष्णुर्हि भूत्वा क्रमते सप्तनहेति सप्तनान्हात्र हन्ति गायत्रं छन्द आरो-
 हेति गायत्रं छन्द आरोहति पृथिवीमनु विक्रमस्त्रेति पृथिवीमनु विक्रमते प्रहरति पादं
 क्रमतऽऊर्ध्वमग्निमुदृह्णात्पूर्वो हि रोहति ॥ १३ ॥ विष्णोः क्रमोऽस्मीति । विष्णुर्हि भूत्वा
 क्रमतेऽभिमातिहेत्यभिमातीहात्र हन्ति त्रेपुषं छन्द आरोहेति त्रेपुषं छन्द आरोहन्त-
 रिक्ष्मन्नु । विक्रमस्त्रेत्यन्तरिक्षमनु विक्रमते प्रहरति पादं क्रमतऽऊर्ध्वमग्निमुदृह्णात्पूर्वो
 हि रोहति ॥ १४ ॥ विष्णोः क्रमोऽस्मीति । विष्णुर्हि भूत्वा क्रमतेऽरातीयतो हन्ते-
 स्परतीयतो हात्र हन्ति जगत् छन्द आरोहेति जगत् छन्द आरोहति त्रिवमनु
 विक्रमस्त्रेति दिवमनु विक्रमते प्रहरति पादं क्रमतऽऊर्ध्वमग्निमुदृह्णात्पूर्वो हि
 रोहति ॥ १५ ॥ विष्णोः क्रमोऽस्मीति । विष्णुर्हि भूत्वा क्रमते शत्रुयतो हन्तेति
 शत्रुयतो हात्र हन्त्यानुपुषं छन्द आरोहेत्यानुपुषं छन्द आरोहति दिशोऽनु वि-
 क्रमस्त्रेति सर्वा दिशोऽनु वीजते न प्रहरति पादं नेदिषोन्तोऽनानिप्राणश्वानीत्यु-
 र्ध्वमेवाग्निमुदृह्णाति सूर्यं व्यारोहति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [७. २] ॥

अथैनामिति प्रमृह्णाति । एतच्छेदेवा अह्नामयन्त पर्जन्यो रुद्रो स्यामेति तद्
 एतेनात्मना पर्जन्यो रुद्रमभवेत्तथैवैतद्यजमान एतेनात्मना पर्जन्यो रुद्रं भवति ॥ १ ॥
 अक्रन्ददग्निस्तत्रपश्चि- यार्हति क्रन्दतीव हि पर्जन्य स्तत्रपन्त्यावा रेरिरदीहः
 समाजिमिति सप्ता वै पर्जन्यो रेरिष्यापो वीरुः सप्तनक्ति मयो नशानो हि
 रीमिद्धोऽख्यविति सयो वाऽप्य नशान इदं सर्वं विह्वारयन्ता रोदमी
 भानुना भातयन्तितिमी वै प्राचावृषी रोदमी नेऽप्य भानुनाभाति परोवाहु
 प्रमृह्णाति परोवाहु हि पर्जन्यः ॥ २ ॥ अथैनामवहति । एतच्छेदे योऽग्निर्नादे

सर्वमान संयत्सरमागतः संयत्सर इदं सर्वमाह्वयैनाप्रतिष्ठितं स्वस्तिप्रसा
 ॥ ३ ॥ अथ यदास्मै व्रतं प्रयच्छन्ति । अथ व्रते न्युज्य समिधमादधाति ।
 ते न्यज्जानित्यु हेतुऽद्याहुताहुतिं तज्जुहुयाद्वनयमृशं च तद्यज्ञचित आहु
 हुयादिति ॥ ४ ॥ स वै न्यज्जानदेव । देवो वाऽयस्यैष आत्मा मानुषोऽयं
 न्यज्ज्याक्षं हेतुं देवमात्मानं प्रीणीयाद्वयं यन्मनक्ति तथो हेतुं देवमात्मानं प्र
 णाति सा यत्समिधेन नाहेतिर्यदु मते न्यक्ता तेनाग्रमग्रं ह्रि व्रतं ॥ ५ ॥ स
 समिधमाधायाथ व्रतपति देवो वाऽयस्यैष आत्मा मानुषोऽयं देवा उ वाऽग्नेः
 न्युष्यास्तस्मात्समिधमाधायाथ व्रतयति ॥ ६ ॥ अन्नपतेऽन्नस्य नो देहीति । अ
 न्नपतेऽशन स्य नो देहीत्येतदन्नमविस्व शुष्मिण इत्पनशनायस्यशुष्मिण इत्येत
 यदातारं तारिष इति यजमानो येदाता प्रयजमानं तारिष इत्येतदूर्जं नो धेहि हि
 वतुष्वदं इत्याशिपमाशास्ते यदु भिक्षायै प्रायश्चित्तिमाहोचरस्मिस्तदन्व्याख्या
 इति ॥ ७ ॥ यद्येपोत्वा भिद्यत । यामिन्ना नवा स्थान्युरुविली स्यात्तस्यां
 पर्यावपेदाच्छति वाऽप्योत्वा या भिद्यतेऽनार्तोऽयं देवतानार्तायामिममनार्तं वि
 राणीति तत्रोत्वायै कपालं पुरस्तात्प्रास्पति तथो ह्ये एतस्यै स्वायै येनेर्न च्य
 ॥ ८ ॥ अथ मृदमाहुत्व । उत्वां चोपशयां च पिष्ट्वा सधंसृज्योत्वां करोत्येत
 वाहुतानुपहरन्यजुस्तूष्णीमेव पक्त्वा पर्यावपति कर्मणिरेव तत्र प्रायश्चित्तिः पुनस्त
 पाज्जमत्वायामुपसमस्योत्वां चोपशयां च पिष्ट्वा सधंसृज्य निदधाति प्रायश्चित्तिः
 ॥ ९ ॥ अथ यद्येव उखयोऽग्निरनुगच्छेत् । गार्हपत्यं वाव स गच्छति गार्हपत्यादि
 आह्नो भवति गार्हपत्यादेवैनं प्राञ्चमुद्धृत्योपसमाधायोत्वां प्रवृज्ज्यादेतयैवाहुता
 पहरन्यजुस्तूष्णीमेव तां यदाग्निरारोहते ॥ १० ॥ अथ प्रायश्चित्ती करोति
 सर्वेभ्यो वाऽए एतं क्रामेभ्य आधत्ते तद्यदेवास्यात्र क्रामानां व्यवच्छिद्यतेऽन्न
 नुगते तदेवैतस्मंतनोति संदधात्युभेप्रायश्चित्ती करोत्यध्वरप्रायश्चित्तिं चाग्निप्रा
 यश्चित्तिं चाध्वरस्य पूर्वामुधाम्नेस्तस्योक्तो ग्रन्थः ॥ ११ ॥ स समिधायस्योपहृ
 त् आसीन आहुतिं जुहाति विश्वकर्मणे स्वाहेत्यथोपोत्वाय समिधमादधाति पु
 स्त्वादित्या रुद्रा यत्तवः समिन्धतां पुनर्ब्रह्माणो वसुनीथ यज्ञैरित्येतास्त्वा देवा
 पुनः समिन्धतामित्येतद्धृतेन त्वं तन्वं वर्धयस्व सत्याः सन्तु यजमान
 क्रामा इति वृतेनाह त्वं तन्वं वर्धयस्व येभ्य उ त्वां क्रामेभ्यो यजम
 आधत्ते तेऽस्य सर्वे सत्याः सन्तिवत्येतत् ॥ १२ ॥ अथ यदि गार्हपत्योऽनुमत्

एष योभिरमृतोऽभवद्यदेनं घौरजनयादिति घौरवः ऽएतमजनयत्सुरेता ।
 तां क्षेपा यस्या एष रेतः ॥ २ ॥ अथैनमिष्टद्वाभ्यां परिगृह्णाति । नक्तो-
 समनसा विरूपे इत्यहोरात्रे वै नक्तोपासा समनसा विरूपे धापयेते शिशु-
 समीचीऽइति यद्वै किं चाहोरात्रयोस्तेनैतमेव समीची धापयेते द्यावाक्षाभा
 ऽअन्तर्विभातीति हरन्नेतद्यजुर्जपतीमे वै द्यावापृथिवी द्यावाक्षामा तेऽएष-
 रा विभाति तस्मादेतद्धरन्त्यजूर्जपति देवा अग्निं धारयन्द्रविणोदा इति
 य निदधाति माणा वै देवा द्रविणोदास्तुऽएतमग्रऽएतमधारयंस्तैरेवैनभेतु-
 ति ॥ ३ ॥ अथ शिष्यपाशं प्रतिमुञ्चते । विश्वा रूपणि प्रतिमुञ्चते क-
 पसौ वाऽभाद्रित्यः कविर्विश्वा रूपा शिष्यं प्रासावीज्जद्वं द्विपदे चतुष्पदऽ-
 न्याऽएष द्विपदे चतुष्पदे च भद्रं प्रसौति वि नाकमरूपत्सविता वरेण्य इति
 वै लोको नाकस्तमेष उद्यन्नेवानुविपरयत्यनु मयाणमुपसो विराजतीत्युपा-
 म्ये व्युच्छति तस्याऽएष व्युष्टिं विराजन्नूदेति ॥ ४ ॥ अथैनमृतो विकृत्या
 ॥ इवमेवैतद्वेतः सिक्तं विकरोति तस्माद्योनौ रेतः सिक्तं विक्रियते
 ॥ सुपर्णोऽसि गरुत्मानिति । वीर्यं वै सुपर्णो गरुत्मानवीर्यमेवैनभेतदभिस्संस्क-
 त्रिष्टुचे शिर इति त्रिष्टुत्तमस्य स्तोमथ शिरः करोति गायत्रं चतुष्टिति
 चतुः करोति पृहद्रथन्तरे पक्षाविति वृहद्रथन्तरे पक्षौ करोति स्तोम आत्मे-
 तोममात्मानं करोति पञ्चावेधश् छन्दाधःस्पृह्वानीति छन्दाधसि वाऽएत-
 रानि यन्तृधपि नामेति यदेनमग्निगित्याचक्षते तदस्य यन्तृधपि नाम सामते
 मदेव्यमित्यात्मा वै तनूरात्मा ते तनूर्वामदेव्यमित्येतद्यज्ञायज्ञियं पुच्छमिति
 गत्रियं पुच्छं करोति धिष्ययाः शफा इति धिष्यैर्वाऽएषोऽस्मिन्लोके प्रतिष्ठितः
 र्णोऽसि गरुत्मान्द्रियं गच्छ स्वः पतेति तदेनथ सुपर्णो गरुत्मानं कृत्वाह देवा-
 द्य मर्गं लोक्तं पतेति ॥ ६ ॥ तं वाऽएतम् । अत्र पक्षपुच्छवन्तं विकरोति या-
 योर्ना रेतो विक्रियते तादृग्जायते तददेतमत्र पक्षपुच्छवन्तं विकरोति तस्मा-
 द्भूय पक्षपुच्छयान्नायते ॥ ७ ॥ तथैके । एतया विकृत्याभिप्रन्यान्या
 न चिन्नन्ति द्रोणचित्तं वा रथचक्रचित्तं वा कद्वचित्तं वा मउगचित्तं योमयतः
 न वा मपुष्युगीषं वा न तथा कुर्याद्यथा पक्षपुच्छवन्तं गर्भं परिवृष्टेनादृक्त-
 यदेनथ गुर्वनाचितमेव चितुषान् ॥ ८ ॥ तमेतया विकृत्या । इत ऊर्ध्वं प्राञ्चं
 ऊर्ध्वं प्राञ्चं दधानि तस्मा

त । अरुणी वाव स गच्छत्यरुणिभ्याध्वंसि स आहृतो भवत्यरुणिभ्यामेवैनं मधित्वो-
पसमाधाय प्रायश्चित्ती करोति ॥ १३ ॥ अथ यदि प्रसुत आहवनीयोऽनुगच्छेत् ।
गार्हपत्यं वाव स गच्छति गार्हपत्याद्धि स आहृतो भवति गार्हपत्यादेनैव प्राञ्च-
धसां काशिनेन हत्वोपसमाधाय प्रायश्चित्ती करोति यस्तस्मिन्कालेऽध्वरः स्या-
त्तामध्वरप्रायश्चित्तिं कुर्यात्सामान्याग्निप्रायश्चित्तिः ॥ १४ ॥ अथ यद्याग्नीध्रीयो-
ऽनु गच्छेत् । गार्हपत्यं वाव स गच्छति गार्हपत्याद्धि स आहृतो भवति गार्हप-
त्यादेनैव प्राञ्चवपुत्तरेण सदो हत्वोपसमाधाय प्रायश्चित्ती करोत्यथ यदि गार्ह-
पत्याऽनुगच्छेत्तत्सोक्तो बन्धुः ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ [६. ४.] ॥ चतुर्थः प्र-
पाठकः ॥ कपिडकासंख्या १०० ॥ पष्ठोऽध्यायः [४१] ॥

रुक्मं प्रतिमुच्य विभर्ति । सत्यं वै हैतद्यदुक्मः सत्यं वाऽएतं यन्नुमर्हति
सत्येनैतं देवा अविभरुः सत्येनैवैनमेतद्विभर्ति ॥ १ ॥ तद्यत्तत्सत्यम् । अतो स
आदित्यः स हिरण्यमयो भवति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिरेपाऽमृतं हिरण्यममृ-
तमेव परिमण्डलो भवति परिमण्डलो द्वेप एकविधश्चतिनिर्वाध एकविधश्चो
द्वेप बह्विष्टान्निर्वाधं विभर्ति रश्मयो वाऽएतस्य निर्वाधा बाध्यन्त उ वा एतस्य
रश्मयः ॥ २ ॥ यदेव रुक्मं प्रतिमुच्य विभर्ति । अतो वाऽआदित्य एव रुक्मो
नो हैतमग्निं मनुष्यो मनुष्यरूपेण यन्नुमर्हत्येतन्नैव रूपेणैतद्रूपं विभर्ति ॥ ३ ॥
यदेव रुक्मं प्रतिमुच्य विभर्ति । हेतो वाऽइत्थं सिक्तमयमग्निस्तेनो वीर्यं कृ-
ष्योऽस्मिन्स्तेतसि तेजो वीर्यं दधाति ॥ ४ ॥ यदेव रुक्मं प्रतिमुच्य विभर्ति ।
एतन्नै देवा अविभर्यन्तै न इममिह रक्षाध्वंसि नाष्टा न हन्युरिति तस्माऽएतमन्ति-
क्रात्रोत्तारमकुर्वन्नमुमेवादित्यमसौ वाऽआदित्य एव रुक्मस्तथैवास्माऽमयमेतमन्ति-
क्रात्रोत्तारं करोति ॥ ५ ॥ कृष्णानिने त्रिप्यूतो भवति । यज्ञो वै कृष्णानिने
यज्ञो वाऽएतं यन्नुमर्हति यज्ञेनैतं देवा अविभर्यन्तैवैनमेतद्विभर्ति लोमवश्छन्दाध्व-
ंसि वै लोमानि छन्दाध्वंसि वाऽएतं यन्नुमर्हन्ति छन्दाभिरैतं देवा अविभरुः छ-
न्दाभिरैवैनमेतद्विभर्ति ॥ ६ ॥ आग्निं गुबलानि च कृष्णानि च लोमानि त्रिप्यूतो
भवति । अयसाप्रयोर्हन्ति रूपेऽअयसामे वाऽएतं यन्नुमर्हन्ति अयसाप्रभ्यामेतं देवा
अविभरुः अयसाप्रभ्यामेवैनमेतद्विभर्ति शाण्डो रुक्मपागच्छिरजस्योक्तो बन्धुः ॥ ७ ॥
शतम् १६०० ॥ त्रिपारिनाभि विभर्ति । अतो वाऽआदित्य एव रुक्म उपरि

नितिष्ठति जगत्या जगती देवालोकां नमोऽन्नोन्नो व्यरनुते ॥ १० ॥ इधमः शु-
चिपदिति । असौ वाऽआदित्यो इधमः शुचिसदसुरन्तरिक्षसदिति वायुर्वै वसु-
रन्तरिक्षसज्जोता वेदपदित्यग्निर्वै होता वेदपदतिथिगिति सर्वेषां, वाऽएष
भूतानामभिपिदुरोणसदिति विषमसदित्येतन्नृषादिति माणो वै नृषन्मनुष्या
नरस्तुष्टाऽयं मनुष्येषु माणोऽग्निस्तमेतदाह वरसदिति सर्वेषु क्षेत्रेषु सन्न
अतसदिति सत्यसदित्येतद्योमसदिति सर्वेषु क्षेत्रेषु व्योमसु सन्नोऽब्जा गोजा इत्य-
ब्जाश्च क्षेत्रेषु गोजाश्चर्षजा इति सत्यजा इत्येतद्विजा इत्यद्विजा क्षेत्रेषु अतमिति
सत्यमित्येतद्वृहदिति निदधाति वृहदेष्टे तद्यदेष्टे तदेनमेतत्कृत्वा निदधाति ॥ ११ ॥
द्वाभ्यामज्जराभ्याम् । द्विपाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्गवानग्निर्गवत्यस्य मात्रा
तावतैवैनमेतन्निदधाति ॥ १२ ॥ अथैनमुपतिष्ठते । एतद्वाऽएनमेतत्तल्लघूयतीव यु-
देनेन सहेति चेति चेमांलोकान्क्रमते तस्माऽएवैतन्निहनुतेऽहिधिसायै ॥ १३ ॥
यद्वेवोपतिष्ठते । एतद्वै देवा अविभयुर्यद्वै नोऽयमिमांलोकानन्तिकान्त्स हिधिस्या-
दिति तदेभ्य एदेनमेतन्लोकैभ्योऽशमयंस्तुधैवैनमयमंतदेभ्यो लोकैभ्यः शमयति
॥ १४ ॥ सीद त्वं मातुः । अस्या उपस्थेऽन्तरग्ने रुचा त्वथ शिवो भूत्वा म-
द्यग्नेऽद्यथो सीद शिवस्त्वमिति शिवः-शिष इति शमयत्येवैनमेतद्विधिसायै
तथो हैष इमांलोकान्छान्तो न हिनास्त ॥ १५ ॥ त्रिभिरुपतिष्ठते । त्रयः इमे लो-
का अपोऽत्रिवृद्ग्निर्यवानग्निर्गवत्यस्य मात्रा तावतैवास्माऽएतन्निहनुतेऽथो तावतै-
वैनमेतदेभ्यो लोकैभ्यः शमयति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ [७. ३.] ॥

अथ वात्समेणोपतिष्ठते । एतद्वै मजापतिर्विप्युक्रमैः मजाः सृष्टा ताभ्यो वा-
त्समेणापुष्यमकरोत्तथैवैनद्यजमानो विष्णुक्रमैः मजाः सृष्टा ताभ्यो वात्समेणायु-
ष्यं करोति ॥ १ ॥ स हैष दाक्षायणहस्तः । यज्वात्समं तस्माद्यं जातं कामयेत
सर्वमायुरियादिति वात्समेणैनमभिमृशेत्तदस्मै जातायायुष्यं करोति तथो ह स
सर्वमायुरेत्यथ यं कामयेत वीर्यवान्त्स्यादिति विकृत्यैनं पुरस्तादभिमन्त्रयेत् तथो
ह स वीर्यवानभवति ॥ २ ॥ दिवस्पारि मथमं जह्मऽअग्निरिति । माणो वै दिवः
माणोऽद्विवाऽएष मथयमजायतामस्मद्वितीयं परि जातवेदा इति यदेनमनो द्वितीयं
पुरुषविष्टोऽज्जनयनृवीषमस्त्विति यदेनमदस्त्वृवीषमद्रयोऽज्जनयन्मृषणा अजस्रमिति
मजापतिर्वै नृमणा अग्निरुनस इन्धान एनं जस्ते स्वापीरिति पो वाऽएनमिन्द्रे

नाभ्यु वाऽएषः ॥ ८ ॥ यद्वेवोपरिनाभि । अत्रान्वे नुभे देतः प्रजातिस्तुनोर्वी
 थ रुक्मो तेन्ये देतः प्रजाति तेनो वीर्यथ रुक्मः प्रदहादिति ॥ ९ ॥ यद्वेवो-
 रिनाभि । एतद्वे पशोर्मध्यतरं यदुपरिनाभिपुरीषसथ दिततरं यद्ववाहनाभेस्तु-
 देव पशोर्मध्यतरं तेनैनमेतद्विभर्ति ॥ १० ॥ यद्वेवोपरिनाभि । यद्वे माणस्यापृष-
 ध्वं तन्नाभेरुध्वं प्राणैरुचरत्पथ यन्मर्त्यं पराकृत्राभिमत्येति तद्यदेव माणस्यापृ-
 तदेनमेतदभिसम्पादयति तेनैनमेतद्विभर्ति ॥ ११ ॥ अथैनमास्तन्या विभर्ति । एवं
 वाऽआसन्धस्याथ हीदथ सर्वपासत्राभियं वा एतं यन्तुमर्हस्यनयेतं देवा अविभक्त-
 नयैवैनमेतद्विभर्ति ॥ १२ ॥ औदुम्बरी भवति । ऊर्ध्वं रस उदुम्बर ऊर्ध्वं वैनमेतद्वेन
 विभर्त्यथा सर्वं ऽएते वनस्पतयो यदुदुम्बरः सर्वं वाऽएतं वनस्पतयो यन्तुमर्हन्ति
 सर्वैरेतं वनस्पतिभिर्देवा अविभक्तः सर्वैरेवैनमेतद्वनस्पतिभिर्विभर्ति ॥ १३ ॥
 प्रादेशमाज्यध्वं भवति । प्रादेशमात्रो वै गर्भो विष्णुर्गोनिरेपा गर्भसंमितां
 तष्टोनिं करोत्यपरतिमात्री तिरुथी वाहुर्वाऽअरस्तिर्वाहुनो वै वीर्यं क्रियते वीर्य-
 संमितैव तज्जवति वीर्यं वाऽएतं यन्तुमर्हति वीर्येणतं देवा अविभक्तवीर्येणैवैनमे-
 तद्विभर्ति ॥ १४ ॥ चतुः सक्तयः पादा भवन्ति । चतुः सक्तीन्पनूच्यानि चतस्रो
 वै दिशो दिशो वाऽएतं यन्तुमर्हन्ति दिग्भिरेतं देवा अविभक्तदिग्भिरेवैनमेतद्विभर्ति
 मौञ्जीभी उज्जुभिर्व्युता भवति त्रिषुद्विस्तस्याक्तो यन्धुर्मवा दिग्भा तस्योऽप्रवो-
 क्तोऽथोऽञ्जनतिदाहाय ॥ १५ ॥ अथैनथ शिख्येन विभर्ति । इमे वै लोका ए-
 पोऽग्निर्दिशः शिख्यं दिग्भिर्हीमे लोकाः शक्नुवन्ति स्थातुं यच्छक्नुवन्ति तस्मा-
 च्छिख्यं दिग्भिरेवैनमेतद्विभर्ति प्रदुद्यामं भवति पृहदि दिशो मौञ्जं त्रिवृत्तस्योक्तो
 वन्धुर्मवा दिग्धं तस्योऽप्रवोक्तोऽथोऽञ्जनतिदाहाय ॥ १६ ॥ तस्याप एव प्रतिष्ठा ।
 अप्तु हीमे लोकाः प्रतिष्ठिता आदित्य आसञ्जनमादित्ये हीमे लोका दिग्भिर्वा-
 सक्ताः सयो हैतदेवं वेदैतेनैव रूपेणैतद्रूपं विभर्ति ॥ १७ ॥ यद्वेवैनथ शिख्येन
 विभर्ति । संवत्सर एपोऽग्निश्चतुर्वः शिख्यमृतुभिर्हि संवत्सरः शक्नोति स्थातुं
 यच्छक्नोति तस्माच्छिख्यमृतुभिरेवैनमेतद्विभर्ति प्रदुद्यामं भवति पृहद्व्युत्तवः ॥ १८ ॥
 तस्याहोरात्रेऽप्य प्रतिष्ठा । अहोरात्रयोर्द्वयथ संवत्सरः प्रतिष्ठितश्चन्द्रमा आसञ्ज-
 नं चन्द्रमामि ह्ययथ संवत्सर अतुभिः सक्तः स यो हैतदेवं वेदैतेनैव रूपेणैतद्रूपं
 विभर्ति तस्यह वाऽएष संवत्सरभृतो भवति य एवं वेद संवत्सरोपासितो हैव तस्य
 भवति य एवं न वेदेत्यभिदेवतम् ॥ १९ ॥ शतपथस्यार्धम् ॥ कण्डिकाः ३८१२

रसो यदुपजीवनं तेनैतत्सहोर्ध्वं इमांलोकान्क्रोहत्यग्निर्वाऽथस्मिलोके रसोऽग्नि-
जीवनं तद्यत्तावदेव स्यान्न हास्मिलोके रसो नोपजीवनः स्यादयं यत्प्रत्यवरो-
हत्यस्मिन्नेवैतज्जलोके रसमुपजीवनं दधाति ॥ ३ ॥ यद्वेत् प्रत्यवरोहति । एतद्वाऽ-
एतादिमांल्लोकानित ऊर्ध्वो रोहति स पराङ्घ्रि रोह इयमु वै प्रतिष्ठा तद्यत्तावदेव
स्यात्प्र हास्मिलोकाद्यजमानश्च्यवेताथ यत्प्रत्यवरोहतीमामेवैतत्प्रतिष्ठामभिप्रत्य-
स्यामेवैतत्प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठिति ॥ ४ ॥ यद्वेत् प्रत्यवरोहति । एतद्वाऽएतादिमां-
लोकानित ऊर्ध्वो जयति स स पराङ्घ्रि जयो यो वै पराङ्घ्रि जयत्यन्ये वै तस्य
जितमन्ववस्यन्त्यथ य उभयथा जयति तस्य तत्र कामचरणं भवति तद्यत्प्रत्यव-
रोहतीमानेवैतज्जलोकानितश्चोर्ध्वान्मुतश्चावर्चो जयति ॥ ५ ॥ अग्नेऽभ्यावर्तिद ।
अग्नि मा निवर्तस्वाग्नेऽश्रद्धिरः पुनरूर्जा सह रस्येत्येतेन मा सर्वणाभिनिवर्तये-
त्येतच्चतुष्कृत्वः प्रत्यवरोहति चतुर्हि कृत्व ऊर्ध्वो रोहति तद्यावत्कृत्व ऊर्ध्वो
रोहति तावत्कृत्वः प्रत्यवरोहति तमुपावदृत्योपरिनाभिधारयति तस्योक्तो बन्धुः
॥ ६ ॥ अपैनमभिमन्त्रयते । आयुर्वाऽअग्निरायुरेवैतदात्मन्धत्तऽआत्वाहार्यमित्या-
द्येनऽ हरन्त्यन्तरभूरित्यायुरेवैतदात्मन्धत्ते ध्रुवस्तिष्ठायिचाचलिरित्यायुरेवैतद्भु-
वमन्तरात्मन्धत्ते विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तिस्वत्पुत्रं वै विशोऽन्नं स्वा सर्वं वाञ्छ-
न्तित्येतन्मा त्वद्राष्ट्रमभिभ्रशदिति श्रीर्वं राष्ट्रं मा त्वच्छीरिभ्रशदित्येतत्
॥ ७ ॥ अथ विषयपाशं च रुक्मपाशं चोन्मुञ्चते । वारुणो वै पाशो वरुणपा-
शादेव तत्प्रमुच्यते वारुण्यऽर्चा स्वेनैव तदात्मना स्वया देवतया वरुणपाशात्प्र-
मुच्यतऽउत्तमं वरुणपाशमस्मद्विषयमं वि मध्यमऽथ श्रयायेति यथैव यजुस्तथा
बन्धुरथा वयमादित्य व्रते तवानागसोऽअदितये स्यामेतीयं वाऽआदितिरनागसस्तु-
भ्यं चास्यै च स्यामेत्येतत् ॥ ८ ॥ अथैनमिति प्रगृह्णाति । एतद्वाऽपनम-
दो विकृत्येत ऊर्ध्वं प्राञ्चं प्रगृह्णाति तं तत् इति प्रगृह्णाति तद्यत्तावदेवाभविष्य-
त्र हवैष व्यरऽस्यताथ यदेनमिति प्रगृह्णाति तस्मादेष इतीत्याद्येति पुनरिति ॥ ९ ॥
अग्रे वृहन्नुपसामूर्ध्वोऽअस्यादिति । अग्रे ह्येष वृहन्नुपसामूर्ध्वस्तिष्ठति निर्जगन्वा-
न्तमसो ज्योतिषागादिति निर्जगन्वान्वाऽएष राष्ट्र्यै तमसोऽद्वा ज्योतिषेत्यग्निर्भा-
नुना रुशता स्वर्ग इत्यग्निर्वाऽएष भानुना रुशता स्वर्ग आ जातो विश्वा मयान्यथा
इतीमे वै लोका विश्वा मयानि तानेप जात आधूरयति परोवाहु प्रगृह्णाति परो-
वाहु षेप इतोऽर्धनपुशवहरतीमामेवैतत्प्रतिष्ठामभिप्रत्येत्यस्यामेवैतत्प्रतिष्ठायां प्र-

अथाध्यातुम् । आत्मैवाग्निः प्राणाः शिष्यं प्राणैर्ह्ययमात्मा शनतोतिस्या-
 तुं युच्छकनोति तस्माच्छिष्यं प्राणैरेवंमेतद्विभर्ति पृथुघामं भवति पृहति प्राणाः
 ॥ २० ॥ तस्य यन् एव मतिष्ठा । यन्मसि अयमात्मा प्रतिष्ठितोऽन्नमासृज्जनमग्रे
 ह्ययमात्मा प्राणैरासक्तः स यो हेतुदेवं वेदैतेमैव रूपेणैतद्रूपं विभर्ति ॥ २१ ॥
 अथैनमुखया विभर्ति । इमे वै लोका उखेमे वाऽएतं लोका यन्तुमर्हन्त्येभिरेतं लो-
 कैर्देवा अपिभरुरेभिरेवैनमेतल्लोकैर्विभर्ति ॥ २२ ॥ सा यदुखा नाम । एतच्च देवा
 एतेन कर्मणैतयावृतेषां लोकानुदखनन्यदुदखनंस्तस्मादुत्खोत्स्वा इ वै तामुखेष्टाच-
 क्षते परोऽक्षं परोऽक्षकामा हि देवाः ॥ २३ ॥ तत्राऽउखेति चेऽअक्षरे । द्विपाद्यज-
 मानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतद्विभर्ति सोऽएवकुम्भी
 सा स्थाली तत्पदं पृहृतवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्त-
 द्भवति ॥ २४ ॥ अथैनमिष्ट्वाभ्यां परिगृह्णाति । असौ वाऽआदित्य एषोऽग्निरहोरात्रे-
 ऽऽण्डेऽयमुं तदादित्यमहोरात्राभ्यां परिगृह्णाति तस्मादेपोऽहोरात्राभ्यां परिगृहीतः
 ॥ २५ ॥ एवैवैनमिष्ट्वाभ्यां परिगृह्णाति । असौ वाऽआदित्य एषोऽग्निरिमाऽउ
 लोकात्रिष्टेऽयमुं तदादित्यमाभ्यां लोकाभ्यां परिगृह्णाति तस्मादेप
 आभ्यां लोकाभ्यां परिगृहीतः परिमण्डले भवतः परिमण्डलौ हीमौ लोकौ मौ-
 ङ्गे त्रिवृती तस्योक्तो बन्धुर्मुदा दिग्धे तस्योऽएवोक्तोऽयोऽअनतिदाहाय ॥ २६ ॥
 अथातः सम्पदेव । आसन्दी चोखा च शिष्यं च रुक्मपाशश्चाग्निश्च रुक्मश्च
 तत्पदं पृहृतवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तद्भवती-
 यद्वै तदप्रावप्राक्षरा गायत्री गायत्रीऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तद्भवति
 ॥ २७ ॥ अथ सर्वसम्पत् । चत्वारः प्रादाश्चत्वार्यनुच्यानि शिष्यं च रुक्मपाश-
 श्च यदु किं च रज्ज्वन्यथ शिष्यं तदनुखाग्नी रुक्मस्तत्त्रयोदश त्रयोदश प्रासाः
 संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तद्भवति ॥ २८ ॥ ब्राह्म-
 णम् ॥ १ ॥ [७. १.] ॥

तं तिष्ठन्प्रतिमुञ्चते । असौ वाऽआदित्य एष रुक्मस्तिष्ठतीव वाऽअमावा-
 दित्योऽयो तिष्ठन्त्रै वीर्यवत्तरं उदह्म माह तिष्ठन्तस्योक्तो बन्धुः ॥ १ ॥ दशानो
 रुक्म उर्ज्या च्यवीति । दृश्यमानो येष रुक्म उर्ज्या विद्योतते दुर्मपमायुः श्रि-
 ये रुचान इति दुर्मरं वाऽएतस्यायुः प्रियोऽप्य रोचतेऽग्निरमृतोऽयमववायेति-

नेनिष्ठति जुगत्या जुगती हेमालोकानमुतोऽर्वाचो व्यरनुते ॥ १० ॥ ह०सः शु-
 चेषदिति । असौ वाऽआदित्यो ह०सः शुचिसदृशरन्तरिक्षसाधिति वायुर्वै वसु-
 रन्तरिक्षसञ्ज्ञो वा वेदिपदित्यग्निर्वै होता वेदिपदितिधिरिति सर्वपां वाऽएष
 भूतानामितिधिरुणसाधिति विषमसदित्येतन्नृपादिति प्राणो वै नृषन्मनुष्या
 नरस्तद्योऽयं मनुष्येषु प्राणोऽग्निस्तमेतदाह वरसदिति सर्वेषु षेप वरेषु सञ्ज्ञ
 ऋतसाधिति सत्यसाधित्येतद्योमसाधिति सर्वेषु षेप व्योमसु सन्नोऽञ्जा गोजा इत्य-
 ञ्जाश्च षेप गोजाश्चर्षजा इति सत्यजा इत्येतदद्रिजा इत्यद्रिजा षेप ऋतमिति
 सत्यमित्येतद्बृहदिति निदधाति वृहद्वेष तद्यदेष तदेनमेतत्कृत्वा निदधाति ॥ ११ ॥
 द्वाभ्यामक्षराभ्याम् । द्विपाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्गवानग्निर्गवत्यस्य मात्रा
 तावतैवेनमेतन्निदधाति ॥ १२ ॥ अथैनमुपतिष्ठते । एतद्वाऽएनमेतत्तल्लघूयतीव य-
 देनेन सहेति चेति चेष्टालोकान्क्रमते तस्माऽण्वेतन्निहनुतेऽहि०सायै ॥ १३ ॥
 यद्वेवोपतिष्ठतं । एतद्देवा अभिभयुर्यद्वै नोऽयमिमांलोकानन्तिकान् हि०स्या-
 दिति तदेभ्य एवेनमेतत्लोकेभ्योऽश्मयंस्तुष्टैवेनमयमेतदेभ्यो लोकेभ्यः शमयति
 ॥ १४ ॥ सीद त्वं मातुः । अस्या उपस्थेऽन्तरग्ने रुचा त्व० शिवो भूत्वा म-
 यमनेऽअपो सीद शिवस्त्वमिति शिवः-शिष इति शमयत्येवेनमेतदहि०सायै
 तथो हैष इमांलोकान्छान्तो न हिनास्त ॥ १५ ॥ त्रिभिरुपतिष्ठते । त्रय इमे लो-
 का अपो त्रिवृदग्निर्गवानग्निर्गवत्यस्य मात्रा तावतैवास्माऽएतन्निहनुतेऽयो तावतै-
 वैनमेतदेभ्यो लोकेभ्यः शमयति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ [७. ३.] ॥

अथ वात्समेणोपतिष्ठते । एतद्देवा मज्जापतिर्विष्णुकर्मैः मज्जाः सृष्ट्वा ताभ्यो वा-
 त्समेणायुष्यमकरोत्तथैवैनमयजमानो विष्णुकर्मैः मज्जाः सृष्ट्वा ताभ्यो वात्समेणायु-
 प्यं करोति ॥ १ ॥ स हैष दाक्षायणहस्तः । यद्वात्समं तस्माद्यं जातं कामयेत
 सर्वमायुरियादिति वात्समेणैनमभिमृशेत्तदस्मै जातायायुष्यं करोति तथो ह स
 सर्वमायुरेत्यथ यं कामयेत वीर्यवान्स्यादिति विकृत्यैनं पुरस्तादभिमन्त्रयेत तथो
 ह स वीर्यवान्भवति ॥ २ ॥ दिवस्परि मथमं जज्ञऽअग्निरिति । प्राणो वै दिवः
 प्राणादुवाऽएष मथममजायतामस्मद्वितीयं परि जातवेदा इति यदेनमदो द्वितीयं
 पुरुषविधोऽजनयतृतीयमप्सिञ्चति यदेनमदस्तृतीयमद्वयोऽजनयन्नृपणा अजस्रमिति
 मज्जापतिर्वै नृपणा अग्निरजस इन्धान एनं जरते स्वाधीरिति पो वाऽएनमिन्द्रे

नाभ्यु वाऽएषः ॥ ८ ॥ यद्वेवोपरिनाभि । अथर्वे नाभे रेतः प्रजापति
 थ रुक्मो जेन्मे रेतः प्रजापति तेजो वीर्यं रुक्मः प्रह्लादिनि ॥ ९ ॥
 रिताभि । एतच्च पशोर्मध्यतरं यदुपरिनाभेपुरीषस्य रिताभि ॥ १० ॥
 देव पशोर्मध्यतरं तेनैवमेतद्विभर्ति ॥ १० ॥ यद्वेवोपरिनाभि । यद्वे
 र्ध्वं तन्नाभेरुर्ध्वः प्राणैरुचरत्यथ यन्मर्त्य पराकृष्टाभिर्मर्त्येति तद्यदेत
 तेनैवमेतदभिसम्पादयति तेनैवमेतद्विभर्ति ॥ ११ ॥ अथैनमासन्त्या विभर्ति
 वाऽआसन्त्यास्याथ हीदथ सर्वमासन्नमियं वा एतं यन्नुमर्हत्यन्यैतं देवा
 न्यैवैवमेतद्विभर्ति ॥ १२ ॥ औदुम्बरी भवति । ऊर्ध्वं रस उदुम्बर ऊर्ध्वं वैवस्व
 विभर्त्यथो सर्वे ऽएते वनस्पतयो यदुदुम्बरः सर्वे वाऽएते वनस्पतयो
 सर्वैरेतं वनस्पतिभिर्देवा आधिभक्तः सर्वैरेवैवमेतद्वनस्पतिभिर्विभर्ति ॥ १३ ॥
 मादेशमाभ्युर्ध्वं भवति । मादेशमात्रो वै गर्भो विष्णुर्गोनिरेपा
 तद्योनिं करोत्यरतिमात्री तिरुश्ची बाहुर्वाऽअरतिर्बाहुनो वै वीर्यं क्रियते
 संमितैव तद्ववाति वीर्यं वाऽएतं यन्नुमर्हति वीर्यैतं देवा अविभक्तं
 तद्विभर्ति ॥ १४ ॥ चतुः सक्तयः प्रादा भवन्ति । चतुः सक्तीन्पनूत्यानि
 वै दिशो दिशो वाऽएतं यन्नुमर्हन्ति दिग्भिरेतं देवा अविभक्तं दिग्भिरेवैवमेतद्विभर्ति
 मौञ्जीभी रुज्जुभिर्व्युता भवति त्रिवृद्धिस्तस्याक्तो बन्धुर्मृदा दिग्वा तस्यो
 क्तोऽथोऽश्चनतिदाहाय ॥ १५ ॥ अथैनथ शिष्येन विभर्ति । इमे वै लोक
 पोऽग्निर्दिशः शिष्यं दिग्भिर्हामे लोकाः शक्नुवन्ति स्थातुं यच्छक्नुवन्ति
 च्छिष्यं दिग्भिरेवैवमेतद्विभर्ति पदुद्यामं भवति पद्दु विशो मौञ्जं विदुष्यं
 बन्धुर्मृदा दिग्धं तस्योऽप्योक्तोऽथोऽश्चनतिदाहाय ॥ १६ ॥ तस्याप एव
 अप्सु हीमे लोकाः प्रतिष्ठिता आदित्य आसज्जनमादित्ये हीमे लोका दिग्भि
 सक्ताः सयो हैतदेवं वेदैतेनैव रूपेणैतद्रूपं विभर्ति ॥ १७ ॥ यद्वेवैवमेतद्विभर्ति
 विभर्ति । संवत्सर एषोऽग्निर्धृतवः शिष्यमृतुभिर्हि संवत्सरः शक्नुवन्ति
 यच्छक्नुवन्ति तस्माच्छिष्यमृतुभिरेवैवमेतद्विभर्ति पदुद्यामं भवति पद्दु
 तस्याहोरात्रेऽएव प्रतिष्ठा । अहोरात्रयोर्ध्वं संवत्सरः प्रतिष्ठितश्चतुर्मा
 नं चन्द्रमासि द्वायथ संवत्सरश्चतुर्मासक्तः स यो हैतदेवं
 विभर्ति तस्य ह वाऽएष संवत्सरभूतो भवति य एवं वेद
 भवति य एवं न वेदित्यभिदेवतम् ॥ १९ ॥

स एनं जनयते स्वाधीः ॥ ३ ॥ विद्या तेऽअग्ने त्रेधा त्रयाणीति । अग्निर्वायु-
 रादित्य एतानि हास्य तानि त्रेधा त्रयाणि विद्या ते धाम विभृता पुरुवेति यदिदं
 बहुधा विद्वियते विद्या ते नाम परमं गुहा यदिति यविष्ठ इति वाऽअस्य तन्नाम
 परमं गुहा विद्या तमुत्सं यत आजगन्त्येत्यापो वाऽउत्सोऽद्भ्यो वाऽएष प्रथममा-
 जगाम ॥ ४ ॥ समुद्रे त्वा नृमणा अप्सवन्तरिति प्रजापतिर्वै नृमणा अप्सु त्वा प्रजापति
 गित्येतन्नृचक्षा ईधे दिवोऽअग्नऽउधन्निति प्रजापतिर्वै नृचक्षा आपो दिव ऊधस्त-
 तीये त्वा रुजसि तस्थिवाऽसमिति यौर्वै तृतीयं रुजोऽपामुपस्थे महिषा अवर्ध-
 क्षिति प्राणा वै महिषा दिवि त्वा प्राणा अवर्धक्षित्येतत् ॥ ५ ॥ ता एता एक-
 व्याख्यानाः । एतमेवाभि ता आग्नेय्यस्त्रिषुभस्ता यदाग्नेय्यस्तेनाग्निरथ यत्त्रिषुभो
 यदेकादश तेनेन्द्र ऐन्द्राग्नोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैर्वैनमेतदुपतिष्ठत
 इन्द्राग्नी वै सर्वे देवाः सर्वदेवत्योऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैर्वैनमे-
 तदुपतिष्ठते ॥ ६ ॥ यद्येव विष्णुकमवात्समे भवतः । विष्णुकमैर्वै प्रजापतिरसि
 लोकमसृजत वात्समेणाग्निं विष्णुकमैर्वै प्रजापतिरन्तरिक्षमसृजत वात्समेण वायुं
 विष्णुकमैर्वैऽ प्रजापतिर्विज्जमसृजत वात्समेणादित्यं विष्णुकमैर्वै प्रजापतिर्विशोऽ-
 मृजत वात्समेण चन्द्रमसं विष्णुकमैर्वै प्रजापतिर्भूतमसृजत वात्समेण भविष्यदि-
 ष्णुकमैर्वै प्रजापतिर्वित्तमसृजत वात्समेणाग्नां विष्णुकमैर्वै प्रजापतिरुहुरसृजत वा-
 त्समेण दधि विष्णुकमैर्वै प्रजापतिः पूर्वपक्षानमसृजत वात्समेणापरपक्षान्विष्णुक-
 मैर्वै प्रजापतिरधमासानसृजत वात्समेण मासान्विष्णुकमैर्वै प्रजापतिश्चतून्-
 सृजत वात्समेण संवत्सरं तद्याद्विष्णुकमवात्समे भवत एतदेव तेन सर्वं
 सृजते ॥ ७ ॥ यद्येव विष्णुकमवात्समे भवतः । विष्णुकमैर्वै प्रजापतिः स्वर्गं
 लोकमभिप्रायात्स एतदेवमानमपरयद्वात्समं तेनावात्यदुप्रदाहाय यद्धि युक्तं च
 विषुस्वने प्र तृष्यते तथैवतद्यजमानो विष्णुकमैरेव स्वर्गं लोकमभिप्रायाति वात्स-
 मेणावस्पति ॥ ८ ॥ स वै विष्णुकमान्क्रान्त्वा । अथ तदानीमेव वात्समेणोप-
 तिष्ठते यथा प्रयाणाय तदानीमेव विमुञ्चेत्तादृक्कदेवानां वै विधामनु मनुष्यास्त-
 स्माद् रेतुमुत् मानुषो प्रायः प्रयाणाय तदानीमेवावस्थाति ॥ ९ ॥ तत्राऽअहोरात्रे
 एव विष्णुकमा भवन्ति । अहोरात्रे वात्समप्रहोरात्रेऽएव तद्यात्यहोरात्रे क्षेम्यो
 भवति तस्माद् रेतुमुत् मानुषो प्रायोऽहोरात्रे यात्वाहोरात्रे क्षेम्यो भवति ॥ १० ॥
 ॥ वाऽअग्नेऽस्य संवत्सरस्य विष्णुकमान्क्रमने । अयं वात्समेणोपतिष्ठते मध्ये ॥

वत्स्यस्य स्वर्गो लोकः स यत्कृणीयोऽर्धात्क्रमेत न हैतत् स्वर्गं लोकमभि
 शप्नुयादथ यद्भूयोऽर्धात्पराद् हैतत् स्वर्गं लोकमतिप्रणश्येदथ यदर्थं क्रम
 ऽर्धमुपनिष्ठते तत्सम्प्राप्तिं स्वर्गं लोकमाप्त्वा विमुञ्चते ॥ ११ ॥ ताभ्यां वै वि
 र्यासमेति । यथा महान्तमध्वानं विप्रोक्तं समश्नुवीत् तादृक्तस्य वै पुरस्ताच्च
 परिष्ठाच्चोभे विष्णुक्रमवात्समे समस्यत्यहर्वै विष्णुक्रमा रात्रिर्वात्सप्रमेतद्वाऽइदं
 सर्वं प्रजापतिः प्रजनयिष्यंश्च प्रजनयित्वा चाहोरात्राभ्यामुभयतः पर्यगृह्णात्तत्
 तद्यजमान इदं सर्वं प्रजनयिष्यंश्च प्रजनयित्वा चाहोरात्राभ्यामुभयतः प
 गृह्णाति ॥ १२ ॥ तदाहुः । यदहर्विष्णुक्रमा रात्रिर्वात्सप्रमयोभे ऽएवाहन्भव
 न राज्यां कथमस्यापि राज्यां कृते भवत इत्येतद्वाऽएनेऽअदो वीक्षमाणः पुरस्त
 दपराह्ण्डभे समस्यतिरात्रिर्हैतद्यदपराह्ण्डोऽयैनेऽएतत्संनिवप्स्यन्नुपरिष्ठात्पूर्वाह्ण्डोऽ
 समस्यत्यहर्हैतद्यत्पूर्वाह्ण्ड एवमु हास्योभे ऽएवाहन्कृते भवत उभे राज्यात् ॥ १३ ॥
 स यदहः संनिवप्स्यन्स्पृष्ट । तदहः प्रातस्तृदिते ऽआदित्ये भूस्मैव मयममुद्वप
 भूस्मोदुप्य वाचं विसृजते वाचं विसृज्य समिधमादधाति समिधमाधाय भूस्म
 ऽभ्यवहरति यथैव तस्याभ्यवहरणं तथापादाय भूस्मनः प्रत्येत्योत्वायामोप्योप
 ण्ठेऽथ प्रायश्चित्ती करोति ॥ १४ ॥ स यदि विष्णुक्रमीयमहः स्पृष्ट । विष्
 क्रमान्क्रान्त्वा वात्समेणोपतिष्ठेताथ यदि वात्सप्रीयं वात्समेणोपस्थाय विष्
 क्रमान्क्रान्त्वा वात्सप्रमन्ततः कुर्याच्च विष्णुक्रमानन्ततः कुर्याद्यथा प्रयाय न
 मुञ्चेत्तादृक्तदथ यद्वात्सप्रमन्ततः करोति प्रतिष्ठा वै वात्समे यथा प्रतिष्ठापयेत्
 साययेत्तादृक्तस्माद् वात्सप्रमेवान्ततः कुर्यात् ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४
 [७. ४] ॥ सप्तमोऽध्यायः ॥ [४२.] ॥ ॥

वनीवाद्येतानि विभ्रदित्याहुः । देवारचासुराश्चोभये प्राजापत्या अस्प
 ते देवाश्चक्रमचरञ्जालममुरा आसंस्ते देवारचक्रेण चरन्त एतत्कर्मा
 ध्यक्रेण हि वै देवारचरन्त एतत्कर्मेपर्यस्तस्माद्नस एव पौरोडा
 यज्ञोऽप्यनमोऽग्नी ॥ १ ॥ स यो वनीवाद्यते । देवान्कर्मणैति दे
 हास्य कर्म कृतं भवत्यथ यो न वनीवाद्यतेऽसुरान्कर्मणेत्यसुर्योऽहास्य
 कृतं भवति ॥ २ ॥ तद्वैकऽध्याहुः । स्वयं वाऽप्य वनीवाहितो वि
 क्रमेर्वाऽप्य प्रयाति वात्समेणावस्यतीति न तथा विपादैवं वाऽयस्य तत्प्र

अथ सप्तमं कारणम् ॥

ओ३म् । गार्हपत्यं चेष्यन्पलाशशाखया व्युदूहति । अवस्यति हैतद्यद्गार्हपत्यं
विनोति पृ३३ वै के चाग्निचितोऽस्यामेव तेऽवसितान्स्तद्व्युदूहत्पवसितानेव तद्व्यु-
दूहति नेवसितानध्यवस्याजीति ॥ १ ॥ अपेतु वीत वि च सर्पतात इति । अप
चैवेत वि चेतु व्यु च सर्पतात इत्येतद्युऽवदरसर्पिणस्तानेतदाह येऽत्र स्थ पुराणा
ये च नूतना इति येऽत्र स्थ सनातना ये चाधुनातना इत्येतत् ॥ २ ॥ अदोद्यमोऽ-
वमानं पृथिव्या इति । यमो ह प्राऽअस्या अवमानस्येष्टे ॥ एतास्माऽअस्यामव-
मानं ददाति ॥ ४ ॥ अक्रान्तिं पितरो लोक्यस्याऽइति । क्षत्रं वै यमो विशः पि-
तरो यस्माऽव वै क्षत्रियो विशा संविद्वानोऽस्यामवमानं ददाति तत्सुदत्तं तथो
हास्मै क्षत्रं यमो विशा पितृभिः संविद्वानोऽस्यामवमानं ददाति ॥ ४ ॥ पलाश-
शाखया व्युदूहति । ग्रह्यं वै पलाशो ग्रह्यणैव तदवसितान् व्युदूहति मन्त्रेण ग्रह्य
वै मन्त्रो ग्रह्यणैव तदवसितान् व्युदूहति तामुदीचीमुदस्पति ॥ ५ ॥ शतम् ४०००॥
अधोपात्रिवपति । अयं वै लोको गार्हपत्यः पशव ऊपा अस्मिस्तुल्लोके पशू-
न्दधाति तस्माद्विमेऽस्मिलोके पशवः ॥ ६ ॥ एधेयोपात्रिवपति । मज्जापातिः मज्जा
असृजत ता तानोन्वा असृजत तान समज्जानत सोऽकामपत संजानीराप्ति ताः
समानोन्वा अकरोत्तासापूषानुत्पमकरोत्ताः समज्जानत तस्मादुत्पेतुर्हि समानोन्वाः
सपेय जानते देवैः समानोन्वोऽसानीत्यु वै यजते यो यजते तद्यदूपात्रिवपाति दे-
वैरेव तत्समानोन्वो भवति ॥ ७ ॥ संजानमसीति । समज्जानत धेतुन कामधरण-
मिति पशवो वाऽऊपाः पशवः कामधरणं मयि ते कामधरणं भूपाद्विति मयि ते
पशवो भूपासृष्टिपेतर्चः सर्व गार्हपत्यं प्रच्छादयति योनिर्वै गार्हपत्या त्रिनिदन्व-
पूषाः सर्वा तद्योनिमुन्वेन प्रच्छादयति ॥ ८ ॥ अथ मिदना निवपति । अग्नेरु-
द्वैवानरस्य भस्म यत्सुकता अग्निमु वाऽपतं वैश्वानरं चेष्यन्भवति न वाऽअ-
ग्निः एवं भस्मानिदरत्यनविदाशय ॥ ९ ॥ एधेव मिदना निवपति । अग्नेरुद्वै-

यानरस्य रेतो यस्मिन्मिता अग्निमुवाऽएतं वैश्वानरं चेष्टन्भवति न वाऽअरेतस्का-
 रं चन विक्रियतेऽस्माद्वेतसोऽधि विक्रियाताऽइति ॥ १० ॥ अग्नेर्भस्मास्पनेः
 रीपमसीति । यातयाम वाऽअग्नेर्भस्मायातयाम्न्यः सिक्ता आयातयामेवैनदे-
 त्करोति ताभिः सर्वं गार्हपत्यं प्रच्छादयति योनिर्वै गार्हपत्या चिती रेतः सि-
 क्ताः सर्वस्यां तद्योनौ रेतो दधाति ॥ ११ ॥ अथैनं पारिथिजिः परिश्रयाति । योनिर्वै
 रिधित इदमेवैत द्वे तः सिक्तं योन्या परिगृह्णाति तस्माद्योन्या रेतः सिक्तं परिगृह्णा-
 ॥ १२ ॥ यद्वैैनं पारिथिजिः परिश्रयाति । अयं वै लोको गार्हपत्य आपः परिधित इमं तं
 नोक्तुमिहः परितनोति समुद्रेण हैनं तत्परितनोति सर्वतस्तस्मादिमं लोक्तुं सर्वतः
 समुद्रः पर्येति दक्षिणावृत्तस्मादिमं लोक्तुं दक्षिणावृत्तसमुद्रः पर्येति स्वातेन तस्मा-
 दिमं लोक्तुं स्वातेन समुद्रः पर्येति ॥ १३ ॥ चित स्थेति । चित्नोति क्षेत्राः परिचि-
 त स्थिति परि येनाश्चित्तोत्पूर्वाचितः श्रवध्वमित्पूर्वा उपदधदाह तस्मादूर्ध्व एव
 समुद्रो विनतेऽयं यत्तिरुद्धीरूपदध्यात्मकृद्धैवेदं सर्वं समुद्रो निर्मज्यास्त मा-
 दयत्यगन्ता आपो न सूददोहमाधिवदाति ॥ १४ ॥ अस्थीनि वै परिधिताः ।
 माणः सूददोह न वाऽअस्थिषु प्राणोऽस्त्येकेन यजुषा बहीरिष्टका उपदधात्येक-
 ॥ १५ ॥ येनद्वं पदाशेऽयं यद्वह्वयः परिधितो भवन्ति बह्वयो आपः ॥ १६ ॥ तत्रै
 योनिः परिधितः । उज्यमृषा रेतः सिक्ता आद्याः परिधितो भवन्त्यन्तरऽङ्गा
 प्राजा हि योनिर्गन्तमृत्तं वाऽऽङ्गा भवन्त्यन्तराः सिक्ता आद्याः युज्यमृत्तरथैरेत
 पतेभ्यो वै ज्ञापमानो जायते तेभ्य एवैनमेतज्जनयति ॥ १७ ॥ अथैनमृताधिनोवि ।
 इदंमृतेनैतः सिक्तं विक्रियते तस्माद्योनी रेतः सिक्तं विक्रियते ॥ १८ ॥ स
 अयः प्रावीरूपदधानि । हे पदयानिर्गद्व्या द्वे पुरस्ताच्चयाश्चतस्रः प्राचीरूपद-
 धानि तु आन्वा तद्यनारयनयो भवन्ति अनुविंशो दयमात्माथ ये पथात्ते मरुथी
 ये पुरस्तात्ता वाहृ यत्र वाऽआन्वा तुदेन शिरः ॥ १९ ॥ तं वाऽएतम् । अय
 पञ्चदशानि विद्वानि यादव्यो योनी रेतो विक्रियते तादृज्जायते तद्यदेतमत्र प-
 ॥ २० ॥ तं वै पञ्चद-
 ॥ २१ ॥ तं वै पञ्चद-
 ॥ २२ ॥ तं वै पञ्चद-
 ॥ २३ ॥ तं वै पञ्चद-
 ॥ २४ ॥ तं वै पञ्चद-
 ॥ २५ ॥ तं वै पञ्चद-
 ॥ २६ ॥ तं वै पञ्चद-
 ॥ २७ ॥ तं वै पञ्चद-
 ॥ २८ ॥ तं वै पञ्चद-
 ॥ २९ ॥ तं वै पञ्चद-
 ॥ ३० ॥ तं वै पञ्चद-

नेतृया समिधा तथैवैनमयमेतदोषिवाधिसमुपरिष्ठादन्नेन प्रीणात्येतया समि-
 या ॥ १३ ॥ अथ प्रायमग्निर्भरतस्य शृण्वऽइति । प्रजापतिर्वै भरतः स हीदध
 सर्वं विधितिं वि यत्सूर्यो न रोचते बृहद्वा इति वि यत्सूर्य-इव रोचते बृहद्भो
 इत्येतदधि यः पुरुं पृतनासु तस्थाविति पुरुर्हं नामासुररक्षसमास तमग्निः पृतना-
 स्वभित्तौ दीद्याय वृज्योऽअतिथिः शिवो न इति द्वीप्यमानो देवोऽतिथिः शिवो
 न इत्येतद्विस्थितवत्या वसत्यै धनं तस्थापयति ॥ १४ ॥ अथातः सम्पदेव । स-
 मिधं प्रथमेनादधात्पुनश्चक्षत्येकेन प्रयात्येकेनाक्षपेकेनानुमन्त्रयते समिधमेव पञ्चमे-
 नादधाति तत्पञ्च पञ्चचितिकोऽग्निः पञ्चऽर्त्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्याधान-
 ग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तद्भवति ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [८. १.] ॥

अथातोऽभस्मन एवाभ्यवहरणस्य । देवा वाऽएतदग्रे भस्मोदवपुंस्तेऽभ्युवन्त्यदि
 वाऽइवमित्येव सदात्मानमाभिसंस्करिष्यामहे मर्त्याः कुण्वा अनपहतपाप्मानो
 भविष्यामो यद्यु परावप्यामो यदन्नाग्नेयं वहिर्धा तदग्नेः करिष्याम उप तज्जा-
 नीत यथेदं करवाप्तेति तेऽभ्युवन्त्येवमिति चितिमिच्छतेति वाच तदभ्युवन्तदि-
 च्छत यथेदं करवाप्तेति ॥ १ ॥ ते चेतुयमानाः एतदपरयजपु एवैनदभ्यवहरामापो
 वाऽअस्य सर्वस्य प्रतिष्ठा तद्यज्ञस्य सर्वस्य प्रतिष्ठा तदेनत्प्रतिष्ठाप्य यदन्नाग्नेयं
 तदद्भ्योऽधि जनयाम इति तदुपोऽभ्युवाहरंस्तथैवैनदयमेतदुपोऽभ्यवहरति ॥ २ ॥
 आपो देवाः ॥ प्रतिष्ठन्तीति भस्मैतत्सोने कुण्ध्वधं सुराऽउ लोकऽइति जगं
 वाऽएतद्यातयाम भवति तदेतदाह आभिष्टुष्टनल्लोके कुरुध्वामिति तस्मै नमन्तां
 जनय इत्यापो वै जनयोऽद्भ्यो हीदध सर्वं जायते सुपत्नीरित्यग्निना वाऽआपः
 सुपत्न्यो मातेव पुत्रं विभृताप्स्तेनर्द्धिति यथा माता पुत्रपुत्रश्चे विभृतादेवैसेत्तद्विभृते-
 यंतव ॥ ३ ॥ अप्सवग्ने समिधेवेति । अप्सवग्ने योनिष्ठेत्येतस्मै पथीरुनुरुध्यसऽ-
 इत्योपधीर्लोपोऽनुरुध्यते गर्भे सञ्जायसे पुनरिति गर्भे खेप सञ्जायते पुनर्गर्भोऽअस्यो-
 पधीर्नां गर्भो वनस्पतीनां गर्भो विश्वस्य भूतस्याग्ने गर्भोऽअश्वामसीति तदेनमस्य
 सर्वस्य गर्भं करोति ॥ ४ ॥ त्रिधिरभ्यवहरति । त्रिवृदग्निर्याधानग्निर्यावत्यस्य मात्रा
 तावत्तदेनदेतदभ्यवहरत्येकेनाग्रेऽथ ब्राह्म्या ब्राह्म्या वागोऽथैकेन द्विस्तु कृत्वोऽभ्यवह-
 रति तथे हिपादाः पशवस्तैरैवैनदेतदभ्यवहरति ॥ ५ ॥ अधाणादधे । तद्यदन्नाग्नेयं
 तदेतदद्भ्योऽधि जनयत्यनयानया वै भेषजं क्रियतेऽन्यैवैनमेतत्सम्भरति प्रसवधे-

मिन्मिन्मिन् भवति ॥ २१ ॥ अथथ सोऽग्निः । एस्मिन्मोमग्निः सुतं दधः
इत्ययं वै लोको गार्हपत्य आपः सोमः सुतोऽस्मिन्मोमलोकेऽप इन्द्रोऽथ जठं
चावशान इति मध्ये वै जठरं सहस्रियं वाजमस्यं न ममिमित्वापो वै सहीज्यं
वाजः ससवान्मन्मन्स्तूयसे जातवेद इति चिः मन्मन्मन्मन् जातवेद इत्येतत्
॥ २२ ॥ अग्ने यत्ते दिवि वृचं इति । आदित्यो वाऽअस्य दिवि वृचः पृथि
व्याभिरपयमग्निः पृथिव्यां यदोषधीष्वप्स्वा यज्ञेति य एषोपधिषु चाप्सु चाग्निः
स्तेतदाह येनान्तरेक्षमुवाततन्वति वायुः स त्वेपः स भानुरर्णवो नृचक्षा इति
महान्तस्म भानुर्णवो नृचक्षा इत्येतत् ॥ २३ ॥ अग्ने दिवोऽश्न्यर्णमृच्छा जिगासीनि । आ
वाऽअस्य दिवोऽणस्ता एष धूपेनाचैत्युच्छा देवाँ ॥ २४ ॥ ऊथिपे धिष्णवा यऽइति माण
वै देवा धिष्णवास्ते हि सर्वा धिय इष्णन्ति या रोचन्ते पदस्तात्सूर्यस्य याश्चावस्त
दुपतिष्ठन्तः श्रुतः इति रोचन्ते इति नामैष लोको यत्रैष एतत्तयति तथ्यावचैतं पं
णापो याश्चावरेण ता एतदाह ॥ २४ ॥ पुरीष्यासोऽअग्नय इति । पशव्याः
अतएव इत्येतत्तानावरेणः सजोपन इति प्रायणरूपं प्रायणं धेयुदग्नेर्धवाहप
जुपन्तां यजुमद्गोऽनभीवा इषो महीरिति जुपन्तां यजुमद्गोऽनशनाया इ
महीरित्येतत् ॥ २५ ॥ नानोपदधाति । ये नानाकाया आत्मन्तास्तदधाति सकृत्
दपत्येकं तदात्मनं करोति मूददोहमाभिवदति प्राणो वै मूददोहाः प्राणेनेव न
तेरन्तनोति सं दधाति ॥ २६ ॥ अथ जग्ने परीत्य । उत्तरा दक्षिणामीनोऽपर
दक्षिणामग्रेऽउपदधातीदामग्ने पुरुषं सधं सन्नि मोरिति पशवे वाऽइहा पशू
मेवास्माऽएतामाशुपमाशास्ते शश्वत्तमथ ह्यवानाय साधेति यजमानो वै ह्य
स्याधः मूनुस्तनयो विजोवेति प्रजा वै सतृग्ने मा ते मुमतिर्धरास्मे इत्यादि
माशास्ते ॥ २७ ॥ अथोत्तराय । अथ ते योनिश्चत्त्रिया यतो नानोऽयरोच
इत्यथ ते योनिश्चत्त्रियः सनातनो यतो नानोऽदीप्यथा इत्येतत् नानुन्नमः
रोहया नो वर्जया रयिमिति यथैव यजुस्तथा वन्तुः ॥ २८ ॥ मरुध्यावस्येते
नानोपदधाति नाना मादयनि नाना मूददोहमाभिवदति नाना री ये मरुध्या
भवतो ह रीये मरुध्या पदवाऽपदधानि पदवादीये मरुध्यावप्राभ्याधं मधं
भवन एतध रीये मरुध्यावप्राभ्याधं मधं स्पृष्टे ॥ २९ ॥ अथ तेनर
परीत्य । दक्षिणं बुद्धदामीनः पूर्वोदत्तगन्धऽउपदधानि त्रिदनि त्रया
तयादिरस्त्वध्या मादेत्यथ दक्षिणां पगिदनि त्रया देवतादिरस्त्वध्या

ना योनिमपश्च पृथिवीमग्नऽहति मसद्यो ह्येष भस्मना योनिमपश्च पृथिवीं च
 वति सध्रमृज्य मातृभिष्टं ष्योतिष्मान्पुनरासद इत्येतत्पुनरासद्य मदनं पुनर
 सह रय्येत्येतेन मा सर्वेणाभिनिवर्तस्वेत्येतत् ॥ ६ ॥ चतुर्भिर्गुदत्ते । तं
 तुष्पादाः पशवस्तैरेवैनमेतत्सम्भरत्यथोऽन्नं वै पशवोऽन्नेनैवैनमेतत्सम्भा
 भिरभ्यवहरति तत्सप्त सप्तचितिकोऽग्निः सप्तऽर्तवः संवत्सरोऽग्निर्गोर्वाग्निर्ग
 वत्स्यस्य मात्रा तावत्तद्भवति ॥ ७ ॥ अपादाय भस्मनः प्रत्येत्य । उखायामोष्णो
 षष्ठऽएतद्वाऽएतद्वधायथं करोति युद्गिन्मपोऽभ्यवहरति तस्माऽप्येतद्भिर्गु
 द्हेऽसायाऽआग्नेयीभ्यामग्नयऽप्येतन्निहनुते बुद्धवतीभ्यां यथैवास्त्येतद्भिर्गु
 द्धोऽपेत ॥ ८ ॥ बोधा मेऽअस्य वचसो पविष्टयेति । बोध मेऽस्य वचसो पविष्टये
 ति त्वोऽअनु त्वो गृणातीति पीयत्येकोऽन्वेको गृणाति वन्वागृष्टे तन्वं वन्दे
 ग्नऽहति वन्दिता तेऽहं तन्वं वन्देग्नऽहत्येतत्स बोधि सूरिर्मोघवा वसुपते वसुद
 न युयोध्यस्मद्द्वेपाऽसीति यथैवास्माद्द्वेपाऽसि युयादेवमेतदाह द्वाभ्यामु
 षष्ठे गायत्र्या च त्रिष्टुभा च तस्योक्तो वन्धुः ॥ ९ ॥ तानि नव भवन्ति
 व दिशो दिशोऽग्निर्नैव प्राणाः प्राणाः अग्निर्यावानग्निर्यावत्स्य मात्रा ताव
 वति ॥ १० ॥ अथ प्रायश्चित्ती करोति । सर्वेभ्यो वाऽएष एतं कामेभ्य अ
 चे तद्यदेवास्यात्र कामानां व्यवच्छिद्यतेऽन्नावपोऽभ्यवह्रियमाणे तदेवैतत्सं
 ाति मंदधात्पुत्रे प्रायश्चित्ती करोति येऽएवाग्नावनुगते तस्योक्तो वन्धुः ॥ ११ ॥
 तानि दश भवन्ति । दशाक्षरा विराद्विरादग्निर्दश दिशो दिशोऽग्निर्द
 ाणाः प्राणा अग्निर्यावानग्निर्यावत्स्य मात्रा तावत्तद्भवति ॥ १२ ॥ ॥
 प्रणम ॥ १ ॥ [८. २.] ॥ पञ्चमः प्रपाठकः । कण्डिकासंख्या १०२
 षष्ठमोऽध्यायः [४३.] अस्मिन्काण्डे कण्डिका संख्या ५३० ॥

इति माध्यान्दिनीये शतपथब्राह्मणे उक्तासम्भरणनाम षष्ठं काण्डं समाप्तम् ॥

वेति ॥ ३०॥ वाहूऽयस्येते । ते नानोपश्रयाति नाना सादयति नाना मृदोह्मा-
 धिवदाति नाना भीमौ वाहू ये भवतो यौ हीमौ वाहू पूर्वाद्दऽउपदधाति पुस्ता-
 दीमौ वाहूऽयग्राभ्याथ मथ स्पृष्टे भवत एवथ हीमौ वाहूऽयग्राभ्याथ मथ
 स्पृष्टौ स वाऽऽतीमाऽउपदधातीतीमेऽऽतीमे तदन्तिष्ठावृत्तद्धि देवत्रा ॥ ३१ ॥
 अष्टाविष्टका उपदधाती । अष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्गवानग्निर्गवत्यस्य
 मात्रा तावन्तमेवैनमेतद्धिनोति पञ्चकृत्वः सादयति पञ्चचितिकोऽग्निः पञ्चर्तव
 संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्गवानग्निर्गवत्यस्य मात्रा तावन्तमेवैनमेतद्धिनोत्यष्टा-
 विष्टकाः पञ्च कृत्वः सादयति तत्तृयोदश त्रयोदश मासाः संवत्सरखयोदशाने-
 विचतिपुरीषाणि यावानग्निर्गवत्यस्य मात्रा तावत्तद्ववति ॥ ३२॥ अथ लोकमृ-
 णामुपदधाति । तस्या उपरि बन्धुस्तिस्रः पूर्वास्त्रिदृग्निर्गवानग्निर्गवत्यस्य मात्रा
 तावन्तमेवैनमेतद्धिनोति दशोत्तरास्तासामुपरि बन्धुर्द्वे वामेऽथ दशार्थकामेवथ हि
 चितिं चिन्वन्ति ताखयोदश सम्पद्यन्ते तस्योक्तो बन्धुः ॥ ३३ ॥ ता उभय्य ए-
 कविथशतिः सम्पद्यन्ते । द्वादश मासाः पञ्चर्तवख्य इमे लोका असावादित्य
 एकविथशोऽमुं तदादित्यमस्मिन्नग्नौ प्रतिष्ठापयति ॥ ३४ ॥ एकविथशतिर्वै
 परिश्रितः । द्वादश मासाः पञ्चर्तवख्य इमे लोका अयमग्निरमुतोऽध्येकविथश
 इमं तदग्निममुष्मिन्नादित्ये प्रतिष्ठापयति तद्यदेता एवमुपदधात्येतावेवैतद्वन्योऽन्य-
 स्मिन्प्रतिष्ठापयति तायेतावन्योऽन्यस्मिन्प्रतिष्ठितौ तौ वाऽएतावत्र द्वावेकविथशौ
 सम्पादयत्यत्र ह्येवमौ तदोभौ भवत आहवनीयश्च गार्हपत्यश्च ॥ ३५॥ अथ पुरीषं निव-
 पति । तस्योपरि बन्धुस्तृचात्वालवेलाया आहरत्यग्निरेप यच्चात्वालस्तयो हास्यै-
 तदाग्नेयमेव भवति सा समन्विला स्यात्तस्योक्तो बन्धुः ॥ ३६ ॥ व्याममात्री
 भवति । व्याममात्रो वै पुरुषः पुरुषः प्रजापतिः प्रजापतिरग्निरात्मसंमितां तद्यो-
 निं करोति परिमण्डला भवति परिमण्डला हि योन्निरुथोऽअयं वै लोको गार्हप-
 त्य परिमण्डल उ वाऽअयं लोकः ॥ ३७ ॥ अप्रैनौ संनिवपति । संज्ञामेवाभ्या-
 मेतत्करोति समितथ संकल्पेथाथ सं वां मनाथसि सं व्रताग्ने त्वं पुरीष्यो भवतं
 नः समनसाविति शमुनत्येवैनावेतद्विथसायै यथा नान्योऽन्यथ हिथस्याताम्
 ॥ ३८ ॥ चतुर्भिः संनिवपति । तये चतुष्पदाः पशवस्तैरेवाभ्यामेतत्संज्ञां करो-
 त्यथोऽअन्नं वै पशवोऽन्नेनैवाभ्यामेतत्संज्ञां करोति ॥ ३९ ॥ तां न रिक्तामवेचेत
 नेद्रिक्तामवेत्ताऽऽति यद्रिक्तामवेचेत असेत हैनम् ॥ ४० ॥ अथास्याथ सिकता

[illegible]

आवपति । अग्नेरेतद्वैश्वानरस्य रेतो यस्मिन्कृता अग्निमेवास्यामेतद्वैश्वानरः रेतो
भूतः सिञ्चति सा समम्बिला स्यात्तस्योक्तो बन्धुः ॥ ४१ ॥ अथैनं विमुञ्चति ।
अप्रदाहाय यदि युक्तं न विमुच्यते प्र तद्बलतऽएतद्धाऽएतद्युक्ता रेतोऽभार्षितम-
ग्निं तमत्राजीजनदथापरं धत्ते योपा वाऽउखा तस्माद्यदा योपा पूर्वः रेतः प्र-
जनयत्यथापरं धत्ते ॥ ४२ ॥ मातेव पुत्रं पृथिवी पुरीष्यमिति । मातेव पुत्रं पृथिवी
पशव्यमित्येतदग्निः स्वे योनावभारुखेत्यग्निः स्वे योनावभार्षीदुखेत्येततां वि-
श्वेदेवैर्वर्तुभिः संविदानः प्रजापतिर्विश्वकर्मा विमुञ्चति त्वृतवो वै विश्वे देवा-
स्तदेनां विश्वेदेवैर्वर्तुभिः संविदानः प्रजापतिर्विश्वकर्मा विमुञ्चति तामुत्तरतोऽ-
ग्नेर्निदधात्यरत्निमात्रे तस्योक्तो बन्धुः ॥ ४३ ॥ अथास्यां पय आनयति । एत-
द्वाऽएतद्वेतो धत्ते पयो धत्ते योपा वाऽउखा तस्माद्यदा योपा रेतो धत्तेऽथ पयो
धत्तेऽधराः सिकता भ्रवन्त्युत्तरं पयोऽधरः हि रेत उत्तरं पयस्तन्मध्यऽआनयति
यथा तस्मिन् पुरुषशीर्षमुपदध्यात् ॥ ४४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत । स प्रजाः सृष्ट्वा सर्वमाजिमित्वा व्यसृष्ट सत तस्मा-
द्विस्रस्तात्माणो मध्यत उदक्रामद्वयास्माद्वीर्यमुदक्रामत्तस्मिन्नुत्क्रान्तेऽपद्यत तस्मा-
त्पक्षाऽन्नमस्रवद्यच्चक्षुरध्यशेत तस्मादस्थान्नमस्रवन्नो देह तर्हि का चत् प्रति-
ष्ठास ॥ १ ॥ ते देवा अभुवन् । वाऽऽतोऽन्या प्रतिष्ठास्तीममेव पितरं प्रजापतिं
संस्करवाम सैव न प्रतिष्ठा भविष्यतीति ॥ २ ॥ तेऽग्निमभुवन् । न वाऽऽतोऽ-
न्या प्रतिष्ठास्ति त्वयीमं पितरं प्रजापतिं संस्करवाम सैव नः प्रतिष्ठा भविष्य-
तीति किं मे ततो भविष्यतीति ॥ ३ ॥ तेऽभुवन् । अन्नं वाऽअयं प्रजापतिस्त्यु-
न्मुखा एतदन्नमदाम त्वन्मुखानां न एषोऽन्नमसदिति तथेति तस्मादेवा अग्निमुखा
अन्नमदन्ति यस्यै हि कस्यै च देवतायै जुहत्यग्नावेव जुहत्यग्निमुखा हि तदेवा
अन्नमकुर्वत ॥ ४ ॥ स योऽस्मात्प्राणो मध्यत उदक्रामत् । अयमेव स वायु-
योऽयं प्रवतेऽथ यदस्माद्वीर्यमुदक्रामदसौ स आदित्योऽथ यदस्मादन्नमस्रवद्यद्वेव
संवत्सरेऽन्नं तत्तत् ॥ ५ ॥ तं देवा अग्नौ प्रावृजन् । तद्य एनं प्रवृक्तमाग्निराशो-
हद्य एवास्मात् प्राणो मध्यत उदक्रामत् एवैनं स आपद्यत तमस्मिन्नदधुरथ
यदस्माद्वीर्यमुदक्रामत्तदस्मिन्नदधुरथ यदस्मादन्नमस्रवद्यदस्मिन्नदधुस्तथ सर्वं
कृत्स्नं संस्कृत्योर्ध्वमुदश्रयंस्तथं तमुदश्रयन्निमे स लोकाः ॥ ६ ॥ तस्यायमेव

पुरस्तादन्नमदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतत्संस्कारिष्यन्पुरस्तादन्नं दधाति ॥ ७ ॥ स
 वाऽआत्मानमेव विकृपति । न पक्षपुच्छान्यात्मंस्तदन्नं दधाति यदुवाऽआत्मदन्नं
 घीयते तदात्मानमवति तत्पक्षपुच्छान्यथ यत्पक्षपुच्छेषु नैव तदात्मानमवति न प-
 क्षपुच्छानि ॥ ८ ॥ स दक्षिणार्धेनाग्नेः । अन्तरेण परिश्रितः प्रार्ची प्रथमाध
 मीतां कृपति शुनध सु फाला विकृपन्तु भूमिध शुनं कीनाशा अभियन्तु वाहैरिति
 शुनध शुनमिति यद्वे समृद्धं तच्छुनध समर्थयत्येवैनामेतत् ॥ ९ ॥ अथ जघना-
 र्धेनोदीचीम् । घृतेन सीता मधुना समज्यतामिति यथैव यजुस्तथा बन्धुर्विश्वेदेवै-
 रनुमता मरुद्भिरिति विश्वे च वै देवा मरुतश्च वर्षस्थेशतऽऊर्जस्वती पयसा पि-
 न्वमानेति रसो वै पय ऊर्जस्वती रसेनान्नेन पिब्वमानेत्येतदस्मान्त्सीते पय-
 साभ्याववृत्स्वत्यस्मान्त्सीते रसेनाभ्याववृत्स्वेत्येतत् ॥ १० ॥ अथोत्तरार्धेन प्रा-
 चीम् । लाङ्गलं पवीरवदिति लाङ्गलध रयिमदित्येतत्सुशेवध सोमपित्सर्वि-
 स्थन्नं वै सोमस्तद्वृषपति गामविं प्रफुर्व्यं च पीवरीं प्रस्थावद्रथग्राहनमित्येतद्धि सर्वध
 सीतोवृषपति ॥ ११ ॥ अथ पूर्वार्धेन दक्षिणाम । कामं कामदुघे घुच्व मित्राय वरुणाय
 च । इन्द्रायाशिवभ्यां पूष्णे प्रजाभ्य ओषधीभ्य इति सर्वदेवत्या वै कृपिरेताभ्यो
 देवताभ्यः सर्वान्क्रामान्धुक्चेत्येतदित्यग्रे कृपत्यथेति अथेत्यथेति तदक्षिणावृ-
 चद्धि देवत्रा ॥ १२ ॥ चतस्रः सीता यजुषा कृपति । तद्यच्चतमूपु दिक्चवन्नं तद-
 स्मिन्नेदधाति तद्वै यजुषाद्धा वै तद्यजुर्दो तद्यदिमा विशः ॥ १३ ॥ अथात्मानं
 विकृपति । तद्यदेव संवत्सरेऽन्नं तदस्मिन्नेतदधाति तूष्णीमनिरुक्तं वै तद्यत्तूष्णीध
 सर्वं वाऽअनिरुक्तध सर्वेणैवास्मिन्नेतदन्नं दधातीत्यग्रे कृपत्यथेति अथेत्यथेति
 तदक्षिणावृचद्धि देवत्रा ॥ १४ ॥ तिस्रस्तस्रः सीताः कृपति । त्रिवृदग्निर्यावा-
 नग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदन्नं दधाति ॥ १५ ॥ द्वादश सीतास्तू-
 ष्णीं कृपति । द्वादश ग्रामाः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा
 तावतैवास्मिन्नेतदन्नं दधाति ॥ १६ ॥ ता उग्रस्यः षोडश सम्पद्यन्ते । षोडशकलः प्रजा-
 पतिः पञ्चापतिरग्निरात्समितमेवास्मिन्नेतदन्नं दधाति यदुवाऽआत्समितमन्नं तदेवति
 तन्नं दिनस्ति यद्भूयां दिनस्ति तद्यत्कृनीयो न तदेवति ॥ १७ ॥ यद्वै न विकृपति ।
 एतद्वाऽअस्मिन्देवाः संस्कारिष्यन्तः पुरस्तात्पाणानदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतत्संस्क-
 रिष्यन्पुरस्तात्पाणान्दधाति लेखा भवन्ति लेखासु हीमे प्राणाः ॥ १८ ॥ शतम्
 ४१०० ॥ ॥ चतस्रः सीता यजुषा कृपति । तद्यग्ने शीर्षधत्वारो निरुक्ताः

लोकः प्रतिष्ठा । अथ योऽस्मिंल्लोकेऽग्निः सोऽस्यवाहप्राणोथास्यान्तरिक्षमात्मन्
 योऽन्तरिक्षे वायुर्य एवायमात्मन्प्राणः सोऽस्य स द्यौरेवास्य शिरः सूर्याचन्द्र-
 मसौ चक्षुषी यच्चक्षुरध्यशेत स चन्द्रमास्तस्मात्स मीलिततरोऽन्नं हि तस्मा-
 दस्रवत् ॥ ७ ॥ तदेवा वै सा प्रतिष्ठा । यां तदेवाः समस्कुर्वन्तमैवेयमद्यापि प्रति-
 ष्ठा सोऽएवाप्यतोऽधि भविता ॥ ८ ॥ स यः स प्रजापतिर्व्यधसत अयमेव स
 योऽयमार्गश्चीयते तद्यदेपोऽस्वा रिक्ता शेते पुरा प्रवर्जनाद्यथैव तत्प्रजापतिरुत्क्रान्ते
 प्राणऽवत्क्रान्ते वीर्ये क्षुतेऽन्ने रिक्तोऽशयदेनदस्य तद्रूपम् ॥ ९ ॥ तामग्नौ प्रवृ-
 णक्ति । यथैवैनमहो देवाः प्रवृज्जस्तथ एनां प्रवृक्तामग्निरारुहति य एवास्मात्स
 प्राणो मध्यत उदक्रामत्स एवैनं स आपद्यते तमस्मिन्दधात्यथ यद्रुक्मं प्रतिमुच्य
 विभर्ति यदेवास्माद्वीर्यमुदक्रामत्तदस्मिन्दधात्यथ याः समिध आदधाति यदेवास्मा-
 दन्नमस्रवत्तदस्मिन्दधाति ॥ १० ॥ ता वै सायं प्रातरादधाति । अह्नश्च हि
 तद्वात्रेऽन्नमस्रवत्तान्येतानि सर्वस्मिन्नेव संवत्सरेऽस्युः संवत्सरो हि स प्रजाप-
 तिर्यस्मात्तान्युदक्रामत्तदस्मिन्दन्नेतत्सर्वस्मिन्नेव सर्वं दधाति यस्मिन्हास्यैतदतो
 न कुर्यान्न हास्य तस्मिन्नेतदधात्रासंवत्सरभूतस्येत्तकेण च न भवितुव्यमिति ह
 स्माह ग्रामकक्षायणो जेदिमं पितरं प्रजापतिं विद्यमानं पुर्यानीति तथैव संवत्सर
 सर्वं कृत्स्नं संस्कृत्योर्ध्वमुच्छ्रयति यथैवैनमहो देवा उदश्रयन् ॥ ११ ॥ तस्य
 गार्हपत्य एवायं लोकः । अथ यो गार्हपत्येऽग्निर्य एवायमस्मिंल्लोकेऽग्निः सोऽस्य
 सोऽथ यदन्तराहवनीयं च गार्हपत्यं च तदन्तरिक्षमुथ य आग्नीध्रीयेऽग्निर्य ए-
 वायमन्तरिक्षे वायुः सोऽस्य स आहवनीय एव द्यौरथ य आहवनीयेऽग्निस्तौ
 सूर्याचन्द्रमसौ सोऽस्यैष आत्मेव ॥ १२ ॥ तस्य शिर एवाहवनीयः । अथ य आ-
 हवनीयेऽग्निर्य एवायं शीर्षन्प्राणः सोऽस्य स तद्यत्स पक्षपुच्छवान्भवति पक्ष-
 पुच्छवान्पक्षयथैव शीर्षन्प्राणश्चक्षुः शिरो दक्षिणं आत्रं दक्षिणः पक्ष उत्तरं
 धोत्रमुत्तरः पक्षः प्राणो मध्यमात्मा वाक्पुच्छं प्रतिष्ठा तद्यत्प्राणा वाचात्रं जग्वा
 प्रतिष्ठन्ति तस्माद्वाक्पुच्छं प्रतिष्ठा ॥ १३ ॥ अथ यदन्तराहवनीयं च गार्हपत्यं
 च । स आग्नाय य आग्नाध्रीयेऽग्निर्य एवायमन्तरात्मन्प्राणः सोऽस्य स प्रतिष्ठे-
 वास्य गार्हपत्योऽथ यो गार्हपत्येऽग्निः सोऽस्यावाहप्राणः ॥ १४ ॥ तथै-
 र्द्वे विहितं चिन्वन्ति । त्रयो वाऽह्येऽवाञ्चः प्राणा इति न तथा कुर्याद्विति
 ने रेचन्येऽविध्यं सम्पदमयोऽअनुष्टुप्सम्पदमयो वृद्धीसम्पदं ये तथा

पूर्वन्त्येकं छेवैतद्भूयं योनिरेव प्रजातिरेव यदेतेऽवाञ्चः प्राणा यदि मूत्रं करो-
 ते यत्पुरीषं प्रैव तज्जायते ॥ १५ ॥ अथातः सम्पदेत् । एकविंशतिरिष्टका-
 इव यजुष्यपि तत्रिंशत्स्मादनं च सूददोहाश्च तद्वात्रिंशदद्वात्रिंशदक्षरा-
 णुष्टुमैपानुष्टुम् ॥ १६ ॥ एकविंशतिर्वैव परिश्रितः । यजुर्द्वाविंशं व्यदूहनस्य
 यजुर्द्वयं यजुश्च सिकताश्च यजुश्च पुरीषं च यजुश्च चतुर्भिः संनिवपति वि-
 ष्ववति पञ्चयेन तत्तस्त्रिभिरियं द्वात्रिंशदक्षरानुष्टुमैपानुष्टुम् ॥ १७ ॥ अथैते द्वे यजुषी ।
 सोऽअनुष्टुव वाग्वाऽअनुष्टुमदिदं द्वयं वाचो रूपं दैवं च मानुषं चोच्चैश्च श-
 तैश्च तदेते द्वे ॥ १८ ॥ ता वाऽपतीस्त्रिंशोऽनुष्टुभः । चित् एष गार्हपत्यस्तद्यदे-
 ता अत्र त्रिंशोऽनुष्टुभः सम्पादयन्त्यत्र छेवं तदा सर्वे लोका भवन्ति ततोऽन्यत-
 रां द्वात्रिंशदक्षरामनुष्टुभमाहवनीयं हरन्ति ॥ आहवनीयः सा द्यौस्तच्छि-
 रोऽथेहान्यतरा परिशिष्यते स गार्हपत्यः सा प्रतिष्ठा स उऽअयं लोकः ॥ १९ ॥
 अथ येऽस्ते द्वे यजुषी । एतत्तद्यदन्तराहवनीयं च गार्हपत्यं च तदन्तरिक्षं स
 आत्मा तद्यत्ते द्वे भवतस्तस्मादेतत्ततोऽन्यो यदन्तराहवनीयं च गार्हपत्यं च
 तस्मादेषां लोकानामन्तरिक्षलोकरतुनिष्ठः ॥ २० ॥ सैषा त्रेधाविहिता वागनु-
 ष्ठुम् । ताम्रेपोऽग्निः प्राणो भुव्वानुसंचरति य आहवनीयेऽग्निः स प्राणः
 सोऽमावादित्योऽथ य आग्नीध्र्येऽग्निः स व्यानः स उऽअयं वायुर्योऽयं
 पुंवेतोऽथ यो गार्हपत्येऽग्निः स उदानः स उऽअयं योऽयमस्मिल्लोकेऽग्निरिवं विद्ध
 वाव सर्वो वाचं सर्वं प्राणं सर्वमात्मानं संस्फुरते ॥ २१ ॥ सैषा दहत्येवः ।
 ये वै द्वे द्वात्रिंशतौ द्वात्रिंशदेव तदथैते द्वे यजुषी तच्चतुस्त्रिंशदग्निरेव
 पञ्चत्रिंशो नाक्षराच्छन्दो व्येत्येकस्मान्न द्वाभ्यां स उद्वपक्षस्तत्पद्मत्रिंश-
 शत्पद्मत्रिंशदक्षरा बृहती बृहती वाऽएष संचितोऽभिमस्ययते यादृग्वै योनी रेतः
 सिच्यते तादृग्जायते तद्यदेतामत्र बृहतीं करोति तस्मादेष संचितो बृहतीमभिम-
 स्ययते ॥ २२ ॥ तदाहुः । यदयं लोको गार्हपत्योऽन्तरिक्षं धिष्या द्यौराहवनी-
 योऽन्तरिक्षलोका उ अस्मान्लोकादुन्तर्हितोऽथ कस्मादगार्हपत्यं चित्वाहवनीयं
 चिनोत्यथ धिष्यान्निति सद्द्वैवमात्रे लोकवाप्तुस्तयोर्विपतोऽन्तरेणाकाश-
 आसीत्तदन्तरिक्षमभवतीत्यर्थं हेतुमात्रं ततः पुरान्तरा वाऽऽदम्यंक्षमभूदिति तस्मा-
 दन्तरिक्षं तद्यद्गार्हपत्यं चित्वाहवनीयं चिनोत्येतां द्वे लोकानुद्वप्येतामथ प्रत्ये-
 त्य धिष्यान्निरवपति कर्मण एवानन्तरयायापोऽग्रन्तयोर्वा उ संस्क्रिणमाणयोर्मध्यं
 संस्क्रियते ॥ २३ ॥ प्राश्नम् २ ॥ प्रथमोऽध्यायः [४४.] ॥

पञ्चगृहीतेन तस्योक्तो बन्धुः ॥ ६ ॥ यद्वै नैवमाभिजुहोति । एतद्वै देवा अविभयु-
र्दीर्घं वाऽऽदं कर्म यद्वै न इममिह रक्षाधेसि नाप्रा न हन्युरिति तज्जगतामेतस्य क-
र्मणः पुरस्तात्सधेऽस्थामपश्यंस्तमैव सर्वधेऽसमस्यापयन्नाचिन्वंस्तथैवैनमयमे-
तदुत्रैव सर्वधेऽसधेऽस्थापयंत्यत्र चिनोति ॥ ७ ॥ सजूरब्द इति चितिः । अयवो-
भिरिति पुरीषधेऽसजूरुपा इति चितिरुरुणीभिरिति पुरीषधेऽसजोपसाविद्वेनेति
चितिरुधेऽसोभिरिति पुरीषधेऽसजः सूर इति चितिरितेशेनेति पुरीषधेऽसजु-
र्वैश्वानर इति चितिरिदयेति पुरीषं धृतेनेति चितिः स्तेति पुरीषधेऽहेति
चितिः ॥ ८ ॥ त्रयोदशैता व्यावृत्तयो भवन्ति । त्रयोदश मासाः संवत्सर-
स्त्रयोदशान्नेरिचतिपुरीषाणि यावानग्निर्गवित्यस्यमात्रा तावन्तमेवैनमेतुच्चिनोत्पा-
येन जुहोत्यग्निरेव यज्ञाज्यमग्निमेवैतुच्चिनोति पञ्चगृहीतेन पञ्चिचितिकोग्निः प-
ञ्चवर्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्गवानग्निर्गवित्यस्य मात्रा तावन्तमेवैनमेतुच्चिनो-
त्पूर्ध्वामुद्वृह्यज्जुहोत्पूर्ध्वं तदग्निं चितिभिरिचिनोति ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥
[२. ३.] ॥ ॥

अथोदचमसाभिनयति । एतद्वै देवा भद्रुवंचेतयध्वामिति चितिमिच्छतेति
वाच तदद्रुवंस्ते चेतयमाना वृष्टिमेव चितिमपश्यंस्तस्मास्मिन्नद्रुस्तथैवास्मिन्नयमेत-
दधाति ॥ १ ॥ उदचमसा भवन्ति । आपो वै वृष्टिर्वृष्टिमेवास्मिन्नेतदधात्यौदुम्ब-
रेण चमसेन तस्योक्तो बन्धुरक्षनुः सक्तिना चतस्रो वै दिशः सर्वाभ्य एवास्मि-
न्नेतदिग्भ्यो वृष्टिं दधाति ॥ २ ॥ त्रींस्त्रीनुदचमसाभिनयति । त्रिवृदग्निर्गवानग्नि-
र्गवित्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतद्वृष्टिं दधाति ॥ ३ ॥ द्वादशोदचमसान्कृष्टे नि-
नयति । द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्गवानग्निर्गवित्यस्य मात्रा ताव-
तैवास्मिन्नेतद्वृष्टिं दधाति ॥ ४ ॥ स वै कृष्टे निनयति । तस्मात्कृष्टाय बर्पति ॥
यत्कृष्टऽप्य निनयेन्नाकृष्टे कृष्टायैव वर्पेन्नाकृष्टायाथ यत्कृष्टऽप्य निनयेन् कृष्टे-
कृष्टायैव वर्पेन् कृष्टाय कृष्टे चाकृष्टे च निनयति तस्मात्कृष्टाय चाकृष्टाय च ब-
र्पति ॥ ५ ॥ त्रीन्कृष्टे चाकृष्टे च निनयति । त्रिवृदग्निर्गवानग्निर्ग-
वित्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतद्वृष्टिं दधाति ॥ ६ ॥ यद्वै योदचमसान्निन-
यति । एतद्वाऽभस्मिन्देवाः संस्कारिष्यन्तः पुरस्तादपो दधुस्तथैवास्मिन्-
यमेतत्संस्कारिष्यन्पुरस्तादपो दधाति ॥ ७ ॥ त्रींस्त्रीनुदचमसाभिनयति । त्रिवृदग्नि-

अधातो नैर्घृतीर्हरन्ति । एतस्यै देवा गार्हपत्यं चित्वा समारोहन्मयं वै लोको
गार्हपत्य इममेव ते लोकोऽथ संस्कृत्य समारोहस्ते तम एवानतिद्वरयुमपरयु ॥१॥
ऽयुवन् । उप तज्जानीत युधेदं तमः पाप्मानमपह्नामहाऽऽति तेऽमुर्वधेतयध्वमिति
युतिमिच्छतेति वाय तदमुनेस्तदिच्छत युधेदं तमः पाप्मानमपह्नामहाऽऽति ॥२॥
चेतयमानाः । एता इष्टका अपरयन्नेर्घृतीस्ना उपादधत ताभिस्त्वत्तमः पाप्मान-
पाघ्नतः पाप्मा वै निश्च्यतिस्तद्यदेताभिः पाप्मानं निश्च्यतिमपाघ्नत तस्मादेता नैर्घृ-
त्यः ॥३॥ तद्वाऽएतत्क्रियते । यदेवा अकुर्वन्निदं नु तत्तमः स पाप्मा देवैरेवापहते
स्त्वेतत्स्करोति यदेवा अकुर्वन्स्तत्करवाणीत्यर्थो य एव पाप्मा या निश्च्यतिस्तेता-
भिरपहते तद्यदेताभिः पाप्मानं निश्च्यतिमपहते तस्मादेतानैर्घृत्यः ॥ ४ ॥ यदेव-
ता नैर्घृतीर्हरन्ति । प्रजापतिं विस्रस्तं यत्र देवाः समस्कुर्वन्तमुखायां योनौ रेतो
भूतमसिचन्योनिर्वाऽउत्वा तस्माऽएताऽथ संवत्सरे प्रतिष्ठाऽथ समस्कुर्वन्निममेव
लोक्रमयं वै लोको गार्हपत्यस्तस्मिन्नेन प्रजनयंस्तस्य यः पाप्मा यः श्लेष्मा य
दुल्बं यज्जरायु तदस्यैताभिरुपाघ्नन्तद्यदस्यैताभिः पाप्मानं निश्च्यतिमपाघ्नन्तस्मा
देता नैर्घृत्यः ॥ ५ ॥ तथैवैतद्यजमानः । आत्मानमुखायां योनौ रेतो भूतं
सिञ्चति योनिर्वाऽउत्वा तस्माऽएताऽथ संवत्सरे प्रतिष्ठाऽथ संस्करोतीममेव लोकम-
वै लोको गार्हपत्यस्तस्मिन्नेन प्रजनयति तस्य यः पाप्मा यः श्लेष्मा यदुल्बं यज्जरा-
तदस्यैताभिरपहन्ति तद्यदस्यैताभिः पाप्मानं निश्च्यतिमपहन्ति तस्मादेता नैर्घृ-
त्यः ॥६॥ पादमांश्वो भवन्ति । अधस्पष्टमेव तत्पाप्मानं निश्च्यति कुर्वतेऽलस-
भवन्ति यद्वै नास्ति तदलक्षणमसन्तमेव तत्पाप्मानं निश्च्यति कुर्वते तुषप-
भवन्ति नैर्घृता वै तुषा नैर्घृतैरेव तन्नैर्घृतं कर्म करोति कृष्णा भवन्ति कृष्णा
हि तत्तम आसीदयो कृष्णा वै निश्च्यतिः ॥ ७ ॥ ताभिरेतां विशं गन्ति । ए-
वै नैर्घृती दिङ् नैर्घृत्यामेव तद्दिशि निश्च्यतिं दधाति स यत्र स्वकृतं वेरिण-
श्चभ्रप्रदरो वा स्यात्तदेना उपदध्यायत्र वाऽअस्याऽअवदीर्यते यत्र वास्याऽऽ-
पधयो न जायन्ते निश्च्यतिर्हास्यै तद्ब्रह्माति नैर्घृततऽएव तद्भूमेनिश्च्यतिं दधा-
ताः पराचीर्लोकभाजः कृत्वोपदधाति ॥ ८ ॥ असुन्वन्तमयजमानमिच्छेति
यो वै न मुनोति न यजते तं निश्च्यतिर्घृच्छति स्तेनस्येत्यामन्विहि तत्स्करस्ये
स्तेनस्य चेत्यामन्विहि तत्स्करस्य चेत्येतदुधो यथा स्तेनस्तत्स्करः प्रलायमेतं
प्रलायमिहीत्यन्यमस्यदिच्छ मा तऽइत्येत्यंनित्यं विद्वाऽथ समिच्छेत्येतन्मो दे

निर्ऋते तुभ्यमस्त्विति नमस्कारेणैवैनमपहते ॥ १ ॥ नमः सु ते निर्ऋते तिग्म-
तेज इति । तिग्मतेजा वै निर्ऋतिस्तस्या ऽएतन्नमस्कारोत्ययस्मयं विचृता वन्धमेत-
मित्ययस्मयेन ह वै तं वन्धेन निर्ऋतिर्वध्नाति यं वध्नाति यमेन त्वं यम्या सं-
विदानेत्यग्निर्ध्वं यम इयं यम्याभ्यां ह्रीदध्वं सर्वं यतमाभ्यां त्वध्वं संविदाने-
त्येतदुत्तमे नाकेऽग्निं रोहयैनमिति स्वर्गो वै लोको नाकः स्वर्गं लोके यजमान-
मधिरोहयेत्येतत् ॥ १० ॥ यस्यास्ते घोरऽभासन्नुहोमीति । घोरा वै निर्ऋति-
स्तस्या एतदासन्नुहोति यत्तदेवत्यं कर्म करोत्येषां वन्धानामवसर्जनानयेति युर्वधे-
र्वद्धो भवति यां त्वा जनो भूमिगिति प्रमन्दतऽङ्गीषं वै भूमिरस्यां वै स भवति
यो भवति निर्ऋतिं त्वाहं परिवेद विञ्चत इति निर्ऋतिगिति त्वाहं परिवेद सर्वत
इत्येतदियं वै निर्ऋतिरियं वै तं निरर्पयति यो निर्ऋच्छति तद्यथा वै ब्रूयावसा-
चामुप्यायणोऽसि वेद त्वा मा मा हिंसीरित्येवमेतदाह नतराध्वं हि विदित
आमन्त्रितो दिनस्ति ॥ ११ ॥ नोपस्पृशति । पाप्मा वै निर्ऋतिर्नेत्पाप्मानं सध्वं
स्पृशाऽइति न सादयाति प्रतिष्ठा वै सादनं नेत्पाप्मानं प्रतिष्ठापयानीति सूददोह-
साधिवदति प्राणो वै सूददोहा नेत्पाप्मानं प्राणेन संततवानि संदधानीति ॥ १२ ॥
ता हैके परस्तादवाचीरुपदधाति । पाप्मा वै निर्ऋतिर्नेत्पाप्मानं निर्ऋतिमन्ववा-
यामेति न तथा कुर्यात्पराचीरेवोपदध्यात्पराञ्चवेव तत्पाप्मानं निर्ऋतिमपहते
॥ १३ ॥ तिस्र इष्टका उपदधाति । त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैव
तत्पाप्मानं निर्ऋतिमपहते ॥ १४ ॥ अथासन्दीध्वं शिक्वध्वं । रुक्मपाशमिष्टदे तत्पराध्वं
न्यस्यति नैर्ऋतो वै पाशो निर्ऋतिपाशादेव तत्प्रमुच्यते यं ते दवी निर्ऋतिराव-
बन्ध पाशं ग्रीवास्वविचृत्यमित्यनेवंविदुपा हाविचृत्यस्तुंते विप्याभ्यामुपो न मध्या-
द्वित्यग्निर्वाऽग्न्यायुस्तस्यैतन्मध्यं यचितो गार्हपत्यो भवत्युचित आहवन्त्यिस्तस्मा-
द्यदि युवाग्निं चिनुत यदि स्पविर अायुपो न मध्याद्वित्येवाहायैतं पितुमद्भि
प्रमूत इत्युध्वं वै पितुस्यैतद्वन्मादि प्रमुक्त इत्येतत्त्रिषुग्भिर्बजो वै त्रिषुच्यजेणैव
तत्पाप्मानं निर्ऋतिमपहते ॥ १५ ॥ तिस्र इष्टका भवन्ति । आसन्दी शिक्वध्वं
रुक्मपाश इष्टदे तदष्टाष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा
तावतैव तत्पाप्मानं निर्ऋतिमपहते ॥ १६ ॥ अध्वन्तरेणोदचमसं जिनयति । वज्रो
वाऽग्न्यापो वजेणैव तत्पाप्मानं निर्ऋतिमन्तरेणैव जिनयति । भूर्त्यं येन चकारेत्युपोत्तिष्ठन्ति
भूर्त्यं वाऽएतदग्रे देवाः कर्माकुर्वन् तस्याऽएतन्नमोऽकुर्वन्भृत्याऽउ एवायमेतत्कर्म

पञ्चगृहीतेन तस्योक्तो बन्धुः ॥ ६ ॥ यदेवैनमाभिजुहोति । एतदेव देवा अविभक्त्यु-
दीर्घं जुहोति कर्म यदेव न इममिह स्नात्वा नाना न हन्युरिति तस्याप्तमेतस्य क-
र्मणः पुरस्तात्सधेस्थामपश्यस्तप्त्रैव सर्वधे समस्थापयन्नवाचिन्वन्त्येवैनमयमे-
तदत्रैव सर्वधे सधेस्थापयन्त्यत्र चिनोति ॥ ७ ॥ सन्नूगन्ध इति चितिः । अयवो-
भिहितं पुरीषधेमन्नरूपा इति चितिरुक्तीभिहिते पुरीषधे सन्नोपसावश्चिन्नेति
चितिरुक्तीर्माभिहिते पुरीषधे सन्नूः मूर इति चितिर्गेशेनेति पुरीषधे सन्नू-
र्वैश्वानर इति चितिरिदमेति पुरीषं घृतनेनेति चितिः स्नेनेति पुरीषधे इति
चितिः ॥ ८ ॥ अयोदशाना व्याहृतयो भवन्ति । त्रयोदश मासाः संवत्सर-
स्त्रयोदशान्नेश्चिन्नेतिपुरीषाणि यावानग्निर्वायस्यस्यमात्रात्तावन्तमेवैनमेतुचिनोत्या-
ज्येन जुहोत्यग्निरेव यज्ञाज्यमग्निर्मेवैतुचिनोति पञ्चगृहीतेन पञ्चिचितिकोग्निः प-
ञ्चजस्तैवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वावानग्निर्वायस्यस्य मात्रा तावन्तमेवैनमेतुचिनो-
त्यध्वान्मुष्ट्युल्लङ्घ्यजुहोत्यध्वं नदग्निं चित्तिभिश्चिनोति ॥ ६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥
[२. ३.] ॥ ॥

अथोदचममाधिनयति । एतदेव देवा भद्रसर्वेषुपसाधेति चित्तिमिच्छतेति
वाच नदग्र्येनेनैतुपमाना वृष्टिरेव चित्तिमयः संवत्सरोऽग्निर्वावानग्निर्वायस्यस्यमात्रा-
दधाति ॥ १ ॥ उदचममा भवन्ति । मासो वै वृष्टिर्द्विमेसांमिमंशुधार्म्यादुत्प-
रेण चममेन तस्योक्तो बन्धुश्चतुः सार्धना धृतयो वै त्रयः सार्धेन पृथग्य
धेतुहिम्न्यो वृष्टिं दधाति ॥ २ ॥ त्रीर्गृहीतवत्समाधिनयति । त्रिगृहीतयोऽग्निर्वा-
वान्वायस्य मात्रा तावन्तैवास्मिन्नेतद्वृष्टिं दधाति ॥ ३ ॥ जुहोतिदवममाहृष्टे नि-
नयति । जुहोति मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वावान्वायस्यस्य मात्रा ताव-
न्तैवास्मिन्नेतद्वृष्टिं दधाति ॥ ४ ॥ स वै वृष्टे निनयति । तस्यैव वृष्टाव वपति स
पशुऽपशव निनयेन्नाहृष्टे कृत्वापैव वपेन्नाहृष्टाव वदहृष्टाव निनयेन् वृष्टे-
कृत्वापैव वपेन् कृत्वाव वृष्टे आहृष्टे च निनयति तस्यैव वृष्टाव वदहृष्टाव व
पति ॥ ५ ॥ क्षीरवृष्टे आहृष्टे च निनयति । क्षीरवृष्टेऽग्निर्वावान्वाय-
स्य मात्रा तावन्तैवास्मिन्नेतद्वृष्टिं दधाति ॥ ६ ॥ जुहोतिदवममाधिनय-
ति । एतज्जुहोतिस्त्रिदेवाः सवितरिपुन्यं तस्यैव वृष्टे दध्याद्वृष्टेऽग्निर्वा-
वान्वायस्यस्यमात्रा तावन्तैवास्मिन्नेतद्वृष्टिं दधाति ॥ ७ ॥ जुहोतिदवममाधिनयति । त्रिगृहीत-

कुस्ते तस्याऽएतद्व्यमस्करोत्यप्रतीक्षमायन्त्यप्रतीक्षमेव तत्पाप्मानं निर्मृतिं जहति ॥
 ॥ १७ ॥ प्रत्येत्याग्निमुपतिष्ठते । एतद्वाऽएतद्व्यथायथं करोति यद्गर्नां सागिचि-
 तऽएतां दिशमेति तस्माऽण्वैतन्निहनुतेऽदिधिसायै ॥ १८ ॥ यद्वैवोपतिष्ठते ।
 अयं वै लोको गार्हपत्यः प्रतिष्ठा वै गार्हपत्य इयमु वै प्रतिष्ठायैतद्व्यमिवैति
 यदेतां दिशमेति तद्यदुपतिष्ठतऽइमामेवैतत्प्रतिष्ठामभि प्रत्येत्यस्यामेवैतत्प्रतिष्ठायै
 प्रतितिष्ठति ॥ १९ ॥ निवेशनः संगमनो वसूनामिति । निवेशनो ह्ययं लोकः संग-
 मनो वसूनां विश्वा रूपाभिचष्टेशचीभिरिति सर्वाणि रूपाण्याभिचष्टे शचीभि-
 रित्येतद्देव-इव सविता सत्यधमेन्द्रो न तस्थौ समरे पथीनामिति यधैव यजुस्तथा
 ब्रन्धुः ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [२. १.] ॥

अथ प्रायणीयं निर्वपति । तस्य हविष्कृता वाचं विसृजते वाचं विसृज्य
 स्तम्बपजुर्हरति स्तम्बयजुर्हत्वा पूर्वेण परिग्रहेण परिगृह्य लिखित्वाह हर त्रि-
 ति हरति त्रिराग्नीध्रः ॥ १ ॥ प्रत्येत्य प्रायणीयेन प्रचरति । प्रायणीयेन प्रचर्य
 सीरं युनक्त्येतद्वाऽएनं देवाः संस्करिष्यन्तः पुरस्तादन्नेन समार्धयंस्तथैवैनमयमे
 तत्संस्करिष्यन्पुरस्तादन्नेन समर्धयति सीरं भवति सैरथै हैतद्यत्सीरमिरामिवा-
 स्मिन्नेतद्बधाति ॥ २ ॥ औदुम्बरं भवति । ऊर्ध्वं रस उदुम्बर ऊर्ध्वेनमेतद्रसेन
 समर्धयति मौञ्जं परिसीर्य त्रिष्टस्योक्तो ब्रन्धुः ॥ ३ ॥ सोऽग्नेर्हविषाथै
 श्रोणिम् । जघनेन तिष्ठन्नुत्तरस्याथसस्य पुरस्ताद्युज्यमानमाभिमन्त्रयते सीरा
 युज्जन्ति कवयो युगावितन्वते पृथगिति ये विद्वान्नाथसस्ते कवयस्ते सीरं च
 युज्जन्ति युगानि च वितन्वते पृथग्धीरा देवेषु सुमन्योति यज्ञो वै सुमन् धीरा-
 देवेषु यज्ञं तन्वाना इत्येतत् ॥ ४ ॥ युनक्त सीरा वि युगा तनुध्वमि-
 ति । युज्जन्ति हि सीरं वि युगानि तन्वन्ति कृते योनौ वपतेह बीजामिति
 बीजाप वाऽप्या योनिष्क्रियते यत्सीता यथा ह वाऽअयोनौ रेतः सिञ्चेदेवं
 तद्यदृष्टे वपति गिरा च धृष्टिः सभरा अस्मन्न इति वाग्वै गार्हन्थै धृष्टिर्देवीय
 इत्सृणयः पृष्ठेयादिति यदा वाऽअन्नं पच्यतेऽथ तत्सृणयोपचरन्ति द्वाभ्यां युनाक्ति
 गावध्या च त्रिषुभा च तस्योक्तो ब्रन्धुः ॥ ५ ॥ स दक्षिणमेवाग्नेर्युनाक्ति । अथ स-
 यमेवं देवेभ्यतरथा मानुषे पशवो भवति द्वादशगवो वा चतुर्विधं शतिगवं वा संवत्सरमेवा
 भिसम्पदमा॥६॥ अर्थं विष्ठपति । अन्नं वै कृष्टिरेतद्वाऽअस्मिन् देवाः संस्करिष्यन्तः

र्ग्यावानग्निर्ग्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदणो दधाति ॥ ८ ॥ द्वादशोदचम-
 सान्कृष्टे निनयति । द्वादश प्रासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्ग्यावानग्निर्ग्यावत्यस्य
 मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदणो दधाति ॥ ९ ॥ स वै कृष्टे निनयति । प्राणेषु तदणो
 दधाति स यत्कृष्टऽएव निनयेन्नाकृष्टे प्राणेष्वेवापः स्युर्नेतरस्मिन्नात्मन्नुध यत्कृष्ट-
 ऽएव निनयेन् कृष्टऽआत्मन्नेवापः स्युर्न प्राणेषु कृष्टे चाकृष्टे च निनयति तस्मा-
 दिमा उभयत्रापः प्राणेषु चात्मन् ॥ १० ॥ त्रीन्कृष्टे चाकृष्टे च निनयति । त्रिवृ-
 दग्निर्ग्यावानग्निर्ग्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदणो दधाति ॥ ११ ॥ पञ्चद-
 शोदचमसान्निनयति । पञ्चदशो वै वज्र एतेनैवास्पैतत्पञ्चदशेन वज्रेण सर्वं पा-
 प्मानमपहन्ति ॥ १२ ॥ अथ सर्वोपधं वपाति । एतस्मै देवा अश्रुवंश्चेतयध्वामिति
 चित्तिमिच्छतेति वाव तदश्रुवंस्ते चेतयमाना अन्नमेव चित्तिमपश्यस्तामस्मिन्नु-
 स्तथैवास्मिन्नुमेतदधाति ॥ १३ ॥ सर्वोपधं भवति । सर्वमेव तदन्नं यत्सर्वोप-
 धं सर्वमेवास्मिन्नेतदन्नं दधाति तेषामेकमन्नमुद्धरेत्तस्य नाश्रीयाद्यावज्जीवमौ-
 दुस्वरेण चमसेन तस्योक्तो वन्धुश्चतुःस्रकिना चतस्रो वै दिशः सर्वाभ्य एवा-
 स्मिन्नेतद्विग्भ्योऽन्नं दधात्यनुष्टुभिर्वपाति वाग्नाऽथनुष्टुब्बाचोवाऽअन्नमयते ॥ १४ ॥
 तिमृभिस्तिमृभिश्चाग्भर्वपाति । त्रिवृदग्निर्ग्यावानग्निर्ग्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मि-
 न्नेतदन्नं दधाति ॥ १५ ॥ द्वादशाभिश्चाग्भः कृष्टे वपाति । द्वादश प्रासाः संव-
 त्सरः संवत्सरोऽग्निर्ग्यावानग्निर्ग्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदन्नं दधाति
 ॥ १६ ॥ स वै कृष्टे वपाति । तस्मात्कृष्टेऽन्नं पच्यते यत्कृष्टऽएव वपेन्नाकृष्टे कृष्ट-
 ऽएवान्नं पच्येत नाकृष्टेऽथ यत्कृष्टऽएव वपेन् कृष्टेऽकृष्टऽएवान्नं पच्येत न कृष्टे
 कृष्टेचाकृष्टे च वपाति तस्मात्कृष्टे चाकृष्टे चान्नं पच्यते ॥ १७ ॥ तिमृभिः कृष्टे
 चाकृष्टे च वपाति । त्रिवृदग्निर्ग्यावानग्निर्ग्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदन्नं द-
 धाति ॥ १८ ॥ यद्वेद्य सर्वोपधं वपाति । एतन्नाऽएनं देवाः संस्कारिष्यन्तः पुरस्ता-
 त्मर्वेण भेषजेनाभिपश्यंस्तथैवैनमयमेतत्संस्कारिष्यन्पुरस्तात्सर्वेण भेषजेन भिपश्य-
 ति ॥ १९ ॥ सर्वोपधं भवति । सर्वमेतद्वेषजं यत्सर्वोपधं सर्वेणैवैनमेतद्वेषजेन
 भिपश्यति ॥ २० ॥ तिमृभिस्तिमृभिश्चाग्भर्वपाति । त्रिवृदग्निर्ग्यावानग्निर्ग्यावत्य-
 स्य मात्रा तावतैवैनमेतद्विपज्यानि ॥ २१ ॥ द्वादशाभिश्चाग्भिः कृष्टे वप-
 तावतैवैनमेतद्विपज्यानि ॥ २२ ॥ स वै कृष्टे वपाति । प्राणास्ताद्विपज्यानि-

[illegible]

स यत्कृष्टएव येषां कृष्टे प्राणानि च भिपज्येन्नेतरभात्मानमथ यत्कृष्टएव येषेन्
 कृष्टः स्यात्मानमेव भिपज्येन् प्राणान्कृष्टेचाकृष्टे च वपति प्राणांश्च तदात्मानं
 च भिपज्यति ॥ २३ ॥ तिमृषः कृष्टे चाकृष्टे च वपति । त्रिवृद्गिर्गवान-
 गिर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तैवेनमेतद्विपज्यति ॥ २४ ॥ पञ्चदशोदचममन्निनयति ।
 पञ्चदशभिर्भग्भिर्वपति तत्त्रिंशत्त्रिंशदक्षरा विशाद्विशदु कृत्स्नमन्त्रं
 सर्वेष्वस्मिन्नेतत्कृत्स्नमन्त्रं दधाति ॥ २५ ॥ या ओषधीः पूर्वा जाताः । देवेभ्य-
 स्त्रियुग्मे पुष्ट्युतवा वै देवास्तेभ्य एतास्त्रिः पुष्टा जायन्ते वसन्ता मावृण शरदि
 मूर्न नु वभूणामहमिति सोमो वै वभुः सौम्या ओषधय औषधः पुरुषः शवं
 धामानीति यदिदं शतयुः शतयुः शतर्चय एतानि हास्य तानि शतं धामानि
 सप्त चेति यदप्येभे सप्त शीर्षेन्प्राणास्तानेतदाह ॥ २६ ॥ शतं वोऽअम्बं धामानि ।
 सहस्रमुत वो रुह इति यदिदं शतधा च सहस्रधा च विरुद्धा अथा शतक्रत्यो
 गूयमिदं मेऽअगदं कृतेति यामिदं भिपज्याशीत्येतत् ॥ २७ ॥ ता एता एकव्या-
 ख्यानाः । एतमेवाभि यथैतमेव भिपज्येदेतं पारयेत्ता अनुष्टुभो भवन्ति वाग्व्या
 ऽअनुष्टुब्जागु सर्वे भेषजं सर्वेणैवेनमेतद्वेपजेन भिपज्यति ॥ २८ ॥ अथातो
 निरुक्तानिरुक्तानामेव । यजुषा द्वावनद्वाहौ युताक्ति तूष्णीमितरान्यजुषा चतस्रः
 सीताः कृषति तूष्णीमितरास्तूष्णीं दर्भस्तम्बमुपदधाति यजुषाभिजुहोति तूष्णी-
 मुदचममग्निनयति यजुषा वपति ॥ २९ ॥ प्रजापतिरेपोऽग्निः । उभयम्बेतुप्र-
 जापतिर्निरुक्तध्यानिरुक्तश्च परिमितश्चापरिमितश्च तद्यजुषा करोति यदेवास्य
 निरुक्तं परिमितं रूपं तदस्य तेन संस्करोत्यथ यतूष्णीं यदेवास्यनिरुक्तमप-
 रिमितं रूपं तदस्य तेन संस्करोति स ह वाऽएतं सर्वं कृत्स्नं प्रजापतिं
 संस्करोति य एवं विद्वानेतदेवं करोति ब्राह्मणि रुशाणि निरुक्तानि भवन्त्यन्तरा-
 ण्यनिरुक्तानि पशुरेप यदग्निस्तस्मात्पशोर्ब्राह्मणि रुशाणे निरुक्तानि भवन्त्य-
 न्तराण्यनिरुक्तानि ॥ ३० ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [२. ४.] ॥
 द्वितीयोऽध्यायः ॥ [४९.] ॥

चितो गार्हपत्यो भवति । अचित आहवनीयोऽयं राजानं क्रीणात्ययं वै लोको गार्ह-
 पत्यो द्यौराहवनीयोऽयं योऽयं वायुः पवतऽएव सोम एतं तदिमां लोकावन्तरेण दधा-
 ति तस्मादेव इमां लोकावन्तरेण पवते ॥ १ ॥ यदेव चिते गार्हपत्यो अचित आहवनीयोऽयं

इति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ ३१ ॥ इरज्यन्मने प्रथयस्व जन्तुभिरिति । मनुष्याद्यैः
जन्तुवो दीप्यमानोऽग्ने प्रथयस्व मनुष्यैरित्येतदस्मे रायोऽअर्पेत्यस्मे रयिं दध-
दमर्त्येत्येतत्प्र दर्शतस्य वपुषो विराजमीति दर्शतस्य ह्येव वपुषो विराजति पृण-
क्षि सानासिं क्रतुमिति पृणक्षि सनातनं क्रतुमित्येतत् ॥ ३२ ॥ इष्कृत्तरिमध्यस्य
प्रचेतसमिति । अध्वरो वै यज्ञः प्रकल्पापितारं यज्ञस्य प्रचेतसमित्ये तत्क्षयन्तं
राधसो मह इति क्षयन्तं राधसि महतीत्येतद्रातिं वामस्य सुभगां महीमिषामिति
रातिं वामस्य सुभगां महतीमिषमित्येतद्वासि सानासिं रयिमिति दधासि सना-
तनं रयिमित्येतत् ॥ ३३ ॥ ऋतावानामिति । सत्यावानमित्येतन्महिषमित्यग्नि-
ध्वं महिषो विश्वदर्शतमिति विश्वदर्शतो ह्यपोऽग्निं सुम्नाय दधिरे पुरो जना
इति यज्ञो वै सुम्नं यज्ञाय वाऽएत पुरो दधते श्रुत्कर्णं सप्रथस्तमं त्वा गिरा
वैष्यं मानुषा युगोत्याशृण्वन्तं सप्रथस्तमं त्वा गिरा देवं मनुष्या हवामहऽइत्ये-
तत् ॥ ३४ ॥ स एषोऽग्निरं वैश्वानरः । एतत्पट्टं चमारम्भार्यवेमाः सिकता
न्युप्यन्तेऽग्निमेवास्मिजंतुद्वैश्वानरं रेतो भूतं सिञ्चति पट्टं च पट्टं च सं-
वत्सरः संवत्सरो वैश्वानरः ॥ ३५ ॥ तदाहुः । यत्रेतः सिकता उच्यते
क्रिमासां रेतो रूपमिति शुक्ला इति घृण्यचक्रं तं हि रेतोऽथो पृश्नय इति
पृश्नीव हि रेतः ॥ ३६ ॥ तदाहुः । यदार्धं रेतः शुष्काः सिकता निवृपति
कथमस्यैता आर्द्रा रेतोरूपं भवन्तीति रसो वै छन्दांस्पर्श उ वै रसस्तद्यदे-
नाश्छन्दोभिर्निवृपत्येवमु हास्यैता आर्द्रा रेतोरूपं भवन्ति ॥ ३७ ॥ तदाहुः ।
कथमस्यैता अहोरात्राभ्यामुपाहिता भवन्तीति । द्वे वाऽअहोरात्रे शुक्लं च कृष्णं
च द्वे सिकते शुक्ला च कृष्णा चैवमु हास्यैता अहोरात्राभ्यामुपाहिता भवन्ति ॥
॥ ३८ ॥ तदाहुः । कथमस्यैता अहोरात्रैः सम्पन्ना अन्यूना अनतिरिक्ता उपहि-
ता भवन्तीत्यनन्तानि वाऽअहोरात्राण्यनन्ताः सिकता एवमु हास्यैता अहोरात्रैः
सम्पन्ना अन्यूना अनतिरिक्ता उपहिता भवन्त्यथ कस्मात्समुद्रियं छन्द इत्यनन्तो
वै समुद्रोऽनन्ताः सिकतास्तत्समाद्रियं छन्दः ॥ ३९ ॥ तदाहुः । कथमस्यैताः
पृथङ्जनाना यजुर्भिरुपाहिता भवन्तीति मनो वै यजुस्तदिदं मनो यजुः सर्वाः सिक-
ता अनुविभवत्येवमु हास्यैताः पृथङ्जनाना यजुर्भिरुपाहिता भवन्ति ॥ ४० ॥
तदाहुः । कथमस्यैताः सर्वश्छन्दोभिर्रुपाहिता भवन्तीति यदेवैना एतेन पट्टेन

राजानं क्रीणात्यात्मा वाऽअग्निः प्राणः सोम आत्मंस्तुत्प्राणं मध्यतो दधाति
तस्मादयमात्मन्प्राणो मध्यतः ॥२॥ यद्वेव चिते गार्हपत्ये । अचितऽआहवनीयेऽयं राजा-
नं क्रीणात्यात्मा वाऽअग्नी रुसः सोम आत्मानं तद्रसेनानुपजति तस्मादयमान्तमेवा-
त्मा रुसेनानुपक्तः ॥ ३ ॥ राजानं क्रीत्या पर्युह्य । अथास्माऽआतिध्यथे हविर्नि-
र्वपति तस्य हविष्कृता वाचं विष्टजतेऽथ वाऽएतद्व्यतिपजत्यध्वरकर्म चाग्निकर्म च
कर्मणः समानतायै समानमिदं कर्मासादिति ॥ ४ ॥ यद्वेव व्यतिपजति । आत्मा
वाऽअग्निः प्राणोऽध्वर आत्मंस्तुत्प्राणं मध्यतो दधाति तस्मादयमात्मन्प्राणो मध्य-
तः ॥ ५ ॥ यद्वेव व्यतिपजति । आत्मा वाऽअग्नी रुसोऽध्वर आत्मानं तद्रसेना-
नुपजति तस्मादयमान्तमेवात्मा रुसेनानुपक्तोऽथाहवनीयस्यार्थमैति ॥ ६ ॥ तद्वैके ।
उभयत्रैव पलाशशाखया व्युद्धन्त्युभयत्र वै चिनोतीति न तथा कुर्यादिवस्यति वाव
गार्हपत्येनोर्ध्वं एवाहवनीयेन रोहति तस्मात्तथा न कुर्यात् ॥७॥ अथ गार्हपत्यऽ
एवोपास्मिन्नुपति । नाहवनीयेऽयं वै लोको गार्हपत्यः पशव ऊपा अस्मिन्स्तुलोके
पशून् दधाति तस्माद्विमेऽस्मिन्स्तुलोके पशवः ॥८॥ अथाहवनीयऽएव पुष्करपर्णमुप-
धाति । न गार्हपत्यऽआपो वै पुष्करपर्णं घौराहवनीयो दिवि तदपो दधात्युभयत्र
सिकता निवपति रेतो वै सिकता उभयत्र वै विक्रियते तस्माद्वेतसोऽधि विक्रियाता
ऽइति ॥ ९ ॥ ता नाना मुन्त्राभ्यां निवपति । मनुष्यलोको वै गार्हपत्यो देवलोके
आहवनीयो नानो वाऽएतद्यदैवं च मानुषं च द्राघीयसा मुन्त्रेणाहवनीये निवपति
हूरीयसा गार्हपत्ये द्राघीयो हि देवायुपथे हूरीयो मनुष्यायुपथे स पूर्वाः परिधि-
र्द्भ्यो गार्हपत्ये सिकता निवपति रेतो वै सिकता अस्माद्वेतसोऽधीमा विक्रियान्ता
ऽइति ॥१०॥ तदाहुः । यद्योनि परिधितो रेतः सिकता अथ पूर्वाः परिधिर्द्भ्यो
गार्हपत्ये सिकता निवपति कथं यस्यैतद्वेतोऽपरासिक्तं परिगृहीतं भवतीत्युन्वं
वाऽऊपास्तद्यदुपान्पूर्वाधिवपत्येतेनोदास्यैतदुन्वेन रेतोऽपरासिक्तं परिगृहीतं भव-
त्यथाहवनीये परिधितोऽधिमन्त्रयते तस्योक्तो बन्धुरथ सिकता निवपति रेतो वै
सिकता एतयोऽअस्यै तद्योन्या रेतोऽपरासिक्तं परिगृहीतं भवति ॥ ११ ॥ अथा-
हवनीयऽप्याप्यानवतीभ्यामभिमृशति न गार्हपत्येऽयं वै लोको गार्हपत्यः स्वर्गो
लोके आहवनीयोऽद्वो वाऽअयमस्मिन्स्तुलोके जातो यजमान स्वर्गऽएव लोके
प्रजिननपिपितृव्यस्तद्यदाहवनीयऽ एवाप्यानवतीभ्यामभिमृशति न गार्हपत्ये
स्वर्गऽएवं न तुलोके प्रजनयति ॥ १२ ॥ अथ लोकेष्टका उपदधाति ।

मति यावन्ति हि सप्तानां छन्दसामक्षराणि तावन्त्येतस्य षट्सुस्या-
एवेष्टुमु हास्यैताः सर्वशब्दन्दीभिरुपदिता भवन्ति ॥ ४१ ॥ एदेव सिक्ता
मति । मजापतिरेवोऽग्निः सर्वेषु ब्रह्म मजापतिस्तद्देवद्वयत्तण उत्सन्ने यस्मि-
अथ यदनुत्सन्नमिदं तयोऽप्यग्निश्चीयते तयास्मि रुना निवपति यदेव तद्ब्रह्मण
न्नं तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति ता असंख्याता अपरिमिता निवपति को हि
यावच्चद्ब्रह्मण उत्सन्नं सह याऽएतं सर्वं कृत्स्नं मजापतिं संस्करोति
विद्वान्तिस्मकता निवपति ॥ ४२ ॥ तदाहुः । कनासामसंख्यातानां सं-
ते द्वेऽइति ब्रूयाद्वे हि सिक्ते शुक्रा च कृष्णा चाथो सप्तविंशतिशतानीति
देतावन्ति हि संवत्सरस्याहोरात्राण्यथो द्वे द्वापञ्चाशे शतेऽइत्येतावन्ति द्युतस्य
स्याक्षराण्यथो पञ्चविंशतिरिति पञ्चविंशत् हि रेतः ॥ ४३ ॥ ता
यजुष्मत्प इष्टकाः । ता आत्मन्नेवोपदधाति न पक्षपुच्छेष्वात्मन्नेव यजुष्मत्प
उपधीयन्ते न पक्षपुच्छेषु न सादयति नेद्वेतः प्रजातिं स्थापयामीति
४ ॥ अथैना आप्यानवतीभ्यामभिमृशति । इदमेवैतद्वेतः सिक्कमाप्यायति
द्योनौ रेतः सिक्कमाप्यायते सौमीभ्यां प्राणो वै सोमः प्राणं तद्वेतसि दधाति
द्वेतः सिक्कं प्राणमभिसम्भवति पूयेद्ध यद्वे प्राणात्सम्भवेदेवो हैवात्र सूद-
ः प्राणो वै सोमः प्राणः सूददोहाः ॥ ४५ ॥ आप्यायस्व समेतु ते । वि-
ः सोम वृष्णमिति रेतो वै वृष्णमाप्यायस्व समेतु ते सर्वतः सोम रेत इत्ये-
वा वाजस्य संगथऽइत्यन्ने वै वाजो भवान्नस्य संगथऽइत्येतत्सं ते प्रयाथसि
यन्ति वाजा इति रुसो वै पयोऽन्ने वाजाः सं ते रुसाः समु यन्त्वन्नानीत्ये-
वृष्णान्यभिमातिप्राह इति सथ रेतोऽसि पाप्मसह इत्येतदाप्यायमानोऽ-
ताप सोमेति प्रजासां तदमृतं दधाति तस्मात्प्रजातिरमृता दिवि भवाथेषुच-
ने धिप्वेति चन्द्रमा वाऽअस्य दिवि अथ उत्तमं सधेनममुष्मिन्लोके आवपति
प्यामाप्यायति गायत्र्या च त्रिष्टुभा च तस्योक्तो वन्धुः ॥ ४६ ॥ अथातः
एदेव । चतस्रो लोकेष्टका उपदधाति षट्त्वेन निवपति द्वाभ्यामाप्यायति
द्वादश द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निं यावत्यस्य मात्रा
तद्भवति ॥ ४७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [३. १.] ॥ ॥

आप्यानवतीभ्यामभिमृशति । प्रत्येत्यातिथ्येन प्रवत्यातिथ्येन प्रचर्य प्रवर्गोपस-

इमे वै लोका एषोऽग्निर्दिशो लोकेष्टका एषु तल्लोकेषु दिशो दधाति तस्मादिमा ए-
 षु लोकेषु दिशः ॥ १३ ॥ ब्राह्मणाग्निमाहरति । आत्मा ब्राह्मणस्य तादृशो या ए-
 षु लोकेष्वथ या इमाँल्लोकान्परेण दिशस्ता अस्मिन्नेतद्दधाति ॥ १४ ॥ बहिर्वेदेरि-
 थं वै वेदिः । आत्मा ब्राह्मणस्य ता दिशो या अस्यामथ या इमाँ पुरेण दिशस्ता
 अस्मिन्नेतद्दधाति ॥ १५ ॥ युद्धे च लोकेष्टका उपदधाति । मजापतेर्विस्तृतस्य सर्वा
 दिशो रसोऽनु व्यहरत्तं यत्र देवाः सप्रस्कुर्वन्तदस्मिन्नेताभिर्लोकेष्टकाभिस्तथ
 रमप्रदधुस्तथैरास्मिन्नयमेतद्दधाति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणाग्निमाहरति । आत्मा ब्राह्मणस्य
 स रसो य एषु लोकेष्वथ य इमाँल्लोकान्पुराद्वसोऽत्युत्तरत्तास्मिन्नेतद्दधाति
 ॥ १७ ॥ बहिर्वेदेरियं वै वेदिः । आत्मा ब्राह्मणस्य स रसो योऽस्यामथ य इमाँ
 पुराद्वसोऽत्युत्तरत्तमास्मिन्नेतद्दधाति ॥ १८ ॥ स्पृथयनाहरति । वृजो वै स्फयो वी-
 र्यं वै वृजो वित्तिरियं वीर्येण वै वित्तिं विन्दते ॥ १९ ॥ स पुरस्ताद्वाहरति । मा
 मा हिथसीज्जनिता यः पृथिव्या इति मजापतिर्वै पृथिव्यै जनिता मा मा हिथ-
 सीत्यमजापतिरित्येतद्यो वा दिवथ सत्यधर्मा व्युत्पन्नानिति यो वा दिवथ सत्यधर्मा-
 स्तजतेत्येतद्यश्चाप्यचन्द्राः प्रथमो जजानेति मनुष्या वाऽप्यपरचन्द्रा यो मनुष्यान्प्र-
 थमोऽस्तजतेत्येतत्कृष्यै देवाय हविषा विधेमेति मजापतिर्वै कस्तस्मै हविषा विधे-
 मेत्येतत्तामाहृत्यान्तरेण परिधित आत्मक्षुपदधाति स यः प्रतीच्यां दिशि रसोऽ-
 त्युत्तरत्तमास्मिन्नेतद्दधात्यथो प्राचीमेवास्मिन्नेतद्दिशं दधाति ॥ २० ॥ अथ दक्षिण-
 तः । अभ्यावर्तस्व पृथिवी यन्नैन एयसा सहेति युयं च यजुस्तथा वन्धुर्व्यां तेऽअ-
 ग्निरिपितोऽअरोहदिति यद्वै किं चास्याथ सास्यै यथा तामग्निरिपितु उपादत्तो रो-
 हति तामाहृत्यान्तरेण पक्षसंधिमात्मक्षुपदधाति स यो दक्षिणायां दिशि रसोऽत्यु-
 त्तरत्तमास्मिन्नेतद्दधात्यथो दक्षिणामेवास्मिन्नेतद्दिशं दधाति ॥ २१ ॥ अथ पश्चा-
 द् । अग्ने यत्ते शुक्रं यच्चन्द्रं यत्पतं यच्च यन्निषमितीयं ब्राह्मणग्निरस्यै तदाह तद्-
 वैभ्यो भरामसीति तदस्मै देवाय कर्मणे हराम इत्येतत्तामाहृत्यान्तरेण पुच्छसंधि
 मात्मक्षुपदधाति स यः प्रतीच्यां दिशि रसोऽत्युत्तरत्तमास्मिन्नेतद्दधात्यथो प्रतीची-
 मेवास्मिन्नेतद्दिशं दधाति स न सम्प्रति पश्चादाहरेष्वेवमप्याद्रममाहाराणीतीत-
 द्वाहरति ॥ २२ ॥ अथोत्तरतः । इषमूर्जमहमित आदमितोपमूर्जमहमित आद-
 ऽत्युत्तेतदनस्य योनिमिति सत्यं ब्राह्मणतथ सत्यस्य योनिमित्येतन्महिषस्य धारा-
 पित्यग्निर्वै महिषः स होतुं जातो महान्तस्त्वैष्णवाद्वा मा गोषु विशत्या तर्ग्यन्त्यात्मा

र्भ्यां प्रचरति प्रवर्ग्योपसृज्यां प्रवर्ग्यथैतां चर्मणि चितिः समवशमयन्ति तद्यच्चर्मणि
 चर्मवै रूपः ॥ १ ॥ रूपाणामुपाप्यै लोमतो लोमवै रूपः ॥ रूपाणामुपाप्यै रोहिते रोहिते
 ह सर्वाणि रूपाणि सर्वेषां ॥ रूपाणामुपाप्याऽऽनन्दुहेऽग्निरेव यदनह्वानग्नि-
 रूपाणामुपाप्यै प्राचीनग्रीवे तद्धि देवत्रा ॥ १ ॥ तदग्रेण गार्हपत्यम् । अन्तर्वेशुत्तरलोम
 प्राचीनग्रीवमुपभृणोति तदेतां चितिः समवशमयन्त्यथ प्रोक्षति तद्यत्प्रोक्षति
 शुद्धमेवैतमेध्यं करोत्याज्येन तद्धि शुद्धं मेध्यमथोऽन्ननभ्यारोहाय न हि किं चना-
 न्यद्धविस्ट्राज्येन प्रोक्षन्ति तूष्णीमनिरुक्तं वै तद्यत्तूष्णीं सर्वं वाऽन्ननिरुक्तं स-
 र्वेषां वै तच्छुद्धं मेध्यं करोत्यथोऽन्ननभ्यारोहाय न हि किं चनान्यद्धविस्तूष्णीं प्रो-
 क्षन्ति ॥ २ ॥ यद्वै प्रोक्षति । हविर्वाऽएतच्छदेतदभिघारयति यद्वै हविर्भ्यक्तं यद-
 भिघारितं तज्जुष्टं तन्मेध्यमाज्येनाज्येन हि हविर्भिघारयन्ति तूष्णीं तूष्णीं हि ह-
 विरभिघारयन्ति दमैस्ते हि शुद्धा मेध्या अग्रेऽग्रे हि देवानाम् ॥ ३ ॥ तदाहुः ।
 यत्प्रथमामेव चितिं प्रोक्षति कथमस्यैव सर्वोऽग्निः प्रोक्षितो भवति कथं चर्मणि
 प्रणीतः कथमश्वप्रणीत इति यदेवात्र सर्वासां चितीनामिष्टकाः प्रोक्षत्येवमु हा-
 स्यैव सर्वोऽग्निः प्रोक्षितो भवत्येवं चर्मणि प्रणीत एवयवप्रणीत उच्यच्छन्त्येतां
 चितिम् ॥ ४ ॥ अथाहाग्निभ्यः प्रहियमाणेभ्योऽनुवृत्तीति । एतद्वै देवानुपमैष्यत
 एतं यद्वै तथैस्यमानान्त्वाथैसि नाधू आजिषाथैसश्च यक्ष्यध्वे न यद्वै तथैस्यध्व-
 ऽइति तेभ्य एतानग्नीनेता इष्टका वज्रान्धुरपवीन्कृत्वा प्राहंस्तैरेनानस्तुयवत ता-
 न्त्स्वत्वाभयेऽनाष्टुऽएतं यद्वै तन्वत ॥ ५ ॥ तद्यत्तत्क्रियते । यदेवा अकुर्व-
 भिर्दं नु तानि इत्वाथैसि देवैरेवोपहतानि यत्वेतत्करोति यदेवा अकुर्वस्तत्करवाणी-
 त्पथो यदेव रक्तो यः पाप्मा तेभ्य एतानग्नीनेता इष्टका वज्रान्धुरपवीन्कृत्वा
 प्रहरति तैरेनान्त्स्वत्वेनान्त्स्वत्वाभयेऽनाष्टुऽएतं यद्वै तनुते ॥ ६ ॥ तद्यदग्निभ्य
 इति । यद्वै हो होतेऽनयो यदेताश्चित्तयोऽथ यत्प्रहियमाणेभ्य इति न हि हर-
 ति ॥ ७ ॥ तद्वै केऽन्वाहुः । पुरीष्यासोऽश्मन्यः शवलोभिः सजोपस इति प्राय-
 णरूपं न तथा कुर्यादाग्नेयैरेव गायत्रीः कामवतीरनुवृषादा ते वत्सो मनो यम-
 न्नुभ्यं ता आक्षिरस्तमग्निः प्रियेषु धामस्विति ॥ ८ ॥ आग्नेयोऽन्वाह । अग्निरू-
 पाणामुपाप्यै कामवर्गः कामानामुपाप्यै गायत्रीर्गायत्रीऽग्निर्वावानग्निर्वावत्यस्य
 प्राजा तावतैर्वेनमेवष्टेवो भूतः सिस्रवि तिस्रस्त्रिदग्निर्वावानग्निर्वावत्यस्य प्राजा
 तावतैर्वेनमेवष्टेवो भूतः सिस्रवि ताः सप्त सम्पद्यन्ते सः त्रिरनुक्ताभ्याथैसश्चिचिकोऽ

सप्तर्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य प्राग्वा त्र्यम्बक-
 श्वन्वाह रेतो वाऽद्यत्र यज्ञ उपाध्यशु वै रेतः सिच्यने पश्चादनुवृत्त-
 छन्दोभिरेवैतद्यज्ञं पश्चादभिरक्षन्नेति ॥ ९ ॥ अथाश्वथं शुक्रं पुस्तात्र-
 । एतच्च देवा अविभयुर्गच्छे न इह रक्षाधिसि नाष्टा न हन्युरिति तदुपेतं वृ-
 त्तमयन्नमुपेवादित्यमसौ वाऽद्यादित्य एषोऽश्वस्तदुपेतं वृज्जं पुस्ताद्वत्ताध-
 नाष्टा अपहत्याभयेऽनाष्टे स्वस्ति समारनुवन तयैवैनश्रजमान एतेन वृज्जं पु-
 द्वात्ताधिसि नाष्टा अपहत्याभयेऽनाष्टे स्वस्ति समरनुऽआगच्छत्यग्नि-
 एतः पुच्छस्य चिनिमुपनिदधत्युत्तरतोऽश्वमाक्रमयन्ति ॥ १० ॥ तमुत्तरार्ध-
 मः । अन्तरेण परिश्रितः प्राञ्चं नयन्ति तत्प्राच्यै दिशः पाप्मानमपहन्ति तं
 णा तद्वक्षिणायै दिशः पाप्मानमपहन्ति तं प्रत्यञ्चं तत्पतीच्यै दिशः पा-
 मपहन्ति तमुदञ्चं तदुदीच्यै दिशः पाप्मानमपहन्ति सर्वाभ्य एवैतद्दिग्भ्यो
 धिसि नाष्टा अपहत्याभैनमुदञ्चं प्राञ्चं प्रसृजति तस्योक्तो वन्धुः ॥ ११ ॥
 ४२०० ॥ तं प्रत्यञ्चं युन्तम् । एतां चितिमवघ्रापयत्यसौ वाऽद्यादित्य
 श्व इमा उ सर्वाः प्रजा या इमा हृष्टकास्तद्यदवघ्रापयत्यसौ तदादित्य
 प्रजा अभिजिघ्रति तस्मादु हैतत्सर्वोऽस्मीति मन्यते प्रजापतेर्वीर्येण तद्यत्प-
 चं युन्तमवघ्रापयति प्रत्यङ्गं ह्येवैप युग्निमाः सर्वाः प्रजा अभिजिघ्रति ॥ १२ ॥
 वावघ्रापयति । असौ वाऽद्यादित्य एषोऽश्व इमंऽउ लोका एताः स्वयमावृ-
 त्तद्यदवघ्रापयत्यसौ तदादित्य इमंल्लोकान्तसूत्रे समावयते तद्यत्तत्सूत्रमुप-
 यन्धुः ॥ १३ ॥ यद्वेवावघ्रापयति । अग्निर्देवेभ्य उदक्रामत्सोऽपः प्राविशत्त-
 प्रजापतिमश्रुवंस्तुमिममन्विच्छ स तुभ्यथ स्वाय पित्राऽआविर्भविष्यतीति
 शक्रो भूत्यान्विच्छतमद्भ्य उपोडास्रं पुष्करपर्णे विवेद तमभ्यवेत्तां चक्रे
 हनमुदुनाप तस्मादश्वः शुक्रं वदुष्टमुख — इवाथो ह दुरजो भायकस्तमु वाऽश्व-
 हिधिमित्येव मेने तथ होवाच वरं ते ददामीति ॥ १४ ॥ स होवाच । यु-
 गानेन रूपेणान्विच्छाद्विन्द्यादेव त्वा स इति स यो हैनमेतेन रूपेणान्विच्छति
 इति हनं वित्वा हनं चिनुने ॥ १५ ॥ स शुक्रः स्यात् । तद्वधेतस्य रूपं य-
 तपति यदि शुक्रं न विन्देदप्यशुक्रः स्यादश्वस्त्वेव स्याद्यश्वं न विन्दे-
 यनदानेव स्यादानेयो वाऽयनदानमिदं सर्वेषां पाप्मानमपहन्ता ॥ १६ ॥
 धानंऽपेक्षारण्यं । तथ ईके पुस्तात्प्रत्यञ्चमधिरोहन्ति पश्चाद्वा प्राञ्चं

न तथा कुर्यात्पशुरेष यदग्निर्यो वै पशुं पुरस्तात्प्रत्यञ्चमभिरे हति विपा-
णाभ्यां तथे हन्त्यथ यः पश्चात्प्राञ्चं पश्य्यां तमात्मनेवैनमारोहेयं वाऽआत्मना
पशुमारोहन्ति स पारयति स न हिनस्त्युत्तरतो यथ हि कं च पशुमारोहन्त्युत्त-
रत् एवैनमारोहन्त्यारुढाग्निमौत्तरवेदिकं कर्म कृत्वात्मन्नग्निं गृहीतवाऽआत्मन्नग्निं
गृहीत्वा सत्यथ माम गायाति पुष्करपर्णमुपदधाति तस्यातः ॥ १७ ॥ अथेतथ
सायेभृतेऽथं परिणयन्ति । एतद्धै देवा अभिभयुर्गृहे न इममिह रुक्षाथसि
नाष्टा न हन्युगिति तस्माऽएतं वज्रमभिगोप्तारमकुर्वन्मृदेवादित्यमसौ वाऽआदित्य
एवोऽन्वस्तेवास्माऽअयमेतं वज्रमभिगोप्तारं करोति ॥ १८ ॥ तं वाऽनुपास्तमय-
मादित्यस्य परिणयति । एष वाऽअस्य प्रत्युक्तं विवा गोप्ता भवति रात्रिसाच-
यान्यु वै रुक्षाथसि रुक्ष्या एवास्माऽएतं वज्रमभिगोप्तारं करोति सर्वतः परिण-
यति सर्वत एवास्माऽएतं वज्रमभिगोप्तारं करोति त्रिष्टुत्वः परिणयति त्रिवृत-
मेवास्माऽएतं वज्रमभिगोप्तारं करोत्यथैनमुदञ्चं प्राञ्चं प्रसृजति तस्योक्तो वृ-
न्धुरथ स पुनर्विप्लययते तस्योपरि वन्धुः ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [१. २]
द्वितीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या १०५ ॥ तृतीयोऽध्यायः [४६.] ॥ ॥

आत्मन्नग्निं गृहीते चेप्युन् । आत्मनो वाऽएतमभिजनयति यादृशाद्वै
जायते वाहृद्देव भवति स यदात्मगृहीत्वाग्निं चिनुषान्मनुष्यादेव मनुष्यं जन-
येन्मर्त्यान्मर्त्यमनपहतपाप्मनोऽनपहतपाप्मानमथ यदात्मन्नग्निं गृहीत्वा चिनोति
तदग्नरेवाध्यग्निं जनयत्यमृतादमृतमपहतपाप्मनोऽपहतपाप्मानम् ॥ १ ॥ स
गृह्णाति । मायि गृह्णाम्यग्रेऽअग्निमिति । तदात्मन्नेवाग्रेऽग्निं गृह्णाति रायस्योपाप
मुपजास्त्वाय सुवीर्यायेति तद् सर्वा आशिष आत्मन्गृह्णाते मामु देवताः सच-
न्तामिति तद् सर्वान्देवानात्मन्गृह्णाते तद्यत्किंचात्मनोऽपि जनयिष्यन्भवति
तत्सर्वमात्मन्गृह्णाते स वै तिष्ठन्नात्मन्नग्निं गृहीत्वा नृषाविश्य चिनोति पशुरेष
यदग्निस्तस्मात्पशुस्तिष्ठन्नाग्निं शित्वानृषाविश्य विजायते ॥ २ ॥ अथ सत्यथ
माम गायाति । एतद्धै देवा अशुवन्तसत्यमस्य मुखं करवाम ते सत्यं भविष्याम
सत्यं नोऽनुवत्सर्पति सत्यो नः म क्रामो भविष्यति यत्क्रापा एतत्करिष्यामह
ऽइति ॥ ३ ॥ तदुत्तमस्यथ माम पुरस्तादगायन् । तदस्य सत्यं मुखमकुर्वन्ते
सत्यमभवन्तसत्यमेनानन्ववन्त सत्य एषां म क्रामोऽभवद्यत्क्रापा एतदकुर्वन्त ॥ ४ ॥
तथैवैतद्यजमानः । यत्सत्यथ माम पुरस्तादगायति तदस्य सत्यं मुखं करोति

वास्मादेतत्प्राणं दधात्युत्तरामुत्तरमेवास्मादेतत्प्राणं दधाति ॥ २ ॥ यदेव
 स्वयमातृणांमुपदधाति । प्रजापतिं विस्मस्तं देवता आदाय व्युदकामस्तासु
 व्युत्क्रामन्तीषु प्रतिष्ठापयिष्योपाविशत् ॥ ३ ॥ स यः स प्रजापतिर्व्यस-
 र्धसत । अयमेव स योऽयमग्निश्चीयतेऽथ या सा प्रतिष्ठिता सा प्रथमा स्वयमातृ-
 णा तद्यदेतामत्रोपदधाति यदेवास्यापात्मनस्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेतामत्रो-
 पदधाति ॥ ४ ॥ तां वै प्रजापतिनोपदधाति । प्रजापतिर्होवैतत्स्वयमात्मनः प्रत्यधत्त
 ध्रुवामीति स्थिराम्नीत्येतदथो प्रतिष्ठितामीनि धरुणेति प्रतिष्ठा वै धरुणमास्तृता वि-
 श्वकर्मणेति प्रजापतिर्वै विश्वकर्मा तेनास्तृतामीत्येतन्मा त्वा समुद्र उद्धधन्मिमा सुपर्ण
 इति क्वमो वै समुद्रः पुरुषः सुपर्णस्तौ त्वा मोहयिष्यामित्येतद्व्यथमाना पृथिवी इध-
 हेति यथैव यजुस्तथा वृन्धुः ॥ ५ ॥ प्रजापतिष्ठा सादयस्त्विति । प्रजापतिर्होता प्र-
 थमां चित्तिप्रपश्यदधां पृष्ठं समुद्रस्येमन्नित्यथा इयं पृष्ठं समुद्रस्यहीयमेव व्य-
 ध्वतीं प्रथस्वतीमिति व्यचस्वती च हीयं प्रथस्वती च प्रथस्व पृथिव्यमीति प्र-
 थस्व पृथिवी चासीत्येतत् ॥ ६ ॥ भूरमीति । भूर्हीयं भूमिरमीति भूमिर्हीयम-
 दितिरसीतीयं वाऽअदितिरियं हीदं सर्ववदते विश्वधाया इत्यस्यां हीदं
 सर्वं हितं विश्वस्य भुवनस्य धर्त्रीति सर्वस्य भुवनस्य धर्त्रीत्येतत्पृथिवी यच्छ
 पृथिवी इध पृथिवी सा हिंसीरित्यात्मानं यच्छात्मानं इधहात्मानं सा हिं-
 सीरित्येतत् ॥ ७ ॥ विश्वस्मे प्राणायापानाय । व्यानायोदानायेति प्राणो वै
 स्वयमातृणां सर्वस्माऽउ वाऽएतस्मै प्राणः प्रतिष्ठायै चरित्रायेतीमे वै लोकाः
 स्वयमातृणां इमऽउ लोकाः प्रतिष्ठा चरित्रमग्निष्ठाभिषास्त्विस्त्वग्निष्ठाभिगो-
 पायस्त्वित्येतन्मया स्वस्त्येति महत्या स्वस्त्येत्येतच्छर्दिषा शंतमेनेति यच्छर्दिः शं
 तमं तेनेत्येतस्मादयित्वा मूददोहमाधिवदति तस्योक्तो वृन्धुरथ माम गापति तु-
 स्योपरि वृन्धुः ॥ ८ ॥ तदाहुः । कथमेव पुरुषः स्वयमातृणयानभिनिहितो भव-
 तीत्यर्थं वै स्वयमातृणां प्राणाः स्वयमातृणानभिनिहितो वै पुरुषोऽन्नेन च प्रा-
 णेन च ॥ ९ ॥ अथ द्वेष्टकामुपदधाति । पशवो वै द्वेष्टका पशून्वैतदुपदधाति
 तद्यद्गदोऽग्निरुनन्तर्हितैः पशुभिरुपेत्तऽपते तान्वैतदुपदधानि तामनन्तर्हितां स्व-
 यमातृणांवा उपदधातीयं वै स्वयमातृणानन्तर्हितांस्तदस्यै पशून्दधात्युत्तरामुत्तरां-
 स्तदस्यै पशून्दधाति ॥ १० ॥ यदेव द्वेष्टकामुपदधाति । प्रजापतेर्विघ्नस्तस्य यानि
 लोमान्यर्शयन्त ता इमा ओषधयोऽभरन्नयास्मात्प्राणो मध्यत ददकामतस्मि-

स सत्यं भवति सत्यमेनमनुवर्तते मृत्योऽस्य स कामो भवति युक्ताय ।
 तत्कुरुते ॥ ५ ॥ तद्यत्तत्सत्यम् । आप एव तद्वापो हि वै सत्यं तस्मात्तेनापो
 न्ति तत्सत्यस्य रूपमित्यादुरण एव तस्य सर्वस्याग्रमकुर्वन्तस्माद्यद्वापो गन्त्य
 दत्तं सर्वं जायते याददं किंच ॥ ६ ॥ अथ पुष्करपर्णमुपपद्यते । योनिर्वै पुष्
 कर्णं योनिमेवैतदुपपद्यते ॥ ७ ॥ योज्यं पुष्करपर्णमुपपद्यते । आपो वै पुष्
 तासामियं पर्णं यथा ह वाऽऽदं पुष्करपर्णमस्वध्याहितमेवमियमस्वध्याहिता से
 योनिरग्नेरियत्तं अग्निरस्यै हि सर्वोऽग्निर्ध्यायतऽऽग्रमिवैतदुपपद्यते तामनन्ताहिता
 सत्पादुपपद्यतीमां तत्सत्ये प्रतिष्ठापयति तस्मादियत्तं सत्ये प्रतिष्ठिता तस्मादि
 मेव सत्यमियत्तं होत्र्यां लोकानामद्धातमाम् ॥ ८ ॥ अथां पृथमासि योनिरग्ने
 ति । अथात्तं हीयं पृष्ठं योनिर्हीयमग्नेः समुद्रमभितः पिन्वमानमिति समुद्रो
 मामभितः पिन्वते वर्धमानो महान् ॥ ९ ॥ अथाच पुष्करऽहति वर्धमानो महीपस्व पु
 रऽहत्येतद्विवो मात्रया वरिम्णा प्रथस्वेत्यनुशिमाष्ट्यसौ वाऽआदित्य एषोऽग्नि
 हैतमन्यो दिवो वरिमा यन्तुमर्हति योर्भूत्वनैनं यच्छेत्येवैतदाह स्वराजोपपद्यते स
 राज्यत्तं अथात्तं सादयित्वा मूददोहसाधिवदति तस्योक्तो बन्धुः ॥ १० ॥
 रुक्ममुपपद्यते । असौ वाऽआदित्य एष रुक्म एष हीमाः सर्वाः प्रजा अतिरो
 रोचो ह वै तत्तं रुक्म इत्याचक्षते परोऽक्षं परोऽक्षकामा हि देवा अमुमेवैतदादि
 मुपपद्यते स हिरण्मयो भवति परिमण्डल एकविंशतिनिर्वाधस्तस्योक्तो बन्
 धस्तात्निर्वाधमुपपद्यते रश्मयो वाऽएतस्य निर्वाधा अवस्तादु वाऽएतस्य रस
 ॥ १० ॥ तं पुष्करपर्णऽउपपद्यते । योनिर्वै पुष्करपर्णं योनावेवैनमेतत्प्रतिष्ठ
 यति ॥ ११ ॥ यजेत्तं पुष्करपर्णऽउपपद्यते । प्रतिष्ठा वै पुष्करपर्णमियं वै पुष्
 कर्णमियमु वै प्रतिष्ठा यो वाऽअस्यामप्रतिष्ठितोऽपि वरे सन्नप्रतिष्ठित एव स रा
 भिर्वाऽएषोऽस्यां प्रतिष्ठितोऽस्यामेवैनमेतत्प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति ॥ १२ ॥ य
 पुष्करपर्णऽउपपद्यते । इन्द्रो वृत्रत्तं हत्वा नास्तृणीति मन्यमानोऽपः प्राविश
 अत्रवीद्विभेमि वै पुरं मे कुल्लेति स योऽपात्तं रुस आसीत्तमूर्ध्वं तं समुद्रोऽहंस्ता
 पुरमकुर्वन्तद्यदस्मै पुरमकुर्वन्तस्मात्पुष्करं पुष्करत्तं ह वै तत्पुष्करमित्याचक्षते प
 रं परोऽक्षकामा हि देवास्तद्यत्पुष्करपर्णऽउपपद्यति यमेवास्येतमापो रुसत्तं समु
 द्न्यामस्मै पुरमकुर्वन्तस्मिन्नेवैनमेतत्प्रतिष्ठापयति ॥ १३ ॥ ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्ता
 ति । असौ वाऽआदित्यो ब्रह्माहरहः पुरस्ताज्जायते वि सीमन्तः सुरुचो वेत्त
 आवरिति मध्यं वै सीमेमे लोकः सुरुचोऽमावादित्यो वेत्तो यज्जै मज्जिजनिप

गणोऽवेनस्तस्माद्वेनस्तानेष सीमतो मध्यतो विवृण्वद्भुदेति स बुध्या
 उपमा अस्य विष्ठा इति विशो वाऽअस्य बुध्या उपमा विष्ठास्ता ह्येष उपवि-
 तिष्ठते सतश्च योनिमसतश्च विवृण्वतीमे वै लोकाः सतश्च योनिरसतश्च यच्च
 ह्यस्ति यच्चन तदेभ्य एव लोकेभ्यो जायते त्रिष्टुभोपदधाति त्रैष्टुभो ह्येष सादयि-
 स्वा सुददोहस्याभिवदति तस्योक्तो बन्धुः ॥ १४ ॥ अथ पुरुषमुपदधाति । स
 प्रजापतिः सोऽग्निः स प्रजमानः स हिरण्यमयो भवति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योति-
 रग्निरमृतं हिरण्यममृतमग्निः पुरुषो भवति पुरुषो हि प्रजापतिः ॥ १५ ॥ य-
 देव पुरुषमुपदधाति । प्रजापतेर्विस्वस्ताग्रम्या तनूर्मध्यत उदक्रामस्तस्यामेनमुत्क्रा-
 न्तायां देवा अभवुस्तं यच्च देवाः समस्कुर्वन्तदास्मिन्नेतां रुम्यां तनूं मध्यतोऽद-
 धुस्तस्यामस्य देवा अरमन्त तद्यदस्यैतस्यां रुम्यायां तन्वां देवा अरमन्त तस्मा-
 द्धि रुम्यं हि रुम्यं ह वै तद्धिरण्यमित्थाचक्षते परोऽक्षं परोऽक्षकामा हि दे-
 वास्तथैवास्मिन्नयमेतां रुम्यां तनूं मध्यतो दधाति तस्यामस्य देवा रमन्ते मायं
 वाऽअस्य सा रुम्या तनूः प्राणमेवास्मिन्नेतं मध्यतो दधाति ॥ १६ ॥ तं रुम्यं रुम्य-
 ऽवपदधाति । असौ वाऽआदित्य एष रुम्योऽथ य एष एतास्मिन्मण्डले
 पुरुषः स एष तमेवैतदुपदधाति ॥ १७ ॥ उचानमुपदधाति । एतद्वै देव
 अमुबन्त्यदि वाऽइमावर्वाञ्चाऽवपधास्यामः सर्वमेवेदं प्रधक्षयते यद्यु पराञ्च-
 पराञ्चावेव तप्स्यतो यद्यु सम्यञ्चावन्तरैवेतावेतज्ज्योतिर्भविष्यत्यथोऽअन्यो-
 ऽन्यं हिं सिस्यत इति तेऽर्वाञ्चमन्यमुपादधुः पराञ्चमन्यं स एष रश्मि-
 भिरर्वाङ् तपति रुक्मः प्राणैरेव ऊर्ध्वः पुरुषः प्राञ्चमुपदधाति प्राङ्क्षेपोऽ-
 ग्निर्धीयते ॥ १८ ॥ हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इति । हिरण्यगर्भो ह्येष समवर्तता-
 भूतस्पजातः पतिरेक आसीदित्येष अस्य सर्वस्य भूतस्य जातः पतिरे-
 आसीत्स दाधार पृथिवीं द्यामुतेमामित्येष वै त्रिवं च पृथिवीं च दाधार कस-
 देवाय हविषा विधमेति प्रजापतिर्वै कस्तस्मै हविषा विधेमेत्येतत् ॥ १९ ॥
 द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु घामिति । अथ वाऽआदित्यो द्रप्सः स त्रिवं
 पृथिवीं च स्कन्दतीत्यमृमितीप्रामिषं च योनिमनु यश्च पूर्वं इतीमं च लो-
 कममं चेत्येतदथो यच्चेत्येतां चोच्यते यच्चादः पूर्वमचीयतेति समाने योनिमनु स-
 चरन्तमिति समानं येष योनिमनु संचरति द्रप्सं भुहोम्यनु सप्त होत्रा इत्यंसां वाऽम-
 दित्यो द्रप्सो विशः सप्त होत्रा अयं तदादित्यं दिक्षु प्रतिष्ठापयति ॥ २० ॥ वाभ्या

अपादासि सहस्रान्नेति । असहस्रं हेतुया देवा असुरान्सहस्रारातीः
 सहस्रं पृतनायत इति यथैव यजुस्तथा बन्धुः सहस्रवर्षासि सा मा जिन्वे-
 ति सर्वं वै सहस्रं सर्ववर्षासि सा मा जिन्वेत्येतत्सादयित्वा सृददोहसाधिवद-
 ति तत्स्योक्तो बन्धुः ॥ १९ ॥ तदाहुः । कस्मादभिस्वयमातृष्णाभ्या इष्टका
 वपथीयन्ते प्राच्य एता इति द्वे वै योनीऽइति प्रूयादेवयोनिरन्यो मनुष्ययोनि-
 रन्यः प्राचीनप्रजनना वै देवाः मतीचीन प्रजनना मनुष्यास्तद्यदेताः प्राचीरप-
 दधाति देवयोनिरेवैतद्यजमानं प्रजनयति ॥ ४० ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [४. २.]
 तृतीयः प्रपाठकः ॥ कंडिकासंख्या ॥ ८५ ॥ चतुर्योऽध्यायः [४७.] ॥

कूर्ममुपदधाति । रसो वै कूर्मो रभमेवैतदुपदधाति यो वै स एषां लोका-
 नाम्भ्यः प्रविद्धानां पराद्वोऽत्युत्तरम् एष कूर्मस्तमेवैतदुपदधाति यावा-
 नु वै रसस्तावानात्मा स एष इमं एव लोकाः ॥ १ ॥ तस्य यवधरं कपालम् ।
 अयं स लोकस्त्वनिष्ठितमिव भवति मृतिष्ठित-इव अयं लोकोऽथ यदुत्तरं सा
 यौस्तद्व्यवृहीतान्तमिव भवति व्यवृहीतान्तेव हि यौत्य यदन्तरा तदन्तरिक्षं
 स एष इमं एव लोका इमानेवैतल्लोकानुपदधाति ॥ २ ॥ तमभ्यनक्ति । दध्ना
 मधुना घृतेन दधि हैवास्य लोकस्य रूपं घृतमन्तरिक्षस्य मध्वमुष्य स्वेनैवैनमेतद्रू-
 पेण समर्धयत्यथो दधि हैवास्य लोकस्य रसो घृतमन्तरिक्षस्य मध्वमुष्य स्वेनैव-
 नमेतद्रूपेण समर्धयति ॥ ३ ॥ मधु वाता अतायतऽइति । यां वै देयतामृगभ्यनू-
 क्ता यां यजुः सैव देवता सऽवसो देवता तद्यजुस्तदैतन्मध्येवैष त्रिचो रसो वै
 मधु रसमेवास्मिन्नेतदधाति गायत्रीभिस्तिमृभिस्तुस्योक्तो बन्धुः ॥ ४ ॥ स यत्कू-
 र्मो नाम । एतद्वै रूपं कृत्वा प्रजापतिः प्रजा अयजत यवयजताकरोत्तद्यदुक्तो-
 क्त्वात्कूर्मः कश्यपो वै कूर्मस्तस्मादाहुः सर्वाः प्रजाः काश्यप इति ॥ ५ ॥ स य
 स कूर्मोऽसौ स आदित्यः । अमुमेवैतदादित्यमुपदधाति तं पुरस्तात्पत्यश्चमुपदधा-
 त्वमुं तदादित्यं पुरस्तात्पत्यश्च दधाति तस्मादसानादित्यः पुरस्तात्पत्यश्च धीयते
 दक्षिणतोऽपादायै वृषा वै कूर्मो योपापादा दक्षिणतो वै वृषा योपामुपशेतेऽरति-
 मात्रेऽरतिमात्राद्वि वृषा योपामुपशेते सैषा सर्वासामिष्टकानां मृद्विषी यदयाद्वै-
 तस्यै दक्षिणतः सन्तसर्वासामिष्टकानां दक्षिणतो भवति ॥ ६ ॥ यदेव कूर्ममुपद-
 धाति । माणो वै कूर्मः माणो हीमाः सर्वाः प्रजाः करोति माणमेवैतदुपदधाति

पदधाति । द्विषाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्गवानग्निर्गवत्यस्य मात्रा तावती-
 नेतदुपदधाति । त्रिष्टुभ्यां त्रैष्टुभो येषु सादयित्वा सुददोहमाधिवदति तस्योक्तो
 ग्रन्थः ॥ २१ ॥ अथ साम गायति । एतच्छ्र देवाऽएतं पुरुषमुपधाप्यं त्रैषां हृ-
 त्रैषां परयन्यथैतच्छ्रुत्वां फलकम् ॥ २२ ॥ तेऽयुवन् । नृप तज्जानीत यथास्मिन्पुरुषे
 वीर्यं दधामेति तेऽयुवंधेतयध्वमिति चिति मिच्छतेति वाव तदयुवंस्तुदिच्छत यथास्मिन्पु-
 रुषे वीर्यं दधामेति ॥ २३ ॥ ते चेतुपमानाः । एतस्मात्पापदपंस्तदगायंस्तदास्मिन्वीर्य-
 मदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतदधाति पुरुषे गायति पुरुषे तर्हीर्यं दधाति चित्रे गायति
 सर्वाणि हि चित्राण्यग्निस्तमुपधाप्य न पुरस्तात्परीषाध्रेन्मायमग्निर्हितसाद्वेति ॥
 ॥ २४ ॥ अथ सर्पनामैरुपतिष्ठत । इमे वै लोकाः सर्पास्ते हानेन सर्वेण सर्पनि
 यदिदं किं च सर्वेषामु हेतुं देवानामात्मा यद्गस्ते देवा एतमात्मानमुपधापाति-
 भयुर्यथै न इमे लोका अनेनात्मना न सर्पयुरिति ॥ २५ ॥ तदएतानि सर्पनामान्य-
 पश्यन् । तैरुपातिष्ठन्त तैरस्माऽऽप्तां लोकानस्थापयंस्तैरनमयन्यदुनमयंस्तस्मात्स-
 र्पनामानि तथैतद्यजमानो यत्सर्पनामैरुपतिष्ठतऽइमानेवास्माऽएतन्लोकान्त्स्या-
 पयतीमाँल्लोकान्नमयति तथो हास्यैतदएतैनात्मना न सर्पन्ति ॥ २६ ॥ यदे-
 सर्पनामैरुपतिष्ठत । इमे वै लोकाः सर्पा यदि किं च सर्वेऽप्येव तल्लोकेषु
 सर्पति तद्यत्सर्पनामैरुपतिष्ठते येषु लोकेषु नाप्या यो व्यद्वरो या शिमिदा तरे-
 वैतत्सर्वथं शमयति ॥ २७ ॥ नमोऽस्तु सर्वेभ्यो ये के च पृथिवीमनु । ये
 ऽअन्तरिक्षे ये दिवि तेभ्यः सर्वेभ्यो नम इति यदप्येषु त्रिषु लोकेषु सर्पास्तैभ्य
 एतन्नमस्करोति ॥ २८ ॥ या इपवो यातुधानानामिति । यातुधानमपिता ईके
 दशन्ति ये वा वनस्पतीरनु ये वावटेषु शेरते तेभ्यः सर्वेभ्यो नम इति ये चैव
 वनस्पतिषु सर्पा ये चावटेषु शेरते तेभ्य एतन्नमस्करोति ॥ २९ ॥ ये वामी
 रोचने दिवो । ये वा सूर्यस्य रश्मिषु येषामप्सु सदस्कृतं तेभ्यः सर्वेभ्यो नम इ-
 तियत्र-यत्रैते तदेवैभ्य एतन्नमस्करोति नमो नम इति यज्ञो वै नमो यज्ञैवै-
 नानेतन्नमस्कारेण नमस्यति तस्मादु ह नायाज्ञेयं ब्रूयान्नमस्तऽइति यथा
 हैनं ब्रूयाद्यज्ञस्तऽइति तादृक्त्व ॥ ३० ॥ त्रिभिरुपतिष्ठते । त्रय इमे
 लोका अथो त्रिवृदग्निर्गवानग्निर्गवत्यस्य मात्रा तावतैवास्माऽएतदिमाँ-
 ल्लोकान्त्स्यापयत्यथो तावतैवैतदिदं सर्वथं शमयति तिष्ठन्नुपतिष्ठते तिष्ठन्तीव
 वाऽऽप्ते लोका अथो तिष्ठन्वै वीर्यवचरः ॥ ३१ ॥ अथैनमुपाविश्याभिजुहोति ।

रति तस्योक्तो धन्यः ॥ २८ ॥ अथर्जुन्येऽनुपदधानि । अतएव यद्व्ये
 षतूनेवैतदुपदधाति प्रयुश्च माधवश्च वासन्तिकावतूऽइति नामनीएनयोरे
 मभ्यामेवैनेऽएतदुपदधाति द्वेऽइष्टके भवतो द्वौ हि मासावतूः सकृत्सादयत्येकं
 दंतुं करोति ॥ २९ ॥ तद्यदेनेऽअत्रोपदधाति । संवत्सर एषोऽग्निरियं
 षोकाः संवत्सरस्तस्यायमेव लोकः प्रथमा चित्तिरयमस्य लोको वसन्त ऋतुस्त-
 ददेतेऽअत्रोपदधाति यदेवास्यैतेऽआत्मनस्तदास्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेतेऽअ-
 नुपदधाति ॥ ३० ॥ यद्वैतेऽअत्रोपदधाति । मजापतिरेषोऽग्निः संवत्सर उ-
 त्पातिस्तस्य प्रतिष्ठैव प्रथमा चितिः प्रतिष्ठोऽअस्य वसन्त ऋतुस्तद्यदेतेऽअत्रोपदधा-
 ति यदेवास्यैतेऽआत्मनस्तदास्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेतेऽअत्रोपदधाति तेऽअन-
 तर्हि ते विश्वज्योतिष उपदधाति मजा वै विश्वज्योतिरुनन्तर्हितास्तत्प्रजा अतु-
 पो दधाति तस्मात्प्रजा अतूनेवानुमजायन्तऽअतुभिर्देव गर्भे सन्तः संप्रज-
 यन्तुभिर्जातम् ॥ ३१ ॥ अथापाढामुपदधाति । इयं वाऽअपादेमामेवैतदुपदधाति
 पूर्वार्षेऽनुपदधाति प्रथमा हीयमसृज्यत ॥ ३२ ॥ सा यदुपाढा नाम । देवा-
 वामुराश्वोभ्ये माजापत्या अस्पर्धन्तते देवा एतामिष्टकामपरयन्त्रपाढामिमामेव तामु-
 पादधत्तामुपधाया मुरान्तसपत्नीभ्रातृव्यानस्मात्सर्वस्मादसहन्त यदसहन्त तस्मादु-
 पाढा तथैवैतद्यजमान एतामुपधाय द्विपन्तं भ्रातृव्यमस्मात्सर्वस्मात्सहते ॥ ३३ ॥
 द्वेवापाढामुपदधाति । वाग्वा अपादा वाचैव तद्देवा असुरान्तसपत्नान्भ्रातृव्या
 मस्मात्सर्वस्मादसहन्त तथैवैतद्यजमानो वाचैव द्विपन्तं भ्रातृव्यमस्मात्सर्वस्मात्सहते
 वाचमेव तद्देवा उपादधत्त तथैवैतद्यजमानो वाचमेवोपधत्ते ॥ ३४ ॥ सेयं वामभृत् ।
 माणा वै वामं याद्वि किं च माणीयं तत्सर्वं विभर्चि तेनेयं वामभृद्वाग्य त्वेव
 वामभृत्माणा वै वामं वाचि वै माणेभ्योऽन्नं धीयते तस्माद्वाग्वावामभृत् ॥ ३५ ॥
 तस्यैते सर्वे माणा यदुपाढा । तां पूर्वार्षेऽनुपदधाति पुरस्तात्तत्माणान्दधाति
 तस्मादिमे पुरस्तात्प्राणास्तान्नान्यथा यन्नुष्मत्येष्टकया पुरस्तात्पत्युपदध्यादेतस्यां
 चेतो नेत्राणानपिदधानीति ॥ ३६ ॥ यद्वपस्याः पञ्च पुरस्तादुपदधाति । अन्नं
 माऽध्यापोऽनपिदिता पाऽअन्नेन प्राणास्तामनन्तर्हितामृतव्याभ्यामुपदधातृनुपु तद्वाचं
 प्रतिष्ठापयान्ति सेयं वाग्यनुपु प्रतिष्ठिता वदति ॥ ३७ ॥ तदाहुः । यत्प्रजा विश्वज्यो-
 तिरामापादाथ तस्मादन्तरेणऽर्जुन्येऽनुपदधातीति संवत्सरो वाऽअतुव्ये संवत्सरेण
 तत्प्रजाभ्यो वाचमन्तर्दधाति तस्मात्संवत्सरवेलायां मजा वाचं प्रवदन्ति ॥ ३८ ॥

आज्येन पञ्चष्टीतेन तस्योक्तो बन्धुः सर्वतः परिसर्पेत् सर्वाभ्य एवैनमेतदिग्भ्योऽ-
 न्नेन प्रीणाति ॥ ३१ ॥ यद्वेनमभिजुहोति । एतद्वै देवा एतमात्मानमुपधायाः
 विभयुर्पथै न इममिह रक्षाधंसि नाष्ट्रा न हन्युरिति तदएतत् । क्षोधनान्प्रतिसरा-
 नपश्यन्कृणुष्व प्राजः प्रसितिं न पृथ्वीमिति राक्षोघ्ना वै प्रतिसरास्तदएतैः प्रति-
 सरैः सर्वाभ्यो दिग्भ्यो रक्षाधंसि नाष्ट्रा अपहत्याभयेऽनाष्ट्रएतमात्मानं स-
 मस्कुर्वत तथैतद्यजमान एतैः प्रतिसरैः सर्वाभ्यो दिग्भ्यो रक्षाधंसि नाष्ट्रा अप-
 हत्याभयेऽनाष्ट्रएतमात्मानं संस्कुर्वते ॥ ३२ ॥ आज्येन जुहोति । वज्रो वाऽआ-
 ज्यं वज्रेणैवैतद्रक्षाधंसि नाष्ट्रा अपहन्ति पञ्चष्टीतेन पञ्चचितिकोऽग्निः पञ्चर्तवः
 संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावन्त्यस्य मात्रा तावतैवैतद्रक्षाधंसि नाष्ट्रा
 अपहन्त्याग्नेयीभिरग्निर्वै ज्योती रक्षोहाग्निर्नैवैतद्रक्षाधंसि नाष्ट्रा अपहन्ति त्रि-
 षुभिर्ब्रह्मो वै त्रिषुवज्रेणैवैतद्रक्षाधंसि नाष्ट्रा अपहन्ति सर्वतः परिसर्पेत् सर्वा-
 भ्य एवैतदिग्भ्यो रक्षाधंसि नाष्ट्रा अपहन्ति ॥ ३४ ॥ पश्चादग्नेः प्राक्कासीनः ।
 अयोधरतो दक्षिणाय पुरस्तात्पत्यङ्गुथ जघनेन परीत्य दक्षिणत उदङ्कासीनस्तद-
 क्षिणावृतद्धि देवत्रायानुपरीत्य पश्चात्प्राक्कासीनस्तथो हास्येतत्प्रागेव कर्म कृतं
 भवति ॥ ३५ ॥ अथ क्षुचाऽउपदधाति । बाहू वै क्षुचौ बाहूऽर्वास्मिन्नेतत्प्रति-
 दधाति ते पक्षुचौ भवतः क्षुचौ हि बाहूऽइदमेव कपुच्छलमयं दण्डो ह्ये भवतो
 यौ हीमौ बाहू पार्श्वस उपदधाति पार्श्वतो हीमौ बाहू ॥ ३६ ॥ कार्श्वर्यमयीं द-
 क्षिणत उपदधाति । एतद्वै देवा अविभयुर्यद्वैनो यमं दक्षिणतो रक्षाधंसि नाष्ट्रा
 न हन्युरिति तदएतत् रक्षोहणं वनस्पतिमपश्यन्कार्श्वर्यं तदएतेन वनस्पतिना द-
 क्षिणतो रक्षाधंसि नाष्ट्रा अपहत्याभयेऽनाष्ट्रएतं यमं पश्यन्वत तथैतद्यजमान एतेन
 वनस्पतिना दक्षिणतो रक्षाधंसि नाष्ट्रा अपहत्याभयेऽनाष्ट्रएतं यमं तनुतऽआ-
 ज्येन पूर्णा भवति वज्रो वाऽआज्यं वज्रेणैवैतदक्षिणतो रक्षाधंसि नाष्ट्रा अपह-
 न्ति ॥ ३७ ॥ अथोदुम्बरीमुत्तरत उपदधाति । ऊर्ध्वं एव उदुम्बर ऊर्ध्वेवा-
 स्मिन्नेतद्रसं दधाति दध्ना पूर्णा भवति रसो वै दधि रसमेवास्मिन्नेतदधाति ॥ ३८ ॥
 यद्वै क्षुचाऽउपदधाति । प्रजापतेर्विस्रस्तस्याग्निस्तेन आदाय दक्षिणाकर्पसोऽ-
 शोदरमद्यत्कृष्टोदरमत्तस्मात्कार्श्वर्योऽथास्येन्द्र ओज आदायोदङ्गुदङ्कामस्त उदु-
 म्बरोऽभवत् ॥ ३९ ॥ तावन्नवीत् । उप मेतं प्रति पदएतद्धत्तं येन मे पुत्रमुदकमिष्ट-
 मिति ताम्नां वै नौ सर्वप्रभं प्रयच्छेति तौ वै मा बाहू भूत्वा प्रपयेयामिति तथेति

अपादासि सहमानेति । असहन्त हेतया देवा असुरान्सहस्रवारातीः
सहस्र पृतनायत इति युथैव यजुस्तथा बन्धुः सहस्रवर्षासि सा मा जिन्वे-
ति सर्वं वै सहस्रं सर्ववर्षासि सा मा जिन्वेत्येतस्मादयित्वा सूददोहमाधिवद-
ति तस्योक्तो बन्धुः ॥ १९ ॥ तदाहुः । कस्मादभिस्त्वयमातृणामन्या इष्टका
उपधीयन्ते माच्य एता इति द्वे वै योनीऽइति मूयादेवयोनिरन्यो मनुष्ययोनि-
रन्यः प्राचीनमजनना वै देवाः प्रतीचीन मजनना मनुष्यास्तद्यदेताः प्राचीरुप-
दधाति देवयोनिरेवैतद्यजमानं मजनयति ॥ ४० ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [४. २.]
तृतीयः प्रपाठकः ॥ कंडिकासंख्या ॥ ८५ ॥ चतुर्थोऽध्यायः [४७.] ॥

कूर्ममुपदधाति । रसो वै कूर्मो रमेवैतदुपदधाति यो वै स एषां लोका-
नामसु प्रविद्धानां पराङ्मोऽत्युत्तरस्म एष कूर्मस्तमेवैतदुपदधाति यावा-
नु वै रसस्तावानात्मा स एष इमऽएव लोकाः ॥ १ ॥ तस्य यदधरं कणालम् ।
अयं स लोकस्तत्प्रतिष्ठितमिव भवति प्रतिष्ठित-इव बयं लोकोऽथ यदुत्तरं सा
थीस्तद्व्यवगृहीतान्तमिव भवति व्यवगृहीतान्तेव हि यौरथ यदन्तरा तदन्तरिक्षं
स एष इमऽएव लोका इमानेवैतन्लोकानुपदधाति ॥ २ ॥ तमभ्यनक्ति । दध्ना
मधुना घृतेन दधि हैवास्य लोकस्य रूपं घृतमन्तरिक्षस्य मध्वमुष्य स्वेनैवैनमेतद्रू-
पेण समर्धयत्पथो दधि हैवास्य लोकस्य रसो घृतमन्तरिक्षस्य मध्वपुष्य स्वेनैवै-
नमेतद्रूपेण समर्धयति ॥ ३ ॥ मधु वाता अतायतऽइति । यां वै देवतामृगभ्यूनू-
क्ता यां यजुः सैव देवता सऽवसो देवता तद्यजुस्तदैतन्मध्वेवैष त्रिचो रसो वै
मधु रसमेवास्मिन्नेतदधाति गावत्रीभिस्तिमृभिस्तस्योक्तो बन्धुः ॥ ४ ॥ स यत्कू-
र्मो नाम । एतद्वै रूपं कृत्वा प्रजापतिः प्रजा असृजत यदसृजताकरोत्तद्यदकरो-
त्तस्मात्कूर्मः कश्यपो वै कूर्मस्तस्मादाहुः सर्वाः प्रजाः क्राश्यन् इति ॥ ५ ॥ स य
स कूर्मोऽसौ स आदित्यः । अपुमेवैतदादित्यमुपदधाति तं पुरस्तात्पत्यञ्चमुपदधा-
त्यमुं तदादित्यं पुरस्तात्पत्यञ्चं दधाति तस्मादसावादित्यः पुरस्तात्पत्यञ्चं धीयते
दक्षिणतोऽपादायै वृषा वै कूर्मो योपापादा दक्षिणतो वै वृषा योषामुपशेतेऽरन्नि-
मात्रेऽरन्निमात्राद्धि वृषा योषामुपशेते सैषा सर्वासापिष्टकानां मृष्टिणी यदुपादौ-
तस्यै दक्षिणतः सन्सर्वासापिष्टकानां दक्षिणतो भवति ॥ ६ ॥ यदेव कूर्ममुपद-
धाति । प्राणो वै कूर्मः प्राणो हीमाः सर्वाः प्रजाः कराति प्राणमेवैतदुपदधाति

ताभ्यां वै सर्वप्रज्ञं प्रायच्छत्तावेनं बाहू भूत्वा प्रापद्येतां तस्माद्बाहुभ्यामेवार्चं
 क्रियते बाहुभ्यामद्यते बाहुभ्यां हि स सर्वप्रज्ञं प्रायच्छत् ॥ ४० ॥ स कार्प-
 र्यमयी दक्षिणत उपदधाति । अग्नेष्टा तेजसा सादयामीति यदेवास्य तदग्निस्तेज
 आवाप दक्षिणाकर्षत्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधात्यग्निर्मूर्धा दिवः ककुदित्येष उ सोऽ-
 ग्निर्गार्ग्यया गायत्रोऽग्निर्गार्ग्यानग्निर्गार्ग्यवत्यस्य मात्रा तावत्तैवैनामेतदुपदधाति घृतेन
 पूर्णा भवत्याग्नेयं वै घृतं स्वेनैवैनामेतज्जागेन स्वेन रसेन प्रीणाति ॥ ४१ ॥
 अथौदुम्बरीमुत्तरत उपदधाति । इन्द्रस्य त्वीजसा सादयामीति यदेवास्य तद्विन्द्र-
 योज आदायोदङ्गद्वद्वकामत्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति भुवो यज्ञस्य रजसश्च नेतृत्येष
 उ स इन्द्रः सा यदाग्नेय्यग्निर्कर्म ह्यथ यत्त्रिष्टुप्त्रैष्टुभो ह्रीन्द्र ऐन्द्राग्नेोऽग्निर्गार्ग्य-
 नग्निर्गार्ग्यवत्यस्य मात्रा तावत्तैवैनामेतदुपदधातीन्द्राग्नी वै सर्वदेवाः सर्वदेवत्योऽग्नि-
 र्गार्ग्यानग्निर्गार्ग्यवत्यस्य मात्रा तावत्तैवैनामेतदुपदधाति दध्ना पूर्णा भवत्यैन्द्रं वै दधि
 स्वेनैवैनामेतज्जागेन स्वेन रसेन प्रीणाति ॥ ४२ ॥ तावस्पैताविन्द्राग्नीऽएव बाहू ।
 तावेनं तेजसा च वीर्येण च सह प्रपद्येते स सम्पत्पुंरः पुरुषमाक्राय यत्राभ्या-
 मोति तदालिख्यैनेऽवपदधात्येष हैतयोर्लोकाः ॥ ४३ ॥ ते ह्येके तिरश्च्याऽवपद-
 धति । तिर्यश्चौ वाऽश्मौ बाहूऽइति न तथा कुर्यात्प्राच्यावेवोपदध्यात्प्राक् द्वेषोऽ-
 ग्निर्धीयतेऽथोऽएवं वै बाहू वीर्यवत्तरौ ते नानोपदधाति नाना सादयति नाना
 सूददोऽहमाधिवदनि नाना हीमौ बाहू ॥ ४४ ॥ तदाहुः । नैतस्य पुरुषस्य बाहू
 कुर्यादैतो वाऽअस्य बाहू यऽएते क्षुचो नेदतिरेच्यानीति ॥ वै कुर्यादेवैतौ वाऽअस्य
 बाहूऽअन्वेते क्षुचावथोऽएतो पक्षावथो ग्रान्येतस्मिन्नग्नौ रूपाण्युपधास्यन्भवति
 यान्तस्तोमान्यानि पृष्ठानि ग्रानि ह्रन्दाथस्येतयोरेव सा संस्कृतिरेतयोर्वृद्धिस्त-
 स्मादु कुर्यादेवैतस्य पुरुषस्य बाहू ॥ ४५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [४. १.] ॥

स्वयमातृणामुपदधाति । इयं वै स्वयमातृणोमामेवैतदुपदधाति तामनन्तर्हितां
 पुरुषादुपदधात्यन्नं वै स्वयमातृणोयं वै स्वयमातृणोयमु वाऽअन्नमस्याथ हि सर्व-
 प्रज्ञं पच्यतेऽनन्तर्हितमेवास्मादेतदन्नं दधान्युत्तरामुत्तरमेवास्मादेतदन्नं दधाति ॥ १ ॥
 यदेव स्वयमातृणामुपदधाति । माणो वै स्वयमातृणो माणो ह्येवैतत्स्वयमात्मन-
 धातृन्ते माणमेवैतदुपदधाति तामनन्तर्हितां पुरुषादुपदधाति माणो वै स्वयमातृणोयं
 वै स्वयमातृणोयमु वै माणो यदि हि च माणीयं तत्सर्वं विभर्त्येनन्तर्हितमे-

तं पुरस्तात्प्रत्यक्षमुपदधाति पुरस्तात्प्रत्यक्षं माणं दधाति तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यक्षं
 माणो धीयते पुरुषमभ्याष्टं यजमाने तत्प्राणं दधाति दक्षिणतोऽपादायै माणो
 वै कूर्मो वागुपादा माणो वै वाचो वृषा माणो मिथुनम् ॥ ७ ॥ शतम् ४२००
 ॥ ॥ अपां गम्भन्त्स्तीक्ष्णेति । एतद्धापां गम्भिष्ठं यत्रैष एतत्तपति सा त्वा सूर्योऽ-
 भिताप्सीन्माग्निर्वरवानर इति मैव त्वा सूर्यो दिक्ष्मीन्मोऽथग्निर्वरवानर इत्येत-
 द्दक्षिणपत्राः मजा अनुवीक्षस्वेतीमा वै सूर्योः मजा या इमा इष्टकास्ता अरिष्टा
 अनार्ता अनुवीक्षस्वेत्येतदनु त्वा दिव्या वृष्टिः सचतामिति यथैवेन दिव्या वृष्टि-
 रनुमचेतैवमेतदाह ॥ ८ ॥ अथैनमेजयति । त्रीन्तसमुद्रान्तसममृत्पत्स्वर्गान्नितीमे वै
 त्रयः समुद्राः स्वर्गा लोकास्तानेषु कूर्मो भूत्वानुसृष्टसप्तर्षीणां प्रतिवृषभ इष्टका-
 नामित्यपां ध्वं क्षेप प्रतिवृषभ इष्टकानां पुरीषं वसानः सुकृतस्य लोकं उवाच पशवो वै
 पुरीषं पशून्नुसानः सुकृतस्य लोक इत्येतत्तत्र गच्छ यत्र पूर्वं परेता इति तत्र गच्छ
 यत्रैतेन पूर्वं कर्मणोयुगित्येतत् ॥ ९ ॥ मही द्यौः पृथिवी च न इति । मही द्यौः पृथिवी च
 न इत्येतदिदं यत्तुं मिमिक्षतामिति यं यजुमवतामित्येतत्पितृतां नो भरीमभिरिति विभृतां
 नो भरीमभिरित्येतद्द्यावापृथिव्योत्तमयोपदधाति द्यावापृथिव्यो हि कूर्मः ॥ १० ॥
 त्रिभिरुपदधाति । त्रय इमे लोका अथो त्रिवृदग्निर्गवानग्निर्गवत्यस्य मात्रा ता-
 वतैवेनमेतदुपदधाति त्रिभिरभ्यनक्ति तत्पदस्योक्तो बन्धुवका अधस्ताद्भवन्त्यवका
 उपरिष्ठादापो वाऽअवका अगम्यैवेनमेतन्मध्यतो दधाति सादयित्वा सूददोहसाधि-
 चदति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ११ ॥ अथोलूखलमुमलेऽउपदधाति । विष्णुरकामय-
 तात्तादः स्यामिति स इतेऽष्टकेऽअपरयदुलूखलमुमले तेऽउपाधत्त तेऽउपधाया-
 द्वादोऽभवत्तथैवैतद्यजमानो यदुलूखलमुसलेऽउपदधाति येन ह्येण यत्कर्म
 कृत्वा विष्णुरमादोऽभवत्तेन रूपेण तत्कर्म कृत्वाद्वादोऽसानीति तदेत्सर्वमन्नं य-
 दुलूखलमुसलेऽउलूखलमुसलाभ्यां ध्वं क्षेपन्नं क्रियतऽउलूखलमुसलाभ्यामधत्ते
 ॥ १२ ॥ ते रेतः सिचोर्वेलयोपदधाति । पृष्ठयो वै रेतः सिचोर्मध्यम् पृष्ठयो म-
 ध्यत एवास्मिन्नेतदन्नं दधात्युत्तरेऽउत्तरमेवास्मादेतदन्नं दधात्यरत्तिमात्रेऽरत्ति-
 मात्राद्ध्यन्नमधत्ते ॥ १३ ॥ प्रादेशमात्रे भवतः । प्रादेशमात्रो वै गर्भो विष्णुर्गन्-
 मेतदात्मसंमितमेवास्मिन्नेतदन्नं दधाति यदु वाऽआत्मसंमितमन्नं तदवाति तन्न हि-
 नस्ति यद्गो दिनस्ति तद्यत्कनीयो न तदवाति ॥ १४ ॥ औदुम्बरे भवाः । ऊ-
 र्वे रस उदुम्बर ऊर्ज मेवास्मिन्नेतदन्नं दधात्यथो सर्वेऽएते वनस्पतयो यदुदुम्बर-

[illegible]

एतेऽपटुधत्तमर्वाङ्मनस्तृतीतुपदधाति रेतः सिचोर्वेल्लये वै रेतः सिचावतयोस्त-
 न्नस्पतीन्द्रधाति तस्मादन्तयोर्वनस्तथश्चतुःस्रक्ति भवति चतस्रो वै दिशः सर्वा-
 सु तद्विस्तृतं वनस्पतीन्द्रधाति तस्मात्सर्वासु दिक्षु वनस्पतयो मध्ये संगृहीतं भवत्यु-
 ल्लूखलरुताय ॥ १५ ॥ यद्वेबोल्खनमुपल्लेऽपदधाति । प्रजापतेर्विस्वस्तात्प्राणो
 मध्यत उदाचिक्रमिपत्तमन्नेनागृह्णात्तस्मात्प्राणोऽन्नेन गृहीतो यो ह्येवान्नमसि स
 प्राणिति ॥ १६ ॥ प्राणे गृहीतेऽस्मादन्तमुदाचिक्रमिपत्तमन्नेनागृह्णात्तस्मात्प्राणोऽन्नेन
 गृहीतं यो येष प्राणिति सोऽन्नमसि ॥ १७ ॥ एतयोर्गृहीतयोः । अस्मादूर्गुद-
 चिक्रमिपत्तमेनागृह्णात्तस्मादन्तमुदाचिक्रमिपत्तमन्नेनागृह्णात्तस्मात्प्राणोऽन्नेन
 स प्राणिति तत्पूजयति ॥ १८ ॥ ऊर्जिं गृहीतायाम् । अस्मादेतेऽउभेऽउदाचिक्रमिपतां
 तेऽऊर्जागृह्णात्तस्मादेतेऽउभे ऊर्जा गृहीत यथै ह्येवोर्जयति स प्राणिति सोऽन्नमसि
 ॥ १९ ॥ तान्येतान्यन्योऽन्येन गृहीतानि । तान्यन्योऽन्येन गृहीत्वा तन्मन्त्रापादयत् तदे-
 तदन्नं प्रपद्यमानथ सर्वे देवा अनुप्रापयन्तान्नर्जयन्थ हीदथ सर्वम् ॥ २० ॥ तदेव
 श्लोकोऽभ्युक्तः । तद् स माणोऽभवादिति तद्धि स प्राणोऽभयन्महा भूत्वा प्रजापतिरि-
 ति गहान्नि स तदभयदेनमेते देवाः प्रापयन्त भुजो भुजिष्या वित्वेति प्राणा वै भु-
 जोऽन्नं भुजिष्या एतत्सर्वं वित्वेत्येतद्यत्प्राणान्प्राणयत्पुष्टीत्यात्मा वै पूर्यै प्राणा-
 न्प्राणयत्तस्मात्प्राणा देवा अथ यत्प्रजापतिः प्राणयत्तस्मादु प्रजापतिः प्राणो यो
 वै स प्राण एषा सा गायत्र्यथ यच्चवन्नमेव स विष्णुर्वेदताथ या सोऽग्रेव सः
 उदुम्भरः ॥ २१ ॥ सोऽब्रवीत् । अयं वाव मा सर्वस्मात्पाप्मन उदभाषीद्विति
 यदब्रवीदुदभाषीमेति तस्मादुदुम्भर उदुम्भरो इ वै तमुदुम्भर इत्याचक्षते परोऽक्षं
 परोऽक्षकामा हि देवा उरु मे कराद्विति तस्मादुरुरुकरमुकरथ इ वै तदुल्लूखल-
 मित्याचक्षते परोऽक्षं परोऽक्षकामा हि देवाः सैषा सर्वेषां प्राणानां योनिर्यदुल्लूख-
 लथ शिरो वै प्राणानां योनिः ॥ २२ ॥ तत्प्रादेशमात्रं भवति । प्रादेशमात्रमिव
 हि शिरश्चतुःस्रक्ति भवति चतुःस्रक्तीव हि शिरो मध्ये संगृहीतं भवति मध्ये
 संगृहीतमिव हि शिरः ॥ २३ ॥ तं यत्र देवाः समस्तुर्वन् तदस्मिन्नेतत्सर्वं मध्य-
 तोऽदधुः प्राणमन्नमूर्जं तथैवास्मिन्नयमेतदधाति रेतः सिचोर्वेल्लया पृष्ठयो वै रेतः
 सिचौ मध्यमु पृष्ठयो मध्यत एवास्मिन्नेतत्सर्वं दधाति ॥ २४ ॥ विष्णोः कूर्माणि
 पश्यतेति । यीर्यं वै कूर्मं विष्णोर्वीर्याणि पश्यतेत्येवमनो व्रतानि पश्यन्तः इत्यर्थः

पयसादित्यं गर्भं पयसा समङ्गधीत्यादित्यो वाऽएष गर्भो यत्पुरुषस्तं पयसा
 समङ्गधीत्येतत्सहस्रस्य प्रतिमां विश्वरूपामिति पुरुषो वै सहस्रस्य प्रतिमा पुरुषस्य
 क्षेत्रं सहस्रं भवति परिवृद्धिं हरसा माभिमथंस्था इति पर्येनं वृद्धयश्चिप्रा मेनथं
 हिथंसीरित्येतत्सज्जतायुषं कृणुहि चीयमान इति पुरुषं तत्पशूनाथं शतायुं करोति
 तस्मात्पुरुष एव पशूनाथं शतायुः ॥ १७ ॥ अथोत्तरतोऽरवम् । वातस्य जूतामिति
 वातस्य वाऽएष जूतिर्यवश्चो वरुणस्य नाभिमिति वारुणो हारयोऽश्वं जज्ञानथं
 सरिरस्य मध्यऽस्त्यापो वै सरिरुमप्युज्जा उवाऽअश्वः शिशुंनवीनाथं हरिमद्विबुध-
 मिति गिरिर्वाऽअद्रिर्गिरिवुध्ना उ वाऽआपोऽग्ने मा हिथंसीः परमे व्योमप्रीतीमे
 वै लोकाः परमं व्योमेषु लोकेष्वेनं मा हिथंसीरित्येतत् ॥ १८ ॥ अथ दक्षिणतो
 गाम् । अजस्रमिन्दुमरुषामिति सोमो वाग्भृन्दुः स ह्ये सोमोऽजस्रो यत्रौर्धुरययुमिति
 भर्तारभित्येतद्गन्निमीडे पूर्वचित्तिं नमोभिरित्याग्नेयो वै गौः पूर्वचित्तिमिति प्राञ्च-
 थं हग्नित्मुक्षरन्ति प्राञ्चप्रपचरन्ति स पूर्वभिश्चतुशः कल्पमान इति यद्वाऽएष
 चीयते तदेव पूर्वभिश्चतुशः कल्पते गां मा हिथंमीरुदिति विराजमिति विराड्
 गौरुधं वै विराजन्तमु गौः ॥ १९ ॥ अथोत्तरतोऽविम् । वरुणो न्यधुर्वरुणस्य नाभिमिति
 वारुणी च हि स्वाप्ती चाविरविं जज्ञानाथं रुमसः परस्मादिति ध्रोत्रं वै परं रुजो दि-
 शो वै ध्रोत्रं दिशः परं रुजो महीथं साहस्रीमसुरस्य मायामिति महतीथं साहस्रीमसु-
 रस्य मायामिरेतद्गने मादिथंमीः परमे व्योमप्रीतीमे वै लोकाः परमं व्योमेषु लोके-
 ष्वेनं मा हिथंसीरित्येतत् ॥ २० ॥ अथ दक्षिणतोऽजम् । योऽअग्निरग्ने रध्यनायतेत्य-
 ग्निरवाऽएषोऽग्निरध्यजापत शोकादजापत उत वा दिवस्वरीति यद्वै मजापतेः
 शोकादजापत तद्विरच पृथिव्यै च शाकादजापत येन मजा विश्वकर्मा जज्ञानेति
 चाग्वाऽअजो वाचो वै मजा विश्वकर्मा जज्ञान तमग्ने इदः परिते वृषाचिह्नमिति
 यथैव यजुस्तथा वन्युः ॥ २१ ॥ तदपते पशवः । ताभ्रानोपदधाति नाना सादयति
 नाना मूददोऽसाधिबदति नाना येते पशवः ॥ २२ ॥ अथ पुरुषशीर्षमभिनुहोति ।
 आहुतिर्वै यज्ञः पुरुषं तत्पशूनां यज्ञियं करोति तस्मात्पुरुष एव पशूनां यजते ॥ २३ ॥
 यद्वै नदभिनुहोति । शीर्षस्तद्धीर्यं दधात्याज्येन नुहोति वज्रो वाऽआज्यं वीर्यं
 वै वज्रो वीर्यमेवास्मिन्नेतदध्याति स्वाहाकारेण वृषा वै स्वाहाकारो वीर्यं वै वृषा
 वीर्यमेवास्मिन्नेतदध्याति विष्टुषा वज्रो वै विष्टुष्वीर्यं वै वज्रो वीर्यं विष्टुष्वीर्येणैवा-
 स्मिन्नेतद्धीर्यं दधाति ॥ २४ ॥ स वाऽमर्षश्चमन्नुत्स म्वाहाकरोति । अस्थि वा-

वै व्रतं यतोऽन्नं स्थापयामास चक्र इत्येतादिन्द्रस्य युज्यः सखेतीन्द्रस्य षेप
 युज्यः सखा द्विदेवत्ययोपदधाति ॥ २५ ॥ अथोखामुपदधाति । योनिर्वाऽउखा योनिर्मेवैतदुपदधाति तामूल-
 खलऽपदधात्यन्तारिक्तं याऽउन्नखलं यद्वै किं चास्या ऊर्ध्वमन्तरिक्षमेष तन्मध्यं
 वाऽअन्तरिक्षं मध्यतस्तद्योनिं दधाति तस्मात्सर्वेषां भूतानां मध्यतो योनिमुपि
 नस्पृशतीति ॥ २६ ॥ यद्वेवोखामुपदधाति । यो वै स मज्जापतिर्व्यवस्थसप्तैषां
 सांख्येमे वै लोका उरेवमे लोकाः मज्जापतिस्तामुन्नखलऽपदधाति तदेनमेतस्मि-
 न्सर्वस्मिन्मतिष्ठापयति प्राणेऽन्नऽऊर्ध्वोऽएतस्मादेवेनमेतत्सर्वस्मान्तरिक्षं
 दधाति ॥ २७ ॥ अथोपशयां पिष्ट्वा । लोकभ्राजमुखां कृत्वा पुरस्तादुखायाव-
 निवपत्येष हैतस्यै लोकस्तथो हास्येषानन्तरिता भवति ॥ २८ ॥ तदाहुः । कथं
 स्पैषा पक्वा शृतोपहिता भवतीति यदेव यजुष्कृता तेनाथो यद्वै किंचैतमग्नि-
 वैश्वानरमुपनिगच्छति तत् एव तत्पक्वं शृतमुपहितं भवति ॥ २९ ॥ ध्रुवांस
 धरुणेति । तस्योक्तो वन्धुरितो जज्ञे प्रथममेभ्यो योनिभ्योऽअधि जातवेदा इत्येतेभ्यो
 हि योनिभ्यः प्रथमं जातवेदा अजायत स गायत्र्या त्रिष्टुभानुष्टुभा च देवेभ्यो हव्यं
 वहतु प्रजानन्नित्येतैर्वाऽएषं ह्रन्दोभिर्देवेभ्यो हव्यं वहति प्रजानन् ॥ ३० ॥ इषे रायं
 रमस्व । सहसे धुम्नऽऊर्जेऽअपत्यायेत्येतस्मै सर्वस्मै रमस्वेत्येतत्सम्राडासि स्वराद-
 सीति सम्राट् च षेपस्वराट् च सारस्वतौ त्वोत्सौ प्रावतामिति मनो वै सरस्वान्वाक्स्-
 रस्यत्येतौ सारस्वताऽउत्सौ तौ त्वा प्रावतामित्येतद्वाभ्यामुपदधाति तस्योक्तो व-
 न्धुरथो वयं ह्येवतद्रूपं मृचापश्च सादयित्वा मूददोहमाधिवदति तस्योक्तो वन्धुः
 ॥ ३१ ॥ अथैनामभिजुहोति । एतद्वाऽअस्यामेतत्पूर्वं रेतः सिक्तं भवति सिक्-
 तास्तदेतदाभिकरोति तस्माद्योनौ रेतः सिक्तमाभिक्रियतऽआज्येन जुहोति सुवर्णं
 स्वाहाकारेण द्वाभ्यामग्नेयीभ्यां गायत्रीभ्यां तस्योक्तो वन्धुः ॥ ३२ ॥ अग्ने
 युक्त्वा हि ये तव । युक्त्वा हि देवदूतमानिति युक्तवतीभ्यामिदमेवैतद्योनौ रेतो यु-
 नक्ति तस्माद्योनौ रेतो युक्तं न निष्पद्यते ॥ ३३ ॥ स यदि संवत्सरभृतः स्यात्
 अथाभिजुहुयात्सर्वं वै तद्यत्संवत्सरभृतः सर्वं तद्यदाभिजुहोत्यथ यद्यत्संवत्सरभृतः
 स्यादुपैव तिष्ठतासर्वं वै तद्यदसंवत्सरभृतोऽसर्वं तद्यदुपातिष्ठतेऽभित्वेव जुहुयात्
 ॥ ३४ ॥ पशुरेष यद्गन्निः । सोऽत्रैव सर्वः कृत्स्नः संस्कृतस्तस्यावाह्यं प्राणः

ऽअग्निदं तच्छीर्षकपालं विहाप्य यदिमन्तरतः शीष्णो वीर्यं तदस्मिन्दधाति ॥ २५ ॥ अथोत्तरमर्धचमनुवृत्य स्वाहाकरोति । इदं तच्छीर्षकपालं संशय याददमुपरिष्ठाच्छीष्णो वीर्यं तदस्मिन्दधाति ॥ २६ ॥ चित्रदेवानामुद्गादनीक मिति । असौ वाऽआदित्य एष पुरुषस्तदेतच्चित्रं देवानामुदेत्यनीकं चक्षुर्विश्वं वरुणस्याग्नेरित्यभयेपाथं हैतदेवमनुष्याणां चक्षुरामा द्यावापृथिवीऽअन्तर्लिप्तियुद्यन्वाऽएष इमाँल्लोकानांपूरयति सूर्य आत्मा जगत्स्तस्युपश्चेत्येष ह्यस्य सर्वस्यात्मा यच्च जगद्यच्च तिष्ठति ॥ २७ ॥ अथोत्सर्गेरुपतिष्ठत । एतद्वै यत्रैतान्मजापतिः पशूनाल्लिप्तत तऽआल्लिप्त्यमाना अशोचंस्तेषामेतेरुत्सर्गैः शुचं पाप्मानमपाहंस्तथैषा मयमेतदेतै रुत्सर्गैः शुचं पाप्मानमपहन्ति ॥ २८ ॥ तद्धैके । यं-यमेव पशुमुपवृषति तस्य-तस्य शुचमुत्सृजन्ति नेच्छुचं पाप्मानमभ्युपद्रुधामहाऽऽति ते ह ते शुचं पाप्मानमभ्युपदधति याथं हि पूर्वस्य शुचमुत्सृजान्त तामुत्तरेण सहोपदधति ॥ २९ ॥ विपरिक्राममुहैकऽवृषतिष्ठन्ते । ऊर्ध्वाथं शुचमुत्सृजाम इति ते ह ते शुचं पाप्मानमनूद्यन्त्यूर्ध्वां धेतैन कर्मणैत्यूर्ध्वां शुचमुत्सृजन्ति ॥ ३० ॥ बाह्येनैवाग्निमुत्सृजेत् । इमे वै लोका एषोऽग्निरेभ्यस्तुल्लोकेभ्यो बहिर्धा शुचं दधाति बहिर्वेदीयं वै वेदिरस्यै तद्बहिर्धा शुचं दधात्पृदक् तिष्ठन्नेतस्याथं ह द्दिरयेते पश्वैस्तद्यत्रैते पश्वस्तदेवैष्वेतच्छुचं दधाति ॥ ३१ ॥ पुरुषस्य प्रथममुत्सृजति । तथं हि प्रथममुपवृषातीमं मा हिंसीर्द्विषादं पशुमिति द्विषावाऽएष पशुर्यत्पुरुषस्तं मा हिंसीरित्येतत्सहस्राक्षोमेधाय चीयमान इति हिरण्यशकलैर्वाऽएष सहस्राक्षोमेधायेत्यन्नायेत्येतन्मयं पशुमेधमग्ने जुपस्वेति किम्पुरुषो वैमयुः किम्पुरुषमग्ने जुपस्वेत्येतत्तेन चिन्वानस्तन्वोः निपीदेत्यात्मा वै तनूस्तेन चिन्वान आत्मानं संस्करुष्वेत्येतन्मगुं ते शुशृच्छतु यं द्विप्मस्तं ते शुशृच्छत्वाति तन्मयौ च शुचं दधाति यं च द्वेष्टि तस्मिन् ॥ ३२ ॥ अथारवस्य । इमं मा हिंसीरेकशफं पशुमित्येकशफो वाऽएष पशुर्गृहश्वस्तं मा हिंसीरित्येतत्कनिकदं वाजिनं वाजिनेष्विति कनिकदो वाऽएष वाज्यु वाजिनेषु गौरुमारण्यमनु ते दिशामीति तदस्मै गौरुमारण्यमनुदिशति तेन चिन्वानस्तन्वो निपीदेति तेन चिन्वान आत्मानं संस्करुष्वेत्येतद्रौ ते शुशृच्छतु यं द्विप्मस्तं ते शुशृच्छत्वात् तदौरे च शुचं दधाति यं च द्वेष्टि तस्मिन् ॥ ३३ ॥ अथ गोः । इमं साहस्रं शतधारषुस्तमिति साहस्रो वाऽएष शतधार उत्सो यद्गौर्यच्यमानं सरिरस्य मध्यऽऽतीमे वै लोकाः सरिरमुपजी-

स्वयमावृण्णा ओषी द्वियजुः पृष्ठयो रेतः मिचौ कीकसा विभ्यज्योतिःककुदमृतव्ये
 ग्रीवा अपादा शिरः कूर्मो ये कूर्मे प्राणा ये शीर्षप्राणास्ते ते ॥ ३५ ॥ तं वाऽप-
 त्तम् । इत् ऊर्ध्वं प्राञ्चं चिनोत्यसौ वाऽआदित्य एषोऽग्निरसुं तदादित्यमित ऊ-
 र्ध्वं प्राञ्चं दधाति तस्मादस्मादादित्य इत् ऊर्ध्वः प्राङ् धीयेत ॥ ३६ ॥ अथैनं
 प्रसलन्यावर्तयति । अमुं तदादित्यं प्रसलन्यावर्तयति तस्मादस्मादादित्य इमांलो-
 कान्प्रसलन्यनुपप्येति ॥ ३७ ॥ उदरं मुखं । योनिरलूखलमुत्तरोखा भवत्यधरमू-
 लूखलमुत्तरं छुदरमुधरा योनिः शिश्नं मुसलं तद्वच्चमिव भवति वृत्तामय हि
 शिश्नं तदाक्षिणत उपदधाति दाक्षिणतो वै वृषा योषामुपशेते यदु पशोः संस्कृतस्याक्षं
 तद्दर्बेष्टका तस्य वाऽएतस्योत्तरोऽर्ध उदाहितनरो भवति पशुरेव यदग्निस्तस्मा-
 त्पशोः सुहितस्योत्तरः कृसिहन्ततरो भवति ॥ ३८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [५. १.] ॥

पशुशीर्षाण्युपदधाति । पशवो वै पशुशीर्षाणि पशून्वैतदुपदधाति तान्युखा-
 यामुपदधातीमे वै लोका उखा पशवः पशुशीर्षायेषु तल्लोकेषु पशून्दधाति त-
 स्मादिमुऽप्यु लोकेषु पशवः ॥ १ ॥ यद्वेवाखायाम् । योनिर्वाऽउखा पशवः पशुशीर्षाणि
 योनौ तत्पशून्प्रतिष्ठापयति तस्मादद्यमानाः पच्यमानाः पशवो न क्षीयन्ते योनौ
 घेनान्प्रतिष्ठापयति ॥ २ ॥ यद्वेव पशुशीर्षाण्युपदधाति । या वै ताः श्रिय एतानि तानि
 पशुशीर्षाण्यथ यानि तानि कृमिन्धान्येतास्ताः पञ्च चितयस्तथास्ता एञ्च चितय इमे ते
 लोकास्तथे तदइमे लोका एषा सोखा तद्यदुखायां पशुशीर्षाण्युपदधात्येतैरेव तच्छी-
 र्षभिरेतानि कृमिन्धानि संदधाति ॥ ३ ॥ तान्पुरस्तात्प्रतीच उपदधाति । एतद्वै
 यत्रैतान्प्रजापतिः पशूनालिप्सत तदालिप्स्यमाना उदचिक्रमिपंस्तान्प्राणेषु स-
 मृद्धात्तान्प्राणेषु संगृह्य पुरस्तात्प्रतीच आत्मन्धत्त ॥ ४ ॥ तदाऽएतत्क्रियते ।
 यदेवा अकुर्वेभिर्दं न्वस्मात्ते पशवो लोचिक्रमिषन्ति यत्वेतत्करोति यदेवा अकुर्व-
 स्तत्करवाणीत्ययो प्राणेष्वेवैनानेतत्संगृह्य पुरस्तात्प्रतीच आत्मन्धत्ते ॥ ५ ॥
 यदेव पशुशीर्षाण्युपदधाति । प्रजापतिर्वाऽइदमग्रऽआसीदेक एव सोमकामयता-
 यं सृजेय प्रजायेयेति स प्राणेष्व एवापि पशूधिरामिपीत मनसः पुरुषं चक्षुषो-
 ऽयं प्राणाब्राह्मं ओषादर्वि वाचोऽजं तद्यदेनान्प्राणेष्वयोमधि निरमिमीत तस्मादा-
 हुः प्राणाः पशव इति मनो वै प्राणानां प्रथमं तद्यन्मनसः पुरुषं निरमिमीत त-
 स्मादाहुः पुरुषः प्रथमः पशूनां वीर्यवचम इति मनो नै सर्वे प्राणा मनसि हि सर्वे

॥ नमेषु लोकेष्वित्येतद्घृतं दुहानामिति जनायेति घृतं वाऽऽप्यादितिर्जनाय
 ने मा हिंसीः परमे व्योमहितीमे वै लोकाः परमं व्योमेषु लोकेष्वेन मा
 सीरित्येतद्गव्यमारण्यमनु ते दिशामीति तदस्मै गव्यमारण्यमनुदिशति
 चिन्वानस्तन्वो निपीद्वेति तेन चिन्वान् आत्मानं संस्फुरन्वेत्येतद्गव्यं ते
 ऋतुं यं द्विष्मस्तं ते शुश्रूक्षस्त्विति तद्गव्ये च शुचं दधाति यं च द्वेष्टि त-
 स्मिन् ॥ ३४ ॥ अथावेः । इममूर्णायमित्यूर्णावलमित्येतद्वरुणस्य नाभिमिति वा-
 ० हविस्त्वं पशूनां द्विषदां चतुष्पदामित्युभयेषां तेषु पशूनां त्वद्विषदां च
 तुष्पदां च त्वष्टुः प्रजानां प्रथमं जनित्रमित्येतद् त्वष्टा प्रथमं रूपं विचका-
 म्ने मा हिंसीः परमे व्योमहितीमे वै लोकाः परमं व्योमेषु लोकेष्वेन मा
 सीरित्येतद्दुष्टमारण्यमनु ते दिशामीति तदस्माऽदुष्टमारण्यमनुदिशति तेन
 न्वानस्तन्वो निपीद्वेति तेन चिन्वान् आत्मानं संस्फुरन्वेत्येतद्दुष्टं ते शुश्रूक्ष-
 तं द्विष्मस्तं ते शुश्रूक्षस्त्विति तद्दुष्टे च शुचं दधाति यं च द्वेष्टि तस्मिन् ॥ ३५ ॥
 याजस्य । अजो ह्यग्नेरजनिष्ठ शोकादिति यद्वै प्रजापतेः शोकादजायत तदग्नेः
 शोकादजायत सोऽअपश्यज्जनितास्मग्ना इति प्रजापतिर्वै जनिता सोऽअपश्यत्प्रजा-
 तिमप्रऽस्त्येतत्तेन देवा देवतामग्रऽआयधिति वाग्वाऽअजो वाचो वै देवा देवता-
 ग्रमार्यस्तेन रोहमायन्नुष मेध्यास इति स्वर्गो वै लोको रोहस्तेन स्वर्गं लोक-
 आयन्नुषमेध्यास इत्येतच्छरभमारण्यमनु ते दिशामीति तदस्मै शरभमारण्यमनु-
 दिशति तेन चिन्वानस्तन्वो निपीद्वेति तेन चिन्वान् आत्मानं संस्फुरन्वेत्ये-
 तच्छरभं ते शुश्रूक्षतु यं द्विष्मस्तं ते शुश्रूक्षस्त्विति तच्छरभे च शुचं दधाति यं च
 द्वेष्टि तस्मिन् ॥ ३६ ॥ तदाहुः । यां वै तत्प्रजापतिरुतेषां पशूनां शुचं पाप्मा-
 नमप्राहस्तुऽएते पञ्च पशवोऽभवंस्तुऽएतऽउत्क्रान्तमेषा अमेध्या अपाग्नेयास्तेषां
 प्राक्ष्ण्यो नाश्रीयात्तानेतस्यां दिशि दधाति तस्मादेतस्यां दिशि पर्जन्यो न वपुको
 यथैतं भवन्ति ॥ ३७ ॥ प्रत्येत्याग्निमुपतिष्ठते । एतद्वाऽएतद्वयथापथं करोति य-
 दग्नां सामिचिते बहिर्वेद्येति तस्माऽएवैतद्विन्नुतेऽहिंसायाऽआग्नेय्याग्रयऽएवैतद्वि-
 नुतेगायत्र्या गायत्र्याऽग्निर्णवानाधिर्यावत्यस्य प्राचा तावत्तवास्माऽएतन्निन्नुतेऽनिरु-

प्राणाः प्रतिष्ठितास्तद्यन्मनसः पुरुषं निरूपिणीत तस्मादाहुः पुरुषः सर्वे पशव
 इति पुरुषस्य ह्येवैते सर्वे भवन्ति ॥ ६ ॥ तदेतद्वचः सृष्ट्या । पुरस्तात्प्रत्यगा-
 त्मन्नधत्त तस्माद्यः कश्चान्नत्वं सृजते पुरस्तादेवैनत्प्रत्यगात्मन्नधत्ते तद्वाऽऽत्माया-
 मुदरं वाऽऽख्योदरे तदन्नं दधाति ॥ ७ ॥ अथैषु हिरण्यशकलान्प्रत्यस्याति ।
 प्राणो वै हिरण्यमथ वाऽएतेभ्यः पशुभ्यः संज्ञप्यमानेभ्य एव प्राणा उत्क्रामन्ति
 तद्यद्विरण्यशकलान्प्रत्यस्यति प्राणानेवैष्वेतद्दधाति ॥ ८ ॥ सप्त प्रत्यस्यति ।
 सप्त वै शीर्षप्राणास्तानास्मिन्नेतद्दधान्यथ यादे पञ्च पशवः स्युः पञ्चैव कृत्वः
 सप्त-सप्त प्रत्यस्येत्पञ्च वाऽएतान्पशूनुपदधाति सप्त-सप्त वाऽएकैकस्मिन्पशौ
 प्राणास्तदेव सर्वेषु प्राणान्दधाति ॥ ९ ॥ तद्वैकेऽपि । यद्येकः पशुर्भवति
 पञ्चैव कृत्वः सप्त-सप्त प्रत्यस्यन्ति पञ्च वाऽएतान्पशूनुपदधाति सप्त-सप्त
 वाऽएकैकस्मिन्पशौ प्राणास्तदेव सर्वेषु प्राणान्दध्य इति न तथा कुर्यादेतस्मिन्ने-
 पशौ सर्वेषां पशूनात्वं रूपं तद्यदेतस्मिन्प्रत्यस्यति तदेवैषु सर्वेषु प्राणान्दधाति
 ॥ १० ॥ मुखे प्रथमं प्रत्यस्यति । सम्यक्स्रवन्ति सरितो न धेना इत्यन्नं वै
 धेनास्तदिदं सम्यक्मुखमभिसंस्तवत्पन्तदृदा मनसा पूयमाना इत्यन्तर्वा-
 हृदयेन मनसा सतान्नं पूतं य ऋजुस्तस्य घृतस्य धारा अभिचाकशीमीति या
 पूर्वैतस्मिन्नग्न्याहुतीर्होष्यन्भवति ता एतदाह हिरण्ययो वेतसां मध्येऽग्नेरिति
 य पूर्वेषु हिरण्ययः पुरुषस्तमेतदाह ॥ ११ ॥ ऋचे त्वेतीह । प्राणो वाऽऽक्कप्राणेन ब्रूचति
 रुचे त्वेतीह प्राणो वै इक्कप्राणेन हि रोचतेऽथो प्राणाय हीदत्वं सर्वं रोचते भासे
 त्वेतीह ज्योतिषे त्वेतीह भास्यती हीमे ज्योतिष्मती चक्षुषीऽश्च भूदिदं विश्वस्य भुवनस्य
 वाजिनमर्गेर्बभानुरस्य च्छेतीहाग्निज्योतिषा ज्योतिष्मान्कर्मो वर्चेसा वर्चस्याति-
 तीह विश्वावर्तीभ्यां विश्वत्वं हि श्रोत्रम् ॥ १२ ॥ अथ पुरुषशीर्षमुद्गृह्णाति ।
 महत्पथेवैनदेतत्सहस्रदा आसि सहस्राय त्वेति सर्वं वै सहस्रत्वं सर्वस्य दातासि
 सर्वस्मै त्वेत्यतः ॥ १३ ॥ अथेनानुपदधाति । पुरुषं प्रथमं पुरुषं तद्वीर्येणाप्या-
 दधाति मध्ये पुरुषमभित इतरान्पशून्पुरुषं तन्पशूनां मध्यतोऽत्तारं दधाति तस्मा
 त्पुरुष एव पशूनां मध्यतोऽत्ता ॥ १४ ॥ अथ चोत्तरतः । एतस्यां
 तद्विरेतो पशू दधाति तस्मादेतस्यां विरेतो पशू भूयिष्ठौ ॥ १५ ॥ गां चाञ्ज-
 प दक्षिणतः । एतस्यां तद्विरेतो पशू दधाति तस्मादेतस्यां विरेतो पशू भूयि-
 ष्ठा ॥ १६ ॥ प्रपथि पुरुषमुपदधाति । पशवो वै प्रथो यजमानं तन्पशुषु प्रतिष्ठा-

[illegible]

۷۲

[illegible]

तस्मादेता अत्रोपदधाति ॥ ४५ ॥ अर्षा त्वेभन्त्सादयामीति । वायुर्वाऽअर्षा-
मेव यदा ह्येवैष इत्येतत्वा वात्यथापो यन्ति वायौ तांसादयति ॥ ४६ ॥ अर्षा-
त्त्वोअन्त्सादयामीति । ओषधयो वाऽअर्षामोष धत्र ह्याप उन्दन्त्यस्तिष्ठन्ति
तदोषधयो जायन्तऽओषधिषु तांसादयति ॥ ४७ ॥ अर्षा त्वा भ्रस्वन्त्सा-
दयामीति । अन्नं वाऽअर्षा भ्रस्मात्रे तांसादयति ॥ ४८ ॥ अर्षा त्वा ज्योति-
षि सादयामीति । विद्युर्वाऽअर्षा ज्योतिर्विद्युति तांसादयति ॥ ४९ ॥ अर्षा-
त्त्वापने सादयामीति । इयं वाऽअर्षामयनमस्यां ह्यापो यन्त्यस्यां तांसादय-
ति तद्या अस्पैतेभ्यो रूपेभ्य आप आयंस्ता अस्मिन्नेतत्प्रतिदधात्यथोऽएतान्येवा-
स्मिन्नेतद्गूणाणि दधाति ॥ ५० ॥ अर्णवे त्वा मुदने सादयामीति । प्राणो वाऽअ-
र्णवः प्राणे तांसादयति ॥ ५१ ॥ समुद्रे त्वा मुदने सादयामीति । मनो वै समुद्रो
मनसो वै समुद्रा द्वाचाभ्या देवात्म्यां विद्यां निरखनस्तदेव श्लोकोऽभ्युक्तो ये स-
मुद्रान्निरुखनन्देवास्तीक्ष्णाभिरुचिभिः सुदेवोऽअथ तद्विद्याद्यत्र निर्वृषणं दधुरिति
मनः समुद्रो वाक्तीक्ष्णाभिरुच्यी विद्या निर्वृषणमेतदेव श्लोकोऽभ्युक्तो मनासि तांसा-
दयति ॥ ५२ ॥ सरिरे त्वा मुदने सादयामीति । वार्षं सरिरं वाचि तांसाद-
यति ॥ ५३ ॥ अर्षा त्वा ज्ञे सादयामीति । वृक्षर्षाऽअर्षा क्षयस्तत्र हि सर्वदेवापः
क्षिपन्ति वृक्षे तांसादयति ॥ ५४ ॥ अर्षा त्वा सृषिषि सादयामीति ।
ध्रोत्रे वाऽअर्षा सृषिः ध्रोत्रे तांसादयति तद्या अस्पैतेभ्यो रूपेभ्य आप
आयंस्ता अस्मिन्नेतत्प्रतिदधात्यथोऽएतान्येवास्मिन्नेतद्गूणाणि दधाति ॥ ५५ ॥
अर्षा त्वा मुदने सादयामीति । द्यौर्वाऽअर्षा मुदने दिवि ह्यापः सत्रा दिवि
तांसादयति ॥ ५६ ॥ अर्षा त्वा सधस्थे सादयामीति । अन्तरिक्षं वा अण्यं
सधस्थमन्तरिक्षे तांसादयति ॥ ५७ ॥ अर्षा त्वा योनौ सादयामीति । समुद्रो
वाऽअर्षा योनिः समुद्रे तांसादयति ॥ ५८ ॥ अर्षा त्वा पुरीषे सादयामीति ।
मिकता वाऽअर्षा पुरीषं मिकतामु तांसादयति ॥ ५९ ॥ अर्षा त्वा प्राय-
सि सादयामीति । अन्नं वाऽअर्षा पायोऽन्नं तांसादयति तद्या अस्पैतेभ्यो रू-
पेभ्य आप आयंस्ता अस्मिन्नेतत्प्रतिदधात्यथोऽएतान्येवास्मिन्नेतद्गूणाणि दधाति
॥ ६० ॥ गायत्रेण त्वा हृन्दमा सादयामि । वैप्रेण त्वा हृन्दमा सादयामि ज्ञा-
गतेन त्वा हृन्दसा सादयाम्यानुष्टुपेण त्वा हृन्दमा सादयामि प्राङ्गेन त्वा हृन्दसा
सादयामीति तद्या अस्पैतेभ्यश्चन्द्रोभ्य आप आयंस्ता अस्मिन्नेतत्प्रतिदधात्य-

सीद साधुयेति स्थिरं योनिमसीद साधुयेत्येतदुरव्यस्य केतुं प्रथमं जुषाणेन्ययं
 वाऽग्निमरुह्यस्तस्यैष प्रथमः केतुर्यत्प्रथमा चितिस्तं जुषाणेत्येतददशिवनाध्वर्यु सा-
 दयतामिह त्वेत्याश्विनौ धध्वर्युऽउपाधत्ताम् ॥ ४ ॥ कुलायिनी घृतवती पुरां पिदि-
 ति । कुलायमिव वै द्वितीया चितिः स्योने सीद मृदने पृथिव्या इति पृथिवी वै प्रथमा
 चितिस्तस्यै शिवे स्योने सीद मृदनऽइत्येतदग्निं त्वा वृषा वसवो गृणन्त्वित्येता-
 स्त्वा देवता अभिगृणन्त्वित्येतदिमा ब्रह्म पीपिहि सौभगायेतीमा ब्रह्माव सौभगाये-
 त्येतददशिवनाध्वर्यु सादयतामिह त्वेत्याश्विनौ धध्वर्युऽउपाधत्ताम् ॥ ५ ॥ स्वैर्देवैर्देव-
 पितेह सीदिति । स्वेन वीर्येणेह सीदित्येतदेवानां सुम्ने वृहते रुणायेति देवानां
 सुम्नाय महते रुणायेत्येतत्पितृतेवैषि मुनयश्चा सुशेवेति यथा पिता पुत्राय स्योनः
 सुशेव एव धी मुशेर्वैधीत्येतत्स्वावंशा नृणां संनिशस्वेत्यात्मा वै तनूस्वावंशेनात्मना
 संविशस्वेत्येतददशिवनाध्वर्यु सादयतामिह त्वेत्याश्विनौ धध्वर्युऽउपाधत्ताम् ॥ ६ ॥
 पृथिव्याः पुरीषमसीति । पृथिवी वै प्रथमा चितिस्तस्या एतत्पुरीषमिव यद्द्वितीयाप्सो
 नामेति रसा नामेत्येतत्तां त्वा विश्वेऽभिगृणन्तु देवा इति तां त्वा सर्वेऽभिगृणन्तु देवा
 इत्येतत्स्तोमपृष्ठा घृतवतीह सीदिति यान्त्स्तोमानस्यां तथस्त्वमानो भवति तैरेषा
 स्तोमपृष्ठा प्रजावदस्मे ऋविणायजस्वेति प्रजावदस्मे ऋविणमायजस्वेत्येतददशिवना
 ध्वर्यु सादयतामिह त्वेत्याश्विनौ धध्वर्युऽउपाधत्ताम् ॥ ७ ॥ ता एता दिशः । ता रेतः
 मिचावेल्लोपदधातीमे वै रेतः मिचावनयोस्तद्विशो दधाति तस्मादन्तयोर्दिशः
 सर्वत उपदधाति सर्वतस्तद्विशो दधाति तस्मात्सर्वतो दिशः सर्वतः समीचीः
 सर्वतस्तत्समीचीर्दिशो दधाति तस्मात्सर्वतः समीच्यो दिशस्ता नानोपदधाति
 नाना सादयति नाना मृददोहमाऽधिवदति नाना हि दिशः ॥ ८ ॥ अथ
 पञ्चमी दिश्यामुपदधाति । ऊर्ध्वा इ सा दिक्मा या सोर्ध्वा दिग्मा स आदि
 त्योऽमुं वै तदादित्यमुपदधाति तामन्तरं दक्षिणां दिश्यामुपदधात्यमुं तदादित्य-
 मन्तरं दक्षिणां दिशं दधाति तस्मादेपोऽन्तरेण दक्षिणां दिशमेति ॥ ९ ॥
 अदित्यास्त्वा पृष्ठे सादयामीति । इयं वाऽअदितिरस्यामेवैनमेतत्पतिष्ठायी पति-
 ष्ठापयत्यन्तरिक्षस्य धर्मा विष्टम्भनो दिशामधिपत्री भुवनानामित्यन्तरिक्षस्य क्षेत्र
 धर्मा विष्टम्भनो दिशामधिपतिर्भुवनानामूर्ध्विन्द्रोऽअशमसीति रसो ब्रह्म ऊर्ध्व-
 विश्वकर्मा तऽक्रपिरिति प्रजापतिर्वै विश्वकर्मा प्रजापद्विष्टायीत्येतददशिवनाध्वर्यु
 सादयतामिह त्वेत्याश्विनौ धध्वर्युऽउपाधत्ताम् ॥ १० ॥ यदेवेता आभिनीह्य-

यो ऽएतान्येवास्मिन्नेतच्छ्रुन्दाधंसि दधाति ॥ ६१ ॥ त्वा एता अङ्गुलयः । ताः
 सर्वत उपदधाति सर्वतो हीमा अङ्गुलयोऽन्तेषूपदधात्यन्तेषु हीमा अङ्गुलैश्चतु-
 र्धोपदधाति चतुर्धा हीमा अङ्गुलयः पञ्च पञ्चोपदधाति पञ्च-पञ्च हीमा अङ्गु-
 लयो नानोपदधाति नाना हीमा अङ्गुलयः सकृत्सकृत्सादयति समानं तत्करोति
 तस्मात्समानसम्बन्धनाः ६२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [५. २.] ॥ चतुर्थः प्रपाठ-
 कः ॥ कंडिका संख्या १०० ॥ पञ्चमोऽध्यायः [४८.] ॥ अस्मिन्काण्डे क-
 ण्डिकासंख्या ३९८ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणे हस्तिघटनाम सप्तमं काण्डं समाप्तम् ॥ ७ ॥

दधाति । प्रजापतिं विस्रस्तं देवता आदाय व्युदक्रामंस्तस्य यदूर्ध्वं प्रतिष्ठायाऽ-
 अवाचीनं मध्यात्तदस्याश्विनावादायोत्क्रम्यातिष्ठताम् ॥ ११ ॥ तावब्रवीत् ।
 उप मेतं प्रति मऽएतद्धत्तं येन मे युवमुदक्रमिष्टमिति किं नौ ततो भविष्यतीति
 युवदेवत्यमेव मऽएतदात्मनो भविष्यतीति तथेति तदास्मिन्नेतदश्विनौ प्रत्यधत्ताम्
 ॥ १२ ॥ तद्या एताः पञ्चाश्विन्यः । एतदस्य तदात्मनस्तद्यदेता अत्रोपदधाति
 यदेवास्यैता आत्मनस्तदास्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेता अत्रोपदधाति ॥ १३ ॥
 ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिर्ध्रुवाजीति । यद्वै स्थिरं यत्प्रतिष्ठितं तद्ध्रुवमथ वाऽअस्यैतद-
 स्थिरमिवाध्रुवमिवात्मन आसीत्तदेवैतत्स्थिरं ध्रुवं कृत्वा प्रत्यधत्ताम् ॥ १४ ॥
 कुलायिनी घृतवती पुरीधरिति । कुलायमिव वाऽअस्यैतदात्मनः स्वैर्दत्तैर्दक्षपितृ-
 सीदेत्यदक्षयतामेवास्यैतदात्मनः पृथिव्याः पुरीष मसीति पुरीषस्यैतद्वितनिव
 वाऽअस्यैतदात्मनोरेतः सिचोर्वेलया पृष्टयो वै रेतः सिचौ पृष्टिसाचयामिव
 वाऽअस्यैतदात्मनः सर्वत उपदधाति सर्वतोऽस्यैतदाश्विनावात्मनः प्रत्यधत्ताम् ॥ १५ ॥
 अथर्जुन्येऽउपदधाति । अतएव एते यदृतुव्येऽअतूनेवैतदुपदधाति शुक्रश्च शुचिश्च
 म्रप्मावृतू ऽहनि नामनीऽएनयोरेते नामभ्यामेवैनेऽएतदुपदधाति द्वेऽऽष्टके भवतो
 दौ हि मासावृतुः सकृत्सादयत्येकं तदृतुं करोति ॥ १६ ॥ तद्यदेतेऽअत्रोपदधाति ।
 संवत्सर उ एपोऽग्निरिम् उ लोकाः संवत्सरस्तस्य यदूर्ध्वं पृथिव्या अर्वाचीनमनु-
 रिज्ञात्तदस्यैषा द्वितीया चितिस्तदस्य ग्रीष्म अतुस्तद्यदेतेऽअत्रोपदधाति यदेवा-
 स्यैतेऽआत्मनस्तदास्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेतेऽअत्रोपदधाति ॥ १७ ॥ यद्वैरेते
 अत्रोपदधाति । प्रजापतिरेपोऽग्निः संवत्सर उ प्रजापतिस्तस्य यदूर्ध्वं प्रतिष्ठा-
 या अवाचीनं मध्यात्तदस्यैषा द्वितीया चितिस्तदस्य ग्रीष्म अतुस्तद्यदेते अत्रो-
 पदधाति यदेवास्यैतेऽआत्मनस्तदास्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेतेऽअत्रोपदधाति
 ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [२. १. ॥] ॥

यथा वैश्वदेवो ब्राह्मणम् । एषा वै मा द्वितीया चितिर्यामेभ्यस्तदरिनुना
 उग्रगर्भा तावदुपदेत्तु सर्वमभवतां याददं हि च ॥ १ ॥ ते देवा अमुवन् ।
 अग्निर्नो याददत्तु सर्वमभवाप्य तज्जानीन यथा वयमिहाप्यमाप्तेति तेऽमुध्वनय-
 पः सन्ति चितिरिच्छन्ति वाव उदनुंस्तदिच्छन् यथा वयमिहाप्यमाप्तेति ते चेतु-
 पनाता देवा इष्टया सर्वमभवादेवो ॥ २ ॥ तेऽमुवन् । अग्निर्नो याददत्तु

अथाष्टमं काण्डम् ।

॥०॥

ओ३म् । प्राणभृत उपदधाति । प्राणा वै प्राणभृतः प्राणान्वैतदुपदधाति । मधमायां चिताऽदुपदधाति पूर्वार्धे एषोऽग्नेर्यत्प्रथमा त्रितिः पुरस्तात्तत्प्राणा । धाति तस्मादिमे पुरस्तात्प्राणाः ॥ १ ॥ ता दश—दशोपदधाति । दश वै प्राणा यदु वाऽअपि बहु कृत्वो दश-दश दशैव तत्पञ्च कृत्वो दश-दशोपदधाति । अत्र वाऽएतान्पशूनुपदधाति दश—दश वाऽएकैकस्मिन्पशौ प्राणास्तदेषु सर्वेषु प्राणान्दधात्यनन्तर्हितास्तस्मिन्पशुभ्यः प्राणान्दधाति सर्वे उपदधाति सर्वे एवैष्वेतत्प्राणान्दधाति ॥ २ ॥ यदेव प्राणभृत उपदधाति तज्जापतेर्विस्तृतात्प्राणा उदक्रामन्देवता भूत्वा तानग्रवीरुप मेत प्रति मऽएतद्व्यप्रेन ये यूयमुदक्रामिष्येति स वै तद्वत् सृजस्व युते वयं पश्यन्त उपवृत्तामेति वाऽअभ्ये सृजामहाऽइति तथेति ते प्राणाश्च प्रजापतिश्चैतद्व्यपमसृजन्तेताः प्राणभृतः ॥ ३ ॥ स पुरस्तादुपदधाति । अथ पुरो भव इत्यग्निर्वै पुरस्तद्यत्तमाह पुर इति प्राञ्च अग्निमुद्वरन्ति प्राञ्चमुपचरन्त्यथ यजुव इत्याहाग्निर्वै भुवोऽग्नेर्हीदथ सर्वे भवति प्राणो हाग्निर्भूत्वा पुरस्तात्स्थो तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ ४ ॥ तस्य प्राणो भीषायन इति । प्राणं तस्माद्रूपादग्नेर्निरमिमीत वसन्तः प्राणाय इति वसन्तमृनुं प्राणाभिरमिमीत गायत्री वासन्तीति गायत्री हृन्दो वसन्तादृन्निरमिमीत् गायत्र्यै गायत्रामिति गायत्र्यै हृन्दसो गायत्र्यै साम निरमिमीत् गायत्रादुपाधेशुरिति गायत्रात्साम्न उपाधेशु ग्रहे निरमिमीतोपाधेशोऽहो वित्पुपाधेशोऽहोऽहोऽहोऽहोऽहो स्तोमं निरमिमीत् त्रिवृतो रयन्तरामिति त्रिवृत स्तोमाद्रथन्तरं पृष्ठं निरमिमीत ॥ ५ ॥ वसिष्ठ अपिरिति । प्राणो वै वसिष्ठ प्रयायै नु धेष्ठस्तेन वसिष्ठोऽथो यद्वस्तुतमो वसति तेनोऽएव वसिष्ठः प्रजापतिर्यद्वै तया त्वयेति प्रजापतिर्यद्वै त्वयेत्येतत्प्राणं गृह्णामि प्रजाभ्य इति प्राणं पुरस्तात्प्रापादयत नानुपदधानि ये नानाकायाः प्राणे वांस्तरधानि सकृत्प्रापादयन्तुत्प्राणं करोत्यथ यजाना सादयेत्प्राणं ह विन्दिन्प्रातस्तथा त्रिष्टुप्

सर्वमभूतामश्विभ्यामेवाश्विनोऽधितिमनूपदधामहाऽऽति तेऽश्विभ्यामेवाश्विनोऽधि-
 तिमनूपादधत तस्मादेतामाश्विनो चितिरित्याचक्षते तस्माद्यथैव पूर्वासामुदरं एव-
 मेतासामश्विभ्यां येषांश्विनोऽधितिमनूपादधत ॥ ३ ॥ यदेव वैश्वदेवीरुपदधा-
 ति । ये वै ते विश्वे देवा एतां द्वितीयां चितिमपश्यन्ते तऽएतेन रसेनोपायंस्त-
 ऽउपते तानेवैतदुपदधाति ता एताः सर्वाः प्रजास्ता रेतः सिचार्थेलयोपदधातीमेवै रेतः
 सिचावनुयोस्तत्प्रजा दधाति तस्मादनुयोः प्रजाः सर्वत उपदधाति सर्वतस्तत्प्रजा
 दधाति तस्मात्सर्वतः प्रजा द्विधा अनूपदधाति दिक्षु तत्प्रजा दधाति तस्मात्सर्वासु
 दिक्षु प्रजाः ॥ ४ ॥ यदेव वैश्वदेवीरुपदधाति । प्रजापतेर्विस्तस्तात्सर्वाः प्रजा मध्यत
 उदक्रामन्तेतस्या अधि योनेस्ता एनेमेतस्मिन्नात्मनः प्रतिहिते प्रापयन्त ॥ ५ ॥
 स यः स प्रजापतिर्व्यस्येसत । अयमेव स योऽयमग्निश्चापतेऽय या अस्मा-
 ताः प्रजा मध्यत उदक्रामन्तेतास्ता वैश्वदेव्य इष्टकास्तष्टदेता उपदधाति या एवा-
 स्माता प्रजा मध्यत उदक्रामन्तेता अस्मिन्नेतत्प्रपादयति रेतःसिचार्थेलया पृष्टयो
 वै रेतः सिचौ मध्यमु पृष्टयो मध्यत एवास्मिन्नेताः प्रजाः प्रपादयति सर्वत उपद-
 धाति सर्वत एवास्मिन्नेताः प्रजाः प्रपादयति ॥ ६ ॥ यदेव वैश्वदेवीरुपदधाति । एतद्वै
 प्रजापतिरेतस्मिन्नात्मनः प्रति हितेऽकामयत प्रजाः सृजेय प्रजायेयेति सञ्जतुभिराद्भिः
 प्राणैः संवत्सरेणाश्विभ्यां सयुग्भूतैताः प्रजा प्राजनयत्यथैवैतद्यजमान एताभिर्दे-
 वताभिः सयुग्भूतैताः प्रजाः प्राजनयति तस्मादु सर्वास्वेव सजुः-सजूरित्यनुवर्तते
 ॥ ७ ॥ सजूर्जतुभिरिति । तद्वत्प्राजनयदतुभिर्वै सयुग्भूत्वा प्राजनयत्सजूर्विधा-
 भिरित्यापो वै विधा अद्भिर्हीदथ सर्वं विहितमद्भिर्वै सयुग्भूत्वा प्राजनयत्सजूर्देवै-
 रिति तद्देवान्प्राजनयद्यदेवा इत्याचक्षते सजूर्देवैर्वयोनापैरिति प्राणा वै देवा वयो-
 नाधाः प्राणैर्हीदथ सर्वं वयुनं नद्धमथो छन्दाथसि वै देवा वयोनाधा इह्छन्दो-
 भिर्हीदथ सर्वं वयुनं नद्धं प्राणैर्वै सयुग्भूत्वा प्राजनयदग्नये स्वा वैश्वानरापेति
 संवत्सरो वाऽभग्निरवैश्वानरः संवत्सरेण वै सयुग्भूत्वा प्राजनयदश्विनाध्वर्यु सा-
 दयतामिह त्वेत्याश्विभ्यां वै सयुग्भूत्वा प्राजनयत ॥ ८ ॥ सजूर्जतुभिरिति दक्षि-
 णतः । तद्वत्सूत्रप्राजनयत्सजूर् रुद्रैरिति पश्चात्तद्वत्प्राजनयत्सजूर् आदित्यैरित्युत्तरत
 स्तदादित्यान्प्राजनयत्सजूर् विरवेर्देवैरित्युपरिष्ठा चक्षिभ्यान्देवान्प्राजनयत्ता वै समान-
 प्रभृतयः समानोदकां ज्ञाना मध्यतस्ता यत्समानप्रभृतयः समानोदकाः समानीभिर्हि
 देवताभिः पुरस्ताच्चोपरिष्ठा च सयुग्भूत्वा प्राजनयद्य यज्ञाना मध्यतोऽन्या-अन्या
 हि प्रजा मध्यतः प्राजनयत ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ६ ॥ [२. २.] ॥ ॥

दश दशोपदधाति । दशाक्षरा विराड्विराडु कृत्स्नमन्त्रं सर्वमेवास्मिन्नेतत्कृत्स्नमन्त्रं
दधाति सर्वत उपदधाति सर्वत एवास्मिन्नेतत्कृत्स्नमन्त्रं दधाति ता हैता विराज
एतान्प्राणान्विभ्रति यत्प्राणान्विभ्रति तस्मात्प्राणभृतः ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥२॥

तदाहुः । किं प्राणाः किं प्राणभृत इति प्राण एव प्राणा अङ्गानि प्राणभृ-
न्पुङ्गवानि हि प्राणान्विभ्रति प्राणास्त्वेव प्राणा अन्नं प्राणभृन्नन्धं हि प्राणा-
न्विभ्रति ॥ १ ॥ तदाहुः । कथमस्यैताः सर्वाः प्राजापत्या भवन्तीति यदेवसर्वा-
स्वाह प्रजापतिगृहीताया त्वयेत्येवमु हास्यैताः सर्वाः प्राजापत्या भवन्ति ॥ २ ॥
तदाहुः । यद्ग्रहाय गृहीताय स्तुवतेऽथ शर्थसत्यथ कस्मात्पुरस्ताद्ग्रहाणामृचम
सामानि चोपदधातीति सर्थस्था वै कर्मणोऽन्वीक्षितव्यऽचा वै प्रतिपदा प्रो
गृह्यतऽश्वचि साम गीयते तदस्यैतद्यत्पुरस्ताद्ग्रहाणामृचश्च सामानि चोपदधा-
त्यथ यदुपरिष्ठाद्ग्रहाणार्थं स्तुतशस्त्रे भवतस्तदस्यैतद्यदुपरिष्ठाद्ग्रहाणार्थं
स्तोमार्थं पृष्ठानि चोपदधाति ॥ ३ ॥ तदाहुः । यदेतत्त्रयार्थं सप्त कियते ग्रह-
स्तोत्रार्थं शस्त्रमथात्र ग्रहं चैव स्तोत्रं चोपदधाति कथमस्यात्रापि शस्त्रमुपहितं भव-
तीति यद्वाच स्तोत्रं तच्छस्त्रं यासु ह्येव स्तुवते ता उऽएवानुशर्थसत्येवमु हास्या-
त्रापि शस्त्रमुपहितं भवति ॥ ४ ॥ तदाहुः । यद्यथा पितुः पुत्रमेवं त्रीणि प्रथमा-
न्याहाथ कस्माद्वक्तृसामयोः संक्रामतीति साम वाऽश्वचः पतिस्तद्यत्रापि यथा पितुः
पुत्रमेवं मूयाग्रथा पतिर्था सन्तं पुत्रं मूयात्ताद्वक्तृसामयोः संक्रामति कस्मादु-
त्रिः संतनोतीति पितरं पुत्रं पौत्रं तांस्तत्संतनोति तस्मादु तेभ्य एक एव ददाति
॥ ५ ॥ तद्याः पुरस्तादुपदधाति । ताः प्राणभृतोऽथ याः पश्चात्ताश्चक्षुर्भृतस्ता-
अपानभृतोऽथ या दक्षिणतस्ता मनोभृतस्ता उ व्यानभृतोऽथ या उत्तरतस्ताः
श्रोत्रभृतस्ता उदानभृतोऽथ या मध्ये ता वाग्भृतस्ता उ समानभृतः ॥ ६ ॥ तदु-
ह चरकाध्वर्यवः । अन्या एवापानभृतो व्यानभृत उदानभृतः समानभृतरक्षुर्भृतो
मनोभृतः श्रोत्रभृतो वाग्भृत इत्युपदधाति न तथा कुर्यादत्यर्हैव रेचयम्यत्रोऽण्वे-
तानि सर्वाणि रूपाण्युपधीयन्ते ॥ ७ ॥ स वै पुरस्तादुपधाय पश्चादुपदधाति ।
प्राणो रापातो भूत्वाद्गुण्यमेभ्य इति संचरत्यपान उ ह प्राणो भूत्वाद्गुण्यमेभ्य
इति संचरति तद्यत्पुरस्तादुपधाय पश्चादुपदधात्येतत्त्रैवैतत्प्राणो संतनोति संदधाति
तस्यादेतौ प्राणौ संतनौ संधिहिनौ ॥ ८ ॥ अथ दक्षिणत उपधायोत्तरत उप-
दधानि । व्यानो रादानो भूत्वाद्गुण्यमेभ्य इति संचरत्युदान उ ह व्यानो

अथ प्राणभृत उपदधाति । एतच्चै देवा अश्रुवंश्चेतयध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तदश्रुवंस्ते चेतयमाना वायुमेव चितिमपश्यंस्तामस्मिन्नदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतदधाति ॥ १ ॥ प्राणभृत उपदधाति । प्राणो वै वायुर्वायुमेवास्मिन्नेतदधाति रेतः सिचोर्वेलयेमे वै रेतः सिचावनयोस्तद्वायुं दधाति तस्मादनुयोर्वायुः सर्वत उपदधाति सर्वतस्तद्वायुं दधाति तस्मात्सर्वतो वायुः सर्वतः समीचीः सर्वतस्तत्सम्यञ्च वायुं दधाति तस्मात्सर्वतः सम्यक्भूत्वा सर्वाभ्यो दिग्भ्यो वाति तिरया अनूपदधाति दिक्षु तद्वायुं दधाति तस्मात्सर्वासु दिक्षु वायुः ॥ २ ॥ यदेव प्राणभृत उपदधाति । आस्वेवैतत्प्राणभृत प्राणान्दधाति ता अनन्तर्हिता वरवदेवीभ्य उपदधात्यनन्तर्हितास्तत्प्राणभ्यः प्राणान्दधाति प्राणं मे पाद्यपानं मे पाहि व्यानं मे पाहि वृक्षं ऽऽर्च्य विभाहि श्रोत्रं मे रत्नोक्तं येतानेवास्वेतत्कनूतान्प्राणान्दधाति ॥ ३ ॥ अथापस्या उपदधाति । एतच्चै देवा अश्रुवंश्चेतयध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तदश्रुवंस्ते चेतयमाना वृष्टिमेव चितिमपश्यंस्तामस्मिन्नदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतदधाति ॥ ४ ॥ अपस्या उपदधाति । आपो वै वृष्टिर्वाष्टिमेवास्मिन्नेतदधाति रेतः सिचोर्वेलयेमे वै रेतः सिचावनयोस्तद्वृष्टिं दधाति तस्मादनुयोर्वर्षति सर्वत उपदधाति सर्वतस्तद्वृष्टिं दधाति तस्मात्सर्वतो वर्षति सर्वतः समीचीः सर्वतस्तत्समीचीं वृष्टिं दधाति तस्मात्सर्वतः सम्यक्भूत्वा सर्वाभ्यो दिग्भ्यो वर्षति वायव्या अनूपदधाति वायौ तद्वृष्टिं दधाति तस्माद्यां विशं वायुरेति तां दिशं वृष्टिरु-वेति ॥ ५ ॥ यदेवापस्या उपदधाति । एष्वेवैतत्प्राणेष्वयो दधाति ता अनन्तर्हिताः प्राणभृद्वय उपदधात्यनन्तर्हितास्तत्प्राणभ्योऽपो दधात्यथोऽन्नं वाऽआपोऽनन्तर्हितं तत्प्राणभ्योऽन्नं दधात्यपः पितृवैपथीर्जिन्व क्षिणादव चतुष्पात्पाहि दिवा वृष्टिमेव येतान्ता एष्वेवैतत्कृता अपो दधाति ॥ ६ ॥ अथ छन्दस्या उपदधाति । एतच्चै देवा अश्रुवंश्चेतयध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तदश्रुवंस्ते चेतयमानाः पशूनेव चितिमपश्यंस्तामस्मिन्नदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतदधाति ॥ ७ ॥ छन्दस्या उपदधाति । पशवो वै छन्दाधसि पशूनेवास्मिन्नेतदधाति सर्वत उपदधाति सर्वतस्तत्पशून्दधाति तस्मात्सर्वतः पशवोऽपस्या अनूपदधात्यप्सु तत्पशून्प्रतिष्ठापयति तस्माद्यदावर्षत्यथ पशवः प्रतितिष्ठन्ति ॥ ८ ॥ यदेव छन्दस्या उपदधाति । मजापतेर्विसस्तात्पशव उदक्रामंश्छन्दाधसि भूत्वा तान्गायत्री छन्दो भूत्वा वयसाप्नोच्चक्ष्रायव्यामोदेतद्धि छन्द आशिष्ठस्य सा तद्धत्वा मजापतिरेतान्पशून्वयसाप्नोव ॥ ९ ॥ मूर्धा वय इति ।

भूत्वाङ्गुल्यप्रेभ्य इति संचरति तद्यद्विणत उपधायोत्तरत उपद धात्येतोवैवैतत्प्राणौ
 संतनोति संदधाति तस्मादेतौ प्राणौ संततौ संधितौ ॥ ९ ॥ अथ या मध्यऽउपदधाति ।
 स प्राणस्तारेतः सिचोर्वेल्लयोपदधाति पृष्टयो वै रेतः सिचौ मध्यमु पृष्टयो मध्यत एवा-
 स्मिन्नेतत्प्राणं दधाति सर्वत उपदधाति सर्वत एवास्मिन्नेतत्प्राणं दधात्यथोऽएव ॥
 हैष गुहः प्राणः समन्तं नाभिं पर्यवनोऽनुचीरश्च तिररचीरश्चोपदधाति तस्मा-
 दिमेऽन्वञ्चश्च तिर्यञ्चञ्चात्प्राणाः संधिस्पृष्टा उपदधाति प्राणानेवैतत्संतोति
 संदधाति तस्मादिमे प्राणाः संतताः संधिताः ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ ॥ ॥

ता हैके पुरुषमुपाय्योपदधति । एष वै प्राणस्तमेता विभ्रति यत्प्राणं विभ्रति
 तस्मात्प्राणभूत इति न तथा कुर्यादेषोऽहैव प्राणो य एष हिरण्मयः पुरुषस्तस्य
 स्वयमात्मा यावदिदमभ्ययमग्निर्विहितस्तद्यद्वा स्यैता अह्यं नाभिप्रामुष्यः प्राणो
 हास्य तदह्यं नाभिप्रामुष्याद्युव वै प्राणोऽह्यं नाभिप्रामोति श्रुष्यति वा वै तन्मन्त्रायति
 वा तस्मादेना परिधिस्त्वेतोपाय्योपदध्याथ या मध्यऽउपदधाति ताभिरस्येष आ-
 त्मा पूरणस्ता उऽएवैतस्मादनन्तर्हिताः ॥ १ ॥ तदाहुः । यदयं पुरो भुवोऽयं दक्षिणा
 विश्वकर्मायं पश्चाद्विश्वव्याचा इदमुत्तरास्त्वारियमुपरि मतिरिति सम्प्रति विशोऽभ्य-
 नूच्यन्तऽय कस्मादेना अक्षयपादेशेपूपदधातीति प्राणा वै प्राणभूतस्ता यत्सम्प्रति
 विश उपदध्यात्प्राणव ॥ हैवायं प्राणः संचरेद्य यदेना एवमभ्यनूक्ताः सतीर-
 क्षणपादेशेपूपदधाति तस्मादयं प्राणं प्राणः सन्नक्षयः सर्वावयद्गानि सर्वमात्मा-
 नमनुसंचरति ॥ २ ॥ स एष पशुर्दग्निः । सोऽग्रेव सर्वः कृत्स्नः संस्कृतस्तस्य
 याः पुरस्तादुपदधाति तौ बाहूऽअथ याः परचाचे मध्यव्यावथ या मध्यऽउपदधाति
 स आत्मा ता रेतः सिचोर्वेल्लयोपदधाति पृष्टयो वै रेतः सिचौ मध्यमु पृष्टयो
 मध्यतो मयमात्मा सर्वत उपदधाति सर्वतो मयमात्मा ॥ ३ ॥ तदाहुः । यत्पूर्व-
 पु गणेष्वेकैकं स्तोममेकैकं प्रमुपदधात्यथ कस्मादत्र द्वौ स्तोमौ द्वे पृष्ठेऽउपदधा-
 तीत्यात्मा वाऽअस्येष आत्मानं तद्विज्ञानं ज्येष्ठं वरिष्ठं वीर्यवत्तमं करोति तस्माद-
 यमात्माज्ञानं ज्येष्ठं वरिष्ठं वीर्यवत्तमः ॥ ४ ॥ तदाहुः । कथमस्यैषोऽग्निः सर्वः
 कृत्स्न इष्टकापामिष्टकापाथ संस्कृतो भवतीति यजमा यजुरस्यीष्टका पाथ संधि
 मादनं त्वममुददोहा त्वां पुरीषस्य यजुरं पुरीषमेतु हास्यैषोऽग्निः सर्वः
 कृत्स्न इष्टकापामिष्टकापाथ संस्कृतो भवति ॥ ५ ॥ स एष सारायुषोऽग्निः ।

प्रजापतिर्वै मूर्धा ॥ वयोऽभवत्प्रजापतिश्छन्द इति प्रजापतिरेव छन्दोऽभवत् ॥ १० ॥
 क्षत्रं वय इति । प्रजापतिर्वै क्षत्रं स वयोऽभवन्मयंदं छन्द इति यद्वाऽअनिरुक्तं
 तन्मयंदमनिरुक्तो वै प्रजापतिः प्रजापतिरेव छन्दोऽभवत् ॥ ११ ॥ विष्टम्भो वय इति ।
 प्रजापतिर्वै विष्टम्भः स वयोऽभवदधिपतिश्छन्द इति प्रजापतिर्वाऽआधिपतिः प्र-
 जापतिरेव छन्दोऽभवत् ॥ १२ ॥ विश्वकर्मा वय इति । प्रजापतिर्वै विश्वकर्मा स-
 वयोऽभवत्परमेष्ठी छन्द इत्यापो वै प्रजापतिः परमेष्ठी ता हि परमे स्थाने तिष्ठ-
 न्ति प्रजापतिरेव परमेष्ठी छन्दोऽभवत् ॥ १३ ॥ तानि वाऽएतानि । चत्वारि
 वयाऽसि चत्वारि छन्दाऽसि तदेषावष्टाक्षरा गायत्र्येवा वै सः गायत्री या तु-
 श्रुत्वा प्रजापतिरेतान्पशून्वयमानोत्तस्माज्जीर्णं पशु वयसां इत्याचक्षते तस्माद्
 सर्वास्वेव वयो वय इत्यनुवर्ततेऽथ येऽस्मात्ते पशून् उदक्रामन्ते ते पुञ्चदशोत्तरे
 वज्रो वै पशवो वज्रः पुञ्चदशस्तमाद्यस्य पशवो भवन्त्यपैव स पाप्मानं इति
 वज्रो हैव तस्य पाप्मानमपहन्ति तस्माद्यां क्वां च दिशं पशुमानेति वज्रविहताऽहैव
 तामन्वेति ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ७ [२. ३.]

वस्तो वय इति वस्तं वयसामोद्विलं छन्द इत्येकपदा वै विवलं छन्द ए-
 कपदा ह भूत्वाजा उचक्रमुः ॥ १ ॥ वृष्णिर्वय इति । वृष्णि वयसामोद्विलं
 छन्द इति द्विपदा वै विशालं छन्दो द्विपदा ह भूत्वा वय उचक्रमुः ॥ २ ॥
 पुरुषो वय इति । पुरुषं वयसामोत्तन्दं छन्द इति त्रिपदं छन्दः
 पङ्क्तिर्भूत्वा पुरुषा उचक्रमुः ॥ ३ ॥ व्याघ्रो वय इति । व्याघ्रं
 वयसामोद्विलं छन्द इति विष्टम्भाऽअनापुष्टं छन्दोऽन्नं वै विष्टम्भमना
 पृष्टं विष्टम्भं भूत्वा व्याघ्रा उचक्रमुः ॥ ४ ॥ सिधरो वय इति । सिधरं वयसा-
 मोच्छदिद्वन्द्वं इत्यतिच्छन्दा वै छदिद्वन्द्वः सा हि सर्वाणि छन्दाऽसि
 द्वाव्यत्यतिच्छन्दा ह भूत्वा सिधरा उचक्रमुःस्थानो निरुक्तानेव पशून्नि-
 र्क्तानि छन्दाऽस्युपदधाति ॥ ५ ॥ पष्ठवाहवय इति । पष्ठवाहं वयसामोद्विलं
 छन्द इति वृहती ह भूत्वा पष्ठवाह उचक्रमुः ॥ ६ ॥ उक्षा वय इति । उक्षां व-
 यसामोद्विलं छन्द इति कः कृष्ण भूत्वाऽक्षा उचक्रमुः ॥ ७ ॥ अयमो वय इति ।
 अयमं वयसामोत्ततोवृहती छन्द इति सतोवृहती ह भूत्वाऽयमो उचक्रमुः ॥ ८ ॥
 अन्नद्वन्द्व इति । अन्नद्वन्द्वं वयसामोत्तद्वन्द्वं इति पङ्क्तिर्भूत्वाऽन्नद्वन्द्व उचक्रमुः

अन्तरिक्षमेव बृहतीं तृतीयां चितिमपश्यन्तेऽप्येष लोकोऽच्छन्दयत् ॥२॥ तदइन्द्रा-
ग्नीऽभ्युवन् । युवं न इमां तृतीयां चितिमुपधत्तामिति किं नौ ततो भविष्यतीति
युवमेव नः श्रेष्ठौ भविष्यथ इति तथेति तेभ्य एतामिन्द्राग्नी तृतीयां चितिमुपाध-
त्तां तस्मादाहुरिन्द्राग्नीऽएव देवानाथ श्रेष्ठाविति ॥ ३ ॥ स वाऽइन्द्राग्निभ्यामुप-
दधाति । विश्वकर्मणा सादयतीन्द्राग्नी च वै विश्वकर्मा चैतां तृतीयां चितिमप-
श्यन्तस्मादिन्द्राग्निभ्यामुपदधाति विश्वकर्मणा सादयति ॥ ४ ॥ यद्वेवेन्द्राग्नि-
भ्यामुपदधाति । विश्वकर्मणा सादयति मज्जापातं विस्रस्तं देवता आह्राय व्युद-
क्रामंस्तस्येन्द्राग्नी च विश्वकर्मा च मध्यमादायोत्क्रम्यातिष्ठन् ॥ ५ ॥ तानव-
धीत् । उप मेत मति मऽएतद्वत् येन मे यूयमुदक्रमिष्टेति किं नस्ततो भविष्यतीति
युष्मदेवत्पमेव मऽएतदात्मनो भविष्यतीति तथेति तदस्मिन्नेतदिन्द्राग्नी च वि-
श्वकर्मा च मत्पदधुः ॥ ६ ॥ शतम् ४४०० ॥ तथैषा मध्यमा स्वयमातृण्या ।
एतदस्य तदात्मनस्तद्य देतामत्रोपदधाति । यदेवास्वैपात्मनस्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति
तस्मादेतामत्रोपदधाति ॥ ७ ॥ इन्द्राग्नीऽभ्यव्ययमानाम् । इष्टकां दृधैरतं युव-
मिति यथैव यजुस्तथा वन्धुः पृष्ठेन द्यावापृथिवीऽअन्तरिक्षं च विवाधसऽग्नि-
पृष्ठेन देवा द्यावापृथिवीऽअन्तरिक्षं च विवाधत्ते ॥ ८ ॥ विश्वकर्मा त्वा साद-
यतिऽति । विश्वकर्मा वेतां तृतीयां चितिमपश्यन्तरिक्षस्य पृष्ठे व्यचस्वतीं प्रथ-
स्वतीमित्यन्तरिक्षस्य येनपृष्ठं व्यचस्वत्प्रथस्वदन्तरिक्षं यच्छान्तरिक्षं दधैहान्तर-
रिक्षं मा हिधैसीदित्यात्मानं यच्छात्मानं दृधैरात्मानं मा हिधैसीदित्येतत् ॥
९ ॥ विश्वस्मै प्राणायानाय । व्यानायोदानायेति प्राणो वै स्वयमातृण्या
सर्वस्माऽव वाऽएतस्मै प्राणः प्रतिष्ठायै चरित्रायेतीमे वै लोकाः स्वयमातृण्या
हमऽव लोकाः प्रतिष्ठायै चरित्रं वायुश्चाग्निपात्स्विति वायुश्चाग्निगोपायास्त्वित्येतन्मह्य
स्वस्त्येति महत्या स्वस्त्येत्येतच्छब्दिपा श्रुतमेनेति यच्छब्दिः श्रुतमे तेनेत्येतत्सा-
दयित्वा सूददोहमाधिरदति नस्योक्तो वन्धुरथ माम गायाते तस्योपरि वन्धुः
॥ १० ॥ अथ द्वित्रया उपदधाति । द्विशो वै द्वित्रया द्विश एवैतदुपदधाति तद्या-
भिरदो वायुर्दिग्भिरनन्तर्दिवाभिरुपैता एतास्त्रा एवै तदुपदधाति त्रा उऽएवामुः
पुरस्वादभस्तम्बं च लोकेष्टकाधोपदधात्यमौ वाऽध्यादित्य एता अमुं तदादित्यं
द्विहोऽधुदति दिव्यं चिनोति वा यत्त्रैव स्युर्द्विर्वा तत्स्युर्द्विर्वा वाऽ-
एतयोर्नेरग्निकर्म एतद्वा पुष्करपर्णावा ग्रहिराहृत्योपदधाति तदेना योनौ पुच्छ-

धंशतिरर्धमासा द्वादश मासाश्चन्द्रमा वै संवत्सरः सर्वाणि भूतानि ॥ ११ ॥ तं
यत्र देवाः समस्कुर्वन् । तदस्मिन्नेतानि सर्वाणि भूतानि मध्यतोऽदधुस्तथैवास्मिन्
यमेतदधाति ता अनन्तर्हिता अतन्वाभ्य उपदधात्युतुषु तत्सर्वाणि भूतानि प्रति-
ष्ठापयति ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [३. ३.] ॥

अथ बालखिन्या उपदधाति । माणा वै बालखिन्याः प्राणाने-
वैतदुपदधाति ता यष्टगलखिन्या नाम यद्वाऽऽर्वरयोरुसाम्भिनं भवति
खिल इति वै तंश्चाचक्षते बालमात्रादु हेमे प्राणा असाम्भिन्यास्ते यद्बालमात्रा-
दुसाम्भिन्यास्तस्माद्बालखिन्याः ॥ १ ॥ स वै सप्त पुरस्तादुपदधाति । सप्त प-
श्चात्तथाः सप्त पुरस्तादुपदधाति यऽण्वेमे सप्त पुरस्तात्प्राणान्स्तानस्मिन्नेतदधाति
॥ २ ॥ अथ याः सप्त पश्चात् । एषा मेवैतत्प्राणानामेतान्प्राणान्प्रतिप्रतीकरोति
तस्माद्यदेभिरन्नमृच्छि तदंतैरुत्पेति ॥ ३ ॥ यदेव सप्त पुरस्तादुपदधाति । सप्त वा-
ऽऽमे पुरस्तात्प्राणाश्चत्वारि दोर्वाहवाणि शिरो ग्रीवा युद्ध्वै नाभेस्तत्सप्तममङ्गेऽङ्गे
हि प्राण एते वै सप्त पुरस्तात्प्राणान्स्तानस्मिन्नेतदधाति ॥ ४ ॥ अथ याः सप्त
पश्चात् । सप्त वाऽऽमे पश्चात्प्राणाश्चत्वार्यर्ध्वग्रीवानि द्वे प्रतिष्ठे यद्वाङ्नाभेस्तत्स-
प्तममङ्गेऽङ्गे हि प्राण एते वै सप्तपश्चात्प्राणान्स्तानस्मिन्नेतदधाति ॥ ५ ॥ मूर्धासि-
राद् । ध्रुवासि धरुणा धर्षसि धरणी युन्वी राद्वन्त्यसि यमनी ध्रुवासि धरित्रीत्ये-
तानेवास्मिन्नेतद्भुवान्प्राणान्यच्छति ॥ ६ ॥ यदेव बालखिन्या उपदधाति ।
एतथै देवा बालखिन्याभिरेवेष्टलोकान्तममयुरितुथोर्ध्वान्पुतध्वार्वाचस्तुर्ध्वैतशु-
जमानो बालखिन्याभिरेवेष्टलोकान्तमयातीतुथोर्ध्वान्पुतध्वार्वाचः ॥ ७ ॥ मूर्धासि
राद्वितीमं लोकमरोहन् । ध्रुवासि धरुणेत्यन्तरिचलोकं धर्षसि धरणीत्यमुं लो-
कमायुपे त्वा वर्चसे त्वा कृष्ये त्वा जेमाय त्वेति चत्वारश्चतुष्पादाः पशवोऽन्नं पश-
वस्तुऽण्वैतुर्ध्वान्पुतध्वार्वाचः पशुभिरेतेनान्नेनामुष्मिन्लोके प्रत्यतिष्ठन्त्यैतद्यजमान
एतैश्चतुर्ध्वान्पुतध्वार्वाचः पशुभिरेतेनान्नेनामुष्मिन्लोके प्रतितिष्ठन्ति ॥ ८ ॥ स एव प्रा-
द्वि राद्वि । इयमु वै प्रतिष्ठा ते देवा इमां प्रतिष्ठापयि प्रत्यायंस्तुर्ध्वैतद्यजमान
इमां प्रतिष्ठापयिभिन्येति ॥ ९ ॥ युन्वी राद्वित्यमुं लोकमरोहन् । युन्त्यसि यम-
नीत्यन्तरिचलोकं ध्रुवासि धरित्रीतीमं लोकमपि त्वोर्जे त्वा रय्ये त्वा पोषाय
त्वेति चत्वारश्चतुष्पादाः पशवोऽन्नं पशवस्तुऽण्वैतुर्ध्वान्पुतध्वार्वाचः पशुभिरेते-

रपणे प्रतिष्ठापयति तुयो देता अपदिर्भा भवन्ति ता अनन्तर्हिताः स्वयमातृणाया
 उपदधात्यन्तरिक्षं वै मध्यमा स्वयमातृणानन्तर्हितास्तदन्तरिक्षादिशो दधात्युत्तरा
 उत्तरास्तदन्तरिक्षादिशो दधाति रेतःसिचोर्वेलयमे वै रेतःसिचावनयोस्तादिशो
 दधाति तस्मादनुयोदिशः सर्वत उपदधाति सर्वतस्तद्विशो दधाति तस्मात्सर्वतः
 दिशः सर्वतः समीचीः सर्वतस्तत्समीचीर्दिशो दधाति तस्मात्सर्वतः समीचो दिशः
 ॥ ११॥ यदेव दिश्या उपदधानि । छन्दाधसि वै दिशो गायत्री वै प्राची दिशि-
 प्रष्टुच्छिणा जगती प्रतीच्यनुष्टुदीची पङ्क्तिरूर्वा पञ्चो वै छन्दाधस्यन्तरिक्षं म-
 ध्यमा चितिरन्तरिक्षे तत्पशुन्दधाति तस्मादन्तरिक्षायतनाः पञ्चः ॥ १२॥ यदेव दिश्या
 उपदधाति छन्दाधसि वै दिशः पञ्चो वै छन्दाधस्यन्त्रं पञ्चो मध्यं मध्यमा चितिर्मध्य-
 तस्तदन्नं दधाति ता अनन्तर्हिताः स्वयमातृणायाऽउपदधाति प्राणो वै स्वयमातृणान-
 न्तर्हितं तस्माणादन्नं दधात्युत्तरा उत्तरं तस्माणादन्नं दधाति रेतः सिचोर्वेलया पृथो
 वै रेतः सिचो मध्यमु पृथो मध्यत एवास्मिन्नेतदन्नं दधाति सर्वत उपदधाति स-
 र्वत एवास्मिन्नेतदन्नं दधाति ॥ १३॥ राश्यसि प्राची दिक् । विशादसि दक्षि-
 णा दिक्सत्रादसि प्रतीची दिक् स्वरादस्युदीची दिग्धिपत्यसि बृहती दिगिति
 नामान्यासाभेतानि नामग्राहमेवैना एतदुपदधाति तानानोपदधाति नाना सादयति
 नाना सूदशोहस्राधिवदति ता नाना हि दिशः ॥ १४॥ ग्राह्यम् ॥ १५॥ [१.१.]
 प्रथमः प्रपाठकः ॥ कण्डिका संख्या ११५ ॥

अथ विश्वज्योतिषमुपदधाति । वायुर्वै मध्यमा विश्वज्योतिर्वायुर्मेवान्तरिक्षलोके वि-
 श्वं ज्योतिर्वायुमेवैतदुपदधाति तामनन्तर्हितां दिश्याभ्य उपदधाति दिक्षु तद्वायुं दधा-
 ति तस्मात्सर्वासु दिक्षु वायुः ॥ १॥ यदेव विश्वज्योतिषमुपदधाति प्रजा वै विश्वज्योतिः
 प्रजा एव विश्वं ज्योतिः प्रजननेवैतदुपदधाति तामनन्तर्हितां दिश्याभ्य उपदधाति
 दिक्षु तत्प्रजा दधाति तस्मात्सर्वासु दिक्षु प्रजाः ॥ २॥ विश्वकर्मा त्वा सादयत्विति ।
 विश्वकर्माद्येतां तृतीयां चितिमपश्यदन्तरिक्षस्य पृष्ठे ज्योतिष्मतीमित्यन्तरिक्षस्य
 यत् पृष्ठे ज्योतिष्मान्वायुः ॥ ३॥ विश्वस्मै प्राणायामाय । व्यानायेति प्राणो
 वै विश्वज्योतिः सर्वस्माऽउ वाऽपनुस्मै प्राणो विश्वं ज्योतिर्यच्छेति सर्वं ज्योति-
 र्यच्छेत्तेन वायुपृष्ठेऽधिपतिरिति वायुमेवास्या अधिपतिं करोति सादयित्वा सूदशो-
 हस्राधिवदति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ४॥ अथऽर्तव्या उपदधाति । ऋतुव एते गृह्यन्त्या

नाग्नेनास्मिँजलोके मृत्प्रतिष्ठंस्तुयैवैतद्युजमान एतैर्भानुभिश्चतुष्पादेः पशुभिरेतन्ना-
नास्मिँजलोके प्रतिष्ठति ॥ १० ॥ अथातः संस्कृतिरेव । या अमृदेकादशेष्टमा
उपपृथाति योऽतो मध्मोऽनुवाकस्तदन्तरिक्षं स आत्मा तद्यत्ता एकादश भू-
न्त्येकादशाक्षरा वै त्रिष्टुत्रैष्टुभमन्तरिक्षमथ या उत्तराः षष्टिः स वायुः स प्रजापतिः
सोऽग्नः स युजमानः ॥ ११ ॥ तथाः पुरस्तादुपपृथाति । शिरोऽस्य तासा इश
भवन्ति इश वै प्राणा उ वै शिरः पूर्वार्धेऽनुपदधाति पुरस्ताद्धीदधे शिरः ॥ १२ ॥
अथ याः दीक्षणाः । यदूर्ध्वं मध्यादवाचीनधे शीर्ष्णस्तदस्य ता अथ याः ५
ध्यायदूर्ध्वं प्रतिष्ठायाऽमवाचीनं मध्यात्तदस्य ताः प्रतिष्ठोत्तरतः ॥ १३ ॥ तथाः
सप्त पुरस्ताद्बालखिन्या उपपृथाति । यऽष्टमे सप्त पुरस्तात्प्राणास्तानस्मिन्नेत-
दधाति ता अन्तर्हिता एताभ्यो दशभ्य उपपृथात्यनन्तर्हितास्तृद्धीर्ष्णः प्राणान्द-
धाति ॥ १४ ॥ अथ याः सप्त पञ्चात् । यऽष्टमे सप्त पञ्चात्प्राणास्तानस्मिन्नेतद-
धाति ता अन्तर्हिता एताभ्यो द्वादशभ्य उपपृथात्पनन्तर्हितास्तदात्मनः प्राणान्दधाति
स एष वायुः प्रजापतिरस्मिँष्टुभेऽन्तरिक्षे समन्तं पर्यवनस्तद्यस्तृतीयां चितिमु-
पपृथाति वायुं चैव तदन्तरिक्षं च संस्कृत्योऽपचक्षेऽथ लोकम्पृष्टोऽनुपदधात्यस्यां
अकल्यां तयोरुपरि बन्धुः पुरीषं निवपति तस्योपरि बन्धुः ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥
॥ ३ ॥ [३. ४.] तृतीयोऽध्यायः ॥ [५१] ॥

चतुर्थी चितिमुपदधाति । एतद्वै देवास्तृतीयां चितिं चित्वा समारोहन्तन्तरि-
क्षं वै चतुर्थी चितिरन्तरिक्षमेव तत्संस्कृत्य समारोहन् ॥ १ ॥ तेऽब्रुवन् । चेत्य-
ध्वमिति चितिमिच्छतेत वाव तदब्रुवान्नित ऊर्ध्वमिच्छतेति ते चेत्यमाना एतां च-
तुर्थी चितिमपश्यन्तूर्ध्वमन्तरिक्षादवाचीनं दिवस्तेषामेष लोकोऽधुव—इवाप्रति-
ष्ठित—इव मनस्यासीत् ॥ २ ॥ ते ब्रह्माब्रुवन् । त्वामिहोपदधामहाऽइति किं मे
ततो भविष्यतीति त्वमेव नः श्रेष्ठं भविष्यसीति तथेति तेऽत्र ब्रह्मापादधत तस्मा-
दाहुर्ब्रह्मैव देवानां श्रेष्ठमिति तदेतया वै चतुर्थी चित्येमे द्यावापृथिवी विष्टब्धे
ब्रह्म वै चतुर्थी चितिस्तस्मादाहुर्ब्रह्मणा द्यावापृथिवी विष्टब्धेऽइति स्तोमानुपदधाति
प्राणा वै स्तोमाः प्राणा उ वै ब्रह्म ब्रह्मैवैतदुपदधाति ॥ ३ ॥ यद्वै स्तोमानुपद-
धाति । एतद्वै देवाः प्रजापतिमश्रुवंस्त्वामिहोपदधामहाऽइति तथेति स वै नाब्रवी-
त्किं मे ततो भविष्यतीति यदु इ किं च प्रजापतिर्देवेष्वपि किमस्माकं ततो भवि-

अतूनेवैतदुपदधाति नभश्च नभस्वश्च वार्षिकावृतुऽइति नामनीऽएनयोरेते ना-
 मभ्यामेवैनेऽएतदुपदधाति द्वेऽऽटके भवतो द्वौ हि मासावृतुः सकृत्सादयत्येकं तद्वतुं
 करोत्यवकामूपदधात्यवकाभिः प्रच्छादयत्यापो वाऽअवका अपस्तदेतस्मि-
 ष्वृतौ दधाति तस्मादेतस्मिन्नृतौ भूयिष्ठं वर्षति ॥ ५ ॥ अर्थोत्तरे । इष्वो-
 ज्जश्च शारदावृतुऽइति नामनीऽएनयोरेते नामभ्यामेवैनेऽएतदुपदधाति द्वेऽऽष्ट-
 के भवतो द्वौ हि मासावृतुः सकृत्सादयत्येकं तद्वतुं करोत्यवकामूपदधात्यापो वाऽ-
 अवका अपस्तदेतस्यऽर्तोः पुरस्तादधाति तस्मादेतस्यऽर्तोः पुरस्ताद्वर्षति नोपरि-
 ष्ठात्प्रच्छादयति तस्मान्न त्वेवोपरिष्ठाद्वर्षति ॥ ६ ॥ तद्यदेता अत्रोपदधाति । सं-
 वत्सर एषोऽग्निरिषऽउ लोकाः संवत्सरस्तस्यान्तरिक्षमेव मध्यमा चितिरन्तरि-
 क्षमस्य वर्षाशरदावृतु तद्यदेता अत्रोपदधाति यदेवास्यैता आत्पनस्तदास्मिन्नेतस्म-
 त्तिदधाति तस्मादेता अत्रोपदधाति ॥ ७ ॥ यदेवैता अत्रोपदधाति । मजापतिरेषोऽ-
 ग्निः संवत्सर उ मजापतिस्तस्य मध्यमेव मध्यमा चितर्मध्यमस्य वर्षाशरदावृतु
 तद्यदेता अत्रोपदधाति यदेवास्यैता आत्पनस्तदास्मिन्नेतस्मतिदधाति तस्मादेता अ-
 त्रोपदधाति ॥ ८ ॥ ता वाऽएताः । चतस्र अतुव्या मध्यमायां चिनाऽउपदधाति
 द्वे-द्वेऽनरासु चितिषु चतुष्पदा वै पशवोऽन्तरिक्षं मध्यमा चितिरन्तरिक्षे तृताशू-
 न्दधाति तस्मादन्तरिक्षायतनाः पशवः ॥ ९ ॥ यदेव चतस्रः । चतुष्पदा वै पशवो-
 ऽन्नं पशवो मध्यं मध्यमा चितिर्मध्यतस्तदन्नं दधाति ॥ १० ॥ यदेव चतस्रः ।
 चतुरत्तरं वाऽअन्तर्गच्छं द्व्यक्षरा इतराद्विचतयस्तथाऽदन्तरिक्षं तावत्तद्वत्त्रयोपदधा-
 ति ॥ ११ ॥ यदेव चतस्रः । पशुरेव यदग्निर्मध्यं तत्प्रति पशुं वरिष्ठं करोति त-
 स्मान्मध्यं प्रति पशुर्वरिष्ठः ॥ १२ ॥ ता वाऽएताः । चतस्र अतुव्यास्तासां विरज-
 ष्योतिः पञ्चमी षष्ठ्य द्विदयास्तद्वश-द्वशाक्षरा विरादन्नं विराण्मध्यं मध्यमा चि-
 त्तिर्मध्यतस्तदन्नं दधाति ता अन्नन्तर्हिताः स्वयमातृणाया उपदधाति प्राणो वै स्व-
 यमातृणानन्तर्हितं तस्माणादन्नं दधात्युचरा उत्तरं तस्याणादन्नं दधाति ॥ १३ ॥
 अथ प्राणभूत उपदधाति । प्राणा वै प्राणभूतः प्राणानेवैतदुपदधाति ता वृश
 भवन्ति वृश वै प्राणाः पूर्वर्षिऽउपदधाति पुरस्ताद्वर्षिप्राणा आयुर्मे पारिज्योतिर्मे
 यच्छेति प्राणो वै ज्योतिः प्राणं मे यच्छेत्तेर्वैतदाह ता अन्नन्तर्हिता अतुव्याभ्य
 उपदधाति प्राणो वै वायुश्चतुष्प तद्वायुं प्रतिष्ठापयति ॥ १४ ॥ प्राज्ञणम्
 ॥ १ ॥ [१. २.] ॥

यत्तित्येवोचुस्तस्माच्च हैनद्यत्पिता पुत्रेष्विच्छते किंस्माकं ततो भविष्यतीत्येवाहु-
रथ यत्पुत्राः पितरि तथेत्येवाहैवथ हि तदग्रे प्रजापतिश्च देवाश्च समवदन्त स्तो-
मानुपदधाति माणा वै स्तोमाः प्राणा उ वै प्रजापतिः प्रजापतिमेवैतदुपदधाति ॥४॥
यद्वै स्तोमानुपदधाति । ये वै ते प्राणा अथ एतां चतुर्थी चिन्तिमपरयन्ये तद-
एतन्न इसेनोपायंस्तु एते ॥ नेर्वैतदुपदधाति स्तोमानुपदधाति प्राणा वै स्तोमाः
प्राणा उ वाऽअथ अपीनेवेतदुपदधाति ॥ ५ ॥ यद्वै स्तोमानुपदधाति । प्रजा-
पतिं विस्रस्तं देवता आशुय ऋदक्रामेस्तस्य यदूर्ध्वं मध्यादर्वाचीनं शीर्ष्णास्तु-
दस्य वायुरादायोत्क्रम्या णिष्ठेवताश्च भूत्वा संवत्सररूपाणि च ॥६॥ तमग्रवीत् ।
उप मेहि प्रति मएतद्वेहि येन मे त्वपुदक्रमीरिति किं मे ततो भविष्यतीति त्वहे-
वत्यमेव मएतदात्मनो भविष्यतीति तग्रेति तदास्मिन्नेतद्वायुः प्रत्यदधात् ॥ ७ ॥
तथा एता अष्टादश प्रथमाः । एतदस्य तदात्मनस्तद्यदेता अत्रोपदधाति यदेवा-
स्येता आत्मनस्तदास्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेता अत्रोपदधाति स्तोमानुपदधाति
प्राणा वै स्तोमाः प्राणा उ वै वायुर्वायुमेवैतदुपदधाति ॥८॥ स पुरस्तादुपदधाति ।
आशुस्त्रिवृदिति य एव त्रिवृत्स्तोमस्तं तदुपदधाति तद्यत्तमाहाशुरित्येष हि स्तोमा-
नामाशिष्ठोऽथो वायुर्वाऽआशुस्त्रिवृत्स एषु त्रिषु लोकेषु वर्तते तद्यत्तमाहाशुरित्येष
हि सर्वेषां भूतानामाशिष्ठो वायुर्ह भूत्वा पुरस्तात्तस्यौ तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥९॥
भान्तः पञ्चदश इति । य एव पञ्चदश स्तोमस्तं तदुपदधाति तद्यत्तमाह भान्त इति
वृजो वै भान्तो वृजः पञ्चदशोऽथो चन्द्रमा वै भान्तःपञ्चदशः स च पञ्चदशा-
हान्यापूर्यते पञ्चदशापत्नीयते तद्यत्तमाह भान्त इति भाति हि चन्द्रमाश्चन्द्रमाह
भूत्वा दक्षिणतस्तस्यौ तदेव तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥१०॥ व्योमा सप्तदश इति ।
य एव सप्तदश स्तोमस्तं तदुपदधाति तद्यत्तमाह व्योमेति प्रजापतिर्यै व्योमा प्र-
जापतिः सप्तदशोऽथो संवत्सरो वाच व्योमा सप्तदशस्तस्य द्वादश प्रासाः पञ्च-
र्तवस्तद्यत्तमाह व्योमेति व्योमा हि संवत्सरः संवत्सरो ह भूत्वोत्तरतस्तस्यौ तदेव
तद्रूपमुपदधाति ॥११॥ धरुण एकविंश इति । ॥ एकविंश स्तोमस्तं तदुपद-
धाति तद्यत्तमाह धरुण इति प्रतिष्ठा वै धरुणः प्रतिष्ठाकाविंशोऽथोऽग्नौ वाऽ
आदित्यो धरुण एकविंशस्तस्य द्वादश प्रासाः पञ्चर्तवस्तस्य इमे लोका अ-
समेवादित्यो धरुण एकविंशस्तद्यत्तमाह धरुण इति यदा धेर्वपोऽस्तमेत्युपेदथ
सर्वं धियनऽआदित्यो ह भूत्वा पञ्चात्तस्यौ तदेव तद्रूपमुपदधात्तथ संवत्सररू-

अथ छन्दस्या उपदधाति । पञ्चो वै छन्दाऽस्यन्तरिक्षं मध्यमा चितिरन्तरिक्षे तत्पशुं दधाति तस्मादन्तरिक्षायतनाः पञ्चवः ॥ १ ॥ यदेव छन्दस्या उपदधाति । पञ्चो वै छन्दाऽस्यन्नं पञ्चो मध्यं मध्यमा चितिर्मध्यतस्तदन्नं दधाति ॥ २ ॥ ता द्वादश—द्वादशोपदधाति । द्वादशाक्षरा वै जगती पञ्चो जगत्यन्तरिक्षं मध्यमा चितिरन्तरिक्षे तत्पशुन्दधाति तस्मादन्तरिक्षायतनाः पञ्चवः ॥ ३ ॥ यदेव द्वादश—द्वादश । द्वादशाक्षरा वै जगती पञ्चो वै जगत्यन्नं पञ्चो मध्यं मध्यमा चितिर्मध्यतस्तदन्नं दधाति ता अनन्तर्हिताः प्राणभृदप्युपदधात्यनन्तर्हितं तत्प्राणोभ्योऽन्नं दधात्युत्तरा उत्तरं तत्प्राणोभ्योऽन्नं दधाति ॥ ४ ॥ मा छन्द इति । अयं वै लोका मायं हि लोको मित—इव मा छन्द इत्यन्तरिक्षलोको वै प्रमान्तरिक्षलोको अस्मान्लोकात्प्रमित—इव प्रतिमा छन्द इत्यसौ वै लोकः प्रतिमेष अन्तरिक्षलोके प्रतिमित—इवासीवयश्छन्द इत्यन्नमसीवयस्तद्यदेषु लोकेष्वन्नं तदसीवयोऽपो यदेभ्यो लोकेभ्योऽन्नं छवति तदसीवयोऽधातो निरुक्तान्येव छन्दाऽस्युपदधाति ॥ ५ ॥ पञ्चिश्छन्दः । उष्टिश्छन्दो वृहती छन्दोऽनुष्टुप्छन्दो विराड्छन्दो गायत्री छन्दस्त्रिष्टुप्छन्दो जगतीछन्द इत्येतानि निरुक्तानि विराडष्टमानि छन्दाऽस्युपदधाति पृथिवी छन्दोऽन्तरिक्षं छन्द इति ग्रान्येदेवत्यानि छन्दाऽसि तान्येवैतदुपदधात्यग्निर्देवता वातो देवतेत्येता वै देवताश्छन्दाऽसि तान्येवैतदुपदधाति ॥ ६ ॥ स वै निरुक्तानि चानिरुक्तानि उपदधाति । स यत्सर्वाणि निरुक्तान्युपाधास्यन्तर्हतान्नमभविष्यवृक्षेत्यत इत्यथ यत्सर्वाण्यनिरुक्तानि पञ्चोऽन्नं द्वादशमभविष्यन्नं देवदत्तं च यच्च निरुक्तानि चानिरुक्तानि उपदधाति तस्मान्निरुक्तमन्नमग्रमानं न क्षीयते ॥ ७ ॥ तानि वाऽष्टमानि । त्रीणि द्वादशान्युपदधाति तत्पद्मात्रं शतपद्मिंशदक्षरा बृहत्पेसा वै सा वृहती यां तदेवा अन्तरिक्षं वृहती वृत्तीयां चितिर्मध्यतस्तस्याऽपतस्य देवा उत्तमाः ॥ ८ ॥ यदेवा इष्टका उपदधाति । प्रजापतेर्विस्मृतात्सर्वाणि भूतानि सर्वा दिशोऽनु व्यट्टकामन् ॥ ९ ॥ स यः स प्रजापतिर्व्यस्रं सत । अयमेव स योऽनुष्टुप्छन्दोऽयं ग्रान्यस्याष्टमानि भूतानि व्यट्टकामन्नेतास्ता इष्टकास्तद्यदेता उष्टमानि ग्रान्येष्टमानि भूतानि व्यट्टकामन्नेतास्ता इष्टकास्तद्यदेता तथा इष्टकास्तद्यदेता । स चन्द्रमास्ता इष्टका भवन्ति दृशाक्षरा विराट्छन्दं विराट्छन्दो चन्द्रमा स्य या उत्तमाः पृथिवीश्चन्द्रमास्तारव ने मास्तारव चतुर्वि-

पाण्युपदधाति ॥ १२ ॥ प्रतूर्तिरष्टादश इति । य एवाष्टादश स्तोमस्तं तदुपदधा-
त्यथो संवत्सरो वाव प्रतूर्तिरष्टादशस्तस्य द्वादश मासाः पञ्चर्तवः संवत्सर एव
प्रतूर्तिरष्टादशस्तयत्तमाह प्रतूर्तिरिति संवत्सरो हि सर्वाणि भूतानि प्रतिरिति तदेव
तद्रूपमुपदधाति ॥ १३ ॥ तपो नवदश इति । य एव नव दश स्तोमस्तं तदुपद-
धात्यथो संवत्सरो वाव तपो नवदशस्तस्य द्वादश मासाः षट्तरवः संवत्सर एव
तपो नवदशस्तयत्तमाह तप इति संवत्सरो हि सर्वाणि भूतानि तपति तदेव त-
द्रूपमुपदधाति ॥ १४ ॥ अभीवर्तः सविधश इति । य एव सविधश स्तोमस्तं
तदुपदधात्यथो संवत्सरो वाऽअभीवर्तः सविधशस्तस्य द्वादशमासाः सप्तर्तवः
संवत्सर एवाभीवर्तः सविधशस्तयत्तमाहाभीवर्त इति संवत्सरो हि सर्वाणि भूता-
न्यभीवर्तते तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ १५ ॥ वृचो द्वाविधश इति । य एव द्वा-
विधश स्तोमस्तं तदुपदधात्यथो संवत्सरो वाव वृचो द्वाविधशस्तस्य द्वादश
मासाः सप्तर्तवो द्वेऽअहोरात्रे संवत्सर एव वृचो द्वाविधशस्तयत्तमाह वृच इति
संवत्सरो हि सर्वेषां भूतानां वर्चस्वितमस्तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ १६ ॥ सम्भरण
त्रयोविधश इति य एव त्रयोविधश स्तोमस्तं तदुपदधात्यथो संवत्सरो वाव स-
म्भरणत्रयोविधशस्तस्य त्रयोदश मासाः सप्तर्तवो द्वेऽअहोरात्रे संवत्सर एव स-
म्भरणत्रयोविधशस्तयत्तमाह सम्भरण इति संवत्सरो हि सर्वाणि भूतानि सम्भृ-
तस्तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ १७ ॥ योनिश्चतुर्विधश इति । य एव चतुर्विधश स्तोमस्तं
तदुपदधात्यथो संवत्सरो वाव योनिश्चतुर्विधशस्तस्य चतुर्विधशतिरर्धमासास्त-
यत्तमाह योनिरिति संवत्सरो हि सर्वेषां भूतानां योनिस्तदेव तद्रूपमुपदधाति
॥ १८ ॥ गर्भाः पञ्चविधश इति । य एव पञ्चविधश स्तोमस्तं तदुपदधात्यथो
संवत्सरो वाव गर्भाः पञ्चविधशस्तस्य चतुर्विधशतिरर्धमासाः संवत्सर एव गर्भाः
पञ्चविधशस्तयत्तमाह गर्भा इति संवत्सरो ह त्रयोदशो मासो गर्भो भूत्वर्ज्य-
यिशति तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ १९ ॥ ओजाखण्व इति । य एव त्रिणव स्तो-
मस्तं तदुपदधाति तद्यत्तमाहो ज इति वृजो वाऽओजो वृज्जखिण्वोऽथो संवत्सरो
वाऽओजाखिण्वस्तस्य चतुर्विधशतिरर्धमासा द्वेऽअहोरात्रे संवत्सर एवौजाखिण-
वस्तयत्तमाहो ज इति संवत्सरो हि सर्वेषां भूतानामोजस्वितमस्तदेव तद्रूपमुपदधा-
ति ॥ २० ॥ क्रुरेकाविधश इति । य एवैकाविधश स्तोमस्तं तदुपदधात्यथो सं-
वत्सरो वाव क्रुरेकाविधशस्तस्य चतुर्विधशतिरर्धमासाः षट्तरवः संवत्सर एव

ऋतुरेकविंशस्तयत्तमाह ऋतुरिति संवत्सरो हि सर्वाणि भूतानि करोति तदेव
तद्रूपमुपदधाति ॥ २१ ॥ मतिष्ठा त्रयस्त्रिंश इति । य एव त्रयस्त्रिंश स्तोमस्तं
तदुपदधाति तद्यत्तमाह मतिष्ठेति मतिष्ठा हि त्रयस्त्रिंशोऽथो संवत्सरो वाव म-
तिष्ठा त्रयस्त्रिंशस्तस्य चतुर्विंशतिरर्धमासाः पृथ्वीद्वेऽग्न्यहोरात्रे संवत्सर एव
मतिष्ठा त्रयस्त्रिंशस्तयत्तमाह मतिष्ठेति संवत्सरो हि सर्वेषां भूतानां मतिष्ठा तु-
देव तद्रूपमुपदधाति ॥ २२ ॥ ब्रध्नस्य विष्ट्वं चतुस्त्रिंश इति । य एतु चतुस्त्रिं-
श स्तोमस्तं तदुपदधात्यथो संवत्सरो वाव ब्रध्नस्य विष्ट्वं चतुस्त्रिंशस्तस्य च-
तुर्विंशतिरर्धमासाः सप्तर्तुवो द्वेऽग्न्यहोरात्रे संवत्सर एव ब्रध्नस्य विष्ट्वं चतुस्त्रिं-
शस्तयत्तमाह ब्रध्नस्य विष्ट्वमिति स्वाराज्यं वै ब्रध्नस्य विष्ट्वं स्वाराज्यं च-
तुस्त्रिंशस्तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ २३ ॥ नाकः पद्मत्रिंश इति । य एव पद्मत्रिं-
श स्तोमस्तं तदुपदधात्यथो संवत्सरो वाव नाकः पद्मत्रिंशस्तस्य चतुर्विंशतिर-
र्धमासा द्वादश मासास्तयत्तमाह नाक इति न हि तत्र गताय कस्यै चनाकं भव-
त्यथो संवत्सरो वाव नाकः संवत्सरः स्वर्गो लोकस्तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ २४ ॥
विवृतोऽष्टाचत्वारिंश इति । य एवाष्टाचत्वारिंश स्तोमस्तं तदुपदधात्यथो सं-
वत्सरो वाव विवृतोऽष्टाचत्वारिंशस्तस्य षड्विंशतिरर्धमासाः सप्तदश मासाः
सप्तर्तुवो द्वेऽग्न्यहोरात्रे तद्यत्तमाह विवर्त इति संवत्सरादि सर्वाणि भूतानि विव-
र्तन्ते तदेव तद्रूपमुपदधाति ॥ २५ ॥ धर्षं चतुष्टोम इति । य एव चतुष्टोम स्तो-
मस्तं तदुपदधाति तद्यत्तमाह धर्षमिति मतिष्ठा वै धर्षं मतिष्ठा चतुष्टोमोऽथो
वायुर्वाव धर्षं चतुष्टोमः स आभिध्यतमृभिर्दिग्भिः स्तुते तद्यत्तमाह धर्षमिति मतिष्ठा
वै धर्षं वायुर्ह सर्वेषां भूतानां मतिष्ठा तदेव तद्रूपमुपदधाति स वै वायुमेव मथम-
मुपदधाति वायुमुत्तमं वायुनैव तदेतानि सर्वाणि भूतान्युपभृतः परिगृह्णाते ॥ २६ ॥
सा वाऽण्ताः । अष्टादशोऽष्टका उपदधाति । तौ द्वौ त्रिवृतौ माणो वै त्रिवृद्वायुर्ह
माणो वायुरेवा चितिः ॥ २७ ॥ यदेवाष्टादश । अष्टादशो वै संवत्सरो द्वादश
मासाः पञ्चर्तुवः संवत्सर एव प्रजापतिरष्टादशः प्रजापतिरग्निर्वायानग्निर्वा-
त्यस्य मात्रा तावत्तत्कृत्योपदधाति ॥ २८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [४. १.] ॥

अथ स्पृत उपदधाति । एतच्छै प्रजापतिरेतस्मिन्नात्मनः प्रतिहिते सर्वाणि
भूतानि गर्भ्यभवत्तान्यस्य गर्भेऽप्येव सन्ति पाप्मा मृत्पुनरुद्भात ॥ १ ॥ स देवा-

स्तोमचितिर्यस्तोमानुपादधत तस्मात्स्तोमचितिः सा प्राणचितिर्यत्प्राणानुपादधत
तस्मात्प्राणचितिरतो यतमेव कतमच्च विद्यात्तेन हैवास्यैषाणैयवती बन्धुमती चि-
तिर्भवत्यथ लोकस्पृष्टेऽनुपदधात्यस्याधः सत्त्या तयोरुपरि बन्धुः पुरीषं निव-
पाति तस्योपरि बन्धुः ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ? ॥ [४. ४.] ॥ चतुर्थोऽध्यायः
[५२.] ॥ ॥

पञ्चमीं चितिमुपदधाति । एतद्वै देवाश्चतुर्थीं चितिं चित्वा समारोह्यन्त्यर्ध्वं
मन्तरिक्षादर्वाचीनं दिवस्तदेव तत्संसकृत्य समारोहन् ॥ १ ॥ तेऽश्रुवन् । चेतयध्व-
मिति । चितिमिच्छतेति वाव तदश्रुवन्तु ऊर्ध्वमिच्छतेति ते चेतयमाना दिवमेव वि-
राजं पञ्चमीं चितिमपश्यंस्तेभ्य एष लोकोऽच्छन्दयत् ॥ २ ॥ तेऽकामयन्त । अ-
सपत्नमिमं लोकमनुपवाधं कुर्वीमहीति तेऽश्रुवन्नुप तज्जानीत यथेयं लोकमसपत्न-
मनुपवाधं कर्वायहाऽऽति तेऽयुधंश्चेत्यध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तदश्रुवन्तु दि-
च्छत यथेयं लोकमसपत्नमनुपवाधं कर्वायहाऽऽति ॥ ३ ॥ ते चेतयमानाः ।
एता इष्टका अपरयन्नसपत्नास्ता उपदधत ताभिरेतं लोकमसपत्नमनुपवाधमकुर्वन्त
तद्यदेताभिरिमं लोकमसपत्नमनुपवाधमकुर्वन्त तस्मादेता असपत्नास्तथेवैतद्यमानो
यदेता उपदधात्येतमेवैतल्लोकमसपत्नमनुपवाधं कुरुते सर्वत उपदधाति सर्वत एवै-
तदेतं लोकमसपत्नमनुपवाधं कुरुते परार्थेऽनुपदधाति सर्वमेवैतदेतं लोकमसपत्नम-
नुपवाधं कुरुते ॥ ४ ॥ अथ विराज उपदधाति । एषा वै सा विराडयां त्रैष्टु-
विराजं पञ्चमीं चितिमपश्यंस्ता दश-दशोपदधाति दशाक्षरा विराद्विराडेया चि-
तिः सर्वत उपदधाति यो वाऽप्यकस्यां दिशि विराजति न वै स विराजति यो
वाव सर्वासु दिक्षु विराजति स एव विराजति ॥ ५ ॥ यथेवैता असपत्ना उप-
दधाति । एतद्वै मजापतिमेतस्मिन्नात्मनः प्रतिरिति सर्वतः पाप्मोपायत-स एता
इष्टका अपरयदसपत्नास्ता उपदधन्त ताभिस्तु पाप्मानमपाहन् पाप्मा ध्वं सपत्नस्त-
द्यदेताभिः पाप्मानधः सपत्नमपाहन् तस्मादेता असपत्नाः ॥ ६ ॥ तत्राऽएतत्किमेत-
यदेवा अकुर्वन्निर्दं निमधः स पाप्मा नोपयतते यच्चैतत्करोति यदेवा अकुर्वन्तः क-
रवाणीत्यथो य एव पाप्मा यः सपत्नस्तमेताभिरुपहते तद्यदेताभिः पाप्मानधः सपत्न-
मपाहन् तस्मादेता असपत्नाः सर्वत उपदधाति सर्वत एवैतत्पाप्मानधः सपत्नमपाहन्ते
परार्थेऽनुपदधाति सर्वस्मादेवैतदात्मनः पाप्मानधः सपत्नमपाहन्ते ॥ ७ ॥ स पुरस्ता-

नववीत् । युष्माभिः सहेषानि सर्वाणि भूतानि पाप्मनो मृत्यो स्पृणवातीति ।
 नस्ततो भविष्यतीति वृणीध्वमित्यत्रवीचं भागो नोऽस्त्वित्येकेऽनुवशाधिप-
 नोऽस्त्वित्येके स भागमेकेभ्यः कृत्याधिपत्यमेकेभ्यः सर्वाणि भूतानि पाप्म-
 नो मृत्योरस्पृणोऽदस्पृणोऽत्तस्मात्स्पृतस्तथैवतयजमानो भागमेकेभ्यः कृत्याधिपत्य-
 मेकेभ्यः सर्वाणि भूतानि पाप्मनो मृत्यो स्पृणोति तस्मादु सर्वास्वेव स्पृतं स्पृ-
 मित्यनुवर्तते ॥ २ ॥ अग्नेर्भागोऽसि । दीक्षाया आधिपत्यामिति वाग्वै दीक्षामप्य-
 भागं कृत्वा वाचऽआधिपत्यमकरोद्ब्रह्मस्पृतं त्रिवृत्स्तोम इति ब्रह्म प्रजानां
 त्रिवृता स्तोमेन पाप्मना मृत्योरस्पृणोत् ॥ ३ ॥ इन्द्रस्य भागोऽसि । विष्णो-
 धिपत्यमितिन्द्राय भागं कृत्वा विष्णवऽआधिपत्यमकरोत्तत्र स्पृतं पञ्चदश
 स्तोम इति क्षत्रं प्रजानां पञ्चदशेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥ ४ ॥
 नृचक्षसां भागोऽसि । धातुराधिपत्यामिति देवा वै नृचक्षसो देवेभ्यो भागं कृत्वा
 धात्रऽआधिपत्यमकरोज्जनित्र स्पृतं सप्तदश स्तोम इति विद्वे जनित्रं विशं
 प्रजानां सप्तदशेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥ ५ ॥ मित्रस्य भागोऽसि ।
 वरुणस्याधिपत्यामिति प्राणो वै मित्रोऽपानो वरुणः प्राणाय भागं कृत्वापानाय
 धिपत्यमकरोद्विचो वृष्टिर्वात स्पृतं एकाविंश स्तोम इति वृष्टिं च वातं च प्रजानामे-
 काविंशेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥ ६ ॥ वसूनां भागोऽसि । रुद्रा-
 णामाधिपत्यामिति वसुभ्यो भागं कृत्वा रुद्रेभ्य आधिपत्यमकरोत्तुष्पात्स्पृ-
 चतुर्विंश स्तोम इति चतुष्पात्प्रजानां चतुर्विंशेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृ-
 णोत् ॥ ७ ॥ आदित्यानां भागोऽसि । मरुतामाधिपत्यमित्यादित्येभ्यो भा-
 कृत्या मरुद्भ्य आधिपत्यमकरोद्बर्भा स्पृताः पञ्चाविंश स्तोम इति गर्भाम-
 जानां पञ्चाविंशेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥ ८ ॥ आदित्यै भागो-
 ऽसि । पूषण आधिपत्यामितीयं वाऽआदितिरस्यै भागं कृत्वा पूषणऽआधिपत्यम-
 करोत्तोन स्पृतं त्रिणव स्तोम इत्योजः प्रजानां त्रिणवेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्यो-
 रस्पृणोत् ॥ ९ ॥ देवस्य सवितुर्भागोऽसि । बृहस्पतेराधिपत्यामिति देवाय
 सवित्रे भागं कृत्वा बृहस्पतयऽआधिपत्यमकरोत्समीचीर्दिश स्पृताश्चतुष्टोम स्तोम
 इति नव्यो विशः प्रजानां चतुष्टोमेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥ १० ॥
 यवानां भागोऽसि । अयवानामाधिपत्यामिति पूर्वपक्षा वै यवा अपरपक्षा अयवास्ते
 दीदं सर्वयुते चायुते च पूर्वपक्षेभ्यो भागं कृत्वापरपक्षेभ्य आधिपत्यमकरोत्तत्र

दुपदधाति । अग्ने जातान्प्रणुदा नः सप्तनानिति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ ८ ॥ सा
 पुरस्तादग्निः सा । या पश्चादग्निः साग्निनैव तत्पुरस्तात्पाप्मानमपाहताग्नि
 पश्चात्तथैवैतद्यजमानोऽग्निनैव पुरस्तात्पाप्मानमपहतेऽग्निना पश्चात् ॥ ९ ॥
 दक्षिणतः । षोडशी स्तोम श्रोजो द्विष्टमिति कादशाक्षरा वै त्रिष्टुप्त्रैष्टुभमन्तुः
 चतस्रो विश पप्र एव वृषः पञ्चदशस्तस्यासावेवादित्यः षोडशी वृषस्य ५
 स एतेन पञ्चदशेन वज्रेणैतया त्रिष्टुभा दक्षिणतः पाप्मानमपाहत तथैवैतद्यजमान
 एतेन पञ्चदशेन वज्रेणैतया त्रिष्टुभा दक्षिणतः पाप्मानमपहते ॥ १० ॥ अथोत्तरतः ।
 चतुश्चत्वारिंश स्तोमो वृचो द्विष्टमिति चतुश्चत्वारिंशदक्षरा वै त्रिष्टुप्त्रैष्टुभो
 वृजः स एतेन चतुश्चत्वारिंशेन वज्रेणैतया त्रिष्टुभोत्तरतः पाप्मानमपाहत तथैवै
 तद्यजमान एतेन चतुश्चत्वारिंशेन वज्रेणैतया त्रिष्टुभोत्तरतः पाप्मानमपहते ॥
 ॥ ११ ॥ अथ मध्ये । अग्नेः पुरीषमसीति ब्रह्म वै चतुर्थी चित्तिरान्तिष्ठ वै ब्रह्म
 तस्या एतत्पुरीषमिव यत्पञ्चम्यसो नामेति तस्योक्तो बन्धुः ॥ १२ ॥ तां प्राचीं
 तिरुर्चीमुपदधाति । एतद्धैतया मज्जापतिः पाप्मनो मूलमवृश्चतथैवैतयायमेतत्पा-
 प्मनो मूलं वृश्चति दक्षिणतो दक्षिणतुल्यदामो हि वज्रोन्तरेण दक्षिणं दिश्यामु-
 द्यामाय ह तमवकाशं करोति ॥ १३ ॥ सा या पुरस्तात्प्राणः सा । या पश्चादपानः
 सा प्राणेनैव तत्पुरस्तात्पाप्मानमपाहतापानेन पश्चात्तथैवैतद्यजमानः प्राणेनैव पुर-
 स्तात्पाप्मानमपहतेऽपानेन पश्चात् ॥ १४ ॥ अथ येऽभ्यहितः । तौ बाहू स योऽ-
 स्याभितः पाप्मासीद्बाहुभ्यां तमुपाहत तथैवैतद्यजमानो योऽस्याभितः पाप्मा भु-
 षति बाहुभ्यामेव तमुपहते ॥ १५ ॥ अथ पुरीषवती । स योऽस्योपरिष्ठात्पाप्मा-
 सीदन्नेन तमुपाहत तथैवैतद्यजमानो योऽस्योपरिष्ठात्पाप्मा भवत्यन्नेनैव तमुपहते
 ॥ १६ ॥ स यद्ध वाऽएवंवित्प्राणिनि योऽस्य पुरस्तात्पाप्मा भवति तं तेनापहते-
 ऽथ यदप्रानिति तेन तं यः पश्चादथ यद्बाहुभ्यां कर्म कुरुते तेन तं योऽभितोय
 यदन्नमृचि तेन तं य उपरिष्ठात्सर्वज्ञ ह वाऽएवंवित्पाप्मानमपहतेऽपि स्व-
 पंस्तस्मादेवं त्रिष्टुपः पापं न कीर्त्तयेद्देस्य पाप्मासानीति ॥ १७ ॥ ब्राह्मणम्
 ॥ २ ॥ [५. १.] ॥ ॥

अथ बन्धुस्या उपदधाति । एतद्धै मज्जापतिः पाप्मनो मृत्योर्मुञ्चत्याममच्छद-

स्पृताश्चतुश्चत्वारिंशः स्तोम इति सर्वाः प्रज्जारचतुश्चत्वारिंशेन स्तोमेन
 पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥ ११ ॥ अधूणां भागोऽसि । त्रिवेषां देवानामाधि-
 पत्पमितृभूभ्यो भागं कृत्वा त्रिवेष्यो देवेभ्य आधिपत्यमकरोन्नृत् ॥ स्पृतं त्रय-
 स्त्रिंशः स्तोम इति सर्वाणि भूतानि त्रयस्त्रिंशेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्योरस्पृणो
 त्रयैवैतद्यजमानः सर्वाणि भूतानि त्रयस्त्रिंशेन स्तोमेन पाप्मनो मृत्यो स्पृणो-
 ति ॥ १२ ॥ ता वाऽएता दशेष्टका उपदधाति । दशालरा निराद्विरादग्निर्दश
 विशो दिशोऽग्निर्दश प्राणाः प्राणा अग्निर्गवानानिर्गवत्पस्य प्राजा तावैव
 तदेतानि सर्वाणि भूतानि पाप्मनो मृत्यो स्पृणोति ॥ १३ ॥ अथर्तव्येऽनुपदधाति ।
 अतुष एते यदृतव्ये अनुर्नैवतदुपदधाति गृह्यञ्च सहस्यञ्च ईमन्तिकाद्यनुऽइति
 नामनोऽएनयोरेते नामभ्यामेवैनेऽएतदुपदधाति येऽऽष्टके भवतो द्वौ हि प्रासा-
 द्यनुः सकृत्सादयत्येकंऽनुदत्तं करोति ॥ १४ ॥ तद्यदेतेऽअत्रोपदधाति । संवत्सर एषो
 ऽग्निर्दिशोऽग्निः संवत्सरस्तस्य यदूर्ध्वमन्तरिक्षादवार्चनं दिवस्तदस्यैषा चतुर्धा
 चित्तिस्तदस्य हेमन्त अनुस्तद्यदेतेऽअत्रोपदधाति यदेवास्मिन्नेऽमात्मनस्तदामिमे-
 तस्मिन्निदधाति तस्मादेतेऽअत्रोपदधाति ॥ १५ ॥ यदेवैतेऽअत्रोपदधाति । प्रजाप-
 तिर्येषोऽग्निः संवत्सरऽउ प्रजापतिस्तस्य यदूर्ध्वं मध्यादवार्चनं शीर्षंस्तदस्यैषा
 चतुर्धा चित्तिस्तदस्य हेमन्त अनुस्तद्यदेतेऽअत्रोपदधाति यदेवास्मिन्नेऽमात्मनस्तद-
 स्मिन्नेतस्मिन्निदधाति तस्मादेते अत्रोपदधाति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [४. २.] ॥

अथ सृष्टीरुपदधानि । एतज्ज प्रजापतिः सर्वाणि भूतानि पाप्मनो
 मृत्योर्मुञ्चता कामयस्य प्रजाः सृजेय प्रजाप्येति ॥ १ ॥ स प्राणानप्रसीत् ।
 पुष्पाभिः सुरेमाः प्रजाः सृजनयान्तीति ते वै केन स्तोम्यामहऽइति मुपा
 येत् पुष्पाभिश्चेति तथेति ते प्राणैर्धृष्ट प्रजापतिना चास्तुवन यदु ४ किं च देवाः
 कुर्वन्ते स्तोमेनैव तत्कुर्वन्ते यज्ञो वै स्तोमो यजेनैव तत्कुर्वन्ते तस्माद् सर्वास्तुवास्तु-
 तास्तुवन्तेत्यनुवन्ते ॥ २ ॥ पृथ्वास्तुवन्तेति । वाग्वाऽपृथा वाचैव तदस्तुवन प्र-
 जा अपीयन्तेति प्रजा अवापीयन्त प्रजापतिश्चिरानिगमोऽिति प्रजापतिश्चावि-
 तिरासीत् ॥ ३ ॥ तिसृषिरस्तुवन्तेति । त्रयो वै वाजाः प्राज उदातोऽप्यानन्तेति
 तदस्तुवन प्रक्षास्तुवन्तेति प्रक्षाचास्तुवन यद्वनस्तुविः शीर्षानिगमोऽिति प्रक्ष-
 नस्तुवन्तिरापतिरासीत् ॥ ४ ॥ पञ्चविरस्तुवन्तेति । पञ्चविरस्तुवनः पञ्चवाः वावास्ते-

रेव तदस्तुवत भूतान्यसृज्यन्तेति भूतान्यत्रासृज्यन्त भूतानां पतिरधिपतिरासीदिति
 भूतानां पतिरत्राधिपतिरासीत् ॥ ५ ॥ सप्तभिरस्तुवतेति । यऽप्येमे सप्त शीर्षिण्याणां
 रेव तदस्तुवत सप्तऽप्यप्योऽसृज्यन्तेति सप्तऽप्योऽत्रासृज्यन्त धाताधिपतिरासीदिति
 धाताधिपतिरासीत् ॥ ६ ॥ नवभिरस्तुवतेति । नव ये प्राणाः सप्त
 शीर्षिण्याश्चौ द्वौ तेरेव तदस्तुवत पितरोऽसृज्यन्तेति पितरोऽत्रासृज्यन्तादिति
 धिपत्न्यासीदित्यदितिरत्राधिपत्न्यासीत् ॥ ७ ॥ शतम् ४५०० ॥ ॥ एकादश-
 भिरस्तुवतेति । दश प्राणा आत्मैकादशस्तेनैव तदस्तुवतऽश्चतवोऽसृज्यन्तेत्यृतोऽ-
 त्रासृज्यन्तार्तवा अधिपतय आसन्तित्यार्तवा अत्राधिपतय आसन् ॥ ८ ॥ त्रयोद-
 शभिरस्तुवतेति । दश प्राणा द्वे प्रतिष्ठेऽआत्मा त्रयोदशस्तेनैव तदस्तुवत प्रासा
 असृज्यन्तेति प्रासा अत्रासृज्यन्त संवत्सरोऽधिपतिरासीदिति संवत्सरोऽत्राधिप-
 तिरासीत् ॥ ९ ॥ पञ्चदशभिरस्तुवतेति । दश हस्त्या अङ्गुलयश्चत्वारि-
 र्वाहवाणि यदूर्ध्वं नाभेस्तत्पञ्चदशं तेनैव तदस्तुवत चतुषसृज्यतेति चतुषसृज्य-
 तेन्द्रोऽधिपतिरासीदितिन्द्रोऽत्राधिपतिरासीत् ॥ १० ॥ सप्तदशभिरस्तुवतेति । दश
 प्राणा अङ्गुलयश्चत्वार्यूर्ध्वगानि द्वे प्रतिष्ठे यदूर्ध्वं नाभेस्तत्सप्तदशं तेनैव तदस्तु-
 वत ग्राम्याः पशवोऽसृज्यन्तेति ग्राम्याः पशवोऽत्रासृज्यन्त बृहस्पतिरधिपतिरासी-
 दिति बृहस्पतिरत्राधिपतिरासीत् ॥ ११ ॥ नवदशभिरस्तुवतेति । दश हस्त्या अ-
 ङ्गुलयो नव प्राणास्तैरेव तदस्तुवत शूद्रार्थावसृज्येतामिति शूद्रार्थावत्रासृज्येताम-
 होरात्रेऽधिपतीऽआस्तामित्यहोरात्रेऽअत्राधिपतीऽआस्ताम् । १२ ॥ एकविंश-
 शत्यास्तुवतेति । दशहस्त्या अङ्गुलयो दश प्राणा आत्मैकविंशस्तेनैव तद-
 स्तुवतैकशफाः पशवोऽसृज्यन्तेत्येकशफाः पशवोऽत्रासृज्यन्त वरुणोऽधिपतिरासी-
 दिति वरुणोऽत्राधिपतिरासीत् ॥ १३ ॥ त्रयोविंशत्यास्तुवतेति । दश हस्त्या
 अङ्गुलयो दश प्राणा द्वे प्रतिष्ठेऽआत्मा त्रयोविंशस्तेनैव तदस्तुवत जु-
 द्वाः पशवोऽसृज्यन्तेति जुद्धाः पशवोऽत्रासृज्यन्त पूषाधिपतिरासीदिति पू-
 षात्राधिपतिरासीत् ॥ १४ ॥ पञ्चविंशत्यास्तुवतेति । दश हस्त्या अ-
 ङ्गुलयो दश प्राणाश्चत्वार्यूर्ध्वगान्यात्मा पञ्चविंशस्तेनैव तदस्तुवतारण्याः
 पशवोऽसृज्यन्तेत्यारण्याः पशवोऽत्रासृज्यन्त वायुधिपतिरासीदिति वायु-
 रत्राधिपतिरासीत् ॥ १५ ॥ सप्तविंशत्यास्तुवतेति । दशहस्त्या अङ्गुलयो
 दश प्राणाश्चत्वार्यूर्ध्वगानि द्वे प्रतिष्ठेऽआत्मा सप्तविंशस्तेनैव तदस्तुवत द्यावापृ-

2000年10月10日 星期三 10:10:10

त्रिं व्यैतामिति द्यावापृथिवीञ्च न्यैतां वसवो रुद्रा आदित्या अनुव्यायन्ति-
 ३ वसवो रुद्रा आदित्या अत्रानुव्यायंस्तृणवाधिपतय आसन्निति तृणवा-
 धिपतय आसन् ॥ १६ ॥ नवविंशत्यास्तुवतेति । दश हस्त्या अङ्गुलयो
 दश पाद्या नव माणास्तैरेव तदस्तुवत वनस्पतयोऽसृज्यन्तेति वनस्पतयोऽत्रासृज्य-
 त सोमोऽधिपतिरासीदिति सोमोऽत्राधिपतिरासीत् ॥ १७ ॥ एकविंशता-
 तुवतेति । दश हस्त्या अङ्गुलयो दश पाद्या दश माणा आत्मैकत्रिंशस्तेनैव
 तदस्तुवत मजा असृज्यन्तेति मजा अत्रासृज्यन्त यवाश्चायवाध्याधिपतय आस-
 न्निति पूर्वपक्षापरपक्षा एवात्राधिपतय आसन् ॥ १८ ॥ त्र्यविंशतास्तुवतेति ।
 दश हस्त्या अङ्गुलयो दश पाद्या दश माणा द्वेऽप्रतिष्ठेऽआत्मा त्रयास्त्रिंशस्ते-
 नैव तदस्तुवत भूतान्यशाम्यन्ति सर्वाणि भूतान्यत्राशाम्यन्मजापतिः परमेष्ठ्य-
 धिपतिरासीदिति मजापतिः परमेष्ठ्यत्राधिपतिरासीत् ॥ १९ ॥ ता वाग्मताः । सप्त-
 दशेष्टका उपदधाति सप्तदशो वै संवत्सरः मजापतिः म प्रजनापिता तदेतेन वै
 सप्तदशेन संवत्सरेण मजापतिना प्रजनयिष्येताः प्रजाः प्राजनयद्यत्राजनयदसृजत-
 तद्यदसृजत तस्मात्सृष्टयस्ताः सृष्टात्मन्प्रापादयत तथैवैतद्यजमान एतेन सप्तदशेन
 संवत्सरेण मजापतिना प्रजनयिष्येताः प्रजाः प्रजनयति ताः सृष्टात्मन्प्रापादयते रेतः
 मिचोर्वेलवा पृष्टयो वै रेतः मिचौ मध्यमु पृष्टयो मध्यत एवास्मिन्नेताः प्रजाः
 प्रापादयति सर्वत उपदधाति सर्वत एवस्मिन्नेताः प्रजाः प्रापादयति ॥ २० ॥
 ब्राह्मणम् ६ ॥ [४. ३.] ॥ द्वितीयः प्रपाठकः ॥ कण्टिका संख्या ॥ १०५ ॥

अथातोऽन्वावृतम् । त्रिवृद्धतीं पुरस्तादुपदधात्येकविंशत्श्रवतीं पञ्चद-
 श्रवतीं दक्षिणतः सप्तदश्रवतीमुत्तरतः ॥ १ ॥ एतस्मै मजापतिम् । त्रिवृद्धत्यामुप-
 हितायां पञ्चदश्रवत्यां मृत्युरसीददिमासत उपधास्यते तमत्र ब्रवीष्यामीति तं प्राप-
 द्यत्तं प्रख्याय परिक्रम्यैकविंशत्श्रवतीमुपाधत्तैकविंशत्श्रवतीं मृत्युरागच्छत्यञ्चदश्र-
 वतीमुपाधत्त पञ्चदश्रवतीं मृत्युरागच्छत्सप्तदश्रवतीमुपाधत्त सोऽब्रूव मृत्युं न्यकरो-
 द्ब्रामोह्यत्तर्पयैतद्यजमानोऽब्रूव सर्वान्याप्यनो निरुतोऽयं मोहयति ॥ १ ॥ अथो-
 चराः । त्रिवृद्धत्यामेव त्रिवृद्धतीमन्पञ्चदधात्येकविंशत्श्रवत्यामेकविंशत्श्रवतीं पञ्चद-
 श्रवत्यां सप्तदश्रवतीं सप्तदश्रवत्यां पञ्चदश्रवतीं वा यदेवं व्यनिशारमुपदधाति
 तस्मादक्षपास्तोऽपीया अथो यदेते स्तोमा अतोऽन्यथानुपूर्व तस्माद्विवाक्षपास्तो-

दृष्टचिक्रमिपत्तमप्रवीत्कथोत्क्रामासि कथा मा जहासीति स वै मेऽस्यान्नस्य
 रुसं प्रयच्छेति तेन वै मा सह प्रपद्यस्वेति तथेति तस्माऽएतस्यान्नस्य रुसं प्रा-
 यच्छतेनेनऽसह प्रापद्यत ॥ १ ॥ स यः स प्रजापतिः । अयमेव स योऽयम-
 ग्निश्चीयतेऽथ यत्तदुन्नमेतास्ताश्चन्द्रस्या अथ यः सोऽन्नस्य रुस एतास्ता स्तो-
 मभागा अथ यः स इन्द्रोऽसौ स आदित्यः स एष एव स्तोमो यदि किं च स्तो-
 मतऽएतमेव तेन स्तुयन्ति तस्माऽएतस्मै स्तोमायैतं भागं प्रायच्छत्तद्यदेतस्मै स्तोमा-
 यैतं भागं प्रायच्छत्तस्मात्स्तोमभागाः ॥ २ ॥ रश्मिना सत्याय सत्यं जिन्वेति ।
 एष वै रश्मिरन्नऽरश्मिरेतं च तद्रुसं च संध्यायात्मन्प्रपादयतेऽप्रेतिनाधुर्मणा धर्मं
 जिन्वेत्येष वै प्रेतिरुन्नं प्रेतिरेतं च तद्रुसं च संध्यायात्मन्प्रपादयतेऽन्वितया दिवा दिवं
 जिन्वेत्येष बाऽअन्वितिरुन्नमन्वितिरेतं च तद्रुसं च संध्यायात्मन्प्रपादयते तद्यद्यदे-
 तद्वाह तस्य तद्रुसं च संध्यायात्मन्प्रपादयतेऽमुनादो जिन्वादोऽस्यमुष्मे स्वाधि-
 पतिनोर्जोर्जं जिन्वेति त्रेधाविहितान्त्रेधाविहितऽष्टमम् ॥ ३ ॥ यदेव स्तोमभागा
 उपदधाति । एतदेवै देवा विराजंश्चितिं चिन्वा समारोहंस्तेऽष्टुवंश्चेतुषध्वमिति चिति-
 मिच्छतेति बाव तद्रुसंस्ते चेतुयमाना नाकमेव स्वर्गं लोकमुपश्यंस्तमुपादधत स यः स
 नाकः स्वर्गो लोक एतास्ता स्तोमभागास्तद्यदेता उपदधाति नाकमेवैतस्वर्गं लोकमु-
 पधेत् ॥ ४ ॥ तद्यास्तिज्ञः प्रथमाः । अयऽसु लोको या द्वितीया अन्तरिक्षं तद्यास्तृतीयापौः
 सा याश्चतुर्थ्यः प्राची सा दिग्वाः पञ्चम्यो दक्षिणा सा याः षष्ठ्यः प्रतीची सा याः
 सप्तम्य उदीची सा ॥ ५ ॥ ता वाऽएताः ॥ एकविंशतिरिष्टका इमे च लोका विशद्वेमे
 च वै लोका विशश्च प्रतिष्ठेमे च लोका विशश्चैकविंशस्तस्मादाहुः प्रतिष्ठेमेविंश-
 श इति ॥ ६ ॥ अथ या अष्टाविष्टका अतियन्ति । साष्टासरा गायत्री नृम गायत्री
 तद्यत्तद्रुसंस्ते चेतुयमाना तपति तदेतस्मिन्नेकविंशे मतिप्रियां प्रतिष्ठितं सपति
 तस्मात्तु विपद्यते ॥ ७ ॥ तर्जके । वेपथ्रीः सत्राय सत्रं जिन्वेति त्रिंशत्तमीमुप-
 दधति त्रिंशद्वरा विराद्विराद्वेपा चितिरिति न तथा कुर्यादिति ते रेचयन्त्येकविंश-
 शसम्पदमयो गायत्रीसम्पदमयोऽइन्द्र लोको हैष येषान्पूना विरादिन्द्राय इ त
 ऽइन्द्रलोके द्विपन्तं छातृव्यं मत्युधामिनं कुर्वन्तीन्द्रविन्द्रलोकाबुदन्ते यजमानो वै
 स्वं यज्ञऽइन्द्रो यजमानाय इ ते यजमानलोके द्विपन्तं छातृव्यं मत्युधामिनं कुर्व-
 न्ति यजमानं यजमानलोकाबुदन्ते यं बाऽएतमग्निमाहरन्त्येष एव यजमान आ-
 यतनेनैष उऽएवात्र त्रिंशत्तमी ॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [५. १.] ॥ ॥

प्रीया अथोऽएवं देवा उगादधतेतरयामुरास्ततो देवा अभवन्परासुरा भवताम्
 ना परास्य द्विपन्भ्रातृभ्यो भवति य एवं वेद ॥ ३ ॥ स एष पशुर्यदग्निः । सो
 ऽत्रैव सर्वः कृत्स्नः संस्कृतस्तस्य त्रिवृद्धत्यावेव शिरस्ते यत्त्रिवृद्धत्यौ भव
 स्त्रिवृद्धि शिरो द्वे भवतो द्विकपालश्च हि शिरः पूर्वार्धोऽनुपदधाति पुरस्तादीदृ
 शिरः ॥ ४ ॥ प्रतिष्ठैकविंशवत्यौ । ते यदेकविंशवत्यौ भवतः प्रतिष्ठा
 एकविंशो द्वे भवतो द्वन्द्वश्च हि प्रतिष्ठा पश्चादुपदधाति पश्चादीयं प्रतिष्ठा ॥ ५
 बाहू पञ्चदशवत्यौ । ते यत्पञ्चदशवत्यौ भवतः पञ्चदशौ हि बाहू द्वे भवतो
 हीमौ बाहू पार्श्वत उपदधाति पार्श्वतो हीमौ बाहू ॥ ६ ॥ अत्रश्च सप्तदशवत्यौ
 ते यत्सप्तदशवत्यौ भवतः सप्तदशश्च एतन्न द्वे भवतो द्वयक्षरश्च एतन्न तेऽन्यन्ता
 पञ्चदशवतीम्यामुपदधात्यनन्तर्हितं तद्बाहुभ्यामन्नं दधाति बाह्वं पञ्चदशव
 त्भवतोऽन्तरे सप्तदशवत्यौ बाहुभ्यां तदुभयतोऽन्नं परिगृह्णाति ॥ ७ ॥ अथ
 मध्यऽनुपदधाति स आत्मा ता रेतः सिचोर्वेल्लोपदधाति पृष्ठयो वै रेतः सि
 मध्यमु पृष्ठयो मध्यतो ह्ययमात्मा सर्वत उपदधाति सर्वतो ह्ययमात्मा यदतोऽ
 वतिरिक्तं तद्यद्वै देवानामतिरिक्तं छन्दाश्च तानि तथानि तानि छन्दाश्च
 पशवस्ते तथे ते पशवः पुण्यास्ता लक्ष्म्यस्तथास्ताः पुण्या लक्ष्म्योऽसौ स
 दित्यः स आसामेष दाक्षिणतः ॥ ८ ॥ ता द्वैकऽनन्तर्हितास्त्रिवृद्धतीभ्यामुपदधा
 जिह्वाह्नूऽऽति वदन्तो याश्चतुर्दश ते ह्नू याः पदं सा जिह्वति न तथा कुर्याः
 ते रेचयन्ति यथा पूर्वयोर्ह्नोरपरे ह्नूऽन्नूपदध्याद्येथा पूर्वस्यां जिह्वायाम्
 जिह्वामनूपदध्यात्तादृक्तयत्राहैव शिरस्तदेव ह्नू तज्जिह्वा ॥ ९ ॥ अस्मिन् ह्नू
 वान्तरदेशऽनुपदधाति । असौ त्राऽआदित्य एता अमुं तदादित्यमेतस्यां वि
 दध्म इति न तथा कुर्यादन्यानि वाव तानि कर्माणि येरेषमत्र वधाति ॥ १०
 दाक्षिणत उ द्वैकऽनुपदधाति । तदेताः पुण्या लक्ष्मीर्दाक्षिणतो दध्मइति तस्य
 दक्षिणतो लक्ष्म भवति तं पुण्यलक्ष्मीक इत्याचक्षतऽउत्तरतस्त्रिया उ
 त्त्रायतना हि स्त्री तत्तत्कृतमेव पुरस्तात्त्वैनाऽनुपदध्याद्यत्राहैव शिरस्तदेव
 तज्जिह्वाऽर्धताः पुण्या लक्ष्मीर्मुखतो धत्ते तस्माद्यस्य मुखे लक्ष्म भवति तं पु
 लक्ष्मीक इत्याचक्षते ॥ ११ ॥ सैषा ब्रह्मचितिः । यद्ब्रह्मोपादधत तस्माद्ब्रह्मचि
 सा मजापतिचिनिर्गत्प्रजापतिमुपादधत तस्मात्प्रजापतिचितिः सऽर्धचितिर्गद्वर्ष
 पादधत तस्मादृषिचितिः सा वायुचितिर्गदायुमुपादधत तस्माद्वायुचितिः

ता अपादायै वेलघोषदधाति । वाग्वाऽअपादा रुस एषं वाचि तद्वसं दधाति
 तस्मात्सर्वेषामज्ञानां वाचैवान्नस्य रुसं विजानाति ॥ १ ॥ यदेवापादायै । इयं
 वाऽअपादासावादित्य स्तोमभागा अमुं तदादित्यमस्यां प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति
 ॥ २ ॥ यदेवापादायै । इयं वाऽअपादा हृदयं स्तोमभागा अस्यां तद्वदयं मनो
 दधाति तस्मादस्यां हृदयेन मनसा चेतयते सर्वत उपदधाति सर्वतस्तदेदं मनो
 दधानि तस्मादस्यां सर्वतो हृदयेन मनसा चेतयतेऽथो पुण्या हैता लक्ष्म्या
 एतत्सर्वतो धत्ते तस्माद्यस्य सर्वतो लक्ष्म भवति न पुण्यलक्ष्मीक इत्याचक्षते ॥३॥
 अधेनाः पुरीषेण मृच्छादयति । अन्नं वै पुरीषं रुस एष तमेतत्तिष्ठः करोति
 तस्मात्तिष्ठ-इष्टान्नस्य रुसः ॥४॥ यदेव पुरीषेण । अन्नं वै पुरीषं रुस एषोऽन्नं च
 तद्वदं च संतनोति संदधाति ॥५॥ यदेव पुरीषेण । हृदयं वै स्तोमभागाः पुरीतपुरी-
 पं हृदयं तत्पुरीतता मृच्छादयति ॥६॥ यदेव पुरीषेण । संवत्सर उपोऽग्निस्त-
 मेतदिति पुरीषेणैव चेतयति तद्यारचतस्तः मयमाश्चितयस्ते चत्वार अतवोऽथ स्तो-
 मभागा उपधाय पुरीषं निवति ग्रा पञ्चमी चितिः स पञ्चम अतुः ॥७॥ तदोऽहोः ।
 एकलोकम्पूणान्ता अन्याश्चित्तयो भवन्ति नात्र लोकम्पूणामुपदधाति कात्र लो-
 कम्पूणेभ्यो वाऽआदित्यो लोकम्पूणेषु उऽप्या चितिः सैषा स्वयं लोकम्पूणा
 चित्तिरूप यद्वत् ऊर्ध्वमा पुरीषात्मा षष्ठी चितिः स षष्ठ अतुः ॥८॥ अथ पुरीषं
 निवपति । तत्र विकर्णी च स्वयमावृणोति उपदधानि हिरण्यशकलैः प्रोसत्पद्मिभ-
 योऽदधाति सा सप्तमी चितिः सप्तम अतुः ॥९॥ ता उ वै एदेव । यज्जि विकर्णी च
 स्वयमावृणोति च षष्ठ्या एव वसिष्ठेः ॥१०॥ ता उ वै एदेव । यजुषां यामु पुरीषं
 निवपति तूष्णीमुप तेनेषा न चित्तिरयो लोकम्पूणान्ता अन्याश्चित्तयो भव-
 न्ति त्राय लोकम्पूणानुदधानि तेनाऽपूर्वपा न चितिः ॥११॥ ता उ वै तिल्लव ।
 अतमेव लोकः मयमा चित्तिर्णीकतमाय ग्रा एतास्तिष्ठस्तदन्तरिचं तत्राऽइदमेक-
 विंशत्युत्तिष्ठं ता एतं निष्ठ एतं पूर्वार्थे एदेव सप्त ॥ १२ ॥ ब्राह्मणेण ॥१३॥
 [५. ४.] पञ्चमोऽप्याय [५. ५] ॥

नाकमुद उपदधाति । देवा ये नाकमुदोऽप्येव सप्तोऽग्निः संस्कृतः सप्तोऽप्य-
 अः ॥ १४ ॥ लोकम्पूणान्ता अन्याश्चित्तयो भवन्ति नात्र लोकम्पूणामुपदधाति कात्र लो-
 कम्पूणेभ्यो वाऽआदित्यो लोकम्पूणेषु उऽप्या चितिः सैषा स्वयं लोकम्पूणा
 चित्तिरूप यद्वत् ऊर्ध्वमा पुरीषात्मा षष्ठी चितिः स षष्ठ अतुः ॥८॥ अथ पुरीषं
 निवपति । तत्र विकर्णी च स्वयमावृणोति उपदधानि हिरण्यशकलैः प्रोसत्पद्मिभ-
 योऽदधाति सा सप्तमी चितिः सप्तम अतुः ॥९॥ ता उ वै एदेव । यज्जि विकर्णी च
 स्वयमावृणोति च षष्ठ्या एव वसिष्ठेः ॥१०॥ ता उ वै एदेव । यजुषां यामु पुरीषं
 निवपति तूष्णीमुप तेनेषा न चित्तिरयो लोकम्पूणान्ता अन्याश्चित्तयो भव-
 न्ति त्राय लोकम्पूणानुदधानि तेनाऽपूर्वपा न चितिः ॥११॥ ता उ वै तिल्लव ।
 अतमेव लोकः मयमा चित्तिर्णीकतमाय ग्रा एतास्तिष्ठस्तदन्तरिचं तत्राऽइदमेक-
 विंशत्युत्तिष्ठं ता एतं निष्ठ एतं पूर्वार्थे एदेव सप्त ॥ १२ ॥ ब्राह्मणेण ॥१३॥

लोके सीदांत ॥ १ ॥ यदेव नाकमुद उपधाति । एतद्वै देवा एतं नाकं स्वर्गे
लोकमपश्यन्तेता स्तोम भागास्तेऽध्वं न्युप तज्जानीत यथास्मिन्नाके स्वर्गे
लोके सीदामेति तेऽध्वं धेतुयध्वमिति चितिमिच्छतेति वाव तदध्वंस्तदिच्छत य-
थास्मिन्नाके स्वर्गे लोके सीदामेति ॥ २ ॥ ते चेतयमानाः । एता इष्टका अप-
श्यन्नाकमुदस्ता उपादधत तभिरेतस्मिन्नाके स्वर्गे लोकेऽसीदंस्तद्यदेताभिरेत-
स्मिन्नाके स्वर्गे लोकेऽसीदंस्तस्मादेता नाकमुदस्तर्ध्वैतद्यजमानो यदेता उपदधा-
त्येतस्मिन्नेवैतन्नाके स्वर्गे लोके सीदाति ॥ ३ ॥ दिक्षूपदधाति । विशो वै स
नाकः स्वर्गो लोकः स्वर्गोऽप्येना एतन्लोके सादयत्यृत्यनानां वेलया संवत्सरो
वाऽश्नतव्याः संवत्सरः स्वर्गो लोकः स्वर्गोऽप्येना एतन्लोके सादयत्यन्तस्तो-
मभागमेव वै स नाकः स्वर्गो लोकस्तस्मिन्नेवैना एतत्प्रतिष्ठापयति ॥ ४ ॥ स
पुरस्तादुपदधाति । राश्यासि प्राची दिगिति राशी इ नामैव प्राची दिग्ब्रह्मसवस्ते देवा
अधिपतय इतिब्रह्मो हैतस्यै दिशो देवा अधिपतयोऽग्निर्हेतीनां प्रतिधत्तेत्यग्निर्है-
वात्र हेतीनां प्रतिधर्ता त्रिवृत्वा स्तोमः पृथिव्याऽथ श्रयस्त्विति त्रिवृता हैषा स्तो-
मेन पृथिव्याऽथ श्रिताउयमुक्थमव्यथायै स्तम्नास्त्वित्याज्येन हैपोक्थेनाव्यथायै
पृथिव्याऽथ स्तव्या रथन्तरंमाम प्रतिष्ठित्याऽअन्तरिक्षंइति रथन्तरेण हैषा सा-
म्ना प्रतिष्ठितान्तरिक्षंऽप्यस्त्वा मथमजा देवेष्विति प्राणा वाऽअपयः प्रथम-
जास्तद्धि ब्रह्म प्रथमजं दिवो मात्रया भरिष्णा प्रथन्त्विति यावती द्यौस्तावतीं वरि-
ष्णा प्रथन्त्वित्येतद्विधर्ता चायमधिपतिरचेति वाक्च तौ मनश्च तौ हीदं सर्वं
विधारयतस्ते त्वा सर्वे संविदाना नाकस्य पृष्ठं स्वर्गे लोके यजमानं च सादय-
न्त्विति यथैव यजुस्तथा वन्धुः ॥ ५ ॥ अथ दक्षिणतः । विराडासि
दीक्षणा दिगिति विराड् इ नामैषा दक्षिणा दिग्ब्रह्मस्ते देवा अधिपतय इति
ब्रह्मा हैतस्यै दिशो देवा अधिपतय इन्द्रो हेतीनां प्रतिधत्तेतीन्द्रो हैवात्र हेती-
नां प्रतिधर्ता पञ्चदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याऽथ श्रयस्त्विति पञ्चदशेन हैषा
स्तोमेन पृथिव्याऽथ श्रिता प्रवगमुक्थमव्यथायै स्तम्नास्त्वित्प्रमृगोण हैपोक्थेना-
व्यथायै पृथिव्याऽथ स्तव्या बृहत्साम प्रतिष्ठित्याऽअन्तरिक्षंइति बृहता हैषा सा-
म्ना प्रतिष्ठितान्तरिक्षंऽप्यस्त्वा मथमजा देवास्त्विति तस्योक्तो वन्धुः ॥ ६ ॥
अथ पश्चात् । सम्राडासि प्रतीची दिगिति सम्राड् इ नामैषा प्रतीची दिगादित्या-
स्ते देवा अधिपतय इत्यादित्या हैतस्यै दिशो देवा अधिपतयो वरुणो हेतीनां प्र-
तिधत्तेति वरुणो हैवात्र हेतीनां प्रतिधर्ता सप्तदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याऽथ श्रय-

छन्दस्या उपदधाति । अत्रैव सर्वोऽग्निः संस्कृतः स एषोऽत्र धियमैच्छन्नो
 हैपोऽतः पुरा तस्मादग्रलमास यच्छ्रियमुधारयिष्यत्तस्मादिदमप्येतर्द्धादुर्न वाऽएषो-
 ऽलथे धियै धारणाय राज्याय वा भ्रामणीध्याय वेति तस्मै देवा एताथे ध्रियं
 प्रायच्छन्नेतारद्वन्द्वस्याः पशवो वै छन्दाथेस्यन् पशवोऽग्नमु धीः ॥ १ ॥ त्रिचा-
 न्युपदधाति । त्रिवृक्षे पशुः पिता माता पुत्रोऽथो गर्भं कुन्वं जरायुथो त्रिवृत्ताग्न-
 न्नं कृपिवृष्टिर्धर्ममैवातिच्छन्दा भवत्येका देव सा सर्वाणि छन्दाथेस्यति सा या
 सा श्रीमैहत्तुव्यं तपत्तन्महदुक्थयेतास्ताश्छन्दस्याः ॥ २ ॥ तस्य शिरो गायत्र्यः ।
 आत्मा त्रिमुभोऽनूकं जगत्पः पत्नौ पद्भ्योऽथैतासां ककुभां चत्वारि-चत्वार्यन्तरा-
 ययादायातिच्छन्दस्युपदधाति सा मातिच्छन्दा एव भवति गायत्र्य इतराः सप्तय-
 न्ते सैवं गायत्र्यशीतियां बृहत्पः सा वार्हती या उष्णिहः सोऽणिह्य यद्गो य-
 दर्धौ यदैन्द्राग्नं यदावपनं तदतिच्छन्दा अथ यजदो यत्सूददोहा यत्पदनुपद्वा
 यत्किञ्चात्रानुष्टुप्कर्मणं तदनुष्टुभः ॥ ३ ॥ प्रतिष्ठा छिपदाः । एतावन्ते महदुक्थं
 सर्वाथे ध्रियं प्रयच्छति ॥ ४ ॥ यत्रेव छन्दस्या उपदधाति । एतन्ने देवा एनं ना-
 कथं स्वर्गं लोकमपरयन्नेता स्तोमभागास्तस्मिन्नविशंस्तेषां विशतां प्रजापतिरुक्त
 मोऽविशत्त यः स प्रजापतिरेतास्ताश्छन्दस्याः ॥ ५ ॥ तस्य शिरो गायत्र्यः
 ता यद्वायव्यो भवन्ति गायत्र्ये हि शिरस्तिष्ठो भवन्ति त्रिवृद्धि शिरः पूर्वार्धेऽउप-
 दधाति पुरस्ताद्दीदथे शिरः ॥ ६ ॥ उश्निष्टुभः । ता रेतः सिचोर्बलप्रेषदधा-
 ति पृष्टपो वै रेतः सिचाऽतुरो वै प्रति पृष्टयः ॥ ७ ॥ धोणी जगत्पः । ता या-
 धति पुरस्तात्स्वयमातृणांये त्रिष्टुभ उपदधाति तावति पश्चाज्जगतीयो वाऽअयं मध्ये
 प्राणस्तदेष्टा स्वयमातृणां यावत्यु वाऽएतस्मात्प्राणात्तुरस्तादुरस्तावति पश्चाच्छोणी
 ॥ ८ ॥ सक्थ्यावनुष्टुभः । ता अनन्तर्हिता जगतीभ्य उपदधात्यनन्तर्हिने तच्छोणिभ्यथ
 सक्थ्या दधाति ॥ ९ ॥ पशवो बृहत्पः । कीकसा ककुभः सोऽन्तरेण त्रिष्टुभश्च ककुभ-
 द्च वृहतीरुपदधाति तस्मादिमा उभयत्र पशवो वदाः कीकसामु च नष्टुप चा ॥ १० ॥ ग्री-
 षा उष्णिहः । ता अनन्तर्हिता गायत्रीभ्य उपदधात्यनन्तर्हितास्तुच्छोण्यां ग्रीवा दधाति
 ॥ ११ ॥ पत्नी पद्भ्यः । ता यत्पद्भ्यो भवन्ति पाद्भ्यो हि पत्नौ पाद्वन्त उपदधाति पा-
 द्वन्तो दीप्तौ पत्नौ यद्भ्योऽपद्भ्यस्तुच्छोण्या उपदधानि वृक्षिणं तद्वर्षे पशोर्वीषयन
 करोति तस्माद्विष्णोऽः पशोर्वीषवचरः ॥ १२ ॥ उश्निष्टुभतिच्छन्दाः पशवो वै छन्दाथे

यत्त्विति सप्तदशेन हैषा स्तोमेन पृथिव्याऽथ श्रिता मरुत्वतीयमुक्थप्रव्यथायै स-
 भ्नात्त्विति मरुत्वतीयेन हैषोक्थेनाव्यथायै पृथिव्याऽथ स्तब्धा वैरूपऽथ साम प्र-
 तिष्ठित्याऽअन्तरिक्षाऽइति वैरूपेण हैषा साम्ना प्रतिष्ठितान्तरिक्षऽअपयस्ता प्र-
 थमजा देवेष्विति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ७॥ अथोत्तरतः । स्वराड्स्फुटीची दिगिति
 स्वराड् नमैषोदीची विह्वमरुतस्ते देवा अधिपतय इति मरुतो अतस्वै दिशो
 देवा अधिपतयः सोमो हेतीनां प्रतिधर्तेति सोमो हैवात्र हेतीनां प्रतिधर्तकाय-
 शस्त्वा स्तोमः पृथिव्याऽथ अपास्त्वित्येकाविंशेन हैषा स्तोमेन पृथिव्याऽथ श्रिता
 निष्केवन्यमुक्थप्रव्यथायै स्तब्नात्त्विति निष्केवन्येन हैषोक्थेनाव्यथायै पृथि-
 व्याऽथ स्तब्धा वैराजऽथ साम प्रतिष्ठित्याऽअन्तरिक्षाऽइति वैराजेन हैषा साम्ना
 प्रतिष्ठितान्तरिक्षऽअपय सवा प्रथमजा देवेष्विति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ८ ॥ इत्य-
 मध्ये । अधिपतयसि बृहती दिगित्यधिपती ह नमैषा बृहती दिगिवृषे ते देवा
 अधिपतय इति विद्वे हैतस्यै दिशो देवा अधिपतयो बृहस्पतिर्हेतीनां प्रतिधर्ति-
 बृहस्पतिर्हैवात्र हेतीनां प्रतिधर्ता त्रिणवत्त्रयस्त्रिंशौ त्वा स्तोमौ पृथिव्याऽथ प्र-
 यतामिति त्रिणवत्त्रयस्त्रिंशोभ्याऽथ हैषा स्तोमाभ्यां पृथिव्याऽथ श्रितां वैश्वदे-
 वाग्निमारुतेऽउक्थेऽअव्यथायै स्तब्नातामिति वैश्वदेवाग्निमारुताभ्याऽथ हैषोक्थ-
 भ्यामुक्थयायै पृथिव्याऽथ स्तब्धा शाकरैर्वते सामनि प्रतिष्ठित्याऽअन्तरि-
 क्षाऽइति शाकरैर्वताभ्याऽथ हैषा सामभ्यां प्रतिष्ठितान्तरिक्षऽअपयस्त्वा प्रथ-
 मजा देवेष्विति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ९ ॥ एतावान्वै सर्वो यज्ञः । यज्ञ उ देवानामा-
 त्मा यज्ञमेव तद्वत् आत्मानं कृत्वैतस्मिन्नाके स्वर्गे लोकेऽसीदंस्तथैवैतद्यजमान-
 यज्ञमेवात्मानं कृत्वैतस्मिन्नाके स्वर्गे लोके सीदति ॥ १० ॥ अथ पञ्चचूडा उप-
 धाति । यज्ञो वै नाकसुदो यज्ञ उऽएव पञ्चचूडास्तद्यऽस्मे चत्वार आत्विजो य-
 पतिपञ्चमास्ते नाकसुदो होत्राः पञ्चचूडा अतिरिक्तं वै तद्यदोत्रा यदु वाऽऽ-
 तिरिक्तं चूडः स तद्यत्पञ्चातिरिक्ता तस्मात्पञ्चचूडाः ॥ ११ ॥ यद्वेव नाकसत्पञ्च-
 चूडा उपधुधाति । आत्मा वै नाकसुदो मिथुनं पञ्चचूडा अर्धमु हैतदात्मनो युन्मिथु-
 यदा वै सह मिथुनेनाथ सर्वोऽथ कृत्स्नः कृत्स्नतायै ॥ १२ ॥ यद्वेव नाकसत्प-
 ञ्चचूडा उपधुधाति । आत्मा वै नाकसुदः प्रजा पञ्चचूडा अतिरिक्तं वै तदा-
 त्मनो यद्वना यदु वाऽअतिरिक्तं चूडः स तद्यत्पञ्चातिरिक्तास्तस्मात्पञ्चचूडा-
 ॥ १३ ॥ यद्वेव नाकसत्पञ्चचूडा उपधुधाति । दिशो वै नाकसुदो विश उऽए-

पञ्चचूडास्तद्या अमुष्पादादित्यादर्वाच्यः पञ्च विशस्ता नाकसदो याः पुरा-
 ध्वस्ताः पञ्चचूडा अतिरिक्ता वै ता दिशो या अमुष्पादादित्यात्पुराच्यो यदु-
 वाऽअतिरिक्तं चूडः स वयस्त्वञ्चातिरिक्तास्तस्मात्पञ्चचूडाः ॥ १४ ॥ यद्वेव प-
 ञ्चचूडा षपत्प्रधाति । एतस्मै देवा अभिभयुर्यते न इमंल्लोक्रानुपरिष्ठाद्भुताधिसि
 नाष्ठा न इम्युरिति तऽएतानेषां लोकानामुपरिष्ठाद्भोमुनकुर्वत यऽएते हेतयश्च म-
 हेतयश्च तथैवतस्तमान एतानेषां लोकानामुपरिष्ठाद्भोमुन्कुरुते यऽएते हेतयश्च
 महेतयश्च ॥ १५ ॥ स पुरस्तादुपदधाति । अयं पुरा हरिकेश इत्यग्निर्वै पुरस्ता-
 द्यत्तमाह पुर इति प्राञ्चधे षगित्पुद्धरन्ति प्राश्चमुपचरन्त्यथ यज्ररिकेश इत्याह
 हरिरिव षग्निः सूर्यश्चिमिरिति सूर्यस्येव षग्ने रश्मयस्तस्य रश्मस्तस्य च रथौनाथ
 सेनानीप्राप्पपाविति वासान्तिकौ तावन्तू पुञ्जिकस्यन्ता च क्रतुस्थला चाप्सरसा-
 विति द्विकचोपादिशा चेति ह स्माह माहित्यः सेना च तु ते समितिश्च ददृक्षुवः पशवो
 हेतिः पौरुषेयो वधः प्रहेतिरिति यद्वै सेनार्या च समितौ चर्त्तायन्ते ते ददृक्षुवः पशवो
 हेतिः पौरुषेयो वधः प्रहेतिरिति यद्वन्पोऽन्यं घ्नन्ति स पौरुषेयो वधः प्रहेतिस्तेभ्यो नमो
 ऽयस्त्विति तेभ्य एव नमस्करोति ते नो मृदयन्त्विति तऽएवास्मै मृदयन्ति ते यं द्विष्मो
 यश्च नो मृष्टि तमेपां जम्भेदध्व इति यमेव मृष्टि यश्चैनं मृष्टि तमेपां जम्भेदध्वत्यमु-
 मेपां जम्भेदध्वमीति ह मूयाद्यं द्विष्यात्ततोऽह तास्मिन् पुनरस्त्यापे तज्जाद्रियेत त्वयं-
 निर्दिष्टो ष्वेव स यमेवंविद्धेष्टि ॥ १६ ॥ अथ दक्षिणतः । अयं दक्षिणा विश्वक-
 र्मेत्ययं वै वायुर्विश्वकर्मा योऽयं पवतऽएष हीदधे सर्वं करोति तद्यत्तमाह दक्षि-
 णति तस्मादेष्ट दक्षिणैव भूयिष्ठं वाति तस्य रथस्वनरश्च रथेचिग्रश्च सेनानीप्रा-
 प्पपाविति 'मैमौ तावन्तू मेनका च सहजन्त्या चाप्सरसाविति द्विकचोपादिशा
 चेति ह स्माह माहित्यरिमे तु ते द्यावापृथिवी यामुधाना हेनो रक्षाधिसि प्रहेतिरिति म-
 यातुधाना रैवात्र हेनो रक्षाधिसि प्रहेतिस्तेभ्यो नमोऽयस्त्विति तस्योक्तो घन्तुः ॥ १७ ॥
 अथ पश्चात् । अयं पश्चाद्दिश्वन्यचा इत्यसौ वाऽयादित्यो विश्वन्यचा यद्वा यैष उ-
 देत्येधेदधे सर्वं न्यचो भवति तद्यत्तमाह पश्चादिति तस्मादेतं मत्पञ्चमेव यन्तं परयन्ति
 तस्य रूपमोतऽज्ञासमरथश्च सेनानीप्राप्पपाविति वार्षिकौ तावन्तू मल्लोचन्ती
 पानुल्लोचन्ती चाप्सरसाविति द्विकचोपादिशा चेति ह स्माह माहित्यररोरात्रे तु

रुसद्विति ॥ २ ॥ ते चेतयमानाः । एतदपरयास्त्रिहोषमाहृत्योपदधामहाऽइति तृप्तिहा-
 दृत्योपादधत तस्मिन्व्यवदन्त वसनः पुरस्ताद्भुजा दक्षिणत आदित्याः पर-
 न्मरुत उत्तरतो विश्वे देवा उपरिष्ठादिहोषदधामेहोषदधामेति ॥ ३ ॥ तेऽब्रुवन्
 मध्यऽएवोपदधामहै स नो मध्यऽब्रुपदधतः सर्वेषां भविष्यतीति तं मध्यऽब्रुपाद-
 तदेताथै राद्धिमात्स्रजदधत मध्यतो मध्यत एवैतदेताथै राद्धिमात्स्रजदधत तथै
 तद्यजमानो यद्गार्हपत्यमुपदधात्येतामेवैतराद्धिमात्स्रजदधत मध्यतो मध्यत एवैतदेता
 राद्धिमात्स्रजदधत ॥ ४ ॥ यद्वेव गार्हपत्यमुपदधाति । अन्नं वै गार्हपत्यांऽवोप-
 ग्निश्चितोऽब्रुवैतदन्नमापिदधाति मध्यतो मध्यत एवास्मिन्नेतदन्नं दधाति ॥ ५ ॥
 यद्वेव गार्हपत्यमुपदधाति । वेदिर्बै देवलोकोऽयं वाऽएव बहिर्बेदि चित्तो भवां
 तं यद्विहाहृत्योपदधाति तदेनं वेदौ देवलोके प्रतिष्ठापयति ॥ ६ ॥ यद्वेव गार्हपत्य
 मुपदधाति । योनिर्बै पुष्करपर्णमथ वाऽएव बहिर्योनि चित्तो भवति बहिर्यो वाऽ
 एतद्योनेरग्निकर्म यत्पुरः पुष्करपर्णात्तं यद्विहाहृत्योपदधाति तदेनं योनौ पुष्कर
 पर्णे प्रतिष्ठापयति तथो हैषोऽबहिर्यो भवत्यष्टाविष्टका उपदधाति तस्योक्तो बन्धु
 स्तं वाऽपतैरेव यजुर्भिरेतयावृता चिनोति यो ब्रवासौ स एवायं तमेवैतदाहृत्येहो
 पदधाति ॥ ७ ॥ अथ पुनश्चित्तिमुपदधाति । एतद्वै देवा गार्हपत्यं चित्त्वा तस्मि
 न्नाद्धि नापरयन्योनिर्बै गार्हपत्या चित्तिरेपो वै योनौ राद्धिर्यद्वेतः प्रजातिस्तस्यामे
 तत्सर्पा योनौ रेतः प्रजातिं नापश्यन् ॥ ८ ॥ तेऽब्रुवन् । उप तज्जानीत यथास्य
 योनौ रेतः प्रजातिं दधामेति तेऽब्रुवंश्चतुर्थध्वमिति चित्तिमिच्छतेति वाच तदब्रुव
 स्तद्विच्छत यथास्यां योनौ रेतः प्रजातिं दधामेति ॥ ९ ॥ ते चेतयमानाः । एत-
 पुनश्चित्तिमपरयस्तामुपादधत तदेतस्यां योनौ रेतः प्रजातिमदधुर्मध्यतो मध्यत
 एवैतदेतस्यां योनौ रेतः प्रजातिमदधुस्तथैतद्यजमानो यत्पुनश्चित्तिमुपदधात्येत-
 स्यामेवैतयोनी रेतः प्रजातिं दधाति मध्यतो मध्यत एवैतदेतस्यां योनौ रेतः प्र-
 जातिं दधाति ॥ १० ॥ ताथै हैके जघनार्धऽब्रुपदधाति । जघनार्धाद्वै रेतः सि-
 च्यते पुच्छसंधौ पुच्छाद्वै रेतः सिच्यतऽइति न तथा कुर्याद्विष्टा इ ते योने रेतः
 प्रजातिं दधाति ये तथा कुर्वन्ति मध्यऽएवोपदध्यात्तत्सम्पति योनौ रेतः प्रजातिं
 दधाति ॥ ११ ॥ अष्टाविष्टका उपदधाति । अष्टाचरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्ग-
 वानग्निर्गवत्यस्य मात्रा तावतीवैनमेतद्वेनो भूतं सिञ्चति एञ्चकृत्वः
 सादपति एञ्चचित्तिकोऽग्निः एञ्चर्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्ग-

ते ते हि प्रच म्लोचतोऽनु च म्लोचतो व्याघ्रा हेतिः सर्पाः प्रहेतिरिति
 हेवात्र हेतिः सर्पाः प्रहेतिस्तेभ्यो नमोऽअस्त्विति तस्योक्तो बन्धुः ॥ १८ ॥
 चरतः । अयमुत्तरात्संयद्रमुगिति यज्ञो वाऽउत्तरात्तद्यत्तमाहोत्तरादित्युत्तरात्तस्य
 हि यज्ञोऽथ यत्संयद्रमुगित्याह यज्ञोऽहि संयन्तीतीदं वस्त्विति तस्य तार्क्ष्यस्या
 नेमिशचं सेनानीग्रामण्याविति शारदौ तावतू विश्वाची च पृताची चाप्सरमुगि
 दिक्चोपादिशा चेति इ स्माह मादित्यिर्वेदिशच तु ते स्तुवच वेदिरेव विश्वा
 ष्मृताच्यापो हेतिर्वातः प्रहेतिरित्यापो हेवात्र हेतिर्वातः प्रहेतिरतो ज्योत्सो
 त्युतः शीतस्तेभ्यो नमोऽअस्त्विति तस्योक्तो बन्धुः ॥ १९ ॥ अथ मध्ये । मय
 र्धर्वाग्नमुगिति पर्जन्यो वाऽउपरि तद्यत्तमाहोपरीत्युपरि हि पर्जन्योऽथ यद्वि
 रित्याहातो अर्वाग्नमु वृष्टिरन्नं मज्जाभ्यः मदीयने तस्य सेनजिच्च गुपेणरच से
 नोग्रामण्याविति हेमन्तिकौ तावतूऽउर्वशी च पूर्वचित्तिदद्याप्सरसाविति विश्व
 दिशा चेति इ स्माह मादित्यिराहुतिश्च तु ते दक्षिणा चावस्फूर्जन्हेतिर्विपुत्स
 रित्यवस्फूर्जन्हेवात्र हेतिर्विपुत्सप्रहेतिस्तेभ्यो नमोऽअस्त्विति तस्योक्तो बन्धुः ॥ २० ॥
 एते वै ते हेतयश्च प्रहेतयश्च । यास्तु हेवा एषां लोकानामुपरिष्ठाप्रोक्तान्कृत्या
 स्ता मज्जा एते ते सेनानीग्रामण्याऽथ यद्यन्मिभुनयेतास्ता अप्सरसः सर्वेऽपर
 याः कृत्स्ना भूत्वा सह मज्जाया सह मिधुनैतस्विमन्ताके स्वर्गे लोकेऽप्रोदंस्तु
 तद्यत्तमानः सर्वे एव कृत्स्नो भूत्वा सह मज्जाया सह मिधुनैतस्विमन्ताके स्वर्गे लोके
 दाताः ॥ १ ॥ गतम् ॥ ६० ॥ ता वाऽपताः । द्योष्टका उपदधाति कुशाक्षरा विद्याद्वि
 या चित्तिभ्या उ वै पुष्ट्यैर ये-हे ष्युपदधाति ता हेता अग्नेराशिपता उपम
 चित्ताऽनुपदधान्युन पुषाऽग्नेर्यदुक्तवा चित्तिरन्तस्तदग्नेराशिपो निराह पुच
 वानि पुच्य हि गङ्गाग्नेयोऽग्नेऽमन्तरा पुरीषं निवपत्यग्नी देवी युद्धेऽग्न
 नैरिष्टाग्नी मध्यगंचान इत्ययोऽमन्नं वै पुरीषमन्नेनैवाग्न्यामेतत्तं वा को
 ॥ २० ॥ अथान्वाहृतम् । पुरस्तादुपधाय दक्षिणतः परचादुत्तरतो मध्य
 याऽपुषाभ्याः पुरस्तादेशाम्पुष्याय दक्षिणतः उत्तरतो मध्ये परचादुपदधात्य
 ग्न्यदनी इ एषां लोकं पश्य देवा इमं लोकान्तमर्च्यः सप्तापश्यात्पुरस्ता
 लोकं द्यावपन्तं त्र्यम्बकं पुनवान् इमं लोकान्तमर्च्यः सप्तापश्यात्पुरस्तादग्नी
 ॥ २० ॥ १० ॥ अथान्व ॥ १० ॥ ॥

यानग्निर्ग्रावत्यस्य मात्रा तावत्तद्वति तैवैनमेतद्वेतोभूतः । सिञ्चत्यष्टाविष्टकाः पुञ्चतस्त
सादयति तत्तृयोदश त्रयोदश मासाः संवत्सरश्चतुदशान्नेश्चितिपुरीषाणि
यावानग्निर्ग्रावत्यस्य मात्रा तावत्तद्वति ॥ १२ ॥ यद्वेव पुनश्चितिपु
पदधाति । एतद्वाऽएतदयथायथं करोति यदाऽवनीयाद्गार्हपत्यमुत्तरं त्रिंशो
तद्यत्पुनश्चितिमुपदधाति य एवायमग्निश्चितस्तमेवतदाद्दृत्यास्यापरिष्ठात्पुनश्चिनो
ति तद्याचितः सन्तं पुनश्चिनोति तस्मात्पुनश्चितिः ॥ १३ ॥ तद्वेके । अपनार्थे
गार्हपत्यमुपदधाति पूर्वार्धे पुनश्चितिमाहवनीयश्च वाऽएतौ गार्हपत्यश्चैवं वाऽए
तावग्नीऽइति न तथा कुर्यादयं वै लोको गार्हपत्योद्वैद्यौराहवनीय उत्तरौ वाऽअ
सावस्यै तस्मादेनामुत्तरामेवापदध्यात् ॥ १४ ॥ यद्वेव गार्हपत्ये च पुनश्चिति
चोपदधाति । वेदिश्च हैतेऽअग्नेरुत्तरवेदिश्चाथ येऽअमू पूर्वे निवपत्यध्वरुस्य ते
अथ हैतेऽअग्नेस्तद्यदेतेऽउपध्यायाग्निं निवधाति वेदौ चैवैनमेतदुत्तरवेदौ च प्रतिष्ठा
पयति ॥ १५ ॥ यद्वेव पुनश्चितिमुपदधाति । पुनर्यज्ञो हैव उत्तरा हैषा देव
ज्या पुनर्यज्ञमेवैतदुपधत्तऽउत्तरामेव देवयज्यामुप हैनं पुनर्यज्ञो नमति ॥ १६ ॥ य
द्वेव पुनश्चितिमुपदधाति । यं वै तं पाणा अययोऽमेऽग्निः समस्कुर्वन्तस् एष तमेव
तत्पुनश्चिनोति तद्याचितः सन्तं पुनश्चिनोति तस्मादेव पुनश्चितिः ॥ १७
नयऽअयस्तपसा सप्तमायान्ति । अमूनेतद्विनीनाहन्धाना आगन्तुः स्वराभ्या
इतीन्धाना अग्निः स्वर्गं लोकमाह्वरन्त इत्येतत्तस्मिन्नहं निदधे नाकेऽअग्निमि
स्वर्गो वै लोको नाको यमाहुर्मनव स्तीर्णवर्हिषामिति ये विद्वाः सस्ते मनव स्ती
र्णवर्हिषाः सर्वत्रा इव स स्तीर्णवर्हिः ॥ १८ ॥ तं पत्नीभिरनुगच्छेम देवाः
पुत्रवृत्तिभिरनु वा शिरय्यरित्येतेर्ननः सर्वेऽणानुगच्छेतेत्येतन्नाकं शुभ्रान्ताः सुकृ
स्य लोकऽइति स्वर्गो वै लोको नाकः स्वर्गं लोकं गृह्णानाः सुकृतस्य लोकऽइ
तत्पुत्रिये पृष्टेऽअपि रोचन्ते दिव इत्येतद् तृतीयं पृष्टं रोचन्तं दिवो यद्वेव एतत्
ति ॥ १९ ॥ आ वाचो मध्यमरुद्धरयगिति । एतद् वाचो मध्यं यद्वेव एतत्
एते भूरपयगि भर्तेत्येतदपमग्निः सत्यतिरचेकितान इत्ययमग्निः सतां पतिर
तपमाना इत्येतन्मृते पृथिव्या निहितो वयियुनदिति पृष्टे पृथिव्या निहितो व
यवान् इत्येतदपमं कृणुतां ये पृतन्यय इत्यथस्वर्गं कुरुतां सर्वान्पाप्मन इ
त्येव ॥ २० ॥ अयमग्निर्वर्हिषो वयोधा इति । अयमग्निर्वर्हिषो वयोधा इति
सुवराभ्यां यानावयुच्य इति मरुतयो दोष्यताममत्त इत्येतद्विद्याजमा

[illegible]

सरिरस्य मध्यऽऽतीये वै लोकाः सरिरं वीप्यमान एषु लोकेष्वित्ये-
तदुप प्रयाहि दिव्यानि धामित्युप प्रयाहि स्वर्गं लोकमित्येतत् ॥ २१ ॥ सम्प्रच्य-
वध्वमुप सम्प्रयातेति । अपूनेतदृषीनाह ममेनं प्रच्यवध्वमुप चैनं सम्प्रयातेत्य-
ग्ने पयो देवयानान्कृण्वमिति यथैव यजुस्तथा बन्धुः पुनः कृण्वाना पितरा यु-
वानेति वाक्च वै मनश्च पितरा युवाना वाक्च मनश्चैतावग्नीऽअन्वाताऽसी-
रग्वे तन्नुमेतामिति योऽसावृषिभिस्तन्तुस्ततस्तमेतदाह ॥ २२ ॥ ब्रह्मध्वस्वाग्ने
प्रतिजागृहि त्वमिति । इमेतदाग्निमाहोच्यैनं ब्रह्मध्वस्व प्रति चैनं जागृहीतीष्टापूर्ते
संध्यमृजेथामयं चेति यथैव यजुस्तथा बन्धुरस्मिन्सध्वस्येऽअध्वुत्तरास्मिन्निति द्यौ-
र्वाऽब्रुत्तरं सध्वस्थं विश्वे देवा यजमानश्च सीदतेति तान्निश्चैर्देवैः सह यजमानं
सादयति ॥ २३ ॥ येन बृहसि सहस्रम् । येनाग्ने सर्ववेदसमित्येतद्वास्य प्रतिज्ञा-
ततमं धाम येन सहस्रं ब्रूहि तेन सर्ववेदसं तेनेमं यज्ञं नो नयु सर्वदेवेषु गन्तवऽऽ-
ति तेन न इमं यज्ञं नयु स्वर्गं लोकं देवेषु गन्तवऽऽत्येतदयं ते योनिर्धृतिव्य इति
तस्योक्तो बन्धुरष्टाविष्टका उपदधाति तस्योऽण्वोक्तः ॥ २४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥
[६. १.] षष्ठोऽध्यायः [५४.] ॥

अतुव्या उपदधाति । अतुव एते यदतुव्या अतुनेवैतदुपदधाति तदेतस्सर्वं
यदतुव्याः संवत्सरो वाऽअतुव्याः संवत्सर इदं सर्वमित्येवैतस्सर्वमुपदधात्यथो
प्रजननमेतत्संवत्सरो वाऽअतुव्याः संवत्सरः प्रजननं प्रजननमेवैतदुपदधाति
॥ १ ॥ यद्वेवर्तुव्या उपदधाति । सत्रं वाऽअतुव्या विश इमा इतरा इष्टकाः
सत्रं तद्विश्यस्तारं दधाति ताः सर्वासु चित्तिषुपदधाति सर्वस्यां तद्विशि सत्रमस्तारं
दधाति ॥ २ ॥ यद्वेवर्तुव्या उपदधाति । संवत्सर एषोऽग्निः स अतुव्याभिः
सुद्धितः संवत्सरमेवैतदुपदधाति । संवत्सरो नोति सुदधाति ता वै नानामधृतयः समानोद-
का अतुवो वाऽअमृज्यन्त ते मृष्टा नानैवामन् ॥ ३ ॥ तेऽयुवन् । न ब्राह्मण्यं
सन्तः शक्षामः प्रजनायितुं रूपैः समायायेति तऽएकैकमृत्यु रूपैः ममायंस्तस्मा-
देकैकस्मिन्नृतौ सर्वेषामृत्युना रूपं ता यन्नानामधृतयो नाना ह्यमृज्यन्ता यत्स-
मानोदका रूपैर्हि सप्तायन् ॥ ४ ॥ स उपदधाति । तपरश्च तपस्परश्च शैशिष्टावृत्-
ऽऽति नामनीऽएनयोरेते नामभ्यामेवैनेऽएतदुपदधात्यसौ वाऽआदित्यस्तपस्त-
स्मादेतावृत्तऽअनन्तार्हितौ तद्वेदेतस्मादेतावृत्तऽअनन्तार्हितौ तस्मादेतौ तपश्च तप-

दमान्यन्वञ्चि च तिर्यञ्चि च आत्मन्स्यीनि पुराचीरेव पक्षपुच्छेषु न हि किं
 वत् पक्षपुच्छेषु तिर्यगस्थ्यस्ति तद्धैतदेव चित्तस्य ज्ञांचितस्य च विज्ञानमेवमेव
 चित इतरथाचितः ॥ १० ॥ स वै स्वयमातृणां लोकम्पूण्या प्रच्छादयति । प्राणो
 वै स्वयमातृणादित्यो लोकम्पूणा प्राण तदादित्येन समिन्दे तस्मादयमुप्यः प्रा-
 णस्तथा सर्वमात्मानं प्रच्छादयति सर्वं तदात्मानमादित्येन समिन्दे तस्मादयः
 सर्वं एवास्मोऽप्यस्तद्धैतदेव जीविष्यतश्च भरिष्यतश्च विज्ञानमुप्य एव जीविष्यञ्जी-
 तो भरिष्यन् ॥ ११ ॥ स यस्याः सक्तयां प्रथमेऽवपदधाति । ततो दशभिर्दशभिः
 संछादयन्नेत्या स्वयमातृणायै स तेनैव दक्षिणावृज्जगनेन स्वयमातृणां संछाद-
 यन्नेत्यानूकयोपाऽद्य पुनरेत्य तुमवाधिः संछादयति ॥ १२ ॥ आत्मानमग्रे सं-
 छादयति । आत्मा ह्येवाग्रे सम्भवतः सम्भवत्यथ दक्षिणं पक्षमथ पुच्छमथोत्तरं
 तद्दक्षिणावृज्जगन् देवत्रापोऽप्यं वाऽअसावादित्य इमांलोकान्दक्षिणावृदनुपर्येति
 ॥ १३ ॥ स एष प्राण एव यल्लोकम्पूणा । तथा सर्वमात्मानं प्रच्छादयति स-
 र्वस्मिंस्तदात्मान्प्राणं दधाति तद्यद्दास्यैषाद्गं नाभिप्राप्तुयात्प्राणो वास्य तद्वृ-
 नाभिप्राप्तुयाद्यद् वै प्राणोऽहं नाभिप्राप्नोति शुष्यति वा वै तन्मृतायति वा त-
 स्मादेनः सर्वमेवैतया प्रच्छादयेत् ॥ १४ ॥ स वाऽआत्मन एवाधि पक्षपुच्छानि
 चिनोति । आत्मनो देवाध्यक्षानि प्रोहन्त्यथ यत्पुरस्तादुर्वाचीरुपदध्याद्यथान्यत
 आहत्याङ्गं प्रतिदध्यात्तादृक्त्वं ॥ १५ ॥ न भिक्षा न कृणांमुपदध्यात् । आ-
 चरन्ति वाऽप्या या भिष्यतऽआर्तध्वेतद्वं यत्कृण्यं नेदार्तमात्मानमभिसंस्करवाऽ-
 हति नाभिन्नां पुरास्येन्नेदुनार्तमात्मनो वृद्धिं करवाणीति धिष्णेभ्यः प्रतिसं-
 एषाय या विराजमतिरिच्येरन्नोचरामद्वेयुस्तवे मन्तु वा आर्चन्ति ता भित्तो-
 स्करऽवृत्तिकरोदुत्करो वाऽअतिरिक्तस्य प्रतिष्ठा तद्यज्ञातिरिक्तस्य प्रतिष्ठा तद्वैना
 एवत्प्रतिष्ठापयति ॥ १६ ॥ अथात इष्टकामात्राणामेव । पादमात्रीः प्रथमायां
 चोत्तमायां च चित्तोरुपदध्यात्प्रतिष्ठा वै पादो यो वै पादः स हस्त ऊर्वस्थमा-
 ध्यो वृषिष्ठाः स्युर्नूर्वस्थार्त्ति चन वर्षापोऽस्थ्यस्ति श्यालिखितवत्यस्तिस्तद्विच-
 त्रयः स्युस्त्रितो रीमे लोका आरिमितालिखिने ये रसो र्वे चित्तीऽअपरिमित
 ए वै रसः सर्वास्तेव श्यालिखितवत्यः स्युः सर्वे ह्येवेमे लोकास्त्रितः
 ॥ १७ ॥ अथात इष्टकानामेवावपनस्य । यां ऊं च यनुष्मतीमिष्टकां वि-
 धातां मध्यमायां चिताऽवपदध्यादन्नरिचं वै मध्यमा चित्तिरन्नरिचमु वै

स्यश्च ॥ ५ ॥ अग्नेरन्तः श्लेषोऽस्मीति । संवत्

संहरितः संवत्सरमेवैतद्वृत्तिः संतनोति संदधाति कल्पेतां द्यावापृथिवी कल्पन्ता-
माप ओपधय इतीदमेवैतन्सर्वमृत्तुभिः कल्पयति कल्पन्तामग्नयः पृथङ्मम ज्यैष्ठ्याप
सम्रता इत्यग्नयो हैते पृथग्यदेता इष्टकास्ते यथानयोर्ऋत्वोर्ज्यैष्ठ्याय ऋत्वेरनेत्रमनुदा-
येऽअग्नयः समनसोऽन्तरा द्यावापृथिवीऽग्नेऽश्रुति यथैव यजुस्तथा बन्धुः शैशि-
रावृत्तुऽअभिकल्पमाना इन्द्रमिव देवा अभिसंविशन्तिव्रति यथेन्द्र देवा अभिसं-
विष्टा एवमिमावृत्तु ज्यैष्ठ्यायाभिसंविशन्तिव्रत्येतद्वंशेऽष्टके भवतो द्वौ ह्येह मासावृत्तु
सकृत्सादयत्येकं तद्वत्तुं करोति ॥ ६ ॥ तद्यदेतेऽअत्रोपदधाति । संवत्सर एषोऽ
ग्निरिष्टोऽ लोकाः संवत्सरस्तस्य द्यौरेव पञ्चमी चित्तिद्यौरस्य शिशिर अतुस्त
द्यदेतेऽअत्रोपदधाति यदेवास्यैतेऽभात्मनस्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेतेऽअत्रो
पदधाति ॥ ७ ॥ यद्वैवैतेऽअत्रोपदधाति । मजापतिरेपोऽग्निः संवत्सर
मजापतिस्तस्य शिर एव पञ्चमी चितिः शिरोऽस्य शिशिर अतुस्तद्यदेतेऽअत्रो
पदधाति यदेवास्यैतेऽआत्मनस्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेतेऽअत्रोपदधाति
॥ ८ ॥ स पुरस्तात्स्वयमातृणायै च विश्वज्योतिश्चर्तव्येऽउपदधाति । द्यौर्वै
ऽउत्तमाः स्वयमातृणादित्य उत्तमा विश्वज्योतिरर्वाचीनं तद्विबद्धादित्यावृत्त
न्दधाति तस्मादर्वाचीनमेवात अतवोऽथो मजननमेतदर्वाचीनं तद्विबद्धादित्या
मजननं दधाति तस्मादर्वाचीनमेवातः प्रजायते स्थितश्च हैवातः पुरावमजन
यावन्तो देव सनाग्रे देवास्तावन्तो देवाः ॥ ९ ॥ अथ प्रथमायै स्वयमातृणायै च
मायै च विश्वज्योतिष उपरिष्ठाहृतव्येऽउपदधाति । इयं वै प्रथमा स्वयमातृणानि
प्रथमा विश्वज्योतिस्तदूर्ध्वानृतुन्दधाति तस्मादित ऊर्ध्वा अतवोऽथो मजननो
तदितस्तदूर्ध्वं मजननं दधाति तस्मादित ऊर्ध्वमेव प्रजायते ॥ १०
ता न व्यूहेत । नेह तून्व्यूहानीति यो वै त्रियुतऽअतवो इ तस्मै व्यूहन्ते तस्म
द्यदेव प्रथमेऽउपदधाति तस्मर्वा उपदध्यात् ॥ ११ ॥ अथोऽग्ने वै लां
अतव्याः । इमास्तुल्लोका नूर्ध्वा चित्तिभिश्चिनोत्यथो द्यौर्वै अतव्याः च
तदूर्ध्वं चित्तिभिश्चिनोत्यथो संवत्सरो वाऽअतव्याः संवत्सरं तदूर्ध्वं चित्ति-
भिश्चिनोति ता नान्यथा यनुष्मत्येष्टकयोपरिष्ठादभ्युपदध्यात्तेत्तत्रं विशाभ्युपद-
धानीति ॥ १२ ॥ ता हेता एव संयान्यः । एतस्मै देवा अतव्याभिरेवेमाँल्लोकान्म-
मपरितऽयोर्ध्यानमृन्मन्वावोचस्तथैवैतद्युनमान अतव्याभिरेवेमाँल्लोकान्मंयातीतुधा-

सर्वेषां भूतानामाद्यपनमयोऽयन्नं वै यनुष्मत् इष्टका उदरं मध्यमा चितिकदरे द-
 न्मं दधाति ॥ १८ ॥ तदाहुः । नोपदध्यान्नेदतिरेचयानीति सावाऽप्यनुदध्या-
 स्क्रामेभ्यो वाऽपता इष्टका उपधीयन्ते न वै क्रामानामनिरिक्तमस्ति स वै नैवे-
 पदध्यादेतावच्चाऽपतदेवा अकुर्वन् ॥ १९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [७. २.]

अथ पुरीषं निवपति । माधत्तं वै पुरीषं माधत्तेनैवैतमेतत्प्रच्छादय-
 चपाथायास्थीष्टका आस्थित्माधत्तैः मुञ्छादयति ॥ १ ॥ तत्रैव स्वयमातृणां यामा-
 प्राणो वै स्वयमातृणां च पुरीषं प्राणे तदन्नं दधातितेन सर्वमात्मानं प्रच्छा-
 तस्माद्यत्प्राणेऽन्नं धीयते सर्वमात्मानमवति सर्वमात्मानमनुव्येति ॥ २ ॥ न स
 तृणां यामावपेदित्यु हैकऽन्नाहुः । प्राणः स्वयमातृणां नेत्राणानपिदुःशानीति
 ऽपेव वपेदन्नेन वै प्राणा विष्टव्या यो वाऽन्नं नास्ति सं वै तस्य प्राणाः
 तद्यस्य इ तथा कुर्वन्ति यया शुष्का स्मीं सुपिरेवुध इ सोऽमुष्मिष्ठोके ।
 ति तस्मात्स्वयमातृणां यामैव वपेत् ॥ ३ ॥ स्वयमातृणां यामोप्य । अतु-
 द्वाद्यन्नेत्या परिधिद्वयः स तेनैव दक्षिणावृजमन्नेन स्वयमातृणां स
 न्नेत्या पुनरानुवयायै ॥ ४ ॥ आत्मानमग्रे मुञ्छादयति । अस्मिंस्तेवाग्रे स
 सम्भवत्यथ दक्षिणं पक्षमथ पुच्छमथोत्तरं तदक्षिणावृत्तद्वि देवत्रा ॥ ५ ॥
 प्राण एव यत्पुरीषम् । तेन सर्वमात्मानं प्रच्छादयति सर्वस्मिस्तदात्मन्मा-
 ति तद्यद्वास्यैतदङ्गं नाभिमाप्नुयात्प्राणो हास्य तदङ्गं नाभिमाप्नुयादुब-
 ङ्गं नाभिमाप्नोति शुष्यति वा वै तन्म्लायति वा तस्मादेन्य सर्वमेवेतेन ।
 येतु ॥ ६ ॥ इन्द्रं विद्वा अवीवृधन्ति । इन्द्रं हि सर्वाणि भूतानि
 समुद्रव्यचसं गिर इति महिमानमस्यैतदाह रथीतमथ रथीनामिति रथि-
 रथिनां वाजानां सत्पतिं पतिमित्यन्नं वै वाजा अन्नानां सत्पतिं
 त्येतदेन्द्रयानुषुभा निवपत्येन्द्रं हि पुरीषं तदेतदर्धमग्नेर्यत्पुरीषमर्धमष्टका
 तदाहुः । यत्सर्वेद्वन्दोभिः सर्वाभिर्देवताभिरिष्टका चपकृथात्ययैतदेक-
 रपया निवपति कथमेतदर्धमग्नेरितिन्द्रो वै सर्वान्देवान्प्रतिपतिस्तद्यदेन्द्रया
 तेनैतदर्धमग्नेरथ यदनुषुभावाम्वाऽअनुषुब्बागु सर्वाणि छन्दांसि तेनोऽप्य-
 ग्रथ विकर्णी च स्वयमातृणां चोपदधाति । वायुर्वै विकर्णी द्यौरुत्तमा
 तृणा वायुं च तदादिवं चोपदधात्युत्तमेऽप्युपदधात्युत्तमे हि वायुश्च द्यौश्च

ध्वानमुत्तरचावाचः ॥ १३ ॥ तदु चरकाध्वर्यवः । अग्न्या एव संयानीरित्युपदधाति
न तथा कुर्यादत्यहैव रेचयन्त्येता उ एव संयान्यः ॥ १४ ॥ अथ विश्वज्यो-
तिपमुपदधाति । आदित्यो वाऽऽत्तमा विश्वज्योतिरादित्यो ह्येवामृषिंलोके वि-
श्वज्योतिरादित्यमेवैतदुपदधाति ॥ १५ ॥ यदेव विश्वज्योतिपमुपदधाति । प्रजा
वै विश्वज्योतिः प्रजा येव विश्वं ज्योतिः पञ्जननमेवैतदुपधाति ॥ १६ ॥ स पुर-
स्तात्स्वयमातृणायै विश्वज्योतिपमुपदधाति । यीर्वाऽऽत्तमा स्वयमातृणादित्य उ-
त्तमा विश्वज्योतिरर्वाचीनं तद्वैव आदित्यं दधाति तस्मादुपोऽर्वाचीनमेवातस्तप-
त्युपो प्रजननमेतदुर्वाचीनं तरिचः प्रजननं दधाति तस्मादुर्वाचीनमेवातः प्रजायते
॥ १७ ॥ अथ मध्यमायै स्वयमातृणायै । उपरिष्ठाद्विश्वज्योतिपमुपदधाति यं वै म-
यमा स्वयमातृणाग्निः मयमा विश्वज्योतिरितस्तदूर्ध्वमग्निं दधाति तस्मादित-
ऊर्ध्वोऽग्निर्दीप्यतेऽयो प्रजननमेतदितस्तदूर्ध्वं प्रजननं दधाति तस्मादित-
ऊर्ध्वमेव प्रजायते ॥ १८ ॥ अथ मध्यमायै स्वयमातृणायै । उपरिष्ठा-
द्विश्वज्योतिपमुपदधात्यन्तरिक्षं वै मध्यमा स्वयमातृणा वायुर्मध्यमा विश्वज्योति-
रन्तरिक्षे तद्वायुं दधाति तस्मादयमन्तरिक्षे वायुः ॥ १९ ॥ तान्येतानि ज्योतीं
पि । तद्यदेता एवमुपदधात्येतान्येवैतज्ज्योतीं स सम्पृञ्च दधाति तस्मादि-
ऊर्ध्वोऽग्निर्दीप्यतेऽर्वाकमावादित्यस्तपत्यन्तरिक्षेऽयं तिर्यक् वायुः पवते ॥ २० ॥
परमेष्ठी स्वा सादयस्त्विति । परमेष्ठी येता पञ्चमी चितिप्रपञ्चार्हसृष्टे ज्योति-
ष्मतीमिति दिवो षमी पृष्ठे ज्योतिष्मानादित्यः ॥ २१ ॥ विरवस्मे प्राणापाना-
भ्यानायेति प्राणो वै विश्वज्योतिः सर्वस्माऽऽ वाऽपत्यस्मे प्राणो विश्वज्योति-
प्येति सर्वं ज्योतिर्यच्छेत्सेतत्सूर्यस्तेऽधिपतिरिति सूर्यमेवास्या अधिपतिं करो-
सादयित्वा सुददोऽमाधिषदति तस्योक्तो बन्धुः ॥ २२ ॥ ता रता एव संयान्य
। एतदे देवा विश्वज्योतिभिरेवेमांलोकान्त्समगुरेत्तद्योध्वानमुत्तरचावाचः ॥ १३
तदु चरकाध्वर्यवः । अग्न्या एव संयानीरित्युपदधाति न तथा कुर्यादत्यहैव रे-
चयन्त्येता उऽएव संयान्यः ॥ २४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [७. १] ॥

अथ लोकम्पूणादुपदधाति । असौ वाग्मादित्यो लोकम्पूणेषु रसिमां
माग्पूऽपत्यमुमेतदादित्यमुपदधाति ताऽसौ चितिपूदधाति वै तानां

मधस्पर्शे हि वायुश्च द्यौश्च पूर्वा विकर्णीमुपदधात्यर्वाचीनं तद्विद्यो वायुं दधाति त-
 स्पादेपोऽर्वाचीनमेव वातः पवते ॥ ९ ॥ यद्वेव विकर्णीमुपदधाति । यत्र वाऽऽमदो-
 ऽश्वं चित्तिमवघ्राणयन्ति तदसावादित्य इमांल्लोकान्त्सूत्रे समावयते तद्यत्तत्सूत्रं
 वायुः स स यः स वायुरेवा सा विकर्णी तद्यदेतामुपदधात्यसावेव तदादित्य
 इमांल्लोकान्त्सूत्रे समावयते ॥ १० ॥ यद्वेव विकर्णी च स्वयमातृष्णां चोपदधाति ।
 आयुर्वै विकर्णी प्राणः स्वयमातृष्णायाश्च तत्प्राणं चोपदधात्युत्तमेऽङ्गपदधात्युत्तमे
 द्यायुश्च प्राणश्च मधस्पर्शे मधस्पर्शे द्यायुश्च प्राणश्च पूर्वामुत्तरां विकर्णीमुपदधा-
 त्प्रायुषा तत्प्राणमुभयतः परिगृह्णाति ॥ ११ ॥ प्रोथदश्वो न यवसे । अविष्यन्त्यदा
 महः संवरणाद्वयस्थाव आदस्य वातोऽऽनुवाति शोचिरथ स्म ते वृजनं कृष्णम-
 स्तीति यदा वाऽपतस्य वातोऽनुवाति शोचिरथैतस्य वृजनं कृष्णं भवति त्रिष्टुभो-
 पदधाति त्रैष्टुभो हि वायुराग्नेर्याग्निकर्म ब्रूनिरुक्तयानिरुक्तो हि वायुरथ यवात
 इत्याह वातो हि वायुः ॥ १२ ॥ शतम् ४७०० ॥ ॥ अथ स्वयमातृष्णा-
 मुपदधाति । आपाद्वा सदाने सादयामीत्येव वाऽऽयायुस्तस्यैतत्सदानमवत इत्येष
 हीदथ सर्वमवाति द्यायायामित्येतस्य हीदथ सर्वं छायायाथ समुद्रस्य रुदयऽति
 समुद्रस्य धेनुरुदयथ रश्मीवतीं भास्वतीमिति रश्मीवती हि द्यौर्भास्वत्या या
 यां भास्या पृथिवीमोर्वन्तरिक्षमित्येवृथ ह्येष इमांल्लोकानाभ्याति ॥ १३ ॥
 परमेष्ठो एवा सादपत्तिरिति । परमेष्ठो धेनो पञ्चमीं धितिमपदयत् ॥ १४ ॥
 यद्वेव परमेष्ठिनोपदधाति । मन्त्रापतिं विस्तस्तं देवता आदाय वृषदक्रामंस्तस्य
 परमेष्ठो शिर आदायोत्कृष्यातिष्ठत् ॥ १५ ॥ त्वग्रवीत् । त्वग्रमेहि प्रति
 मऽपतुद्धेहि येन मे त्वमुद्रकपीरिति हि मे ततो भविष्यतीति त्वहेवत्पमेव
 मऽपतुदात्मनो भविष्यतीति तथति तदास्मिन्नेतत्परमेष्ठो मुत्यदधात् ॥ १६ ॥ तद्यैपो-
 षमा स्वयमातृष्णा । एतदस्य तदात्मनस्तद्यदेतामुपदधाति यदेवास्त्येवात्मन-
 स्तदास्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेतामुपदधाति ॥ १७ ॥ दिवस्पर्शे व्युचस्वतीं
 प्रपस्वतीमिति । दिवो धेनुस्तृणं व्युचस्वत्युपस्तारिवं यच्छद्विवं दथह दिवं मा हि-
 थसीरित्यात्मानं यच्छात्मानं दथहात्मानं मा हिथसीरित्येतत् ॥ १८ ॥ विद्व-
 र्स्म प्राणायापानाय । व्यानायोदानायेति प्राणो वै स्वयमातृष्णा सर्वस्याऽऽवाऽ-
 ऽपतस्मै प्राणः प्रतिष्ठायं चरित्रयेतीमे वै लोकाः स्वयमातृष्णा इमऽऽ लोकाः प्र-
 तिष्ठा चरित्रथ सूर्यस्त्वाभिपात्तिरिति सूर्यस्त्वाभिगोपायत्तित्येतन्मया स्वस्त्येति

स्यश्च ॥ ५ ॥ अग्नेरन्तः श्लेषोऽस्मीति । संवत्सर एषोऽग्निः स अतृव्याभिः
 संधितः संवत्सरमेवैतद्वत्तुभिः संतनोति संदधाति कम्पेतां द्यावापृथिवी कम्पन्ताः
 माप ओषधय इतीदमेवैतन्सर्वपृथुभिः कल्पयति कल्पन्तामग्नयः पृथग्मम ज्यैष्ठ्याप
 स्रजता इत्यग्नयो हैते पृथग्यदेता इष्टकास्ते यथानयोऽर्शत्वाव्यं प्रथाय कल्पेत्तमेतदा
 येऽअग्नयः समनसाऽन्तरा द्यावापृथिवीऽग्नेऽइति यथैव यजुस्तथा वृन्धुः शैशि-
 रावतूऽअभिकल्पमाना इन्द्रमिव देवा अभिसंविशन्त्विति यथेन्द्रं देवा अभिसं-
 विष्टा एवमिमावृत्त ज्यैष्ठ्यायाभिसंविशन्त्वित्येतद्वंऽइष्टके भवतो द्वौ हविर्मासावृत्त
 सकृत्सादयत्येकं तद्वत्तुं करोति ॥ ६ ॥ तद्यदेतेऽअत्रोपदधाति । संवत्सर एषोऽ
 ग्निरिमंऽउ लोकाः संवत्सरस्तस्य द्यौरेव पञ्चमी चित्तिर्द्यौरस्य शिशिर अतुस्त
 द्यदेतेऽअत्रोपदधाति यदेवाऽस्यैतेऽआत्मनस्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेतेऽअत्रो
 पदधाति ॥ ७ ॥ यद्वेवैतेऽअत्रोपदधाति । मजापतिरेषोऽग्निः संवत्सर
 मजापतिस्तस्य शिर एव पञ्चमी चित्तिः शिरोऽस्य शिशिर अतुस्तद्यदेतेऽअत्रो
 पदधाति यदेवाऽस्यैतेऽआत्मनस्तदस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेतेऽअत्रोपदधाति
 ॥ ८ ॥ स पुरस्तात्स्वयमातृणां च विश्वज्योतिष्वर्जुव्येऽउपदधाति । यौव-
 उत्तमाः स्वयमातृणादित्य उत्तमा विश्वज्योतिरर्वाचीनं तद्विबुधादित्याद्य-
 न्दधाति तस्मादर्वाचीनमेवात अतवोऽथो मजननमेतदर्वाचीनं तद्विबुधादित्या-
 मजननं दधाति तस्मादर्वाचीनमेवातः मजायते स्थितऽहैवातः पुराक्मजन-
 णावन्तो ह्येव सन्नाग्रे देवास्तावन्तो देवाः ॥ ९ ॥ अथ प्रथमायै स्वयमातृणां च
 मायै च विश्वज्योतिष उपुरिष्ठाहृतव्येऽउपदधाति । इयं वै प्रथमा स्वयमातृणां च
 प्रथमा विश्वज्योतिस्तदूर्ध्वानृतुन्दधाति तस्मादित उर्ध्वा अतवोऽथो मजननं
 तदितस्तदूर्ध्वं मजननं दधाति तस्मादित उर्ध्वमेव मजायते ॥ १०
 वा न व्यूहव । नेह नून्व्यूहानीति यो वै अग्रितऽअतवो ह तस्मै व्युहन्ते तस्य
 यथैव प्रथमेऽउपदधाति तत्सर्वा उपदध्यात् ॥ ११ ॥ अथोऽग्ने वै तां
 अतृव्याः । इमांस्तुलोकां नूर्ध्वा धितिभिश्चिनोत्यथो द्यौं वा अतृव्याः स
 तदूर्ध्वं धितिभिश्चिनोत्यथो संवत्सरो वाऽअतृव्याः संवत्सरं तदूर्ध्वं चिं-
 भाश्चिनोति ता नान्यथा यजुष्मत्येष्टकयोपरिष्ठादभ्युपदध्यात्तेस्तत्रं विशाभ्युप-
 धानीति ॥ १२ ॥ ता हेता एव संप्रान्यः । एतद्वै देवा अतृव्याभिरेवेमांलोकान्
 मपुरितऽयोर्ध्वानमृन्वायौ चस्तौवैतद्युनमान अतृव्याभिरेवेमांलोकान् संयातीतुश्च

महत्या स्वस्त्येत्येतच्छर्दिपा शंतमेनेति यच्छर्दिः शंतमं तेनेत्येतत् ॥ १९ ॥ ना-
नोपदधाति । नानां हि वायुश्च द्यौश्च सकृत्सादयति समानं तत्करोति समानं
ह्यायुश्च प्राणश्च ते वाऽउभेऽएव शर्करे भवत उभे स्वयमातृणो समानं ह्येवायुश्च
माणश्चाथैने सूददोहसाधिवदति प्राणो वै सूददोहाः प्राणेनैवैनेऽएतत्संतनोदि
संदधाति ॥ २० ॥ ता अस्य सूददोहस इति । आपो वै सूदोऽन्नं दोहः सोमं
थीणन्ति पृथग् इत्यन्नं वै पृथिन जन्मन्देवानामिति संवत्सरो वै देवानां जन्म विश्व
इति यज्ञो वै विशो यज्ञे हि सर्वाणि भूतानि विष्टानि त्रिष्टा रोचने दिव इति
सवनानि वै त्रीणि रोचनानि सवनान्येतदाहानुष्टुभा वाग्वाऽअनुष्टुब्बागु सर्वे
प्राणा वाचा चैवैनेऽएतत्प्राणेन च संननोति संदधाति सा वाऽएषैका सती सू-
ददोहाः सर्वा इष्टका अनुसंचरति प्राणो वै सूददोहास्तस्मादयमेक एव प्राणः
सन्तसर्वाऽयुद्गानि सर्वमात्मानमनुसंचरति ॥ २१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥
[७. ३.] ॥

अथ स्वयमातृणामु सामानि गायति । इमे वै लोकाः स्वयमातृणस्ता एताः
शर्करास्ता देवा उपधायेतादृशीरेवापङ्गन्यथैताः शुष्काः शर्कराः ॥ १ ॥ तेऽभु-
वन् । उप तज्जानीत यथेषु लोकेषु रसमुपजीवनं दधामेति तेऽभुवन्चेतयध्वमिति
चित्ति मिच्छतेति यावत्तदभुवन्स्तदिच्छत यथेषु लोकेषु रसमुपजीवनं दधामेति ॥ २ ॥
ते चेतयमानाः । एतानि सामान्यपर्यस्तान्यगायंस्तैरेषु लोकेषु रसमुपजीवनमद-
धुस्तथैवैतद्यजमानो यदेतानि सामानि गायत्वेवैतन्लोकेषु रसमुपजीवनं दधाति
॥ ३ ॥ स्वयमातृणामु गायति । इमे वै लोकाः स्वयमातृणामु एवैतन्लोकेषु
रसमुपजीवनं दधाति ॥ ४ ॥ स वै भूर्भुवः स्वरिति । एतासु व्यावृत्तिषु गायति
भूरिति वाऽअयं लोको भुव इत्यन्तरिक्षलोकः स्वरित्यसौ लोक एवैतन्लोकेषु
रसमुपजीवनं दधाति ॥ ५ ॥ तानि वै नानाप्रस्तावानि । समाननिधनानि तानि
यन्तानाप्रस्तावानि नाना ह्यपर्ययथ यत्समाननिधनान्येका क्षेत्र यज्ञस्य प्रतिप्रैकं
निधनं स्वर्ग एव लोकस्तस्मात्स्वर्ग्योतिर्निधनानि ॥ ६ ॥ अथैनं हिरण्यशकलं
शोचति । अथैव सर्वोग्निः संस्कृतस्तस्मिन्देवा एतदमृतं रूपमुत्तममदधुस्तथैव
स्मिन्नमपेतदमृतं रूपमुत्तमं दधाति ॥ ७ ॥ यद्देवेनं हिरण्यशकलं शोचति ।
एतादमसिन्द्रोऽयं पुरस्तात्पुण्यां तनुं मध्यतो दधाति रूपं च पुरुषं चाथैनमव-

ध्वानपुतश्चावाचः ॥ १३ ॥ तदुह चरकाध्वर्यवः । अग्न्या एव संयानीरित्युपदधाति
न तथा कुर्यादत्युहैव रेचयन्त्येता उ एव संयान्यः ॥ १४ ॥ अथ विश्वज्यो-
तिपमुपदधाति । आदित्यो वाऽऽत्तमा विश्वज्योतिरादित्यो देवामुष्मिन्लोके वि-
श्वज्योतिरादित्यमेवैतदुपदधाति ॥ १५ ॥ यदेव विश्वज्योतिपमुपदधाति । प्रजा
वै विश्वज्योतिः प्रजा देव विश्वं ज्योतिः प्रजननमेवैतदुपदधाति ॥ १६ ॥ स पुर-
स्तात्स्वयमातृणायै विश्वज्योतिपमुपदधाति । यौर्वाऽऽत्तमा स्वयमातृणादित्य उ-
त्तमा विश्वज्योतिरर्वाचीनं तद्विज आदित्यं दधाति तस्मादृपोऽर्वाचीनमेवातस्तप-
त्यधो प्रजननमेतदर्वाचीनं तद्विजः प्रजननं दधाति तस्मादर्वाचीनमेवातः प्रजायते
॥ १७ ॥ अथ मध्यमायै स्वयमातृणायै । उपरिष्ठाद्विश्वज्योतिपमुपदधातीति वै म-
यमा स्वयमातृणाग्निः मयमा विश्वज्योतिरितस्तदूर्ध्वमग्निं दधाति तस्मादितु
ऊर्ध्वोऽग्निर्दीप्यतेऽथो प्रजननमेतदितस्तदूर्ध्वं प्रजननं दधाति तस्मादितु
ऊर्ध्वमेव प्रजायते ॥ १८ ॥ अथ मध्यमायै स्वयमातृणायै । उपरिष्ठा-
द्विश्वज्योतिपमुपदधात्यन्तरिक्षं वै मध्यमा स्वयमातृणा वायुर्मध्यमा विश्वज्योति-
रन्तरिक्षे तद्वायुं दधाति तस्मादयमन्तरिक्षे वायुः ॥ १९ ॥ तान्येतानि ज्योतीथ
पि । तद्यदेता एवमुपदधात्येतान्येवैतज्ज्योतीथ । स मयजिष दधाति तस्मादितु
ऊर्ध्वोऽग्निर्दीप्यतेऽर्वाऽऽत्तमावादित्यस्तपत्यन्तरिक्षेऽयं निर्पद्य वायुः पवते ॥ २० ॥
परमेष्ठी स्वा सादयस्त्विति । परमेष्ठी देता पञ्चमी चितिमुपशर्गाद्वृक्षे ज्योति
प्परीमिति दिवो द्यौ पृष्ठे ज्योतिष्मानादित्यः ॥ २१ ॥ विश्वस्मे माणापानाय
स्यानायेति माणो वै विश्वज्योतिः सर्वस्माऽऽ वाऽऽत्तस्मै माणो विश्वज्योतिर्य
प्येति सर्व ज्योतिर्यप्येत्येतत्सूर्यस्तेमधिपतिरिति सूर्यमेवास्या अधिपतिं करोति
सादयित्वा सुदवोऽमधिषदति तस्योक्तो बन्धुः ॥ २२ ॥ ता देता एव संयान्य
। एतदे देवा विश्वज्योतिर्भिरेवेष्टोक्तान्समपूरित्वाध्वानपुतश्चावाचस्तथैव
पुजमानो विश्वज्योतिर्भिरेवेष्टोक्तान्संयानीत्वाध्वानपुतश्चावाचः ॥ २३ ॥
तदुह चरकाध्वर्यवः । अग्न्या एव संयानीरित्युपदधाति न तथा कुर्यादत्युहैव रेच-
यन्त्येता उऽएव संयान्यः ॥ २४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [७. १] ॥

अथ लोकपूणादुपदधाति । असौ वाग्मादित्यो लोकपूणो वाग्मा
वाग्मापूणस्तमेवैतदादित्यमुपदधाति वाग्मा सर्वाम् चित्तिरुदधाति

सर्वमेवोपरिष्ठाद्वस्यया तन्वा प्रच्छादयति ॥ ८ ॥ द्वाभ्यां-द्वाभ्यां शताभ्याम् ।
 द्विषाग्रजमानो यजमानोऽग्निर्गवानग्निर्गवत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदमृतं
 रूपमुत्तमं दधाति पञ्च कृत्वः पञ्चचित्तिकोऽग्निः पञ्चर्तुवः संवत्सरः संवत्स-
 रोऽग्निर्गवानग्निर्गवत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदमृतं रूपमुत्तमं दधाति सह-
 स्रण सर्वं वै सहस्रं सर्वेऽग्रेवास्मिन्नेतदमृतं रूपमुत्तमं दधाति ॥ ९ ॥ परचाटुग्रे
 माह् त्रिष्टुप् । अपोत्तरतो दक्षिणाय पुरस्तात्प्रत्यङ्मध्य जघनेन परीत्य दक्षिणत
 उदह् त्रिष्टुप् दक्षिणावृत्तञ्चि देवप्राधानुपरीत्य पञ्चात्प्राह् त्रिष्टुप्स्तथो हास्यैतत्प्रा-
 गेव कर्म कृतं भवति ॥ १० ॥ सहस्रस्य प्रमासि । सहस्रस्य प्रतिमासि सहस्रस्यो-
 न्मासि साहस्रोऽसि सहस्राय त्वेति सर्वं वै सहस्रं सर्वमसि सर्वस्मै त्वेत्येतत् ॥ ११ ॥
 अथातश्चितिपुरीषाणामेव मीमांसेसा । अयमेव लोकः प्रथमा चितिः पशवः पु-
 रीषं यत्प्रथमां चितिं पुरीषेण प्रच्छादयतीं तन्लोकं पशुभिः प्रच्छादयति ॥ १२ ॥
 अन्तरिक्षमेव द्वितीया चितिः । वयांसे पुरीषं यद्वितीयां चितिं पुरीषेण प्र-
 च्छादयत्यन्तरिक्षं तद्वयोभिः प्रच्छादयति ॥ १३ ॥ द्यौरं व तृतीया चितिः । त-
 क्षत्राणि पुरीषं यत्तृतीयां चितिं पुरीषेण प्रच्छादयति दिवं तन्नुक्षत्रैः प्रच्छाद-
 यति ॥ १४ ॥ पद्म एव चतुर्थी चितिः । वृत्तिणाः पुरीषं यच्चतुर्थीं चितिं
 पुरीषेण प्रच्छादयति यत्र तद्वृत्तिणाभिः प्रच्छादयति ॥ १५ ॥ यजमान एव प-
 ञ्चमी चितिः । प्रजा पुरीषं यत्पञ्चमीं चितिं पुरीषेण प्रच्छादयति यजमानं तु-
 त्यज्या प्रच्छादयति ॥ १६ ॥ स्वर्ग एव लोकः षष्ठी चितिः । देवाः पुरीषं य-
 त्षष्ठीं चितिं पुरीषेण प्रच्छादयति स्वर्गं तन्लोकं देवैः प्रच्छादयति ॥ १७ ॥ अ-
 मृतमेव सप्तमी चितिः । तामुत्तमां उपदधात्वमृतं तदस्य सर्वस्योत्तमं दधाति तस्मा-
 दस्य सर्वस्यामृतमुत्तमं तस्मादेवा अमन्तर्हितास्तस्माद् तेऽमृता इत्यादिदेवतम् ॥ १८ ॥
 अयास्यात्प्रम् येवेयं प्रतिष्ठा यथायमवाक् प्राणस्तत्प्रथमा चितिर्मांसे पुरीषं
 यत्प्रथमां चितिं पुरीषेण प्रच्छादयत्येतस्य तदात्मनो मांसेः संछादयतीष्टका
 उपपायास्तीष्टका अस्थि तन्मांसेः संछादयति । नाधस्तात्संछादयति तस्मादि-
 ष्ट प्राणा अधस्तादसंछन्ना उपरिष्ठास्तु प्रच्छादयत्येतदस्य तदात्मन उपरिष्ठान्मांसे-
 सैः संछादयति तस्मादस्येतदात्मन उपरिष्ठान्मांसेः संछन्ने नावकाशे ॥ १९ ॥
 यदध्वं प्रतिष्ठायाऽअवाचीनं मध्याह्न । तद्वितीया चितिर्मांसे पुरीषं यद्वितीयां
 चितिं पुरीषेण प्रच्छादयत्येतदस्य तदात्मनो मांसेः संछादयतीष्टका उपपाया-

नयोऽमुं तदादित्यमेव लोकेषु दधाति तस्मादेव सर्वेषु परेषु
 व्यस्तपति ॥ १ ॥ यद्येव लोकम्पृष्ठापुनरुद्भाति । तत्र वै लोकम्पृष्ठा वि
 दतरा इष्टकाः तत्र तद्विज्ञप्तिरं दधाति तां सर्वामु चित्तिपूजयानि सर्व-
 तद्विज्ञि सत्रमक्षरं दधाति ॥ २ ॥ सर्वेष्वेव भवति । एकस्य तत्त्वमेकस्या-
 श्रयं करोत्यथ या द्वितीया मिथुनं तदर्धमु इतदात्मनो यमिधुनं यदा वै
 मिथुनेनाथ सर्वोऽथ कृत्स्नः कृत्स्नतायाऽप्येकं यजुषा वहीरिष्टका उपदधा-
 तत्र तद्विज्ञेणात्यादधाति सत्रं विशो वीर्यवत्तरं करोत्यथेतराः पृथङ्मान-
 र्भिरुपदधाति विशं तत्तत्रादयोऽथेतरां करोति पृथग्वाटिनीं नानाचितसम् ।
 ॥ सज्ज्वाऽअस्याथ सत्राणां प्रथमेऽउपदधाति । अमुं तदादित्यमेतस्यां दि-
 त्यथेतस्तस्मादतोऽनुपर्येत्यथेतस्तस्मादतोऽनुपर्येत्यथेतस्तस्मादतोऽनुपर्ये-
 तस्तस्मादतोऽनुपर्येति ॥ ४ ॥ स यद्येव प्रथमेऽउपदधाति । तदुच्ये-
 नूपदध्यात्सकृच्चैवासावादित्य इमांल्लोकान्पर्येत्य नातिप्रच्यवेतातिदृत्य पूर्वं
 चमेऽअनूपदधात्यमुं तदादित्यमिमांल्लोकानतिप्रच्यवावयति तस्मादसावादित्य
 ल्लोकानुसथ स्थितो दक्षिणावृत्तपुनः-पुनरनुपर्येति ॥ ५ ॥ लोकं पूण छि-
 णेति । लोकं च पूरय छिद्रं च पूरयेत्येतद्वथो सीद ध्रुवा स्वमित्यथो सी-
 धरा त्वं प्रतिष्ठितेत्येतद्विन्द्राग्नी स्वा वृहस्पतिरस्मिन्प्रोनावसीपदाग्नीन्द्रानं
 स्वा वृहस्पतिरचास्मिन्योनौ प्रत्यानिष्ठिपान्तिर्येतदनुपुषा वाग्वाऽअनुपुष्व
 मेन्द्र इन्द्रो लोकम्पृष्ठा न सादयत्यसन्नो ष्य मूर्दाहमाधिवदाति प्राणो
 मूर्ददोहाः प्राणेनैवैनमेतस्मन्तबोति संदधाति ॥ ६ ॥ तदाहुः । कथमेवा लोकं
 णायातयाम्नी भवतीत्यसौ वाऽआदित्यो लोकम्पृष्ठायातयामा वा एषोऽ
 वाग्वै लोकम्पृष्ठायातयाम्नु वै वाक् ॥ ७ ॥ स वै यजुष्मतीरुपधाय । लोक-
 णया प्रच्छादयत्यन्नं वै यजुष्मत्य इष्टका आत्मा लोकम्पृष्णान्नं तदात्मना प्रा-
 दधाति तस्मादन्नमात्मना परिहितमात्मैव भवति ॥ ८ ॥ स वाऽआत्मन्नेव ।
 यजुष्मतीरुपधायति न पक्षपुच्छेष्वात्मैस्तदन्नं दधाति यदु वाऽआत्मन्नुन्नं धीष्वे
 तदात्मानमवति तत्पक्षपुच्छान्यथ यत्पक्षपुच्छेषु नैव तदात्मानमवति न पक्षपु-
 च्छानि ॥ ९ ॥ उभयैर्यजुष्मतीरच लोकम्पृष्ठाश्चात्मन्नुपदधाति । तस्मादयमा-
 त्मा विष्णो वह्नितर-इव लोकम्पृष्ठा एव पक्षपुच्छेषु तस्मात्पक्षपुच्छानि
 त्वनीयाथसीबानुचीदच तिरश्चोश्चात्मन्नुपदधात्यस्थीनि वाऽइष्टकास्तस्मा-

अस्मिन् गुणधर्मैः गुणधर्मैः पुरीषऽनुपदधानि पुरीषेन गुणधर्मैः
 अस्मिन् उभयतो माधर्मैः गुणधर्मैः अस्मादधीऽदान्मन् उभयो माध
 नानकाशने ॥ २० ॥ अथपेव गुणाया चित्तिः । अर्धं गुणाद्वर्त
 अस्मिन्नुर्गो चित्तिर्गोषा एव पञ्चमी चित्तिः शिर एव षष्ठी चित्तिः मा
 चित्तिस्त्रायुतमापुपदधानि माणांमदस्य सर्वस्वोपपदधानि अस्मा
 माणा उच्यतेः पुरीषऽनुपदधानि माधर्मैः वै पुरीषे माधर्मैः गुणा
 चित्ति नोऽस्मिन्नुपदधानि अस्मादिमे माणा उच्यतेऽस्मिन्नुपदधानि ॥ २१ ॥
 ॥ ५ ॥ [७. ४.] चतुर्थः मपाठकः ॥ कण्ठिका संख्या ॥ १०६
 ॥ [५५.] ॥ अस्मिन्काण्डेकाण्डिकासंख्या ४१७ ॥ ॥
 अथन्दिनीये शतपथब्राह्मणे चित्तिनामाष्टमं काण्डं समाप्तम् ॥ ८ ॥

अथ नवमं काण्डम् ।

ओ३म् । अथातः शतरुद्रियं जुहोति । अत्रैव सर्वोऽग्निः संस्कृतः स एषोऽत्र रुद्रो
 देवता तस्मिन्देवा एतदमुतथै रूपमुत्तममदधुः स एषोऽत्र दीप्यमानोऽतिष्ठन्नमिच्छ-
 मानस्तस्मादेवा अविभयुर्यद्वै नोऽयं न हिथैस्याविति ॥ १ ॥ तेऽमुबन् । अन्नमस्मै सम्भ-
 राम तेनैनं शमयामेति तस्माऽएतदुन्नं समभरञ्छान्तदेवत्यं ते नैनमशमयंस्तद्य
 देतुं देवमेतेनाशमयंस्तस्माच्छान्तदेवत्यं शान्तदेवत्यं ह वै तच्छतरुद्रियमित्या-
 चक्षत परोऽक्षं परोऽक्षकामा हि देवास्तथैवास्मिन्नयमेतदमुतथै रूपमुत्तमं दधाति स
 एषोऽत्र दीप्यमानास्तपत्यन्नमिच्छमानस्तस्माऽएतदुन्नं सम्भरति शान्तदेवत्यं
 तेनैनं शमयति ॥ २ ॥ जर्तिलैर्जुहोति । जायतऽएष एतद्यच्चीयते स एष सर्व-
 स्माऽ अन्नाय जायतऽउभयम्बेतदुन्नं यज्जर्तिला यच्च ग्राम्यं यच्चारण्यं यद्वह-
 तिलास्तेन ग्राम्यं यद्वकुष्ठे पच्यन्ते तेनारण्यपुभयैर्नैवेनमेतदुन्नेन प्रीणाति ग्राम्येण-
 चारण्येन च ॥ ३ ॥ अर्कपर्णेन जुहोति । अन्नमर्कोऽन्नेनैवेनमेतत्प्रीणाति ॥ ४ ॥
 परिधिस्म जुहोति । अग्नय एते यत्परिधितस्तथो हास्येता अग्निमत्येवाहुतयो हु-
 ता भवन्ति ॥ ५ ॥ पुष्टैर्बतच्छतरुद्रियं जुहोति । मज्जापतेर्विस्तस्तादेवता उदक्कामंस्तमेक-
 एव देवो नाजहान्मन्युरेव सोऽस्मिन्नन्तर्विततो गतिष्ठस्तोऽरोदीक्षस्य यान्यभूणि प्रा-
 स्कन्दंस्तान्यस्मिन्नन्यौ मृत्यतिष्ठन्स एव शतशीर्षा रुद्रः समभवत्सहस्राक्षः शतेपुधि-
 रय या अन्या विप्रोऽपतंस्ता अतंख्याता सहस्राणीमाँछोऽक्राननुम्राविशंश्नयमुदि-
 तात्समभवंस्तस्माद्गुद्राः सोऽयं शतशीर्षा रुद्रः सहस्राक्षः शतेपुधिरुधिग्यधन्वा मतिहि-
 तार्पा भीषयमाणो गतिष्ठन्नमिच्छमानस्तस्मादेवा अविभयुः ॥ ६ ॥ ते मज्जापतिममुबन्
 अस्माद्वै बिभीमो यद्वै नोग्यं न हिथैस्याविति सोऽमयीदन्नमस्मै सम्भरत तेनैनं
 शमयतेति तस्माऽएतदुन्नं समभरञ्छतरुद्रियं तेनैनमशमयंस्तद्यदेतथै शतशीर्षाण-
 ँ रुद्रमेतेनाशमयंस्तस्माच्छतरुद्रियं शमनायथै शतशीर्षं रुद्रमनीयथै ह वै तच्छतरु-
 द्रियमित्याचक्षत परोऽक्षं परोऽक्षकामा हि देवास्तथैवास्माऽअयमेतदुन्नं सम्भरति

शरेत् ऊर्ध्वो रोहति तत्पदं तुस्योक्तो बन्धुः ॥ ४० ॥ यद्वेत् विष्कृत्वः
 तत्पदं रोहति । विहिं कृत् ऊर्ध्वो रोहति तत्रावत्कृत् ऊर्ध्वो रोहति तावत्कृत्
 मत्पदं रोहति ॥ ४१ ॥ अथ तद्वर्कपथं चात्वाले प्रास्यति । एतद्वाऽएनेनैतद्वा
 कर्म करोति तदेतद्वशान्तं तदेतत्तदुः करोति नेदिदमशान्तं कृधिदमितिप्रात्तत्रे-
 द्दिनसादिति तस्माच्चात्वाले यद्वेत् चात्वालेऽग्निरेव यच्चात्वाल्स्तथो हैनरेपोऽग्निः
 संदहत्यधातः सञ्चदेव ॥ ४२ ॥ तदाहुः । कथमस्यैतच्छ्रुतं तद्विषयं संवत्सर-
 ग्निमाप्नोति कथं संवत्सरेणाग्निना सम्पद्यतऽइति पप्रिथ्व ह वै त्रीणि च
 शतान्येतच्छ्रुतं तद्विषयं त्रिधं शतं पञ्चत्रिधं शतं यानि पप्रिथ्व त्रीणि च
 शतानि तावन्ति संवत्सरस्याहानि तत्संवत्सरस्याहान्यामोत्यथ यानि त्रिधं श-
 त्रिधं शन्मासस्य रात्रयस्तन्मासस्य रात्रीराप्नोति तदुभयानि संवत्सरस्याहो-
 रात्र्यामोत्यथ यानि पञ्चत्रिधं शतं त्रयोदशो मासः स आत्मा त्रिधं शदात्मा
 प्रतिष्ठा द्वे प्राणा द्वे शिर एव पञ्चत्रिधं शमेतावान्नै संवत्सर एवमु हास्यैतच्छ्र-
 तं तद्विषयं संवत्सरमाग्निमाप्नोत्येव संवत्सरेणाग्निना सम्पद्यतऽएतावत्प उ-
 वै शाण्डिलेऽग्नी मध्यतो यजुष्यस्य इष्टका उपधीयन्तेऽनुयो हैते पृथग्यदेत-
 इष्टका एवमु हास्येतेऽनुयः पृथगशतं तद्विषयेणाभिदत्ता भवन्ति ॥ ४३ ॥ तदाहुः ।
 कथमस्यैतच्छ्रुतं तद्विषयं महद्ब्रह्ममाप्नोति कथं महतोऽथेन सम्पद्यतऽइति यान्य-
 मूनि पञ्चविधं शतिर्ब्रह्मप्राप्तिर्वाप्नोतीतिः स पञ्चविधं आत्मा एव वाऽ
 आत्मा तदेव शिरस्तत्तत्पुच्छान्यथ वा अशीतयः सैवाशीतीनामाप्तिरशीति-
 भिर्हि महद्ब्रह्माख्यायतेऽथ ब्रह्मर्षीतिभ्यो यदेवाशो मरुत इत्यस्योर्ध्वं
 शीतिभ्य एतदस्य तदेवमु हास्यैतच्छ्रुतं तद्विषयं महद्ब्रह्ममाप्नोत्येव महतोऽथ
 सम्पद्यते ॥ ४४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ ॥

अर्पणमृतः परिपिबति । एतद्वाऽएने देवाः शतं तद्विषयेण शमयित्वाथेनमेतद्
 एवाशमयित्वाथेनमेतच्छ्रुतं तद्विषयेण शमयित्वाथेनमेतद् एव शमयति ॥ १ ॥
 अग्निः परिपिबति । ज्ञानिर्वाऽप्रापः सम्यक्त्वेनमेतद्विषयः पृथिविश्च
 सर्वत एवेनमेतच्छ्रुतं तद्विषयः विष्कृत्वः पृथिविश्च विष्कृत्वाग्निर्वाचानग्निर्वाचान्
 प्राप तावदेवेनमेतच्छ्रुतं तद्विषयः ॥ २ ॥ यदेवेन परिपिबति । इमे वै लोक एव
 अनुविधान् लोकानाहः परिव्रजति सम्यक्त्वेनान्तरात्तद्विषयः सर्वत एवेनमेतद्विषयः

रातरुद्रिपं तेनैतं शमयति ॥ ७ ॥ गयेधकासक्तुभिर्जुहोति । यत्र वै सा देव
 विश्वस्ताशयत्ततो गयेधकाः समभवन्त्स्वेनैव मेतद्वागेन स्वेन रुसेन प्रीणाति ॥ ८ ॥
 अर्कपर्णेन जुहोति । एतस्य वै देवस्याशयादर्कः समभवत्स्वेनैव मेतद्वागेन
 स्वेन रुसेन प्रीणाति ॥ ९ ॥ परिधित्मु जुहोति । लोमानि ये परिधितो न वै
 लांपसु विपं न किं च न दिनस्त्युत्तरार्धेऽग्नेरुदद् तिष्ठन्जुहोत्येतस्याथ ह दिग्दे-
 वस्य देवस्य युशः स्वायामेवैनमेतद्वाशि प्रीणाति स्वायां दिग्देवयजने ॥ १० ॥
 स वै जानुदध्ने मथमथ स्वाहाकरोति । अथ—इव वै तद्यज्जानुदध्नेमथ—इव
 तद्यदयं लोकस्तद्यऽयं लोकः रुद्राः प्राविशंस्तांस्तुत्प्रीणाति ॥ ११ ॥ अथ
 नाभिदध्ने । मध्यमिव वै तद्यच्चाभिदध्ने मध्यमिवान्नरिक्तलोकस्तद्येऽन्तरिक्षलां-
 कः रुद्राः प्राविशंस्तांस्तुत्प्रीणाति ॥ १२ ॥ अथ मुखदध्नेऽउपरीव वै तद्यन्मु-
 खदध्नेमुपरीव तद्यदसौ लोकस्तद्येऽयं लोकः रुद्राः प्राविशंस्तांस्तुत्प्रीणाति
 स्वाहाकारेणाञ्जं वै स्वाहाकारोऽञ्जैवैनानेतुत्प्रीणाति ॥ १३ ॥ नमस्ते रुद्र
 मन्थवऽइति । य एवास्मिन्त्सोऽन्तर्मन्युर्जिततोऽतिष्ठत्स्माऽएतन्नमस्करात्युतो
 तऽउपवे नमो बाहुभ्यामुत ते नून इतीष्टा च हि बाहुभ्यां च भीधयमौणोऽति-
 ष्टव ॥ १४ ॥ स एष सत्रं देवः । यः स शतशीर्षा समभवद्विश इमऽतरे ये
 विमुद्भ्यः समभवन्तुस्माऽएतस्मै क्षत्रायैता विश एतं पुरस्तादुद्धारमुदहरन्त्य
 एष मथमोऽनुवाकस्तेनैनमप्रीणंस्तथैवास्माऽअयमेतं पुरस्तादुद्धारमुदहरति तेनैव
 प्रीणाति तस्मादेष्ट एकदेवत्यो भवति रौद्र एतथ्येतेन प्रीणाति ॥ १५ ॥
 सुतुर्दशैतानि यजूंषि भवन्ति । त्रयोदश मासाः संवत्सरः प्रजापतिश्चतुर्दशः
 प्रजापतिराग्निर्यावानग्निर्यावित्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतद्वजेन प्रीणाति नमो नम
 इति यज्ञो वै नमो यज्ञेनैवैनमेतन्नमस्कारेण नमस्यति तस्मादु ह नायज्ञियं ब्रूयात्
 मस्त इति यथा हैनं ब्रूयात्तस्त इति तादृक्त्व ॥ १६ ॥ अथ द्वन्द्विभ्यो जुहो-
 ति । नमोऽमृष्यै चामृष्यै चेति तद्यथा वै ब्रूयादसौ त्वं च न एष च मा हिंतिष्ठ-
 मित्येषुमेतदाह नतराथ हि विदित आमन्त्रितो हिनुस्ति ॥ १७ ॥ नमो हिरण्यवाहवे ।
 सेनान्ये दिशां च पृतये नम इत्येष एव हिरण्यवाहुः सेनानीरेष दिशां पतिस्तथाकिं
 चात्रैकदेवत्यमेतमेव तेन प्रीणाति क्षत्रमेव तद्विद्व्यपिभागं करोति तस्माद्यद्विशस्त-
 स्मिन्क्षत्रियोऽपिभागोऽय या असंख्याता सहस्राणीमाँल्लोकाननुप्राविशन्नेतास्ता
 देवता प्राभ्य एतज्जुहोति ॥ १८ ॥ अथ जातेभ्यो जुहोति । एतानि ह जातान्येते रुद्रा

लोकात्मवर्तनः समस्तः पृथगेति दक्षिणावृत्तत्वात्सर्वलोकात्मवर्तनत्वमुक्तं पृथगेति
 ॥ १ ॥ अग्नीतिरिति ध्वनिः । अग्निरेव यज्ञाग्नीध्रो नो वाऽस्यारम्भान्धेति
 स्त्वद्विधेसायाऽस्यमनोऽप्युत्पन्नो ज्ञानः प्रप्रवर्तते निष्प्राप्तिरुपपत्त्याः प्र-
 वृत्तिरिति दक्षिणावृत्ताद्विधेयादि निष्प्राप्ताः प्रप्रवर्तते ॥ ४ ॥ अन्तर्मुख-
 पर्वते शिथिलतायाध्वनिः । अन्तर्मुखं वाऽप्यगोर्गर्भेतेषु धिया यज्ञागोऽदप्यगो-
 र्भ्यो वृत्तस्यातिभ्योऽस्यपि सुम्भूतं पुन इत्येतस्याद्वेतेनमूर्त्तस्मादपि सुम्भूतं पुन-
 स्तां न इत्यमूर्त्तं पञ्च मरुतः तथै रराणा इति मरुतो वै नृपदेवशतंऽमर्त्तं वृत्ति-
 निदधाति तद्वरमानि सृष्टं दद्याति तस्माद्विमानाणांऽप्यो स्थिरो वाऽमरसा स्यात्
 सुत्तिस्थऽप्येव तत्स्थिरं दद्याति पृथि नऽऽर्ग्यत्वप्रादये तदात्मन्मूर्त्तं पञ्च तथा
 द्वितीयं तथा तृतीयम् ॥ ५ ॥ निधायोदहरणं त्रिभिर्गुण्ययते । एतद्वाऽएनमेत-
 द्दृष्टीयं यदेनं समन्तं पृथगेति तस्माद्वेतेनान्तरित्वेनऽद्विधेसापै ॥ ६ ॥ पुन-
 विपण्ययते । एतद्वाऽएनमेतदन्तर्गतेन तत्तु पुनर्नृदात्मानमयोदरते जीवते तथा
 हानेनात्मना सर्वमायुरेति ॥ ७ ॥ त्रिभिर्गुण्ययते । त्रिभिर्कृतः पृथेति तस्यावृ-
 त्तः पृथेति तावत्कृत्यो विगुण्ययते ॥ ८ ॥ अथ तमरमानमुदहरणेऽवप्राप । एतां
 द्विशतं हरन्तेषां वै नैऋती दिग्दैनैश्चैत्यामेव तद्विशि शुचं दधाति ॥ ९ ॥ एतद्वा
 ऽएनं देवाः । शतरुद्विषेण चाद्विच शमयित्वायास्येतेन शुचं पाप्मानमपहन्ति ॥ १० ॥
 प्रायेणाग्निं हरति । इमे वै लोकाऽण्पाऽग्निरेभ्यस्तत्रोक्तेभ्यो वरिषां शुचं
 दधाति वरिष्यदीयं वै वेदिरस्यं तद्वरिषां शुचं दधाति ॥ ११ ॥ स वेदेर्दीक्षणा-
 याथ धोर्णा । माहृ तिष्ठन्दीक्षणा निरस्याति यं द्विषस्तु ते शुगृच्छति ॥ १२ ॥
 छेष्टि तमस्य शुगृच्छत्यमु ते शुगृच्छति ॥ १३ ॥ इदं प्रयाचं द्विषात्ततो ह तस्मिन् पुन-
 रस्त्यपि तन्नाद्रियेत स्वयंनिर्दिष्टो देव स यमेनविष्टो यदि न भिद्येत भेत्तवै मृषा-
 घदा देवं स भिद्येत ॥ १४ ॥ तथै शुगृच्छति यं द्वेष्ट्यमनीसमायन्त्यमतीक्षमेव तच्छुचं
 पाप्मानं जहति ॥ १५ ॥ प्रत्येत्येष्टका धेनूः कुरुते । एतद्वाऽएनं देवाः शतरुद्वि-
 षेण चाद्विच शमयित्वा शुचमस्य पाप्मानमपहृत्य प्रत्येत्येष्टका धेनूरकुर्वत तथै-
 वैनमयमेतच्छतरुद्विषेण चाद्विच शमयित्वा शुचमस्य पाप्मानमपहृत्य प्रत्येत्येष्ट-
 का धेनूः कुरुते ॥ १६ ॥ आसीनः कुर्वीतेत्यु हेतुऽयाहुः । आसीनो वै धेनु दौ-
 रभीति तिष्ठंस्तेव कुर्वीते वै लोकाः ण्पाऽग्निस्तिष्ठन्तीव वाऽऽग्ने लोका अयो

अनुमविशिष्येच—यथैते तदेवैनानेतत्प्रीणात्पथोऽप्यथैतानि रुद्राणां जातानि
 देवानां वै विधामनु मनुष्यास्तस्मादु हेमानि मनुष्याणां जातानि यथाजातमेवैनाने-
 नेतत्प्रीणाति ॥ १९ ॥ तेषां वाऽउभयतो नमस्कारा अन्ये । अन्यतरुतो नमस्कारा
 अन्येतेह ते योरुतरा अशान्तरा यऽउभयतो नमस्कारा उभयत एवैनानेतत्प्रीणेन
 नमस्कारेण शमयति ॥ २० ॥ स वाऽअशीत्यां च स्वाहाकरोति । प्रथमे चानु-
 वाके ऽपाशीत्यापुथाशीत्यां च यानि चोर्ध्वानि यजूंष्यव्यवतानेभ्योऽन्नमशीतयोऽ-
 न्नेतैवैनानेतत्प्रीणाति ॥ २१ ॥ अथैतानि यजूंष्ये जपति । नमो वः किरिके-
 भ्य इत्येतद्दास्य प्रतिज्ञाततमं धाम यथा मियो वा पुत्रो हृदयं वा तस्माद्यत्रैतस्मा-
 देवाच्छङ्केत तदेताभिर्व्यहृतिभिर्जुहुयादृष हैवैतस्य देवस्य मियं धाम गच्छति
 त्रयो हैनमैष देवो नृहिनस्ति ॥ २२ ॥ नमो वः किरिकेभ्य इति । एते हीदथ-
 स्रवै कृषन्ति देवानाथ हृदयेभ्य इत्यग्निर्वायुरादित्य एतानि ह तानि देवानाथ
 हृदयानि नमो विचिन्वत्केभ्य इत्येते हीदथ स्रवै विचिन्वन्ति नमो विक्षिण्यत्केभ्य
 इत्येते वै तं विक्षिण्यन्ति यं विक्षिप्तीयन्ति नम आनिर्हंतभ्य इत्येते होभ्यो लोके-
 भ्योऽनिर्हताः ॥ २३ ॥ अथोत्तराणि जपति । द्रापेऽअन्धसस्पतऽइत्येव वै द्रा-
 पिरेव वै तं द्रापयति यं दिद्रापयिषत्यन्धसस्पतश्चाति सोमस्य पतऽइत्येतद्दुरिद्र
 नील लोहितेति त्रामानि चास्पैतानि रूपाणि च नाम प्राग्मेवैनमेतत्प्रीणात्पामां
 प्रजानामेषां पशूनां प्रा भेर्मा रोह्यो च नः किं चनाममरिति प्रथेव यजुस्तथा
 बन्धुः ॥ २४ ॥ स एष क्षत्रं देवः । तस्माऽएतस्मै क्षत्रायैता विशोऽमुं पुरस्ता-
 दुद्धारमुदहरन्पोऽसौ प्रथमोऽनुवाकोऽथास्माऽएतपुपरिष्ठादुद्धारमुदहरंस्तैनमप्री-
 णंस्तथैवास्माऽअयमेतमुपरिष्ठादुद्धारमुदरति तेनैव प्रीणाति तस्मादप्येव एकदेवस्यो
 भवति इन्द्र एवैतथ्येवैतेन प्रीणाति ॥ २५ ॥ सप्तैतानि यजूंष्ये भवन्ति । स-
 मचितिकोऽग्निः सप्तर्षवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वावानग्निर्वावस्यस्य प्रात्रा
 तावतैवैनमेतदन्नेन प्रीणाति तान्युग्रयान्येकविंशतिः सम्पद्यन्ते द्वादश प्रासाः
 पञ्चर्तनक्षत्र इमे लोका अमावादित्य एकविंश एतामभिसम्पदम् ॥ २६ ॥
 अथावतान्नुहोति । एतद्वाऽएनान्देवा एतेनान्नेन प्रीत्याधेपामेतैरवतानैर्धनूथ-
 यवतन्वस्त्वर्धेवनानयमेतदेतान्नेन प्रीत्याधेपामेतैरवतानैर्धनूथयवतनोति न ह्यवत-
 तेन धनुषा कं चन्द्र हिनस्ति ॥ २७ ॥ तच्छे सहस्रपोऽनऽइति । एतद् परमं
 दूरं एतत्सहस्रपोऽनं तच्छेदेव परमं दूरं तच्छेदेवामेवदन्नुथयवतनोति ॥ २८ ॥ य-

तिष्ठन्त्रै त्रिर्यवत्तरः ॥ १४ ॥ उदह माह तिष्ठन् । पुरस्ताद्वाऽप्यग्रा प्रतीचीं
युजमानं धेनुरुपतिष्ठते दक्षिणतो वै प्रतीचीं धेनुं तिष्ठन्तीमुपसीदन्ति ॥ १५ ॥
स यत्राभ्यान्नाति । तदभिमुख्येतद्युजर्जनीया मेऽअग्नऽइष्टका धेनुवः सन्तिवृत्त्य-
ग्निर्हतासा धेनुकरणस्येष्टे तस्मादितावतीनां देवतानामग्निमेवामन्वयतऽष्टका च
दश चान्तश्च परार्धश्चेत्येष हावराध्वो भूमा यदेका च दश चाथ हैप परार्धो भूमा
यदन्तश्च परार्धश्चावार्धेतर्ध्वेना एतत्परार्धश्च परिगृह्य देवा धेनूरकुर्वत तथैवैना अय-
मेतद्दवार्धेतर्ध्वं परार्धेतर्ध्वं परिगृह्य धेनुः कुरुतेतस्मादपि नाद्रियेत वह्नीः कर्तुममुष
वाऽप्य एता यज्जना युज्जपा वह्नीः कुरुतेऽथ यत्संतनोति कामानेव तत्संतनोति
॥ १६ ॥ यदेवेष्टका धेनुः कुरुते । वाग्वाऽअयमग्निर्वाचा हि चितः स यदाहैका
च दश चान्तश्च परार्धश्चेति वाग्वाऽष्टका वाग्दश वागन्तो वाक्परार्धो वाचमेव
तदेवा धेनुमकुर्वत तथैवैतद्युजमानो वाचमेव धेनुं कुरुतेऽथ यत्संतनोति वाचमेव त-
त्संतनोत्येता मेऽअग्नऽइष्टका धेनुवः सन्त्वमुषामुष्मिँल्लोकगन्त्येतद्वाऽप्यग्रा अस्मिँ-
ल्लोके धेनुः कुरुतेऽथैना एतद्मुष्मिँल्लोके धेनुः कुरुते तथो हैनमेता वभ्रयोर्लोकायो-
र्भुज्जन्त्यस्मिँश्चामुष्मिँश्च ॥ १७ ॥ अतुव स्थेति । अतुवो वेता अतुवृथ इति स-
त्यवृथ इत्येतद्दृष्ट्वा स्थ अतुवृथ इत्यहोरात्राणि वाऽइष्टका अतुपु वाऽअहोरा-
त्राणि तिष्ठन्ति घृनश्चुतो मधुश्चुत इति तदना घृतरचुतश्च मधुश्चुतश्च कुरुते
॥ १८ ॥ विराजो नामेति । एतद्वै देवा एता इष्टका नामभिष्पाह्वयन्त यथा-य-
थैना एतदाचक्षते ता एनानभ्युषावर्तन्ताथ लोकम्पृणा एव पराच्यस्तस्थुर-
हितनाम्न्यो निमेषिहव्यस्ता विराजो नामाकुर्वत ता एनानभ्युषावर्तन्त त-
स्मादश दशेष्टका उपधाय लोकम्पृणयाभिपन्नयते तदेना विराजः कुरुते
दशाक्षरा हि विराद् कामदुषा अक्षीयमाणा इति तदेनाः कामदुषा अक्षी-
यमाणाः कुरुते ॥ १९ ॥ अथैनं विवर्पति । मण्डूकेनावकया वेतसशाख-
यैतद्वाऽप्येनं देवाः शतरुद्रियेण चाद्रिश्च शमयित्वा शुचमस्य पाप्मानमपहत्याथै-
नमेतद्भूय एवाशमयंस्तथैवैनमयमेतच्छतरुद्रियेण चाद्रिश्च शमयित्वा शुचमस्य
पाप्मानमपहत्याथैनमेतद्भूय एव शमयति सर्वतो विकर्पति सर्वेन एवैनमेतच्छमयति
॥ २० ॥ यदेवैनं विकर्पति । एतद्वै यत्रैतं प्राणा ऋषयोऽग्निं समस्कुर्वन्तम-
द्भिरवोक्षंता आपः समस्कन्दंस्ते मण्डूका अभवन् ॥ २१ ॥ ताः प्रजापतिमवृन्त ।
यद्वै नः कम्पद्वाक्कदगादिति सोऽअग्नीदेव न एतस्य वनस्पतिर्वेत्ति वेत्तु सं-

द्वेयाह सहरगोमनऽहति । अग्नयमिन्ः महयगोमनं नु येनस्मादिति नेत्यन्वत्पुनर्वा
 तपुदग्नीं नरोत्तमं तद्वैपाथ्यं सहरगोमनं धनूध्वयवनाति ॥ १९ ॥ अग्नस्त-
 वा सहराणि । अग्निमुन्मद्वत्पथोऽहति यथ-यत्र ते तद्वैपाथ्यं धनूध्वयवनाति
 ॥ २० ॥ इरीतानवनानान्तुरोनिद्रुमात्तरा विद्रादिशोभनर्दगृह्यो द्विगोऽग्निर्गु-
 माणाः प्राणाः अग्निर्गोवानाग्निर्गोवत्पथस्य मात्रा तावत्तैवैपाथ्यं धनूध्वयवनाति
 ॥ २१ ॥ अथ प्रत्यवरोहान्नुहोति । एतद्वाऽप्युदित्वाञ्जितोऽहानि न ऊर्ध्वो रोहति स
 त पुराह्वय इति इयमुं ये प्रतिष्ठाते देवा इमां प्रतिष्ठापयिष्यन्त्याप्येनयुतना
 इमां प्रतिष्ठापयिष्यन्ति ॥ २२ ॥ यदेव प्रत्याहोदति । एतद्वाऽ एनानेनृन्मील-
 न्वेति तत एतदात्मानमग्रेऽदरं गीयान्ते नृपो हन्तेनात्मना सर्वमापूरति ॥ २३ ॥
 यदेव प्रत्यवरोहति । एतद्वाऽप्युदित्वाञ्जितोऽहानि न ऊर्ध्वोऽग्निर्गोमाणाति तान्गुनरमुतोऽह-
 चः ॥ २४ ॥ नमोस्तु रुद्रेभ्यो ये दिवीति । तयेऽस्मिन्लोकं रुद्रास्तेभ्य एतन्म-
 स्करोति येषां वर्षामिषय इति ययुधं ह तेपामिषवो वर्षेण ह ते हिंसेतन्ति
 जिहिधंसिपन्ति ॥ २५ ॥ नमोस्तु रुद्रेभ्यो येऽन्तरिक्षाहति । तयेऽन्तरिक्षं
 रुद्रास्तेभ्य एतन्मस्करोति येषां वात इयव इति वातो ह तेपामिषवो वातेन
 ते हिंसेतन्ति ये जिहिधंसिपन्ति ॥ २६ ॥ नमोऽस्तु रुद्रेभ्यो ये पृथिव्यामि-
 तयेऽस्मिन्लोकं रुद्रास्तेभ्य एतन्मस्करोति येषामुग्रमिषय इत्युलङ्घं हतेपामिष-
 येन ह ते हिंसेतन्ति ये जिहिधंसिपन्ति ॥ २७ ॥ तेभ्यो दश प्राचीः ।
 दक्षिणा दश मतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्ध्वा इति दशाक्षराविद्रादिशोभनर्दश दि-
 दिशोऽग्निर्दश प्राणाः प्राणा अग्निर्गोवानाग्निर्गोवत्पथस्य मात्रा तावत्तैवै-
 तदुन्नेन प्रीणाति ॥ २८ ॥ यदेवाह दश—दशेति । दश वाऽमञ्जलेरह्यु-
 दिशि—दिश्येवैभ्य एतदञ्जलिं करोति तस्मादु हेतुञ्जीतोऽञ्जलिं करोति
 नेमाऽथ स्तिवति तेभ्य एव नमस्करोति ते नो मृडयान्तिवति तदप्यवास्मै मृडय-
 ये द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तमेपां जम्भे दध्म इति यमेव द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि
 जम्भे दधात्यमुं मेपां जम्भे दधापीति ह ब्रूयाद्यं द्विष्मा-
 तस्मिन् पुनरस्त्यपि तत्राद्रियेत स्वयंनिर्दिष्टो ह्येव स यमेव वि-
 ॥ २९ ॥ त्रिष्कृत्वः प्रत्यवरोहति । त्रिवृदग्निर्गोवानाग्निर्गोवत्पथस्य
 तावत्तैवैनानेतदुन्नेन प्रीणाति स्वाहाकारेणाञ्जं वै स्वाहाकारोऽनेनैवैनानेतत्प्र-

येन सोऽह वै तं वेनाम इत्यानयने परोऽन्तं परोऽन्तकामा हि देवा अप यन्मृ-
 पास्तुनः प्रमगादिति ता अवावा भवयन्मृपाका ह वै ता अवावा इत्यानयने सोऽन्-
 परोऽन्तकामा हि देवास्ता ईनाम्यस्य आपो यन्मृदृकोऽन्तका वेनामगादीनां-
 नमेत्यग्नीभिर्गच्छिः शमयति॥२३॥पुनरेनं विकर्षति । ज्ञानेनऽप्य एवमग्नीनेन
 एव तस्मादश्रयाय जायते सूर्योऽनन्तं यन्मृदृकोऽन्तका वेनामगात्ता यन्मृ-
 येना आपश्च युनस्यनयश्च सूर्योऽनन्तं यन्मृदृकोऽन्तका वेनामगात्ता यन्मृ-
 केन यन्मृत्ताप । यन्मृदृकोऽन्तका यन्मृत्तामनुजमीरनीयनयो यातृयामा हि सोऽन्-
 काभिर्वा तस्मादन्तका अशमनुजमीरनीयनमा यातृयाम्यो हि ता वेनमेन यु-
 स्तवीनां तस्मादेतसो युनस्यनीनामनुजमीरनीयनयो यातृयामा हि सः ॥ २४ ॥
 तानि यथेष्टे प्रवध्य । दक्षिणाधेनाभेऽन्तरेण परिधितः प्राग्मे विकर्षति समुद्रस्य
 त्यावकयाम्ने परिधयामाम पावकोऽयस्मभ्यथ शिवो भवेति समुद्रियाभित्तादि-
 शमयाम इत्येतत् ॥ २५ ॥ अथ जवनर्धितोदक । इदस्य त्वा जरायुष्माग्ने परि-
 यामसि पावकोऽयस्मभ्यथ शिवो भवेति यथै शीतस्य प्रशीतं तद्विप्रस्य जरायु-
 शीतस्य त्वा प्रशीतेन शमयाम इत्येतत् ॥ २६ ॥ शतमृ४=०० ॥ अधोत्तरार्धेन ग्राह ।
 उप जमन्नुप वेतमेज्यतर नदीप्राग् अग्ने पितृमशपमि मृदृकि तांभिर्ग्राहि से-
 नो यज्ञं पावकुरण्यथ शिवं कृषीति यथैव यन्मृत्तया युन्युः ॥ २७ ॥ अथ पूर्वा-
 धेन दक्षिणा । अगामिदं न्ययनथ समुद्रस्य निरेऽनम् अग्रांस्तेऽयस्मत्तपन्नु-
 हेतयः पावकोऽयस्मभ्यथ शिवो भवेति यथैव यन्मृत्तया युन्युरित्यग्रे विकर्षत्यग्रे-
 ति अथेत्यधेति तद्विज्ञातृत्वादि देवत्रा ॥ २८ ॥ आत्मानमग्ने विकर्षति । आ-
 त्मा क्षेत्राग्ने सम्भवतः सम्भवत्यथ दक्षिणं पक्षमथ पुच्छमद्योत्तरं तद्विज्ञातृत्वादि
 देवत्रा ॥ २९ ॥ अभ्यात्मं पक्षपुच्छानि विकर्षति । अभ्यात्ममेव तच्छ्रान्तिं धत्ते
 परस्तादवर्षपरस्तादेव तदवर्षाचीथे शान्तिं धत्तेऽग्ने पावक रोचिषेति दक्षिणं
 पक्षं स नः पावक दीदिव इति पुच्छं पावकया यथितयन्त्या कृपेत्युत्तरं पावकं
 पावकमिति यथै शिवं शान्तं तत्पावकं शमयत्येवैनमेतत् ॥ ३० ॥ सप्तभिर्विकर्षति ।
 सप्तचित्तिकोऽग्निः सप्तर्षयः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा
 तावत्तैवेनमेतद्विकर्षति तं वथं शमुत्करेन्यस्य ॥ ३१ ॥ अधैनथ सामभिः परिगायति ।
 अत्रैव सर्वोऽग्निः संस्कृतस्तस्मिन्देवा एतदमृतं रूपमुत्तममदधुस्तथैवास्मिन्नयमे-
 तदमृतं रूपमुत्तमं दधाति सामानि भवन्ति प्राणा वै सामान्यमृतमु वै प्राणा अ-

1. എഴുത്തുകാരൻ

मृतमेवास्मिन्नेतद्ब्रह्ममुत्तमं दधाति सर्वतः परिगायति सर्वत एवास्मिन्नेतद्ब्रह्म
 रूपमुत्तमं दधाति ॥ ३२ ॥ यद्वैतैतच्छ्रामाभिः परिगायति । एतच्छ्रै देवा अका-
 मयन्तान्स्थिकमिषममृतमात्मानं कुर्वीमहीति तेऽब्रुवन्नुप तज्जानीत येषममा-
 त्मानमनस्थिकममृतं कर्त्तव्यमहाऽऽति तेऽब्रुवन्श्चेतयध्वमिति त्रितिमिच्छन्तेति
 वाव तदब्रुवन्स्वदिच्छन् येषममात्मानमनस्थिकममृतं कर्त्तव्यमहाऽऽति ॥ ३३ ॥
 ते चेतयमानाः । एतानि श्रामान्यपरयंस्तरेण पर्यगायंस्तरेतमात्मानमन-
 स्थिकममृतमकुर्वन्त तथैतैतद्यजमानो यदेतच्छ्रामाभिः परिगायत्येतमेवै-
 तदात्मानमनस्थिकममृतं कुरुन् सर्वतः परिगायति सर्वत एवैतदेतममात्मानमनस्थ-
 कममृतं कुरुते त्रिष्टुगायति त्रिष्टुन्नावि वाऽऽमे लोका अथो त्रिष्टुन्वै श्रीयंयत्तरो हि-
 ङ्कृत्य गायति तत्र हि सर्वं कृत्स्नं श्राम भवति ॥ ३४ ॥ गायत्रं पुरस्ताद्वाप-
 ति । अग्निर्वै गायत्रमग्निमेवास्मैताच्छ्रितः करोत्यथो अग्निर एवास्मैतदन्नस्थिकममृतं
 करोति ॥ ३५ ॥ यथन्तरं वृत्तिणे पञ्चे । इयं वैरथन्तरमियमु वाऽएषां लोका-
 नाथ इततमोऽस्याथ हिमे सर्वे इमा रसंतप्ये इ वै तद्रथन्तरमित्याचक्षते परोऽ-
 क्षं परोऽक्षकामा हि देवा इमांश्चास्मैतद्वृत्तिणं पञ्चं करोत्यथो वृत्तिणमेवास्मैतत्प-
 क्षमनस्थिकममृतं करोति ॥ ३६ ॥ वृष्टदुचरे पञ्चे । यार्हि वृष्ट् यार्हि वृष्टिषा वि-
 मेवास्मैतदुचरं पञ्चं करोत्यथोऽवृत्तरमेवास्मैतत्पक्षमनस्थिकममृतं करोति ॥ ३७ ॥
 वामदेव्यमात्मान् । माणो वै वामदेव्यं वायुरु माणः सर्वेषामु वै देवानामात्मा पु-
 द्वापूर्वापुमेवास्मैतदात्मानं करोत्यथोऽमात्मानमेवास्मैतदन्नस्थिकममृतं करोति
 ॥ ३८ ॥ यज्ञायाज्ञियं पुच्छम् । चन्द्रमा वै यज्ञायाज्ञियं यो हि कुम्भ यज्ञः सन्निवृ-
 ष्यतेमेव तस्याहुतीनाथ रमोऽप्येति तद्यदेतं यज्ञो—यज्ञोऽप्येति तस्याच्चन्द्रमा
 यज्ञायाज्ञियं चन्द्रमसमेवास्मैतदपुच्छं करोत्यथो पुच्छमेवास्मैतदन्नस्थिकममृतं करोति
 ॥ ३९ ॥ अथ मन्त्रापनेर्हृदयं गायति । अर्भा वाऽद्यादित्यो हृदयं शनक्ष्ण एष
 रत्नक्ष्णथे हृदयं परिमण्डल एष परिमण्डलथे हृदयमात्मानायत्यात्मनि हृदयं
 निवृत्तिं निवृत्ते हि हृदयं वृत्तिणे निवृत्तेशो हि हृदयं त्रैदोष भादित्यमेवास्मैत-
 द्दृदयं करोत्यथो हृदयमेवास्मैतदन्नस्थिकममृतं करोति ॥ ४० ॥ मन्त्रामु च मन्त्रा-
 पतो च गायति । तद्यत्त्रामु गायते तत्रामु हृदयं दधात्यथ यत्त्रापतो गा-
 यति तदग्नौ हृदयं दधाति ॥ ४१ ॥ एते च गायति ।
 अथ वा अग्निः यज्ञाथ ; च यज्ञापतो

होता पश्चादहोऽन्वाह ब्रह्मा दक्षिणतोऽप्रतिरथं जपत्येष एव तृतीयो पद्मस्ततो
 राक्ता आशिषो नो जुपन्तामिति ततो नो वाक्ताश्चाशिषश्च जुपन्तामित्येतत्
 ॥ ११ ॥ सूर्यरश्मिर्हरिकेशः पुरस्तात् । सविता ज्योतिरुदयां अजस्रमित्यसौ
 वाऽद्यादित्य एषोऽग्निः स एष सूर्यरश्मिर्हरिकेशः पुरस्तात्सवितैतज्ज्योतिरुदयच्छ-
 यजस्रं तुस्य पूषा प्रसवे याति विद्यामिति पशवो वै पूषा तुऽएतस्य प्रसवे प्रेरते सम्पु-
 ष्यन्निष्ठा भुवनानि गोषा इत्येष याऽइदं सूर्यं सम्पश्यत्येष उग्रास्य सूर्यस्य
 भुवनस्य गोप्ता ॥ १२ ॥ तया अमुष्मादादित्यादर्चाच्यः पञ्चदिशः । ता एत-
 र्वा अमुराणामवृज्जताथो ता एवैतत्समारोहंता उग्रवैतद्यजमानो द्विपतो छा-
 तृव्यस्य वृद्धेऽथो ता एवैतत्पमारोहंताः एतद्वाऽएताभिर्देवा आठः संप्राप्तुवंस्त-
 थैवाभिरयमंतदातः सम्प्राप्नोति ॥ १३ ॥ अथाश्मानं पुरिनमुपदधाति । असौ
 वाऽद्यादित्योऽस्मा पृश्निनमुमेवैतदादित्यमुपदधाति पृश्निर्भवति रश्मिभिर्हि । म-
 एदलं पृश्निन तमन्तरेणाहवनीयं च गार्हपत्यं चोपदधात्ययं वै लोको गा-
 र्हपत्यो ग्रौराहवनीय एतं तदिमौ लोकावन्तरेण दधाति तस्मादेष्ट इमौ लो-
 कावन्तरेण तपति ॥ १४ ॥ आग्नीध्रवेत्तायाम् । अन्तरिक्षं वाऽआग्नी-
 ध्रमंतं तदन्तरिक्षे दधाति तस्मादेष्टोऽन्तरिक्षायतनो व्यध्वे—व्यध्वे षेष्ट इतः
 ॥ १५ ॥ स एष प्राणः । प्राणमेवैतदात्मन्धत्ते तदेतद्वायुरायुरेवैतदात्म-
 न्धत्ते तदेतद्वज्रमायुर्ह्येतदन्नमु वाऽआयुरक्षमा भवति स्थिरो वाऽअक्षमा स्थिरं तदा-
 युः क्रुते पृश्निर्भवति पृश्नीव ह्यन्नम् ॥ १६ ॥ स उपदधाति । विमान एष
 दिवो मध्यऽआस्तऽहति विमानो षेष्ट दिवो मध्यऽआस्तऽआपमिवाग्रादसी अ-
 न्तरिक्षमित्युद्यन्वाऽएष इमांलोकान्तापूरयति स विश्वाचीरभ्रिचष्टे घृताचीरिति ह्युच-
 यैतद्देवाश्चाहान्तरा पूर्वमपरं च केतुमित्यन्तरेण च लोकापुं चेत्येतद्वयो एतेतद्दे-
 तर्हि चीयते यथादः पूर्वमचीयतेति ॥ १७ ॥ उक्षा समुद्रोऽअरुणः सुपर्ण इति ।
 उक्षा षेष्ट समुद्रोऽरुणः सुपर्ण पूर्वस्य योनिं पितुराविशेति पूर्वस्य षेष्ट एतं
 योनिं पितुराविशति मध्ये दिवो निहितः पृश्निनरश्मेति मध्यं षेष्ट दिवो निहितः
 पृश्निनरश्मा त्रिक्रमे रजमस्यात्यन्ताग्निं विक्रममाणो वाऽएष एषां लोकानामन्ता-
 म्पाति ॥ १८ ॥ इत्यायमुपदधाति । द्विषाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावस्य
 प्राश्ना तावतैवैनमेवदुपदधाति त्रिषुभ्यां त्रेषुभो षेष्ट न सादयत्यसन्नो षेष्ट न मूद-
 दोहताधिवदति प्राणो वै मूददोहाः प्राण एष किं प्राणं प्राणं दध्यामिति तं नि-

न हृदयं दधानि ॥ ४२ ॥ शुा रेनुा अमृतेष्टकाः । शुा उतमा शुा दधाना
 य शुास्पोतुं दधानि शुादस्य शुांगानुमृत्तुं शुांगोऽप्यंगोतिष्ठ
 शुादस्य शुांगो ह शुांगुत्वाऽप्यंगोतिष्ठ ॥ ४३ ॥ माध्वम् ॥ २ ॥
 शुांगः [५१] ॥

उपवसतीति गन्मातृदितऽमादित्ये । शुाच शुिगृत्तने शुाचं विमृश्य
 हीतमाशयं शुकीते तत्र शुथ हिरण्यशकलान्मास्यत्पुष्यत्पुष्यं समासिकं य
 दाधि मधु गृहं पाशुं वा स्यात्पां पोरुषिन्वा तदुपरिष्टादभ्यर्चयेत् शुिदधानि ॥
 अथाग्निमारोहति । नमस्ते हरते शोचिने नमस्तेऽमस्त्यर्चिषऽस्त्येष
 ऽग्निः सस्रुतः स एषोऽप्र तस्माऽयन्तं युद्धिधेस्यायं शुिद्धिधेतिपेयु
 एष हिनस्ति हरसा र्वनधे शोचिषा वाधिषा वा हिनस्ति तपो र्वेनेमेष
 हिनस्तपन्यांस्तेऽमस्त्यपन्नु हेतुयः पावक्रोऽमस्त्यधे शिवो भवेति
 यजुस्तथा पुन्धुः ॥ २ ॥ आरुष्मातिधे स्वयमानृणां व्यापारयति । आ
 पञ्चगृहीतेन तस्योक्तो पुन्धुः ॥ ३ ॥ स्वयमानृणां व्यापारयति । प्राणः स
 तृणा प्राणे तदुक्तं दधानि ॥ ४ ॥ यदेव स्वयमानृणां व्यापारयति । उ
 दिह्वपाग्नेरथ यामयं पूर्वा व्यापारयत्यध्वरस्य माथ ह्वपाग्नेस्तुमेतद्व्यापा
 ॥ ५ ॥ परयंस्तत्र हिरण्यं व्यापारयति । प्रत्यक्षं वै तद्यत्परयति प्रत्य
 सोत्तरवेदिः प्रास्ता एवेह भवन्ति परोऽक्षं वै तद्यत्प्रास्ताः परोऽक्षमियमुत्त
 ॥ ६ ॥ स्वाहाकारेण तां व्यापारयति । प्रत्यक्षं वै तद्यत्स्वाहाकाः प्रत्यक्ष
 सोत्तरवेदिर्वेद्गारेणोप परोऽक्षं वै तद्यत्वेद्गारः परोऽक्षमियमुत्तरवेदिनायेनान्येन
 शुत्तरवेदिं व्यापारयन्ति पञ्चगृहीतेन पञ्चगृहीतेन शुत्तरवेदिं व्यापारयन्ति
 व्यतिहारं व्यतिहारं शुत्तरवेदिं व्यापारयन्ति ॥ ७ ॥ नृपदे वेदिति ।
 प्राणो वै नृपन्मनुष्या नरस्तथोऽयं मनुष्येषु प्राणोऽग्निस्तुमेतत्प्रीणात्यप्सुपदे
 वेदिति योऽस्वग्निस्तुमेतत्प्रीणाति र्वर्हिपदे वेदिति य ओपधिष्वग्निस्तुमेतत्प्री
 णाति वनसदे वेदिति यो वनस्पतिष्वग्निस्तुमेतत्प्रीणाति र्वर्हिदे वेदित्यग्रमग्निः
 र्वर्हिदिममेवैतदग्निं प्रीणाति ॥ ८ ॥ यद्वेदाह । नृपदे वेऽप्सुपदे वेदित्यस्यै
 वैतान्यग्नेर्नामानि तान्येतत्प्रीणाति तानि हविषा देवतां करोति यस्यै वै दे
 वतायै हविर्गृह्यते सा देवता न सा यस्यै न गृह्यतेऽथोऽप्येतानेवैतदग्नीनस्मिन्नग्नी

यथा न नश्येत् ॥ १९ ॥ अथोपायन्ति । इन्द्रं विद्वा अवीवृधन्ति तस्यो-
 न्धुर्देवहूर्यश्च आ च वक्षत्सुम्नहूर्यश्च आचवक्षदिति देवहूश्चैव यज्ञः सुम्नहूर्य-
 ग्निर्देवो देवां २ । आचवक्षदिति यक्षश्चैवाग्निर्देवो देवानां च व-
 येत् ॥ २१ ॥ वाजस्यमा प्रसवः । उद्ग्राभेणोदग्रभीत् अथा सप्रा-
 मे निग्राभेणाधरां ॥ २२ ॥ अकरोति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ २१ ॥
 अभं च निग्राभं च । ब्रह्म देवा अवीवृधन् अथा सप्राभानिन्द्राग्नी मे विष्-
 न्वस्यतामिति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ २२ ॥ तद्या अमुष्मादादिष्ण-
 रक्षतस्रो विशा । ता एतदेवा अमुराणामवृज्जताथो ता एवैतत्समारोहंस्त-
 वैतद्यजमानो द्विपतो आतृव्यस्य वृक्तेऽथो ता एवैतत्समारोहस्यथोऽप-
 ताभिर्देवा आतः सम्प्राप्नुवंस्तथैवाभिरयमेतदुतः सम्प्राप्नोति ॥ २३ ॥
 ग्निमारोहन्ति । क्रमध्वमग्निना नाकामिति स्वर्गो वै लोको नाकः क्रमध्व-
 म्नेनैतथ स्वर्गं लोकमित्येतदुख्यथ हस्तेषु विभ्रत इत्युख्यथ ह्येतत्सप्तथ
 सु विभ्रति दिवस्पृथ्व्यं स्वर्गत्वा मिथ्वा देवेभिराध्वमिति दिवस्पृथ्व्यं स्वं
 गत्वा मिथ्वा देवेभिराध्वमित्येतत् ॥ २४ ॥ प्राचीमनु प्रविशं प्रेहि विद्वा
 । प्राची वै दिग्गनेः स्वामनु प्रविशं प्रेहि विद्वानित्येतदग्नेरग्ने पुरोऽअ-
 वेहेत्यस्य स्वमग्नेरग्ने पुरोग्निर्भवेहेत्येतद्विद्वा आशा वीद्यानो विभाहीति
 आशा वीप्यमानो विभाहीत्येतदूर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्याशिषमा
 ॥ २५ ॥ पृथिव्या अहम् । उदन्तरिक्षमारुह्यन्तारिक्षाद्विष्मारुहमिति
 यथादद्याग्नीध्रीयमागच्छन्त्याग्नीध्रीयादाहवनीयं दिवो नाकस्य पृष्ठात्स्व-
 तिरगामहमिति दिवो नाकस्य पृष्ठात्स्वर्गं लोकमगामहमित्येतत् ॥ २६ ॥
 न्तो नापेन्नन्ते । आ द्याथ रोहन्ति रोदसी ऽति न हव तेऽपेक्षन्ते ।
 लोकं पुन्ति यज्ञं ये विष्णुतोधारथ सुविद्वाथसो वितेनिरऽत्येषु ए-
 विष्णुतोधार एतत् एव सुविद्वाथसो यत्सु वितन्वते ॥ २७ ॥ अग्ने
 प्रथमो देवतायामिति । इमेतदग्निमाह त्वमेपां प्रेहि प्रथमो देवतायामिति
 दीयानामुत मृतरानामित्युपगेषाथ हेतदेवमनुष्याणां चक्षुरियक्षमाणा भू-
 यः सज्जोषा इति यजमाना भृगुभिः सज्जोषा इत्येतत्स्वर्गं यजमानाः स्वर्गा-
 र्हन्ते लोकं यन्तु यजमानाः स्वस्त्येतत् ॥ २८ ॥ तद्या अमुष्मिन्लोके
 व दिशः । ता एतदेवा अमुराणामवृज्जताथो ता एवैतत्समारोहंस्त-

मग्राहं दधाति ॥ ९ ॥ पुञ्चैता आहुतीर्ब्रह्मोति । पुञ्चाचितिकोऽग्निः पुञ्च-
 त्वः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तैर्वैनमेतदक्षेन
 पोषाति ॥ १० ॥ अथैनं समुत्तति । दध्ना मधुना घृतेन जायतऽएष एत-
 ण्धीयते स एष सर्वस्माऽश्वाय जायते सर्वम्भेतदन्नं यद्वाधि मधु घृतं सर्वेणै-
 न मेत दक्षेन पोषाति सर्वतः समुत्तति सर्वत एवैन मेतत्सर्वेणान्नेन पोषा-
 ते ॥ ११ ॥ एष्टेवैनं समुत्तति । अत्रैष सर्वोऽग्निः संस्कृतस्तस्मिन्देवा एतद्
 मुत्तममदधुस्तथैवास्मिन्नयमेतद्दधुमुत्तमं दधात्युष्टं वै रूपमेतद्दधु परमन्नं यद्वाधि मधु
 तं तद्यदेव परमं रूपं तदस्मिन्नेतद्दधुमुत्तमं दधाति सर्वतः समुत्तत्यपि वाद्येन परि-
 धृतः सर्वत एवास्मिन्नेतद्दधुमुत्तमं दधाति दर्भस्ते हि शुद्धा मेध्या अग्रैरग्रं हि
 देवानाम् ॥ १२ ॥ एष्टेवैनं समुत्तति । एतद्देवैर्ब्रह्मं प्राणा अपयोऽग्नेऽग्निं
 समस्कुर्वन्तुदस्मिन्नदोऽमुं पुरस्ताद्भागमकुर्वतादः सन्नूरन्नीयमधास्मिन्नेतं संचितऽ-
 उपरिष्टाद्भागमकुर्वत तद्यत्समुत्तति यऽएवास्मिन्स्ते प्राणा अपयः संचितऽउपरि-
 ष्ठाद्भागमकुर्वत तानेवैतन्प्रीणाति दध्ना मधुना घृतेन तस्योक्ता वन्धुः ॥ १३ ॥
 ये देवा देवानाम् । यज्ञिषा यज्ञियानामिति देवा ह्येते देवानां यज्ञिषा उ यज्ञिया-
 नां संवत्सरीणमुप भागमासतऽइति संवत्सरीणं ह्येतत्सत्त्वं भागमुपासतेऽहु-
 तादो इविषो यज्ञेऽस्मिन्स्मित्यहुतादो हि प्राणाः स्युं पिबन्तु मधुनो घृतस्येति
 स्युमस्य पिबन्तु मधुनश्च घृतस्य चेत्येतत् ॥ १४ ॥ ये देवा देवेषु । अथि देव-
 त्वमायन्निति देवा ह्येते देवेष्वपि देवत्वमायन्त्ये यज्ञणः पुरएतारोऽस्मर्येत्ययम-
 ग्निर्यज्ञ तस्यैते पुरएतारो येभ्यो नऽश्नते एवते धाम किं चनेति न हि प्राणेष्व-
 ष्मते एवते धाम किं चन न ते दिवो न पृथिव्या अपि स्तुष्विति नैव ते दिवि न
 पृथिव्या यदेव प्राणभृच्छस्मिस्तऽइत्येतत् ॥ १५ ॥ द्वाभ्यां समुत्तति । विषा-
 यजमानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तैर्वैनमेतत्समुत्तति ॥ १६ ॥
 अथ प्रत्यवरोहति । प्राणश्चापानदा इति सर्वे हे प्राणा योग्यमग्निश्चितः स
 यदेतामन्त्रात्मनः परिदां न वदेतात्र हेवास्येष प्राणान्दृञ्जीताय यदेतामन्त्रात्मनः
 परिदां वदेत तथो हास्येष प्राणास्त एष्टे प्राणश्चापानदा वानदा वर्चोदा वार-
 वोदा इत्येतद्वा मेऽस्योन्त्येवैतदाहान्यांस्तेऽस्मर्युत्तपन्तु हेऽयः पावकोऽस्मर्यभ्यां शिवो
 भवेति एवैव यनुस्तथा वन्धुः ॥ १७ ॥ प्रत्येत्य प्रत्योपमर्ह्यां प्रचरति । प्र-
 त्योपमर्ह्यां प्रचर्यायास्मै व्रतं वार्यव्रतं वा प्रयच्छत्यथ प्रत्योपमर्ह्यामुप प्र-

ऽपवैतद्युजमानो द्विषतो घ्रातृव्यस्य वृद्धक्तेऽयो ता एवैतत्समारोह्यथोऽपतद्वा
 ऽपताभिर्देवा आतः सम्प्राप्नुवंस्तुथैवाभिरयमेतदातः सम्प्राप्नोति ॥ २६ ॥
 अथैनमभिजुहोति । एतद्वाऽएनं देवा ईयिवाथ समुपरिष्ठादन्नेनाप्रीणन्नेतया-
 हुत्या तथैवैनमयमेतदीपिवाथसमुपरिष्ठादन्नेन प्रीणात्येतयाहुत्या कृष्णयै
 शुक्लवत्सायै पयसा रात्रिर्वै कृष्णा शुक्लवत्सा तस्या असावादित्यो
 घत्सः स्वेनैवैनमेतद्वागेन स्वेन रुसेन प्रीणात्युपरि धार्यमाण उपरि हि स यमेतस्मी-
 णाति वोहनेन वोहनेन हि पयः प्रदीयते ॥ २७ ॥ यद्वैनमभिजुहोति । शिर
 एतद्यज्ञस्य यदग्निः प्राणः पयः शीर्षस्तत्प्राणं दधाति यथा स्वयमातृष्णामभिप्र-
 क्षरेदेवमभिजुहुगात्प्राणः स्वयमातृष्णा रस एष शिरश्च तत्प्राणं च रुसेन संतनोति
 संदधाति नक्तोपासा समनसा विरूपेऽऽति तस्योक्तो बन्धुः ॥ २८ ॥ अग्ने स-
 हस्राक्षेति । हिरण्यशकलैर्वाऽएष सहस्राक्षः शतमूर्धञ्जिति यददः शतशीर्षा रुद्रो-
 ऽसृज्यत शतं ते प्राणाः सहस्रं व्याना इति शतथैवैव तस्य प्राणाः सहस्रं व्याना
 यः शतशीर्षा त्वथ साहस्रस्य राय ईशिपऽ इति स्वथ सर्वस्यै रय्याऽईशिपऽऽ-
 त्येतत्तस्मै ते विधेम वाजाय स्वाहेत्येष वै वाजस्तमेतस्मीणाति ॥ २९ ॥ द्वाभ्या-
 मभिजुहोति । द्विपाद्युजमानो युजमानोऽग्निर्यावानग्निर्योवत्पस्य मात्रा तावतैवैन-
 मेतदभिजुहोति ॥ ३० ॥ अथैनं निदधाति । सुपर्णोऽसि गह्वरान्तित्येतद्वाऽएनम-
 दो विकृत्या सुपर्णं गह्वरान्तं विकरोति तथ सुपर्णं गह्वरान्तं चिनोति तथ सु-
 पर्णं गह्वरान्तं कृत्वान्ततो निदधाति पृष्ठे पृथिव्याः सीद भ्रासान्तरिक्षमापृण
 ष्योतिषा दिवमुत्तमान तेजसा दिश उदधेऽहेत्येवथ क्षेप एतत्सर्वं करोति ॥ ३१ ॥
 आजुह्वानः सुप्रतीकः पुःस्तादिति । आजुह्वानो नः सुप्रतीकः पुःस्तादित्येतद्वाग्ने-
 त्वं योनिमासीद साधुयेत्येष वाऽअस्य स्वो योनिस्तथ साध्वासीद्वेत्येतदस्मिन्त-
 ष्ठस्येऽअधुत्तरस्मिन्ति धीर्वाऽउत्तरथ सधुस्थं विश्वे देवा युजमानश्च सीदतेति
 तद्विश्वेदेवैः सह युजमानथ सादयति द्वाभ्यां निदधाति तस्योक्तो बन्धुर्वपद्गारेण
 तस्योपरि बन्धुः ॥ ३२ ॥ अथास्मिन्तस्मिन् आदधाति । एतद्वाऽएनं देवा ईयि-
 वाथसमुपरिष्ठादन्नेनाप्रीणन्तस्मिद्भिरचाहुतिभिश्च तथैवैनमयमेतदीपिवाथ समु-
 परिष्ठादन्नेन प्रीणाति सप्तिद्विज्वाहुतिभिश्च ॥ ३३ ॥ स वै शमीमयी मयमासा-
 दधाति । एतद्वाऽएष एतस्याणाहुत्याथ हुतायां प्रादीप्यतोदज्वलत्तस्मादेवा अ-
 बिभुर्यद्वै नोऽयं न हिथस्यादिति तऽएतां शमीमपरयंस्तथैनमशमयंस्तद्यदेतथ

वर्षमुत्सादयत्याप्त

पति-

प्यन्दऽउत्सादयेत् । ततो वाऽएष शुशुचानो भवति तं यदस्यामुत्सादये-
दिमामस्य शुशुच्छेद्यदमुत्सादयेत्तपोऽस्य शुशुच्छेद्य यत्परिप्यन्दऽउत्सादयति
तथो ह नैवापो दिनस्ति नेमां यदहाप्सु न प्रास्थति तेनापो न हिनस्त्यपि
यत्समन्तमापः परियन्ति शान्तिर्वाऽआपस्तेनोऽङ्गमां न हिनस्ति तस्मात्परिप्यन्द-
ऽउत्सादयेत् ॥ १९ ॥ अग्नौ त्वेवोत्सादयेत् । इमे वै लोका एषोऽग्निरापः परि-
धितस्तं यदग्नाऽउत्सादयति त्वेवैनं परिप्यन्दऽउत्सादयति ॥ २० ॥ यद्वेवान्ना-
ऽउत्सादयति इमे वै लोका एषोऽग्निरग्निर्वायुरादित्यस्तदेते प्रवर्ग्याः स यदन्यत्रा-
ग्नेरुत्सादयेदनास्तद्वेवान्वाहिर्धैभ्यो लोकेभ्यो दध्यादय यदग्नाऽउत्सादयत्येताते
नैतद्वेवानेषु लोकेषु दधाति ॥ २१ ॥ यद्वेवान्नाऽउत्सादयति । शिर एतयद्वस्य
यत्प्रवर्ग्य आत्मायमग्निश्चितः स यदन्यत्राग्नेरुत्सादयेद्वह्निर्धास्माच्छिरो दध्यादय
यदग्नाऽउत्सादयत्यात्मानमेवास्यैतत्संस्कृत्य शिरः प्रतिदधाति ॥ २२ ॥ स्वयमा-
तृण्या सृष्टस्पर्ष्टं प्रथमं प्रवर्ग्यमुत्सादयति । प्राणः स्वयमातृण्या शिरः प्रवर्ग्य आ-
त्मायमग्निरिचतः शिरश्च तदात्मानं च प्राणेन संतनोति संदधात्युत्साद्य प्रवर्ग्य
यथा तस्योत्सादनम् ॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [२. १.] प्रथमः प्रपाठकः ॥
कण्डिका संख्या ११० ॥

प्रत्येत्याग्निं प्रहरिष्यन् । आहुतीश्च जुहोति समिधश्चादधात्येतद्वाऽएनं वेव
एष्यन्तं पुरस्तादग्नेनाग्नीणन्नाहुतिभिश्च समिद्धिश्च तथैवेनमयमेतदप्यन्तं पुरस्ता-
दग्नेन प्रीणात्प्राहुतिभिश्च समिद्धिश्च स वै पञ्चगृहीतं गृहीते तस्योक्तो वृन्धुः ॥ १ ॥
अथ षोडशगृहीतं गृहीते । षोडशकलः प्रजापतिः प्रजापतिरग्निरात्मुसंमितेनैवेन
मेतदग्नेन प्रीणाति यद् वाऽआत्मुसंमितमन्नं तदवति तन्न हिनस्ति यद्भूयो हि
नस्ति तद्यत्कुर्यादो न तदवति समान्याऽसुचि गृहीते समानो हि स यमेतत्प्री-
णाति वैश्वकर्माभ्यां जुहोति विश्वकर्मायमग्निस्तमेवैतत्प्रीणाति तिस्र आहुतीर्जु-
होति त्रिवृद्ग्निर्यवानग्निर्यावत्यस्य प्रात्रा तावतेवेनमेतदग्नेन प्रीणाति ॥ २ ॥
अथ समिध आदधाति । यथा तर्पयित्वा परिवेषिष्याताहक्तद्वौदुम्बर्यो भवन्त्यूर-
रुम उदुम्बर ऊर्जुर्वनमेतदुसेन प्रीणात्प्राहुती भवन्त्येतद्दे वनस्पतीनामनार्त जी-
वदार्द्र तपदेव वनस्पतीनामनार्त जीवं तेन मेऽधीणाति घृते न्युक्ता भवन्त्यग्ने

याय यथा न नश्येत् ॥ १९ ॥ अयोषायन्ति । इन्द्रं विद्वान् अवीवृधन्ति तस्यो-
 क्तो बन्धुर्देवहूर्यश्च आ च वक्षस्तमुष्मन्हूर्यश्च आचवक्षसि देवहूश्चैव यज्ञः सुम्नरश्च
 यज्ञदग्निर्देवो देवा २ । आचवक्षसि यज्ञश्चैवाग्निर्देवो देवाना च व-
 त्वित्येतत् ॥ २१ ॥ वाजस्यमा प्रसवः । चव्याभेणोदग्रभीत् अथा सप-
 त्तिन्द्रो मे निग्राभेणाधरा ॥ २२ ॥ अकस्मिन् यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ २१ ॥
 उदग्राभं च निग्राभं च । ब्रह्म देवा अवीवृधन् अथा सपद्मानिन्द्राग्नी मे वि-
 चीनान्वयस्यतामिति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ २२ ॥ तथा अमुष्मादादि-
 ब्रह्मर्षारक्षतसो विशः । ता एतद्देवा अमुराणामवृज्जताथो ता एवैतत्समारोहंस्त-
 उदएवैतद्यजमानो द्विषतो भ्रातृव्यस्य वृक्तेऽथो ता एवैतत्समारोहस्यथोऽए-
 द्वा एताभिर्देवा आतः सम्प्राप्नुवंस्तथैवाभिरयमेतद्वातः सम्प्राप्नोति ॥ २३ ॥
 अथाग्निमारोहन्ति । कृमध्वमग्निना नाकामिति स्वर्गो वै लोको नाकः कृमध्व-
 नेनाग्निनैतत् स्वर्गं लोकमित्येतदुरुयत् हस्तेषु विभ्रत इत्युरुयत् अतएत-
 हस्तेषु विभ्रति दिवस्पृष्टत्वं स्वर्गत्वा मिथ्या देवेभिराध्वमिति दिवस्पृष्टत्वं स-
 लोकं गत्वा मिथ्या देवेभिराध्वमित्येतत् ॥ २४ ॥ प्राचीमनु प्रदिशं मेहि दिव-
 निति । प्राची वै दिग्गनेः स्वामनु प्रदिशं मेहि विद्वानित्येतदग्नेरग्ने पुरोऽ-
 ग्निर्भवेहेत्यस्य स्वमन्तरग्ने पुरोऽग्निर्भवेहेत्येतद्विश्वा आशा वीद्यानो विभाही
 सर्वा आशा वीष्यमानो विभाहीत्येतदूर्ध्वं नो मेहि द्विपदे चतुष्पदऽइत्याशिष-
 शास्ते ॥ २५ ॥ पृथिव्या अहम् । उदन्तरिक्षमाहमन्तरिक्षाद्विषमाहमि-
 गार्हपत्यादध्याग्नीध्रीयमाणच्छन्त्याग्नीध्रीयमादाहवनीयं दिवो नाकस्य पृष्ठत-
 उयोर्निरगामहमिति दिवो नाकस्य पृष्ठतस्वर्गं लोकमगामहमित्येतत् ॥ २६ ॥
 स्वर्गन्तो नापेक्षन्ते । आ यात् रोहन्ति रोदसी ऽति न हव तेऽपेक्षन्ते
 स्वर्गं लोकं गन्ति यद् ये विद्यतोषारत् सुविद्वात्सो वितेनिरऽइत्येष-
 यमो विरुनोषार एतऽएव मुनिद्वात्सो यऽएतं वितन्वते ॥ २७ ॥ इ-
 मेहि प्रथमो देवतायामिति । इमेतदाग्निमाह स्वमेपां मेहि प्रथमो देवयतामि-
 चक्षुर्देवानामुव मर्त्यानामित्युपेपात् हेतदेवमनुष्याणां चक्षुरियक्षमाणा-
 गुभिः सजोषा इति यजमाना भृगुभिः सजोषा इत्येतत्स्वर्गं यजमानाः स्व-
 ति स्वर्गं लोकं गन्तु यजमानाः स्वस्त्येतत् ॥ २८ ॥ तथा अमुष्मिन्
 पृष्ठं दिशः । ता एतद्देवा अमुराणामवृज्जताथो ता एवैतत्समारोहंस्त-

वै घृतं स्वेनैवेनमेतदग्नेन स्वेन रसेन प्रीणाति सर्वांश्च शक्तिं वसन्ति तत्र हि
 ता रसेन सम्पद्यन्ते तिस्रः समिध आदधाति त्रिवृद्ग्निर्यावानग्निर्वावत्यस्य
 मात्रा तावतैवेनमेतदग्नेन प्रीणाति ॥ १ ॥ यद्वेवेता आहुतीर्जुहोति । एतस्मात्पुन-
 न्तं देवा एष्यन्तं पुरस्तादग्नेन संस्कुर्वन्नेताभिराहुतिभिस्तयैवेनमयमेतदेव
 पुरस्तादग्नेन संस्करोत्येताभिराहुतिभिः ॥ ४ ॥ स वै पञ्चगृहीतं गृह्णीते ।
 पञ्चधाविहितो वाऽग्नयं शीर्षेन्माणो मनो वाक् प्राणरक्षः श्रोत्रमेतमेवा-
 स्मिन्नेतत्पञ्चधाविहितं शीर्षेन्माणं दधात्यग्निस्तिग्मेन शोचिषंति तिग्मवत्या
 शिर एवास्मैतया संधरयति तिग्मतायै ॥ ५ ॥ अथ पौदशगृहीतं गृह्णीते । अष्टौ
 प्राणा अष्टावृक्षान्येतामभि सम्पद्यं समाप्यां स्तुतिं गृह्णीते समाने ह्येवात्पञ्चानि
 च प्राणारच भवन्ति ज्ञाना जुहोत्यङ्गेभ्यश्च तत्प्राणेष्वङ्गं विधृतिं करोति
 वैश्वकर्मणाभ्यां जुहोति विश्वकर्मायमग्निस्तमेवैतत्संस्करोति तिस्र आहुतीर्जुहोति
 त्रिवृद्ग्निर्यावानग्निर्वावत्यस्य मात्रा तावतैवेनमेतदग्नेन संस्करोति सप्तदशभिर्भ-
 ग्भिः सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतिरग्निर्वावानग्निर्वावत्यस्य मात्रा तावतैवेनमेत-
 त्संस्करोत्येकविंशतिगृहीतेन द्वादश मासाः पञ्चर्तुवस्त्रय इमे लाका अमा-
 वादित्य एकविंश एतामभिसम्पद्य ॥ ६ ॥ यद्वेवेताः समिध आदधाति ।
 एतस्मात्पुन देवाः सर्वे कृत्स्नं संस्कृत्याप्येनमेतन्नाग्नेनाप्रीणात्येताभिः समिद्रिस्त-
 यैवेनमयमेतत्सर्वं कृत्स्नं संस्कृत्याप्येनमेतन्नाग्नेन प्रीणात्येताभिः समिद्रिस्तौदुम्ब-
 र्यो भवन्त्याहुः पृते न्युत्ता सर्वांश्च शक्तिं वसन्ति तस्योक्तो बभूवदेनमुत्तरां नये-
 न्नेषं प्रतरां नय स्य कुर्षो घृहं हविरिति पृथा यजुस्तथा बभूवस्तिस्रः समिध
 आदधाति त्रिवृद्ग्निर्यावानग्निर्वावत्यस्य मात्रा तावतैवेनमेतदग्नेन प्री-
 णाति तिस्र आहुतीर्जुहोति तत्पद् तस्योक्तो बभूवः ॥ ७ ॥ प्राणरक्ष
 ॥ १ ॥ [२. २.] ॥

अथातः सम्प्रेष्यति । उच्यतेऽध्वर्युपचोपयमनोऽस्मन्ने वेद्विषयाणां अनुवृत्त-
 न्नादिकस्त्वप्यनुदेहि ब्रह्मध्वरिणं जनेति ॥ १ ॥ एतस्मै देवानुपयैष्यतः । एतं प-
 ण्च तथैस्सुमानान्दक्षिणतोऽसुरा रुचांश्च नाष्टा भजियांश्चान्नपदपथे नय-
 ण्च तथैस्त्वप्युच्यते ॥ २ ॥ ते देवा इन्द्रस्युच्यन्ते । त्वं वै नः धेरो वृजिषो वीर्यव-
 चसोऽसि त्वमिषानि रुचांश्चैव शिवतस्येति तस्य वै मे ब्रह्म द्वितीयमस्ति त-

उजायस्त्रेयेतदृष्टेनेति रेतो वै घृतं रेन प्रैतदेषु लोकेषु दधाति स्वाहेति यज्ञो वै
 वाहाकारो यज्ञिपमैतदिदं स कृत्स्नं करोति ॥ ४४ ॥ सप्त सप्तेति । सप्तचितिको-
 ऽग्निः सप्तर्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्पस्य मात्रा तावतै-
 रमेतत्प्राणाति' तिस्र आहुतीर्जुहोति त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्पस्य मात्रा तावतै-
 रनिमेतदुभेन प्रीणाति तिस्रः समिध आदधाति तत्पद तस्योक्तो घन्धुः ॥ ४५ ॥
 तेष्वन्तसमिध आदधाति । अस्त्रीणि वै समिधस्त्रिंशन्तां वाऽअस्थीन्प्राणीनि आ-
 तीर्जुहोति माथ्समानि वाऽआहुतय आसतऽश्च वै माथ्सान्यन्तराः समिधो भू-
 ण्ति बाष्पा आहुतयोऽन्तराणि ह्यस्थीनि बाष्पानि माथ्समानि ॥ ४६ ॥ अथातः
 तन्मदेव । पद पुरस्ता उजुहोति पदुपरिष्ठात्पद्मभिरारमनः पृश्नेर्यन्ति द्वाभ्यामरमानं पू-
 श्नेमुपदधाति चतुर्भिराग्नेर्यन्ति पञ्चभिरग्निमारोहन्ति तदेकां न त्रिंशत्वाहुति-
 च त्रिंशत्तमी द्वाभ्यामग्निं निदधाति तद्द्वान्त्रिंशद्द्व्यात्रंशद्दत्तरानुष्टुप्पेपानु-
 र ॥ ४७ ॥ तद्या अयुस्त्रिस्रोऽनुष्टुभः । गार्हपत्ये सम्राट् पन्ति तासामेतामवैका-
 हरन्ति तद्यदेतामवाहरन्त्यत्रैष सर्वोऽग्निः संस्कृतः स एषोऽत्र तस्मै नालमा-
 णि यज्ञमास्त्व ॥ ४८ ॥ सोऽग्निपयवीर । त्वयाज्ञपदा गीति तथेति तस्माद्यदे-
 तमवाहरन्त्येषोऽलमन्नायालमाहुतिभ्यो भवति ॥ ४९ ॥ अथोऽप्राहुः । यज्ञा-
 तिरैवैतं प्रियं पुत्रपुत्रस्याभ्युत्थति स यो हैतदेवं वेदा हैवं प्रियं पुत्रपुत्रासि धत्ते
 । ५० ॥ यज्ञेवैतमवाहरन्ति । यान्वे तान्सप्त पुरुषानेकं पुरुषमकुर्यन्ममैव स यो-
 ऽग्निधीयतेऽथ ग्रामेषां तामूर्ध्वांश्च भ्रूयंश्च रुतंश्च समुदौहजेप स यमेतमवाग्नि-
 ःहरन्ति तद्यदेतमवाहरन्ति यवैतेपांश्च सप्तानां पुरुषाणांश्च श्रीर्यो रसस्तुमेतदू-
 र्वंश्च समुद्वहन्ति तदस्यैतस्त्रिर आत्मायमग्निश्चित आत्मानमेवास्मैतत्संस्कृत्य
 शरः प्रतिदधाति ॥ ५१ ॥ प्राक्षणम् ॥ २ ॥ [५. ३.] ॥ द्वितीयोऽ-
 पायः [५७.] ॥

अथातो वैश्वानरं जुहोति । अत्रैष सर्वोऽग्निः संस्कृतः स एषोऽत्र वैश्वानरो
 उजा तस्माऽपत्तद्विर्जुहोति तदेनं हविषा देवतां करोति यस्यै वै देवतायै इ-
 च्छेयते सा देवता न सा यस्यै न गृयते द्वादशरूपालो द्वादश मासाः संवत्सरः
 वत्सरो वैश्वानरः ॥ १ ॥ यज्ञेनैतं वैश्वानरं जुहोति । वैश्वानरं याऽपत्तमग्निं ज-
 नयिष्यन्भवति तमदः पुरस्ताद्दिक्ष्णियायां रेतो भूतं सिध्यति यादम्यं योनी

येति तस्मै वै बृहस्पतिं द्वितीयमकुर्वन्ब्रह्म वै बृहस्पतिस्तऽऽन्द्रेण चैव बृहस्पतिना
 च दक्षिणतोऽसुरान्नुत्ताथंसि नाष्टा अपहत्याभयेऽनाष्टुऽएतं यज्ञमतन्वत ॥ ३ ॥
 तद्धाऽएतत्क्रियते । यदेवा अकुर्वन्निदं नु तानि उन्ताथंसि देवैरेवापहतानि वस्ते-
 स्करोति यदेवा अकुर्वन्स्तत्करवाणस्त्यगोऽऽन्द्रेण चैवैतद्बृहस्पतिना च दक्षिणतोऽ-
 सुरान्नुत्ताथंसि नाष्टा अपहत्याभयेऽनाष्टुऽएतं यज्ञं तनुते ॥ ४ ॥ स यः स
 इन्द्रः । एष सोऽमातिरथाऽय यः स बृहस्पतिरेष स ब्रह्मा तद्यद्ब्रह्मा प्रतिरथं
 जपतीन्द्रेण चैवैतद्बृहस्पतिना च दक्षिणतोऽसुरान्नुत्ताथंसि नाष्टा अपहत्याभये-
 ऽनाष्टुऽएतं यज्ञं तनुते तस्माद्ब्रह्मापतिरथं जपति ॥ ५ ॥ आशुः शिशानो
 वृषभो न भीम इति । ऐन्द्रोऽभिरूपा द्वादश भवन्ति द्वादश मासाः संवत्सर-
 संवत्सरोऽग्निर्यायानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तैवैतदक्षिणतोऽसुरान्नुत्ताथंसि
 नाष्टा अपहन्ति त्रिष्टुब्धिर्वज्रो वै त्रिष्टुब्धेऽणैरैतदक्षिणतोऽसुरान्नुत्ताथंसि नाष्टा
 अपहन्ति ता द्वाविंशतिर्गायत्र्यः सम्पद्यन्ते तद्वाग्नेय्यो भवन्त्यग्निकर्म वि-
 ॥ ६ ॥ अथैनमुपच्छति । उदु त्वा विश्वे देवा अग्ने भरन्तु चित्तिभिरिति
 तस्योक्तो बन्धुः ॥ ७ ॥ अथाभिप्रयान्ति । पुञ्च दिशो देवीर्यज्ञमवन्तु देवीरिति
 देवाश्चासुराश्चोभये प्राजापत्या दिक्ष्वस्पर्धन्त ते देवा असुराणां त्रिशोऽवृज्जत त-
 थैवैतद्यजमानो द्विपतो भ्रातृव्यस्य त्रिशो वृद्धे देवीरिति तदेना देवीः कुरुते य-
 मवन्तु देवीरिति यज्ञमिममवन्तु देवीरित्येतदपामर्तिं दुर्मर्तिं बाधमाना इत्यशनाया-
 चाऽअमतिरशनायामपवाधमाना इत्येतद्वायस्पोषे यज्ञपतिमाभजन्तीरिति रथ्य-
 च पोषे च यज्ञपतिमाभजन्तीरास्त्येतद्वायस्पांसेऽध्याध यज्ञोऽअस्थादिति । रथ्यां च
 पोषे चाधि यज्ञोऽस्थादित्येतत् ॥ ८ ॥ समिद्धेऽअग्नावधि मामहान इति
 यजमानो वै मामहान चक्यपत्र इत्युक्थानि हेतस्य पत्राणीज्य इति यद्विषं इत्ये-
 तद्बृभीत इति धारित इत्येतत्तप्तं घर्मं परिगृह्यायजन्तेति तत्तथ्यं घेतं घर्मं परिगृह्या-
 यजन्तोर्जा युधमयजन्त देवा इत्यूर्जा घेतं यज्ञमयजन्त देवाः ॥ ९ ॥ द्वैवाप-
 धर्धं जाष्टुऽइति । द्वौ घेष धर्ता जोपयितृतमो देवधीः धीमनाः शतपया इति
 देवधीरप धीमनाः शतपयाः परिगृह्य देवा यज्ञमायञ्जति परिगृह्य घेतं देव-
 यज्ञमायन्देवा देवेभ्योऽअध्वर्यन्तो अस्युरित्यध्वरो वै यज्ञो देवा देवेभ्यो यज्ञि-
 न्नोऽभ्युदित्येतत् ॥ १० ॥ वीतथ्यं हविः शमितथ्यं शमिता यजध्याऽइति
 षष्ट्यं सिष्ट्येतत्तृतीयो यज्ञो यत्र दध्यमन्तीत्यध्वर्युः पुरस्ताद्यज्येवि जपति

म्याशमयंस्तस्माच्छमी तथैवैनमयमेतच्छम्या शमयति शान्त्याऽएव न जग्यै ॥१०॥
 ॐ सवितुर्वरेण्यस्य । चित्रामाहुं वृणे सुमतिं विश्वजन्यामग्रामस्य कण्वोऽहो
 प्रपीनाञ्छं सहस्रधारां पयसा महीं गाप्रिति कण्वो हैनां ददर्श सा हास्यसस्त
 रा सर्वान्क्रामान्नुदुहे तथैवैतच्च नमानाय सहस्रधारा सर्वान्क्रामान्नुदुहे ॥१८॥ इ
 दं कर्तुमादधाति । तस्या उक्तो बन्धुर्विधेम ते परमे जन्मन्मनः इति द्यौर्वाऽअस्य स
 जन्म विधेम स्तोमंस्वरे सधस्थ इत्यन्तरिक्षं वाऽअवरं सधस्थं यस्माद्योनेरु
 था यजे तमित्येप वाऽअस्य स्वो योनिस्तं यजऽइत्येतत्प त्वे हवींश्चापि नृ
 मिदऽइति यदा वाऽएष सपिधयतेऽथैतस्मिन्हवींश्चापि प्रजुहति ॥ १६ ॥ अथ
 स्वरीमादधाति । ऊर्ध्वं रस उदुम्बर ऊर्जैवेनमेतद्रसेन प्रीणाति कर्णकवती भव
 पशवो न कर्णकाः पशुभिरेवैनमेतदग्नेन प्रीणाति यदि कर्णकवती न विन्दे
 विद्रप्समुपहत्यादध्यात्तपद्दधिद्रप्स उपतिष्ठते तदेव पशुरूपं प्रेक्षोऽअग्ने दीक्षी
 मे न इति विराज्जादधात्यन्नं विरादग्नेनैवैनमेतत्प्रीणाति तिस्रः सामिध आदधाति
 तदग्निर्गार्वाणग्निर्गव्यस्य माघा तावतैवेनमेतदग्नेन प्रीणाति ॥ ४० ॥ अ
 धुनीर्जुहोति । यथा परिविष्टानुपाययेत्तादृक्स्तुवेषेण पूर्वे स्रजोत्तरामग्ने तमया
 नं न स्तोमः कर्तुं न भद्रं दृदिस्पृशम् आध्यामा तऽओर्हैरिति यस्ते दृदिस्पृ
 शोमस्तं तऽप्राध्यासमित्येतत्पद्वत्तया जुहोति पञ्चपदा पृक्लिः पञ्चचितिकाग्निः
 पञ्चऽनेवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्गार्वाणग्निर्गव्यस्य माघा तावतैवेनमेतदग्ने
 प्रीणाति ॥४१॥ अथ वैश्वकर्षणीं जुहोति । विश्वकर्मायमग्निस्तुमेवैतत्प्रीणाति
 नृभिर्जुहोमि मनसा गृतेनेति चित्तमेपां जुहोमि मनसा च गृतेन चेत्येतत्प्रा
 द्या इष्टामग्निमिति यथा देया इष्टामुच्छानित्येतद्दीप्तिहोत्रा अतावुप इति सत्यं
 यमेतन्मते विरयस्य भूमनो जुहोमि विश्वकर्मणऽइति योऽस्य सर्वस्य भूतस्य
 सर्वान्भूतान् जुहोमि विद्रुर्कर्मणऽइत्येतद्विरसादादाभ्यधं दानिरिति सर्वदेवादिभ्य
 र्विरदित्येव ॥ ४२ ॥ अथ पूर्णाहुतिं जुहोति । सर्वमेतत्पूर्णं स्रजोर्ध्वेनमेतद्दी
 प्तिहोत्रं ॥ ४३ ॥ अथ तेऽभ्यग्ने सामिध इति । प्राणा ये सामिधः प्राणा देवा
 मांकाऽहो मनु विहा इति शानमुत्तमं पुरुषानेकं पुरुषमुद्रवस्तेषामेतदाह सत्यं
 जुहोति सत्यं हि तऽअथैव सामन्तव्यं याम विद्याणीनि जन्मदायेत्येताह
 इन्द्राजं सत्यं दाह मन्त्रं यमं विद्यानि सत्यं शेषाः सत्यं प्रा त्वा यन्मन्त्रा
 इत्युक्तं ॥ ४४ ॥ अथ योनीहुतिं चिनीरेतदाश्वत्थस्येव

प्रजायस्येत्येतद्वृत्तेनेति रेवो वै घृतं रेत एतदेतद्गु लोकेषु दधाति स्वाहेति यज्ञो वै
 स्वाहाकारो यज्ञियमेतदिदं सकृत्सर्वं करोति ॥ ४४ ॥ सप्त सप्तेति । सप्तचितिको-
 ऽग्निः सप्तर्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्गवानग्निर्गवत्पस्य मात्रा तावतैवै-
 नमेतत्प्रीणाति तिस्र आहुतीर्जुहोति त्रिवृदग्निर्गवानग्निर्गवत्पस्य मात्रा तावतै-
 वैनमेतद्वृत्तेन प्रीणाति तिस्रः सप्तिथ आदधाति तत्पदं तस्योक्तो घृन्धुः ॥ ४५ ॥
 त्रिष्वन्तसप्तिथ आदधाति । अग्नीनि वै सप्तिथस्त्रिष्वन्तीव वाऽश्वीन्प्रातीन आ-
 हुतीर्जुहोति माथेसानि वाऽआहुतय आसतश्च वै माथेसान्यन्तराः सप्तिथो भू-
 वन्ति बाष्पा आहुतयोऽन्तराणि वृथीमि वासानि माथेसानि ॥ ४६ ॥ अधातः
 सप्तदेव । पदं पुरस्ता उजुहोति पदुपरिष्ठात्पदभिरारमनः पृश्नेऽन्ति द्वाभ्यामरमानं पृ-
 श्निमुपदधाति चतुर्भिरारमेत्यन्ति पञ्चभिरग्निमारोहन्ति तदेकां तु त्रिंशद्वाहुति-
 रेव त्रिंशत्तमी द्वाभ्यामग्निं निदधाति तद्द्वान्त्रिंशद्वापत्र ॥ एतत्तनुष्टुमेवानु-
 द्दृ ॥ ४७ ॥ तद्या अयूस्त्रिसोऽनुष्टुभः । गार्हपत्ये सत्यादृषन्ति तासोमेतामत्रैका-
 माहरन्ति तद्यदेतामत्राहरन्त्यत्रैष सर्वोऽग्निः संस्कृतः स एषोऽत्र तस्मै नालमा-
 सीयन्नम्रात्स्यत् ॥ ४८ ॥ सोऽग्निमुपगवीर । त्वयाज्ञपदा गीति तथेति तस्माद्यदे-
 वेतमत्राहरन्त्यथैषोऽलमत्रागालमाहुतिभ्यो भवति ॥ ४९ ॥ अथोऽप्राहुः । प्रजा-
 पतिरेवेतं मियं पुत्रपुत्रस्याथत्तद्वृत्ति स यो हैऽदेवं वेदा हैवं मियं पुत्रपुत्रसि धत्ते
 ॥ ५० ॥ यजेतैतमत्राहरन्ति । यान्वे तान्सप्त पुरुषान्नेष्टं पुरुषमकुर्वन्तुमेव स गो-
 यमग्निर्भीषतेऽथ ग्रामेषां तामूर्ध्वाथ भ्रूयथ रसाथ सद्दीदनेष ॥ येनमत्राग्नि-
 माहरन्ति तद्यदेतामत्राहरन्ति येनेपाथ सप्तानां पुरुषाणाथ धीर्यो रसस्तुमेत-
 र्ध्वथ समुहन्ति तदस्यैतच्छिर आत्मायमग्निश्चित आत्मानमेवाग्नैतत्संस्कृत्य
 शिरः प्रतिदधाति ॥ ५१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [५. ३.] ॥ द्वितीयोऽ-
 ध्यायः [५७.] ॥

अप्रातो वैश्वानरं जुहोति । अत्रैष सर्वोऽग्निः संस्कृतः स एषोऽत्र वैश्वानरो
 देवता तस्माऽपतद्वृत्तिर्जुहोति तदेनं हविषा देवतां करोति यस्यै वै देवताये ह-
 विर्दृष्टेन सा देवता न सा यस्य न यद्यने दादन्मन्त्रातो दादन् प्रामाः संवत्सरः
 संवत्सरो वैश्वानरः ॥ १ ॥ यजेतैतं वैश्वानरं जुहोति । वैश्वानरं तादन्तुमग्निं न-
 नयिष्यन्भवति तद्वत् पुरस्तादीन्प्रायापाथ रेवो भूथ सिस्रिनि यारन् योती

सत्रायैव तद्विंश कृतानुकगमनुवर्त्तमानं करोति ॥ १६ ॥ तदाहुः । कथमस्यैते पुरो-
 ऽनुवाक्यवन्तो याज्यवन्तो वपद्रुते सुचा हुता भवन्तीत्येतेषां वै सप्तपदानां मा-
 कृतानां यानि त्रीणि प्रथमानि पदानि सा त्रिपदा गायत्री पुरोऽनुवाक्याथ यानि
 चत्वार्युत्तमानि सा चतुष्पदा त्रिष्टुभ्याज्ये द्वेभ्य कपुच्छलमयं दण्डः स्वाहाकारो
 वपद्रुका एवमु हास्यते पुरोऽनुवाक्यवन्तो याज्यवन्तो वपद्रुते सुचाहुता भवन्ति
 ॥ १८ ॥ तद्यं प्रथमं दक्षिणतो मारुतं जुहोति । याः सप्तप्राच्यः स्रवन्ति ताः स
 सप्तकपालो भवति सप्त हि ता याः प्राच्यः स्रवन्ति ॥ १८ ॥ अथ यं प्रथममु-
 चरतो जुहोति । ऋतवः स सप्तकपालो भवति सप्त ऋतवः ॥ १९ ॥ अथ यं
 द्वितीयं दक्षिणतो जुहोति । पशवः स सप्तकपालो भवति सप्त हि ग्राम्याः प-
 शवस्तमन्तर्हितं पूर्वस्माज्जुहोत्यप्सु तत्पशून्प्रतिष्ठापयति ॥ २० ॥ अथ यं द्वितीय-
 मुत्तरतो जुहोति । सप्तऽश्वपयः स सप्तकपालो भवति सप्त हि सप्तऽश्वस्तमन्-
 तर्हितं पूर्वस्माज्जुहोत्यप्सु तद्वृषीन्प्रतिष्ठापयति ॥ २१ ॥ अथ यं तृतीयं दक्षिण-
 तो जुहोति । प्राणाः स सप्तकपालो भवति सप्त हि शीर्षेन्द्राणास्तमन्तर्हितं
 पूर्वस्माज्जुहोत्यनन्तर्हितान्स्तुच्छीर्ष्णाः प्राणान्दधाति ॥ २२ ॥ अथ यं तृतीयमुत्तरतो
 जुहोति । छन्दाधिसि स सप्तकपालो भवति सप्त हि चतुरसराणि छन्दाधिसि
 तमन्तर्हितं पूर्वस्माज्जुहोत्यनन्तर्हितानि तद्विष्वक्छन्दाधिसि दधाति ॥ २३ ॥
 अथ याः सप्त प्रजाच्यः स्रवन्ति । सोऽरण्येऽनूच्यः स सप्तकपालो भवति सप्त
 हि ता याः प्रजाच्यः स्रवन्ति सोऽस्येषांऽनाद प्राण एतस्य प्रजापते सोऽरण्येऽनू-
 च्या भवति तिर इव तद्यदरण्यं तिर इव तद्यदुर्वाह प्राणस्तस्माद्यऽएतासां नदीनां
 विवन्ति । प्रवरा शपननरा आइनस्यवादितरा भवन्ति तद्यद्यदेतद्गोहेइं मारुता इति
 तदस्माऽश्रमं कृत्वापिदधाति तेनैनं प्रीणाति ॥ २४ ॥ स यः स वैरवानरः । अ-
 सौ स आदित्वोऽथ ये ते मारुता रश्मयस्ते ते सप्त सप्तकपाला भवन्ति सप्त-सप्त हि
 मारुता गणाः ॥ २५ ॥ स जुहोति । शुक्रज्योतिरथ चित्रज्योतिरथ सत्यज्योति-
 रथ ज्योतिष्मन्त्येति नामान्यपामेतानि मण्डलमेवैतत्संस्कृत्याथास्मिन्नेतान्तरमी-
 शामम्राहं प्रतिदधानि ॥ २६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [३. १.] ॥

अथातो वृमोर्ध्वं जुहोति । अत्रैव सर्वोऽग्निः संस्कृतः स एषोऽव वमुत्त-
 स्ते देश एतां धारां प्रागृहंस्वयैवमप्रीणं तद्यदेतस्मै वसवऽएतां धारां प्रागृहंस्व-

स्मादेनां वसोर्धारेत्याचक्षते तथैवास्माऽऽयमेनां धारां प्रवृत्ताति त्वेन प्रीणाति
 ॥ १ ॥ यज्जनेनां वसोर्धारां वृत्ताति । अभिपेक्षु प्रवास्यैष एतदाऽएनं देवाः सर्व
 कृत्स्नं संस्कृत्यार्धेनमेनैः क्रमैरभ्यपिच्यन्तेनया वसोर्धाराया तथैवास्मायमेतस्यैव
 त्स्नं संस्कृत्यार्धेनमेनैः क्रमैरभ्यपिच्यन्तेनया वसोर्धारायाज्येनपथगृहीतेनोदुम्बा
 शुचा तत्स्योक्तो यन्तुः ॥ २ ॥ यथानरुत्तु हुत्वा । शिरो वै वैश्वानरः प्रीणो
 ऽऽयमघतेऽथो शीर्षनो वाऽयमभिपिच्यमानोऽभिपिच्यते पारुतान्हुत्वा प्राणा वै
 रुताः प्राणैरु वाऽयमनमघतेऽथो प्राणेषु वाऽयमभिपिच्यमानोऽभिपिच्यते ॥ ३
 तज्जाऽअरय्येऽनूच्ये । वाग्वाऽअरण्येऽनूच्यो वाचो वाऽयमनमघतेऽथो वा
 वाग्मभिपिच्यमानोऽभिपिच्यते तदेतत्सर्वं नृमु सर्वं जने कामाः सैषा वसु
 धारा यथा क्षातुस्य वा सर्पिषो वैद्यमारम्भायैवेष्टमाज्याहुतिर्हूयते तद्यदेष्टा वसु
 धारा तस्मादेनां वसोर्धारेत्याचक्षते ॥ ४ ॥ स आह । इदं च मऽइदं च मऽ
 नेन च त्वा प्रीणाम्यनेन चानेन च त्वाभिपिच्याम्यनेन चेत्येतदुभयं
 देहीदं च मऽइति सा युद्धैवैषा धाराग्निं प्राप्नुयादुधैतद्युतुः प्रतिपद्ये ॥ ५
 एतदाऽएनं देवाः । एतेनानेन प्रीत्यैः क्रमैरभिपिच्येतया वसोर्धारायाधैतमे
 तान्क्रामानयाचक्षते तेष्व इष्टः प्रीतोऽभिपिक्त एतान्क्रामान्प्रयच्छत्येवैनमयमे
 तदेतन्नेन प्रीत्यैः क्रमैरभिपिच्येतया वसोर्धारायाधैतमेतान्क्रामानयाचक्षते तस्मा
 ऽइष्टः प्रीतोऽभिपिक्त एतान्क्रामान्प्रयच्छति यौ-र्द्धा क्रामौ संयुनक्तुव्यवच्छेदाय
 यथा व्योकसौ संयुज्ज्यादेतं यजेन कल्पन्तामिति ॥ ६ ॥ एतद्वै देवा अमुवन् । केने
 मान्क्रामान्प्रतिगृहीष्याम इत्यात्मनेवेत्यमुवन्त्यो वै देवानामात्मा यश्च ऽएव यज
 मानस्य स युवाह यजेन कल्पन्तामन्यात्मना मे कल्पन्तामित्येवैतदाह ॥ ७ ॥ द्वाद
 शमु कल्पयति । द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरोग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा
 तावतेवैनमेतदन्नेन प्रीणात्यथो तावतेवैनमेतदन्नेनाभिपिच्यति चतुर्दशमु कल्पय
 त्यष्टामु कल्पयति दशमु कल्पयति त्रयोदशमु कल्पयति ॥ ८ ॥ अथार्धेन्द्राणि
 जुहोति । सर्वमेतदधर्धेन्द्राणि सर्वेणैवैनमेतत्प्रीणात्यथो सर्वेणैवैनमेतदभिपि
 च्यति ॥ ९ ॥ अथ ग्रहान्जुहोति । यज्ञो वै ग्रहा यज्ञेनैवैनमेतदन्नेन प्रीणात्य
 थो यज्ञेनैवैनमेतदन्नेनाभिपिच्यति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [१. २] द्वितीयः
 प्रपाठकः ॥ काण्डिका संख्या ॥ ९४ ॥

माध्याह्निकीये । अग्निश्च मे यजश्च मऽइत्येतेरेवैनमेतदयमक्रतुभि

सत्रायैव तद्विशं कृतानुकगमनुवर्त्मानं करोति ॥ १६ ॥ तदाहुः । कथमस्यैते पुरो-
ऽनुवाक्यवन्तो याज्यवन्तो वषट्कृते सुत्रा हुता भवन्तीत्येतेषां वै सप्तपदानां मा-
ह्वानां यानि त्रीणि प्रथमानि पदानि सा त्रिपदा गायत्री पुरोऽनुवाक्याश्च यानि
चत्वार्युत्तमानि सा चतुष्पदा त्रिष्टुभ्याज्ये देवेभ्य कपुच्छलमयं दण्डः स्वाहाकारो
वषट्कार एवम् हास्यते पुरोऽनुवाक्यवन्तो याज्यवन्तो वषट्कृते सुत्राहुता भवन्ति
॥ १८ ॥ तद्यं प्रथमं दक्षिणतो मारुतं जुहोति । याः सप्तप्राच्यः स्रवन्ति ताः स
सप्तकपालो भवति सप्त हि ता याः प्राच्यः स्रवन्ति ॥ १८ ॥ अथ यं प्रथममु-
त्तरतो जुहोति । अतः स सप्तकपालो भवति सप्त अतः ॥ १९ ॥ अथ यं
द्वितीयं दक्षिणतो जुहोति । पशवः स सप्तकपालो भवति सप्त हि प्राण्याः प-
शवस्तमन्तर्हितं पूर्वस्माज्जुहोत्यप्सु तदपिशून्प्रतिष्ठापयति ॥ २० ॥ अथ यं द्वितीय-
मुत्तरतो जुहोति । सप्तऽश्वपुः स सप्तकपालो भवति सप्त हि सप्तऽर्घ्यस्तमन्-
न्तर्हितं पूर्वस्माज्जुहोत्यनुषु तदपिभीन्प्रतिष्ठापयति ॥ २१ ॥ अथ यं तृतीयं दक्षिण-
तो जुहोति । प्राणाः स सप्तकपालो भवति सप्त हि शीर्षमाणास्तमन्तर्हितं
पूर्वस्माज्जुहोत्यनन्तर्हितास्तच्छीर्ष्णाः प्राणान्दधाति ॥ २२ ॥ अथ यं तृतीयमुत्तरतो
जुहोति । छन्दाधेसि स सप्तकपालो भवति सप्त हि चतुरसराणि छन्दाधेसि
स्तमन्तर्हितं पूर्वस्माज्जुहोत्यनन्तर्हितानि तदपिभ्यश्छन्दाधेसि दधाति ॥ २३ ॥
अथ याः सप्त प्रार्थ्यः स्रवन्ति । सोऽरण्येऽनूच्यः स सप्तकपालो भवति सप्त
हि ता याः प्रतीच्यः स्रवन्ति सोऽस्येषांस्वाहू प्राण एतस्य प्रजापते सोऽरण्येऽनू-
च्य भवति निरु इव तद्यदरण्य निरु इव तद्यदुर्वाहू प्राणस्तस्माद्युऽपतासां नदीनां
पिबन्ति निप्रतरा शपन्नतरा आहनस्पवादितरा भवन्ति तद्यद्येतेतदोहेहं मारुता इति
तदस्माऽश्वं कृत्रापिदधाति तेनैव प्रीणानि ॥ २४ ॥ स यः स वैरवानूरः । अ-
सौ स आदित्योऽथ ये ते मारुता रश्मयस्ते ते सप्त सप्तकपाला भवन्ति सप्त-सप्त हि
मारुता गणाः ॥ २५ ॥ स जुहोति । शुक्रज्योतिरय चित्रज्योतिरय मत्युज्योति-
रय ज्योतिर्वाऽयेति ज्ञापान्येषामेतेषां प्रपदलप्येतेषां संसृष्ट्यायास्विमेतेषां रश्मि-
मान्माहं प्रतिदधाति ॥ २६ ॥ ब्राह्मण्य ॥ ३ ॥ [३. १.] ॥

अथातो प्रमोऽग्निं जुहोति । इवेव सर्वोऽग्निः संस्कृतः स पयोश्च वसुभ्य-
स्ते देश एतां प्राणां प्राणहंस्त्वेवमधीष्टं तद्यदेतस्मै वसवऽप्यां प्राणां प्राणहंस्त्वे-

श्रीणात्पथोऽपैरेवैनमेतद्यज्ञक्रतुभिरभिषिञ्चति ॥ १ ॥ अथायुज स्तोमान्नुहोति ।
 एतद्वै देवाः सर्वान्क्रामान्नाप्त्वायुग्भि स्तोमैः स्वर्गं लोकमायंस्तथैतद्यजमानः
 सर्वान्क्रामान्नाप्त्वायुग्भि स्तोमैः स्वर्गं लोकमेति ॥ २ ॥ तद्वै त्रयास्त्रिंशदिति ।
 अन्तो वै त्रयास्त्रिंशोऽयुजांस्त्रोमानामन्तत एव तदेवाः स्वर्गं लोकमायंस्तथै-
 वतद्यजमानोऽन्तत एव स्वर्गं लोकमेति ॥ ३ ॥ अथ युग्मतो जुहोति । एतद्वै ह्यन्दा-
 स्यमुच्यन्तायामा वाऽअयुज स्तोमा युग्मभिर्वयं स्तोमैः स्वर्गं लोकमयामिति तानि
 युग्मभि स्तोमैः स्वर्गं लोकमायंस्तथैवतद्यजमानो युग्मभि स्तोमैः स्वर्गं लोकमेति
 ॥ ४ ॥ तद्वाऽअष्टाचत्वारिंशदिति । अन्तो वाऽअष्टाचत्वारिंशो युग्मतांस्त्रो-
 मानामन्तत एव तच्छ्रन्दांसि स्वर्गं लोकमायंस्तथैवतद्यजमानोऽन्तत एव
 स्वर्गं लोकमेति ॥ ५ ॥ स आह । एका च मे तिस्रश्च मे चतस्रश्च मेऽर्धा च म-
 ऽहति यथा वृत्तं रोहणुत्तरापुत्तरां शाखां समालम्बं रोहेत्तादृक्पदेव
 स्तोमान्नुहोत्यन्नं वै स्तोमा अन्नं नैवैनमेतदभिषिञ्चति ॥ ६ ॥ अथ त्रयांशेऽपि
 जुहोति । पशवो वै त्रयांशेऽपि पशुभिरेवैनमेतदन्नेन श्रीणात्पथो पशुभिरेवैनमेत-
 दन्नेनाभिषिञ्चति ॥ ७ ॥ अथ नाममाहं जुहोति । एतद्वै देवाः सर्वान्क्रामाना-
 प्त्यार्थं तमेव मत्यजमपीणंस्तथैतद्यजमानः सर्वान्क्रामानाप्त्वाप्यर्थं तमेव मत्यजं मी-
 णाति वाजाय स्वाहा प्रसवाय स्वाहेति नामान्यस्पेतानि नाममाहमेवैनमेतदमी-
 णाति ॥ ८ ॥ त्रयोदशैतानि नामानि भवन्ति । त्रयोदश मानाः संवत्सरस्त्रयोद-
 शाग्नेधितिपुरीषाणि यावानग्निर्वावत्यस्य मात्रा तानैवैनमेतदमीणाति यद्वै नाम-
 माहं जुहोति नाममाहमेवैनमेतदभिषिञ्चति ॥ ९ ॥ अथाह । इयं ते राधिमत्राय
 युन्तामि यमन ऊर्जे त्वा वृष्टये त्वा प्रजानां स्वाधिपत्यायेत्यन्नं वाऽऊर्गन्नं वृष्टि-
 र्गन्नेनैवैनमेतदमीणाति ॥ १० ॥ यदेवाह । इयं ते राधिमत्राय युन्तामि यमन ऊ-
 र्जे त्वा वृष्टये त्वा प्रजानां स्वाधिपत्यायेतीदं ते राधिमत्रायिक्तोऽमीन्येतन्मिथस्य
 स्रं युन्तामि यमन ऊर्जे च नोऽमि वृष्टये च नोऽमि प्रजानां च न स्वाधिपत्या-
 सीत्युपमुवतऽप्यैनमेतदेतस्यै नः सर्वस्माऽअस्येतस्यै त्वा सर्वस्माऽअस्यैपिनाम-
 र्हीति तुष्पादु हेतुं मानुषं राजानमभिषिक्तमुवतते ॥ ११ ॥ अथ कृन्वान्नु-
 होति । प्राणा वै कृन्वाः प्राणानेवास्मिन्नेतदन्नायुर्वै च कृन्वा प्राणा यद्वैन-
 वत्प्राणित्येतानेवास्मिन्नेतत्तत्प्राणान्नापन्धानि ॥ १२ ॥ आदरा कृन्वान्नुहोति ।
 आदरा प्राणाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वावानाग्न्यर्वावदस्य मात्रा तानेवास्मिन्ने-

रेतः सिच्यते तादृग्जायते तद्यत्तत्र वैश्वानरश्च रेतो भूतश्च सिञ्चति तस्मादप-
 मिह वैश्वानरो जायतऽउपाधंशु तत्र भवति रेतो वै तत्र यद् उपाधंशु
 वै रेतः सिच्यते निरुक्त इह निरुक्तश्च हि रेतो जातं भवति ॥ २ ॥
 शतम् ५००० ॥ ॥ स यः स वैश्वानरः । इमे स लोका इमेव
 पृथिवी विश्वमग्निर्नरोऽन्तरिक्षमिव विश्वं वायुर्नरो द्यौरेव विश्वमादित्यो नरः
 ॥ ३ ॥ ते ये तऽइमे लोकाः । इदं ताच्छिर इहमेव पृथिव्योपश्रयः श्रद्धाणि
 तदेतद्विश्वं वागेवारिणः स नरः सोपरिष्ठादस्य भवत्युपरिष्ठाद्धस्या अग्निः ॥ ४ ॥
 इवमेवान्तरिक्षम् । तस्मादेतदलोमकमलोमकमिव ह्यन्तरिक्षं तदेतद्विश्वं प्राण एव
 वायुः स नरः स मध्येनास्य भवति मध्येन ह्यन्तरिक्षस्य वायुः ॥ ५ ॥ शिर एव
 णौ । नक्षत्राणि केशास्तदेतद्विश्वं चक्षुरेवादित्यः स नरस्तद्वस्ताच्छीर्णो भव-
 त्यवस्ताश्चिदिव आदित्यस्तदस्यैताच्छिरो वैश्वानर आत्मायमग्निश्चित आत्मान-
 मेवास्यैतरसंस्कृत्य शिरः प्रतिदधाति ॥ ६ ॥ अथ मारुतान्जुहोति । प्राणा वै मा-
 रुताः प्राणानेवास्मिन्नेतदधाति वैश्वानरश्च हुत्वा शिरो वै वैश्वानरः शीर्षस्तस्या
 णान्दधाति ॥ ७ ॥ एक एष भवति । एकमिव हि शिरः सप्ततरे सप्तकपाला
 यदुवाऽअपि यद् हुत्वा सप्त-सप्त सप्तैव तच्छीर्षण्येव तत्सप्त प्राणान्दधाति ॥ ८ ॥
 निरुक्त एष भवति । निरुक्तमिव हि शिरोऽनिरुक्ता इतरेऽनिरुक्ता-इव हि प्रा-
 णास्तिसृष्वेते जुहोति तिसृतीव हि शिर आसीन इतरानासत-इव हि प्राणाः ॥ ९ ॥
 तर्था मथमौ मारुतौ जुहोति । इमौ तौ प्राणौ तौ मध्ये वैश्वानरस्य जुहोति मध्ये
 हीमौ शीर्ष्णः प्राणौ ॥ १० ॥ अथ यौ द्वितीयौ । इमौ तौ तौ समन्तिकतरं जु-
 होति समन्तिकतरमिव हीमौ प्राणौ ॥ ११ ॥ अथ यौ तृतीयौ । इमौ तौ तौ स-
 मन्तिकतरं जुहोति समन्तिकतरमिव हीमौ प्राणौ वागेवारण्येऽनूच्यः सोऽरण्येऽ-
 नूच्यो भवति यद् हि वाचा पोरुं निगच्छति ॥ १२ ॥ यद्वेद्य वैश्वानरमारुतान्जु-
 होति । क्षत्रं वै वैश्वानरो विप्रमारुताः क्षत्रं च तद्विश्वं च करोति वैश्वानरं पूर्वं
 जुहोति क्षत्रं तत्कृत्वा विश्वं करोति ॥ १३ ॥ एक एष भवति । एकस्यं तत्क्षत्र-
 मेकस्याधं भ्रियं करोति यत्क्षत्रं इतरे विश्वं तद्विमानं दधाति ॥ १४ ॥ निरुक्त एष
 भवति । निरुक्तमिव हि क्षत्रमनिरुक्ता इतरेऽनिरुक्तेव हि विद् तिसृष्वेते जुहोति
 तिसृतीव हि क्षत्रमामीन इतरानासत इव हि विद् ॥ १५ ॥ तत्राऽएतम् । पुरोऽनु-
 प्रापयन्तं प्रापयन्तं वपदहने युज्या जुहोति हस्तेनैवेतरानासीनः स्याद्वाकाऽएव

तत्तत्तुमान्मात्रान्दधानि पुनरेव-कस्यान्मुनेति माणा ये ऋणा अमृतम् वै शान्
 अमृतमेवैवमेतदभिपिञ्चति ॥१॥ अथाह। सुमोक्ष यजुश्चक्षुरन ग्राम च वृष
 रयन्तरं चेति प्रयी ईषा विद्यान्ने वै प्रयी विद्यान्नेतरेनमेतत्कीणात्ययोऽमृतेनै-
 नमेतदभिपिञ्चति स्वदेवा अगन्मापूना अमृतेति ररिर्गुच्यत्वमृनो हि भवति द्वा-
 पतेः प्रजा अभूमेति प्रजापतेर्हि प्रजा भवति नेद स्वादेनि वपदकागो ऐष पशोऽन् वंशु-
 रो वपदारेण वा वै स्वाराकारेण वा देवभ्योऽन्नं प्रदोषेन तदेनमेताभ्यामु-
 भाभ्यां भीणाति वपदकारेण च स्वाराकारेण चायोऽपताभ्यांर्षवेनमेतदुभाभ्याम-
 भिपिञ्चत्यथ ताध्वचमनुमास्यति पदप्राग्वलितं तन्नेद्विधमिरेतदिति ॥१॥
 तस्यै वाऽपतस्यै वसोर्धारायै । यजिरेगन्माभ्युपो विमुत्स्तनो धारिव धारा दिवोऽ-
 धि गात्रागच्छति ॥ १५ ॥ तस्यै गारेवात्मा । ऊध एवाध स्तन स्तनो धारिव
 धारा गोरुधि यजमानम् ॥ १६ ॥ तस्यै यजमान एवात्मा । बारुधः सुवस्तनो
 धारिव धारा यजमानादुधि देवान्देवेभ्योऽधि गा गोरुधि यजमानं तदेतदनन्तव-
 यं देवानामुक्षं परिशुवने स यो हेतदेवं वंद्यथ हेवास्यैतदनन्तमक्षमन्नं भव-
 त्यथातः सन्तदेव ॥१७॥ तदाहुः । कथमस्यैषा वसोर्धारा संवत्समुपगितमामोति
 कथं संवत्सरेणाग्निना सम्पद्यतऽइति पष्टिश्च इ वै त्रीणि च शतान्येषा वसो-
 र्धादाय पट्वय पञ्चत्रिंशत्ततो यानि पष्टिश्च त्रीणि च शतानि तावन्ति संवत्स-
 रस्याहानि तत्संवत्सरस्याहान्यामात्पथ यानि पदपद्व्याऽश्नतवस्तुदत्ताधे राजी-
 रामोति तदुभयानि संवत्सरस्याहोरात्रायामोत्पथ यानि पञ्चत्रिंशत्स वशो-
 दशो मासः स आत्मा त्रिंशदात्मा प्रतिष्ठा द्वे प्राणा द्वे शिर एव पञ्चत्रिंश-
 मेतानान्त्रै संवत्सर एवमु हास्यैषा वसोर्धारा संवत्समुपगितमामोत्येवथ संवत्सरे-
 णाग्निना सम्पद्यतऽपतावत्य उ वै शाण्डिलेऽनौ मध्यतो यजुष्मत्य इष्टका वृष-
 धीयन्तेऽग्नयो हेते पृथग्यदेता इष्टका एवमु हास्यैतेऽग्नयः पृथग्वसोर्धास्याहुता
 भवन्ति ॥ १८ ॥ तदाहुः । कथमस्यैषा वसोर्धारा महदुक्त्यामोति कथं महतो-
 कथेन सम्पद्यतऽइत्येतस्याऽएव वसोर्धारायै यानि नव प्रथमानि यजुंषि तल्लि-
 च्छितोऽथ यान्यष्टाचत्वारिंशत्तौ चतुर्विंशशौ पञ्चाव्य यानि पञ्चाविंशतिः
 स पञ्चाविंश आत्माय यान्येकविंशतिस्तदेकविंशपुच्छप्रथ यानि त्रयस्त्रिं-
 शत्स वशोऽथ या अशीतयः सैवाशीतीनामाप्तिरशीतिभिर्हि महदुक्त्यामोत्यायतेऽप
 यदूर्ध्वमशीतिभ्यो यदेवाशो महत उक्त्यस्योर्ध्वमशीतिभ्य एतदस्य तदेवमु हास्यैषा

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ।

[illegible]

॥ ३ ॥

वसोर्ध्वरा महदुक्थमाप्नोत्येवं महतोक्थेन सम्पद्यते ॥१६॥ ब्राह्मणम् ॥१॥ ३. १.

अथातो वाजप्रसवणीयं जुहोति । अन्नं वै वाजोऽन्नप्रसवणीयं हास्येतत्तन्ममेवास्माऽएतेन प्रसीति ॥ १ ॥ एतद्वाऽएते देवाः । एतेनान्नेन प्रीत्वैतैः क्रामैरभिषिच्यैतया वसोर्ध्वराया धेनमेतद्भूय एवाभीषिच्यति ॥ २ ॥ यद्वै नृदाजप्रसवणीयं जुहोति । अभिषेक एवास्वै एतद्वाऽएते देवा एतेनान्नेन प्रीत्वैतैः क्रामैरभिषिच्यैतया वसोर्ध्वराया धेनमेतद्भूय एवाभीषिच्यति ॥ ३ ॥ सर्वपथं भवति । सर्वमेतदन्नं यत्सर्वापथं सर्वेष्वेवैनमेतदन्नेन प्रीणात्यथो सर्वेष्वेवैनमेतदन्नेनाभिषिच्यति । तेनामेकमन्नमुदरं तस्य नाश्रीयाद्यावज्जीविर्मादुम्बरेण चमसेतोदुम्बरेण सुवृण तृगोरुक्तो वृषुश्च तुःक्षती भवतः सुतसो वै दिशः सर्वाभ्य एवैनमेतद्विभ्यांऽन्नेन प्रीणात्यथो सर्वाभ्य एवैनमेतद्विभ्यांऽन्नेनाभिषिच्यति ॥ ४ ॥ यद्वै नृदाजप्रसवणीयं जुहोति एता इ देवताः सन्ता एतेन सवेन येनैतत्सोप्यमाणो भवति ता पुंसुत्प्रीणाति ताऽअस्माऽइष्टाः प्रीता एतद्वा सवन्नुपमन्यन्ते ताभिर्नुमतः स्युते यस्मै वै राजा नो राज्यमनुमन्यन्ते ॥ राजा भवति न स यस्मै न तदुदग्नां जुहोति तदाग्निमभिषिच्यन्त्युप यदेताभ्यो देवताभ्यो जुहोति तद् तान्देव्यान्प्रीणाति यऽएतस्य सयं स्पेशंते ॥ ५ ॥ अथ वाऽएतत्पार्थिव्यं जुहोति । एतद् देवा अस्माभ्यन्ताभ्यं सर्वैः सवैः स्येमहीति तेऽयं सर्वैः सर्वैरमूयन्त तथैतद्यजमानोऽयं सर्वैः तथै स्यते ॥ ६ ॥ तपानि पार्थानि । तानि राजसूयस्य वाजप्रसवणीयं तपानि जुहोति तदाजसूयेन स्यतेऽथ यानि चतुर्दशोक्षराणि तत्रो यानि सप्त पुराणि तानि वाजोपस्य वाजप्रसवणीयं तपानि जुहोति तदाजसूयेन स्यतेऽथ यानि सप्तोक्षराणि तान्यग्नेस्तपानि जुहोति तदाग्निमवेन स्यते ॥ ७ ॥ अथ वाजसूयस्य पुराणि जुहोति । अथ वाजपेयस्य राजा वै राजसूयेनैवा भवति सद्याद्वाजपेयेन राज्यं वाऽअपेऽथ साप्राज्यं तदाद्वाजपेयेनैवा राजसूयेन यजेत न्यवरोहः स यथा सद्या सन्नाभा स्यात्तादृक्त्वा ॥ ८ ॥ अग्नेरुक्षानि जुहोति । सर्वे ते मरा यदाग्निमराः सर्वे ते तदाग्निमवेन सुतो भवति राजा च सद्याद्वा तदाग्नेरुक्षानि जुहोति ॥ ९ ॥ अपेनै कृष्याजिनेऽपि च । यज्ञो वै कृष्याजिनं यद्वाऽपेनैतदाग्निमवेन

॥ २ ॥ बहिर्वेदेरियं वै वेदिः । आतो वाऽअस्य स वायुर्वोऽस्याग्रं य इमां पुरेण
वायुस्तस्मिन्नेतदधाति ॥ ३ ॥ अज्जलिना । न वेतस्येतीवाधिपतिरस्ति
स्वाहाकारेण जुहोति ह्यधोऽधो धुरमसौ वाऽआदित्य एष रथोऽर्वाचीनं
तदादित्यावायुं दधाति तस्मादेपोऽर्वाचीनमेवतः पवते ॥ ४ ॥ समुद्रोऽसि
नभस्वानिति । असौ वै लोकः समुद्रो नभस्वानावृदानुरित्येष ह्यार्द्र इदाति तथोऽ
मुष्मिन्नांके वायुस्तस्मिन्नेतदधाति शम्भूर्मयोभूरभि मा वाहि स्वाहेति शिवः
स्योनोऽभि मा बाहीत्येतत् ॥ ५ ॥ मारुतोऽसि मरुतां गण इति । अन्नरिप्त
लोको वै मारुतो मरुतां गणस्योऽन्तर्लोकं वायुस्तस्मिन्नेतदधाति शम्भूर्मयो-
भूरभि मा वाहि स्वाहेति शिवः स्योनोऽभि मा बाहीत्येतत् ॥ ६ ॥ अवस्यूरसि
दुवस्वानिति । अयं वै लोकः अवस्यूरस्यस्वास्तथोऽसिर्लोकं वायुस्तस्मिन्नेतदधाति
शम्भूर्मयोभूरभि मा वाहि स्वाहेति शिवः स्योनोऽभि मा बाहीत्येतत् ॥ ७ ॥
त्रिभिर्जुहोति । त्रय इमे लोका अथो विवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्पस्य मात्रा ताव-
त्तैव तदेषु लोकेषु वायुं दधाति ॥ ८ ॥ यद्वेव वातहोमान्जुहोति । एतमेवेतद्वयं-
युनक्त्येतद्वै देवा एतथ एतथ सर्वेभ्यः क्रामेभ्योऽप्युज्जत युक्तेन समभ्रवामहा
ऽइति तेन युक्तेन सर्वाः क्रामान्तममाश्रुवत तर्ध्वतद्युजमान एतथ एतथ सर्वेभ्यः
क्रामेभ्यो यद्वै युक्तेन समभ्रवाऽइति तेन युक्तेन सर्वाः क्रामान्तममाश्रुते ॥ ९ ॥
वातहोर्मयुनक्ति । प्राणा वै वातहोमाः प्राणैर्वैनेमेतद्युनक्ति भिर्भ्युनक्ति त्रयो वै
प्राणाः प्राण उदानो व्यानस्तर्ध्वनमेतद्युनक्त्यधोऽधो धु म ॥ १० ॥ हि धुरं योग्यं
युज्जन्ति हस्ताभ्याथ हस्ताभ्याथ हि योग्यं युज्जन्ति विपारक्रामं विपारक्रामथ
हि योग्यं युज्जन्ति ॥ १० ॥ स दक्षिणायुग्यमेवाग्रे युनक्ति । अथ सव्यायुग्यमग्रं
दक्षिणाप्रष्टिमं देववेतदधा मानुषे तं नाभियुज्याश्चेदुक्तमभियुज्जानाति वाहनं
तु दद्याद्युक्तेन भुनक्ताऽइति तमप्येव दान्ताभ्ययोरायमभ्यासाद एष तमभ्यये
ददाति स हि तेन करोति तं तु दक्षिणानां कान्तेऽनुदितेत् ॥ ११ ॥ अथ
हृत्पतीर्जुहोति । ध्रुवसर्वोऽग्निः संस्कृतः स पथोऽव हवर्मन्वृत्तास्मिन्नेवा एताभी
हृत्पतीभी हवमदपस्तर्ध्ववास्मिन्मयमेतदधाति ॥ १२ ॥ यद्वेव हृत्पतीर्जुहोति । अत्रा-
पतेर्विस्तृताद्गुदक्रामत्तं यत्र देवाः सममुर्वन्तदग्निमेताभी हृत्पतीभी हवमद-
पुस्तर्ध्ववास्मिन्मयमेतदधाति ॥ १३ ॥ ॥ शनम् २१०० ॥ ॥ शास्तेऽ
अने मूर्धे दधः । एता रो देवाः मूर्धे हवो हव नो धेहि प्राप्तेष्वि-

तत्त्वत्तन्माणाण्डभाति यद्वेव-कृत्वा ननु शोति माणा वै कृत्वा अमृतम् वै नाण्ड
 अमृतेनैवैतमेतदधिपिञ्चति ॥ ११ ॥ अथाह । स्तोमश्च यजश्चऽश्चय च माम च वृष
 रथन्तरं चेति त्रयी हैषा विधानं वै त्रयी विधानेनैवैतमेतत्पीणात्ययोऽश्चनेनै-
 नमेतदधिपिञ्चति स्वर्देवा अगन्मापृता अमृतेति स्वर्हि गच्छत्यमृतो हि भवति मजा-
 पतेः मजा अभूमेति मजापतेर्हि मजा भवति वेद् स्वाहेति वषट्कारो हैष परोऽन्तं यदेद्वा-
 रो वषट्कारेण वा वै स्वाहाकारेण वा देवेभ्योऽन्नं प्रदीयते तदेनमेताभ्यामु-
 भाभ्यां प्रीणाति वषट्कारेण च स्वाहाकारेण चायोऽएताभ्यां पूर्वमेतदुभाभ्याम-
 धिपिञ्चत्यत्र तांश्चुचमनुप्रास्यति यदन्नाज्यलिसं तन्नेद्वाहिर्धाम्नोऽसृजति ॥ ११ ॥
 तस्यै वाऽएतस्यै वसोर्धारायै । द्यौरेवात्माध्रमूधो विशुस्तनो धारैव धारा दिशो-
 धि गामागच्छति ॥ १२ ॥ तस्यै गौरैवात्मा । ऊध एवोध स्तन स्तनो धारैव
 धारा गोरुधि यजमानम् ॥ १३ ॥ तस्यै यजमान एवात्मा । बाहुऊधः स्तुवस्तनो
 धारैव धारा यजमानादुधि देवान्देवेभ्योऽधि गां गोरुधि यजमानं तदेतदनन्तश्च-
 यं देवानामन्नं परिपुवते स यो हैतदेवं वेदैवैधं हैवास्यैतदनन्तमक्षयमन्नं भव-
 त्यथातः सम्पदेव ॥ १४ ॥ तदाहुः । कथमस्यैषा वसोर्धारा संवत्सरमग्निमामोति
 कथं संवत्सरेणाग्निना सम्पद्यतऽइति पश्चिश्च ह वै त्रीणि च शतान्येषा वसो-
 र्धाराय पट्वय पञ्चत्रिंशत्ततो यानि पश्चिश्च त्रीणि च शतानि तावन्ति संवत्स-
 रस्याहानि तत्संवत्सरस्याहान्यामात्यथ यानि पट्पट्वाऽश्चतुवस्तुद्वत्तनांश्च त्रात्री-
 रामोति तदुभयानि संवत्सरस्याहोरात्रायामोत्यथ यानि पञ्चत्रिंशत्स त्रयो-
 दशो मासः स आत्मा त्रिंशदात्मा मतिष्ठा द्वे माणा द्वे शिर एव पञ्चत्रिंश-
 मेतानान्वै संवत्सर एवमु हास्यैषा वसोर्धारा संवत्सरमग्निमामोत्येवैधं संवत्सरे-
 णाग्निना सम्पद्यतऽएतावत्य उ वै शाण्डिलेऽग्नौ मध्यतो युजुष्यत्य इष्टका वृष-
 धीयन्तेऽग्नयो हैते पृथग्यदेता इष्टका एवमु हास्यैतेऽग्नयः पृथग्वसोर्धारयाऽहुता
 भवन्ति ॥ १८ ॥ तदाहुः । कथमस्यैषा वसोर्धारा महदुत्थमामोति कथं महतो-
 क्थेन सम्पद्यतऽइत्येतस्याऽएव वसोर्धारायै यानि नव प्रथमानि यजूंषि तस्मिन्
 चिच्छरोऽथ यान्यष्टाचत्वारिंशत्तौ चतुर्विंशौ पञ्चाव्य यानि पञ्चविंशतिः
 स पञ्चविंश आत्माय यान्येकविंशतिस्तेदेकविंशपुच्छप्रथ यानि त्रयस्त्रिंश-
 शत्स वशोऽथ या अशीतयः सैवाशीतीनामाप्तिरशीतिभिर्हि महदुत्थमारुयायतेऽथ
 यदूर्ध्वमशीतिभ्यो यदेवाशो पदत उच्यस्पोर्ध्वमशीतिभ्य एतदस्म तदेवमु हास्यैषा

रुच० रुचामित्यमृतत्वं वै रुग्मृतत्वमेवास्मिन्नेतदुद्धाति तिस्र आहु-
 र्जुहोति त्रिवृदग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदुचं दधा-
 ॥ १४ ॥ अथ वारुणी जुहोति । अत्रैष सर्वोऽग्निः संस्कृतः स एषोऽग्नौ
 देवता तस्मादणतद्वावर्जुहोति तदेनं हविषा देवता करोति एषै
 देवतायै हविर्गृह्यते सा देवता न सा यस्यै न गृह्यते वारुण्यच्चा
 नैवैनमेतादात्मना स्वया देवतया भीणाति ॥ १५ ॥ यद्वेव वारुणी जुहोति ।
 जापतेर्विस्तस्ताद्धीर्यमुदक्रामस्तं यत्र देवाः समस्कुर्वन्तदस्मिन्नेतया वीर्यमदधुस्तथै-
 स्मिन्नयमेतदुद्धाति वारुण्यच्चा चत्रं वै वरुणो वीर्यं वै चत्रं वीर्येणैवास्मिन्नेतद्धीर्यं
 धाति ॥ १६ ॥ तुत्वा यामि ग्रहणा वन्दमान इति । तुत्वा याचे ग्रहणा वन्दमान
 स्येतत्तदाशास्ते यजमानो हविर्भिरिति तदयमाशास्ते यजमानो हविर्भिरित्येतद्
 दमानो वरुणेह बोधीत्यकुध्यन्नो वरुणेह बोधीत्येतदुकराथस मा न आहुः प्र-
 षीरित्यात्मनः परिदां वदते ॥ १७ ॥ अथार्कश्वमेधयोः संततीर्जुहोति । अथै
 ऽअग्निरर्कोऽस्मादादित्योऽश्वमेधस्तौ सृष्टौ नानैवास्तां तौ देवा एताभिराहुतिभि-
 रयमन्वन्तसमदधुस्तथैवैनावयमेतदेताभिराहुतिभिः संतनोति संदधाति ॥ १८ ॥
 वर्णं धर्मः स्वाहेति । असौ वाऽआदित्यो घर्मोऽयं तदादित्यमस्मिन्नग्नौ प्रतिष्ठा-
 पति ॥ १९ ॥ स्वर्णार्कः स्वाहेति । अयमग्निरर्क इयं तदग्निममुष्मिन्नादित्यं
 निष्ठापयति ॥ २० ॥ स्वर्णं शुक्रः स्वाहेति । असौ वाऽआदित्यः शुक्रस्य
 पुनरमुष दधाति ॥ २१ ॥ स्वर्णं ज्योतिः स्वाहेति । अयमग्निज्योतिस्तं पुनरि-
 दधाति ॥ २२ ॥ स्वर्णं सूर्यः स्वाहेति । असौ वाऽआदित्यः सूर्योऽयं तदादि-
 त्यमस्य सर्वस्योत्तमं दधाति तस्माद्रेपोऽस्य सर्वस्योत्तमः ॥ २३ ॥ पृञ्चैता आ-
 त्तीर्जुहोति । पृञ्चचितिकोऽग्निः पृञ्चस्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्नि-
 र्यावत्यस्य मात्रा तावतैवनावनत्संतनोति संदधाति ॥ २४ ॥ यद्वेवाह स्वर्णं धर्म-
 म्माह स्वर्णार्कः स्वाहेत्ययं नैतान्यग्नेर्तामानि तान्येतन्भीणाति तानि हविषा देवता
 करोति यस्यै न देवतायै हविर्गृह्यते सा देवता न सा यस्यै न गृह्यतेऽधोऽपतन्ने-
 तदग्निस्मिन्नग्नौ नाममाहं दधाति ॥ २५ ॥ पृञ्चैता आहुतीर्जुहोति । पृञ्चचि-
 तिकोऽग्निः पृञ्चस्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा ता-
 वतैवनावनत्संतनोति संदधाति ॥ २६ ॥ अथान आहुतीनामेवावपनस्य । यां ऊ-
 षास्य रतीनाहिति निषाज्य भेत्स्मिन्काले जुहुयात्क्रामेभ्यो वाऽपतथै रुषं पृञ्चैता

[सोर्धारा महदुपयमाप्नोत्येवं महतोक्थेन सम्पद्यते ॥१६॥ ब्राह्मणम् ॥१॥ ३. १.]

अथातो वाजप्रसवीयं जुहोति । अन्नं वै वाजोऽन्नप्रसवीय हास्येतन्नम्रेवास्माऽएतेन
 उसौति ॥ १ ॥ एतद्वाऽएनं देवाः । एतेनान्नेन प्रीत्वैतैः कामैरभिषिच्येतया वसोर्धारया
 धेनमेतद्भूय एवाग्नींस्तथैवैनमयमेतदेतेनान्नेन प्रीत्वैतैः कामैरभिषिच्येतया वसोर्धा
 रयाधेनमेतद्भूय एव प्रीणाति ॥ २ ॥ यद्येवैतद्वाजप्रसवीयं जुहोति । अभिषेक एवास्वै
 एतद्वाऽएनं देवा एतेनान्नेन प्रीत्वैतैः कामैरभिषिच्येतया वसोर्धारयाधेनमेतद्भूय
 एवाभ्यापिञ्चस्तथैवैनमयमेतदेतेनान्नेन प्रीत्वैतैः कामैरभिषिच्येतया वसोर्धारयाधे
 नमेतद्भूय एवाभिषिञ्चाति ॥ ३ ॥ सर्वापधं भवति । सर्वमेतदन्नं यत्सर्वापधं
 सर्वेणैवैनमेतदन्नेन प्रीणात्यथो सर्वेणैवैनमेतदन्नेनाभिषिञ्चति तेषामेकमन्नमुद्धरं
 स्तस्य नाश्रीयाद्यावज्जीवमिदुम्बरेण चमसेनोदुम्बरेण क्षुवण तयोक्तो वृन्धुरच
 तुःक्षती भवतश्चतस्रो वै विशः सर्वाभ्य एवैनमेतद्दिग्भ्यांऽन्नेन प्रीणात्यथो सर्वा
 भ्य एवैनमेतद्दिग्भ्यांऽन्नेनाभिषिञ्चाति ॥ ४ ॥ यद्येवैतद्वाजप्रसवीयं जुहोति
 एता इ देवताः मृता एतेन सत्वेन येनैतत्सोप्यमाणो भवति ता एवैतत्प्रीणाति
 ताऽअस्माऽऽष्टाः प्रीता एतद्वा सवन्नुपन्यन्ते ताभिरनुमतः स्युते यस्मै वै राजा
 नो राज्यमनुमन्यन्ते स राजा भवति न स यस्मै न तद्यदगता जुहोति तदाग्निम
 भिषिञ्चन्त्यथ यदेताभ्यो देवताभ्यो जुहोति तद्वा तान्देवान्प्रीणाति यऽएतस्य सव
 स्येते ॥ ५ ॥ अथ वाऽएतत्पार्याण्यपि जुहोति । एतद्देवा अकामयन्ताधैव
 धैः सवैः स्येमहीति तेऽधैव सर्वैः सर्वैरस्यन्त तथैवैतद्यजमानोऽधैव सर्वैः सवै
 स्युते ॥ ६ ॥ तपानि पार्याणि । तानि राजसूयस्य वाजप्रसवीयं तद्यज्ञानि जु
 होति तद्वाजसूयेन स्युतेऽथ यानि चतुर्दशोत्तराणि ततो यानि सप्त पार्याणि ता
 वाजपेयस्य वाजप्रसवीयं तद्यज्ञानि जुहोति तद्वाजपेयेन स्युतेऽथ यानि सप्तो
 राणि तान्यग्नेस्तद्यज्ञानि जुहोति तदाग्निमन्त्रेन स्युते ॥ ७ ॥ स वै राजसूयस्य पार्याणि
 जुहोति । अथ वाजपेयस्य राजा वै राजसूयेनेष्टा भवति सष्टाद्वाजपेयेन राज्यम् व
 ऽअग्नेऽथ साष्टाज्यं तस्याद्वाजपेयेनेष्टान् राजसूयेन यजेत यत्परोक्षः स यथा सष्टा
 सन्नाजा स्यात्तादृक् ॥ ८ ॥ अग्नेरुत्तमानि जुहोति । सर्वे इति सवा यदाग्निः सर्वः सर्वे
 रैतदाग्निसत्वेन मृतो भवति राजा च सष्टाद्व तस्यादग्नेरुत्तमानि जुहोति ॥ ९ ॥
 अथेनं कृष्णाजिनेऽभिषिञ्चति । यज्ञो वै कृष्णाजिनं यद्वाऽएवैनमेतदाभिषिञ्चाति

कां चात्राहुतिं जुहोत्याप्तां तथैव सर्वां जुहोति ॥ २७ ॥ तदाहुः । न जुहुयान्नेद-
तिरेचयानीति स वै जुहुयादेव कामेभ्यो वाऽपता आहुतयो हूयन्ते न वै कामा-
नामतिरिक्तमस्ति ॥ २८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [४. २.] ॥

अथ प्रत्येत्य धिष्यन्तानां काले धिष्ययाधिनपति । अग्नय एते यद्धिष्यया
अग्नीनेवैतुचिनोति ता एता विशः सत्रमयमग्निश्चितः सत्रं च तद्धिशं च करो-
त्यमुं पूर्वं चिनोत्युपेमान्त्तत्रं तृकृत्वा विशं करोति ॥ १ ॥ एक एष भवति । ए-
कस्थं तत्सत्रमेकस्थाधे धियं करोति स्रव इतरे विशि तृहूमानं दधाति ॥ २ ॥
एज्वचितिक एष भवति । एकचितिका इतरे सत्रं तृहोयेणात्यादधाति सत्रं विशो
वीर्यवत्तरं करोत्यूर्ध्वमेतं चिनोति सत्रं तृहूर्ध्वं क्षितिभिश्चिनोति, तिरुश्चप
इतरान्तत्राय तद्विशमधस्तादुग्निरादिर्नी करोति ॥ ३ ॥ उभाभ्यां यमुष्मत्या
च लोकमृणया चैतं चिनोति । लोकमृणयेवेमान्त्तत्रमेव तृहोयेणात्यादधाति
सत्रं विशो वीर्यवत्तरं करोति विशं सत्रादवीर्यतराम् ॥ ४ ॥ स यदिमोहो-
कमृणयैव चिनोति सत्रं वै लोकमृणया सत्रं तृहोयत्तारं दधात्युभयाधिनोत्यध्व-
इत्य चाम्नेध्याध्वइत्य पूर्वाभ्यामनेत्युक्तो बन्धुर्ध्व-पञ्चबाध्वरधिष्यं नियु-
पतिन-तं चिनोत्याग्नीध्राय मयमुं चिनोति तथै हि मयमुं नियुपति
दक्षिणत उदहृष्टासीनस्तुत्योक्तो बन्धुः ॥ ५ ॥ तस्मिन्महाविष्टता उपदधा-
ति । अष्टाक्षरा गायत्री गायत्रीऽग्निर्गवानग्निर्गवस्तपस्य माया तानन्तमे-
वेनेमेतुचिनोति तासामृश पृश्निर्देवमो नुव वै माणाः सप्त शीर्षप्रवाधो यो
तानेवास्मिन्नेतुदधाति युधितेग्निनिधीयते स दशमो इश वै माणा सुव्यमान्नीध्रं
मध्यतस्तुत्याणान्दधाति मध्ये इ वाऽपतत्याणाः सन्त इति चेति चान्मानमनुच्यु-
षरन्ति ॥ ६ ॥ एकोवैधशतिथै होत्रोऽपऽउपदधाति । एकविधशतिर्वै परि-
धितस्तुत्योक्तो बन्धुरेकादश ब्राह्मणाच्छ्रुत्येस्यऽष्टादशाक्षरा वै विद्वन्मृध इन्द्र
पेन्को ब्राह्मणाच्छ्रुत्येस्यष्टादशाक्षरेषु तुत्योक्तो बन्धुः ॥ ७ ॥ एवमानांलोपे ।
पद्माऽष्टाक्षरः पितरस्तथै इत्यष्टाक्षरः पितरो दक्षिणतः पूर्वदिरे स एषामेष दक्षि-
णतः स बागृतामनुपदधातीतीरानित्वमुं विशं तत्सत्रमभिमंस्यतां करोति ॥ ८ ॥
अपनान्तरिधिदिः परिभवति । आपो वै परिचिनोत्युहोवेनास्तत्परितनोति स वै
पूर्वेव तिदधाति स्रवधे ईश अवां याः स्तानेन यन्तुय ईश विगो यानीमानि

लोमतश्चन्द्रः अग्निं च लोमान् चन्द्रः स्वेनमेतदभिपिञ्चयन् ।

माचीनग्रीवे तद्धि देवता ॥१०॥ तथैवैके दक्षिणोऽग्नेरभिपिञ्चति । दाक्ष-
तो वाऽअस्योपचारस्तु देवस्यार्थादभिपिञ्चाम इति न तथा कुर्यादेषा वै हि-
विपनृणां क्षिप्ते देवां हिंसां प्रीतिं च तथाभिपिञ्चन्ति ॥११॥ आहवनीयऽउद्देष्ट-
पिञ्चन्ति । स्वर्गो ह्ये लोके आहवनीयस्तु देवतं स्वर्गे लोकेऽभिपिञ्चाम इति न तथा
कुर्याद्देवो वाऽअस्यैष आत्मा मानुषोऽयमेतेन दास्य ते मर्त्येनात्ममेतं देवमात्मानम्-
प्रसजन्ति यं तथाभिपिञ्चन्ति ॥ १२ ॥ उत्तरतः पूर्वमभिपिञ्चयेत् । एषा रोमेषां
देवमनुष्याणां दिग्गदुदीची प्राची स्याद्योमेवैतमेतद्विद्याय च प्रतिष्ठितमभिपिञ्चति
न वै स्युऽआयतने मुतिप्रियो रिप्यति ॥ १३ ॥ आसीनं भूतमभिपिञ्चेत् । आ-
स्तऽइव वै भूतस्तिष्ठन्तं बुभूषन्तं तिष्ठनीच वै बुभूषन्वस्ताजिने पुष्टिकाममभि-
ञ्चेत्कृष्णाजिने ब्रह्मवर्चसकाममुभयोरुभयकामं तदुत्तरतः पुच्छस्योत्तरतोप-
प्राचीनग्रीवमुपस्तृणाति ॥ १४ ॥ आसृष्टं परिश्रितः । तद्यत्कृष्णाजिनमासृष्टं
परिश्रितो भवति तथो दास्यैष देव आत्मा कृष्णाजिनेऽभिपिक्तो भवत्येष पुं-
नमन्गारब्धमग्निं तिष्ठन्तमाभिपिञ्चन्ति तथा हैतस्माद्देवादाभिपेकात् व्यवाचिद्वये
॥ १५ ॥ अग्नौ हुत्वाथैनमभिपिञ्चति । देवो वाऽअस्यैष आत्मा मानुषोऽयं
देवो उ वाऽअमेऽथ मनुष्यास्तस्मादग्नौ हुत्वाथैनं तस्यैव परिशिष्टेनाभिपिञ्च-
त्यत्र तथैव बुभूषन्मुप्रास्यति ॥ १६ ॥ अथैनं दक्षिणं बाहुमनुपर्षानृत्याभि-
ञ्चति । देवस्य स्या सवितुः प्रसवेऽभ्यिनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हुस्ताभ्यां सरस्वती
प्राची यन्तुर्पन्त्रेणाग्नेः साम्राज्येनाभिपिञ्चामीति वाग्वै सरस्वती तस्या इदं
सूर्यं यन्त्रं सवितुप्रसूत एवैनमेतदेतेन सूर्येण सरस्वत्यै प्राची यन्तुर्पन्त्रेणाग्नेः
साम्राज्येनाभिपिञ्चत्यत्र तं चमसमनुप्रास्यति यद्वयं विलिप्तं तमेद्वाहिर्वाग्नेरुस-
विति ॥ १७ ॥ तं वै मध्ये पार्थानामभिपिञ्चति । संवत्सरो वै पार्थानि संव-
त्सरस्यैवैनमेतन्मध्यत आदधाति यद् पुरस्ताज्जहोति यदुपरिष्ठात्पद्माऽअतएव आ-
तुभिरेवैनमेतत्सुपुवाणमुभयतः परिगृह्णाति वृहस्पतिः पूर्वेषामुत्तमो भवतीन्द्र उत्त-
रेषां प्रथमो मरुत वै वृहस्पतिः क्षत्रमिन्द्रो ब्रह्मणा चैवैनमेतत्क्षत्रेण च सुपुवाणमु-
भयतः परिगृह्णाति ॥१८॥ ब्राह्मणम् ॥२॥ [१. ४.] ॥ तृतीयोऽध्यायः ॥ [५८.]

अथागो राष्ट्रभूतो जुहोति । गृणानो वै राष्ट्रभूतस्ते हि राष्ट्राणि विभ्रत्येता ह देवताः

ओदकानि च यदपुं स्वातेन परिश्रयति क्षत्रे तत्क्षत्रं दधाति क्षत्रं क्षत्रेण परिश्र-
 यथ यदिमान्पर्येयं निदधाति विशि तद्विशं दधाति विशा विशं परिश्रयति तेषां
 यावत्य एव यजुष्यत्यस्तावत्यः परिश्रितो यावत्यो ह्येवामुष्य यजुष्य-
 तावत्यः परिश्रितः सत्रायैव तद्विशं कृतानुकरामनुवर्त्मानं करोति ॥ ९ ॥
 येषु पुरीषं निवपति । तस्यांक्तो बन्धुस्तूष्णीमनिरुक्ता हि विदधा-
 तीपोमीयस्य पशुपुरोडाशमनु दिशामवेष्टोनिर्वपति दिश एषोऽग्निस्ताभ्य एतानि
 हवींषि निर्वपति तदेना हविषा देवतां करोति यस्यै वै देवतायै हविर्गृह्यते सा
 देवता न सा यस्यै न गृह्यते पञ्च भवन्ति पञ्च हि दिशः ॥ १० ॥ तदाहुः ।
 शहविषमेवैतामिष्टिं निर्वपेत्सा सर्वस्तोमा सर्वपृष्ठा सर्वाणि छन्दांसि सर्वा दिशः
 सर्वऽश्नतुर्वैः सर्वम्बेतदयमग्निस्तदेन हविषा देवतां करोति यस्यै वै देवतायै ह-
 विर्गृह्यते सा देवता न सा यस्यै न गृह्यते दश भवन्ति दशाक्षरा विराद्विराडग्नि-
 शः दिशो दिशोऽग्निर्देश प्राणाः प्राणा अग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतै-
 नमेतदग्नेन प्रीणाति ॥ ११ ॥ तच्चै देवस्वामेव । एतानि हवींषि निर्वपेत्ता
 देवताः सुता एतेन सवेन येनैतत्सोष्यमाणो भवति ता एवैतत्प्रीणाति ताऽअ-
 माऽहृष्टाः प्रीता एतथै सवमनुमन्यन्ते ताभिरनुमतः सूर्यते यस्यै वै राजानो रा-
 यमनुमन्यन्ते स राजा भवति न स यस्यै न तद्यदेता देवताः सुता एतेन
 सवेन यद्वैतमेता देवता एतस्यै सत्राय सुवते तस्मादेता देवस्वः ॥ १२ ॥ ता वै
 ह्येनामन्यो भवन्ति । द्विगमा वै सवेन सुतो भवति यस्यै वै सत्राय सूर्यते येन वा
 सवेन सूर्यते तदस्य द्वितीयं नाम ॥ १३ ॥ अष्टौ भवन्ति । अष्टाक्षरा गायत्री गा-
 यत्रीऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतदग्नेन प्रीणाति ॥ १४ ॥ तदाहुः
 एतानि हवींषि निर्वपेन्नेदतिरेचयानीति तानि वै निर्वपेदेव कामेभ्यो वाऽएतानि
 हवींषि निरुप्यन्ते न वै कामानामतिरिक्तमस्ति यद्वै किं च पशुपुरोडाशमनु हवि-
 र्निरुप्यते पशवेन स मध्यतो मेधो धीयतऽउभयानि निवपत्यध्वरुस्य चाग्ने आध्वरुस-
 पूर्वमध्वग्नेस्तस्योक्तो बन्धुरुच्चैः पशुपुरोडाशो भवत्पुण्यथैवतानीष्टिर्ह्यनुवृद्धिं प्रे-
 ष्येति पशुपुरोडाशस्याहानुवृद्धिं यजुष्येतेषामिष्टिर्हि समानः स्विष्टकृत्समानीडेष्टा दे-
 वता भवन्त्यसमवदितथै स्विष्टकृते ॥ १५ ॥ अथैनं पूर्वाभिपंकेणाभिमुशति । स
 त्वा सत्रानाथ सुवतामेषु वोऽमी राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानाथ राजेति

। एतेन सवेन येनेतु सोष्यमाणो भवति तेन एवेतत्पीणाति तदाऽअस्माऽऽष्टाः प्रीता
 । एते सवमनुमन्यन्ते ताभिर्नुमतः सूयते यस्मै वै राजानो राज्यमनुमन्यन्ते स राजा
 तिन स पुस्मै न तद्यद्वाजानो राष्ट्राणि विभ्रति राजान उऽएते देवास्तस्मादेता रा-
 तः ॥ १ ॥ यदेवेता राष्ट्रभूतो जुहोति । मज्जापनेर्विस्सस्वान्मिथुनान्युदक्रामन्गन्ध-
 सरसो भूत्वा तानि दधो भूत्वा पूर्वगच्छन्तानि परिगृह्णात्समग्रत्वात्समस्तकुरुत
 विनान्यप्यमेतत्परिगृह्णात्समग्रत्वात्समस्तकुरुत ॥ २ ॥ स यः स मज्जापतिर्व्यस्यसत ।
 एव स योऽयमग्निर्चीयते ग्य यान्यस्मात्तानि मिथुनान्युदक्रामन्तेतास्ता देवता
 भ्य एतज्जुहोति ॥ ३ ॥ गन्धर्वाप्सरंभ्यो जुहोति । गन्धर्वाप्सरसो हि भूत्वोदक्रा-
 न्तधो गन्धेन च वै रूपेण च गन्धर्वाप्सरसश्चरन्ति तस्माद्यः कश्च मिथुनमुपगमति
 प्रे चैव स रूपं च कामयते ॥ ४ ॥ मिथुनानि जुहोति । मिथुनाद्वाऽअग्निं प्र-
 तिर्यो वै मज्जायते स राष्ट्रं भवत्युराष्ट्रं वै स भवति यो न मज्जायते तद्यन्मिथु-
 नि राष्ट्रं विभ्रति मिथुना उऽएते देवास्तस्मादेता राष्ट्रभूतआग्येन द्वादशगृहीतेन
 उ द्वादशैवाहुतयो भवन्ति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ५ ॥ पुथसे पूर्वस्मै जुहोति ।
 र क्षीभ्यः पुमाथे सं तद्वीर्येणात्पादधात्येकस्माऽऽथ पुथसे जुहोति बह्वीभ्य-
 स्त्रीभ्यस्तस्मादप्येकस्य पुथसो बह्वो जाया भवन्त्युप्राभ्यां वपद्वारेण च स्वा-
 कांटेण च पुथसे जुहोति स्वाहाकारेणैव क्षीभ्यः पुमाथसमेव तद्वीर्येणात्पाद-
 ति ॥ ६ ॥ ऋताष्टाहुतधामेति । सत्यमाद् सत्यधामेत्येतद्भिन्नगन्धर्वस्तस्यौषधयो
 सरस इत्यग्निर्ह गन्धर्व ओषधिभिर्स्पर्शोभिर्मिथुनेन सहोचक्राम मुदो नामेत्यो-
 रयो वै मुद ओषधिभिर्हीदथ सर्वं मोदते स न इदं ब्रह्म क्षत्रं पातु तस्मै स्वा-
 वाद् त्राभ्यः स्वाहेति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ७ ॥ सथहित इति । असौ वाऽ-
 दित्यः सथहितः एष छहोरात्रे संदधाति विश्वसाभेत्येष द्वेव सर्वथ माम सू-
 । गन्धर्वस्तस्य मरीचयोऽस्पर्श इति सूर्यो ह गन्धर्वो मरीचिभिर्स्पर्शोभिर्मि-
 तेन सहोचक्रामाशुवो नामेत्यापुवान्ना-इव हि मरीचयः भवन्ते स न इदं ब्रह्म क्षत्रं
 त्विति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ८ ॥ सुषुम्ण इति । सुषुम्णिय इत्येतत्सूर्यराशिमरिति
 पस्येव हि चन्द्रमसो रश्मयश्चन्द्रमा गन्धर्वस्तस्य लक्ष्मणाप्यस्पर्श इति चन्द्रमा
 गन्धर्वो लक्ष्मणैर्स्पर्शोभिर्मिथुनेन सहोचक्राम भेकुरयो नामेति भाकुरयो ह नामेते
 । ए हि लक्ष्मणाणि कुर्वन्ति स न इदं ब्रह्म क्षत्रं पातित्विति तस्योक्तो बन्धुः ॥ ९ ॥
 पिर इति । क्षिप्र इत्येतद्विश्वव्याचा इत्येष ह्रीदथ सर्वं व्युचः करोति यातो गन्धर्व-

ब्राह्मणान्नेवापोद्धरत्यनाद्यान्करोति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [४. १] ॥
तृतीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या ॥ १७ ॥

अथ मातुः प्रातरनुवाकमुपाकारिष्यन् । अग्निं युनाक्ति युक्तेन समश्नवाऽ-
इति तेन युक्तेन सर्वान्क्रामान्ममश्नुते तं वै पुरस्तात्सर्वस्य कर्मणो युनाक्ति तद्य-
त्किं चात्र ऊर्ध्वं क्रियते युक्ते तत्सर्वं समाधीयते ॥ १ ॥ परिधिषु युन-
क्ति । अग्नय एते यत्परिधयोऽग्निभिरेव तदाग्निं युनाक्ति ॥ २ ॥ स मध्यमं
परिधिषुपस्पृश्य । एतद्यजुर्जपत्यग्निं युनाजिम श्रवसा घृतेनिति बलं वै श्रवो-
ऽग्निं युनाजिम बलेन च घृतेन चेत्येतद्विद्युधं सुपर्णं वयसा बृहन्तमिति
दिव्यो वाऽएष सुपर्णो वयसो बृहन्धूमेन तेन वयं गमेम ब्रध्नस्य वि-
ष्टपधं स्वां रुहाणा अधि नाकमुत्तममिति स्वर्गो वै लोको नाकस्तेन वयं
गमेम ब्रध्नस्य विष्टपधं स्वर्गं लोकधं राहन्तोऽधि नाकमुत्तममित्येतत् ॥ ३ ॥
अथ वक्षिषे । इमौ ते पक्षावजरौ पतस्त्रिणी याभ्यां रक्षाधंस्यपहधंस्यग्ने
ताभ्यां पथेन सुकृतासु लोके यजःश्रुपयो जग्मुः प्रथमजाः पुराणा इत्यमूनेतदु-
पीनाह ॥ ४ ॥ अथोत्तरे । इन्द्रुर्दत्तः स्येत् अतावा हिरण्यपत्तः शकुनो भुरण्य-
रित्यमृतं वै हिरण्यममृतपत्तः शकुनो भर्तेत्येतन्महान्त्सधस्ये मुर आ निपत्तो
नमस्तेऽश्नुता मा हिंसीरित्यात्मनः पारिदां वदते ॥ ५ ॥ तद्यन्मध्यमं यजुः ।
स आत्माथ येऽअभितस्ती पत्तौ तस्मात्ते पक्षयती भवतः पत्तौ हि तौ ॥ ६ ॥
त्रिभिर्पुनक्ति । त्रिवृदग्निर्गवानग्निर्गवत्यस्य प्राश्ना तावर्तवैनमेतद्युनाक्ति ॥ ७ ॥
अथ राजानमभिपुत्याग्नी जुहोति । एष वै स सव एतद्वै तत्सूर्यते यमस्यै तमेता
देवताः सवमनुमन्यन्ते याभिरनुमतः सूर्यते यस्यै वै राजानो राज्यमनुमन्यन्ते स
राजा भवति न स यस्यै न तद्यदग्नी जुहोति तदाग्निमभिपिञ्चति सोऽस्येव देव
आत्मा सोमाभिपिक्तो भवत्यमृताभिपिक्तोऽय भक्षयति तदात्मानमभिपिञ्चात्
सोऽस्यायमात्मा सोमाभिपिक्तो भवत्यमृताभिपिक्तः ॥ ८ ॥ अग्नी हुत्राय भ-
क्षयति । देवो वाऽअस्येष आत्मा मानुषोऽयं देवा उ वाऽअस्येष मनुष्यास्तस्मा-
दग्नी हुत्राय भक्षयति ॥ ९ ॥ अथैनं विमुञ्चति । आप्त्वा तं कामं यस्यै कामायनं
युक्ते यज्ञायज्ञियधं स्तोत्रमुपाकारिष्यन्स्वर्गो वै लोको यज्ञायज्ञियमेतस्य वै गत्याऽ-
एनं युक्ते तदाप्त्वा तं कामं यस्यै कामायनं युक्ते ॥ १० ॥ तं वै पुरस्तात्स्वोधस्य

स्तस्यापोऽअप्सरस इति वातोह गन्धर्वोऽद्विरप्मरोभिर्मिथुनेन सहोच्चक्रामोर्जो ना-
 मेत्यापो वा ऊर्जोऽदभ्यो ह्यूर्जायते सन इदं ब्रह्म क्षत्रं पात्विति तस्योक्तो बन्धुः ॥ १० ॥
 भुज्युः सुपर्ण इति । यज्ञो वै भुज्युर्यज्ञो हि सर्वाणि भूतानि भुनक्ति यज्ञो गन्ध-
 र्वस्तस्य दक्षिणा अप्सरस इति यज्ञो ह गन्धर्वो दक्षिणाभिरप्सररोभिर्मिथुनेन स-
 होच्चक्राम स्तावा नामेति दक्षिणा वै स्तावा दक्षिणाभिर्हि यज्ञं स्तूयतेऽथो यो वै
 कश्च दक्षिणां ददाति स्तूयतं एव स स न इदं ब्रह्म क्षत्रं पात्विति तस्योक्तो ब-
 न्धुः ॥ ११ ॥ प्रजापतिर्विश्वकर्मा ॥ प्रजापतिर्वै विश्वकर्मा स ह्रीदथ सर्वमकरो-
 न्मनो गन्धर्वस्तस्यऽअक्षसामान्यप्सरस इति-मनो ह गन्धर्वं अक्षसामैरप्सररोभिर्मि-
 थुनेन सहोच्चक्रामेष्टयो नामेत्यक्षसामानि वाऽष्टष्ट्य अक्षसामैर्वाशासतऽइति नो-
 स्त्वित्यं नोऽस्त्विति स न इदं ब्रह्म क्षत्रं पात्विति तस्योक्तो बन्धुः ॥ १२ ॥ स-
 थ रथशीर्षं जुहोति । एष वै स सव एतद्वै तत्सूयते यमस्मै तमेता देवताः सव-
 मनुमन्यन्ते याभिरनुमतः सूयते यस्मै वै राजानो राज्यमनुमन्यन्ते स राजा प्र-
 ति न स यस्मै राज्येन पञ्चगृहीतेन ता उ पञ्चैवाहुतयो हुता भवन्ति तस्यो-
 क्तो बन्धुः ॥ १३ ॥ शीर्षतुः । शीर्षतो वाऽअभिषिच्यमानोऽभिषिच्यतऽउपरि
 धार्यमाणऽउपरि हि स यमेतदभिषिच्यति समानेन मन्त्रेण समानो हि स य-
 मेतदभिषिच्यति सर्वतः परिहारथं सर्वत एवैनमेतदभिषिच्यति ॥ १४ ॥ य-
 देव रथशीर्षं जुहोति । असौ वाऽआदित्य एष रथ एतद्वै तद्रूपं कृत्वा प्रजापति-
 रेतानि मिथुनानि परिगृत्वात्मन्प्रक्षत्तत्प्रक्षकुरुत तथैवान्ययमेतत्परिगृत्वात्मन्प्रक्ष-
 त्वात्मन्प्रक्षकुरुतऽउपरि धार्यमाणऽउपरि हि स य एतानि मिथुनानि परिगृत्वा-
 त्मन्प्रक्षत्तत्प्रक्षकुरुत समानेन मन्त्रेण समानो हि स य एतानि मिथुनानि परिगृ-
 त्वात्मन्प्रक्षत्तत्प्रक्षकुरुत सर्वतः परिहारथं सर्वतो हि स य एतानि मिथुनानि प-
 रिगृत्वात्मन्प्रक्षत्तत्प्रक्षकुरुत ॥ १५ ॥ स नो भुवनस्य पते प्रजापतऽइति । भुव-
 नस्य षेप एतः प्रजापतिर्यस्य तऽउपरि गृहा यस्य वेहेत्युपरि च येतस्य एता
 इह चास्मै मन्त्रेणऽस्मै चत्रायेत्यं वाऽआग्निर्वै च क्षत्रं च यदि शर्म यच्छ स्या-
 दिति महत्स्व यच्छ स्वाहेत्यन्त ॥ १६ ॥ आभरणम् ॥ ३ ॥ [४.१] ॥ ॥

सुखं वातरोमान्तरानि । इमे वै जोह्वा एषोऽग्निर्वायुर्वातरोमा एषुतन्लोह-
 ष वायुं दधानि तस्यादयेमपु लोहेषु वायुः ॥ १ ॥ वायुनाग्निमाहरति । आतो
 तऽअस्य य वायुं एषु लोहेषु य इतोऽद्योऽन्येण वायुह्मतिमनोनुदधानि

विमुञ्चति । स यदुपरिष्ठात्स्तोत्रस्य विमुञ्चेत्पराह हेतुः स्वर्गं लोकमतिमणयेत्य-
 त्पुस्ततात्स्तोत्रस्य विमुञ्चति तुरसम्भतिं स्वर्गं लोकं माप्त्वा विमुञ्चति ॥ ११ ॥ परि-
 धिपु विमुञ्चति । परिधिषु येन युनक्ति यत्र चानयोग्यं युञ्जन्ति तदेव तद्विमुञ्चन्ति
 ॥ १२ ॥ स संध्योरुपस्पृश्य । एनं यजुषी जपाति तथा द्वे यजुषी त्रीन्परिधिनु-
 विभवतो दिवो मूर्धासि पृथिव्या नाभिरिति दुत्तिणं त्रिरवस्य मूर्धप्रधि तिष्ठति
 श्रिव इत्युत्तरे मूर्धवतीभ्यां मूर्धा यस्यैषोऽप्समुपतीभ्यामग्नेरेतद्वैश्वानरस्य स्तोत्रे
 यज्ञायज्ञियथे शान्तिर्वाऽप्यपस्तस्मादप्समुपतीभ्याम् ॥ १३ ॥ द्वाभ्यां विमुञ्चति ।
 द्विपाद्यजमानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तैर्वनमेतद्विमु-
 ञ्चति त्रिभिर्युनक्ति नत्पञ्च पञ्चचितिकोऽग्निः पुञ्चर्तवः संवत्सरः संवत्सरोऽ-
 ग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्तुञ्जवति ॥ १४ ॥ तथैव हेके । प्रायणीयस्या-
 तिरात्रे युञ्जयन्तुदयनीये विमुञ्चन्ति सथैस्थारूपं वाऽप्यतद्यद्विमुचनं किं पु-
 सथैस्थायै सथैस्थारूपं कुर्यामेति न तथा कुर्यादहरहर्विमुञ्चेत् यज्ञस्तावदेव
 संतिष्ठतेऽहरहरेनथै स्वर्गस्य लोकस्य गत्यै युञ्जेऽहरहरेनेन स्वर्गं लोकं गच्छति
 तस्मादहरहरेव युञ्जादहरहर्विमुञ्चेत् ॥ १५ ॥ अथो यथा प्रायण्यायेतिरात्रे ।
 सामिधेनीरनुरूप . ब्रूयादुदयनीयऽपवातोऽनुवक्तास्मीति तादृक्तास्मादहरहरेव यु-
 ञ्जादहरहर्विमुञ्चेत् ॥ १६ ॥ तद्वैतच्छाण्डिन्यः । कङ्कतीयेभ्योऽहरहः कर्म मर्हि-
 इय मवमाजाहरहरेव वो युनजानहरहर्विमुञ्चानिति तस्मादहरहरेव युञ्जादहर-
 र्विमुञ्चेत् ॥ १७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [४. ४] चतुर्थोऽध्यायः ॥ [५९]

अथातः प्रयोत्रतुतायै । प्रयोमता दीक्षितः स्यादेतेभ्यो ह वा अमृतमुपचक्रा-
 ॥ १ ॥ ते होचुः । श्रमेण तपसेदमन्विच्छामेति तच्छ्रमेण तपसान्विच्छंस्ते दीक्षि-
 त्वा प्रयोमता अभवन्तद्वै तपो यो दीक्षित्वा प्रयोत्रतोऽसत्तम्य ग्रीपमाशुधुवुः ॥ २
 ते होचुः । नेदीयो वै भवति भूयस्तप उपायामेति ते त्रीन्स्तनानुपेयुस्तत्परादह-
 ॥ ३ ॥ ते होचुः । नेदीयो वै भवति भूयस्तप उपायामेति ते द्वौ स्तनाऽपे-
 स्तत्रेदीपसः परादहशुः ॥ ४ ॥ ते होचुः । नेदीयो वै भवति भूयस्तप उपाया-
 ति तऽप्यकथं स्तनमुपेयुस्तदधिजगाम न त्वभिपच्छथ शेकुः ॥ ५ ॥ ते होचुः
 अथि वाऽभग्न त्वभिपच्छथ शक्नुमः सर्वं तप उपायामेति तऽप्यवसथेऽनाशक-
 पेयरेतद्वै सर्वं तपो यदनाशकस्तस्मादपवसथे नाश्रीयात् ॥ ६ ॥ तस्माद्वरभिपृ-

या प्रति नमस्कारेण

रघुपतिं सा विरक्तमयः शैविषां पृच्छति

५४२ कल्पवृक्ष इति । अर्धमूलं सा निवेद्यतिरुष ।

सुप्रसन्नः संपन्नः संपन्नः संपन्नः संपन्नः ॥ १६ ॥ अ.

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

॥ अथ विष्णोर्वाक्यं ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ १५ ॥

। एतेन विहितं नमः ॥ २१ ॥ एतन्निमित्तं यः प्रकृतं यत्नं कुरुते

॥ अथ विष्णुसंस्कृतस्य श्रुतिप्रमाणम् ॥

॥ १ ॥ अथैवमिति । अथैवमिति । अथैवमिति ।

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

॥ २२ ॥ वसुधैवकुटुम्बकम् ॥ ॥ २३ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

विषं निदधामि । तद् भावनिदध्यामिषां हि देवानां दिव्यो ऽ वज्रमूर्तिर्वा

॥ १ ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

अथ यथा एतस्य मा एतित एतद्वैतानामेव शिष्याः कर्तव्यं ते पश्य-

॥ अथ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम् भगवत्पादौ शिरसां नमस्कृत्य ॥

[illegible]

॥ १० ॥ अथ भवामृतं । यमसिद्धिः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

॥ ३ ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥

[illegible]

፡ከነዚህም ስለ 6 ላይ ያሉት ጥያቄዎች ሲታዩ ከአንዱ አንዱ የሆነው

• ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

[illegible]

DEPARTMENT OF THE ARMY

1. 1948 1949 1950 1951 1952 1953 1954 1955 1956 1957 1958 1959 1960 1961 1962 1963 1964 1965 1966 1967 1968 1969 1970 1971 1972 1973 1974 1975 1976 1977 1978 1979 1980 1981 1982 1983 1984 1985 1986 1987 1988 1989 1990 1991 1992 1993 1994 1995 1996 1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019 2020 2021 2022 2023 2024 2025 2026 2027 2028 2029 2030 2031 2032 2033 2034 2035 2036 2037 2038 2039 2040 2041 2042 2043 2044 2045 2046 2047 2048 2049 2050 2051 2052 2053 2054 2055 2056 2057 2058 2059 2060 2061 2062 2063 2064 2065 2066 2067 2068 2069 2070 2071 2072 2073 2074 2075 2076 2077 2078 2079 2080 2081 2082 2083 2084 2085 2086 2087 2088 2089 2090 2091 2092 2093 2094 2095 2096 2097 2098 2099 2100 2101 2102 2103 2104 2105 2106 2107 2108 2109 2110 2111 2112 2113 2114 2115 2116 2117 2118 2119 2120 2121 2122 2123 2124 2125 2126 2127 2128 2129 2130 2131 2132 2133 2134 2135 2136 2137 2138 2139 2140 2141 2142 2143 2144 2145 2146 2147 2148 2149 2150 2151 2152 2153 2154 2155 2156 2157 2158 2159 2160 2161 2162 2163 2164 2165 2166 2167 2168 2169 2170 2171 2172 2173 2174 2175 2176 2177 2178 2179 2180 2181 2182 2183 2184 2185 2186 2187 2188 2189 2190 2191 2192 2193 2194 2195 2196 2197 2198 2199 2200 2201 2202 2203 2204 2205 2206 2207 2208 2209 2210 2211 2212 2213 2214 2215 2216 2217 2218 2219 2220 2221 2222 2223 2224 2225 2226 2227 2228 2229 2230 2231 2232 2233 2234 2235 2236 2237 2238 2239 2240 2241 2242 2243 2244 2245 2246 2247 2248 2249 2250 2251 2252 2253 2254 2255 2256 2257 2258 2259 2260 2261 2262 2263 2264 2265 2266 2267 2268 2269 2270 2271 2272 2273 2274 2275 2276 2277 2278 2279 2280 2281 2282 2283 2284 2285 2286 2287 2288 2289 2290 2291 2292 2293 2294 2295 2296 2297 2298 2299 2300 2301 2302 2303 2304 2305 2306 2307 2308 2309 2310 2311 2312 2313 2314 2315 2316 2317 2318 2319 2320 2321 2322 2323 2324 2325 2326 2327 2328 2329 2330 2331 2332 2333 2334 2335 2336 2337 2338 2339 2340 2341 2342 2343 2344 2345 2346 2347 2348 2349 2350 2351 2352 2353 2354 2355 2356

[illegible]

1. The first step in the process is to identify the problem or issue that needs to be addressed. This involves gathering information and understanding the context of the problem.

अभिपुत्यागनावजुहवुस्तदगनावमृतमदधुः सर्वेषामु द्वैष देवानामात्माग्दग्निस्तद्यद्-
 नावमृतमदधुस्तदात्मन्नमृतमदधत ततो देवा अमृता अभवन् ॥ ७ ॥ तद्यत्तदमृतं
 मोषः स । तदद्यापि यजमानः श्रमेण तपसान्विच्छति स दीक्षित्वा प्रयोयतो
 भवत्येतद्वै तपो यो दीक्षित्वा प्रयोयतोऽसत्तस्य घोषमाशृणोतीत्यद्वे क्रय इति ॥ ८ ॥
 स त्रीन्स्तनानुपैति । सत्परापश्यति स द्वौ स्तनाऽनुपैति तन्नेदीयसः परापश्यति
 स एकं स्तनमुपैति तदधिगच्छति न स्वभिषत्तुं शक्नोति स उपवसथेऽनाश-
 कमुपैत्येनद्वै सर्वं तपो यदनाशकस्तस्मादुपवसथे नारनीयात् ॥ ९ ॥ तस्मात्तरभि-
 ग्म्य । अभिपुत्यागनौ जुहोति तदगनावमृतं दधात्यथ भक्षयति तदात्मन्नमृतं धत्ते सोऽ-
 मृतो भवत्येतद्वै मनुष्यस्यामृतत्वं तत्सर्वमायुरेति तपो हस्तेनात्मना सर्वमायुरेति १०
 अग्नौ हुत्वाय भक्षयति । देवो वाऽअस्यैष आत्मा मानुषोऽयं देवा उ वाऽअमेऽथ
 मनुष्यास्तस्मादग्नी हुत्वाय भक्षयति ॥ ११ ॥ अथातः सामिष्टयजुषामेव ममिच्छ-
 मा । देशश्चासुराश्चोभये प्राजापत्याः प्रजापतेः पितुर्दायमुपैष्वर्चमेव सत्यानृतं
 सत्यं चैवानृतं च तऽउभयं सत्यं सत्यमवदन्नुभयेऽनृतं ते ह सदृशं वदन्तः सदृशा
 एवासुः ॥ १२ ॥ ते देवा उत्सृज्यानृतम् । सत्यमन्त्रालोभिरे सुरा उहोत्सृज्य सत्य-
 मन्तमन्त्रालोभिरे ॥ १३ ॥ तद्धेतुं सत्यमर्चा चक्रे । यजसुरेष्टास देवा याऽउ-
 त्सृज्यानृतं सत्यमन्त्रालप्सत हुन्त तदयानीति तदेवानाजगाम ॥ १४ ॥ अनृतम्
 हेत्वा चक्रे । यदेवेष्टासामुरायाऽउत्सृज्य सत्यमन्तमन्त्रालप्सत हुन्त तदयानीति
 तदसुरानाजगाम ॥ १५ ॥ ते देवाः । सर्वं सत्यमवदन्त्सर्वमसुरा अनृतं ते देवा
 आसक्ति सत्यं वदन्त एषावीरतरा- इवासुरनादयतरा-इव तस्माद् इतए आस-
 क्ति सत्यं वदत्येषावीरतरा-इव भवत्यनादयतरा-इव स ह त्वेवान्ततो भवति देवा
 त्वेवान्ततो भवन् ॥ १६ ॥ अथ हामुराः । आसक्त्यनृतं वदन्त ऊप-इव पिपि-
 सुराद्या-इवामुस्तस्माद् इतए आसक्त्यनृतं वदत्युपऽइवे पितृत्याद्य-
 -इव भवति परा ह त्वेवान्ततो भवति परा समुरा अभवन् ॥ १७ ॥ तद्यत्तम-
 त्यम् । त्रयी सा विषा ते देवा अनुवन्त्यं कृत्वेदं सत्यं ननवापरागति ॥ १८ ॥
 ते दीक्षणीया निरवपन् । ननु हामुरा अनुवन्ति यजं ते कृत्वा त्रेयाः सत्यं न-
 न्वने मृतं तदाहरिष्यामो यदस्माकं तन्नेति तस्य सामिष्टयजुरहुतमामायाजगमुस्तस्मा-
 तस्य यजस्य सामिष्टयजुर्न जुह्वति ते देवा असुरान्निदृश्य सप्तद्वयं यजमन्गन्तु-
 र्नु दधिरिऽन्यं कुर्वन्तीति पुनः प्रेषुः ॥ १९ ॥ तेषु प्रेषु । प्रायणीयं निरवपं-

तयो हास्पैष आस्थानं न वृद्धे येऽअग्नयः प्राञ्जन्त्या अस्यां पृथिव्यामधि तेषा-
मसि त्वमुत्तमः प्र नो जीवातवे सुवेति ये के चाग्नयः पञ्चचितिका अस्यां पृथि-
व्यामधि तेषामसि त्वं सत्तमः सोऽअस्मान्जीवनाय सुवेत्येतदनुष्ठुभा वाग्वाऽ-
अनुष्ठुवागु सर्वाणि लुन्दाथसि सर्वैरेवास्माऽएतच्छन्दोभिर्निर्द्भुतऽउपस्थावाग्नि-
थं समारोह्य निर्मथ्योदवसानोयया यजते ॥ ५३ ॥ अथ मैत्रावरुण्या पयस्यया
यजते । देवत्रा वाऽएष भवति य एतस्त्वं करोति वैवस्वेतुन्मिधुनं यन्मित्रावरुणौ
स यदेतयानिष्ठा मानुष्यां चरेत्प्रत्यवरोहः ॥ यथा देवः सन्मानुषः स्यात्तादृक्-
दथ यदेतया मैत्रावरुण्या पयस्यया यजते वैवस्वेतुन्मिधुनमुपेत्येतयेषां कामं य-
थाप्रतिरूपं चरेत् ॥ ५४ ॥ यद्वैतया मैत्रावरुण्या पयस्यया यजते । प्रजापतेर्विस्त्रस्ताद्रे-
तः पुरापतत्तं यत्र देवाः समस्कुर्वन्तुदास्मिन्नेतया मैत्रावरुण्या पयस्यया रेतोऽदधुस्तु-
थैवास्मिन्नयमेतदधाति ॥ ५५ ॥ स यः स प्रजापतिर्व्यस्रथसत । अयमेव स योऽयम-
ग्निश्चीयतेऽथ यदस्मात्तदेतः पुरापतदेया सा पयस्या मैत्रावरुणी भवति प्राणोदानौ
वै मित्रावरुणौ प्राणोदानाऽउ वै रेतः सिक्तं विकुरतः पयस्या भवति पयो हि रेतो
यज्ञो भवति यज्ञो येषु यज्ञस्य रेतउपाथेषु भवत्युपाथेषु हि रेतः सिच्यतेऽन्ततो
भवत्यन्ततो हि रेतो धीयते ॥ ५६ ॥ तस्य वाजिनेन चरन्ति । तस्मिन्दक्षिणां
दधाति तूपरौ मिधुनौ दद्यादित्यभ्याशायेनैव मन्यऽइति इ स्माह माहित्यः स्रव-
त्यु हैषाग्निचित आहुतिः सोमाहुतिर्यामनिष्टके जुहोति ॥ ५७ ॥ स स्वयमावृणो
एवोपदर्शति । इमे वै लोकाः स्वयमावृणो इमुऽउ लोका एषोऽग्निर्धितः ॥ ५८ ॥
अतुव्या एवोपदर्शति । संवत्सरो वाग्मृतव्याः संवत्सर एषोऽग्निर्धितः ॥ ५९ ॥
विश्वज्योतिष एवोपदर्शति । एता वै देवता विश्वज्योतिष एता उ देवता एषो
ऽग्निर्धितः ॥ ६० ॥ पुनर्धितिमेवोपदर्शति । पुनर्धनो हैष उत्तरा हैषा देवयज्य
पुनर्धनमेवैतद्रूपधत्तऽउत्तगमेव देवयज्यामुप हैनं पुनर्धनो नमतीति न तथा
कुर्याद्यो वाव चितेऽग्निर्निधीयते तामेवैष्टकामेष सर्वोऽग्निरभिमस्पद्यते तद्य-
दग्नां जुहोति तदेवास्य यथा सर्वस्मिञ्छाण्डिलेऽग्नां संचिने पञ्चदशवत्यादृतयो
हुताः स्युर्वेषस्येता आहुतयो हुता भवन्ति ॥ ६१ ॥ सर्वाणि वाऽरय भूतानि
सर्वान्देवान्गर्भा भवति योऽग्निं विभ्रति स योऽसंवत्सरभूतं चिनुतऽएतानि
स सर्वाणि भूतानि गर्भं भूतं निर्हने यो न्वेव मानुषं गर्भं निर्हन्ति तन्नेव परिच-
क्षतेऽयं किं य एतं पेषो येष नासंवत्सरभूतस्यऽर्त्विजा भवितुम्यामिति इ स्मा

तु ह्यसुरा अन्वेव बुधधिरे तस्य शम्भोरुक्तमासाथाजग्मुस्तस्मात्स यज्ञः शुभः
स्ते देवा असुरान्प्रनिदृश्य समुल्लाप्य यज्ञमन्यदेव कर्तुं दधिरेऽन्यद्वै कुर्वन्तीति ।
एव प्रेयुः ॥२०॥ तेषु प्रेतेषु । राजानं क्रीत्वा पर्युह्याथास्माऽद्यातिष्ठत्यथ राशि
पिस्तद् ह्यसुरा अन्वेव बुधधिरे तस्यैतोपहूतासाथाजग्मुस्तस्मात्स यज्ञ इहान्तः
रा असुरान्प्रतिदृश्य समुल्लाप्य यज्ञमन्यदेव कर्तुं धिरेऽन्यद्वै कुर्वन्तीति पुनः
युः ॥२१॥ तेषु प्रेतेषु । उपसदोऽनन्वत ते तिष्ठ एव सामिधेनीरनुच्य देवता
यजन्त मया ज्ञानानुयाजानुभयतो यज्ञस्योदसादयन्भूमिपृथ हि तत्रात्वरन्त तस्य
मेस्तु नित एव सामिधेनीरनुच्य देवता एव यजति न मया ज्ञानानुयाजानुभ
य यज्ञस्योत्सादयति ॥२२॥ तऽउपवसयेऽग्नीषोमीयं पशामलेभिरे । तु ह्यसुरा
बुधधिरे तस्य समिष्टयजूंश्च्युहतास्यासुराथाजग्मुस्तस्मात्स्य पशाः समिष्टयजूं
कुर्वन्तीति ते देवा असुरान्म ॥ २३ ॥ तेषु प्रेतेषु । मातुः मातः सवनमतन्व
ह्यसुरा अन्वेव बुधधिरे तस्यैतावत्कृतमास यावन्मातः सवनमथाजग्मुस्ते दे
असुरान्म ॥ २४ ॥ तेषु प्रेतेषु । माध्यान्दिनं सवनमतन्वत तु ह्यसुरा
बुधधिरे तस्यैतावत्कृतमास यावन्माध्यान्दिनमथाजग्मुस्ते देवा असुरान्म
२५ ॥ तेषु प्रेतेषु । सवनीयेन पशुना चरस्तु ह्यसुरा अन्वेव बुधधिरे तस्यै
कृतमास यावदेतस्य पशोः क्रियतेऽथाजग्मुस्ते देवा असुरान्म ॥ २६ ॥ ते
तेषु । तृतीयसवनमतन्वन तांसमस्थापयन्त्यस्तमस्थापयंस्तत्सर्वं सायमासु
तानां सुरा अपपुमविरे तुतो देवा अभवन्परासुरा भवत्यात्मना परास्य द्विपञ्च
भयो भवति य एवं वेद ॥२७॥ ते देवा अमृवन् । ये न इमे यज्ञाः सामिसि
क्ष्यता घानिमान्निरुहन्तोऽग्राप्तेषु तज्जानीत यथमान्संस्थापयामेति तेऽमृवन्
यथामिति विनिमित्तं त्रुति वाच तदन्नवंस्तादिच्छत यथेमान्यज्जान्तसंस्थापय
मिति ॥ २८ ॥ ते चेत्तुपमानाः । एतानि समिष्टयजूंश्च्युहतास्यापशुवृत्तिरेत
यजान्ममस्थापयन्त्यस्तमस्थापयंस्तस्मात्स्य स्थिनयनं च्युह्य यस्तमप्यमंस्तस्य
सामिष्टयजूंश्च्युह्य ॥ २९ ॥ ते याऽपने नृव यज्ञाः । नृवैतानि समिष्टयजूंश्च्युह्य त
देवानि नृवैत्येतानि नृवयजान्ममस्थापयत्युभयानि नृवौत्पद्यस्य चाग्नेयाध्व
स्य ऋषिपुण्याग्नेस्तुयोक्तो वन्द्यः ॥ ३० ॥ येऽग्रमेतैर्देवानि । विपाद्यमानो
यजानोऽग्निर्गुप्तानग्निर्गुप्तस्य पाथा प्रावतेरेतयज्ञं सुस्थेस्थापयतीष्टो यज्ञो भू
विर्भिर्योग्योऽग्निर्गुप्तः पिब न इति ॥३१॥ ग्रन्थप्रदानेकादश मुष्पयन्ते । एका

वात्स्यो नेदस्य देवरेतस्य निर्हण्यमानस्य मेघसानीति ॥ ६२ ॥ पुष्पास्यम्
चिन्वीतेत्याहुः । पुष्पास्या वाऽश्वन्तमा गर्भा जाता जीवन्तीति स यत्संवत्सर
भूते महदुक्थं शयंसेदगशीतीः शयंसेदसर्वं वै तद्यत्संवत्सरभूतोऽसर्वं त
दगशीतयो विकृष्टं तेन ॥ भूयो विकर्षेद्यदि चैव संवत्सरभूतः स्याद्यदि
संवत्सरभूतः सर्वमेव महदुक्थं शयंसेत् ॥ ६३ ॥ अथ ह शाण्डिन्याय
प्राच्यां जगाम । तथै ह द्रव्याभ्यातिरुवाच शाण्डिन्यायन कथमग्निश्चतुर्व्यो
याप्रोऽह संवत्सरभूतायाग्निं चिकीपामहऽइति ॥ ६४ ॥ स होवाच । क
न्वाऽएनं स चिन्वीत येन पुरा संवत्सरं भूतः स्यात्तथै ह वै भूतं स
चिनुतइति ॥ ६५ ॥ कामम्बेवैनं स चिन्वीत । यः संवत्सरमभिपविष्यन्त
देव वाऽएनं मत्पुत्रमन्त्रेण विभर्त्येताभिराहुतिभिः ॥ ६६ ॥ कामम्बेवैनं
चिन्वीत । यः संवत्सरमाग्निहोत्रं जुहुयाद्विभर्ति वाऽएनमेव योऽग्निहोत्रं जु
ति ॥ ६७ ॥ कामम्बेवैनं स चिन्वीत । यः संवत्सरं जातः स्यात्प्रा
वाऽअग्निस्तमेतद्विभर्त्यथ ह वै रेतः सिक्तं प्राणोऽन्ववरोहति तद्विन्दते त
ज्जातं-जातं विन्दते तस्माज्जातवेदास्तस्मादप्येवंवित्कामं सद्योभूतं चिन्वी
यद् ह वाऽएवंघित्पुवति वा पाययति वा तदेवास्य यथा सर्वस्मिज्ज
यिद्वलेऽग्नौ संचिते पक्षपुच्छवत्याहुतयो हुताः स्युरेवमस्यैता आहुतयो
भवन्ति ॥ ६८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [५. १] ॥ ॥

इन्द्र एतत्सर्वमपश्यत् । न्यूनस्याप्त्याऽअतिरिक्तस्यानतिरिक्त्यै ह
समृद्धाऽअथ ह वाऽईश्वरोऽग्निं चित्वा किञ्चिदौरितमाप्तोर्वि वा हलितोर्वि
यद्वा ह वा एतच्छ्रुत्पापणः सायकायनः शुश्रावाथ हैतत्कर्मापदधर्ष ॥ १ ॥ स
त्रपस्य समृद्धिः । अग्नेः समृद्धिर्गोऽग्निं चिनुते तस्य समृद्धिर्गोऽग्निं चिनुते
तस्य समृद्धिः ॥ २ ॥ तद्यद्वेतेनोपतिष्ठते । यदेवास्यात्र विद्वान्वा निद्वान्वाति
रेक्षयति स वाभ्यापयति तदेवास्पर्शेन सर्वमाप्तं भवति यदस्य किं ज्ञानाप्तं य
तस्यामनुष्मृत्चि काप्रोऽत्रैव तमाप्रोत्यथोऽएतस्मादेवैतत्कर्मणो रुक्ताथसिना
अपहन्ति नो हेनमनुग्याहारिण स्तृण्वते तस्मादप्येवंविश्वामं परस्माऽअग्निं
नुपादीरवरो ह धेयान्मचितोः ॥ ३ ॥ वार्त्रहत्याय श्रवसे । सहदानुं पुरुहूत वि
पन्तमिति वार्त्रघ्नीभ्यां प्रथमाभ्यामुपतिष्ठतऽएतद्वै देवा वृत्रं पाप्मानं हत्वा

शाक्षरा त्रिष्टुत्रीर्यं त्रिष्टुत्रीर्यमेवैतद्यज्ञमभिसम्पादयति ॥ ३२ ॥ यद्वैकादश ।
 एकादशाक्षरा वै त्रिष्टुजैष्टुभ इन्द्र इन्द्रो यज्ञस्यात्मेन्द्रो देवता तद्य एव यज्ञस्यात्मा
 या देवता तस्मिन्नेवैतद्यज्ञमन्ततः प्रतिष्ठापयति ॥ ३३ ॥ सप्तिष्टयनूँऽपि हुत्वाव-
 भूयं यन्ति । अवभृथादुदेत्योदयनीयेन चरित्वानूबन्ध्यस्य पशुपुरोडाशमनु वेविका-
 नाँ हवीँऽपि निर्वपति ॥ ३४ ॥ एतउँ मजापतिः । प्राप्य राक्षेवामन्यत स
 दिक्षु प्रतिष्ठायेदँ सर्वं वृषद्विद्वधदतिष्ठयद्विद्वधदतिष्ठत्तस्माद्वाता तथैवैतद्यज्ञ-
 मानो दिक्षु प्रतिष्ठायेदँ सर्वं वृषद्विद्वधदतिष्ठति ॥ ३५ ॥ यद्वैतानि हवीँऽपि
 निर्वपति । विश एषोऽग्निस्ता उऽप्यवामुः पुरस्तादर्धस्तम्यं च लोकेष्टकाश्चोपद-
 धाति ताः प्राणभूतः प्रथमायां चितौ सर्वं द्वितीया सर्वा तृतीया सर्वा चतुर्थ्यथ
 पञ्चम्यै चितेरमपन्ना नाकसदः पञ्चचूडास्ता ऊर्ध्वा उत्क्रामन्त्य आयन्ताभ्यः
 मजापतिराविभेत्सर्वं वाग्दामिमाः पुराच्योऽत्येक्यन्तीति ता धाता भूत्वा
 पृथगच्छतामु प्रत्यतिष्ठत् ॥ ३६ ॥ स य स धातासौ स आदित्यः ।
 अथ पक्षद्विशां परमं क्रान्तमेतत्तद्यस्मिन्नेष एतत्प्रतिष्ठितस्तुपति ॥ ३७ ॥
 स यः स धातायमेव स धातः । द्वादशकपालः पुरोडाशो द्वादशकपालो द्वादश
 मासाः संवत्सरः संवत्सरः मजापतिः मजापतिर्धाताय यक्षद्विशां परमं क्रान्तमे-
 तानि तानि पूर्वाणि हवीँऽभ्यनुमत्यै चरुं राक्षायै चरुः सिनीवाज्यै चरुः कुहूयैः
 चरुस्तद्यदेतानि निर्वपति यदेव तद्विशां परमं क्रान्तं तस्मिन्नेवैतमेतत्प्रतिष्ठापयति
 तँ सर्वं जुहोत्येतस्यैव कृत्स्नतायै ॥ ३८ ॥ ता वाऽपता देव्यः । विशो देता-
 रश्चन्द्राँसि वै दिशश्चन्द्राँसि देव्योऽथैष क्रुः मजापतिस्तद्यदेवैष क्रुश्च
 तस्माद्वेविकाः पञ्च भवन्ति पञ्च हि विशः ॥ ३९ ॥ तदाहुः । नैतानि हवीँऽपि
 निर्वपेद्वेदतिरेचयानीति तानि वै निर्वपेदेव क्रामेभ्यो वाऽपतानि हवीँऽपि निरु-
 प्यन्ते न वै क्रामानामनिरिक्तमास्ति यद्वै किं च पशुपुरोडाशमनु हविर्निरुप्यते
 पशावेव स मध्यतो मेधो धीयनऽउभयानि निर्वपत्यध्वरुस्य चानुध्याध्वरुस्य
 धेनुमयामेस्तस्योक्तो वन्युरुष्यैः पशुपुरोडाशो भवत्युषाश्चैतानीँऽर्चिर्ननुमृदि मेप्यति
 पशुपुरोडाशस्याहानुमृदि यज्ञेतेपाणिष्ठिँ समानःसाँऽकृत्समानीदा ॥ ४० ॥ तस्य-
 वाऽपतस्य पशोः । जुहति सप्तिष्टयनूँऽप्यभ्यवयन्ति हृदयश्लेनावभृथँ सध-
 स्या षेप पशुहृदयश्लेनं चरित्वा ॥ ४१ ॥ प्रत्येत्य वैश्वकर्मणानि जुहोति । विश्वानि
 कर्माण्यग्निस्तान्यस्यात्र सर्वाणि कर्माणि कृतानि भवन्ति तान्येतत्प्रीणानि

तपाप्मान एतत्कृमाकुर्वत तथैवैतद्यजमानो वृत्रं पाप्मानं हत्वापहतपाप्मेतत्कर्म कुरुते ॥ ४ ॥ वि न इन्द्र मृषो जहि । मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठा इति वैमृ-
धीभ्यां द्वितीयाभ्यामेतद्वै देवा मृषः पाप्मानं हत्वापहतपाप्मान एतत्कृमाकुर्वत
तथैवैतद्यजमानो मृषः पाप्मानं हत्वापहतपाप्मेतत्कर्म कुरुते ॥ ५ ॥ वैश्वानरो
न ऊतये । पृष्टे दिवि पृष्टेऽग्निः पृथिव्यामिति वैश्वानरीभ्यां तृतीयाभ्यामेतद्वै
देवा वैश्वानरोऽपपाप्मानं दग्ध्वापहतपाप्मान एतत्कृमाकुर्वत तथैवैतद्यजमानो वै-
श्वानरेण पाप्मानं दग्ध्वापहतपाप्मेतत्कर्म कुरुते ॥ ६ ॥ अश्वाम तं काममग्ने
तुवोतीति । एकया कामवत्यैतद्वै देवाः षडृचेन पाप्मानमपहत्युक्तया कामवत्यैकधा-
न्ततः सर्वाङ्कामानात्मन्नुकुर्वत तथैवैतद्यजमानः षडृचेन पाप्मानमपहत्यैकया काम-
वत्यैकधान्ततः सर्वाङ्कामानात्मन्नुकुरुते ॥ ७ ॥ समर्च भवति । समुचितिकोऽग्निः
समर्चवः सप्त दिशः सप्त देवलोकाः सप्त स्तोमाः सप्त पृष्ठानि सप्त छन्दाधिसि
सप्त ग्राम्याः पञ्चवः सप्तारण्याः सप्त शीर्षाणा यत्किं च सप्तविधमधिदेवतम-
ध्यात्वं तुदेनेन सर्वमाप्नोति ता अनुभूमभिसम्पद्यन्ते वाग्वाऽअनुष्टुप्वाचैवास्य
तदामोति यदस्य किं चानासम् ॥ ८ ॥ अष्टर्चोपतिष्ठेत्तेषु द्वैकऽग्नाहुः । वयं
तेऽअष्ट ररिमा हि काममिति द्वितीयाया कामवत्या सप्त पूर्वास्तदष्टावष्टाक्षरा
गायत्री गावत्रोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्य तदामोति यदस्य किं
चानासप्तयोऽष्टवृत्तं सप्तं दंष्ट्रं भञ्जतेऽइति न तथा कुर्यादिता वाव सप्ताष्टावनु-
पुषो भवन्ति स योऽष्टर्चं कामोऽत्रैव तमाप्नोति ॥ ९ ॥ ऐन्द्राग्नीभिरुपतिष्ठेत् ।
ऐन्द्राग्नीऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवास्य तदामोति यदस्य किं चा-
नासमिन्द्राग्नी वै सर्वे देवाः सर्वदेवत्योऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवा-
स्य तदामोति यदस्य किं चानासम् ॥ १० ॥ तत्रैके । कर्मणः—कर्मण एवैतां
मातेषु कुर्वतेऽपहतपाप्मान एतत्कर्म करवापराऽइति पुरीषवर्ती चितिं कृत्वोपति-
ष्ठेत्तेषु द्वैकऽग्नाहुस्तत्र हि सा सर्वा कृत्स्ना भवतीति स यथा कामयेत तथा कुर्या-
दिति न च यनस्वाधातोऽचयनस्य ॥ ११ ॥ त्रयो ह वै समुद्राः । अग्निर्यजुषां
महाव्रतं साम्नां महदुक्थमृचां स य एतानि परस्मै करोत्येतान् स समुद्रा-
च्छोपयते ताच्छुष्यतोऽन्वस्य छन्दाधिसि श्रुष्यन्ति छन्दाधस्यनु लोको लोकम-
न्वात्मात्मानमनु मजा पञ्चवः स ह इवः श्वएव पापीयान्भवति य एतानि परस्मै करा-
ति ॥ १२ ॥ अथ य एतान्यकृत्वा । परस्माऽअपि सर्वैरन्यैर्यज्ञकृताभिर्पानयेदेत-

नि हविषा देवतां करोति यस्यै वै देवतायै हविर्गृह्यते सा देवता न सा यस्यै
गृह्यतेऽथो विश्वकर्मायमग्निस्तमेवैतत्प्राणाति ॥ ४२ ॥ यद्वै वैश्वकर्माणानि
होति । प्रायणं च ह्यग्नेरुदयनं च सावित्राणि प्रायणं वैश्वकर्माणान्युदयनं स
त्सावित्राण्येव जुहुयाद् वैश्वकर्माणानि यथा प्रायणमेव कुर्यान्नोदयनं तादृक्पुन
द्वैश्वकर्माणान्येव जुहुयाद् सावित्राणि यथोदयनमेव कुर्यान्न प्रायणं तादृक्पुन
नि जुहोति प्रायणं च तदुदयनं च करोति ॥ ४३ ॥ अष्टावमूनि भवन्ति ।
वामिमानि तद्यथा प्रायणं तथोदयनं करोति स्वाहाकारोऽग्नीषां नवमो भवत्येव
षां तद्यथा प्रायणं तथोदयनं करोत्याहुतिरग्नीषां दशमी भवत्येवमेषां तद्यथा
प्रायणं तथोदयनं करोति संततां तत्राहुतिं जुहोति रेतो वै तत्र यज्ञो रंतमोऽवि
छेदाय जुवेणह स हाकारं निरुक्तथहि रेतो जातं भवति ॥ ४४ ॥ यथा
त् । सममुत्सोऽहो वा मनसो वा सम्भृतं चक्षुषो वेत्येतस्माद्धेतस्मर्त्तस्मात्
र्त्तं समभवत्तदनु मेत सुकृताणु लोकं यत्रऽश्रुपयां जग्मुः प्रथमज्ञाः पुराणा इत्य
तदुपीनाह ॥ ४५ ॥ एतथ सधस्थ । परि तं ददामीति स्वर्गो वै लोकः सधस्थस्तदेन
वर्गाय लोकाय परिददाति यमावहाच्छेवधिं जातवेदाः अन्वागन्ता यज्ञपतिर्वोऽष्ट
थस्म जानीत परमे व्योमधिति यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ ४६ ॥ एतं जानाथ । प
व्योमन्तेवाः सधस्था विद् रूपमस्य यदागच्छात्पथिभिर्देवयानैरिष्टापूर्ते कृणवथ
वरस्माऽइति यथैव यजुस्तथा बन्धुरुदुध्यस्वाग्ने येन ब्रह्मीति तयोरुक्तो बन्धुः ॥ ४७
मस्तरणे परिधिना । कृत्वा वेद्या च वर्हिषा अच्येमं यज्ञं नो नय स्वर्देवेपु गन्तः
ऽइत्येवैर्नो यज्ञस्य रूपैः स्वर्गं लोकं गमयेम्येतत् ॥ ४८ ॥ यदत्तं यत्परादानम्
यत्पूतं याश्च वृत्तिणाः तदग्निर्वैश्वकर्माणः स्वर्देवेपु नो दधदिति यच्चैव सम्प्रति
यो यथासम्प्रति तन्नोऽयमग्निर्वैश्वकर्माणः स्वर्गं लोकं दधात्स्वत्येतत् ॥ ४९
यत्र धारा अनपेताः । यथोर्गृत्तस्य च याः तदग्निर्वैश्वकर्माणः स्वर्देवेपु नो दधति
नि यथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ ५० ॥ अग्नीं वैश्वकर्माणानि जुहोति । अष्टाक्षरा म
यथो मायवोऽग्निर्या सानग्निर्यावित्यस्य मात्रा तावतैर्वनमेतदन्नेन प्राणाति ॥ ५१
वैश्वकर्माणानि वृत्वा नाम करोति । यदा वै सर्वः कृत्स्नो जातो भवत्यथ त
कुर्यान्तत्र याऽएष सर्वः कृत्स्नो जातो भवति ॥ ५२ ॥ ॥ शतम् ५२०० ॥
नमः कृत्वायमप्यतिष्ठते । सर्वेण याऽएष एतमात्मना चिनोति स यदेतामुवात्स
पदितां न वदेत्यत्र हेमार्त्तस्य आत्मानं वृज्जीताय यदेतामुवात्स्यनः परिदां वद

भ्यो द्वैवास्य समुद्रेभ्यश्छन्दाथेसि पुनराग्यायन्ते छन्दाथेस्यनु लोको लोको
 त्मात्मानमनु प्रजा पशवः स ह रवः — श्व एव धेयान्भवति य एतानि परस्मै
 करोत्यर्थे ह वाऽप्रस्य द्वैवोऽमृत आत्मा स य एतानि परस्मै करोत्येते ॥ १३ ॥ तत्रै
 द्वैवमात्मानं परस्मै प्रयच्छत्यथ शुष्क एव स्थाणुः परिशिष्यते ॥ १३ ॥ तत्रै
 कृत्वा कुर्वते वा प्रति वा कारयन्तऽप्या प्रायश्चित्तिरिति न तथा कुर्याद्यथा
 ष्कथं स्थाणुमुदकेनाभिषिञ्चेत्तादृक्तपूयेद्वा वै स वि वा धित्येन्नैतस्य प्रायश्चित्ति
 रस्तीत्येव विद्यात् ॥ १४ ॥ अथ ह स्माह शाण्डिल्यः । तुरो ह कावपेयः क
 रोत्यां देवेभ्योऽग्निं चिकाय तथैह देवाः पप्रच्छुर्मुने यदलोक्यामग्नित्यामा
 रथ कस्मादचैपीरिति ॥ १५ ॥ स होवाच । किं नु लोक्यं किमलोक्यमात्मा
 यन्नस्य यजमानोऽङ्गान्यृत्विजो यत्र वाऽआत्मा तदङ्गानि यन्नोऽङ्गानि तदा
 यदि वाऽष्टत्विजोऽन्तोका भवन्त्यलोक उतर्हि यजमान उ भये हि समान्तो
 भवन्ति दक्षिणासु त्वेव न संबदितव्यथ संवादेनैवऽर्त्विजोऽन्तोका इति ॥ १६ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [५०. २] ॥ चतुर्थः प्रपाठकः ॥ काण्डिकासंख्या १७
 पञ्चमोऽध्यायः [६०] ॥ अस्मिन् काण्डे काण्डिका संख्या ४०२ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणे संचितिनाम नवमं काण्डं समाप्तम् ॥ ९ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

अथ दशमं काण्डम् ।

ओ३म् । अग्निरेष पुस्त्याचीयते । संवत्सर उपरिष्टान्महदुक्त्यर्थे अस्यते म-
 ज्ञापतेर्विस्तस्तस्याग्रथे रसोऽगच्छत् ॥ १ ॥ स यः स प्रज्ञापतिर्ष्वस्त्रधेसत ।
 संवत्सरः सोऽथ ग्रान्यस्य तानि पूर्वाणि व्यस्त्रधेसन्ताहोरात्राणि तानि ॥ २ ॥
 स यः स संवत्सरः प्रज्ञापतिर्ष्वस्त्रधेसत । अयमेव स योऽयमग्निमुर्चीयतेऽथ या-
 न्यस्य तान्यहोरात्राणि पूर्वाणि व्यस्त्रधेसन्तेष्टका एव तास्तद्यदेता उपस्थाति या-
 न्येवास्य तान्यहोरात्राणि पूर्वाणि व्यस्त्रधेसन्त तान्यस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तदेत-
 द्ब्रह्म यजुश्चित्तमब्राह्म ॥ ३ ॥ अथ योऽस्य सोऽग्रथे रसोऽगच्छत् । महत्त-
 दुक्त्यर्थं तमस्य तथे रसमवसाप्ताभ्यामनुयान्ति तद्यच्च यजुः पुस्त्यादेत्यभिनेतैव त-
 देति यथाहो मेऽमुर्ग्रकं तद्गृहरेष्यमीत्येवं तद्यजुः पुस्त्यादेति तथे संवत्सरऽब्राह्म-
 चन्ति ॥ ४ ॥ त्वयध्वर्युर्गृहेण गृह्णाति । यद्गृह्णाति तस्माद्महस्तस्मिन्गृह्णाता महा-
 व्रतेन रसं दधाति सर्वाणि हैतानि सामानि यन्महाव्रतं तदास्मिन्त्सर्वः सामभी
 रसं दधाति तस्मिन्हीता महताव्रतेन रसं दधाति सर्वा हैता अथो यन्महदुक्त्यर्थं त-
 दास्मिन्त्सर्वाभिर्धर्मभी रसं दधाति ॥ ५ ॥ ते यद्वा स्तुवते यदानुश्रथेसति । अ-
 थास्मिन्नेतं वृषद्रुते जुहोति तदेनमेव रसोऽप्येति न वे महाव्रतमिदथे स्तुतथेशोऽ-
 इति परयन्ति नो महादिदमुक्त्यामित्यग्निमेव परयन्त्यात्मा धाम्निस्तुदेनमेतेऽउभे रसो
 भूत्वापीत अथ च साम च तदुभेऽश्वकसामे यजुर्योतः ॥ ६ ॥ स एष मिथुनोऽग्निः ।
 प्रथमा चित्तिर्द्वितीया च तृतीया च चतुर्थी चाथ पञ्चम्यै चित्तेयोरिचनेऽग्निर्निर्ध-
 यते तन्मिथुने मिथुन उज्ज्वायमात्मा ॥ ७ ॥ अद्गुप्ता इति पुमाथेसः । अद्गुल्य इति
 स्त्रियः कृष्णादिति पुमाथे सौ भुवादिति स्त्रियाऽओष्ठादिति पुमाथे सौ नासिकेऽ-
 इति स्त्रिया इन्ना इति पुमाथेसो जिह्वेति स्त्री सर्व एव मिथुनः सोऽनेन मिथुनेनात्मने
 मिथुनमग्निमुप्येति ॥ ८ ॥ एषात्रापीति । अप्यर्हं मिथुन इत्यथे ह त्वेवापि मिथुनो
 प्रागेवेयं योऽयमग्नि इति चो वाचा हि चोयेत्यथ यदिनेनग्निर्निर्धयेन स प्राणः

निवपति तद्दास्यैतत्स्नावैव तद्धं तन्मर्त्यं मर्त्यं हि स्नाव तदेतस्मिन्नमृते प्रतिष्ठाप-
यति तेनास्यैतदमृतं भवति ॥ ४ ॥ चतुर्थी चितिं चिनोति । सा हास्यैपोदान एव
तद्धं तदमृतममृतं ह्युदानः सैषामृतचितिस्तदेतन्मर्त्यमुभयतोऽमृतेन परिगृह्णाति
तेनास्यैतदमृतं भवत्यथ पुरीषं निवपति तद्दास्यैतन्मांशं समेव तद्धं तन्मर्त्यं
मर्त्यं हि मांशं तदेतास्मिन्नमृते प्रतिष्ठापयति तेनास्यैतदमृतं भवति ॥
॥ ५ ॥ पञ्चमीं चितिं चिनोति । सा हास्यैषा समान एव तद्धं तदमृतम-
मृतं हि समानः सैषामृतचितिस्तदेतन्मर्त्यमुभयतोऽमृतेन परिगृह्णाति तेनास्यैतद-
मृतं भवत्यथ पुरीषं निवपति तद्दास्यैतन्मेद एव तद्धं तन्मर्त्यं मर्त्यं हि मेदस्तदे-
तस्मिन्नमृते प्रतिष्ठापयति तेनास्यैतदमृतं भवति ॥ ६ ॥ षष्ठीं चितिं चिनोति । सा
हास्यैषा वागेव तद्धं तदमृतममृतं हि वाक्सैषामृतचितिस्तदेतन्मर्त्यमुभयतोऽमृ-
तेन परिगृह्णाति तेनास्यैतदमृतं भवत्यथ पुरीषं निवपति तद्दास्यैतदसृगेव त्वगेव
तद्धं तन्मर्त्यं मर्त्यं ह्यसृग्मर्त्या तत्तदेतस्मिन्नमृते प्रतिष्ठापयति तेनास्यैतदमृतं
भवति ॥ ७ ॥ नावाऽपताः । प्रदिष्टकाचितयः पुद् पुरीषचितयस्तद्वादाश द्वादश मासाः
संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वावानग्निर्वाधितस्य मात्रा तावतैव तत्पञ्चापातिरेकधाजुरममृ-
तमात्मानमकुर्वन् तथैवैतद्यजमान एकधाजुरममृतमात्मानं कुरुते ॥ ८ ॥ अथ वि-
कर्णी च स्वयमावृण्णां चोपधाय । हिरण्यशकलः प्रोक्षत्याग्निमभ्यादधाति कुरु-
मेव तत्पञ्चापतिरिहिरण्यममन्तत् आत्मनोऽकुरुत तद्यदन्ततस्तस्मादिदमन्त्यमात्मनो
रूपं तस्मादाहुर्हिरण्मयः पञ्चापतिरिति तथैवैतद्यजमानो रूपमेव हिरण्मयमन्तत्
आत्मनः कुरुते तद्यदन्ततस्तस्मादिदमन्त्यमात्मनो रूपं तस्माद्ये चैतद्विदुर्यं च न
हिरण्मयोऽग्निश्चिदमुष्मन्लोके सम्भवतीत्येवाहुः ॥ ९ ॥ तद्धैतच्छाण्डिल्यश्च
मातरथवाहनिश्च । आचार्यान्तेवासिनो व्यूदाते रूपमेवास्यैतदिति इ समाह
शाण्डिल्यो लोमान्तीति मातरथवाहनिः ॥ १० ॥ स होवाच शाण्डिल्यः । रूपं
वाव लोमवद्रूपमलोमकं रूपमेवास्यैतदिति तद्धं तत्तथा यथा तच्छाण्डिल्य उवाच
संचितेऽग्निः प्रणीयते प्रणीतादूर्ध्वं सप्ति आहुतय इति ह्यन्ते ॥ ११ ॥
प्राणेन वै देवा अन्नमदन्ति । अग्निरु देवानां प्राणस्तस्मात्प्राग्देवेभ्यो जुह्वति
प्राणेन हि देवा अन्नमदन्त्यपानेन मनुष्या अन्नमदन्ति तस्मात्प्रत्यहमनुष्येष्वंशं
धीयतेऽपानेन हि मनुष्या अन्नमदन्ति ॥ १२ ॥ तदाहुः । न व्यसोऽग्निश्चिदश्री-
याह्नयो वाऽप्य रूपं भवति योऽग्निं चिनुतर्द्धश्च आतिप्रातोस्तस्माज व्यसो-

प्राणो वै वाचो वृषा प्राणो मिथुनं ग्राम्येवायमात्माथ य आत्मन्प्राणस्त्रिमिथुनं
 सोऽनेन मिथुननात्मनैतं मिथुनमग्निमुप्येति ॥ ९ ॥ एषोऽथवापीतिः । न ह वा
 अस्यापुत्रताय का च न शङ्का भवति य एवेता मिथुनावात्मानं चारितं च
 वान्ने ॥ इत्येवायमात्मादक्षिणाग्रं वनुते यो न आत्मेति ह्यप्यपिणाभ्युक्तम् ॥ १० ॥
 तुदिदमन्नं जग्धं द्वेधा भवति । यदस्यामृतमूर्ध्नि तन्नाभेर्ध्वः प्राणैरुच्चैः
 तद्यायुमप्येत्यथ यन्मर्त्यं पराङ् तन्नाभमत्येति तद्वयं भूवेमामप्येति मूर्ध्नि च
 पुरीषं च तद्यादिमामप्येति योऽयमग्निरिचतस्तं तदुप्येत्यथ यद्यायुमप्येति
 यश्चितेऽग्निनिधीयते तं तदुप्येत्येषोऽथवात्रापीतिः ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

मन्त्रापतिरिमौलोकानैस्सत् । स एतं वयोविधमात्मानमपरयदग्निं तं व्यप
 तेनेमं लोकमाम्रोत्स द्वितीयं वयोविधमात्मानमपरयन्महाव्रतं तद्वधत्त तेनान्तरि
 माम्रोत्स तृतीयं वयोविधमात्मानमपरयन्महाव्रतं तद्वधत्त तेन द्विवाम्रोत् ॥ १ ॥
 अयं वाक् लोके एषोऽग्निश्चितः । अन्तरिक्षं महाव्रतं द्यौर्महाव्रतं तस्मादेतानि सर्वाणि
 सहोपेयादग्निं महाव्रतं महाव्रतं सह हीमे लोका अस्त्यज्यन्त तद्य
 ग्निः प्रथमश्चीयतेऽयं द्वेषां लोकानां प्रथमोऽस्त्यज्यन्तत्पथिदेवतम् ॥ २ ॥
 थाध्यात्मम् । मन एवाग्निः प्राणो महाव्रतं वाह्ममहाव्रतं तस्मादेतानि सर्वाणि
 सहोपेयात्सह हि मनः प्राणो वाक्तद्यदग्निः प्रथमश्चीयते मनो हि प्रथमं प्राण
 नाम् ॥ ३ ॥ आत्मैवाग्निः । प्राणो महाव्रतं वाह्म महाव्रतं तस्मादेतानि सर्वाणि
 सहोपेयात्सह ह्यात्मा प्राणो वाक्तद्यदग्निः प्रथमश्चीयतऽआत्मा हि प्रथमः स
 वतः सम्भवति ॥ ४ ॥ शिर एवाग्निः । प्राणो महाव्रतमात्मा महाव्रतं तस्मादेतानि सर्वाणि
 सहोपेयात्सह हि शिरः प्राण आत्मा तद्यदग्निः प्रथमश्चीयते शिरः हि प्रथमं जायमानस्य
 जायते तस्माद्यत्रैतानि सर्वाणि सह क्रियन्ते महादेवोक्त
 मातमां ख्यायतऽआत्मा हि महाव्रतम् ॥ ५ ॥ तदाहुः । यदेतानि सर्वाणि
 वरुणापानि कैतेषामुपासिरिति ज्योतिष्टोमोऽथवाग्निष्टोमे ज्योतिष्टोमेनैवाग्निष्टो
 मजेत ॥ ६ ॥ तस्य वाऽएतस्य ज्योतिष्टोमस्याग्निष्टोमस्य । त्रिवृद्धादिष्ववमानं
 दूतस्य शिरः पञ्चदशसप्तदशाऽवत्तरौ पचमानौ तौ पक्षौ पञ्चदशश्च द्योतु
 व्यष्टं सप्तदशं पृष्ठमेकाविंशं यज्ञायज्ञियं तत्पुच्छम् ॥ ७ ॥ तयोर्वाऽपतयोः ।
 पञ्चदशसप्तदशयोर्वात्रिंशस्ततोत्रियास्ततो याः पञ्चविंशतिः स पञ्चविंशतिः

अग्निचिदश्रीयादिति तद्वै क्राममेवैवचिदश्रीयादग्नेर्वाऽप्य रूपं भवति योऽग्निं
 चेनुते सर्वं वाऽऽदमग्नेरग्रं सर्वं मग्दमन्नामित्येवैवावृद्धिश्चादिति ॥ १३ ॥
 तदाहुः । किं तदग्नौ क्रियते येन यजमानः पुनर्मृत्युमपजयत्यग्निर्वाऽप्य देवता
 भवति योऽग्निं चिनुतेऽमृतमु वाऽअग्निः श्रीर्देवाः श्रियं गच्छन्ति यशो देवा
 यशो ह भवति य एवं वेद ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

सर्वे हैते यज्ञा योऽयमग्निश्चितः । स यत्पशुमालभते तदग्न्याधेयमथ यदुत्पाद्ये
 सम्भरति तान्यग्न्याधेयहवीत्युच्य यद्दीक्षते तदग्निहोत्रमथ यद्दीक्षितः समिधावा-
 दधाति तेऽअग्निहोत्राहुती ॥ १ ॥ ते वै सायंपातरादधाति । सायंपातर्द्धमिहोत्रा-
 हुती जुह्वति समानेन मन्त्रेण समानेन हि मन्त्रेणाग्निहोत्राहुती जुह्वत्यथ यद्वनीवा-
 हनं च भस्मनश्चाभ्यवहरणं तौ दर्शपूर्णमासावथ यद्गार्हपत्यं चिनुते तानि चा-
 तुर्मास्यान्यथ यदूर्ध्वं गार्हपत्यादा सर्वापधात्ता इष्टयोऽथ यदूर्ध्वं सर्वोपधात्ताचीनं
 चित्तिभ्यस्ते पशुबन्धा यऽष्टवैतेषु यज्ञेषु विष्णुक्रमास्ते विष्णुक्रमा यज्जप्यं तद्वास्त-
 प्रम् ॥ २ ॥ सौम्योऽध्वरः प्रथमा चितिः । यत्पाचीनं सवेभ्यो राजसूयो द्वि-
 तीया बाजपेयस्तृतीयाश्वमेधश्चतुर्थ्यग्निमवः पञ्चमी यैश्चितं सामभिः परिगा-
 यति तन्महाव्रतमथ यत्तत्रोक्तातुः पुरस्ताज्जप्यं तच्छतरुद्रियं वसोर्धारा महदुच्य-
 मथ यदूर्ध्वं सामभ्यः प्राचीनं वसोर्धारायै यदेव तत्र होतुः पुरस्ताज्जप्यं तत्तदुच्य-
 यदूर्ध्वं वसोर्धारायै ते गृहमेधा एतावन्तो वै सर्वे यज्ञास्तानग्निनाप्नोति ॥ ३ ॥
 अथातो यज्ञवीर्याणामेव । सायंपातर्द्धं वाऽअमुष्मिन्लोकेऽग्निहोत्रहुदश्नाति तावती ह
 तस्मिन्पञ्चऽऊर्गर्धमासेऽर्धमासे दर्शपूर्णमासयाज्ञी चतुर्षु-चतुर्षु मासेषु चातुर्मास्ययाज्ञी
 पदसुपदसु पशुबन्धयाज्ञी संवत्सरे संवत्सरे सोमयाज्ञी शते-शते संवत्सरेऽप्यग्निचि-
 त्क्राममश्नाति क्रामं न तद्वैतथावच्छतं संवत्सरास्तावदमृतमनन्तमपर्यन्तं स
 यो ह तदेवं वेदियं हैवास्यैतदमृतमनन्तमपर्यन्तं भवति तस्य यदुपीपीकयेवोपहत्या-
 सत्वेवास्यामृतमनन्तमपर्यन्तं भवति ॥ ४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ प्रथमोऽध्यायः ॥
 [६१.] ॥ ॥

प्रजापतिः स्वर्गं लोकमजिगात्सत् । सर्वे वै पशवः प्रजापतिः पुरुषोऽश्वो
 गौरविरजः स एतं रूपेणाश्वनोत्स एतं वयोविधमात्मानमपश्यदग्निं तं व्यधत्

आत्माय याः सप्तातिथिनि ताः परिमादः पञ्चो हैताः पञ्चः परिमाद एतावन्ने
 महाव्रतं तदेतद्वैत्रं महाव्रतमाप्नोति ॥ ८ ॥ अथ होता सप्त लब्धाधिसि शथ
 सति । चतुर्वत्तराण्येकूर्वाणि विराडष्टमानि तेषां निम्नश्चाशीतयोऽज्ञाणि पञ्चच-
 त्वारिंशच्च तनो या अशीतयः सवाशीनीनामाप्तिरशीतिभिर्हि महदुक्थमाख्याय-
 तेऽयं यानि पञ्चचत्वारिंशत्ततो यानि पञ्चविंशतिः स पञ्चविंश आ-
 त्मा यत्र वाऽआत्मा तदेव शिरस्तत्पञ्चपुच्छान्यथ यानि विंशतिस्तदावृषपमेता-
 वद्धे महदुक्थं तदेतद्वैत्रं महदुक्थमाप्नोति तानि वाऽएतानि सर्वाणि ज्योतिष्टोम-
 गृह्णाग्निष्टोमोऽआप्यन्ते तस्माद् ज्योतिष्टोमेनैवाग्निष्टोमेन यजेत ॥ ९ ॥ ब्राह्म-
 णम् ॥ १ ॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत । स ऊर्ध्वेभ्य एव प्राणैभ्यो देवानसृजत येऽवाञ्च
 प्राणास्तुभ्यो मर्त्याः प्रजा अथोर्ध्वमेव सृष्टुं प्रजाभ्योऽक्षारमसृजत ॥ १ ॥
 तस्य ह प्रजापतेः । अर्धमेव मर्त्यमासीदधममुतं तद्यदस्य मर्त्यमा-
 सीत्तेन मृत्योरविभेदस्त विभ्यदिमां प्राविशद्वयं भूत्वा मृच्छापथ ॥ २ ॥ स मृ-
 त्युर्देवानमवर्षात् । क नु सोऽभ्यो नोऽसृष्टेति त्वद्विभ्यदिमां प्रावित्तदिति सोऽप्र-
 तितं वाऽअन्विच्छाम तथै मम्भराम न वाऽअहे तथै हिथिसिप्यामीति तं देव
 अस्याऽअधि समभरन्त्यदस्याऽन्नासीत्ता अपः समभरन्त्य यदस्यां तां मृदं तदु-
 भ्रयथै नम्भृत्य मृदं चापञ्चेष्टकामकुर्वन्तस्पादेतदुभयमिष्टका भवति मृष्टापथ
 ॥ ३ ॥ तदेता वाऽअस्य ताः । एञ्च मर्त्यास्तन्व आसन्तोम त्वादमाथैसमस्थि म-
 ज्जायैता अमृता मनो वावप्राणश्चक्षुः श्रोत्रम् ॥ ४ ॥ स यः स प्रजापतिः
 एमेव स योऽयमग्निधीयतेऽथ या अस्य ताः एञ्च मर्त्यास्तन्व आपमेतास्ता
 पुरीषचित्तयोऽथ या अमृता एतास्ता इष्टकाचितयः ॥ ५ ॥ ते देवा अनुवन्
 अमृतमिष्टं करवामेति तस्यैताभ्याममृताभ्यां तनूभ्यामेतां मर्त्यां तनू परि-
 श्रुवामृतामकुर्वन्निष्टकाचितिभ्यां पुरीषचितिं तथा द्वितीयां तथा तृतीयां तथ
 चतुर्थीम् ॥ ६ ॥ अथ पञ्चमी चितिमुपशाय । पुरीषं निवसानि तत्र विकर्णो-
 ष स्वपमावृणां चोपदधाति हिरण्यगर्भकैः प्राञ्चत्यग्निमभ्यादधानि स-
 मसमी चितिस्तदमृतमेतमस्यैताभ्याममृताभ्यां तनूभ्यामेतां मर्त्यां तनू परि-
 श्रुवामृतामकुर्वन्निष्टकाचितिभ्यां पुरीषचितिं ततो वै प्रजापतिरमृताऽभवत्तथैवतप

सोऽनुपसमृद्धानुषाधायोदधिपतिपत्सु नाशक्नोत्सु उपसमृद्धोपाधायोदपतत्तस्माद-
 पेतर्हि व्याधंसि यदैव पञ्चाऽउपसमृहन्ते यदा पञ्चाणि विद्यन्तेऽधोत्पतितुं
 शक्नुवन्ति ॥ १ ॥ तं वाऽमङ्गुलिभिर्मिमीते । पुरुषो वै यद्वस्तेनेदं सर्वं भित्तं
 तस्यैवावया मात्रा यदङ्गुल्यस्तथास्यावया मात्रा तामस्य तदामोति तथैनं त-
 न्मिमीते ॥ २ ॥ चतुर्विधं शत्याङ्गुलिभिर्मिमीते । चतुर्विधं शत्यक्षरा वै गायत्र्य-
 गा यत्रोऽग्निर्वायानग्निर्वावत्यस्य मात्रा तावन्तैनं तन्मिमीते ॥ ३ ॥ स चतुरङ्गु-
 लमेवोभयतोऽन्तरत उपसमूहति । चतुरङ्गुलमुभयतो बाह्यतो व्यदूहति तद्यावदे-
 वोपसमूहति तावद्व्यदूहति तन्नाहैवातिरेचयति नो कनीयः करोति तथा पुच्छस्य
 तद्योत्तरस्य पञ्चस्ये ॥ ४ ॥ अथ निर्णायो पञ्चयोः करोति । निर्णायो हि व्यसः
 पञ्चयोर्भवतो विद्वतीये विद्वतीये हि व्यसः पञ्चयोर्निर्णायो भवतोऽन्तरे विद्वतीयेऽ-
 न्तरे हि विद्वतीये व्यसः पञ्चयोर्निर्णायो भवतः स चतुरङ्गुलमेव पुरस्तादुदूहति
 चतुरङ्गुलं पश्चादुपसमूहति तद्यावदेवोदूहति तावदुपसमूहति तन्नाहैवातिरेचयति
 नो कनीयः करोति ॥ ५ ॥ स तस्मिन्निर्णये । एकामिष्टकामुपदधाति तद्यं
 व्यसः प्रवतो निर्णयामेका नाद्युपगते तां तत्करोम्यथोऽङ्गुलम् ॥ ६ ॥ अथ वक्रौ
 पञ्चौ करोति । वक्रौ हि व्यसः पञ्चौ भवतः स चतुरङ्गुलमेव परचोदूहति च-
 तुरङ्गुलं पुरस्तादुपसमूहति तद्यावदेवोदूहति तावदुपसमूहति तन्नाहैवातिरेचयति
 नो कनीयः करोति ॥ ७ ॥ अथ रूपमुत्तमं करोति । अथैव सर्वोऽग्निः संभूत-
 स्तस्मिन्देवा एतद्रूपमुत्तममदृष्टुर्गवास्मिन्नयमेतद्रूपमुत्तमं दधाति स सहस्रमृग्या-
 लिखिता इष्टकाः करोति सहस्रमित्यालिखिताः सहस्रमित्यालिखिताः ॥ ८ ॥
 अथ पञ्चमी चित्तिमुपधातु । प्रेषाग्निं विमिमीते स पञ्चमे विद्वतीये सहस्रमृग्या-
 लिखिता इष्टका उपदधाति तद्यानीमानि व्यसः प्रत्यङ्चि शीर्ष्णं वा पुच्छादु-
 ज्जानि लोमानि तानि तत्करोति ॥ ९ ॥ अथ सहस्रमित्यालिखिता दक्षिणत उप-
 दधाति । तद्यानीमानि व्यसो दक्षिणतो वक्ष्याणि लोमानि तानि तत्करोति ॥ १० ॥
 अथ सहस्रमित्यालिखिता उत्तरत उपदधानि । तद्यानीमानि व्यस उत्तरतो व-
 क्ष्याणि लोमानि तानि तत्करोति सहस्रेण सर्वं वै सहस्रं सर्वेण वास्मिन्नेतद्रूप-
 मुत्तमं दधानि त्रिभिः सहस्रेष्वदग्निर्वायानग्निर्वावत्यस्य मात्रा तावन्तवास्मिन्ने-
 तद्रूपमुत्तमं दधाति ॥ ११ ॥ आस्रणम् ॥ ६ ॥ [२. १.] ॥

यान् तान्मस पुरुषान् । एकं पुरुषमुद्वेजन् प्रजापतेरभवत्स यत्रा यय-

प्राणो वै वाचो वृषा प्राणो मिथुनं वाग्देवायमात्माय य आत्मन्प्राणस्त्वग्निः
 सोऽनेन मिथुनेनात्मनैतं मिथुनमग्निमप्येति ॥ ९ ॥ एषोऽग्निरापीतिः । न इव
 अस्यापुत्रतायै का च न शङ्का भवति य एवमेतौ मिथुनावात्मानं चारितं च
 दान्नथ इ त्वेवायमात्मादत्तिणान्नं वनुते यो न आत्मेति ह्यप्यपिणाभ्युक्तम् ॥
 तदिदमन्नं जग्धं द्वेष्टा भवति । यदस्यामृतमूर्ध्वं तन्नाभेरूर्ध्वः प्राणैरुच्यते
 तद्वायुमप्येत्यथ यन्मर्त्यं पराक् तन्नाभिमत्येति तद्वयं भूत्वेवामप्येति मूर्ध्वं
 पुरीषं च तद्यदिमामप्येति योऽयमग्निश्चितस्तं तदप्येत्यथ यद्वायुमप्य
 यश्चितेऽग्निर्निधीयते तं तदप्येत्येषोऽएवात्रापीतिः ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥

प्रजापतिरिमौल्लोकाइनैस्तत् । स एतं वयोविधमात्मानमपश्यदग्निं तं ह्य
 तेनेमं लोकमाम्रोत्स द्वितीयं वयोविधमात्मानमपश्यन्महाव्रतं तद्वधधत्तेनान्ता
 माम्रोत्स तृतीयं वयोविधमात्मानमपश्यन्महदुक्थं तद्वधधत्तेनं द्विवमाम्रोत् ।
 अयं वाव लोक एषोऽग्निश्चितः । अन्तरिक्षं महाव्रतं द्यौर्महदुक्थं तस्मादेत
 सर्वाणि सहोपेयादग्निं महाव्रतं महदुक्थं सह हीमे लोका असृज्यः त
 ग्निः प्रथमश्चीयतेऽयं ह्येषां लोकानां प्रथमोऽसृज्यतत्त्वधिदेवतम् ॥ २ ॥
 याध्यात्मम् । मन एवाग्निः प्राणा महाव्रतं वाङ्महदुक्थं तस्मादेतानि सर्व
 सहोपेयात्सह हि मनः प्राणो वाक्तव्यदग्निः प्रथमश्चीयते मनो हि प्रथमं प्रा
 नाम् ॥ ३ ॥ आत्मैवाग्निः । प्राणो महाव्रतं वाङ्महदुक्थं तस्मादेतानि सर्वाणि
 सहोपेयात्सह ह्यात्मा प्राणो वाक्तव्यदग्निः प्रथमश्चीयतेऽह्यात्मा हि प्रथमः सम्भ
 वतः सम्भवति ॥ ४ ॥ शिर एवाग्निः । प्राणो महाव्रतमात्मा महदुक्थं तस्मादे
 तानि सर्वाणि सहोपेयात्सह हि शिरः प्राण आत्मा तद्यदग्निः प्रथमश्चीयते शिरो
 हि प्रथमं ज्ञायमानस्य ज्ञायते तस्माद्यत्रैतानि सर्वाणि सह क्रियन्ते महदेवोक्थ
 मातमां ख्यायतेऽह्यात्मा हि महदुक्थम् ॥ ५ ॥ तदाहुः । यदेतानि सर्वाणि सह
 ब्रह्मणो कर्तृषामुपासितुं ज्योतिष्टोमोऽएवाग्निष्टोमे ज्योतिष्टोमेनैवाग्निष्टोमेन
 यजेत ॥ ६ ॥ तस्य वाऽपतस्य ज्योतिष्टोमस्याग्निष्टोमस्य । त्रिवृद्धादिष्ववमानं त
 द्रुतस्य शिरः पञ्चदशसप्तदशाऽष्टचरौ एवमानौ तौ पञ्चौ पञ्चदशथ द्रोतुः
 षडथ सप्तदशं वृष्टमकविथं यथायज्ञियं तत्पुच्छम् ॥ ७ ॥ तयोर्वाऽपतयोः । प
 ष्वदशसप्तदशयोर्वापिथ्यस्तस्मैत्रियास्तुनो याः पञ्चविथशतिः स पञ्चविथथ

स मज्जाः सृष्टोर्ध्वउदक्रामत्स एतं लोकमगच्छत्यत्रैष एतत्तपति नो ह तर्ह्य
 तस्मादत्र यज्ञिय आस तं देवा यज्ञेनैव यष्टुमघ्नयन्त ॥ १ ॥ तस्मादेतदृषिणाभ्य-
 कम् । यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवा इति यज्ञेन हितं यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि
 प्रान्यासन्निति ते हि धर्माः प्रथमेऽक्रियन्त ते ह नाकं महिमानः सचन्तेति
 गो वै लोको नाको देवा माहमानस्ते देवाः स्वर्गं लोकांश्च सचन्त ये तं यज्ञ-
 मन्नित्येतत् ॥ २ ॥ यत्र पुंर्य साध्याः सन्ति देवा इति । प्राणा वै साध्या दे-
 स्तुऽएतमग्रऽएवमसाधयन्ततदेव युष्मपन्तस्तुऽउऽएवाप्येतर्हि साधयन्ति पञ्चैव
 दभवद्यज्ञत्रयमर्त्यस्य भुवनस्य भूनेति परचाहेवेदमन्यद्याज्ञियमास यत्किं चामृतम्
 ३ ॥ सुपर्णोऽब्रह्म सवितुर्गुरुत्मान् । पूर्वो जातः स उऽब्रह्मस्यानु धर्मेति मज्जा-
 तेर्वै सुपर्णो गुरुत्मानेषु सवितैतस्य मज्जापतिरनु धर्ममित्येतत् ॥ ४ ॥ स वै स-
 पुरुषो भवति । सप्तपुरुषो ह्ययं पुरुषो यच्चत्वार आत्मा त्रयः पक्षपुच्छानि च
 तारो हि तस्य पुरुषस्यात्मा त्रयः पक्षपुच्छानि ॥ ५ ॥ तं वाऽब्रह्माहुना पुरुषेण
 मीते । पुरुषो वै यज्ञस्तेनेदं सर्वं भित्तं तस्यैषा परमा मात्रा यदुद्वाहुस्तुपास्य
 रमा मात्रा तामस्य तदाप्नोति तयैवं तन्मिमीते तन्नोप यत्प्रपदेनाभ्युच्छितो भवति
 त्परिधिद्विराप्नोति तस्मादु वाक्षेनैव लेखां परिधिर्यः खनेत् ॥ ६ ॥ अथ पक्ष-
 ररस्त्रीऽउपादधाति । पक्षयोस्तुर्द्विर्धं दधाति बाहू वै पक्षौ बाहुभ्यामु वाऽअन्न-
 यतेऽन्नायैव तमवकाशं करोति तद्यत्पक्षररस्त्रीऽउपदधात्परन्निमावाद्यन्नमद्यते
 ७ ॥ अथ पुच्छे वितस्तिमुपादधाति । प्रातिष्ठ्यां तुर्द्विर्धं दधाति प्रतिष्ठा
 पुच्छं हस्तो वितस्तिर्हस्तेन वाऽअन्नमद्यतेऽन्नायैव तमवकाशं करोति तद्यत्पुच्छं
 वितस्तिमुपादधात्पक्षऽण्वैनं तत्प्रतिष्ठापयति तद्यत्तत्र कनीय उपादधात्पुच्छे द्वेनैव
 तत्प्रतिष्ठापयत्प्रथोऽपतावद्वाऽद्वं भित्तं भवत्येतावदिदं तद्यदेवं मिमीतऽएतस्यैवाप्यै
 ८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ [२. २] ॥ ॥

या वाऽइयं वेदिः सप्तविधस्य । एषा वेदेर्मात्रा स देवयजनमध्यवसाय
 पूर्वेषा द्वात्रिंशत् पक्षीशालं मध्य गार्हपत्यायोद्धत्यावोचति गार्हपत्यस्योद्धतात्सप्त
 प्राचः प्रक्रमान्प्रक्रमति ततः प्राञ्चं व्यामं विमिमीते तस्य मध्यऽआहवनीयायो-
 द्दत्यावोचति पूर्वाध्विऽव्यामस्य श्रीन्प्राचः प्रक्रमान्प्रक्रमति स वेद्यन्तः ॥ १ ॥
 शतम् ५२०० ॥ ॥ ते वाऽप्येते । व्यामैकादशाः प्रक्रमा अन्तरा वेद्यन्तं च

आत्माथ याः सृतातिगन्ति ताः परिमृदः पशवो हैताः पशवः परिमृद एतावन्ने
 महाव्रतं तदेतद्वैव महाव्रतमाप्नोति ॥ ८ ॥ अथ होता सप्त छन्दाधिसि शथ-
 सति । चतुर्वक्त्राण्येकैर्वाणि विदुः दृष्टमानि तेषां तिस्रश्वाशीतयोऽन्तर्गणे पञ्चच-
 वारिधंशश्च ततो या अशीतयः स्रवाशीनीनामाप्तिरशीतिभिर्हि महदुक्थमारुपाय-
 तेऽथ यानि पञ्चचववारिधंशततो यानि पञ्चविधंशतिः स पञ्चविधंश आ-
 त्मा यत्र वाऽआत्मा तदेव शिरस्तपत्तपुच्छान्यथ यानि विधंशतिस्तदावपनमेता-
 वद्धि महदुक्थं तदेतद्वैव महदुक्थमाप्नोति तानि वाऽएतानि सर्वाणि ज्योतिषो-
 ऽष्टवाग्निषोऽष्टवाग्न्यन्ते तस्मादु ज्योतिषोमेतैवाग्निषोमेन येनत ॥ ९ ॥ ब्राह्म-
 णम् ॥ १ ॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत । स ऊर्ध्वेभ्य एव प्राणोभ्यो देवानसृजत येऽवाऽ-
 प्राणास्तृभ्यो मर्याः प्रजा अर्धोर्ध्वमेव सृष्टुं प्रजाभ्योऽन्तारमसृजत ॥ १ ॥
 तस्य ह प्रजापतेः । अर्धमेव मर्याप्रासीदध्रुममृतं तद्यदस्य मर्यामा-
 सीत्तेन मृषोरविभेस्त विभ्यदिमां प्राविशद्दधुं भूत्वा मृचुत्वाथ ॥ २ ॥ स मृ-
 त्युर्देवानमवर्षात् । क नु सोऽभ्यो नोऽसृष्टेति त्वद्विभ्यदिमां प्राविशदिति सोऽम्र-
 तात्तं वाऽअन्विच्छाम तथे समभराम न वाऽअहं तथे दिधिसिप्यामीति तं देवा
 अस्याऽअधि समभरन्मृदस्याप्सामीना अपः समभरन्मृथ मृदस्यां तां मृदं तदु-
 भवथे नमृभृत्य मृदं चापञ्चेष्टकामकुर्वन्तस्मादेतदुभयमिष्टका भवति मृष्टाथ ॥ ३ ॥ तदेता वाऽअस्य ताः । पञ्च मर्यास्तुन्व आसन्तोम सृह्माधेतमस्थि म-
 र्जार्थता अमृता मनो वाचमाण्ड्यलुः ध्रुवम् ॥ ४ ॥ स यः स प्रजापतिः ।
 एमेव स योऽयमग्निधीयतेऽथ या अस्य ताः पञ्च मर्यास्तुन्व आपमेतास्ताः
 अगुरीपचिन्तयोऽथ या अमृता एतास्ता इष्टकाचितयः ॥ ५ ॥ ते देवा अमृत्त ।
 अमृतामपुं करवाप्तेति तस्यैताभ्याममृताभ्यां तनूभ्यामेतां मर्यां तनू परि-
 मृदा मृतामकुर्वन्निष्टकाचितिभ्यां पुरीषाचिन्ति तथा द्वितीयां तथा तृतीयां तथा
 चतुर्थीम् ॥ ६ ॥ अथ पञ्चम्यां चिन्तिनुरथाय । पुरीषं निवर्तते तथ रिहर्णा
 च स्वपमावृण्णां चोपदधानि रिरप्यगृह्णतेः शिञ्जत्यग्निवभ्यादधानि सा
 सममी चितिरिहृदमृतेमृदस्यैताभ्याममृताभ्यां तनूभ्यामेतां मर्यां तनू परि-
 मृदा मृतामकुर्वन्निष्टकाचितिभ्यां पुरीषाचिन्ति ततो वे मर्यावागमृताऽभवत्ययं तप-

गार्हपत्यं चैकादशाक्षरा त्रिष्टुब्जस्त्रिष्टुब्जीयं त्रिष्टुब्जोर्णवैतर्हीयेण यजमानः
 पुरस्ताद्यज्ञमुखं वृत्ताधोसि त्राप्रा श्रपहन्ति ॥ २ ॥ सैषा वेदेयानिः । एतस्यै वै
 योनेर्देवा वेदिं प्राजनयन्त्य य एष व्यामः सा गार्हपत्यस्य योनिरेतस्यै वै योने-
 र्देवा गार्हपत्यं प्राजनयन्गार्हपत्यादाहवनीयम् ॥ ३ ॥ स वेद्यन्तात् । पद्विध-
 शत्मक्रमां मार्ची वेदिं विमिमीते त्रिधंशतं पञ्चाक्षिरथीं चतुर्विधंशतिं पुरस्तात्त-
 न्नवतिः सैषा नवतिमक्रमा वेदिस्तस्याधो समविधमग्निं विदधाति ॥ ४ ॥
 तदाहुः । कथमेष समविध एतया वेद्या सम्पद्यते इति दश वाऽग्ने पुरुषे प्राणा-
 श्वत्वार्यज्ञान्यात्मा पञ्चदश एवं द्वितीयऽएवं तृतीये पद्म पुरुषेण नरातिरथैका
 पुरुषोऽस्येति प्राक्को वै पुरुषो ज्ञाय त्वह्मपाधोपस्थि मज्जा प्राक्कोऽस्यं वेदिदन्त-
 तत्तो दिश आत्मा पञ्चम्येवमेव समविध एतया वेद्या सम्पद्यते ॥ ५ ॥ तद्धैके ।
 उत्तरा विधा विधास्यन्त एतांश्च प्रक्रमनेतुं च व्याममुनुवर्धयन्ति योनिमुनुवर्धयाम
 इति न तथा कुर्यान्न वै जातं गर्भं योनिरनुवर्धते यावज्जान योनावन्तर्गर्भो भवति
 तावदेव योनिर्वर्धतऽएतावत्पु वाऽद्यत्र गर्भस्य वृद्धिः ॥ ६ ॥ ते ये इ तथा कुर्य-
 न्ति । एतध इ ते पितरं प्रजापतिधं सम्प्रदत्त्वावयन्ति तऽऽद्या प्रापीयाधोपो
 भवन्ति पितरधं हि प्रजापतिधं सम्प्रदत्त्वावयन्ति सा यावत्पेया मत्पुत्रिधम्या
 वेदिस्तावतीं चतुर्दश कृत्वऽणुकशतविधस्य वेदिं विमिमीते ॥ ७ ॥ अथ पट्ट-
 त्रिधंशत्मक्रमां रज्जुं विमिमीते । तांश्च मत्तया समस्यति तस्यै त्रीन्भागान्मत्त-
 उपट्टयानि निःसृजति चतुरः ॥ ८ ॥ अथ त्रिधंशत्मक्रमां विमिमीते । तांश्च मत्तया
 समस्यति तस्यै त्रीन्भागान्मत्तयादुपट्टयानि निःसृजति चतुरः । १॥ अथ चतुर्विधं-
 शतिमक्रमां विमिमीते । तांश्च मत्तया समस्यति तस्यै त्रीन्भागान्मत्तयादुपट्टयानि निः-
 सृजति चतुर इति नु वेदिविमानम् ॥ १० ॥ अथाग्नेर्विधाः । अष्टाविधंशतिः
 माध्वः पुरुषा अप्टाविधंशतिमिष्यः स आत्मा चतुर्दश पुरुषा दक्षिणाः
 पञ्चरचतुर्दशोत्तरश्चतुर्दश पुच्छं चतुर्दशाग्नेऽन्विष्ये पञ्चऽउपट्टयानि चतुर्द-
 शोत्तरे चतुर्दश त्रितस्तोः पुच्छऽइति न्वष्टानरतेः पुरुषाणां स्रवा माविमाना-
 नाम ॥ ११ ॥ अथ त्रिपुरुषाधो रज्जुं विमिमीते । तांश्च मत्तया समस्यति तस्यै चतुरो
 भागानात्पुपट्टयानि त्रीन्चतुर्दशेषु ॥ १२ ॥ अथाग्निमाध्वो विमिमीते । तांश्च
 मत्तया समस्यति तस्यै त्रीन्भागान्मत्तये पञ्चऽउपट्टयानि त्रिनेत्रोभरे निःसृजति
 चतुरः ॥ १३ ॥ अथ विंशतिमाध्वो विमिमीते । तांश्च मत्तया समस्यति तस्यै त्री-

जमान एतममृतमात्मानं कृत्वा सोऽमृतो भवति ॥ ७ ॥ ते वै देवास्तं नाविदुः ।
 यदेन॑ सर्वं वाकुर्वन् वा सर्वं यद्यति वारेचयन् वाभ्यापयन्तुऽएतामृचमपश्य-
 न्धामच्छदग्निंरन्द्रो ब्रह्मा देवो वृद्धस्पतिः सचेतसो विश्वेदेवा यज्ञं प्रावन्तु नः
 शुभऽइति ॥ ८ ॥ तस्या अस्त्येवाग्नेयम् । अस्त्यैन्द्रमास्ति वैश्वदेवं तद्यदस्या आग्ने-
 यं यदेवैतस्याग्नेराग्नेयं तदस्य तेन समस्कुर्वन्त्यदैन्द्रं तदैन्द्रेण यद्वैश्वदेवं तद्वैश्वदे-
 न तमत्रैव सर्वं कृत्स्नं॑ समस्कुर्वन् ॥ ९ ॥ तद्यदेतयोपतिष्ठते । यदेवास्यात्र विद्व-
 ङ्गोविद्वान्वाति वा रेचयति न वाभ्यापयति तदेवास्येतया सर्वमाप्नोति यदस्य
 किं चानाप्तमनुपुङ्गवामच्छद्भवति वाग्वाऽअनुपुङ्गवामच्छद्वाचैवास्य तदाप्नोति
 यदस्य किं चानाप्तं पुरीषवर्ती चितिं कृत्वोपतिष्ठेत्तस्य द्वैकऽआहुस्तत्र हि सा स-
 र्वा कृत्स्ना भवतीति ॥ १० ॥ तद् वाऽआहुः । यविष्ठवत्येवोपतिष्ठेतैतद्वास्य प्रियं
 धाम यद्यविष्ठ इति तद्यदस्य प्रियं धाम तेनास्य तदाप्नोति यदस्य किं चाना-
 प्तमाग्नेय्याग्निकर्म हि गायत्र्या गायत्र्योऽग्निर्गवानग्निर्गवत्यस्य मात्रा त्रावतैवास्य
 तदाप्नोति यदस्य किं चानाप्तमनिरुक्तया सर्वं वाऽअनिरुक्तं॑ तवैणैवास्य तदाप्नो-
 ति यदस्य किं चानाप्तं त्वं यविष्ठ दाशुष इति तस्योक्तां बन्धुः पुरीषवर्ती चितिं
 कृत्वोपतिष्ठेत तत्र हि सा सर्वा कृत्स्ना भवति ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

उभय॑॑ हतदग्ने प्रजापतिरास । मर्त्यं चैवामृतं च तस्य प्राणा एवामृता
 आसुः शरीरं मर्त्यं॑ स एतेन कर्मणैतया वृत्तैकधाज्जरममृतमात्मानमकुरुत तथैव-
 धुजमान उभयमेव भवति मर्त्यं चैवामृतं च तस्य प्राणा एवामृता भवन्ति शरीरं
 मर्त्यं॑ स एतेन कर्मणैतया वृत्तैकधाज्जरममृतमात्मानं कुरुते ॥ १ ॥ स प्रथमां
 चितिं चिनोति । सा हास्येणा प्राण एव तद्वै तदमृतमृतं॑ हि प्राणाः संप्रामृतचि-
 तिरथ पुरीषं निवपति तद्वास्यैतन्मज्जैव तद्वै तन्मर्त्यं मर्त्यो हि मज्जा तदेतस्मिन्न-
 मृते प्रतिष्ठापयति तेनास्यैतदमृतं भवति ॥ २ ॥ द्वितीयां चितिं चिनोति । सा
 हास्येपापान एव तद्वै तदमृतममृतं॑ द्यपानः संप्रामृतचितिस्तदेतन्मर्त्यमुभयतोऽमृ-
 तेन परिगृह्णाति तेनास्यैतदमृतं भवत्यथ पुरीषं निवपति तद्वास्यैतदस्थ्येव तद्वै त-
 न्मर्त्यं मर्त्यं॑ स्यैतदेतस्मिन्नमृते प्रतिष्ठापयति तेनास्यैतदमृतं भवति ॥ ३ ॥
 तृतीयां चितिं चिनोति । सा हास्येणा व्यान एव तद्वै तदमृतममृतं॑ हि व्यानः
 संप्रामृतचितिस्तदेतन्मर्त्यमुभयतोऽमृतेन परिगृह्णाति तेनास्यैतदमृतं भवत्यथ पुरीषं

न्भागान्पुच्छऽउपऽधाति त्रिःस्रप्रति चतुर एवमेव एकशतविध एतया वेद्या स-
म्पद्यते ॥ १४ ॥ तदाहुः । यत्त्रयोदश पुरुषा अतियन्ति कथमेते सम्मुदो न च-
यन्तऽइति या वाऽएतस्य सप्तमस्य पुरुषस्य सम्पूर्णसर्वेतेषां सर्वेषां सम्पत्
॥ १५ ॥ अथोऽद्याहुः । प्रजापतिरेवात्मानं विधाय तस्य यत्र-यत्र न्यूनमासीत्तदे-
तैः समापूरयत तेनोऽएवापि सम्पन्न इति ॥ १६ ॥ तद्वैके । एकविधं प्रथमं वि-
दधात्यथैकोत्तरमापरिमितविधाय तथा कुर्यात् ॥ १७ ॥ सप्तविधो वाऽश्रये प्र-
जापतिरसृज्यत । स आत्मानं विदधान ऐत्स एकशतविधेऽतिष्ठत स योऽर्वाची-
नऽ सप्तविधाद्विधऽएतच्छ्रं ह स पितरं प्रजापतिं विच्छिनत्ति स इष्टा प्राणीना-
म्भवति यथा धेयाऽसऽ हिऽसित्वाथ य एकशतविधमतिविधेऽस्मात्स स-
र्वस्माद्धिर्धा निष्पद्यते सर्वमु हीदं प्रजापतिस्तस्मादु सप्तविधमेव प्रथमं विदधीता-
थैकोत्तरमैकशतविधादेकशतविधं तु नातिविदधीत नाहैतं पितरं प्रजापतिं
विच्छिनत्ति नोऽग्रस्मान्सर्वस्माद्धिर्धा निष्पद्यते ॥ १८ ॥ प्राक्कणम् ॥
॥ ८ ॥ [२. १.] ॥

संवत्सरो वै प्रजापतिः । अग्निरु सर्वे कामाः सोऽयऽ संवत्सरः प्रजापति-
रकामयताग्निऽ सर्वाङ्कामानात्मानमभिसंचिन्वीयेति स एकशतधात्मानं व्यधत्
स एकशतधात्मानं विधायान्निऽ सर्वाङ्कामानात्मानमभिसमचिनुत स सर्वे कामा
अभवत्तस्मात् कश्चन बहिर्धा कामोऽभवत्तस्मादाहुः संवत्सरः सर्वे कामा इति न
ह संवत्सरात्कश्चन बहिर्धा कामोऽस्ति ॥ १ ॥ तथैवैतज्जमानः । एकशतधात्मानं वि-
धायान्निऽ सर्वाङ्कामानात्मानमभिसंचिनुते न सर्वे कामा भवति तस्मान्न कश्चन
बहिर्धा कामो भवति ॥ २ ॥ स यः स संवत्सरोऽसौ स आदित्यः । स एष ए-
कशतविधस्तस्य रश्मयः शतं विधा एष एकशततमो य एष तपस्यस्मिन्सर्वस्मिन्प्र-
तिष्ठतस्तथैवैतज्जमान एकशतधात्मानं विधायऽस्मिन्सर्वस्मिन्प्रतिष्ठति ॥ ३ ॥ अथ
वाऽएकशतविधः । सप्तविधमभिसम्पद्यतऽएकशतधा वाऽअस्मावादित्यो विहितः
सप्तमुदेवलोकेषु प्रतिष्ठितः सप्तदेवलोकारचतस्रो विशस्त्रा इमे लोका एते वै सप्त
देवलोकास्तेष्वेवप्रतिष्ठितस्तथैवैतज्जमान एकशतधात्मानं विधाय सप्तमु देवलोकेषु
प्रतिष्ठति ॥ ४ ॥ एवैकशतविधः । सप्तविधमभिसम्पद्यतऽएकशतधा वाऽअस्मावादित्यो
विहितः सप्तसूनुषु सप्तमु स्तोमेषु सप्तमु पृषेषु सप्तमु छन्दःसु सप्त सुगाणेषु सप्तमु

माणो गायत्री । चक्षुरुष्णिग्वागनुष्टम्भनो बृहती श्रोत्रं पङ्क्तिर्यऽपवायंऽमजननः
 माण एष त्रिपुत्रथ योऽयमवाह माण एष जगती तानि ॥ १ ॥ एतानि सप्त छन्दा-
 धसि चतुरुत्तराण्यनौ क्रियन्ते ॥ १ ॥ माणो गायत्रीति । तद्य एव माणस्य म-
 हिमा यद्द्वीर्यं तदेतत्सहस्रं माणस्यैवैतद्द्वीर्यं यद्धयस्य चिन्वतः माण उक्तामेत्त-
 न्प्रैपोऽग्निर्न चीयेतैतेनैवास्य रूपेण सहस्रमेव गायत्रीः संचितो भवति ॥ २ ॥
 चक्षुरुष्णिगिति । तद्य एव चक्षुषो महिमा यद्द्वीर्यं तदेतत्सहस्रं चक्षुष एवैतद्द्वीर्यं
 यद्धयस्य चिन्वतश्चक्षुरुक्तामेत्तन् प्रैपोऽग्निर्न चीयेतैतेनैवास्य रूपेण सहस्रमेव
 चक्षिणः संचितो भवति ॥ ३ ॥ वागनुष्टुभिति । तद्य एव वाचो महिमा यद्द्वीर्यं
 तदेतत्सहस्रं वाच एवैतद्द्वीर्यं यद्धयस्य चिन्वतो वागुक्तामेत्तन् प्रैपोऽग्निर्न चीये-
 तैतेनैवास्य रूपेण सहस्रमेवोऽनुष्टुभः संचितो भवति ॥ ४ ॥ मनो बृहतीति । तद्य
 एव मनसो महिमा यद्द्वीर्यं तदेतत्सहस्रं मनस एवैतद्द्वीर्यं यद्धयस्य चिन्वतो मन
 उक्तामेत्तन् प्रैपोऽग्निर्न चीयेतैतेनैवास्य रूपेण सहस्रमेव बृहतीः संचितो भवति
 ॥ ५ ॥ श्रोत्रं पङ्क्तिरिति । तद्य एव श्रोत्रस्य महिमा यद्द्वीर्यं तदेतत्सहस्रं श्रो-
 त्रस्यैवैतद्द्वीर्यं यद्धयस्य चिन्वतः श्रोत्रमुक्तामेत्तन् प्रैपोऽग्निर्न चीयेतैतेनैवास्य रू-
 पेण सहस्रमेव पङ्क्तिः संचितो भवति ॥ ६ ॥ यऽपवायं मजननः माणः । एष
 त्रिपुत्रेति तद्य एवैतस्य माणस्य महिमा यद्द्वीर्यं तदेतत्सहस्रमेवैतत्माणस्य द्वीर्यं
 यद्धयस्य चिन्वत एष माण आलुभ्येत्तन् प्रैपोऽग्निर्न चीयेतैतेनैवास्य रूपेण स-
 हस्रमेव त्रिपुत्रः संचितो भवति ॥ ७ ॥ अथ योऽयमवाह माणः । एष जगतीति
 तद्य एवैतस्य माणस्य महिमा यद्द्वीर्यं तदेतत्सहस्रमेवैतत्माणस्य द्वीर्यं यद्धयस्य
 चिन्वत एष माण आलुभ्येत्तन् प्रैपोऽग्निर्न चीयेतैतेनैवास्य रूपेण सहस्रमेव ज-
 गतीः संचितो भवति ॥ ८ ॥ तानि धाऽएतानि । सप्त छन्दाधसि चतुरुत्तराण्य-
 न्योऽन्यस्मिन्प्रतिष्ठितानि सप्तमे पुरुषे माणा अन्योऽन्यस्मिन्प्रतिष्ठितास्तथावन्तमे-
 वविच्छन्दसा गणमन्वाह छन्दसरज्जन्दसो द्वेनास्य सोऽनूक्तो भवति स्तुतो वा
 शस्तो बोधितो वा ॥ ९ ॥ प्राद्वणम् ॥ १ ॥ [१. १] ॥ ॥

तदाहुः । किं छन्दः का देवताग्नेः शिर इति गायत्री छन्दोऽग्निर्देवता

शिरः ॥ १ ॥ किं छन्दः का देवता ग्रीवा इत्युष्णवज्रन्दः सविता देवता ग्रीवाः

॥ २ ॥ किं छन्दः का देवतानूकमिति बृहती छन्दो बृहस्पतिर्देवतानूकम् ॥ ३ ॥

दिनु प्रतिष्ठितस्तथैवैतद्यजमान एकशतधात्मानं विधायैतस्मिन्सर्वस्मिन्प्रतिष्ठि-
 ति ॥ ५ ॥ यद्वैकशतविधः । सप्तविधमभिसम्पद्यतऽएकशतधा वाऽअस्मावादि-
 त्यो विहितः सप्ताक्षरे ब्रह्मन्प्रतिष्ठितः सप्ताक्षरं वै ब्रह्मऽर्गित्येकमक्षरं यजुरिति
 साप्तेति द्वेऽअथ यदतोऽन्यद्ब्रह्मैव तदव्यक्षरं वै ब्रह्म तदेतत्सर्वं सप्ताक्षरं वा
 तस्मिन्नेव प्रतिष्ठितस्तथैवैतद्यजमान एकशतधात्मानं विधाय सप्ताक्षरे ब्रह्मन्
 तिनिष्ठिति ॥ ६ ॥ तस्मादु सप्तविधः—सप्तविधः पुरिथयन्ति । तस्मादेकशतविध-
 सप्तविधमभिसम्पद्यतेऽथ वै सप्तविध एकशतविधमभिसम्पद्यते ॥ ७ ॥ सप्तवि-
 धो वाऽअग्रे प्रजापतिरसृज्यत । स एतमेकशतधात्मानं विहितमपश्यत्प्राणभृन्
 पञ्चाशद्विष्टकाः पञ्चाशद्यजूंषि तच्छतं स्यादन्नं च मूदोद्दोहाश्चैकशततां
 तत्समानं सादयित्वा हि मूदोद्दोहाधिवृदति स एतेनैकशतविधेनात्मनेमां जि-
 तिप्रमपादिमां व्यष्टिं व्याश्रनुत तथैवैतद्यजमान एतेनैकशतविधेनात्मनेमां जि-
 जयतीमां व्यष्टिं व्यश्रनुतऽएवमु सप्तविध एकशतविधमभिसम्पद्यते स य एवै-
 कशतविधः स सप्तविधो यः सप्तविधः स एकशतविध इति तु विधानाम् ॥ ८ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ९ ॥ [२. ४.] प्रथमः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या ॥ ९४ ॥

अथातश्चयनस्यैव । अन्तर्गोपसदौ चिनोत्पेतै देवा अभिभूर्युयै न इममि-
 रुज्जाधेति नाप्रा न इत्युरिति तऽएताः पुरोऽपश्यन्नुपसद इमानेव लोकांनि
 वै लोकाः पुरस्ताः प्रापयन्त ताः प्रपद्याभयेऽनाप्युऽएतमात्मानं समस्कुर्वत
 तथैवैतद्यजमान एताः पुरः प्रपद्याभयेऽनाप्युऽएतमात्मानं संस्फुक्ते ॥ १ ॥
 यद्वैवान्तरोपसदौ चिनोति । एतर्द्ध देवा अभिभूर्युयै न इममिह रुज्जाधेति ना-
 प्या न इत्युरिति तऽएतान्विजानपरयन्नुपसदो वृजा वाऽउपसदस्तान्प्रापयन्त ता-
 न्प्रपद्याभयेऽनाप्युऽएतमात्मानं समस्कुर्वत तथैवैतद्यजमान एतान्विजान्प्रपद्याभ-
 येऽनाप्युऽएतमात्मानं संस्फुक्ते ॥ २ ॥ एतदु ह यत्र तपः । यदुपसदस्तपो वा-
 ऽउपसदस्तपसि बीयते तस्मात्तापश्चित्तस्तदैवावदेवोपसद्विरचरन्ति ता-
 वत्प्रवर्गेण संवत्सरमेवापमज्जिश्चरन्ति संवत्सरं प्रवर्गेण ॥ ३ ॥ अहोरात्राणि
 वाऽउपसदः । आदित्यः प्रवर्ग्योऽमुं तदादित्यमहोरात्रेषु प्रतिष्ठापयति तस्मादु-
 गहोरात्रेषु प्रतिष्ठितः ॥ ४ ॥ अथ यदि चतुर्विधेशानिः । चतुर्विधेशानिर्वाऽअर्ध-
 मासा अर्धमासा उपसद आदित्यः प्रवर्ग्योऽमुं तदादित्यमर्धमासेषु प्रतिष्ठाप-

किं छन्दः । का देवता पञ्चावनि बृहद्रथन्तरे छन्दो आवापृथिवी देवते गङ्गा ॥
 किं छन्दः । का देवता मध्यमिनि त्रिष्टुप्छन्द इन्द्रो देवता मध्यम् ॥ ५ ॥ किं
 छन्दः । का देवता श्रोणी इति जगनी छन्द आदित्या देवता श्रोणी ॥ ६ ॥ किं
 छन्दः । का देवता यस्मादिदं प्राणादितः सिच्यत इत्यतिचक्ष्न्दाश्चन्द्रः
 प्रजापतिर्देवता ॥ ७ ॥ किं छन्दः । का देवता योऽगमवाक्प्राण इति यज्ञायज्ञिं
 छन्दो वैश्वानरो देवता ॥ ८ ॥ किं छन्दः । का देवतोरु इत्यनुष्टुप्छन्दो विश्वे
 देवा देवतोरु ॥ ९ ॥ किं छन्दः । का देवताष्ठविन्ताविति पक्षिश्छन्दो मरुतो दे-
 वताष्ठविन्तौ ॥ १० ॥ किं छन्दः । का देवता प्रतिष्ठे इति द्विपदा छन्दो विष्णु-
 र्देवता प्रतिष्ठे ॥ ११ ॥ किं छन्दः । का देवता प्राणा इति विच्छन्दाश्चन्द्रो
 वायुर्देवता प्राणाः ॥ १२ ॥ किं छन्दः । का देवतोनातिरिक्तानीति न्यूनास्ता
 छन्द आपो देवतोनातिरिक्तानि संपात्मविद्यैवैतन्मयो द्वैवैता देवता एतमात्मानम-
 भिसम्भवति न ह्यत्रान्या लोकायतापाऽआशीरस्ति ॥ १३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥
 [३. २.] ॥

धीरो ह शातपर्णोयः । महाशालं जाबालमुपोत्ससाद तथैवोवाच किं मा-
 विद्वानुपोदसद् इत्यग्निं वेदेति क्रमग्निं वेत्येति वाचमिति यस्तमग्निं वेद किं
 स भवतीति वाग्मी भवतीति होवाच नैनं वाग्जहातीति ॥ १ ॥ वेत्थाग्निमिति
 होवाच । किमेव मा विद्वानुपोदसद् इत्यग्निं वेदेति क्रमग्निं वेत्येति चक्षुर्गिति
 यस्तमग्निं वेद किं स भवतीति चक्षुष्मान्भवतीति होवाच नैनं चक्षुर्जहातीति ॥ २ ॥
 वेत्थाग्निमिति होवाच । किमेव मा विद्वानुपोदसद् इत्यग्निं वेदेति क्रमग्निं वेत्येति
 मुन इति यस्तमग्निं वेद किं स भवतीति मनस्वी भवतीति होवाच नैनं मनो-
 जहातीति ॥ ३ ॥ वेत्थाग्निमिति होवाच । किमेव मा विद्वानुपोदसद् इत्यग्निं
 वेदेति क्रमग्निं वेत्येति श्रोत्रमिति यस्तमग्निं वेद किं स भवतीति श्रोत्रवान्भव-
 तीति होवाच नैनं श्रोत्रं जहातीति ॥ ४ ॥ वेत्थाग्निमिति होवाच । किमेव
 मा विद्वानुपोदसद् इत्यग्निं वेदेति क्रमग्निं वेत्येति य एतत्सर्वमग्निस्तु वेदेति त-
 स्मिन्दोक्तोऽउपावरुराहाधीहि भोस्तमग्निमिति ॥ ५ ॥ स होवाच । प्राणो वा-
 सोऽग्निर्यदा वै पुरुषः स्युषिति प्राणं तर्हि वागप्येति प्राणं चक्षुः प्राणं मुन-
 प्राणं श्रोत्रं यदा भव्यते प्राणादेवाधि पुनर्जायन्त इत्यध्यात्मम् ॥ ६ ॥

यति तस्मादेपोऽर्धमासेषु प्रतिष्ठितः ॥ ५ ॥ अथ यदि द्वादश । द्वादश वै मासा
मासा उपसद आदित्यः प्रवर्ग्योऽमुं तदादित्यं मासेषु प्रतिष्ठापयति तस्मादेप
मासेषु प्रतिष्ठितः ॥ ६ ॥ अथ यदि षट् । षट्वाऽष्टतुव ऋतु
उपसद आदित्यः प्रवर्ग्योऽमुं तदादित्यमृतुषु प्रतिष्ठापयति तस्मादेप
ऋतुषु प्रतिष्ठितः ॥ ७ ॥ अथ यदि तिस्रः । त्रयो वाऽहमे लोका इमे लोका उ
पसद आदित्यः प्रवर्ग्योऽमुं तदादित्येषु लोकेषु प्रतिष्ठापयति तस्मादेप एषु लो
केषु प्रतिष्ठितः ॥ ८ ॥ अधातश्चित्पुरीषाणामेव भीमाधस्ता । मासं प्रथमा चित्
मासं पुरीषमेतान्वासन्तिकऽऋतौ कामस्तद्यावान्वासन्तिकऽऋतौ कामस्तं तत्स
र्वमात्मानमभिसंचिनुते ॥ ९ ॥ मासं द्वितीया । मासं पुरीषमेतान्वासन्तिकऽऋतौ काम
स्तद्यावान्वासन्तिकऽऋतौ कामस्तं तत्सर्वमात्मानमभिसंचिनुते ॥ १० ॥ मासं तृतीया ।
मासं पुरीषमेतान्वासन्तिकऽऋतौ कामस्तद्यावान्वासन्तिकऽऋतौ कामस्तं तत्सर्वमा
त्मानमभिसंचिनुते ॥ ११ ॥ मासं चतुर्थी । मासं पुरीषमेतान्वासन्तिकऽऋतौ काम
स्तद्यावान्वासन्तिकऽऋतौ कामस्तं तत्सर्वमात्मानमभिसंचिनुते ॥ १२ ॥ अथ पञ्च
म्यं चित्तेः । असपत्ना विराजश्चपथबाह्वुपदधाति स्तोमभागा एकैकामः वं ताः
सकृत्माड्याति सकृन्मूददोहमाभिवदति तूर्णी मासं स्तोमभागा पुरीषमभिर
न्त्यतावान्वासन्तिकऽऋतौ कामस्तद्यावान्वासन्तिकऽऋतौ कामस्तं तत्सर्वमात्मानम
भिसंचिनुते ॥ १३ ॥ मासं षष्ठी । मासं पुरीषमेतान्वासन्तिकऽऋतौ कामस्त
द्यावान्वासन्तिकऽऋतौ कामस्तं तत्सर्वमात्मानमभिसंचिनुतऽएतावान्वा द्वादशमु मासेषु
कामः षट्स्वतुषु तद्यावान्वादशमु मासेषु कामः षट्स्वतुषु तं तत्सर्वमात्मानमभिसं
चिनुते ॥ १४ ॥ अथ त्रीण्यहान्युपातिवन्ति । यद्वहः शतद्विगं जुहोति यद्वहः
वत्तया यद्वहः प्रमुनस्तयमे यद्वहः सूपसदा चरन्ति तानि तस्य मासस्याहोरात्रा
ययय मुनयुर्गेल नदु तस्मिन्नुतावादित्यं प्रतिष्ठापयत्येतावान्वा त्रयोदशमु मासेषु
कामः षट्स्वतुषु तद्यावास्त्रयोदशमु मासेषु कामः सप्तस्वतुषु तं तत्सर्वमात्मानम
भिसंचिनुत ॥ १५ ॥ मु मवत्सरं प्रमुनः स्यात् । सर्वं वै संवत्सरः सर्वमेकशतविंश
मुनेन तस्मिन्मात्रोति यदि संवत्सरं न शकृगात्रैरवात्रिना सर्वेष्टेनातिरात्रेण य
न प्रविशति सर्वेष्टे दद्यात्सर्वं दे विषतिस्मर्वेष्टोऽनिरात्रः सर्वेष्टं सर्वेष्टेन
मासेष्टमात्रं सर्वेष्टं नमस्तुनामेति ॥ १६ ॥ मास्यन् ॥ १॥ [२. ५.]

अथाधिदेवतम् । या वै सा वाग्निरेव स यत्तच्चतुरसौ ॥ आदित्यो गत्तन्वन एष
 स चन्द्रमा यत्तच्छ्रोत्रं दिश एव तदथ यः स प्राणोऽयमेव स वायुर्योऽयं पृथ्वी ॥७॥
 यदा वाऽअग्निरेनुमुञ्चति । वायुं तुर्यमुद्गाति तस्मादेनपुद्वासीन्तित्याहुर्वायुं
 अमुद्गाति यदादित्योऽस्तमेति वायुं तर्हि प्रविशति वायुं चन्द्रमा वायौ दिशः प्र-
 तिष्ठिता वायोरेवाधि पुनर्जायन्ते स यदैवं विदस्मान्लोकाधैति वाचैवाग्निमुज्ज्वेति
 चक्षुषादित्यं मनसा चन्द्रं भोजेण दिशः प्राणेन वायुं स एतन्मय एव भूत्वै-
 तासां देवनानां यां यां कामयते सा भूत्वेत्यतः ॥८॥ ब्राह्मणम् ॥५॥ [१.१.]॥

श्वेतकेतुर्हारुणयः । यत्तुमाण आस तथैव ह पित्रोवाच क्रानृत्विजोऽ-
 व्या इति स होनाचायं न्वेव मे वैश्वान्वसव्यो होतोति तथैव ह पप्रच्छ वेत्थ ब्रा-
 ह्मण वैश्वान्वसव्यः ॥१॥ चत्वारि महान्ती ३ इति । वेद भो ३ इति होवाच वेत्थ चत्वारि
 महतां महान्ती ३ इति वेद भो ३ इति होवाच वेत्थ चत्वारि व्रतानी ३ इति वेद भो ३
 इति होवाच वेत्थ चत्वारि व्रतानां व्रतानी ३ इति वेद भो ३ इति होवाच वेत्थ
 चत्वारि कयानी ३ इति वेद भो ३ इति होवाच वेत्थ चत्वारि कयानां कयानी ३ इति
 वेद भो ३ इति होवाच वेत्थ चतुरोऽर्का ३ इति वेद भो ३ इति होवाच वेत्थ चतु-
 रोऽर्काणामर्का ३ इति वेद भो ३ इति होवाच ॥ २ ॥ वेत्थार्कमिति । अथ वै नो
 भवान्वक्ष्यतीति वेत्थार्कपुण्ये इत्यथ वै नो भवान्वक्ष्यतीति वेत्थार्कपुण्ये इत्यथ वै
 नो भवान्वक्ष्यतीति वेत्थार्कक्रोश्यावित्थ वै नो भवान्वक्ष्यतीति वेत्थार्कसमुद्रानि
 त्यथ वै नो भवान्वक्ष्यतीति वेत्थार्कमूलमित्थ वै नो भवान्वक्ष्यतीति वेत्थार्क-
 ण्डीलामित्थ वै नो भवान्वक्ष्यतीति वेत्थार्कमूलमित्थ वै नो भवान्वक्ष्यतीति
 ॥ ३ ॥ स ह वै यत्तद्वाच । वेत्थ चत्वारि महान्ति वेत्थ चत्वारि महतां महा-
 न्तीत्यग्निर्महास्तस्य महतो महतोपधयश्च वनस्तयश्च तदस्याग्ने वायुर्महास्तस्य
 महतो महतापस्तद्वयस्यान्नमादित्यो महास्तस्य महतो महत्तन्त्रमास्तद्वयस्यान्नं पुरु-
 षो महास्तस्य महतो महत्पशुस्तद्वयस्यान्नमेतान्येव चत्वारि महान्तेतानि चत्वारि
 महतां महान्तेतान्येव चत्वारि व्रतान्येतानि चत्वारि व्रतानां व्रतान्येतान्येव चत्वा-
 रि कयान्येतानि चत्वारि कयानां कयान्येतान्येव चत्वारोऽर्का एते चत्वारोऽर्काणा-
 मर्काः ॥ ४ ॥ अथ ह वै यत्तद्वाच । वेत्थार्कमिति पुरुषं ह वै तदुवाच । वे-
 त्थार्कपुण्ये इति कृणौ ह वै तदुवाच वेत्थार्कपुण्ये इत्यग्निं ह वै तदुवाच वेत्थार्क-

यो न तदवति ॥ ३ ॥ स एष एवार्तिः । यमेतप्रगग्निमाह्वरति तसे
योऽग्निमग्निश्चितस्तदुत्तरं यजुष एष एव महास्तस्यतदन्नं यं तन्महा
एष उऽप्योक्तस्यैतदन्नं यं तदुत्तरं तदुत्तरं तदेतदेकं स भेषो ह्येषात ।
गती वाऽमसृज्येताम् । प्रम च क्षत्रं चाग्निरेव प्रोक्तेन्द्रः क्षत्रं तौ सृष्टं
तावन्नानां न वाऽस्त्यष्टं सन्तौ शचयावः मजाः प्रजनयेतुमेकं ह्यग्निमा
तावेकं ह्य रूपमुभयभयताम् ॥ ५ ॥ तौ यौ त्रिभिन्द्राग्नी । एतौ तौ रूप
य रूप एवेन्द्रः पुरुषोऽग्नस्तौ हिरण्ययो भवतो ज्योतिर्व हिरण्यं ज्यो
तीऽममृतं हिरण्यममृतमिन्द्राग्नी ॥ ६ ॥ तावेताविन्द्राग्नीऽएव चिन्वन्ति ।
पुरुमाग्निरेव तत्तस्मात्तदग्निना पचन्ति यदि किं चाग्निना पचन्त्याग्निरेव
पथं स इन्द्रस्तस्मात्तदग्निना न पचन्ति नेदग्निरेवासन्नेन्द्रात् तस्मादेता
ऽएव चितौ ॥ ७ ॥ अथ याश्च तेऽग्निर्निर्णीयते । तदेकं ह्य रूपमुभौ भवतस्तस्मा
रूपेणैमाः मजाः प्रजनयतः सैर्षकैरेककाग्निरेव तामेष सर्वोऽग्निरभिस
मेवैकासम्पत्तदेतदेकमेवाक्षरं वौगिति तदं स सर्वोऽग्निरभिसम्पद्यते सैवा
॥ ८ ॥ तद्वैतत्परयश्रापरभ्यन्तराद । भूतं भविष्यत्प्रस्तौमि पदद्वयैक
ह्यैकक्षरमित्येतद्वयैवाक्षरं सर्वे देवाः सर्वानि भूतान्यभिसम्पद्यन्ते ।
च क्षत्रं चाग्निरेव प्रोक्तेन्द्रः क्षत्रमिन्द्राग्नी वै विश्वे देवा विदु विश्वे
दतद्वै क्षत्रं विदु ॥ ९ ॥ एतद्ध स्म वै तद्विद्वाञ्छयापर्णः सायकापतमा
मऽऽदं कर्म सम्राप्स्यत प्रमैव प्रजा सन्वानां राजानोऽभविष्यन्मम
मम वैश्या यत्तु मऽएतावत्कर्मणः समापि तेन मऽउभयथा सन्वान्मम
तद्वै स एष एव धीरेष यश एपोऽन्नादः ॥ १० ॥ एतद्ध वै तत्
यः । वामकक्षापणाय प्रोच्योवाच श्रीमान्यशस्व्यन्नादो भविष्यसीति
वै यशस्व्यन्नादो भवति य एवं वेद ॥ ११ ॥ स एपोऽग्निः प्रजाप
ते देवा एतमग्निं प्रजापातं संस्कृतायास्माऽएतत्संवत्सरेऽन्नं मम
एष महाऽग्नीषो महः ॥ १२ ॥ तमध्वर्युर्ग्रहेण गृह्णाति । यद्वृह
द्वृहस्तस्मिन्नुवाता महावनेन रुसं दधाति सर्वाणि हैतानि सामानि यन्म
स्मन्सर्वैः सामभौ रुसं दधाति तस्मिन्नेवा महतोक्थेन रुसं दधाति सर्वा
। यन्महद्वयं तदस्मिन्सर्वाभिर्ऋग्भो रुसं दधाति ॥ १३ ॥ ते यदा स्तुवते यदा
ति । अथास्मिन्नेत उपद्रुने जुहोति वौगिति वाऽएष पडितोदं प्रोक्ष

पञ्चाशत्पथमा इष्टका याश्चोत्तमास्तुः शतं विधा अथ या एतदन्तरेणैष्टका
 पथीयन्ते सैवैकशततमी विधा ॥ ११ ॥ स च एव यजुस्तेजाः । यजुरेकशतविधो
 यानि पञ्चाशत्पथयानि यजूंश्चपि यानि चोत्तमानि ताः शतं विधा अथ यान्ये-
 दन्तरेण यजूंश्चपि क्रियन्ते सैवैकशततमी विधैवमु सप्तविधं एकशतविधो भवति
 यः शतायुतायां कामो य एकशतविधे सप्तविधेन ह्येव तमेवंविदाप्नोति ॥ १२ ॥
 एवं वाव सर्वे यज्ञाः । एकशत विधा आग्निहोत्रादग्निभिर्यजुर्भिः पदैरक्षरैः कूर्पभिः
 वामभिः स यः शतायुतायां कामो य एकशतविधे यः सप्तविधे यज्ञेन यज्ञेन रै-
 तमेवंविदाप्नोतीत्यु एवाधियज्ञम् ॥ १३ ॥ अथाध्यात्मम् । पुञ्चमाश्रतुर्विधा अह्नु-
 यो ह्ये कञ्कुपी दोरथसफलकं चाक्षश्च तत्पञ्चविधं शतितरेवमिमान्तीतराण्य-
 नानि ताः शतं विधा आत्यैवैकशततमी विधोक्तं सप्तविधतायै ॥ १४ ॥ स च
 एव प्राणतेजाः । प्राणैकशतविधोऽन्वङ्गमङ्गेऽङ्गे त्रिप्राणः स यः शतायुतायां कामो
 य एकशतविधे यः सप्तविधे यः सर्वेषु यज्ञेषु विद्यया ह्येव तमेवंविदाप्नोति
 वैद्वि यज्ञैरात्मानं सम्पन्नं विदे ॥ १५ ॥ त्रीणि वाऽऽमानि पुञ्चविधानि ।
 चत्सरोऽग्निः पुरुषस्तेषां पुञ्च विधा अन्नं पानं श्रीर्गर्भोऽनिरमृतं यदेव संवत्स-
 रं तदन्नं या आपस्तत्पानं रात्रिरेव श्रीः श्रियां हैतव्वाभ्यां सर्वाणि
 तानि संवत्सन्त्यहर्गर्भोऽनिरादित्योऽमृतमित्यधिदेवतम् ॥ १६ ॥ अथाधियज्ञम्
 विद्यानाध्वन्नमुपधीयते तदन्नं या आपस्तत्पानं परिश्रित एव श्रीस्ताद्वि द्रात्रीणां
 रूपं यजुष्मत्पो ज्योतिस्तदयहनां रूपमग्निरमृतं तदद्यादित्यस्य रूपमित्युऽप्रा-
 धियज्ञम् ॥ १७ ॥ अथाध्यात्मम् । यदेव पुरुषेऽन्नं तदन्नं या आपस्तत्पानम्
 धीन्येव श्रीस्ताद्वि परिश्रितां रूपं मज्जानो ज्योतिस्तद्वि यजुष्मतीनां रूपं
 प्राणोऽमृतं तदयग्ने रूपं प्राणोऽग्निः प्राणोऽमृतमित्यु वाऽध्याहुः ॥ १८ ॥
 अन्नाद्वाऽअशनाया निवर्तते । पानात्पिपासा श्रियं पाप्मा ज्योतिपस्तमोऽमृत-
 मित्युर्ति ६ वाऽअस्मादेतानि सर्वाणि वर्तन्तेऽप्युनर्मृत्युं जयति सर्वप्रापुरेति
 एवं वेद वेदतदमृतमिमेवाप्नुषीतायुरितीह प्राण इति द्वेकऽप्राप्तं
 प्राणोऽग्निः प्राणोऽमृतमिति वदन्तो न तथा विद्यादध्वं वै तद्यत्प्राणस्तं ते वि-
 द्याम्यसुपो न मध्यादितिष्यपि यजुषाभ्युक्तं तस्मादेनदमृतमित्येवामुषीतायुरि-
 तीह तपो ६ सर्वप्रापुरेति ॥ १६ ॥ आश्रयम् ॥ २ ॥ [२. ६] द्वितीयोऽध्यायः
 ॥ [१२.] ॥ ॥

कृत्वास्माऽऽपिदधात्यात्मसंमितं यद् वाऽऽत्मात्मसंमितमन्नं तदवति तन्न हिनस्ति य-
द्भूयो हिनस्ति तद्यत्कृनीयो न तदवति ॥ १४ ॥ स एष एवार्कः । योऽयमग्नि-
श्चितस्तस्यैतदन्नं क्यमेष महावतीयो महस्तद्वर्च यजुष्ट एष एव महास्तस्यैतद-
न्नं यतं तन्महावतुः सामत एष उऽएवोक्तदन्नं यं तदुक्त्यमृक्तस्तदेतदेकं स
त्रेधा ख्यायते ॥ १५ ॥ स एष संवत्सरः प्रजापातिरग्निः । तस्यार्धमेव सवित्राय-
र्धं वैश्वकर्मणान्यध्यावेवास्य कला सावित्रायवष्ट्री वैश्वकर्मणान्यथ यदेतदन्तरे-
ण कर्म क्रियते स एव सप्तदशः प्रजापतिर्यो वै कला मनुष्याणामक्षरं तदेवानाम्
॥ १६ ॥ तत्रै लोमेति द्वेऽऋक्षरे । त्वगिति द्वेऽश्रमृगिति द्वेभेद इति द्वे माध्वस-
र्माति द्वे स्नावेति द्वेऽश्वस्थीति द्वे मज्जेति द्वे ताः षोडश कला अथ य एतदन्तरे-
ण प्राणः संचरति स एव सप्तदशः प्रजापतिः ॥ १७ ॥ तस्माऽएतस्मै प्राणाय । एताः
षोडश कला अन्नमभिहरन्ति ता यद्वानभिहर्तुं ध्रियन्तेऽथैता एव जग्ध्वोत्क्रामति
तस्माद्दु हैतद्विशिशिषतस्तुप्रमिव भवति प्राणैरद्यमानस्य तस्माद्दु हैतदुपतापी
कुश- इव भवति प्रार्णहि जग्धो भवति ॥ १८ ॥ तस्माऽएतस्मै सप्तदशाय प्रजाप-
तये । एतस्तप्तदशमन्नं सप्तमस्तुर्वर्च एष सौम्योऽध्वरोऽथ या अस्य ताः षो-
डश कला एते ते षोडशऽस्विजस्तस्मान् सप्तदशमृत्विजं कुर्वीत तेदतिरेचया-
नीत्यथ य एवात्र रुमो या आहुतयो हूयन्ते तदेव सप्तदशमन्नम् ॥ १९ ॥
ते यदा स्तुवते यदानुशंसति । अथास्मिन्नेतं वृषदकृते जुहोति वौगिति
वाऽएष पटितीदधे पट्विधमन्नं कृत्वास्माऽऽपिदधात्यात्मसंमितं यद् वाऽ-
त्मसंमितमन्नं तदवति तन्न हिनस्ति यद्भूयो हिनस्ति तद्यत्कृनीयो न तदवति
॥ २० ॥ स एष एवार्कः । योऽयमग्निश्चितस्तस्यैतदन्नं क्यमेष सौम्योऽध्वर-
स्तद्वर्च यजुष्ट एष एव महास्तस्यैतदन्नं यतं तन्महावतुः सामत एष उऽए-
वोक्तस्यैतदन्नं यं तदुक्त्यमृक्तस्तदेतदेकं स त्रेधा ख्यायते स एवेनान्नेन महो-
र्ध्वं उदक्रामत्तस्य यः स उऽक्रामदसौ स आदित्योऽथ येन तेनान्नेन महोदक्राम-
देव स चन्द्रमाः ॥ २१ ॥ स एष एवार्को य एष तपति । तस्यैतदन्नं क्यमेष
चन्द्रमास्तद्वर्च यजुष्ट एष एव महास्तस्यैतदन्नं यतं तन्महावतुः सामत एष उऽए-
वोक्तस्यैतदन्नं यं तदुक्त्यमृक्तस्तदेतदेकं स त्रेधा ख्यायतेऽऽर्त्याधिदेवतम् ॥ २२ ॥
अथाध्यातम् । प्राणो वाऽऽयकस्तस्यान्नमेव क्यं तद्वर्च यजुष्टः प्राण एव
महास्तस्यान्नमेव यतं तन्महावतुः सामतः प्राण उऽएवोक्तस्यान्नमेव

सहस्रं संवत्सरान्पाप्मानं विजिह्वासन् ॥ १ ॥ तस्य तपस्तेषामस्य ॥ एभ्यो
लोमगर्तेभ्य ऊर्ध्वानि ज्योतींश्चाप्यस्तद्यानि तानि ज्योतींश्चप्येतानि तानि
नक्षत्राणि यावन्त्येतानि नक्षत्राणि तावन्तो लोमगर्ता यावन्तो लोमगर्तास्तावन्तः
सहस्रसंवत्सरस्य मुहूर्ताः ॥ २ ॥ स सहस्रतमे सवत्सरे । सर्वोऽत्यपवत स यः
सोऽत्यपवताममेव स वायुर्योऽयं पवतेऽथ यं तं पाप्मानमत्यपवतेदं तच्छरीरं क.
उ तस्मै मनुष्यो यः सहस्रसंवत्सरमवरुन्धीत विद्यया ह वाऽएवंवित्सहस्रसंवत्सर-
मवरुन्दे ॥ ३ ॥ सर्वो एवैता ह्यष्टकाः साहस्रोऽपासीत । रात्रिसहस्रं-रात्रिसह-
स्रं कैकां परिश्रितं सम्पन्नामुपासीताहः सहस्रेणाहः सहस्रेणैकैकामहर्भोजमर्धमास-
सहस्रेणार्धमाससहस्रेणैकैकामर्धमासभोजं माससहस्रेण-माससहस्रेणैकैकां मासभोज-
मृतसहस्रेणर्तुसहस्रेणैकैकामृतभोजं मुहूर्तसहस्रेण मुहूर्तसहस्रेणैकां मुहूर्तभोजं सं-
वत्सरसहस्रेण संवत्सरं ते युष्मत्तमेवमग्निं संवत्सरेण सम्पन्नं विदुः सहस्रतमीं हा-
स्य ते कलां विदुरथ युष्मन्मेवं न विदुर्न हास्य ते सहस्रतमीं च न कलां विदुरथ युष्म-
न्वेदयो वै तत्कर्म कुरुते न ह वैत सर्वं कस्तं प्राजापत्यमग्निमामोति यं मजापतिरामो-
त्समादेवं वित्तप एव तप्येत यदु ह वाऽएवं वित्तप तप्यतऽस्या मधुना तसंवष्टं हास्य
तत्स्वर्गं लोकमभि सम्भवति ॥ ४ ॥ तदेतद्ब्रूयाद्भुक्तम् । न मृषा भ्रान्तं यद्वदन्ति
देवा इति न ह वैवं विदुषः किं च न मृषा भ्रान्तं भवते तयो हास्येतर इव देवा भव-
न्ति ॥ ५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [४. ४.] ॥

अथादेशा उगनिपदाम् । वायुरग्निगिति ह शाकापनिन उपासतमग्निस्तपो-
ऽग्निरित्यु द्वैकऽय्यारुरुथ ह स्माह धौमत्यो वा ह्यलिङ्गो वा वायुरेवाग्निस्तस्मा-
द्युर्ववाध्वर्युश्चतुर्थं कर्म करोत्यर्थमेव तप्येतीति ॥ १ ॥ शाखापनिरु ह स्माह ।
संवत्सरं एवाग्निस्तस्य वसन्तः शिरो ग्रीष्मो वृश्चिणः पक्षो वर्षा उत्तरः शरदनु-
र्मध्यमात्मा हेमन्तशिशिराटन पुच्छं प्रतिष्ठा अग्निः प्राणो वायुश्चतुरादित्यो
मनश्चन्द्रमाः धोत्रं दिश आपो मिथुनं तपः प्रतिष्ठा मासाः पञ्चावर्धमासा माहो-
ऽहोरात्राणि रजतमुवर्णाणि पञ्चाणि स एतं देवानप्येतीति मरुत्सरोऽग्निगित्त्वं इह
विधादेतन्मयो भवतीति त्वेव विधात् ॥ २ ॥ जेलक उ ह स्माह शाखेदन्त्यायतः ।
स्मऽप्यत्र लोकास्त्रिचः स्वर्गमावृण्वत्पृथिवी यजमानध्वर्या सर्वे कामाः पश्य

यं तदुक्तमृक्तमन्तदेतद्ध ॥ स त्रेधा ख्यायते स एष एवैषोऽधिदेवतमयमध्यात्मम्
॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ [४. १.] द्वितीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या ॥ १०९ ॥

संवत्सरो वै प्रजापतिरग्निः । सोमो राजा चन्द्रमाः स ह स्वयमेवात्मानं प्रोवे
यज्वचसे राजस्तम्बायनाय यावन्ति वावमे ज्योतींश्च तावन्त्यो मऽष्टका इति ॥ १ ॥
तस्य वाऽऽप्तस्य संवत्सरस्य प्रजापतेः । सप्त च शतानि विंशतिरचाहोरात्राणि
ज्योतींश्च ता इष्टकाः पष्टिश्च त्रीणि च शतानि परिश्रितः पष्टिश्च त्रीणि च
शतानियजुष्मत्यः सोऽयं संवत्सरः प्रजापतिः सर्वाणि भूतानि सृजे एव
प्राणि युष्माकाणमुभयान्देवमनुष्यान्तस सर्वाणि भूतानि सृष्ट्वा रिरिचान्-इव मने
सृष्ट्योर्विभयां चकार ॥ २ ॥ स हेत्तां चक्रे । कथं ब्रह्मिण्यनि सर्वाणि भूतानि
पुनरात्मन्नावपेय पुनरात्मन्दधीय कथं ब्रह्मेवैषां सर्वेषां भूतानां पुनरात्मा स्या-
मिति ॥ ३ ॥ स द्वेधात्मानं व्यौहत् । पष्टिश्च त्रीणि च शतान्यन्यतरस्येष्टका
अभवन्नेवमन्यतरस्य स न व्याप्नोत् ॥ ४ ॥ त्रिणात्मनोऽकुरुत् । तिस्रस्तिष्ठोऽशीत्य-
ष्टकस्येष्टका अभवन्तस् नैव व्याप्नोत् ॥ ५ ॥ चतुर आत्मनोऽकुरुत् । अशीतिशते-
ष्टकान्तस् नैव व्याप्नोत् ॥ ६ ॥ पञ्चात्मनोऽकुरुत् । चतुश्चत्वारिंशदं शतमे-
कैकस्येष्टका अभवन्तस् नैव व्याप्नोत् ॥ ७ ॥ षड्वात्मनोऽकुरुत् । विंश-
तिशतेष्टकान्तस् नैव व्याप्नोन् सप्तधा व्यभवत् ॥ ८ ॥ अष्टावात्मनोऽकुरुत् ।
नवतीष्टकान्तस् नैव व्याप्नोत् ॥ ९ ॥ नवात्मनोऽकुरुत् । अशीतीष्टकान्तस् नैव व्या-
प्नोत् ॥ १० ॥ दशात्मनोऽकुरुत् । द्वासप्ततीष्टकान्तस् नैव व्याप्नोन् द्वादशधा व्य-
भवत् ॥ ११ ॥ द्वादशात्मनोऽकुरुत् । पृष्टीष्टकान्तस् नैव व्याप्नोन् त्रयोदशधा
व्यभवन् चतुर्दशधा ॥ १२ ॥ पञ्चदशात्मनोऽकुरुत् । अष्टाचत्वारिंशदिष्टका-
न्तस् नैव व्याप्नोत् ॥ १३ ॥ षोडशात्मनोऽकुरुत् । पञ्चचत्वारिंशदिष्टकान्तस्
नैव व्याप्नोन् सप्तदशधा व्यभवत् ॥ १४ ॥ अष्टादशात्मनोऽकुरुत् । चत्वारि-
ंशदिष्टकान्तस् नैव व्याप्नोन् नैका-न-विंशतिधा व्यभवत् ॥ १५ ॥ विंश-
तिमात्मनोऽकुरुत् । पञ्चविंशदिष्टकान्तस् नैव व्याप्नोन् नैकविंशतिधा व्यभव-
न् द्वाविंशतिधा न त्रयोविंशतिधा ॥ १६ ॥ चतुर्विंशतिमात्मनोऽकुरुत् ।
त्रिंशदिष्टकान्तमोऽष्टानिष्टतपञ्चदशे व्यूहे तद्यत्पञ्चदशे व्यूहेऽतिष्ठत् तस्मात्प-
ञ्चदशापूर्वमाणस्य रुपाणि पञ्चदशापत्नीयमाणस्य ॥ १७ ॥ अथ यश्चतुर्विंश-

मीमांसच लोकान्संस्कुर्वऽआत्मानं च सर्वाश्च क्रामानित्येव विद्यादिति ॥ ३ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ (४. ५.) चतुर्थोऽध्यायः ॥ (६४.)

तस्य वाऽएतस्याग्नेः । वाग्नेवोपनिषद्वाचा हि चीयतऽश्च वा यजुषा सामे
ति तु दैव्याथ यन्मानुष्या वाचाहेतीदं कुरुतेतीदं कुरुतेति तदु ह तया चीयते ॥ १ ॥
सा वाऽएषा वाक्त्रेधाविहिता । अचो यजूंषि सामानि तेनाग्निस्त्रेधाविहित ए
तेन हि त्रयेण चीयतेऽप्यहैवं त्रेधाविहित इत्यर्थः ह त्वेवापि त्रेधाविहितो यदग्नि-
स्त्रेधाविहिता इष्टका उपधीयन्ते पुंनाम्य ह्यीनाम्यो नपुंल्लसकनाम्यस्त्रेधाविहि-
तान्युऽएवेमानि पुरुषस्याङ्गानि पुंनामानि ह्यीनामानि नपुंल्लसकनामानि ॥ २ ॥
शतम् ॥ ५५०० ॥ सोऽयमात्मा त्रेधाविविहित एव । सोऽनेन त्रेधाविहितेनात्मनेत
त्रेधाविहितं दैवममृतमाप्नोति ता उ सर्वा इष्टका इत्येवाचक्षते नेष्टक इति नेष्टकमि-
ति वाचो रूपेण वाग्नेवैतत्सर्वं यत्स्वी पुमाश्चपुंल्लसकं वाचा ह्येवैतत्सर्वमाप्तं तस्मा-
देना अङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदित्येव सर्वाः सादयति नाङ्गिरस्वद्ध्रुवः सीदिति नाङ्गिर-
स्वद्ध्रुवश्च सीदिति वाचश्च ह्येवैताश्च संस्करते ॥ ३ ॥ सा या सा वागसौ स
आदित्यः । स एष मृत्युस्तथार्त्किंचार्वाचीनमादित्यात्सर्वं तन्मृत्युनाप्तं स यो
हैनमतोर्वाचीनं चिनुते मृत्युना हैनश्च स आप्तं चिनुते मृत्यवे ह स आत्मानमपि-
दधात्यथ य एनमत ऊर्ध्वं चिनुते स पुनर्मृत्युमपजयति विद्यया ह वाऽअस्यैषो-
त ऊर्ध्वं चितो भवति ॥ ४ ॥ सा वाऽएषा वाक्त्रेधाविहिता । अचो यजूंषि
सामानि मण्डलमेवऽर्चोऽर्चिः सामानि पुंल्लपो यजूंष्यथैतदमृतं यदेतदधि-
र्वाप्यतऽइदं तत्पुष्करपर्णं तद्यत्पुष्करपर्णमपधायाग्निं चित्नांत्येतस्मिन्नेवैतदमृत-
ऽश्च इमं यजुर्मयं साममयमात्मानं संस्करते सोऽमृतो भवति ॥ ५ ॥ ब्रा-
ह्मणम् ॥ ५ ॥ [५. १] ॥

यदेतन्मण्डलं तपति । तन्महदुच्यं ता अचः स अर्चा लोकोऽथ यदेतदधि-
र्वाप्यं तन्ममृतं तानसामानि स माम्ना लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डले पुरुषः
सोऽग्निस्तानि यजूंषि स यजुषां लोकः ॥ १ ॥ सैषा त्रयेय विद्या तपति ।
तदेतदपि तद्विद्या आदुष्यती वाऽएषा विद्या तपतीति वाग्यं तद्विद्यायन्ती वदति
॥ २ ॥ य एष एष मृत्युः । य एष एतस्मिन्मण्डले पुरुषोऽथैतदमृतं यदेतदधिर्वा-
प्यं

शतिमात्सुनोऽकुरुत । तस्माच्चतुर्विधं शत्यर्धमासः संवत्सरः स एतैश्चतुर्विधं श-
 त्वा त्रिंशद्विंशद्विंशतैरात्मभिर्न व्यभवत्स पञ्चदशान्हो रूपायपश्यदात्मनस्त-
 न्नो मुहूर्तलोकम्पृणाः पञ्चदशैव शश्रेस्तद्यन्मुहू आगन्ते तस्मान्मुहूर्ता अथ
 यत्तुष्टाः सन्त इमांल्लोकाणापूरयन्ति तस्मात्लोकम्पृणाः ॥ १८ ॥ एव वाऽद्विंशं
 सर्वं पचति । अदोरात्रैरर्धमासैर्ग्रासैश्चतुभिः संवत्सरेण तुदमुना पक्रम्यं पचति
 पक्वस्व पक्वेति ह स्माह भारद्वाजोऽग्निममुना हि पक्वमयं पचतीति ॥ १९ ॥
 तानि संवत्सरे । वृश्च च सहस्राण्यष्टौ च शतानि समपचन्त सोऽत्रातिष्ठत दशमु-
 च सहस्रेष्वष्टासु च शतेषु ॥ २० ॥ अथ सर्वाणि भूतानि पर्यक्षत । स त्रय्या-
 मेव विद्यायां सर्वानि भूतान्यपश्यद्वृत्र हि सर्वेषां हृन्दसामात्मा सर्वेषां स्तो-
 मानां सर्वेषां माणानां सर्वेषां देवानामेतद्वाऽअस्येतदुदयमृतं यदुदयमृतं तदुदय-
 स्येतदु तद्यन्मर्त्यम् ॥ २१ ॥ स ऐक्षत प्रजापतिः । त्रयां वायुं विद्यायां सर्वानि भूतानि
 हन्त त्रयीमेव विद्यामाम्मानमभिसंस्करवाऽति ॥ २२ ॥ स क्रुशो
 व्योहत् । आदशं वृहतीसहस्राण्येव तस्योऽहो याः प्रजापतिस्तृष्टास्तृष्टिंश-
 चमे व्योहे पङ्क्तिर्वतिष्ठन्त ता यत्तिंशत्तमे व्योहेऽतिष्ठन्त तस्मात्तिंशत्तमासस्य
 रात्रयोऽथ यत्राहुः तस्मात्तृष्टाः प्रजापतिस्तृष्टास्तृष्टिंशत्तमे व्योहेऽतिष्ठन्त तस्मात्तिंशत्तमासस्य
 अष्टौ तस्योऽहो व्योहत् । आदशं वृहतीसहस्राण्येव तस्योऽहो याः प्रजापतिस्तृष्टास्तृष्टिंश-
 तयोर्द्वयोर्द्वयप्रजापतिस्तृष्टौ त्रिंशत्तमे व्योहे पङ्क्तिर्वतिष्ठन्त तस्मात्तिंशत्तमासस्य
 द्विंशतिष्ठतां तस्मात्तिंशत्तमासस्य रात्रयोऽथ यत्राहुः तस्मात्तृष्टाः प्रजापतिस्तृष्टास्तृष्टिंश-
 तमेव शतानि पङ्क्तोऽभवन् ॥ २४ ॥ ते सर्वे ब्रह्म वेदाः । वृश्च च सहस्राण्य-
 ष्टौ च शतानि शतीनामभवन् मुहूर्तेन मुहूर्तेनाशीतिनाम्नोर्मुहूर्तेन मुहूर्तेनाशीतिः
 समपचत ॥ २५ ॥ स एव चित् लोकेऽप्यवाम् । यानां देवो भूतमात्मानमभिष्म-
 च्छन्दोमयं स्तोममयं पाणमयं देवतामयं तस्याध्वनामे ययम् आत्मा समस्मिन् यत
 दृवीयसि परो दृवीयसि परः संवत्सरऽएव सर्वः कृन्तः समास्मिन् ॥ २६ ॥
 तद्यत्परिधितमृषाथत् । अत्रिदृषाथत् तदनु पञ्चदशं मुहूर्तान्मुहूर्तान्नु पञ्चदश-
 शीतीत्यप्यनुप्यतीमुषाथत् तदनु पञ्चदशं मुहूर्तान्मुहूर्तान्नु पञ्चदश-
 शशीतीरेवमेतां त्रयीं विद्यायाम्भन्नावनात्स्नहृन्त सोऽवैव सर्वेषां भूतानामात्मा-
 भवच्छन्दोमयं स्तोममयं पाणमयं देवतामयम् । स एवमस्य एव भूतानां तुदकादन्व-
 यः स उदकापेदेष स चन्द्रमाः ॥ २७ ॥ तुदेषां वतिश्च । य एव तुदयेतुस्मा-

ते तस्मान्मृत्युर्न त्रियवेऽपूते ह्यन्तस्तस्माद् न दृश्यतेऽपूते ह्यन्तः ॥ ३ ॥ तदेव
 तोको भवति । अन्तरं मृत्योरमृतमित्यवरं ह्येतन्मृत्योरमृतं मृत्यावमृतमाहितामि-
 तरिस्मिन् पुरुषेऽएतन्मण्डलं प्रतिष्ठितं तपति मृत्युर्विवस्वन्तं वस्तऽइत्यसौ वाऽ-
 ।दित्यो विवस्वानेष व्यहोरात्रे विवस्ते तमेव वस्ते सर्वतो ब्रूनेन परिवृतो मृत्यो-
 र्मा विवस्वतीत्येतस्मिन्मण्डलेऽएतस्य पुरुषस्यात्मैतदेव लोको भवति ॥ ४ ॥
 शोर्वाऽएतयोः । उभयोरेतस्य चाक्षिप एतस्य च पुरुषस्यैतन्मण्डलं प्रतिष्ठा तस्मान्म-
 दुक्थं परस्मै न शब्धेतेन्नेदेतां प्रतिष्ठां छिनदाऽइत्येतां ह स प्रतिष्ठां छिन्ते यो-
 हदुक्थं परस्मै शब्धेति तस्पादुक्थशसं भूयिष्ठं परिचक्षते प्रांतप्राद्विभो हि भव-
 त्पिधिदेवतम् ॥ ५ ॥ अथाधियज्ञम् । यदेतन्मण्डलं तपत्यथ स रुक्मोऽथ य-
 तदाचिर्दीप्यतऽहं तत्पुष्करपर्णमापो ह्येताः आपः पुष्करपर्णमथ य एष एतास्मि-
 ण्डले पुरुषोऽयमेव स योऽयं हिरण्यमयः पुरुषस्तदेतदेवैतत्तप्यं संस्कृत्येहो-
 धत्ते तद्यज्ञस्यैवानु सधेस्थामूर्ध्वमुक्तामति तदेतदप्यंति य एष तपति तस्माद-
 नि नाद्रियेत परिहन्तुमशुत्रं येष तद्वा भवतीत्युपवाधियज्ञम् ॥ ६ ॥ अथाध्या-
 नम् । यदेतन्मण्डलं तपति यश्चैष रुक्म इदं तच्छ्रवत्समक्षन्तं यदेतदचिर्दीप्यते
 तत्तत्पुष्करपर्णमिदं तत्कृष्णमक्षन्तं य एष एतस्मिन्मण्डले पुरुषो यश्चैष हि-
 रण्यमयः पुरुषोऽयमेव स योऽयं दक्षिणेक्षन्पुरुषः ॥ ७ ॥ स एष एव लोकम्पृणा ।
 तामेव सर्वोऽग्निरभिसम्प्रापते तस्यैतन्मिथुनं योऽयं सव्येऽक्षन्पुरुषोऽयमु इतदा-
 स्मनो यन्मिथुनं यदा वै सह मिथुनेनाथ सर्वोऽथ कृत्स्नः कृत्स्नवायै तद्यत्ते द्वे भ-
 वतो ह्येव हि मिथुनं पजननं तस्माद्द्वे द्वे लोकम्पृणेऽउपधीयेते तस्माद्वाभ्यां चि-
 त्तिं प्रणयन्ति ॥ ८ ॥ स एष एवेन्द्रः । योऽयं दक्षिणेऽक्षन्पुरुषोऽयेऽग्निमिन्द्राणी त्वाभ्यां दे-
 वा एतां विवृतिमकुर्वन्प्राप्तकां तस्माज्जायाया अन्ते नाश्रीषार्क्षीर्षवान्हास्माज्जायेत
 वीर्यवन्तमु ह सा जनयति यस्या अन्ते नाशनाति ॥ ९ ॥ तदेतदेवमृतं । राजन्यवन्धवो
 मनुष्याणामनुतमां गोषायन्ति तस्माद् तेषु वीर्यवान्जायतेऽमृतशोका वयसाथ स
 क्षिप्रयेन जनयति ॥ १० ॥ तौ ह्यरस्याकाशं प्रत्येव । मिथुर्नाभवतस्ती यदा
 मिथुनस्यान्तं गच्छतोऽथ हैतत्पुरुषः स्वपिति तद्यथा ईवेदं मानुषस्य मिथुनस्यान्तं
 गत्वासंविद-इव भवत्येव ईवेतदमंविद-भवति देवथ येनमिथुनं परमो येषु
 आनन्दः ॥ ११ ॥ तस्मादेवांविस्त्वप्याव । लोकथ ईतेऽएवतदेवनेमिथुनेन यियेण
 धाम्ना समर्षयति तस्माद् इ स्वपन्तं धुवे न चोषयेद्वेदे देवने मिथुर्नाभ्यन्त्या

देवाध्यचीयतैतस्मिन्ध्यचीयतात्मन एवैनं तन्निरमिमीतात्मनः प्राप्नयत् ॥२८॥
 स यदग्निं चेप्यमाणो दीक्षते । यथैव तन्मज्जापतिरेषु त्रिषु लोकेषुखायां योनौ
 रेतो भूतमात्मानमसिञ्चदेवमेष एतदात्मानमुखायां योनौ रेतो भूतं सिञ्चति
 छन्दोमयं स्तोममयं प्राणमयं देवतामयं तस्यार्धमासे प्रथम आत्मा संस्क्रियते
 बीयांस परो द्वीयासि परः संवत्सरुऽएव सर्वः कृत्स्नः संस्क्रियते ॥ २९ ॥ तप-
 स्परिश्चितमुपधत्ते । तत्राग्निमुपधत्ते तदनु पञ्चदश मुहूर्तान्मुहूर्ताननु पञ्चदशीती-
 रथ यद्यजुष्मतीमुपधत्ते तदहुरुपधत्ते तदनु पञ्चदशमुहूर्तान्मुहूर्ताननु पञ्चदशीती-
 रेवमेतां त्रयीं विद्यामात्मन्नायपतमश्चात्मन्कुरुते सोऽग्रेव सर्वेषां भूतानामात्मा भवति
 छन्दोमयः स्तोममयः प्राणमयो देवतामयः स एतन्मय एव भूत्वोर्ध्वं उत्क्रामति ॥३०॥
 तस्यैषा प्रतिष्ठा । य एष तपत्येतस्माद्येवाधिचीयतऽएतस्मिन्नधिचीयतऽआत्मन एव
 वैनं तन्निर्णीतऽआत्मनः प्रप्नयति स यदैवंविदस्मान्लोकात्पैत्यैतमेवात्मानप-
 भिसम्भवति छन्दोमयं स्तोममयं प्राणमयं देवतामयं स एतन्मय एव भूत्वो-
 उत्क्रामति य एवं विद्वानेत्तर्ह्य कुरुते यो वैतदेवं वेद ॥ ३१ ॥ ब्राह्मणम् ॥१॥
 [४. २] ॥ ॥

एष वै मृत्युर्यत्संवत्सरः एष हि मर्त्यानामहोरात्राभ्यामायुः क्षिणोत्यथग्नि-
 यन्ते तस्मादेष एव मृत्युः ॥ यो हैतं मृत्युं संवत्सरं वेद न हास्येष पुरा ज-
 सोऽहोरात्राभ्यामायुः क्षिणोऽति सर्वं हैवायुरेति ॥ १ ॥ एष उऽएवान्तकः ।
 एष हि मर्त्यानामहोरात्राभ्यामायुषोऽन्तं गच्छत्यथ ध्रियन्ते तस्मादेष एवान्तकः
 स यो हैतमन्तकं मृत्युं संवत्सरं वेद न हास्येष पुरा जरसोऽहोरा-
 त्राभ्यामायुषोऽन्तं गच्छति सर्वं हैवायुरेति ॥ २ ॥ ते देवाः । एतस्मादन्त-
 कान्मृत्योः संवत्सरात्पजापतोर्विभयांचकुर्यवै नोऽयमहोरात्राभ्यामायुषोऽन्तं
 न गच्छेदिति ॥ ३ ॥ तऽएतान्यन्नक्ततूस्तेनरे । अग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासौ चातु-
 र्मास्यानि पशुबन्धं सौम्यमन्त्रं तऽएतैर्यन्नक्तभिर्यजमानानामृतत्वमानशिरो ॥४॥
 ते हाप्यग्निं चिवियरे । तेऽपरिमिता एव परिश्चित उपदधुरपरिमिता यजुष्मती-
 र्परिमिता लोकम्पूणा यथेदमप्येतर्ह्येकऽउपदधतीति देवा अकुर्वन्ति ते ह नै-
 वामृतत्वमानशिरे ॥ ५ ॥ तेऽर्चन्तः आम्यन्तश्चेरुः । अपृतन्मवहुरुत्समानास्तान्
 मजापतिरुवाच न वै मे सर्वाणि रूपाण्युपपत्त्याति वै रचयथ न वाभ्यापयथ

हिनसानीति तस्माद् हेतुमुपपन्नः रत्नेष्वापि भुवं भव
 सिञ्चतस्तस्माद्देवस इदं सर्वं सम्भवति यदिदं किं च
 मृत्युः । य एष एतास्मिन्मण्डले पुरुषो यथायं दक्षिणेऽक्षे
 देये प्रादावतिहतौ तौ हेतुदाच्छिद्योत्कामति स यदोत्कामत्य
 तस्माद् हेतुमेतमाहुराच्छेद्यस्येति ॥ १३ ॥ एष उऽएव मा
 सर्वाः मजा प्रणयति तस्यैते प्राणाः स्वाः स यदा स्वपित्य
 अपिपन्ति तस्मात्स्वाप्ययः स्वाप्ययो ह वै तथ स्तुप्न इत्याच
 उक्तकामा इ देवाः ॥ १४ ॥ स एतैः सुप्तः । न कस्य चन वे
 क्षयति न वाचान्नस्य रसं विजानाति न प्राणेन गन्धं विजा
 पयति न श्रोत्रेण शृणोत्येतथ हेतु तद्वापीता भवन्ति स एष
 बहुधा व्याविष्टस्तस्मादेका सती लोकम्पूणा सर्वमग्निमनुविभवत्य
 तस्मादेका ॥ १५ ॥ तदाहुः । एको मृत्युर्वह्वा ३ इत्येकश्च बह्व
 घट्टहासावपुत्र तेनैकोऽथ यदिह मज्जासु बहुधा व्याविष्टस्तेनो बह्व
 तदाहुः । अन्तिके मृत्युर्दूराऽइत्यान्तिके च दूरे चेति ह मूयाद्यदह
 तेनान्तिकेऽथ यदवसावपुत्र तेनो दूरे ॥ १७ ॥ तदेव श्लोको भ
 भात्पुपश्रितो रसानाथ संसारेऽमृत इति यदेतन्मण्डलं तपति तदन्नमथ
 स्मिन्मण्डले पुरुषः सोऽत्ता स एतस्मिन्नन्नेऽपश्रितो भातीत्यभिदेवतम्
 अथाध्यात्मम् । इमेव शरीरमन्नमथ योऽयं दक्षिणेऽक्षेऽनुरूपः सोऽर्त्ता स
 नन्नेऽपश्रितो भाति ॥ १८ ॥ तमेतमग्निरित्यध्वर्यव उपासते । यजुरित्ये
 सर्वं युनक्ति सामोत छन्दोगा एतस्मिन्हीदथ सर्वं समानमुपयामिति
 एष हीदथ सर्वमुत्थाययति यातुरिति यातुविद एतेन हीदथ सर्वं यत्
 नि सर्पाः सर्प इति सर्पविद ऊर्गित देवा रयिरिति मनुष्या मायेत्यमराः
 पितरो देवजन इति देवजनविदो रूपमिति गन्धर्वो गन्ध इत्याप्सरसस्त
 या—पयोपासते तदेव भवति तद्देवान्भूत्वावति तस्मादेतपेर्वित्तमर्व
 रुपासीत सर्वं हेतुत्वाते सर्वं हेतुमेतद्भूत्वावति ॥ २० ॥ स एष व्रीष्ट
 ग्निः । अग्रेका यजुंका सामंका तथा कां चात्रऽर्चोपश्रयति रुयम् एव तस
 यायनमथ यां यजुया पुरुष एव तस्या यायनमथ याथ साम्ना पुष्करप
 मेर तस्या नायनमेवं श्रीष्टः ॥ २१ ॥ ते वाऽएते । उभेऽएष च रुयम् एव तस

तस्मात्तामृता भवेति ॥ ६ ॥ ते होचुः । तेभ्यो वै नस्त्वमेव तद्ब्रूहि यथा ते सर्वा-
 णि रूपाण्युपदधामेति ॥ ७ ॥ स होवाच । पष्टिं च त्रीणि च शतानि परिधित
 उपपत्त पष्टिं च त्रीणि च शतानि यजुष्मतीरूषि पृद्भिश्च शतमथ लोकमृणा दृश
 च सहस्राण्यष्टौ च शतान्युपपत्ताय मे सर्वाणि रूपाण्युपधास्यथायामृता भवि-
 ष्यथेति ते इ तथा देवा उपदधुस्ततो देवा अमृता आसुः ॥ ८ ॥ स मृत्युर्दे-
 वानब्रवीत् । इत्थमेव सर्वे मनुष्या अमृता भविष्यन्त्यथ को मक्षं भागो भविष्य-
 तीति ते होचुर्नातोऽपरः कुञ्चन सह शरीरेणामृतोऽसद्यदैव त्वमेतं भागं हरासाऽ-
 ब्रूथ व्यावृत्त्य शरीरेणामृतोऽस्योऽमृतोऽसाद्विद्यया वा कर्मणा वेति यद्वं तदब्रूव-
 त्विद्यया वा कर्मणा वेत्थेया हैव सा विद्या यदग्निरेतद्दु हैव तत्कर्म यदग्निः ॥ ९ ॥
 ते यऽएनमेतद्बिद्मः । ये वैतत्कर्म कुर्वन्ते मृत्वा पुनः सम्भवन्ति ते सम्भवन्त एवा-
 मृतत्वमभिसम्भवन्त्यथ यऽएवं न विदुर्ये वैतत्कर्म न कुर्वन्ते मृत्वा पुनः सम्भव-
 न्ति तुऽएतस्वैवाश्वं पुनः पुनर्भवन्ति ॥ १० ॥ स यदग्निं चिनुते । एतमेव तदन्त-
 कं मृत्युं संवत्सवं मन्त्रापतिमग्निमाप्नोति यं देवा आप्नुवन्नेतमुपपत्ते यथैव नमदो
 देवा उपादधत ॥ ११ ॥ परिधिद्विरेवास्य रात्रीरामोति । यजुष्मतीभिरुहान्यध-
 वासान्मासावृत्तं लोकमृणाभिर्मुहूर्तान् ॥ १२ ॥ तस्याः परिधितः । रात्रिलोकास्ता
 रात्रीणामेव सासिः क्रियन्ते रात्रीणां प्रतिमा ताः पष्टिश्च त्रीणि च शतानि
 भवन्ति पष्टिश्च इ वै त्रीणि च शतानि संवत्सरस्य रात्रयस्तासामेकविधं शतिं
 गार्हपत्ये परिधयति द्वाभ्यां नाशीतिं पिप्ययेपु द्वेऽएकपष्टे शतेऽआहवर्णीये ॥ १३ ॥
 अथ यजुष्मत्यः । दर्भस्तम्भो लोकेष्टकाः पुष्करपर्णश्च स्वमपुरुषो नृचो स्वयमा-
 नृष्णा दूर्ध्वेष्टका द्विषन् रेतः सिचौ विस्तृष्योतिर्धृत्येऽस्यपादो यम उल्लसलपु-
 सत्तेऽउत्ता एञ्च पशुशीर्षाणि एञ्चदशापस्याः एञ्च छन्दस्याः एञ्चाग्रत्राण-
 भूतस्ता द्वाभ्यां न शतं प्रथमा चितिः ॥ १४ ॥ अथ द्वितीया । एञ्चाश्विन्यो द्वे-
 ऽश्वत्थ्ये एञ्च वंसवदेत्यः एञ्च प्राणभूतः एञ्चापस्या एकयानविधं शतिर्वयस्यास्ता
 एकचत्वारिधं शद्वितीया चितिः ॥ १५ ॥ अथ तृतीया । स्वयमातृष्णा पृथग्द्वितीया
 विद्वज्योतिश्चतस्र मातृष्णा दृश प्राणभूतः पृद्भिश्च शच्छन्त्स्यारचतुर्दश बाल-
 खिन्यास्ता एकसप्तविस्त्रतीया चितिः ॥ १६ ॥ अथ चतुर्थी । अश्वदश प्रथमा
 अथ वादशाथ सप्तदश ताः मन्त्रचत्वारिधं शचतुर्थी चितिः ॥ १७ ॥ अथ
 पञ्चमी । पञ्चासप्तत्रयचत्वारिधं शद्वितीया । एकया न विधं शत्सोमभागाः पृथ

पुष्करपर्णमेतं पुरुषमपीन उभे दृक्सामे यजुरपीत एवम्बेकेष्टकः ॥ २२ ॥ स एष
एव मृत्युः । य एष एतस्मिन्मण्डले पुरुषो यश्चायं दक्षिणेऽक्षन्पुरुषः स एष ए-
वंविद् आत्मा भवति स यदैवंविदस्मान्लोकात्सैत्यथैतमेवात्मानमाभिसम्भवति सो-
ऽमृतो भवति मृत्युर्हस्यात्मा भवतिः ॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [५. २.] ॥
तृतीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिका संख्या ६१ ॥ ॥

नेव वाग्दपमेऽसदासीत् नेव सुदासीत् । आसीदिव वाऽइदमग्रे नेवासीत्तद्
सन्मन एवास ॥ १ ॥ तन्मादेतद्दुषिणाभ्यनूक्तम् । नासदासीन्नो सुदासीत्तदानी-
मिति नेव हि सन्मनो नेवासत् ॥ २ ॥ तुदिदं मनः सृष्टमाविरबुभूषत् । निरु-
क्ततरं मूर्ततरं तदात्मानमन्वैच्छत्तत्तपोऽतप्यत तत्प्रामूर्च्छत्तत्पदत्रिंशतं सह-
स्राण्यपरयदात्मनोऽग्नीनक्रान्मनोमयान्मनश्चितस्ते मनसैवाधीयन्त मनसाचीय-
न्त मनसैषु प्रहा अशृण्वन्त मनसास्तुवन्त मनसाशंसन्पत्किं च यज्ञे कर्म क्रियते
यत्किं च यज्ञियं कर्म मनसैव तेषु तन्मनोग्रयेषु मनश्चित्सु मनोमयमक्रियत तद्यत्किं
चेमानि भूतानि मनसा संकल्पयन्ति तेषामेव सा कृतिस्तानेवादधति तांश्चिन्वन्ति
तेषु प्रहान्गृह्णन्ति तेषु स्तुवन्ते तेषु शंसन्त्येतावती वै मनसो विभूतिरेतावती वि-
सृष्टिरेतावन्मनः पदत्रिंशत्सहस्राण्यमन्योऽर्कास्तेषामेकैक एव तावान्यावानसौ
पूर्वः ॥ ३ ॥ तन्मनो वाचमसृजत् । सयं वाक्सृष्टाविरबुभूषद्विरुक्ततरा मूर्ततरा
सात्मानमन्वैच्छत्तसा तपोऽतप्यतसा प्रामूर्च्छत्तसा पदत्रिंशतं सहस्राण्यपरयदात्म-
नोऽग्नीनक्रान्वाह्मयान्वाधिचतस्ते वाचैवाधीयन्त वाचाचीयन्त वाचेषु प्रहा अशृ-
ण्वन्त वाचास्तुवन्त वाचाशंसन्पत्किं च यज्ञे कर्म क्रियते यत्किं च यज्ञियं कर्म वाचैव
तेषु तद्वाह्मयेषु वाविचत्सु वाह्मयमक्रियत तद्यत्किं चेमानि भूतानि वाचा वदन्ति
तेषामेव सा कृतिस्तानेवादधति तांश्चिन्वन्ति तेषु प्रहान्गृह्णन्ति तेषु स्तुवन्ते तेषु शंस-
न्त्येतावती वै वाचो विभूतिरेतावती विसृष्टिरेतावती वाक्पदत्रिंशत्सहस्राण्यमन्यो-
ऽर्कास्तेषामेकैक एव तावान्यावानसौ पूर्वः ॥ ४ ॥ सा वाक्प्राणमसृजत् । सोऽ-
यं प्राणः सृष्ट आविरबुभूषद्विरुक्ततरो मूर्ततरः स आत्मानमन्वैच्छत्तस तपोऽतप्यत
स प्रामूर्च्छत्तस पदत्रिंशतं सहस्राण्यपरयदात्मनोऽग्नीनक्रान्प्राणमयान्प्राणचि-
तस्ते प्राणेनैवाधीयन्त प्राणेनाचीयन्त प्राणेनैषु प्रहा अशृण्वन्त प्राणेनास्तुवन्त
प्राणेनाशंसन्पत्किं च यज्ञे कर्म क्रियते यत्किं च यज्ञियं कर्म प्राणेनैव

पुनः पञ्च पञ्चचूडा एकत्रिंशच्चन्द्रस्या अपौ गार्हपत्या चित्तिष्टा पुन-
 च्छ्रुतुष्ये विश्वज्योतिर्विकर्णी च स्वयमावृणुणा चारमापृश्नियुधितेऽग्निर्निधी-
 ता अष्टात्रिंशत् शतं पञ्चमी चितिः ॥ १८ ॥ ताः सर्वाः पञ्चभिर्न-
 ारे शतानि । ततो याः पष्टिश्च त्रीणि च शतान्यहर्लोकास्ता अहनामेव
 तैः क्रियतेऽहनां प्रतिमा ताः पष्टिश्च त्रीणि च शतानि भवन्ति पष्टिश्च इव
 ते च शतानि संवत्सरस्याहान्यथ याः पृष्टिश्च शतपुरीषं तासां पृष्टिश्च-
 ततो याश्चतुर्विंशतिरर्धमासलोकास्ता अर्धमासानामेव माप्तिः क्रियते-
 मासानां प्रतिमा या द्वादश मासलोकास्ता मासानामेव माप्तिः क्रियते मा-
 नां प्रतिमा ता उ द्वे-द्वे सहस्रलोका अतून्नामशून्यताये ॥ १९ ॥ अथ या
 कम्पूणाः । मुहूर्तलोकास्ता मुहूर्तानामेव माप्तिः क्रियते मुहूर्तानां प्रतिमा ता
 च सहस्राण्यष्टौ च शतानि भवन्त्येतावन्तो हि संवत्सरस्य मुहूर्तास्तासामेक-
 श्रंशति गार्हपत्यऽउपदधाति द्वाभ्यां नारीति धिष्येत्वाहवनीयऽहंतां
 तावन्ति वै संवत्सरस्य रूपाणि तान्यस्यात्राप्यान्युपाहितानि भवन्ति ॥ २० ॥
 द्वैके । आहवनीयऽप्येतां सम्पदमापिपयिपन्त्यन्ये वाऽप्येतन्नयधिता
 कम्पन्त्योपहिता इह सम्पश्येमेति न तथा कुर्याद्दश वाऽप्येतान्नीधितुतेऽहं
 धिष्येयानाहवनीयं च गार्हपत्यं च तस्मादाहुर्विंशदग्निरिति दशाक्षरा हि विरा-
 ण्णु सर्वाणिकामैवाचक्षतेऽग्निरित्येतस्य क्षेत्रानि सर्वाणि रूपाणि यथा संवत्-
 रस्याहोरात्राययर्थमामा मासा अत्रैव एवमस्यैतानि सर्वाणि रूपाणि ॥ २१ ॥
 ते ये ह तथा कुर्वन्ति । एतानि हास्य ते रूपाणि बहिर्धा कुर्वन्त्यथो पापवस्य
 कुर्वन्ति क्षत्राय विशं प्रतिप्रतिनीं प्रत्युद्याग्निनीमाग्नीध्रीये वाऽअश्मानं पृश्निमुप-
 यात्यथ तथै सम्पश्यति किमुतथै सम्पश्यन्नितरा न सम्पश्येयेनैव निश्च्यति पाप-
 नमपहते स एकादशः ॥ २२ ॥ तदाहुः । कथम् ता अत्र च सम्पश्यतीति न
 येना अभिजुहोत्याहुत्या वाऽइष्टका सर्वा कृत्स्ना भवतीति ॥ २३ ॥ तदाहुः । कथमस्यै-
 ता अनतिरिक्ता उपहिता भवन्तीति वीर्यं वाऽअस्यैता अनतिरिक्तं वै पुरुषं वीर्यं
 स इ वाऽएतथै सर्वे कृत्स्नं प्रजापतिथै संस्करोति य एवं विद्वानेतत्कर्म कुरुते
 यो वैतदेवं वेद ॥ २४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [४. ३.]

प्रजापतिं वै प्रजाः सज्जमानम् । पाप्मा मृत्युरभिपरिजघान स तपोऽतप्यत

तेषु तत्प्राणमयेषु प्राणचित्सु प्राणमयमक्रियत तद्यत्किं चेमानि भूतानि
 प्राणन्ति तेषामेव सा कृतिस्तानेवावधति तांश्चिन्वन्ति तेषु ग्रहान्गृह्णन्ति ते
 तेषु शब्दसन्त्येतावती वै प्राणस्य विभूतिरेतावती विसृष्टिरेतावान्प्राणः पृ
 ॥ ५ ॥ स प्राणश्चक्षुरसृजत । तदिदं चक्षुः सृष्टमाविरबुधूपन्निरुक्ततरं सू
 दात्मानमन्वैच्छत्तत्तपोऽतप्यत तत्प्रामूर्च्छत्तत्पद्मत्रिंशत्तत्सहस्राण्यपश्यद
 ऽग्नीनर्काश्चक्षुर्मयांश्चक्षुश्चितस्ते चक्षुषैवाधीयन्त चक्षुषाचीयन्त चक्षुषैषु ग्र
 हन्त चक्षुषास्तुवत चक्षुषाशब्दसन्त्यत्किं च यज्ञे कर्म क्रियते यत्किं च
 कर्म चक्षुषैव तेषु तच्चक्षुर्मयेषु चक्षुश्चित्सु चक्षुर्मयमक्रियत तद्यत्किं चेमानि
 चक्षुषा पश्यन्ति तेषामेव सा कृतिस्तानेवावधति तांश्चिन्वन्ति तेषु ग्रहान्गृ
 तेषु स्तुवते तेषु शब्दसन्त्येतावती वै चक्षुषो विभूतिरेतावती विसृष्टिरेतावच्छ
 द्मत्रिंशत् ॥ ६ ॥ तच्चक्षुः श्रोत्रमसृजत । तदिदं श्रोत्रं श्रोत्रं सृष्टमाविरबुधूप
 क्तरं मूर्ततरं तदात्मानमन्वैच्छत्तत्तपोऽतप्यत तत्प्रामूर्च्छत्तत्पद्मत्रिंशत्तत्स
 हाण्यपश्यदात्मानोऽग्नीनर्काञ्छ्रोत्रमयाञ्छ्रोत्रचितस्ते श्रोत्रेणैवाधीयन्त श्रोत्रे
 चीयन्त श्रोत्रेणैषु ग्रहा अगृह्यन्त श्रोत्रेणास्तुवत श्रोत्रेणाशब्दसन्त्यत्किं
 यज्ञे कर्म क्रियते यत्किं च यज्ञियं कर्म श्रोत्रेणैव तेषु तच्छ्रोत्रमयेषु
 चचित्सु श्रोत्रमयमक्रियत तद्यत्किं चेमानि भूतानि श्रोत्रेण शृण्वन्ति तेषामेव
 कृतिस्तानेवावधति तांश्चिन्वन्ति तेषु ग्रहान्गृह्णन्ति तेषु स्तुवते तेषु शब्दसन्त्ये
 यती वै श्रोत्रस्य विभूतिरेतावती विसृष्टिरेतावच्छ्रोत्रं पद्मत्रिंशत् ॥ ७ ॥ तच्छ्रो
 कर्मासृजत । तत्प्राणानभिमतमूर्च्छदिमं संदेहमज्ञसंदेहमकृत्स्नं वै कर्मर्तं प्रा
 णोऽकृत्स्ना उ वै प्राणा श्रुते कर्मणः ॥ ८ ॥ तदिदं कर्म सृष्टमाविरबुधूपद
 निरुक्ततरं मूर्ततरं तदात्मानमन्वैच्छत्तत्तपोऽतप्यत तत्प्रामूर्च्छत्तत्पद्मत्रिंशत्तत्स
 हाण्यपश्यदात्मानोऽग्नीनर्काङ्कर्ममयान्कर्मचितस्ते कर्मणैवाधीयन्त कर्मणाची
 यन्त कर्मणैषु ग्रहा अगृह्यन्त कर्मणास्तुवत कर्मणाशब्दसन्त्यत्किं च यज्ञे
 कर्म क्रियते यत्किं च यज्ञियं कर्म कर्मणैव तेषु तत्कर्ममयेषु कर्मचित्सु कर्ममय
 मक्रियत तद्यत्किं चेमानि भूतानि कर्म कुर्वते तेषामेव सा कृतिस्तानेवावधति तां
 चिन्वन्ति तेषु ग्रहान्गृह्णन्ति तेषु स्तुवते तेषु शब्दसन्त्येतावती वै कर्मणो विभूति
 रेतावती विसृष्टिरेतावच्छर्म पद्मत्रिंशत् ॥ ९ ॥ तत्कर्ममयमसृजत । आविस्तरा
 गाऽग्निः रमेणः रमेणा घेनं जनुयन्ति कर्मणेन्यते ॥ १० ॥ सोऽयमग्निः

सृष्ट आत्रिरबुभूपत् । निरुक्ततरो मूर्ततरः स आत्मानमन्वैच्छत्स तपोऽतप्यत स
 मामूर्द्धत्स पृथिव्यं शतं स ह स्राप्य पश्यदात्मनोऽंजीनर्कानग्निमयानग्निचित्स्तेऽ-
 ग्निनैवाधीयन्ताग्निना चीयन्ताग्निर्नैषु ग्रहा अयुष्यन्ताग्निनास्तुवताग्निना शथ-
 सन्यारिं च यज्ञे कर्म क्रियते यत्किं च यज्ञियं कर्माग्निवैव तेषु तदग्निमयेष्वग्नि-
 चित्स्वाग्निमयमक्रियत तद्यत्किं चेमानि भूतान्यग्निमिन्धते तेषामेव सा कृतिस्ताने-
 चादधाति तौ शिचन्वन्ति तेषु ग्रहामृहणन्ति तेषु स्तुवते तेषु शथमन्येतावती वाऽ-
 अग्नेर्विभूतिरेतावती विसृष्टिरेतावानग्निः पृथिव्यं शत्स ह स्राप्य मनुयोऽर्कस्तेषामे-
 कैक एव तावान्यावानसौ पूर्वः ॥ ११ ॥ ते हेते विद्याचित एव । तान्हेतानेव वि-
 दे सर्वदा सर्वाणि भूतानि चिन्वन्त्यपि स्वपते विद्या हेतुऽएवं विदश्चित्ता भव-
 म्ति ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [५. ३.] ॥

अयं वायु लोके ण्योऽग्निरिचतः । तस्याप एव परिश्रितो मनुष्या यजुष्यत्य
 इष्टकाः सूददोहा ओषधयश्च घनस्पतगरच पुरीषमाहुतयः समिधोऽग्निर्लोकम्पूणा
 तद्वाऽएतत्सर्वमग्निमेवाभिसम्पद्यते तत्सर्वोऽग्निर्लोकम्पूणामभिसम्पद्यते स यो
 हेतुदेवं वेद लोकम्पूणामेनं भूतेषु तत्सर्वमभिसम्पद्यते ॥ १ ॥ अन्तरिक्षं ह त्वेवै-
 पोऽग्निरिचतः । तस्य द्यावापृथिव्योरेव संधिः परिश्रितः पुरेण हान्तरिक्षं द्यावा-
 पृथिवी संधत्तस्ताः परिश्रितो यथाथं सि यजुष्यत्य इष्टका वर्षथं सूददोहा पुरी-
 षयः पुरीषमाहुतयः समिधो वायुर्लोकम्पूणा तद्वाऽएतत्सर्वं वायुमेवाभिसम्पद्यते
 तत्सर्वोऽग्निर्लो० ॥ २ ॥ द्यौर्ह त्वेवैपोऽग्निरिचतः । तस्याप एव परिश्रितो यथा
 ह वाऽइदं क्रोशः समुज्जित एवमिमे लोका अस्वन्तस्तथा इमं लोकान्परेणाप-
 स्ताः परिश्रितो देवा यजुष्यत्य इष्टका यदेवैतस्मिंल्लोकेऽजं तत्सूददोहा नृत्तप्राणि
 पुरीषमाहुतयः समिध आदित्यो लोकम्पूणा तद्वाऽएतत्सर्वमादित्यमेवाभिसम्प-
 द्यते तत्सर्वोऽग्निर्लो० ॥ ३ ॥ आदित्यो ह त्वेवैपोऽग्निरिचतः । तस्य दिश एव
 परिश्रितस्ताः पट्टिरचत्रीणि च शतानि भवन्ति पट्टिरच ह वै श्रीणि च शतान्या-
 दित्यं दिशः समन्तं परिपन्ति रश्मयो यजुष्यत्य इष्टकास्ताः पट्टिरचैव श्रीणि च
 शतानि भवन्ति पट्टिरच ह वै श्रीणि च शतान्यादित्यस्य रश्मयस्तपत्याग्निश्चि-
 त्मु यजुष्यतीः मत्पर्ययति रश्मोस्तरिचु मत्पर्ययत्यथ यदन्तरा दिशश्च रश्मीश्च तत्सू-
 ददोहा अथ यत्किञ्च रश्मिषु चान्नं तत्पुरीषं वा आहुतयस्ताः समिधोऽप्य गृह्य

वैश्वानर एतत् हि वै त्वं यदुल्लं वैश्वानरं वेत्थ तस्मात्त्वं यदुः प्रज्ञया पशुमिदं
 यो वाऽएतं यदुल्लं वैश्वानरं वेदाप पुनर्मृत्युं जयति सर्वमायुरेति प्राप
 वैश्वानरस्यात्मा त्वाहास्यद्यादि ह नागमिष्य इत्यात्मा तेऽविदितोऽभविष्यद्या
 ह नागमिष्य इति वा ॥ ६ ॥ अथ होवाच बुद्धिजगत्तरादिवम् । वेद्याप्रपद्य
 त्वं वैश्वानरं वेत्थेति वायुमेव राजन्निति होवाचोमिति होवाचैव वै पृथग्वर्त्मानं वै
 श्वानर एतत् हि वै त्वं पृथग्वर्त्मानं वैश्वानरं वेत्थ तस्मात्त्वं पृथग्वर्त्मानं वेत्थ
 यान्ति यो वाऽएतं पृथग्वर्त्मानं वैश्वानरं वेदाप पुनर्मृत्युं जयति सर्वमायुरेति प्राप
 स्त्वाहास्यद्यादि ह नागमिष्य इति प्राणस्तेऽविदितोऽभविष्यद्यादि ह नागमिष्य
 इति वा ॥ ७ ॥ अथ होवाचेन्द्रधुम्नं भान्तवेद्यम्
 वेद्याप्रपद्य कं त्वं वैश्वानरं वेत्थेत्यादित्युमेव राजन्निति होवाचोमिति होवाचैव
 वै सुततेजा वैश्वानर एतत् हि वै त्वत्वं सुततेजसं वैश्वानरं वेत्थ तस्मात्त्वं
 सुतोऽद्यमानः पच्यमानोऽक्षीयमाणो गृहेषु तिष्ठति यो वाऽएतत् सुततेज
 वैश्वानरं वेदाप पुनर्मृत्युं जयति सर्वमायुरेति चक्षुस्त्वाऽएतद्वैश्वानरस्य च
 स्त्वाहास्यद्यादि ह नागमिष्य इति चक्षुस्तेऽविदितमभविष्यद्यादि ह नागमिष्य
 इति वा ॥ ८ ॥ अथ होवाच जनत्वं शक्राक्ष्यम् । सायवस कं त्वं वैश्वानरं वेत्थ
 त्विद्वमेव राजन्निति होवाचोमिति होवाचैव वाऽअतिष्ठा वैश्वानर एतत्
 वै त्वमातिष्ठा वैश्वानरं वेत्थ तस्मात्त्वं समानानुतितिष्ठति यो वाऽएतमति
 वैश्वानरं वेदाप पुनर्मृत्युं जयति सर्वमायुरेति मूर्धा त्वाऽएतं वैश्वानरस्य मूर्धा त्व
 हास्यद्यादि ह नागमिष्य इति मूर्धा तेऽविदितोऽभविष्यद्यादि ह नागमिष्य
 इति वा ॥ ९ ॥ तान्होवाच । एते वै यूयं पृथग्वैश्वानरान्विच्छात्थमः पृथग्वर्त्मानं
 प्रादेशमात्रमिव ह वै देवाः सुविदिता अभिसम्पन्नास्तथा तु य एनान्वक्ष्यामि य
 प्रादेशमात्रमेवाभिसम्पादयिष्यामीति ॥ १० ॥ स होवाच । मूर्धानमुपदिशन्
 वाऽअतिष्ठा वैश्वानर इति चक्षुषी उपदिशन्नुवाचैव वै सुततेजा वैश्वानर इति न
 ऽसिकंऽउपदिशन्नुवाचैव वै पृथग्वर्त्मा वैश्वानर इति मुख्यामांकाऽमुपदिशन्नुवाचै
 वै यदुल्लो वैश्वानर इति मुख्या अप उपदिशन्नुवाचैव वै रायिवैश्वानर इति
 रुक्मुपदिशन्नुवाचैव वै प्रतिष्ठा वैश्वानर इति स एषोऽग्निर्वैश्वानरो यत्तुरुपः
 यो हेतुमेवमग्निं वैश्वानरं पुरुषविधं पुरुषेऽन्तः प्रतिष्ठितं वेदाप पुनर्मृत्युं जय
 सर्वमायुरेति न हास्यद्युवाचं च न वैश्वानरो दिनस्ति ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४॥ [६.१.]

इति चरमम् इति चारुष्यायते तल्लोकम्पृणा तद्वाऽएतत्स
 इति चारुष्यायते तत्सर्वोऽग्निर्लो० ॥४॥ नक्षत्राणि ह त्वे
 वाऽऽतानि सप्तविंशतिर्नक्षत्राणि सप्तविंशतिः-सप्त
 कैकं नक्षत्रम्नूपतिष्ठन्ते तानि सप्त च शतानि विंशतिश्च
 यानि सप्त च शतानि विंशतिश्चेष्टका एव ताः पाष्टिश्च त्र
 धितः पाष्टिश्च त्रीणि च शतानि यजुष्मत्पयोऽथ यान्यधि प
 मासः स आत्मा त्रिंशदात्मा प्रतिष्ठा द्वे प्राणा द्वे
 रयौ तद्यत्ते द्वे भवतो द्वयत्तरं हि शिरोऽथ यदन्तरा नक्षत्र
 यज्ञत्तत्रेष्वन्नं तत्पुर्णं ता आहुतयस्ताः समिधोऽथ यज्ञत्तत्रा
 लोक्मपृणा तद्वाऽएतत्सर्वं नक्षत्राणीत्येवाख्यायते तत्सर्वोऽग्नि
 ता वाऽएताः । एकाविंशतिर्बृहत्स्य एकाविंशतिश्च स्वर्गो लो
 लोकस्तदेष स्वर्गं लोकमभिसम्पद्यतऽएकविंशतिं च स्तोमं बृहत्
 ॥ ६ ॥ छन्दाधिसि ह त्वेवैपोऽग्निश्चितः । तानि वाऽएतानि सप्त
 चतुरत्तराणि त्रिचानि तेषां सप्त च शतानि विंशतिश्चाक्षराण्य
 शततो यानि सप्त च शतानि विंशतिश्चेष्टका एव ताः पाष्टिश्च
 शतानि पारिधितः पाष्टिश्च त्रीणि च शतानि यजुष्मत्पयोऽथ यान्यधि प
 प्रयोदशो मासः स आत्मा त्रिंशदात्मा प्रतिष्ठा द्वे प्राणा द्वे शिर एव
 रयौ तद्यत्ते द्वे भवतो द्वयत्तरं हि शिरः ॥ ७ ॥ तस्यै वाऽएतस्यै प
 त्तरायै बृहत्स्यै । यानि दश प्रथमान्यक्षराणि सा दशाक्षरकपदाय यानि वि
 सा विंशत्यक्षरा द्विपदाय यानि त्रिंशत्सा त्रिंशदक्षरा विपदय यानि त्र
 शत्सा त्रयस्त्रिंशदक्षराय यानि चतुस्त्रिंशत्सा चतुस्त्रिंशदक्षरा स्वएद्वय
 रश्चन्दोभिर्युमान्निश्चितस्तदातिच्छन्दास्ता च सर्वा इष्टका एवेष्टकेति त्रिपदय
 त्रिपदा गायत्री तेनैष गायत्रोऽग्निर्मृदाय इति त्रीण्यक्षराणि त्रिपदा गायत्री
 ऽएवैषगायत्रोऽथ यदन्तरा छन्दसी तत्सूददोहा अथ यच्छन्दः स्वर्गं तत्पुर्ण
 आहुतयस्ताः समिधोऽथ यच्छन्दाधिसि त्वेवाख्यायते तल्लोकम्पृणा तद्वाऽएत
 छन्दाधिसि त्वेवाख्यायते तत्सर्वोऽग्निर्लो० ॥८॥ वा वाऽएताः । एकाविंशति
 तस्य एकाविंशतिश्च स्वर्गं लोकस्तदेष स्वर्गं लोकमभिसम्पद्य
 ॥९॥ एकाविंशतिं च स्तोमं बृहत्स्यै च छन्दः ॥१०॥ संवत्सरो ह त्वेवैपोऽग्निश्चितः ॥११॥

रात्रय एव परिश्रितस्ताः पष्टिश्च त्रीणि च शतानि भवन्ति पष्टिश्च ह वै त्रीणि च शतानि संवत्सरस्य रात्रयोऽहानि यजुष्यत्य इष्टकास्ताः पष्टिश्चैव त्रीणि च शतानि भवन्ति पष्टिश्च ह वै त्रीणि च शतानि संवत्सरस्याहान्यथ या अमूः पृद्विधेश-
 द्विष्टका अतिपुन्यति यः स त्रयोदशो मास आत्मार्थमासाश्च ते मासाश्च चतुर्विध-
 शनिरर्धमासा द्वादश मासा अथ यदन्तराहोरात्रे तत्सूददोहा अथ यदहोरात्रेष्वन्नं
 तत्तुरीयं ता आहुतयस्ताः समिधोऽथ यदहोरात्राण्युत्पाख्यायते तन्नोकम्पृणा तद्वा-
 ऽप्यतत्सर्वहोरात्राणीत्येवाख्यायते तत्सर्वोऽग्निर्लो० ॥ १० ॥ ता वाऽप्यताः । एकविधे
 शतिवृष्टस्य एकविधेशो वै स्वर्गो लोको बृहती स्वर्गो लोकस्तदेव स्वर्गं लोकमाभिमन्प-
 यते एकविधेशं च स्तोमं बृहतीं च हृन्दः ॥ ११ ॥ आत्मा ह त्वेवैषोऽग्निश्चितः ।
 तस्यास्थीन्येव परिश्रितस्ताः पष्टिश्च त्रीणि च शतानि भवन्ति पष्टिश्च ह वै त्री-
 णि च शतानि पुरुषस्यास्थीनि मज्जानो यजुष्यत्य इष्टकास्ताः पष्टिश्चैव त्रीणि च
 शतानि भवन्ति पष्टिश्च ह वै त्रीणि च शतानि पुरुषस्य मज्जानोऽथ या अमूः पृ-
 द्विधेशद्विष्टका अतिपुन्यति यः स त्रयोदशो मास आत्मा माणः स तस्य विधे-
 शदात्मन्विधाः प्रतिपद्या वा द्वे माणेषु द्वे शीर्षये तयचे द्वे भवतो द्विरुपालथे हि
 शिरोऽथ पुनमांनि पर्वाणि संतानि तत्सूददोहा अथेतत्त्रयं येनायमात्मा मृच्छ-
 स्तो नोम तद्ब्रह्माधिसमिति तत्तुरीयं यान्येवनि ता आहुतयो यदरन्ताति ता समि-
 धोऽथ यदात्मैत्याख्यायते तन्नोकम्पृणा तद्वाऽप्यतत्सर्वमात्मैत्येवाख्यायते तत्सर्वो-
 ऽग्निर्लो० ॥ १२ ॥ ता वाऽप्यताः । एकविधेशतिवृष्टः ॥ १३ ॥ सर्वाणि ह तेन
 भूतानि । सर्वे देवा एषोऽग्निश्चित आपो वै सर्वे देवाः सर्वाणि भूतानि ता देवा
 आप एवैषोऽग्निश्चितस्तस्य नाद्या एव परिश्रितस्ताः पष्टिरच त्रीणि च शतानि
 भवन्ति पष्टिश्च ह वै त्रीणि च शतान्यादित्यं नाद्याः सवन्नं परिवन्ति नाद्या
 वऽप्य यजुष्यत्य इष्टकास्ताः पष्टिरचैव त्रीणि च शतानि भवन्ति पष्टिरचः ह वै
 त्रीणि च शतान्यादित्यं नाद्या अत्रिचरन्त्यथ यदन्तरा नाद्ये तत्सूददोहा अथ
 या अमूः पृद्विधेशद्विष्टका अतिपुन्यति यः स त्रयोदशो मास आत्मायमेव स पो-
 ऽप्यथै रिरण्ययः पुरुषः ॥ १४ ॥ तस्येते प्रतिष्ठे । यत्सूदच यत्सूदरपथं चापदना-
 दित्यमण्डलं च ध्रुवो वाहू तारिन्द्रायो द्वे स्वयमावृत्तेऽथै चान्तरिक्षं च नित्यो
 विष्णुः पोतिष एता देवता अग्निर्वायुर्मादित्य एता देवता इन्द्रोऽथोऽग्निर्वायुर्मादित्य-
 ऽन्त्याः स संवत्सरः स आत्मा एच्च नाद्यस्यः एच्च एच्चवृत्ताः स पश्यते दे-

नरः संवत्सर आत्मारवस्य मेध्यस्य द्यौस्पृष्टमन्त्रिन्निमुद्रं पृथिवी पात्रस्य दिश
 पार्येऽअवान्तरादिशः पृथक् अतश्चोऽङ्गानि प्रासाध्यापमाग्राथ पूर्वाण्यहोरात्राणि
 प्रतिष्ठा नृत्तत्राययस्थीनि नृभो माधेसान्गुवध्यथ मिक्ताः मिन्धवो गुदा पङ्क
 च क्रोमान्ध पर्वता ओषधयश्च वनस्पतयश्च लोमान्गुद्यन्पूर्वार्थं निम्नोचन्यपना-
 र्थो यद्विजृम्भते तद्विद्योतते यद्विधूनुते तत्स्तनयति यन्मेहति तद्वर्पति, त्रिमेवास्य
 चागृहर्वाऽअरवं पुरस्तान्माहिषान्वजायत तस्य पूर्वसमुद्रे योनी रात्रिरेन पश्चान्मा-
 सान्वजायत तस्यापरे समुद्रे योनिरती वाऽअरवं महिमानावभितः सम्भवत्तुयो
 भूत्वा देवानवद्वाजी गन्धर्वानर्वा मुरान्जवो मनुष्यान्तसमुद्र एवास्य वधुः समुद्रो
 योनिः ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ [६. ४.] ॥

नैवेद किं चनाग्रऽआसीत् । मृत्युनैवेदमावृतमासीदशनायुपाशनाया हि मृत्यु-
 स्तन्मनोऽकुर्वतामन्वीस्यामिति सोऽर्चन्नचरत्तस्यार्चत आपोऽजायन्तार्चते वै मे
 क्रमभूदिति तदेवाकर्वस्यार्कस्व कृष्टं ह वाऽअस्मै भवति य एवमेतद्वर्कस्यार्कत्वं
 वेद ॥ १ ॥ आपो वाऽअर्कः । तद्यद्पाथं शर आसीत्तत्समह्न्यत सा पृथिव्य-
 भवत्तस्यामश्राम्यत्तस्य श्रान्तस्य तस्य तेजो रसो निरवर्तताग्निः ॥ २ ॥ स
 त्रेधात्मानं व्यकुरुत । आदिभ्यं तृतीयं वायुं तृतीयं स एष प्राणस्त्रेधाविरितस्तस्य
 प्राची दिक्शरोऽसौ चामौ चेर्मायथास्य प्रतीची दिक्पुच्छमसौ चामौ च सवध्यौ
 दक्षिणा चोदीची च पार्श्वे द्यौस्पृष्टमन्त्रिन्निमुद्रमियपुरः स एषोऽमुप्रविष्टोयत्र क
 चैति तदेव प्रतितिष्ठत्येवं विद्वान् ॥ १ ॥ सोऽकामयत । द्वितीयो मऽआत्मा जायेतेति
 रा मनसा वाचे मिथुनं स मभवदशनायां मृत्युस्तद्यदेव आसीत्स संवत्सरोऽभवत्
 ह पुरा ततः संवत्सर आस तमेतावन्तं कालमभिभार्यावान्संवत्सरस्तमेतावतः काल-
 स्य परस्तादसृजत तं जातमभिव्याददात्स प्राणकरोत्सैव वागभवत् ॥ ४ ॥ एष च-
 त । यदि वाऽइममाभिमेधस्ये कनीयोऽलं करिष्यऽइति स तया वाचा तेनात्स-
 नेदं सर्वमसृजत यदिदं किं चऽर्चो यजूंषि सामानि छन्दांषि यज्ञान्प्रजां प-
 शन्तस्य यथदेवाऽसृजत तत्तदुत्तुमधिपत सर्वं वाऽअर्चीति तददितेरादितित्वं सर्वस्या-
 चा भवति सर्वमस्यान्नं भवति य एवमेतददितेरादितित्वं वेद ॥ ५ ॥ सोऽकामयत ।
 भूयसा यज्ञेन भूयो यजेयेति सोऽश्राम्यत्स तपोऽतप्यत तस्य श्रान्तस्य तप्तस्य यशो
 वीर्यमुद्रकामप्राणा वै यशो वीर्यं तत्प्राणेषूत्क्रान्तेषु शरीरं श्वयितुमधिपत तस्य

वा अथ युद्धिकर्णा च स्वयमावृण्णा चाश्मा पृथिर्युद्धितेऽग्निर्निधीयते सा पञ्च
 त्रिंशो लोकम्पूणा यजुः पद्मिंशो सोऽम्यैगम् वस्यान्तमेवात्मा स एष सर्व
 सामर्षा मध्ये स एष सर्वैः क्रामैः सम्पन्न आपो वै सर्वे क्रामाः स एषोऽकामः सर्वकामे
 न क्षेतं कस्य चन क्रामः ॥१५॥ तदेष्टं लोको भवति । विद्यया तदारोहन्ति यत्र क्राम
 प्रागताः न तत्र दक्षिणा यन्ति नाविद्या संस्तपस्विन इति न ह्येवं तं लोकं दक्षिण
 भिर्न तपमानेन विदुः शुः । एवं विद्वान् ह्येव स लोकः ॥१६॥ अथं पुरीषम् । चन्द्रमा
 आहुतयो नक्षत्राणि समिधा यच्चन्द्रमा नक्षत्रे वसत्याहुतिस्तत्समिधि वसत्येतद् वाऽ
 आहुतेऽन्नमेष्टा प्रतिष्ठा तस्माद्वाहुतिर्न क्षीयतऽएतद्दस्या अन्नमेष्टा प्रतिष्ठा यद्देवाऽ
 त्वाख्यायते तल्लोकम्पूणा तद्वाऽएतत्सर्वं देवा इत्येवाख्यायते ॥१७॥ तदेतद्
 चाभ्युक्तम् । विश्वेदेवा अनु तचे यजुर्गुरिति सर्वाणि क्षत्र भूतानि सर्वेदेवायुक्तेषु
 भवन्ति तत्सर्वोऽग्निर्लोकम्पूणा माभिसम्पद्यते स यो हैतदेवं वेद लोकम्पूणामेनं
 भूतमतरस्रवमाभिसम्पद्यत ॥१८॥ ता वाऽएताः । एकविंशतिर्वृहत्स्य एकविंशो वै
 स्वर्गो लोको बृहती स्वर्गो लोकस्तदेष्टं स्वर्गं लोकमभिसम्पद्यतऽएकविंशं च
 स्तोमं बृहतीं च ह्यन्दः ॥१९॥ प्राक्षणम् ॥ २ ॥ [५. ४.] ॥ ॥

कुत्रिहं वाजश्रवसोऽग्निं चिवये । तथ होवाच सुश्रवाः कौप्यो गौतम युद्गि-
 मचैषीः प्राञ्चमेनमचैषीः प्रत्यञ्चमेनमचैषीर्न्यञ्चमेनमचैषीरुत्तानमेनमचैषीः ॥ १ ॥
 यद्यहं न प्राञ्चमचैषीः । यथा प्राञ्चऽआसीनाय पृष्ठतोऽन्नाद्यमुपाहरेत्तादृक्त्तन्ते हविः
 प्रतिग्रहीष्यति ॥२॥ यद्यु वाऽएनं प्रत्यञ्चमचैषीः । क्रस्मादस्य तर्हि पश्चात्पुच्छमकार्षीः
 ॥३॥ यद्यु वाऽएनं न्यञ्चमचैषीः । यथा नीचः शयानस्य पृष्ठेऽन्नाद्यं प्रतिष्ठापयेत्ता
 दृक्त्तन्ते हविः प्रतिग्रहीष्यति ॥४॥ यद्यु वाऽएनमुत्तानमचैषीः । न वाऽउत्तानं
 वयः स्वर्गं लोकमभिवहति न त्वा स्वर्गं लोकमभिवहत्यस्वर्गं उ ते भविष्यतीति ॥५॥
 स होवाच । प्राञ्चमेनमचैषं प्रत्यञ्चमेनमचैषं न्यञ्चमेनमचैषमुत्तानमेनमचैषं सर्वं
 अनु विश एनमचैषमिति ॥६॥ स यत्प्राञ्चं पुरुषमुपदधाति । प्राच्यौ श्रुचौ तत्प्राञ्चौ
 गतेऽथ यत्प्रत्यञ्चं कूर्ममुपदधाति प्रत्यञ्चि पशुशर्पाणि तत्प्रत्यङ्क्षीयतेऽथ यन्न्यन्त्रं
 कूर्ममुपदधाति न्यञ्चि पशुशर्पाणि नीचीरिष्टकास्तन्न्यङ्क्षीयतेऽथ यदुत्तानं पुरुष-
 मुपदधात्युत्ताने श्रुचाऽउत्तानमुन्मुखलमुत्तानामुखां तदुत्तानरक्षीयतेऽथ यत्सर्वा अनु-
 त्रिः पारम्पर्येष्टका उपदधाति तत्सर्वं तदक्षीयते ॥७॥ अथह कोषा धावयन्तः ।

शरीरऽएव मन आसीत् ॥ ६ ॥ सोऽकामयत् । मेध्यं मऽद्वैतं स्यादात्मन्यनेन
 स्यामिति ततोऽश्वः समभवद्यश्वत्तन्मेध्यमभूदिति तदेवाश्वमेधस्याश्वमेधत्वमेव ह
 वाऽश्वमेधं वेद य एनमेवं वेद ॥ ७ ॥ तमनवरुध्येवामन्यत । तथैव संवत्सरस्य
 परस्तादात्मनऽआलभत पशून्देवताभ्यः प्रत्यौहत्तस्मात्सर्वदेवत्वं प्रोक्षितं प्राजापत्य-
 मालभन्तऽएव वाऽश्वमेधो य एव तपति तस्य संवत्सर आरमायमग्निरर्कस्तस्येमे
 लोका आत्मानस्तावेतावर्काश्वमेधो सो पुनरेकैव देवता भवति स्युरेवाप पुनर्मृ-
 त्युं जयति नैनं मृत्युरामोति मृत्युरस्यात्मा भवति सर्वमायुरेत्येतासां देवताभामेको
 भवति य एवं वेद ॥ ८ ॥ शतम् ॥ ५१०० ॥ ॥ अथ वधैः । समानमा सु-
 जीवीपुत्रात्सुजीवीपुत्रो माण्डूकायनेर्माण्डूकायनिर्माण्डव्यान्माण्डव्यः क्रीत्सात्क्री-
 रसो माहित्येर्माहित्यिर्वामकचायणाद्वामकचायणो वात्स्याह्वात्स्यः शाण्डिन्याच्छा-
 ण्डिन्यः कुथेः कुथिर्यज्ञवचसो राजस्तम्यायनायज्ञवचा राजस्तम्यायनस्तुरात्का-
 षपेयातुरः कावपेयः प्रजापतेः प्रजापतिर्ग्रक्षणो ब्रह्म स्वयम्भु ब्रह्मणे नमः ॥ ९ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ८ ॥ [६. ५.] ॥ ॥ चतुर्थः प्रपाठकः ॥ कण्डिका संख्या ॥ ७५ ॥
 पष्ठोऽध्यायः [६६.] ॥ अस्मिन्काण्डे कण्डिकासंख्या ३६९ ॥

इति माध्वान्दिनीये शतपथब्राह्मणेऽग्निरहस्यनाम दशमं काण्डं समाप्तम् ॥ १० ॥

पाप्मा मायया स्मरति न हैनं सोऽभिभवत्यथ यमाभिचरत्याभि हैनं भवति
य एवमेतत्संवत्सरस्य सर्वत्सरत्वं वेद ॥ १२ ॥ स ऐक्षत प्रजापतिः । इमं
वाऽआत्मनः प्रतिमाममृत्ति यत्संवत्सरमिति तस्मादाहुः प्रजापतिः संवत्स-
र इत्यात्मनो ह्येतं प्रतिमाममृजत यद्येव चतुरक्षरः संवत्सश्चतुरक्षरः
प्रजापतिस्तेनो देवास्यैष प्रतिमा ॥ १३ ॥ ता वाऽएताः । प्रजापतेरुधि देवता
असृज्यन्ताग्निरिन्द्रः सोमः परमेष्ठी प्राजापत्यः ॥ १४ ॥ ताः सहस्रायुषो जग्निरे । ता
यथा नद्ये पारं परापर्येदेव स्वस्यायुषः पारं पराचरुयुः ॥ १५ ॥ ता अर्चन्त्यः ध्या-
न्यन्तश्चेतः । तत एतं परमेष्ठी प्राजापत्यो यज्ञमपर्यग्रहं पूर्णमासौ ताभ्यामयनत
ताभ्यामिष्टाकामयताहमेवेदं सर्वं स्यामिति स आपोऽभवद्वापो वाऽइदं सर्वं
ता यत्परमे स्थाने तिष्ठन्ति योहीहाभिस्रग्नेदं एवाभिनिन्देत्परमात्राऽएतत्स्थाना-
द्वर्षति शुद्धिस्तस्मात्परमेष्ठी जाम ॥ १६ ॥ स परमेष्ठी प्रजापतिं पितुरमग्रवीत् ।
कामभं वाऽअहं यज्ञमदर्शं तेन त्वा याजयानीति तथेति तमयाजयत्स इष्टाकामय-
ताहमेवेदं सर्वं स्यामिति स प्राणोऽभवत्प्राणो वाऽइदं सर्वं यं वै प्राणो
योऽयं एव ते स प्रजापतिस्तस्य दृष्टिर्देव वेदेत्याह्वानीति यद्वै किञ्च प्राणि स प्रजा-
पतिः स यो हैवमेतां प्रजापतेर्दृष्टिं वेदागिरिव हैव भवति ॥ १७ ॥ स प्रजापतिरि-
न्द्रं पुत्रमग्रवीत् । अनेन त्वा काममेण यज्ञेन याजयानि येन मामिदं परमेष्ठययीय-
जदिति तथेति तमयाजयत्स इष्टाकामयताहमेवेदं सर्वं स्यामिति ता यागभव-
द्वाग्वाऽइदं सर्वं तस्मादाहुर्इन्द्रो वागिति ॥ १८ ॥ स इन्द्रोऽग्नीषोमौ धातरा-
वग्रवीत् । अनेन वां काममेण यज्ञेन याजयानि येन मामिदं पिता प्रजापतिरुयी-
यजदिति तथेति तावयाजयत्तावद्विष्टाकामयेतामावमेवेदं सर्वं स्यावेति तयोस्त्नाह
एवाभ्यतरोऽभवदुन्नमन्यतरोऽन्नाह एवाग्निरुभवदुन्नं सोमोऽन्नाह्य वाऽइदं
सर्वं मुन्नं च ॥ १९ ॥ ता वाऽएताः । पृथ देवता एतेन काममेण यज्ञेनायनन्त
ता यत्कामा अयजन्त स आभ्यः कामः समार्षेत यत्कामो ह वाऽएतेन यज्ञेन
यगते सोऽर्धं जामः समृच्यते ॥ २० ॥ तद्वा प्राचीं दिशमपरयन् । तां प्राचीमे-
वाकुर्यत सेषं प्राच्येव दिक्षुस्मादिष्टाः प्रजाः प्राच्यः सर्पन्ति प्राचीं घेनामकुर्य-
तोर्पेनामिन्ः कुर्यामहीनि वायूर्जमकुर्यतेषां खलूर्ज परयेति सासौ धीरभवत् ॥ २१ ॥
अथ दक्षिणां दिशमपरयन् । तां दक्षिणांवाकुर्यत सेषं दक्षिण्येव दिक्षुस्मादु द-
क्षिणत एव दक्षिणा उपतिष्ठन्ते दक्षिणोऽभ्यवाजन्ति दक्षिणां देवांसुर्वना-

अथैकादशङ्कारणम्

ओ३म् । संवत्सरो वै यज्ञः प्रजापतिः । तस्यैतद्वारं यदमावास्या च
एव द्वारपिधानः ॥ १ ॥ स योऽमावास्यायामग्नीऽऽधाधत्ते । यथा वि॒तायां
द्वारा॒पुरं प्रपद्येत स तत्र एव स्वर्गं लोकमियादेवं तद्योग्मावास्यायामाधत्ते ॥
अथ यो नृक्षत्रऽऽधाधत्ते । यथापिहितायां द्वार्यद्वारा पुरं प्रपित्सेत्सुजिह्वाः पुरः
देवं तद्यो नृक्षत्रऽऽधाधत्ते तस्मान्न नृक्षत्रऽऽधाधीत ॥ २ ॥ यद्वहरेवैषुः । न पुरस्ता-
न्त पश्चाद्दृश्येत तद्वहुरुपवसेत्तर्हि बेप इमं लोकभागच्छति तस्मिन्निह वसति ॥ ३ ॥
सर्वे देवा वसन्ति । सर्वाणि भूतानि सर्वा देवताः सर्वेऽश्चरवः सर्वे स्तोमाः स-
र्वाणि पृष्ठानि सर्वाणि छन्दाऽसि ॥ ५ ॥ सर्वेषु ह वाऽग्नस्य देवेषु । सर्वेषु भू-
तेषु सर्वासु देवतासु सर्वेष्वतुषु सर्वेषु स्तोमेषु सर्वेषु पृष्ठेषु सर्वेषु छन्दाः स्वानी-
ऽऽहितौ भवतो योऽयमावास्यायामाधत्ते तस्मादमावास्यायामेवाग्नीऽऽधाधीत
॥ ६ ॥ योऽसौ वैशाखस्यामावास्या तस्यामाधीत सारोहिण्या सम्पद्यतऽग्ना-
त्मा वै प्रजा पशवो रोहिण्यात्मन्येवैतत्प्रजायां पशुषु प्रतिष्ठितस्तमावास्यावाऽग्न-
ग्न्याधेयरूपं तस्मादमावास्यायामेवाग्नीऽऽधाधीत पौर्णमास्यामन्वारभेतामावास्या-
यां दीक्षते ॥ ७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ ॥

धनन्ति वाऽएतद्यज्ञम् । यदेनं तन्वते यन्वेव राजानमाभिपुण्वन्ति तच्च धन-
न्ति यत्पशुं संश्रयन्ति विशासति तच्च धनन्त्युलूखलमुसलाभ्यां दृपदुपलाभ्यां
हविर्गन्तं गन्ति ॥ १ ॥ तथैव यज्ञम् । अग्नौ वै योनौ तेतो भू-
धसिश्चत्पग्निर्वै योनिर्गन्तस्य स वतः प्रजायते तदृश ता आहुतीः सम्पादय-
द्याभ्यो वपयक्रियते ॥ २ ॥ अयं वै यज्ञो योऽयं पवते । सोऽयमेतद्देवैः पवते
सोऽयं पुरुषेऽन्तः प्रविष्टो दशधाविहितः स एवं कृमैः प्राणैरग्नेर्योनेरुधिजायते
मेषा दशान्नरा विशाद सैषा सम्पत्स्य यज्ञः ॥ ३ ॥ अथोऽपि नृद स्युः । त-
न्मृतां विशां करोति प्रजननाय न्यूनाद्वाऽइमाः प्रजाः प्रजायन्ते सैषा सम्पत्स्य

नामिहः कुर्यामहीति तं लोहमकुर्वतेमं खलु लोकं पश्येमेति तदिदमन्तरिक्षम
 वदेप वै लोकः सा यथा हवेयं प्रातृप्राथिरास्मिन्नोके पृथिव्येवमृ हवेयं प्रतिप्राति-
 रमुष्मिन्नोकेऽदमन्तरिक्षे स यदिह मन्मसं लोकं न पश्यति तस्मादाहुः परो-
 उत्तमसौ लोक इति ॥ २२ ॥ अथ प्रतीचीं दिशमपश्यन् । तामाशामकुर्वततस्मा-
 द्यत्प्राह सत्त्वा विन्दतऽ एतामेव तेन दिशमेत्याशाः । एतामकुर्वतोर्पेनामिहः कु-
 र्यामहीति ताः । अथमकुर्वतेमां खलु धियं पश्येमेति सेयं पृथिव्यभवच्छीर्षाऽप्यं
 तस्माद्योऽस्यै भूयिष्ठं विन्दते स एव श्रेष्ठो भवति ॥ २३ ॥ अथोदीचीं दिशमपश्यन् ।
 तामपोऽकुर्वतोर्पेनामिहः कुर्यामहीति तं धर्ममकुर्वत धर्मो वाऽप्रापस्तस्माद्युद्धं लो-
 कमाप आगच्छन्ति सर्वमेवेदं यथाधर्मं भवत्यथ यदाष्टिर्भवति । बलीयानेव तर्ह-
 वलीयस आदत्ते धर्मो ह्यपः ॥ २४ ॥ ता वाऽप्राः । एकादश देवताः पञ्च
 प्रयाजां द्वावाज्यभागौ स्विष्टकृत्तृयोऽनुयाजाः ॥ २५ ॥ ता एकादशाहुतयः । एता-
 मिर्वाऽप्राहुतिभिर्देवा इमांल्लोकानजयन्ते । विशस्तथोऽप्यैष एताभिः प्राहुतिभिरिमां-
 ल्लोकाञ्जयत्येता दिशः ॥ २६ ॥ चतस्रोऽवान्तरदिशः । तऽएव चत्वारः पत्नी-
 संयाजा अवान्तरदिशो वै देवाश्चतुर्भिः पत्नीसंयाजैरजयन्वान्तरदिशं वऽप्यैष
 एतैर्जयति ॥ २७ ॥ अथेह । यज्ञायमेवैतया देवा अनयैस्तथोऽप्यैष एतयात्रा-
 यमेव जयत्येषा नु देवत्रा दर्शपूर्णमासयोः सम्पत् ॥ २८ ॥ अथाध्यात्मम् । प-
 ष्वमे पुरुषे प्राणा श्रुते चक्षुर्भ्यां तऽएव पञ्च प्रयाजा चक्षुषीऽप्राज्यभागौ ॥ २९ ॥
 अयमेवावाह प्राणः स्विष्टकृत् । स यत्तमभ्यर्ध इवेतराभ्य आहुतिभ्यो जुहोति
 तस्मादेतस्मात्प्राणात्सर्वे प्राणा बीभत्सन्तेऽथयस्विष्टकृते सर्वेपाः । हविषामवद्यति
 तस्माद्यत्किञ्चेमान्प्राणानापद्यतऽएतमेव तत्सर्वं समवैति ॥ ३० ॥ त्रीणि शि-
 ष्तानि । तऽएव त्रयोऽनुयाजाः स योऽयं वृषिष्ठोऽनुयाजस्तदिदं वृषिष्ठमिव शि-
 तं वाऽअनवानन्यजेदित्याहुस्तथो हास्यैतदमृधं भवतीति ॥ ३१ ॥ स वै सकृद-
 वान्यात् । एकं । येतस्य पर्वथयदपर्वकं स्यात्प्रतृणं वै त्रिष्टेज्जन्म्वेत वातस्मा-
 देतदुच्च तिष्ठति पद्यते च तस्मात्सकृदवान्यात् ॥ ३२ ॥ द्वौ वाहू द्वाऽङ्गु । तऽ-
 एव चत्वारः पत्नीसंयाजाः प्रतिप्रायमेव प्राण इहा यत्ता नाग्नौ जुहोति यत्प्रा-
 दग्धेव तस्मादयमनवतृणः प्राणः ॥ ३३ ॥ अस्थ्येव याज्यानुवाक्याः । माः
 सः । हविस्तन्मितं हृन्दो ययाज्यानुवाक्यास्तस्मादु सप्तावन्त्येवास्थीनि मेघतश्च
 कः भवन्त्यय यद्भूय इव च हविर्गृह्णाति कनीय-इव च तस्मादु माः सान्येव

यज्ञः ॥ ४ ॥ अथोऽअप्येकातिरिक्तां स्यात् । सा प्रजापतिमभ्यतिरिच्यते सैषा
सम्पत्सु यज्ञः ॥ ५ ॥ अथोऽअपि द्वेऽतिरिक्ते स्याताम् । द्वन्द्वं वै मिथुनं प्रजुः
ननं मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते सैषा सम्पत्सु यज्ञः ॥ ६ ॥ अथोऽअपि तिस्रोऽ-
तिरिक्ताः स्युः । द्वन्द्वमृदु मिथुनं प्रजननमथ यज्जायते तत्तृतीयं सैषा सम्पत्सु
यज्ञः ॥ ७ ॥ अथोऽअपि चतस्रोऽतिरिक्ताः स्युः । तद्यथैकैवं चतस्रस्रयो वाऽऽमे-
लोकास्तदिमानेव लोकस्तिमृभिरामोति प्रजापतिर्वाऽअनीमाँल्लोकाश्चतुर्थस्तत्प्र-
जापतिमेव चतुर्धामोति सैषा सम्पत्सु यज्ञः ॥ ८ ॥ स यद्वाभ्यामूनं तदूनं ।
साऽप्यज्ञोत्पञ्चभिरतिरिक्तं तदतिरिक्तं सोऽयज्ञः संपैव दशत्यभि सम्पदेषा वि-
धशत्यामेषा स्रस्त्रात् ॥ ९ ॥ आजि वाऽप्येधावन्ति । ये दर्शपूर्णमासाभ्यां यजन्ते
स वै पञ्चदश वर्षाणि यजेत तेषां पञ्चदशानां वर्षाणां त्रीणि च शतानि पट्टिश्च
पौर्णमास्यश्चागावास्याश्च त्रीणि च वै शतानि पट्टिश्च संवत्सरस्य राप्रयस्त-
त्रात्रीरामोति ॥ १० ॥ अथापराणि पञ्चदशैव वर्षाणि यजेत । तेषां पञ्चदशानां
वर्षाणां त्रीणि चैव शतानि पट्टिश्च पौर्णमास्यश्चागावास्याश्च त्रीणि च वै श-
तानि पट्टिश्च संवत्सरस्याहानि तदुक्षान्यामोति तद्वेव संवत्सरमामोति ॥ ११ ॥
मर्त्या इ वाऽअग्रे देवा आमुः । स यदैव ते संवत्सरमापुऽयामृता आमुः
सर्वे वै संवत्सरः सर्वे वाऽअक्षरयमेतेनो हास्याक्षरयं मुकृतं भवत्यक्षरयो लोकः
॥ १२ ॥ ॥ आजिमुतामेकः । य एवं विद्वांसिष्ठंशतं वर्षाणि यजेत तस्मादु-
विष्ठंशतमेव वर्षाणि यजेत यद्यु दाक्षायणयज्ञी स्यादथोऽअपि पञ्चदशैव वर्षाणि
यजेतात्र देव सा सम्पत्सम्पद्यते द्वे हि पौर्णमास्यौ यजते द्वेऽअमावास्यायेऽअग्रेऽप्य-
खलु सासम्पद्भवति ॥ १३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ ॥

पौर्णमासेनेष्ट्या । इन्द्राय विष्णवेऽनुनिर्वपति तेन यथेष्टैवं यजनऽमा-
मावास्यानेष्ट्यादितौ चरुमनुनिर्वपति तेन यथेष्टैवं यजते ॥ १ ॥ स मर्त्या-
र्णामेनेष्ट्या इन्द्राय विष्णवेऽनुनिर्वपतीन्द्रो वं यज्ञस्य देवतायेदग्नीषोमीयं
पौर्णमास्यं हविर्भवति तुत्र तेन्द्राय त्वेति हि चतु क्रियतऽप्येतेनो
हास्येवत्सेन्द्र हविर्भवत्येतेन सेन्द्रो यज्ञोऽथ यद्विष्णवे तेने सर्वा उ हि मृतो
नाष्टः पौर्णमासेन हन्ति ॥ २ ॥ अथ यदा मावास्यानेष्ट्या । अदित्ये चरुमनुनिर्व-
पत्येव वै सोमो राजा देवानाप्नोति यच्चन्द्राः स यथैव एतांष्टं शानि न पुरस्तात्

मेयतो मेयन्ति माधेमानि कृशतः कुरयन्ति तेनेतेन यजेन यां कामयेत
 देयतां तां यजति यस्य हविर्भवाति ॥ ३४ ॥ ता वाऽएताः । अनपोद्धार्या आहुत-
 यो भवन्ति स यदेतासामपोद्धरेययैकमङ्गं शृणीयात्प्राणं वा निर्हेययादेवं तदन्या-
 न्येव हवींश्चपुष चाद्वियन्तेऽयं च द्वियन्ते ॥ ३५ ॥ ता वाऽएताः । षोडशाहुतयो
 भवन्ति षोडशकलां वै पुरुषः पुरुषो यज्ञस्तस्मात्षोडशाहुतयो भवन्ति ॥ ३६ ॥
 ब्राह्मणम् । ६ ॥ ॥

तद्वाऽअदे । अग्रेषायन्ऽउच्यते । यद्वि नारनाति पितृदेवस्यो भवति
 यद्युऽअज्ञाति देवानस्परनातीति तदारण्यमरनीयादिति तत्र स्थापयन्ति ॥ १ ॥
 स यदि ग्राम्या ओपधीरररनाति । पुरोडाशस्य मेधमश्नाति यद्यारण्या ओपधीर-
 रनाति बर्हिषां मेधमश्नाति यदि वानस्पत्यमरनातीध्वस्य मेधमश्नाति यदि पयः
 पिबति सानास्यस्य चाज्यस्य च मेधमश्नाति यद्यपः पिबति प्रणीतानां मेध म-
 रनाति यद्वि नाज्ञाति पितृदेवस्यो भवति ॥ २ ॥ तदाहुः । किमयनमिति स्वयध्व
 हैवेते रात्रीऽअग्निहोत्रं जुहुयात्स यजुत्वा माज्ञाति तेनापितृदेवस्यो भवत्याहु-
 तिर्वाऽएषा स यदेवैतामात्मन्नाहुतिं जुहोति तेनोऽएतेषां मेधानां नाश्नाति ॥ ३ ॥
 एते ह वै रात्री । सर्वा रात्रयः समवयन्ति या आपूर्यमाणरात्रस्य रात्रयस्ताः
 सर्वाः पूर्णमासींश्च समवयन्ति या अपक्षीयमाणपक्षस्य रात्रयस्ताः सर्वा अमावृ-
 स्वाध्वं समवयन्ति स यो हैव विद्वान्स्वयमपवसध्वे जुहोति सर्वदा हैवास्य स्वय-
 ध्वं हतुं भवति ॥ ४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥

देवाश्च वाऽअसुरांश्च । उभये प्रजापत्याः पस्पृधिरे ततोऽसुरा अतिमानेनैव
 कस्मिन्नु वयं जुहुयामेति स्वेष्टेष्टास्येषु जुह्वतश्चेरुस्तेऽतिमानेनैव परावभूवस्तस्मात्प्रा-
 तिमन्येत परावभूवस्य हेतन्मुखं यदतिमानः ॥ १ ॥ अथ देवाः । अन्धोऽन्धस्मिन्नेव जुह्व-
 तश्चेरुस्तेभ्यः प्रजापतिरात्मानं प्रददी यज्ञो हैषा मास यज्ञो हि देवानामन्नं ॥ २ ॥ स
 देवेभ्य आत्मानं प्रदाय । अथैतमात्मनः प्रातिग्रामस्तजत यद्यज्ञं तस्मादाहुः प्रजापतिरेष
 इत्यात्मनो यतं प्रतिग्रामस्तजत ॥ ३ ॥ स एतेन यज्ञेन । देवेभ्य आत्मानं निरक्री-
 णीत स यद्वत्प्रमैति यथैव तत्प्रजापतिर्देवेभ्य आत्मानं प्रायच्छदेवमेवैष एतदेवेभ्य
 आत्मानं प्रयच्छति तस्माद् संयत एवेतांश्च रात्रिं चिचरिषुष्या हविषा चरेदेवध्वं
 हविषेण देवानां भवति ॥ ४ ॥ अथ यद्यज्ञं तजने । यज्ञेनैवैतदेवेभ्य आत्मानं नि-

पश्चाद्दृशे तेनैतद्वन्द्वेव हविर्भवति तेनाप्रतिष्ठितमियं वै पृथिव्यदितिः सेयमद्वा सेन
 प्रतिष्ठितैतेनो हास्यैतद्वन्द्वेव हविर्भवत्येतेन प्रतिष्ठितमेतच्च तद्यस्मादनुनिर्वपत्य य-
 स्मान्नानुनिर्वपेत् ॥ ३ ॥ स यत्पौर्णमासेनेष्ट्वा । इन्द्राय विमूषेऽनुनिर्वपति सेन्द्रो
 मे यज्ञोऽसदिति सर्वो वै यज्ञ इन्द्रस्यैव स यत्सर्वो यज्ञ इन्द्रस्यैवैतेनो हास्यैतस्मेन्द्र-
 ७ हविर्भवत्येतेन सेन्द्रो यज्ञः ॥४॥ अथ यदामावास्येनेष्ट्वा । अदित्यं चक्रमनुनि-
 र्वपत्यामावास्यं वाऽअनुनिर्वप्यं पौर्णमासेन वाऽइन्द्रो वृत्रमहंस्तस्माऽएतद्वृत्रं जनु-
 पे देवा एतद्विस्त्रिनुनिरवपन्यदामावास्यं किमनुनिर्वप्येऽनुनिर्वपेदिति तस्मान्नानुनि-
 र्वपेत् ॥५॥ स यत्पौर्णमासेनेष्ट्वा । अथान्यद्विस्त्रिनुनिर्वपत्यामावास्येनेष्ट्वाथान्यद-
 विस्त्रिनुनिर्वपति द्विषन्तं ह स भ्रातृव्यं प्रत्युच्छ्रयतेऽथ यः पौर्णमासेनैव पौर्णमासी
 यजतऽआमावास्येनामावास्यामसपत्ना इवास्यानुपवाधा श्रीर्भवति ॥६॥ पौर्णमासेन
 वै देवाः । पौर्णमासी यजमाना आमावास्येनामावास्यां क्षिप्रऽएव पाप्मानमश-
 घ्नत क्षिप्रं प्राजायन्त स यो हैवं विद्वान्पौर्णमासेनैव पौर्णमासी यजतऽअमावा-
 स्येनामावास्यां क्षिप्रऽएव पाप्मानमपहते क्षिप्ते प्राजायते स यद्यनुनिर्वपेद्वाह्विर्वाह्वि-
 नादक्षिणं हविः स्यादिति ह्यहर्दृशपूर्णप्रास्योर्लवैषा वृक्षिणा यदान्वाहार्यं प्रति-
 न्वनुनिर्वप्यस्याधाभ्युदितस्य ॥ ७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ ॥ ॥

तद्विकं दृष्टोपयसन्ति । रयो नोदेतेत्यस्य चाहेतोऽनुनिर्वाय वायोतोपयसन्त्य-
 येनमुनाभ्युदेति स यद्यगृहीतं हविरभ्युदियात्प्रज्ञातमेव तदेवैव व्रतचर्चा युर-
 पुर्गुणं वृधि हविरातुंश्चनं तत्कुर्यान्ति प्रतिप्रमुञ्चन्ति वत्सां स्तान्पुनरप्यकुर्वन्ति ॥१॥
 तानपरास्ते पणशाख्याणाकरोति । तद्यथैवादः प्रज्ञातमामावास्यं हविरुमेव त-
 द्वाय मन्त्रार्था या नोदाशये सेव गृहीतं वा हविर्भ्युदियादितदुपो तर्हि कुर्यादेव
 नेव तदनुजान्मुफलीकृतान्कृत्वा स योऽणीयाथेसस्तान्मन्ये दात्रेऽष्टाकपालं
 गोदागुथे धनयनि ॥२॥ अथ यत्पूर्वैः । दुग्धं द्विषे तद्विन्द्राय मदात्रेऽथ नदानीं
 गो विष्णवे शिविर्विष्णोर्प्रास्योर्लवैषा वृक्षिणा यदान्वाहार्यं प्रति-
 न्वनुनिर्वप्यस्याधाभ्युदितस्य ॥ ३ ॥ तद्यदेवं भवति । एष वै सोमो राजा देवानामन्त्रं
 धन्वनाभ्युदेति यमो न इत्यागात्मीक्ष्मस्माऽअग्निर्दोना इदातोन्द्रः मदाता प्रय-
 नि दुग्धमामन्त्राग्नेः पशु दधन्नेनेन्द्राग्निर्वा दक्षेन यजेत यजतेऽथ यद्विष्ण-
 विर्विष्णोर्लवैषा वृक्षिणा यदान्वाहार्यं प्रति-
 न्वनुनिर्वप्यस्याधाभ्युदितस्य ॥ ३ ॥

क्रीणीते यथैव तत्प्रज्ञापतिर्निरुक्तीणीतैवमथ यद्विनिर्णयति हविषैवेतद्यज्ञं निष्क्रो-
पाति हविरेतुवाक्ययानुवाक्यमवदानेनावदानं याज्यया याज्या वपद्राणे १
दकारमाहुत्या तस्याहुतिरेवानिष्क्रीता भवति ॥ ५ ॥ स यथाग्रमशीर्णो वृद्धः ।
एवमस्यैष यज्ञो भवत्याहुतिमेवान्वाहार्येण निष्क्राणीति तद्यदेतदीनं यज्ञस्थाना-
रति तस्मादन्वाहार्यो नामैवमु हास्यैष सर्व एव यज्ञो निष्क्रातो भवत्येष इ वै य-
जमानस्यामुष्मिँल्लोकोऽध्यात्मा भवति यद्यज्ञ स ह सर्वतनूरेव यजमानोऽमुष्मिँल्लोके
सम्भवति य एवं विद्वांस्रिष्क्रीत्या यजते ॥ ६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ८ ॥ मथमोऽध्यायः
[६ ७.] ॥

त्रिर्ह वै पुरुषो जायते । एतन्वेव मातुश्चापि पितुश्चाग्रे जायतेऽथ यं वा
उपनमति स यद्यजते तद्वितीयं जायतेऽथ यत्र म्रियते यत्रैनमनावभ्या-
वधाति स यत्ततः सम्भवति तत्तृतीयं जायते तस्मात्त्रिः पुरुषो जायत इत्याहुः
॥ १ ॥ ता वाऽष्टाः । एकादश सामिधेनीन्वाह दश वाऽप्ये-
पुरुषे प्राणा आत्मैकादशो यस्मिन्नेते प्राणः प्रतिष्ठिता एतावान्वै पुरुषस्तदेनं
कृत्स्नं जनयत्यथ यद्धर्धं सामिधेनीभ्यः सा प्रतिष्ठा तदेनं जनयित्वा प्रतिष्ठा-
पयति ॥ २ ॥ नव प्रसवस्य व्याहृतयः । नवमे पुरुषे प्राणास्तदेनं द्वितीयं जनय-
त्याश्चावणं प्रत्याश्चावणं सा प्रतिष्ठाय यदेवादः सृष्टौ जन्मोद्यते तदेनं तृतीयं
जनयति पत्नीसंयाजा एव तत्र प्रतिष्ठा ॥ ३ ॥ त्रिर्ह वै पुरुषो जायते । एवमेव-
न्मेतद्यज्ञास्त्रिर्जनयति तासामेकादशानां त्रिः प्रथमामन्वाह त्रिरुत्तमाम् ॥ ४ ॥ ताः
पञ्चदश सामिधेन्यः । आगधारी पञ्च प्रयाजा इडा त्रयोऽनुयाजाः सूक्तवाक्य-
शम्भोर्वाक्य तास्त्रयोदशाहुतयोऽथ यदेवादः पत्नीसंयाजेषु सम्प्रवृत्ताति समिष्टप-
क्षुरच ॥ ५ ॥ ताः पञ्चदशाहुतयः । तासां पञ्चदशानामाहुतीनामतो अनुवाक्या
एताः पञ्चदश सामिधेन्य एतासामनुवाक्यानामेता याज्या य एवान्मुन्यो यो
निगदस्तथाज्यारूपमतेनो हास्येता आहुतयोऽनुवाक्यवत्यो भवन्त्येताभिः सामिधे-
नीभिरेताभिः आहुतिभिरेता अनुवाक्या याज्यवत्यश्चाहुतिवत्यश्च भवन्ति ॥ ६ ॥
प्राक्षणम् ॥ ६ ॥ [२. १.] ॥

गायत्रीमनुष्यायामुच्चार । त्रिपदा वै गायत्री त्रय इमे लोका इमानेवैतल्लोकाः
न्देवा मृत्युष्टापयन् ॥ १ ॥ अथ त्रिष्टुभा यजति । चतुष्पदा वै त्रिष्टुचतुष्पदाः

मिव यज्ञस्य भवति तस्माच्छिपिविष्टांयेति तत्रो यत्तुचक्रुषात्तद्व्याजादक्षिणं हविः
स्यादिति द्यादुरथ यदैव नोदियादथोपवसेत् ॥४॥ ब्राह्मणम् ॥४॥ ॥

अधामावास्येति मन्यमान उपवसति । अथैष परचाहदशे सदैव दिव्यः इवा स
यजमानस्य पशूनभ्येक्षत तदपशव्यथ स्यादुमायारिचक्षित एतस्मादु हैतज्जीपावच-
न्द्रमसादिति ॥१॥ छायापुपसर्पन्ति । एतेनो हैतुपतपदाचक्षते खलुचितमित्येतमु
हैवैतदाचक्षते ॥२॥ शशरचान्द्रमस इति चन्द्रमात्रे सोमो देयानामग्रं तं पौर्णमास्याम-
भिपुण्वन्ति सोऽपरपक्षेऽप ओपधीः प्रविशति पशवो वाऽअप ओपधीरदन्ति तदेनमे-
ताथ गुत्रिपश्वभ्यः संनयाति ॥३॥ सोऽधामावास्येति मन्यमान उपवसति । अथैष प-
श्चाहदशे तयजमानो यज्ञपथादेति तदाहु कथं कुर्यादित्वा यज्ञपथायजतो ३ न यजता ३
इति यजेत हैव न ह्यन्यदपकृष्यं भवति खः-ख एवैष उपायातुदेति स आमावास्यावि-
धेभेष्टांष्टिपनुतिर्वपति तद्वैवैव इवो वा ॥४॥ तस्य त्रीणि हवींथाप भवन्ति । अग्नये
पथिकृतेऽष्टाकपालं पुरोडाशमिन्द्राय हवध्नऽष्टादशकपालमग्नये वैश्वानराय सा-
दशकपालं पुरोडाशथ ५ ॥ समदग्नये पथिकृते निर्वपति । अग्निर्वै पथः कर्ता ॥ यत्र-
स्मद्विवादो यजमानो यज्ञपथादेति तमेनमग्निः पन्थानमापादयति ॥६॥ अथ यद्विन्द्राय
हवध्ने पाप्मा वै हवो यो भूतेर्वारयित्वा तिष्ठति वन्ध्याणात्कर्मण साधोस्तमेतद्विन्द्रे-
णैव यत्रघ्ना पाप्मानं हवथ हन्ति नस्माद्विन्द्राय हवध्ने ॥७॥ अथ यदग्नये वैश्वान-
राया द्वादशकपालं पुरोडाशं निर्वपति यत्र वाऽइन्द्रो हवध्नस्तमग्निना वैश्वानरेण
समदहत्तदस्य सर्वं पाप्मानं समदहत्तथोऽप्यैष एतद्विन्द्रेणैव यत्रघ्ना पाप्मानं हव-
थ हत्वा तुमग्निना वैश्वानरेण संदहानि तदस्य सर्वं पाप्मानं संदहानि स यो हैवं
विद्वानेतयेष्टयायजते न हास्याल्पश्चन पाप्मा परिशिष्यते ॥८॥ तस्य समदश मामि-
धेन्यो भवन्ति उपाथ्यु देवता यजानि याऽकामयतेना याज्यानुवास्याः करोत्येवमा-
व्यभागावैव संयाज्ये ॥९॥ तिसृषन्वं दक्षिणां ददानि । धन्वना वै शानं वायन्ते तु-
देतुवैतद्वापते यत्तिसृषन्वं शक्तां इदाति ॥१०॥ दण्डं दक्षिणां ददानि । दण्डेन वै
शानं वापन्ते तुदेतुवैतद्वापते यदण्डं दक्षिणां इदातेपान्वादिषा दक्षिणा दद्यात्तु-
वास्यामप्यन्यथाऽनरा दक्षिणास्तार्ता यत्तस्यधेन स्या रेषा पशव्येष्टिनयाप्यु-
नम्पुदुषो यजेतैव ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ ॥ ॥

रशस्तन्मशूनेनैतरेषु लोकेषु प्रतिष्ठितेषु देवोः मृत्युष्ठापयन् ॥ २ ॥ द्वयत्तरो
 वपद्भारः । विषाद्वै पुरुषस्तत्पुरुषमेवैतद्विगदमेषु पशूषु प्रतिष्ठितेषु मृत्युष्ठापयन्
 ॥ ३ ॥ सोऽयं द्विवात्पुरुषः । पशूषु प्रतिष्ठित एवमेवैष एतल्लोकान्प्रतिष्ठापयति
 लोकेषु प्रतिष्ठितेषु पशून्प्रतिष्ठापयति पशून् प्रतिष्ठितेष्वन्वात्मानं प्रतिष्ठापयत्येव-
 मेष पुरुषः पशून् प्रतिष्ठितो यऽएवं विद्वान्युनते ॥ ४ ॥ अथ यद्वपद्भारं जुहोति ।
 एष वै पवद्भारा य एष तृगतिः स एष मृत्युस्तदेनमुपरिशान्मृत्योः संस्करोति तदे-
 नमृतो जनयति स एतं मृत्युमनिमुच्यते यज्ञां वाऽअस्यात्मा भवति त्रयम् एव भू-
 त्वैतन्मृत्युमितिमुच्यतऽएतेनो हास्य सर्वे यज्ञकतराएतं मृत्युमितिमुक्ताः ॥ ५ ॥ ॥
 शतम् ॥ ५७०० ॥ ॥ अथ यामेतामाहुतिं जुहोति । एषा ह वाऽअस्याहुतिरमृत्वि-
 ल्लोऽऽत्मा भवति स यदैवंविदस्मात्लोकान्मृत्युर्धनमेषाहुतिरेतस्य पृथ्वे सत्या-
 ह्वयेत्येवमं वै तदहहात्मास्मृतिं तद्यदाह्वयति तस्मादाहुतिर्नाम । ६ ॥ याज्ञः
 एव ॥ १० ॥ [२. २.] ॥

प्रथमं वाऽऽदममऽआसीत् । तरेणानमृतं तदेणान्मृष्टं लोकेषु चारोहयदस्मि
 भेदं लोकेऽग्निं वायुमन्तरिक्षे दिव्येन सूर्यम् ॥ १ ॥ अथ येन ऊर्ध्वा लोकाः ।
 तथा अत ऊर्ध्वा देवतासेषु ता देवता चारोहयत् तथा त्रेयमऽमाविर्जोहा इमा-
 रचदेवता एवम् हेतुमाविर्जोकास्तान्च देवता येषु ता देवता चारोहयत् ॥ २ ॥
 अथ प्रथमं परार्थमगच्छत् । तत्परार्थं मतेष्वन कथं निर्वर्तितोऽन्वयमनेवास्मिन्नि-
 वृत्ताभ्यामिव मत्प्रवृत्तेण चैव नाम्ना च स यस्य कस्य च नामास्ति तन्नामयस्यो-
 ऽह्मि नाम नास्ति यद्वेद कथंवेदश्च कथमेति तद्वेदमेतद्वेदोऽदं योऽदं यैव
 नाम च ॥ ३ ॥ ते इति प्रथमो महतीऽअभवे । स यो इति प्रथमो महतीऽअभवे
 वेद महतीराहं भवति ॥ ४ ॥ ते इति प्रथमो महती यज्ञे । स यो इति प्रथमो
 महती यज्ञे वेद महती यज्ञे भवति तयोऽन्यथाऽन्यथा कथमेव यज्ञयति नाम
 कथमेव तत्तम यो इत्येवमं यो वेद उवाचान्द त्वयाऽहं यस्याऽन्यथाऽन्यथा
 ॥ ५ ॥ मर्त्या ह वाऽअप्ये देवा आसुः । स यदं ते प्रथमोऽन्यथाऽन्यथा आसुः
 स ये मनसऽन्यापाहयति स्यो वै कथं मयमा हि वेदेदश्च कथमेति तेन कथमा-
 म्नात्पुथ ए वाऽअन्यापाहयति वाग्वै नान वावा हि त्वय द्वावि तेनो न्यावाऽन्य-

आपो ह वाऽऽदमेघे सलिलमेवास । ता अकामयन्त कथं नु प्रजाये
 भद्मीति ता अश्राम्यँस्तास्तपोऽतप्पन्त तामु-तपस्तप्यमानासु हिरण्मयमाण्ड-
 लं सम्बभूवाजातो ह तर्हि संवत्सर आस तदिदंलः हिरण्मयमाण्डं यावत्सं-
 वत्सरस्य वेला तावत्पर्यप्लवत ॥ १ ॥ ततः संवत्सरे पुरुषः समभवत् । स प्रजा-
 पतिस्तस्मादु संवत्सरऽएव स्त्री वा गौर्वा वडवा वा विजायते संवत्सरे हि प्रजा-
 पतिर्जायत स इदंलः हिरण्मयमाण्डं व्यरुजन्नाह तर्हि का चन प्रतिष्ठास तदेन-
 मिदमेव हिरण्मयमाण्डं यावत्संवत्सरस्य वेलासीत्तावद्विभ्रत्पर्यप्लवत ॥ २ ॥ स
 संवत्सरे व्याजिहीर्षत् । स भूरिति व्याहरत्सेयं पृथिव्यभवद्भुव इति तदिदमन्त-
 रिक्षमभवत्स्वरिति सासौ द्यौरभवत्तस्मादु संवत्सरऽएव कुमारो व्याजिहीर्षति
 संवत्सरे हि प्रजापतिर्व्याहरत् ॥ स वाऽएकाक्षरद्वयक्षराण्येव । प्रथमं वदन्प्रजापति-
 रवदत्तस्मादेकाक्षरद्वयक्षराण्येव प्रथमं वदन्कुमारो वदति ॥ ७ ॥ तानि वाऽएता-
 नि । पञ्चाक्षराणि तान्युञ्चऽर्तूनकुरुत तऽइमं पञ्चऽर्तवः स एवमिमाँल्लोकान्ना-
 तान्संवत्सरे प्रजापतिरभ्युदतिष्ठत्तस्मादु संवत्सरऽएव कुमार उत्तिष्ठासति संवत्सरे
 हि प्रजापतिरुदतिष्ठत् ॥ ५ ॥ स सहस्रायुर्जज्ञे । स यथा नयै पारं परापर्येदेव
 स्वस्यायुषः पारं पराचरव्यौ ॥ ६ ॥ सोऽर्चञ्छ्राम्यँश्चचार प्रजाकामः । स आ-
 रम्भ्येव प्रजातिमधत्त स आस्थेनैव देवानमृजत ते देवा दिवमभिपद्यामृज्यन्त
 तद्देवानां देवत्वं यद्विमभिपद्यामृज्यन्त तस्मै समृजानाय दिवेवास तद्देव देवानां
 देवत्वं यदस्मै समृजानाय दिवेवास ॥ ७ ॥ अथ योऽयमवाह प्राणः । तेनामु-
 रानमृजत तऽइमामेव पृथिवीमभिपद्यामृज्यन्त तस्मै समृजानाय तम-इवाम् ॥ ८ ॥
 सोऽथेव । पाप्मानं वाऽअमृषि यस्मै मे समृजानाय तम-इवाभूदिति तांस्तु
 एव पाप्मनाविध्यते तत एव पराभवंस्तस्मादाहुर्नेतदस्ति यदेवासुरं यद्विदुमन्वारुणा-
 ने त्वदुद्यतऽइति हामे त्वत्तोष्येव तान्प्रजापतिः पाप्मनाविध्यते तत एव पराभ-
 वन्ति ॥ ९ ॥ तस्मादेतद्वर्षणाभ्यनूक्तम् । न त्वं युयुत्से कतमचनाहर्नेतेऽग्नित्रो-
 मपरन्कृश्यान्नास्ति मायेन्या ते यानि युद्धान्याहुर्नाथ शत्रुं न नु पुरा युयुत्स
 इति ॥ १० ॥ स यदस्मै देवान्समृजानाय । दिवेवास तद्हरकुरुताथ यदस्मा-
 ऽअमुरान्समृजानाय तम-इवाम तांल गान्धिमकुरुत तेऽअहोरात्रे ॥ ११ ॥ स ऐक्षत
 प्रजाराणि । सर्वं वाऽअमत्सारिणं य इमा देवता अमृजोति स सर्वत्सरोऽभवत्सर्वत्स
 रं तांस्तुत्संवत्सर इति स यो देवमेतत्संवत्सरस्य सर्वत्सरत्वं वेद यो रैनं

मेतावगाऽइदं सर्वं यावत्तुं यैव ताम च तत्सर्वमाप्नोति सर्वं वाऽयस्यमेतेन
 दास्याक्षय्यं मुक्तं भवत्यस्यो लोकः ॥ ६ ॥ तदाऽयं आगंतव्यमिष्टा-
 यते । यथा तदाप्यगो यज्ञः प्रागेव तं यथान्वत त्वत्तं तन्वानानुपीगन्धर्वो
 उपनिपेदुस्ते इ स्म संनिधनीदं वाऽयत्परीरिचन्निमन्मकन्तिनि स यदपां यज्ञः
 संतस्थेऽर्धनास्तुदृशं चक्रिदं वाऽयत्परीरिचनेमन्मकन्तिनि ॥ ७ ॥ स यदा-
 र्चयंचक्रुः । यथा गिरिरेवं तदामाय यत्तं चक्रुथा भवताः प्रददा एवं तदास
 ॥ ८ ॥ स यत्र शम्भोराह । तदभिष्टुति यज्ञ त्वमश्च तदुप च यज्ञस्य शिवे
 संतिष्ठस्य स्विष्टे मे संतिष्ठस्येति स यदतिरञ्जति तन्नमस्कारुण शमयत्यय यत्तं
 करांत्युप चेति तेन तद्व्यूनं भवति यज्ञस्य शिवे संतिष्ठस्येति यद्वं यज्ञस्यान्या-
 तिरिक्तं तच्छिवं तेन तदुभयं शमयति स्विष्टे मे संतिष्ठस्येति यद्वं यज्ञस्यान्या-
 तिरिक्तं तस्त्वष्टं तेनो तदुभयं शमयत्येवमु हास्यतेन यज्ञेनान्यनातिरिक्तेनैव
 भवति य एवं विद्वानेवमाभिष्टुति तस्मादेवमेवाभिष्टुते इ ते गन्धर्वा आसुः
 शूर्पं यवमान्कृपिरुदालवान्धानान्तर्वा ॥ ९ ॥ आक्षणम् ॥ ११ ॥ [२. १.] ॥

एष वै पूर्णमाः । य एष तपत्यहर्होत्रैष पूर्णोऽथैष एव दृशो यच्चन्द्रमा
 ददृशऽइव षणः ॥ १ ॥ अथोऽइतरथाहुः । एष एव पूर्णमा यच्चन्द्रमा एतस्य
 अनु पूरणं पौर्णमासीत्याचक्षतेऽथैष एव दृशो य एष तपति ददृशऽइव षणः
 ॥ २ ॥ इयमेव पूर्णमाः । पूर्णैव हीयममेव यौर्दृशो ददृशऽइव षणो
 ष्यौः ॥ ३ ॥ इतिरेव पूर्णमाः । पूर्णैव हीयं ३॥ इतिरेव दृशो ददृश-
 इव हीदमहरेषा तु देवत्रा दर्शपूर्णमासयोर्भिमाधस्ता ॥ ४ ॥ अथाध्या-
 तम् । उदान एव पूर्णमा उदानेन ह्ययं पुरुषः पुर्यतइव प्राण एव दृशो
 ददृश-इव षणं प्राणस्तदेतावन्नादश्चान्नदश्च दर्शपूर्णमासौ ॥ ५ ॥ प्राण
 प्रवात्नादः । प्राणेन हीदमन्नमद्यतऽउदान एवान्नमद उदानेन हीदमन्नं प्रदीयते स
 यां हैतावन्नादं चान्नमदं च दर्शपूर्णमासौ वेदानादो हैव भवति प्र हास्माऽअस्यायं दी-
 यते ॥ ६ ॥ मन एव पूर्णमाः । पूर्णमिव हीदं मनो वागेव दृशो ददृशऽइव हीयं वाक्कदेता-
 वध्यात्सं प्रत्यक्तं दर्शपूर्णमासौ स यदुपवसथे ब्रतोपायनीयमश्नात तेनैतावध्यात्सं प्रत्य-
 च्चं दर्शपूर्णमासौ भीणाति यज्ञेन पातयैव ॥ ७ ॥ तदाहुः ॥ यन्त पूर्णमासायोति हविर्गृ-
 ह्यते न दर्शयेति हविर्गृह्यते न पूर्णमासायानुवृद्धि न दर्शयानुवृद्धि न पूर्णमासं यज

यो हंस्वयदनुयाजा इज्यन्ते पाप्मानमेव तद्विद्यन्तं घ्रातृत्वं यजमानः प्रत्युहाति
 २६॥ माणा व प्रयाजाः । अपाना अनुयाजास्तस्मात्प्रयाजाः प्राञ्चो हूयन्ते तद्धि
 एतत् प्रत्युञ्चोऽनुयाजस्तदपानरूपमेता इव दर्शपूर्णमासयोरुपसदो यदनुयाजा-
 इस्मात्तु उपसद्गोत्रेण प्रत्युञ्चो हूयन्ते ॥ ७ ॥ सधस्य सूक्तयाकः । स यो ह वै सध
 सूक्तयाक इति वेदाव ह सधस्यार्थं रुन्देऽथो यत्किं च सधस्यया जययध
 विधे इव तज्जयति गृच्छति वृषसः सधस्याम् ॥ २८ ॥ प्रतिष्ठा शम्योर्वाकः । स
 इव प्रतिष्ठा शम्योर्वाक इति वेदाव ह प्रतिष्ठा रुन्देऽथो यत्किं च प्रतिष्ठया जययध
 विधे इव तज्जयति गृच्छति प्रतिष्ठाम् ॥ २९ ॥ ते देवाः । एतान्पत्नीसंयाजान्प-
 त्वात्पूर्वाह्नत मिथुनमेवैतदुपरिष्ठाददधत प्रजात्यं तद्यत्पत्नीसंयाजा इज्यन्ते मिथुन-
 वैतदुपरिष्ठादत्ते प्रजात्यं देशानां इव वै प्रजातिमनु प्रजापते मिथुनेन-मिथुनेन ह
 ज्ञापते य एतमेतद्वेद ॥ ३० ॥ अचधं सभिष्टयजुः । स यो ह वाऽअन्नधं स-
 भिष्टयजुरिति वेदाव हान्नधं रुन्देऽथो यत्किंवान्नेन जययधं सर्वध इव तज्ज-
 यति ॥ ३१ ॥ संवत्सरो यजमानः । तमृतवो याजयन्ति वसन्त आग्नीष्टस्मा-
 दमन्ते दावाश्चरन्ति तद्वयग्निरूपं ग्रीष्मोऽध्वर्युस्तत-इव वै ग्रीष्मस्तत्तमिवाध्वर्यु-
 निष्कामति वर्षा उद्राता तस्माद्यदा वनवद्धपाति साम्न-इवोपब्धिः क्रियते शरद्व-
 ष्मा तस्माद्यदा मस्यं पच्यते ब्रह्मणवत्यः प्रजा इत्याहुर्हेमनो होता तस्माद्धमन्वप-
 कृताः पशवः सदिन्तेयता इ वाऽएनं देवता याजयन्ति स यद्येनमैपावीरा याजये-
 सुरेता एव देवता मनसा ध्यायेदता इवैनं देवता याजयन्ति ॥ ३२ ॥ अथ हैपय
 तुला । यद्वक्षिणो वेद्यन्तः स यत्प्राधु करोति तदन्तर्वेद्यथ यदसाधु तद्वहिर्वेदि
 तस्माद्वक्षिणं वेद्यन्तं प्रविष्णुयेवासीत् तुलायाध इ वाऽअपुष्पिष्ठोऽश्वादधति य-
 तरुयधं स्याति तदन्वप्यति यदि साधु वासाधु वेत्त्यथ य एनं वेदास्मिन्वै लोके
 तुलापारोहत्यमुष्पिष्ठोके तुलाधानं मुच्यते साधुकृत्या इवास्यं यच्छति न पापक-
 र्या ॥ ३३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [२. ७.] ॥ द्वितीयोऽध्यायः ॥ [६८.] ॥

• वाग्य वाऽएतस्याग्निहोत्रस्याग्निहोत्री । मन एव वत्सस्तादिदं मनश्च वाक्च स-
 मानमेव सन्तानेव तस्मात्समान्या रुज्ज्वा वत्सं च मातुरं चादधति तज एव भञ्ज-
 सत्यमाज्यम् ॥ १ ॥ तद्वैतज्जनको वेदेदः । याज्ञवल्क्यं पप्रच्छ येत्याग्निहोत्रं याज्ञव-
 ल्क्याऽइति वेदं सप्तादिति किमिति प्रय एवेति ॥ २ ॥ यत्प्रयो न स्यात् । केन

न दर्शयनेत्यथ केनास्य दर्शपूर्णमासाविष्टौ भवत इति सयं मनसऽआधारयति
 नो वै पूर्णमास्तेन पूर्णमासं यन्नत्यथ यं वाचऽआधारयति तामै दर्शस्तेनो दर्श य-
 नत्येतेनो हास्य दर्शपूर्णमासाविष्टौ भवतः ॥८॥ तद्विके । चरु निर्वपन्ति पौर्णमास्या-
 ः सरस्वतेऽमावास्यायां सरस्वत्याऽएतन्प्रत्यक्षं दर्शपूर्णमासौ यजामहऽइति वृ-
 न्तस्तदु तथा न कुर्यान्नो वै सरस्वात्वाक् सरस्वती स यदेवैतावाधारवाधारयति त-
 देवास्य दर्शपूर्णमासाविष्टौ भवतस्तस्मादती चरु न निर्वपेत् ॥९॥ तदाहुः ॥ आगूर्ती
 वाऽएष भवति यो दर्शपूर्णमासाभ्यां यजते पौर्णमासेन हीष्ठा वेदामानासेन यच्चऽ
 इत्यामावासेनेष्ट्वा वेद पुनः पौर्णमासेन यच्चऽइति स आगूर्त्येवायं लोकमेति पदा-
 णु लोकेति कथमनागूर्ता भवतीति स यदेवैताऽउभयवाधारवाधारयति तदेवास्य
 दर्शपूर्णमासौ संतिष्ठते स स एव स्थितयोरेव दर्शपूर्णमासयोऽयाम् लोकमेति तथाना-
 गूर्ता भवति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ १२ ॥ [२. ४.] ॥ प्रथमः पषाडकः ॥ कौण्ड-
 का संख्या ११९ ॥ ॥

अपि इवाऽएतर्हि । देवेभ्योऽऽश्नेषणालभन्ते तदाहुः प्राकृतोऽश्नेष ॥ इतीतर-
 इन्नून ए स तदाऽएष एतश्चमेधो एष्यन्त्याः ॥१॥ तदाहुः । पद-पदेऽश्नेष्य मे-
 धस्याहुतिं नृहतीति स एतां प्रमानगमिनीं नृहोति ऋ मायमाहुतीं नृहती वे प्रान-
 स्ताश्चनस्त आहुतपरचतुष्पादाऽऽश्नेस्तदस्य पदे-पदऽएवाहुतिर्नृता भवति ॥ २ ॥
 तदाहुः । विवृत्तेऽश्नेष्यधिं निर्वपन्तीत्येव वे सोमो राजा देवानामन्नं यजन्द्रमाः स
 यत्रेष एतां राजां न पुरस्तात् पश्चाददो नदिषु लोकमागच्छति सोऽ-
 स्मिन्लोके विवर्तते ॥ ३ ॥ स यदा मावासेन यजते । विवृतऽएवास्मि-
 तर्हिधिं निर्वपत्यथ एतौर्णमासेन यजतेऽऽश्नेष्येदेवैतद्दानभो तमा-
 लभ्य देवेभ्यः प्रयच्छति सवर्गं वाऽऽदरपरमं मानभनऽएष
 वे मासः परिप्लवमानः सवर्गं दशोति तद्वत् सवर्गं सवर्गमाऽए-
 वाऽश्नेष आलभ्यो भवति ॥ ४ ॥ न वाऽएतन् । मासि-मास्येवारवेभ्य-
 मालभन्ते स यो हव विजानन्तितां च नृहोति दग्धर्णनामान्तां न यज-
 त मासि-मासि हवास्वारवेभ्येनेह चरस्तेह हास्रान्विरोह च दग्धर्णनायो
 वारवेभ्यमभिसम्पयेते ॥ ५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १३ ॥ [२. ५.] ॥

श्रियो ह वाऽऽदरपरमं यजन्त्याः । स य इत्येताः यजन्ति श्रियं पूर्व-
 एव सस्त्वोति स विपश्चिद्वर इह वेऽऽश्नेष्येदेवैतद्दानं ॥ १ ॥ वाऽएतन्

जुहुया इति व्रीहियवाभ्यामिति यद्व्रीहियवौ न स्यातां केन जुहुया इति या अन्या
 ओपधय इति यदन्या ओपधयो न स्युः केन जुहुया इति या आरणया ओपधय
 इति यदारण्या ओपधयो न स्युः केन जुहुया इति वानस्पत्येनेति यद्वानस्पत्यं न
 स्यात्केन जुहुया इत्याहिरिति यदापो न स्युः केन जुहुया इति॥३॥म् होवाच । न
 वाऽइह तर्हि किं चनासीदथेतदह्यतैवसत्यथैवदद्यामिति वेत्याग्निहोत्रं याज्ञवल्क्य
 धेनुशतं ददामीति होवाच॥४॥तदप्येते श्लोकाः॥किं॥ स्वित्वाग्निहोत्रं याज्ञवल्क्य
 गृहेभ्यः कथं॥ स्वित्दस्य क्वाव्यं कथं॥ संततोऽअग्निभिरिति कथं॥स्वित्दस्या-
 नपमोषितं भवतीत्येवैतदाह ॥५॥ यो जविष्ठो भुवनेषु । स विद्वान्भवसन्निदे तथा
 तदस्यक्वाव्यं तथा संततोऽअग्निभिरिति मनपर्वतदाह मनसैवास्यानपमोषितं भवती-
 ति ॥ ६ ॥ यत्स दूरं परेत्य । अथ तत्र प्र ममाद्यान कस्मिन्तसास्य हुताहुतिर्गृ-
 यामस्य जुहतीति यत्स दूरं परेत्याथ तत्र ममाद्यति कस्मिन्तस्य साहुतिर्हुता
 भवतीत्येवैतदाह॥७॥ यो जागार भुवनेषुविश्वा जातानि योऽविभः तस्मिन्तसास्य
 हुताहुतिर्गृहे यामस्य जुहतीति प्राणमेवैतदाह तस्मादाहुः प्राण एवाग्निहोत्रमिति
 ॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [१. १.] ॥ ॥

यो इ वाऽअग्निहोत्रे । पृथिमथुनानि वेद मिथुनेन—मिथुनेन इ प्रजायते स-
 र्वाभिः प्रजातिभिर्वर्तमानश्च पृथ्वी च तदेकं मिथुनं तस्मादस्य पृथ्वीवदग्निहोत्रं
 स्यादेतन्मिथुनमुपाप्रवानीति वत्सधाग्निहोत्री च तदेकं मिथुनं तस्मादस्य पुं-
 त्माग्निहोत्री स्यादेतन्मिथुनमुपाप्रवानीति स्थाली चाङ्गाराश्चतदेकं मिथुनं छुर-
 च्युरच तदेकं मिथुनं पादवर्तनीयश्च सभिश्च तदेकं मिथुनमाहुतिश्च स्वाहाकारुच-
 तदेकं मिथुनमेतानि इ वाऽअग्निहोत्रे पृथिमथुनानि तानि य एवं वेद मिथुनेन-
 मिथुनेन इ प्रजायते सर्वाभिः प्रजातिभिः ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [१.२.] ॥

अथ वे मृत्युं प्रजाः प्रायच्छन् । तस्यै ब्रह्मचारिणमेव न प्रायच्छत्सोऽ-
 भवतीत्युक्तं पृथग्येनस्मिन्नाम इति यामेव शान्तिं सविधं नाहरताऽइति तस्मा-
 दाह शान्तिं ब्रह्मचारी सविधं नाहरत्यायुष एव तामवद्याय वसति तस्माद्ब्रह्मचारी
 नाहरताऽहमेतदुपगोऽरुण्य वमानीति ॥ १ ॥ दीर्घसत्त्वं वाऽप्य त्वर्पति । यं
 ब्रह्मचर्यं वर्तते न पादपयन्मसिधमाह्वानि स मायणीया यां त्वास्यन्तसोदय

सोऽध्मः । मःणेन हीदधे । गर्भमिदं । यस्मात्पृथग्विभिन्नमिदं मणि ग विद्यादस्यै
इधम इति ॥ २ ॥ अनूहमेवास्य सामेयेन्यः । यस्मात्ता नृणां तं नृभिर्वि
हीति संततामिदं हीदमनूहं मनर्थेवास्य यावन्नागारी मरस्वांश्च मरस्वनी च म
विद्यान्मनश्च नृ मे यावन्नागारी मरस्वांश्च मरस्वनी चेति ॥ ३ ॥ अथ मयाजाः इमं पृथा
स्य ते शीर्षपथाः पृथ माणा मुख्यमेवास्य मयमः मयाजो दत्तणा नासिकादि
तीयः सव्या नासिका तृतीयो दत्तणः कृणश्चतुर्थः सव्यः कृणः पथमोऽथ एव
तुर्थे मयाजे समाजयति तस्मादिदं ध्रुवमन्तरतः संनृणं चतुर्षीत्याजवभागी
स विद्याश्चतुर्षीऽप्य मयनामिति ॥ ४ ॥ अथ य आग्नेयः पुरोडाशः । अग्ने
वास्य स इति णांऽर्थो दृढयमेवास्योपाधेश्वराजा स यत्तेनोपाधेशु चरन्ति तस्या
दिदं गुहेव दृढयम् ॥ ५ ॥ अथ योऽग्नीषोमीयः पुरोडाशः । अग्नेमेवास्य स
उत्तरोऽर्थ एतं वा सानाद्यमन्तराधे मनेवास्य स्निष्टकृद्विषं प्राशिप्रथ ॥ ६ ॥
स एत्प्राशिप्रमवद्यति । यथैव तत्प्रजापतेराविदं निरुक्तन्नेवेतमेवैतस्यैतद्यद्विदं
यद्वायितं यद्वायुयं तद्विष्कृन्तन्ति स विद्याश्चैव तत्प्रजापतेराविदं निरुक्तन्नेवेतमेव
मऽइदं यद्विदं यद्वायितं यद्वायुयं तद्विष्कृन्तन्तीति ॥ ७ ॥ उदरमेवास्येह ।
तद्यथैवाद इडायाधे समवद्यन्त्यद्यमेवेदं विम्बरूपप्रभमुदरे समवधीयते ॥ ८ ॥ त्रयो
ऽनुयाजाः इमं पृथास्य तेऽवाञ्छ्रवः प्राणा वाहूऽपृथास्य सूक्तवाक्थ शम्पोर्वा
क्थ चत्वारः पत्नीसंयाजाश्चतस्रो वै प्रतिष्ठा ऊरू छावणीवन्ता द्वौ पादावेवास्य
समिष्टयज्जुः ॥ ९ ॥ ता एकविंशतिराहुतयः । द्वावाघारौ पृञ्च मयाजा द्वावा
ज्यभागावाग्नेयः पुरोडाशस्तद्वशाग्नीषोमीय उपाधेश्वराजोऽग्नीषोमीयः पुरोडा
शोऽग्निः स्निष्टकृदिडा त्रयोऽनुयाजाः सूक्तवाक्थ शम्पोर्वाक्थ यदेवादः पत्नी
संयाजेषु सम्प्रगृह्णाति समिष्टयज्जुश्च ॥ १० ॥ ता एकविंशतिराहुतयः । द्वादश
वै मासाः संवत्सरस्य पृञ्चर्तव्यव्यो लोकास्तद्विंशतिरेषु एवैकविंशं य
एष तपति सैषा गतिरेषा प्रतिष्ठा तदेतां गतिमेतां प्रतिष्ठां गच्छति ॥ ११ ॥ तद्व स्म
तद्वाक्यिराडा अर्धमाशो वाऽअहममुनादित्येन सलोको भवामि तामहं दर्शपूर्णमास
योः सम्प्रदं वेदेति ॥ १२ ॥ तद्वाहुः । आत्मयाजो श्रेया श्वेवयाजी इत्यात्मयाजीति
इ मूयास्स ह वाऽआत्मयाजी यो वेदेदं मेऽनेनाङ्गं संस्क्रियतमइदं मेऽनेनाङ्गमुपधीय
तऽइति स यथाहिस्त्वचो निर्मुच्यतैवमस्मान्मर्त्याच्छरीरात्पाप्मनो निर्मुच्यते स
मयो यजुर्मयः साममय आहुतिमयः स्वर्गं लोकमभिसम्भवति ॥ १३ ॥ अथ

नीयाथ या अन्तरेण सत्त्वा एवास्या ता ब्राह्मणो ब्रह्मचर्यमुपयन् ॥ २ ॥ च-
तुर्था भूतानि प्रविशति । अग्निं पत्रा मृत्युं पदाचार्यं पदात्मन्येवास्या चतुर्थः पादः
परिशिष्येत ॥ ३ ॥ ॥ यद्गन्धे समिधमाहरति । य एवास्याग्नौ पादस्तमेव
तेन परिक्रीणाति तथै संस्कृत्यात्मन्धत्ते स एनमाविशति ॥ ४ ॥ अथ यदात्मानं
दारद्रीकृत्येव । अग्नीभूत्वा भिक्षते य एवास्या मृत्युं पादस्तमेव तेन परिक्रीणाति
तथै संस्कृत्यात्मन्धत्ते स एनमाविशति ॥ ५ ॥ अथ यदाचार्यवचसं करोति ।
यदाचार्याय कर्म करोति य एवास्याचार्यं पादस्तमेव तेन परिक्रीणाति तथै सं-
स्कृत्यात्मन्धत्ते स एनमाविशति ॥ ६ ॥ न ह वै स्नात्वा भिक्षेत । अप ह वै
स्नात्वा भिक्षां जयत्यप ह्यतीनामशनायाप्य पितृणां स एव विद्वान्यस्या एव
भूयिष्ठ्यै श्लाघेत तां भिक्षतेत्याहुस्तत्रोक्त्यमिति स यद्यन्यां भिक्षितव्यां न विद्व-
पि स्वाग्नेवाचार्यायां भिक्षताथो स्वां मातृनेनैव सप्तम्यभिक्षितातीयास्तमेव वि-
द्व- सप्तमं चरन्तं सर्वं वेदा आविशन्ति यथा ह वाऽअग्निः समिद्धो रोचत-
ऽएव- ह वै स स्नात्वा रोचते य एवं विद्वान्ब्रह्मचर्यं चरति ॥ ७ ॥ ब्राह्मणम्
॥ ९ ॥ [१. ३. १] ॥ तृतीयोऽध्यायः [१९.] ॥

उद्दालको ह्यरुणिः । उदीच्यान्वृत्तो घावयां चकार तस्य निष्क उपहित
आसैतद्व स्म वै तत्पूर्वेणां वृत्तानां घावयतामेकधनुमुग्रहितं भवत्युपवन्त्राय विध्य-
तां तान्दोदीच्यानां ब्राह्मणान्भविष्येद ॥ १ ॥ कौरवञ्चालो याऽअग्रं प्रज्ञा प्र-
ह्वयुः । यद्व नोऽयमर्थं न पर्याद्वीत इन्नैनं ब्रह्मे यमाहुयामहाऽइति केन वीरे-
णेति स्वैदायनेनेति शौनको ह स्वैदायन आस ॥ २ ॥ ते होचुः । स्वैदायन त्वया
वीरेणं प्रतिमंयनामहाऽइति स होवाचोणात्र खलु रमताह न्येनं वेदानीति तथै
हभिप्रपदे तथै हभिप्रपन्नभ्युवाद स्वैदायनाऽइति हो २ गीतमस्य पुत्रेतीतरः
श्रितशुधात्र तथै ह तत एव प्रष्टुं दधे ॥ ३ ॥ स वै गीतमस्य पुत्र इतो जन
धावयेत् । यो दर्शपूर्णमासगोरष्टौ पुस्नात्राज्यभागान्विद्यात्तुञ्च मध्यन्तो हवि-
र्भागान्पुत्रं प्राजापत्यान्पुत्राऽउपनिष्ठाद्वाज्यभागान् ॥ ४ ॥ स वै गीतमस्य पुत्र
इतो जने धावयेत् । यस्तुदर्शपूर्णमासपार्विद्यापुस्नादिमाः पत्रा च नृका जाय-
न्ते पुस्मादासां जायन्ते यस्मादासां अभिघन्ते यस्मादामोऽं मतिघन्ते यस्मादासां
पुनरुचये वयसि सर्वेष्वेव अभिघन्ते यस्मादधरऽएवाग्रे जायन्तेऽग्रेऽधरे यस्माद-

इ स देवयानी यो वेद । देवानेवाग्रमिदं यजे देवान्मपर्यामीति ता यथा श्रेयसे
प्रापयान्वालि ॥ इवेद्वैरयो वा रात्रे बलि ॥ इवेदेव ॥ स स इ न तावन्तं लोकं
जयति यावन्तामिरः ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [२. ६.] ॥

संवत्सरो यज्ञः । स यो इ वै संवत्सरो यज्ञ इति वेदान्ते हैवास्य संवत्सर-
स्येष्टं भाव्यथो यत्किं च संवत्सरे क्रियते सर्वं ॥ हैवास्य तदासम्वरुद्धमभिजितं
भवति ॥ १ ॥ अतुव अतिवृजः । स यो इ वाऽअतुव अतिवृज इति वेदान्ते है-
वास्यऽर्तुनाभिष्टं भाव्यथो यत्किं चऽर्तुषु क्रियते सर्वं ॥ हैवास्य तदासम्वरुद्धम-
भिजितं भवति ॥ २ ॥ मासा इत्येव ॥ स यो इ वै मासा इत्येवपीति वे-
दान्ते हैवास्य मासानामिष्टं भाव्यथो यत्किं च मासेषु क्रियते सर्वं ॥ हैवास्य त-
दासम्वरुद्धमभिजितं भवति ॥ ३ ॥ अर्धमासा हविष्पात्राणि । स यो इ वाऽ-
अर्धमासा हविष्पात्राणीति वेदान्ते हैवास्यार्धमासानामिष्टं भाव्यथो यत्किं चा-
र्धमासेषु क्रियते सर्वं ॥ हैवास्य तदासम्वरुद्धमभिजितं भवति ॥ ४ ॥ अहोरात्रे
परिवेष्टी । स यो इ वाऽअहोरात्रे परिवेष्टीऽइति वेदान्ते हैवास्यहोरात्रयोरिष्टं
भाव्यथो यत्किं चाहोरात्रयोः क्रियते सर्वं ॥ हैवास्य तदासम्वरुद्धमभिजितं भव-
ति ॥ ५ ॥ इयमेव प्रथमा साभिधेनी । अग्निर्द्वितीया वायुस्तृतीयान्तरिक्षं चतुर्थी
योऽपञ्चम्यादित्यः षष्ठी चन्द्रमाः सप्तमी मनोऽष्टमी वाङ्मयी तपो दशमी ब्रह्मका-
श्येता हि वाऽऽदं सर्वं समिन्धतऽएताभिरिदं सर्वं समिद्धं तस्मात्सामिधेन्यो-
नाम ॥ ६ ॥ स वै त्रिःप्रथमामन्वाह । स यत्प्रथममन्वाह प्रार्ची तेन दिशं जयति युद्धितीयं
ब्राह्मणां तेन दिशं जयति युत्तृतीयमूर्ध्वमेव तेन दिशं जयति ॥ ७ ॥ त्रिवेवोत्तमाम-
न्वाह । स यत्प्रथममन्वाह प्रतीची तेन दिशं जयति युद्धितीयमूर्ध्वदीची तेन दिशं जयति
युत्तृतीयमिष्टमेव तेन प्रतिष्ठां जयत्येवमुदाभिरिमालोकान्जपत्येता दिशः ॥ ८ ॥ अत-
मेव पूर्वं आचारः । सत्यमुत्तरोऽव इ वाऽअनसत्ये रुद्धेथो यत्किंचऽनसत्या-
भ्यां जुष्टं सर्वं हैव तज्जयति ॥ ९ ॥ त्विषिरेव प्रथमः प्रयाजः । अथाचिद्वितीयो
यशस्तृतीयो ब्रह्मवर्चसं चतुर्थोऽन्नायं पञ्चमः ॥ १० ॥ स प्रथमं प्रयाजमनु-
मन्त्रयेत् । त्विषिमान्भूयासमित्यपचितिमान्भूयासमिति द्वितीयं यशस्वी भूयास-
मिति तृतीयं ब्रह्मवर्चसी भूयासमिति चतुर्थमन्नाहो भूयासमिति । पञ्चमं त्विषि-
मान् वाऽअपचितिमान्यशस्वी ब्रह्मवर्चस्त्यन्नाहो भवति य एवमेतद्देह ॥ ११ ॥

याथ स एवाधरे प्रथीयाथ स उत्तरे यस्मादथैष्टा वर्णीयाथसो यस्मात्समा एव
 म्भ्याः ॥ ५ ॥ स वै गौतमस्य पुत्र वृत्तो जनं धावयेत् । यस्तुदर्श पूर्णामस्यो-
 र्विद्यायस्मादिष्टाः प्रजा लोमशा जायन्ते यस्मादासां पुनरिव समूह्योपपत्त्याणि
 वीरिणानि जायन्ते यस्माच्छीर्षण्येवाग्रे पलितो भवत्यथ पुनरुत्तमे वयसि स-
 एव पलितो भवति ॥ ६ ॥ स वै गौतमस्य पुत्र वृत्तो जनं धावयेत् । यस्तुदर्श-
 पूर्णामस्योर्विद्यायस्मात्कुमारस्य रेतः सिक्तं न सम्भवति यस्मादस्य मध्यमेवयसि
 सम्भवति यस्मादस्य पुनरुत्तमे वयसि न सम्भवति ॥ ७ ॥ यो गायत्रीं ह्यं-
 गीम् । ज्योतिष्पत्तां यजमानं स्वर्गं लोकमभिवृहन्तीं विद्यादिति तस्मै ह नि-
 क्तं प्रददावनूचानः स्वदायनासि सुवर्णं वायु सुवर्णं विदे ददतीति तं होपगु-
 तिश्चक्राम तं ह पप्रच्छुः किमिवैष गौतमस्य पुत्रोऽभूदिति ॥ ८ ॥ स होवाच ।
 यथा ब्रह्मा ब्रह्मपुत्रो मूर्धास्य विपनेद्य एनमुपवृन्दहेति ते ह तत् एव विभ्रेयुस्तं ह
 तत् एव समित्पाणिः प्रतिचक्रमजुप त्वायानीति किमधेप्यमाण इति यानेह
 मा प्रश्नान्प्राक्षीस्तानेव मे विब्रूहीति स होवाचानुपेतायैव त एनान्ब्रवाणीति
 ॥ ९ ॥ तस्माड्ड हैतदुवाच । ह्यवाधारौ पृञ्च प्रयाजा आग्नेयं आज्यभागो-
 ऽष्टम एतेऽष्टौ पुरस्तद्वाज्यभागाः सौम्यं आज्यभागो हविर्भागाणां प्रथमो हविर्
 सोम आग्नेयः पुरोडाशोऽग्नीपोमीय उपाथशुयाजोऽग्नीपोमीयः पुरोडाशो
 ऽग्निः स्विष्टकृदेते पृञ्च मध्यतो हविर्भागाः ॥ १० ॥ माशित्रं चेदा च । पुचा-
 र्नीधऽआदधाति ब्रह्मभागो यजमानभागोऽन्वाहार्य एते प्र प्राजापत्यास्त्रयो
 ऽनुयाजाश्चत्वारः पत्नीसंयाजाः समिष्टयजुरष्टमेते ऽष्टाऽउपरिष्ठाद्वाज्यभा-
 गाः ॥ ११ ॥ अथ यदपुरोऽनुवाक्यकाः प्रयाजा भवन्ति । तस्मादिष्टाः प्रजा
 अदन्तका जायन्तेऽथ यन्ष्टोऽनुवाक्यवन्ति हवींथपि भवन्ति तस्मादासां जा-
 यन्तेऽथ यदपुरोऽनुवाक्यका अनुयाजा भवन्ति तस्मादासां प्रभिद्यन्तेऽथ यत्पुरो-
 ऽनुवाक्यवन्तः पत्नीसंयाजा भवन्ति तस्मादासां संतिष्ठन्तेऽथ यदपुरोऽनु-
 वाक्यकं समिष्टयजुर्भवति तस्मादामां पुनरुत्तमे वयसि सर्वेऽएव प्रभिद्यन्ते ॥ १२ ॥
 शतम् ॥ ५८०० ॥ अथ यदनुवाक्यामनूच्य । याज्यया यजति तस्मादथ
 एवाधरे जायन्तेऽथोत्तरेऽथ यद्गायत्रिमनूच्य त्रिष्टुभा यजति तस्मादणीयाथ ।
 एवाधरे प्रथीयाथ स उत्तरेऽथ यत्प्राञ्चात्राघारावाधारयति तस्मादथैष्टा वर्णीयाथ
 सोऽथ यत्तद्वन्दसावेव संयाज्यं भवतस्तस्मात्समा एव जम्भ्याः ॥ १३ ॥ अथ यद्वा

एतद्ध स्म वै तद्विद्यानाह । श्वेतकेतुरारुणेयः कृत्स्नस्विदेवापरीपुमहनागभिवाभिस-
 ॥ सारं दिदृक्षितारो य एवमेतत्प्रयाजानां यशो वेदितेति ॥ १२ ॥ भूतपेवपूर्व आ-
 ज्यभागः । भविष्यदुत्तरोऽव ह वै भूतं च भविष्यच्च रुद्धेऽथो यत्किं च भूतं
 च भविष्यता च ज्ययथ सर्वथैव तज्जयति ॥ १३ ॥ ब्रह्माग्नेयः पुरोडाशः ।
 स यो ह वै ब्रह्माग्नेयः पुरोडाश इति वेदाव ह ब्रह्म रुद्धेऽथो यत्किं च ब्रह्मणा
 ज्ययथ सर्वथैव तज्जयति ॥ १४ ॥ क्षत्रमुपाथंशुयाजः । स यो ह वै क्षत्रमु-
 पाथंशुयाज इति वेदाव ह क्षत्रं रुद्धेऽथो यत्किं च क्षत्रेण ज्ययथ सर्वथैव
 तज्जयति तद्यदुपाथंशुयाजं कुर्वन्त्येके नैके तस्मादुच्चैश्चोपाथंशु च क्षत्रायावक्षते
 ॥ १५ ॥ विदुत्तरः पुरोडाशः । स यो ह वै विदुत्तरः पुरोडाश इति वेदाव ह विश-
 थं रुद्धेऽथो यत्किं च विशा ज्ययथ सर्वथैव तज्जयति तद्यदाग्नेयश्च पुरोडाश
 उपाथंशुयाजश्च पूर्वौ भवतस्तस्मादुभे ब्रह्म च क्षत्रं च विशि प्रतिष्ठिते ॥ १६ ॥ राष्ट्रं
 सांनार्यथं । स यो ह वै राष्ट्रं सांनार्यमिति वेदाव ह राष्ट्रं रुद्धेऽथो यत्किं
 च राष्ट्रेण ज्ययथ सर्वथैव तज्जयति तद्यत्संतयन्त्येके नैके तस्माद्राष्ट्रं सं चैति
 चि च ॥ १७ ॥ तपः स्विष्टकृत् । स यो ह वै तपः स्विष्टकृत्विति वेदाव ह तपो रुद्धे
 ऽथो यत्किं च तपसा ज्ययथ सर्वथैव तज्जयति ॥ १८ ॥ लोकः प्राशिप्रथं । स
 यो ह वै लोकः प्राशिप्रमिति वेदाव ह लोकं रुद्धेऽथो यत्किं च लोकेन ज्ययथ
 सर्वथैव तज्जयति नो ह लवेन लोकाद्व्यथते लवेन ह वाग्ममुष्मिँल्लोके लोका-
 द्व्ययन्तेऽथ य एवं वेद स ह बहु चतु पापं कृत्वा लोकाद्व्यथते ॥ १९ ॥ श्रद्धा ।
 स यो ह वै श्रद्धेवेति वेदाव ह श्रद्धा रुद्धेऽथो यत्किं च श्रद्धया ज्ययथ स-
 र्वथैव तज्जयति ॥ २० ॥ अशनिरे प्रथमोऽनुयाजः । द्वादुनिर्द्वितीय उन्कुपी
 तृतीयः ॥ २१ ॥ स प्रथममनुयाजमतमन्त्रयेत् । अशन्पुं जहीति यं द्विष्यद्भा-
 दुन्यपुं जहीति द्वितीयपुन्कुप्यपुं जहीति तृतीयम् ॥ २२ ॥ स य एष क्षिप्रं प्रि-
 ष्येत् । अशनिर्ह तमनुयाजो हन्त्यथ यो विस्रवन्मिश्रइव द्वादुनिर्ह तमनुयाजो ह-
 न्त्यथ योऽप्युग्रमिश्रइवोन्कुपी ह तमनुयाजो हन्ति ॥ २३ ॥ सैषा यज्ञपेति ।
 एतथा वै मेन्या देवा असुरान्पराभावयांचकुस्तथोऽएवैवंविद्यजमानः पाप्मानं
 द्विष्टन्तं धातृभ्यं पराभावयति ॥ २४ ॥ स यदनुयाजान्तो यज्ञः स्यात् । अशन्प-
 न्नः स्याद्वादुन्यन्त उन्कुप्यन्तस्तस्माद्वि देवानां यत्र द्वाःतो वेव शम्बन्तो वा
 ॥ २५ ॥ यथार्जवं देवाः । स्वर्गं लोकमायस्तान्मुरा अन्याजिगाथंसस्तानुपाजै

रुणाति । तस्मादिषाः प्रजा लोमशा जायन्तेऽथ यत्पुनरिव प्रस्तरथ स्तृणा-
 ३ तस्मादासां पुनरिव इमथूययौपपक्षपाणि दुर्धोरिणानि जायन्तेऽथ यत्केवल-
 ३ ग्रामे प्रस्तरुपनुप्रहरति तस्माच्छीर्षण्येनाग्रे पलितं भवत्य । यत्सर्वमेव बर्हिर्गनु-
 ३ हरति तस्मात्पुनरुत्तमं वयसि सवे एव पलितं भवति ॥ १४ ॥ अथ यदाज्य-
 ३ विषः प्रयाजा भवन्ति । तस्मात्कुमारस्य रेतः सिक्तं न सम्भवत्युदकमिवैव
 ३ वत्युदकमिव ह्याज्यमथ यन्मध्ये यज्ञस्य दध्ना पुरोडाशेनेति यजान्ति तस्मादस्य
 ३ धर्मं वयसि सम्भवति द्रुप्सीवैव भवति द्रुप्सीव हि रेतोऽथ यदाज्यहविष एवा-
 ३ याजा भवन्ति तस्मादस्य पुनरुत्तमे वयसि न सम्भवत्युदकमिवैव भवत्युदक-
 ३ मेव ह्याज्यम् ॥ १५ ॥ वेदिरेव गायत्री । तस्य येऽष्टौ पुरस्तादाज्यभागाः
 ३ स दक्षिणः पक्षो येऽष्टौऽउपरिषदाज्यभागाः स उत्तरः पक्षः सैषा गायत्री
 ३ हरिणी ज्योतिष्पक्षा यजमानथ स्वर्गं लोकमभिवहति य एवमेतद्देव ॥ १६ ॥
 ३ माह्वणम् ॥ ७ ॥ [४. १.] ॥

अध्यातः कुचोराट्टानस्य । तद्वैतदेके कुशला मन्यमाना दक्षिणेनेव जुहुमा-
 ३ द्देवते सव्येनोपभृतं न तथा कुर्याद्यो हेनं तत्र द्यूयात्प्रतिप्रति न्वाऽअयमध्वर्युयज-
 ३ मानस्य विपन्तं ब्राह्मण्यमकत्प्रत्युद्यामिनिमितीश्वरो ह तथैव स्यात् ॥ १ ॥ इत्थ-
 ३ मेव कुर्यात् । उभ्राभ्यामेव पाणिभ्यां जुहं परिगुक्षोपभृत्यधितिदध्यात्तस्य नोपमी-
 ३ माथसास्ति तत्पशव्यमायुष्यं तेऽयसथशिञ्जयघ्राददीत यस्मथशिञ्जयदे-
 ३ योगक्षेमो यजमानमृच्छेत्तस्मादसथ शिञ्जयघ्राददीत ॥ २ ॥ अध्यातोऽतिक्रमण-
 ३ स्य । वृजेण ह वाऽअध्वर्युर्वयजमानस्य पशून्विधमति वृजेण हास्माऽअय उ-
 ३ पसमृहत्येव ह वाऽअध्वर्युर्वृजेण यजमानस्य पशून्विधमति य आध्रावपिप्यन्दक्षि-
 ३ णेनातिक्रामति सव्येनाध्राव्याथ हास्माऽअप उपसमृहति य आध्रावपिप्यन्तसव्ये-
 ३ नातिक्रामति दक्षिणेनाध्राव्येथ हास्माऽअपसमृहति ॥ ३ ॥ अध्यातो धारणस्य । त-
 ३ देवदेके कुशला मन्यमानाः प्रगुव चारू सुचो धारयन्ति न तथा कुर्याद्यो हेनं तत्र
 ३ द्यूयात्तुला न्वाऽअयमध्वर्युर्वाहूऽअकृतं गुलवाहुर्भविष्यतीतीश्वरो ह तथैव स्या-
 ३ दथ हैष मध्यमः प्राणस्तस्मादु तत्पण्यच्येवैव धारयेत् ॥ ४ ॥ अध्यात अ-
 ३ स्य । एतद् वाऽअध्याध्यातानि न्यक्तिर्यमूर्ध्वं कृष्यं बहिः भयन्-
 ३ तद् वै न्यक् । योऽयमुर्ध्वं कृष्यं गर्भं

मेघतो मेघन्ति माथ्समानि कुशतः कुरयन्ति तेनैतेन यजेन यां कामयते
 देवतां तां यजति यस्यै हविर्भवाति ॥ ३४ ॥ ता वाऽण्ताः । अनपोद्धार्या आहुत-
 यो भवन्ति स यद्देतासामपोद्धरेद्यथैकमद्भ्यः शृणीयात्प्राणं नानिर्हणयादेवं तदन्त्या-
 न्येव हवीर्ध्वेषु च ह्रियन्तेऽथ च ह्रियन्ते ॥ ३५ ॥ ता वाऽण्ताः । षोडशाहुतयो
 भवन्ति षोडशकलां वै पुरुषः पुरुषो यज्ञस्तस्मात्षोडशाहुतयो भवन्ति ॥ ३६ ॥
 ब्राह्मणम् । ६ ॥ ॥

तद्वाऽश्वतो प्रणेपायन्ऽउचते । युवि नारनाति पितृदेवत्यो भवति
 युयुऽश्वनाति देवान्तरनातीति तदारण्यमरनीयाविति तत्र स्थापयन्ति ॥ १ ॥
 स यदि ग्राम्या ओपधीररन्ताति । पुरोडाशस्य मेधमश्नाति यद्यारण्या ओपधीर-
 रन्ताति बर्हिषो मेधमश्नाति यदि वानस्पत्यमरन्तानीधमस्य मेधमश्नाति यदि वयः
 पिबति सानायस्य चाज्यस्य च मेधमश्नाति यद्ययः पिबति प्रणीतानां मेध म-
 रन्ताति युवि नाश्रनाति पितृदेवत्यो भवति ॥ २ ॥ तदाहुः । क्रिमयनमिति स्वयुधे
 ईवेते रात्रीऽश्वग्निहोत्रं जुहुयात्म युयुत्वा प्राश्रनाति तेनापितृदेवत्यो भवत्याहु-
 निर्वाऽप्या स युदेवैतामात्मन्ताहुति जुहोति तेनोऽण्तेषां मेधानां नाश्नाति ॥ ३ ॥
 एते ह वै रात्री । सर्वा रात्रयः समवयन्ति या आपूर्यमाणरक्षस्य रात्रयस्ताः
 सर्वाः पौर्णमासीश्च समवयन्ति या अपक्षीयमाणपक्षस्य रात्रयस्ताः सर्वा अमायु-
 स्याथ समवयन्ति स यो ईधं विद्वान्स्वयमुपवसथे जुहोति सर्वदा देवास्य स्वय-
 धे हन् भवति ॥ ४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥

देवाथ वाग्भूमिर्वाग् । उग्रये प्राज्ञापत्याः पशूधिरे तनोऽमुरा अतिमानेनैव
 कस्मिन्ने बधं जुहुयामेति स्वेष्टेवास्तेषु जुह्वतश्चेकस्तेऽतिमानेनैव पराचभूवस्तस्मात्प्रा-
 णिमेत पराभवस्य हैतन्मुखं यदतिमानः ॥ १ ॥ अथ देवाः । अन्वोऽन्यस्मिन्नेव जुह-
 तश्चेकस्तेभ्यः प्रज्ञापतिरात्मानं प्रददौ यज्ञो हैपा मास यज्ञो द्वि देवानामुच्यते ॥ २ ॥ स
 देवेभ्य आत्मानं प्रदाय । अथैतमात्मनः प्रातिमामसृजन यद्यज्ञं तस्मादाहुः प्रज्ञापतिरेव
 इत्यात्मनो येन प्रतिपामसृजत ॥ ३ ॥ स एतेन यजेन । देवेभ्य आत्मानं निरर्ह-
 णीत स यद्भूतैर्नैव यथैव तत्प्रज्ञापतिर्देवेभ्य आत्मानं प्रायच्छदेवमेवैष एतदेवेभ्य
 आत्मानं ययच्छति तस्माद् संयत एवेतां रात्रिं चिचरिणेषु वा हविषा चरेदेव
 रात्रेणैव देवानां भवति ॥ ४ ॥ अथ यद्यज्ञं तनुते । यज्ञेनैव देवेभ्य आत्मानं नि-

तत्स्योच्चैरादाय शनैर्निदध्यात्तेन स पापीयान्भवति ॥ ६ ॥ अथ हैतुत्तिर्यक् । यो
 ऽयं यावतैवादत्ते तावता निदधाति स यमिच्छेन्नैव श्रेयान्त्स्यान्न पापीयान्निवित्तस्य
 यावतैवावदीत तावता निदध्यात्तेन स नैव श्रेयान्न पापीयान्भवति ॥ ७ ॥ अथ
 हैतुदूर्ध्वम् । योऽयं शनैरादायोच्चैर्निदधाति स यमिच्छेच्छ्रेयान्त्स्यादितित्तस्य
 शनैरादायाच्चैर्निदध्यात्तेन स श्रेयान्भवति ॥ ८ ॥ अथ हैतुत्कृपणम् । योऽयम्
 दीर्घमस्वरमाश्रावयति यो हैनं तत्र द्यूयात्कृपणं न्वाऽअयमध्वर्युर्यजमानमकृ-
 पतो ब्राह्मणस्योपावसायिनमितीश्वरो ह तथैव स्यात् ॥ ९ ॥ अथ हैतुद्वि-
 श्रि । योऽयमपठ्यादायोष्ठाऽऽच्चैस्वरमाश्रावयति श्रीर्वै स्वरो बाह्यत एव तच्छ्रु-
 धत्तेऽशनायुको भवति ॥ १० ॥ अथ हैतुदन्तः श्रि । योऽयं संपाद्योष्ठाऽऽच्च-
 स्वरवदाश्रावयति श्रीर्वै स्वरोऽन्तरत एव तच्छ्रुयं धत्तेऽन्नादो भवति ॥ ११ ॥
 स वै मन्त्रपिबोरसि । परास्तभ्योभयतोवाहृतमुच्चैरन्ततो निदध्यात्तस्य नोपमी-
 मांसास्ति तत्पशव्यमायुष्यम् ॥ १२ ॥ अथातो होमस्य । तद्धतंके कुशला
 मन्यमानाः प्राचीं स्तुचमुपावदृत्य हुत्वा पर्याङ्गत्योपभृत्पाधिनिदधति न तथा कु-
 र्याद्यो हैनं तत्र द्यूयादनुपूर्वं न्वाऽअयमध्वर्युर्यजमानमकृपतो ब्राह्मणस्यान्व-
 सायिनमितीश्वरो ह तथैव स्यात् ॥ १३ ॥ पार्श्वत उ हैके । स्तुचमुपाव-
 दृत्य हुत्वा पर्याङ्गत्योपभृत्पाधिनिदधति न तथा कुर्याद्यो हैनं तत्र द्यूयाव-
 तीर्थेन न्वाऽअयमध्वर्युराहुतीः प्रारोत्सीत्सं वा शरिष्यते घृणिर्वा भविष्यतीती-
 श्वरो ह तथैव स्यात् ॥ १४ ॥ इत्थमेव कुर्यात् । प्राचीमेव स्तुचमुपावदृत्य हुत्वा
 तेनैवाधिदृत्योपभृत्पाधिनिदध्यात्तस्य नोपमीमांसास्ति तत्पशव्यमायुष्यम् ॥ १५ ॥
 प्रदग्धाहुतिर्ह वाऽअन्वोऽध्वर्युः । आहुतिर्हिन्यः संतर्पयत्येष ह वै प्रदग्धाहुतिर-
 ध्वर्युर्योऽयमाज्यं हुत्वावदानानि जुहोत्येतं ह वै तद्दृश्यमाना वाग्भ्युवाद प्र-
 दग्धाहुतिर्न्वाऽअयमध्वर्युरित्यथ हैना एष संतर्पयति योऽयमाज्यं हुत्वावदानानि
 जुहोत्यथ पुनरन्तत आज्येनाभिजुहोत्येष हैनाः संतर्पयति तासां संतृप्तानां देवा
 हिरण्यमाधमसान्पूरयन्ते ॥ १६ ॥ तद्दु होवाच याज्ञवल्क्यः । यद्वाऽ-
 उपस्तीर्षावद्यायाभिपारयति तदेवैनाः संतर्पयति तासां संतृप्तानां देवा हिरण्य-
 माधमसान्पूरयन्तेऽयस्यैव गृहपतीनां वै शौन्वायनोऽध्वर्युरास ॥ १७ ॥ स हो-
 वाच । इदमिदं सत्त्वं कृशपरशुन्पाज्यमयासं गृहपतिरस्मीति मन्यत इति ॥ १८ ॥
 स होवाच । अथर्ववा वै नोऽङ्कुस एत वै ते सुचौ ये त्वं संवत्सरं नाराक

क्रीणीति यथैव तत्प्रजापतिर्निष्क्रीणीतैवमथ यद्विनिर्वपति हविषैवैतद्यज्ञं निष्क्री-
णाति हविस्नुवाक्ययानुवाक्यमवदानेनावदानं याज्यया याज्यां वपद्वारेण
पद्वारमाहुत्या तस्याहुतिमेवानिष्क्रीता भवति ॥ ५ ॥ स यथाप्रप्रशीर्णो वृत्तः ।
एवमस्यैष यज्ञो भवत्याहुतिमेवान्वाहार्येण निष्क्रीणीति तद्यदेतद्धीनं यज्ञस्यान्वा-
हरति तस्मादन्वाहार्यो नामैवमु हास्यैष सर्व एव यज्ञो निष्क्रीतो भवत्येष ह वै य-
जमानस्यामुष्मँल्लोकाऽऽत्मा भवति यद्यज्ञ स ह सर्वतनूरेव यजमानोऽमुष्मँल्लोके
सम्भवति य एवं विद्वान्निष्क्रीत्या यजते ॥ ६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ८ ॥ प्रथमोऽध्यायः
[६ ७.] ॥

त्रिर्ह वै पुरुषो जायते । एतन्वेव मातृभ्यां पितृश्चाग्रे जायतेऽथ ये मत्त-
उपनमति स यद्यजते तद्वितीयं जायतेऽथ यत्र म्रियते यत्रैनमग्नावभ्या-
वृथाति स यत्ततः सम्भवति तत्तृतीयं जायते तस्मात्त्रिः पुरुषो जायतऽतुत्याहुः
॥ १ ॥ ता वाऽपताः । एकादश सामिधेनीन्वाह इश वाऽपे
पुरुषे प्राणा आत्मैकादशो यस्मिन्नेते प्राणः प्रतिष्ठिता एतावान्वै पुरुषस्तदेनं
कृत्स्नं जनयत्यथ यद्धर्धं सामिधेनीभ्यः सा प्रतिष्ठा तदेनं जनयित्वा प्रतिष्ठा-
पयति ॥ २ ॥ नयं मसवस्य व्याहृतयः । नवेमे पुरुषे प्राणास्तदेनं द्वितीयं जनय-
त्याश्चावणं प्रत्याश्चावणं सा प्रतिष्ठाय यजेवादः सृष्टौ जन्मोद्यते तदेनं तृतीयं
जनयति पत्नीसंयाज्ञा एव तत्र प्रतिष्ठा ॥ ३ ॥ त्रिर्ह वै पुरुषो जायते । एवमेवै-
नेमतुष्टात्त्रिर्जनयति तासामेकादशानां त्रिः प्रथमामन्वाह त्रिरुक्तमाम् ॥ ४ ॥ ता
पञ्चदश सामिधेन्यः । आवायारी पञ्च मयाजा इडा त्रयोऽनुयाज्ञाः सूक्तवारुध-
रान्योर्वारुध तास्येकादशाहुतयोऽथ यदेवाहुः पत्नीसंयाज्ञेषु सम्प्रवृत्ताति समिष्ट-
जुरच ॥ ५ ॥ ताः पञ्चदशाहुतयः । तासां पञ्चदशानामाहुतीनामतो अनुयाज-
पताः पञ्चदश सामिधेन्य एतासामनुवाक्यानामेता याज्या य एवाप्र मुन्त्रो य-
निगदस्तयाज्यारूपमेतेनो हास्येना आहुतयोऽनुवाक्यवत्यो भवन्त्येताभिः सामिधे-
नीभिरेतादिदाहुतिभिरेता अनुयाज्या याज्यवत्यश्चाहुतिवत्यश्च भवन्ति ॥ ६ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [२. १.] ॥

मापथीमनुयाज्यामन्वाह । त्रिपदा वै मापथी प्रय इमे लोका इमानेवैतल्लोका-
न्दरा अनुवाक्यवत् ॥ १ ॥ अथ त्रिपदा यजति । अनुपदा वै त्रिपदानुपदा

आदातुं यद्वै त्वाहमेतयोरनुशिष्यां प्र मज्जथा पशुभिर्जायेथा अभि स्वर्गं लोकं व
हेरिति ॥ १६ ॥ म होवाच । उप त्वयानीति म होवाचात्र वाच त्वन्वर्हसि यो
नः संवत्सरेऽध्वर्युस्तुभूनुपेतायैव तऽएतद्ववाणीति तस्माऽउ हैतदेव सृचोरादान-
मुवाच यदेतद्ववाख्याम तस्मादेवंविदमेवाध्वर्युं कुर्यात् ज्ञानेवंविदम् ॥ २० ॥ ब्राह्मणम्
॥ ८ ॥ [४. २.] द्वितीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिका संख्या ॥ १०४ ॥

प्रजापतिर्वै प्रजाः सृजमानोऽतप्यत । तस्माच्छान्नाश्चेपानाच्छ्रीरुद्रक्रामत्सा
दीप्यमाना आजमाना लेलायन्त्यतिष्ठतां दीप्यमानां आजमानां लेलायन्तीं देवा
अभ्यध्यापन ॥ १ ॥ ते प्रजापतिमश्रुवन । इनामेपामेदमस्या ददामहाऽऽति म
होवाच स्त्री याऽएषा यच्छीर्न वै खियं घनन्धुत त्वाऽअस्या जीवन्त्याऽएवा-
ददत्तऽऽति ॥ २ ॥ तस्या अग्निरन्नाद्यमादत्त । सोमो राज्यं वरुणः साम्राज्यं
मित्रः क्षत्रमिन्द्रो बलं बृहस्पतिर्गृह्यवर्चसश्च सविता राष्ट्रं पूषा भगश्च मरुस्वती
पुष्टिं त्वष्टा रूपाणि ॥ ३ ॥ सा प्रजापतिमवचीत् । आ वै मऽइदमदिपतेति म
होवाच यद्वैनान्पुनर्याचस्वेति ॥ ४ ॥ सैतां दशहविषमिष्टिमपश्यत् । आग्नेयम-
ष्टाकपालं पुरोडाशश्च सौम्यं चक्रं वारुणं दशकपालं पुरोडाशं मैत्रं चरुमैत्रमे-
कादशपालं पुरोडाशं वार्षस्पत्यं चरुश्चसावित्रं द्वादशकपालं वाष्टाकपालं वापुरोडाशं
पौष्णं चरुश्च सारस्वतं चक्रं त्वाष्टं दशकपालं पुरोडाशम् ॥ ५ ॥ तानेतयानु-
वाक्यमुन्ववदत् । अग्निः सोमो वरुणो मित्र इन्द्रो बृहस्पतिः सविता यः सद्यी
पूषा नो मोभिर्ब्रह्मा मरुस्वती त्वष्टा रूपाणि समनक्तु यर्जयति ते मय्युपातिष्ठन्वा ॥
तानेतया याज्यया । परस्तात्पतिलोमे मर्त्यं च्छष्टा रूपाणि द्वादशी मरुस्वती पूषा
भगश्च सविता मे ददातु बृहस्पतिर्द्विन्द्रो बलं मे मित्रः चक्रं वरुणः सोमो गव्य-
ग्निरिति ते पुनर्द्विनापाधियन्तु ॥ ७ ॥ सैतानुपरोमानपरयत् । अग्निरन्नादोऽ-
न्नपतिरन्नाद्यमस्मिन्वष्टे मयि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादायाम्निरुद्रक्रामत्युनरस्याऽ-
अन्नाद्यमददात् ॥ ८ ॥ सोमो राजा ग्रामपतिः । राज्यमस्मिन्वष्टे मयि दधातु
स्वाहेत्याहुतिमेवादाय सोम उद्रक्रामत्युनरस्यै राज्यमददात् ॥ ९ ॥ वरुणः सम्राट्
सम्राट्पतिः । साम्राज्यमस्मिन्वष्टे मयि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादाय वरुण उद्र-
क्रामत्युनरस्यै ॥ १० ॥ मित्रः क्षत्रपतिः । क्षत्रमस्मिन्वष्टे मयि दधातु
स्वाहेत्याहुतिमेवादाय मित्र उद्रक्रामत्युनरस्यै ॥ ११ ॥

पशास्तृन्पशून्नेरैतरेषु लोकेषु प्रतिष्ठितेषु देवाः प्रत्यष्टापयन् ॥ २ ॥ द्वयं
 वषट्कारः । विषाद्वै पुरुषस्तत्पुरुषमेवैतद्विद्वाद्भ्यो पशूषु प्रतिष्ठितेषु प्रत्यष्टाप
 ॥ ३ ॥ सोऽयं द्विषात्पुरुषः । पशूषु प्रतिष्ठित एतेमेवैष एतल्लोकान्प्रतिष्ठापय
 लोकेषु प्रतिष्ठितेषु पशून्प्रतिष्ठापयति पशूषु प्रतिष्ठितेष्वात्मानं प्रतिष्ठापयत्ये
 मेव पुरुषः पशूषु प्रतिष्ठितो यऽएवं विद्वान्यतरे ॥ ४ ॥ अथ यद्वयदकृते जुष्टा
 एष वै पवद्भारा य एष तानि स एष मृत्युस्तदेनमुत्तिष्ठान्मृत्योः संस्कर्णेन त
 नमतो जनयति स एतं मृत्युमनिमुच्यते यत्रा वाऽमम्यात्मा भवति तद्यज्ञ एव
 त्वैतन्मृत्युमितिमुच्यतऽएतेनो हास्य सर्वं यज्ञकृतं एतं मृत्युमितिमुक्ताः ॥ ५ ॥
 शतम् ॥ ५७०० ॥ ॥ अथ यामेतामाहुर्नि मुहोनि । एषा इ वाऽअस्याहुतिरमुनि
 लोकाऽअस्या भवति स यद्वैतद्विदस्याल्लोकान्मृत्युनेमपाहुतिरेतस्य पृष्ठे स
 ह्यत्येवमहं वै तद्विदस्यास्मीनि तद्यदाह्वयति तस्यादाहुतिर्नाम । ६ ॥ ब्रा
 ह्मणम् ॥ १० ॥ [२. २.] ॥

प्रथमं वाऽहदमम्यामीन् । तदेतानमृतं तदेतान्मृत्युं लोकेषु व्यारोहयदा
 श्रेष्ठं लोकेऽग्निं वायुमन्तुश्चिदे दिव्येभ्यः सुयम् ॥ १ ॥ अथ येन ऊर्ध्वा लोकाः
 तथा अत ऊर्ध्वा देवतास्तेषु ता देवता व्यारोहयन्त यथा द्वेपऽमावृत्तोऽह इ
 श्वदेवता एवमु हेवतुभ्यांल्लोकास्ताव देवता येषु ता देवता व्यारोहयन् ॥
 अथ प्रह्वय परार्धमगच्छत् । तत्तरार्धं मूर्तिवत् कथं निष्प्रतोलोकांममृतं वासिनि
 वृद्धाभ्यामेव मर्त्यैर्विद्वेषे चैव नाश्रा च स यस्य कस्य च नाश्रास्ति तन्नाम यस्य
 अश्विनाम नास्ति यद्वै कस्येदं कस्येति तद्वयमेतावदाह्यं दे वाऽहद
 नाम च ॥ २ ॥ ते तेने प्रथमो मर्त्याऽअग्ने । स यो तेने प्रथमो मर्त्याऽअ
 वेद मर्त्यैराहं भवति ॥ ४ ॥ ते तेने प्रथमो मर्त्यो यज्ञे । स यो तेने प्रथम
 मर्त्या यज्ञे वेद मर्त्यैः यज्ञे भवति तयोऽन्यतज्जगतामो कृमेव यद्वयनि त
 कृमेव तस्मै यो हेतयोऽर्धो वेद यथायान्द तन्नाम भवति तन्नाम यथायान्द
 ॥ ५ ॥ मर्त्या इ वाऽअग्ने देवा आसः । स यद्वै ते प्रथमो मर्त्यानां आस
 स ये अनमऽआदावपि यनो वै क्व यन्मा हि वेदेदं कस्येति तेन कृतं
 प्रोक्तं यज्ञे वाऽअमम्यामीन् वयं नान् वयं हि नान् यज्ञानि तेनो मुवाग्ने

दन्द्रो यत्न यत्नपतिः । यत्नमस्मिन्त्यज्ञे मायि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादायुः ३
 कामत्पुनर्ययं यत्नमददात् ॥ १२ ॥ बृहस्पतिर्ब्रह्म ब्रह्मपतिः । ब्रह्मवर्चममस्मि
 मयिदधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादायुः बृहस्पतिरुदक्रामत्पुनरस्य ब्रह्मवर्चममददात्
 ॥ १३ ॥ सविता राष्ट्र्य राष्ट्र्यपतिः । राष्ट्र्यमस्मिन्त्यज्ञे मायि दधातु स्वाहेत्याहुतिमे
 वादायुः सवितोदक्रामत्पुनरस्य राष्ट्र्यमददात् ॥ १४ ॥ पूषा भ्रमं भ्रमपतिः । भ्रम
 मस्मिन्त्यज्ञे मायि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादायुः पूषोदक्रामत्पुनरस्य भ्रममददात्
 ॥ १५ ॥ सरस्वती पुष्टिं पुष्टिपतिः । पुष्टिमस्मिन्त्यज्ञे मायि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादायुः
 सरस्वत्युदक्रामत्पुनरस्य पुष्टिमददात् ॥ १६ ॥ रुद्रा रुद्राणां रूपकृद्गुपतिः । रुद्रेण
 पशून्मस्मिन्त्यज्ञे मायि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादायुः रुद्रोदक्रामत्पुनरस्य रुद्रेण पशू
 नददात् ॥ १७ ॥ ता वाऽपताः । दश देवता दश हवींषीणि दशाहुतयो दश इ
 क्षिणा दशदक्षिणी विराट् श्रीर्विराट् श्रियां हताद्वेराज्यघ्राये प्रतितिष्ठति ॥ १८ ॥
 तस्यै पञ्चदश सामिधेन्यो भवन्ति । उपांशु देवता यजात पञ्च प्रयाजा भ
 वन्ति त्रयोऽनुयाजा पञ्च सभिष्टयजुः पुष्टिमन्तावाज्यभागावग्निना रयिमश्रवत्गे
 पमेव दिवे-दिवे यशसं वीरवत्तमम् ॥ गयस्फानो अमीधहा वसुवित्पुष्टिर्धनः सु
 मित्रः साम नो भवेति ॥ सहस्रवत्यौ संयाज्ये नूनो रास्व सहस्रवतोऽवत्पुष्टिमद्रु
 द्युमदग्ने सुवीर्यं विष्टिप्रनुपन्नितम् । उत नो ब्रह्मन्नविष उक्थेपु देवदूतमः शं नः
 शोचा मरुद्धोऽग्ने सहस्रमातम इति ॥ १९ ॥ तां ह्येतां ग्रातमो राहूणः ।
 बिदां चकार मा ह जनकं वैदेहं मृत्युत्ससाद तां ह्यहो जिह्वाह्मणेऽन्वियेप ताम्
 ह याज्ञवल्क्ये विवेद स होवाच सहस्रं भो याज्ञवल्क्य दद्यां यस्मिन्वयं त्वयि मि
 त्रविन्दामन्वविदामेति विन्दते मित्रं राष्ट्र्यमस्य भवत्यप पुनर्भृत्यं जयति सर्वमायुरे
 ति य एवं विद्वानेतयेष्ट्या यजते यो वै तुदेवं वेद ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥
 [४. ३] ॥

अथातो हविषः समृद्धिः । षड्द वै ब्रह्मणो द्वारोऽग्निर्वायुरापद्चन्द्रमा वि
 शुदादित्यः ॥ १ ॥ स य उपदग्धेन हविषा यजते । अग्निना ह स ब्रह्मणो द्वा
 रेण प्रतिपद्यते सोऽग्निना ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिपद्य ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतां
 जयति ॥ २ ॥ अथ यो विपत्तिरेन हविषा यजते । वायुना ह स ब्रह्मणो द्वारेण
 प्रतिपद्यते स वायुना ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिपद्य ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतां

त्येतावद्वाऽइदं सर्वं यावद्रूपं चैव ज्ञाम च तत्सर्वमाप्नोति सर्वं वाऽअक्षयमेतेनो
 हास्याक्षय्यं सुकृतं भवत्यक्षय्यो लोकः ॥ ६ ॥ तद्वाऽअदृष्टं आनेय्यामिष्टाऽउ-
 द्यते । यथा तदृषिभ्यो यज्ञः प्रारोचत तं यथातन्वत तद्यज्ञं तन्वानानृषीन्गन्धर्वा
 उपनिपेदुस्ते ह स्म संनिदधतीदं वाऽअत्यरीरिचन्निदमूनमकन्ति स यदेषां यज्ञः
 संतस्थेऽथैनास्तदृष्यांचकुरिदं वाऽअत्यरीरिचतेदमूनमकर्तेति ॥ ७ ॥ स यदति-
 रेचयांचकुरः । यथा गिरिरेवं तदासाय यदूनं चकुर्यथा श्वघ्नाः मदरा एवं तदास
 ॥ ८ ॥ स यत्र शम्योराह । तदभिमृशति यज्ञं नमश्च तऽउप च यज्ञस्य शिवे
 संतिष्ठस्व स्विष्टे मे संतिष्ठस्वेति स यदतिरेचयति तन्नमस्कारेण शमयत्यथ यदूनं
 करोत्पुप चेति तेन तदन्यूनं भवति यज्ञस्य शिवे संतिष्ठस्वेति यद्वै यज्ञस्यान्यूना-
 तिरिक्तं तच्छिवं तेन तदुभयं शमयति स्विष्टे मे संतिष्ठस्वेति यद्वै यज्ञस्यान्यूना-
 तिरिक्तं तत्स्विष्टं तेनो तदुभयं शमयत्येवमु हास्यतेन यज्ञेनान्यूनातिरिक्तेनैव
 भवति य एवं विद्वानेवमाभिमृशति तस्मादेवमेवाभिमृशेत्ते ह ते गन्धर्वा आसुः
 शूर्पं यवमान्कापैरुद्धालवान्धानान्तर्वाज ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ११ ॥ [२. १.] ॥

एष वै पूर्णमाः । य एष तपत्यहरहर्हर्षेण पूर्णोऽथैष एव दर्शोऽयं चन्द्रमा
 ददृशऽइव षष्ठः ॥ १ ॥ अथोऽइतरथाहुः । एष एव पूर्णमा यच्चन्द्रमा एतस्य
 षष्ठं पूरणं पूर्णमासीत्याचक्षतेऽथैष एव दर्शो य एष तपति ददृशऽइव षष्ठः
 ॥ २ ॥ इयमेव पूर्णमाः । पूर्णेव हीयमसावेव योर्दर्शो ददृशऽइव षष्ठो
 द्यौः ॥ ३ ॥ रात्रिरेव पूर्णमाः । पूर्णेव हीयं रात्रिहरेव दर्शो ददृशऽ-
 इव हीदमहरेषा नु देवत्रा दर्शपूर्णमासयोर्भिमाधस्ता ॥ ४ ॥ अथाध्या-
 त्मम् । उदान एव पूर्णमा उदानेन ह्ययं पुरुषः पूर्यतेऽइव प्राण एव दर्शो
 ददृशऽइव षष्ठं प्राणस्तदेतावन्नादध्यान्नदध्या दर्शपूर्णमासौ ॥ ५ ॥ प्राण-
 एवाग्नादः । प्राणेन हीदमन्नमद्यतऽउदान एवान्नमद उदानेन हीदमन्नं मदीयते स
 यां हेतावन्नादं चात्रभट्टं च दर्शपूर्णमासौ वेदान्नादो हैव भवति स हास्माऽअग्न्यायं दी-
 यते ॥ ६ ॥ मन एव पूर्णमाः । पूर्णमिव हीदं मनो वागेव दर्शो ददृशऽइव हीयं वाक्कुदता
 नभ्यात्मं भक्ष्यं च दर्शपूर्णमासौ स यदुपवसथे ब्रतोपायनीयमश्नाति तेनैतावदध्यात्मं मस्य
 च दर्शपूर्णमासौ भोगानि यज्ञेन प्रातर्देवौ ॥ ७ ॥ तदाहुः । यन्तु पूर्णमासायेति हविर्दे-
 वानेन दर्शोर्वापि हविर्देवने न पूर्णमासायानुवृद्धि न दर्शायानुवृद्धि न पूर्णमासं य

मेघनो मेघन्ति माधेमानि कृशतः कुरयन्ति तेनैतेन यज्ञेन यां काम
देवतां तां यजति यस्यै हविर्भवति ॥ ३४ ॥ ता वाऽएताः । अनपोद्धार्या आहु-
यो भवन्ति स यद्वैतासामपोद्धरेद्यैकमद्भ्यः शृणीयात्प्राणं वा निर्हयद्यादेवं तदन्य-
मेव हवींश्चपुष चाद्दिग्भ्योऽप्य च द्वियन्ते ॥ ३५ ॥ ता वाऽएताः । षोडशाहुत
भवन्ति षोडशकलां वै पुरुषः पुरुषो यज्ञस्तस्मात्षोडशाहुतयो भवन्ति ॥ ३६
ब्राह्मणम् । ६ ॥ ॥

तद्वाऽअदो अग्नेपायनऽउचते । यद्वि नारन्नाति पितृदेवस्यो भव
यद्युऽअश्नन्नाति देवानस्त्वश्नन्तीति तदारण्यमश्नन्तीति तत्र स्थापयन्ति ॥ १
स यदि ग्राम्या ओषधीरश्नन्ति । पुरोडाशस्य मेधमश्नाति यद्यारण्या ओषधी
श्नन्ति बर्हिषां मेधमश्नाति यदि वानस्पत्यमश्नन्तीध्मस्य मेधमश्नाति यदि प-
विबति सानाद्यस्य चाज्यस्य च मेधमश्नाति यद्यपः विबति प्रणीतानां मेध-
श्नन्ति यद्वि नाश्नन्ति पितृदेवस्यो भवति ॥ २ ॥ तदाहुः । किमयनमिति स्वय-
दैवैते रात्रीऽअग्निहोत्रं जुहुयात्सम यदुत्वा माश्नन्ति तेनापितृदेवस्यो भवत्या-
तिर्वाऽएषा ॥ यदैवैतामात्मान्नाहुति जुहोति तेनोऽएतेषां मेधानां नाश्नाति ॥
एते इ वै रात्री । सर्वा रात्रयः समवयन्ति या आपूर्यमाणरात्रस्य रात्रयस्ता-
सर्वाः पौर्णमासींश्च समवयन्ति या अपक्षीयमाणपक्षस्य रात्रयस्ताः सर्वा अमात्रा-
स्याश्च समवयन्ति स यो ह्यं विद्वान्स्वयमुपवसथे जुहोति सर्वदा ह्येवास्य स्वय-
श्च हन्तं भवति ॥ ४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥

देवाश्च वाग्ध्रसुराश्च । उभये मात्रापत्याः पशूधिरे ततोऽसुरा अतिमानेनैव
क्रस्मिन्नुं वयं जुहुयामिति स्वेष्टेवास्तेषु जुह्वतश्चेरुस्तेऽतिमानेनैव परावभूवुस्तस्मात्प्रा-
तिमन्येत पराभवस्य हेतन्मुस्तं यदतिमानः ॥ १ ॥ अथ देवाः । अन्वोऽग्न्यस्मिन्नेव जुह-
तश्चेरुस्तेभ्यः प्रजापतिरात्मानं प्रददौ यज्ञो ह्येषा मास यज्ञो हि देवानामन्नं ॥ २ ॥ स
देवेभ्य आत्मानं प्रदाय । अथैतपात्पुनः प्रतिप्रामयन्त यद्यज्ञं तस्मादाहुः प्रजापतिरेव
इत्यात्मनो ह्येतं प्रतिप्रामयन्त ॥ ३ ॥ स एतेन यज्ञेन । देवेभ्य आत्मानं निरर्की-
णीत स यद्वत्प्रुति यथैव तत्प्रजापतिर्देवेभ्य आत्मानं प्रायच्छदेवमेवैष एतदेवेभ्य
आत्मानं प्रयच्छति तस्मात् संपत एवैतांश्च रात्रिं चिचरिरेषुधा हविषा चरेदेवश्च
हविर्देव देवानां भवति ॥ ४ ॥ अथ यद्यज्ञं तनुने । यज्ञेनैवैतदेवेभ्य आत्मानं नि-

न दर्शं यजेत्यथ केनास्य दर्शपूर्णमासाविष्टौ भवत इति स यं मनसऽआधारयति
 मनो वै पूर्णमासेन पूर्णमासं यजेत्यथ यं वाचऽआधारयति वाग्वै दर्शस्तेनो दर्शं य-
 जत्पेतेनो हास्य दर्शपूर्णमासाविष्टौ भवतः ॥८॥ तद्वैके । चरु निर्वपन्ति पौर्णमास्या-
 ७ सरस्वतेऽपात्रास्याया ॥ सरस्वत्याऽपतन्मत्यच्चं दर्शपूर्णमासां यजामहऽइति वृद्ध-
 न्तस्तदु तथा न कुर्पोऽनो वै सरस्वान्वाक्सरस्वती स यदेवैतावाघारावाधारयति त-
 देवास्य दर्शपूर्णमासाविष्टौ भवनस्तस्मादेतौ चरु न निर्वपेत् ॥९॥ तदाहुः ॥ आगूर्ती
 वाऽएष भवति यो दर्शपूर्णमासाभ्यां यजते पौर्णमासेन हीक्षा वेदामावासेन यच्चयऽ
 इत्यामावासेनेष्ट्वा वेद पुनः पौर्णमासेन यच्चयऽइति स आगूर्त्येवामुं लोकमेति यदा-
 मुं लोकमेति कथमुनागूर्ती भवतीति स यदेवैताऽउभयंवाघारावाधारयति तदेवास्य
 दर्शपूर्णमासौ संतिष्ठेते स स धीस्थितपोरेव दर्शपूर्णमासयोऽथामुं लोकमेति तथाना-
 गूर्ती भवति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ११ ॥ [२. ४.] ॥ प्रथमः पपाठकः ॥ कण्वि-
 का संख्या ११९ ॥ ॥

अपि इवाऽएतर्हि । देवेभ्योऽश्वमेधमालभन्ते तदाहुः प्राकृतोऽश्वमेध इतीतर
 इन्नूनथ स तत्राऽएष एवारवमेधो यच्चन्द्रमाः ॥१॥ तदाहुः । पदे-पदेऽश्वस्य मे-
 ध्यस्याहुतिं जुहोतीति स यस्सायंप्रातरग्निरोत्रं जुहोति द्वे सायमाहुती जुहोती द्वे प्रात-
 स्तादचनस आहुतयश्चतुष्पादाऽश्वस्तदस्य पदे-पदेऽएवाहुतिर्हुता भवति ॥ २ ॥
 तदाहुः । विवृत्तेऽश्वस्यष्टिं निर्वपतीत्येष वै सोमो राजा देवानामन्नं यच्चन्द्रमाः स
 यत्रेष एताधे रात्रिं न पुरस्तान्न पश्चादशे तदिष्टं लोकप्रागच्छति सोऽ-
 स्मिंल्लोके विवर्तते ॥ ३ ॥ स यदामावासेन यजते । विवृत्तऽएवाश्वे-
 तदिष्टिं निर्वपत्यथ सः पौर्णमासेन यजतेऽश्वमेधमेवैतदालभते तमा-
 लभ्य देवेभ्यः प्रयच्छति संवत्सरे वाऽइतरमश्वमेधमालभन्तऽएष
 वै मासः परिप्लवमानः संवत्सरं करोति तदस्य संवत्सर-संवत्सरऽए-
 वाश्वमेध मालभ्यो भवति ॥ ४ ॥ तं वाऽएतन् । मासि-मास्येवारवमेध-
 मालभन्ते स यो द्वे विद्वानग्निरोत्रं च जुहोति दर्शपूर्णमासाभ्यां च यज-
 ते मासि-मासि इवास्याश्वमेधेनेष्टं भवत्येव हास्याग्निरोत्रं च दर्शपूर्णमासौ
 चारवमेधमभिसम्पद्येते ॥ ५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [२. ५.] ॥

शिरो ह वाऽएतपज्ञस्य पद्व्यानाः । न यन्तुर्छाताः यत्पयति शिर एवैतप-
 ज्ञस्य संस्कारोवि स विद्याच्छिर एव मेऽएतसोऽस्त्वयऽइति ॥ १ ॥ मास एवा-

इन्द्रो वृत्त वृत्तपतिः । वृत्तमस्मिन्व्यज्ञे प्रायि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादायेन्द्र ३
 क्रामत्पुनरस्यै वृत्तमददात् ॥ १२ ॥ बृहस्पतिर्व्यज्ञं ब्रह्मपतिः । ब्रह्मवर्चममस्मि
 मयिदधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादाय बृहस्पतिरुद्रक्रामत्पुनरस्यै ब्रह्मवर्चमददात्
 ॥ १३ ॥ सविता राष्ट्र्य राष्ट्र्यपतिः । राष्ट्र्यमस्मिन्व्यज्ञे प्रायि दधातु स्वाहेत्याहुति
 यादाय सवितोद्रक्रामत्पुनरस्यै राष्ट्र्यमददात् ॥ १४ ॥ पूषा भृगं भृगपतिः । भृ
 गमस्मिन्व्यज्ञे प्रायि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादाय पूषोद्रक्रामत्पुनरस्यै भृगमददात्
 ॥ १५ ॥ सरस्वती पुष्टिं पुष्टिपतिः । पुष्टिमस्मिन्व्यज्ञे प्रायि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवा
 सरस्वत्युद्रक्रामत्पुनरस्यै पुष्टिमददात् ॥ १६ ॥ रुद्रा रुद्राणां रूपकृद्रूपपतिः । रू
 पशूनस्मिन्व्यज्ञे प्रायि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादाय रुद्रोद्रक्रामत्पुनरस्यै रूपेण
 नददात् ॥ १७ ॥ ता वाऽपृताः । दृश देवता दृश हवींश्यापि दशाहुतयो दृश
 क्षिणा दशदशिनी विराट् श्रीर्विराट् श्रियांश्च ईताद्विराज्यन्नाये प्रतितिष्ठति ॥
 तस्यै पञ्चदश सामिधेन्यो भवन्ति । उपांशु देवता यजात पञ्च प्रयाजा
 वन्ति त्रयोऽनुयाजा पृथग् सभिष्टयजुः पुष्टिमन्तायाज्यभागावग्निना रयिमश्व
 पमेव दिवे-दिवे यशसं वीरवत्तमम् ॥ गयस्फानो अमीवद्वा वसुवित्पुष्टिर्वर्धनः
 मित्रः सोम नो भवेति ॥ सहस्रवत्यौ संयाज्ये नूनो रास्व सहस्रवनोऽवत्पुष्टि
 शुमदग्ने सुवीर्यं वृषिष्ठमनुपलितम् । उत नो ब्रह्मन्नाविष उक्थेपु देवहूतमः इ
 शोचा मरुद्धृष्टोऽग्ने सहस्रमातम इति ॥ १८ ॥ तांश्चैतां गांतमो राहूगा
 विद्वां चकार सा ह जनकं वेदेहं मत्पुत्ससाद तांश्च हाङ्गजिह्वाह्मणेऽन्विवेप
 ह याज्ञवल्क्ये विवेद स होवाच सहस्रं भो याज्ञवल्क्य दद्यां यस्मिन्वयं त्वयि
 त्रविन्दामन्त्रविदामेति विन्दते मित्रं राष्ट्र्यस्य भवत्यप पुनर्मृत्युं जयति सर्वम
 ति य एवं विद्वानेतयेष्टया यजते यो वै तदेवं वेद ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ।
 [४. ३] ॥

अथातो हविषः समृद्धिः । पृथक् वै ब्रह्मणो द्वारोऽग्निर्वायुरापश्चन्द्रमा वि-
 धुदादित्यः ॥ १ ॥ स य उपदग्धेन हविषा यजते । अग्निना ह स ब्रह्मणो द्वा-
 रेण प्रतिपद्यते सोऽग्निना ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिपद्य ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतां
 जयति ॥ २ ॥ अथ यो विपत्तिरितेन हविषा यजते । वायुना ह स ब्रह्मणो द्वारेण
 प्रतिपद्यते स वायुना ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिपद्य ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतां

धर्मः । प्राणेन हीदथ सर्वमिदं यत्प्राणभूमिमियद्वेभनि स विद्यादग्नेर्वे
म इति ॥ २ ॥ अनुकपेनास्य सामिधेन्यः । तस्मात्ता नृणास्तन्वाभिव मेऽनु-
ति संतताभिव हीदमनूकं मनश्चेवास्य वाक्चापारी सरस्वांश्च सरस्वती च स
यान्मनश्च मे वाक्चापारी सरस्वांश्च सरस्वती चेति ॥ ३ ॥ पञ्च मयाजाः इमऽप्रा-
ते शीर्षयथाः पञ्च माणा मुखमेवास्य मथमः मयाजो वृक्षणा नासिका द्वि-
यः सव्या नासिका तृतीयो दक्षिणः कृणश्चतुर्थः सव्यः कृणः पञ्चमोऽथ पृ-
थ मयाजे समानपति तस्मादिदं ओन्नमन्तरतः संतृणं चक्षुषीऽङ्गाज्यभागौ
विद्याश्चक्षुषीऽप्य मग्नावेति ॥ ४ ॥ अथ य आग्नेयः पुरोडाशः । अयमे-
स्य स दक्षिणांऽर्धं हृदयमेवास्योपाधं मयाजः स यत्तेनोपाधं शुचरन्ति तस्मा-
दं गुहेव हृदयम् ॥ ५ ॥ अथ योऽग्नीषोमीयः पुरोडाशः । अयमेवास्य स
तरोऽर्ध एतं वा सांनार्यमन्तराधं समेवास्य स्विष्टकृद्विषं प्राशित्रं ॥ ६ ॥
यत्प्राशित्रमवद्यति । यथैव तत्प्रजापतेराविदं निरुक्तन्तेवमेतस्यैतद्यमेष्टं
यितं यद्वरुणं तन्निष्कृन्तन्ति स विद्याश्चैव तत्प्रजापतेराविदं निरुक्तन्तेवमेव
इदं यद्वेष्टितं यद्वरुणं तन्निष्कृन्तन्तीति ॥ ७ ॥ उवरमेवास्येदा ।
यैवाद इडायाधं समवद्यन्त्येयमेवेदं विश्वरूपमन्नमुदरे समवधीयते ॥ ८ ॥ त्रयो-
याजाः इमऽप्रास्य तेऽनाश्चत्वारः माणा वाहुऽप्रास्य सूक्तवाकश्च शम्योर्वा-
य चत्वारः पत्नीसंयाजाश्चतस्रो वै प्रतिष्ठा ऊरू द्वावष्टीवन्तौ द्वौ पादावेवास्य
मष्टयजुः ॥ ९ ॥ ता एकविंशतिराहुतयः । द्वावापारी पञ्च मयाजा द्वावा-
मागावाग्नेयः पुरोडाशस्तदृशाग्नीषोमीय उपाधं शुभ्राजोऽग्नीषोमीयः पुरोडा-
ऽग्निः स्विष्टकृदिदा त्रयोऽनुयाजाः सूक्तवाकश्च शम्योर्वाकिश्चाथ यदेवाद्वापत्नी-
याजेपु सम्मृक्ताति समिष्टयजुश्च ॥ १० ॥ ता एकविंशतिराहुतयः । द्वादश
मासाः सेवत्सरस्य पञ्चर्तव्ययो लोकास्तद्विंशतिरेष पृथैकविंशं य
तपाति सैषा गतिरेषा प्रतिष्ठा तदेतां गतिमेतां प्रतिष्ठां गच्छति ॥ ११ ॥ तद स्मै-
रुणिराढाश्रममामशो वाऽअहममुनादित्येन सलोको भवामि तामहं दर्शपूर्णमास-
सम्पदं वेदेति ॥ १२ ॥ तदाहुः । आत्मयाजी श्रेया श्चेवयाजी इत्यात्मयाजीति
यूयात्स ह वाऽआत्मयाजी यो वेदेदं मेऽनेनाङ्गं संस्क्रियत इदं मेऽनेनाङ्गमुपधीय-
इति स यथाहिस्त्वचो निर्मुच्यते वमस्मान्मर्त्याच्छरीरात्पाप्मनो निर्मुच्यते स
इमयो यजुर्मयः साममय आहुतिमयः स्वर्गे लोकमभिसम्भवति ॥ १३ ॥ अथ

नीयाथ या अन्तरेण सत्त्वा एवास्य ता ब्राह्मणो ब्रह्मचर्यमुपयन् ॥ २ ॥ च-
तुर्थी भूतानि प्रविशति । अग्निं पञ्च मृत्युं पदाचार्यं पदात्पुन्येवास्य चतुर्थः पादः
परिशिष्येत ॥ ३ ॥ स यदग्नये समिधमाहुरति । य एवास्याग्नौ पादस्तमेव
तेन परिक्रीणाति तथैव संस्कृत्यात्मन्धत्ते स एनमाविशति ॥ ४ ॥ अथ यदात्मानं
दारद्रीकृत्येव । अद्रीभूत्वा भिक्षते य एवास्य मृत्यौ पादस्तमेव तेन परिक्रीणाति
तथैव संस्कृत्यात्मन्धत्ते स एनमाविशति ॥ ५ ॥ अथ यदाचार्यवचसं करोति ।
यदाचार्याय कर्म करोति य एवास्याचार्ये पादस्तमेव तेन परिक्रीणाति तथैव सं-
स्कृत्यात्मन्धत्ते स एनमाविशति ॥ ६ ॥ न ह वै स्नात्वा भिक्षते । अपि ह वै
स्नात्वा भिक्षां जयत्यपि ज्ञातीनामशनायामपि पितृणां स एव विद्वान्यस्या एव
भूयिष्ठं श्लेषेत तां भिक्षतेत्याहस्तद्वोक्तमिति स युयन्यां भिक्षितव्यां नृबिन्दुः
पि स्वामेवाचार्यजायां भिक्षताथो स्यां मातरन्तेनैव सप्तम्यभिक्षितातीयास्तमेवं वि-
द्वान् स एव चरन्तं सर्वं वेदा आविशन्ति यथा ह वाऽअग्निः समिधो रोचत-
ऽएवैव स स्नात्वा रोचते य एव विद्वान्ब्रह्मचर्यं चरति ॥ ७ ॥ ब्राह्मणम्
॥ १ ॥ [१. ३. १] ॥ तृतीयोऽध्यायः [१९.] ॥

उद्दालको हारुणिः । उदीच्यान्वृतो धाव्यां चकार तस्य निष्क उपाहित
आसैतद्द स्म यं तत्पूर्वेषां वृत्तानां धाव्यतामेकधनुमुपाहितं भवत्युपवन्हाय विध्य-
तां तान्दोदीच्यानां ब्राह्मणान्भीविन्दे ॥ १ ॥ कौरुपञ्चालो वाऽअयं ब्रह्मा ब्र-
ह्मयुवः । यथैव नोऽयमर्थं न पर्याददीन इन्तेनं ब्रह्मे यमाहुयामहाऽहति केन वीरे-
ण्येति स्वैदायनेनेति शौनको ह स्वैदायन आस ॥ २ ॥ ते होचुः । स्तुदायन त्वया
वीरेण्यं प्रतिमंयतामहाऽहनि स होवाचागुत्र खलु इमताह न्येनं वेदानीति तथैव
हाभिप्रपदे तथैव हाभिप्रपन्नं भ्युवाद स्तुदायनाहेऽहति होऽ गौतमस्य पुत्रेर्नारः
प्रतिशुश्राव तथैव ह तुन एव प्रष्टु दधे ॥ ३ ॥ स वै गौतमस्य पुत्र इतो जन
धावयेत् । यो दर्शपूर्णमासयोरहो पुरस्तादाज्यभागान्विशात्पुत्रं मध्यतो हवि-
र्भागान्पुत्रं मात्रापत्न्यान्पुत्राऽऽपुत्रिष्टादाज्यभागान् ॥ ४ ॥ स वै गौतमस्य पुत्र
इतो जनं धावयेत् । यस्मै दर्शपूर्णमासयोरविशात्पुत्रादिमाः पञ्चा अ नहा नाय-
न्ने यस्मादामां ज्ञायन्ने यस्मादामां अभिपुन्ने यस्मादामां मतिपुन्ने यस्मादामां
पुनरुत्तमे वयसि सर्वेष्वपि अभिपुन्ने यस्मादभिरऽपुत्राग्रे ज्ञायन्नेऽपुत्राग्रे यस्माद-

ह स देवयानी यो वेद । देवानेवाहमिदं यजे देवान्सपर्याप्तीति ता यथा भेषसे
प्रापयान्वालिथ हरेद्वैश्यो वा रात्रे बलिथ हरेदेवथ स स ह न त्रान्तं लोकं
जयति यावन्तामितरः ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [२. ६.] ॥

संवत्सरो यज्ञः । स यो ह वै संवत्सरो यज्ञ इति वेदान्ते हैवास्य संवत्सर-
स्येष्टं भवत्यथो यत्किं च संवत्सरे क्रियते सर्वथ हैवास्य तदासम्वरुद्धमभिजितं
भवति ॥ १ ॥ अतुष अत्विजः । स यो ह वाऽअतुष अत्विज इति वेदान्ते है-
वास्यऽर्तूनामिष्टं भवत्यथो यत्किं चऽर्तुषु क्रियते सर्वथ हैवास्य तदासम्वरुद्धम-
भिजितं भवति ॥ २ ॥ मासा इवीथपि । स यो ह वै मासा इवीथपीति वे-
दान्ते हैवास्य मासानामिष्टं भवत्यथो यत्किं च मासेषु क्रियते सर्वथ हैवास्य त-
दासम्वरुद्धमभिजितं भवति ॥ ३ ॥ अर्धमासा इविष्पात्राणि । स यो ह वाऽ-
अर्धमासा इविष्पात्राणीति वेदान्ते हैवास्यार्धमासानामिष्टं भवत्यथो यत्किं चा-
र्धमासेषु क्रियते सर्वथ हैवास्य तदासम्वरुद्धमभिजितं भवति ॥ ४ ॥ अहोरात्रे
परिवेष्टी । स यो ह वाऽअहोरात्रे परिवेष्टीऽइति वेदान्ते हैवास्यअहोरात्रयोरीष्टं
भवत्यथो यत्किं आहोरात्रयोः क्रियते सर्वथ हैवास्य तदासम्वरुद्धमभिजितं भव-
ति ॥ ५ ॥ इयमेव प्रथमा सामिधेनी । अग्निर्जितीया वायुस्तृतीयान्तरिक्षं चतुर्थी
योधश्चक्षुष्मादित्यः पृथ्वी चन्द्रमाः सप्तमी मनोऽष्टमी वाङ्मयी तपो दशमी ब्रह्मकाव-
श्येता हि वाऽऽदथ सर्वथ समिन्धुतऽएताभिरिदं सर्वथ समिद्धं तस्मात्सामिधेन्यो
नामा॥६॥ स वै त्रिःप्रथमामन्वाह । स यत्प्रथममन्वाह प्राचीं तेन दिशं जयति यद्द्वितीयं
वाक्षणां तेन दिशं जयति यत्तृतीयमध्वार्यमेव तेन दिशं जयति ॥७॥ त्रिविरोचमाम-
न्वाह । स यत्प्रथममन्वाह मतीर्चीं तेन दिशं जयति यद्द्वितीयपुदीर्चीं तेन दिशं जयति
यत्तृतीयमिमामेव तेन मतिष्ठां जयत्येवमु दाभिरिमांस्तोकांन्मपत्येता दिशः ॥८॥ अतु-
मेव पूर्व आघारः । सत्यमुत्तराऽव ह वाऽक्तसत्ये रुद्धेथो यत्किंचऽर्तसत्या-
भ्यां जय्यथ सर्वथ हैव तज्जयति ॥९॥ त्विपिरेव प्रथमः मयाज्ञः । अथापिगिर्जितीयो
यशस्तृतीयो ब्रह्मवर्चमं चतुर्थोऽध्यायं पञ्चमः ॥ १० ॥ स प्रथमं मयाजमनु-
मन्त्रयेत् । त्विपिमान्भूयासमित्युपचितिमान्भूयासमिति द्वितीयं यशस्वी भूयास-
मिति तृतीयं ब्रह्मवर्चमी भूयासमिति चतुर्थमन्नादो भूयासमिति । पञ्चमं त्विपि-
मान् वाऽअपचितिमान्यशस्वी ब्रह्मवर्चस्यन्नादो भवति य एवमेतद्देद ॥ ११ ॥

प्रीयाऽथ स एवाधरे प्रीयाऽथ स उत्तरे यस्मादुत्प्रावर्त्तयाञ्छतो यस्मात्समा एव
 जम्भ्याः ॥ ५ ॥ स यं गौतमस्य पुत्रं वृत्तो ज्ञनं धावयेत् । यस्तुदर्शं पूर्णमाम्रयो-
 र्विद्यायस्मादिदमाः प्रजा लोमशा जायन्ते यस्मादासां पुनरित्थं रम्यं शृणोपपद्याणि
 पूर्वोरिणानि जायन्ते यस्माच्छीर्षेण्यग्रे पलितो भवत्यथ पुनरुत्तमे वयसि स-
 एव पलितो भवति ॥ ६ ॥ स यं गौतमस्य पुत्रं वृत्तो ज्ञनं धावयेत् । यस्तुदर्शं
 पूर्णमाम्रयोर्विद्यायस्मात्कुमारस्य पुनः सितं न सम्भवति यस्मादस्य मध्यमे वयसि
 सम्भवति यस्मादस्य पुनरुत्तमे वयसि न सम्भवति ॥ ७ ॥ यो गायत्रीञ्छं हार-
 णीम् । ज्योतिष्पत्तां यजमानञ्छं स्वर्गं लोकमभिब्रूहन्तीं विद्यामिति तस्मै ह नि-
 र्दददावनूचानः स्वदायनामि सुवर्णं वायुं सुवर्णविदे ददतीति तंञ्छं होपगुण
 निश्चक्राम तंञ्छं ह पप्रच्छुः क्रिमिर्वैष गौतमस्य पुत्रोऽभूदिति ॥ ८ ॥ स होवाच ।
 यथा ब्रह्मा ब्रह्मपुत्रो मूर्धास्य विपनेद्य एनमुपबृंहतेति ते ह तत एव विप्रैस्तुञ्छं ह
 तत एव समित्पाणिः प्रतिलक्रमञ्च त्वायानीति क्रिमध्येष्यमाण इति यानेव
 मा प्रश्नानुमाक्षीस्तानेव मे विब्रूहीति स होवाचानुपेतार्यैव त एनान्ब्रवाणीति
 ॥ ९ ॥ तस्मादु हतदुवाच । ह्यवाधारौ एञ्च प्रयाजा आग्नेय आज्यभागो-
 ऽष्टम एतेऽष्टौ पुरोस्तवाज्यभागाः सान्म्य आज्यभागो हविर्भागाणां प्रथमो हविर्हि
 सोम आग्नेयः पुरोडाशोऽग्नीषोमीय उपाञ्छुयाजोऽग्नीषोमीयः पुरोडाशो
 ऽग्निः स्वष्टकृदन्ते एञ्च मध्यतो हविर्भागाः ॥ १० ॥ माशित्रं चेदा च । यच्चा-
 ग्नीधऽआदधाति ब्रह्मभागो यजमानभागोऽन्वाहार्य एते षट् प्राजापत्यास्त्रयो
 ऽनुयाजाश्चत्वारः पत्नीसंयाजाः समिष्टयजुरष्टमेते ऽष्टाऽउत्तिष्ठादाज्यभा-
 गाः ॥ ११ ॥ अथ यदपुरोऽनुवाक्यकाः प्रयाजा भवन्ति । तस्मादिमाः प्रजा
 अदन्तका जायन्तेऽथ यन्पुत्रोऽनुवाक्यवन्ति इतीत्यपि भवन्ति तस्मादासां जा-
 यन्तेऽथ यदपुरोऽनुवाक्यका अनुयाजा भवन्ति तस्मादासां प्रभिद्यन्तेऽथ यत्पुरो-
 ऽनुवाक्यवन्तः पत्नीसंयाजा भवन्ति तस्मादासाञ्छं संतिष्ठन्तेऽथ यदपुरोऽनु-
 वाक्यकञ्छं समिष्टयजुर्भवति तस्मादासां पुनरुत्तमे वयसि सर्वेऽएव प्रभिद्यन्ते ॥ १२ ॥
 शतम् ॥ ५६०० ॥ अथ यदनुवाक्यामनूच्य । याज्यया यजति तस्मादधरऽ
 एवाधरे जायन्तेऽथोत्तरेऽथ यदगायत्रमनूच्य त्रिष्टुभा यजति तस्मादणीयाऽथ स
 एवाधरे प्रीयाऽथ स उत्तरेऽथ यत्प्राञ्चावाघारावाघारयति तस्मादुत्प्रावर्त्तयाञ्छतो
 सोऽथ यत्सृजन्दसोवैव संयाज्यं भवतस्तस्मात्समा एव जम्भ्याः ॥ १३ ॥ अथ यद्वर्द्धि-

एतद् स्प वै तद्विमानाह । स्वेतुकेतुरावणेयः कृत्स्नस्त्रिनेत्रापरीपुमहनापिवाभि-
 थंसारं दिदृक्षितारो य एवमेतत्प्रयाजानां यशो वेदितेति ॥ १२ ॥ भूतपेवपूर्व आ-
 ज्यभागः । भविष्यदुत्तरोज्य ह वै भूतं च भविष्यच्च रुन्देऽथो यत्किं च भूतं
 च भविष्यता च ज्ययथ सर्वथ हैव तज्जयति ॥ १३ ॥ ब्रह्मग्नेयः पुरोडाशः ।
 स यो ह वै ब्रह्मग्नेयः पुरोडाश इति वेदाव ह मुक्त रुन्देऽथो यत्किं च ब्रह्मणा
 ज्ययथ सर्वथ हैव तज्जयति ॥ १४ ॥ क्षत्रपुष्यथंशुयाजः । स यो ह वै क्षत्रपु-
 पांशुशुयाज इति वेदाव ह क्षत्रपुं रुन्देऽथो यत्किं च क्षत्रेण ज्ययथ सर्वथ हैव
 तज्जयति तद्यदपांशुशुयाजं कुर्वन्त्येके नैके तस्मादुष्येधोपांशुश्च क्षत्रायावत्ते
 ॥ १५ ॥ विदुत्तरः पुरोडाशः । स यो ह वै विदुत्तरः पुरोडाश इति वेदाव ह विश-
 थं रुन्देऽथो यत्किं च विशा ज्ययथ सर्वथ हैव तज्जयति तद्यदाग्नेयश्च पुरोडाश
 उपांशुशुयाजश्च पूर्वा भवतस्तस्मादुभे ब्रह्म च क्षत्रं च विशि प्रतिष्ठिते ॥ १६ ॥ राष्ट्रं
 सानाद्यथं । स यो ह वै राष्ट्रं सानाद्यमिति वेदाव ह राष्ट्रं रुन्देऽथो यत्किं
 च राष्ट्रेण ज्ययथ सर्वथ हैव तज्जयति तद्यत्संनयःत्येके नैके तस्माद्राष्ट्रं सं चैति
 वि च ॥ १७ ॥ तपः स्विष्टकृत् । स यो ह वै तपः स्विष्टकृदिति वेदाव ह तपो रुन्दे
 ऽथो यत्किं च तपसा ज्ययथ सर्वथ हैव तज्जयति ॥ १८ ॥ लोकः प्राशिन्नथं । स
 यो ह वै लोकः प्राशिन्नमिति वेदाव ह लोकं रुन्देऽथो यत्किं च लोकेन ज्ययथ
 सर्वथ हैव तज्जयति नो ह लवेन लोकाद्व्यथते लवेन ह वाग्ममृषिर्लोके लोका-
 द्यथन्तेऽथ य एवं वेद न ह बहु चन पापं कृत्वा लोकाद्व्यथते ॥ १९ ॥ अद्धेदा ।
 स यो ह वै अद्धेदेति वेदाव ह अद्धाथ रुन्देऽथो यत्किं च अद्धया ज्ययथ स-
 र्वथ हैव तज्जयति ॥ २० ॥ अशनिरेऽ प्रथमोऽनुयाजः । द्वादुनिर्द्वितीय उन्नुषी
 तृतीयः ॥ २१ ॥ स प्रथममनुयाजमनुमन्त्रयेत् । अशन्यमुं जह्नीति यं द्विष्यद्भ्रा-
 दून्यमुं जह्नीति द्वितीयमुन्कुष्यमुं जह्नीति तृतीयम् ॥ २२ ॥ स य एष सिद्धं वि-
 यते । अशनिर्ह तमनुयाजो हन्त्यथ यो विस्रवन्मिध्रऽइव द्वादुनिर्ह तमनुयाजो ह-
 न्त्यथ योऽभ्युग्रमिध्रऽइवोन्कुषी ह तमनुयाजो हन्ति ॥ २३ ॥ सैषा यज्ञपेतिः ।
 एतपा वै मेन्या देवा असुरान्पराभावयाचकुस्तथोऽप्येवंविद्यजमानः पाप्मानं
 द्विषन्तं भ्रातृव्यं पराभावयति ॥ २४ ॥ स यदनुयाजान्तो यज्ञः स्यात् । अशन्य-
 न्तः स्याद्वादुन्यन्त उन्कुष्यन्तस्तस्माद्देवयानां यज्ञ रूढान्तो वैव शम्बन्तो वा
 ॥ २५ ॥ मयान्वे देवाः । स्वर्गं लोकमायस्तान्मुरा अन्वाजिगाथंसस्ताननुयाजैः

स्तृणाति । तस्मादिषाः प्रजा लोमशा जायन्तेऽथ यत्पुनरिव प्रस्तरथे स्तृणा
ति तस्मादासा पुनरिव अमृथूण्यपैषध्वाणि दुर्गारिणानि जायन्तेऽथ यत्केवल
मेवाग्रे प्रस्तरमनुप्रहरति तस्पाच्छीर्षयेवाग्रे पलितो भवत्य । यत्सर्वमेव वर्हितु
प्रहरति तस्मात्पुनरुत्तमे वृषसि सर्वे एव पलितो भवति ॥ १४ ॥ अथ यद्वाज्य
हविषः प्रयाजा भवन्ति । तस्मात्कुमारस्य रेतः सितं न सम्भवत्युदकमिवैव
भवत्युदकमिव ह्याज्यमथ यन्मध्ये यज्ञस्य दध्ना पुरोडाशेनेति यजान्ति तस्मादस्य
मध्ये वृषसि सम्भवति इप्सीवैव भवति इप्सीव हि रेतोऽथ यद्वाज्यहविष एवा
नुयाजा भवन्ति तस्मादस्य पुनरुत्तमे वृषसि न सम्भवत्युदकमिवैव भवत्युदक
मिव ह्याज्यम् ॥ १५ ॥ वेदिरेव गायत्री । तस्य येऽष्टौ पुरस्ताद्वाज्यभागा
स दक्षिणः पक्षो येऽष्टाऽऽपरिष्ठाद्वाज्यभागाः स उत्तरः पक्षः सैषा गायत्रं
हरिणी ज्योतिष्पज्ञा यजमाने स्वर्गं लोकमभिवहति य एवेतमेव ॥ १६ ॥
ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ [४. १.] ॥

अथान्तः कुचोरादानस्य । तद्धेतदेके कुशला मन्त्रमाना दक्षिणेनैव जुहुमा
द्वन्द्वे सव्येनोपभृतं न तथा कुर्याद्यो हैनं तत्र मूयात्प्रतिमिति न्याऽअयमध्वर्युर्गज
मानस्य विपन्तं भ्रातृव्यमकस्मत्पुत्र्यामिनिमितीवरो ह तथैव स्यात् ॥ १ ॥ इत्यु
मेव कुर्यात् । उभ्राभ्यामेव पाणिभ्यां जुहं परिगृह्योपभृत्यधिनिदध्यात्तस्य नोपमी
मार्थसास्ति तत्पञ्चव्यमायुष्यं तेऽअस्येशिञ्जयप्राददीत एतमेशिञ्जयेदु
योगज्ञेमो यजमानमृच्छेत्तस्मादस्येशिञ्जयप्राददीत ॥ २ ॥ अथान्तोऽतिक्रमण
स्य । वृज्जेण ह वाऽअन्योऽध्वर्युर्गजमानस्य पशन्विभमति वृज्जेण हास्माऽअस्य उ
पसमूहत्येष ह वाऽअध्वर्युर्वृज्जेण यजमानस्य पशन्विभमति य आश्रावपिप्यन्दति
येनातिक्रामति सव्येनाधाव्याय हास्माऽअप उपसमूहति य आश्रावपिप्यन्तव्ये
नातिक्रामति दक्षिणेनाधाव्याय हास्माऽअपसमूहति ॥ ३ ॥ अथान्तो धारणस्य । न
द्वन्द्वेके कुशला मन्त्रमानाः प्रगुप वाद् युचो धारयन्ति न तथा कुर्याद्यो हैनं त
मूयात्पुत्रो न्याऽअयमध्वर्युर्वाऽअकृत गूलवाद्भविष्यन्तीतीवरो ह तथैव स्या
दथ ह्ये मध्यमः माणस्तस्मादु तदुपन्यस्येव धारयेत् ॥ ४ ॥ अथान्त आध्यावण
स्य । पृढ वाऽआधाविनानि न्यक्तिर्युर्गुत्तं कृपणं वहिः धपन्तः ॥ ५ ॥ प
तद्द ए न्यक् । योऽयमृष्टराशाय शर्तुर्निश्चानि स एविच्छेत्प्रापायान्त्स्यादि

मृत्योर्हस्तद्यदनुयाजा इज्यन्ते पाप्मानमेव तद्धिषन्तं स्मृतव्यं यजमानः प्रत्युहति ॥२६॥ प्राणा वै प्रयाजाः । अपाना अनुयाजास्तस्मात्प्रयाजाः प्राञ्चो हूयन्ते तद्धि माणरूपं प्रत्यञ्चोऽनुयाजस्तदपानरूपमन्ता इवैदर्शपूर्णमासयोरुपसदो यदनुयाजास्वस्मान्त उपसद्गुणेण प्रत्यञ्चो हूयन्ते ॥२७॥ सधस्थ्या सूक्तवाकः । स यो ह वै सधस्थ्या सूक्तवाक इति वेदाय इ सधस्थ्या रुद्धेऽथो यत्किं च सधस्थ्या जयपथं सर्वथैव तज्जयति गच्छति त्रयसः सधस्थ्याम् ॥ २८ ॥ प्रतिष्ठा शम्भोर्वाकः । स यो ह वै प्रतिष्ठा शम्भोर्वाक इति वेदाय इ पतिष्ठा रुद्धेऽथो यत्किं च पतिष्ठया जयपथं सर्वथैव तज्जयति गच्छति प्रतिष्ठाम् ॥२९॥ ते देवाः । पतान्पत्नीसंयाजान्पञ्चात्पर्योहन्त मिथुनमेवैतदुपरिष्ठाददधत प्रजास्यं तद्युत्पत्नीसंयाजा इज्यन्ते मिथुनमेवैतदुपरिष्ठादत्ते प्रजास्यं देवानां इवैव प्रजातिमनु प्रजापते मिथुनेन-मिथुनेन इ प्रजापते य एवमन्तरेद् ॥ ३० ॥ अथ सभिष्टयजुः । स यो ह वाऽअन्नं स-मिष्टयजुरिति वेदाय हान्मरुद्धेऽथो यत्किञ्चान्नेन जयपथं सर्वथैव तज्जयति ॥ ३१ ॥ सवत्सरो यजमानः । तृष्टुवो याजयन्ति वसन्त आग्नीत्रस्तस्माद्ब्रमन्ते दावाश्चरन्ति तद्ध्याग्निरूपं ग्रीष्मोऽध्वर्युस्तप्त-इव वै ग्रीष्मस्तप्तमिवाध्वर्युर्निष्कामति वर्षा उद्राता तस्माद्यदा वृन्वक्ष्यति तस्मान्न-इवोपधिः कियते शरद्वर्षा तस्माद्यदा मस्यं पश्यते प्रसपत्यः प्रजा इत्याहुर्होमो होता तस्माज्जमन्वपद-कृताः पशवः सीदन्त्येता इ वाऽएनं देवता याजयन्त स यथेनमपावीरा याजये-युरेता एव देवता मनसा ध्यायेदता इवैन देवता याजयन्ति ॥ ३२ ॥ अथ हवैव तुला । यद्वक्षिणो वेद्यन्तः स यत्पाथु करोति तदन्तर्वेद्यथ यदसाथु तद्वहिर्वेदि तस्माद्वक्षिणं वेद्यन्तः इति स्तुभ्येवासीत तुलायां इ वाऽअभूमिर्लोकेऽश्नादधति य-तदुपश्रूयति तदुन्वप्यति यदि साधु वामाथु नेत्यथ य एवं वेदास्मिन्नेव लोके तुलामारोहत्यभूमिर्लोके तुलाभानं पुच्यते सायुक्त्या हवास्यं यच्छति न पापक-रणा ॥ ३३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [२. ७.] ॥ द्वितीयोऽध्यायः ॥ [६८.] ॥

ब्राह्मणं वाऽएतस्याग्निहोत्रस्याग्निहोत्री । मन एव वत्सस्तादिदं मनश्च यावच्च स-मानमेव सन्तानेव तस्मात्समान्या रुज्ज्वा वत्सं च मातरचादधति तत्र एव धन्वा सत्यमाज्यम् ॥१॥ तद्धेतुज्जनको वेदेदः । याज्ञवल्क्यं पश्यच्छ वेत्त्याग्निहोत्रं याज्ञव-ल्क्याऽऽनि वेदं सप्ताहिति किमिति एव एवेति ॥ २ ॥ यत्प्रो न स्यात् । कुन

तत्त्वोद्योतादाय शनैर्निदध्यात्तेन स प्राणीयान्भवति ॥ ६ ॥ अथ हेतुतिर्युक्तः । यो-
 ऽयं यावत्तदादत्ते तावता निदध्यात्तेन ॥ यामिच्छेन्न श्रेयान्तस्यान्न प्राणीयानिति तस्य
 यावत्तदादत्ते तावता निदध्यात्तेन स नव श्रेयान्न प्राणीयान्भवति ॥ ७ ॥ अथ
 हेतुद्वयम् । योऽयं शनैराद्यायोर्निदध्यात्तेन स यामिच्छेन्न श्रेयान्तस्यादिति तस्य
 शनैराद्यायोर्निदध्यात्तेन स श्रेयान्भवति ॥ ८ ॥ अथ हेतुत्तरपणम् । योऽयम-
 ण्ण दीर्घमस्वरुमाश्रावयति यो हनेन तत्र द्रव्यात्तरपणं न्याऽअयमध्वर्युर्यजमानमकहि-
 पतो घ्रातृव्यस्यापावसाग्निमितीश्वरं ह तथैव स्यात् ॥ ९ ॥ अथ हेतुद्वि-
 त्ति । योऽयमपव्यादायांघ्राऽउच्चैस्वरुमाश्रावयति श्रीर्वै सूर्यो वायत एव तच्छ्रु-
 धत्तेऽशनायुको भवति ॥ १० ॥ अथ हेतुदन्तः । योऽयं संधायोघ्राऽउच्चै-
 स्वरुमाश्रावयति श्रीर्वै सूर्योऽन्तरत एव तच्छ्रुधत्तेऽन्नात्रो भवति ॥ ११ ॥
 स वै मन्द्रपित्रोरसि । परास्तभ्योभयतोवर्हितमुच्चरन्ततो निदध्यात्तस्य नोपमी-
 माऽसांस्ति तत्त्वशब्दमायुष्यम् ॥ १२ ॥ अथातो होमस्य । तद्वैतद्वै कुशला
 मन्यमानाः प्राचींस्तुचमुपावदृत्य हुत्वा पर्यादृत्योपभृत्यधिनिदधति न तथा कु-
 र्याद्यो हनेन तत्र द्रव्यादनुयुवं न्याऽअयमध्वर्युर्यजमानमकहिपतो घ्रातृव्यस्यान्व-
 साग्निमितीश्वरो ह तथैव स्यात् ॥ १३ ॥ पार्श्वत उ द्वैके । तुचमुपाव-
 दृत्य हुत्वा पर्यादृत्योपभृत्यधिनिदधति न तथा कुर्याद्यो हनेन तत्र द्रव्याद-
 तीर्थेन न्याऽअयमध्वर्युराहुतीः प्रारौत्सीत्सं वा शरिष्यते पुणिरा भविष्यतीती-
 श्वरो ह तथैव स्यात् ॥ १४ ॥ इत्यमेव कुर्यात् । प्राचीमेव तुचमुपावदृत्य हुत्वा
 तेनैवाधिदृत्योपभृत्यधिनिदध्यात्तस्य नोपमीमाऽसांस्ति तत्त्वशब्दमायुष्यम् ॥ १५ ॥
 प्रदग्धाहुतिर्ह वाऽअन्योऽध्वर्युः । आहुतिर्हिन्यः संतर्पयत्येष ह वै प्रदग्धाहुतिर-
 ध्वर्युर्योऽयमाज्यं हुत्वावदानानि जुहोत्येतं ह वै तद्वैदग्ध्यानां वाग्भ्युवाद प्र-
 दग्धाहुतिर्न्याऽअयमध्वर्युरित्यथ हैना एष संतर्पयति योऽयमाज्यं हुत्वावदानानि
 जुहोत्यथ पुनरन्तत आज्येनाभिजुहोत्येष हैनाः संतर्पयति तासां संतृप्तानां देवा
 हिरण्मयांश्चमसान्पूरयन्ते ॥ १६ ॥ तदु होवाच याज्ञवल्क्यः । यद्वाऽ-
 उपस्तीर्यावद्यायाभिघातयति तदेवैनाः संतर्पयति तासां संतृप्तानां देवा हिरण्म-
 यांश्चमसान्पूरयन्तेऽयस्पूर्णगृहपतीनां वै शौल्बायनोऽध्वर्युरास ॥ १७ ॥ स हो-
 वाच । इदमहेतुं सत्त्वं कृशपश्चल्पाज्यमथायं गृहपतिरस्मीति मन्यतऽइति ॥ १८ ॥
 स होवाच । अध्वर्यवा वै नोऽकुक्ष एते वै ते सुचौ ये त्वं संवत्सरं नाशक

जुहुया इति ग्रीहियवाभ्यामिति यद्वीहियवौ न स्यातां केन जुहुया इति या अन्या
 ओपधय इति यदन्या ओपधयो न स्युः केन जुहुया इति या आरण्या ओपधय
 इति यदारण्या ओपधयो न स्युः केन जुहुया इति वानस्पत्येनेति यद्दानस्पत्यं न
 स्यात्केन जुहुया इत्याहिरिति यदापो न स्युः केन जुहुया इति॥३॥ होवाच । न
 वाऽऽह तर्हि किं चनासीद्वैतदह्यतैवसत्पृथग्वाभ्यामिति वेत्याग्निहोत्रं याज्ञवल्क्य
 धेनुशतं ददामीति होवाच॥४॥ तदुपेते श्लोकाः॥ किं च स्वित्तेद्वान्मवसत्यग्निहोत्री
 गृहेभ्यः कथं च स्वित्दस्य काव्यं कथं संततोऽअग्निभिरिति कथं च स्वित्दस्या-
 नपमोपितं भवतीत्येवैतदाह॥५॥ यो जविष्ठो भुवनेषु । स विद्वान्मवसन्निदे तथा
 तदस्यकाव्यंतथा संततोऽअग्निभिरिति मन्येवैतदाह मनसैवाग्निनपमोपितं भवती-
 त ॥ ६ ॥ यत्स दूरं परेत्य अथ तत्र भ ममाद्यान कस्मिन्तसास्य हुताहुतिर्गृहे
 यामस्य जुह्वतीति यत्स दूरं परेत्याथ तत्र ममाद्यति कस्मिन्नस्य साहुतिर्हुता
 भवतीत्येवैतदाह॥७॥ यो जागार भुवनेषु। विश्वा जातानि योऽविभः तस्मिन्तसास्य
 हुताहुतिर्गृहे यामस्य जुह्वतीति माणमेवैतदाह तस्मादाहुः प्राण पृवाग्निहोत्रमिति
 ॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४॥ [१. १.] ॥ ॥

यो ह वाऽअग्निहोत्रे ॥ पृथिमथुनानि वेद मिथुनेन—मिथुनेन ह प्रजायते म-
 र्याभिः प्रजातिभिर्जमानश्च पृथ्वा च तदेकं मिथुनं तस्मादस्य पृथ्वीवदग्निहोत्रं
 स्यादेतन्मिथुनमुपाग्नवानीति वत्सश्चाग्निहोत्री च तदेकं मिथुनं तस्मादस्य पुं-
 तसाग्निहोत्री स्यादेतन्मिथुनमुपाग्नवानीति स्याली चाङ्गाराश्चतदेकं मिथुनं
 अथ च तदेकं मिथुनमाहवनीयश्च समिध तदेकं मिथुनमाहुतिश्च स्वाहाकारश्च
 तदेकं मिथुनमेतानि ह वाऽअग्निहोत्रे पृथिमथुनानि तानि य एवं वेद मिथुनेन-
 मिथुनेन ह प्रजायते मर्याभिः प्रजातिभिः ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [१.२.] ॥

ब्रह्म वे मृत्यवे प्रजाः प्रायच्छत् । तस्मै ब्रह्मचारिण्येव न प्रायच्छत्तोऽ
 मयीदस्तु मममुपेतस्मिन्भाग इति यामेव रात्रिं समिधं नाहराताऽइति तस्मा-
 द्यां रात्रिं ब्रह्मचारी समिधं नाहरत्यायुष एव तामवद्याय वसति तस्माद्ब्रह्मचारी
 समिधमाशरेन्नेत्यायुषोऽवद्याय वसतीति ॥ १ ॥ दीर्घसत्रं वाऽप्य उरपति । यो
 ब्रह्मचर्यं करोति स यामप्यन्तमपिमादधाति सा प्रायणीया यां क्त्वास्यन्तोदप-

॥ दातुं यद्वं त्वाहमेतुयोरनुशिष्यां प्र मज्जथा पशुभिर्जायेथा अभि स्वर्मे लोकं
 श्रिति ॥ १६ ॥ स होवाच । उप स्वयानीति स होवाचात्र वाव खन्वर्हसि
 ॥ संवत्सरेऽध्वर्युर्भूरनुपेतायैव तऽएतद्वचाणीति तस्माऽउ हैतदेव सुचोरादा
 वाच यदेतद्वचाख्याम तस्मादेवंविदमेवाध्वर्युं कुर्यात् नानेवंविदम् ॥ २० ॥ ब्राह्मण
 ॥ ८ ॥ [४. २.] द्वितीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिका संख्या ॥ १०४ ॥

प्रजापतिर्वै प्रजाः सृजमानोऽप्यत । तस्माच्छ्रान्नाग्नेपानाच्छ्रीरुदक्रामत्स
 दीप्यमानां खाजमानां लेलायन्त्यतिष्ठतां दीप्यमानां खाजमानां लेलायन्तीं दे
 प्रभ्यध्यायन् ॥ १ ॥ ते प्रजापतिमब्रुवन् । हुनामेवामेदमस्या ददामहाऽइति ।
 होवाच स्त्री याऽएषा यच्छ्रीर्न वै स्त्रियं क्वन्त्युत त्वाऽअस्या जीवन्त्याऽएव
 दत्तऽइति ॥ २ ॥ तस्या अग्निरन्नाद्यमादत्त । सोमो राज्यं वरुणः साम्राज्यं
 मित्रः क्षत्रमिन्द्रो बलं बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्चसश्च सविता राष्ट्रं पूषा भगश्च सरस्वती
 पुष्टिं त्वष्टा रूपाणि ॥ ३ ॥ सा प्रजापतिमब्रवीत् । आ वै मऽइदमदिपतेति
 होवाच यज्ञेनानुपुनर्याचस्वेति ॥ ४ ॥ सैतां दशद्विपमिष्टिमपश्यत् । आग्नेयं
 प्राकपालं पुरोडाशं सौम्यं चरुं वारुणं दशकपालं पुरोडाशं मैत्रं चरुमैन्द्रं
 कादशपालं पुरोडाशं बार्हस्पत्यं चरुं सावित्रं कादशकपालं वाष्ठाकपालं वा पुरोडा
 पोष्णं चरुं सारस्वतं चरुं त्वाष्ट्रं दशकपालं पुरोडाशम् ॥ ५ ॥ तानेतुया
 वाक्ययान्वदत् । अग्निः सोमो वरुणो मित्र इन्द्रो बृहस्पतिः सविता यः सहस्र
 पूषा नो गोभिरवसा सरस्वती त्वष्टा रूपाणि समनक्तु र्यर्शरिति ते मत्युपातिष्ठन्ता ॥ ६ ॥
 तानेतुया याज्यया । परस्तात्प्रतिलोमं प्रत्येच्छ्रष्टा रूपाणि ददती सरस्वती पूष
 भगश्च सविता मे ददातु बृहस्पतिर्ददामिन्द्रो बलं मे मित्रः क्षत्रं वरुणः सोमोऽग्न
 रितिरिति ते पुनर्दानायाधियन्त ॥ ७ ॥ सैतानुपहोमानपरयत् । अग्निरन्नाद्यमा
 दत्तपतिरन्नाद्यमस्मिन्यग्रे मयि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादायाग्निरुदक्रामत्पुनरस्या
 अन्नाद्यमददात् ॥ ८ ॥ सोमो राजा संप्रपतिः । राज्यमास्मिन्यग्रे मयि दधा
 स्वाहेत्याहुतिमेवादाय सोम उदक्रामत्पुनरस्यै राज्यमददात् ॥ ९ ॥ वरुणः सप्
 समुदपतिः । साम्राज्यमस्मिन्यग्रे मयि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादाय वरुण उ
 क्रामत्पुनरस्यै साम्राज्यमददात् ॥ १० ॥ मित्रः सत्रं सप्रपतिः । क्षत्रमास्मिन्य
 मयि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादाय मित्र उदक्रामत्पुनरस्यै क्षत्रमददात् ॥ ११ ॥

पुन्यं तद्यत्पुन्यं परिमृज्य कूर्चे न्यमानिपमोपधिवनस्पतीस्तेनामैषं यद्वितीयं परि-
 ष्य दक्षिणतो ह्रस्वमुपासीपदं पितृस्तेनामैषं यत्पूर्वं प्राशिशं मां तेनामैषं यद्वितीयं
 मां तेनाथ यदुत्सृज्यापां पशूस्तेनामैषं यत्सुच्यप आनीय निरौचिपथं सर्पदेव-
 नास्तेनामैषं यद्वितीयं गन्धर्वाप्सरसस्तेनाथ यत्तृतीयमेतं विश्वमुदीक्षिपथं स्वर्ग-
 । लोकस्य तेन वारुं व्यवारिषं यज्जघनेनाहवनीयमपो न्यनैपमस्मै लोकाय तेन
 विमदां यत्सप्ततिष्ठपं यत्सृपिन्त्या ऊनं तत्तेनापपुरमितेतन्मौ भगवन्तसहेति होवा-
 ॥ ७ ॥ शौचेयो ज्ञतः । प्रक्षयामि त्वेव भगवन्तमिति पृच्छैव माचीनयोग्येति
 होवाच यस्मिन्कालऽनुगच्छेत्स्य तद्वयं यदत्र जुह्वतो भवतीति वेदेति होवाच पुरा
 चिरादस्य उपेष्टुः पुत्रो भियेत यस्यैतद्विदितं स्याद्विद्याभिस्त्वेवाहमतारिपमिति
 किं विदितं का प्रायश्चित्तिरिति प्राण उदानमप्यगादिति गार्हपत्यऽआहुतिं जुहु-
 याथ सैव प्रायश्चित्तिर्न तदागः कुर्वीयेत्येतन्मौ भगवन्तसहेति होवाच ॥ ८ ॥
 शौचेयो ज्ञतः । प्रक्षयामि त्वेव भगवन्तमिति पृच्छैव माचीनयोग्येति स होवाच
 य तऽएतस्मिन्नेव काले गार्हपत्योऽनुगच्छेत्स्य तद्वयं यदत्र जुह्वतो भवतीति ये-
 ति होवाच पुरा चिरादस्य गृहपतिर्भियेत यस्यैतद्विदितं स्याद्विद्याभिस्त्वेवा-
 मतारिपमिति किं विदितं का प्रायश्चित्तिरित्युदानः प्राणमप्यगादित्याहवनीय-
 आहुतिं जुहुयाथ सैव प्रायश्चित्तिर्न तदागः कुर्वीयेत्येतन्मौ भगवन्तसहेति होवाच
 । ९ ॥ शौचेयो ज्ञतः । प्रक्षयामि त्वेव भगवन्तमिति पृच्छैव माचीनयोग्येति स
 होवाच यत्र तऽएतस्मिन्नेव कालेऽम्बाहार्यश्चनोऽनुगच्छेत्स्य तद्वयं यदत्र जुह्वतो
 भवतीति वेदेति होवाच पुरा चिरादस्य सर्वे पशवो भियेत्स्यैतद्विदितं
 स्याद्विद्याभिस्त्वेवाहमतारिपमिति किं विदितं का प्रायश्चित्तिरिति व्यान उदानम-
 प्यगादिति गार्हपत्यऽआहुतिं जुहुयाथ सैव प्रायश्चित्तिर्न तदागः कुर्वीयेत्येतन्मौ भ-
 गवन्तसहेति होवाच ॥ १० ॥ शौचेयो ज्ञतः । प्रक्षयामि त्वेव भगवन्तमिति पृच्छैव
 माचीनयोग्येति स होवाच यत्र तऽएतस्मिन्नेव काले सर्वेऽग्नयोऽनुगच्छेत्स्यैत-
 तद्वयं यदत्र जुह्वतो भवतीति वेदेति होवाच पुरा चिरादभ्यादायादं कुलं स्या-
 दस्यैतद्विदितं स्याद्विद्याभिस्त्वेवाहमतारिपमिति किं विदितं का प्राय-
 श्चित्तिरिति पुरा चिरादग्निं मथित्वा यां दिशं व्रजो वायाचां दिशमाहवनीय-
 मुदृत्य वायव्यामाहुतिं जुहुयाथ स विद्याथ समृद्धं मेऽग्निर्होवथ सर्वदेवसं

द्रो वल वलपतिः । वलमस्मिन्त्यज्ञे मायि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादायेन्द्र उद-
 मत्पुनरस्यै वलमददात् ॥ १२ ॥ बृहस्पतिर्ब्रह्म ब्रह्मपतिः । ब्रह्मवर्चम-
 यिदधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादाय बृहस्पतिरुदक्रामत्पुनरस्यै ब्रह्मवर्च-
 १३ ॥ सविता राष्ट्र्ये राष्ट्रपतिः । राष्ट्रमस्मिन्त्यज्ञे मायि दधातु स्वाहे-
 त्वाय सवितोदक्रामत्पुनरस्यै राष्ट्रमददात् ॥ १४ ॥ पूषा भ्रमं भ्रगपति-
 स्मिन्त्यज्ञे मायि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादाय पूषोदक्रामत्पुनरस्यै भ्र-
 १५ ॥ सरस्वती पुष्टिं पुष्टिपतिः । पुष्टिमस्मिन्त्यज्ञे मायि दधातु स्वाहेत्याहुति-
 म् सरस्वत्युदक्रामत्पुनरस्यै पुष्टिमददात् ॥ १६ ॥ त्वष्टा रूपाणां रूपकृष्टपति-
 म् शूनस्मिन्त्यज्ञे मायि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादाय त्वष्टोदक्रामत्पुनरस्यै रूपे-
 नददात् ॥ १७ ॥ ता वाष्पताः । दश देवता दश हवींथापि दशाहुतयो-
 क्षिणा दशदशिनी विराट् धीर्विराट् श्रियाञ्छं हताद्विराज्यघ्राये प्रतितिष्ठ-
 त्स्यै पञ्चदश सामिष्ट्यन्यो भवन्ति । उपांशु देवता यज्ञात् पञ्च म-
 यन्ति त्रयोऽनुयाजा पृथग् सामिष्ट्यनुः पुष्टिमन्तावाज्यभागावग्निना रयि-
 पमंश्च दिवे-दिवे यज्ञसं यीस्वत्तमम् ॥ गयस्फानो अमीवहा वसुवित्युष्टि-
 मित्रः सोम नो भवेति ॥ सहस्रवत्यो संयज्य नूनो रास्व सहस्रवत्क्रव-
 शुम्भदग्ने सूर्यार्ये अपिष्ठमनुपशितम् । उत नो ब्रह्मन्नाविप उरथेषु देवदूत-
 शोचा मरुदृष्टोऽग्ने सहस्रयातम इति ॥ १८ ॥ तांथैतां मातमो
 विना चकार मा इ जनकं वेदेहं मत्पुत्ससाद तांथे हाङ्गिज्जिह्वाग्रेण्युनि-
 ह पाञ्चवन्त्ये विवेद म होवान सत्सं भो याञ्चवन्त्ये दद्यां यस्मिन्वयं
 अविन्तामन्तुविदामेति विन्तते मित्रं राष्ट्रमभ्य भवत्येष पुनर्मृत्युं जयति सर्वमायु-
 नि य पञ्च विद्वानेतपेष्टया युजते यो ये नुदेवं वेद ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥
 [४. १] ॥ ॥

अथानो रयिः सूर्यदिः । अदह वै ब्रह्मणो हारोऽग्निर्वायुरापदवन्तमा वि-
 द्महात्मयः ॥ १ ॥ म य उरदग्ने रयिषा युजते । अग्निना इ म ब्रह्मणो मा-
 रयं वरुणोऽग्ने मोर्यन्तमा ब्रह्मणो हारिण अनिरुध ब्रह्मणः मायुगव्यं सतोऽग्नी-
 यजते ॥ २ ॥ म य सो रियन्तेन रयिषा युजते । वायुना इ म ब्रह्मणो हारि-
 यजते ॥ ३ ॥ म य वायुना ब्रह्मणो हारिण अनिरुध ब्रह्मणः मायुगव्यं सतोऽग्नी-

ग्रीणि हवींश्च्यनिरुक्तानि भवन्ति द्वे—द्वे द्वयोः ॥ ७ ॥ तेषां वै चतुर्ष्व-
ग्निं मन्यन्ति । तस्माच्चतुर्भिर्ऋतुयुते द्वयोः प्रणयन्ति तस्माद्द्वाभ्यामेत्येवम् ।
प्रजापतिश्चातुर्मास्यैरात्मानं विदधे तथोऽप्येवंविद्यजमानश्चातुर्मास्यैरात्मानं
विदधे ॥ ८ ॥ तदाहुः सर्वगायत्रं वैश्वदेव्यं हविः स्यात्सर्वश्रेष्ठं वरुणप्रघामः
सर्वजागतं महाहविः सर्वानुष्टुभं शुनासीरीयं चतुष्टोमस्याप्याऽऽति तद् तथा
न कुर्याद्यत्वाऽएतान्यभिसम्पद्यन्ते तेनैवास्य स काम उपाप्तो भवति ॥ ९ ॥
तानि वाऽएतानि । चातुर्मास्यानि द्वापणानि त्रीणि शतानि बृहत्यः सम्पद्यन्ते
तदेभिः संवत्सरं च महाव्रतं चाप्नोत्यथो द्विप्रतिष्ठो वाऽअयं यजमानो यजमा-
नमेवैतस्वर्गे लोकऽध्यायातयति प्रातिष्ठापयति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ [५.२.]

शौचेयो ह प्राचीनयोग्यः । उद्दालकमाकण्डिप्राजगाम ब्रह्मोद्यमानिहोत्रं
विविदिषामीति ॥ १ ॥ स होवाच । गौतम का तेऽग्निहोत्री को वत्सः किमुप-
सृष्टा किं संयोजनं किं दुह्यमानं किं दुग्धं किमाद्रियमाणं किमधिष्ठितं
किमवज्योत्यमानं किमाजिः प्रत्यानीतं किमुद्गास्यमानं किमुद्गासितं किमुन्नी-
यमानं किमुन्नीतं किमुद्यतं किं ह्रियमाणं किं निगृहीतम् ॥ २ ॥ का सप्रि-
मादधासि का पूर्वाहुतिः किमुपासीपदः किमुपैक्षिष्ठाः क्रोत्तराहुतिः ॥ ३ ॥
किं हुत्वा प्रकम्पयसि । किं सुचं परिमृज्य कूर्चं न्यमार्जीः किं द्वितीयं
परिमृज्य दाक्षिणतो हस्तमुपासीपदः किं पूर्वं प्राशीः किं द्वितीयं किमुत्सृज्यापा-
किं सुच्यप आनीय निरीक्षीः किं द्वितीयं किं तृतीयमेतां दिशमुदौसीः किं
जघनेनादवनीयमणे न्यनेपाः किं समतिष्ठिषो यदि वाऽएतद्विद्वानग्निहोत्रमुहो-
पीत्य ते हुतं यष्टु वाऽअविद्वानहुतमेव तदिति ॥ ४ ॥ स होवाच । इदं
मे मानव्यग्निहोत्री वायव्यो वत्सः सज्जरूपसृष्टा विराद् संयोजनमाश्विनं दुह्यमानं
वैश्वदेवं दुग्धं वायव्यमाद्रियमाणमाग्नेयमधिष्ठितमैन्द्राग्नमवज्योत्यमानं वारुणम-
जिः प्रत्यानीतं वायव्यमुद्गास्यमानं घावापृथिव्यमुद्गासितमाश्विनमुन्नीयमानं
वैश्वदेवमुन्नीतं महादेवाद्योद्यतं वायव्यं ह्रियमाणं वैष्णवं निगृहीतम् ।
॥ ५ ॥ अथ यां सप्रिमाकृषामि । आहुतीनां सा प्रतिष्ठा या शंख-
शंखान्दिवांस्तुपास्यं यदुग्रासीपदं पार्दस्पत्यं तद्यदर्पक्षिपीयं घामं च लोकी तेन
मविषां योजयामि तया स्वर्गे लोकेऽधाम् ॥ ६ ॥ अथ यद्यत्वा प्रकम्पयामि

जयति ॥ ३ ॥ अथ योऽशृतेन हविषा यजते । अद्भिर्ह स ब्रह्मणो द्वारेण प्रति-
पद्यते सोऽद्भिर्ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिप० ॥ ४ ॥ अथ य उपरक्तेन हविषा यजते ।
चन्द्रमसा ह स ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिपद्यते स चन्द्रमसा ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिप०
॥ ५ ॥ अथ यो लोहितेन हविषा यजते । विद्युता ह स ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिपद्यते
स विद्युता ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिप० ॥ ६ ॥ अथ यः सुशृतेन हविषा यजते ।
आदित्येन ह स ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिपद्यते स आदित्येन ब्रह्मणो द्वारेण प्रति-
पद्य ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतां जयति सैषा हविषः समृद्धिः स यो है-
वमेतां हविषः समृद्धिं वेद सर्वसमृद्धेन हैवास्य हविषेष्टं भवति ॥ ७ ॥ अथातो
यज्ञस्य समृद्धिः । यज्ञे यज्ञस्य न्यूनं प्रजननमस्य तद्वथ यदतिरिक्तं पशव्यमस्य
तद्वथ यत्संकुमुकं श्रियाऽमस्य तद्वथ यत्सम्पन्नं स्वर्ग्यमस्य तत् ॥ ८ ॥
स यदि मन्येत । न्यूनं मे यज्ञेऽभूदिति प्रजननं मऽएतत्प्रजनिष्यऽइत्येव तदुपा-
सीत ॥ ९ ॥ अथ यदि मन्येत । अतिरिक्तं मे यज्ञेऽभूदिति पशव्यं मऽएतत्पशु-
मान्भविष्यामीत्येव तदुपासीत ॥ १० ॥ अथ यदि मन्येत । संकुमुकं मे यज्ञेऽ-
भूदिति श्रियं मऽएतद्वा मा भीस्तेजसा यशसा ब्रह्मवर्चसेन परिहृता गमिष्यती-
त्येव तदुपासीत ॥ ११ ॥ अथ यदि मन्येत । सम्पन्नं मे यज्ञेऽभूदिति स्वर्ग्यं
मऽएतत्स्वर्गलोको भविष्यामीत्येव तदुपासीत सैषा यज्ञस्य समृद्धिः स यो है-
वमेतां यज्ञस्य समृद्धिं वेद सर्वसमृद्धेन हैवास्य यज्ञेनेष्टं भवति ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम्
॥ २ ॥ [४. ४.] ॥ चतुर्थोऽध्यायः [७.] ॥ ॥

उर्वशी हाप्सराः । पुरुवसमैर्दं चकमे तं ह विन्मः गोवाच त्रिः स्मयद्गो
वैतमेन दण्डेन हतादकाप्रां स्म मा निपद्यामि यो स्म तवा नम्रं दर्शयेष्वैन
स्त्रिणा मुपचार इति ॥ १ ॥ सा हास्मिन्योगुवास । अपि हास्माद्रधिण्यास तावज्ज्यो-
ग्धास्मिन्नुवास ततो ह गन्धर्वाः समृद्धिरे ज्योग्वाऽइयमूर्वशी मनुष्येष्ववात्सीदुपजा-
नीत यथैवं पुनरागच्छेदिति तस्यै हाविर्दूर्युरणा शयनऽनुपवद्धास ततो ह गन्धर्वा
अन्यतरमुरणं प्रमेयुः ॥ २ ॥ सा होवाच । भवीर इव यत मेऽननुगव
पुत्रं हरन्तीति द्वितीयं प्रमेयुः साह तथैवोवाच ॥ ३ ॥ अथ हापुमीक्षां चक्रे ।
कथं नु तदवीरं कथमजनं स्याद्यवाहं स्यामिति स नम्र पृथानूत्प्रात चिरं
तन्मेने यथासः पर्ययास्यत ततो ह गन्धर्वा विद्युतं जनयां चक्रुस्तं यथा दिवेवं न-

वायव्यं तद्यत्सूचं परिपृश्य कूर्चं न्यमार्जिषमोषभिवनस्पतीस्तेनामैषं यद्वितीयं
 पृश्य दक्षिणतो हस्तमुषासीपदं पिनूस्तेनामैषं यत्पूर्वं प्राशिशं मां तेनामैषं यद्वि
 मनां तेनाथ यद्वत्सृष्ट्याणां पशून्स्तेनामैषं यत्सूच्यण आनीय निरुचिपथं सप
 जनास्तेनामैषं यद्वितीयं गन्धर्वाप्सरसस्तेनाथ यत्तृतीयमेतं विश्वदौक्षिपथं स
 स्य लोकस्य तेन द्यारुं व्यवारिषं यज्जगन्नेनाहवनीयमपो न्यनैवमस्मै लोकाय
 वृष्टिमदां यत्सप्ततिष्ठिषं यत्पृथिव्या ऊनं तत्तन्नापूपुरमित्येतन्मौ भगवन्तसहेति हो
 च ॥ ७ ॥ शौचेयो जप्तः । प्रक्ष्यामि त्वेव भगवन्तमिति पृच्छैव प्राचीनयोग्येति स हो
 वाच यस्मिन्कालऽजुह्वतास्तेऽग्नयः स्युरुणावहृतानि पात्राणि होष्यन्
 अथ तऽथाहवनीयोऽनुगच्छेद्वेत्थ तद्रथं यद्वत्र जुह्वतो भवतीति वेदेति होवाच
 चिरादस्य ज्येष्ठः पुत्रो भ्रियेत यस्यैतद्विदितं स्याद्विद्याभिस्त्वेवाहमतारिषमिति
 किं विदितं का प्रायश्चित्तिरिति प्राण उदानमप्यगादिति गार्हपत्यऽह्नाहुतिं
 याधै सैव प्रायश्चित्तिर्न तद्भागः कुर्वीयेत्येतन्मौ भगवन्तसहेति होवाच ॥
 शौचेयो जप्तः । प्रक्ष्यामि त्वेव भगवन्तमिति पृच्छैव प्राचीनयोग्येति स हो
 वाच यत्र तऽएतस्मिन्नेव काले गार्हपत्योऽनुगच्छेद्वेत्थ तद्रथं यद्वत्र जुह्वतो भवतीति
 वेदेति होवाच पुरा चिरादस्य यद्वपतिभ्रियेत यस्यैतद्विदितं स्याद्विद्याभिस्त्वे
 हमतारिषमिति किं विदितं का प्रायश्चित्तिरित्युदानः प्राणमप्यगादित्याहव
 ऽह्नाहुतिं जुहुयाधै सैव प्रायश्चित्तिर्न तद्भागः कुर्वीयेत्येतन्मौ भगवन्तसहेति हो
 ॥ ८ ॥ शौचेयो जप्तः । प्रक्ष्यामि त्वेव भगवन्तमिति पृच्छैव प्राचीनयोग्येति
 होवाच यत्र तऽएतस्मिन्नेव कालेऽन्वाहार्यपुत्रोऽनुगच्छेद्वेत्थ तद्रथं यद्वत्र
 भवतीति वेदेति होवाच पुरा चिरादस्य सर्वे पशवो भ्रियेन्त्यस्यैतद्विदि
 स्याद्विद्याभिस्त्वेवाहमतारिषमिति किं विदितं का प्रायश्चित्तिरिति व्यान उदा
 नमप्यगादिति गार्हपत्यऽह्नाहुतिं जुहुयाधै सैव प्रायश्चित्तिर्न तद्भागः कुर्वीयेत्येतन्मौ
 भगवन्तसहेति होवाच ॥ ९ ॥ शौचेयो जप्तः । प्रक्ष्यामि त्वेव भगवन्तमिति पृ
 प्राचीनयोग्येति स होवाच यत्र तऽएतस्मिन्नेव काले सर्वेऽग्नयोऽनुगच्छेयु
 तद्रथं यद्वत्र जुह्वतो भवतीति वेदेति होवाच पुरा चिरादस्यादायादं कुलं
 यस्यैतद्विदितं स्याद्विद्याभिस्त्वेवाहमतारिषमिति किं विदितं का
 चिरादग्निं मयित्वा यां दिशं वातो वापाचां विश्वमाहव
 मुदृत्य वायव्यामाहुतिं जुहुयाधै स विद्याधै समृद्धं मेऽग्निदोत्रधै सर्वं

इन्द्रो बलं बलपतिः । बलमस्मिन्यज्ञे मयि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादायेन्द्र उद-
 क्रामत्पुनरस्यै बलमददात् ॥ १२ ॥ बृहस्पतिर्ग्रहं ब्रह्मपतिः । ब्रह्मवर्चममस्मिन्यज्ञे
 मयि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादाय बृहस्पतिरुदक्रामत्पुनरस्यै ब्रह्मवर्चममददात्
 ॥ १३ ॥ सविता राष्ट्रं राष्ट्रपतिः । राष्ट्रमस्मिन्यज्ञं मयि दधातु स्वाहेत्याहुतिमे-
 वादाय सवितोदक्रामत्पुनरस्यै राष्ट्रमददात् ॥ १४ ॥ पूषा भ्रगं भ्रगपतिः । भ्रग-
 मस्मिन्यज्ञे मयि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादाय पूषोदक्रामत्पुनरस्यै भ्रगमददात्
 ॥ १५ ॥ सरस्वती पुष्टिं पुष्टिपतिः । पुष्टिमस्मिन्यज्ञे मयि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादाय
 सरस्वत्युदक्रामत्पुनरस्यै पुष्टिमददात् ॥ १६ ॥ त्वष्टा रूप्यणां रूपकृद्भूषपतिः । रूप्येण
 पशूनस्मिन्यज्ञे मयि दधातु स्वाहेत्याहुतिमेवादाय त्वष्टोदक्रामत्पुनरस्यै रूप्येण पशू-
 नददात् ॥ १७ ॥ ता वाऽणताः । दश देवता दश इवींश्यापि दशाहुतयो दश इ-
 क्षिणा दशदशिनी विराट् श्रीर्विराट् श्रियाश्च हैताद्विराज्यञ्चाये प्रातिष्ठति ॥ १८ ॥
 तस्यै पञ्चदश सामिधेन्यो भवन्ति । उपांशु देवता यजात पञ्च प्रयाजा भ-
 वन्ति त्रयोऽनुयाजा पृथग् समिष्टयजुः पुष्टिमन्तावाज्यभागावग्निना रयिमश्ववत्शे-
 पमंत्र दिवे-दिवे यशसं वीरवत्तमम् ॥ गयस्फानो अमीवद्वा वसुवित्पुष्टिर्वर्धनः सु-
 मित्रः साम नो भवेति ॥ सहस्रवत्यौ संयाज्यं नूनो रास्व सहस्रवत्कोकवत्पुष्टिर्द्वसु-
 द्युमदग्ने सुवीर्यं त्रिषिष्टप्रनुपहितम् । उत नो ब्रह्मन्नाविष उक्थेषु देवदूतमः शं नः
 शोचा मरुद्वृधोऽग्ने सहस्रमातम इति ॥ १९ ॥ तांश्चैतां ग्रातमो राहूगणः ।
 विडां चकार सा इ जनकं वैदेहं मृत्युत्ससाद तांश्च हाङ्गजिह्वाक्षणेऽन्विवेप ताम्
 इ याङ्गवन्त्ये विवेद स होवाच सहस्रं भो याङ्गवन्त्य दक्षा यस्मिन्वयं त्वयि मि-
 त्रविन्दामन्तुर्विदामेति विन्दते मित्रं राष्ट्रमस्य भवत्यप पुनर्दृत्यं जयति सर्वप्रायुरे-
 ति य एवं विद्वानेतयेष्ट्या यजते यो वै तदेवं वेद ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥
 [४. ३] ॥ ॥

अथातो हविषः समृद्धिः । एह वै ब्रह्मणो द्वारोऽग्निर्वायुरापश्चन्द्रमा वि-
 शुदादित्यः ॥ १ ॥ स य उपदग्धेन हविषा यजते । अग्निना इ स ब्रह्मणो द्वा-
 रेण प्रतिपद्यते सोऽग्निना ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिपद्य ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतां
 अयति ॥ २ ॥ अथ यो विप्रवितेन हविषा यजते । वायुना इ स ब्रह्मणो द्वारेण
 प्रतिपद्यते स वायुना ब्रह्मणो द्वारेण प्रतिपद्य ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतां

व्य समिद्धतीभिपृत्ततीभिर्ह्यग्निभिरभ्युपचात्त यस्तनोऽग्निर्जनिता स एव स भवितेति ॥ १४ ॥ ते होतुः । परोक्षमिव वाऽप्यतश्चरन्तीमेवोत्तरारणिं कुरुष्व
शमीमयीमधरारणिं स यस्तनोऽग्निर्जनिता स एव स भवितेति ॥ १५ ॥ ते
होतुः । परोक्षमिव वाऽप्यतश्चरन्तीमेवोत्तरारणिं कुरुष्वतमीमधरारणिं स य-
स्तनोऽग्निर्जनिता स एव स भवितेति ॥ १६ ॥ स आश्वत्थीमेवोत्तरारणिं चक्रे ।
आश्वत्थीमधरारणिं स यस्तनोऽग्निर्जने स एव स आस तेनेष्ट्वा गन्धर्वाणामेक
आस तस्मादाश्वत्थीमेवोत्तरारणिं कुर्वीताश्वत्थीमधरारणिं स यस्तनोऽग्निर्जायते
स एव स भवति तेनेष्ट्वा गन्धर्वाणामेको भवति ॥ १७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १॥ [५.१.] ॥

मज्जापतिर्ह्ये चातुर्मास्यैरात्मानं विदधे । स इमेव द्रुक्षिणं वाहुर्वैश्वदेव्यं ह-
विरकुत तस्यामेवाङ्गुष्ठ आग्नेय्यं हविरिदं सोम्यमिदं सावित्र्यं ॥ १ ॥ स
वै वार्षिष्ठः पुरोडाशो भवति । तस्मादियमासां वृषिष्ठेष्टं सारस्वतामिदं पौष्णमथ
य एष उपरिष्ठाद्भुस्तस्य संभिस्तन्मास्तुमिदं वैश्वदेवं दोर्धावापृथिवीयं तद्वाऽअनि-
रुक्तं भवति तस्मात्तदुनिरुक्तम् ॥ २ ॥ अयमेव वृक्षिण ऊर्ध्वरुणमघान्ताः । त-
स्य यानि पुञ्च हवींथपि समायानि ता इमाः पुञ्चाङ्गुलयः कुक्कावेवैन्द्राग्न्यं
हविस्तद्वै द्विदेवत्यं तस्मादिमौ द्वौ कुक्काविदं वारुणमिदं मारुतमनूकं कायस्तद्वा-
ऽअनिरुक्तं भवति तस्मात्तदुनिरुक्तम् ॥ ३ ॥ मुखमेवास्यानीकवतीष्टिः । मुखं
हि प्राणानामनीकमूरः सतिपनीयोरसा हि समिव तस्य तऽउदरं घृहमेध्रीयाप्रतिष्ठा
वाऽउदरं प्रतिष्ठित्याऽप्यु शिश्नान्येवास्य कैविनं हविः शिरनैर्हि क्रीडतीवायु-
मेवावाद् प्राण आदित्येष्टिः ॥ ४ ॥ अयमेवोत्तर ऊर्ध्वश्चाहविः । तस्य यानि पुञ्च
हवींथपि समायानि ता इमाः पुञ्चाङ्गुलयः कुक्कावेवैन्द्राग्न्यं हविस्तद्वै द्विदेव-
त्यं भवति तस्मादिमौ द्वौ कुक्काविदं माहन्तामिदं वैश्वरूप्यं तद्वाऽअनिरुक्तं भ-
वति तस्मात्तदुनिरुक्तम् यदेदमन्तरुदरे तत्पितृयज्ञस्तद्वाऽअनिरुक्तं भवति तस्मा-
त्तदुनिरुक्तम् ॥ ५ ॥ अयमेवोत्तर पादुः शुनासीरीपम् । तस्य यानि पुञ्च हवींथपि
समायानि ता इमाः पुञ्चाङ्गुलयोऽथ य एष उपरिष्ठाद्भुस्तस्य संपिस्त-
श्चुनासीरीपमिदं वायव्यं होः सौर्यं तद्वाऽअनिरुक्तं भवति तस्मात्तदुनिरु-
क्तम् ॥ ६ ॥ तानि वाऽप्यनानि । चातुर्मास्यानि त्रिपथीनि द्विसप्तानि तस्मा-
दिमानि पुरुषस्याहानि त्रिपथीनि द्विसप्तानि तेषां वै चतुर्णां प्रयोर्ह्यग्नि-

तेजसा प्रज्वरचसेनेत्येवैनं तदाह मा सुषुप्ता इति मा मृधा इत्येवैनं तदाहोप
 ऽशानेन्यमृतं वाऽग्रापोऽमृतमशानेत्येवैनं तदाह तदेनमुभयतोऽमृतेन परिशृङ्गाति त
 दास्य प्रज्वरचारी न क्वा चनार्तिभिर्द्विनि न ॥ ५ ॥ एवं वेद ॥ ५ ॥ अधास्मै सावि
 त्रीमन्वाह । तां ह स्मैतां पुरा संवत्सरं ऽन्वाहुः संवत्सरसंमिता वै गर्भाः प्रजायं
 जातुऽष्ट्वास्मिस्तद्वाचं दध्म इति ॥ ६ ॥ अथ पदसु मासेषु । पद्व्याऽश्वतुवः संवत्सरस्य
 संवत्सरसंमिता वै गर्भाः प्रजायन्ते जातुऽष्ट्वास्मिस्तद्वाचं दध्म इति ॥ ७ ॥ अ
 चतुर्विंशत्येह । चतुर्विंशतिर्वं संवत्सरस्यार्धमाग्राः संवत्सरसंमिता वै गर्भाः
 प्रजायन्ते जातुऽष्ट्वास्मिस्तद्वाचं दध्म इति ॥ ८ ॥ अथ द्वादशाहे । द्वादश वै मास
 संवत्सरस्य संवत्सरसं० ॥ ९ ॥ अथ पदहे । पद्व्याऽश्वतुवः संवत्सरस्य संवत्सरस्य
 स० ॥ १० ॥ अथ श्रेहे । त्रयो वाऽश्वतुवः संवत्सरस्य संवत्सरसं० ॥ ११
 तद्विंशतिरलोक गायन्ति । आचार्यो गर्भी भवति हस्तमाधाय दक्षिणम् तृतीयस्या
 स जायते सावित्र्या सह ब्राह्मण इति सद्यो ह स्वाव ब्राह्मणायानुग्र्यादाग्नेयो
 ब्राह्मणः सद्यो वाऽअग्निर्जायते तस्मात्सद्य एव ब्राह्मणायानुग्र्यात् ॥ १२
 तां ह तामेकं । सावित्रीमनुष्टुभमन्वाहुर्वाग्वाऽअनुष्टुदास्मिन्वाचं दध्म इति न त
 कुर्याद्यो हेनं तत्र ग्रादा न्वाऽअयमस्य वाचमदित मूको भविष्यतीतीश्वरो ह त
 थैव स्यात्तस्मादेतां गायत्रीमेव सावित्रीमनुग्र्यात् ॥ १३ ॥ अथ हे के दक्षिणत
 तिष्ठते ग्रासीनाय वान्वाहुर्न तथा कुर्याद्यो हेनं तत्र ग्रादाहुत्वं न्वाऽअयमिममजीज
 त युन्वो भविष्यतीतीश्वरो ह तथैव स्यात्तस्मात्पुरस्तादेव मतीचे समीक्षमाणाया अनुग्र
 ॥ १४ ॥ तां वै पच्छोऽन्वाह । त्रयो वै प्राणाः प्राण उदानो व्यानस्तानेवास्मि
 स्तदधात्यथार्धचशो द्वौ वाऽऽमौ प्राणौ प्राणोदाना वेव प्राणोदानावेवास्मिस्तदधा
 त्यथ कृत्स्नामेको वाऽअयं प्राणः कृत्स्न एव प्राणमेवास्मिस्तकृत्स्नं दधाति ॥ १५ ॥
 दाहुः । न ब्राह्मणं ब्रह्मचर्यमुपनयि मिथुनं चरेद्बभौ वाऽएष भवति यो ब्रह्मचर्यं
 र्पति नेदिमं ब्राह्मणं विपिकोऽतसो जनयानीति ॥ १६ ॥ तदु वाऽग्राहुः । क
 ममेव चरेद्व्यो वाऽइमाः प्रजा दैन्यश्चैव मानुष्यश्च ता वाऽइमा मानुष्यः प्रज
 मजननात्प्रजायन्ते ह्यन्दाहंसि वै दैन्यः प्रजास्तानि मुस्ततो जनयते तव एतं
 नयते तस्मादु काममेव चरेत् ॥ १७ ॥ तदाहुः । न ब्रह्मचारी सन्मध्वश्रीयाहोपधीना
 ऽएष परमो रसो यन्मधु नेदन्नाद्यस्यान्तं गृज्जानीत्यथ ह स्माह नेतकेतुराख्येयो ब्रह्
 चारी सन्मध्वश्चेत्ये वाऽएतद्विद्यायै शिष्टं यन्मधु स तु रसो यस्यर्द्राविक्षामिति यथ

ग्ने ददर्श ततो ह्येयं तिरोबभूव पुनरैमीत्येत्तिरोभूताऽऽ स आध्या ज्ञान्यन्कुक्षेत्र-
 ॥ सप्रया चचारान्यतः पुक्षेति विसवती तस्मै हाध्यन्तेन वयमाज तद्ध ता अप्सर-
 स आतयो भूत्वा परिपुप्तुविरे ॥ ४ ॥ तथै ह्यं ज्ञात्वावाच । अयं वै स मनुष्यो-
 रिमल इमवात्समिति ता होचुस्तस्मै वाऽआविरसामेति तथेति तस्मै हाविरासुः ॥ ५ ॥
 ताऽ हायं ज्ञात्वाभिपरोवाच । ह्ये ज्ञाये मनसा तिष्ठ घोरे वृचाऽसि मिथ्या क-
 ण्वाववै तु न नौ मन्त्रा अनुदितास एते मयस्करन्परतरे चनाह्नित्युप नुरम सं नु-
 वदावहाऽइति ह्यैनां तदुवाच ॥ ६ ॥ तथै हेतरा प्रत्युवाच । किमेता वाचा
 कृणवा त्वाहं प्राकपिपमुपसामग्रियेव पुरुरवः पुनरुस्तं परेहि दुरापना वात-इवा-
 ह्यमस्मीति न वै त्वं तदकरोर्यदहमग्रवं दुरापा वाऽअहं त्वयैतर्ह्यस्मि पुनर्गृह्णानिहीति
 ह्यैनां तदुवाच ॥ ७ ॥ अथ हायं परिच्यून उवाच । सुदेवोऽअथ प्रपतेदनावृत्परा-
 वृतं परमां गन्तवाऽव अथा शयीत निर्कृतेरूपस्थेऽधैनं वृका रमसासोऽअधुरिति सु-
 देवोऽद्योद्वा बध्नीत मृवा पतेत्तदेनं वृका वा खानो वाधुरिति ह्यैव तदुवाच ॥ ८ ॥
 तथै हेतरा प्रत्युवाच । पुरुरवो मा मृथा मा प्रपशो मा त्वा वृकासोऽअशिवाप्त उ-
 क्षन न वै खैणानि सख्यानि सन्ति सात्तावृक्षाणां हृदयान्येतेति मैतद्वाहयान
 वै खैणऽ सख्यमस्ति पुनर्गृह्णानिहीति ह्यैनां तदुवाच ॥ ९ ॥ यद्विरूपाचरम् ।
 गन्धेष्टवसथं राज्ञीः सरदश्चतस्रः घृतस्य स्तोत्रं सकृद्वन्द आरनां तावेवेदं ता-
 वृणाणां चरामीति तदेतदुक्तप्रत्युक्तं पञ्चदशर्चं बह्वचाः प्राहुस्तस्यै ह हृदयमाव-
 या चकार ॥ १० ॥ सा होवाच । संवत्सरतमीथं राज्ञिमागच्छतास्तन्मऽएकाऽ
 राज्ञिगन्ते शयितासे जात उतेऽयं तर्हि पुनो भवितेति स ह संवत्सरतमीथं राज्ञि-
 मागमेद्विरणयविमितानि ततो हैनमेकमूचुरेतत्प्रपद्यस्वेति तद्धास्मै तामुपप्रजिघृ-
 ॥ ११ ॥ सा होवाच । गन्धर्वा वै ते प्रातर्वरं दातारस्तं वृणासाऽइति तं वै मे-
 स्त्वमेव वृणीष्यन्ति युष्माकमेवैकोऽसानीति धृतादिति तस्मै ह प्रातर्गन्धर्वा वरं ददुः
 स होवाच युष्माकमेवैकोऽसानीति ॥ १२ ॥ ते होचुः । न वै सा मनुष्ये-
 प्यनेर्यष्टिया तनूरस्ति यद्येष्टास्माकमेकः स्यादिति तस्मै ह स्थाल्यामोष्पा-
 ग्निं प्रददुरन्तेष्टास्माकमेको भविष्यसीति तं च ह कुमारं चादायावव्रज
 सोऽरयपऽवग्नौ निधाय कुमारैव प्रामेयाय पुनरैमीत्येत्तिरोभूतं योऽग्निरव-
 त्थं तं या स्थाली शयीताऽ स ह पुनर्गन्धर्वायेयाय ॥ १३ ॥ ते होचुः । संव-
 त्महं चातुष्मारमोदनं पच स एतस्यैवार्चवत्स्य तिस्रस्तिष्ठः समिधो गृतेनान्-

वाऽश्रुचं वा यजुर्वा साम वाभिन्वाहरेचादृक्तश्च एतं विद्वान्प्रश्नचारी सन्म
 णाति तस्मादु काममेवाङ्गीयात् ॥ १८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [५. ४.] ॥

देवान्वाऽऊर्ध्वान्स्वर्गं लोकं यतः । असुरास्तमसान्तरदधुस्तं हाचुन वाऽअस्यान्यन
 तत्रादपद्यातोऽस्ति हन्त सत्प्रमासामहाज्जति ॥ १ ॥ ते शताग्निष्टोमधे
 सत्प्रमुपेयुः । ते यावदासीनः परापश्येत्तावतस्तमोऽपाघ्नतैवमेव शतोक्थ्येन याव-
 त्तुष्टम्परापश्येत्तावतस्तमोऽपाघ्नता ॥ २ ॥ ते होचुः । अप वाव तमो हन्महे न त्वेव सर्वभिष
 हन्त प्रजापतिं पितरं प्रत्ययामेति ते प्रजापतिं पितरं प्रतीत्योचुरसुरा वै नो भगव ऊ-
 र्वान्स्वर्गं लोकं यतस्तमसान्तरदधुः ॥ ३ ॥ ते शताग्निष्टोमधे सत्प्रमुपेयम् । ते
 यावदासीनः परापश्येत्तावतस्तमोऽपाहन्मद्येवमेव शतोक्थ्येन यावत्तुष्टम्परापश्ये-
 त्तावतस्तमोऽपाहन्महि प्र नो भगवच्छाधि यथासुरास्तमोऽपहृत्य सर्वं पाप्मानमपह-
 रत्य स्वर्गं लोकं प्रज्ञास्याम इति ॥ ४ ॥ स होवाच । असर्वक्रतुभ्यां वै यद्वाभ्या-
 मगन्त यद्गग्निष्टोमेन चोक्थ्येन च शतातिरात्रधे सत्प्रमुपेत तेनासुरास्तमोऽपहृत्य
 सर्वं पाप्मानमपहृत्य स्वर्गं लोकं प्रज्ञास्यथेति ॥ ५ ॥ ते शतातिरात्रधे सत्प्रमुपेयुः ।
 तेनासुरास्तमोऽपहृत्य सर्वं पाप्मानमपहृत्य स्वर्गं लोकं प्रजहुस्तेपामर्वाक्पञ्चशे-
 ष्वेवाहःस्वहरभि रात्रिसामानि परीप् रात्रिमभ्यहः सामानि ॥ ६ ॥ ते होचुः ।
 अप्रहाम वै न प्रजानीमो हन्त प्रजापतिमेव पितरं प्रत्ययामेति ते प्रजापतिमेव पि-
 तरं प्रतीत्योचुरहश्चो रात्रिसामानि राज्यामहो भवन्ति नः त्रिपिभ्यश्चान्नुग्र्यान्वि-
 द्वाग्धीरोऽनुशाधि न इति ॥ ७ ॥ तान्हैतदुपजगौ । महाहिमिव वै हृदाह्वलीपा-
 नन्वेत्य अतुत्त स्वादास्थानात्ततः सत्त्वं न तापतऽइति ॥ ८ ॥ आश्विनं वै
 चः शस्यमानम् । मातरनुवाकमास्थानादनुत्त यमास्थानादनुद्धं धीराः सन्तोऽअधी-
 रवत् मशास्त्रा तमुपेत शनैरप्रतिशथे सतेति ॥ ९ ॥ ते होचुः । कथं नु भगवः
 शस्तं कथमप्रतिशस्तमिति स होवाच यत्र होवाश्विनश्च शथे सन्मानेपस्य क्रतो-
 र्गायत्रस्य छन्दसः पारं गच्छात्तत्प्रतिप्रस्थाता वसतीवरीः परिकृत्य भैत्रवरुणस्य
 हविर्धानयोः मातरनुवाकमुपाकुरुताबुधैर्होता शथे सति शनैरितरो जम्जप्समान-इ-
 वान्वाह तप्र वाचा वाचं प्रत्येति न छन्दसा छन्दः ॥ १० ॥ परिहिते मातरनुवाके । यथा-
 यतनमेवोपाशं रवन्तर्यामौ हुत्वा द्रोणकलशे पवित्रं प्रणीक्य निदधाति तिरोन्मयेन-
 रित्वा मत्प्रञ्चः प्रतिपरेत्य तिरोन्मानेव भक्षयाध्वाऽअथानुपूर्वं यज्ञपुच्छं सथे-

सावेव वन्युस्तस्य तावतीरेव दक्षिणा यावतीरधःशोः ॥ ११ ॥ अथाधश्नुन
 प्यर्जति । उशिकुं देव सोमाग्नेः प्रियं पाथोऽपीहि वशी त्वं देव सोमेन्द्रस्य
 प्रियं पाथोऽपीहस्मत्सखा त्वं देव सोम विश्वेषां देवानां प्रियं पाथोऽपीहीति स
 वनानि वाऽअदः प्रवृहति तान्येवैतत्पुनराप्याययत्ययातयामानि करोति तैरयात
 यामैर्यज्ञं तन्वते ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [५. ६] ॥ पञ्चमोऽध्यायः ॥ [७१.]

भृगुर्ह वै ब्राह्मणिः । ब्रह्मणं पितरं विद्ययातिमेने तुद्ध ब्रह्मणो विद्यां चकाराति
 वै मा विद्या मन्यतऽइति ॥ १ ॥ स होवाच । माह पुत्रक व्रजतात्तत्र यत्पश्ये
 स्तद्वृद्धा दक्षिणा व्रजतात्तत्र यत्पश्येस्तद्वृद्धा प्रत्यव्रजतात्तत्र यत्पश्येस्तद्वृद्धोदग्र
 जतात्तत्र यत्पश्येस्तद्वृद्धतयोः पूर्वयोऽत्तरमन्ववान्तरदेशं व्रजतात्तत्र यत्पश्येस्तन्म-
 ऽभ्राचक्षीया इति ॥ २ ॥ स ह तत एव माह प्रवव्राज । एतु पुरुषैः पुरुषान्पूर्वा-
 ण्येषां पर्वशः संसृष्टं पर्वशो विभ्रजमानानिदं तवेदं ममेति स होवाच भीष्मं वत भो
 पुरुषान्वाऽएतत्पुरुषाः पूर्वाण्येषां पर्वशः संसृष्टं पर्वशो व्यभक्षतेति ते होचुरित्थं
 वाऽइमेऽस्मान्मुष्टिर्मेह्लोकेऽसचन्त तान्वयमिदमिह प्रतिसचामहाऽइति स होवाचा-
 स्तीह प्रायश्चित्तीरित्यस्तीति क्रा-ति पितृ ते वेदेति ॥ ३ ॥ स ह तत एव
 दक्षिणा प्रवव्राज । एतु पुरुषैः पुरुषान्पूर्वाण्येषां पर्वशः संसृष्टं पर्वशो विभ्रज-
 मानानिदं तवेदं ममेति स होवाच भीष्मं वत भोः पुरुषान्वाऽएतत्पुरुषाः पूर्वाण्ये-
 सां पर्वशः संसृष्टं पर्वशो व्यभक्षतेति ते होचुरित्थं वा इमेऽस्मान्मुष्टिर्मेह्लोकेऽसचन्त
 तान्वयमिदमिह प्रतिसचामहांऽइति स होवाचास्तीह प्रायश्चित्तीरित्यस्तीति
 क्रा-ति पितृ ते वेदेति ॥ ४ ॥ स ह तत एव मत्पश्य प्रवव्राज । एतु पुरुषैः पुरुषा-
 स्तूष्णीमासीनास्तूष्णीमासीनैरद्यमानान्त्स होवाच भीष्मं वत भोः पुरुषान्वाऽएतत्पु-
 रुषास्तूष्णीमासीनास्तूष्णीमासीना अदन्तीति ते होचुरित्थं वाऽइमेऽस्मान्मुष्टिर्मेह्लो-
 केऽसचन्त तान्वयमिदमिह प्रति सचामहाऽइति स होवाचास्तीह प्रायश्चित्तीरि-
 त्यस्तीति क्रा-ति पितृ ते वेदेति ॥ ५ ॥ स ह तत एवोदह प्रवव्राज । एतु पुरुषैः
 पुरुषानाक्रन्दयत आक्रन्दयन्निरद्यमानान्त्स होवाच भीष्मं वत भोः पुरुषान्वाऽ-
 पतत्पुरुषा आक्रन्दयत आक्रन्दयन्तोऽदन्तीति ते होचुरित्थं वाऽइमेऽस्मान्मु० ॥ ६ ॥
 स ह तत एवैतयोः पूर्वयोः । उत्तरमन्ववान्तरदेशं प्रवव्राजेदुत्थिषी कन्याणां चाति

स्थाप्य यऽऊर्ध्वा अन्तर्यामाद्ग्रहास्तान्गृहीत्वा विष्णुपाथं होमं हत्वा संतुनि
च वहिष्यवमानेन स्तुत्वाहरेव प्रतिपथाध्वाऽइति ॥११॥ तदेतेभि इलोकाः। चतु-
र्भिः सन्प्रेत्यैकैर्ध्वारा व्यजहस्तमः विद्यां सो ये शतक्रतुदेवाः सत्तमन्वतेति ॥१२॥
चत्वारो ह्यत्र युक्ता भवन्ति । द्वौ होतारौ ह्यावध्वर्यू पवेर्नु शकेव हनूनि कल्पयन्-
हनोरन्तौ व्यतिपजन्त धीराः न दानश्रयस्त्रियं तन्तुमेपां शिजानीमौ व्रिततं मोह-
यन्ति नः ॥ पूर्वस्याहः परिशिष्यन्ति कर्म तदुत्तरेणाभिहितन्वतेऽह्वा दुर्विज्ञानं
क्राध्यं देवतानां सोमाः सोमैर्व्यतिशक्ताः प्लवन्ते ॥ समानान्तमदमुच्यन्ति ह्या-
न्काष्ठभूतो यथा पूर्णान्परिस्त्रुतः कुम्भान्ननमेनयमादनऽइत्यसुररक्तसान्पेयुः
॥ १३ ॥ ब्राह्मणम् ॥७॥ [५.५.] ॥

एनैव महायज्ञाः । तान्येव महासत्त्वाणि भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञः पितृयज्ञो देवय-
ज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति ॥१॥ अहरहर्भूतेभ्यो बलिं हरेत् । तथैतं भूतयज्ञं समाप्नो-
त्यहरहर्दद्यादोदपात्रात्तथैतं मनुष्ययज्ञं समाप्नोत्यहरहः स्वाहाकुर्यादोदपात्रात्त-
थैतं पितृयज्ञं समाप्नोत्यहरहः स्वाहाकुर्यात् काष्ठात्तथैतं देवयज्ञं समाप्नोति
॥२॥ अथ ब्रह्मयज्ञः । स्वाध्यायो वै ब्रह्मयज्ञस्तस्य वाऽएतस्य ब्रह्मयज्ञस्य वागेव नु-
हूर्मेन उपभृष्टनुर्धुश मेषा स्त्रुतः सत्यमवधूयः स्वर्गो लोक उदुगने यावन्तं ह
वाऽहर्मा पृथिवीं विज्जन् पूर्णां दुर्दन्तलोकं जयति प्रिस्तावन्तं जयति भूयांस्तं चा-
क्षयं य एवं विद्वानहरहः स्वाध्यायमधीते तस्मात्स्वाध्यायोऽध्येतव्यः ॥ ३॥ एव
आहुतयो ह वाऽएता देवानाम् । यदृचः स य एवं विद्वानृचोऽहरहः स्वाध्याय-
मधीते पयमाहुतिभिरेव तदेवांस्तरपयति तऽएनं तस्मात्स्तरपयति योगक्षेत्रेण प्राणेन
रेतसा सर्वात्मना सर्वाभिः पुण्याभिः सम्गृहीतुं कुरुष्व मधुकुल्याः पितृस्वप्ना
अभिवहन्ति ॥ ४॥ आम्नाहुतयो ह वाऽएता देवानाम् । यद्यन्धेपि स य एवं
विद्वान्पितृन्तुह्यहरहः स्वाध्यायमधीतुऽआम्नाहुतिभिरेव तदेवांस्तरपयति तऽएनं तृ-
तास्तरपयति योगक्षेत्रेण प्राणेन रे० ॥५॥ मोमाहुतयो ह वाऽएता देवानाम् । य-
त्सामानि स य एवं विद्वान्सामान्यहरहः स्वाध्यायमधीते मोमाहुतिभिरेव तदेवां
स्तरपयति तऽएनं तस्मात्स्तरपयति योगक्षेत्रेण प्राणेन रे० ॥६॥ वेदमाहुतयो ह वा
एता देवानाम् । यदथर्वाङ्गिरमः स य एवं विद्वानथर्वाङ्गिरमोऽहरहः स्वाध्यायम-
धीते वेदमाहुतिभिरेव तदेवांस्तरपयति तऽएनं तस्मात्स्तरपयति योगक्षेत्रेण प्राणेन रे०

कन्याणीं च तेऽअन्तरेण पुरुषः कृष्णः पिङ्गाक्षो दण्डपाणिस्तेस्यौ तृथ हैनं दृष्ट्वा
 विवेद स ह्येत्य संविवेश तृथ ह पितोवाचाधीष्व स्वाध्यायं कस्मान्न स्वाध्यायं नाधी-
 ऽति स होवाच किमधेष्टे न किं चनास्तीति तद्ध वरुणो विद्वां चकाराद्राग्वाऽति
 ७॥ स होवाच । यान्वै तत्प्राच्यां दिश्यद्राक्षीः पुरुषैः पुरुषान्पूर्वाण्येषां पर्वशः संयुञ्ज
 र्वशां विभजमानानिदं त्वेदं ममेति वनस्पतयो वै तेऽअभूवन्त्स यद्वनस्पतीनाथे
 मिधमादधाति तेन वनस्पतीन्वरुन्दे तेन वनस्पतीनां लोकं जयति ॥ ८ ॥ अथ
 यानेतद्वृक्षिणायां दिश्यद्राक्षीः । पुरुषैः पुरुषान्पूर्वाण्येषां पर्वशः संयुक्तं पर्वशो
 विभजमानानिदं त्वेदं ममेति पशवो वै तेऽअभूवन्त्स यत्पयसा जुहोति तेन पशून्-
 वरुन्दे तेन पशूनां लोकं जयति ॥ ९ ॥ अथ यानेतत्प्रतीच्यां दिश्यद्राक्षीः ।
 पुरुषैः पुरुषांस्तूष्णीमासीनांस्तूष्णीमासीनैरद्यमानानोपधयो वै ता अभूवन्त्स यत्तू-
 णेनावज्योतयति तेनौपधीन्वरुन्दे तेनौपधीनां लोकं जयति ॥ १० ॥ अथ
 यानेतदुदीच्यां दिश्यद्राक्षीः । पुरुषैः पुरुषानाक्रन्दयत आक्रन्दयद्विरद्यमानानोपो
 वै ता अभूवन्त्स यदपः प्रत्यानयति तेनापोऽवरुन्दे तेनापां लोकं जयति ॥ ११ ॥
 अथ येऽएते । स्त्रियावद्राक्षीः कन्याणीं चातिकन्याणीं च सा या कन्याणी सा
 श्रद्धा स यत्पूर्वामाहुतिं जुहोति तेन श्रद्धामवरुन्दे तेन श्रद्धां जयत्यथ यातिक-
 न्याणी सा श्रद्धा स युद्धतरामाहुतिं जुहोति तेनाश्रद्धामवरुन्दे तेनाश्रद्धां जयति
 ॥ १२ ॥ अथ य एने सोऽन्तरेण पुरुषः । कृष्णः पिङ्गाक्षो दण्डपाणिरुत्थात्क्रो-
 धो वै सोऽभूत्स यत्सूच्यप आनीय निनयति तेन क्रोधमवरुन्दे तेन क्रोधं जयति
 ॥ य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति तेन सर्वं जयति सर्वमवरुन्दे ॥ १३ ॥ ब्राह्मणम्
 ॥ ४ ॥ [६. १.] ॥

जनक्रो ह वै वेदेहो । ब्राह्मणैर्धाव्याग्निः समाजगाम श्वेतकेतुनारुणेयेन सोम-
 शुष्मेण मात्ययजिना यागवज्जयेन तान्होवाच कथं—कथमग्निहोत्रं जुहुयेति ॥ १ ॥
 स होवाच । श्वेतकेतुरारुणेयो धर्मवै स घ्रादहमजसौ यशसा विप्युन्दमानावृन्योऽ
 न्यस्मिन्नुहोमानि कथं तद्वित्यादित्यो वै धर्मस्तृथ सायमर्गो नुहोम्यग्निर्वै धर्मस्तं
 प्रातरादित्ये नुहोमीति क्तिथे स भवति य एवं नुहोत्यजस्र रथ श्रिया यशसा भ-
 रत्पुत्रयोश्च देवतयोः सायुज्यं सलोकतां जयतीति ॥ २ ॥ अथ होवाच सोम-
 गुप्सः मात्ययजिः । तेन एव स घ्रादहमेजसि नुहोमीति कथं तद्वित्यादित्यो वै तेनस्तृथ
 सायमर्गो नुहोम्यग्निर्वै तेनम्न प्रातरादित्ये नुहोमीति क्तिथे स भवति य एवं नुहोतीति

॥७॥ मध्वाहुतयो ह वाऽएतौ देवानाम् । यदनुशासनानि विद्यां वाकोवाक्यमिति-
 हासपुराणं ग्राथा नाराशंसीस्यः स य एवं विद्वाननुशासनानि विद्यां
 वाकोवाक्यमितिहासपुराणं ग्राथा नाराशंसीरित्यहरहः स्वाध्यायमधीते
 मध्वाहुतिंभिरेव तद्देवांस्तर्पयति तऽएनं तस्मास्तर्पयन्ति यागक्षेत्रेण प्राणेन ३० ॥८॥
 तस्य वाऽएतस्य ब्रह्मयज्ञस्य । चत्वारो वषट्कारा यद्वातो वाति घृद्धिघोतते यस्त-
 नयति यदवस्फूर्जति तस्मादेवंचिद्धोते वाति विद्यातमाने स्तनयत्यवस्फूर्जत्यधीतीति
 वषट्काराणामुच्छस्वङ्कारायाति ह वै पुनर्मृत्युं मुच्यते मुच्छति द्युक्ष्णः सात्वताधस
 चैवपि प्रवल्तामिव न शक्नुयादप्येकं देवपदमधीतीति तथा भूतेभ्यो न हीयते ॥९॥
 ब्राह्मणम् ॥८॥ [५. ६.] तृतीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिका संख्या ॥ १११ ॥

अथातः स्वाध्यायमशध्या । मिये स्वाध्यायप्रवचने भवतो युक्तमना भवत्यु-
 पराधीनाऽहरहर्यान्तसाधयते सुखं स्वपिति परमाचिकित्सक आत्मनो भवती-
 न्द्रियसंप्रसवचैकारामता च मज्ञाष्टिद्युशो लोकपक्तिः मज्ञा वर्धमाना चतुरो ध-
 र्मान्ब्राह्मणमभिनिष्पादयति ब्राह्मण्यं प्रतिरूपचर्या यशो लोकपक्तिं लोकः पच्य-
 मानश्चतुर्भिर्धर्मैर्ब्राह्मणं भुनक्त्यर्चया च दानेन चाज्येयतया चावध्यतया च ॥१॥
 ये ह वै के च श्रमाः । इमे द्यावापृथिवीऽन्तरेण स्वाध्यायो हैव
 तेषां परमता कृष्ण य एवं विद्वान्स्वाध्यायमधीते तस्मात्स्वाध्यायो-
 ऽध्येतव्यः ॥ २ ॥ यद्यद् वाऽअयं छन्दसः । स्वाध्यायमधीते तेन-
 तेन हैवास्य यज्ञक्रतुनेष्टं भवति य एवं विद्वान्स्वाध्यायमधीते तस्मात्स्वाध्या-
 योऽध्येतव्यः ॥ ३ ॥ यदि ह वा अप्यभ्यक्तः । श्रुतं कृतः सृष्टिः सुखे शयने
 शयनः स्वाध्यायमधीतऽग्रा हैव स नस्त्राग्नेभ्यस्तप्यते य एवं विद्वान्स्वाध्यायम-
 धीते तस्मात्स्वाध्यायोऽध्येतव्यः ॥ ४ ॥ मधु ह वाऽश्लुचः । घृतं ह सामान्य-
 मृतं यजुषापि यद् वाऽअयं वाकोवाक्यमधीते क्षीरौदनमाधसौदनौ हैव तौ
 ॥ ५ ॥ मधुना ह वाऽएष देवांस्तर्पयति । य एवं विद्वानृचोऽहरहः स्वाध्यायमधी-
 ते तऽएनं तस्मास्तर्पयन्ति सर्वैः क्रमैः सर्वैर्भोगैः ॥ ६ ॥ घृतेन ह वाऽएष देवां-
 स्तर्पयति । य एवं विद्वान्स्वामान्यहरहः स्वाध्यायमधीते तऽएनं तस्मा ॥ ७ ॥
 अमृतेन ह वाऽएष देवांस्तर्पयति । य एवं विद्वान्यजुष्यहरहः स्वाध्यायमधीते
 तऽएनं तस्मा ॥ ८ ॥ क्षीरौदनमाधसौदनाभ्यां ह वाऽएष देवांस्तर्पयति ।

तेजस्वी यशस्व्यन्नादो भवत्येतयोश्चैव देवतयोः सायुज्यं सजोक्तं नयतीति ॥ ३ ॥ अथ होवाच याज्ञवल्क्यः । यदहमग्निमुद्धराम्यग्निहोत्रमेव तदुद्यच्छाम्य
दित्यं वाऽअस्तं यन्तं सर्वं देवा अनुयन्ति ते मऽएतमग्निमुद्धतं दृष्टोपावर्तन्ते
थाहं पात्राणि निर्णिज्जोषत्राप्याग्निहोत्रं दोहयित्वा पुरयन्पश्यतस्तर्ययामीति त
नेदिष्टं याज्ञवल्क्याग्निहोत्रस्यापमिधसिष्ठा धेनुशतं ददामीति होवाच न त्वेवै
पोस्त्वमुक्ताभिं न गतिं न मनिष्ठां न तृप्तिं न पुनरावृत्तिं न लोकं प्रतुल्यापिनमि
त्युक्त्वा रथमास्थाय प्रभावयां चकार ॥ ४ ॥ तेहोत्रः । आने वै नोऽयं राजन्य
बन्धुरवादीद्धन्तेन ब्रह्मोद्यमाह्वयामहाऽहति म होवाच याज्ञवल्क्यो ब्राह्मणा वै नय
स्मो राजन्यबन्धुरसो ययमुं वयं जयेम क्रमज्येयमिति ब्रूयामाथ यद्यमानस्मान्जयेद्वा
क्षणान् राजन्यबन्धुरभैषादिति नो मृत्युर्मेदमाहद्वापि नित्यास्य नमुरथ इ याज्ञवल्क्य
रथमास्थायानुप्रभावयां चकार तं दान्नाजगाम म होवाचाग्निहोत्रं याज्ञवल्क्य
वेदितुमिति त्वाग्निहोत्रं सच्चादिति ॥ ५ ॥ ते वाऽपने । ऽमाहुती हुतेऽनुक्रामत
तेऽअन्तुरिष्टमाविशतस्तेऽअन्तुरिष्टमेवाहवनीयं कुर्वन्तं वायुं सप्तिं मूरीधीरे
शुक्रामाहुतिं तेऽअन्तुरिष्टं तर्पयतस्ते न त्र पुन्र्यामतः ॥ ६ ॥ ते द्वि
माविशतः । ते द्विमेवाहवनीयं कुर्वन्तेऽमादिहोत्रं सप्तिं चतुस्रममेव शुक्रामाहु
तिं ते द्वि तर्पयतस्ते न आरन्ते ॥ ७ ॥ तेऽपामाविशतः । तेऽपामेवाहवनी
यं कुर्वन्तेऽअग्निं सप्तिं चतुस्रममेव शुक्रामाहुतिं तेऽपामे तर्पयतस्ते न पुन्र्यामतः
॥ ८ ॥ ते पुरुषमाविशतः । तस्य मृगमेवाहवनीयं कुर्वन्ते निहोत्रं सप्तिं
चतुस्रं शुक्रामाहुतिं ते पुरुषं तर्पयतः स य एव विश्वानरन्तामग्निहोत्रमेवाहव
भवति ते न त्र उक्रामतः ॥ ९ ॥ ते स्त्रियमाविशतः । तस्या वसुममेवाहवनी
यं कुर्वन्ते धारकां सप्तिं धारका इ वै सादेवैरा इ वै वज्राणि नत्रा रागा य
कार रेत एव शुक्रामाहुतिं वै स्त्रियं तर्पयतः स य एव विश्वान्मृतमृत्तमग्निहोत्र
मेवाहव हुते भवति यन्तः पुत्रो जायते न लोकः दम्यन्त्यायेतदग्निहोत्रं पाठ
श्वय नातः परस्त्रीनि होवाच त्वेव इ वाऽहवन्तो वयं ददौ म होवाच दान
मन् एव मे त्वयि याज्ञवल्क्यानाहुतिं त्वो वदता ब्रह्म ज्ञान ॥ १० ॥ वाय
य ॥ ४ ॥ [६. २.] ॥ ॥

य एवं विद्वान्वाकोवाक्यमितिहासपुराणमित्यहरहः स्वाध्यागृमधीते तऽप्यन-
 तृप्ताः ॥ ९ ॥ युन्ति वाऽआपः । पृत्वादित्य एति चन्द्रमा युन्ति नक्षत्राणि
 यथा ह वाऽपता देवता नेयुर्न कुर्यरेवेधै हैव तद्दर्शयिष्यो भवति यदृहः स्वा-
 ध्यागृ नार्धीते तस्मात्स्वाध्यागृयोऽभ्येतव्यस्तस्मादप्यृचं वा यजुर्वा साम वा गार्था
 वा कुंवां वाभिष्याहरेदूतस्याव्यवच्छेदाय ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥
 [५. ७.] ॥

प्रजापतिर्वाऽऽदमग्र ऽग्रामीत् । एक एव सोऽकामयन् स्यां प्रजायेयेति
 सोऽग्राम्यत्स तपोऽतप्यत तस्माच्छ्रान्तात्तेपानात्त्रयो लोका असृज्यन्त पृथिव्यन्त-
 रिक्त द्यौः ॥ १ ॥ स इमांस्त्रीलोकानभितताप । तेभ्यस्तप्तेभ्यस्त्रीणि ज्योतीधैः
 प्यजायन्तानिर्षोऽयं एवते सूर्यः ॥ २ ॥ स इमानि त्रीणि ज्योतीधैःप्यभित-
 ताप । तेभ्यस्तप्तेभ्यस्त्रयो वेदा अजायन्तानिर्ऋग्वेदो वायोर्यजुर्वेदः सूर्यात्साम-
 वेदः ॥ ३ ॥ स इमांस्त्रीन्वेदानभितताप । तेभ्यस्तप्तेभ्यस्त्रीणि शुक्राण्यजायन्त
 भूरित्पृग्वेदाद्भुव इति यजुर्वेदात्स्वारित्ति सामवेदात्तद्ग्वेदेनैव होत्रमकुर्वत् यजुर्वेद-
 नाध्वर्यवेधै सामवेदेनोद्गीथं यदेव ऋष्यै विद्याये शुक्रं तेन ब्रह्मत्वमयोचक्राम ॥ ४ ॥
 ते देवाः प्रजापतिमब्रुवन् । यदि न ऋक्तो वा यजुषो वा सामतो वा यज्ञो
 ह्युलेत्केनैनं भिषज्यमेति ॥ ५ ॥ स होवाच । यदृक्तो भूरिति चतुर्गृहीतमाज्यं
 गृहीत्वा गार्हपत्ये जुहवथ यदि यजुषो भुव इति चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वाग्नीध्रीये
 जुहवथान्वाहार्यपचने वा हविर्यज्ञे यदि सामतः स्वारिति चतुर्गृ-तिमाज्यंगृहीत्वाहवनीये
 जुहवथ यद्यऽअविजातमसत्सर्वाण्यनुदृत्याहवनीये जुहवथ तद्ग्वेदेनैवऽर्बेदं भिष-
 ज्यति यजुर्वेदेन यजुर्वेदेधै सामवेदेन सामवेदेधै स यथा पूर्वा एवं सैदध्यादे-
 वधै हैव स सैदधाति य एताभिर्भिषज्यत्यथ यो हातोऽप्येन भिषज्यति यथा
 शीर्णेन शीर्णेधै संधित्सेद्यथा वा शीर्णे गरमभिनिदध्यादेवं तत्तस्मादेवंविदमेव
 ब्रह्माणं कर्वात नानेवंविदम् ॥ ६ ॥ तदाहुः । यदृता होत्रं क्रियते यजुषाध्वर्य-
 वधै साम्नोद्गीथोऽय केन ब्रह्मत्वमित्यनया त्रया विद्येयेति इ द्रुपादे ॥ ७ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [५. ८] ॥

प्रजापतिर्ह वाऽप्य यदाधै : ।

चैता वो ब्राह्मणा यो ब्रह्मिष्ठः स उदजतामिति ॥ १ ॥ स होवाच याज्ञवल्क्य
 । अर्वाची रेता इति ते होचुस्त्वथ स्विन्नो याज्ञवल्क्य ब्रह्मिष्ठोऽसी इति स हो
 वाच नमोऽस्तु ब्रह्मिष्ठाय लोकामा एव वयं स्म इति ॥ २ ॥ ते होचुः । को न
 इमं प्रचयतीति स होवाच विदग्धः शाकल्योऽहमिति तथ ह प्रतिख्यायोवाच त्व
 थ स्विच्छाकल्य ब्राह्मणा उन्मुकावक्ष्यणमक्रता इति ॥ ३ ॥ स होवाच
 कति देवा याज्ञवल्क्येति त्रयश्च त्री च शता त्रयश्च त्री च सहस्रेत्योमिति होवा
 च कृत्येव देवा याज्ञवल्क्येति त्रयस्त्रिंशदित्योमिति होवाच कृत्येव देवा या
 ज्ञवल्क्येति त्रय इत्योमिति होवाच कृत्येव देवा याज्ञवल्क्येति द्वावित्योमिति
 होवाच कृत्येव देवा याज्ञवल्क्येत्यध्वर्य इत्योमिति होवाच कृत्येव देवा याज्ञव
 ल्क्येत्येक इत्योमिति होवाच कतमे ते त्रयश्च त्री च शता त्रयश्च त्रीच सह
 स्रेति ॥ ४ ॥ स होवाच । महिमान एवैषामेते त्रयस्त्रिंशत्त्वेव देवा इति कतमे ते
 त्रयस्त्रिंशदित्यष्टौ वसव एकादश रुद्रा द्वादशादित्यास्त एकात्रिंशद्विन्द्रवै
 मजापतिश्च त्रयस्त्रिंशदिति ॥ ५ ॥ कतमे वसव इति । अग्निश्च पृथिवी
 च वायुश्चान्तरिक्षं चादित्यश्च शरश्च चन्द्रमाश्च नक्षत्राणि चैते वसव एते
 हीदं सर्वं वासयन्ते ते यदिदं सर्वं वासयन्ते तस्माद्वसव इति ॥ ६ ॥ कत
 रुद्रा इति । वशमे पुरुषे प्राणा आत्मेकादशस्ते यदास्मान्मर्त्याच्छरीरादुत्क्रा
 मन्त्यथ रोदयन्ति तद्यद्रोदयन्ति तस्मादुद्रा इति ॥ ७ ॥ कतमद्व्यादित्या इति
 द्वादश मासाः संवत्सरस्यैतद्व्यादित्या एते हीदं सर्वमाददाना युन्ति ते यदि
 दं सर्वमाददाना युन्ति तस्माद्व्यादित्या इति ॥ ८ ॥ कतम इन्द्रः कतमः मजापति
 इति । स्तनपितुरेन्द्रो यज्ञः मजापतिरिति कतम स्वनायितुस्त्यशानिरिति कत
 मो यज्ञ इति पशव इति ॥ ९ ॥ कतमे ते त्रयो देवा इति । इम एव त्रयो लोका ए
 पु हमे सर्वे देवा इति कतमौ तौ द्वौ देवावित्यन्नं चैव प्राणश्चेति कतमोऽग्नय
 इति योऽयं प्रवत इति कतम एको देव इति प्राण इति ॥ १० ॥ स होवाच । प्र
 नतिप्रन्या मा देवतामत्यप्राचीः पुरेतिथ्यै मरिष्यसि न तेऽस्थीनि च न गृह्णामि
 प्यन्तीति स ह तथैवममार तस्य ह्राप्यन्यन्नन्यमाना परिमोपिणोऽस्थीन्यपजहु
 स्तस्मान्नोपवादी स्यादुत धेवं वित्परो भवति ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [६.२
 ॥ पष्ठोऽध्यायः ॥ ७२] ॥

गुह्येन यज्ञे । पशवो वै पशुबन्धः स यत्पशुबन्धेन यज्ञते पशुमानसान्नि

वादाभ्यः स यदाऽऽशुं गृहीत्वादाभ्यं गृह्णात्यात्मानमेवास्यैतत्संस्कृत्य तस्मिन्ने
वाचं प्रतिष्ठापयति ॥ १ ॥ अथ मनो ह वाऽअशुंशुः । वागदाभ्यः प्राणपना
शुरुदानोऽदाभ्यश्चक्षुरेवाशुंशुः श्रोत्रमदाभ्यस्तद्यदेतौ ग्रहौ गृह्णन्ति सर्वस्वा
कृस्नतायै ॥ २ ॥ अथ देवाश्च ह वाऽअसुराश्च । उभये प्राजापत्या अस्पर्धन्त तऽप
तस्मिन्नेव यज्ञे प्रजापतावस्पर्धन्तावस्माकमयं स्यादस्माकमयं स्यादिति ॥ ३ ॥
ततो देवाः । अर्चन्तः आम्यन्तश्चरुस्तऽपंतं ग्रहं ददशुरेतमदाभ्यं तुमगृह्णत ते सब
नानि प्रावृहन्त ते सर्वं यज्ञं समवृज्जतान्तरायन्नसुरान्यज्जात् ॥ ४ ॥ इति होचुः । अदभा
म वा ऽएनानिति तस्माददाभ्यो न वै नोऽदभजिति तस्माददाभ्यो वाग्वाऽअदा
भ्यः सेयमदवशा वाक्तस्माद्वेवादाभ्य एव इ वै द्विपतो भ्रातृव्यस्य सर्वं यज्ञं
संवृज्जऽपंतं द्विपन्तं भ्रातृव्यं सर्वस्माद्यज्ञान्निर्भजति वहिर्धा करोति य उऽपुमेव
वेद ॥ ५ ॥ स येनैव पात्रेणाशुं गृह्णाति । तस्मिन्नेव पात्रे निम्राभ्याभ्योऽप आ
नीय तस्मिन्नेतानंशुं गृह्णाति ॥ ६ ॥ उपयामगृहीतोऽसि । अग्नये त्वा गायत्र
छन्दसं गृह्णामीति गायत्रं प्रातःसवनं तत्प्रातः सवनं प्रवृहतीन्द्राय त्वा त्रिपुच्छन्दसं
गृह्णामीति त्रैपुभं माध्यन्दिनं सवनं तन्माध्यन्दिनं सवनं प्रवृहति विश्वेभ्य
स्त्वा देवेभ्यो जगच्छन्दसं गृह्णामीति जगत्तं तृतीयसवनं तत्तृतीयसवनं प्रवृहत्य
नुपुतेऽभिगर इति यज्ञाऽऊर्ध्वं सवनेभ्यस्तदानुपुभं तदेवैतत्प्रवृहति तन्नाभिपुणोति
वृजो वै प्राया वागदाभ्यो नेहज्जेण वाचं हिनसानीति ॥ ७ ॥ अशुंशुनेवाभू
नोति । मेशीनां त्वा एतन्नाधूनोमि कुकूननानां त्वा एतन्नाधूनोमि भन्तनानां
त्वा एतन्नाधूनोमि मदिन्तमानां त्वा एतन्नाधूनोमि मधुन्तमानां त्वा एतन्नाधू
नोमीत्येता ये देवीरापस्तद्याश्चैव देवीरापो याश्चेमा मानुष्यास्ताभिरेवास्मिन्नेतदु
भगीर्भा रुतं दधाति ॥ ८ ॥ शुक्रं त्वा शुक्राऽधूनोमीति । शुक्रं क्षेतृक्षुक्राऽमा
धूनोऽपुद्रो रूपे सूर्यस्य रश्मिप्राप्ति तद्वृद्धं नैवमेतद्रूपे सूर्यस्य च रश्मिप्राधूनोति
॥ ९ ॥ ककुभं रूपं वृषभस्य रोचते वृहदिति । एतत् ककुभं रूपं वृषभस्य
रोचते वृहद्य एष तपति शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः सोमः सोमस्य पुरोगा इति तत्तु
प्रदेवंतच्छुक्रस्य पुरोगां करोति सोमं सोमस्य पुरोगां यत्ते सोमादाभ्यं नाम
जायते तस्मै त्वा गृह्णामीत्येतद् वाऽअस्यादाभ्यं नाम जायति यद्वाक्यं चामेन
दायं गृह्णाति ॥ १० ॥ अथोपनिष्कम्य जुहोति । तस्मै ते सोम सोमाय स्वाहेति
तस्मान्देवेतासोमाय जुहोति तयो वाचमनो न मृगयन्त्यथ हिरण्यमभिध्यनित्य

तेन गृहेषु यजते गृहेषु पशून्वध्नाऽऽति तेन सुयवमे यजेत सुयवमे पशून्वध्नाऽ
 ति जीर्णमिति ह वै जुह्वतो यजमानस्याग्नयोऽग्नीन्जीर्णतोऽनु यजमानो यजमान
 भु गृहाश्च पशवश्च ॥१॥ शतम् ६००० ॥ स यत्पशुवन्धेन यजते । अग्निनिर्वैत
 मर्णवान्कुरुतेऽग्नीनां पुनर्णवतोऽनु यजमानो यजमानमनु गृहाश्च पशवश्चायुष्यो
 वाऽअस्यैष आत्मनिष्कृयणो भवति माष्टंसीयन्ति ह वै जुह्वतो यजमानस्याग्नः
 स्ते यजमानमेव ध्यायन्ति यजमानथे संकल्पयन्ति पृचन्ति वाऽअन्येष्वग्निषु वृ
 माथमपुन्यतेषां ज्ञातोऽन्यथा माथसाक्षा विद्यते गृह्यो चैते भवन्ति ॥२॥ स
 पशुवन्धेन यजते । आग्नामवैतानिष्क्रीणीते वीरेण वीरं वरिरो हि पशुवारी यजम
 न एतद् ह वै परममन्नायं यन्वाथमथ स परमस्यैवाध्यायस्यात्ता भवति तं
 संवत्सरो ज्ञानीजनप्रतीयाऽपुनं संवत्सर आयुर्वैतदमृतमात्मन्धत्ते ॥ ३ ॥ ग्राह
 यम् ॥ ७ ॥ [७.१.] ॥

हविर्ध्वजविधो ह वाऽअन्यः पशुवन्धुः । सग्राधिधोऽन्यः स गृहेषु हविर्ध्वजवि
 द्वास्मिन्वत्तुपुनयति यस्मिन्नग्नः प्रणयति यस्मिन्पूर्णपात्रं नितयति यस्मिन्विदग्नुक्रम
 न्क्रमयत्यथ हैष सवविधो यस्मिन्नेतानि न क्रियन्ते ॥ १ ॥ तदाहुः । इष्टिः पशु
 वन्धुः १ महायज्ञ इति महायज्ञ इति ह मृगाविष्टिं वै तर्हि पशुवन्धुमक्रुर्वेनमक्रु
 था इत्येनं मृगात् ॥ २ ॥ तस्य प्रयाजा एव पातः सवन्तम् । अनुयाजास्तृतीयसव
 न्तं पुरोडाश एव माध्यन्दिनथे सवनम् ॥ ३ ॥ तर्जके । यथायाथ इत्याग
 वक्षिणा नयन्ति तद् तुया न कुर्याद्यो हनं तत्र मृगाद्विधां ग्राह्य
 प्राणेश्वो वक्षिणा अनेषीष्टे प्राणानददत्तदन्तो वा सामो वा
 वधिरो वा पत्तदन्तो वा वधिव्यनीतीश्वरो ह तथैव स्यात् ॥४॥ इत्यमेव कुर्यात्
 पुरोडाशेष्टायामेवोपहृतायां वक्षिणा नयेदन्तो वाऽअन्यं मध्यतः प्राण इममेव दे
 न्द्रं मध्यतः प्राणं वक्षिणाभिर्देवत्यैर्देवं वा माध्यन्दिनथे सवनं माध्यन्दिनं वै स
 वने वक्षिणा नीयन्ते तस्मात्पुरोडाशेष्टायामेवोपहृतायां वक्षिणा नयेत् ॥ ५ ॥ त
 दाहुः । अथयो यद्वाचितुस्य नानरभुथोऽवक्रुर्वेनं केननादिदाव इत्यावप्रयादन्
 दृष्टेऽपुनरभुथ प्रतिप्रस्थाता च होता च यैश्वरकणथ यथा ज्ञानीधर्मैर्गोऽप
 पुरोडाश तममक्रुत्थ पुरोडाशं तुरो-येष्टाद्विद्वन्वा पुन्यश्रुया योऽपुन्यन्त
 रिष्टमात्माऽर्पणं पृथिवीथे शरीरैः वाचस्तेनष्टिद्वया वाचिष्टिद्वया तुरा दि

हि सोऽन्वेतांश्चतुरो नेष्टा दीक्षयति ॥ ८ ॥ अथाध्वर्यवे नेष्टारमुन्नेता दीक्षयति
 तच्छ हि सोऽन्वथ ब्रह्मणऽग्नीध्रं दीक्षयति तच्छ हि सोऽन्वथोवात्रे सुब्रह्मण्य
 दीक्षयति तच्छ हि सोऽन्वथ श्रोत्रे ग्रावस्तुतं दीक्षयति तच्छ हि सोऽन्वेतांश्चतुर
 मुन्नेता दीक्षयति ॥ ९ ॥ अयोन्नेतारश्च । स्तावको वा ब्रह्मचारी बान्धो वादीक्षितो
 दीक्षयति न पुनः पावयेदिति धाहुः सैपानुपूर्वदीक्षा स यत्र हैवं विद्वांश्च सो दीक्षन्ते
 दीक्षमाणा हैव ते यज्ञं कल्पयन्ति यज्ञस्य कृत्स्निमनु सन्निष्ठां योगक्षेमः कल्पते सन्निष्ठा
 योगक्षेमस्य कृत्स्निमन्त्रापि तस्यार्थस्य योगक्षेमः कल्पते युस्मिन्नर्थे यजन्ते ॥ १० ॥
 तेषां वाऽऽज्यतोत्तमो दीक्षते । प्रथमोऽवभृथादुदायतामुदैति प्राप्नो वाऽऽज्यतोत्तमो मा-
 णमेवैवेतदुभयतो दधाति तथा सर्वमायुर्यन्ति तयो ह न पुनरायुषोऽस्मान्लोकात्प्र-
 यन्ति सैपानुपूर्वदीक्षा स यत्र हैवं विद्वांश्च सो दीक्षन्तस्तदेव दीक्षते ॥ ११ ॥
 ब्रह्मणम् ॥ १ ॥

अद्वाया वै देवाः । दीक्षां निरमिमतादित्यै प्रायणीयं सोमात्क्रयं विष्णो-
 रातिथ्यमादित्यात्पवर्ग्यं स्वधाया उपसदोऽग्नीषोमाभ्यामुपवसथमस्माद्वोका-
 त्प्रायणीयमतिरात्रं ॥ १ ॥ संवत्सराच्चतुर्विधं शमहः । ब्रह्मणोऽभिष्टुवं क्षत्रात्पृ-
 ष्ठयमनेराभिजितमवभ्यः स्वरसाम्न आदित्यामिषुवन्तमुक्ताः स्वरसामान इन्द्रादि-
 श्वजितमुक्ता पृष्ठयाभिप्लवौ मित्रावरुणाभ्यां गोऽमायुषी विश्वेभ्यो देवेभ्यो द-
 शरात्रं दिग्भ्यो दशरात्रिकं पृष्ठयच्छं षडहमेभ्यो लोकैभ्यश्चन्द्रोमान् ॥ २ ॥
 संवत्सराश्चतुर्विधः । प्रजापतेर्महामतश्च स्वर्गान्लोकादुदयनीयमतिरात्रं तदेतत्संव-
 त्सरस्य जन्म स यो ह्यमेतत्संवत्सरस्य जन्म वेदा हास्याच्छेषान्नायते सात्मा भ-
 षति संवत्सरो भवति संवत्सरो भूत्वा देवानुप्पेति ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

यद्यै दीक्षन्ते । अग्नाविष्णुऽप्यत्र देवते यजन्तेऽग्नाविष्णू देवते भवन्त्यग्नावि-
 ष्वोः सायुज्यं सलोकतां जयन्ति ॥ १ ॥ अथ यत्प्रायणीयेन यजन्ते । अदि-
 तिमेव देवतां यजन्तेऽदितिर्देवता भवन्त्यदितेः सायु० ॥ २ ॥ अथ यत्क्रमेण च-
 रन्ति । सोममेव देवतां यजन्ते सोमो देवता भवन्ति सोमस्य सायु० ॥ ३ ॥ अ-
 थ यदातिथ्येन यजन्ते । विष्णोः ॥ ४ ॥ अथ य

विष्णोः
दित्यो

देवावृधत्तं होत्रामैरयत्स्वाहेति सैव दीक्षा ॥ ६ ॥ तदाहुः । अध्वर्यो यदीक्षितस्य
 नानवभृथोऽवकल्पते कैवमवभृथमवनेप्यसीति स यद्धृदयशूलेन चरन्ति स हैवत-
 स्वावभृथः ॥७॥ मधुको ह स्माह पैङ्ग्यः । विसोमेन वाऽएके पशुबन्धेन यजन्ते
 मसोमेनैके दिवि वै सोम आसीत्तं गायत्री वयो भूत्वाहरत्तस्य यत्पर्णमच्छिद्यत
 तत्पर्णस्य पर्णत्वमिति न्वाऽएतद्धाह्यणमुद्यते विसोमेन वाऽएके पशुबन्धेन यजन्ते
 मसोमेनैके स हैप विसोमेन पशुबन्धेन यजते योऽन्यं पालाशाद्युपं कुरुतेऽथ हैप
 मसोमेन पशुबन्धेन यजते यः पालाशं यूपं कुरुते तस्मात्पालाशमेव यूपं कुर्वति
 ॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ८ [७.२.] ॥ ॥

स य एप बहुसारः । स हापशव्यस्तस्मात्तादृशं पशुकामो यूपं न कुर्वीताप
 य एप फल्गुमासहः स ह पशव्यस्तस्मात्तादृशं पशुकामो यूपं कुर्वीत ॥१॥ अथ
 यस्यैतद्वक्रस्य सतः । शूल-इवाग्रं भवति स ह कर्पोती नाम स यो ह तादृशं यूपं
 कुरुते पुरा हायपोऽमुं लोकमेति तस्मात्तादृशमायुष्कामो यूपं न कुर्वीत ॥२॥
 अथ य एप आनतः । उपरिष्ठादुपनतो मध्ये सोऽशनायै रूपं सं यो ह तादृ-
 शं यूपं कुरुतेऽशनायुका हास्य भार्या भवन्ति तस्मात्तादृशमन्नायकामो यूपं न
 कुर्वीताथ य एप आनत उपरिष्ठादुपनतो मध्ये सोऽन्नायस्य रूपं तस्मात्तादृशमन्ना-
 यकामो यूपं कुर्वति ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ९ ॥ [७.१.] ॥ ॥

स यत्पशुना यच्छमाणः । प्रकार्तिनं यूपं कुरुतऽइमेव तेन लोकं जयत्य-
 य यद्धपरतिमन्तरिक्षलोकेमेव तेन जयत्यथ यत्वरतिं दिविमेव तेन जयत्यथ
 यत्तुररतिं दिशि एव तेन जयति स वाऽएष वयरतिर्वै चतुररतिर्वा पशुबन्धयुगो
 भवत्यथ योऽत ऊर्ध्वः सौम्यस्यैव सोऽध्वरस्य ॥ १ ॥ तदाहुः । यजेद्वाज्यभा-
 गौ नाः इति यजेदित्याहुश्चुपी वाऽएते यज्ञस्य यद्वाज्यभागौ किमृतं
 पुरुषरत्नसुभ्यां स्यादिति यावद् भागिनं स्तेन भागधेयेन न निर्भजन्त्यनिर्भ-
 क्तो वै स तावन्मन्यतेऽथ यदेव तच्छ स्तेन भागधेयेन निर्भजन्त्ययैव स निर्भक्तो
 मन्यते स यत्रतद्धोतान्गदास्ना रुतः स यजतादिति तदेनं स्तेन भागधेयेन
 निर्भजति ॥ २ ॥ एतद्धं पशोः मङ्गप्यमानस्य । हृदयं शुक्लमेवेति हृदयाच्छतं
 तस्य मरु हृदयेन पशुं श्रयन्ति पुनः पशुं श्रगुनावेप्पन्देत पार्वतं पर्वनत्काष्टे-

देवता भवन्त्यादित्यस्य सायु० ॥ ५ ॥ अथ यदुपसद उपयन्ति । एता एव देवता
 यजन्ते या एता उपसत्सरेता देवता भवन्त्येतासां देवतानां सायु० ॥ ६ ॥ अथ
 यदग्नीषोमीयेण पशुना यजन्ते । अग्नीषोमाघेष देवते यजन्तेग्नीषोमी देवते भव-
 न्त्यग्नीषोमयोः सायु० ॥ ७ ॥ अथ यत्प्रायणीय मतिरात्रमुपयन्ति । अहोरात्रेण-
 च देवते यजन्तेऽहोरात्रे देवते भवन्त्यहोरात्रयोः सायु० ॥ ८ ॥ अथ यच्चतुर्विंश-
 शमहरूपयन्ति । संवत्सरमेव देवता यजन्ते संवत्सरो देवता भवन्ति संवत्सरस्य
 सायु० ॥ ९ ॥ अथ यदभिष्वथं पठहमुपयन्ति । अर्धमासांश्च मासांश्च देवता
 यजन्तेऽर्धमासाश्च मासाश्च देवता भवन्त्यर्धमासानां च मासानां च सायु० ॥ १० ॥
 अथ यत्पुण्ड्यं पठहमुपयन्ति । अतूनेव देवता यजन्तऽऋतुवो देवता भवन्त्यृ-
 नां सायु० ॥ ११ ॥ अथ यदभिजितमुपयन्ति । अग्निमेव देवता यजन्तेऽग्नि-
 देवता भवन्त्यग्नेः सायु० ॥ १२ ॥ अथ यत्स्वरसाम्न उपयन्ति । अप एव देवता
 यजन्तऽआपो देवता भवन्त्यपां सायु० ॥ १३ ॥ अथ यद्विषुवन्तमुपयन्ति ।
 आदित्यमेव देवता यजन्तऽआदित्यो देवता भवन्त्यादित्यस्य सायुज्यं स-
 लोकतां जयन्त्युक्ताः स्वरसामानः ॥ १४ ॥ अथ यद्विश्वजितमुपयन्ति । इन्द्र-
 मेव देवता यजन्तऽइन्द्रो देवता भवन्तीन्द्रस्य सायुज्यं सलोकतां जयन्त्युक्ता
 पृष्ठ्याभिप्लवौ ॥ १५ ॥ अथ यद्गोऽआयुषी उपयन्ति । मित्रावरुणावेव देवते
 यजन्ते मित्रावरुणौ देवते भवन्ति मित्रावरुणयोः सायु० ॥ १६ ॥ अथ यदशरात्र-
 मुपयन्ति । विश्वानिव देवान्देवतां यजन्ते विश्वे देवा देवता भवन्ति विश्वेपां देवा-
 नां सायु० ॥ १७ ॥ अथ यद्दशरात्रिकं पृष्ठ्यं पठहमुपयन्ति । विश एव
 देवता यजन्ते दिशो देवता भवन्ति दिशं सायु० ॥ १८ ॥ अथ यच्छन्द्रोमा-
 नुपयन्ति । इमानेव लोकान्देवता यजन्तऽइमे लोका देवता भवन्त्येषां लोकानां
 सायु० ॥ १९ ॥ अथ यदशमहरूपयन्ति । संवत्सरमेव देवता यजन्ते संवत्सरो
 देवता भवन्ति संवत्सरस्य सायु० ॥ २० ॥ अथ यन्महात्रतमुपयन्ति । मजापति-
 मेव देवता यजन्ते मजापतिर्देवता भवन्ति मजापतेः सायु० ॥ २१ ॥ अथ यदुदय-
 नीयमतिरात्रमुपयन्ति । संवत्सरमेव तदाप्त्वा स्वर्गे लोके प्रतिष्ठन्ति तान्यदि-
 पृच्छेयुः कामय देवतां यजन्ते का देवतास्य कस्यां देवतायां वसथेत्यत एवैक-
 मां प्रपुष्यन्त्येव तदिष्टं स्युरते इ वै सति मद एते हि सतीषु देवतासु मीदन्तो
 यन्ति सत्प्रमदो देवतो स यो देवं विदुषां दीक्षितानां पापकं सत्ये कीर्ति-

पशुय श्रपयेत् ॥ ३ ॥ उपस्तृणीतऽआज्यम् । तत्पृथिव्यै रूपं करोति हिरण्य-
शकलमवदधाति तदग्ने रूपं करोति वषामवदधाति तदन्तरिक्षस्य रूपं करो-
ति हिरण्यशकलमवदधाति तदादित्यस्य रूपं करोत्यथ यदुपरिष्ठादाभिघारयति तदि-
रूपं करोति सा वाऽप्यापञ्चावता वषा भवति प्राक्को यज्ञः प्राक्कः पशुः पञ्चर्त-
संवत्सरस्य तस्मात्पञ्चावता वषा भवति ॥ ४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १० ॥ [७, ४]
॥ सप्तमोऽध्यायः ॥ [७, १,] ॥

तद्यथा ह वै । इदं रथचक्रं वा कौलालचक्रं वामतिष्ठिनं कन्देदेवधं ह्रै-
लोका अध्रुवा अपतिष्ठिता आसुः ॥ १ ॥ स ह प्रजापतिरज्ज्वाक्रे । कथं नि-
मे लोका ध्रुवाः प्रतिष्ठिताः स्यादिति स एवाध्रुवः पूर्वतैर्नृणां भिक्षेमामहं हव्यं
भिश्च मरीचिभिश्चान्तरिक्षं जीमूतैश्च नक्षत्रैश्च दिवम् ॥ २ ॥ स मह इति व्या-
ख्य । पशवो वै महस्तस्माद्यस्यैते बहवो भवन्ति भूमिष्ठस्य कुले महीयन्ते बह-
व वाऽअस्यैते भवन्ति भूमिष्ठस्य हास्य कुले महीयन्ते तस्माद्ययमेनायननाइयाधे-
न्वा मवा पापयेयुरग्निहोत्रं हुत्वा मह इत्युपतिष्ठेते मति प्रजया पशुभिस्तिष्ठ-
नायतनाच्चयवते ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ११ ॥ [८, १,] ॥

चत्वारो ह वाऽअमन्यः । आहित उद्धृतः प्रहृतो विहृतोऽयमेव लोक आ-
तोन्तरिक्षलोक उद्धृतो यौप्रहृतो दिशो विहृतोऽग्निरेशहितो वायुरुद्धृत आ-
त्यः प्रहृतश्चन्द्रमा विहृतो गार्हपत्य एवाहित आहवनीय उद्धृतोऽथ यमेतमाहवनी-
यात्प्राञ्चं प्रणयन्ति स प्रहृतोऽथ यमेतमुदथं पशुश्रमणायादुरन्ति यं चापशुभ-
स विहृतस्तस्मात्प्रायेऽग्नी पशुबन्धेन यजेता ॥ ब्राह्मणम् ॥ १२ ॥ [८, १,]

तथाहुः । किदेवत्य एष पशुः स्यादिति प्राजापत्यः स्यादित्याहुः प्रजापति-
र्वाऽप्यतमं प्रोक्ष्य परयत्तस्मात्प्राजापत्य एवैष पशुः स्यादिति ॥ १ ॥ अथोऽप्य-
हुः । सार्धं एवैष पशुः स्यादिति तस्मादेतास्तेन तस्मादेते पशवो बध्यन्ते बध्यन्त्येक-
व्यधामोष्ठेऽप्येकऽप्यमशयानि तस्मात्सार्धं एवैष पशुः स्यादिति ॥ २ ॥ अथोऽप्य-
प्येन्द्राग्न्येवैष पशुः स्यादित्येते वै देवनेऽन्वन्त्ये देवा यद्यातो यजने पाप्यन-
यदि मरसा यजने पाप्यन-
तस्मादेन्द्राग्न्येवैष पशुः स्यादिति ॥ ३ ॥ नाल ए

येदेतेभ्यस्त्वा देवताभ्य आवृथाम इत्येनं ब्रूयुः स पापीयान्भवति श्रेयाश्च स आत्म-
ना ॥ २२ ॥ स एष संवत्सरस्त्रिमहाव्रतः । चतुर्विंशंशे महाव्रतं विपुव्रति म-
हाव्रतं महाव्रतगृण्व महाव्रतं तथैव स्मृतं पूर्वऽनुपयन्ति त्रिमहाव्रतं ते तेजस्विन-
आमुः सत्यवादिनः सत्यशितयता अथ यत्तु हैनमप्येताई तृधापेयुर्धामपात्र-
मुदकऽआसित्के विम्रित्येदेवथै हव ते विम्रित्येयुरुपयन्ति तदेपांश्च सत्येन
धमेण तपसा श्रद्धया यज्ञेनाहुतिभिरवरुद्धं भवति ॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

पुरुषो वै संवत्सरः । तस्य पादावेव प्रायणीयोऽतिरात्रः पादाभ्याथ द्वि-
प्रयन्ति तयोर्ध्वच्छुक्लं तदुन्हो रूपं यत्कृष्णं तद्वात्रेर्नखान्येनौपीधिवनरातीनांश्च रु-
पमरू चतुर्विंशंशमहरोऽभिप्लवः पृष्ठं पृष्ठयः ॥ १ ॥ अयमेव दक्षिणो बाहुर-
भिजित् । इमं एव दक्षिणं त्रयः प्राणाः स्वरसामानो मूर्धा विपशानिमऽप्योत्तरे
त्रयः प्राणाः स्वरसामानः ॥ २ ॥ अयमेवोत्तरो बाहुर्विभजित् । उक्तौ पृष्ठ्याभिप्लवौ
यात्रवाञ्चौ भाणौ ते गोऽआयुषीऽअद्भानि दशरात्रो मुखं महाव्रतथै हस्तायेनोद-
यनीयोऽतिरात्रो हस्ताभ्यांश्च लुपन्ति तयोर्ध्वच्छुक्लं तदुन्हो रूपं यत्कृष्णं तद्वात्रेर्न-
खान्येव नक्षत्राणाथै रूपथै स एष संवत्सरोऽभ्यात्मं प्रतिष्ठितः स यो हैवमेतथै
संवत्सरमभ्यात्मं प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति मज्जया पशुभिरस्मिँल्लोकेऽमृतत्वेनामु-
ष्मिन् ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ प्रथमोऽध्यायः ॥ [७२] ॥

समुद्रं त्राऽप्येते प्रतरन्ति । ये संवत्सराय दक्षिण्ये तस्य तीर्थमेव प्राय-
णीयोऽतिरात्रस्तोर्थेन द्वि प्रस्तान्ति तद्यत्रापणीयमतिरात्रुपयन्ति यथा तीर्थेन
समुद्रं प्रस्नायुस्तादृक्त्तु ॥ १ ॥ गाधमेव प्रतिष्ठा चतुर्विंशंशमह । यथोपपन्नदध्नं
वा कण्ठदध्नं वा एतौ विध्यस्य प्रस्तान्ति प्रस्तेयोऽभिप्लवः प्रस्तेयः पृष्ठयः ॥ २ ॥
गाधमेव प्रतिष्ठाभिजित् । यथोपपन्नदध्नं वा कण्ठदध्नं वा एतौ विध्यस्योत्क्राम-
न्त्यरूदध्न एव प्रथमः स्वरसामा जानुदध्नो द्वितीयः कुक्षदध्नस्तृतीयो द्वीपः प्र-
ष्टा विपशान्कुक्षदध्न एव प्रथमोऽर्जकसामा जानुदध्नो द्वितीयः ।
॥ ३ ॥ गाधमेव प्रतिष्ठा विभजित् । यथोपपन्नदध्नं वा क-
ध्म्य प्रस्तान्ति प्रस्तेयः पृष्ठयः प्र-
शरायः ॥ ४ ॥ गाधमेव

पशुबन्धः । तस्माद्यावज्जीवति नास्यान्यः पशूनामीष्टे बद्धा अस्मिन्नेते भवति
 ॥ ४ ॥ स ह मजापतिरग्निमुवाच । यज्ञे त्वया त्वा लभाऽऽति नेति होवाच
 वायुं ब्रूहीति स ह वायुमुवाच यज्ञे त्वया त्वा लभाऽऽति नेति होवाच पुरुषं
 ब्रूहीति स ह पुरुषमुवाच यज्ञे त्वया त्वा लभाऽऽति नेति होवाच पशून्ब्रूहीति
 स ह पशूनुवाच यज्ञे युष्माभिरा वो लभाऽऽति नेति होवाच चन्द्रमसं ब्रूहीति
 स ह चन्द्रमसमुवाच यज्ञे त्वया त्वा लभाऽऽति नेति होवाचादित्यं ब्रूहीति
 स ङादित्यमुवाच यज्ञे त्वया त्वा लभाऽऽति तथेति होवाच यजत तऽप्येते नाचा-
 कमन्त किमु मऽप्येतेषु स्यादिति यद्यत्कामयेथा इति तथेति तस्मालभतु सोऽस्यायं
 पशुरालब्धः संज्ञप्तोऽश्वयत्तमेताभिराग्नीभिर्गामीणात्तद्यदेनेताभिराग्नीभिर्गामी-
 णात्तस्मादाभियो नाम तस्मादु पशुं संज्ञप्तं ब्रूयाच्छेतां न मुहूर्तमिति स प्रा-
 यन्तमश्वमेधेनेष्ट्वा लोकं जयति तावन्तमेतेन जयति ॥ ५ ॥ तं प्राचीं विह्व-
 माणेत्पनुप्राणत्प्राणमेवास्मिंस्तददधात्तं इक्षिणा दिग्ब्यान्त्येनप्राणद्व्यान्त्येना-
 स्मिंस्तददधात्तं प्रतीची दिग्ब्यान्त्येनप्राणदपानमेवास्मिंस्तददधात्तमुदीची दिग्ब्या-
 नेत्यनुप्राणदुदानमेवास्मिंस्तददधात्तमूर्ध्वा दिक्समानेत्यनुप्राणत्समानमेवास्मिन्-
 ददधात्तस्मादु पुत्रं जानमकृतनाभिं पञ्च ब्राह्मणान्पूयादित्येनमनुप्राणितेति य-
 तात्र बिन्देरपि स्वयमेवानु परिक्राममनुप्राणयात्स सर्वमायुरेत्या हैव जरयै जी-
 वति ॥ ६ ॥ स प्राणमेवाग्नेरादत्त । तस्मादेव नानुपध्यातो नानुपज्वलितो ज-
 लत्यालो अस्व माण आ ह वै द्विपतो भ्रातृव्यस्य प्राणं दत्ते य एवं वेद ॥ ७ ॥
 रूपमेव वायोरुदत्त तस्मादेतस्य लेल्लयत-इनेवोपदृष्टवन्ति न त्वेनं पश्यन्त्यात्त-
 वास्य रूपमा ह वै द्विपतो भ्रातृव्यस्य रूपं दत्ते य एवं वेद ॥ ८ ॥ चित्तमेव
 पुरुषस्तुदत्त । तस्मादाहुर्देवचित्तं त्वावनु मा मनुष्याचित्तमित्यात्त-अस्य चित्त-
 मा ह वै द्विपतो भ्रातृव्यस्य चित्तं दत्ते य एवं वेद ॥ ९ ॥ चक्षुरेव पशूनामादत्त ।
 तस्मादेतं चाकुर्यमाना-इनेव न जानन्त्यथ यदेवोपजिगमन्त्यथ जानन्त्यात्त-
 देवां चक्षुरा ह वै द्विपतो भ्रातृव्यस्य चक्षुर्दत्ते य एवं वेद ॥ १० ॥ भ्रामि-
 चन्द्रमस आदत्त । तस्मादेतयोः मङ्गशयोः सतोर्नतर्गं चन्द्रमा मात्याना अस्व
 मा ह वै द्विपतो भ्रातृव्यस्य भ्रा दत्ते य एवं वेद तद्यदादत्त तस्मादादि-
 त्यः ॥ ११ ॥ प्राणायन ॥ १२ ॥ [८. ३.] ॥

इति दत्तमीनान् ॥ मन्त्रादुवाच गाहो नयान स ह सप्तपिण्ड

यतो निधम्योत्सन्नान्ति तीर्थमेवोदपनीयोऽतिरात्रस्त्रिंशुं व्यत्सन्नान्ति तद्युदपनीय-
मतिरात्रमुपयन्ति यथा तीर्थेन समुद्रं प्रस्नाय तीर्थिनोत्सनायुस्तादृक् ॥ ५ ॥ त-
दाहुः । कृति संवत्सरस्यातिरात्राः क्रुत्यग्निपट्टोमाः क्रुत्युक्थ्याः क्रुतिपोऽग्निः
कृति पदहा इति ग्रावतिरात्रो पृदशतमग्निपट्टोमा द्वे चत्वारिंशे शतेऽनुक्थ्यानां
मिति तु यऽनुक्थ्यान्स्त्रिसाह उपयन्ति ॥ ६ ॥ अथ येऽग्निपट्टोमान् । द्वादश-
तमग्निपट्टोमा द्वे चतुस्त्रिंशे शतेऽनुक्थ्यानां द्वादश पोदशिनः पट्टः पदा
इति तु संवत्सरस्याग्निः ॥ ७ ॥ द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य । तेषामेतत्तन्त्रं हि-
मं-यत्पृष्ठानि तद्यन्मामि-मासि पृष्ठान्युपयन्ति मासश्च एव तसंवत्सरस्य तेज आ-
प्नुवन्त्यथ कथं त्रयोदशस्य मासस्य तेज आप्नुवन्तीत्युपरिष्ठाद्विपृबतो विवञ्चि-
तश्च सर्वपृष्ठमग्निपट्टोममुपयन्त्येषु त्रयोदशस्य मासस्य तेज आप्नुवन्ति ॥ ८ ॥
एतद् स्म वै तद्विज्ञानाह । श्वेत्केतुरारुणेषुः संवत्सराय न्वाऽभङ्गं दीक्षिष्यमि-
तश्च ह पितापेक्ष्योवाच वेत्थ न्वायुष्मन्संवत्सरस्य गाघमतिष्ठा इति वेगेति होवाच-
तद् तद्विज्ञानुवाच ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [२. १.] ॥

तदाहुः । क्रुस्मादुभयतोऽज्योतिषोऽभिप्लवा भवन्त्यन्यतोऽज्योतिः पृष्ठयद्वातीमे-
ल्लोका अभिप्लवा उभयतोऽज्योतिषो वाऽऽग्ने लोका अग्निनेतु आदित्येनामुत अत-
पृष्ठयोऽन्यतोऽज्योतिषो वाऽऽश्नुत एष एषां ज्योतिर्यु एष तपति ॥ १ ॥ देवचक्रे वाऽ-
एते पृष्ठमतिष्ठिते । यजमानस्य पाप्मानं तृथ्वतो परिप्लवेते स यो ह्येवं विदुष-
दीक्षितानां प्रापकश्च सत्रे कीर्तयत्येते हास्य देवचक्रे शिरश्छिन्तो दशरात्र उद्ध-
पृष्ठ्याभिप्लवौ चक्रे ॥ २ ॥ तदाहुः । यत्समेऽएव चक्रे भवतोऽर्थेते विपमा स्तोमाः कथमर्थ-
ते समा स्तोमा-स्तोमा उपेताभवन्तीति यदेव पृष्ठन्यायहानि पृष्ठन्यानि तेनेति मूय-
व । ३ ॥ पृष्ठ्याभिप्लवौ तन्त्रे कुर्वन्ति ह स्माह पैङ्गवः । तयो स्तोत्राणि च शस्त्राणि
च संचारयेदिति स यत्संचारयति तस्मादिमे प्राणा ज्ञाना सन्त एकोतयः समान-
तिमनुसंचरन्त्यथ यश्च संचारयेत्प्रमायुको यजमानः स्यादेष ह वै प्रमायुको योन्य-
वा वधिरो वा ॥ ४ ॥ नवाग्निष्टोमा मासि सम्पद्यन्ते । नव वै प्राणाः प्राणानेवैष्वेत-
धाति तथा सर्वमायुर्यान्त तयो ह न पुरायुपोऽस्मान्लोकात्प्रयान्ति ॥ ५ ॥ एव-
त्रिंशतिरनुक्थ्याः । द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य पृश्चत्वेस्त्रयो लोकास्तद्वि-
शतिरेष पृबैकात्रेष्ठो य एष तपत्येतामाभिसम्पदश्च स एतया सम्पदा मामि-

आमन्त्रयां चक्रे केह प्रायश्चित्तिरिति ते होचुर्नेह प्रायश्चित्तिरस्ति खण्डिक एवौ-
 ङ्कारिरस्य प्रायश्चित्तिं वेद स उ तऽपताद्वचैव कामयतेऽतश्च प्रापीय इति ॥१॥
 स होवाच । संग्रहीतयुङ्गधि मे स्यन्तस्यामि स यद्यह मे वक्ष्यति समाप्स्यामि यद्यु-
 मा मारयिष्यति यज्ञं विकृष्टमनु विक्रक्ष्यऽइति ॥२॥ स ह युवत्वा ययात्राजगाम ।
 तथै ह प्रतिलयायोवाच यन्वेतान्यवाजिनानि मृगेषु भवन्त्ययैषां पृष्टीरपिशौर्यं
 पचामहे कृष्णाजिनं मे ग्रीवास्वाचक्ष्मिन्त्येव मेदमधृपोऽभ्यवस्यन्त इमिति ॥ ३ ॥
 नेति होवाच । सम्राद्दुषां वै मे भगवः शार्दूलोऽवर्धात्स यद्यह मे वक्ष्यसि समा-
 प्स्यामि यद्यु मा मारयिष्यासि यज्ञं विकृष्टमनु विक्रक्ष्यऽइति ॥ ४ ॥ स होवाच ।
 आमन्त्रणीयान्ब्रामन्त्रयाऽइति तान्हामन्त्र्योवाच यद्यस्मै वक्ष्याम्यमुष्मैवेदं मजा
 भविष्यति न मम लोकीं त्वहं भविष्यामि यद्यु वाऽअस्मै न वक्ष्यामि ममैवेदं म-
 जा भविष्यति नामुष्य लोकीं त्वस्मै भविष्यतीति ते होचुर्मा भगवो घोषोऽयं
 वाव क्षत्रियस्य लोक इति स होवाच वक्ष्याम्येवामूर्ध्वं शत्रयो भूयस्य इति ॥५॥
 तस्माऽउ हैतदुवाच । स्पृतीर्हृत्वान्यामाजतेति घृतात्मा ते सम्राद्दुषा स्यादिति
 चन्द्रात्ते मन स्पृणोमि स्वाहा मूर्यात्ते चक्षु स्पृणोमि स्वाहा वातात्ते माणान्स्पृ-
 णोमि स्वाहा दिग्भ्यस्ते श्रोत्रं स्पृणोमि स्वाहाऽयस्ते लोहितं स्पृणोमि
 स्वाहा पृथिव्यै ते शरीरं स्पृणोमि स्वाहेत्यथान्यामाजतेति घृतात्मा ते सम्रा-
 द्दुषा स्यादिति ततो हैव स उत्ससाद कैशिनरीरेवेमा अप्येतर्हि मजा जायन्ते
 ॥ ६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १४ ॥ [८.४] ॥ चतुर्थः प्रपाठकः । कण्डिकासंख्या
 १०२ ॥ अष्टमोऽध्यायः ॥ [७४.] ॥ अस्मिन्काण्डे कण्डिकासंख्या ४१७ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणेऽष्टाध्यायीनामैकादशं काण्डं
 समाप्तम् ॥ ११ ॥

मासि स्वर्गं लोकं रोहति मासशः स्वर्गं लोकं ममश्नुतऽएकविंशं च स्तो-
मं बृहतीं च छन्दः ॥ ६ ॥ चतुस्त्रिंशदग्निष्टोमा मासि सम्पद्यन्ते । त्रयस्त्रिंश-
शब्दे देवाः प्रजापतिश्चतुस्त्रिंशः सर्वासां देवतानामप्याऽएक उक्थ्यः षोडशि
मानुलं वाऽउक्थ्यो वीर्यं पोद्गरी ॥ ७ ॥ एतेन वै देवाः । वीर्येणाग्नेन सर्वा-
न्क्रामानाप्नुवन्सर्वान्क्रामानारुवत तथोऽप्येष एतेन वीर्येणाग्नेन सर्वान्क्रामा-
नाप्नोति सर्वान्क्रामानरनुत तस्मात्पृष्ठघामिप्लवाऽउपैवपारसंवत्सराय दीक्षितः प-
तस्मै कामाय ॥ ८ ॥ अथादित्याश्च ह वाऽअङ्गिरसश्च । उभये माजापत्या अस्प-
र्द्धन्त वयं पूर्वं स्वर्गं लोकमुपेयामो वयं पूर्वऽइति ॥ ९ ॥ तज्यादित्याः । चतुर्भि-
स्तोमैश्चतुर्भिः पृष्टैर्लघुभिः सामभिः स्वर्गं लोकमभ्यप्लवन्त यदभ्यप्लवन्त तस्मा-
दभिप्लवाः ॥ १० ॥ अन्वञ्च—इवाङ्गिरसः । सर्वे स्तोमैः सर्वैः पृष्टैर्लघुभि-
सामभिः स्वर्गं लोकमस्पृशन्त्यदस्पृशन्तस्मात्पृष्ठयः ॥ ११ ॥ अभिप्लवः पदङ्गः
पदद्वयज्ञानि भवन्त्यभिप्लवः पञ्चाहः पञ्च ह्यज्ञानि भवन्ति यद्वद्येव मथममहस्तदु-
त्तममभिप्लवश्चतुरहश्चत्वारो हि स्तोमा भवन्ति त्रिवृत्पञ्चदशः सप्तदश एकविंश-
ह्यभिप्लव इत्यहस्यावृद्धि उयोतिर्गौरायुरभिप्लवो द्वयहो ह्येव सामनीभवतो-
वृद्धयन्तरेऽप्यभिप्लव एकाह एकाहस्यो हिस्तोमैस्त्यायवे चतुर्णामुक्थयानां ब्राह्म-
श सोत्राणि ब्राह्मश शब्दायति यान्ति सप्तमोऽग्निष्टोम एवमुत्तमोऽग्निष्टोमाः स-
म्पद्यन्ते ॥ १२ ॥ प्रोतिर्ह कौशाम्यः । क्रौमुखावेन्द्रिहृदालकऽआरुणौ ब्रह्मचर्यमुवास-
थ हाचार्यः पमच्छ कुमार कृति ते पिता संवत्सरस्याहान्यमम्यतेति ॥ १३ ॥ शतम्
६१०० ॥ दग्नेति होवाच । दश वाऽइति होवाच दशाक्षरा विराडैर्गानो यज्ञः ॥ १४ ॥
कृति त्वेवेति । नयेति होवाच नव वाऽइति होवाच नव वै प्राणाः माणैरु यज्ञस्ता-
यते ॥ १५ ॥ कृति त्वेवेति । अप्रेति होवाचाष्टौ वाऽइति होवाचाष्टाक्षरा गायत्री
गायत्रो यज्ञः ॥ १६ ॥ कृति त्वेवेति । सप्तेति होवाच सप्त वाऽइति होवाच सप्त-
छन्दाधिसि चतुरक्षराणि छन्दोभिरु यज्ञस्तापने ॥ १७ ॥ कृति त्वेवेति । षडिति होवा-
च षड्वाऽइति होवाच षट्त्वंः संवत्सर संवत्सरो यज्ञः समानमेतदहर्त्वायणीयोद-
यनीयो ॥ १८ ॥ कृति त्वेवेति । पञ्चेति होवाच पञ्च वाऽइति होवाच पाञ्चो-
पाङ्गः पशुः पञ्चतेवः संवत्सरस्य संवत्सरो यज्ञः समानमेतदह-
रमहामते ॥ १९ ॥ कृति त्वेवेति । होवाच चतुष्पादाः पशवः प

अथ द्वादशं काण्डम् ॥

ओ३म् । अयं वै यज्ञो गोऽयं पुनरे । तमेतुर्ऽप्यग्निं ये संवत्सराप दीक्ष-
न्ते तेषां गृहपतिः मथमो दीक्षतेऽयं वै लोको गृहपतिरस्मिन् लोकऽदधे
सर्वं प्रतिष्ठितं गृहपताऽउ वै सुमन्त्रिणः प्रतिष्ठिताः प्रतिप्रायमेवैतुस्यतिष्ठाप दीक्ष-
न्ते ॥ १ ॥ अथ ब्रह्माणं दीक्षयति । चन्द्रमा वै ब्रह्मा सोमो वै चन्द्रमाः सौम्या
ओपथय ओपथीस्तदनेन लोकेन संदधाने तस्मादेतावन्तरेणान्यो न दीक्षेत स
यद्वैतावन्तरेणान्यो दीक्षेतापथीस्तदनेन लोकेन नानाकुर्यादुच्छ्रोषुका इत्युस्तस्मा-
देतावन्तरेणान्यो न दीक्षेत ॥ २ ॥ अधोऽन्तरं दीक्षयति । पर्जन्यो वाऽऽन्तरा
पर्जन्यावु वै वृष्टिर्जायते वृष्टिं ततोपधिभ्यः संदधाति तस्मादेतावन्तरेणान्यो न दी-
क्षेत स यद्वैतावन्तरेणान्यो वीक्षेत वृष्टिं ततोपधिभिर्नानाकुर्याद्विषुको इत्याहु-
स्मादेतावन्तरेणान्यो न दीक्षेत ॥ ३ ॥ अथ होतारं दीक्षयति । अग्निर्वै होतापि-
देवतं वागध्यात्ममन्त्रं वृष्टिरग्निं च तद्वाचं चान्मेन संदधाति तस्मादेतावन्तरेणान्यो
न दीक्षेत स यद्वैतावन्तरेणान्यो दीक्षेताग्निं च तद्वाचं चान्मेन नानाकुर्यादशना-
युका इत्युस्तस्मादेतावन्तरेणान्यो न दीक्षेतैतांश्चतुरोऽध्वगुर्दीक्षयति ॥ ४ ॥ अथाध्वर्यु-
मतिप्रस्थाता दीक्षयति । मनो वाग्ध्वर्युर्वाग्योता मनश्च तद्वाचं च संदधाति तस्मा-
देतावन्तरेणान्यो न वीक्षेत स यद्वैतावन्तरेणान्यो वीक्षेत मनश्च तद्वाचं च नाना-
कुर्यात्प्रमायुका इत्युस्तस्मादेतावन्तरेणान्यो न दीक्षेत ॥ ५ ॥ अथ ब्रह्मणे ब्राह्मण-
च्छ्रुमिन् दीक्षयति । तथै हि सोऽन्वथो ब्राह्मे प्रस्तोतारं दीक्षयति तथै हि सोऽन्वथ
होत्रे मैत्रावरुणं दीक्षयति तथै हि सोऽन्वेतांश्चतुरः प्रतिप्रस्थाता दीक्षयति ॥ ६ ॥
अथाध्वर्यवे प्रतिप्रस्थातारं नेष्टा दीक्षयति । तथै हि सोऽन्वेतेषां वै नवानां कृतिम-
न्त्रितरे कल्पन्ते नव वै प्राणाः प्राणानेवैष्वेतदधाति तथा सर्वमायुर्यन्ति तथो इ न
पुरायुषोऽस्माद्धोकात्प्रयन्ति ॥ ७ ॥ अथ ब्रह्मणे होतारं दीक्षयति । तथै हि सो-
ऽन्वथो ब्राह्मे प्रतिहर्तारं दीक्षयति तथै हि सोऽन्वथ होत्रेऽच्छावाकं दीक्षयति तथै

[illegible]

त वाऽप्येवं गच्छति वृत्तीभिर्मनुजैः । आचार्यतामन्वाहं पदवीं द्वौ ह
प्रयाभिप्लव्या गोऽध्यापुषी दशरात्रस्तत्पुत्रपिञ्जलपुत्रपिञ्जलदक्षरा वै वृत्ती वृ-
त्त्या वै देवाः स्वर्गं लोकं गतन्त ब्रह्मा स्वर्गं लोकाप्सुर्वस्तुपोऽपूर्व एतद्ब्र-
ह्मेव स्वर्गं लोकं युनेन ब्रह्मा स्वर्गं लोकाप्सुर्वस्तु यो ब्रह्मा कामस्तुभवेतेनै-
विद्वन्नन्दे ॥ १ ॥ यच्च चतुर्विंशत्यष्टः । दशरात्रस्य न तत्सप्तमं वा नवमं वाभिप्ल-
वात्पृष्ठयो निर्मितः पुष्ट्यादिभिर्जिदभिर्जितः सूरमामानः सूरसामभ्यो विपुत्रानि-
पुत्रतः सूरमामानः सूरसामभ्यो विद्वन्निखिद्वजितः पृष्ठयः पृष्ठ्यादिभिर्प्लवा-
धिप्लवाद्रोऽध्यापुषी गोऽध्यापुर्भा दशरात्रः ॥ २ ॥ अथेतद्दहराचर्यम् । इत्य-
हाद्यन्तं पञ्चाविंशतो ज्ञेयस्य स्तोमो भवति नाक्षराच्छन्दो व्यत्येकस्मान्न द्वाभ्या-
न स्तोत्रियया स्तोमः ॥ ३ ॥ अभिप्लवं पूर्वं पुरस्ताद्विपुत्र उपयन्ति । पृष्ठ-
मुत्तरं पुत्रा वाऽअभिप्लवः पिता पृष्ठयः प्रमात्पूर्ववयसे पुत्राः पितृमुपजीवति
पृष्ठयमुपरिष्ठाद्विपुत्रतः पूर्वमुपयन्त्यभिप्लवमुत्तरं तस्मादुत्तरवयसे पुत्रान्पितोपजी-
वत्युप ह वाऽएनं पूर्ववयसे पुत्रा जीवन्त्युपोत्तर वयसे पुत्रान्जीवति य एवमेतत्
द ॥ ४ ॥ तदाहुः । यच्चतुर्विंशत्यष्टरूपेण प्रयात्कथमनामूर्ता भवतीति यदेवा-
प्रायणीयमातिरात्रमुपयन्ति तेनेति श्रूयात् ॥ ५ ॥ तदाहुः । यद्धादश मासा-
संवत्सरस्याथैतद्दहत्येति यद्धैपुत्रतम्वरेपामेवात्परेपामित्यवरेपां चैव परेषां चेति
ह श्रूयादात्मा वै संवत्सरस्य विपुवानङ्गानि मासा यत्र वाऽआत्मा तदङ्गानि यत्र
ऽअङ्गानि तदात्मा न वाऽआत्माङ्गान्यातिरिच्यते नात्मानमङ्गान्यातिरिच्यन्त एव
इतद्वरेपां चैव परेषां च भवति ॥ ६ ॥ अथ ह वाऽप्य महासुपर्ण एव यत्सं-
वत्सरः । तस्य यानुरस्ताद्विपुत्रतः षण्मासानुपयन्ति सांस्यतरः पञ्चोऽथ यान्

परिष्ठात्सोऽन्यतर आत्मा विषुवान्यत्र वाऽआत्मा तत्पत्नी यत्र वा पत्नी तदात्मा
 न वाऽआत्मा पत्नावतिरिच्यते नात्मानं पत्नावतिरिच्यते एवमु हेतवरेषां चैव
 पुरेषां न भवति ॥ ७ ॥ तदाहुः । यत्पुस्तुताद्विषुवत ऊर्ध्वान्तस्तोमान्यण्यासानुपयु-
 न्ति पदुपरिष्ठादावृत्तान्कथमस्येतुऽऊर्ध्वा स्तोमा उपेता भवन्तीति यमेवामुर्ध्वस्तो-
 मं दशरात्रपुण्यान्त तेनेति श्रूयादेवेभ्यो ह वै महाव्रतं न तस्ये कथमूर्ध्वं
 स्तोमैर्विषुवन्तमुपागातावृत्तैर्माप्ति ॥ ८ ॥ ते ह देवा ऊचुः । उप तं यज्ञक्रतुं जा-
 नीत य ऊर्ध्वस्तोमो येनेदमाप्रवामेति तुऽएतमूर्ध्वस्तोमं दशरात्रमपस्यन्तसंवत्सरविधं
 तस्य यः पृष्ठयः पदह धृतवः स इमे लोकाश्छन्दोमाः संवत्सरो दशममहस्तेनैन-
 दाप्नुवंस्तदेभ्योऽतिष्ठत तिष्ठते ह वाऽअस्मै महाव्रतं य एवमेतद्वेद ॥ ९ ॥ अथ वा-
 ऽअतोऽन्हामभ्यारोहः । प्रायणीयेनातिरात्रेणोदयनीयमनिरात्रमभ्यारोहन्ति चतु-
 र्विधंशेन महायतमभिषुवेन पुरमभिषुवं पृष्ठयेन परं पृष्ठयमभिजिता विश्वजित्थं
 स्वरसामभिः परान्स्वरसामन्त्रीऽयैतद्वहनभ्याकृतं यद्वैषुवनमभि ह वै श्रेयाथ सथ
 रोहति नैनं प्रापीयानभ्यारोहति य एवमेतद्वेद ॥ १० ॥ अथ वाऽअतोऽन्हां नि-
 वाहः । प्रायणीयोऽतिरात्रद्वचतुर्विधंशायान्हे निवहति चतुर्विधंशमहरभिप्लवा-
 याभिप्लवःपृष्ठयायपृष्ठयोऽभिर्जनेऽभिनिस्त्वरसामभ्यःस्वरसामानो विषुवतेविषुवा-
 न्स्वरसामभ्यः स्वरसामानोविश्वजिते विश्वजित्पृष्ठयायपृष्ठयोऽभिप्लवायाभिप्ल-
 वो गोऽयापुर्भ्यां गोऽयापुर्षी दश रात्राय दशरात्रो महायताय महायतमुदयनीयाया-
 तिरात्रायोदयनीयोऽतिरात्रः स्वर्गाय लोकाय प्रतिप्रागादयत्रायाय ॥ ११ ॥ तानि
 वाऽएतानि । यश्चारण्यानि यश्चक्षत्राणि तानि शतथं-शनथं रथान्द्यान्यनरेण तानि
 येऽविद्याथंम उपयन्ति यथारण्यान्पां मुष्पोऽचुरतोऽशनाया वा पिपासा वा पा-
 प्मानो रुक्षाथंसि सचन्नेऽथ ये विद्याथंसो यथा प्रवाहात्मवाहमुभयादुभयमेवथ
 हेव ते देवतायं देवतामुपमंयन्ति ते स्वस्ति स्वर्गं लोकथं समदनुवते ॥ १२ ॥ तदाहुः ।
 क्ति संवत्सरस्याहानि पराश्चि कृत्यवाञ्छीनि स यानि सकृत्सकृदुपयन्ति तानि
 पराञ्च्यथ यानि पुनः-पुनस्तान्यवाञ्छ्यवाञ्छीति ह त्वेनैनान्युपासीत पदार्था-
 र्थावृत्तिप्रवृत्तते ॥ १३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ [२. ३] ॥

यो महश्चक्षुर्यशो येऽन्ये प्राणास्तत्सर्वम् ॥१०॥ तद्विधात् । सर्वान्लोकानात्-
 धिपि सर्वेषु लोकेष्व्वात्मानमधाऽऽ सर्वान्देवानात्मन्नाधिपि सर्वेषु देवेष्व्वात्मानमधाऽऽ
 र्वान्देवानात्मन्नाधिपि सर्वेषु वेदेष्व्वात्मानमधाऽऽ सर्वान्प्राणानात्मन्नाधिपि सर्वेषु
 णेष्व्वात्मानमधामित्युक्ता वै लोका अक्षिता देवा अक्षिता वेदा अक्षिताः
 णा अक्षितऽऽसर्वमाक्षिताद् वाऽअक्षितेषुपसंक्रामत्यप पुनर्मृत्युं जयति सर्वमायु-
 ति य एवमेतद्वेद ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [३. ४] ॥

सावित्र्यऽहं सैतं पर्वे पशुमालभन्ते । अथैतर्हि प्राजापत्यं यो देवसविता म-
 प्रापतिरिति वृद्धन्तस्तस्मात्संन्युत्पार्गनीस्तेन यजेरन्गृहपतेरेवाग्निषु यथेदं लापय्या-
 त्नीः संयाजयन्ति तस्यां नोऽप्यसदिति ते तनो यदानिक्रामं दीक्षन्ते ॥ १ ॥ तदा-
 दाहुः । नानाधिप्या एव सूर्यादि दीक्षितस्पोषतपेत्पाश्वर्तोऽग्निहोत्रं जुह-
 वसेत्स यद्यगदो भवति सऽसृज्येन पुनरुपह्वयन्ते यद्यु त्रियुते स्वैरेव त्वग्निभि-
 र्देहन्त्यशवाग्निभिरितरे यजमाना आसतऽऽति तद्देवाहिताग्नेः कर्म समानधि-
 प्यास्तत्वेव भवन्ति तस्य तदेव ब्राह्मणं यत्पुरश्चरणे ॥ २ ॥ तदाहुः । यत्संवत्सर-
 संवत्सरमदो दीक्षन्ते कथमेपां पौर्णमासं हविरुन्न्तर्हितं भवतीति व्रतनेति श्रूयात् ॥३॥
 तदाहुः । यत्सं० कथमेपां पौर्णमासं हविरुन्न्तर्हितं भवतीत्याज्येन च पुरोडाशेन
 चेति श्रूयात् ॥ ४ ॥ तदाहुः । यत्सं० कथमेपां पितृयज्ञोऽनन्तरितो भवतीत्यौषा-
 सनैरिति श्रूयात् ॥ ५ ॥ तदाहुः । यत्सं० कथमेपामामावास्थऽहविरुन्न्तर्हितं भ-
 वतीति दध्ना च पुरोडाशेन चेति श्रूयात् ॥६॥ तदाहुः । यत्सं० कथमेपामाग्नये-
 ष्विरुन्न्तरिता भवतीति सौम्येन चक्रेणाति श्रूयात् ॥ ७ ॥ तदाहुः । यत्सं० कथ-
 मेपां चातुर्मास्यान्यनन्तरितानि भवन्तीति पयस्ययेति श्रूयात् ॥८॥ तदाहुः । यत्सं०
 कथमेपां पशुयज्ञोऽनन्तरितो भवतीति पशुना च पुरोडाशेन चेति श्रूयात्
 ॥ ९ ॥ तदाहुः । यत्सं० कथमेपाऽऽ सोमोऽनन्तरितो भवतीति सवनैरिति श्रूयात्
 ॥ १० ॥ ते ब्राह्मण्येते यज्ञक्रतवः । संवत्सरमपि यान्ति स यो देवमेतां यज्ञक्र-
 ताऽसंवत्सरेऽपीनि चेत्ताप्यस्य स्वर्गं लोके भवति ॥ ११ ॥ संवत्सरस्य
 समना वेदितव्या । एतं पुरस्ताद्विपुत्रनोऽतिरात्रमुपयन्त्येकमुपरिष्ठात्त्रयः
 पञ्चाग्नं पुरस्ताद्विपुत्रनोऽग्निष्टोमानुपयन्ति त्रयः पञ्चाशतमुपरिष्ठादि-
 ष्वश्विनं पुरस्ताद्विपुत्रन उक्थान्यष्टान्युपयन्ति विध्वंशितश्चतस्रपरिष्ठादिनि न

अभिप्लवः पटहः । तस्येदमेव प्रथममहस्तस्येदमेव प्रातःसवनमिदं माध्यन्दिनं
 सवनमिदं तृतीयसवनं गायत्र्या आयतने तस्मादियमासां हृसिष्ठा ॥ २ ॥ इदमेव
 द्वितीयमहः । तस्येदमेव प्रातःसवनमिदं माध्यन्दिनं सवनमिदं तृतीयसवनं त्रिषु
 आयतने तस्मादियमस्यै वर्षीयमी ॥ ३ ॥ इदमेव तृतीयमहः । तस्येदमेव प्रातः
 सवनमिदं माध्यन्दिनं सवनमिदं तृतीयसवनं जगत्या आयतने तस्मादियमासां
 वर्षीष्ठा ॥ ४ ॥ इदमेव चतुर्थमहः । तस्येदमेव प्रातःसवनमिदं माध्यन्दिनं सवन-
 मिदं तृतीयसवनं विराज आयतनेऽन्नं वै विद्यत्तस्मादियमासामन्नादितमा ॥ ५ ॥
 इदमेव पञ्चममहः । तस्येदमेव प्रातःसवनमिदं माध्यन्दिनं सवनमिदं तृतीयसवनं
 पङ्क्रेयतनं पृथुरिव वै पङ्क्तिस्तस्मादियमासां प्रथिष्ठः ॥ ६ ॥ इदमेव षष्ठ-
 मः । तस्येदमेव प्रातः सवनमिदं माध्यन्दिनं सवनमिदं तृतीयसवनम-
 तिच्छन्दस आयतने तस्मादियमासां वर्षीष्ठा गायत्र्येतदहर्भवति तस्मादिदं
 फलकं हृसिष्ठं स इतोऽभिप्लवः पटहः स इतः स इतः स इत आत्मापृष्ठः
 ॥ ७ ॥ एतद्व स्म वै तद्विद्वानाह वैङ्मयः।ऽवन्तऽइव वाऽअभिप्लवास्तिष्ठतीवःपृष्ठ
 इति प्लवतऽइव ख्यमङ्गैस्तिष्ठतीवः।ऽवन्तेति ॥ ८ ॥ शिर एवास्य त्रिवृत् । तस्मा-
 त्तिष्ठतिर्धं भवति त्वगस्थि मस्तिष्कः ॥ ९ ॥ ग्रीवाः पञ्चदशः । चतुर्दश वाऽपतासां
 करुकराणि वीर्यं पञ्चदशं तस्मादेताभिरुपवीभिः सतीभिर्गुहं भारुधं हरति तस्मा-
 द्ग्रीवाः पञ्चदशः ॥ १० ॥ वरः सप्तदशः । अष्टावन्ये जत्रवोऽष्टावन्यऽदुरः स
 सप्तदशं तस्मादुरः सप्तदशः ॥ ११ ॥ उदरमेकविंशः । विंशतिर्वा अन्तरुदो-
 कुन्तापान्युदरमेकविंशं तस्मादुदरमेकविंशः ॥ १२ ॥ पार्श्वे त्रिणवः । त्रयो-
 दशान्याः पार्श्वे त्रिणवे तस्मात्पार्श्वे त्रिणवः ॥ १३ ॥ अनुकं
 प्रथमिधः।ऽत्रिधं।ऽएतस्य करुकरायनूकं त्रयोस्त्रिंशं तस्मादनूकं प्रथमिध-
 शः ॥ १४ ॥ अथमेव तन्निष्ठः कूर्णोऽभिजित् । यदिदमङ्गः शुक्रं स प्रथमः
 मुरसाना यत्कृष्णं स द्वितीयो यन्मण्डलं स तृतीयो नासिके विषुवान्य-
 दिदमन्त्रे मण्डलं स प्रथमोऽर्वावसामा यत्कृष्णं स द्वितीयो यत्शुक्रं
 स तृतीयः ॥ १५ ॥ अथमेवोत्तरः कूर्णो निरवाजित् । उक्तां पृष्ठयाभिध्वी याव-
 द्बर्था माणां तु गोऽमागुणीऽष्टानि दशराशो मुखं महाव्रतमुदान् एवादयनीयोऽ-
 निराव उदान्निष्ठं सप्त सैवन्मरोऽध्यात्मं प्रतिष्ठितं स गो इदमेतं
 मरुतमध्यात्मं प्रतिष्ठितं वेद प्रतिष्ठितं मन्त्रया पशुभिरिष्टोकेऽमृतत्वेनापु-
 ष्चिन् ॥ १६ ॥ ब्राह्मण्य ॥ ८ ॥ [२. ४.] द्वितीयोऽध्याया ॥ [७६] ॥

यऽउत्तराहान्स्वरासाम्न उपगन्ति ॥ १२ ॥ अथ येऽग्निहोत्रं । पदपञ्चाशतं
 पुरस्ताद्विपुवतोऽग्निहोत्रानुपयन्ति पदपञ्चाशतमुपरिष्टात्सप्तदशं शतं पुरस्ता-
 द्विपुवत उक्थयान्यहान्युपयन्ति सप्तदशमुपरिष्टात्पद पुरस्ताद्विपुवतः । पोढीशन
 उपयन्ति पदुपरिष्टात्त्रिंशं शतं पुरस्ताद्विपुवतः पदहानुपयन्ति त्रिंशं शतमुपरिष्टा-
 देशा हास्य सप्तवा सप्तेन इ वाऽअस्या ऋद्धेनान्यूनैर्नानातिरिक्तेनायनेनेतं भवति
 य एवमेतदेव ॥ १३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [१. ५] ॥ तृतीयोऽध्यायः [७७] ॥

दीर्घसत्त्वं ह वाऽएतदुपयन्ति । येऽग्निहोत्रं जुह्वत्येतद्वै जरामर्थं सत्त्वं
 यदाग्निहोत्रं जरया वा होवास्यान्मुच्यन्ते मृत्युना वा ॥ १ ॥ तदाहुः । यदेतस्य
 दीर्घसत्त्विणोऽग्निहोत्रं जुह्वतोऽन्तरेणाग्नी युक्तं वा त्रिषायात्सं वा चरेयुः किं
 तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति कुर्वन्तु हैव विष्णुनिमग्न्या यजेत तदु तन्नाद्विगते-
 मान्वाऽएष लोकांननु वितनुते योऽग्नीऽध्याधत्ते ॥ २ ॥ तस्याग्रमेव लोकोऽगार्ह-
 पत्यः । अन्तरिक्षलोकोऽन्वाहार्यश्चनोऽसौ लोक आहवनीयः कामं न्वाऽएषुलोकेषु
 व्याधसि युक्तं चायुक्तं च संवरन्ति स यदि हास्यान्तरेण ग्रामोऽग्नीन्विष्या-
 यन्नैवमे का चनार्तिरस्ति न शिष्टिरिति हैव विद्यात् ॥ ३ ॥ उपो ह त्वाव
 पशवोऽपेक्ष्याः । दुर्वराह पेडकः आ तेषां यद्यधिधितेऽग्निहोत्रेऽन्तरेण कश्चित्सं-
 चरेत्किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तद्वैके गार्हपत्याद्ग्रामोपहृत्याहवनीयाग्निवृ-
 पन्तो यन्तीदं विष्णुर्विचक्रमऽइत्येतयऽर्चा यज्ञो वै विष्णुस्तयज्ञेनैव यज्ञमनुसं-
 तमो भूस्मनास्य पदमपिवपाम इति वदन्तस्तद्गु तथा न कुर्याद्यो हैन तत्र मूषा-
 शासान्वाऽअयं यजमानस्यावाप्तीरिति परमासानावस्यते ज्येष्ठयुधं रोतस्पती-
 तीश्वरो ह तपैव स्यात् ॥ ४ ॥ इत्यमेव कुर्यात् । उदस्थाली वैवोदकमण्डलः
 वादाय गार्हपत्यावयऽआहवनीयाग्निनाक्षिणादिदं विष्णुर्विचक्रमऽइत्येतयैवऽ-
 र्चा यज्ञो वै विष्णुस्तयज्ञेनैव यज्ञमनुसंतनोति यज्ञं यज्ञस्य रिष्टं यदशान्तप्रापो वै
 तस्य सर्वस्य शान्तिरद्भिरेवैनचच्छान्त्या शमयत्येतदेव तत्र कर्म ॥ ५ ॥ तदाहुः ।
 यस्याग्निहोत्रं दास्यमानं स्कन्देत्किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति स्कन्धमावश्चि-
 त्नाग्निमृश्याद्विरूपनिर्नीय परिशिष्टेन जुहुयाद्यु नीची स्थाली स्याददि वा
 भिद्येत स्कन्धमावश्चित्तैर्वाभिमृष्याद्विरूपनिर्नीय यदन्यद्विन्देत्तेन जुहुयात् ॥ ६ ॥
 शतम् ६२०० ॥ अथ यत्र स्कन्धं स्यात् । तदभिपूशेवस्कन्धितं प्राजनीति

यद्वालाके । इदं त्रिवृदेति सर्वमन्योऽन्यभिसम्पद्यमानम् । कथं स्वित्थः स्वित्थः पुरुषः प्रजापतिरन्योऽन्यं नातिरिच्यन्तऽप्येते ॥ १ ॥ यद्धर्वा स्तोमा अनुयन्ति । यद्धमभ्यावर्तं सामाभिः कल्पमानाः । कथं स्वित्थे पुरुषमाविशन्ति कथं प्राणैः सयुजो भवन्ति ॥ २ ॥ प्रायणीयोऽतिरात्रः । चतुर्निधंशमहश्चत्वारोऽभिप्लवाः पृष्ठप-इत्येते । कथं स्वित्थे पु० ॥ ३ ॥ अभिजिता स्वर सामानः अभिकृता उभयतो विपुवन्तमुपयन्ति । कथं स्वित्थे पु० ॥ ४ ॥ त्रिवृत्पायाः सप्तदश अभिकृता-स्त्वयस्त्रिंशान्ताश्चतुरुत्तरेण । कथं स्वित्थे पुरुषमाविशन्ति कथं प्राणैः सयुजो भवन्तीति ॥ ५ ॥ शिरस्त्रिवृत् । पञ्चदशेऽस्य श्वा चुर आहुः सप्तदशाभिकृ-प्तम् । एकविंशमुदरं कल्पयन्ति पार्श्वे पृश्निष्विण्वेनाभिकृप्ते ॥ ६ ॥ आभि-प्लवा उभयतोऽस्य बाहु । पृष्ठं पृष्ठपृष्ठ इति धीरा वर्दन्ति । अनूकमस्य चतुरुत्तरेण संवत्सरे ब्राह्मणाः कल्पयन्ति ॥ ७ ॥ कर्णावस्याभिजिह्वरयानि च । अक्षयाबाहुः स्वरसामाभिकृप्ते । नृस्यं प्राणं विपुवन्तमाहुर्गोऽआयुषी प्राणावेतावयाञ्चौ ॥ ८ ॥ अह्नान्यस्य दशरात्रमाहुः । मुखं महाव्रतं संवत्सरे ब्राह्मणाः कल्पयन्ति । स-र्वस्तोमं सर्वसामानमेतं संवत्सरमध्यात्मं प्रविष्टम् । समं धीर आत्मना कल्प-यित्वा प्रध्रुव्यास्ते विष्टेऽजातशोकः ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १० ॥ [१. १.] ॥

पुरुषो वै संवत्सरः । पुरुष इत्येकं संवत्सर इत्येकम् तत्समं द्वे वै संवत्स-रस्याहोरात्रे द्वाविमौ पुरुषे प्राणावत्र तत्समं त्रय अत्रतः संवत्सरस्य त्रय इमे पु-रुषे प्राणा अत्र तत्समं चतुरस्रो वै संवत्सरचतुरस्रोऽयं यजमानोऽत्र तत्समं प-ञ्चवर्तवः संवत्सरस्य पञ्चवेमे पुरुषे प्राणा अत्र तत्समं षड्वर्तवः संवत्सरस्य ष-ड्वेमे पुरुषे प्राणा अत्र तत्समं सप्तवर्तवः संवत्सरस्य सप्तमे पुरुषे प्राणा अत्र त-त्समम् ॥ १ ॥ द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य । द्वादशेमे पुरुषे प्राणा अत्र त-त्समं त्रयोदश वै मासाः संवत्सरस्य त्रयोदशेमे पुरुषे प्राणा नाभिस्त्रयोदशव्रत-त्समं चतुर्विंशतिर्वै संवत्सरस्यार्धमात्रमध्वनुविंशोऽयं पुरुषो विंशत्यहलि-चतुरङ्गोऽत्र तत्समं पद्विंशतिर्वै संवत्सरस्यार्धमात्राः पद्विंशोऽयं पुरुषः प्रतिष्ठं पद्विंशत्यावत्र तत्समम् ॥ २ ॥ त्रीणि च वै शतानि षष्टि । संवत्सरस्य शत्रपस्त्रीणि च शतानि षष्टि च पुरुषस्यास्त्रीण्यत्र तत्समं त्रीणि च शतानि ष-ष्टि च संवत्सरस्याहानि त्रीणि च शतानि षष्टि च पुरुषस्य मज्जानोऽत्र तत्समं ॥ ३ ॥ मत्तं च वै शतानि त्रिंशत् मरुस्याहोरात्राणि मत्तं च शतानि

यदा वै स्कन्दस्य धीयः पृथग् धीयतेऽथ मुनायेन गोऽनिर्वाऽऽयत्त ततः
 पयस्तदस्यां योर्ना रेनो दधात्यनुष्ठया हास्य रेतः सिक्कं मुनायेन य एते-
 तयेदामुनो वै दिव्यो वर्णनीशोऽथ यो युनश्चतयः मुनायन्ते पुरुषाश्चैत-
 स्कन्दति पशुभ्यस्तुत इदं मुने मुनाये तद्विद्यान्मयी मे मुनातिरभूद्दुःप्रज्ञया
 पशुभिर्भविष्यामि धेयान्भविष्यामीति ॥ ७ ॥ अथ यत्रावभिन्नं स्यात् । तद-
 दस्थालीं वैशोदकमपहृतं वा निनयेद्यद् यज्ञस्य रिष्टं यदुशान्तप्रापो वै तस्य सर्वं
 शान्तिरश्चिरेवेन सच्छान्त्या समयति भूभुवः स्वरित्तेताभिर्व्याहृतिभिरेता वै व्या-
 हृतयः सर्वमायश्चित्तिस्तदनेन सर्वेण प्रायश्चित्तिं कुरुते तानि कथालानि संब्रुव
 यत्र भस्मोद्धृतं स्यात्तन्निवपेदेतदेव तत्र कर्म ॥ ८ ॥ तदाहुः । यस्याग्निहोत्री
 दोष्टमानोपविशेत्किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तात्तु इके युज्योत्थापयन्पु-
 दस्थादेव्यदितिरितीयं वाऽश्रुदितिरिमापेवास्माऽऽप्तदुत्थापयाम इति वदन्त आ-
 यज्ञपनावधादित्यायुरेवास्मिस्तद्वध्म इति वदन्त इन्द्राय कृण्वतो भागमिनीन्द्रियमे-
 वास्मिस्तद्वध्म इति वदन्तो मित्राय वरुणाय चेति प्राणोदानौ वै मित्रावरुणौ प्रा-
 णोदानावेवास्मिस्तद्वध्म इति वदन्तस्तां तस्यामाहुत्वां ब्राह्मणाय दद्याद्यमनभ्यात-
 मित्यन्मन्येतार्तिं वाऽप्या पाप्मानं युजमानस्य पतिद्वयोपाविशद्वातिमेवास्मिस्तत्वा-
 प्मानं मुनिमुञ्चाम इति वदन्तः ॥ ९ ॥ तदुहोवाच याज्ञवल्क्यः । अथ्रधानेभ्यो
 द्वैभ्यो गौरपक्रामत्यात्थो वाऽश्राहुतिं विध्यन्तीत्यपेव कुर्यादियदेतैर्वैनां विपित्यो-
 स्थापयेदिति तद्यथैतादौ धावयतोऽश्वो वारयतरो वा गदाघृत वलीवर्दो वापुष्-
 स्तेन दण्डप्रजितेन तोत्प्रप्रजितेन यमश्वानथ समीप्सति तथ समश्नुतऽप्यमेवै-
 तया दण्डप्रजितया तोत्प्रप्रजितया यथ स्वर्गं लोकं समीप्सति तथ समश्नुते
 ॥ १० ॥ अथ होवाचारुणिः । योर्वाऽऽप्तस्याग्निहोत्रस्याग्निहोत्र्ययमेव वत्सो
 योऽयं पवतइयमेवाग्निहोत्रस्थाली न वाऽएवं विदुषोऽग्निहोत्री नश्यति क्व हसौ
 नश्येन्नैवं विदुषोऽग्निहोत्रीवत्सो नश्यति क्व हसौ नश्येन्नैवं विदुषोऽग्निहोत्रस्थाली
 भियते क्व हीयं भियेन श्रियो वै पर्जन्योर्वर्षति तद्विद्याच्छेमाणं मे महिमानमधार-
 यमाणो पाविच्छेयान्भविष्यामीति तामात्मन्येव कुर्वीतात्मन्येव तच्छ्रुयं धत्तऽति
 द स्माह्वारुणितदेव तत्र कर्म ॥ ११ ॥ तदाहुः । यस्याग्निहोत्री दोष्टमाना वारयेत
 किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति स्तम्भमाच्छिद्य ग्रासयेदेतदेव तत्र कर्म ॥ १२ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [४. १] ॥ ॥

नि विष्टं शतिश्च पुरुषस्यास्थीनि च मज्जानरञ्चात्र तत्सप्तम् ॥ ४ ॥ अथ च वैस-
हस्राण्यष्टौ च शतानि । संवत्सरस्य मुहूर्ता यावन्तो मुहूर्तास्तावन्ति पञ्चदश
कृत्वः क्षिप्राणि यावन्ति क्षिप्राणि तावन्ति पञ्चदश कृत्व एतर्हीणि यावन्त्येतर्हीणि
तावन्ति पञ्चदश कृत्व इष्टानीनि यावन्तीष्टानीनि तावन्तः पञ्चदश कृत्वा प्रा-
णा यावन्तः प्राणास्तावन्तोऽना यावन्तोऽना स्तावन्तो निमेषा यावन्तो निमेषास्ताव-
न्तो लोमगर्ता यावन्तो लोमगर्तास्तावन्ति स्वेष्टायनानि यावन्ति स्वेष्टायनानि ता-
वन्त एते स्तोत्रा वर्पन्ति ॥ ५ ॥ एतद्ध स्म र्वं तद्विज्ञानाद् वार्कलिः । सर्वभां-
मेघं वर्पन्तं वेदाहमस्य वर्पस्य स्तोकांनिति ॥ ६ ॥ तदेष्ट श्लोकोऽभ्युक्तः । अमाद-
न्यत्र परिवर्तमानस्तिष्ठन्नासीनो यदि वा स्वपन्नपि । अहोरात्राभ्यां पुरुषः समेन
कृति कृत्वः प्राणिति चाप चानितीति ॥ ७ ॥ तदेष्ट श्लोकः प्रत्युक्तः । शतं
शतानि पुरुषः समेनाष्टौ शता युन्मिमतं तद्धदन्ति । अहोरात्राभ्यां पुरुषः समेन
तावत्कृत्वः प्राणिति चाप चानितीति ॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १० [१. २]

देवा इ वै सहस्रसंवत्सराय दिदीक्षिरे । तेषां पञ्चशतानि संवत्सराणां
पर्यवेतान्पासुरपेदथ सर्वमेव शश्राप ये स्तोमा यानि पृष्ठानि यानि ह्रन्दा-
थसि ॥ १ ॥ ततो देवाः । एतद्यज्ञस्यायातयामापरयंस्तेनायातयाम्ना या वेष्टे-
व्याष्टिरासीत्तां व्याश्नुवतायातयामा वाऽयस्यवेदा अयातयाम्ना हास्य त्रय्या
विद्ययात्विज्यं कृतं भवति य एवभेतद्धेद ॥ २ ॥ तदेतद्यज्ञस्यायातयाम । ओ आ-
वयास्तु औपहयज ये यजामहे औपहिति तासां वाऽपतासां पञ्चानां व्याहृतानां
ॐ सप्तदशान्नराययो आवेयेति चतुरक्षरमस्तु औपहिति चतुरक्षरं यजेति द्वयक्षरं
ये यजामहऽइति पञ्चाक्षरम् ॥ ३ ॥ द्वयक्षरो वषट्कारः । स एष सप्तदशः प्र-
जापतिराधिदेवतं चाध्यात्मं च प्रतिष्ठितः स यो हैवमेतथ सप्तदशं प्रजापतिमाधिदेव-
तं चाध्यात्मं च प्रतिष्ठितं वेदप्रतितिष्ठति प्रजया पशुभिरास्मिंल्लोकेऽमृतत्वेनामुष्मिन्
॥ ४ ॥ ते ह देवा ऊचुः । उप तं यज्ञकृतं जानीत यः सहस्रसंवत्सरस्य प्रतिमा को
हि तस्मै मनुष्यो यः सहस्रसंवत्सरेण समाप्नुयादिति ॥ ५ ॥ ते विश्वजितमेव
सर्वपृष्ठम् । पृष्ठयस्य षडहस्याज्जः सवमपश्यंस्ते हि स्तोमा भवन्ति तानि पृष्ठानि
तानि ह्रन्दाथसि ॥ ६ ॥ पृष्ठयमेव षडहम् । द्वादशाहस्याज्जः सवमपश्यंस्ते हि
स्तोमा प्र० ॥ ७ ॥ द्वादशाहमेव । संवत्सरस्याज्जः सवमप० ॥ ८ ॥ संवत्सरेमव ।

तदाहुः । यस्याग्निहोत्री लोहितं दुहीत किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति व्युत्क्रा-
मेतत्पुनः । मेधेयं दृष्ट्वा न्वागार्पणचनं परिश्रयितव्यं द्रुपात्तस्मिन्नेन चक्षुष्यित्वा तस्मि-
न्पुनः । जुहुयादनिरुक्तमनिरुक्तं वै प्रजापतिः प्राजापत्यमग्निहोत्रेऽथ सर्वं वाऽऽग्नि-
रुक्तं तदनेन सर्वेण प्रायश्चित्तिं कुर्वन् तां तस्यामाहुत्यां ब्राह्मणाय दद्याद्यमभ्याग-
मिष्यन्मन्येतांति वाऽप्या पाप्मानं यजमानस्य प्रतिदृश्य दुहे या लोहितं दुहऽऽर्ति-
मेवास्मिन्तत्पाप्मानं प्रतिबुध्यत्यथ यदन्यद्विन्देत्तेन जुहुयादनात्तेनैव तदार्तिं यज्ञस्य
निष्करोत्येवमेतत्तत्र कर्म ॥ १ ॥ तदाहुः । यस्याग्निहोत्रं दोषमानमपेक्षमापद्येत किं तत्र
कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तद्विक्रं होतव्यं मन्यन्ते प्रयतमेतज्ज्ञेयस्याहोमोऽवकल्पते न वै
देवाः कस्याचन श्रीभक्तमन्ते श्रीभक्तसन्ता ३ इ तु देवा इत्यमेव कुर्याद्ब्रह्मर्षित्यादुप्यां भस्म
निरुद्ध तस्मिन्नेन दुष्णे भस्मस्तूर्णां निनयेदाह्निरुपनिनयत्यह्निरेन दामोत्यथ यद-
न्यद्विन्देत्तेन जुहुयादेतदेव तत्र कर्म ॥ २ ॥ तदाहुः । यस्याग्निहोत्रं दोहितमपेक्ष-
मापद्येत किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति यऽप्येतेऽङ्गारा निरुद्धा येष्वभिधायि-
ष्यन्भवति तान्मत्युद्ध तस्मिन्नेन दुष्णे भस्मस्तूर्णां निनयेदाह्निरुपनिनयत्यह्निरेन-
दामोत्यथ यदन्य० ॥ ३ ॥ तदाहुः । यस्याग्निहोत्रमभिधितमपेक्षमापद्येत किं तत्र
कर्म का प्रायश्चित्तिरिति यऽप्येतेऽङ्गारा निरुद्धा येष्वभिधितं भवति तेष्वेनत्तूर्णां
जुहुयात्तदुत्तमहुतं यद्वैनेत्तेषु जुहोति तेन हुतं यज्जेनांस्तैवानुगमयति तेनाहुतमह्नि-
रुद्धानिनयत्यह्निरेन दामोत्यथ यदन्य० ॥ ४ ॥ तदाहुः । यदधिश्चेत्तग्निहोत्रे
यजमानो म्रियेत किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तदेवैतदभिपर्याधाय विरपन्द-
येद्यो खन्वाहुतेतावती सर्वस्य हविर्यज्ञस्य प्रायश्चित्तिरित्येतदेव तत्र कर्म ॥ ५ ॥
तदाहुः । यस्याग्निहोत्रेऽथ स्रुच्युज्जीतेऽथ स्कन्देऽथ तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति
स्कन्नप्रायश्चित्तेनाभिमुख्याह्निरुपनिनीय परिशिष्टेन जुहुयाद्यद्यु नीची स्रुस्या-
द्यदि वा भिद्येत स्कन्नप्रायश्चित्तेनैवाभिमुख्याह्निरुपनिनीय यत्स्थान्यां परिशिष्टे
स्यात्तेन जुहुयात् ॥ ६ ॥ तद्वैके । प्रतिपत्त्य यत्स्थान्यां परिशिष्टं भवति तेन जुहोति
तद्वा तथा न कुर्यात्स्वर्गं वाऽप्यतदग्निहोत्रेयो हैनं तत्र घृतात्प्रति न्वाऽप्ययष्ट-
स्वर्गाहोकादुवारुद्धास्येदं स्वर्गमिव भविष्यतीतीश्वरो ह त्वैव स्यात् ॥ ७ ॥
इत्यमेव कुर्यात् । तदेवोपविशेत्तस्थान्यां परिशिष्टे स्यात्तदस्माऽउन्नीयाहरे-
युस्तद्वैकऽउपवहन्ते हुतोच्छिष्टं वा-एतद्यातयाम वाऽप्यतज्ज्ञेयस्य होतव्यमिति
तद्वा तत्राद्रियेव यदा वाऽप्यतद्वातयाप्रायेणैतद्विरातुञ्जनं कुर्वन् तस्माद्यत्स्थान्यां

॥५॥ तदाहुः । यस्याहवनीयमनुद्धृतमादित्योऽभ्यस्तमियार्त्तिकं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरित्येते वै रश्मयो विश्वे देवास्तेऽस्मादपमृयन्ति तदस्मै व्यृध्यते यस्माद्देवा अपमृयन्ति तामनु व्यृद्धिं यश्च वेद यश्च न ताऽऽज्भावाद्गुरुनुद्धृतमस्याभ्यस्तमगाविति तत्रेत्थं कुर्याद्विरतः । हिरण्यं दर्भं पत्रं पञ्च परचाद्धर्षं ब्रूयात्तदेतस्य रूपं क्रियते य एष तपत्यहर्वाऽएतदहो रूपं क्रियते पवित्रं दर्भाः पत्रयत्येवैनं तदधेध्माशीत्या प्राञ्चः । हर्षं ब्रूयाद्ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेद्ब्राह्मणो वाऽआर्षेयः सर्वा देवताः सर्वाभिरैवैनं तद्देवताभिः समर्पयति तमुपसमाधाय प्रतिपेत्य गार्हपत्यऽआज्यमधिश्चित्योद्धास्योत्पूयावेच्य चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा समिधमुपसंगृह्य प्राहुर्ब्राह्मणवत्यथाहवनीये समिधमभ्याधाय दक्षिणं जान्वाच्य जुहोति विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति स यथा ब्राह्मणमावसथवासिनं क्रुद्धं यन्तमुत्वेहोतोपमन्त्रयेतैवमेवैतद्विश्वान्देवानुपमन्त्रयते आनुन्ति हैनमुप हैनमावर्तन्तऽएतेदेव तत्र कर्म ॥६॥ तदाहुः । यस्याहवनीयमनुद्धृतमादित्योऽभ्युदियार्त्तिकं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरित्येते वै रश्मयो विश्वे देवास्तेऽस्मादपिवाः । सोऽपमृयन्ति तदस्मै व्यृध्यते यस्माद्देवा अपमृयन्ति तामनु व्यृद्धिं यश्च वेद यश्च न ताऽऽज्भावाद्गुरुनुद्धृतमस्याभ्युदगाविति तत्रेत्थं कुर्याद्विरतः । हिरण्यं दर्भं पत्रं पञ्च पुरस्ताद्धर्षं ब्रूयात्तच्चन्द्रमसो रूपं क्रियते शान्तिर्वै चन्द्रमास्तम्रात्रे रूपं क्रियते पवित्रं दर्भाः पत्रयत्येवैनं तदधेध्माशीत्यान्वञ्चः । हर्षं ब्रूयाद् ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेद्ब्राह्मणो वाऽआर्षेयः सर्वा देवताः सर्वाभिरैवैनं तद्देवताभिः समर्पयति तमुपसमाधाय प्रतिपेत्य गार्हपत्यऽआज्यमधिश्चित्योद्धास्योत्पूयावेच्य यथा गृहीतमाज्यं गृहीत्वा समिधमुपसंगृह्य प्राहुर्ब्राह्मणवत्यथाहवनीये समिधमभ्याधाय दक्षिणं जान्वाच्य जुहोति विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति सोऽस्मादेव वन्धुर्न इ वै तत्र क्वा चनार्तिर्न रिष्टिर्भवति यथैषा प्रायश्चित्तिः क्रियतऽएतदेव तत्र कर्म ॥ ७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ [४- ४] चतुर्थोऽध्यायः [७८] ॥

तदाहुः । यदेष दीर्घमस्यग्निहोत्रं जुह्वन्तुसन्मिथेन जुहुयुरस्माद् इ नाऽऽहति तज्जैके होतृव्यं मन्यन्तऽआगन्तोरिति तद् तथा न कुर्याद्वतस्थानो वाऽएष तस्मै यदेनञ्च शब्दद्वयायाऽहव जुहुयुर्ब्रूया वाऽएष आहुतिभ्यस्तस्थानः स हैनमप्यमाणास्तुप्रः सचते ॥१॥ अथ द्वैकेऽस्याहुः । एवमेवान्वाहिता अहूयमानाः शयीरिति तद् तथा न कुर्याद्वतस्थानो वाऽएष तस्मै यदेनञ्च शब्दद्वयायाऽहवन्धीरन्यत्राय वाऽ-

यथा वै स्कन्दस्य पीबने यथा पीयतेऽथ मुनायेन गोऽनिर्वाऽयथ त्रै-
 पयस्तदस्यां योर्ना रेनो दधात्यनुपुष्टा हास्य रेतः सिद्धं मुनायेन य एते-
 तयेदामुनो वै दिवो वर्पनीशीगभयो वृनस्पनयः मुनायन्ते पुरुषात्रै-
 स्कन्दति पशुभ्यस्तुन इदथ सर्वं मुनाये तद्विद्यान्मयी मे मुनातिरभूद्दुःप्रत्य-
 पशुभिर्धविष्यामि ध्रेयान्मविष्यामीति ॥ ७ ॥ अथ यत्रावभिन्नथ स्यात् । तद-
 दस्थालीं वैयोदकमण्डलं वा त्रिनयेयद्दे यज्ञस्य रिष्टं यदशान्तमापो वै तस्य सर्वस्य
 शान्तिरश्चिरेनैतत्तच्छान्तया समयति भूभुवः स्मृतिगेषुभिर्व्याहृतिभिरेता वै व्या-
 हृतयः सर्वमायश्चित्तास्तदनेन सर्वेण प्रायश्चित्तिं कुरुते तानि कथालानि संवृत-
 यत्र भस्मोद्धृतथ स्यात्तन्निबपेदेतदेव तत्र कर्म ॥ ८ ॥ तदाहुः । यस्याग्निहोत्री
 दोषमानोपविशेत्किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति ताथै हके यजुषोत्थापयन्त्यु-
 दस्थावेव्यदितिरितीयं वाऽश्रुदितिरिमायेवास्माऽएतदुत्थापयाम इति वदन्त आ-
 यज्ञपनावधादित्यायुरेवास्मिस्तद्वध्म इति वदन्त इन्द्राय कृण्वतो भागामिनीन्द्रिये-
 वास्मिस्तद्वध्म इति वदन्तो मित्राय वरुणाय चेति प्राणोदानौ वै मित्रावरुणौ प्रा-
 णोदानावेवास्मिस्तद्वध्म इति वदन्तस्तां तस्यामाहुत्वां ब्राह्मणाय दद्याद्यमनभ्यात-
 मियन्मन्येतार्तिं वाऽएषा पाप्मानं यजमानस्य पतिहृद्योपाविसद्दार्तिमेवास्मिस्तत्पा-
 ष्मानं प्रतिमुञ्चाम इति वदन्तः ॥ ९ ॥ तदुहोवाच याज्ञवल्क्यः । अथ्रधानेभ्यो
 वैभ्यो गौरपक्रामत्प्रातर्गो वाऽश्राहुतिं निध्यन्तीत्युमेव कुर्यादयदेनैवैनां विधिष्यो-
 र्थापयोदिति तद्यथैतादो धानयतोऽश्वो वारवतरो वा गदायेत वलीवर्दो वायु-
 स्तेन दण्डप्रजितेन तोत्रप्रजितेन यमभ्वानथ समीप्सति तथै समश्नुतऽएवमेवै-
 तया दण्डप्रजितया तोत्रप्रजितया यथै स्वर्गं लोकथै समीप्सति तथै समश्नुते
 ॥ १० ॥ अथ होवाचाशुनिः । यौर्वाऽएतस्याग्निहोत्रस्याग्निहोत्र्यग्रमेव वत्सो
 याऽयं एवतद्वध्मेवाग्निहोत्रस्थाली न वाऽएवं विदुषोऽग्निहोत्री नश्यति क्व दसौ
 नश्येन्नैवं विदुषोऽग्निहोत्रीवत्सो नश्यति क्व द्वेप नश्येन्नैवं विदुषोऽग्निहोत्रस्थाली
 भिद्यते क्व हीयं भिद्येन श्रियो वै पर्जन्योर्वर्षति तद्विद्याच्छेमाणं मे महिमानमधार-
 यमाणो पाविन्नच्छेयान्मविष्यामीति तामात्मन्येव कुर्वतात्मन्येव तच्छिद्यं धत्तऽइति
 व स्माह्मरुणिरेतदेव तत्र कर्म ॥ ११ ॥ तदाहुः । यस्याग्निहोत्री दोषमाना वारयेत
 किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति स्तम्बवाच्छिद्य ग्रासयेदेतदेव तत्र कर्म ॥ १२ ॥
 माध्याह्निक ॥ ३ ॥ [४. १] ॥ ॥

देवाञ्जसा अग्ने यज्ञेषु सुकृतवित्यथ याज्या देवानामपि पुण्यामग्न्यं यच्छ्रवत्
 तदनुप्रबोद्धम् अग्निर्विद्वान्त्स यज्ञात्मेव होतासोऽअध्वरान्त्स श्रुतुं कल्पय
 तीत्यग्निर्वै पथिकृत्पथामपिनता स एवैनं यज्ञपथमपिनयत्येतदेव तत्र कर्म ॥ १ ॥
 तदाहुः । यस्याग्नयः सऽसृज्येरन्कि तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति स प्रा
 परस्ताद्वहन्नभीयात्तु द्विधात्परस्तान्मा शुक्रमागन्तुष मां देवाः प्राभूवञ्छ्रेयान्भविष्या
 मीति यद्युऽअस्य हृदयं व्येव लिखेदग्नये विविचयेऽष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वे
 त्त्वावृत्ता एव सप्तदश सामिनेनानुग्रयाह्वान्नावाज्यभागौ विराजौ संयागे
 अथैते याज्यानुवाक्ये वि ते विष्वक्वातजूतासोऽअग्ने भामासः शुचे शुचयश्च
 रन्ति तुविम्रत्तासो दिव्या नवगा वृनावनन्ति धृपता रुजन्त इत्यथ याज्या स्तु
 ग्ने मानुषीरीडते विशो होवाविदं विविचिंश्च, रत्नशतमम् गुहा सन्धे सुभ
 विशदृशनं तुविष्वणमंश्च सुयज्ञं घृतश्रियमित्यथो ह यो द्विपतो ब्र
 व्यावर्ष्याविवृत्सेत तत्काम एतया यजेत वि ह्रैवास्माद्धर्तत ए
 देव तत्र कर्म ॥ २ ॥ यद्वयमितो वृहन्नभीयात् । तद्विधादभि विष
 भ्रातृव्यं भविष्यामि श्रेयान्भविष्यामीति यद्युऽअस्य हृदयं व्येव लिखेदग्नये सं
 र्गायाष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वेत्तस्यावृत्ता एव सप्त० ऽअथैते याज्यानुवाक्ये परस्य
 ऽअधि संवतोऽवरां२॥ऽअभ्यातर यत्राहमस्मि तां१॥ ऽअवेत्यथ याज्यामा नो
 अस्मिन्महाधने प्रावर्गभारभूयथा सं वर्गं सऽ रयि जयत्यथो हयो द्विपतो
 वृष्यात्संविदक्षेत तत्काम एतया यजेत सऽ ह्रैवास्माद्धृक्त्वात्तदेव तत्र कर्म ॥ ३ ॥
 तदाहुः । यस्य वैशुतो वहेत्किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तद्विधातुपरिष्ठा
 शुक्रमागन्तुष मां देवाः प्राभूवञ्छ्रेयान्भविष्यामीति यद्युऽअस्य हृदयं व्येव लिखे
 दग्नयेऽऽमुपतेऽष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वेत्तस्यावृत्ता एव सप्त० ऽअथैते याज्यानुवा
 ऽअप्सवने सपिष्टव सौषधीरनुरूपसे गुर्भे सन्जायसे पुनरित्यथ याज्या गुर्भोऽअ
 स्योपधीनां गुर्भो वनस्पतीनाम् गुर्भो विश्वस्य भूतस्याग्ने गुर्भोऽअग्रयामसी
 गान्तिमेवाभ्यामेतद्वदन्ति यजमानस्य मजायै परानामदिंश्च सायाऽएतदेव तत्र क
 ॥४॥ तदाहुः । यस्याग्नयोऽपध्यैरग्निभिः । सऽसृज्येरन्कि तत्र कर्म का प्रायश्
 चित्तिरित्यग्नये गुनयेऽष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वेत्तस्यावृत्ता एव सप्त० ऽअथैते य
 ज्यानुवाक्येऽअग्निः गुचियततपः गुचिर्विप्रः गुचिःकात्रिः गुची रोचतऽआवृत् इत्य
 याग्योदग्ने गुचयन्त्र गुका यात्रन्त ईरते तत्र ग्योतीधैत्यर्चनं इति गान्तिमेवा

मज्जां च पशूंच निर्देहस्तदग्निमन्त्रयेत् समित्थं संकल्पेणात्थं सन्मियां रौचिष्णू-
 गुमनस्पृशानी इपमूर्जमाग्निं संवसानो ॥ सं वा मनात्थसि तं व्रता समु चितान्या-
 करम् अग्ने पुरीष्याधिषा भव त्वं न इपमूर्जं यजमानाय धेहीति शान्तिमेवाभ्यामे-
 तद्वदति यजमानस्य मज्जायै पशूनामहिंसाया ॥ ४ ॥ यद्युऽअस्य हृदयं व्येव लि-
 खत् । अग्नयेग्निमन्तेऽष्टाकपालं पुराडाशं निर्वपेत्तस्यावृत्सप्तदश सामिधेनीऽनुव्यूया
 छार्त्रेणान्वाज्यभागौ विराजौ संयाज्येऽअर्थेते याज्यानुवाक्येऽअग्निनाग्निः समिध्य-
 ते कश्चिर्गृह्णातिर्गुवा इव्यवाइजुह्वास्य इत्यथ याज्या त्वत्थं अग्नेऽअग्निना विभो
 विरेण सन्तस्तत्रा सखा मुख्या समिध्यसऽइति शान्तिमेवाभ्यामेतद्वदात्तं यजमान-
 स्य मज्जायै पशूनामहिंसायाऽएतदेव तत्र कर्म ॥ ५ ॥ तदाहुः । यस्याहवनीयेऽ-
 ननुगते गार्हपत्योनुगच्छार्त्तिकं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तत्थं हैके तत्र एव प्रा-
 क्षमुद्धरन्ति प्राणा व अश्वग्नयः प्राणानेवास्माऽएतदुद्धराम इति वृद्धन्तस्तद् तृथा
 न कुर्याद्यो हैनं तत्र ब्रूयात्प्राचो न्वाऽअयं यजमानस्य प्राणान्प्राारौत्सीन्मरिक्पत्यं
 यजमान इतीश्वरो इ तथैव स्यात् ॥ ६ ॥ अथ हैके प्रत्यञ्चमाहरन्ति । प्राणोदानाविमा-
 विति वृद्धन्तस्तद् तृथा न कुर्यात्स्वर्ग्यं वाऽएतद्यग्निहोत्रं यो हैनं तत्र ब्रूयात्प्रति न्वा
 ऽअयत्थं स्वर्गाज्ञोकावचारुक्षत्रास्वेदत्थं स्वर्ग्यमिव भविष्यतीतीश्वरो इ तथैव स्यात्
 ॥ ७ ॥ अथ हैकेऽन्यं गार्हपत्यं मन्थन्ति । तद् तृथा न कुर्याद्यो हैनं तत्र ब्रूयाद-
 ग्नेन्वाऽअयमग्निं द्विपुन्तं छातृव्यमजीजनत क्षिमेऽस्य द्विपुन्तातृव्यो जनिष्येत
 मियत्तमत्थं रौतस्वतीतीश्वरो इ तथैव स्यात् ॥ ८ ॥ अथ हैकेऽनुगमप्यान्यं मन्थ-
 न्ति । तस्याशां नेपात्रपि यत्परिशिष्टमभूत्तदजीजनत नास्य दायादृश्च न प-
 रिशेचयत्तद्वतीश्वरो इ तथैव स्यात् ॥ ९ ॥ इत्यमेव कुर्यात् । अरघ्योरग्नी
 समारोक्षोदद्दुदवसाय निर्मथ्य जुह्वेत्तत्तथा इ न कां चन परिचत्तां करोति
 नवावसानऽउऽअस्यामितोरात्रत्थं हुतं भवति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५
 [४. ३.] ॥ ॥

अथ प्रातर्भस्मान्युद्धृत्य । गोमयेनालिप्यारण्योरेवाग्नीं समारोक्ष प्रत्य-
 वस्यति मथित्वा गार्हपत्यमुद्धृत्याहवनीयमाहृत्यान्वाहार्यपचनमग्नये पथिकृतेऽ-
 ष्टाकपालं पुराडाशं निर्वपेत्तस्यावृत्ता एव सप्तदश सामिधेनीऽनुव्यूयाद्वार्त्रेणा-
 न्वाज्यभागौ विराजौ संयाज्येऽअर्थेते याज्यानुवाक्येवेत्या द्वि वेधोऽअध्वनः पथश्च

कुर्यादेव वै रुद्रियोऽग्निः स हैनमरिवरः सपुत्रं सपुत्रमाभियन्तोः ॥ १६ ॥ अथ
हेकेन्तरेणाग्नींश्चिति चित्रा । तमग्निभिः समुपोपन्त्येतद्दं यजमानस्यायतनं
यदन्तरेणाग्नीनिति तदु तथा न कुर्याद्यो हैनं तत्र ब्रूयान्मध्ये न्नाऽअयं ग्रामस्या-
शसनमभीजनत त्रिमेऽस्याशसनं अनिष्यते मियतमथ रोत्स्यतीतीश्वरो ह तथैव
स्यात् ॥ १७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ [५. १] ॥

अथह स्माह नाको मोद्गल्यः । मरिष्यन्तं चैद्यजमानं मन्येत यज्ञैर्वाग्माऽ-
आशसनं जोषितं स्यात्तद्वरयोऽग्नीसमारोष निर्मथ्य जुह्वदसेत्स यदास्मात्तोका-
यजमानः प्रेषात् ॥ १ ॥ अथैनमन्तरेणाग्नींश्चिति चित्रा । तमग्निभिः समुपोपे-
दिति तदु तथा न कुर्यादतस्थानो वाऽएष तस्मै यदेनं शवदह्यायाऽइव जुहुयु-
र्यज्ञाय वाऽएष आहुनिभ्यस्तस्थानः स हैनमपृष्यमाणस्तृप्रथं सचते ॥ २ ॥
इत्यमेव कुर्यात् । तिष्ठ एव स्थालीरेष्ट्वै ब्रूयान्तासु गोमयानि च शुम्बलानि
वावधाय नाना त्रिष्वग्निषु प्रवृज्याते ये तनः संतापादग्नयो जायेरंस्तैरेनं दहेयु-
स्तथाह तैरेव दग्धो भवति नो प्रत्यक्षमिव ॥ ३ ॥ तस्मादप्येतद्विषणाभ्यनुक्तम् ।
यो अग्निरग्नैरध्यजायत शोकात्पृथिव्या उत वा दिवस्पृथि येन प्रजा विश्वकर्मा
जजान तमग्ने हेतः पृरि ते वृणक्तुमिति यथऽर्कथा ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥ अथैनं
विपरीपं कृत्वा । अस्यां पुरीपं प्रतिष्ठापयति पुरीपं वाऽइयं तत्पुरीपऽएवैतत्पुरीपं
दधाति या इ वाऽअस्तेषां वृकला मपुरीपा तस्यै इ विदग्धापै म्गालः सम्भवति
नेत्सृगालः सम्भवति तदु तथा न कुर्यात्तोषुका हास्य प्रजा भवति तमन्तरतः
प्रधान्याज्येनान्वनक्ति मेध्यमवैनत्तदहरोति ॥ ५ ॥ अथास्य सप्तमु प्राणायक-
नेषु । सप्त हिरण्यशकलान्प्रत्यस्यति ज्योतिर्वाग्ममृतं हिरण्यं ज्योतिरेवास्मिन्त-
दमृतं दधाति ॥ ६ ॥ अथैनमन्तरेणाग्नींश्चिति चित्रा । कृष्णाग्निमुत्तरलोम प्राची-
नग्रीवं प्रतीर्य तस्मिन्नेनमुत्तानं निषाद्य जुहं मृतेन पूर्णां दक्षिणे पाणाद्वा दधाति
सव्यऽउपभृतमुरसि ध्रुवां मुखेऽग्निहोत्रहवर्णां नातिकयोः सवो कर्णयोः प्राशिन्न-
हरणे शीर्षेऽवममं प्रणीतामण्यनं पार्श्वयोः शूर्णेऽउदरे पात्रीं समवत्तयानीं
पृषदाऽपवतीं शिशनस्यान्ते शम्पायाण्डयोरुन्ते वृषारवावन्वगुल्बलं च मुमलं
चान्तरेणोऽऽमन्यानि यज्ञपाशानि दक्षिणे पाणी स्फुग्म् ॥ ७ ॥ स एष पुत्रा-
यधी यजमानः । यथा विभ्यदामोपमतीयादेमेव योऽस्य स्वर्गे लोकोऽजितो भू-

तदाहुः । यत्पूर्वस्यामाहृत्याऽऽहुतायामथग्निरनुगच्छेत्किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति यं प्रतिवेशऽऽशकलं विन्देतमभ्युस्याभिजुहुत्याहारौ-दारावग्निरिति बुदन्दारौ-दारा खेवाग्निर्यश्चऽशस्य हृदयं व्येव लिखेद्विरण्यमाभिजुहुयादनेर्वाऽपतद्वेतो यद्विरण्यं य उ वै पुत्रः स पिता यः पिता स पुत्रस्तस्माद्विरण्यमाभिजुहुयादेतदेव तत्र कर्म ॥ १ ॥ तदाहुः । यस्याहवनीय उद्धतः पुराग्निहोत्रादनुगच्छेत्किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति गार्हपत्यादेवैनं प्राश्नमृद्धत्योपसमाधायग्निहोत्रं जुहुयात्स यद्यपि शतमेव कृत्वः पुनः-पुनरुद्धतोऽनुगच्छद्गार्हपत्यादेवैनं प्राश्नमृद्धत्योपसमाधायग्निहोत्रं जुहुयादेतदेव तत्र कर्म ॥ २ ॥ तदाहुः । यस्य गार्हपत्याऽनुगच्छेत्किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तऽऽहैकऽऽलमुकोदेव निमन्यन्ति यतो वै पुरुषस्यान्ततो नश्यति ततो वै स तस्य प्रायश्चित्तामिच्छतऽइति बुदन्तस्तदु तथा न कुर्यादुन्मुकऽऽह वै वादाय चरेयुर्लमुकस्य वाचग्रश्चमित्यमेव कुर्यादुन्मुकादुत्तारमादाय तमरण्योरभिषिम्भनीयादुप ह तं काममाप्नोति य उल्लमुकमभ्युत्तपो तं योऽऽप्यगरेतद्वेव तत्र कर्म ॥ ३ ॥ तदाहुः । यस्याग्नावग्निरभ्युद्धरेयुः किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति रिवरी याऽपतौ सम्बध्याशान्तौ यजमानस्य

एष आहुतिभ्यस्तस्थानः स हैनमृष्यमाणस्तृप्रथं सचते ॥ २ ॥ अथ है केऽ-
 ण्योः । अग्नीं समारोह्य निदधाति तमाहुते निर्पन्यन्ति तद् तथा न कुर्यादतस्थानो
 वाऽएष तस्मै यदेनं शवदद्यायाऽइव निर्पन्येयुर्यज्ञाय वाऽएष आहुतिभ्यस्तस्थानः
 स हैनमृष्यमाणस्तृप्रथं सचते ॥ ३ ॥ इत्यमेव कुर्यात् । निवान्यवत्सामेष्टुं वृषा-
 त्तस्यै प्रयत्ना जुहुयादार्तं वाऽएतत्पयो यन्निवान्यवत्सामाऽह्यार्तमेतदग्निहोत्रं यन्मू-
 त्तस्य तदार्तेनैव तदार्तं निष्कृत्य श्रेयान्भवति ॥ ४ ॥ तदप्युपमास्ति । यद्वाँ रुथौ
 मृदितौ समागच्छेताथ स्याद्वैवान्यतरः स्पृदायेति ॥ ५ ॥ तस्य वाऽएतस्याग्नि-
 होत्रस्योपचारः । प्राचीनावीती दोहयति यज्ञोपवांती वै देवेभ्यो दोहयत्यैवं
 पितृणाम् ॥ ६ ॥ नाङ्गारेष्वधिश्रयति । यद्वाङ्गारेष्वधिश्रयेदेवत्रा कुर्याद्वाहपत्या-
 कृष्णं भस्म दक्षिणा निरुध्य तस्मिन्नेनदधिश्रयति पितृदेवत्यमेवैनत्तत्करोति ॥ ७ ॥
 नावज्योतयति नापः प्रत्यानयति । यद्वावज्योतयेद्यदपः प्रत्यानयेदेवत्रा कुर्यात्
 न्निः मतिष्ठापथं हरति यात्रिः मतिष्ठापथं हरेदेवत्रा कुर्यात्सकृदेव निर्कर्षन्हरति पि-
 तृदेवत्यमेवैनत्तत्करोति ॥ ८ ॥ नोन्नेष्यामीत्याह । न चतुरुजयति यद्धोन्नेष्यामीति
 मृषाद्यच्चतुरुजयेदेवत्रा कुर्यात्सकृदेव तूष्णीं न्यक्पर्यस्यति पितृदेवत्यमेवैनत्तत्करो-
 ष्मि ॥ ९ ॥ नोपरिष्ठात्समिधमभ्यस्य हरति । यद्धोपरिष्ठात्समिधमभ्यस्य हरेदेवत्रा कुर्याद-
 धस्तादुपास्य हरति पितृदेव ॥ १० ॥ नोत्तरेण गार्हपत्यमेति । यद्धोत्तरेण गार्हपत्यमि-
 थादेवत्रा कुर्याद्दक्षिणेन गार्हपत्यमेति पितृदेव ॥ ११ ॥ अथयान्यमूयुदीचीनाग्रा-
 णि तूणाविभवन्ति । दक्षिणाग्राणि तानि करोति पितृदेवत्यमेवैनत्तत्करोत्यथाहवतीषे
 समिधमभ्याघ्राय सव्यं आन्वाच्य सकृदेव तूष्णीं न्यक्पर्यस्यति पितृदेव ॥ नोदिक्-
 पति नोपमृष्टे न प्रारुणाति नोदुक्षति पितृदेव ॥ १२ ॥ तदाहुः । यदेष्टु दीर्घ-
 सत्पग्निहोत्रं जुह्वत्प्रवसान्मिषेव कथमेनमग्निभिः कुर्युरिति तथं हैके दग्धा-
 हरन्ति तमाहुतमग्निभिः संघ्रापयन्ति तद् तथा न कुर्याद्यथान्यस्यां योनौ रेतः
 सिक्तं तदन्प्रस्यां प्रजिजनयिषेत्तादृक्स्थान्येतान्याहुत्यं कृष्णाजिने न्युष्य पुरुष
 विधि विधायोर्णाभिः भृच्छाण्यजेनाभिघ्रायं तुमग्निभिः समुपोपेतदेनं स्वाष्टो-
 नेः प्रजनयतीति ॥ १३ ॥ तथं हैके ग्रामाग्निना दहन्ति । तद् तथा न कुर्यादेष्टु
 वै जिह्यात्क्रव्यादानिः स हैनमीश्वरः सपुत्रथं सपशुथं समत्तोः ॥ १४ ॥ अथ
 तद् तथा न कुर्यात् । तद् तथा न कुर्यादेष्टु वाऽअशान्तोऽग्निः स हैनमीश्वरः स
 पुत्रथं सपशुं प्रदग्धोः ॥ १५ ॥ अथ हैकऽउष्मक्येन दहन्ति । तद् तथा न

मजां च पशून् च निर्देहस्तद्विमन्त्रयेन समितं मंक्लयेथां स, धिया रोचिष्णु
 गुमनस्यमानो ह्यपमूर्जमाधि संयसानो ॥ मं वा मनांति सं व्रता सम् चित्तान्या-
 करम् अग्ने पुरीष्याधिना भव त्वं न ह्यपमूर्जं यजमानाय धेत्रीति शान्तिमेवाभ्यामे-
 त्त्वदति यजमानस्य मजायै पशूनामहिंसायै ॥ ४ ॥ यष्टुऽअस्य हृदयं व्येव लि-
 खेत् । अग्नयेग्निसतेऽष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपेत्तस्यावृत्तसप्तदश सामिधेनीरनुब्रूया
 त्वाग्निनायाज्यभागौ विराजौ संयाज्येऽअर्थेते याज्यानुवाक्येऽअग्निनाग्निः समिध-
 ते कविर्गृह्णातिर्गुहा हव्यवाद्भुह्वास्य इत्यथ याज्या त्वं अग्नेऽअग्निना विप्रो
 विरेण सन्तसत् सखा सखा समिधस्तद्वति शान्तिमेवाभ्यामेतत्त्वदाति यजमान-
 स्य मजायै पशूनामहिंसायाऽएतदेव तत्र कर्म ॥ ५ ॥ तदाहुः । यस्याहवनीयेऽ-
 ननुगते गार्हपत्योनुगच्छार्त्तिकं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तं ह्रैके तत्र एव प्रा-
 क्षमुद्धरन्ति प्राणा वऽअग्नयः प्राणानेवास्माऽएतद्गुद्वराम इति वृद्धन्तस्तद् तथा
 न कुर्याद्यो हैनं तत्र द्रूयात्प्राचो न्वाऽअगं यजमानस्य प्राणान्मारीत्सीन्मस्विण्यं
 यजमान इतीश्वरो ह तथैव स्यात् ॥ ६ ॥ अथ ह्रैके प्रत्यञ्चमाहरन्ति । प्राणोदानाविमा-
 विति वृद्धन्तस्तद् तथा न कुर्यात्स्वर्ग्यं वाऽएतद्युग्मिहोत्रं यो हैनं तत्र द्रूयात्प्रति न्वा
 अयं स्वर्गाहोकावचारुक्षत्रास्वेदं स्वर्ग्यमिव भविष्यतीतीश्वरो ह तथैव स्यात्
 ॥ ७ ॥ अथ ह्रैकेऽग्यं गार्हपत्यं मन्थन्ति । तद् तथा न कुर्याद्यो हैनं तत्र द्रूयाद-
 ग्नेर्वाऽअयमधि द्विपुन्तं वातुष्यमजीजनत क्षिमेऽस्य द्विपन्त्रातुष्यो जनिष्येत
 मियतमं रीत्स्वतीतीश्वरो ह तथैव स्यात् ॥ ८ ॥ अथ ह्रैकेऽनुगमृत्यान्वं मन्थ-
 न्ति । तस्याशां नेयाऽपि यत्परिशिष्टमभूत्तदजीजवत नास्य दायादृश्च न प्र-
 रिशेक्षतऽइतीश्वरो ह तथैव स्यात् ॥ ९ ॥ इत्यमेव कुर्यात् । अरण्योरग्नी
 समारोहोदद्भुदवमाय निर्मथ्य जुह्वेसेत्तथा ह न कां चन् परिचक्षां करोति
 नवावसानऽउऽअस्वाभितोरात्रं हतं भवति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५
 [४. १.] ॥ ॥

अथ प्रातर्भस्मान्युद्धृत्य । गोमयेनालिप्याऽणयोरेवाग्नी समारोह प्रत्य-
 चस्यति मथित्वा गार्हपत्यमुद्धृत्याहवनीयमाहुत्यान्वाहार्यपचनमग्नये पधिकृतेऽ-
 ष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपेत्तस्यावृत्ता एव सप्तदश सामिधेनीरनुब्रूयात्वाग्निना-
 याज्यभागौ विराजौ संयाज्येऽअर्थेते याज्यानुवाक्येऽेत्या हि वेधोऽअध्वनः पथश्च

॥ हेति जुहुयाद्विभक्त्या हि स तर्हि भ० ॥ ७ ॥ अथ यदि सोमकृषणायाम् । किं-
 वदाप्येत पृष्णे स्वाहेति जुहुयात्पृष्णा हि स तर्हि भ० ॥ ८ ॥ अथ यदि कृषापो-
 तिथितः । किंचिदाप्येतेन्द्राय च मरुतश्च स्वाहेति जुहुयादिन्द्रश्च हि स तर्हि
 भ० ॥ ९ ॥ अथ यदि पण्यमानः । किंचिदाप्येतासुराय स्वाहेति जुहुया-
 त्सुरो हि स तर्हि भ० ॥ १० ॥ अथ यदि क्रीतः । किंचिदाप्येत मित्राय स्वा-
 हेति जुहुयामित्रो हि स तर्हि भ० ॥ ११ ॥ अथ यधूरावासन्नः । किंचिदाप्येत
 विष्णवे शिपिविष्टाय स्वाहेति जुहुयाद्विष्णुर्हि स तर्हि शिपिविष्टो भ० ॥ १२ ॥
 अथ यदि पर्युह्यमाणः । किंचिदाप्येत विष्णवं नरुधिपाय स्वाहेति जुहुयादि-
 ष्णुर्हि स तर्हि नरुधिपो भ० ॥ १३ ॥ अथ यद्यागतः । किंचिदाप्येत सोमाय
 स्वाहेति जुहुयात्सोमो हि स तर्हि भ० ॥ १४ ॥ अथ यद्यासन्ध्यामासन्नः । किं-
 चिदाप्येत वरुणाय स्वाहेति जुहुयाद्वरुणो हि स तर्हि भ० ॥ १५ ॥ अथ यद्या-
 ग्नीध्रगतः । किंचिदाप्येताग्नये स्वाहेति जुहुयादाग्निरहि स तर्हि भ० ॥ १६ ॥ अथ यदि
 इविर्धानगतः । किंचिदाप्येतेन्द्राय स्वाहेति जुहुयादिन्द्रो हि स तर्हि भ० ॥ १७ ॥
 अथ यधूपावद्विषमाणः । किंचिदाप्येतायर्वणे स्वाहेति जुहुयादयर्वा हि स तर्हि
 भ० ॥ १८ ॥ अथ यद्यधिशृषु न्युतः । किंचिदाप्येत विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति
 जुहुयाद्विश्वे हि स तर्हि देवा भ० ॥ १९ ॥ अथ यद्याप्यायमानः । किंचिदाप्येत
 विष्णवऽआभीतप्राय स्वाहेति जुहुयाद्विष्णुस्तर्हि ॥ तर्धामीतपा भ० ॥ २० ॥
 अथ यद्यभिषूयमाणः । किंचिदाप्येत यमाय स्वाहेति जुहुयाद्यमो हि स तर्हि
 भ० ॥ २१ ॥ अथ यदि साम्भ्रयमाणः । किंचिदाप्येत विष्णवे स्वाहेति जुहुया-
 दिष्णुर्हि स तर्हि भ० ॥ २२ ॥ अथ यदि पूयमानः । किंचिदाप्येत वायवे स्वाहेति
 जुहुयाद्वायुर्हि स तर्हि भ० ॥ २३ ॥ अथ यदि पूतः । किंचिदाप्येत शुक्राय स्वा-
 हेति जुहुयाच्छुक्रो हि स तर्हि भ० ॥ २४ ॥ अथ यदि क्षीरधीः । किंचिदाप्येत
 शुक्राय स्वाहेति जुहुयाच्छुक्रो हि स तर्हि भ० ॥ २५ ॥ अथ यदि सक्तुधीः ।
 किंचिदाप्येत मान्यने स्वाहेति जुहुयान्मन्यो हि स तर्हि भ० ॥ २६ ॥ अथ यदि
 चमसेषूमीतः । किंचिदाप्येत विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति जुहुयाद्विश्वे हि स
 तर्हि देवा भ० ॥ २७ ॥ अथ यदि होमाशोषतः । किंचिदाप्येतासवे स्वाहेति
 जुहुयादसुर्हि स तर्हि भ० ॥ २८ ॥ अथ यदि ह्यमानः । किंचिदाप्येत रुद्राय
 स्वाहेति जुहुयाद्रुद्रो हि स तर्हि भ० ॥ २९ ॥ अथ यद्यभ्यावृत्तः । किंचिदाप्य-

मिदियथै स्यात्तदस्माऽऽजनीयाहरेषुर्येषु तत्र न स्याद्यद्व्याह्रिन्देत्तदभौसति
 पावज्योत्पापः प्रत्यानीयोद्वास्य तदहो हैत्रोत्तेष्यामीत्युक्तं भवत्यथाव पयोक्षेत्रे
 तस्माऽऽजनीयाहरेषुस्तेन कामं जुहुयादेतदेव तत्र कर्म ॥ ८ ॥ तदाहुः । पुराणि-
 त्रिषु यन्पुत्रीभ्येष्यमाप्नुयेत किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तद्विद्वे सोम-
 न्यन्ते प्रयत्नेतुर्नस्याहोऽवकल्पते न वै देवाः कृत्मान्न विभक्तमन-
 त्रिहस्तावप्य उदयन्ति तद् तथा न कुर्याद्यो हैनं तत्र मृषात्प्रासिद्धा मृ-
 षमग्निरोक्षे त्रिरेव्यं यजमानः पुरामेक्ष्यतऽङ्गीरवसो ह तमेव स्यादित्येव
 स्यादाहवनीये मन्त्रिभ्यश्चाध्यायाहवनीयाङ्गोष्णं भस्म निक्षिप्य तस्मिन्नेतुष्येभ्य-
 न्पुत्री त्रिनेपदाऽहोऽनन्यथाहरेनदामोत्पथ यद्व्याह्रिन्देत्तेन जुहुया-
 दतत्र कर्म ॥ ९ ॥ तदाहुः । पुराणिरोक्षे सुवृक्षीतपुत्रिष्टारस्यैव
 तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति त्रिष्यादुपस्थित्वा मुक्त्यामन्त्र्य प्रो देवाः प्र-
 ष्यान्वास्वामीने तेन कामं जुहुयादेतदेव तत्र कर्म ॥ १० ॥ आह-
 ॥ ४ ॥ [४. २] ॥

तदाहुः । पुराणिरोक्ष्याथै द्वापामपामित्तनुमन्त्रिस्तं तत्र कर्म
 यावच्चत्तं किं त्रिषु यन्पुत्रीभ्येष्यमाप्नुयेत किं तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति तद्विद्वे सोम-
 न्यन्ते प्रयत्नेतुर्नस्याहोऽवकल्पते न वै देवाः कृत्मान्न विभक्तमन-
 त्रिहस्तावप्य उदयन्ति तद् तथा न कुर्याद्यो हैनं तत्र मृषात्प्रासिद्धा मृ-
 षमग्निरोक्षे त्रिरेव्यं यजमानः पुरामेक्ष्यतऽङ्गीरवसो ह तमेव स्यादित्येव
 स्यादाहवनीये मन्त्रिभ्यश्चाध्यायाहवनीयाङ्गोष्णं भस्म निक्षिप्य तस्मिन्नेतुष्येभ्य-
 न्पुत्री त्रिनेपदाऽहोऽनन्यथाहरेनदामोत्पथ यद्व्याह्रिन्देत्तेन जुहुया-
 दतत्र कर्म ॥ ९ ॥ तदाहुः । पुराणिरोक्षे सुवृक्षीतपुत्रिष्टारस्यैव
 तत्र कर्म का प्रायश्चित्तिरिति त्रिष्यादुपस्थित्वा मुक्त्यामन्त्र्य प्रो देवाः प्र-
 ष्यान्वास्वामीने तेन कामं जुहुयादेतदेव तत्र कर्म ॥ १० ॥ आह-
 ॥ ४ ॥ [४. २] ॥

धाति तमभ्यत्येति तमेते संताप्या अग्नयो यथा पुत्राः पितरं प्रोपुपमागतं शिव-
मुपस्पृशन्त्येवथ शिवथै हवैतमुपस्पृशन्ति प्र हवैनं कल्पयन्ति ॥८॥ तं यदि गा-
पत्यः पूर्वः प्रामुखात् । तद्विद्यात्प्रतिष्ठ एनमग्निः पूर्वः प्रापत्प्रतिष्ठास्यति प्राप्ते-
तेऽस्मिँल्लोके स्थास्यन्ति येऽस्मात्प्रत्यञ्च इति ॥ ९ ॥ अथ यद्याहवनीयः । तद्वि-
द्यान्मुख्य एनमग्निः पूर्वः प्रापन्मुखतो लोकानजैपीन्मुखमेव तेऽस्मिँल्लोके धारिष्य-
न्ति येऽस्मात्प्रत्यञ्च इति ॥ १० ॥ अथ यद्यन्वाहार्यपचनः । तद्विद्यादमात्रं ए-
नमग्निः पूर्वः प्रापदृक्षपत्स्यत्यन्नमेव तेऽस्मिँल्लोकेऽस्त्यन्ति येऽस्मात्प्रत्यञ्च इति
॥ ११ ॥ अथ यदि सर्वे सकृत् । तद्विद्यात्कल्याणं लोकमजैपीदित्येतान्यस्मिन्-
ज्ञानानि ॥१२॥ तां वाऽएताम् । यजमानात्माहुतिमन्वतो जुहोति स योऽस्पृशते
लोको जिनो भवति तत आहुतिमयोऽपृतः सम्भवति ॥ १३ ॥ अथ यान्यस्म-
यानि च मृन्मयानि च भवन्ति । तानि ब्राह्मणाय दद्याच्छत्रोद्युधमु इति मन्त्रे
यस्तानि प्रातर्गृह्णात्यणु पूर्वान्यभ्यवहरेयुग्वापो वाऽअस्य सर्वस्य प्रतिष्ठा तदेन-
स्पृशेत् प्रातिष्ठापयति ॥१४॥ अथैतामाहुतिं जुहोतिपुत्रो वा भ्राता वा यो बान्यो ब्राह्मण-
स्यादस्मात्प्रमथि जातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः अस्मां स्वर्गाय लोकाय स्वाहेत्य-
नपेक्षमेत्याप उपस्पृशन्ति ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ = [५. २] ॥ द्वितीया प्र-
पाठकः ॥ कपिडका संख्या ९५ ॥ पञ्चमोऽध्यायः [७६] ॥ ॥

सोमो वै राजा यज्ञः प्रजापतिः । तस्यैतास्तन्वो या एता देवता या एता
आहुतीर्जुहोति ॥ १ ॥ स यजग्नस्याङ्गैर्त् । यो तत्प्रति देवतां मन्येत तामनुस-
स्य नृदवागृदि दीक्षोपमत्सवाहवनीये यदि प्रमुतःश्रान्तीभि वि वाऽएतद्यज्ञ-
पते सत्यमने यद्विज्जति सा येन तर्हि तत्र देवता भवति तर्ग्वीतरेयतया यज्ञं वि-
चगृह्ति तया देवतया यज्ञं प्रति संदधाति ॥ २ ॥ स यद्येनं मनसाधिय्यात्
यज्ञो नोपनृमेत्यस्मेषिने स्वाहेति नृदवात्तरमेष्टी हि स तर्हि भवत्युप पाप्मान-
नःऽऽर्जनं यज्ञो नयति ॥ ३ ॥ अथ यद्येनं ज्ञानाभिय्याहृतः । यज्ञो नोपनृमेत्य-
नृदवे स्वाहेति नृदवात्त्वजार्गार्गं स तर्हि भवत्युप पा० ॥ ४ ॥ अथ य-
ज्ञानानुद्धेयः । नाहृत्य एतन्ममे स्वाहेति नृदवाहृत्यो हि स त-
न ॥ ५ ॥ अथ यदि मातुः । द्विविदायुगेन मातये स्वाहेति नृदवाहृत्यो
हि स तर्हि ॥ ६ ॥ अथ यदि दोषासु । द्विविदायुगेन विरुद्धं

समृद्धये ॥ १२ ॥ शतातृणा कुम्भीभवति । बहुधेव हि स व्यस्रवद्वयो श-
तोन्पानो वै यज्ञो यज्ञमेवावरुन्दे सन्तं भवति सदेवावरुन्दे चप्यं भवत्यन्नायस्यै-
वावरुद्धये पावित्रं भवति पुनन्ति घेनं वालो भवति पाप्मनो व्यावृत्त्यै सुवर्णध-
हिरण्यं भवति रुद्रस्यैवावरुद्धये शन्मानं भवति शतार्घ्यं पुरुषः शतेन्द्रिय आशु-
देवेन्द्रियं वीर्यमात्मन्धत्ते ॥ १३ ॥ आश्वत्थं पात्रं भवति । अपचितिमेवावरुन्देऽ-
श्वीदुम्बरं भवत्यूर्जमेवावरुन्दे नैयमोद्यं भवति स्वधामेवावरुन्दे स्थान्यो भवन्ति
पृथिव्याऽप्यान्नायमवरुन्दे ॥ १४ ॥ पालाशान्द्वयं गुणानि भवन्ति । ब्रह्म वै पा-
लाशो ब्रह्मणैव स्वर्गं लोकं जयत्यपाष्टिरस्य पञ्च भवन्ति वापिमेव राउयं वयसामवरु-
न्दे प्रद्विधं शदेतानि भवन्ति प्रद्विधं शदक्षरा वै वृक्षी ब्रह्मिताः पशवो
वृक्षस्यैवास्यै पशुवरुन्दे ॥ १५ ॥ तदाहुः । अन्यदेवस्याः पशवो भवन्त्यन्य-
देवस्याः पुरोडाशा विलोमेताक्रियते कथमेतत्सलोम भवतीत्यन्तः
पशूनामुत्तमो भवत्यैन्द्रः पुरोडाशानां प्रथमं इन्द्रियं वै वीर्यमिन्द्र इन्द्रियेणैवा-
स्माऽऽन्द्रियं वीर्यं सद्वातीन्द्रियेणेन्द्रियं वीर्यमवरुन्दे ॥ १६ ॥ सावित्रः
पुरोडाशो भवति । सवितृमसूततायै वारुणो भवति वरुणो व्याऽपत्तं गृह्णाति
ए पाप्मना गृहीतो भवति वरुणेनैवैनं वरुण्यात्मुञ्चत्यन्त्यो भवत्यन्तत्
मैवैनं वरुणपाशात्प्रमुञ्चति ॥ १७ ॥ एकादशकपाल ऐन्द्रो भवति । एकादशा-
क्षरा वै त्रिष्टुबिन्द्रियमु वै वीर्यं त्रिष्टुबिन्द्रियस्यैव वीर्यस्यावरुद्धयं ॥ १८ ॥ द्वाद-
शकपालः सावित्रो भवति । द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरं वाऽग्न्यायम-
न्वायचधं संवत्सरादेवास्माऽग्न्यायमवरुन्दे ॥ १९ ॥ दशकपालो वारुणो भव-
ति । दशाक्षरा वै विराट्धं विराट्वरुणोऽग्न्यायतिर्वरुणेनैवास्माऽग्न्यायमवरुन्दे मध्य-
तु पतैः पुरोडाशैः प्रचराति मध्यं वाऽपत्तेषां योनिः स्वादेवैनान्योनेः प्रजनयति
॥ २० ॥ वृद्धवानुशिशुर्द्वित्रिणा भवति । उग्रं वाऽपत्ता जनयत्युग्रं चाश्वतरं
चोभयधं सौवास्याऽपत्ता पशुवन्धश्चोभयस्यैवावरुद्धये ॥ २१ ॥ ब्राह्मणम्
॥ १ ॥ [७. २.] ॥

इन्द्रस्येन्द्रियमग्नस्य रुमधं । सोमस्य भवधं गुरयामुरो नमुषिरात्सोऽग्नि-
नो च सरस्वतीं चापापावस्तेऽग्नोऽस्मि नमुचये न त्वा हिवा न नृकधं इनानि
न दण्डेन धुन्वना न धृयेन न मारुतिना न शुष्केण नार्देणाय मग्निमरापीदिष्टमऽ-

रस्येन्द्रियं वीर्यमद्वा दद्वा दक्षवत् ॥ १ ॥ तस्यासिंभ्यामेव तेजोऽस्त्ववत् । सोऽग्रः पशुरभ-
 ष्मोऽथ यत्पुष्पमभ्यस्ते गोधूमो यत्शुभ्रस्तत्कुवलयम् ॥ २ ॥ नासिकांभ्यामेवा-
 य वीर्यमस्त्ववत् । सोऽविः पशुरभवन्मेपोऽथ यत्क्षलेष्मणस्तथा उपवाका यत्तन्नीहा
 इदरं ॥ ३ ॥ पुस्तावेवास्यवत्तमस्तवत् । स गौः पशुरभवत्पभोऽथ ये फेनास्ते
 वा यस्तेहस्तत्कर्कन्धु ॥ ४ ॥ भोषादेवास्य यशोऽस्तवत् । तदेकशफमभवत्तुभोऽ-
 वतरो गर्दभः ॥ ५ ॥ स्तनाभ्यामेवास्य शुकमस्तवत् । तत्पयोऽभवत्पशूनां ज्योतिरुत्त-
 र्वास्य हृदयास्त्रिपिरस्तस्म रथेनोऽपाहिहाभवत्पसां राजा ॥ ६ ॥ नाभ्या एवास्य
 गूपोऽस्तवत् । तत्सोममभवत्प्रायो न हिरण्यथ रेतस एवास्य हृत्पयवत्तत्सुवर्णं
 हिरण्यमभवत्छिन्नादेवास्य रसोऽस्तवत्सा परिसृद्धमवत्स्किणीभ्यामेवास्य भ्रामोऽ-
 स्तवत्सा मुराभवत्तस्य रसः ॥ ७ ॥ पुत्रादेवास्त्योऽस्तवत् । स वृकोऽभवत्दारण्यणां
 रगूनां जूतिरुभ्यादेवास्य मयुरस्तवत्सा व्याघ्रोऽभवत्दारण्यणां पशूनां राजा
 जूहितादेवास्य सहोऽस्तवत्स मिथेहोऽभवत्दारण्यणां पशूनामीशः ॥ ८ ॥ लोमभ्य
 एवास्य चित्तमस्तवत् । ते रयामाका अभवंस्त्वत्त एवास्योपाचितिरस्तवत्सोऽवतथो
 वनस्पतिरभवन्माथ्येभ्य एवास्योर्गस्तवत्स वदुम्बरोऽभवत्तुस्थिभ्य एवास्य स्त-
 धास्तवत्स न्यमोथोऽभवन्मज्जभ्य एवास्य भजः सोमपीथोऽस्तवत्सो व्रीहयोऽभवन्ने-
 वमस्येन्द्रियाणि वीर्याणि व्युदक्रामन् ॥ ९ ॥ अथ इ वै तर्हि । नमुचिनेवामूरण
 सह चचार ॥ ऐतत् नमुचिरपुनर्गोऽभवन्मभूदन्तास्येन्द्रियं वीर्यं सोमपीथम-
 द्रायं हराणीति तस्यैतयैव मुरेन्द्रियं वीर्यं सोमपीथमप्रायमहस्तम् इ न्यर्णः
 शिरये तं देवा उपमंभग्निरे धेधो वै नोऽयमभूत्तामिधं शप्पाविदज्जन्तेमं भिषग्वा-
 मेति ॥ १० ॥ तेऽरित्रिनावमुनन् । एवं वै ब्रह्मणो भिषगो स्यां युवमिधं भिष-
 ष्यतामिति तावमुतामस्तु नो भाग इति तेऽध्वर्यु एषोऽग्रः स वाभाग इति त-
 येति तस्मादारिवनो धूमो भवति ॥ ११ ॥ ते सरस्वतीमवृन् । त्वं वै प्रैतयम-
 सि त्वमिधं भिषज्येति सावरीदस्तु मे भाग इति तेऽध्वर्यु एषोऽग्रिः स वै भाग
 इति त्रयेति तस्मात्सारस्वतो मेधो भवति ॥ १२ ॥ अथावृन् । एतावदुऽग्रसि-
 धेनाहं पाददण्डप्रभोऽष्टदेवाण्यमस्त्विति त्रयेति तस्मादेव अथमे भवति ॥ १३ ॥
 तावद्विनो च सरस्वती च । इन्द्रियं वीर्यं नमुचेरादत्त तदस्तिनृन्मदपुमं पाप्मनोऽवा-
 पन्म मुथानं वीर्यं पाप्मनोऽवास्वतीति तस्मात्तु मौवाऽयमभवत्तुमौवायमप्ये मौवायना-
 र्वं अथने सत्योराऽनस्य पाप्मानं इने स पत्रमेतत्तस्मादप्ये मौवायनं

भीषिर्भवेत् ॥ १ ॥ तेऽग्नयन् । अस्तु नोऽप्राप्यग्राहरोति स ह न एतदग्राह-
 यतीदिति ॥ २ ॥ तानादिभ्यो न गृह्यस्वती प । अथा फेनं वृजमसिद्धवन् गृ-
 नाद्रं इति तेनेन्द्रो ननुचेरागृह्यस्य स्पृष्टायाऽऽ ग्राह्यनुदितऽप्रादिये न हिता
 नुक्तमिति शिर उदवासयत् ॥ ३ ॥ तस्मादेतद्विष्णाभ्यनुक्तम् । अथा फेनं
 चे शिर इन्द्रोदवर्तयः विष्वा गृह्यय स्पृष्ट इति पाप्मा वै तमुचिः पाप्मानं
 य तृप्तिपुनन्तं घ्रातृष्यथ इत्येन्द्रियं वीर्यमस्यावृद्ध स यो घ्रातृष्यवान्स्यात्स सो-
 मण्या यमेत पाप्मानमेव तृप्तिपुनन्तं घ्रातृष्यथ इत्येन्द्रियं वीर्यमस्य वृद्धं तस्य
 र्षिद्विष्टे लोहितामिश्रः सोमोऽतिपुष्टस्मादवीभत्सन्तं तृप्तेनृधन्तोर्विधानपश्य-
 सोमो राजामृतं सुतेति तेनेनं स्वदायित्वात्सुदधत् ॥ ४ ॥ स्वादीं सा-
 दादुतेति सुगं संदधाति । स्वपृथत्येवैनां तीव्रां तीव्रेणतीन्द्रियमेवास्मिन्दधात्य-
 ताममृतेनेत्यागुरेवास्मिन्दधाति मधुमतीं मधुमतेति रसमेवास्यां दधाति सृजति
 सोमेनेति सोमरूपमेवैनां करोति ॥ ५ ॥ सोमोऽस्यद्विभ्यां पच्यस्व । मर-
 वत्यै पच्यस्वेन्द्राय सुत्राग्ने पच्यस्वेत्येता वाऽएतं देवता अग्ने यज्ञं समभरंता
 भरेवैनं सम्भरत्यथोऽएता एवैतदेवता भागधेयेन समर्पयत्यामृनोति सुत्या
 तेस्रो रात्रीर्यसति तिस्रो हि रात्रीः सोमः क्रीतो वसति सोमरूपमेवैनां करो-
 ॥ ६ ॥ जे वेदी भवतः । द्वा वाव लोकावित्यादुर्देवलोकुरचैव पितृलोकश्चेत्पु-
 रान्या भवति दक्षिणान्योत्तरो वेदेवलोको दक्षिणः पितृलोक उत्तरयैव देवलो-
 कमवरुन्दे दक्षिणया पितृलोकम् ॥ ७ ॥ प्रयश्च सुरा च भवतः । सोमो वै प्र-
 यश्च सुरा प्रयसैव सोमपीथमवरुन्दे सुरयान्नाथं क्षत्रं वै प्रयो विद् सुरा सु-
 पूत्वा प्रयः पुनाति विश एव तत्क्षत्रं जनयति विशो हि क्षत्रं जायते ॥ ८ ॥ वा-
 पूतः पवित्रेण । प्रत्यङ्गसोमो अतिवृत्त इति सोमातिपूतस्य पुनाति यथारूपमे-
 पुनातीन्द्रस्य युज्यः सखेति यदेवास्य तेनेन्द्रियं वीर्यमतिक्रान्तं भवति तदस्मिन्पु-
 र्दधाति ॥ ९ ॥ वायोः पूतः पवित्रेण । प्राङ्गसोमो अतिवृत्त इति सोमवाप्ति-
 पुनाति यथारूपमेवैनं पुनातीन्द्रस्य युज्यः सखेति यदेवास्य तेने ॥ १० ॥
 पुनाति ते परिशुतमिति । समृद्धिकामस्य पुनाति समृद्धयै सोमं सूर्यस्य दु-
 तेति श्रद्धा वै सूर्यस्य दुहितृ श्रद्धयैष सोमो भवति श्रद्धयैवैनं सोमं कर-
 वारेण शरवता तेनेति बालेन खेपा पूयते ॥ ११ ॥ ब्रह्म क्षत्रं पवत इति ।
 पुनाति । ब्रह्मण एव तत्क्षत्रं जनयति ब्रह्मणो हि क्षत्रं जायते तेज इन्द्रिया

येन वाताय स्वाहेति जुहुयादानीं न तर्हि भू० ॥ ३० ॥ अथ यदि प्रातस्त्या
 किञ्चिदाप्येत नृचक्षते स्वाहेति जुहुयानृचक्ष्णा हि स तर्हि भू० ॥ ३१ ॥
 यदि भक्ष्यमाणः । किञ्चिदाप्येत भक्षाय स्वाहेति जुहुयादक्षो हि स तर्हि
 ॥ ३२ ॥ अथ यदि नाराशयेषु सप्तः । किञ्चिदाप्येत पितृभ्यो नारा
 सेभ्यः स्वाहेति जुहुयात्पितरो हि स तर्हि नाराशयेसा भू० ॥ ३३ ॥ अथ
 चभृथापोषतः । किञ्चिदाप्येत मित्र्यवे स्वाहेति जुहुयात्मित्र्युर्हि स तर्हि =
 ॥ ३४ ॥ अथ ययभ्यवहियमाणः । किञ्चिदाप्येत समुद्राय स्वाहेति जुहुयात्
 मुद्रो हि स तर्हि भू० ॥ ३५ ॥ शतम् ६३०० ॥ अथ यदि मृज्जुतः । किञ्चिदा
 प्येत सलिलाय स्वाहेति जुहुयात्सलिलो हि स तर्हि भवत्यप पाप्यानष्टं इत्य-
 उपैतं यज्ञो नमति ॥ ३६ ॥ ता वाऽष्टाः । चतुस्त्रिंशत्तमाऽयाहुतीर्जुहोति कु-
 यस्त्रिंशदशै देवाः मज्जापातिश्चतुस्त्रिंशं पतद् सर्वदेवैर्व्यं भिषज्यति सर्वदेवैर्भ-
 मति मंदधाति ॥ ३७ ॥ ता ब्रह्मं जुहुयात् । नात्र ब्रह्मा ब्रह्मा वै यज्ञस्य दक्षिणत आ-
 स्ते ब्रह्मा यज्ञं दक्षिणतो गोपायति यदि तु ब्रह्मा न विद्यादपि य एव कश्च वि-
 द्यात्स जुहुयाद्ब्रह्माणं त्वामन्य ब्रह्मणातिसृष्टासां वाऽष्टासां व्याहृतीनां व-
 न्धुता वसिष्ठो ह विराजं विरां चकार तां हेन्द्रोऽभिदध्यौ ॥ ३८ ॥ स होवाच
 ऋषे विराजं ह वै वेत्य तां मे ब्रूहीति स होवाच किं प्रम ततः स्यादिति सर्व-
 स्य च ते यज्ञस्य प्रायश्चित्तिं ब्रूयाथ रूपं च त्वा दर्शयेयेति स होवाच यज्ञ-
 सर्वस्य यज्ञस्य प्रायश्चित्तिं ब्रूयाः किमु स स्याद्यं त्वं रूपं दर्शयेथा इति जीव-
 स्वर्गं एवास्मान्लोकात्प्रेयादिति ॥ ३९ ॥ ततो हैतामृषिन्द्राय विराजमुवाच ।
 इयं वै विरादिति तस्माद्योऽस्य भूयिष्ठं लभते स एव श्रेष्ठो भवति ॥ ४० ॥ अथ
 हैतामिन्द्र ऋषये । प्रायश्चित्तिमुवाचाग्निहोत्राग्रश्चा महत् उक्थान्ता इ स्मैता-
 पुरा व्याहृतीर्वसिष्ठा एव विदुस्तस्मादस्म पुरा वासिष्ठ एव ब्रह्मा भवति यत्स्व-
 ना अप्येतर्हि य एव कश्चाधीते ततोऽप्येतर्हि य एव कुरच ब्रह्मा भवति स इ वै
 ब्रह्मा भवितुमर्हति स वा ब्रह्मान्नित्यामान्नितः प्रतिशृणुयाद्य एवमेता व्याहृतीर्वेद-
 ॥ ४१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [६. १.] पष्ठोऽध्यायः ॥ [८०] ॥

विश्वरूपं वै त्वाष्टमिन्द्रोऽहन् । तं त्वष्टा हतपुत्रोऽभ्यचरत्सोऽभिचरणीयमपे-
 न्द्रं सोममाहरत्स्येन्द्रो यज्ञवेशमं कृत्वा प्रासहा सोममपि वत्स विष्वङ् व्याचर्च-

तेन एवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं दधाति सुरया सोम इति सुरया हि सोमः सुत आ-
 सुत इत्यासुताञ्च सूयते मदायेति मदाय वाव सोमो मदाय सुरोभावेव सोममव-
 च सुरामदं चावकन्दे शुक्लेण देव देवताः पिपृग्धीति शुक्लेण देव देवताः प्रीणी-
 ष्ठांत्येवैतदाह तस्मान्नं यजमानाय धेहीति तस्मेवान्नं यजमाने दधाति पूर्वं पयो-
 ग्रहा गृह्यन्तेऽपरे सुराग्रहा विशं तत्तत्रस्यानुवर्त्मानं करोति ॥ १२ ॥ कुविदङ्ग-
 यवमन्तो एवं चिदिति । पयोग्रहान्युह्णाति सोमार्थं गवो वै यवाः सोमः पयः
 सोमेनैवैनं सोमं करोत्येकया गृह्णात्येक्यैव यजमाने भ्रियं दधाति श्रीर्हि पयः
 ॥ १३ ॥ नाना हि वा देवहितं मदस्कृतमिति । सुराग्रहान्युह्णाति नाना हि
 सोमश्च सुरा च देवहितमिति देवहिते क्ते नाना मदस्कृतमिति द्वे हि वेदा भव-
 तो मा सधं सप्तार्था परमे स्योममिति पाप्मनैवैनं व्यावर्तयति सुरा त्वमसि-
 शुष्मिणीति सुरामेवं सुरां करोति सोम एव इति सोममेव सोमं करोति मा मा
 हिंसीः स्वां योनिमाविशन्तीति वषायोन्येवैनां व्यावर्तयत्पात्मनोऽहिं साया
 ऽपुकया गृह्णात्येक्यैव यजमाने यशो दधाति यशो हि सुरा ॥ १४ ॥ एवं वै
 पयोग्रहाः । विद् सुराग्रहा यद्व्यतिपक्तान्युह्नीयाविशं सप्तार्थवाचिन्त्यात्तत्रं
 विशः पापवस्त्वमं कुर्याद्यत्रस्य व्युद्धिं व्यतिपक्तान्युह्णाति विशमेव क्षत्रेण संदधाति
 क्षत्रं विशा पापवस्त्वमस्य व्यावृत्तये यज्ञस्य समृद्धये ॥ १५ ॥ माणा वै पयोग्रहाः ।
 गरीरं सुराग्रहा यद्व्यतिपक्तान्युह्नीयाच्छरीरं प्राणभ्यो व्युवच्छिन्त्यात्माणा-
 ञ्छरीरात्प्रमायुको यजमानः स्याद्व्यतिपक्तान्युह्णाति शरीरमेव प्राणैः संदधाति
 प्राणाञ्छरीरेणापोऽस्यायुरेवास्मिन्दधाति तस्मात्सोत्राग्रयेनानः सर्वप्रायस्तेषां
 य एवमेतद्वेद ॥ १६ ॥ सोमो वै पयोग्रहाः । अन्नं सुराग्रहा यत्पयोग्रहारच
 सुराग्रहारच गृह्यन्ते सोमर्पायं चैवाग्रायं चावकन्दे ॥ १७ ॥ पशवो वै
 पयोग्रहाः । अन्नं सुराग्रहा यत्पयोग्रहाश्च सुराग्रहाश्च गृह्यन्ते पशू-
 ऽन्वैवाग्रायं चावकन्दे ॥ १८ ॥ ग्राम्या वै पशवः पयोग्रहाः । आरण्याः सुराग्रहा
 यत्पयोग्रहारच सुराग्रहाश्च गृह्यन्ते ग्राम्यारचैव पशूनारण्यारचावकन्दे ग्राम्येण
 चान्नेनारण्येन च पयोग्रहाञ्छीणाति तस्माद्ग्राम्याणां पशूनां ग्राम्यं चैवान्नाय-
 मारण्यं चावकन्दम् ॥ १९ ॥ तदाहुः । एतस्य वाऽप्यतदयन्नायै देवतायै रूपं य-
 देते योरा आरण्याः पशवो यदेतेषां पशूनां लोमभिः पयोग्रहाञ्छीणाणामुद्वस्य-
 स्ये पशून्भिदध्यादुपगुर्जमानः स्याद्यन्तु भीष्णीपाटनवकदा अस्य पशवः स्य

चेद प्रयच्छिथंशदक्षिणा भवन्ति त्रयस्त्रिथंशद्वि तं देवता अभिषज्यंस्तस्मादाहुं
पजं दक्षिणा इति ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [७. १.] ॥

अप वाऽएतस्मात् । तेज इन्द्रियं वीर्यं कामवि यथ सोमोऽतिपवतऽङ्गु-
चावाञ्च वा ॥ १ ॥ तदाहुः । अन्नं वाऽएतद्ब्राह्मणस्य यत्सोमो न वै सोमेन
ब्राह्मणः सोमवामी स यो वाऽङ्गुलं भूतयै सन्भूतिं नृ प्राप्नोति यो बालं पशुभ्यः
सन्पशून् विन्दते स सोमवामी पशवो हि सोम इति ॥ २ ॥ सु एतमाश्विनं
अमालभेत । सारस्वतं मेघयैन्द्रमृषभमश्विनौ वै देवानां भिषजौ ताभ्यामेवैवं भि-
षज्याति सरस्वती भेषजं तयैवास्यै भेषजं करोतीन्द्र इन्द्रियं वीर्यं तेनैवास्मिन्निद्रियं वी-
र्यं दधाति ॥ ३ ॥ चक्षुर्वाऽश्विनौ तेजः । यदाश्विनो भवति चक्षुरेवास्मिन्स्तत्तेजो द-
धात्यथो आत्रं समानं हि चक्षुश्च आत्रं च ॥ ४ ॥ प्राणः सरस्वती वीर्यम् । यत्सारस्व-
तो भवति प्राणोमवास्मिन्स्तत्वीर्यं दधात्यथोऽअपानं समानं हि प्राणश्चापानम् ॥ ५ ॥
वागिन्द्रो बलम् । यदैन्द्रो भवति वाचमेवास्मिन्स्तत्बलं दधात्यथो मनः समानं हि
वाक्च मनश्च ॥ ६ ॥ आश्विनोरजाः । सारस्वतीस्वीर्येन्द्रीर्गाव इत्याहुर्देते पशव-
आलभ्यन्तऽएताभिरेव देवताभिरेतान्पशून्वरुन्दे ॥ ७ ॥ बृहदानुशिशुर्भवति । पशु-
एवैकशफमवरुन्देऽआरण्यानां पशूनां लोमानि भवन्त्यारण्यानां पशूनामवरुन्दे
वृकलोमानि भवन्त्योज एव जूतिमारण्यानां पशूनामवरुन्दे व्याघ्रलोमानि भवन्ति
मन्युमेव राज्यमारण्यानां पशूनामवरुन्दे सिथेह लोमानि भवन्ति मरु-
एवेषामारण्यानां पशूनामवरुन्दे ॥ ८ ॥ ग्रीह्यश्च व्यामाकारश्च भवति ।
गोधूमाश्च कुवलानि चोपवाकाश्च वदराणि च यवाश्च कर्कशूनि शप्पाणि च
तोकमानि चोभयमेव ग्राम्यं चाभ्यमारण्यं चावरुन्देऽथोऽअभ्येनैवाभ्येन यथारूपमि-
न्द्रियं वीर्यमात्मन्धत्ते ॥ ९ ॥ सीसेन शप्पाणि क्रीणाति । ऊर्णाभिस्तोकमानि सूत्रै-
र्ब्रीहोनुभयोर्वाऽएतद्रूपमयसश्च हिरण्यस्य च यत्सीसमुभयं सौत्रामणीष्टिश्च
पशुबन्धश्चोभयस्यावरुन्दे ॥ १० ॥ ऊर्णासूत्रेण क्रीणाति । तद्वाऽएतत्सीणां क-
र्म यद्रूपासूत्रं कर्म वाऽइन्द्रियं वीर्यं तदेतदुत्सन्नं स्त्रीपुं तद्यदेवेन्द्रियं वीर्यमुत्सन्न-
ं स्त्रीपु तदेवावरुन्दे ॥ ११ ॥ तदैतदन्येऽध्वर्यवः । सीसेन क्रीवाच्छप्पाणि
क्रीणन्ति तच्चानिति न वाऽप्य स्त्री न पुमान्यत्क्रीवो नेष्टिर्न पशुबन्धः सौत्राम-
णीति वदन्तस्तद्वत्तथा न कुर्यादुभयं वै सौत्रामणीष्टिश्च पशुबन्धश्च व्यृद्धमुवाऽएत-
न्मनुष्येषु यत्क्रीवो यद्रूपमुवाऽएव ते यद्रूपं व्यृद्धिं दधति ये तथा कुर्वन्ति सोमवि-
क्रयिण एव क्रीणीयात्सोमो वै सौत्रामणी यद्रूपमुवाऽएव तत्सोमेरूपं करोति यद्रूप-

यः सुरायां तमेवाचरुन्दे तेन जिन्व यजमानं मदेनेति तेन प्रीणीहि यजमानं मदे-
 नेति तेन प्रीणीहि यजमानं मदेनेत्येवंतदाह सरस्वतीमरिक्वनाविन्द्रमग्निमिति दे-
 वताभिरेव यज्ञं समर्पयति देवताभिर्यज्ञेन यजमानं हव्या भक्षयन्ति व्युद्धमे-
 वास्य तस्मै समर्पयति ॥ ४ ॥ स भक्षयति । यद्वन्नरिष्टं रमिनः सुतस्येति सुवा-
 सुतयोरेव एतस्मै चरुन्दे यविन्द्रोऽपि वक्ष्णीभिर्तिन्त्रो ह्येतदपि वक्ष्णीभिर्हं
 तदस्य मनसा शिवेनेत्यशिवश्च वाऽप्य भक्षो यस्मुरा ब्राह्मणस्य शिवमेवैनमेत-
 स्कृत्वात्मन्धत्ते सोमं राजानमिह भक्षयामीति सोम एवास्य राजा भक्षितो भवति
 ॥५॥ तद्वैतद्वन्येऽध्वर्यवः । राजन्यं वा वैश्यं वा परिकीर्णन्ति स एतद्भक्षयिष्यतीति
 तत्र तथा न कुर्याद्यो ह वाऽप्यतज्जयति तस्य ह वै पितृन्पितामहानेषु सोमपीथोऽ-
 न्वेति शुद्धिणस्यैवाग्नेस्त्रीनङ्गाराभिर्वस्य बहिष्पारिधि तदेतन्नाभिर्हतिभिर्जुपादा ॥६॥
 पितृभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नम इति । पितृनेव पितृलोके स्वधायां दधाति पिता-
 महेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नम इति पितामहानेव पितामहलोके स्वधायां दधाति
 प्रपितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नम इति प्रपितामहानेव प्रपितामहलोके स्वधायां
 दधाति ॥७॥ अथ आनीय निनयति । अदन्पितर इत्यप्राप्येवैषु दधात्यमीमदन्त
 पितर इति मद्यत्येवैनानतीतपन्त पितर इति तर्पयत्येवैनान्पितरः शुन्धध्वमिद-
 नुपूर्वेवैनान्दमर्षान्पावयति पवित्रं वै सौत्रामणी ॥८॥ त्रिभिः पावित्रैः पावयन्ति ।
 त्रयो वाऽऽग्ने लोका एभिरेवैनं लोकैः पुनन्ति ॥ ९ ॥ पावमान्नीभिः पावयन्ति ।
 पवित्रं वै पावमान्यः पवित्रेणैवैनं पुनन्ति ॥ १० ॥ तिसृमिस्तिष्ठाभिः पावयन्ति ।
 त्रयो वै प्राणाः प्राण उदानो व्यानस्तैरेवैनं पुनन्ति ॥ ११ ॥ नक्षत्रैः पावय-
 न्ति । नव वै प्राणाः प्राणैरेवैनं पुनन्ति प्राणेषु पुनः पुनं प्रतिष्ठापयन्ति ॥ १२॥
 पवित्रेण पावयन्ति । अजाविकस्य वाऽप्यतद्रूपं यत्पवित्रमजाविकृतैरेवैनं पुनन्ति ॥ १३॥
 बालेन पावयन्ति । गोऽश्वस्य वाऽप्यतद्रूपं यद्बालो गोऽश्वेनैरेवैनं पुनन्ति ॥ १४॥
 द्विरप्येन पावयन्ति । देवानां वाऽप्यतद्रूपं यद्विरप्यं देवानामेवैनं रूपेण पुनन्ति
 ॥ १५॥ सुरया पावयन्ति । सुरा हि पूता पूत्येवैनं पुनन्ति तद्यथा सुरा पूजमाना
 बलकसेन विविश्युतऽप्येवंवैतद्यजमानः सर्वस्मात्पाप्मनो निष्कृष्यते ए एवं विशान्तसौ-
 त्रामण्या यजत्रे यो वैतदेवं वेद ॥ १६॥ तदाहुः । पात्रयिन्त्यथ सौत्रामण्या न
 याजायेतव्या मित्यनन्त्यथ ह्येवास्मात्सर्वपाप्मानमघ्नन्तीति तद् इ स्माह रेवो-
 चरा स्थातिः पात्रवचाकोऽपि प्रज्ञानं प्रज्ञाय यानपितृभ्यमेवात्मा वै यज्ञस्य पुनः

पनीषिण इति । खौ-द्वौ समासथं हुत्वा मते सथं सव्यन्तसमवनयत्पहारात्रायणे-
 चैतदर्शमासान्मासान्मून्त्संवत्सरे प्रतिष्ठापयति तानीमान्यहोरात्राययधमासा मासा
 अतः संवत्सरे प्रतिष्ठिताः ॥ १४ ॥ वैतसः सतो भवति । अमुपोनिर्वै वेतस
 आपो वै सूर्या देवताः सर्वाभिरेवैनमेतदेवताभिरभिपिञ्चति ॥ १५ ॥ सर्वसुरभ्यु-
 न्मर्दनं भवति । परमो ह्यऽएष गन्धो यस्सर्वसुरभ्युन्मर्दनं गन्धेनैवैनमेतदभिपिञ्च-
 ति ॥ १६ ॥ पुरस्तात्प्रत्यङ्काभिपिञ्चति । पुरस्ताद्धि प्रत्यगुन्नमद्यते शीर्षतः शीर्षतो
 ह्यन्नमद्यतऽआ मुखादन्ववस्त्रावयाति मुखेन ह्यन्नमद्यते सर्वतः पारिक्रामथ सर्वाभ्य-
 एवास्मिन्नेतद्दिग्भ्योऽन्नाद्यं दधाति तस्मात्सौत्रायणेजानस्य सर्वासु दिक्चवन्नाय-
 म्वरुद्धं भवत्यथो य एवमेतदेव ॥ १७ ॥ आग्निनेन मथमेन यजुषाभिपिञ्चति ।
 अथ सारस्वतेनायैन्नेताभिरेवैनमेतदेवताभिरभिपिञ्चति तथैवैकऽएताभिश्च
 देवताभिरभिपिञ्चन्ति भूर्भुवः स्वरित्येताभिश्च च व्याहृतिभिरेता वै व्याहृतय इ-
 दथैव सर्वं तदेनमनेन सर्वेणाभिपिञ्चाम इति न तथा कुर्यादेताभिरेवैनं देवताभि-
 रभिपिञ्चदेता उ ह्येव देवता इदथैव सर्वम् ॥ १८ ॥ पुरस्तात्स्विष्टकृतोऽभिपिञ्च-
 ति । सत्रं वै स्विष्टकृतस्त्रेणैवैनमेतदभिपिञ्चत्यन्तरा वनस्पतिं च स्विष्टकृतं चा-
 भिपिञ्चति सोमो वै वनस्पतिरग्निः स्विष्टकृद्गन्धीपोमाभ्यामेवैनमेतत्परिगुह्याभिपि-
 ञ्चति तस्माद्ये चैतद्विदुर्गे च न तऽआहुः सत्रियो वाव सत्रिपस्याभिपेक्षेति
 ॥ १९ ॥ अथैनं जानुमात्रे धारयन्ति । अथ नाभिमात्रेऽथ मुखमा-
 त्रऽएवैवास्माऽएतत्लोकं व्यायतनानि कल्पयत्पभिपेक्षो वाऽएष पृथ्वाज-
 पेयमभिपेक्षः सौत्रामणी तद्युयैवात्रो वाजपेये यूपथै रोहति तदेवैतद्भुं-
 क्रियते ॥ २० ॥ तदाहुः । प्रेव वाऽएषोऽस्माल्लोकास्त्ववते यः सौत्रामण्याभि-
 पिच्यतऽइति कृष्णाग्निने प्रत्यवरोहति यज्ञो वै कृष्णानिजं यष्टुऽएवान्ततः प्रतिति-
 ष्ठति ॥ २१ ॥ प्रति सत्रे प्रति तिष्ठामि राष्ट्रऽइति । सत्रऽएव राष्ट्रे प्रतितिष्ठति
 सत्राद्राष्ट्रावमध्वंशाय प्रत्यस्त्रेषु प्रतितिष्ठामि गोष्ट्रिति गोऽत्रऽएव प्रतितिष्ठति
 गोऽश्वावमध्वंशाय प्रत्यस्त्रेषु प्रतितिष्ठाम्यात्मधित्यज्ञेऽप्येवात्मन्प्रतितिष्ठत्यज्ञेभ्य
 आत्मनोऽमध्वंशाय प्रति प्राणेषु प्रतितिष्ठामि पुष्टऽइति प्राणेष्वेव पुष्टे प्रतितिष्ठति
 प्राणेष्वः पुष्टावमध्वंशाय प्रति छायापृथिव्योः प्रतितिष्ठामि यष्टऽइति तदनुषो-
 र्णावापृथिव्योः प्रतितिष्ठति ययोरिदथै सर्वेष्वपि ॥ २२ ॥ अथ साम गायति ।
 सत्रं वै साम सत्रेणैवैनमेतदभिपिञ्चत्यथो साम्राज्यं वै साम साम्राज्येनैवैनं सा-

यज्ञोऽङ्गान्पृथिवी यत्र वाऽआत्मा पूतः पूतानि तत्राङ्गान्पृथयऽएव पुनतऽङ्ग
 आप्तामपयधनते तस्मादपि मदानं मदाय याजपितृव्यमेवेति ॥ १७ ॥ पितृलोकं वा
 तिसृन्वयन्ति । ये दक्षिणेऽग्नौ चरन्त्याज्याहुतिं जुहोति यज्ञो वाऽआज्यं यज्ञादेव
 यज्ञे प्रतितिष्ठन्ति ॥ १८ ॥ स जुहोति । ये समानाः समनसः पितरो यमराज्ये तेषां
 लोकः स्वधा नमो यज्ञो देवेषु कल्पतामिति पितृनेव यमे परिददात्यथोपितृलोकं
 यजयति सर्वे यज्ञोपवीतानि कृत्वोत्तरमग्निमुपसमायन्त्ययं वै लोकं उत्तरोऽग्नि
 रास्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठन्त्याज्याहुतिं जुहोति यज्ञो वाऽआज्यं यज्ञादेव यज्ञे प्र
 तितिष्ठन्ति ॥ १९ ॥ स जुहोति । ये समानाः समनसो जीवा जीवेषु मायका
 तेषां श्रीर्मयि कल्पतामस्मिन्लोके शतं समा इति स्वानामेव धियमवकृन्वेऽयं
 ज्योऽजीवातुमवैषु दधाति पयः समन्वारब्धेषु जुहोति प्राणो वाऽअन्नं पयः प्राण
 एवान्नाद्येऽन्ततः प्रतितिष्ठन्ति ॥ २० ॥ स जुहोति । द्वे सृतीऽअमृणवं पितृण
 महमिति द्वे वाव सृतीऽइत्याहुर्देवानां चैव पितृणां चेति ताभ्यामिदं विरवमेजत्समेतं
 ताभ्यां हृदीदध सर्वमेजत्समेति यदन्तरा पितरं मातरं चेत्यसौ वै पितेयं माताभ्यां
 पितृन्देवलोकमपिनयत्येकाकी हुतोऽच्छिष्टं भक्षयत्येकधैव ध्रियमात्मन्धत्ते श्रीर्हि प
 ॥ २१ ॥ स भक्षयति । इन्द्रो हविः मजननं मेऽअस्त्विति मजननं हि य
 पयो यदि सोमो दशवीरमिति प्राणा वै दश वीराः प्राणानेवात्मन्धत्ते सर्वगणा
 त्यङ्गानि वै सर्वे गणा अङ्गान्येवात्मन्धत्ते स्वस्त्यऽआत्मसनीत्यात्मानमेव सना
 मजासनीति मजामेव सनोति पशुसनीति पशूनेव सनोति लोकसनीति लोकं वा वै
 तमेव जयत्यभयसनीति स्वर्गो वै लोकोऽमयं स्वर्गऽएव लोकेऽन्ततः प्रति
 प्ठत्यग्निः मजां बहुलां मे करोत्वन्नं पयोऽेतोऽस्मासु धत्तेति तद्यऽएवैनमेतं य
 यन्ति तानेतदाहितन्प्रयि सर्वं धत्तेति हिरण्येन मार्जयन्तेऽमृतं वै हिरण्यम
 एवान्ततः प्रतितिष्ठन्ति ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [८. १] ॥ वृत्तं
 मपाठकः ॥ काण्डिका संख्या १२० ॥ ॥

मजापतिर्यजुर्मजजत । तस्मादहरत्तेनायजत तेनैव रिरिचान् इवामन्यत स
 यजक्तुमपश्यत्सौत्रामणी तेनायजत ततो वै ॥ पुनराप्यायत रिच्यतऽइव वाः
 यः सोमेन यजते वीरं दश विंशं नेदो हरन्ति ॥ १ ॥ सोमेनेष्टा सौत्रामण्या
 जेत । यथा धेनुर्गन्धा पुनराप्यायेतैवैवैव पुनराप्यायतऽष्टा मजया पशु

ब्राह्मणं गमयति सर्वेषां वाऽएष वेदानां धर्मो यत्प्राम सर्वेषामेव न मेतद्वेदानां
 रुसेनाभिपिच्यति ॥ २३ ॥ बृहस्पतिं गायति । बृहस्पतिं वाऽभिसमावादित्युः प्रियं
 मतिष्ठायानं प्रतिष्ठितस्त्वपि बृहस्पतिं नैवेद्येन चिच्छयां प्रतिष्ठायानं प्रतिष्ठापयति ॥ २४ ॥
 ऐन्द्रो बृहस्पतिं गायति । ऐन्द्रो वाऽएष यज्ञो यत्सोत्रामर्णान्द्रायतन एष एतौ
 यो यजेत सऽएषैव न मेतदायतनेऽभिपिच्यति ॥ २५ ॥ अथ यस्मात्संज्ञानानि
 नाम । एतैर्वै सामभिर्देवा इन्द्रमिन्द्रियाय यीर्याय समरयस्त्रयोऽप्येवं मृत्विजो पु-
 जमानमेतरेष सामभिरिन्द्रियाय यीर्याय संध्रियन्ति संध्रियते विध्वसे सत्य-
 श्रवसे अक्षसऽइति सामानि भवन्त्येवैव न मेतद्वोक्तेषु श्रावयन्ति चतुर्निधनं भवति
 चतस्रो वै दिशः सर्वास्त्रेवैव न मेतद्विचु प्रतिष्ठापयन्ति सर्वे निधनमुपवयानि संविदा-
 ना एवास्मिन्निधनं दधति ॥ २६ ॥ तदाहुः । यदेतत्साम गीयतेऽथ केतुं यं साम-
 चकथं का प्रतिष्ठा ऋद्धं हि तद्यस्तुतमननुशस्तामिति ॥ २७ ॥ त्रया देवा एका-
 दशेति । एतद्वाऽएतस्य साम्न चकथमेवा प्रतिष्ठा ॥ २८ ॥ अथो त्रया देवा ए-
 कादशेति । त्रयस्त्रिंशं ग्रहं जुहोति त्रया हि देवा एकादशं त्रयस्त्रिंशानां सुरा-
 धरा इति त्रयस्त्रिंशद्वि देवा बृहस्पतिपुरोहिता इति ग्रह वै बृहस्पतिर्ग्रहपुरो-
 हिता इत्येवैतदाह देवस्य सवितुः सवऽइति देवेन सवित्रा प्रसूता इत्येवैतदाह देव-
 देवैरवन्तु मेति देवा द्वेत् देवैरभिपिच्यन्ति ॥ २९ ॥ प्रथमा द्वितीयैरिति । प्रथमा ये
 द्वितीयैरभिपिच्यन्ति द्वितीयास्तृतीयैरिति द्वितीया द्वेत् तृतीयैरभिपिच्यन्ति तृतीया
 सत्येनेति तृतीया द्वेत् सत्येनाभिपिच्यन्ति सत्यं यज्ञेनेति सत्यं द्वेत् यज्ञेनाभिपि-
 च्यति यज्ञो यजुर्भिरिति यज्ञो द्वेत् यजुर्भिरभिपिच्यति यजुश्चपि सामभिरिति यजुश्च
 द्वेत् सामभिरभिपिच्यन्ति सामान्यग्भिरिति सामानि द्वेत् सामाग्भिरभिपिच्यन्ति
 पुरोऽनुवाक्याभिरित्युच्यते द्वेत् पुरोऽनुवाक्याभिरभिपिच्यन्ति पुरोऽनुवाक्या याज्या
 भिरिति पुरोऽनुवाक्या द्वेत् याज्याभिरभिपिच्यन्ति याज्या वपदकारैरिति याज्या
 द्वेत् वपदकारैरभिपिच्यन्ति वपदकारा आहुतिभिरिति वपदकारा द्वेत् आहुतिभिरभि-
 पिच्यन्त्याहुतयोमेकामान्तममर्षयन्तु भूः स्वाहेति तदेनमेताभिर्देवताभिः परोऽव-
 र्भापच्यथास्मादस्याहुतिभिः सर्वान्कामान्तममर्षयत्यथ स्त्विषूपहयमिष्टाभक्षयत्युत-
 वाऽश्रवज्जन्तुष्वेवैतदुपहयमिच्छते ॥ ३० ॥ स भक्षयति । लोमानि प्रयाति मम त्व-
 मऽनानतिरागतिः माध्यान्दिनी मऽनुपनतिर्वस्वस्थि मज्जामऽनानतिरिति मेव वाग-
 लोकांश्च देवताश्च विशति यः सांवाग्ण्याभिपिच्यते तदेतद्वान्तप्रामात्यनमु-

प्यायते प्रत्यास्थिल्लोके तिष्ठत्याधि स्वर्गं लोकं जयाति य एवं विद्वान्तसौत्रामण्या
युजते यो वेतुदेवं वेद ॥२॥ तद्वैतत्पमच्छ । मुन्या साज्जयः प्रतीदर्शमेभावतं यन्तु
दीक्षयेव दीक्षते न सोमाधिशव इव न्युप्यन्तेऽथ कथं सौत्रामणी सोमयज्ञो भ-
वतीति ॥ ३ ॥ स होवाच । शिरा वाऽएतद्यज्ञस्य पुद्गलमात्मा दीक्षितस्त्वज्जु वै
व्रतस्य रूपं एतस्यमेतदीक्षायै युच्छब्दा मनो यजमानस्य रूपं वाग्यज्ञस्येति ॥४॥
स यद्वाचा व्रतमुपैति । आत्मन्येवैतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति सत्यं श्रद्धायां दधा-
यजमानं यज्ञे ॥५॥ तस्मादेतस्य यज्ञस्य । व्रतमेव दीक्षा वृषो वै व्रतं योषा दीक्षा
वृषा सत्यं योषा श्रद्धा वृषा मनो योषा वाग्वृषा एतयै यजमानस्तस्माद्यज्ञैव एति-
स्तत्र जायाथो यज्ञमुत्तरेण तन्मिथुनानि करोति प्रजास्यै ॥६॥ एते त्वत्तु वाऽएत-
स्य यज्ञस्या सोमाधिशव इत्याहुयेच्छृङ्गाणि लोकमानि लाजा इति ॥७॥ मातःसव-
नस्यैतद्रूपम् । यच्छृङ्गाण्ययं वै लोकः मातःसवनं स आश्विन आश्विनेन प्रयसा
प्रथमांशं रात्रिं परिपिबति स्वेनैवैतन्ल्लोकेन स्वया देवतया स्वेन रूपेण मातः
सवनेन समर्धयति ॥८॥ माध्यन्दिनस्येतःसवनस्य रूपम् । यत्तोयमान्यन्तरिक्षं वै मा-
ध्यन्दिनं सवनं तत्सारस्वतं सारस्वतेन प्रयसा द्वितीयांशं रात्रिं परिपिबति
स्वेनैवैतन्ल्लोकेन स्वया देवतया स्वेन रूपेण माध्यन्दिनेन सवनेन समर्धयति
॥९॥ तृतीयसवनस्यैतद्रूपम् । यत्लाजा द्यौर्वै तृतीयसवनं सैन्द्र्येण प्रयसा तृती-
यांशं रात्रिं परिपिबति स्वेनैवैतन्ल्लोकेन स्वया देवतया स्वेन रूपेण तृतीयस-
वनेन समर्धयति ॥१०॥ एकस्यै दुग्धेन प्रथमांशं रात्रिं परिपिबति द्वयोर्दुग्धेन
द्वितीयांशं तिसृणां दुग्धेन तृतीयां यथारूपमेवैनं यथा देवतया सवनैः समर्धयति
॥ ११ ॥ परितोपिबता सुतमिति परिपिबति सुत्यायै सोमो य वत्तमं हवि-
रित्युत्तमं वाऽएतद्विधत्तमो उत्तममेवैनं हविष् करोति दधन्सा यो नृपोऽयस्व-
न्तरेत्याद्विद्वच्च षेप्रोऽन्तरेण च सूर्यते मुष्णाय सोममिभिर्भिरत्यग्निभिर्वै सोमः सूर्यते-
द्विभिरेवैनं सुनोति सोमसुत्यायै ॥१२॥ तदाहुः । उभयोर्वाऽएतद्रूपं सुतस्य
चासुतस्य च एतसौत्रामण्याभेप श्रोतृथीनां रसो यत्प्रयस्तस्मत्स्य रूपमन्नस्यै
प रसो एतारिद्युत्तदासुतस्य रूपमुभ्याभ्यामेवैनं सवाभ्यां मुनोत्प्राभ्यां त-
वाभ्यामवहन्ते ॥१३॥ तदाहुः । यदग्रावभिः सोमः सूर्यतेऽथ कथं सौत्रामणी-
ति प्रैषाग्नीभिरिति मृषाहार्ता वै प्रैषा शर्ता प्रावाणो प्रावभिर्वै सोमः सूर्य-
ते प्रावभिरेवैनं सुनोति सोमसुत्यायै ॥ १४ ॥ सर्वे प्रयस्वन्तो भवन्ति । प्रयसा

ह्रस्वते तथा कृत्स्न एव सर्वतनूः साङ्गः सम्भवति ॥३१॥ ब्राह्मणम् ॥ २[८.३]
 अष्टमोऽध्यायः [८२.] ॥ ॥

एतस्माद्दे यज्ञान्पुरुषो जायते । स यद् वाऽऽर्चिन्लोके पुरुषोऽनमसि तदेन-
 मसिर्देन्लोके प्रत्यक्षि स वाऽएष परिक्षुतो यज्ञस्तायतेऽनाद्या वै ब्राह्मणेन परि-
 क्षुतम् एतस्मादनाद्याज्जायते तथै हामुष्मिन्लोकेऽन्नं न प्रत्याक्षि तस्मादेष्ट ब्राह्मणय-
 ज्ञ एव यत्सौत्रामणी ॥ १ ॥ तस्य लोमान्येव शृष्पाणि । त्वक्त्रोवमानि माध्वस-
 र्जनाजा आस्थि काशोतरो मज्जा मासरश्च रसः परिक्षुन्नमनुल्लोहितश्च रेतः पयो
 मूत्रश्च सुरोवर्धं वृक्कसम् ॥ २ ॥ हृदयमेवास्यैन्द्रः पुरोहाशः । यकृत्सावित्रः
 वलोमा वारुणो मत्स्येऽष्टवास्यारवत्यं च पात्रमौदुम्बरं च पित्तं नैयग्रोधमान्त्रा-
 णि स्थाल्यो गुदा उपशयानि श्येनपत्रे प्लीहासन्दी नाभिः कुम्भो वनिष्ठुः प्ला-
 श्तिः शतावृणा तद्यत्सु बहुधा वितृष्णा भवति तस्मात्प्लाशिवृद्धा विकृता
 मुखश्च मृतं जिह्वा पवित्रं चप्यं पायुर्वस्तिर्बालः ॥ ३ ॥ अङ्गान्येवास्याश्विनः पशुः ।
 आत्मा सारस्वतो रुषमेन्द्रश्च पभस्तस्मादाहुर्गावः पुरुषस्य रूपमित्यायुर्द्विरयं
 तच्छतमानं भवति तस्माच्छतायुः पुरुषः ॥ ४ ॥ चक्षुषोऽष्टवास्याश्विनौ ग्रहौ ।
 प्रक्ष्माणि गोधूमसक्त्वश्च कुवलसक्त्वश्च नासिकेऽष्टवास्य सारस्वतौ ग्रहावथ
 ग्रानि नासिकयोर्लोमानि तान्युपवाक सक्त्वश्च बदरसक्त्वश्च ध्रोत्रेऽष्टवास्पैन्द्रौ
 ग्रहावथ ग्रानि कर्णयोर्लोमानि ग्रानि च ध्रुवोस्तानि यवसक्त्वश्च कर्कन्धुसक्त्वश्च
 ॥ ५ ॥ श्रुथ ग्रान्युपस्थे लोमानि । ग्रानि चाधस्तात्तानि वृकलोमान्यथ या-
 न्युरासि लोमानि ग्रानि च निकृष्टयोस्तानि व्याघ्र लोमानि कुंशाश्च शम्भूणि च मिथै
 हलोमानि ॥ ६ ॥ त्रयः पशवो भवन्ति । त्रेधाविहितो वाऽऽयं पुरुषस्यात्मात्मानमेवास्य
 तै स्पृणोति यद्वारुणभेस्तदाश्विनेन यदूर्ध्वं नाभेरवाचीनश्च शीर्णमन्तसारस्वतेन
 शिर ऐन्द्रेण यथारुग्मेव यथादेवतमात्मानं मृत्यो स्पृत्वामृतं कुरुते ॥ ७ ॥
 त्रयः पुरोहाशा भवन्ति । त्रेधाविहितं वाऽइदं पुरुषस्य वयो त्रय एवास्य तै स्पृणोति
 पूर्ववयममेवैन्द्रेण मध्यमवयमं सावित्रेणोत्तमवयमं वारुणेन यथारुग्मेव यथादेवतं
 वयो मृत्यो स्पृत्वामृतं कुरुते ॥ ८ ॥ पदग्रहा भवन्ति । पदवाऽष्टौ शीर्णवाणाः प्रा-
 णानेवास्य तै स्पृणोति चक्षुषीऽष्टवाश्विनाभ्यां नासिके सारस्वताभ्यां ध्रोत्रेऽ-
 ऐन्द्राभ्यां यथारुग्मेव यथादेवतमात्मानं मृत्यो स्पृत्वामृतं कुरुते ॥ ९ ॥ मृतता या-

सूयते सर्वं सोमयन्तो भवन्ति सोमरूपताये सर्वं परिसृज्यन्तो भवन्ति परिसृ-
 ज्ति सूयते सर्वं मृतयन्तो भवन्त्येतेषु मृत्युत्ताद्यश्वरूपं यद्वृत्तं मृत्युत्तादेवैतं यद्वृ-
 करोति सर्वं मधुमन्तो भवन्त्येतेषु मृत्युत्तात्सोमरूपं यन्मधु मृत्युत्तादेवैतं सोम-
 करोति ॥ १५ ॥ शतम् ११०० ॥ ॥ सर्वं आश्विनो भवन्ति ॥ अथ यथायम-
 सर्वं आश्विनो भवन्ति । सर्वं सारस्वताः सर्वं ऐन्दवा एता वाऽएतं
 अथ यज्ञं समभंस्तुभिरेवैतं समभरत्युपोऽएता एतेतदेवता
 येन समर्पयति ॥ १७ ॥ संतना याज्यापुरोऽनुवाक्या भवन्ति । समान-
 प्रज्ञानां संतत्याऽश्चव्यवच्छेदाय सर्वा आश्विनो भवन्ति सर्वाः सार-
 सर्वा ऐन्दवः समानी बन्धुता ॥ १८ ॥ अनुष्टुभ आर्षयो भवन्ति ।
 भवन्ति सर्वाः सारस्वतः सर्वा ऐन्दवः समानी बन्धुता ॥ १९ ॥ जागता
 भवन्ति । इयं वै जगत्पत्न्या वै सोमः सूयतेनैवेनं सुनोति सोमसु-
 ऽआश्विनो भवन्ति सर्वं सारस्वताः सर्वं ऐन्दवाः समानी बन्धुता ॥ २० ॥
 मृत्युत्तात्सोमयज्ञ एव यत्सौत्रामणी । तं यद्येकाकी यजमानो भक्ष्ये-
 मरूपताये ॥ २१ ॥ आश्विनमध्वर्यवो भक्षयन्ति । अश्विनो वैदेवानाम-
 द्वागध्वेयं स्वऽआयतने भक्षयन्ति ॥ २२ ॥ सारस्वतं होता ब्रह्मा
 वाग्वै यज्ञस्य होता हृदयं ब्रह्मा मनो मैत्रावरुणः स्वमेवैव ॥ २३ ॥
 भक्षयति । ऐन्दो वाऽएष यज्ञो यत्सौत्रामणीन्द्रायतन एष एतर्हि
 वैतद्वागध्वेयं स्वऽआयतने भक्षयति ॥ २४ ॥ चक्षुर्वाऽआश्विनो
 सारस्वतो वागेन्द्र आश्विनोत्सारस्वतेऽवनयति चक्षुरेवास्य तत्प्राणैः
 वतादैन्द्रे प्राणानेवास्य तद्वाचा मंदधात्यथो प्राणानेवास्य तद्वाचि
 मात्सर्वे प्राणा वाचि प्रतिष्ठिताः ॥ २५ ॥ त्रय आश्विनं भक्षय-
 तिप्रस्थाताग्नीध्रस्त्रिष्टयाऽइदं चक्षुः शक्रं कृष्णं कर्त्तृनक्तं यथारू-
 णि ॥ २६ ॥ त्रयः सारस्वतं होता ब्रह्मा मैत्रावरुणस्त्रेधाचिदितो
 ण उदानो व्यपान इति यथारूपमेवास्मिन्प्राणं दधाति ॥ २७ ॥
 भक्षयति । एकधा वाऽएषा प्राणानां धीर्यद्वागेकं

ज्या पुरोऽनुवाक्या भवन्ति । समानदेवत्याः प्राणानां च संतत्याऽश्रव्यवच्छेदापसु
 र्वाः पुरोऽनुवाक्या भवन्ति सर्वा याज्यास्तस्मात्प्राणा सर्वे पराञ्च सर्वे प्रत्यञ्चः सर्वा
 प्रथमा भवन्ति सर्वा मध्यमाः सर्वा उत्तमास्तस्मात्प्राणाः सर्वे प्रथमाः सर्वे मध्यमाः
 सर्वेऽउत्तमाः सर्वेषां ग्रहाणां च याज्या पुरोऽनुवाक्ये भवतः प्राणोदानयोस्तत्प्रमाण
 णोदानावेवावरुद्धे तस्मात्सर्वे प्राणाः प्राणोदानयोरेव प्रतिष्ठिताः ॥ १० ॥ स ग्राह्य
 ए आत्मेव यत्सौत्रामणी । मन एव प्रत्यक्षाद्वाभ्युजमानस्तस्यात्मेव वेदिः प्रोक्त
 वेदिः पशवो वर्हिर्ऋत्यूत्विजोऽस्थीनीधम आज्यं मज्जा मुखमग्निरुक्षमाहुर्विष
 सङ्ख्या तस्मात्सौत्रामण्येजानो वय उपगच्छति ॥ ११ ॥ तद्यौ ह वाऽसौ पुरु
 पाविवाक्ष्योः । एतावेवाश्विनावय यत्कृष्णं तत्सारस्वतं यच्छुक्रं तदैन्द्रं तद्यदा
 श्विने पशौ सत्यैता देवताः सह यजत्येतान्येवैतत्सार्धं कृत्वात्मन्धत्ते ॥ १२ ॥
 मन एवेन्द्रः । वाक्सुरस्वती श्रोत्रेऽश्विनौ यद्वै मनसा ध्यायति तद्वाचा वदति य
 द्वाचा वदति तत्कर्णाभ्यां शृणोति तद्यत्सारस्वते पशौ सत्यैता देवता सह
 यजत्येतान्येवैतत्सार्धं कृत्वात्मन्धत्ते ॥ १३ ॥ प्राण एवेन्द्रः । निहा सुरस्वती ना
 सिकेऽश्विनौ यद्वै प्राणनात्रमात्मन्प्रणयते तत्प्राणस्य प्राणत्वं जिह्वया वाऽश्र
 नस्य रुसं विजानाति नासिकेऽउ यै प्राणस्य पन्थास्तद्यदैन्द्रे पशौ सत्यैता दे
 वताः सह यजत्येतान्येवैतत्सार्धं कृत्वात्मन्धत्ते ॥ १४ ॥ हृदयमेवेन्द्रः । यत्तत्सवि
 ता यलोमां वरुणस्तद्यदैन्द्रे पुरोडाशे सत्यैता देवताः सह यजत्येतान्येवैतत्सार्धं
 कृत्वात्मन्धत्ते ॥ १५ ॥ प्राण एव सविता । व्यानो वरुणः शिश्नमिन्द्रो यद्वै प्रा
 णनात्रमात्ति तद्यद्यानि नृ वपिति शिश्नेन वाऽश्रनस्य रुसं रेतः सिञ्चति तद्यत्सा
 पित्रे पुरोडाशे सत्यैता देवताः सह यजत्येतान्येवैतत्सार्धं कृत्वात्मन्धत्ते ॥ १६ ॥
 योनिरिव वरुणः । रेत इन्द्रः सचित्तव रेतसाः प्रजनायिता तद्यद्धारुणे पुरोडाशे स
 त्यैता देवताः सह यजत्येतान्येवैतत्सार्धं कृत्वात्मन्धत्ते स य एवमेतद्यदैता एव
 देवता अनुसम्भवत्येता देवता अनु प्रजायन्त्या प्रजया पशुभिः प्यायते प्रत्यस्मि
 लोके तिष्ठत्यग्निं स्वर्गं लोके जयति य एवं विद्वान्तसौत्रामण्या यनते यो वैतदेवं
 यद ॥ १७ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ [६.१] ॥

अवभृथमिष्टा यन्ति । अवभृथं वै सोमेनेष्टा यन्ति सोम एव यत्सौत्रा
 मणी ॥ १ ॥ यदेवा देवेहृदनमिति । देवकृता देवेनमेनसो मुञ्चति यदि

याच॑ धि॒यमा॑त्स॒न्धत्ते॑ त॒स्मात्सौ॑त्रा॒मण्ये॑जान॒ एक॑षा स्त्रा॒नां॑ धे॒ष्ठो भ॑वत्य॒-
 थो य॒ एव॑मेतद्दे॒द ॥ २८ ॥ अ॒त॒वो वाऽअ॒त्वि॒जः॑ मा॒सा भ॑साः प॒हृ॒त्वि॒जो भ॑क्ष॒-
 यन्ति॑ प॒ह्ना॒म॒श्च॒त॒व अ॒त्वि॒ग्भि॒भरे॑व॒ऽर्त॒न॒वरु॑न्दे ॥ २९ ॥ द्वा॒द॒श भ॑क्षा भवन्ति । द्वा॒द॒श
 मा॒सा भ॑क्ष॒रेव॑ मा॒गान॑वरु॒न्दे पु॒नः पु॒नर॑भि॒निव॑र्त॒मृत्वि॒जो भ॑क्ष॒यान्त॑ त॒स्माद्द॒त॒व॒श्च
 मा॒सार॑चा॒न्योऽप्य॑भि॒निव॑र्त॒न्ते ॥ ३० ॥ त्रयो॑द॒शं य॒ज्ञमा॑नो भ॒क्षय॑ति । यो ह
 वाऽए॒ष त्रयो॑द॒शो मा॑स ए॒ष ए॒व प्र॑त्य॒क्षार्त्त॑व॒त्स॒र ए॒तमे॑वा॒प्य॒व॒रु॑न्दे स वाऽए॒ष
 संव॑त्स॒र ए॒व य॒स्मै॒त्रा॒मणी॑ तेन स॒र्वं ज॒यति॑ स॒र्वम॑वरु॒न्दे ॥ ३१ ॥ प्र॒यः प॑ञ्चो
 भ॑वन्ति । प्र॒यो वा इ॒मे लो॒का इ॒माने॑व तैर्लो॒कान॑वरु॒न्द॒ऽइ॒मे॒व लो॒कमा॑श्वि॒मेना॑-
 न्तरि॑क्ष॑न्त॒ः सार॑स्व॒तेन॑ द्वि॒त्रै॒न्द्रेण॑ यथा॒रूप॑मे॒व यथा॑दे॒वत॑मि॒मां॒लोकान॑ज॒यति॑ चा॒व
 च॑ रु॒न्दे ॥ ३२ ॥ प्र॒यः पु॒रो॒द्वा॒शा भ॑वन्ति । प्र॒यो वाऽअ॒त॒व अ॒तूने॑वै॒त॒व॒रु॑न्दे
 ग्री॒ष्म॒मे॒वै॒न्द्रेण॑ वर्षाः सा॒वि॒त्रेण॑ हे॒मन्त॑ वा॒रुणे॑न यथा॒रूप॑मे॒व यथा॑दे॒वत॑मृ॒-
 त्म॒जय॑ति चा॒व च॑ रु॒न्दे ॥ ३३ ॥ प॒द्म॒हा भ॑वन्ति । प॒द्म॒वाऽअ॒त॒व अ॒तूने॑वै॒-
 तैरु॑रु॒न्दे व॑सन्त॒ग्री॒ष्म॒षे॒वा॒श्वि॒त्रा॒भ्यां वर्षा॑शर॒द्वा सार॑स्व॒ता॒भ्यां हे॒मन्त॑शि॒शि॒रा॒-
 वै॒न्द्रा॒भ्यां यथा॒रूप॑मे॒व यथा॑दे॒वत॑मृ॒त॒म॒जय॑ति चा॒व च॑ रु॒न्दे ॥ ३४ ॥ सं॒त॒ता
 या॒ज्यापु॒रोऽनु॒वाक्या॑ भवन्ति । स॒मान॑दे॒व॒त्या अ॒तूना॑ धि॒ सं॒त॒त्याऽअ॒प्य॒व॒रु॑न्दे॒दाय॑
 स॒र्वाः पु॒रोऽनु॒वाक्या॑ भ॒वन्ति॑ स॒र्वा या॒ज्यास्त॑स्माद्द॒त॒वः स॒र्वे प्रा॑ञ्चः स॒र्वे प्र॑-
 त्य॒ञ्चः स॒र्वाः प्र॑थ॒मा भ॒वन्ति॑ स॒र्वा म॑ध्य॒माः स॒र्वा उ॒त्त॒मास्त॑स्माद्द॒त॒वः स॒र्वे प्र॑थ॒माः
 स॒र्वे म॑ध्य॒माः स॒र्वेऽउ॒त्त॒माः स॒र्वे॒षां प्र॒हा॒णां द्वे॑ या॒ज्यापु॒रोऽनु॒वाक्ये॑ भ॒वतो॑ऽहो॒-
 रा॒त्रयो॑स्त॒द्रूप॑म॒होरा॑त्रेऽप॒वा॒वरु॑न्दे त॒स्माद्द॒त॒व॒श्च मा॒सार॑चा॒होरा॑त्रयो॒रेव॑ प्रा॒ति॒ष्ठि॒-
 ताः ॥ ३५ ॥ स वाऽए॒ष संव॑त्स॒र ए॒व य॒स्मै॒त्रा॒मणी॑ । च॒न्द्र॒मा ए॒व प्र॑त्य॒क्षार्त्त॑दा॒-
 दित्यो॑ य॒ज्ञमा॑नस्त॒स्ये॒यमे॒व पृ॒थि॒वी वे॒दि॒रन्त॑रि॒क्षमु॒त्तर॑वेदि॒र्षा॒र्व॒र्हिर्दि॒श अ॒त्वि॒जो
 व॒नस्प॑त॒य इ॒ध्म द्या॒प आ॒ज्य॒मोष॑य॒ आ॒हुत॑यो॒ग्निरे॒वाग्निः॑ संव॑त्स॒रः स॒धे॒स्था
 त॒वाऽइ॒द॒धे॒ स॒र्व॒धे॒ संव॑त्स॒र ए॒व य॒दिदं॑ किं च त॒स्मात्सौ॑त्रा॒मण्ये॑जानः स॒र्वं ज॒यति॑
 स॒र्वम॑वरु॒न्दे ॥ ३६ ॥ ब्रा॒ह्म॒ण॒म ॥ १ [८. २] ॥

त्व॒ष्टा ह॑त॒पुत्रः । अ॒भि॒च॒रणी॑य॒मपे॑न्द्र॒धे॒ मोम॑पा॒र॒र॒त्त॒स्तेन्द्रो॑ प॒ञ्च॒वेश॑मं॒ कृ॒त्या
 प्रा॒स॒हा मोम॑पा॒पि॒त॒म वि॒ष्ट॒ष्ट॒ व्या॒र्त्त॒स्त॒स्य मु॒खात्पा॑णे॒भ्यः धी॒यि॒श॒मान्ध्वा॑न्मु॒-
 द॒क्रामं॑स्त॒ानि प॑र॒न्ना॒वि॒शंस्त॑स्मात्प॒श॒वो य॒शो य॒शो ह॑ भ॒वति॑ य॒ एवं वि॒द्यान्त॑-

वा यदि नृकथिति यदेवाहोरात्राभ्यामेनः करोति तस्मादेवैनं मुञ्चति
 दि जाग्रद्यादि स्वप्नऽइति मनुष्या वै जागरितं पितरः स्मं मनुष्यकिञ्चिपाचै-
 नं पितृकिञ्चिपाच मुञ्चति ॥ २ ॥ यक्षग्रामे यवरण्यऽइति । ग्रामे वा ह्यरण्ये
 नः क्रियते तस्मादेवैनं मुञ्चति यत्सभायामिति सभ्यादेवैनमेनसो मुञ्चति यदि-
 द्रव्यऽइति देवादेवैनमेनसो मुञ्चति यत्तूद्रे यदुर्ये यदेनश्चक्रमा वयं यदेकस्याधि-
 र्माणं तस्यावयजनमसीति सर्वस्यादेवैनमेतस्मादेनसो मुञ्चति ॥ ३ ॥ यदापो-
 रभ्या इति । वरुणेति शपामहे ततो वरुण नो मुञ्चेति वरुणयादेवैनमेनसो मुञ्च-
 पवधृष निचुम्पुषा निचरुरासि निचुम्पुषा इति यो ह वाऽअग्रमग्रामावर्तः स हाव-
 ण्यः स हैप वरुणस्य पुत्रो वा भ्राता वा तमेवैतत्स्तौत्पव देवैर्देवकृतमेनो यज्जीति
 वृकृतमेवैनोऽवयजतेऽव मर्यैर्मर्त्यकृतमिति मर्यैकृतमेवैनोऽवयजते पुरुर्गणो देव
 रेषस्याहीति सर्वाभ्यो मूर्तिभ्यो गोपायेत्येवैतदाह ॥ ४ ॥ समुद्रे ते हृदयमप्स्वन्त-
 रेति । आपां वै समुद्रे रसो वाऽआपस्तदेनमेतेन रसेन सधसृजति स त्वा
 वेशन्त्वेषधीरुताप इति तदेममेतेनाभ्येन रसेन सधसृजति यश्चौपधिपुयश्चाप्स
 रौ विक्रमाऽबद्धक्लृत्क्रामत्येतावती वै मनुष्ये जूतिर्यावान्विक्रमस्तथावत्येवास्मिञ्ज-
 तेस्तुपैव पाप्मानं विजहाति ॥ ५ ॥ सुमित्रिया न आप ओपधयः सन्तिवृति ।
 अजन्तान्नाप उपाधति वज्रो वाऽआपो वज्रैर्यैवतन्मित्रधेयं कुरुते दुर्मित्रियास्तस्मै
 तन्तु योऽस्मान्मेष्टि यं च वयं द्विष्म इति ग्रामस्य दिशं धेय्यः स्यात्तां दिशं पुरा-
 सिञ्चस्तेनैव तं पुराभावयति ॥ ६ ॥ द्रुपदादेव मुमुचानः । स्वप्नः स्नातो मृता-
 दिव मृतं पवित्रेणैवाज्यमापः शुन्यन्तु मेनस इति बामोऽपप्लावयति यथेपीका
 मुञ्जानाविष्टदेवमेनध सर्वस्मात्पाप्मनो विवृहती स्नाति तम एवापहते ॥ ७ ॥
 ब्रह्मं तमसस्परीति । पाप्मा वै तमः पाप्मानमेव तमोऽपहते स्वः पश्यन्त वृषर-
 मित्ययं वै लोकोऽद्भ्य वृचरोऽस्मिन्नेव लोके प्रवित्तिप्रति देवं देवत्रा सूर्यमग्न
 ष्योतिरुत्तममिति स्वर्गो वै लोकः सूर्यो ज्योतिरुत्तमं स्वर्गऽएव लोकेऽन्ततः
 प्रवित्तिप्रत्यनपेक्षमेत्याहवनीयमुपविष्टवे ॥ ८ ॥ अपोऽअघान्वचारिपामिति ।
 अणुमेव रसप्रवरुन्दे रसेन सममृक्षम इतिपणमेव रसमात्यन्धचे पृषस्यानप्र
 ऽआममं ॥ मा सधमृज धर्चसा मज्या च धनेन चेत्याशिष्येवैतदाशास्ते ॥ ९ ॥ पृथो-
 ऽस्येधिपीमहीति समिपमादचे । पृथो ह वाऽअग्नेः समित्सामिदसि तेनोऽसि तेनो
 मयि धेहीत्याहवनीये समिपमभ्यादधात्पमिदेवैतया समिन्धे म एनध समिदस्तेजसा

भ्रामिण्याभिपिच्यते ॥ १ ॥ ततोऽस्माऽएतमश्विनौ च सरस्वती च । यज्ञोऽस्य
 भरन्तसौत्रामणीं धैपज्याय तयैनमभ्यपिञ्चन्ततो वै स देवानां धैष्ट्योऽभवच्छ्रेष्ठः
 स्वानां भवति य एनयाभिपिच्यते ॥ २ ॥ कृष्णाजिनेऽभिपिञ्चति । यज्ञो वै
 कृष्णाजिनं यत्तुऽएवैनमेतदभिपिञ्चति लोमतश्छदाऽसि वै लोमानि कुन्दः सं-
 धैनमेतदभिपिञ्चति ॥ ३ ॥ आसन्ध्यामभिपिञ्चति आसन्दीसद्वै साम्राज्यं समा-
 म्राज्येनैवैनं समाज्यं गमयति ॥ ४ ॥ श्रौतुस्वरी भवति । ऊर्वाऽवदम्ना
 ऊर्जेवाध्यभिपिच्यते जानुसंमिता भवति जानुसंमितो वाऽअयं लोकोऽस्मा उ वै
 लोकाय त्रियोऽभिपिच्यते क्षत्रपु वाऽएष भवति युः सौत्रामण्याभिपिच्यते तस्मा
 जानुसंमितापारिमिता तिरश्ची ॥ ५ ॥ राष्ट्रं वाऽआसन्दी । अपरिमितसम्पदं
 वै राष्ट्रं मुञ्जविवयना भवति यज्ञिया हि मुञ्जा आऽउत्तरस्यां वेद्यां पादौ भवतो
 यौ वृक्षिणस्यामयं वै लोक उत्तरा वेदिर्दक्षिणा पितृलोकस्तदेनमुभयोर्लोकयोर्गुण-
 भिपिञ्चति ॥ ६ ॥ एतद् स्म वै तद्विद्यानाह । गौरीवितिः शाक्त्यः क्षत्रमिशा
 क्तिर वयसमुत्पिच्छोके भविता स्म इति शश्वद्धास्माऽअष्टपथो याज्ञतुरः प्रोवाच
 शिवकनानां राजा ॥ ७ ॥ स आसन्दीमास्तृणाति । क्षत्रस्य योनिरसि क्षत्रस्य
 नामिरसीति क्षत्रस्य वाऽएषा योनि क्षत्रस्य नाभिः ॥ ८ ॥ अथैनां कृष्णाजिने
 नास्तृणाति । मा त्वा हिंसीन्मा मा हिंसीरिति यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञस्य
 चैवात्मनश्चाहिंसायै ॥ ९ ॥ अथाधिरोहति । वारुण्यऽर्चा वरुणो वै देवानां धाम
 स्वयैवैनमेतदेवतयाभिपिञ्चति निपसाद् धृतगतो वरुणः पुस्त्यास्वा साम्राज्या
 मुक्तुरिति ॥ १० ॥ अथ सुवर्णरजतौ रुक्मौ व्युपास्यति । मृत्योः पाहि विष्टो
 पाहीति वृष्टिं विराद् तस्या एते घोरे तन्वौ विद्युच्च द्वादुनिश्च ततः सुवर्णं
 रुक्मो विद्युतो रूपं रजतो द्वादुनेस्ताभ्यामेवासमै देवताभ्यां शर्म यच्छति
 स्मात्सौत्रामण्येजानस्यैताभ्यां देवताभ्यां न शक्नु भवत्यथो य एवमेतद्वेद ॥ ११ ॥
 पशूनां वसयाभिपिञ्चति । श्रुतिं पशूनां वसा ध्रियैवैनमेतत्पशूनां वसेनाभि-
 ञ्चत्यथो परमं याऽएतदन्तायं यदसा परमेणैवैनमेतदन्तायेनाभिपिञ्चति ॥ १२ ॥
 शक्यगृहा भवन्ति । शक्यं पशवः प्रतिविष्टन्ति प्रतिष्ठाप्येवैनं गमयति त्रयस्त्रिंश-
 द्गृहा भवन्ति त्रयस्त्रिंशद् सर्वा देवताः सर्वाभिरेवैनमेतदेवताभिरभिपिञ्च-
 त्गमनीभिर्नुहोति जगता ये पशवो जगत्यैवासमै पशून्वरुन्दे षोडशभिर्वाग्भिर्गुहो-
 षोडशकृता ये पशवोऽनुकृलमेवास्मिञ्जिह्वं दधानि ॥ १३ ॥ मीसेन तन्त्रं मुन-

सुमिन्द्रे ॥ १० ॥ आदित्यं चन्द्रं गन्धर्वाणो निर्वृणोति । आदित्यमीमांश इयं वाऽग्निरे
 रस्यामेव यमं तनुतेऽस्यामिषा प्रतिनिष्ठति भेदं चित्रिणं वै भेदुरिषामेव सर्वान्निष्ठान्नु
 चतसं पूर्वस्यां वृद्धानि मातरमुत्तरस्यां वृद्धानि वत्सो मातरं भ्रूयत्यय सा प्रजापुत्राभे
 वेमाथे सुवान्क्रामान्दरे ॥ ११ ॥ तदाष्ट्रः । मेव याऽप्युपोऽस्मान्नो माच्यवने योऽपोऽसु
 यमभ्यवेतीत्यवभृथादृतेत्यभेभारुण्या पयस्याया यजतेऽयं वै लोको मित्रोऽसो वृष्णो
 यद्वेदेऽमन्तरेण तत्पयस्या तद्यन्मप्रावरुण्या पयस्याया यजतऽप्यवेतन्लोकेषु
 तितितिष्ठति माणो वै मित्रोऽपानो वृष्णोऽन्नमेव पयस्या तद्यन्मप्रावरुण्या पयस्या
 यजते प्राणऽपवाह्यायेऽन्ततः प्रतितिष्ठति ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ [६. १] ॥

दुष्टरीतुर्ह पौथसायनः । दशपुरुषेराज्यादपकृद् आस र्वोत्तरसमुद पात्रं
 चाक्रुथं स्थपतिथं मृज्जया स्रवकथुः ॥ १ ॥ स होवाच । दुष्टरीतुं पौथसायनं
 थं सौत्रामण्या ह्या याजयानं यदिदथं मृज्जयेषु राष्ट्रं सत्त्वपि धास्यामीति व
 थेति तयैनमयाजयत् ॥ २ ॥ तदु ह युजिष्कः मातिपीयुः शुश्राव । कौरव्यो रात्रा
 यो ह वाऽ अयं दुष्टरीतुः पौथसायनो दशपुरुषेराज्यादपकृदोऽभूत्तयं वाह
 स्थपतिः सौत्रामण्या याजयिष्यति यदिदथं मृज्जयेषु राष्ट्रं तद्वास्मिन्धास्यतीति
 ॥ ३ ॥ स होवाच । तन्वाऽअहं तं वेदिष्यामि यदि स तस्मिन्राष्ट्रं धास्यति व
 हिर्धा वैनथं राष्ट्रं वास्मिन्धास्यतीति स आजगाम यस्यां वेलायां महा गृह्यन्ते ॥ ४ ॥
 स होवाच । स्थपते चाक्रु नाहवनीये सुरा होतव्येस्याहुर्नान्यब्राह्मणीयाद्युवाच
 नीये सुराथं होष्यासि पापवस्यसं करिष्यसि जामि यज्ञस्य यद्यन्यब्राह्मणीयाद्वि
 धैनथं राष्ट्रं वास्मिन् नैनथं राष्ट्रं धास्यामि नास्मिन्राष्ट्रं धास्यतीति ॥ ५ ॥ स
 होवाच । नाहवनीये सुराथं होष्यामि नान्यब्राह्मणीयाद्यु पापवस्यसं करिष्यामि
 न जामि यज्ञस्य नैनं वरिर्धा राष्ट्रं वास्मिन्धास्यामी राष्ट्रं अपनं धास्यामि राष्ट्रं मस्मिन्धा
 स्यामीति ॥ ६ ॥ स होवाच । कथं हि करिष्यसीति इति स हेतुवाचासुरेषु
 वाऽप्योऽयं यज्ञ आसीत्सौत्रामणी स देवानुपप्रेत्सोऽप्य आगच्छत्तमापः प्रत्यनन्दं
 स्तस्मादु अयाथं समागतं प्रत्येव नन्दन्ति तथं होचरेष्वेव भगव इति ॥ ७ ॥ स
 होवाच । विभ्रेमि वै प्रणयत मेति कस्माद्भगवो विभ्रेपीत्यसुरेभ्य इति तथेति तमापः
 प्राणयंस्तस्माद्यो वधवो भवति स विभ्यतं प्रणयति यदापः प्राणयंस्तस्मादापः
 प्रणीतास्तत्प्रणीतानां प्रणीता त्वं प्रति ह तिष्ठन्ति य एवमेतत्प्रणीतानां प्रणीतात्वं

अथवाऽएतस्मात् । धीं राष्ट्रं कामति योऽश्वमेधेन यजते यदा वै पुरुषः धियं गच्छति ।
 अणस्मै चायते ब्राह्मणौ वीणागायिनौ संवत्सरं गायतः श्रियै वाऽएतद्रूपं यद्वीणा
 अयमेवास्मिन्तदक्षः ॥ १ ॥ तदाहुः । यदुभौ ब्राह्मणौ गायेतामपास्मात्क्षत्रं कामेक-
 मणौ वाऽएतद्रूपं यद्ब्राह्मणो न वै ब्रह्माणि क्षत्रं रमतऽइति ॥ २ ॥ यदुभौ राज-
 न्यौ । अपास्माद्ब्रह्मवर्चसं कामेत्क्षत्रस्य वाऽएतद्रूपं यद्वाज्रन्यो न वै क्षत्रे ब्रह्मव-
 र्चसं रमतऽइति ब्राह्मणान्यो गायति राजन्योऽन्यो ब्रह्म वै ब्राह्मणः क्षत्रं राज-
 न्यस्तदस्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतः श्रीः परिगृहीता भवति ॥ ३ ॥ तदाहुः ।
 यदुभौ दिवा गायेतां प्रमथेऽशुकास्माच्छ्रीः स्याद्ब्रह्मणो वाऽएतद्रूपं यदुहर्षदा वै
 राजा कामयतेऽथ ब्राह्मणं जिनाति प्रायश्चित्तं भवति ॥ ४ ॥ यदुभौ नृक्तम् ।
 अपास्माद्ब्रह्मवर्चसं कामेत्क्षत्रस्य वाऽएतद्रूपं यद्वाग्निर्न वै क्षत्रे ब्रह्मवर्चसं रम-
 तऽइति दिवा ब्राह्मणो गायति नृक्तं राजन्यस्तथो वास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चो-
 भयतः श्रीः परिगृहीता भवतीति ॥ ५ ॥ अयजतेऽप्यददादिति ब्राह्मणो गायतीष्टा-
 पूर्तं वै ब्राह्मणस्येष्टापूर्तेनैवैनं स समर्धयतीत्युध्यतेत्यमुं संग्राममजयादिति रा-
 जन्यो युद्धं वै राजन्यस्य वीर्यं वीर्येणैवैनं स समर्धयति तिस्रोऽन्यो गाथा गा-
 यति तिस्रोऽन्यः पटु सम्पद्यन्ते प्रवृत्तवः संवत्सरं अतुष्वेव संवत्सरे प्रतिष्ठति ता-
 भ्यां शतं ददाति शतायुर्वै पुरुषः शतेन्द्रिय आयुरेवैन्द्रियं वीर्यमात्मन्धत्ते ॥ ६ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥

विभ्रुमात्रा प्रभुः पित्रेति । इयं वै मातामौ पिताभ्यामेवैनं परिददात्पुरुषोऽ-
 सि ह्योऽसीति शास्त्येवैनं तत्तस्माच्छ्रद्धाः प्रजा जायन्तेऽयोऽसि मयोऽसीत्यस्ये-
 वैनं नयति तस्मादश्वः पशुनृत्यति तस्मादश्वः पशूनां श्रेष्ठं गच्छत्यर्थासि मस्ति-
 रसि वाज्यसीति यथायनुवेतदृषासि नृमणा असीति मिथुनत्वाय ययुर्नामासि शि-
 युर्नामासित्येतद्वाऽश्वरवस्य प्रियं नामधेयं प्रियेणैवैनं नाम्नाभिवदति तस्मादृष्यामि-
 धौ संगृत्य नाम्ना चेदामिवदतोऽन्योऽन्यं समेव जानाते ॥ १ ॥ आदित्यानां
 पत्न्यान्विहीनि । आदित्यानेवैनं गमयति देवा आशापाला एतं देवेभ्योऽश्वं मेधा-
 य प्रोक्षितं रक्षतेति शतं वै तन्प्या राजपुत्रा आशापालास्तेभ्य एवैनं परिददा-
 तीह रुन्तिरिह रमतामिह धृतिरिह स्वधृतिः स्वोऽति संवत्सरमावृत्तीर्जुहोति षोडश
 नवतीरेता वाऽश्वरवस्य बन्धनं ताभिरेवैनं बध्नाति तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनमाग-

वेद ॥ ८ ॥ तदिष्टाः प्रयाज्ञा आसुः । अपर्यग्निकृतमध्यामुरा अन्वाजगमुस्ते
 देवाः पर्यग्निरनेत्रासुरान्तसप्तनान्भ्रातृव्यान्पद्मादन्तरायंस्तपोऽप्येष एतत्पर्यग्निरनेत्र
 द्विषन्तं भ्रातृव्यं यद्वादन्तरेति ॥ ९ ॥ देवयोनिर्वाऽप्ययदाहवनीयः । तस्यैतावमृतपक्षी
 यन्नेतायप्रितोऽग्नी तद्यदाहवनीये यत्तं तन्मते देवयोनिर्देवैर्देवेभ्यो यत्तं तन्मतेऽत्रपटनं
 पुनर्यज्ञो नमति नास्माद्यज्ञो व्यवाच्छिद्यते य एवमेतद्वद यस्य वैत्रं विदुष एतत्कर्म
 क्रियते ॥ १० ॥ उत्तरेऽग्नौ पयोग्रहान्नुहति । उत्तरेऽग्नौ पशून्ऋषयन्ति पशूनेव
 तन्मर्त्यान्मत्तांऽमृतपोनौ दधाति मर्त्यान्मत्तोऽमृतपोनेः मृजनपत्यप इ वै पशूनां
 पुनर्मृत्युं जयति नास्माद्यज्ञो व्यवाच्छिद्यते य एवमेतद्वद यस्य वैत्रं विदुष एतत्कर्म
 क्रियते ॥ ११ ॥ दक्षिणेऽग्नौ सुराग्रहान्नुहति । दक्षिणेऽग्नौ पावयन्ति पवित्रा-
 भिक्षिपंपुक्ताभिः पितृनेव तन्मर्त्यान्मत्तोऽमृतपोनौ दधाति मर्त्यान्मत्तोऽमृतपो-
 नेः मृजनपत्यप इ वै पितॄणां पुनर्मृत्युं जयति नास्माद्यज्ञो व्यवाच्छिद्यते य एवमे-
 तद्वद यस्य वैत्रं विदुष एतत्कर्म क्रियते ॥ १२ ॥ तद्यदेतावाग्नीऽग्राहवनीयाद्विहि-
 येने । तेनाहवनीयाय यदाहवनीयं पुनर्नाश्नुवते तेनानाहवनीया तेनोभौ होमाऽ
 उपाप्नोति यश्चाहवनीये यश्चानाहवनीये यश्च हुतं यश्चाहुतप पुनर्होमप्रित्वावाच
 न तद्विदुष यस्मृन्मयानां रां दुष्टीनोस्तदय तृपायं चाक स्थितिर्ध्वेऽह्निरिति
 ॥ १३ ॥ उत्तरेऽग्नौ पशुभिः पुरोडाशैः पयोग्रहेणिति चरन्ति । एतु चान्यत्तेन
 देवानेव तदेवलोके प्रीणाति तऽएनं प्रीताः पीणन्त्यथो देवलोकेषु जयति
 ॥ १४ ॥ दक्षिणेऽग्नौ सुराग्रहान्नुहति । दक्षिणेऽग्नौ पावयन्ति पवित्राभिः
 पंपुक्ताभिः पितृनेव तस्मिन्लोके प्रीणाति तऽएनं प्रीताः पीणन्त्यथो पितृलोके-
 षु जयति ॥ १५ ॥ स वाऽप्य आत्मेव यत्सामपणी । तस्मात्सा निरुक्ता नि-
 रुक्ता आत्मा लोको वयोपास्तस्मात्सोऽनिरुक्तोऽनिरुक्तो हि लोको आत्मा वै यद्र-
 स्य सौत्रामणी बाहूऽपेन्द्रश्च वयोपाश्च तद्यदेतावाभिनः पशू भवतस्तस्मादिष्टा-
 वात्मानमाभेता बाहू यथो वै पशुरेवं यूतास्तद्यदेतथ सौत्रामणिं यूपमेवो मृगव-
 भितो भवतस्तस्मादिष्टावात्मानमभितो बाहू ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [८. १]
 ॥ चतुर्थः प्रपाठकः ॥ कण्डिका संख्या ११२ ॥ नवमोऽध्यायः ॥ [८३] ॥

अस्मिन्काण्डे कण्डिका संख्या ४२८ ॥ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणे मन्त्रमनाम

दादशं काण्डं

पुष्पतयऽपुवैनं जुहोति मित्राय स्वाहेति मित्रायैवैनं जुहोति वरुणाय स्वाहेति
 वरुणायैवैनं जुहोत्येतावन्तो वै सर्वे देवास्तेभ्य एवैनं जुहोति पराचीर्जुहोति
 पराङ्घ्रियै स्वर्गो लोकः स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै ॥३॥ ईश्वरो वाऽपुनः । पुनः
 मद्घोर्यः पराचीराहुतीर्जुहोति पुनरावर्ततेऽस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठत्येता ॥ ४ ॥
 स यज्ञस्य मध्यस्थितिमुवाचास्कन्दायास्कन्नथ हि तद्यजुतस्य स्कन्दति ॥ ४ ॥
 यथा वै हविषोऽहुतस्य स्कन्देत् । एवमेतत्पशो स्कन्दति यं प्रोक्षितमनालम्बु
 ज्ञान्ति यद्रूपाणि जुहोति सर्वहुतमेवैनं जुहोत्यस्कन्दायास्कन्नथ हि तद्यजुतस्य
 स्कन्दति हिङ्गाय स्वाहा हिङ्कृताय स्वाहेत्येतानि वाऽश्वरस्य रूपाणि तान्येव
 वरुन्दे ॥ ५ ॥ तदाहुः । अनाहुतिर्वै रूपाणि नैता होतव्या इत्यपो खन्वाहुः
 वाऽश्वमेधः संतिष्ठते यद्रूपाणि जुहोति होतव्या एवेति बहिर्धा वाऽपतमापत
 स्करोति धातव्यमस्मै जनयति यस्यानायतनेऽन्यत्राग्नेराहुतीर्जुहोति ॥ ६ ॥
 विद्या एवेष्टेः । पुरस्तादनुष्ठुत्य सकृदेव रूपाण्यहवनीये जुहोत्यापतऽपवाहुः
 जुहोति नास्मै धातव्यं जनयति यज्ञमुखे-यज्ञमुखे जुहोति यज्ञस्य संतत्याऽश्व
 चक्षराय ॥ ७ ॥ तदाहुः । ययज्ञमुखे-यज्ञमुखे जुहुयात्पशुभिर्व्यूधयेत् पापीयान्स
 त्सकृदेव होतव्या न पशुभिर्व्यूधयेत् न पापीयान्भवत्यष्टाचत्वारिंशत् जुहो
 ष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगती जामताः पशवो जगत्यैवास्मै पशुनवरुन्दऽप्रकमति
 के जुहोति तस्मादेकः प्रजास्वर्धुकः ॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ ॥

प्रजापतिरश्वमेधममृजेत् । सोऽस्मात्सृष्टः पराङ्घ्रिस्त विशोऽनुप्राविशत्
 मैगमैच्छंस्तमिष्टिभिरनुप्रायुज्जत तमिष्टिभिरन्वैच्छंस्तमिष्टिभिरुन्वाविन्दन्याहो
 र्यजतेऽश्वमेध तन्मेधं यजमानोऽन्विच्छति ॥ १ ॥ सावित्र्यो भवन्ति । ॥
 सविता यो वाऽश्वस्यां निलयते योऽन्यत्रैतस्यां बाव तमनुविन्दन्ति स वा
 ऊध्यन्तिर्यङ्गेऽर्धोऽत्येतुर्महति यत्माविज्यो भवन्त्यश्वस्यैवानुविन्द्ये ॥ २ ॥ तदा
 स वाऽपतऽश्वो मीयते यत्पराहेति न ह्येनं मत्यावर्तयन्तीति यत्सायं धृतीर्जु
 क्षेमो वै धृतिः क्षेमो रात्रिः क्षेमोऽनेन दाधार तस्मात्सायं मनुष्याश्च पा
 र्श्व्या भवन्त्यथ यन्मातापित्रिभिर्यजतऽश्च्युत्यैवैनं तत्तस्माद्विवा नष्टं पति
 सायं धृतीर्जुहोति मानसिष्टिभिर्यजत यो गन्तमेव तद्यजमानः कन्ययते तस्म
 तेन यज्ञेन यजन्तं यज्ञः प्रजायां योगक्षेमो भवति ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

दित्यै सुमृदीक्रायै स्वाहेतीयं वाऽअदितिरनुर्वैनमुद्यच्छति ॥ ४ ॥ सरस्वत्यै स्वा
हा । सरस्वत्यै पावक्रायै स्वाहा सरस्वत्यै वृद्धत्यै स्वाहेति वामे सरस्वती वाचैर्वैनमुद्य-
च्छति ॥ ५ ॥ पूष्णे स्वाहा । पूष्णे मपृथ्वाय स्वाहा पूष्णे नरुधिपाय स्वाहेति पशवो
वै पूषा पशुभिरेर्वैनमुद्यच्छति ॥ ६ ॥ त्वष्ट्रे स्वाहा । त्वष्ट्रे तुरीपाय स्वाहा त्वष्ट्रे
पुरुषाय स्वाहेति त्वष्ट्रा वै पशूनां मिथुनानां रूपकृद्देवेर्वैनमुद्यच्छति ॥ ७ ॥
त्रिष्णवे स्वाहा । त्रिष्णवे निभूयषाय स्वाहा त्रिष्णवे शिपिविष्टाय स्वाहेति यज्ञो
वै त्रिष्णुर्वैर्वैनमुद्यच्छति विश्वो देवस्य नेतुरिति पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोतीयं वै
पूर्णाहुतेश्चामेवान्ततः प्रातिर्त्तति ॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ८ ॥

आ ब्रह्मन् । ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामिति ब्राह्मणऽएव ब्रह्मवर्चसं दधाति
तस्मात्पुरा ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जज्ञे ॥ १ ॥ आ राष्ट्रे राजन्यः । शूर इषव्योऽति-
व्याधी महारथो जायतामिति राजन्यऽएव शौर्यं महिमानं दधाति तस्मात्पुरा रा-
जन्यः शूर इषव्योऽति व्याधी महारथो जज्ञे ॥ २ ॥ दोग्धी धेनुरिति । धेन्वामेव
पयो दधाति तस्मात्पुरा धेनुर्दोग्धी जज्ञे ॥ ३ ॥ वोदानद्वानिति । अनहुद्येव बलं
दधाति तस्मात्पुरा नद्वान्वोदा जज्ञे ॥ ४ ॥ आशुः सुप्तिरिति । अश्वऽएव जवं
दधाति तस्मात्पुरा श्वः सुर्ता जज्ञे ॥ ५ ॥ पुरोधियोपेति । योषितेव रूपं दधाति
तस्माद्गृहिणी युवतिः प्रिया भ्रातुका ॥ ६ ॥ त्रिष्णू रथेष्टा इति । राजन्यऽएव
जैत्रं महिमानं दधाति तस्मात्पुरा राजन्यो त्रिष्णुर्जज्ञे ॥ ७ ॥ सभेयो युवेति । एष
वै सभेयो युवा यः प्रथमवयसी तस्मात्प्रथमवयसी स्त्रीणां प्रियो भ्रातुकः ॥ ८ ॥
आऽस्य यजमानस्य वीरो जायतामिति । यजमानस्यैव प्रजायां वीर्यं दधाति तस्मा-
त्पुरेजानस्य वीरो जज्ञे ॥ ९ ॥ निकामे-निकामे नः पर्जन्यो वर्षास्त्रिति । निका-
मे-निकामे वै तत्र पर्जन्यो वर्षति यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते फलवत्यो न श्रोपथयः प-
च्यन्तामिति फलवत्यो वै तत्रोपथयः पच्यन्ते यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते योगक्षेमो नः
कल्पतामिति योगक्षेमो वै तत्र कल्पते यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते तस्माद्यत्रैतेन यज्ञेन य-
जन्ते बलवतः प्रजानां योगक्षेमो भवति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ९ ॥ प्रथमोऽ-
ध्यायः ॥ [८४] ॥

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिराव । स आत्मन्ब्रह्ममेष्टमथ स ते देवाः प्रजापति-

इति वापृक्कादु एवास्मैष स्वगा त्वा देवेभ्य इति देवेभ्य एवैनं रागा करोति म-
 ज्ञापनयऽइति माज्ञापत्योऽश्वः स्वयैवैनं देवतया समर्पयति ॥ ३ ॥ ईश्वरो वाऽएषः ।
 आतिप्रार्तोयो ब्रह्मणे देवेभ्योऽपतिमोच्छाद्वं बध्नाति ब्रह्मभरवं धन्स्यामि देवेभ्यः ।
 मज्ञापतये तेन राध्यासमिति ब्रह्मण ॥ मन्प्रयते ब्रह्मणऽएवैनं प्रतिमोच्य बध्नाति ना-
 तिनार्हति तं बधान देवेभ्यः मज्ञापतये तेन राधुर्हीति ब्रह्मा प्रसीति स्वयैवैनं
 देवतया समर्पयत्यथ प्रोक्षत्यसामेव वन्तुः ॥ ४ ॥ स प्रोक्षति । मज्ञापतये त्वा-
 जुष्टं प्रोक्षामीति मज्ञापतिर्देवानां वीर्यवत्तमां वीर्यमेवास्मिन्दधाति तस्मादश्वः प-
 शूनां वीर्यवत्तमः ॥ ५ ॥ इन्द्राग्निभ्यां त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति । इन्द्राग्नी वै देवाना-
 मोज्ज्वितमाऽश्वोऽन एवास्मिन्दधानि तस्मादश्वः पशूनामोज्ज्वितमः ॥ ६ ॥ वायवे
 त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति । वायुर्देवानामाशिष्टा जग्मेवास्मिन्दधाति तस्मादश्वः प-
 शूनामाशिष्टः ॥ ७ ॥ विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो जुष्टं प्रोक्षामीति । विश्वे वै देवा-
 देवानां यशस्वितमा यश एवास्मिन्दधाति तस्मादश्वः पशूनां यशस्वितमः सर्वे-
 भ्यस्त्वा देवेभ्यो जुष्टं प्रोक्षामीति ॥ ८ ॥ तदाहुः । परमज्ञापत्योऽश्वोऽय कथा-
 धन्याभ्यो देवताभ्यः प्रोक्षतीति सर्वा वै देवता अश्वमेधेऽन्यायत्ता यद्वाह सर्वे-
 भ्यस्त्वा देवेभ्यः प्रोक्षामीति सर्वा एवास्मिन्देवता अन्यायानुयति तस्मादश्वमेधे-
 सर्वा देवता अन्यायत्ताः पाप्मा वाऽएतं ध्रातव्य ईप्सति योऽश्वमेधेन यजेत व-
 ञ्चाऽश्वः परा मर्नः परः श्वेति श्वानं चतुरक्षं हत्वाधस्पदमश्वस्योपधावपाति
 वृजेलैर्वैनमवक्रामति नैनं पाप्मदध्रातव्य अप्नोति ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

यथा वै हविषोऽहुतस्य स्कन्देत् । एवमेतत्पशो स्कन्दति यं निक्तमनालव्य-
 मृष्टमन्ति यस्तोक्तीया जुहोति सर्वहुतमेवैनं जुहोत्यस्कन्दायास्कन्धे हि तपहुत-
 स्य स्कन्दति सहस्रं जुहोति सहस्रमंपिनो वै रागो लाकः स्वर्गस्य लोकस्याभि-
 जितये ॥ १ ॥ तदाहुः । यन्मिता जुहुयात्परिमितमवकन्तीतेत्यमिता जुहोत्यपरिमि-
 तस्यैवावकन्धयाऽऽवृत्ता च ह मज्ञापति स्तोक्तीयामु वाऽअहमश्वमेधे मधेऽस्थापया-
 मि तेन मधेऽस्थितेनैवात ऊर्ध्वं चरामीति ॥ २ ॥ अग्नये स्वाहेति । अग्नयऽएवैनं
 जुहोति सोमाय स्वाहेति सोमार्थेवैनं जुहोत्यपां सोदाय स्वाहेत्यग्नये एवैनं जुहोति
 सवित्रे स्वाहेति सवित्रार्थेवैनं जुहोति वायवे स्वाहेति वायवऽएवैनं जुहोति विष्णवे
 स्वाहेति विष्णवऽएवैनं जुहोतीन्द्राय स्वाहेतीन्द्रार्थेवैनं जुहोति बृहस्पतये स्वाहेति

ति षोडश नवतीरेता वाऽश्वरस्य वृन्धनं ताभिरेवैनं वध्नाति तस्मादस्वः
 नो वृन्धनं न जहाति ॥ २ ॥ राष्ट्रं वाऽश्वरस्यमेधः । राष्ट्रं पृथगे व्यापच्छन्ते येमर
 न्ति तेषां यऽउत्तुचं गच्छन्ति राष्ट्रेणैव ते राष्ट्रं भवन्त्यथ ये नोदुचं गच्छन्ति
 ते व्यापच्छन्ते तस्माद्वाष्ट्रवरस्यमेधेन यजेत पुरा वाऽप्यसिच्यते पं-
 तोऽश्वमेधेन यजेते यथाग्निना अश्वं चिन्तेरन्यतोऽस्य विच्छिद्येत प्राण-
 त्स्याच्छतं क्वचिन्नो रक्षन्ति यज्ञस्य संतत्याऽअन्यवच्छेदाय न प्राणै-
 भवत्प्रथमं पालनीयं मोक्षेयुः सैव तत्र प्रायश्चित्तिः ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

मजापतिरकामयत । अश्वमेधेन यजेयेति सोऽश्वमेधस्य तपोऽप्यतस्तस्य
 तस्य तस्य सप्तधात्मनो देवता अपाक्रामन्त्या दीक्षाभवत्स पतानि वैश्वदे-
 वपश्यन्तान्यजुहोतैर्वै स दीक्षाप्रवर्कन्द यद्वैश्वदेवानि जुहोति दीक्षामेव वै
 तानोऽवर्कन्देऽन्वहं जुहोत्यन्वहमेव दीक्षाप्रवर्कन्दे सप्त जुहोति सप्त वै ता देवता
 पाक्रामन्त्याभिरेवास्यै दीक्षाप्रवर्कन्दे ॥ १ ॥ अथ वाऽपतेभ्यः प्राणा क्रामन्ति ।
 दीक्षामतिरेचयन्ति सप्ताहं प्रचरन्ति सप्त वै शीर्षययाः प्राणाः प्राणा दीक्षा
 णैरेवास्यै प्राणादीक्षाप्रवर्कन्दे त्रेधा विभज्य देवतां जुहोति त्र्यावृतो वै देवा-
 यावृत इमे लोका ऋद्धयामेव वीर्यं ऽप्यु लोकेषु प्रतितिष्ठति ॥ २ ॥ एकविंश-
 ः सम्पद्यन्ते । द्वादश प्रासाः पञ्चर्तवस्त्रय इमे लोका अस्मावादित्य एकविं-
 शस्तेऽहौ क्षत्रं सा श्रीस्तदाधिपत्यं तद्वध्नस्य निष्ठं तस्त्वारज्यमश्नुते ॥ ३ ॥
 ऽश्वतथैव भणानि जुहोति । त्रिंशदक्षरा विराड्विराड् कृत्स्नमन् कृत्स्नस्यैवा-
 दस्यावरुद्धयै चत्वार्योद्भणानि जुहोति त्रीणि वैश्वदेवानि सप्त सम्पद्यन्ते सप्त
 शीर्षययाः प्राणाः प्राणा दीक्षा प्राणैरेवास्यै प्राणादीक्षाप्रवर्कन्दे पूर्णाहुतिमुत्तमां
 जुहोति प्रत्युत्तम्यै सयुक्त्वाय ॥ ४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥

मजापतिरश्वमेधमसृजत । स सृष्टः प्रऽर्चमन्लीनात्प्र सामन्तं वैश्वदेवान्युद-
 च्छन्पृथ्वैश्वदेवानि जुहोत्यश्वमेधस्यैवोद्यत्यै ॥ १ ॥ काय स्वाहा । कुस्मे स्वाहा
 तमस्मै स्वाहेति मजापत्यं मुख्यं करोति मजापतिमुखाभिरेवैनं देवताभिरुपच्छ-
 ॥ २ ॥ स्वाहाधिमाधीताय स्वाहा । मनः मजापतये स्वाहा चित्तं विज्ञाताये
 यदेव पूर्वासां ब्राह्मणं तद्वत् ॥ ३ ॥ अदित्यै स्वाहा । अदित्यै मघै स्वाहा

अथ त्रयोदशं कारणम्

ओ३म् । ब्रह्मौदनं पचति । रेत एव तदुदत्ते यद्राज्यमुच्छिद्यते तेन रशना-
मभ्यज्यादत्ते तेजो वाऽऽराज्यं प्राजापत्योऽरवः प्रजापतिमेव तेजसा समर्धयत्युतो
वाऽऽप्योऽमेध्यो यदरवः ॥ १ ॥ दर्भमयी रशना भवति । पवित्रं वै दर्भाः पुन-
रप्येनं पूतमेनं मेध्यमालभते ॥ २ ॥ अश्वस्य वाऽऽलम्बस्य । रेत उदकामत-
त्सुवर्णं हिरण्यमभवत्सुवर्णं हिरण्यं ददात्यश्वमेव रेतसा समर्धयति ॥ ३ ॥
शनम् ६५०० ॥ प्रजापतिर्यज्ञमसृजत । तस्य महिमापाकमत्सु महर्षिजः प्राविशत्
महर्षिभिर्नृणैश्छत्तं महर्षिभिर्नृन्विन्दद्यन्महर्षिजा ब्रह्मौदनं प्राप्नुवन्ति माहिमान-
मेव तद्यज्ञस्य यजमानोऽवरुद्धे ब्रह्मौदने सुवर्णं हिरण्यं ददाति रेतो वाऽऽमोदने
रेतो हिरण्यं रेतसैवास्मिन्स्तेनो दधाति शतमानं भवति शतायुर्वै पुरुषः शते-
न्द्रिय आयुरेवेन्द्रियं वीर्यमात्सन्धत्ते चतुष्टयीरपो वसतीवरीर्मध्यमायान्ने गृह्णाति
ता दिग्भ्यः समाहता भवन्ति दिक्षु वाऽऽन्नमन्नमापोऽन्नेनैवास्माऽऽन्नमवरुद्धे ॥४॥
प्राक्षणेम् ॥ १ ॥ ॥

वृद्धम् वाऽऽपत्यज्ञस्य । यदयजुष्केण क्रियतऽऽमामृष्णरशनामृतस्येत्यश्व-
भिधानीमादत्ते यजुष्कृत्यै यज्ञस्य सचदथै द्वादशारत्निर्भवति द्वादश प्रासाः सं-
वत्सरः संवत्सरमेव यज्ञमाप्नोति ॥ १ ॥ तदाहुः । द्वादशारत्नी रशना कार्या
त्रयोदशारत्नी रितृषभो वाऽऽप्य अतूनां यत्संवत्सरस्तस्य त्रयोदशो प्रासो विष्ट-
पश्च पप्प यज्ञानां यदश्वमेधो यथा वाऽऽष्टपथस्य विष्टपमेवमेतस्य विष्टपं त्रयोद-
शमरत्निं रशनायामुषाध्यात्तय्यऽऽष्टपथस्य विष्टपं सष्टं स्त्रियते तादृक्त्वा ॥२॥
अभिधा अमीति । तस्मादश्वमेधयाजी सर्वा विशोऽभिजयति भुवनमसीति भुवनं
तज्जयति यन्तासि धर्मेति यन्तारपेनं धर्तारं करोति स त्वमग्निं वैश्वानरमिष्ट-
ग्निमेवेनं वैश्वानरं गमयति सप्रथमं गच्छेति प्रजयेनं पशुभिः प्रथयति स्वाहाकृत्

देत्यै मुमुडीक्यै स्वाहेतीयं वाऽश्रदितिरन्यैवैनमुद्यच्छति ॥ ४ ॥ सरस्वत्यै स्वा
हा । सरस्वत्यै पावकायै स्वाहा सरस्वत्यै वृद्धत्यै स्वाहेति वामै सरस्वती वाचैवैनमुद्य-
च्छति ॥ ५ ॥ पूष्णे स्वाहा । पूष्णे प्रवृध्याय स्वाहा पूष्णे नरुंधिपाय स्वाहेति पशवो
वै पूषा पशुभिरेवैनमुद्यच्छति ॥ ६ ॥ त्वष्ट्रे स्वाहा । त्वष्ट्रे तुरीषाय स्वाहा त्वष्ट्रे
पुरुषाय स्वाहेति त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानाथे रूपकृद्दैतरेवैनमुद्यच्छति ॥ ७ ॥
त्रिष्णवे स्वाहा । त्रिष्णवे निभूषणाय स्वाहा त्रिष्णवे शिषिबिष्टाय स्वाहेति यज्ञो
वै त्रिष्णुर्वज्रैर्नैवैनमुद्यच्छति विद्वो देवस्य नेतुरिति पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोतीयं वै
पूर्णाहुतिरस्यामेवान्ततः प्रार्त्तावच्छति ॥ ८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ८ ॥

आ ब्रह्मन् । ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामिति ब्राह्मणऽएव ब्रह्मवर्चसं दधाति
तस्मात्पुरा ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जज्ञे ॥ १ ॥ आ राष्ट्रे राजन्यः । शूर इपव्योऽति-
व्याधी महारथो जायतामिति राजन्यऽएव शूर्यं महिमानं दधाति तस्मात्पुरा रा-
जन्यः शूर इपव्योऽति व्याधी महारथो जज्ञे ॥ २ ॥ वोग्मी धेनुरिति । धेन्वामेव
पयो दधाति तस्मात्पुरा धेनुर्दोग्मी जज्ञे ॥ ३ ॥ वोदानद्वानिति । अनहुह्येव वृत्तं
दधाति तस्मात्पुरा नद्वान्वोदा जज्ञे ॥ ४ ॥ आयुः सप्तिरिति । अश्वऽएव जवं
दधाति तस्मात्पुरा अश्वः सर्ता जज्ञे ॥ ५ ॥ पुरंधिषोणेति । योषित्येव रूपं दधाति
तस्मात्पुरा योषि युवतिः मिया भ्रातुका ॥ ६ ॥ निष्णू रथेष्टा इति । राजन्यऽएव
जैत्रं महिमानं दधाति तस्मात्पुरा राजन्यो निष्णूर्जज्ञे ॥ ७ ॥ सभेयो युवेति । एष
वै सभेयो युवा यः प्रथमवयसी तस्मात्प्रथमवयसी स्त्रीणां मियो भ्रातुकाः ॥ ८ ॥
आऽस्य यजमानस्य वीरो जायतामिति । यजमानस्यैव प्रजायां वीर्यं दधाति तस्मा-
त्पुरेजानस्य वीरो जज्ञे ॥ ९ ॥ निकामे-निकामे नः पर्जन्यो वर्षति । निका-
मे-निकामे वै तत्र पर्जन्यो वर्षति यज्ञेन यज्ञेन यजन्ते फलवत्यो न श्रोपधयः प-
च्यन्तामिति फलवत्यो वै तत्र श्रोपधयः पच्यन्ते यज्ञेन यज्ञेन यजन्ते योगक्षेमो नः
कल्पतामिति योगक्षेमो वै तत्र कल्पते यज्ञेन यज्ञेन यजन्ते तस्माद्यज्ञेन यज्ञेन य-
जन्ते वल्गुः प्रजानां योगक्षेमो भवति ॥ १० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ९ ॥ मधपोऽ-
ध्यायः ॥ [८४] ॥

इधेनैव रुध॑ः सम्पादयति तस्मादुश्वो नान्यवृथाग्रहति ॥ ५ ॥ पर्भिश्व-
भिरेदगात्रिति । तस्मादुश्वस्त्रीभिस्तिष्ठांस्तिष्ठत्यथ युक्तः सर्वैः पद्भिः समप्रायुते
॥ ६ ॥ ब्रह्माकृष्णश्च नोऽवत्तिवति । चन्द्रया वै ब्रह्माकृष्णश्चन्द्रमस एवैनं परि-
दाति सोऽग्नयः इत्यग्नयः एव नमस्करोति ॥ ७ ॥ स॒ऋशितो रश्मिना रुध इ
ते । रश्मिनैव रुध॑ः सम्पादयति तस्मादुयः पर्युतो दर्शनीयतमो भवति ॥ ८ ॥ स-
ऋशितो रश्मिना ह्य इति । रश्मिनैवाह्व॑ः सम्पादयति तस्मादुश्वो रश्मिना प्र-
तेहृतो भूपिष्ठ॑ रोचते ॥ ९ ॥ स॒ऋशितोऽश्वस्वप्सुना इति । अप्सुयेभिर्वाऽ-
प्रश्वः स्वयैवैनं योन्या समर्धयति ब्रह्मा सोमपुरोगव इति सोमपुरोगवमेवैनं
ःवर्गं लोकं गमयति ॥ १० ॥ स्वयं वानिस्तन्वं कल्पयस्वोति । स्वयं
ऋं कुरुष्व वाहशमिच्छसीत्येवैनं तदाह स्वयं यजस्वेति स्वाराग्यमेवास्मिन्दधाति
स्वयं जुपस्वेति स्वयं लोक॑ रोचयस्व यावन्तामिच्छसीत्येवैनं तदाह महिमा तेऽग्रेन
न संतुशऽइत्यश्वमेव महिम्ना समर्धयति ॥ ११ ॥ न वाऽउऽएतन्निग्रयसे न रिष्य-
सीति । प्रशवासयत्येवैनं तदेवा२॥ इदेपि पथिभिः सुगेभिरिति देवयानानेवैनं
पथां दर्शयति यत्रासते सुकृतो यत्र ते ययुरिति सुकृद्भिरेवैनं सलोकं करोति
तत्र त्वा देवः सविता दधास्तिवति सवितैवैनं स्वर्गं लोकं दधाति प्रजापतये त्वा
मुष्टं प्रोक्षामीत्युपा॑ः श्वोपगृह्णाति ॥ १२ ॥ अग्निः पशुरासीत् । तेनायजन्त स
एतं लोकमजयद्यस्मिन्नग्निः स ते लोको भविष्यति तं जेप्यसि प्रिवेता अप इति
यावानग्नेर्विजयो यावान्लोको यावदेवैवर्त्य तावांस्ते विजयस्तुवांल्लोकस्तुवदैश्वर्यं
भविष्यतीत्येवैनं तदाह ॥ १३ ॥ वायुः पशुरासीत् । तेनायजन्त स एतं लोकम-
जयद्यस्मिन्वायुः स ते लोको भविष्यति तं जेप्यसि प्रिवेता अप इति यावान्वायो-
र्विजयो यावान्लोको ॥ १४ ॥ सूर्यः पशुरासीत् । तेनायजन्त स एतं लोकमजय-
द्यस्मिन्सूर्यः स ते लोको भविष्यति तं जेप्यसि प्रिवेता अप इति यावान्सूर्यस्य
विजयो यावान्लोको यावदेवैवर्त्य तावांस्ते विजयस्तुवांल्लोकस्तुवदैश्वर्यं भविष्य-
तीत्येवैनं तदाह तर्पयित्वाश्वं पुनः संस्कृत्य प्रोक्षणी॑स्तिरान्पशून्प्रोक्षति तस्यातः
॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [२. ७] ॥

देवा वाऽउदङ्मनः । स्वर्गं लोकं न प्राजानंस्तमदवः प्राजानाघदरेतेतोदङ्मनो-
यन्ति स्वर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै वासोऽधिवात॑ः हिरण्यमित्पश्वरागोपशृणन्ति प-

मधुवनेष वै यज्ञो यदश्वमेधोऽपि नोऽत्रास्तु भाग इति तेभ्य एतान्नहोमनस्त-
यद्यदन्नहोमान्जुहोति देवानेव तत्प्रीणाति ॥ १ ॥ आज्येन जुहोति । तेजो वाऽ-
ज्यं तेजसैवास्मिस्तत्तेजो दधात्याज्येन जुहोत्येतद्वै देवानां प्रियं धाम यज्ञस्येति
येष्वेवान्धास्ना समर्पयति ॥ २ ॥ मक्तुभिर्जुहोति । देवानां वाऽ-
द्रूपं यत्सक्तवो देवानेव तत्प्रीणाति ॥ ३ ॥ धान्नाभिर्जुहोति । अहोरात्र-
वाऽपतद्रूपं यद्धाना अहोरात्राण्येव तत्प्रीणाति ॥ ४ ॥ लाजैर्जुहोति । नृशत-
वाऽपतद्रूपं यन्लाजा नृक्षत्राण्येव तत्प्रीणाति प्राणाय स्वाहापात्राय स्वाहेति न
मम्राहं जुहोति नामम्राहमेवेनांस्तत्प्रीणात्येकस्मै स्वाहा छाभ्याध स्वाहा इत्य-
स्वाहेकशताय स्वाहेत्यनुपूर्वं जुहोत्यनुपूर्वमेवेनांस्तत्प्रीणात्येकोत्तरा जुहोत्येक-
स्वर्गो लोक एकधैवेनध स्वाहे लोकं गमयति पुराचीर्जुहोति पुराचिव वै सा
लोकः स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै ॥ ५ ॥ ईश्वरो वाऽप्यः । पुराह प्रथमो
पुराचीराहुतीर्जुहोति नैकशतमत्येति यदेकशतमतीयाद्यायुषा यजमानं व्यधेयेदु-
जुहोति शतायुषं पुरुषमात्मेकशत आयुष्येवात्मन्प्रतितिष्ठति व्युदध्य स्वाहा स्व-
स्वाहेत्युचमेऽआहुती जुहोति रात्रिर्ध्वं व्युष्टिरुहः स्वर्गोऽहोरात्रेणैव तत्प्रीणा-
॥ ६ ॥ तदाहुः । यदुभे द्विवा वा नृक्तं वा जुहुयादहोरात्रे मोहयेद्व्युदध्यं स्वाहे
नुदितऽमादित्ये जुहोति स्वर्गाय स्वाहेत्युदितेऽहोरात्रयोर्व्यतिमोहाय ॥ ७ ॥
माह्वयम् ॥ १० [२. १] ॥ ॥

रात्रा वाऽप्यु यज्ञानां यदश्वमेधः । यजमानो वाऽअश्वमेधो यजमानो यो
यदश्वमेधो यज्ञाभिपुनक्ति यदश्वमेध तद्यज्ञमारभते ॥ १ ॥ अश्वं तूपरं गोमृगश्वि-
तान्मध्यमे गृह्यन्नातभने सेनामरुवेवास्येतन मध्येत्यति तस्माद्वाहः सेनामृ-
मेधं आहूय ॥ २ ॥ कृष्णग्रीवमाग्नेयधं ररादे पुरस्तात् । पूर्वाम्निमेधं तं
दने तुष्याद्वाहः पूर्वाम्निर्गुरुः ॥ ३ ॥ सारस्वती मेधीमधस्तात्तनोः । अग्ने-
दन्ताः द्युदने तुष्यादित्ययः पुधसोऽनुवर्त्यनो आहूयः ॥ ४ ॥ आसिन्वाग्नी-
मनो वाहो । वाहोरेव एतं यजे तुष्याद्वाहो वाहवती आहूयः ॥ ५ ॥ मीमा-
दित्युध स्वाहे तान्वाय । मनित्रमिव तं दृष्टव्यं वै पुष्यास्योमिव मनित्रमिव
॥ ६ ॥ मोहयेतो मोहये च दृष्टव्यं च याज्ञेयोः । द्रवयेद्व्यं ते दृष्टव्यं तुष्याद्वाहो
॥ ७ ॥ द्रवयेद्व्यं ॥ ८ ॥ वाहो लोपयामस्यो माह्वयोः । ऊर्गोरेव एतं यजे

था नान्यस्मै पशवे तस्मिन्नेनपथि संज्ञपयन्त्यन्येरेवैनं तत्पशुभिर्व्याकुर्वन्ति ॥
 घृन्ति वाएतत्पशुम् । यदेनं संज्ञपयन्ति प्राणाय स्वाहापात्राय स्वाहा व्यात्राय
 स्वाहेति संज्ञप्यमानऽआहुतीर्जुहोति प्राणानेवास्मिन्नेतदधाति तयो हास्येतेन जी-
 तैव पशुनेष्टं भवति ॥ २ ॥ अम्बेऽअम्बिकेऽम्बालिके । न मा नयति वश्चनेति
 पत्नीरुदानयत्यहुतैर्वैना एतदथो मेध्या एवैनाः करोति ॥ ३ ॥ गणानां स्वा-
 णपतिथं हनामहऽइति । पत्न्यः परियन्त्यपन्हुवतऽएवास्माऽएतदतो न्येवासै न्यु-
 वतेऽथो धुवतऽएवैनं त्रिः परियन्ति त्रयो वाऽइमे लोका एभिरेवैनं लोकेषुवते त्रिः
 पुनः परियन्ति षट् सम्पद्यन्ते षड्वाऽष्टतुव ऋतुभिरेवैनं धुवते ॥ ४ ॥ अप वा
 ऽएतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति । ये यज्ञ धुवनं तन्वते नय कृत्वः परियन्ति नववै माणा प्राण-
 नेवात्मन्दयते नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्त्याहमजानि गर्भधमात्मजानि गर्भधमि-
 प्रजा वै पशवो गर्भः प्रजापेव पशूनात्मन्धत्ते ताऽउभौ चतुरः षट् सम्प्रसार-
 वेति मिथुनस्यावरुद्धयै स्वर्गे लोके प्रोक्तुवायामित्येष वै स्वर्गो लोको य-
 पशुऽ संज्ञपयन्ति तस्मादेवमाह वृषा वाजी रेतोधा रेतो दधास्विति मिथुनस्यै-
 वावरुद्धयै ॥ ५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [२. =] ॥

अप वाऽएतस्मात् । भी राष्ट्रं क्रामति योऽश्वमेधेन यजते ॥ १ ॥ ऊर्वा
 मेनामुच्छ्रापयेति । श्रीर्वै राष्ट्रमश्वमेधः श्रियमेवास्मै राष्ट्रमूर्ध्वमुच्छ्रपति ॥ १ ॥
 गिरौ भारथं हरामिवेति । श्रीर्वै राष्ट्रस्य भारः श्रियमेवास्मै राष्ट्रं संनयत्य-
 श्रियमेवास्मिन्राष्ट्रमाधिनिदधाति ॥ ३ ॥ अयास्ये मध्यमेधतामिति । श्री-
 राष्ट्रस्य मध्यं श्रियमेव राष्ट्रं मध्यतोऽन्नायं दधाति ॥ ४ ॥ शीते वाते पुन-
 वेति । सेमो वै राष्ट्रस्य शीतं सेममेवास्मै करोति ॥ ५ ॥ एकस्तकौ शकुन्ति
 विद्वे शकुन्ति काह्लागिति वञ्चतीति त्रिशो वै राष्ट्राय वञ्चन्त्याहन्ति गर्भ-
 एमो निगल्गलीति धारकेति विद्वे गर्भो राष्ट्रं एमो राष्ट्रमेव विद्वद्याहन्ति तस्माद्रा-
 त्रिशं यातुकः ॥ ६ ॥ माना चते पिता च तऽइति । इयं वै मातामौ पिताभ्यामेवैनं
 स्वर्गं लोकं गमयत्यग्रं वृषस्य रोहन् इति श्रीर्वै राष्ट्रस्याग्रं श्रियमेवैनं राष्ट्र-
 गमयाते मुनिलामीति ते पिता गम्य माष्टिमथऽसयदिति विद्वे गर्भो रा-
 ष्ट्री राष्ट्रमेव विद्वद्याहन्ति तस्माद्राष्ट्री त्रिशं यातुकः ॥ ७ ॥ यद्धरिणो यवमनी-
 रिद्वे यवो राष्ट्रं हरिणो त्रिशमेव राष्ट्रयायां करोति तस्माद्राष्ट्री त्रिशमपि

स्माद्वाजोरुचली भ्रातृकः ॥ ८ ॥ वायुव्यथं रेवंतं पुच्छे । चत्सेधमेव तं कुरुते
 स्मादुत्सेधं प्रजा भयेऽभिसृथं श्रयन्तीन्द्राय स्वपस्याय वेदतं यज्ञस्य सेन्द्रतायै
 प्यायो वामनो यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञऽप्यन्ततः प्रतितिष्ठति ॥ ९ ॥ ते वाऽपते ।
 ऋचदश पर्यङ्गायाः पशवो भवन्ति पञ्चदशो वै वृजो वीर्यं वृजो वृजैर्णैवैतर्हीर्ये-
 ण यजमानः पुस्ततात्पाप्मानमपहते ॥ १० ॥ पञ्चदश—पञ्चदशोऽ-
 पवैतरेषु । पञ्चदशो वै वृजो वीर्यं वृजो वृजैर्णैवैतर्हीर्येण यज-
 मानोऽभितः पाप्मानमपहते ॥ ११ ॥ तदाहुः । अग्राह्वैतैः पाप्मानं हता
 ऽइत्युक्तस्त्वं च त्वै प्रजापतिः संस्करोति न चेदं सर्वमवकन्दे ॥ १२ ॥
 सप्तदशैव पशून्मध्यमे यूपऽञ्जालभेत् । सप्तदशो वै प्रजापतिः प्रजापतिरश्वमेधो-
 श्वमेधस्यैवात्स्यै षोडश—षोडशेतरेषु षोडशकलं वाऽइदं सर्वं त्विदं सर्वमप-
 रुन्दे ॥ १३ ॥ तान्कथमाभीणीयादित्याहुः । सभिदोऽअकान्कृदं मतीनामिति
 पार्दइत्यभीणीयादिकृदुच्यते इ वै नामदेव्योऽश्वो वा सामुद्रिरश्वस्याभीर्ददर्श
 ता एतास्ताभिरेवैनमेतद्वाभीणीम इति वदन्तो न तथा कुर्याज्जामदग्नीभिरेवाभी-
 णीयात्प्रजापतिर्वै जमदग्निः सोऽश्वमेधः स्वयैवेन देवतया समर्धयति तस्माज्जाम-
 दग्नीभिरेवाभीणीयात् ॥ १४ ॥ तदुक्ते । एतेषां पर्यङ्गाणां नाना पाज्यापुरो-
 ऽनु वाक्याः कुर्वन्ति विन्ताम एतेषामविरूपेतरेषां न कुर्वन्ति न तथा कुर्यात्तत्र
 वाऽअश्वो विदितरे पशवः प्रतिप्रतिनीथ इ ते प्रत्युयाभिर्नो जज्ञाय त्रिशं कुर-
 न्त्युयोऽञ्जालुया यजमानं व्यधयान्ति ये तथा कुर्वन्ति तस्मात्प्रजापत्य एवाश्वो दे-
 वदेवत्या इतरे जज्ञायैव तद्विशं कृतानुकरामनुवर्मानं करोत्युयोऽञ्जालुपैव यजमा-
 नं समर्धयति ॥ १५ ॥ हिरण्योऽश्वस्य शासो भवति । लोहमुपाः पर्यङ्गा-
 णामायसा इतरेषां ज्योतिर्वै हिरण्यं राप्पश्वमेधो ज्योतिरेव मुद्राष्टु दधात्युयो
 हिरण्यज्योतिर्वै यजमानः स्वर्गं लोकमेत्युयोऽमन्काशमेव तं कुरुते स्वर्गस्य
 लोकस्य समर्धयति ॥ १६ ॥ अथो जज्ञं वाऽअश्वः । जज्ञस्यैतद्रूपं यद्विरण्यं जज्ञमेव
 तत्तत्रैव समर्धयति ॥ १७ ॥ अथ यन्लोहमुपाः पर्यङ्गाणाम् । यथा वै रा-
 द्धोऽराजानो राजकृतः मृतग्रामस्य एवं वाऽपतेऽश्वस्य यन्पर्यङ्ग्या एतत् तदप-
 तद्विरण्यस्य यन्लोहं सैनैर्नैस्तद्रूपेण समर्धयति ॥ १८ ॥ अथ यदायमा
 इतरेषाम् । विद्वाऽइतरे पशवो विश एतद्रूपं यदुयो विशमेव तद्विशं समर्धयति
 वैतसऽइतमृतऽउत्तरतोऽश्वस्यावयन्त्यानुष्टुभे

पुष्टं पशु मन्वतऽइति तस्माद्वाजा पशून् पुष्यति शूद्रा यदर्थजारा न प्रोपाय धना-
यतीति तस्माद्देशीपुत्रं नाभिपञ्चति ॥ ८ ॥ अप वाऽप्येभ्यः प्राणाः क्रामन्ति ।
ये यज्ञेऽपूतां वाचं वदन्ति दधिक्लाव्णोऽअकारिषमिति सुरभिर्मतीमृचमन्ततो-
ऽन्वाहुर्वाचमेव पुनते नैभ्यः प्राणाः अपक्रामन्ति ॥ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ [२.९]

यदसिपयान्कल्पयन्ति । सेतुमेव तृथ संक्रमणं यजमानः कुरुते स्वर्गस्य
लोकस्य समष्ट्यै ॥ १ ॥ सूचीभिः कल्पयन्ति । विशो वै सूच्यो राष्ट्रमरवमेधो
विशं चैवास्मिन्नाष्टं च समीची दधाति हिरण्यमय्यो भवन्ति तस्योक्तं ब्राह्मणम्
॥ १ ॥ त्रयः सूच्यो भवन्ति । लोहमय्यो रजता हरिण्यो दिशो वै लोहमय्यो-
ऽवान्तर दिशो रजता ऊर्ध्वा हरिण्यस्ताभिर्द्वेनं कल्पयन्ति तिरस्चीभिरचो
र्ध्वाभिरच बहुरूपा भवन्ति तस्माद्बहुरूपा दिशो नानारूपा भवन्ति तस्माद्भानारूपा
दिशः ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ [२.१०]

प्रजापतिरकामयत । महान्भूयान्स्यामिति स एतावदश्वमेधे महिमानो प्रहावपश्य-
त्तावजुहोत्ततो वै स महान्भूयानभवत्स यः कामयेव महान्भूयान्स्यामिति स ए-
तावदश्वमेधे महिमानो प्रहो जुहुयान्महान्देव भूयान्भवति ॥ १ ॥ वषामभितो जु-
होति । यजमानो वाऽअश्वमेधो राजा महिमा राज्येनैतन्मुभयतः परिपृच्छाति पु-
स्तास्वाहाकृतयो वाऽअग्नये देवा उपरिष्टत्स्वाहाकृतयोऽग्नये तान्नैतत्प्रीणाति
स्थाहा देवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहोति राजा वषां परिपृच्छाति ये चैवास्मिन्लोकं देवा
यज्ज चामुष्मिस्तान्नैतत्प्रीणाति तदप्यनमृभ्ये देवाः प्रीताः स्वर्गं लोकमभिवदन्ति
॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [२. ११] द्वितीयोऽध्यायः [८५]

प्रजापतेरुष्टवश्यम् । तत्प्रापतत्प्रतोऽश्वः समभवद्यदश्वपत्तदश्वस्याश्वत्वं त-
देवा अश्वमेधेनैव अत्यदपुरेण ह वै प्रजापतिथे सर्वं करोति योऽदश्वमेधेन यजते
सर्वं एव भवति सर्वस्य वाऽप्या प्रायाश्चाचिः सर्वस्य भेषजथ सर्वं वाऽप्येतन्
पाप्मानं देवा अतरन्तपि वाऽप्येतन् ब्रह्महत्यामनरंस्तरानि सर्वं पाप्मानं तरानि ब्रह्म-
हत्यां योऽदश्वमेधेन यजते ॥ १ ॥ उत्तरं वै तत्प्रजापतेरुष्टवश्यम् । तस्मादुत्तरतो-
ऽश्वस्यावस्यन्ति दक्षिणतोऽप्येषां पशूनाम् ॥ २ ॥ वेतनः कुर्यो भवति । अप्युयो-
निर्वाऽअश्वोऽप्युजा वेतनः सृष्ट्वेनं गोन्या मन्थयति ॥ ३ ॥ चतुशोप स्तोमो भ-

नं तदिशि दधायथ यद्वैतमऽष्टमूनेऽप्सुयोनिर्वाऽअश्वोऽप्सुजा वेतसः स
 न्या समर्थयति ॥ १६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ११ ॥ [२. २] ॥

देवा वाऽअश्वमेधे पवमानः । स्वर्गं लोकं न प्राजानंस्तमस्वः प्राजानाघुदसं
 येऽश्वेन पवमानाय सर्पन्ति स्वर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै पुच्छमन्वारभन्ते स्वर्गं
 लोकस्य समर्थयै न वै मनुष्यः स्वर्गं लोकमज्जसा वेदाश्वो वै स्वर्गं लोकमज्जसा
 ॥ १॥ यदुद्धातोद्गायेता यथा क्षेत्रज्ञोऽन्येन पथा नयेत्तादृक्कथं यदुद्धातारमवरुध्वा
 द्वीथाय वृणोति यथा क्षेत्रज्ञोऽज्जसा नयेदेवमेवैतद्यजमानमश्वः स्वर्गं लोकम
 नयति हिङ्करोति मामैव तद्धिङ्करोत्युद्धीथ एव स बद्धवा उपरुन्धन्ति सधशि
 यथोपगातार उपगायन्ति तादृक्कद्विरण्यं दक्षिणा सुवर्णं शतमानं
 ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १२ [२. ३.] ॥

प्रजापतिरकामयत । उभौ लोकावभिजयेयं देवलोकं च मनुष्यलोकं
 स एतान्पशूनपश्यद्ग्राभ्यांश्चारण्याश्च तान्नालभत तैरिमौ लोकावब्रूवन्
 रेव पशुभिरिमं लोकमवब्रूवन् दारण्यैरमुष्यं वै लोकां मनुष्यलोकोऽयामौ दे
 यद्ग्राभ्यान्पशूनालभतऽहमेव तैर्लोकं यजमानोऽवरुन्धे यदारण्यानमुं तैः
 स यद्ग्राभ्यैः सधस्थापयेत् । समध्वानः क्रामेयुः समन्तिकं ग्रामयोर्ग्रामान्ते
 नऽर्हिकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिण आव्याधिन्पस्तस्करा अरण्येष्वा
 दारण्यैर्वध्वानः क्रामेयुर्विदूरं ग्रामयोर्ग्रामान्तौ स्यातामृज्जिकाः पुरुषव्याघ्राः
 परिमोषिण आव्याधिन्पस्तस्करा अरण्येष्वाजायेरन् ॥ २ ॥ तदाहुः । अपशुर्विदूरं
 यदारण्यो नैतस्य होतव्यं यज्जहुयात्क्षिपं यजमानमरण्यं मृतं हरियुररण्यभाग
 यारण्याः पशवो यज्ञं जुहुयाद्यज्ञवेशमस्य स्यादिति पर्यग्निकृतानेषोत्सृजन्ति तत्र
 नृत्तं नाहुतं न यजमानमरण्यं मृतं हरन्ति न यज्ञवेशमं भवति ॥ ३ ॥ ग्राभ्यै
 सधस्थापयति । वि पितापुत्राववस्यतः समध्वानः क्रामन्ति समन्तिकं ग्रामयोर्ग्रामान्तौ
 भवन्तौ नऽर्हिकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिण आव्याधिन्पस्तस्करा अरण्ये
 ष्वाजायन्ते ॥ ४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १३ ॥ [२. ४.]

प्रजापतिरश्वमेधमयत । सोऽस्मात्पृष्टः परादेस्म पश्चिर्भूत्या संपरमः ।

वति । सरङ्गाऽश्वस्य गच्छावृत्तदेवाश्चतुष्टयमनव
 स्तोमो भवत्यश्वस्यैव सर्वत्राय सर्वस्तोमोऽतिरात्र उत्तममर्भवति सर्वं वै सर्वं
 स्तोमोऽतिरात्रः सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्यै सर्वस्यानरुद्धे ॥ ४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६
 [३. १.] ॥ ॥

परमेण वाऽप्य स्तोमेन मित्वा । चतुष्टयेन कृतेनायानामुच्यते
 एकविंशते प्रतिष्ठायां प्रतितिष्ठत्येकविंशं शास्त्रप्रतिष्ठाया उत्तरमहर्भवेन
 हत्पुत्रवो वै पृष्ठान्युतवः संवत्सरं चतुष्टयेन संवत्सरे प्रतितिष्ठात ॥ १ ॥
 पृष्ठं भवन्ति । अन्यदन्यच्छन्दोऽन्येऽन्ये वाऽश्वं पशुं आलभ्यन्त
 ग्राम्या उत्तेवारण्या यच्छर्कर्यः पृष्ठं भवन्त्यश्वस्यैव सर्वत्रायान्ये पशुं आ
 ऽन्येऽन्ये हि स्तोमाः क्रियन्ते ॥ २ ॥ तदाहुः । नैते सर्वे पशवो यदजा
 ययाश्चैते वै सर्वे पशवो यदजा इति गव्या उत्तमेऽहन्नालभतऽप्ये वै स
 यदजाः सर्वानेव पशूनालभते वैश्वदेवा भवन्ति वैश्वदेवो वाऽश्ववोऽ
 र्वत्राय वरुणा भवन्ति तस्माद्वरुणाः पशवो नानारूपा भवन्ति तस्मा
 पशवः ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ [३. २] ॥ ॥

यत्तिष्ठोऽनुदुभो भवन्ति । तस्मादश्वस्त्रिभिस्तिष्ठंस्तिष्ठति यच्च
 ज्यस्तस्मादश्वः सर्वः पक्षिः प्रतिदधत्लायते परमं वाऽएतच्छन्दो
 मोऽश्वः पशूनां परमश्चतुष्टोम स्तोमानां परमेणैवैनं परमुनां गमयति
 कर्क्यः पृष्ठं भवन्ति । अन्यदन्यच्छन्दोऽन्येऽन्ये हि स्तोमाः क्रियन्ते
 भवन्त्यश्वस्यैव सर्वत्राय ॥ १ ॥ एकविंशं पथ्यममर्भवति । अस्
 एकविंशः सोऽश्वमेधः स्वेनैव स्तोमं स्त्रायां देवतायां प्र
 वामदेव्यं मैत्रावरुणसाम् भवति । प्रजापतिर्वै वामदेव्यं प्राजापत्यं
 देवतया समर्पयति ॥ ४ ॥ पार्थुरश्मं ब्रह्मसाम् भवति । रश्मि
 ईश्वरो वाऽश्ववोऽगतोऽधृतोऽप्रातिष्ठतः पुरां परावृतं गुन्तोर्गुत्प
 भवत्यश्वस्यैव धृत्यै ॥ ५ ॥ सकृत्पञ्चावाकसाम् भवति । उत्तर
 यदश्वमेधः किं वा होतस्य क्रियते किं वा न यत्संकृत्यच्छावा
 स्यैव सर्वत्राय सर्वस्तोमोऽतिरात्र उत्तममर्भवति सर्वं वै

विश्वेधर्मासु अभवन्तं पञ्चदशभिर्नुप्रायुक्तं तामामोक्षमाप्त्वा पञ्चदशभिर्नुवा-
 रुन्धार्धमासानां वाऽप्येषा प्रतिमा यत्पञ्चदशिनो यत्पञ्चदशिन आलभतेर्धमासानेव
 तैर्धर्मासोऽवरुन्धे ॥ १ ॥ तदाहुः । अनवरुद्धो वाऽप्येतस्य संवत्सरो भवति योऽ-
 न्यत्र चातुर्मास्येभ्यः संवत्सरं तनुतऽद्वयेष वै साक्षात्संवत्सरो यथातुर्मास्यानि य-
 चातुर्मास्यान्पशूनालभते साक्षादेव तत्संवत्सरमवरुन्धे वि वाऽप्येष मज्जया पशुभि-
 र्ध्वयतेऽप्येव स्वर्गं लोकं राधनोति योऽन्यत्रैकादशितेभ्यः संवत्सरं तनुतऽ-
 द्वयेष वै सम्प्रति स्वर्गो लोको यदेकादशिनी मजा वै पशव-
 एकादशिनी यदेकादशिनान्पशूनालभेत न स्वर्गं लोकमपराधनोति न मज्जया
 पशुभिर्ध्वयते ॥ २ ॥ मज्जापतिर्विराजममृतम् । तास्मात्सृष्टा पुराणै-
 त्सारवं मेधं प्राविशन्तां दशभिर्नुप्रायुक्तं तामामोक्षमाप्त्वा दशभिर्नुवा-
 रुन्ध पञ्चदशिन आलभते विराममेव तैर्धर्मासोऽवरुन्धे शतमानभते शतार्ध-
 पुरुषः शोन्दिष आशुदेवेन्द्रियं वीर्यमाप्नुवते ॥ ३ ॥ एकादश दशत आ-
 लभते । एकादशान्तरा वै त्रिषुविन्द्रियेषु वै वीर्यं त्रिषुविन्द्रियस्यैव वीर्यस्यावरुद्ध्या
 ऽएकादश दशत आलभते दश वै पशोः प्राणा आत्मैकादशः मातैरेव पशून्स-
 मर्धयति वैश्वदेवा भवन्ति वैश्वदेवो वाऽअभ्योऽधस्यैव सर्वत्राय वहरुः । भवन्ति
 तस्माद्वहरुणाः पशवो नानारूपा भवन्ति तस्मात्प्रानारूपाः पशवः ॥ ४ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ १४ ॥ २. ५]

युजन्ति यन्मरुषं वरुन्धमिति । असीं वाऽआदित्यो मृज्जोऽमृजोऽप्येवा-
 स्माऽअदित्यं युनक्ति स्वर्गस्य लोकस्य समर्थम् ॥ १ ॥ तदाहुः । पुराद्व्याम्-
 तस्माच्च एति यस्य पशुरुगकृतोऽन्यत्र वेदेरेनात्येतः स्तोत्रमेव यथा पुनरन्य-
 भावर्तयासि न इति चार्थः स्तोता तमेवास्माऽप्युत्पत्त्यादधाति तथा नात्येन
 ॥ २ ॥ अप्य वाऽप्युत्पत्त्या । तेज इन्द्रियं पशवः श्रियाः क्वापन्ति योऽअमेधेन
 युजते ॥ ३ ॥ वसवस्त्राजन्तु । गावमेव इन्द्रमेति परिच्युजानक्ति तेनां वा-
 ऽप्यार्यं तेजो गावर्था तेजसीऽप्यस्मिन्महीषी दधाने ॥ ४ ॥ रुद्रास्त्राजन्तु ।
 त्रेदमेव इन्द्रमेति वावाता तेजो वाऽप्यार्यनिन्द्रियं त्रिषुतेजसैवास्मिन्निन्द्रियं च
 सहीषी दधाने ॥ ५ ॥ आदित्यास्त्राजन्तु । जगतेन इन्द्रमेति परिच्युक्ता तेजो
 वाऽप्यार्यं पशवो जगती तेजसैवास्मिन्पशून्व सहीषी दधाने ॥ ६ ॥ पुन्यो-

पूर्वमश्वमेधः सर्वस्यास्यै सर्वस्यावच्छेदये ॥ ६ ॥ एकविंशोऽग्निर्भवति । एक-
विंश स्तोम एकविंशतिर्गूपा यथा वाऽष्टपञ्चा वा वृषाणो वा स-
धस्फुरेरन्नेवमेते स्तोमाः समृच्छन्ते एकेकविंशस्तान्यत्समर्धयेद्वार्तिमाच्छेद्यज-
मानो हन्येतास्य यज्ञः ॥ ७ ॥ द्वादश एवाग्निः स्यात् । एकादश यूपा
यद्वाद्दशोऽग्निर्भवति द्वादश प्रासाः संवत्सरः संवत्सरेव यज्ञमाप्नोति यदेकादश
यूपा विराद्वाऽप्या संमीयेत यदेकादशिनी तस्यै य एकादश स्तन एवास्यै स
बुद्ध्यैनां तेन ॥ ८ ॥ तदाहुः । यद्वाद्दशोऽग्निः स्यादेकादश यूपा यथा स्थूरीणा
यायात्तादृक्कदित्येकविंश एवाग्निर्भवत्येकविंश स्तोम एकविंशतिर्गूपास्तश्च-
या प्रष्टिभिर्यायात्तादृक् ॥ ९ ॥ शिरो वाऽस्तु यज्ञस्य यदेकविंशः । यो
वाऽअश्वमेधे त्रीणि शीर्षाणि वेद शिरो ह राज्ञां भवत्येकविंशोऽग्निर्भवत्येक-
विंश स्तोम एकविंशतिर्गूपा एतानि वाऽअश्वमेधे त्रीणि शीर्षाणि तानि य
एवं वेद शिरो ह राज्ञां भवति यो वाऽअश्वमेधे तिस्रः ककुदो वेद ककुद राज्ञां
भवत्येकविंशोऽग्निर्भवत्येकविंश स्तोम एकविंशतिर्गूपा एता वाऽअश्वमेधे
तिस्रः ककुदस्ता य एवं वेद ककुद राज्ञां भवति ॥ १० ॥ प्राच्यणम् ॥ ८ ॥ [१. १.]

सर्वाभ्यो वै देवताभ्योऽश्व आलभ्यते । यत्प्राजापत्यं कुर्याद्या देवता अपि-
भागास्ता भागधेयेन व्यर्धयेच्छादं दद्विरयकां दन्तमूलैरित्याज्यमवदाना कृत्वा
प्रत्याख्यायं देवताभ्य आहूती जुहोति या एव देवता अपिभागास्ता भागधेयेन
समर्धयत्परण्येऽनूच्यान्मुत्वा यावापृथिव्यामुत्तमामाहुतिं जुहोति यावापृथिव्योर्ध्वं
सर्वा देवताः प्रतिष्ठितास्ता एवेतन्नीणाति देवासुराः संयत्ता आसन् ॥ १ ॥ ते
ऽब्रुवन् । अग्नयः स्विष्टकृतोऽश्वस्य वशमुद्धारमुद्धारामहे तेनासुरानभिभविष्याम
इति ते लोहितमुदहरन्त आतृव्याभिभूतयै यस्त्विष्टकृद्गो लोहितं जुहोति भ्रातृव्या-
भिभूतयै भवत्पातमना एरास्य द्विपन्भ्रातृव्यो भवति य एवं वेद ॥ २ ॥ गोमृग-
कण्ठेन प्रथमामाहुतिं जुहोति । पशवो वै गोमृगा रुद्रः स्विष्टकृत्पशूनेव रुद्रादन्तर्द-
धाति तस्माद्यत्रैवाश्वमेधोऽह्निर्दध्यते न तत्र रुद्रः पशूनाभिपन्यते ॥ ३ ॥ अश्व-
शक्तेन द्वितीयामाहुतिं जुहोति । पशवो वाऽणकशक्ता रुद्रः स्विष्टकृत्पशू० ॥ ४ ॥
अयस्मयेन चक्षुणा तृतीयामाहुतिं जुहोति । आयस्यो वै मत्ता रुद्रः स्विष्टकृत्पशूना
एव रुद्रादन्तर्दधाति तस्माद्यत्रैवाश्वमेधोऽह्निर्दध्यते न तत्र रुद्रः मत्ता आयि-
मन्यते ॥ ५ ॥ प्राच्यणम् ॥ ८ ॥ [१. ४] ॥

जन्ति । श्रिये वाऽएतद्रूपं यत्पुण्यः श्रियमेवास्मिस्तद्वति नास्ति ।
यं पशुवः धरिषक्रामन्ति ॥ ७ ॥ यथा वै हविषोऽहुतस्य स्कन्देत् । एते
शो स्कन्दति यस्य निक्तस्य लोमानि शीयन्ते यत्काचानावयन्ति लोमान्
य सम्भरन्ति हिरण्मया भवन्ति तस्योक्तं ब्राह्मणमंकशतमेकशतं काचाना-
मिति शतार्थं पुरुष आत्मकशत आयुष्येनात्मश्रुतिविप्रति भूर्भुवः स्रगिति
जापत्यागिरावयान्त प्राजापत्योऽश्वः स्वर्गवेन देवतया समर्धयन्ति लाजी १३३-
१३४ ॥ १३५ ॥ १३६ ॥ १३७ ॥ १३८ ॥ १३९ ॥ १४० ॥ १४१ ॥ १४२ ॥ १४३ ॥ १४४ ॥ १४५ ॥ १४६ ॥ १४७ ॥ १४८ ॥ १४९ ॥ १५० ॥ १५१ ॥ १५२ ॥ १५३ ॥ १५४ ॥ १५५ ॥ १५६ ॥ १५७ ॥ १५८ ॥ १५९ ॥ १६० ॥ १६१ ॥ १६२ ॥ १६३ ॥ १६४ ॥ १६५ ॥ १६६ ॥ १६७ ॥ १६८ ॥ १६९ ॥ १७० ॥ १७१ ॥ १७२ ॥ १७३ ॥ १७४ ॥ १७५ ॥ १७६ ॥ १७७ ॥ १७८ ॥ १७९ ॥ १८० ॥ १८१ ॥ १८२ ॥ १८३ ॥ १८४ ॥ १८५ ॥ १८६ ॥ १८७ ॥ १८८ ॥ १८९ ॥ १९० ॥ १९१ ॥ १९२ ॥ १९३ ॥ १९४ ॥ १९५ ॥ १९६ ॥ १९७ ॥ १९८ ॥ १९९ ॥ २०० ॥ २०१ ॥ २०२ ॥ २०३ ॥ २०४ ॥ २०५ ॥ २०६ ॥ २०७ ॥ २०८ ॥ २०९ ॥ २१० ॥ २११ ॥ २१२ ॥ २१३ ॥ २१४ ॥ २१५ ॥ २१६ ॥ २१७ ॥ २१८ ॥ २१९ ॥ २२० ॥ २२१ ॥ २२२ ॥ २२३ ॥ २२४ ॥ २२५ ॥ २२६ ॥ २२७ ॥ २२८ ॥ २२९ ॥ २३० ॥ २३१ ॥ २३२ ॥ २३३ ॥ २३४ ॥ २३५ ॥ २३६ ॥ २३७ ॥ २३८ ॥ २३९ ॥ २४० ॥ २४१ ॥ २४२ ॥ २४३ ॥ २४४ ॥ २४५ ॥ २४६ ॥ २४७ ॥ २४८ ॥ २४९ ॥ २५० ॥ २५१ ॥ २५२ ॥ २५३ ॥ २५४ ॥ २५५ ॥ २५६ ॥ २५७ ॥ २५८ ॥ २५९ ॥ २६० ॥ २६१ ॥ २६२ ॥ २६३ ॥ २६४ ॥ २६५ ॥ २६६ ॥ २६७ ॥ २६८ ॥ २६९ ॥ २७० ॥ २७१ ॥ २७२ ॥ २७३ ॥ २७४ ॥ २७५ ॥ २७६ ॥ २७७ ॥ २७८ ॥ २७९ ॥ २८० ॥ २८१ ॥ २८२ ॥ २८३ ॥ २८४ ॥ २८५ ॥ २८६ ॥ २८७ ॥ २८८ ॥ २८९ ॥ २९० ॥ २९१ ॥ २९२ ॥ २९३ ॥ २९४ ॥ २९५ ॥ २९६ ॥ २९७ ॥ २९८ ॥ २९९ ॥ ३०० ॥ ३०१ ॥ ३०२ ॥ ३०३ ॥ ३०४ ॥ ३०५ ॥ ३०६ ॥ ३०७ ॥ ३०८ ॥ ३०९ ॥ ३१० ॥ ३११ ॥ ३१२ ॥ ३१३ ॥ ३१४ ॥ ३१५ ॥ ३१६ ॥ ३१७ ॥ ३१८ ॥ ३१९ ॥ ३२० ॥ ३२१ ॥ ३२२ ॥ ३२३ ॥ ३२४ ॥ ३२५ ॥ ३२६ ॥ ३२७ ॥ ३२८ ॥ ३२९ ॥ ३३० ॥ ३३१ ॥ ३३२ ॥ ३३३ ॥ ३३४ ॥ ३३५ ॥ ३३६ ॥ ३३७ ॥ ३३८ ॥ ३३९ ॥ ३४० ॥ ३४१ ॥ ३४२ ॥ ३४३ ॥ ३४४ ॥ ३४५ ॥ ३४६ ॥ ३४७ ॥ ३४८ ॥ ३४९ ॥ ३५० ॥ ३५१ ॥ ३५२ ॥ ३५३ ॥ ३५४ ॥ ३५५ ॥ ३५६ ॥ ३५७ ॥ ३५८ ॥ ३५९ ॥ ३६० ॥ ३६१ ॥ ३६२ ॥ ३६३ ॥ ३६४ ॥ ३६५ ॥ ३६६ ॥ ३६७ ॥ ३६८ ॥ ३६९ ॥ ३७० ॥ ३७१ ॥ ३७२ ॥ ३७३ ॥ ३७४ ॥ ३७५ ॥ ३७६ ॥ ३७७ ॥ ३७८ ॥ ३७९ ॥ ३८० ॥ ३८१ ॥ ३८२ ॥ ३८३ ॥ ३८४ ॥ ३८५ ॥ ३८६ ॥ ३८७ ॥ ३८८ ॥ ३८९ ॥ ३९० ॥ ३९१ ॥ ३९२ ॥ ३९३ ॥ ३९४ ॥ ३९५ ॥ ३९६ ॥ ३९७ ॥ ३९८ ॥ ३९९ ॥ ४०० ॥ ४०१ ॥ ४०२ ॥ ४०३ ॥ ४०४ ॥ ४०५ ॥ ४०६ ॥ ४०७ ॥ ४०८ ॥ ४०९ ॥ ४१० ॥ ४११ ॥ ४१२ ॥ ४१३ ॥ ४१४ ॥ ४१५ ॥ ४१६ ॥ ४१७ ॥ ४१८ ॥ ४१९ ॥ ४२० ॥ ४२१ ॥ ४२२ ॥ ४२३ ॥ ४२४ ॥ ४२५ ॥ ४२६ ॥ ४२७ ॥ ४२८ ॥ ४२९ ॥ ४३० ॥ ४३१ ॥ ४३२ ॥ ४३३ ॥ ४३४ ॥ ४३५ ॥ ४३६ ॥ ४३७ ॥ ४३८ ॥ ४३९ ॥ ४४० ॥ ४४१ ॥ ४४२ ॥ ४४३ ॥ ४४४ ॥ ४४५ ॥ ४४६ ॥ ४४७ ॥ ४४८ ॥ ४४९ ॥ ४५० ॥ ४५१ ॥ ४५२ ॥ ४५३ ॥ ४५४ ॥ ४५५ ॥ ४५६ ॥ ४५७ ॥ ४५८ ॥ ४५९ ॥ ४६० ॥ ४६१ ॥ ४६२ ॥ ४६३ ॥ ४६४ ॥ ४६५ ॥ ४६६ ॥ ४६७ ॥ ४६८ ॥ ४६९ ॥ ४७० ॥ ४७१ ॥ ४७२ ॥ ४७३ ॥ ४७४ ॥ ४७५ ॥ ४७६ ॥ ४७७ ॥ ४७८ ॥ ४७९ ॥ ४८० ॥ ४८१ ॥ ४८२ ॥ ४८३ ॥ ४८४ ॥ ४८५ ॥ ४८६ ॥ ४८७ ॥ ४८८ ॥ ४८९ ॥ ४९० ॥ ४९१ ॥ ४९२ ॥ ४९३ ॥ ४९४ ॥ ४९५ ॥ ४९६ ॥ ४९७ ॥ ४९८ ॥ ४९९ ॥ ५०० ॥ ५०१ ॥ ५०२ ॥ ५०३ ॥ ५०४ ॥ ५०५ ॥ ५०६ ॥ ५०७ ॥ ५०८ ॥ ५०९ ॥ ५१० ॥ ५११ ॥ ५१२ ॥ ५१३ ॥ ५१४ ॥ ५१५ ॥ ५१६ ॥ ५

नियुक्तेषु पशुषु । प्रोक्षणीरध्वर्युरादत्तेऽश्वं प्रोक्षिष्यन्नन्वारब्धे यजमान
आध्वरिकं यजुरनुमुत्स्यान्नमेधिकं यजुः प्रतिपद्यते ॥१॥ वायुष्ठा पचतैरवतिव्रति
वायुरेवैनं पचत्यसितग्रीवश्छागैस्त्रिग्निरवाऽअसितग्रीवोऽग्निरैवैनं छागैः पच
॥२॥ न्यग्रोधश्चमसौरति । यत्र वै देवा यज्ञेनायजन्त तऽएतांश्चमसान्योऽजस्ते न्य-
ग्रोऽरोहन्तस्मान्यञ्चो न्यग्रोधा रोहन्ति ॥ ३ ॥ शल्मलिर्दृढयेति । शल्मली
पृथिं दधाति तस्माच्छल्मलिर्जुनसृतीनां वृषिं वधते ॥४॥ एष स्य राव्यां वृषेति ।

सर्वेषु वै लोकेषु । मृत्युवोऽन्वायत्तास्तेभ्यो यन्नाहुतीर्न जुहुयादोके लोकं परं
 मृत्युर्विन्देद्यन्मृत्युभ्य आहुतीर्जुहोति लोके—लोकऽएव मृत्युमपजयति ॥ १ ॥
 दाहुः । यदमुष्मै स्वाहामुष्मै स्वाहोति जुह्वत्संचत्तीत ब्रह्म मृत्युमभिन्नं कुरीत
 मृत्युवऽआत्मानमपि दध्याविति मृत्यवे स्वाहेत्येकस्माऽएवैकामाहुतिं जुहोते-
 को ह वाऽअमुष्मिन्लोके मृत्युरशनायैव तमेवामुष्मिन्लोकेऽपजयति ॥ २ ॥
 ब्रह्महत्यायै स्वाहोति द्वितीयामाहुतिं जुहोति । अमृत्युर्ह वाऽअन्यो ब्रह्महत्यायै
 मृत्युरेप ह वै साक्षान्मृत्युर्यद्ब्रह्महत्या साक्षादेव मृत्युमपजयति ॥ ३ ॥ एताः १
 वै मुनिवृद्धा औदन्याः । ब्रह्महत्यायै प्रायश्चित्तिं विदां चकार यद्ब्रह्महत्यायाऽआ-
 ति जुहोति मृत्युमेवाहुत्या तर्पयित्वा परिणामं कृत्वा ब्रह्मध्ने भेषजं करोति तस्मा-
 द्यस्यैवाश्वमेधऽआहुतिर्ह्येतदपि योऽस्यापरीषु प्रजायां ब्राह्मणं हन्ति तस्मै भेषजं
 करोति ॥ ४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १० ॥ [१. ५] ॥

अश्वस्य वाऽआलब्धस्य । मेध उदक्रामत्तदश्वस्तोमीयमभवत्तदश्वस्तोमीयं
 जुहोत्यश्वमेव मेधसा समर्धयति ॥ १ ॥ आज्येन जुहोति । मेधो वाऽआज्यं मेधो
 श्वस्तोमीयं मेधसैवास्मिस्तन्मेधो दधात्याज्येन जुहोत्येतद्वै देवानां मियं धाम य-
 दाज्यं मियेणैवैनान्याम्ना समर्धयति ॥ २ ॥ अश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदा जुहोति
 अश्वो वाऽअश्वस्तोमीयं पुरुषो द्विपदा द्विपादौ पुरुषो द्विपतिष्ठस्तदेनं प्रतिष्ठय-
 समर्धयति ॥ ३ ॥ तदाहुः । अश्वस्तोमीयं पूर्वं होतव्यां द्विपदा इति पशव-
 षाऽअश्वस्तोमीयं पुरुषो द्विपदा यदश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदा जुहोति तस्मा-
 द्पुरुष उपरिष्ठात्पशून्धितिष्ठति ॥ ४ ॥ षोडशश्वस्तोमीया जुहोति । षोडशक-
 र्वै पशवः सा पशूनां मात्रा पशूनेव मात्रया समर्धयति यत्कृनीयसीर्वा भूयसी
 जुहुयात्पशून्मात्रया व्यर्धयेत्षोडश जुहोति षोडशकला वै पशवः सा पशूनां मा-
 पशूनेव मात्रया समर्धयति नान्यामुत्तमामाहुतिं जुहोति यदन्यामुत्तमामाहुतिं जु-
 मात्वनिष्ठाय च्यवेत द्विपदा उत्तमा जुहोति प्रतिष्ठा वै द्विपदाः मृतेषु तिष्ठ-
 नुम्वक्राय स्वाहेत्यवमृथऽउत्तमामाहुतिं जुहोति वरुणो वै जुम्वक्रः साक्षादेव व-
 णमवपनने शक्रस्य खलतेर्विक्रियस्य पिङ्गाक्षस्य मूर्धनि जुहोत्येतद्वै वरुणस्य रूप-
 रूपेणैव वरुणमवपनने ॥ ५ ॥ आदशप्रश्नोदत्तानुत्थाय निर्वपति । आदशप्रश्न-
 मियं नने तदाहुः तस्य वाऽएतदुप यद्विष्टपो यद्विष्टिभिर्गन्तेतोपनामुक एनं पशुः

त्यापीयास्तु स्याद्यातयामानि वाऽएतदीजानस्य छन्दांश्चिन्तयन्ति भवन्तिः तानि क्रिमे-
तावदाशु प्रयुज्जीत सर्वा वै मध्येस्थिते यज्ञे वागाप्यते सात्रासा यातयाम्नी भवति
फूरीकृतेव हि भवत्युरुष्कृता वाग्वै यज्ञस्तस्मात् प्रयुज्जीतेति ॥६॥ आदशैव प्रहो-
वन्नानुत्थाय निर्वपेत् । प्रजापतिर्वाऽद्योदनः प्रजापतिः संवत्सरः प्रजापतिर्यज्ञः संव-
त्सरपेक्ष यज्ञपामोत्पुण्नामुक्त एनं यज्ञो भवति न प्रापीयान्भवति ॥ ७ ॥ ब्राह्मणम्
॥ ११ ॥ [३. ६] ॥

एष वै प्रभूर्नाम यज्ञः । यज्ञैतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव प्रभूतं भवति ॥ १ ॥
एष वै विभूर्नाम यज्ञः । यज्ञैतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव विभूतं भवति ॥ २ ॥ एष
वै व्यष्टिर्नाम यज्ञः । यज्ञैतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव व्यष्टं भवति ॥ ३ ॥ एष वै
विधृतिर्नाम यज्ञः । यज्ञैतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव विधृतिं भवति ॥ ४ ॥ एष वै
व्यावृत्तिर्नाम यज्ञः । यज्ञैतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव व्यावृत्तं भवति ॥ ५ ॥ एष
वाऽऊर्जस्वानाम यज्ञः । यज्ञैतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेवोर्जस्वद्ववति ॥ ६ ॥ एष वै
पयस्वानाम यज्ञः । यज्ञैतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव पयस्वद्ववति ॥ ७ ॥ एष वै
ब्रह्मवर्चसी नाम यज्ञः । यज्ञैतेन यज्ञेन यजन्तऽआ ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायते
॥ ८ ॥ एष वाऽअतिव्याधी नाम यज्ञः । यज्ञैतेन यज्ञेन यजन्तऽआ राजन्योऽति-
व्याधी जायते ॥ ९ ॥ एष वै दीर्घो नाम यज्ञः । यज्ञैतेन यज्ञेन यजन्तऽआ दी-
र्घारण्यं जायते ॥ १० ॥ एष वै कृषिर्नाम यज्ञः । यज्ञैतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव
कृतं भवति ॥ ११ ॥ एष वै प्रतिष्ठा नाम यज्ञः । यज्ञैतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव
प्रतिष्ठितं भवति ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १२ ॥ [१. ७] ॥

अथातः प्रायश्चित्तीनाम् । यद्युच्यते वदवाधे स्कन्देद्रायुष्यं पयोऽनुनिर्वपेद्रा-
युर्वै देतसां विकर्ता प्राणो वै वायुः प्राणो हि देतसां विकर्ता देतसैवास्मिन्नेतो
दधाति ॥ १ ॥ अथ यदि स्यामो विन्देत् । पीप्लवं चरुमनुनिर्वपेत्पूषा वै पशूना-
मीष्टे ॥ यस्पैव पशवो यः पशूनामीष्टे तमेवैतत्पीणात्यगत्रो हेव भवति ॥ २ ॥
अथ यद्यज्जलामशो विन्देत् । वैश्वानरं आदशरूपालं भूमिकपालं पुरोहाराधनानिर्व-
पेदियं वै वैश्वानर इमांश्चैतत्पीणात्यगत्रो हेव भवति ॥ ३ ॥ अथ यद्यक्षामयो
विन्देत् । सौर्यं चरुमनुनिर्वपेत्सूर्यो वै यज्ञानां चक्षुर्यदा श्येव उदेत्यपेदध सर्वे

द्वयवस्यायतनमिति ॥१७॥ ब्राह्मणम् ॥१५॥ [४.२.] द्वितीयः
। कण्डिकासख्या ११७ ॥ ॥

ध्याश्वं दक्षिणेन वेदिष्ठं । हिरण्यं कशिपुपस्तृणांति तस्मिन्होतोपावि-
ष्टेन होतारश्च हिरण्ये कूर्चं यजमानो दक्षिणतो ब्रह्मा चोद्राता च हिं-
कशिपुनोः पुरस्तात्प्रत्यङ्मूर्ध्वर्युर्हिरण्ये वा कूर्चं हिरण्ये वा फलके ॥१॥
त्वध्वर्युः सम्प्रेष्यति । होतर्भूतान्याचक्ष्व भूर्तप्त्रिमं यजमानमध्यूहेति स-
होताध्वर्युगामन्त्रयमे परिप्लवमाख्यानमाख्यास्यध्वर्याविति ह वै होत-
ः ॥ २ ॥ मनुर्वैवस्वतो राजेत्याह । तस्य मनुष्या विश्वस्तऽइमऽभासत
त्रया गृहमेधिन उपसमेता भवन्ति तानुपदिशत्युचं वेदः सोऽयमित्यु-
चं व्याचक्षाण—इवानुद्रवेद्रीणागणग्निर उपसमेता भवन्ति तानध्वर्युः स
रीणागणग्निर इत्याह पुराणैरिमं यजमानं राजभिः साधुकृद्भिः संग्रा-
ते तथा संग्रायन्ति तद्यदेनमेवृष्टं संग्रायन्ति पुराणैरेवैनं तद्वानभिः सा-
म्लोकं कुर्वन्ति ॥ ३ ॥ सम्प्रेष्याध्वर्युः प्रक्रमान्नुहोति । अन्वाहार्यपुच-
स्य वा पदं परिलिख्य यतरथास्य तत्रावृद्धवति पूर्वा स्वेव
४ ॥ सावित्र्या एवेष्टेः । पुरस्तादनुमुत्य सकृदेव रूपाययाहवनीये जु-
ष्यं धृतिषु ह्यमानासु राजन्या वीणागाथी दक्षिणत उत्तरमन्द्रामुद्राघ्नं-
यश्च सम्भृता गाथा गायतीत्यमुध्यतेत्यमुश्च संग्राममजयविति तस्योक्तं
॥ ५ ॥ अथ श्वोभूते द्वितीयेऽहन् । एवमेवैतासु सावित्रीष्विष्टिषु सध्व-
रेवावृद्धध्वर्याविति ह वै होतारित्येवाध्वर्युर्यमो वैवस्वतो राजेत्याह तस्य पि-
तृऽइमऽभासतऽइति स्थविरा उपसमेता भवन्ति तानुपदिशति यजूंषि
मिति यजुषामनुवाकं व्याचक्षाण—इवानुद्रवेदेवमेवाध्वर्युः सम्प्रेष्यति
जुहोति ॥ ६ ॥ अथ तृतीयेऽहन् । एवमेवैतास्त्रिष्टिषु सध्वस्थितास्त्रेपै-
ति ह वै होतारित्येवाध्वर्युर्यमो वैवस्वतो राजेत्याह तस्य गन्धर्वा
मऽभासतऽइति युवानः शोमता उपसमेता भवन्ति तानुपदिशत्युधर्वाणो
मिषित्यधर्वाणामेकं पर्व व्याचक्षाण—इवानुद्रवेदेवमेवाध्वर्युः सम्प्रेष्यति न
जुहोति ॥ ७ ॥ अथ चतुर्थेऽहन् । एवमेवैतास्त्रिष्टिषु सध्वस्थितास्त्रेपैवा-
विति ह वै होतारित्येवाध्वर्युः सोमा वैष्णवो राजेत्याह तस्याप्तरसो

विशन्ता इमा आसतऽइति युवतयः शोभन्ता उपसमेता भवन्ति ता उपदिशत्यङ्गि-
 रसो वेदः सोऽयमित्यङ्गिरमामेकं पर्व व्याचक्षाण-इवानुद्र० ॥ ८ ॥ अथ पञ्चमे-
 ऽहन् । एवमेवैतास्त्रिष्टिषु स० स्थितास्त्वेवावृद्धध्वर्यविति हवै होतरित्येवाध्वर्युर्वेदः
 काद्रवेयो राज्ञेत्वाह तस्य सर्वा विशस्तऽइमऽआसतऽइति सर्वाश्च सर्पाविदश्चोपस-
 मेता भवन्ति तानुपदिशति सर्पविद्या वेदः सोऽयमिति सर्पविद्याया एकं पर्व व्या-
 चक्षाणइवानुद्र० ॥ ९ ॥ अथ षष्ठेऽहन् । एवमेवैतास्त्रिष्टिषु स० स्थितास्त्वेवा-
 वृद्धध्वर्यविति हवै होतरित्येवाध्वर्युः कुबेरो वैश्रवणो राज्ञेत्वाह तस्य रुक्षाध्वसि
 विशस्तानीमान् आसतऽइति सेलगाः पापकृन् उपसमेता भवन्ति तानुपदिशति दे-
 वजनविद्यावेदः सोऽयमिति देवजनविद्याया एकं पर्व व्याचक्षाण-इवानुद्र०
 ॥ १० ॥ अथ सप्तमेऽहन् । एवमेवैतास्त्रिष्टिषु स० स्थितास्त्वेवावृद्धध्वर्यविति हवै
 होतरित्येवाध्वर्युः सितो धान्वो राज्ञेत्वाह तस्यामुरा विशस्तऽइमऽआसतऽइति कु-
 सीदिन उपसमेता भवन्ति तानुपदिशति मायावेदः सोऽयमिति कूचिन्माया कुर्या-
 देवमेवाध्वर्युः सम्प्रेष्यति न प्रक्रमान्नुहोति॥१॥ अथाष्टमेऽहन् । एवमेवैतास्त्रिष्टिषु
 स० स्थितास्त्वेवावृद्धध्वर्यविति हवै होतरित्येवाध्वर्युर्मत्स्याः सांगदो राज्ञेत्वाह तस्यो-
 दकेचरा विशस्तऽइमऽआसतऽइति मत्स्याश्च मत्स्यहन्श्चोपसमेता भवन्ति तानुपदि-
 शतीतिहासवेदः सोऽयमिति कुचिदितिहा वमाचक्षीतेवमेवाध्वर्युः सम्प्रेष्यति न प्रक्रमा-
 न्नुहोति॥१॥ अथ नवमेऽहन् । एवमेवैतास्त्रिष्टिषु स० स्थितास्त्वेवावृद्धध्वर्यविति हवै
 होतरित्येवाध्वर्युस्तादयो वैपश्यतो राज्ञेत्वाह तस्य व्याध्वसि विशस्तानीमान् आसत
 ऽइति व्याध्वसि च वायोविद्यि ह्यश्चोपसमेता भवन्ति तानुपदिशति पुराणं वेदः
 सोऽयमिति किंचित्पुराणमाचक्षीतेवमेवाध्वर्युः सम्प्रेष्यति न प्रक्रमान्नुहोति॥१॥
 अथ दशमेऽहन् । एवमेवैतास्त्रिष्टिषु स० स्थितास्त्वेवावृद्धध्वर्यविति हवै होत-
 रित्येवाध्वर्युर्मित्रो राज्ञेत्वाह तस्य देवा विशस्तऽइमऽआसत इति ध्रोविद्या
 अग्निग्राहका उपसमेता भवन्ति तानुपदिशति सामानि वेदः सोऽयमिति सामानां
 दशमे द्रूयादेवमेवाध्वर्युः सम्प्रेष्यति न प्रक्रमान्नुहोतीति॥१॥ एतद्वारिहोतम् ।
 सर्वाणि राज्यान्वाचष्ट सर्वा विशः सर्वान्देवान् सर्वान्देवान् सर्वान् भूतानि सर्वे-
 पाथ हवै स एतपाथ राज्यानां स मायुज्यं स तज्जोह्वामरुने सर्वा मा विशा-
 मेध्वर्यमाधित्यं मरुद्वानि सर्वान्देवान् मरुन्दे सर्वान्देवान् मरुन्दीत्वा सर्वे भूतेभ्यः नतः
 प्रतिविषति यस्मिन्नेवेदवद्वाता पारिप्लवमारुह्यानमाचष्टे यो वैतदेव वेदतदेव

महिषी वावाता परिरुक्ता पालागली सर्वा निष्किन्योऽलङ्कृता मिथुनस्यैव सर्वस्वा-
य ताभिः सहान्यगारं प्रपद्यते पूर्वया द्वारा यजमानो वृत्तिगया पुत्र्यः ॥ ८ ॥
सायमाहुत्याधे हुतायाम् । जघनेन गार्हपत्यमुदङ्वावातया सह संविशति तदेवापी-
तराः संविशन्ति सोऽन्तरोऽस्य संवर्तमानः शेतेऽनेन तपसा स्वस्ति संवत्सरस्यो-
द्वचधे समश्नवाऽऽति ॥ ९ ॥ मातराहुत्याधे हुतायाम् । अध्वर्युः पूर्णाहुतिं जु-
होति सर्वं वै पूर्णधे सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्धये तस्यां वरेण वाचं
विमृजते वरं ददामि ब्रह्मणऽऽति सर्वं वै वरः सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्याव-
रुद्धये ॥ १० ॥ शतम् ६७०० ॥ ॥ अथ योऽस्य निष्कः प्रतिमुक्तो भवति ।
तमध्वर्यवे ददात्यध्वर्यवे दददपृतपापुरात्पन्धचेऽमृतं छायाहिरण्यम् ॥ ११ ॥
अथान्नेयीमिष्टिं निर्वपति । पथश्च कामाय यज्ञमुखस्य ब्राह्मन्वत्कारायाथोऽग्निमुखा
उ वै सर्वा देवताः सर्वे कामा अश्वमेधे मुखतः सर्वान्देवान्प्रीत्वा सर्वान्क्रामाना-
मवान्नीति ॥ १२ ॥ तस्यै पञ्चदश सामिधेन्यो भवन्ति । पञ्चदशो वै यज्ञो वीर्यं यज्ञो
वज्रेणैवैतद्धीर्येण यजमानः पुरस्तात्पाप्मानमपहते शार्शपावाज्यभागौ पाप्मा वै वृक्षः
पाप्मनोऽपहत्याऽग्निर्मूर्धा दिवः ककुब्जो यज्ञस्य रजसरच नेतेत्युपाधंशु हवि-
षो याज्यानुवाक्ये मूर्धन्वत्पन्था भवति स्रष्टृपन्थैष वै मूर्धा य एष तपत्येतस्यैवा-
वरुद्धयाऽथ यत्स्रद्धी सदेवावरुन्दे विराजौ संयाज्ये सर्वदेवत्वं वाऽपतच्छन्दो
प्रदिराद् सर्वे कामा अश्वमेधे सर्वान्देवान्प्रीत्वा सर्वान्क्रामानाप्यवान्नीति हिरण्यं
वृक्षिणा सुवर्णधे शतमानं तस्योक्तं ब्राह्मणम् ॥ १३ ॥ अथ पूर्णां निर्वपति ।
पूषा वै पथीनामिष्टिपतिरुवायेवैतत्स्वस्त्ययनं करोत्युधोऽस्यं वै पूषेणोमेवास्मात्पु-
त्रोऽप्रीं करोति तस्य हिरातिरस्ति न ह्यज्ञा यमियमश्वन्मोपायवीमासेवास्मात्पुत्रगो-
प्रीं करोति ॥ १४ ॥ तस्यै सप्तदश सामिधेन्यो भवन्ति । सप्तदशो वै यज्ञापनिः
यज्ञापतिरश्वमेधोऽश्वमेधस्यैवाप्त्यै वृधन्वन्तावाज्यभागौ यजमानस्यैव वृद्धय पूषे-
स्तव व्रते वयं पथस्पथः परिपति वचस्पेत्युपाधंशु हविषो याज्यानुवाक्यं व्रतवन्-
न्या भवति पथन्वत्पन्था वीर्यं वै व्रतं वीर्यस्याप्त्यै वीर्यस्यावरुद्धयाऽथ यत्पथ-
न्वत्पन्थावैतत्स्वस्त्ययनं करोत्यनुपुषी संयाज्ये वाग्वाऽअनुपुष्वाग्ने यज्ञापनिः
यज्ञापतिरश्वमेधोऽश्वमेधस्यैवाप्त्यै वामः शतं वृक्षिणा रूपं वाऽपतत्पुष्पास्य यज्ञाप-
स्तस्मात्पमेव कं च मुशमममारुः हो न्वपानि कृत्तमृदो हि भवति रूपेणैव न ध

पुनः पुनः—पुनः संवत्सरं परिप्लवते तद्यत्पुनः—पुनः परिप्लवते पदत्रिंशत् दशाहानाचष्टे पदत्रिंशत्तरा बृहती वा प्रैवास्मै पशून्वरुन्दे ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [४. १.] ॥

परं पर्यवेते दीक्षा । प्राजापत्यमालभ्योत्सीदन्तीष्टयः पुराहितेभ्यु हैकऽध्याहुःकिमु दीक्षितो यजेत द्वादश दीक्षा द्वादशोपमदसि एणवमभिसम्पद्यते वृजो वै त्रिणवः क्षत्रमश्वः क्षत्रं राजन्यो वृक्षं स्पृतं तद्वज्रैण्य क्षत्रं स्पृणोति ॥ १ ॥ दीक्षणीयायां । सायं वाचि विसृष्टायां वीणागणामिन उपसमेता भवन्ति तान् वीणागणामिन इत्याह देवैरिमं यजमानं संगायतेति तं ते तथा सं ॥ अहरहर्वाचि विसृष्टायाम् । अग्नीषोमीयाणामन्ततः संधस्थ वसतीवरीषु तद्यदेनं देवैः संगायन्ति देवैरेवैनं तत्सलोकं कुर्वन्तापतिना सुत्यासु । एवमेवाहरहः परिकृतास्वेव वसतीवरीषूदवसाः संधस्थितायां तद्यदेनं प्रजापतिना संगायन्ति प्रजापतिनैः सलोकं कुर्वन्ति ॥ ४ ॥ एकविंशतिर्युपाः । सर्वेऽएकविंशत्यरालोऽग्निष्टो भवति पेतुदारवावाभितः पद्वन्वास्त्रय इत्यात्त्रय आदिरास्त्रय एवेत्यास्त्रय इत्यात्पद आलाशास्त्रय एवेत्यास्त्रय इत्ययदेतुऽएवं युपा भवन्ति । प्रजापतेः प्राणेषूक्तान्तेषुं शरीरं श्वयि स्य यः इलेष्मासीत्सार्धं समवद्रुत्य मध्यतो नस्त उदभिनत्स तद्वज्रजुदानस्तस्मात्स रलेष्मणः श्रेष्मणो हि सम्भवत्तेनैवैनं तद्वज्रयत्तोऽग्निष्टो भवति मध्यं वाऽएतद्युपानां यदग्निष्टो मध्यमेतस्मात्सलोकं स्वऽदेनं तदायत्ने दधाति ॥ ६ ॥ अथ यदापोष्यं तेन असीत्स मार्धं समवद्रुत्य चक्षुष उदभिनत्स एष पुनस्पतिरभवत्पुनस्स सुरभिर्गन्वादि सम्भवत्तस्माद् गलनस्तेजसो हि सम्भवत्तेनैवैवमपि तद्यत्तावभितोऽग्निष्टो भवतस्तस्मादिमे अभितो नामिकां पूर्वतो तदायत्ने दधानि ॥ ७ ॥ अथ यत्कुन्तापमासीत् । यो यजता मद्रुत्य धोवन उदभिनत्स एष पुनस्पतिरभवत्तस्मात्तस्मान्तराज्यं भवति तस्माद् दारिद्र-इव भवति दारिद्र-इव हि यजता तेनै

समर्पयति शतं भवति शतायुर्वै पुरुषः शतेन्द्रिय आगुणेन्द्रियं त्रिगुणान्मन्यते ॥ १४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १४ ॥ [४. १] ॥

एतस्यां ताप्रमानायाम् । अस्मिन् निरुचोऽनयन्ति यस्मिन्सुवार्णि रूपाणि _
यान्ति यो वा जलसमृद्धः सस्रार्है पूर्य यो वृत्तिणायां धुर्यप्रतिधुरः ॥ १ ॥ तद्य-
त्तयुक्पोभवति । सर्वं वै रूपं सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्यै सर्वस्यावच्छद्याऽथ
यज्यसमृद्धो वायं वै ज्यो वायस्याप्यै त्रिपस्यावच्छद्याऽथ यत्सहस्रार्हः सर्वं
वै सस्रार्हं सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्यै सर्वस्यावच्छद्याऽथ यत्पूर्व एव वाऽअपरिमितं
त्रिगुणमभिवर्धते यत्पूर्वोऽपरिमितस्यैव त्रिपस्यावच्छद्याऽथ यद्वृत्तिणायां धुर्यप्रति-
धुर एव वाऽएव य एव तपति न वाऽएनं कृच्छ्रं प्रतिप्रतिरेतस्यैवावच्छद्ये ॥ २ ॥ तद्
होवाच भान्तलेयः । द्विरूप एवैपोऽश्वः स्यात्कृष्णसारंगः मज्जापतेर्वाऽएवोऽश्वः स-
मभवद्विरूपं वाऽइदं चतुः शुक्लं चैव कृष्णं च तदेनं स्वेन रूपेण समर्पयतीति
॥ ३ ॥ अथ होवाच सात्यकिः । त्रिरूप एवैपोऽश्वः स्यात्तस्य कृष्णः पूर्वार्धः
शुक्रोऽपरार्धः कृत्तिकाजिनः पुरस्तात्तत्कृष्णः पूर्वार्धो भवति यदेवेदं कृष्णमक्ष-
स्तदस्य तदथ यच्छुक्रोऽपरार्धो यदेवेदं शुक्रमक्षस्तदस्य तदथ यत्कृत्तिकाजिनः
पुरस्तात्सा कर्त्तनिका स एव रूपसमृद्धोऽतो यत्तपोऽस्योपकृन्तेत यदुक्तो वा
द्विरूपो वा त्रिरूपो वा कृत्तिकाजिनस्तमालभेत जवेन त्वेव समृद्धः स्यात् ॥ ४ ॥ तस्यैव
पुरस्ताद्रक्षितार उपकृता भवन्ति । राजपुत्राः कषाचिनः शतं राजन्या निपाक्कि-
याः शतं सूतग्राभण्यां पुत्रा इपुपार्णिषाः शतं सात्रसंश्रुतृणां पुत्रा दण्डिनः
शतमश्वशतं निरष्टं निरमणं यस्मिन्नेनमपिसृज्य रत्नान्ते ॥ ५ ॥ अथ सावित्री-
मिष्टिं निर्वपति । सवित्रे प्रसवित्रे द्वादशकपालं पुरोडाशं सविता वै प्रसावि-
ता सविता मऽइमं यज्ञं प्रमुवादिती ॥ ६ ॥ तस्यै पञ्चदश सामिन्नेन्यो भवन्ति ।
वार्धघ्नावाज्यभागौ यऽइमा विश्वा जातान्या देवो यातु सविता सुरत इत्यु-
पांशु हविषो याज्यानुवाक्ये विराजौ संयाज्ये हिरण्यं वृत्तिणा सुवर्णं शत-
मानं तस्योक्तं ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ तस्यै प्रयाज्ञेषु ताप्रमानेषु । ब्राह्मणो वीणागा-
थो दीक्षणत उत्तरमन्द्रामुदाघ्नंस्तित्थः स्वयं सम्भृता गाथा गायतीत्यपजतेत्यददा-
दिति तस्योक्तं ब्राह्मणम् ॥ ८ ॥ अथ द्वितीयां निर्वपति । सवित्राऽआसवित्रे
॥ ९ ॥ पुरोडाशं सविता वाऽआसविता सविता मऽइमं यज्ञं प्रमुवादिती

१३ अ० ४.४. = ।

शतपथब्राह्मणे ॥

तद्रूपेण समर्धयत्यन्तरे पैतुदाकवौ भवतो ब्राह्मे वैल्वा अन्तरे हि चक्षुषी ब्राह्मे श्रोत्रे
 स्वऽप्वैनांस्तदायतने दधाति ॥ ८ ॥ अस्थिभ्य एवास्य खादिरः समभवत् । त
 स्मास्म दाकणो बहुसारो दाकणमिव अस्थि तेनैवैनं तद्रूपेण समर्धयत्यन्तरे वैल्वा
 भवन्ति ब्राह्मे खादिरा अन्तरे हि यज्जानो ब्राह्मण्यस्थीनि स्वऽप्वैनांस्तदायतने
 दधाति ॥ ९ ॥ माथसेभ्य एवास्य पलाशः समभवत् । तस्मास्म यदुरसो लो
 हितरसो स्लोहितमिव हि माथ्सं तेनैवैनं तद्रूपेण समर्धयत्यन्तरे खादिरा भवन्ति
 ब्राह्मे पलाशा अन्तराणि अस्थीनि ब्राह्मणि माथ्स्यानि स्वऽप्वैनांस्तदायतने द
 धाति ॥ १० ॥ अथ यदेकविंशतिर्भवन्ति । एकविंशत्यरक्षय एकविंश
 शऽप्य य एष तपति द्वादश मासाः पुञ्चर्तुवक्ष्य इमे लोका अमावादित्य एव
 विंशतः सोऽश्वमेध एष प्रजापतिरेषमेतं प्रजापतिं यष्टं कृत्स्नं संस्कृत्य तस्मि
 ष्केकविंशतिमग्नीषोमीयान्पशूनालभते तेषां समानं कर्मेत्येतत्पूर्वपुः क
 ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ ॥ [४. ४] ॥ चतुर्थोऽध्यायः [८७] ॥ ॥

अथ प्रातर्गौतमस्य । चतुर्दश स्तोमो भवति तस्य चतसृषु वहिष्पशमानम्
 प्रास्वष्टास्वाज्यानि द्वादशानि माध्यन्दिनः एवमानः पौर्णमासी पृष्ठानि विंशत्य
 मासैः एवमानश्चतुर्विंशत्यमग्निष्टोमसाम् ॥ १ ॥ तस्य ईके । अग्निष्टोमसाम्
 चतुर्दशमासं कुर्वन्ति नाग्निष्टोमो नोक्त्य इति वृद्धस्तत्रादि तथा कुपुः सार्धं
 स्नात्रियथ शस्त्वा सार्धं पुरुषथ शर्मद्रथन्तरं पृष्ठं रायन्तरं शस्त्रमग्निष्टोमं
 यद्वस्तेनम् लोकमृध्नोति ॥ २ ॥ एकविंशतः सवनीयाः पशवः । सर्वेऽग्नि
 यास्तेषां समानं कर्मेत्यु ईकद्वयार्द्धं स्वेतेऽएकादशिन्यालभेत य एकाद
 शिनेषु कामस्तस्य कामस्याप्येव ॥ ३ ॥ अथ स्थितेऽग्निष्टोमे । परिहृत्य चतसरीरस्य
 चतुर्दशमासं पशूनालभति तेषामुक्तं ब्राह्मणं पाण्यां स्वादां रात्र्यां स्वादां रात्र्यां
 चायद्वादश मासाः सवत्सरा सर्वे सवत्सराः सर्वेऽश्वमेधः सर्वेऽश्वमेधः
 जपे ॥ ४ ॥ एकविंशं मध्यममहर्भवति । अमौ वाऽमादित्य एकविंशतः सोऽ
 श्वमेधः स्वेनैवैव स्तोमेन स्वायां देवतायां अग्निष्टोमस्य तस्मादेकविंशमासम् ॥
 पुनरेकविंशम् । एकविंशतो वै पुरुषो इगु इत्यस्य अद्वयवो इगु शया मासैः
 कविंशस्य दत्तेनैकविंशतनामनेनास्मिन्नेकविंशे अग्निष्टोमं अग्निष्टोमं तस्मादे
 कविंशम् ॥ ५ ॥ पुनरेकविंशम् । एकविंशतो वै स्तोमनामं अग्निष्टोमं तस्मादे

अथ तृतीयया । सात्रासहे यजमाने णञ्चाले राज्ञि मुत्तजि ।
 तृप्यन्ग्राह्यया धनैरिति ॥ १८ ॥ गोविन्देन शतानीकः । स
 स्यात्समादाय ततो हैतदर्वाकाशयोऽग्नीन्नादधत्तऽग्राचसोमपीय
 ॥ १९ ॥ तस्य विद्या चतुर्विंशशः प्रवमानाः । त्रिवृदभ्यावर्त
 प्रवमाना एकाविंशान्याज्यानि नृणान्युक्थान्येकाविंशानि पृ
 प्रवमानास्त्रयास्त्रिंशमभ्यावर्तमानिष्टोमसामादेकविंशान्युक्थान्
 दशी पञ्चदशी राज्ञिस्त्रिवृत्संधिः ॥ २० ॥ तदेतद्ग्राथयाभिगीत
 समन्तामु मेध्यथ सात्राजितो ह्यम आदत्त यज्ञं काशीनां भरत
 ति ॥ २१ ॥ अथ द्वितीयया । स्वेतथ समन्तामु वशं चरन्तं श
 राष्ट्रस्य मेध्यम आदाय सहा दुषमास्यमवथ शतानीको गो
 इति ॥ २२ ॥ अथ चतुर्थ्या । महदय भरतानां न पूर्णे नापरे जुन
 न पत्नाभ्यां नोदापुः सप्त मानवा इति ॥ २३ ॥ अधातो दक्षिण
 मुनि राष्ट्रस्य युदन्पङ्कमेथ पुरुषेभ्यश्च ब्राह्मणस्य च पितृताम्राची दि
 यज्ञः मनीच्यध्वर्योरुदीच्युद्गातुस्तदेव होतृका अन्याभक्ताः ॥ २४
 पाथ मध्वस्थितायाम् । एकविंशति यज्ञा अनुबन्ध्या आलभते मै
 रचद्वीवारस्वस्था एतासां देवतानामाप्त्यै तद्युद्धाहंस्वत्वान्त्या भवन्ति
 वृद्धास्त्रिंशः प्रमण्यवान्नवः प्रवितिष्ठति ॥ २५ ॥ अथ यदेकाविंशतिर्भव
 विंशतो ग्राह्य य एष तपति यादश प्राप्ताः पञ्चजर्तनत्रयं इमे लोक
 दिव्य एकाविंश एतामभिमन्त्रय ॥ २६ ॥ उदयमानीपापाथ मध्वस्थि
 वृत्तयश्च नागाः कुमारी पद्मिनी चतुर्गारि च शतान्यनुचर्याणां ययातमुदितं
 ददति ॥ २७ ॥ अथोत्तराथ मंत्रमामृदुपगुभिर्पठते । पदभित्तामेवैतन्ते
 त्तिष्ठेत्तस्य पदभिः पार्श्वेभ्यो माकुरेत् । यथांगु पदभिर्भवावकलः शरादि पदभि
 र्भेदयेत्तन्ते पार्श्वेभ्यो माकुरेत्तस्य शिरोरे पदभ्यः मंत्रमामृः अतुयेतु मंत्रमने
 निर्वान् पदभ्येभ्यो पदभ्यो भान्ति पदभ्येभ्यो पदभ्यो पदभ्यो पदभ्यो पदभ्यो
 नोदः प्रोक्तव्यस्तन्तो वृद्धास्तन्तो वृद्धास्तन्तो नोदः प्रवितिष्ठति ॥ २८
 माकुरेत् ॥ २९ ॥ [२९. २९.] ॥ तृतीयाः वराहकः ॥ दधिदद्या मंत्राय ॥ ३०
 मंत्राय ॥ ३१ ॥ [३१. ३१.] ॥

शक्तिं पशूनालभतऽ एतावन्तो वै सर्वे देवा यावत्पश्चात्तुर्मास्यदेवताः सर्वे का-
 श्वरमेधे सर्वान्देवान्ग्रीत्वा सर्वान्क्रामानामवान्तीति न तथा कुर्यात् ॥ १४ ॥
 तदश्वं पशून्मध्यमे यूपऽभ्यालभेत । प्रजापतिः सप्तदशः सर्वं सप्तदशः सर्वमश्वमे-
 । सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्ध्यै षोडश-षोडशे तरेषु षोडशकल याऽइदं सर्वमश्वमेधः
 । सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्ध्यै त्रयोदश-त्रयोदशान्गणानाकाशेष्वालभते त्रयोदश
 । साः संवत्सरः सर्वं संवत्सरः सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्ध्यै ॥ १५ ॥
 । य पुरा बहिष्पवमानात् । अश्वं निक्त्वोद्यानयन्ति तेन प्रवमानाय सर्पन्ति तस्योक्तं
 । ह्यणं स्तुते बहिष्पवमानेऽश्वमास्तावमाक्रमयन्ति स यश्च वा जिघ्रेष्टि वा
 । नैतं समृद्धो मे यज्ञ इति ह विद्यात्तमुपाकृत्याध्वर्युराह होवरभिष्टुहीति तुमेकाद-
 । षभिर्होताभिष्टुति ॥ १६ ॥ यदृक्कन्दः प्रथमं जायमान इति । अः प्रथम्या त्रिरु-
 । तम्या ताः पञ्चदश सम्पद्यन्ते पञ्चदशो वै वृत्रो वीर्यं वृत्रो वृत्रैर्वैतद्वीर्येण य-
 । जमानः पुरस्तात्प्राप्मानमुपहते तद्वै यजमानायैव वृत्रः प्रदीयते योऽस्य स्तूत्यस्तं
 । स्तूतवऽबुप प्रागाच्छसनं वाज्यर्षोप प्रागात्परमं यत्सधुस्थमिति ॥ १७ ॥ एतऽउद्ध-
 । त्य । मा नो मित्रो वरुणो अर्ग्यमायुरित्येतत्सूक्तमग्निगात्रावपति चतुस्त्रिंशद्वा-
 । जिने देवबन्धोरित्यु द्वैकऽएतां वृक्षीणां पुरस्ताद्वपति नेदनायतेन प्रणवं
 । वधामेत्यथो नेदेकवचनेन बहुवचनं व्यत्रायामिति न तथा कुर्यात्ताप्रमेयं सू-
 । क्तमावपेदुप प्रागाच्छसनं वाज्यर्षोप प्रागात्परमं यत्सधुस्थमिति ॥ १८ ॥ प्रा-
 । क्षणम् ॥ १ ॥ [५. १] ॥

एतऽउद्धृत्वा । यदग्निगोः परिशिष्टं भवति तदाह तामोऽधिवासं हिरण्य-
 । मित्यश्वयोपस्तृणन्ति तस्मिन्नेनमपि मन्त्रपयान्तं मन्त्रेषुः पशुपुष्टन्यः पाप्मेनेन वृद्धा-
 । यन्ति चतस्रश्च जायाः कुमारी पञ्चमी चत्वारि च शतान्यनुवराणाम् ॥ ११ ॥ नि-
 । ष्ठितेषु पाप्मेनेषु । परिशिष्टाश्वयोपनिषादन्त्यर्थनावाध्वामेन मन्त्रोर्णवन्ति मन्त्र-
 । लोके श्रोतृवायाप्रित्येष वै स्वर्गो लोको यत्र पशून् मन्त्रपयान्ति निरायत्याश्वमे-
 । शिरनं परिष्पुषस्ये निषजे वृषा राज्ञी तेनाथा हनो दधात्विति मिथुनस्यैव सर्व-
 । त्वाय ॥ २ ॥ तयोः शयानयोः । अश्वं यजमानोऽप्रमेयत्पुनस्तथा पुन गृहं ये-
 । हानि तं न कञ्चन मत्प्रभिमेषति नेष्टुजमानं प्रतिश्रावः इति वदुमिति ॥ ३ ॥
 । अथाध्वर्युः कुमारीमभिमेयति । कुमारी इव-इवे कुमारी इदमर्हो गृह्णन्ति

पुरुषो ह नारायणोऽकामयत । अतिनिष्ठेयं सर्वाणि भूतान्यहमेवेदं सर्वं
 स्यामिति स एतं पुरुषमेवं पञ्चरात्रं यज्ञक्रतुमपश्यत्तमाहरत्तेनागतं तेनेष्टात्पतिष्ठ-
 त्सर्वाणि भूतानीदं सर्वमभवद्वाततिष्ठति सर्वाणि भूतानीदं सर्वं भवति - य एवं
 विद्वान्पुरुषमेवेन यजेत यो वैतदेवं वेद ॥ १ ॥ तस्य त्रयोविंशतिर्दीक्षाः । द्वा-
 दशोपसदाः पञ्च सुत्याः स एष चत्वारिंशद्वात्रः सदीक्षोपसत्कश्चत्वारिंश-
 दसरा विराट्द्विंशजमभिमन्थते ततो विराडजायत विराजोऽग्निं पूरुष इत्येषा
 वै सा विराडेतस्या एवैतद्विराजो यज्ञं पुरुषं जनयति ॥ २ ॥ ता वाऽएताः । चत-
 सो दशतो भवन्ति तद्यदेताश्चतस्रो दशतो भवन्त्येषां चैव लोकानामाप्त्यै दिशां
 चैवमेव लोकं प्रथमया दशताप्नुवन्नन्तरि च द्वितीयया दिवं तृतीयया विशश्चतुर्थ्या-
 तथैवैतद्यजमान इमेव लोकं प्रथमया दशताप्नोत्यन्तरि च द्वितीयया दिवं तृती-
 यया विशश्चतुर्थ्यैतावद्वाऽइदं सर्वं यावदिष्टे च लोका विशश्च सर्वं पुरुषमेधः
 सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्वयै ॥ ३ ॥ एकादशाग्निपोमीयाः पशव उपवसथे । तेषां
 समानं कर्षकादश यूपा एकादशाक्षरा त्रिष्टुब्जस्त्रिष्टुब्जैर्विष्टुब्जैर्वैतर्क्षीयेण
 यजमानः पुरस्तात्पाप्मानमपहते ॥ ४ ॥ एकादशिनाः सुत्यासु पशवो भवन्ति ।
 एकादशाक्षरा त्रिष्टुब्जस्त्रिष्टुब्जैर्विष्टुब्जैर्वैतर्क्षीयेण यजमानः पु-
 रस्तात्पाप्मानमपहते ॥ ५ ॥ यत्रैकादशिना भवन्ति । एकादशिनी वाऽइदं
 सर्वं मज्जापतिर्षेकादशिनी सर्वं हि मज्जापतिः सर्वं पुरुषमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्व-
 स्यावरुद्वयै ॥ ६ ॥ स वाऽएष पुरुषमेधः पशुराशो यज्ञक्रतुर्भवति । प्राज्ञो पन्नः
 प्राज्ञः पशुः पञ्चर्तवः सवत्सरो यत्किं च पञ्चविधमपि देवतमभ्यात्मं तदेनेन
 सर्वमाप्नोति ॥ ७ ॥ तस्याग्निष्टोमः प्रथममर्हति । अग्नोऽग्नोऽधातिरात्रोऽधो-
 बध्योऽग्नोऽग्निष्टोमः स वाऽएष उभयतोऽग्नोतिरुभयत उबध्यः ॥ ८ ॥ यत्रमध्यः
 पञ्चराशो भवति । इमे वै लोकाः पुरुषमेध उभयतोऽग्नोतिपो वाऽग्ने लोका अ-
 ग्निनेतु आदित्येनामुतस्तस्मादुभयतोऽग्नोतिरुभयतुः अत्पानिराशस्तमुदेताऽउ-
 बध्यावतिरात्रमभितो भवतस्तस्मादुभयतात्पाप्मेन परितुष्टोऽथ मुदेन त्रिष्टोऽग्निराशोऽ-
 न्नाऽसमुद्येतस्मादुभयमध्यो युते इवैदित्यन्नं आतुव्यमममेवास्ति नास्याक्षिपन्त्यातुव्य
 इत्याहुयं एवं वेद ॥ ९ ॥ तस्यायमेव लोकः प्रथममर्हः । अयमस्य लोको वमन्त
 अतुर्ध्वं धूमस्मान्लोकादवाञ्छीनमन्तरिक्षात्तद्वितीयमहन्तस्य ग्रीष्मं अतुर्ध्वं रि-
 सवेरास्य मध्यममहन्तरिचरस्य वर्षांशदातुं पृथ्व्यं पन्तरिक्षादवाञ्छीनं दिवस्-

।री प्रत्यभिमेधस्यध्वर्यो ह्ये-ह्येऽध्वर्यो यकोऽसको शकुन्तक इति ॥ ४ ॥
 तस्मा मृदिपामभिमेधति । मृदिपि ह्ये-ह्ये मृदिपि माता च ते पिता च ते-
 रोऽहो इति तस्यै शतं राजपुत्र्याऽनुचर्यो भवन्ति ता ब्रह्माणां प्रत्यभिमेध
 ह्ये-ह्ये ब्रह्मन्माता च ते पिता च तेऽग्रे वृक्षस्य क्रीडन इति ॥ ५ ॥ अथोद्गाता वा
 मेधति । वावाते ह्ये-ह्ये वावातः ऊर्ध्वमेनापुच्छापयेति तस्यै शतं राज
 भवन्ति ता उद्गातारं प्रत्यभिमेधन्त्युद्गातह्ये-ह्येऽउद्गातः ऊर्ध्वमेनमुच्छ्रय
 ॥ ६ ॥ अथ होता परिवृक्तामभिमेधति । परिवृक्ते ह्ये-ह्ये परिवृक्ते यदस्
 मया इति तस्यै शतं मृतप्राणयां दुहितरोऽनुचर्यो भवन्ति ता होतारं
 धन्ति होतह्ये-ह्ये होतयेद्देवासो ललामगुमिति ॥ ७ ॥ अथ सत्ता पाल
 भिमेधति । पालागलि ह्ये-ह्ये पालागलि यदरिणो यवमस्ति न पुष्टं प
 इति तस्यै शतं क्षात्रसंग्रहीतृणां दुहितरोऽनुचर्यो भवन्ति ताः क्षात्रा
 भिमेधन्ति क्षत्रह्ये-ह्ये क्षत्रयदरिणो यवमस्ति न पुष्टं बहु मन्यतऽइति ॥ ८ ॥
 णोऽप्या वाचः । यदभिमेधिकाः सर्वे कामा अन्नमेधे सर्वे वाचा सर्वा
 प्नवाभेत्युत्थापयन्ति मृदिपीं तनस्तुयथेतं प्रतिप्रायन्त्यथेतरे सुरभिप्रतीपृ-
 ण्वाहुर्देविकाणोऽभकारिपमिति ॥ ९ ॥ अथ वाऽएतेभ्य आयुर्देवताः काम-
 योऽपूता वाचं वदन्ति वाचमेधेतुत्पुनते देवयज्यायै देवतानामन्नपक्रमाय
 गोमृगे वपा भवति या चाजे तूपरे तेऽश्वे प्रत्यवधायाहरन्ति
 वपास्तीति घदन्तो न तथा कुर्यादश्वस्यैव प्रत्यघं मेद आहरेत्पज्ञाता इत-
 ॥ १० ॥ मृतासु वपासु । स्नाहाकृतिभिश्चरित्वा प्रत्यङ्गवः प्रतिपरेत्य सुदसि
 वदन्ति पूर्वया द्वाहा प्रपद्य यथाधिष्यं व्युपविशन्ति ॥ ११ ॥ स होता-
 छति । कः स्वदेकाकी चरतीति तं प्रत्याह सूर्य एकाकी चरतीति ॥ १२ ॥
 होतारं पृच्छति । किं स्वित्मूर्यसमं ज्योतिरिति तं प्रत्याह ब्रह्म सूर्य-
 तिरिति ॥ १३ ॥ अथ ब्रह्मोद्गाता पृच्छति । पृच्छामि त्वा चित्तये देवस-
 प्रत्याह्यपि तेषु त्रिषु पदेष्वस्मीति ॥ १४ ॥ अथोद्गाता ब्रह्माणं पृच्छति ।
 पुरुष आचिवेशेति तं प्रत्याह पञ्चस्वन्तः पुरुष आचिवेशेति ॥ १५ ॥
 क्तायामुत्थाय । सदसोऽधि प्राञ्चो यजमानमभ्यायन्त्यग्रेण हविर्धानेऽद्या-
 ययायतनं पथुपविशन्ति ॥ १६ ॥ स होताध्वर्यु पृच्छति । का स्वदासी-
 इति तं प्रत्याह द्यौरासीत्पूर्वचिचिरिति ॥ १७ ॥ अथाध्वर्युर्होतारं पृच्छ-

चतुर्थमहस्तदस्य हेमन्त ऋतुर्द्यौरेवास्य पञ्चममहर्द्यौरेवास्य शि
 तम् ॥ १० ॥ अथाध्यात्मम् । प्रतिष्ठैवास्य मथममहः प्रतिष्ठै
 र्यदूर्ध्वं प्रतिष्ठाया अवाचीनं मध्यात्तद्वितीयमहस्तदस्य ग्रीष्म
 ध्यममहर्मध्यमस्य वर्षाशुरुदाहृतू यदूर्ध्वं मध्यादवाचीनं शीत
 हेमन्त ऋतुः शिर एवास्य पञ्चममहः शिरोऽस्य शिशिर ऋ
 संवत्सरश्चात्मा च पुरुषमेधमभिसम्पद्यन्ते सर्वे वाऽहमे लोका
 सर्वमात्मा सर्वं पुरुषमेधः सर्वस्याप्स्यै सर्वस्यावरुद्धयै ॥ ११
 [६. १] ॥ ॥

अ० यस्मात्पुरुषमेधो नाम । इमे वै लोकाः पूरयमेव पुरुषो
 यां पुरि शंते तस्मात्पुरुषस्तस्य यदेषु लोकेष्वन्नं तदस्यान्नं मे
 स्तस्मात्पुरुषमेधोऽर्था यदस्मिन्मेध्यान्पुरुषानालभते तस्मादेव पु
 र्मध्यमेऽहजालभते । अन्तरिक्षं वै मध्यममहरन्तरिक्षमु वै सर्वेप
 र्मयोऽन्नं वाऽप्ते पशव उदरं मध्यममहरुदरे तन्नं दधाति
 श—दशालभते । दशाक्षरा विराद्विराडु कृत्स्नमन्नं कृत्स्नस्यैव
 ॥ १ ॥ एकादश दशत आलभते । एकादशाक्षरा त्रिषुब्ब
 ज्रेणैवैतद्वीरेण यजमानो मध्यतः पाप्मानमपहते ॥ ४ ॥ अष्टा
 ध्यमे यूपऽआलभते । अष्टाचत्वारिंशदक्षरा जुगती जागत
 तस्मै पशुनवरुद्धे ॥ ५ ॥ एकादशैकादशतरेषु । एकादशाक्षरा
 र्ये त्रिषुब्बज्रेणैवैतद्वीरेण यजमानोऽभितः पाप्मानमपहते ॥ ६ ॥
 लभते । अष्टाक्षरा गायत्री ब्रह्मगायत्री तद्धमेवैतदस्य सर्वस्योत्त
 मास्य सर्वस्योत्तममित्याहुः ॥ ७ ॥ ते वै प्राजापत्या भवन्ति ।
 र्मासो हि प्रजापतिस्तस्मात्प्राजापत्या भवन्ति ॥ ८ ॥ स वै पशु
 एतास्तिथिः सवित्रीराहुतीर्जुहाति केन सवितस्तत्सवितुर्वरेण्यं वि
 शिति सवितारं प्रीणाति सोऽस्मै प्रीत एतान्पुरुषान्प्रमीति तेन प्र
 ॥ ९ ॥ ब्रह्मणे ब्राह्मणान्नभते । ब्रह्म वै ब्राह्मणो ब्रह्मैव तस्य
 ब्रह्मण राजन्त्यं च त्रैवै राजन्त्यः च त्रैव तत्त्रेण समर्पयति तत्त्रेण
 ह्यो विश्वेव तद्वशा समर्पयति ॥ १० ॥

पसा समर्पयत्येवमेता देवता यथारूपं पशुभिः समर्पयति ता एनं समृद्धाः समर्पयन्ति सर्वैः क्रामैः ॥ १० ॥ आज्येन जुहोति । तेजो वाऽआज्यं तेजसैवास्मि-
स्तत्तेजो दधात्याज्येन जुहोत्येतर्कं देवानां प्रियं धाम यदाज्यं प्रियेणैवैवान्धाम्ना
समर्पयति तऽएनं समृद्धाः समर्पयन्ति सर्वैः क्रामैः ॥ ११ ॥ नियुक्तान्पुरुषान् ।
प्रह्ना दाक्षिणतः पुरुषेण नारायणेनाभिष्टौति सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सह-
स्रपादित्येतेन षोडशर्चेन षोडशकलं वाऽइदं सर्वं सर्वं पुरुषमेधः सर्वस्याप्त्यै
सर्वस्यावरुद्ध्याऽइत्थमसीत्युपसीत्युपसीत्येवैवमेतन्महयस्येवायो यथैष त्र्येनेम-
तदाह तत्पर्यग्निकृताः पशवो बभूवुरसंज्ञताः ॥ १२ ॥ अथ हैनं वागभ्युवाद ।
पुरुष मा संतिष्ठिषो यदि सङ्स्थापयिष्यसि पुरुष एव पुरुषमस्त्वतीति वाग्य-
यग्निकृतानिवोदमृजतरेवस्या आहुतीरजुहोताभिस्ता देवता अमीणास्ता एनं प्रीता
अमीणन्सर्वैः क्रामैः ॥ १३ ॥ आज्येन जुहोति । तेजो वाऽआज्यं तेजसैवास्मिस्तत्तेजो
दधाति ॥ १४ ॥ ऐकादशिनैः सङ्स्थापयति । एकादशाक्षरा त्रिपुञ्जस्त्रिपु-
ञ्जीर्य त्रिपुञ्जैर्णैवैतर्क्येण यजमानो मध्यतः पाप्मानमपहते ॥ १५ ॥ उदयनी-
यायां सङ्स्थापयति । एकादश वशा अनूवन्ध्या आलभते मैत्रावरुणीर्व-
श्वदेवीर्यैर्हस्पत्या एतासां देवतानामाप्यै तद्यद्वाहस्पत्या अन्वा भवन्ति प्रत्य वै
वृहस्पतिस्तु ब्रह्मण्येवान्ततः प्रतितिष्ठति ॥ १६ ॥ अथ यदेकादश भवन्ति । ए-
कादशाक्षरा त्रिपुञ्जस्त्रिपुञ्जीर्य त्रिपुञ्जैर्णैवैतर्क्येण यजमानो मध्यतः पाप्मान-
मपहते त्रेधातुदवसानातीयासां च वन्धुः ॥ १७ ॥ अथातो दाक्षिणानाम् । मध्यं
प्रति राष्ट्रस्य यदन्यद्भूमेधं ब्राह्मणस्य च विचात्मपुरुषं प्राची दिग्गोतुर्दाक्षिणा प्र-
ह्मणः प्रतीच्यध्वयोरुदीच्युक्तास्तुदेव होतृका अन्वाभक्ताः ॥ १८ ॥ अथ यदि
ब्राह्मणो यजेत । सर्ववेदसं दधात्सर्वं वै ब्राह्मणः सर्वं सर्ववेदसं सर्वं पुरुष-
मेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्ध्यै ॥ १९ ॥ अथात्पन्नग्नौ समारोह्य । उत्तरनारा-
यणेनादित्यमुपस्थायानपेक्षमाणोऽरण्यमाभिप्रोवाचदेव मनुष्येभ्यस्तिहो भवति यमु-
प्रापे विवत्सदेवोऽरण्योऽस्योत्तरनारायणेनेवादित्यमुपस्थाय यमुप प्राप्य वस्य-
त्यु तान्यज्ञक्रतूनाहरेत यानभ्याप्नुयात्तं वाऽप्य न सर्वस्माऽअनुरुद्धव्यः सर्वं
हि पुरुषमेधो नेत्सर्वस्माऽइव सर्वं प्रवाणीति योन्वेव ज्ञान्स्मृत्युवाह्य योऽन्वा-
नोऽप्य योऽस्य प्रियः स्यान्नेत्वेव सर्वस्माऽइव ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ २॥ [६.२.]
पष्ठोऽध्यायः [८९.] ॥ ॥

। नान्येषां पशूनां तेदन्या अवद्यन्ति । अवद्यन्त्यश्वस्य दक्षिणतोऽन्येषां
 मवद्यन्त्युत्तरतोऽश्वस्य पुनश्चास्वन्येषां पशूनामवद्यन्ति वेतसशाखा-
 स्य ॥ ८ ॥ तद्दु होवाच सात्ययाज्ञिः । इतरथैवकुर्युः पथ एव नापोदित्गमि-
 त्वा त्वेष स्थितिरुक्थ्यो यज्ञस्तेनान्तरिक्षलोकमृध्नोति सर्वस्तोमोऽतिरात्र
 हर्भवति सर्वं वै सर्वस्तोमोऽतिरात्रः सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरु-
 ६ ॥ तस्य त्रिवृद्धिष्पवमानम् । पञ्चदशान्याज्यानि सप्तदशो माध्य-
 पवमान एकविंशानि पृष्ठानि त्रिणवस्तृतीयः पवमानस्त्रयास्त्रिंशम-
 सामैकविंशान्युक्त्यान्त्येकविंशः षोडशी पञ्चदशी रात्रिस्त्रिवृत्संधि-
 यस्याद्गः पृष्ठस्य षडस्य तच्छस्त्रमातिरात्रो यज्ञस्तेनामुं लोकमृध्नोति ॥ १० ॥
 शक्तिः सवनीयाः पशवः । सर्वऽआग्नेयास्तेपाथ समानं कर्मेत्यु हैकऽ
 त्रिविंशतिं त्वेवैतान्गव्यानालभेत द्वादशभ्यो देवताभ्यो द्वादश मा-
 वत्सरः सर्वथै संवत्सरः सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुदथै ॥ ११ ॥
 ॥ ६००० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [५. ३०.] ॥

तेन हेन्द्रोतो दैवापः शौनकः । जनमेजयं पारित्तितं याजयां चकार तेनेष्टा
 पकृत्याथ सर्वा ब्रह्महत्यामपजघान सर्वाथ ह वै पापकृत्याथ सर्वा ब्रह्म-
 हन्ति योऽश्वमेधेन युजेत ॥ १ ॥ तदेतद्वाधयाभिगीतम् । आसन्दीव-
 न्याः रुषिप्रणथं हरितस्रजम् अवध्रातृश्वथं सारंगं देवेभ्यो
 इति ॥ २ ॥ एतेऽएव पूर्वेऽअहनी । ज्योतिरतिरात्रस्तेन भीमसेन-
 पूर्वेऽअहनी गौरतिरात्रस्तनोरप्रसेनमेतेऽएव पूर्वेऽअहनीऽग्रायुगतिरा-
 त्रस्तसेनामित्येते पारित्तितीयास्तदेतद्वाधयाभिगीतं पारित्तिता युजमाना अ-
 ररोऽअरम् अजहः कर्म पापकं पुण्याः पुण्येन कर्मणेति ॥ ३ ॥ एतेऽएव
 नी । अभिजिदतिरात्रस्तेन ह पर आदृणा ईजे क्रीसन्वो राजा तदेतद्वा-
 धितमृणास्य परः पुत्रोऽश्वं मध्यमवन्धयत् हैरप्पनाभः क्रीसन्वो विशः
 मयेहतेति ॥ ४ ॥ एतेऽएव पूर्वेऽअहनी । विश्वजिदतिरात्रस्तेन ह पु-
 र्गहेनेजऽपेक्षवाको राजा तस्मादेतदृषिणाभ्यनूक्तमस्माकमत्र पितरस्तुऽआ-
 थ्यप्यो दीर्गहे बध्यमानऽइति ॥ ५ ॥ एतेऽएव पूर्वेऽअहनी । महाव्रतम-
 न ह मरुत्तं आचिञ्चित् ईजऽआयोगवो राजा तस्य ह ततो मरुतः परिवे-

ग्रह्य वै स्वयम्भु तपोऽतप्यत । तदैक्षत न वै तपस्यानन्त्यमास्ति
 हं भूतेष्वात्मानं जुह्वानि भूतानि चात्मनीति तत्सर्वेषु भूतेष्वात्मानं हृतु
 तानि चात्मानि सर्वेषां भूतानां धैष्ट्यं स्वाराज्यमाधिपत्यं पर्येत्येवैत
 मानः सर्वमेधे सर्वान्मेधान्हुत्वा सर्वाणि भूतानि धैष्ट्यं स्वाराज्यमा
 पर्येति ॥ १ ॥ स ब्राह्मणः सर्वमेधो दशरात्रो यज्ञक्रतुर्भवति । दशाक्षरा वि
 राड् कृत्स्नमश्वं कृत्स्नस्यैवाश्वस्यावरुद्धयं तस्मिन्नाग्निं पुरार्धं चिनाति प
 ब्राह्मणः यज्ञक्रतूनां यत्सर्वमेधः परमेष्ठेनैव परमतां गमयति ॥ २ ॥ तस्याग्नि
 दग्निष्टोमः प्रथममहर्भवति । अग्निर्वाग्निपुद्गलिनष्टोमोऽग्निमुखा उ वै सर्वे दे
 सर्वेषां देवानामाप्त्यै तस्याग्नेया ग्रहा भवन्त्याग्नेयः पुरोरुचः सर्वमाग्नेय
 दिति ॥ ३ ॥ इन्द्रस्तु दुक्थ्यो द्वितीयमहर्भवति । इन्द्रो वै सर्वे देवाः सर्वे
 देवानामाप्त्यै तस्यैन्द्रा ग्रहा भवन्त्यैन्द्रयः पुरोरुचः सर्वमैन्द्रमसदिति ॥ ४ ॥ स
 तु दुक्थ्यस्तृतीयमहर्भवति । सूर्यो वै सर्वे देवाः सर्वेषां देवानामाप्त्यै सौर्या
 भवन्ति सौर्यः पुरोरुचः सर्वे सौर्यमसदिति ॥ ५ ॥ वैश्वदेवश्चतुर्थमहर्भवति
 विश्वे वै सर्वे देवाः सर्वेषां देवानामाप्त्यै वैश्वदेवा ग्रहा भवन्ति वैश्वदेव्यः पुरो
 र्गः सर्वे वैश्वदेवमसदिति ॥ ६ ॥ आश्वमेधिकं मध्यमं पञ्चममहर्भवति । तस्मिन्
 श्वं मेध्यमालभतेऽश्वमेधस्यैवाप्त्यै ॥ ७ ॥ पौरुषमेधिकं मध्यमं षष्ठमहर्भवति
 तस्मिन्मेध्यान्पुरुषानालभते पुरुषमेधस्यैवाप्त्यै ॥ ८ ॥ अश्वोर्गामः सप्तममहर्भवति
 सर्वेषां यज्ञक्रतूनामाप्त्यै तस्मिन्सर्वान्मेध्यान्ालभते यच्च प्राणि यच्चाप्राणं वषावपानं
 जुहोति वच उरुर्कर्मवपुकाकानां सप्तममोषधिवनस्पतीनां प्रकिरन्ति शुष्काण
 चार्द्राणां घान्नमन्नं जुहोत्यन्नस्यान्नस्याप्त्यै सर्वे जुहोति सर्वस्मै जुहोति सर्वस्याप्त्यै
 सर्वस्यावरुद्धयै प्रातः सवने हुतासु वषास्वेवमेव तृतीयसवने हुतेषु हविःपु ॥ ९ ॥
 त्रिणवमष्टममहर्भवति । वज्रो वै त्रिणवोवज्रेण खलु वै क्षत्रं सृष्टं तद्वज्रेणैव क्षत्रं
 सृणोति ॥ १० ॥ त्र्यक्षिंशं नवममहर्भवति । प्रतिष्ठा वै त्र्यक्षिंशः प्रति
 ष्ठित्यै ॥ ११ ॥ विश्वजित्सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो दशममहर्भवति । सर्वे वै विश्वजि
 त्सर्वपृष्ठोऽतिरात्रः सर्वे सर्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्धयै ॥ १२ ॥ अष्टातो
 दक्षिणानाम् । मध्यं प्रति राष्ट्रस्य यदन्यद्वाह्यस्य विचात्सुभूमि सुपुरुषं प्राची
 दिग्योर्दक्षिणा वसुणः प्रतीच्यध्वर्योऽदीच्युद्गातुस्तदेव होतृका अन्वाभक्ताः
 ॥ १३ ॥ तेन हेतेन विश्वकर्मा भवन् ईजे । तेनेष्ट्यात्यतिष्ठत्सर्वाणि भूतानीदं

णीति यावानुद्वाहः पुरुषस्तान्त्तत्रियस्य कुर्यान्मुखदधन् ब्राह्मणस्योपस्थदधन्
 स्त्रिया ऊरुदधन् वेदस्य पाणीवदधन् गृहस्पैर्वीर्यां क्षेतऽइति ॥ ११ ॥ अथोजानु
 स्वेव कुर्यात् । तथापरस्माऽअवकाशं न करोति तस्य क्रियमाणस्य तेजनीमुत्तरतो
 धारयन्ति मजा इमा मजामेवतदुत्तरतो धारयन्ति तां न न्यस्येद्धृत्वा येनामूद्वा वा
 गृहेपूच्छयेत्प्रजामेव तद्गृहेपूच्छयति ॥ १२ ॥ कृत्वा गुवान्वपति । अयं मे यवया-
 निष्पक्ताभिः प्रच्छादयति कृ मेऽसदिति दर्भः प्रच्छादयत्यरुज्जवाये ॥ १३ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ [८. ३.] ॥ ॥

अथैनच्छद्भुभिःपरिणिहन्ति । पालाशं पुरस्ताद्ग्रहं वै पलाशो ब्रह्मपुरो-
 गममेवैनं स्वर्गं लोकं गमयति शमीप्रयमुत्तरतः शं मेऽसदिति वारणं पश्चादधं
 मे वारयाताऽइति वृत्रशङ्कुं दक्षिणतोऽग्रस्यैवान्त्ययाय ॥ १ ॥ अथ दक्षिणतः
 परिक्के खनन्ति । ते ह्येतेण चोदकेन च पूरयन्ति ते ह्यैनममुष्मिहोकेऽक्षिते कुल्ये-
 ऽनुपभावतः सुतोत्तरतस्ता उदकेन पूरयन्ति न ह वै सप्त स्रवन्धीरघमप्येतुमर्हस्य-
 पृथैवान्त्ययाय ॥ २ ॥ अश्मनर्ह्यस्त्रीन्प्रकिरन्ति । ता अभ्युत्तरन्त्यश्मन्वती री-
 पते स्रथं रभध्वमुत्तिष्ठत प्रतरत सत्वायः अत्रा जरीपोऽशिवा येऽश्वतश्चिज्जान-
 पमुत्तरेमाभि वाजानिति अथैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ ३ ॥ अपामार्गैरुपमृतेऽअयमेव तद-
 यपैव यजुस्तथा बन्धुः ॥ ४ ॥ यत्रोदकं भवति तत्स्थानि । सुमित्रिया न आ-
 श्रोपथयः सन्त्वित्यस्यज्जन्तिनाप उपायति प्रजो वाऽग्रापो प्रजेणैवैतन्मिश्रयेयं कु-
 र्वे दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु योऽस्मान्नेष्टि यं च वयं द्विष्म इति ग्रामस्य द्विशं वे-
 प्यः स्यातां द्विशं परासिन्वेत्तेनैव तं पराभावयति ॥ ५ ॥ स यदि स्थावरा आ-
 पो भवन्ति । स्थाप्यन्त्येषां पाप्मानमथ यदि ब्रह्मि ब्रह्मन्त्येषां पाप्मानं स्ना-
 त्याहवानि वासाधंसि परिधायानहुहः पुच्छमन्वारभ्यायन्त्याग्नेपो याऽअनङ्गा
 नग्निमुखा एव तत्पितृलोकाज्जीवलोकाभ्यायन्त्यग्नेऽअग्निर्वै पृथोऽतिवादा
 पनान्तिवहति ॥ ६ ॥ उदयं तमसस्पर्शति । एतामूचं जपन्तो यन्ति तद्यमतः पि-
 तृलोकादादित्यं ष्योतिरभ्यायन्ति तेभ्य आगतेभ्य आञ्जनाभ्यन्तने प्रयच्छन्त्ये-
 प ह मानुषोऽलङ्कारस्तेनैव तं मृत्युमन्तर्दधते ॥ ७ ॥ अथ गृहेष्वग्निं समाधाय
 बारणान्परिधीन्परिधाय बारणेन सुवर्णाग्नयऽआयुष्मन्ऽग्राह्मिं तुरोत्यग्निर्वाः

सर्वमभवदतिथितिष्ठति सर्वाणि भूतानीदं सर्वं भवति य एवं विद्वान्तसर्वमेधेन
 एजते यो वेतदेवं वेद ॥ १४ ॥ तथैव कश्यपो याजयां चकार । तदपि भूमिः
 श्लोकं जगौ न मा मर्त्यः कश्चन दानुमर्हति विश्वकर्माण्यौवनमन्द आसिध उपम-
 न्मस्यति स्या सलिलस्य मध्ये मूर्धेय ते संगरः कश्यपायेति ॥ १५ ॥ ब्राह्मणम्
 ॥ ३ ॥ [७. १.] ॥ सप्तमोऽध्यायः [९०] ॥ ॥

अथास्मै कल्याणं कुर्वन्ति ॥ ॥ अथास्मै रमशानं कुर्वन्ति । शृद्धान्वा म-
 ज्ञानं वा यो वै कृश्च प्रियते स श्वस्तस्माऽएतद्वृक्षं करोति तस्माच्छ्रुवाञ्छ्रु शवा-
 छ्रुथैव वै तच्छ्रमशानमिष्ट्याचक्षते परोक्षथैव श्मशानं वै वैव नाम पितृणामन्तार-
 स्ते हामुष्मिन्लोकेऽकृतश्मशानस्य साधुकृत्यामुपदम्भयन्ति तेभ्य एतद्वृक्षं करोति
 तस्माच्छ्रमशानं रमशान्तेथैव वै तच्छ्रमशानमिष्ट्याचक्षते परोक्षम् ॥ १ ॥ तद्वै
 न क्षिप्रं कुर्यात् । नेधनमग्रं कर्वाणीति चिरऽएव कुर्यादग्रमेव तत्तिरः करोति
 यत्र समा नानु चन स्मरेयुर्युतिमेव तदग्रं गमयति यद्यनुस्मरेयुः ॥ २ ॥ अयु-
 क्तेषु संवत्सरेषु कुर्यात् । अयुर्ह्यथैव हि पितृणामेकनक्षत्रऽएकनक्षत्रं हि
 पितृणाममात्रस्यायाममात्रस्या याऽएकनक्षत्रमेको हि यद्येताथैव रात्रिथैव सर्वाणि
 भूतानि संवत्सन्ति तेनो ॥ क्राममाप्नोति यः सर्वेषु नक्षत्रेषु ॥ ३ ॥ शशदि कुर्यात् ।
 स्वधा वै शस्त्वपो वै पितृणामुग्रं तदेनमग्रे स्वधायां दधाति मांशु वा मा नोऽग्रं-
 भक्षितं निदायुं वो नि नोऽग्रं धीयाताऽइति ॥ ४ ॥ अनुः सक्ति । देवाध्यामुरा-
 ध्योभ्ये प्राजापत्या दिक्ष्वस्पर्धन्त ते देवा असुरान्तपत्नान्धातृव्यान्दिग्भ्योऽनुद-
 न्त तेऽतिष्ठाः प्राभवस्तस्माद्या द्रव्यः प्रजाभ्युःसक्तीनि ताः रमशानानि कुर्व-
 न्तेऽथ या आसुर्यः प्राच्यास्त्वद्ये त्वस्परिमण्डलानि तेऽनुदन्त येनादिग्भ्य उभे
 दिशवन्तरेण विदधाति प्राचीं च दक्षिणां चतस्याश्चैव दिशि पितृनोऽस्य द्वारं
 दारुर्वनं पितृलोकं प्रपादयति सक्तिभिर्दिक्षु मवितिष्ठन्तीतरेणास्मनावान्तरदिक्षु
 तदेनथैव सर्वासु दिक्षु प्रतिष्ठापयाव ॥ ५ ॥ अथातो भूमिनोऽणस्य । उदीचीन-
 भवणे करोत्युदीचीं वै मनुष्याणां दिक्षुदेनं मनुष्यलोकऽश्माभनरेयुद वै पि-
 तरो मनुष्यलोकऽश्माभक्ता भवन्ति यदेषां प्रजा भवन्ति प्रजा हास्य धेयसी भ-
 वन्ति ॥ ६ ॥ दक्षिणामवणे कुर्यादित्याहुः । दक्षिणामवणो वै पितृनोऽस्मन्देनं
 पितृलोकऽश्माभजन्तीत न तथा कुर्यादप्येव नाम तच्छ्रमशानकारणं सिद्धं देवास्त-

आयुष्मानायुष ईष्टे तपेवैभ्य आयुर्यावत्यग्नऽआयूँषि पवसऽइति पुरोऽनुरासा-
 भामनम् ॥ ८ ॥ अथ जुहोति । आयुष्मानग्ने हविषो वृधानो घृतप्रतीको घृ-
 योनिरेधि घृतं पीत्वा मधु चारु गन्धं पितेव पुत्रमभिरत्नतादिमान्त्स्वाहेति एधे-
 नानभिरत्नेद्यथाभिगोपायेदेवमेतदाह ॥ ९ ॥ तस्य पुराणोऽनृद्वान्वृत्तिणा । पुरा-
 णा यवाः पुराण्यासम्दी सोपवर्हणैषा न्वादिष्टा दक्षिणा कामं यथाभदं भूयसी-
 र्दद्यादिति न्वग्निचितः ॥ १० ॥ अथानग्निचितः । एतदेव भूमिजोषणमेतत्स-
 मानं कर्म यदग्न्यदग्निकर्मणः कुर्यादाहिताग्नेः शर्करा इत्यु द्वेकऽआहुर्वा एवामूर-
 ग्न्याधेयशर्करास्ता एता इति न कुर्यादित्येकऽईश्वरो हैता अनग्निचितऽसं-
 ततोऽरिति स यथा कामयेत तथा कुर्यात् ॥ ११ ॥ मर्यादायाऽप्यत्र लोष्टमाहु-
 र्य । अन्तरेण निदधातीमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि मैषां नृ गादुपरोऽअर्थ-
 मेतम् शतं जीवन्तु शरदः पुरुचीरन्तर्मुत्पुं दधतां पर्वतेनेति जीवेभ्यश्चैवैतां पितृ-
 भ्यश्च मर्यादां करोत्यसम्भेदाय तस्मादु हैतज्जीवाश्च पितरश्च न मंदूरयन्ते
 ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ [८.४.] चतुर्थः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या
 १०० ॥ ॥ अष्टमोऽध्यायः [९१.] ॥ ॥ अस्मिन्काण्डे कण्डिकासंख्या ४१२ ॥ ॥
 इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणेऽश्वमेधनाम त्रयोदशं काण्डं
 समाप्तम् ॥ १३ ॥ ॥ ॥

रोऽनुप्रेति ॥७॥ दक्षिणाप्रवणस्य प्रत्यर्पे कुर्यादित्यु हैकऽअ
 भवतीति नोऽएव तथा कुर्याद्यद्वाऽउदीचीनप्रवणे करोति तदेव
 ॥८॥ यस्यैव समस्य सतः । दक्षिणतः पुरस्तादाप एतस्य सधस्थाय
 भिनिष्पद्यास्यया अपोऽपिपद्येरस्तत्कुर्यादन्नं वाऽआपोऽन्नाद्यमे
 त्प्रत्यग्दधात्यमृतमु वाऽआप एपो ह जीवानां दिगन्तरेण सतः
 दित्यस्य चास्तमयनममृतेमेव तज्जीवेषु दधाति तद्धेतुत्प्रातिमीवन्नाम
 वेभ्यो हितं यद्वा न जीवेभ्यो हितं तत्पितृभ्यः ॥९॥ कम्वाति कुर्यात्
 शुम्वाति श मेऽसद्विति नाधिपथं कुर्यान्नाकाशे नन्दाविरथं कारवा
 सुदवतापि स्यात् । तद्यद्गुहा भवत्यधमेव तद्गुहा करोत्यथ यदव
 दित्यः पाप्मनोऽपहन्ता स एवास्मात्पाप्मानमपहन्त्यथोऽआदित्य
 रोति ॥१॥ न तस्मिन्कुर्यात् । यस्येत्थादनूकाशः स्याद्याचमान
 त्विमे हैपामपरोऽनुप्रेति ॥ १२॥ चित्रं पश्चात्स्यात् । प्रजा वै चि
 त्य प्रजा भवति यदि चित्रं न स्यादापः पश्चादोत्तरतो वा स्युरापो
 अथ हैवास्य प्रजा भवति ॥१३॥ ऊपरे करोति । रेतो वाऽऊपाः
 न प्रजननऽआभजत्येतद् वै पितरः प्रजननऽआभक्ता भवन्ति यदे
 वति प्रजा हास्य धेयसी भवति ॥१४॥ समूले । समूलं हि पितृण
 धमेतमेतद्वास्याः पित्र्यमनतिरिक्तमथोऽअग्रमव तद्गुह्य करोति ॥१५॥
 शमभिषिदद्यात् । न शरं नाश्मगन्धां नाध्याएढां न पृथिनपर्णां नाभ
 कं कुर्यान् विभीतकस्य न तिन्वकस्य न स्फूर्जकस्य न हरिद्रोर्न न्य
 चान्ये पावनामानो मङ्गलोपेप्सया नाम्नामेव पुरिहाराय ॥ १६॥ अथाव
 व । अग्निविधवाग्निचितः श्मशानं करोति यद्रे यजमानोऽग्निंचिनुतेऽ
 न्नोऽह्नाय यत्रेनात्मानं संस्कुरुतऽएतद् ह याज्ञियं कर्मातिथि स्थितमा श्मश
 पात्तयदग्निनिधवाग्निचितः श्मशानं करोत्यग्निचित्यामेव तत्सुस्थ
 ॥ १७॥ तर्जं न महत्कुर्यात् । नेन्यहदं करवाणीति यावानपचपुच्छोऽग्नि
 तुर्यादित्यु हैकऽआहुः समानो यस्यैव आत्मा यथैवान्नेस्तथेति ॥१८॥ पुरु
 त्वेव कुर्यात् । तथापरस्माऽअवकाशं न करोति परचादुरीयः प्रजा वै परचा
 मेव तदुरीयसी कुम्भऽउत्तरतो युरीयः प्रजा वाऽउत्तरा प्रजामेव तदुरीयसी
 ने तद्विधवापसचरिष्यतामेः सन्त्याभिः

अथ चतुर्दशं काण्डम्

ओ३म् । देवा इवे सत्त्वं निषेदुः । अग्निर्गन्धः सोमो मखो विष्णुर्विश्वे दे-
 वा अन्यत्रैवारिह्याम् ॥ १ ॥ तेषां कुरुक्षेत्रं देवयजनमास । तस्मादाहुः कुरुक्षेत्रं दे-
 वानां देवयजनमिति तस्माद्यत्र क च कुरुक्षेत्रस्य निगच्छति तदेव मन्यतऽहं
 देवयजनमिति तद्धि देवानां देवयजनम् ॥ २ ॥ तऽन्नासत् । अयं गच्छेय यशः
 स्यामाप्ताहाः स्यामेति तथोऽप्येवे सत्त्वंमासते अयं गच्छेय यशः स्यामाप्ताहाः
 स्यामेति ॥ ३ ॥ ते होचुः । यो न श्रमेण तुपसा श्रद्धया यज्ञेनाहुतिभिर्वह्न्यसोदृवं
 पूर्वोऽवगच्छात्स न श्रेष्ठोऽसत्तदु नः सर्वेषां सवेति तथेति ॥ ४ ॥ वावृणुः
 मयमः प्राप । स देवानां श्रेष्ठोऽभवत्तस्मादाहुर्विष्णुर्देवानां श्रेष्ठ इति ॥ ५ ॥
 स यः स विष्णुर्यज्ञः स । स यः स यज्ञोऽसौ स आदित्यस्तदेदं यशो विष्णु-
 र्ने यशक संयन्तु तदिदमुपेतर्हि नैव सर्व-इव यशः यवनोति संयन्तुम् ॥ ६ ॥ स ति-
 स्तन्मादायापवक्त्राम । स धनुरात्पर्या शिर उपस्तभ्य तस्यौ तं देवा अनभिधृष्णु-
 वन्तः समन्तं परिपवविशन्त ॥ ७ ॥ ता इवन्नद्य ऊचुः । इमा वै वृत्रघ्नो यदपदीका यो
 ऽस्य ज्यामप्यघारिक्रमस्मै प्रयच्छेतेत्यघ्नमस्मै प्रयच्छेमापि धन्वस्योऽभिगच्छेत्त-
 यास्मै सर्वमघ्रायं प्रयच्छेमेति तथेति ॥ ८ ॥ तस्यापपरासृत्य । ज्यामपि-
 भक्षुस्तस्यां विज्यायां धनुरात्पर्या विष्णुस्तस्यौ विष्णोः शिरः प्रचिच्छिदतुः
 ॥ ९ ॥ तदगृह्णति पपात । तत्पतित्वासीनादित्योऽभवदधेतारः प्रादेव प्रादृश्यत
 तद्यद्यृह्णतिपतत्तस्माद्यद्योऽव यत्प्रादृश्यत तस्मात्प्रवर्ग्यः ॥ १० ॥ ते देवा
 अमुवन् । यशन्वत नो बीरोऽपाहीति तस्मान्महावीरस्तस्य यो इतो व्युत्तरत्तं
 पाणिभिः संयमजुस्तस्मात्संभ्राद ॥ ११ ॥ तं देवा अश्वपृथ्वन्त । यथा विनि-
 वेत्स्यमाना एवं तमिन्द्रः मयमः प्राप तमन्वह्णमनुन्यपयत तं यवेष्टह्णानं परिगृयेदं
 यशोऽभवद्यदिदमिन्द्रो यशो यशो इ भवति य एवं वेद ॥ १२ ॥ स त एव मयः
 स विष्णुः । तव इन्द्रो मखवानभयमखवान् वै तं मयवानिष्टावचने यशोऽव
 यशोऽस्तकामा हि देवाः ॥ १३ ॥ ताभ्यो यमीभ्योऽप्रायं प्रायच्छन् । आपो वै
 सर्वमन्नं ताभिर्हीतुमभिरुणमिरावन्ति यदिदं क्विबुन्ति ॥ १४ ॥ अयेवं विष्णुं

अयोद्धन्तवाऽआह । स यापसेव निवृप्स्यन्त्स्यात्तावदुद्धन्यात्पुरुषमात्रं स्वेवोद्धन्या-
 चथापरस्माऽअवकाशं न करोत्स्यथोऽष्टोपधिलोको वै पितर ओपधीनाथ ह मू-
 लान्युपसर्पन्त्यथो नेदस्या अन्तर्हितोऽसादिति ॥ २० ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ [८. १.]
 अन्तर्धीयो द्वेके निवपन्ति । देवाश्चामुराश्चोभये प्राजापत्या अ-
 स्मिँल्लोकेऽस्पधन्ते ते देवा अमुरान्सप्तान्नाभ्यातृग्यानस्मान्ललाक्रेदनुदन्त
 तस्माद्या वैवपः प्राजा अनन्तार्हितानि ताः शमशान्तानि कुर्वते ऽथ या आसुर्यः
 माच्युस्तवद्ये स्वदन्तार्हितानि ते चक्षुषां त्वद्यास्मिँस्त्वत् ॥ १ ॥ अथैनत्परिभिर्भिः
 परिश्रपति । या एवामूः परिश्रितस्ता एता यजुषा ताः परिश्रपति तूष्णीमिमा
 द्वेवं चैव तत्पिण्डं च व्याकरोत्परिमिताभिरुपरमितो ह्यसौ लोकः ॥ २ ॥ अथै
 नत्पलाशशाखया व्युद्वहति । यदेवाहो व्युद्वहनं तदेतद्वपेतो यन्तु पण्योऽमुम्ना
 देवपीयूष इति पण्णित्वैतदमुम्नान्देवपीयूषमुररत्तमान्यस्मान्ललाक्रेदपश्यत्यस्य लो-
 कः सुतावत इति सुतवान्हि य ईजानो घृभिरुहोभिरक्तुभिर्न्यक्तमिति त्वेनमृताभिश्चा-
 होरात्रैश्च सुलोकं करोति ॥ ३ ॥ यमो ददात्ववमानमस्माऽहति । यमो ह वाऽअस्या-
 मवमानस्येष्टे तमेवास्माऽअस्यामवमानं पाचति तां दक्षिणोदस्यत्युदगितरां वैवं
 चैव तत्पिण्डं च व्याकरोति ॥ ४ ॥ अथ दक्षिणतः सीरं पुनाति । उत्तरत इत्यु
 द्वेकऽआहुः स यथा काप्रपेत तथा कुर्वाणुर्जति सम्प्रेष्याभिर्न्यपते सविता ते
 शरीरेभ्यः पृथिव्यां लोकमिच्छति सवितास्वैतच्छरीरेभ्यः पृथिव्यां लोकमि-
 च्छति तस्मै पुत्रयन्तामुद्रिया इत्येतस्माऽउ हि कर्मणऽउद्रिया पुत्रयन्ते ॥ ५ ॥
 पश्यन् भवति । पश्यन्तः संवत्सरे अतुष्येवैनमेतत्संवत्सरे प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति
 तदपसलवि पर्यावृत्योत्तरतः मन्त्रीर्षी प्रथमाथ मीतां कृपति वायुः पुनाति
 सविता पुनाति सविता जयनाथिन दक्षिणानेध्रानमेति दक्षिणार्धेन प्राचींश्च सूर्यस्य
 वत्सत्प्रेणोदीचीम् ॥ ६ ॥ शतम् ६६०० ॥ चतस्रः सौता यजुषा कृपति ।
 तद्यजुषा दिक्षुर्जं तस्मिँल्लेवैनमेतत्प्रतिष्ठापयति तत्र यजुषा ५ तद्यजुषा ५
 तद्यजुषा दिक्षुः ॥ ७ ॥ अथात्मानं विद्वपति । तद्यदेव संवत्सरेऽमं तस्मिँल्लेवैन-
 मेतत्प्रतिष्ठापयति तूष्णीमपरिमिताभिरुपरमितो ह्यसौ लोकः ॥ ८ ॥ अथैनद्वि-
 मुञ्चति । कृत्वा तत्कर्म पूर्व कर्मणऽपनयन्ते विद्वन्त्यन्तामुद्रिया इत्येतस्माऽउ
 हि कर्मणऽउद्रिया पुत्रयन्ते तदक्षिणोदस्यत्युदगितरां वैवं चैव तत्पिण्डं च व्याकरो-
 ति ॥ ९ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [८. २.] ॥

आयुष्मान्नायुष ईष्टे तथेवैभ्य आयुर्यावत्यग्नऽयायुर्थापि पवसऽति पुरोऽन्तराणा-
 भाजनम् ॥ ८ ॥ अथ नृशोति । आयुष्मानग्ने इत्रिर्षी वृषान्नो घृतप्रतीको घृ-
 योनिरेधि घृतं पीत्वा मधु चारु गन्धं पितेव पञ्चमभिरक्षतादिमान्त्वाहेति एष्ये-
 नानभिरुत्तेष्टयाभिगोपापेदेष्टमेतद्वाह ॥ ९ ॥ तस्य पुराणोऽग्नद्वान्नुच्चिणा । पुरा-
 णा यथाः पुराण्यासम्भदी सोपवर्हणैषा न्यादिष्टा दक्षिणा क्रामं यथाभ्यदं भूपती-
 र्दद्यादिति न्वग्निषितः ॥ १० ॥ अथानग्निचितः । एतदेव भूमिजोषणमतस्त-
 मानं कर्म यद्वयदग्निकर्मणः कुर्यादाहिताग्नेः शर्करा इत्यु द्वेकऽग्राहुर्या एवामू-
 र्ग्याधेयशर्करास्तु एता इति न कुर्यादित्येकऽईश्वरो हेता अनग्निषितं सं-
 ततोऽग्निरिति स यथा कामयेत तथा कुर्यात् ॥ ११ ॥ मर्षादायाऽप्यु लोष्टमा-
 र्ग्य । अन्तरेण निदधातीमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि येषां नृणां पुरोऽर्घ्य-
 मेतम् शतं जीवन्तु शरदः पुरुचीरन्तर्मुत्पुं दधतां पर्वतेनेति जीवेभ्यश्चैवैतां पितृ-
 भ्यश्च मर्षादां करोत्यसम्भेदाय तस्मादु हैतज्जीवाश्च पितरश्च न संहरयन्ते
 ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ [८.४.] चतुर्थः मपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या
 १०० ॥ ॥ अष्टमोऽध्यायः [९१.] ॥ ॥ अस्मिन्काण्डे कण्डिकासंख्या ४१२ ॥ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणेऽश्वमेधनाम त्रयोदशं काण्डं

समाप्तम् ॥ ११ ॥ ॥ ॥

अथ सर्वोपधं वपति । यदेवादः सर्वोपधं तदेतत्
 द्वै चैव तत्पिण्यं च व्याकरोत्यश्वत्थे वो निपुदनं पर्णे वो
 मग्नीवातुमेवैभ्य एतदाशास्ते तुथो हैषामेकैकोऽपरो जरसानुमै
 नञ्निवपति । इयं वै पृथिवी प्रतिष्ठास्याम्वैनमेतत्प्रतिष्ठायां प्रा
 त्यस्पोदयात्तिर-इव वै पितरस्तिर-इव रात्रिस्तिर-एव तत्क
 ऽभ्युदियात्तदेनमुभयोरहोरात्रयोः प्रातप्रापयति ॥ २ ॥ सवित
 मानुरुपस्थऽभ्यावपत्तिविति सवितैवास्यैतच्छरीराण्यस्यै पृथिव्यै
 वपति तस्यै पृथिवी शं भयोत यथैवास्माऽइयथ शथं स्यादेवमेतत्
 देवतायामुपोदके लोके निदधाम्यगाविति नाम गृह्णात्ययं वै लोके
 मज्जागौ देवतायामुपोदके लोके निदधानि ॥ ३ ॥ अथ कुचिदा
 मनयानन्त्यया कुम्भं मत्तीयानपेक्षमाण एतीति तत्र जपति परं मृ
 पन्थां यस्तेऽथन्य इतरां देवयानान् चक्षुष्यते शृण्वते ते प्रवीमिमानः
 मां धीमानिति ज्योमग्नीवातुमेवैभ्य एतदाशास्ते तुथो हैषामेकैकोऽपरो
 ॥४॥ अथैनं यथाः कल्पयति । शं यातः शथं हि ते पृथिः शं ते भवा
 भवन्त्यनुपः प्रार्थितामां प्रा त्वाभिगुणान् कल्पन्तां ते दिशस्तुभ्यम्
 तमानुभ्यं भवन्तु गन्धरः अन्तरिक्षं शिवं तुभ्यं कल्पन्तां ते दिश
 त्येतेवास्यै सुर्वं कल्पयत्यनुदस्यै शिवं करोति ॥ ५ ॥ अथ प्रपोदश
 य इयता अलक्षणाः कृता भवन्ति । या एतामूरगनाविष्टास्ता एता
 उपजयानि तृणमिमिमा इव चैव तत्पिण्यं च व्याकरोति ॥ ६ ॥ प्रपोदश
 प्रपोदश प्राणाः मंसतन्तु अन्तुर्नमेतुमंसतन्तु प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति
 पादवाद्यां भवन्ति । प्रतिष्ठा ये शदः प्रतिष्ठामिवास्मं करोत्यलक्षणा भवन्ति
 इव वै पितरस्तिर-इव रात्रिस्तिर-एव रात्रिः करोति ॥ ८ ॥ ताम
 द्वै चैव तत्पिण्यं च व्याकरोति । य आन्ता निनः पुष्पान्त्वयं यथिनास्तस्तिरा
 सपवनः स इतिवः पञ्चस्तिर-इव रात्रिः पञ्चस्तिर-इव रात्रिः पञ्चस्तिर-इव रात्रिः
 गोऽस्ते पञ्चस्तिर-इव रात्रिः पञ्चस्तिर-इव रात्रिः पञ्चस्तिर-इव रात्रिः पञ्चस्तिर-इव रात्रिः
 पञ्चस्तिर-इव रात्रिः पञ्चस्तिर-इव रात्रिः पञ्चस्तिर-इव रात्रिः पञ्चस्तिर-इव रात्रिः
 पञ्चस्तिर-इव रात्रिः पञ्चस्तिर-इव रात्रिः पञ्चस्तिर-इव रात्रिः पञ्चस्तिर-इव रात्रिः
 पञ्चस्तिर-इव रात्रिः पञ्चस्तिर-इव रात्रिः पञ्चस्तिर-इव रात्रिः पञ्चस्तिर-इव रात्रिः

अथ चतुर्दशं काण्डम्

ओ३म् । देवा इ वै सत्त्वं निपेदुः । अग्निरग्निः सोमो मखो विष्णुर्विश्वे दे
 । अन्यत्रैवाशित्स्याम् ॥ १ ॥ तेषां कुरुक्षेत्रं देवयजनमास । तस्मादाहुः कुरुक्षेत्रं दे-
 । नानां देवयजनमिति तस्मात्तत्र क च कुरुक्षेत्रस्य निगच्छति तदेव मन्यतऽश्वं
 । देवयजनमिति तद्धि देवानां देवयजनम् ॥ २ ॥ तऽग्रासत । धियं गच्छेम यशः
 । यामाज्ञावाः स्यामेति तथोऽष्टवेमे सत्त्वंमासते धियं गच्छेम यशः स्यामाज्ञावाः
 स्यामेति ॥ ३ ॥ ते होचुः । यो न श्रमेण तपसा श्रद्धया यज्ञेनाहुतिभिर्पशुस्पोदृतं
 । ब्रह्मजगद्धातु न श्रेष्ठोऽस्तदु नः सर्वेषां स इति तथेति ॥ ४ ॥ ब्रह्मिष्णुः
 । यमः प्राप । स देवानां श्रेष्ठोऽभवत्तस्मादाहुर्विष्णुर्देवानां श्रेष्ठ इति ॥ ५ ॥
 स यः स विष्णुर्यज्ञः स । स यः स यज्ञोऽसौ स आदित्यस्तदेदं यगो विष्णु-
 । यगक संयन्तु तदिदमप्येतर्हि नैव सर्व-इव यशः यश्नोति संयन्तुम् ॥ ६ ॥ स ति-
 । छन्वमादायापवक्त्राम । स घनुराल्पार्थ शिर उपस्तभ्य तस्यौ तं देवा अनभिपृच्छु-
 । वन्तः समन्तं परिणवविशन्त ॥ ७ ॥ ता इव प्रथ ऊचुः । इया वै वृषपो यदुपदीक्षा यो
 । ऽस्य ययामप्यघातिह्रस्वस्मै प्रयच्छेत्तेत्यघातयस्मै प्रयच्छेत्प्रापि धन्वघ्नयोऽभिगच्छेत्त-
 । यास्मै सर्वप्रघातं प्रयच्छेमेति तथेति ॥ ८ ॥ तस्यापपराप्तस्य । ज्याप्रापि-
 । भवतुस्तस्या द्विज्यायां घनुराल्पार्थ विष्णुस्त्यौ विष्णोः शिरः प्रचिच्छिदतुः
 ॥ ९ ॥ तद्गृह्णति पपात । तत्पतिस्वाम्नादित्योऽभवदधेतरः प्रादेव प्रादृश्यत
 । तद्यदृष्टकृत्पतत्तस्मादप्यगोऽथ यत्प्रादृश्यत तस्मात्प्रवृत्तः ॥ १० ॥ ते देवा
 । अभवन् । महान्त नो हीरोऽपानीति तस्मान्महावीरस्तस्य यो उत्तो व्युत्तरत्तं
 । पाणिभिः सममृजुस्तस्मात्संभ्रात ॥ ११ ॥ तं देवा अभ्यमृश्यन्त । यथा विनि-
 । वेत्स्यमाना एवं तमिन्द्रः प्रथमः प्राप तन्वन्वह्ममनून्यपतत तं पर्यष्टकान्तं परिगृह्य
 । पशोऽभवद्यद्विदमिन्द्रो यशो यशो इ भवति य परं वेद ॥ १२ ॥ स त एव मयः
 । स विष्णुः । तव इन्द्रो मयवानभवन्मयवान् वै तं मयवानिस्थावचने पशोऽभ-
 । पशोऽभकामा हि देवाः ॥ १३ ॥ ताभ्यो वसूभ्योऽश्वायं प्रापदन् । आतो वै
 । सर्वमन्नं ताभिर्हीवमभिरनूपमिराहुन्नि यदिदं विवशन्ति ॥ १४ ॥ अयेवं विष्णुं

१४ अ० १. ३. ८ ।

शतपथब्राह्मणे ॥

एषावनीयथे सम्राडासन्दीं पर्यादृत्य दक्षिणतः प्राचीमासादयत्युत्तराथे राजा-
 सन्त्यै ॥ ८ ॥ अर्धदुम्बरी भवति । ऊर्ध्वै रस उदुम्बर ऊर्ध्वै नमेतद्वसेन समर्धयति
 कृत्स्नं करोति ॥ ९ ॥ अथ सदाधना भवति । अथ सयोर्वाऽदधे शिरः प्रति-
 ष्ठितं तदधे सपोरेवैतच्छिरः प्रतिष्ठापयति ॥ १० ॥ बाल्वजीभी रज्जुभिर्गुता-
 भवति । यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य रज्जो व्यक्षरस्तत एता ओपधयो जज्ञिरे तेनैवैनमे-
 तद्वसेन समर्धयति कृत्स्नं करोति ॥ ११ ॥ अथ यदुत्तरत आसादयति । यज्ञो वै
 सोमः शिरः प्रवर्ग्य उत्तरं वै शिरस्तस्मादुत्तरत आसादयत्यथो राजा वै सोमः त-
 द्वाद् प्रवर्ग्य उत्तरं वै राज्यात्साम्राज्यं तस्मादुत्तरत आसादयति ॥ १२ ॥ स-
 यज्ञैताथ होतान्वाह । अञ्जन्ति यं प्रथयन्तो न विप्र इति तदेतं प्रचरणीयं महा-
 वीरमाज्येन समनक्ति देवस्त्वा सविता मध्वानकिति सविता वै देवानां मसवि-
 ता सर्वं वाऽदं मधु यदिदं किं च तदेनमनेन सर्वेण समनक्ति तदस्मै सविता म-
 सविता प्रसौति तस्मादाह देवस्त्वा सविता मध्वानकिति ॥ १३ ॥ शतम् ७०००॥
 अथोत्तरतः शिक्ता उपकीर्णा भवन्ति । तद्वनतश्च त्रिरयमधस्तादुपास्यति पृथि-
 क्त्वाः सधेस्पृशस्पाहीत्येतद् देवा अविभयुर्ध्वं न इममधस्तादुपास्यति नाष्टा न
 इत्युदित्यनेनैवाऽपतद्वेतो यद्विरयं नाष्टाणाथ रसताम्रहस्याऽअथो पृथिव्यु इ
 वाऽपतस्माद्विभयांचकार यज्ञे मायं ततः शुशुचानो विधेस्यादिति तदेवास्याऽ-
 पतद्वन्तुर्दधाति रजतं भवति रज्जुवै हीयं पृथिवी ॥ १४ ॥ त यज्ञेनाथ होतान्वाहा
 सधेसीदध मर्ताऽअमीति तदुभयत आदीता मौञ्जाः प्रलया भवन्ति,
 तानुपास्य तेषु प्रवृणक्ति यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य रज्जो व्यक्षरस्तत एता ओपधयो
 जज्ञिरे तेनैवैनमेतद्वसेन समर्धयति कृत्स्नं करोति ॥ १५ ॥ अथ यदुभयत आदीता
 भवन्ति । सर्वाभ्य एवैतद्विभ्यो रसाधेति नाष्टा अयन्ति तस्मिन्मद्वयमाने
 पत्नी शिरः प्रोर्णते रज्जो वाऽप्य शुशुचानो भवति नेम्येध्वं ततः शुशुचानध्वः
 प्रमुष्णादिति ॥ १६ ॥ स प्रवृणक्ति । अर्चिरसि शोचिरास तपोऽमृत्येयत्रेयसो य एव
 तपति सर्वं वाऽपतद्वे तदेतमेवैतस्वीयाति तस्मादाहार्चिरसि शोचिरसि तपोऽमीति
 ॥ १७ ॥ अयास्यामाश्रिय आशास्त । इयं वै यज्ञोऽस्यामेवैतदाश्रिय आशान्ते ता अ-
 स्यादधे सर्वाः समर्धयति ॥ १८ ॥ अनापृष्टा पुण्यादिति । अनापृष्टा देवा पु-
 स्तामृषोभिर्नाष्टाभिरग्नेराभितयऽइत्यग्निनेवास्याऽअधिरानि रगोति नाष्टाणाथ
 रज्जुताम्रहस्याऽआयुर्मे दा इत्याहुरेवातन्धचे तपो सर्वेऽपुगेने ॥ १९ ॥ पुत्रवती

यज्ञं प्रेषा व्यभजन्त । यस्यः प्रातः सवनं रुद्रा माध्यान्दिनं सवनमादित्यास्तु
 तीयसवनम् ॥ १५ ॥ अग्निः प्रातः सवनम् । इन्द्रो माध्यान्दिनं सवनं विषे
 देवास्तृतीयसवनम् ॥ १६ ॥ गायत्री प्रातः सवनम् । त्रिष्टुप्माध्यान्दिनं सवनं
 जगती तृतीयसवनं तेनापशीर्ष्णा यज्ञेन देवा अर्चन्तः आम्यन्तश्चरुः ॥ १७ ॥
 दधुह् इ वाऽआथर्वणः । एतं शुक्रमेतं यज्ञं विश्वं नकार यथा-यथैतद्यज्ञस्य शिरः
 प्रतिधीयते यथैष कृत्स्नो यज्ञो भवति ॥ १८ ॥ स इन्द्रेणोक्त आस । एतं चेद-
 न्यस्माऽऽनुवृत्त्यास्तु एव ते शिरश्छिन्नामिति ॥ १९ ॥ तदु हाभ्यिनोरनुभुतमास ।
 दधुह् इ वाऽआथर्वण एतं शुक्रमेतं यज्ञं चेद यथा-यथैतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिधी-
 यते यथैष कृत्स्नो यज्ञो भवति ॥ २० ॥ तौ हेत्योचतुः । उप त्वायाविति क्रिय-
 ष्यमाणावित्येतं शुक्रमेतं यज्ञं यथा-यथैतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिधीयते यथैष कृ-
 त्सनो यज्ञो भवतीति ॥ २१ ॥ स होवाच । इन्द्रेण वाऽउक्तोऽस्म्येतं चेदन्वस्मा-
 ऽनुवृत्त्यास्तु एव ते शिरश्छिन्नामिति तस्माद्यै विभेमि यद्यै मे स शिरो न द्विधा-
 न्न वामुपनेष्यऽइति ॥ २२ ॥ तौ होचतुः । आवां त्वा तस्मात्प्रास्यावऽइति कथं
 मा प्रास्यथेऽइति यदा नाऽउपनेष्यसेऽथ ते शिरश्छिन्नान्यत्रापनिधास्यावोऽद्या-
 स्य शिर आहृत्य तस्मै प्रतिधास्यावस्तेन नावनुवक्ष्यसि स यदा नावनुवक्ष्यस्य
 ते तदिन्द्रः शिरश्छेत्स्यत्यथ ते स्वयं शिर आहृत्य तस्मै प्रतिधास्याव इति तथै-
 ति ॥ २३ ॥ तौ होपनिष्ये । तौ यदोपनिष्येऽथास्य शिरश्छिन्नान्यत्रापनिद-
 तुरथाऽवस्य शिर आहृत्य तद्दास्य प्रतिदधतुस्तेन हाभ्यामनुवाच स यदाभ्यामनुवा-
 चाथास्य तदिन्द्रः शिरश्छेददाथास्य स्वयं शिर आहृत्य तद्दास्य प्रतिदधतु-
 ॥ २४ ॥ तस्मादेतदुपिणाभ्यनूक्तम् । दधुह् इ यन्मध्वाथर्वणो वामश्वस्य
 शीर्ष्णा प्र यदीमुवाचेत्ययं तदुवाचेति द्वैतदुक्तम् ॥ २५ ॥ तत्र सर्वस्माऽऽ-
 नुवृत्त्यात् । एनस्येति हि तयो नेन्यऽइन्द्रः शिरश्छिन्नदादिति यो न्वेव ज्ञातस्तस्यै-
 मृपादथ योऽनुचानोऽथ योऽस्य प्रियः स्यान्न त्वेव सर्वस्माऽइव ॥ २६ ॥ सं-
 रसरवामिनेऽनुवृत्त्यात् । एष वै संवत्सरो य एष तपत्येव उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्तृती-
 णाति तस्मात्संवत्सरवामिनेऽनुवृत्त्यात् ॥ २७ ॥ तिस्रो रात्रीर्वृतं चरति । त्रयो-
 वाऽश्चतुर्वः संवत्सरस्य संवत्सर एष य एष तपत्येव उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्तृतीयाति-
 तस्माच्चिस्रो रात्रीर्वृतं चरति ॥ २८ ॥ तप्तमाचामति । तपस्व्यनुवृत्त्यात्तस्मात्त-
 सादयनुवृत्ते तपस्व्यनुवृत्त्यात् ॥ २९ ॥ अमृन्मयपायी । अस्ति वाऽअस्याथ

दाक्षिणत इति । नात्र तिरोहितमिवास्तीन्द्रस्याधिपत्यऽर्जुनीन्द्रमेवास्याऽध्यविपतिं क-
 रोति नाष्टाणां च उक्तसामप्रहत्यै मज्जा मे दा इति मज्जामिव पशूनामन्यत्ते तथो ह
 पुत्री पशुमान्भवति ॥ २० ॥ मुपदा पद्यादिति । नात्र तिरोहितमिवास्तिदेवस्य
 सवितुराधिपत्यऽइति देवमेवास्यै सवितुरामधिपतिं करोति नाष्टाणां च उक्तसाम-
 प्रहत्यै चक्षुर्मे दा इति चक्षुर्मेवात्मन्यत्ते तथो ह चक्षुष्मान्भवति ॥ २१ ॥ आधुति-
 कत्तरत इति । आश्राय्यमुत्तरत इत्येवैतदाह भातुराधिपत्यऽइति भातारमेवास्या-
 ऽध्यधिपतिं करोति नाष्टाणां च उक्तसामप्रहत्यै रायस्तेषां मे दा इति रायमेव पुष्टि-
 मात्मन्यत्ते तथो ह रायमान्पुष्टिमान्भवति ॥ २२ ॥ विधृतिरूपरिष्टादिति । विषा-
 द्यमरूपरिष्टादित्येवैतदाह वृहस्पतेराधिपत्यऽइति वृहस्पतिमेवास्याऽध्यधिपतिं करोति
 नाष्टाणां च उक्तसामप्रहत्याऽम्योजो मे दा इत्योज एवात्मन्यत्ते तथोजस्वी वृत्तवा-
 न्भवति ॥ २३ ॥ अथ दक्षिणत उत्तानेन पाणिना निन्दुते । विश्वाभ्यो मा ना-
 द्याभ्यस्पाहीति सर्वाभ्यो मार्तिभ्यो गोपायेत्येवैतदाह यज्ञस्य शीर्षं च्छिन्नस्य [स्मो-
 व्यक्षरत्न] पितृनगच्छत्प्रया वै पितरस्तेरेवैनमेतत्समर्पयति कृत्स्नं करोति
 ॥ २४ ॥ अथेष्टामभिमुख्य जपति । मनोरश्वासीत्यश्वा ह वाऽइयं भूत्वा मनुष्या
 सोऽस्याः पतिः मज्जापतिस्तेनैवैनमेतन्मिथुनेन म्रियेण धाम्ना समर्पयति कृत्स्नं क-
 रोति ॥ २५ ॥ अथ वैकट्यौ शकलौ परिभ्रम्यति ग्रान्चौ । स्वाहा मरुद्भिः परि-
 श्रीयस्वेत्यवरं स्वाहाकारं करोति परां देवतामेव वै स्वाहाकारोऽप्यप्य तपत्येष
 च प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रणिताति तस्माद्वरं स्वाहाकारं करोति परां देवतामा ॥ २६ ॥
 मरुद्भिः परिश्रीयस्वेति । विशो वै मरुतो विशंवेतत्सं परिबृध्यति तदिदं सत्रमु-
 भयतो विशा परिबृद्धं तूष्णीमुदञ्चौ तूष्णीं प्राञ्चौ तूष्णीमुदञ्चौ तूष्णीं ग्रान्चौ
 ॥ २७ ॥ त्रयोदश सम्पादयति । त्रयोदश वै प्रासाः संवत्सरस्य संवत्सर एव
 य एव तपत्येष च प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रणिताति तस्मात्त्रयोदश सम्पादयति ॥ २८ ॥
 अथ सुषर्षं हिरण्यमुपरिष्ठान्निदधाति । दिवः सधस्युशस्पाहीत्येतन्मै देवा-अ-
 विभयुर्यत्रै न इममुपरिष्ठान्निदधाति नाश्र न इत्युरित्यग्नेर्वाऽएतमेतो यद्विरण्यं
 नाष्टाणां च उक्तसामप्रहत्याऽम्यो यौह वाऽएतस्माद्विरण्यं चकार यदै मायं ततः
 शुशुचानो न हिद्यस्यादिति तदेवास्याऽएतदन्तर्दधाति इरितं भयति हरिणीव
 हि यौः ॥ २९ ॥ अथ धवित्रैराधूनाति । मधु मध्विति त्रिः प्राणो वै मधु प्राण-
 स्मिन्नेतदधाति त्रीणि भवन्ति त्रयो वै प्राणाः प्राण उदानो ह्यानस्तानेवा-

मध्येष्टमिव यदस्यामृतं वदति तस्मादमृतमप्यायी ॥ ३० ॥ अमृतोच्छिष्टी ।
 एष वै घर्मो य एष तपति स पा श्रीः सरयं ज्योतिरनृतं श्री शूद्रः श्वः कृष्णः
 शकुनस्तानि न मेक्षत नेच्छित्यं च पाप्मानं च नेज्ज्योतिश्च तमश्च तत्सत्यानृतं
 सधेष्टमानाति ॥ ३१ ॥ अथैष वान यशः । य एष तपति तद्यत्तदादित्यो
 यशो यज्ञो हव तद्यशस्तद्यज्यज्ञो यशो यजमानो हव तद्यशस्तद्यत्तद्यजमानो यश
 अद्विजो हव तद्यशस्तद्यद्विजो यशो दक्षिणा हव तद्यशस्तस्माद्यामस्मै द-
 क्षिणामानुषेयुर्न ता इन्मद्योऽन्यस्माऽऽतिदिशेतेद्यमेदं यश आगंस्तस्मद्योऽन्य-
 स्माऽऽतिदिशानीति इवो वैव भूते द्यहे वा तदात्मन्गैतद्यशः कृत्वा यदेव तज्जयति
 तस्म ददाति हिरण्यं गां वामोऽश्वं वा ॥ ३२ ॥ अथैतद्वा । आयुरेतज्ज्योतिः
 प्रविशति य एतमनु वा भूते भक्षयति वा तस्य व्रतचर्या नातपति प्रच्छादयेत ने-
 देतस्मात्सिरोऽसानीति नातपति निष्ठीवेनेदेतमभिनिष्ठीवानीति नातपति, प्रस्त्राव-
 येन नेदेतमभिप्रस्त्रावयाऽऽति यावद्वाऽप्य आतपति तावानेष नेदेतमेतर्हि नसागी-
 रपवज्ज्योत्य रात्रावश्रीयात्तदेतदस्य रूपं क्रियते य एष तपति तदु होवाचासुरिरुक्थ
 ह वै देवा व्रतं चरन्ति यत्सत्यं तस्मादु सत्यमेव वदेत् ॥ ३३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

स वै सत्समारांस्तत्सम्भरति । सत्त्वाऽऽनानित्यापेत्थाद्य सम्भरति तत्सम्भाराणां
 षडम्भारत्वथ स वै यत्र-यत्र यदस्य भ्यक्तं ततस्ततः सम्भरति ॥ १ ॥ कृष्णाजिनध-
 सम्भरति । यज्ञो वै कृष्णाजिनं यद्वर्षेनमेतत्सम्भरति लोमतरह्मन्दाधिसिंघे
 लोमानि ह्रन्दः स्येनमेतत्सम्भरत्युत्तरत उदीची हि मनुष्याणां द्विपमानुजिनीये
 तद्वि देवता ॥ २ ॥ अभ्या । ब्रह्मो वाऽअभिर्वायं वै पुत्रो वीर्येणैवमे-
 तत्समर्पयति कृत्स्नं करोति ॥ ३ ॥ श्रीदुम्बरी भवति । ऊर्ध्वं रुस उदुम्बर
 ऊर्ध्वेनमेतत्तत्तेन समर्पयति कृत्स्नं करोति ॥ ४ ॥ अथो वृकद्वी । मन्त्रापर्या
 मपमासाहुतिपुत्रोऽस्य हत्वा यत्र न्यमृष्ट ततो विकद्वतः मयभवद्यशो वाऽआहति-
 यशो विकद्वतो यज्ञेनैवमेतत्समर्पयति कृत्स्नं करोति ॥ ५ ॥ अरतिमात्री भ-
 वति । यादुर्वाऽअरतिर्चादुनो वै वीर्यं क्रियते वीर्यसंमिनेव तद्वरति उर्ध्वेनैवमे-
 तत्समर्पयति कृत्स्नं करोति ॥ ६ ॥ ताम्रादचे । देवस्य स्वा सवित्रुः प्रम्वदध्व-
 मोर्वाहुभ्यां पूजो हस्ताभ्यामाददे नारिरसीसमावेव वन्तुः ॥ ७ ॥ तथै सध्व
 पाणो कृत्वा । दक्षिणेनाविमृश्य जपति युञ्जते पुन उत युञ्जते विदो विना

स्मिन्नेतदधाति ॥ १० ॥ अथापसलवि त्रिधून्वन्ति । यज्ञस्य शीर्षाच्छ्रस्य
 [रमो व्यक्षरस्स] पितृनगच्छत्प्रया वै- पितरस्तैर्वैनमेतस्समीरयति ॥ ११ ॥
 अप वाऽपतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति । ये यज्ञे धुनं तन्वते पुनः प्रसलवि
 त्रिधून्वन्ति पद् सम्पद्यन्ते पद्वाऽऽग्ने शीर्षमाणास्तानेवास्मिन्नेतदधाति श्रु-
 यन्ति रौहिणौ स यदार्चिर्जायनेऽथ हिरण्यमादत्ते ॥ ३२ ॥ स यज्ञेतांश्च होता-
 न्नाह । अमरसीमध्विना वाचमस्मेऽहति तदध्वर्गुरुगोत्तिष्ठन्नाह रुचितो धर्म इति
 स यदि रुचितः स्याच्छेषान्युजमानो भविष्यतीति विद्यादुथ यज्ञरुचितः प्रापीया-
 न्भविष्यतीति विद्यादुथ यज्ञे नैरु रुचितो नारुचितो नैव श्रेयाश्च प्रापीयान्भविष्य-
 तीति विद्याद्यथान्वेव रुचितः स्यात्तथा धवितुष्यः ॥ ३३ ॥ अथैतदे० ॥ १४ ॥
 ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ ॥

स यदैतदध्वर्गुः । उपोत्तिष्ठन्नाह रुचितो धर्म इति तदुपोत्थावावकाशैरुपातिष्ठ-
 न्ते प्राणा वाऽभवकाशाः प्राणानेवास्मिन्नेतदधाति पदुपतिष्ठन्ते पद्वाऽऽग्ने शीर्षमा-
 णास्तानेवास्मिन्नेतदधाति ॥ १ ॥ गर्भो देवानामिति । एष वै गर्भो देवानां पु-
 एष तपत्येष हीदथ सर्वं गृह्णात्येतेनेदथ सर्वं गृभीतमेष्ट उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतस्मी-
 णाति तस्मादाह गर्भो देवानामिति ॥ २ ॥ पिता मतीनामिति । पिता षष्ठ म-
 तीनां पतिः प्रजानामिति पतिर्षष्ठ प्रजानाथ ॥ ३ ॥ सं देवो देवेन सवित्रागतेति
 सथ हि देवो देवेन सवित्रागत सथ सूर्येण रोचतऽहनि सथ हि सूर्येण रोचते
 ॥ ४ ॥ समग्निरग्निनागतेति । सथ अग्निरग्निनागत सं देवेन सवित्रेति सथ
 हि देवेन सवित्रागत सथ सूर्येणारोचिष्टेति सथ हि सूर्येणारोचिष्ट ॥ ५ ॥ स्वाहा
 समग्निस्तपसागतेति सथ अग्निस्तपसागतावरथ स्वाहाकारं करोति पुरा देवता-
 मग्रावेव बन्धुः सं देवेन सवित्रेति सथ हि देवेन सवित्रागत सथ सूर्येणारु-
 चतेति सथ हि सूर्येणारुचत ॥ ६ ॥ ते वाऽपते प्रयोऽवकाशाभवन्ति । प्रयो
 वै प्राणाः प्राण उदानो व्यानस्तेनैवास्मिन्नेतदधाति ॥ ७ ॥ धर्ता दिवो विभानि
 तपसपृथिव्यामिति । धर्ता षष्ठ दिवो विभानि तपसपृथिव्यां धर्ता देवो देवानाम-
 मन्तेऽपते इति धर्ता षष्ठ देवो देवानाममत्यस्ततोऽप्रावाचमस्मे त्रियच्च देवायुर-
 मिति धर्मो वै तपसपृथिव्यां प्रयच्छ येन देवान्योऽपाम्येवेतदाह ॥ ८ ॥ अथरथ
 गोतृभिरुपपन्नमिति । २९ दे गोतृ ॥ २९ तपत्येष हीदथ सर्वं गोपायप्रयो न

स्य वृद्धतो विपरिच्यतः । वि होत्रा दधे वयुनाविवेक इन्मही देवस्य स
 पृथितित्यस्यैव बन्धुः ॥ ८ ॥ अथ मृत्पिण्डं परिगृह्णाति । अग्न्या च द
 हस्तेन च हस्तेनैवोत्तरतो देवी द्यावापृथिवीऽहति यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य
 तस्मै ह्ये द्यावापृथिवीऽग्न्यग्न्यन्मृदादियं तद्यद्यापोऽसौ तन्मृदश्चाणं च
 णः कृता भवान्त तेनैवैनमेतद्वस्तेन समर्पयति कृत्स्नं करोति तस्मादाह दे
 थिवीऽहति मत्स्यस्य वामघ शिरां राध्यासमिति यज्ञो वै मत्स्यो यज्ञस्य वा
 रो राध्यासमित्येवैतदाह देवयजने पृथिव्या इति देवयजने हि पृथिव्यै
 ते मत्स्याय त्वा मत्स्यस्य त्वा शीर्ष्णऽहति यज्ञो वै मत्स्यो यज्ञाय त्वा यज्ञस्य
 ण्यऽहत्येवैतदाह ॥ ९ ॥ अथ वल्मीकवप्रायम् । वेप्यो वज्रय इत्येता वाऽ
 यथा-यथैतद्यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत ताभिरेवैनमेतत्समर्पयति कृत्स्नं क
 रोति मत्स्यस्य वोऽथ शिरां राध्यासं देवयजने पृथिव्या मत्स्याय त्वा मत्स्यस्य
 ण्यऽहत्यस्यैव बन्धुः ॥ १० ॥ अथ वराहविद्वत् । इत्यग्न्यऽग्न्यासीद्वितीयती
 मे पृथिव्यास मादेशमात्री तामेवैव इति वराह वज्रघान् सोम
 तिस्तेनैवैनमेतन्मिधुनेन प्रियेण धाम्ना समर्पयति कृत्स्नं करोति द
 रो राध्यासं देवयजने पृथिव्या मत्स्याय त्वा मत्स्यस्य त्वा शीर्ष्णऽ
 धुः ॥ ११ ॥ अथादारान् । इन्द्रस्यौज स्थेति यज्ञ वाऽप्येन्द्र अ
 त्तदस्य परिगृहीतस्य तस्मै व्यस्ररत्त पूषन्निवारोत् सोऽब्रवीदादीर्षे
 ण्यऽहत्येवैतदाह तस्मादादारा अथ यदुपलिखशित तस्मात्पूर्तीकास्त
 रिवारिवाभ्याहिता बलन्ति तस्मादु सुरभ्यो यज्ञस्य हि तस्मात्सम्भूता
 इन्द्र ओमसा पर्यगृह्णात्तस्मादादेन्द्रस्यौज स्थेति मत्स्य
 ने पृथिव्या मत्स्याय त्वा मत्स्यस्य त्वा शीर्ष्णऽह
 नादीरम् । यज्ञस्यशीर्षच्छिन्नस्य शुगुदकामघ्नतोऽज
 समर्पयति कृत्स्नं करोति मत्स्याय त्वा मत्स्यस्य त्वा शी
 ॥ १२ ॥ तान्वाऽपतान्पृथ सभारान्मम्भरति । प्राद्वो
 र्वत्सस्य संवत्सर एष येष तपत्येष च मन्त्रग्यस्तं
 नभिमृशति मत्स्याय त्वा मत्स्यस्य त्वा शीर्ष्णऽहत्यस्य
 तः परेश्रितं भवति । तदभिमयन्तो भवान्ति मेतु म् ।

यते तस्मादाहापदं गोपामनिपद्यमानमिति ॥ ९ ॥ आ च परा च पथिभिश्च
 तमिति । आ च ह्येष परा च देवैः पथिभिश्चरति स सधूचीः स विपूचीर्वा
 इति सधूचीश्च ह्येष विपूचीश्च दिशो वस्तेऽथो रश्मीनावरीवर्त्ति भुवनेष्व
 ति पुनः—पुनर्येष एष लोकेषु वरीवर्त्त्यमानश्चरति ॥ १० ॥ विश्वासां भु-
 तैः । विश्वस्य मनसस्पते विश्वस्य वचसस्पते सर्वस्य वचसस्पतश्चरेत्स
 र्वस्य पतश्चरेत्तदेवधुत्त्व देव धर्म देवो देवान्पाहीति नाम तिरोहितमिव
 स्त ॥ ११ ॥ अत्र मावीरनु वां देववीतयऽति । अश्विनावेवैतदाहाश्विनौ वा
 रतयश्च शिरः प्रत्ययंतां तावेवैतत्पीणाति तस्मादाहात्र मावीरनु वां देववीत
 ऽति ॥ १२ ॥ मधु माध्वीभ्यां मधु माधूचीभ्यामिति । दध्यद् ह वाऽमाभ्या
 र्थवणो मधु नाम ब्राह्मणमुवाच तदेनयोः प्रियं धाम तद्वैनयोरेतेनोपगच्छ
 तस्मादाह मधु माध्वीभ्यां मधु माधूचीभ्यामिति ॥ १३ ॥ हवे स्वा मुनसे स्वा दिवे
 सूर्याय स्वा । ऊर्ध्वोऽअध्वं दिवि देवेषु धेहीति नाम तिरोहितमिवस्ति ॥ १
 पिता नोऽसि पिता नो बोधीति । एष वै पिता य एष तपत्येष उ प्रवर्ग्यस्ते
 वैतत्पीणाति तस्मादाह पिता नोऽसि पिता नो बोधीति नमस्तेऽअस्तु
 हिंसीरित्याशिषमेवैतदाहास्ते ॥ १५ ॥ अथ पत्न्यै शिरोऽपवृत्य । महार्व
 क्षमाणां वाचयति स्मृष्टमन्तस्त्वा सप्रेमेति वृषा वै प्रवर्ग्यो योपा पत्नी मिथु
 तत्प्रजननं क्रियते ॥ १६ ॥ अथैतद्वै ॥ १७ ॥ ब्राह्मणम् ॥
 प्रथमोऽध्यायः ॥ [१२] ॥

अथातो रौहिणौ जुहोति । अहः केतुना जुपताथ सुज्योतिर्ज्योतिषा स
 त्युमावेतेन यजुषा प्रातः रात्रिः केतुना जुपताथ सुज्योतिर्ज्योतिषा स्वाहेत
 वेतेन यजुषा सायम् ॥ १ ॥ तद्यद्रौहिणौ जुहोति । अग्निश्च ह वाऽआदित
 रौहिणवेताभ्याथ हि देवताभ्यां यजमानाः स्वर्गं लोकं रोहन्ति ॥
 अथोऽअहोरात्रे वै रौहिणौ । आदित्यः प्रवर्ग्योऽमुं तदादित्यमहोरात्राभ्यां
 ह्मातितस्मादेपोऽहोरात्राभ्यां परिरुहीतः ॥ ३ ॥ अथोऽपौ वै लोकौ रौहिणौ आदित्यः
 प्रवर्ग्योऽमुं तदादित्यमाभ्यां लोक्याभ्यां परिरुहति तस्मादेव आभ्यां लोक्या-
 भ्यां परिरुहीतः ॥ ४ ॥ अथो चक्षुषी वै रौहिणी । शिरः प्रवर्ग्यः शीर्षं स्तब्धं चर्दयाति
 ॥ ५ ॥ अथ रुजुमादचे देवेभ्यस्त्वा सवितुः प्रमवेऽश्विनोर्वाहूभ्यां पूष्णो हस्ता

यासाददे रास्नामीत्यमावेव बन्धुः ॥ ६ ॥ अथ गामाह्वयति । जघनेन गार्हपत्यं
 णिन्दुऽपसादितऽपि सरस्वत्येहीतीडा हि गौरादितिर्हि गौः सरस्वती हि गौरयो
 र्ग्राहयति नाम्नासावेदसावेहीनि त्रिः ॥ ७ ॥ ताभ्यगतामभिदधाति । अदित्यै
 रास्नामीन्द्राण्या उष्णीष इतीन्द्राणी इ वाऽइन्द्रस्य मिथा पुत्नी तस्या उष्णीषो
 विश्वरूपतमः सोऽस्मीति तदाह तमेवैनमेतत्करोति ॥ ८ ॥ अथ वत्समुपार्जति ।
 पूषामोत्तयं वै पूषा योऽयं पृथतऽप्य हीदथ सर्वं पुष्पत्येष उ प्रमुग्यस्तुदतमेवै-
 त्तमीणाति तस्मादाह पूषास्मीति ॥ ९ ॥ अथोजयति । धर्माय दीप्तेत्येष वाऽअत्र
 यमो दुसो भवति यमया पिन्वते तस्यै दयस्वेत्येवैतदाह ॥ १० ॥ अथ पिन्वते पिन्वयति
 । अथिविभ्यां पिन्वस्वेत्यश्विनानुवेवैतदाह श्विनौ वाऽपतुष्टस्य शिरः प्रत्यधत्ता ता-
 वेवैतस्मीणाति तस्मादाहान्ध्रिभ्यां पिन्वस्वेति ॥ ११ ॥ सरस्वत्यै पिन्वस्वेति ।
 वागै सरस्वती वाचा वाऽपतुदश्विनौ यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्ता तावेवैतस्मीणाति
 तस्मादाह सरस्वत्यै पिन्वस्वेति ॥ १२ ॥ इन्द्राय पिन्वस्वेति । इन्द्रो मे यज्ञस्य
 देवता सा यैव यज्ञस्य देवता तमेवैतदश्विनौ यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्ता तावेवैतस्मी-
 णाति तस्मादाहेन्द्राय पिन्वस्वेति ॥ १३ ॥ अथ विष्णोऽभिमन्त्रयते । स्वाहेन्द्रव-
 त्स्वाहेन्द्रवदितिन्द्रो वै यज्ञस्य देवता सा यैव यज्ञस्य देवता तमेवैतस्मीणाति
 तस्मादाह स्वाहेन्द्रवत्स्वाहेन्द्रवदिति त्रिष्टुत्वा आह त्रिष्टुति यज्ञोऽवरथ स्वाहाकारं
 करोति परां देवताममावेव बन्धुः ॥ १४ ॥ अध्यास्यै स्तनमभिपद्यते । यस्ते स्तनः
 शशयो यो मयोभूरिति यस्ते स्तनो निहितो गृहायामित्येवैतदाह यो रत्नधा वसु-
 विद्युः सुव्रत इति यो धनानां दाता वसुवित्पणाय इत्येवैतदाह येन विन्वा पु-
 ष्यसि वार्षाणीति येन सर्वान्देवान्सर्वाणि भूतानि विभर्षीत्येवैतदाह सरस्वति
 तमिह धातवेऽकृति वागै सरस्वती सैषा धर्मदुधा यज्ञो वै वाग्यज्ञमस्मभ्यं प्रय-
 ष्व येन देवान्प्रीणामित्येवैतदाहाथ गार्हपत्यस्याधेपैत्युर्वन्तरिक्षमन्धेमीत्यमावेव व-
 न्धुः ॥ १५ ॥ अथ शफावां दत्ते । गायत्रं छन्दोऽसि त्रेष्टुमं छन्दोऽस्मीति गायत्रेण
 चैवैनवेतत्त्रैष्टुमेन च छन्दसादत्ते द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीतामे वै द्या-
 वापृथिवी परीशामावादित्यः प्रवृग्योऽमुं तदादित्यमाभ्यां द्यावापृथिवीभ्यां परि-
 रिसेणोपपच्छामीत्यन्तरिक्षं वाऽउपयमन्यन्तरिक्षेण हीदथ सर्वं प्रपतमथोऽउदरं
 वाऽउपयमन्युदरेण हीदथ सर्वं प्रायमपयतं तस्मादाहान्तरिक्षेणोपपच्छामीति ॥ १७ ॥

तस्मादाहर्जनेत्येति ॥ २२ ॥ साधयेत्येति । अयं वै साधुर्गोऽयं प्रवतःपृष्ठ
 त्तोऽन्तिसुद्धोऽनुप्रवतःपृष्ठ उ द्वितीयः प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मात्
 साधयेत्येति ॥ २३ ॥ मुदितयेत्येति । अयं वै लोकः मुदितिरस्मिन्नि जं
 प्रवर्गाणि भूतानि क्षियन्त्यभोऽश्विर्ननु मुदितिरस्मिन्निर्गमिर्लोकं मवा
 भूतानि क्षियन्त्येव उ तृतीयः प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह मुदितयेत्ये
 त्पृष्ठां पिन्वते तूष्णीं रौहिणकपाले ॥ २४ ॥ अथैनानाच्छृणुषि । अत्रायं एव
 मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णऽस्त्यस्रागेन वृन्धुरेवमितरौ तूष्णीं पिन्वते तूष्णीं
 रौहिणकपाले ॥ २५ ॥ अथेतर्ह्य । आयुरेतज्ज्योतिः प्रविशति य एतमनु वा ।
 भजयति वा तस्य व्रतचर्या या सृष्टी ॥ २६ ॥ आत्मणम् ॥ २ ॥

स यदैतदातिध्येन मचरति । अथ प्रवर्गेण चरित्यनुरोपसद्वोऽग्रेण ॥
 अयं प्राचः कुशान्तस्येस्तीर्य वृन्दं प्रात्राण्युपसादयत्युपमनीं महावीरं परीर
 सौ पिन्वते रौहिणकपाले रौहिणहवन्यां लुचौ यदु चान्यश्चवति तदृश दृशा
 ये विराह विशद्वै यज्ञस्तद्विराजंमैतद्यज्ञमभिसम्पादयत्यथ यद्वन्द्यं वृन्दं वै व
 मदा वै द्वौ सङ्गमेतेऽथ तौ धीर्यं कुरुतो वृन्दं वै मिथुनं मज्जनवं मिथुनेनैव
 मेतत्प्रज्जननेन समर्पयति कृत्स्नं करोति ॥ १ ॥ अथाध्वर्युः । प्रोक्षणीरावृत्त्यं
 योक्षिप्रश्नाह व्रक्षन्मचरिष्यामो होतरभिष्टुहीनि वक्षा वै यज्ञस्य दाक्षिणत आस्ते
 भिगोस्ता तमेवैतदाह्राप्रमत्त आस्व यज्ञस्य शिरः प्रतिधास्याम इति होतरभिष्टुही
 यज्ञो वै होता तमेवैतदाह यज्ञस्य शिरः प्रतिधेहीति प्रतिपद्यते होता ॥ २ ॥ व्र
 जज्ञानं प्रथमं पुरस्तादिति । असौ वाऽआदित्यो व्रक्षाहरहः पुरस्ताज्जायतऽ
 उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह व्रक्ष जज्ञानं प्रथमं पुरस्तादित्यथ प्रोक्षत
 स्रावेव वृन्धुः ॥ ३ ॥ स प्रोक्षति । यमाय त्वेत्येष वै यमो य एष तपत्येष हीद
 सर्वं यमपत्येतेनेदं सर्वं यतमेव उ प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह यमा
 त्वेति ॥ ४ ॥ मखाय त्वेति । एष वै मखो य एष तपत्येष उ प्रवर्ग्यस्तदेतं
 वैतत्प्रीणाति तस्मादाह मखाय त्वेति ॥ ५ ॥ सूर्यस्य त्वा तपसऽइति । एष
 सूर्यो य एष तपत्येष प्रवर्ग्यस्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह सूर्यस्य त्वा तपसऽइति
 ॥ ६ ॥ पूर्वपा द्वारा स्थूणां निर्दृत्य । दाक्षिणतो निमिन्वन्ति यथेनाथ होताभिष्टुः
 पश्येद्यज्ञो वै होता स एवास्यामेतद्यज्ञं प्रतिदधाति तथैषा धर्मं पिन्वते ॥ ७ ॥ अ

अथानार्थिरमानयानि । नतो वाऽप्यप्युगुगवानो भवन्ति तन्मोक्षदपयनिगुदि
 गोक्षिरमानयानि ॥१८॥ इन्द्राग्निनेति । इन्द्रो वै यज्ञस्य देवता सा वै यज्ञ
 त्राग्नेरैतन्मीमांसयन्ति तेषां देवताग्नौ इन्द्राग्निरग्नी वाऽप्ययथास्यस्य गिरः
 त्राग्नेरैतन्मीमांसानि तस्मादाहन्द्राग्निनेति ॥ १९ ॥ प्रभुनः सारयत्येति । ए
 सास्यं पशुं पातेति एतं पातेत्येवैन्द्राह प्रभव इत्येने वै प्रभव पते हीदधुं
 सपन्नं प्रभव नादिति तद्यथा प्रवदन्त्ये इत्येवमस्यैतद्वदन्ति ॥ २० ॥
 सूर्यस्य रश्मये वृष्टिजनयऽद्विति । सूर्यस्य ह वाऽप्युक्तो रश्मिर्गृष्टिवृष्टिनिर्नाम
 सर्गाः मत्ता पिभुर्नि त्रुपेवैतन्मीमांसते तस्मादाह स्वाहा सूर्यस्य रश्मये वृष्टि
 इत्यवरश्च स्वाहाकारं करोति पुरां देवनाममंत्रावेन वृन्धुः ॥ २१ ॥ अ
 ॥ २२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥ [२. १.] ॥ प्रथमः प्रपाठकः ॥ क
 संख्या ११२ ॥ ॥

स प्रैताथ होतान्वाह । प्रैतु प्रमाणस्यतिः प्र देव्येतु मूर्ततेति त
 प्राहुदापन्वातनामानि भूहोत्येन देवा अविभक्त्यर्थे न इममन्तरा स्वाध
 सा त इत्युरिति तपेतुपुरैवाहवन्तीषास्वाहाकारेणाभुवुस्तथं हुतमेव सन्तम
 जुहवुस्तथोऽप्येनमेष एतत्पुरैवाहवन्तीषास्वाहाकारेण जुहोति तृष्टं हुतमेव
 मन्त्री जुहोति ॥१॥ समुद्राय त्वा वाताय स्वाहेति । अयं वै समुद्रो योऽयं प
 तस्माद्वै समुद्रात्सर्वे देवाः सर्वाणि भूतानि समुद्रवन्ति तस्माऽप्येनं जुहोति
 दाह समुद्राय त्वा वाताया स्वाहा ॥२॥ सरिराय त्वा वाताय स्वाहेति ।
 सरिरो योऽयं पृथतऽपतस्माद्वै सरिरात्सर्वे देवाः सर्वाणि भूतानि सहेरते त
 एवेनं जुहोति तस्मादाह सरिराय त्वा वाताय स्वाहा ॥३॥ अनाधृष्याय त्वा
 ताया स्वाहापतिधृष्याय त्वा वाताय स्वाहेति । अयं वाऽअनाधृष्योऽप्रतिधृष्य
 यं प्रवते तस्माऽप्येनं जुहोति तस्मादाहानाधृष्याय त्वा वाताय स्वाहापतिधृ
 य त्वा वाताय स्वाहेति ॥४॥ अवस्यवे त्वा वाताय स्वाहा शिमिदाय त्वा वा
 स्वाहेति । अयं वाऽअवस्युरशिमिदो योऽयं पृथते तस्माऽप्येनं जुहोति तस्माद
 वस्यवे त्वा वाताय स्वाहा शिमिदाय त्वा वाताय स्वाहेति ॥५॥ इन्द्राय त्वा
 मुमते इन्द्रो त्वा स्वाहेति । अयं वाऽइन्द्रो योऽयं पृथते तस्माऽप्येनं जुहोति त
 दाहन्द्राय त्वेनं तमुमतेरुद्रवत्तुति तद्विन्द्रमेवाम् तस्मात् इन्द्रोऽमन्तरा

मन्त्रेद्युपसमायन्ति ॥ १ ॥ अथाग्नीध्रः । आहवनीये त्रीञ्छालाकातुपकल्पयते
तेषामेकमुज्ज्वल्य मुखदध्ने धारयमाणो जुहोति यज्ञस्य शीर्षच्छिद्यस्य शुगुदका-
स्तेषां लोकांश्चाविशत्तयैवैनमेतच्छुचा समर्धयति कृत्स्नं करोति ॥ २ ॥ अथ
मुखदध्ने । उपरीव वै तद्यन्मुखदध्नुमुपरीव तद्यदसौ लोकस्तथातुं लोकं शु-
गाविशत्तयैवैनमेतच्छुचा समर्धयति कृत्स्नं करोति ॥ ३ ॥ या ते घर्म दिव्या
शुगिति । यैव दिव्या शुग्या गायत्र्या हविर्धानऽऽति यैव गायत्र्या हविर्धाने
सा तदभ्याप्यायतां निष्टयायतां तस्यै ते स्वाहेति नाम तिरोहितमिवास्ति ॥ ४ ॥
अथ द्वितीयमुज्ज्वल्य । नाभिदध्ने धारयमाणो जुहोति मध्यमिव वै तद्यन्नाभि-
दध्ने मध्यमिवान्तरिक्षलोकस्तथान्तरिक्षलोकं शुगाविशत्तयैवैनमेतच्छुचा सम-
र्धयति कृत्स्नं करोति ॥ ५ ॥ याते घर्माभ्यन्तरे शुगिति । यैवान्तरिक्षे शुग्या त्रि-
ष्टुभ्याग्नीध्रऽऽति यैव त्रिष्टुभ्याग्नीध्रे सा तदभ्याप्यायतां निष्टयायतां तस्यै ते
स्वाहेति नाम तिरोहितमिवास्ति ॥ ६ ॥ अथ तृतीयमभ्याधाय । तस्मिन्नासीनो
जुहोत्यधु-इव वै तद्यदासीनोऽधु-इव तद्यदयं लोकस्तयम् लोकं शुगाविशत्त-
यैवैनमेतच्छुचा समर्धयति कृत्स्नं करोति ॥ ७ ॥ या ते घर्म पृथिव्या शुगिति ।
यैव पृथिव्या शुग्या जगत्या सदस्येति यैव जगत्या सहस्रा सा तदभ्या-
प्यायतां निष्टयायतां तस्यै ते स्वाहेति नाम तिरोहितमिवास्ति ॥ ८ ॥ अथोपनि-
ष्कामति । स्रष्टुस्य स्वा परस्यायेत्येतद्वै स्रष्टुं य एष तपस्यस्य स्वा मानुषस्य
भ्रष्टस्य परस्पत्यायेत्येवैतदाह भ्रष्टणस्तन्वं पाहीति भ्रष्टण आमानं गोपा-
येत्येवैतदाह विशस्वा धर्मणा वयमिति यज्ञो वै दिव्यस्य त्वारिष्ट्या
ऽऽत्येवैतदाहानुक्रामाम सुविताय नृभ्यसऽऽति यज्ञस्य त्वारिष्ट्याभ्रह्मलापा-
ऽऽत्येवैतदाह ॥ ९ ॥ अथाह माम गायेति । माम धूहीति वा गायेति त्वेव म-
याह्वयन्ति हि माम तद्यत्तमाम गायति नेदिमान्वरिष्या यज्ञाच्छरीराभाष्टा रूपा-
सि हि नसञ्चिती माम हि नाष्टाणां रूक्षसामपहन्ता ॥ १० ॥ आग्नेय्यां गा-
यति । अग्निर्हि रूक्षसामपहन्ता विच्छन्दसि गायत्येषा वै सर्वापि हन्ता भूमि रू-
विच्छन्दस्तस्माद्विच्छन्दसि गायति ॥ ११ ॥ स गायानि । अग्निश्चापि अग्निदह-
त्यहावोऽहाव इति तुष्ठाया वै तद्व्याधस्यतोऽपहन्ति ॥ १२ ॥ तद्व्याधो निष्का-
यन्ति । जघनेन चात्वालप्रेणग्नीध्रमेषा हि यज्ञस्य द्वाः स यस्यां तुभो दिश्यातां भु-
वन्ति नृपन्ति ॥ १३ ॥ तं च परित्यन्दऽऽत्सादयेत् । ततो वाऽप्यु शुगुचातो भवति

मातः सवनस्य चैवैतन्माध्यन्दिनस्य च सवनस्य रूपं क्रियते ॥९॥ इन्द्राय स्वादि-
 त्यवते स्वाहेति । अयं वाऽइन्द्रो योऽयं पवते तस्माऽप्येनं जुहोति तस्मादाहेन्द्राय
 स्वादित्यवतऽइति तदिन्ध्रेमवान्वादित्यानाभजत्यथो तृतीयसवनस्यैवैतद्रूपं क्रियते
 ॥१०॥ इन्द्राय स्वाभिमातिघ्ने स्वाहेति । अयं वाऽइन्द्रो योऽयं पवते तस्माऽप्येनं
 जुहोति तस्मादाहेन्द्राय स्वेत्यभिमातिघ्ने इति सप्तसो वाऽअभिमातिरिन्द्राय स्वा
 सप्तलघ्नऽइत्येवैतदाह सोऽस्योद्धारो यथा धेनुस्योद्धार एवमस्यैष ऋते देवेभ्यः
 ॥११॥ सवित्रे स्वऽअधुमते विधुमते वाजवते स्वाहेति । अयं वै सविता योऽयं प-
 वते तस्माऽप्येनं जुहोति तस्मादाह सवित्रे स्वेत्यधुमते विधुमते वाजवतऽइति तद-
 स्मिन्विश्वान्देवानन्वाभजति ॥ ९ ॥ बृहस्पतये स्वा विश्वदेव्यावते स्वाहेति । अयं
 वै बृहस्पतिर्योऽयं पवते तस्माऽप्येनं जुहोति तस्मादाह बृहस्पतये स्वेति
 विश्वदेव्यावतऽइति तदस्मिन्विश्वान्सर्वान्देवानन्वाभजति ॥ १० ॥ य-
 माय स्वाक्षिरस्वते पितृमते स्वाहेति । अयं वै यमो योऽयं पवते
 तस्माऽप्येनं जुहोति तस्मादाह यमाय स्वेत्यक्षिरस्वते पितृमतऽइति
 यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य [यमो व्यसरत्स] पितृनगच्छत्तया वै पितरस्तानेवैतद-
 न्वाभजति ॥ ११ ॥ द्वादशीतानि नामानि भवन्ति । द्वादश वै माताः संवत्सरस्य
 संवत्सद एष य एष तपस्येव उ मर्यास्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्माद्द्वादश भ-
 वन्ति ॥ १२ ॥ अधोपयमन्या महावीरऽआनयति । स्वाहा यर्मायेत्येव वै यमो
 य एष तपस्येव उ मर्यास्तदेतमेवैतत्प्रीणाति तस्मादाह स्वाहा यर्मायेत्यवरधं
 स्वाहाकारं करोति परां देवताममावेव वन्धुः ॥ १३ ॥ आनीते जपति । स्वाहा
 यर्मः पिबऽइति यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य [यमो व्यसरत्स] पितृनगच्छत्तया वै
 पितरस्तानेवैतत्प्रीणात्यवरधं स्वाहाकारं करोति परां देवताममावेव वन्धुः
 ॥ १४ ॥ नानुवाच यामन्वाह । सकृद् देव पराञ्चः पितरस्तस्मात्तानुवाच यामन्वा-
 हातिकृत्वा ध्यान्वाह यर्मस्य यजेनि वृषदकृते जुहोति ॥ १५ ॥ विभ्या आशा द-
 क्षिणसदिति । सर्वा आशा दक्षिणसदित्येवैतदाह विभ्यान्देवानपादिहेति सर्वान्दे-
 वानपाक्षीदिहेत्येवैतदाह स्वाहाकारं यस्तैव पुरोः पितरयोदितेमाभ्यानां वैत-
 दाहारिवनौ ऋतयज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्ता तवैतन्वीर्यात्यवरधं स्वाहाकारं करोति
 परां देवताममावेव वन्धुः ॥ १६ ॥ अथ इन्द्रोर्ध्वमुत्कस्यति । दिवि धा इमं
 यज्ञमिदं यज्ञं दिवि धा इत्यसौ वाऽआदित्यो यमो यज्ञो दिवि वाऽअथ दिवो दिवि

एषोऽस्य तप्तः शूशुचानः प्रजां च पशून्श्च प्रदेहेदयोऽश्वायुः प्रमायुको यजमान
 स्यात्तस्माद्वितीये वैवृत्तीये वा ॥ ४५ ॥ तं न सर्वस्माद्भव प्रवृज्ज्यात् । सर्व
 प्रवृग्यो नेत्सर्वस्माऽइव सर्वं करवाणीति यो न्वेव ज्ञातस्तस्यै प्रवृज्ज्यापो वास
 मियः स्याद्यो वानूचानोऽनुक्तेनैनं प्राप्नुयात् ॥ ४६ ॥ स इत्से प्रवृज्ज्यात् । स
 वै सहस्रं सर्वमेव सर्ववेदसे प्रवृज्ज्यात्सर्वं वै सर्ववेदसं सर्वमेव विश्वजि
 सर्वपृष्ठे प्रवृज्ज्यात्सर्वं वै विश्वजित्सर्वपृष्ठः सर्वमेव वाजश्रेये राजसूये प्रवृज्ज्यात्सर्वं
 हि तत्सत्त्वे प्रवृज्ज्यात्सर्वं वै सत्त्वं सर्वमेव एतान्यस्य प्रवर्जनान्यतो नान्यथा ॥ ४७
 तदाहुः । यद्वपशिरा अप्रवृग्योऽथ केनास्याग्निहोत्रं शीर्षण्वद्वतीत्याहवतीयेने
 ति ब्रूयात्कथं दर्शपूर्णमासावित्याज्येन च पुरोडाशेन चेति ब्रूयात्कथं चातुर्मास्या
 नीति पयस्येति ब्रूयात्कथं पशवन्ध इति पशुनां च पुरोडाशेन चेति ब्रूयात्कथं
 मौम्योऽध्वर इति हविर्धानेनेति ब्रूयात् ॥ ४८ ॥ अथोऽश्वाहुः । यज्ञस्य शीर्षि
 लस्य शिर एतदेवाः प्रत्यदधुर्यदातिर्ध्वं न ह वाऽस्यापशीर्णा केन चन यज्ञेन
 भवति य एवमेतद्वेद ॥ ४९ ॥ तदाहुः । यत्प्रणीताः प्रणयन्ति यज्ञेऽयं कस्माद्व
 प्रणयतीति शिरो वाऽएतद्यज्ञस्य यत्प्रणीताः शिरः प्रवृग्यो नेच्छिरसा शिरो
 प्यारोह्याणीति ॥ ५० ॥ तदाहुः । यत्प्रयानुयाजा अन्यत्र भवन्त्यथ कस्माद्व
 भवन्तीति प्राणा वै प्रयानुयाजाः प्राणा अनकाशाः प्राणाः शाकला नेत्राणैः
 प्राणानभ्यारोह्याणीति ॥ ५१ ॥ तदाहुः । यदाज्यभागावन्यत्र जुह्वत्यथ कस्मा
 न न जुहोतीति चक्षुषी वाऽएते यज्ञस्य यदाज्यभागौ चक्षुषी रौहिणौ नेष्टु
 चक्षुरभ्यारोह्याणीति ॥ ५२ ॥ तदाहुः । यद्वा नस्पत्यैर्देवेभ्यो जुह्वत्यथ कस्मा
 तं मृन्मयेनैव जुहोतीति यज्ञस्य शीर्षिच्छिप्रस्य रसो व्यक्षरस्म इमे घ्राणापृथिवी
 मगच्छधन्मृदियं तद्यदापोऽमौ तन्मृद्व्यापां च महावीराः कृता भवन्ति तेनैव
 तद्वत्तेन समर्थयति कृत्स्नं करोति ॥ ५३ ॥ स यद्वा नस्पत्यः स्यात् । प्रदक्षेत
 द्विरयमयः स्यात्प्रलीयेत यन्लोहमयः स्यात्प्रसिख्येत यदयस्मयः स्यात्प्रदेहेप
 शासाज्येष एवैतस्माऽऽतिष्ठत तस्यादेतं मृन्मयेनैव जुहोति ॥ ५४ ॥ अथतर्ह
 ५५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

तस्मादाह दिवि वा इष्टं यज्ञमिष्टं पशुं दिवि वा इत्य-
पद्रुते जुहोति ॥१७॥ स्वाहाग्नये यज्ञियायेति । तत्स्विएकृद्भाननुमग्निर्हि स्थि-
र्यं यजुर्मय इति यजुर्भिर्द्वयोऽस्मिन्लोके प्रतिष्ठितस्तान्मेवेतत्मीणात्यवरधे स्वाहाकाहे
रोति परां देवतामसावेव बन्धुः ॥ १८ ॥ अथ ब्रह्मानुमन्त्रयते । ब्रह्मा वाऽन-
वृजां भिषक्तमस्तद्य एवऽस्त्विजां भिषक्तमस्तेनैवैनमेतद्यज्ञं भिषज्याति ॥ १९ ॥
अभिना घर्म पातमिति । आरिवनावेवैतदाहारिवनौ हेतद्यज्ञस्य शिरः प्रत्यक्षतां
नेवैतत्मीणाति ॥ २० ॥ हार्दानमहर्दिवाभिरुनिभिरिति । अनिरुक्तप्रतिकूलो
म ज्ञापतिः मज्ञापतिर्यज्ञस्तत्प्रज्ञापतिमेवेतद्यज्ञं भिषज्याति ॥ २१ ॥ तन्त्राणिणऽ
इति । एष वै तन्त्रापी य एष त्वत्पेष हीमाल्लोकास्तन्त्रमिवानुसंचरत्येष उ
ननुर्वस्तुदेतमेवैतत्मीणाति तस्मादाह तन्त्राणिणऽइति ॥ २२ ॥ नमो घ्राया
पृथिवीभ्यामिति । तदाभ्यां घ्रावापृथिवीभ्यां जिन्हुते यपोरिदं सर्वमधि ॥२३॥
अथ यजमानः । यज्ञो वे यजमानो यज्ञेनेवेतद्यज्ञं भिषज्याति ॥२४॥ अथातामभिना
यमिमिति । अभिनावेवैतदाहारिवनौ हेतद्यज्ञस्य शिरः प्रत्यक्षतां तावेवैतत्मीणाति
॥ २५ ॥ अनु घ्रावापृथिवीऽग्रमधिसातामिति । तदिमे घ्रावापृथिवीऽग्रार यपो-
रिदं सर्वमधीरेव रातयः सन्तिउतीरेव नो धूनाति सन्निवृत्त्येवैतदाह ॥ २६ ॥
अथ पिन्वमानमुमन्त्रयते । इषे पिन्वस्येति वृष्ट्ये तदाह यदाहेषे पिन्वस्येत्युक्ते
पिन्वस्येति यो वृष्टार्द्धतो जायते तस्यै तदाह प्रक्रमणे पिन्वस्येति तदप्रक्रमणऽग्रार
धुषाय पिन्वस्येति तत्प्रक्रामाह घ्रावापृथिवीभ्यां पिन्वस्येति तदाभ्यां घ्रावापृथि-
वीभ्यामार यपोरिदं सर्वमधि ॥ २७ ॥ म युद्धं पिन्वते । तत्पुनमानाय
दिनवते यस्याह तुरेकेभ्यो युद्धिणा तुम्पितुभ्यो युत्सायस् तत्पुनृभ्यो पुनरुद्ध
तत्प्रक्रामाग्रमन्तराष्ट्रे नेव यजमानस्योभ्यो कुरु पिन्वस्थाप या हिरो पिन्वते ती
पिन्वते यदा शास्त्रमिति विनुया ॥ २८ ॥ अथ प्रादिवोदङ्गकृतकामनि । प्रमोगि
मुपसेत्येष वै प्रमो य एष त्वत्पेष हीदधं सर्वं पातुम्येतनेदं सर्वं पूतमेव च
ब्रह्मन्नेदं द्रव्यं जीवताति तस्मादाह प्रमोगि मुपसेति ॥ २९ ॥ अथ सुते सादय-
ति । अनेदं द्रव्यं वृत्तानि पारयेत्पुच्छमग्री धूनानि पातयेत्येतिहाह प्रमो पारय
यत्तु पातय हिमो पातयेत्येकमुच्यते पारयेत्येतिहाह ॥ ३० ॥ अथ गार्हपत्येतिहाह
पातय वै गार्हपत्या गार्हपत्येतिहाह ॥ ३१ ॥ अथाह द्रव्ये गार्हपत्या
॥ ३२ ॥ इति ॥

तन्वेद्युपसमायन्ति ॥ १ ॥ अध्याग्नीध्रः । आहवनीये श्रीञ्छालाकानुपकल्पयते
 । पात्रेकमुज्ज्वल्य मुखदध्ने धारयमाणो जुहोति यज्ञस्य शीर्षच्छिन्नस्य शुगुदका-
 म्स्तेमान् लोकानाविशत्तयैवैनमेतच्छुचा समर्पयति कृत्स्नं करोति ॥ २ ॥ अथ
 पुनस्तदध्ने । उपरीव वै तद्यन्मुखदध्नमुपरीव तद्यदसौ लोकस्तथागुं लोकं शु-
 गाविशत्तयैवैनमेतच्छुचा समर्पयति कृत्स्नं करोति ॥ ३ ॥ या ते घर्म दिव्या
 शुगिति । यैव दिव्या शुग्या गायत्र्या हविर्धाना इति यैव गायत्र्या हविर्धाने
 सा तऽभ्याप्यायतां निष्टयायतां तस्यै ते स्वाहेति नात्र तिरोहितमिवास्ति ॥ ४ ॥
 अथ द्वितीयमुज्ज्वल्य । नाभिदध्ने धारयमाणो जुहोति मध्यमिव वै तद्यन्माभि-
 दध्ने मध्यमिवान्तरिक्षलोकस्तथाऽन्तरिक्षलोकं शुगाविशत्तयैवैनमेतच्छुचा सम-
 र्पयति कृत्स्नं करोति ॥ ५ ॥ याते घर्मांतरिक्षे शुगिति । यैवान्तरिक्षे शुग्या त्रि-
 ष्वभ्याग्नीध्र इति यैव त्रिष्वभ्याग्नीध्रे सा तऽभ्याप्यायतां निष्टयायतां तस्यै ते
 स्वाहेति नात्र तिरोहितमिवास्ति ॥ ६ ॥ अथ तृतीयमभ्याधाय । तस्मिन्नासीनो
 जुहोत्यध्व-इव वै तद्यदासीनोऽध्व-इव तद्यदयं लोकस्तथेयं लोकं शुगाविशत्त-
 यैवैनमेतच्छुचा समर्पयति कृत्स्नं करोति ॥ ७ ॥ या ते घर्म पृथिव्या शुगिति ।
 यैव पृथिव्या शुग्या जगत्या सदस्येति यैव जगत्या सदस्या सा तऽभ्या-
 प्यायतां निष्टयायतां तस्यै ते स्वाहेति नात्र तिरोहितमिवास्ति ॥ ८ ॥ अथोपनि-
 ष्कामति । जज्ञस्य त्वा परस्प्रायेत्येतदे देवं सत्रं य एष तपस्यस्य त्वा मानुषस्य
 भ्रष्टस्य परस्प्रायेत्येवैतदाह ब्रह्मणस्तन्वं पाहीति ब्रह्मण आत्मानं गोपा-
 येत्येवैतदाह विशस्वा धर्मणा वयमिति यज्ञो वै बिज्यस्य त्वारिष्ट्या
 ऽत्येवैतदाहानुक्रामाम सुविताय नम्यस इति यज्ञस्य त्वारिष्ट्याऽमृदलाया-
 ऽत्येवैतदाह ॥ ९ ॥ अथाह साम गायेति । साम ब्रूहीति वा गोयति त्वेव मू-
 यायायन्ति हि साम तद्यत्साम गायति नेदिमान्वरिषो यज्ञाच्छरीराभाश्च रुधा-
 सि हितसञ्जिति साम हि नाष्टाणां रुक्षसामपहन्ता ॥ १० ॥ आग्नेय्यां गा-
 यति । अग्निर्हि रुक्षसामपहन्तातिच्छन्दासि गादस्येपा वै गुरोषि छन्दांमि दद-
 तिच्छन्दास्तस्मादतिच्छन्दासि गायति ॥ ११ ॥ स गायति । अग्निश्चाति यानिदह-
 त्यहावोऽहाव इति मुखाया वै तदुवाचस्यतोऽपरान्ति ॥ १२ ॥ तन्नुदधो निष्ठा-
 मन्ति । नपेन चात्वालप्रेषणाग्नीध्रेशा हि यज्ञस्य दाः स यस्यां तपो दिव्यागो भू-
 यन्ति तृपन्ति ॥ १३ ॥ तं वै परिष्यन्द इत्यसादयेत् । ततो वाऽप्य शुगुचातो भवति

यदस्यापुत्रादयेदिमामस्य शुशुच्छेद्युत्पत्तादयेदपोऽस्य शुशुच्छेद
 प्यन्दऽउत्तादयाति तथो ह नैवापो हिनस्ति नेमां यदहाप्सु न
 आपो न हिनस्त्यथ यन्तसमन्तमापः परियन्ति शान्तिर्वाऽभ्यापस्तेनो
 नास्ति तस्मात्परिप्यन्दऽउत्तादयेत् ॥ १४ ॥ उत्तरवेद्यौ त्वेवोत्ता
 वाऽउत्तरवेदिः शिरः प्रवर्ग्यो यज्जऽप्येवैतच्छिरः प्रतिदधाति ॥ १
 रनाभ्या मध्येऽष्टम । प्रथमं प्रवर्ग्यमुत्तादयाति वाग्वाऽउत्तरनाभिः
 र्यः शीर्षस्तथाचं दधाति ॥ १६ ॥ चतुः सक्तिरिति । एष वै चतुः स
 तपति दिगो येतस्य सक्तवस्तस्मादाह चतुः सक्तिरिति ॥ १७ ॥ नाभि
 समथा इति । सत्यं वाऽश्चतुर्थे सत्यस्य नाभिः समथा इत्येवैतदाह स
 युः समथा इति स नः सर्वायुः स मथा इत्येवैतदाह ॥ १८ ॥ अप द्वेपे
 र इति । नात्र तिरोहितमिवास्त्यन्यत्रतस्य सध्विमेत्यन्यथाऽपतस्य प्रथम
 णां तस्मादाहान्यत्रतस्य सध्विमेत्येवमितरौ माञ्चौ तत्प्रिवृत्तिप्रवृत्तिर्द
 ॥ १९ ॥ पुरस्तादुपशयां मृदम् । माथं समेवास्मिन्नेतदधाति तदधित
 यो वाहऽपवास्मिन्नेतदधात्यधितः परे रौहिण्यन्यौ सूर्यौ इस्तावेवास्मि
 न् ॥ २० ॥ उत्तरतोऽध्विम् । तादे तस्याऽभ्यापुतनं दक्षिणतः समारा
 दे तस्याऽभ्यापुतनमुत्तरतः कृष्णानिनं तादे तस्यापुतनं सर्वतो धां
 णा वै धविप्राणि माणानेवास्मिन्नेतदधाति श्रीणि भवन्ति प्रयो वैमाणाः
 नो ह्यनस्तान्वास्मिन्नेतदधाति ॥ २१ ॥ अथेतद्रज्जुसंदानम् । उपयमया
 धास्मानीषा सादयत्युत्तरमेवास्मिन्नेतदधाति तदधितः पिन्वनेऽभ्यापुतां
 दधात्यापवाभ्याथ हि वृषा पिन्वते पदच्छात्तपृष्ठापयत्तपृष्ठऽपराभिन्ने
 दध्याशैरिणकपाले तानुर्नाऽपवास्मिन्नेतदधाति ते यदेरुक्पालं प्रवत्त
 र्हिमे तानुर्ना पथाजृष्टी शुदायेवास्मिन्नेतदधाति शावाभ्याथ हि पूर्व
 ॥ २२ ॥ तुर्यो नवरणीयो तादे तुरोरापुतनं दक्षिणतो मानांल्लोपंतदि तस्या
 ॥ २३ ॥ अथास्मिन्नुप मानपति । पूर्वतुने पुरोपमित्युधं वै पुरोपमन्नमेवास्मिन्ने
 ॥ २४ ॥ अथापस्तेन नाभनिर्गोहमिवाभिरर्षिप्राप्तिर्हि य इयमा य
 ॥ २५ ॥ अथापस्तेन नाभनिर्गोहमिवाभिरर्षिप्राप्तिर्हि य इयमा य
 ॥ २६ ॥ अथापस्तेन नाभनिर्गोहमिवाभिरर्षिप्राप्तिर्हि य इयमा य
 ॥ २७ ॥ अथापस्तेन नाभनिर्गोहमिवाभिरर्षिप्राप्तिर्हि य इयमा य
 ॥ २८ ॥ अथापस्तेन नाभनिर्गोहमिवाभिरर्षिप्राप्तिर्हि य इयमा य
 ॥ २९ ॥ अथापस्तेन नाभनिर्गोहमिवाभिरर्षिप्राप्तिर्हि य इयमा य
 ॥ ३० ॥ अथापस्तेन नाभनिर्गोहमिवाभिरर्षिप्राप्तिर्हि य इयमा य
 ॥ ३१ ॥ अथापस्तेन नाभनिर्गोहमिवाभिरर्षिप्राप्तिर्हि य इयमा य
 ॥ ३२ ॥ अथापस्तेन नाभनिर्गोहमिवाभिरर्षिप्राप्तिर्हि य इयमा य
 ॥ ३३ ॥ अथापस्तेन नाभनिर्गोहमिवाभिरर्षिप्राप्तिर्हि य इयमा य
 ॥ ३४ ॥ अथापस्तेन नाभनिर्गोहमिवाभिरर्षिप्राप्तिर्हि य इयमा य
 ॥ ३५ ॥ अथापस्तेन नाभनिर्गोहमिवाभिरर्षिप्राप्तिर्हि य इयमा य
 ॥ ३६ ॥ अथापस्तेन नाभनिर्गोहमिवाभिरर्षिप्राप्तिर्हि य इयमा य
 ॥ ३७ ॥ अथापस्तेन नाभनिर्गोहमिवाभिरर्षिप्राप्तिर्हि य इयमा य
 ॥ ३८ ॥ अथापस्तेन नाभनिर्गोहमिवाभिरर्षिप्राप्तिर्हि य इयमा य
 ॥ ३९ ॥ अथापस्तेन नाभनिर्गोहमिवाभिरर्षिप्राप्तिर्हि य इयमा य
 ॥ ४० ॥ अथापस्तेन नाभनिर्गोहमिवाभिरर्षिप्राप्तिर्हि य इयमा य

पुषोऽस्य ततः शुशुचानः प्रज्वा च पशूंश्च मुदेहेतुयोऽध्यायः प्रमायुको यत्नमातः
 स्यात्तस्माद्वितीये चैव तृतीये वा ॥ ४५ ॥ तं न सर्वस्याग्नेयं प्रवृज्यात् । सर्वं
 प्रवर्ग्यो नेत्सर्वस्याऽऽयं सर्वं कश्चाणीति यो न्वेषं ज्ञातस्तस्मै प्रवृज्यापो वास
 भिषाः स्यादो वानूचानोऽनुक्तेनं प्राप्नुयात् ॥ ४६ ॥ सहस्रे प्रवृज्यात् । सर्वं
 वै सहस्रं सर्वमेष्ट सर्ववेदस्ते प्रवृज्यात्सर्वं वै सर्ववेदस्य सर्वमेष्ट विश्वजिति
 सर्वपृष्ठे प्रवृज्यात्सर्वं वै विश्वजित्सर्वपृष्ठः सर्वमेष्ट वाजये रात्रसूये प्रवृज्यात्सर्वं
 हि तत्तस्मै प्रवृज्यात्सर्वं वै सत्यं सर्वमेष्ट एतान्वस्य प्रवर्जनान्युक्तं नान्यथा ॥
 तदाहुः । यद्वपशिषा अमवर्ग्योऽयं केनास्याग्निहोत्रं शीर्षं प्रवृज्यतीत्याहवतीयेने-
 ति नृपात्कथं दर्शपूर्णमासावित्याज्येन च पुरोडाशेन चेति नृपात्कथं वातुमास्या-
 नीति पयस्पयेति नृपात्कथं पशवन्ध इति पशुना च पुरोडाशेन चेति नृपात्कथं
 मौन्योऽध्वर इति वविर्धानेनेति नृपात् ॥ ४७ ॥ अथोऽध्यायः । यज्ञस्य शीर्षं चि-
 क्षस्य शिरः पतरेवाः सत्यदधुर्यदातिर्ध्वं न ह वाग्मस्यापशीर्णा केन चत यज्ञेनेष्टं
 भवति य एवमेतद्वेद ॥ ४८ ॥ तदाहुः । यत्प्रणीताः प्रणयन्ति यज्ञेऽयं कस्माद-
 न प्रणयतीति शिरो याऽपतयज्ञस्य यत्प्रणीताः शिरः प्रवर्ग्यो नेच्छिरसा शिरो
 भ्यारोहयाणीति ॥ ४९ ॥ तदाहुः । यत्प्रवाजानुयाजा अन्यत्र भवन्त्युध कस्माद-
 न भवन्तीति प्राणा वै प्रवाजानुयाजाः प्राणा अवकाशाः प्राणाः शाकला नेत्प्रा-
 माणानभ्यारोहयाणीति ॥ ५० ॥ तदाहुः । यदाज्यभागवन्त्यत्र जुह्वत्युध कस्मा-
 दत्र न जुहोतीति चक्षुषी याऽपते यज्ञस्य यज्ञाज्यभागी चक्षुषी रोहिणी नेष्ट-
 वा चक्षुरभ्यारोहयाणीति ॥ ५१ ॥ तदाहुः । यद्वा नस्पृष्टेदेवेभ्यो जुह्वत्युध कस्मा-
 देतं मृग्येनैव जुहोतीति यज्ञस्य शीर्षं चिक्षस्य रसो व्यस्तरस् इमे प्रावापृथि
 ऽअगच्छधन्मुदिषं तथदापोऽमौ तन्मृवभापां च महावीराः कृता भवन्ति तेनै-
 मेतद्वस्तेन समर्धयति कृत्स्नं करोति ॥ ५२ ॥ स यद्वा नस्पत्यः स्यात् । यदा
 यद्विरपमयः स्यात्प्रलीयेत यत्प्रलोहमयः स्यात्प्रसिच्येत यद्यस्मयः स्यात्प्रदा-
 रीशासावथैष एवैतस्माऽअतिष्ठत तस्मादेतं मृग्येनैव जुहोति ॥ ५३ ॥ अथो
 ॥ ५४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [२. २] द्वितीयोऽध्यायः [५५] ॥

स वै तृतीयेऽहन् । पष्ठे वा द्वादशे वा प्रवर्ग्योऽस्य सप्तस्य प्रवर्ग्यमुत्स
 त्युत्सममिदं हीदथेश्वरस्तयदेतमभिन्नो भवति तत्सर्वं समादायाग्रेण ॥

नेनमद्भिः परिपिञ्चति । शान्तिर्वाऽप्रापः शमयत्येवैनमेतत्सर्वतः परिपिञ्चति
 तं एवैनमेतच्छमयति त्रिष्टुत्स्वः परिपिञ्चति त्रिष्टुत्स्वः यद्भिः ॥ २५ ॥ अथात्र वा-
 हरथे सामगायेति । एष वै वृषा हरिर् य एष तपत्येष उ मद्रग्यस्तदेतं
 तिति तस्मादाह वार्षाहरथे साम गायेति ॥ २६ ॥ अथ चात्वाले मा
 मिश्रिया न आप ओपधयः सन्ति त्वत्यञ्जलिमाप उपाचति वृजो वाऽअ
 वैतन्मिश्रयेयं कुरुते दुर्मिश्रियास्तस्मै सन्तु योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं हि
 मस्य द्विशं द्वेष्ट्यः स्यातां द्विशं परासिञ्चेत्तेनैव तं पराभावयति ॥
 प माद्विवाद्दहन्तुकामिति । उज्जयं तुमसस्पर्शति पाप्मा वै तुमः पाप्मान
 रश्ते स्वः पश्यन्त उत्तरमित्ययं वै लोकोऽज्य उत्तरोऽस्मिन्नेव लोके म
 वं देवत्रा सूर्यमगन्म उद्योतिरुत्तममिति स्वर्गो वै लोकः सूर्यो ज्योति
 र्गोऽएव लोकेऽन्ततः प्रतितिष्ठत्यनपेक्षेत्प्रेत्याहवनीये समिधमभ्यादधाति
 जोऽसि तेजो मयि धेहीत्याशिपमेवैतद्वाशास्ते ॥ २८ ॥ अथ प्रसूते व
 रान्तं । यज्ञो वै सोमः शिरः मन्त्रयो यद्भिः एवैतच्छिरः प्रतिदधाति ॥
 रुचनऽएतवाऽहन्तस्य निष्केवन्त्यथ स्रवनं यन्माध्यन्दिनथ स्रवनथ स
 द्वाग्रे प्रीणाति स्तुते माध्यन्दिने एवमाने प्राणो वै माध्यन्दिनः एवमा
 देवास्मिन्नेतद्वात्पयग्निहोत्रहवया मुखं वाऽएतयज्ञानां यद्गग्निहोत्रथ
 मुखं दधाति ॥ २२ ॥ स आनीयमानऽस्माह । होतव्यं दस्त यत्ते वायमि
 म्भ होतापोपोस्तिप्रमाह श्रान्थ हविरिति श्रान्थं हि भवत्पतिरुज्याभ्या
 यर्मस्य यजति वषट्कृते जुहोत्यनुवषट्कृतऽस्माहरति भयं तं यजमानाय प्रयव
 म उपहवमिष्टा भक्षयति । मयि त्वादिन्द्रियं बृहदित्येतद्वाग्निद्वयं बृहत् एष
 द्यो मयि क्रतुरिति क्रतुदत्तावेवात्मन्धत्ते यर्मिश्रिगुम्बिराननीनि यर्मो दे
 गिराजति विराजा ज्योतिषा सहेति विराजा देव ज्योतिषा सह प्रह्व
 सहेति प्रह्वणा देव तेजसा सह प्रयसो हेत आभृतमिति प्रयसो देवहेत स
 होरमशीमहपुत्तरामुत्तरां मयाप्रित्याशिपमेवैतद्वाशास्तेऽय चात्वाले मा
 वेव वन्धुः ॥ ३१ ॥ अथानो दुर्दिणानाथ । मूर्ध्पथे हिरण्यथे मृत्यु
 ददात्यार्मानो वै प्रह्व पशः शयानथ हिरण्यं तस्मात्सुवर्णथे हिरण्यव
 म्मये ददाति ॥ ३२ ॥ अथ येषा यर्मव्या । तामध्वयेव ददाति तन्म
 स्तन्मिराध्वर्दुर्निष्कामति तस्मात्तामध्वयेव ददाति ॥ ३३ ॥ अथ येषा

अत्येक्यन्तीति तमभिदुत्य पाप्मनाविध्यन्तस यः स पाप्मा यदेवेदमप्यतिरूपं संकल्पयति
 स एव स पाप्मवमुत्खलेता देवताः पाप्मभिरुपासन्नेवेमेनाः पाप्मनाविध्यन् ॥ ७ ॥
 अथ हेममामन्यं माणमूचुः । त्वं न उद्गायेति वथेति तेभ्य एष प्राण उद्गायस्तेऽ-
 विदुरेन वै न उद्गात्रात्येक्यन्तीति तमभिदुत्य पाप्मनाविध्यन्तस यथाश्मान-
 मृश लोष्टो विध्वंमेतैव ॥ हेव विध्वंममाना विध्वञ्चो विनेशस्ततो देवा
 अवनन्त्यासुरा भवत्यात्मना पुरास्य द्विपन्ध्रातुव्यो भवति य एवं वेद ॥ ८ ॥
 ते होचुः । क नु सोऽभूयो न इत्यमसक्तेत्ययमास्येऽन्तरिति सोऽयास्य आक्षिर-
 सोऽज्ञाना ॥ हि रसः ॥ ९ ॥ सा वाऽएषा देवता दूः । नाम दूरं हस्या
 मृग्यदूरं ॥ वाऽअस्मान्मृग्युर्भवति य एवं वेद ॥ १० ॥ सा वाऽएषा देवता ।
 एतासां देवतानां पाप्मानं मृग्यमपहत्य धृत्वासां दिशामन्तस्तद्रमयां चकार तदासां
 पाप्मनो विन्यदधात्तस्मान्न जनमियात्रान्तवियात्रेत्पाप्मानं मृग्यमन्ववायात्रीति ॥
 ॥ ११ ॥ सा वाऽएषा देवता । एतासां देवतानां पाप्मानं मृग्यमपहत्यथैना
 मृग्यमपहत्यवह ॥ १२ ॥ स वै वाचमेष प्रथमामृत्यवह । सा यज्ञा मृग्यमपहत्य-
 च्यत सोऽग्निरभवत्सोऽयमग्निः पुरेण मृग्यमतिक्रान्तो दीप्यते ॥ १३ ॥ अथ
 माणमपहत्यवह । स यज्ञा मृग्यमपहत्यच्यत स बाधुरभवत्सोऽयं बाधुः पुरेण मृग्य-
 मतिक्रान्तः पवते ॥ १४ ॥ अथ चक्षुरहत्यवह । तद्यज्ञा मृग्यमपहत्यच्यत स आ-
 दित्योऽभवत्सोऽसावादित्यः पुरेण मृग्यमतिक्रान्तस्तपति ॥ १५ ॥ अथ धोप्र-
 मृत्यवह । तद्यज्ञा मृग्यमपहत्यच्यत ता विशोऽभवंस्तु इमा विशाः पुरेण मृग्यमति-
 क्रान्ताः ॥ १६ ॥ अथ मनोऽयवह । तद्यज्ञा मृग्यमपहत्यच्यत स चन्द्रमा अभवत्
 वत्सोऽसौ चन्द्रः पुरेण मृग्यमतिक्रान्तो मात्येव ॥ वाऽएनमेषा देवता मृग्यमति-
 क्रान्ति य एवं वेद ॥ १७ ॥ अथात्मनेऽप्रायमागायत् । यदि किंचात्मन्यते-
 ज्ञेनैव तदद्यत्तइह प्रतितिष्ठति ॥ १८ ॥ शतप ७२००. ते देवा अमुचन् । एतावदाऽ-
 इदं सर्वं यदुन्नं तदात्मनऽप्रागासीन् नोऽस्मिन्नप्रायमजस्तेति ते वै माभिर्मन्त्रि-
 शन्तेति वथेति तथैव समन्तं परिण्यविशन्त तस्माद्यदनेनाममाचि तेनैवास्तृप्यन्तेव ॥
 वाऽएनं स्या अभिर्मन्त्रिशन्ति भर्ता स्थाना ॥ धेनुः पुरएता भवत्यप्राज्ञोऽ-
 ऽपिपतिर्प्य एवं वेद ॥ १९ ॥ य उ हैवन्दिदं । स्तेषु मतिवतिर्भूपानि त इवान्तं
 प्राप्येभ्यो भवत्ययं य एवैतमनुभवति यो वैतमनु प्राप्यन्नुभवाति त इवान्तं प्राप्येभ्यो
 भवति ॥ २० ॥ सोऽयास्य आक्षिरसः । अज्ञाना ॥ हि रसः माणो वाऽअज्ञाना ॥

रसः प्राणो हि वाऽयज्ज्ञानाथं रसस्तस्माद्यस्मात्कस्माद्याज्ञात्प्राण उत्क्रामति
 तदेव तच्छुष्यत्येष हि वाऽयज्ज्ञानाथं रसः ॥ २१ ॥ एष उ एव बृहस्पतिः । वाग्वै
 बृहती तस्या एष पतिस्तस्माद् बृहस्पतिः ॥ २२ ॥ एष उऽएव प्रक्ष्णस्पतिः । वाग्वै
 प्रक्ष्ण तस्या एष पतिस्तस्माद् ह प्रक्ष्णस्पतिः ॥ २३ ॥ एष उऽएव साम । वाग्वै सामेष
 सा चामरेचति तत्साम्नः सामत्वं यद्वै सप्तः सुषिणा समो मशकेन समो नागेन
 सम एभिस्त्रिभिर्लोकैः समोऽनेन सर्वेण तस्मादेव सामारनुते साम्नः सायुष्यथ
 सलोक्तां य एवमेतत्साम वेद ॥ २४ ॥ एष उ वाऽउद्गीथः । प्राणा वाऽउत्प्रा-
 णेन हीदधं सर्वमुत्तमं प्रागेव गीथोच गीथा चेति स उद्गीथः ॥ २५ ॥ तद्वापि
 ब्रह्मदत्तश्चैकितानेयः । राजानं भक्षयन्नुवाचायं त्वस्य राजा मूर्ध्नि विपातयताद्य-
 दितोऽयास्य आङ्गिरसोऽन्येनोद्गायदिति वाचा च ह्येव स प्राणेन चोद्गायाद-
 ति ॥ २६ ॥ तस्य हेतुस्य साम्नो यः स्वं वेद । भवति हास्य स्वं तस्य वै स्वरं
 एव स्वं तस्मादात्विज्यं करिष्यन्वाचि स्वरमिच्छेत तया वाचा स्वरसम्पन्नयात्वि-
 ज्यं कुर्यात्तस्माद्यज्ञे स्वरवन्तं दिवस्तन्तऽएवायो यस्य स्वं भवति भवति हास्य स्वं
 य एवमेतत्साम्नः स्वं वेद ॥ २७ ॥ तस्य हेतुस्य साम्नो यः सुवर्णं वेद । भवति
 हास्य सुवर्णं तस्य वै स्वर एव सुवर्णं भवति हास्य सुवर्णं य एवमेतत्साम्नः सुव-
 र्णं वेद ॥ २८ ॥ तस्य हेतुस्य । साम्नो यः प्रतिष्ठां वेद प्रति ह तिष्ठति तस्य वै
 वागेव प्रतिष्ठा वाचि हि खल्वेष एतत्प्राणः प्रतिष्ठितो गीयतेऽन्नऽहृत्युं द्वैकऽआ-
 हुः ॥ २९ ॥ अथातः एवमानानामेवाभ्यारोहः । स वै खलु प्रस्तोता साम प्रस्तौति
 संयत्र प्रस्तुयात्तदेतानि जपेत्सतो मा सन्नमयेत्तमसो मा ज्योतिर्गमये सृष्ट्योर्मांभृतं
 गमयेति ॥ ३० ॥ स यदाह्रासतो मा सन्नमयेति । मृत्युर्वाऽअसत्सदमृतं मृत्योर्मां-
 भृतं गमयामृतं मा कुर्वित्येवैतदाह ॥ ३१ ॥ तमसो मा ज्योतिर्गमयेति । मृत्युर्वै
 तमो ज्योतिरमृतं मृत्योर्मांभृतं गमयामृतं मा कुर्वित्येवैतदाह मृत्योर्मांभृतं गमयेति नात्र
 तिरोहितमिवास्ति ॥ ३२ ॥ अथ यानीतराणि स्तोत्राणि । तेष्व्वात्मनेऽग्रायमा-
 गायेत्तस्माद् तेषु वरं वृणीत यं कामं कामयेत तथं स एष एवंविद्वातात्मने वा
 यजमानाय वा यं कामं कामयेत तमागायति तदैतल्लोकजिदेव न ह वैवालोक्पताया
 आशास्ति य एवमेतत्साम वेद ॥ ३३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [४०. १.] ॥

आत्मेवेदमयऽआसीत् । पुरुषविधः सोऽनुवीक्ष्य नान्यदात्मनोऽपश्यत्सोऽहम्-

पूर्णं सर्वेणैतद्विपज्यति यद्विं च विष्टुं यज्ञस्य ॥१८॥ मनवः कृपमाहृतिमि-
ति । मनसा वाऽइदं सर्वमाप्तं तन्मनसैतद्विपज्यति यद्विं च विष्टुं यज्ञस्य
॥१९॥ वाचः सत्यमशीयेति । वाचा वाऽइदं सर्वमाप्तं तद्वाचैतद्विपज्यति
यद्विं च विष्टुं यज्ञस्य पशूनां रूपमग्नस्य रुसो यशः श्री अयतां मयि स्वाहे-
त्याशिषमेवैतदाशास्ते ॥२०॥ अथ तं चोपशयं च विष्टुम् । मात्स्न्या मृदा स-
त्सृज्यावृता करोत्यावृता पचत्युत्सादनार्थमथ य उपशययोर्वृद्धः स्वाहेन प्रचरेत्
॥२१॥ संवत्सरो वै प्रवर्ग्यः । सर्वे वै संवत्सरः सर्वे प्रवर्ग्यः स यत्प्रवृक्तस्तद्वम-
न्तो यद्विचिंतस्तद्विप्रीणो यत्पिबितस्तद्वर्षा यदा वै वर्षाः पिबन्तेऽयैनाः सर्वे देवाः
सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिबन्ते इ वाऽअस्मै वर्षा य एवमेतदेव ॥२२॥ इमे वै
लोकाः प्रवर्ग्यः । सर्वे वाऽइमे लोकाः सर्वे प्रवर्ग्यः स यत्प्रवृक्तस्तदयं लोको य-
द्विचिंतस्तदन्तरिक्षलोको यत्पिबितस्तदसौ लोको यदा वाऽअसौ लोकः पिबन्ते-
ऽयैनां सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिबन्ते इ वाऽअस्माग्मसौ लोको
य एवमेतदेव ॥२३॥ एता वै देवताः प्रवर्ग्यः । अग्निर्वापरादित्यः सर्वे वाऽएता
देवताः सर्वे प्रवर्ग्यः स यत्प्रवृक्तस्तदाग्नेर्यद्विचिंतस्तद्व्यापुर्ग्यत्पिबितस्तदस्रावादिषो
यदा वाऽअस्मावादित्यः पिबन्तेऽयैनां सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पि-
बन्ते इ वाऽअस्माऽअस्मावादित्यो य एवमेतदेव ॥२४॥ एजमानो वै प्रवर्ग्यः ।
तस्यात्मा प्रजा पशवः सर्वे वै एजमानः सर्वे प्रवर्ग्यः ॥ यत्प्रवृक्तस्तदात्मा
यद्विचिंतस्तत्प्रजा यत्पिबितस्तत्पशवो यदा वै पशवः पिबन्तेऽयैनां सर्वे
देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिबन्ते इ वाऽअस्मै पशवो य एवमेतदे-
व ॥ २५ ॥ अग्निहोत्रं वै प्रवर्ग्यः । सर्वे वाऽअग्निहोत्रं सर्वे प्रवर्ग्यः स य-
द्विचिंतं तत्प्रवृक्तो यद्विचिंतं तद्विचिंतो यद्विचिंतं तत्पिबितं यदा वाऽअग्निहोत्रं पि-
बन्तेऽयैनां सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिबन्ते इ वाऽअस्माऽअग्निहोत्रं य
एवमेतदेव ॥२६॥ दर्शपूर्णमासो वै प्रवर्ग्यः । सर्वे वै दर्शपूर्णमासो सर्वे प्रवर्ग्यः स
यद्विचिंतं तत्प्रवृक्तो यदा तस्यं तद्विचिंतो यद्विचिंतं तत्पिबितं यदा वै दर्शपूर्णमासो पि-
बन्तेऽयैनां सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिबन्ते इ वाऽअस्मै
दर्शपूर्णमासो य एवमेतदेव ॥ २७ ॥ चानुर्मास्यानि वै प्रवर्ग्यः । सर्वे वै चा-
नुर्मास्यानि सर्वे प्रवर्ग्यः स यद्विचिंतं तत्प्रवृक्तो यदा तस्यं तद्विचिंतो यद्विचिंतं तत्पि-
बितं यदा वै चानुर्मास्यानि पिबन्तेऽयैनां सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति

स्मीत्यग्रे व्याहरत्ततोऽहंतामाभवत्तस्मादप्येतर्ह्यमीत्रतोऽहमयमित्येताग्रऽउक्त्वाथान्य-
ग्राम मृतेत दस्य भवति ॥ १ ॥ स यत्पूर्वोऽस्मात् । सर्वस्मात्सर्वान्पाप्मानं शो-
पत्तस्मात्पुरुष ओपति इ वै स तं योऽस्मात्पूर्वो बुभूषति य एव वेत् ॥ २ ॥ सोऽ-
विभेत् । तस्मादेकाकी विभेति स दायमांसां चक्रे यन्मदन्यत्रास्ति कस्मात्तु विभे-
योति तव एवास्य भयं वीयाय क्रमाद्यद्यभेप्यद्वितीयाह भयं भवति ॥ स वै नेन मेमो
तस्मादेकाकी न रमते स द्वितीयमैच्छत्स हैतावानास यथा स्त्रीपुमाधेसी सत्पुंरिष-
क्ता ॥ ४ ॥ स इममेवात्मानं श्रेषा पातयत् । ततः प्रतिश्च पुत्री चाभवत् । तस्मादिदम-
र्धवृगलमिव स्य इति हस्माह याज्ञवल्क्यस्तस्मादग्रमाकाशं सिंघा पुर्यतऽएव ताधि-
ममभवत्ततो मनुष्या अजायन्त ॥ ५ ॥ सोऽरेयमीक्षां चक्रे कर्तुं मात्स्यनऽएव जनयित्वा
सम्भवति हन्त तिरोऽसालीति ॥ ६ ॥ सा गौरभवत् । वृषभ इतरस्ताधि समे-
वाभवत्ततो गावोऽजायन्त ॥ ७ ॥ वृद्धेतदाभवत् । अभवत् इतरो गर्दभातरा
गर्दभ इतरस्ताधि समेवाभवत्तत एकशफमजायत ॥ ८ ॥ अनेतराभवत् । वस्त
इतरोऽविशितरो मेघ इतरस्ताधि समेवाभवत्ततोऽजायतोऽजायन्तनुमेर एदिदं हिं
च पिपुनमा पिपीलिकाभ्यस्तत्सर्वमसृजत् ॥ ९ ॥ सोऽवेत् । भवं वाव मृष्टि-
रूपऽधि हीदधि सर्वमसृजति ततः मृष्टिभवत्सृष्ट्याधि हास्येतुर्वा भवति य एवं
वेत् ॥ १० ॥ अपेत्यभ्यमन्यत् । ॥ पुराण योनिरुत्तान्यां धामिन्मसृजत तस्मा-
देतश्चमलोमकमन्तुतोऽलोमका हि योनिरन्तराः ॥ ११ ॥ तपुर्दिदमाहुः ।
अपुं यजापुं यजेत्येकैकं देवमेतस्यैव सा त्रिष्टुष्टिरेष उ धेव सर्वं देवाः ॥ १२ ॥
अथ परिहृ चैवमादिम् । तत्रेतसोऽसृजत तद् सोम एतावद्वाऽऽदधि सर्वमभं नृषा-
आदध सोम एवास्मन्नितिरकादः ॥ १३ ॥ मेषा हस्मन्तोऽनियुष्टिः । ॥ १४ ॥ देवमां
देवात्सृजन्ताथ यन्मत्तयः सममृतात्सृजन् तस्मादतिगृष्टिर्गृष्ट्याधि हास्येतुर्वा
भवति य एवं वेत् ॥ १४ ॥ तदेदं तर्ह्येवाहृतामोऽह । तस्मात्तुऽन्नादेव व्या-
क्षिपतासीन्नामापमिदधि रूप इति तदिदमप्येर्ह्यै नःपक्तुऽन्नादेव व्याक्षिपन्ते-
सीन्नामापमिदधि रूप इति ॥ १५ ॥ स एव इह त्रिष्टुः । सा नन्नादेवो यथा
सुतः सुरयानेऽर्वाहिनः स्यादित्तरमन्तो वा तितरमन्तुऽन्नादेव न न त्रिष्टुः इहन्तो
हि सः ॥ १६ ॥ पाण्यन्नेह शालो नान् भवति । वृद्धन्नात्सर्वमन्तुः वृद्धन्नात्सर्व-
मन्तुः इहन्तान्यपस्यन्तानि कर्त्तव्यान्तदेव स योऽह वृद्धन्नात्सर्व-
मन्तो वेतोऽह वृद्धन्नात्सर्वमन्तुः ॥ १७ ॥ सा त्रिष्टुऽन्नादेव । स एव इह त्रिष्टुः

ब्राह्मणा । तां ह्ये ददाति यज्ञो वै होता यज्ञो यन्मानसस्मात्तां ह्ये ददाति ॥ ३४ ॥ अथ येषां पत्न्यै व्रतयुगा । तामुद्रातृभ्यो ददाति पत्नीकृमैव वाऽप्येव कुर्वन्ति यदुद्रातास्तस्मात्तामुद्रातृभ्यो ददाति ॥ ३५ ॥ अथेतद्वै ॥ ३६ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [३-१] ॥

सर्वेषां वाऽप्य भूतानां । सर्वेषां देवानामात्मा यद्यस्तस्य समृद्धिमुप-
जमानः प्रजया पशुभिर्ध्वज्यते वि वाऽप्य प्रजया पशुभिर्ध्वज्यते यस्य पशो वि-
दीयते तत्र प्रायश्चित्तिः ॥ १ ॥ पूर्णाहुतिं जुहोति । सर्वं वै पूर्णं सर्वेणैतद्वि-
पश्यति यत्किञ्च विवृढं यज्ञस्य ॥ २ ॥ स्वाहा प्राणभ्यः प्रापितिकेभ्य इति ।
मनो वै प्राणानामधिपतिर्मनसि हि सर्वे प्राणाः प्रतिष्ठितास्तन्मनसेवैतद्विपश्यति
यत्किञ्च विवृढं यज्ञस्य ॥ ३ ॥ पृथिव्यै स्वाहेति । पृथिवी वै सर्वेषां देवानामाय-
तनं तत्सर्वाभिरैवेतदेवताभिर्भियज्यति यत्किञ्च विवृढं यज्ञस्य ॥ ४ ॥ अग्नि-
स्वाहेति । अग्निर्वै सर्वेषां देवानामात्मा तत्सर्वाभिरैवेतदेवताभिर्भियज्यति यत्किञ्च
विवृढं यज्ञस्य ॥ ५ ॥ अन्तरिक्षाय स्वाहेति । अन्तरिक्षं वै सर्वेषां देवानाम-
ायतनं तत्सर्वा ॥ ६ ॥ वायुवे स्वाहेति । वायुर्वै सर्वेषां देवानामात्मा तत्सर्वा
॥ ७ ॥ दिवे स्वाहेति । द्यौर्वै सर्वेषां देवानामायतनं तत्सर्वा ॥ ८ ॥ सूर्या-
स्वाहेति । सूर्यो वै सर्वेषां देवानामात्मा तत्सर्वा ॥ ९ ॥ दिग्भ्यः स्वाहेति । दि-
शो वै सर्वेषां देवानामायतनं तत्सर्वा ॥ १० ॥ चन्द्राय स्वाहेति । चन्द्रो
सर्वेषां देवानामात्मा तत्सर्वा ॥ ११ ॥ नक्षत्रेभ्यः स्वाहेति । नक्षत्राणि वै सर्वे
देवानामायतनं तत्सर्वा ॥ १२ ॥ अद्भ्यः स्वाहेति । आपो वै सर्वेषां देवानामाय-
तनं तत्सर्वा ॥ १३ ॥ वरुणाय स्वाहेति । वरुणो वै सर्वेषां देवानामात्मा तत्सर्वा ॥ १४ ॥
स्वाहा पूताय स्वाहेति । अनिरुक्कमानिरुक्तो वै प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तत्प्रजाप-
तिमेवैतद्यज्ञं भियज्यति ॥ १५ ॥ त्रयोदशैता आहुतयो भवन्ति । त्रयोदश वै मासाः सं-
वत्सरस्य संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तत्प्रजापतिमेवैतद्यज्ञं भियज्यति ॥ १६ ॥
स्वाहेति । मुखमेवास्मिन्नेतदधाति प्राणाय स्वाहा प्राणाय स्वाहेति नासिकेऽप्य-
स्मिन्नेतदधाति चक्षुषे स्वाहा चक्षुषे स्वाहेत्यक्षिणीऽप्यस्मिन्नेतदधाति श्रोत्राय स्वा-
हा श्रोत्राय स्वाहेति कर्णात्रेवास्मिन्नेतदधाति ॥ १७ ॥ मसैता आहुतयो भवन्ति
सप्त वाऽश्मे शीर्षमाणास्तान्नेवास्मिन्नेतदधाति पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति सर्वं

भवन्ति तदेतत्पदनीयमस्य सर्वस्य यद्ययमात्मानेन द्वेत्सर्वं वेदं यथा ह वै परेना-
 नुविन्देदेवं कीर्तिंश्च श्लोकं निन्दते य एवं वेद ॥ १८ ॥ तदेतत्त्रयोः पुरातनः प्रे-
 यो वित्तात्प्रेयोऽन्यस्मात्सर्वस्मादन्तरतरं यद्ययमात्मा स योऽन्यमात्मनः प्रियं वृ-
 वाणं ब्रूयात्प्रियं रीत्स्यन्तीतीश्वरो ह तथैव स्यादात्मानमेव प्रियमुपासीत स य-
 थात्मानमेव प्रियमुपास्ते न हास्य प्रियं प्रमायुकं भवति ॥ १९ ॥ तदाहुः। यद्ब्र-
 विद्याया सर्वं भविष्यन्तो मनुष्या मन्यन्ते किमु तद्ब्रह्मावेद्यस्मात्तत्सर्वमभवति
 ॥ २० ॥ ब्रह्म वाऽइदमग्र आसीत् । तदात्मानमवावेदं ब्रह्मास्मीति तस्मात्तत्स-
 र्वमभवत्तयो—यो देवानां प्रत्यनुध्यत स एव तदभवत्तद्युर्षीणां तथा मनुष्याणां-
 म् ॥ २१ ॥ तदैतत्पश्यन्नृषिर्वाग्देवः प्रतिपेदे । अहं मनुरभवत् सूर्यश्चेति तदि-
 दमप्येतर्हि य एवं वेदाहं ब्रह्मास्मीति स इदं सर्वं भवति तस्य ह न देवाश्चतु-
 भूत्या ईशतऽआत्मा वेपाथ स भवत्ययं योऽन्यां देवतामुपास्तेऽन्योऽसामन्योऽ-
 ऽहमस्मीति न स वेद यथा पशुरेवथ स देवानां यथा ह वै वक्त्रः पशवो मनु-
 ष्यं भुङ्क्षुरेवमेकैकः पुरुषो देवान्भुनक्त्येकस्मिन्नेव पशांवादीयमानेऽपि भवति
 किमु बह्वेषु तस्मादेषां तन्न मिथं यदेतन्मनुष्या विद्युः ॥ २२ ॥ ब्रह्म वाऽइदमग्र
 आसीत् । एकमेव तदेकं सन्न व्यभवत्तच्छ्रेयो रूपमत्यजत क्षत्रं ग्रान्येतानि
 देवत्रा क्षत्राण्यिन्द्रो वरुणः सोमो रुद्रः पर्जन्यो यमो मृत्युरीशान इति तस्मात्क्षत्रात्प-
 नास्ति तस्माद्ब्राह्मणः क्षत्रियमधस्तादुपास्ते राजसूर्यं क्षत्रंऽप्य तद्यशो दधाति संप-
 क्षत्रस्य योनिर्यद्ब्रह्म तस्माद्यद्यापि राजा परमतां गच्छति ब्रह्मैवान्तर्गुपतिश्रयति
 स्वां योतिं य उ एनथ हि नस्ति स्वाथ स योनिमृच्छति स प्रापीयान्भवातः पुप-
 श्रेयाश्च सथ हिथसित्वा ॥ २३ ॥ स नैव व्यभवत् । स विश्वमत्यजत ग्रान्ये-
 तानि देवजातानि गणश आख्यायन्ते वसवो रुद्रा आदित्या विश्वे देवा मह-
 इति ॥ २४ ॥ स नैव व्यभवत् । स शौद्रं वर्णमत्यजत पूषणमियं वै पूषेयथ
 हीदथ सर्वं पुष्यति यदिदं किं च ॥ २५ ॥ स नैव व्यभवत् । तच्छ्रेयो रूप-
 मत्यजत धर्मं तदेतत्क्षत्रस्य क्षत्रं यद्धर्मस्तस्माद्धर्मात्परं नास्त्यथाऽन्यवलीयान्वली-
 पाथसमाशसते धर्मेण यथा राज्ञैव यो वै स धर्मः सत्यं वै तत्तस्मात्सत्यं
 वदन्तमाहुर्धर्मं वदतीति धर्मं वा वदन्तथ सत्यं वदतीत्येतद्वेद्येवैतद्वच्यं भवति
 ॥ २६ ॥ तदेतद्ब्रह्म क्षत्रं त्रिद् शूद्रः । तदग्निनैव देवेषु ब्रह्माभवद्ब्राह्मणो मनु-
 क्षत्रियेण क्षत्रियो वैश्येन वैश्यः शूद्रेण शूद्रस्तस्मादग्नांवै देवेषु लोकमि-

पूर्णं सर्वेणैतद्विपश्यति यत्किं च विवृढं यज्ञस्य ॥१८॥ पुनरः काममाहूतिमि-
ति । पुनसा वाऽऽदत्तं सर्वमाप्यं तन्मनसैवैतद्विपश्यति यत्किं च विवृढं यज्ञस्य
॥१९॥ वाचः सप्तमशीधेति । वाचा वाऽऽदत्तं सर्वमाप्यं तद्वाचैवैतद्विपश्यति
यत्किं च विवृढं यज्ञस्य पशूनां रूपमन्नस्य रुसो यशः श्री अथतां मयि स्वाहे-
त्पाग्निपमेवैतदाशास्ते ॥२०॥ अथ तं चोपशयं च पिप्पूवा । मात्स्न्या भृता स-
धसूज्यावृता करोत्यावृता पचत्युत्सादनार्थमथ य उपशययोर्बुधः स्यात्तेन प्रचरेत्
॥२१॥ संवत्सरो वै प्रवर्ग्यः । सर्वे वै संवत्सरः सर्वे प्रवर्ग्यः ॥ यत्प्रवृक्तस्तद्व-
न्तो यद्विचिंतस्तद्विचिंतो यत्स्पन्वितस्तद्वर्णा यदा वै वर्षाः पिन्वन्तेऽप्येनाः सर्वे देवाः
सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वन्ते इ वाऽऽमस्य वर्षा ॥ एवमेतद्वेद ॥२२॥ इमे वै
लोकाः प्रवर्ग्यः । सर्वे वाऽऽमे लोकाः सर्वे प्रवर्ग्यः स यत्प्रवृक्तस्तद्व्यं लोको य-
द्विचिंतस्तद्वन्तरिक्षलोको यत्स्पन्वितस्तद्वसौ लोको यदा वाऽऽमसौ लोकाः पिन्वन्ते-
ऽप्येनं सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वन्ते इ वाऽऽमस्यामसौ लोको
य एवमेतद्वेद ॥२३॥ एता वै देवताः प्रवर्ग्यः । अग्निर्यागुरादित्यः सर्वे वाऽऽपता
देवताः सर्वे प्रवर्ग्यः स यत्प्रवृक्तस्तदग्निर्गृचिंतस्तद्व्यापुर्ग्यस्पन्वितस्तद्वसावादित्यो
यदा वाऽऽमसावादित्यः पिन्वन्तेऽप्येनं सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पि-
न्वन्ते इ वाऽऽमसाऽमसावादित्यो य एवमेतद्वेद ॥२४॥ यजमानो वै प्रवर्ग्यः ।
तस्यात्मा प्रजा पशवः सर्वे वै यजमानः सर्वे प्रवर्ग्यः स यत्प्रवृक्तस्तदात्मा
यद्विचिंतस्तत्प्रजा यत्स्पन्वितस्तत्पशवो यदा वै पशवः पिन्वन्तेऽप्येनाः सर्वे
देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वन्ते इ वाऽऽमस्य पशवो य एवमेतद्वे-
द ॥ २५ ॥ अग्निहोत्रं वै प्रवर्ग्यः । सर्वे वाऽऽग्निहोत्रं सर्वे प्रवर्ग्यः स य-
धिभितं तत्प्रवृक्तो यद्विचिंतं तद्विचिंतो यद्व्यं तत्स्पन्वितो यदा वाऽऽग्निहोत्रं पि-
न्वन्तेऽप्येनाः सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वन्ते इ वाऽऽमसाः अग्निहोत्रं य
एवमेतद्वेद ॥२६॥ दर्शपूर्णमासो वै प्रवर्ग्यः । सर्वे वै दर्शपूर्णमासो सर्वे प्रवर्ग्यः स
यद्विचिंतं तत्प्रवृक्तो यदातमं तद्विचिंतो यद्व्यं तत्स्पन्वितो यदा वै दर्शपूर्णमासो पि-
न्वन्तेऽप्येनाः सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति पिन्वन्ते इ वाऽऽमस्य
दर्शपूर्णमासो य एवमेतद्वेद ॥ २७ ॥ चातुर्मास्यानि वै प्रवर्ग्यः । सर्वे वै चातु-
र्मास्यानि सर्वे प्रवर्ग्यः स यद्विचिंतं तत्प्रवृक्तो यदातमं तद्विचिंतो यद्व्यं तत्स्प-
न्वितो यदा वै चातुर्मास्यानि पिन्वन्तेऽप्येनाः सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीव-
न्ति यदा वै चातुर्मास्यानि पिन्वन्तेऽप्येनाः सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपजीव-

च्छन्ते ब्राह्मणे मनुष्येष्वेताभ्यां हि रूपाभ्यां ब्रह्माभवत् ॥ २७ ॥ अथ यो ह
 वाऽमस्मान्लोकात्स्वं लोकमदृष्ट्वा प्रैति । स एनमविदितो न भुनक्ति यथा वेदो
 वाननूक्तोऽन्यद्वा कर्माकृतं यादं ह वाऽअप्यनेवंविन्महत्पुण्यं कर्म करोति तद्वा-
 रान्तः स्वीयतऽएवात्मानमेव लोकमुपासीत स य आत्मानमेव लोकमुपास्ते न
 स्य कर्म स्वीयतेऽस्माद्धयेवात्मनो यद्यत्कामयते तत्तत्पुनरेते ॥ २८ ॥ अपोऽअयं
 ऽस्मात्मा । सर्वेषां भूतानां लोकः स यज्जहोति यद्यजते तेन देवानां लोकोऽथ
 ऽदनुयते तेनऽर्षीणामथ यत्प्रजामिच्छते यत्पितृभ्यो निवृणाति तेन पितृणामथ यन्म-
 ण्यवासायते यदेभ्योऽशनं वदाति तेन मनुष्याणामथ यत्पशुभ्यस्त्वोदकं विन्द-
 त तेन पशूनां यदस्य गृहेषु स्वापदा व्याधंस्या पिशीलिकाभ्य उपजीवन्ति तेन तेषां
 लोको यथा ह वै स्थाय लोकायारिष्टिमिच्छं देवैर्देवैर्विदे सर्वदा सर्वाणि भूतान्य
 रिष्टिमिच्छन्ति तद्वाऽएतद्विदितं मीमाधेमिस्म ॥ २९ ॥ आत्मेवेदमग्रऽस्मासीत् । एक
 एव सोऽकामयत् जाया मे स्यादथ प्रजायेयाथ वित्तं मे स्यादथ कर्म कुर्वीयेत्येतावा-
 न्वै कामो नेच्छंश्चान्तो भूयो विन्देत्तस्म वक्ष्यतेऽहं काकी कामयते जाया मे स्या-
 दथ प्रजायेयाथ वित्तं मे स्यादथ कर्म कुर्वीयेति स यावद्वक्ष्यते तामैकं न माप्नो-
 त्यकृत्स्न एव तावन्मन्यते तस्यो कृत्स्नता ॥ ३० ॥ पुन एवास्यात्मा । वागताया
 माणाः प्रजा चक्षुर्मानुषं वित्तं चक्षुषा हि तद्विन्दति ध्रौवं देवैर्ध्रौवेण हि तत्पृ-
 षोत्स्यामैवास्य कर्मात्मना हि कर्म करोति स एष प्राज्ञो यज्ञः प्राज्ञः पशुः प्राज्ञः
 पुरुषः प्राज्ञमिदं सर्वं यदिदं किं च तदिदं सर्वमाप्नोति यदिदं किं च य
 एवं वेद ॥ ३१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [४. २.] ॥

यस्मिन्नाग्निनि मेधया तपसाजनयस्त्वता । एकमस्य साधारणं द्वे देवानभा-
 वत् । भीषयात्मनेऽकुरुत पशुभ्य एकं प्रायच्छत् । तस्मिन्सर्वं प्रतिष्ठितं सुख प्रा-
 णिति यच्च न ॥ कस्मात्तानि न स्वीयन्तेऽयमानानि सर्वज्ञा । यो वै ताप्रच्छि-
 वेद सोऽमपस्ति प्रतीकेन । स देवानपिगच्छति स ऊर्जमुपजीवतीति श्लोकाः
 ॥ १ ॥ यस्मिन्नाग्निनि मेधया तपसाजनयस्त्वनेति । मेधया हि तपसाजनयस्ति-
 कमस्य साधारणमिन्द्रियेवास्य तत्साधारणद्वयं यदिदमप्यने स य एतदुत्तरे न
 स पाप्मनो व्यावर्तते मिधुर्धं येत् ॥ २ ॥ द्वे देवानभावादेति इत्तं च उत्तरे च
 तस्यास्तिभ्यो ब्रूहति च यच्च ब्रूहत्ययोग्मादुदयैर्नवामावित्रं तन्मन्त्रेतिताब्रूहः

त पिन्वन्ते ह वाऽअस्मै चातुर्मास्यानि य एवमेतद्वेद ॥ २८ ॥ पशुबन्धो वै
 र्ग्यः । सर्वं वै पशुबन्धः सर्वं प्रवर्ग्यं स यदधिश्चितस्तत्प्रवृत्तो यदासन्नस्तद्वृ-
 तो यद्भुतस्तत्पिन्वितो यदा वै पशुबन्धः पिन्वतेऽथैनं सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्यु-
 तीवन्ति पिन्वते ह वाऽअस्मै पशुबन्धो य एवमेतद्वेद ॥ २९ ॥ सोमो वै प्रव-
 र्ग्यः । सर्वं वै सोमः सर्वं प्रवर्ग्यः स यदभिषुतस्तत्प्रवृत्तो यदुन्नीतस्तद्भुषितो य-
 तस्तत्पिन्वितो यदा वै सोमः पिन्वतेऽथैनं सर्वे देवाः सर्वाणि भूतान्युपगुञ्ज-
 त पिन्वते ह वाऽअस्मै सोमो य एवमेतद्वेद न ह वाऽअस्या प्रवर्ग्येण केन च न
 ज्ञेनेष्टं भवति य एवमेतद्वेद ॥ ३० ॥ अथैतर्द्धं । आयुरेतज्ज्योतिः प्रविशति य एतमु-
 त्ते भजयति वा तस्य व्रतचर्या या सृष्टौ ॥ ३१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [१.२.]
 तृतीयः प्रपाठकः ॥ कण्डिका संख्या १२२ ॥ तृतीयोऽध्यायः [६४.] ॥

अथा ह प्राजापत्याः । देवाश्चासुराश्च ततः कानीयसा एव देवाऽध्याय-
 आसुरास्तुऽप्यु लोकेष्वस्पर्धन्त ॥ १ ॥ ते ह देवा ऊचुः । हन्तासुरान्यद्वाऽ
 र्द्धायेनात्ययामेति ॥ २ ॥ ते ह वाचमूचुः । त्वं न उद्गापेति तथेति तेभ्यो वागु-
 दगायथो वाचि भोगस्तं देवेभ्य आगायथत्कल्याणं वदति तदात्मने तेऽविदुरनेन
 न उद्गात्रात्येप्यन्तीति तुमभिद्रुत्य पाप्मनाविध्यन्तस यः स पाप्मा यदेवेदमप्र-
 तिरूपं वदति स एव स पाप्मा ॥ ३ ॥ अथ ह प्राणमूचुः । त्वं न उद्गापेति तथेति ते-
 भ्यः प्राण उदगायथः प्राणे भोगस्तं देवेभ्य आगायथत्कल्याणं जिघृति तदात्मने
 तेऽविदुरनेन वै न उद्गात्रात्येप्यन्तीति तुमभिद्रुत्य पाप्मनाविध्यन्तस यः स पाप्मा
 यदेवेदमप्रतिरूपं जिघृति स एव स पाप्मा ॥ ४ ॥ अथ ह चक्षुमूचुः । त्वं न
 उद्गापेति तथेति तेभ्यश्चक्षुः उद्गायथश्चक्षुषि भोगस्तं देवेभ्य आगायथत्कल्याणं
 पश्यति तदात्मने तेऽविदुरनेन वै न उद्गात्रात्येप्यन्तीति तुमभिद्रुत्य पाप्मनाविध्यन्तस
 यः स पाप्मा यदेवेदमप्रतिरूपं पश्यति स एव स पाप्मा ॥ ५ ॥ अथ ह श्रोत्रमूचुः ।
 त्वं न उद्गापेति तथेति तेभ्यः श्रोत्रमुदगायथः श्रोत्रे भोगस्तं देवेभ्य आगायथ-
 त्कल्याणं शृणोति तदात्मने तेऽविदुरनेन वै न उद्गात्रात्येप्यन्तीति तुमभिद्रुत्य
 पाप्मनाविध्यन्तस यः स पाप्मा यदेवेदमप्रतिरूपं शृणोति स एव स पाप्मा
 ॥ ६ ॥ अथ ह मन ऊचुः । त्वं न उद्गापेति तथेति तेभ्यो मन उदगायथो मनसि
 देवेभ्य आगायथत्कल्याणं संकल्पयति तदात्मने तेऽविदुरनेन वै न उद्गा-

स्यात् ॥ ३ ॥ पशुभ्य एतं प्रायच्छदिति । तत्पुनः पुनो द्वेयाग्रे मनुष्याय
 धोपजीवान्त तस्मात्कुमारं जातं पृतं त्रैयाग्रे मविलेखयन्ति स्तनं वानुषाय
 ॥ ४ ॥ अथ वत्सं जातमाहुः । अतृणाद इति तस्मिन्सर्वं प्रतिष्ठितं यच्च प्र
 ति यच्चनेति पयामि हृदिथ सर्वं प्रतिष्ठितं यच्च प्राणिनि यच्च न ॥ ५ ॥
 दिदमाहुः । संवत्सरं पयसा जुह्वदप पुनर्मृत्युं जयतीति न तथा विद्यायद
 जुहोति तदहः पुनर्मृत्युमपजयत्येवं विद्वान्सर्वं हि देवेभ्योऽन्नाद्यं प्रयच्छति
 स्मात्तानि न क्षीयन्तेऽद्यमानानि सर्वदेति ॥ ६ ॥ पुरुषो वाऽश्नितिः
 हीदमन्नं पुनः-पुनर्जनयते यो वै ताम्राक्षितिं वेदेति पुरुषो वाऽश्नितिः स
 मन्नं भिया-भिया जनयते कर्मभिर्यद्वैतन्न कुर्यात्क्षीयेत ह सोऽन्नमस्ति प्रवीक्षे
 मुखं मतीकं मुखंनेत्येतत्स देवानपिगच्छति ॥ ऊर्जमुपजीवतीति प्रशंस्य ॥
 त्रीण्यात्समेऽकुरुतेति । मनो वाचं प्राणं ताग्यात्समेऽकुरुनान्यत्रमना अभूवं न
 र्शयन्त्यत्रमना अभूवं नाश्रौषामेति मनसा खं पश्यति मनसा शृणोति ॥ ८ ॥ क
 संकल्पोः॥विचिकित्सा श्रद्धाऽश्रद्धा धृतिरधृतिर्धीर्धीर्हित्येतत्सर्वं मन एव तत्
 दपि पृष्ठत उपपृष्ठो मनसा विजानाति ॥ ९ ॥ यः कश्च शब्दः । वागेव सैषा ह्यन्त
 यक्षैषा हि न प्राणोऽपानो वात उदानः सप्तानोऽन इत्येतत्सर्वं प्राण एवैतन्म
 वाऽश्रयमात्मा वाङ्मयो मनोमयः प्राणमयः ॥ १० ॥ त्रयो लोका एतऽएवावागेव
 लोको मनोऽन्तरिक्षलोकाः प्राणोऽसौ लोकः ॥ ११ ॥ त्रयो वेदा एतऽएवावागेव
 मनो यजुर्वेदः प्राणः सामवेदः ॥ १२ ॥ देवाः पितरो मनुष्या एतऽएव । वागेव देवा
 पितरः प्राणो मनुष्याः ॥ १३ ॥ पिता माता प्रजेतऽएव । मन एव पिता वाङ्मा
 प्राणः प्रजा ॥ १४ ॥ विज्ञातं विजिज्ञास्यम् । अविज्ञातमेतऽएव यत्किं च विज्ञ
 वाचस्तद्रूपं वाग्मि विज्ञाता वागेनं तद्भूत्वावति ॥ १५ ॥ यत्किं च विजिज्ञास्यम्
 मनसस्तद्रूपं मनो हि विजिज्ञास्यं मन एव तद्भूत्वावति ॥ १६ ॥ यत्किं चाविज्ञातम्
 प्राणस्य तद्रूपं प्राणो अविज्ञातः प्राण एव तद्भूत्वावति ॥ १७ ॥ तस्यै वा
 पृथिवी शरीरम् । ज्योती रूपमयमग्निस्तद्यावत्येव वाक्तावनी पृथिवी तावानयमग्नि
 ॥ १८ ॥ अथैतस्य मनसः । घौः शरीरं ज्योती रूपमसावादित्यस्तद्यावदेव
 नस्तावती घौस्तावानसावादित्यस्तौ मिथुनं सप्तैतां ततः प्राणोऽजायत स इन्द्र
 मः एषोऽसपत्नो द्वितीयो वै सपत्नो-नास्य सपत्नो भवति य एवं वेद ॥ १९ ॥
 अथैतस्य प्राणस्यापः । शरीरं ज्योती रूपमसौ चन्द्रस्तद्यावानेव प्राणस्तावत्

यो न्यत्रात्मनो ब्रह्म वेद सत्रं तं परादाद्योऽन्यत्रात्मनः सत्रं वेद लोकास्तं
 परादुर्योऽन्यत्रात्मनो लोकाग्नेद देवास्तं परादुर्योऽन्यत्रात्मनो देवान्वेद भूतानि तं
 परादुर्योऽन्यत्रात्मनो भूतानि वेद सर्वं तं परादाद्योऽन्यत्रात्मनः सर्वं वेदेदं प्रक्षेपं
 सत्रमिमे लोका इमे देवा इमानि भूतानीदं सर्वं यदद्यमात्मा ॥ ६ ॥ स यथा
 दुन्दुभेर्हिन्यमानस्य । न बाष्पाञ्जल्बदाञ्जल्वनुपाद्गृह्णाय दुन्दुभेस्तु ग्रहणेन दुन्दु-
 भ्याघातस्य वा शब्दो भवति गृहीतः ॥ ७ ॥ स यथा वीणायै बाद्यमानायै । न
 बाष्पाञ्जल्बदाञ्जल्वनुपाद्गृह्णाय वीणायै तु ग्रहणेन वीणावाद्यस्य वा शब्दो गृहीतः
 ॥ ८ ॥ स यथा शङ्खस्य ध्मायमानस्य । न बाष्पाञ्जल्बदाञ्जल्वनुपाद्गृह्णाय शङ्खस्य तु
 ग्रहणेन शङ्खध्मस्य वा शब्दो गृहीतः ॥ ९ ॥ स यथाऽर्ध्रिधानेरभ्याहितस्य । पृथ-
 ग्भूमा विानश्चरन्त्येवं वाऽश्वरेऽस्य महतो भूतस्य निभ्यसितमेतद्यद्गवेदो यनुर्वेदः
 सामवेदोऽथर्वाङ्गिरस इतिहासः पुराणं विद्या उपनिषदः श्लोकाः सूत्रायनव्या-
 ख्यानानि व्याख्यानान्यस्यैवैतानि सर्वाणि निभ्यसितानि ॥ १० ॥ स यथा सर्वा-
 सामपाथं समुद्र एकायनम् । एवथ सर्वेषां स्पर्शानां तृगेकायनमेवथ सर्वेषां
 गन्धानां नासिकेऽएकायनमेवथ सर्वेषां रसानां जिह्वेकायनमेवथ सर्वेषां
 रुशणां चक्षुरेकायनमेवथ सर्वेषां शब्दानां श्रोत्रमेकायनमेवथ सर्वेषां संकल्पा-
 नां मन एकायनमेवथ सर्वेषां वेदानां हृदयमेकायनमेवथ सर्वेषां कर्मणां हस्ता-
 कायनमेवथ सर्वेषामध्वनां प्रादायेकायनमेवथ सर्वेषामानन्तानामप्यस्य एकायनमेवथ
 सर्वेषां विसर्गाणां प्रायुरेकायनमेवथ सर्वासां विद्यानां तृगेकायनम् ॥ ११ ॥ स यथा
 सैन्धवतिलव्यः । उदके प्राक्त उदकमेवानुविस्मियेत नाशस्योद्गृह्णायैव स्वात्मनो-
 यनुस्त्वानुदीत लक्षणमेवं वाऽश्वरेऽहं महद्भूतमनन्तमनारं विज्ञानमनन्तं न्यो-
 भूतम् । समुत्थाय तान्प्रेवानुविनश्यति न मृत्युं संशस्तीत्यरे प्रवीप्स्यति होवाच
 याज्ञवल्क्यः ॥ १२ ॥ स होवाच मैत्रेयी । अत्रैव मा भगवान्मूर्ध्ना मेत्य भू-
 मास्तीति ॥ १३ ॥ स होवाच याज्ञवल्क्यः । न वाऽश्वरेऽहं मोहं प्रवीप्स्यते वा-
 ऽश्वरेऽहं विज्ञानाय ॥ १४ ॥ यत्र हि द्वैतमिव भवति । तद्वितर इतरं परपति
 तद्वितर इतरं जिघ्रति तद्वितर इतरमभिवदति तद्वितर इतरं मृनोति तद्वितर
 इतरं मनुते तद्वितर इतरं विज्ञानाति ॥ १५ ॥ यत्र त्वस्य सर्वमात्मैवाभूत् । त-
 त्केन हं पश्येत्तत्केन हं निषेत्तत्केन हं प्रवदेत्तत्केन हं गृह्णेत्तत्केन

तास्तुवानशौ चन्द्रः ॥ २० ॥ तृगरे सर्वेऽएव सगः । सर्वेऽनन्ताः स यो
 नानन्तवः उवास्तेऽन्तवन्तः ॥ लोकं जयत्यथ यो रैताननन्तानुशास्तेऽनन्तः
 । लोकं जयति ॥ २१ ॥ स एष संवत्सरः । प्रजापतिः षोडशकलस्तस्य रा-
 । एव एव दश कला ध्रुवस्य षोडशी कला स रात्रिभिरेव च पूर्यतेऽयं च
 तीपते सोऽभावास्याऽथ रात्रिमेतया षोडश कलायां सर्वमिदं प्राणभृदनुमत्रिय
 । प्रातर्जापते तस्मादेनाथ रात्रिं प्राणभृतः प्राणं न त्रिचिन्मयादपि ककला-
 रस्येतस्या एव देवताया अराचेत्यै ॥ २२ ॥ यो वै स संवत्सरः । प्रजापतिः
 षोडशकलोऽयमेव स योऽयमेवंवित्पुरुषस्तस्य वित्तमेव दश कला आत्मैनास्य
 षोडशी कला स वित्तेनैवा च पूर्यतेऽयं च क्षीयते तदेतद्भयं यदयमात्मा प्रधि-
 वितं तस्माद्यद्यपि सर्वज्यानि जीयतऽआत्मना चेज्जीवति प्रधिनागातित्याहुः
 ॥ २३ ॥ अथ त्रयो वाक् लोकाः । मनुष्यलोकः पितृलोकः देवलोक इति सो-
 ऽयं मनुष्यलोकः पुत्रैर्लोकं जयत्येव नान्येन कर्मणा, कर्मणा पितृलोको विद्यया
 देवलोकः देवलोकः वै लोकानाथ श्रेष्ठस्तस्माद्विद्यां प्रशस्तं ॥ २४ ॥ अथातः
 सम्पत्तिः । यदा म्रैष्यन्मन्यतेऽथ पुत्रमाह त्वं ब्रह्म त्वं यत्तस्य लोक इति स पुत्रः
 मृत्याहाहं ब्रह्माहं यज्ञोऽहं लोक इति ॥ २५ ॥ यदै किं चान्क्तम् । तस्य सर्वस्य
 ब्रह्मैत्येकता ये वै के च यज्ञास्तेषां सर्वेषां यज्ञ इत्येकता ये वै के च
 लोकास्तेषां सर्वेषां लोक इत्येकतावद्वाऽऽदथ सर्वमेतन्मा सर्वं स-
 प्रमिता भुनजतिरिति तस्मात्पुत्रमनुशिष्टं लोकमाहस्तस्मादेनमनुशासति स यदेव-
 विदस्मान्लोकात्पैत्यपैत्रिस्तु प्राणैः सह पुत्रमनुशति स यथेन क्रियदक्षणा
 कृते भवति तस्मादेनं सर्वस्मात्पुत्रो मुञ्चति तस्मात्पुत्रो नाम स पुत्रोवाप्तिर्नलो-
 के प्रातिष्ठत्येनमेतैः देवाः प्राणा अमृता आविशन्ति ॥ २६ ॥ पृथिव्यं च नमानु-
 र्वैरी वागाविशति सा वै देवी वाग्यया यद्यदेव यदति तपश्चरति ॥ २७ ॥ दिव्यं-
 नमादित्याह । वैव मन आविशति तदै देवं मनो येनान्येव भवत्ययो न शोच-
 नि ॥ २८ ॥ अदभ्यश्चैनं चन्द्रवसथ । देवः प्राण आविशति स वै देवः प्राणा यः
 संचरन्चासंचरथ न व्ययतेऽथो न शिष्यति स एष एवंविस्मोऽया भूतानाया-
 स्ता भवति यथेषां देवैर्वचं ॥ यथेतां देवतां सर्वाणि भूतान्यन्येऽथैवैव-
 दं सर्वाणि भूतान्यरन्ति यद् किं चेताः प्रजाः शोचन्त्येवैवामां तद्वरति पु-
 त्रेषां गच्छति न इ वै देवान्यां गच्छति ॥ २९ ॥ अथातो वयमनायेमा । वय-

मन्वीत तस्मै कं विजानीयाद्येनेदधं सर्वं विजानाति तं केन विजानीयादि-
तारमरे केन विजानीयादिति ॥ १६ ॥ आश्रयम् ॥ ४ ॥ [५. ४.] ॥

इयं पृथिवी । सर्वेषां भूतानां मध्वस्यै पृथिव्यै सर्वाणि भूतानि मधु यश्चा-
यमस्यां पृथिव्यां तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्म्यं शरीरस्तेजोमयोऽ-
मृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽयमात्मैकममृतमिदं प्रोदधं सर्वम् ॥ १ ॥ इमा
स्याः । सर्वेषां भूतानां मध्वासामपाधं सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमास्वप्नु ते-
जोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्म्यं रैतमस्तेजोमयोऽमृतम् ॥ २ ॥ अयम-
ग्निः । सर्वेषां भूतानां मध्वस्याग्नेः सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमस्मिन्नग्नौ ते-
जोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्म्यं बाह्ममस्तेजोमयोऽमृतम् ॥ ३ ॥ अय-
माकाशः । सर्वेषां भूतानां मध्वस्याकाशस्य सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमस्मि-
न्नाकाशे तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्म्यं दृघाकाशस्तेजोमयोऽमृतम्
॥ ४ ॥ अयं वायुः । सर्वेषां भूतानां मध्वस्य वायोः सर्वाणि भूतानि मधु य-
श्चायमस्मिन्वायौ तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्म्यं प्राणस्तेजोमयोऽमृतम्
॥ ५ ॥ अयमादित्यः । सर्वेषां भूतानां मध्वस्यादित्यस्य सर्वाणि भूतानि मधु य-
श्चायमस्मिन्नादित्ये तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्म्यं चाक्षुषस्तेजोमयोऽ-
मृतम् ॥ ६ ॥ अयं चन्द्रः । सर्वेषां भूतानां मध्वस्य चन्द्रस्य सर्वाणि भूतानि
मधु यश्चायमस्मिन्चन्द्रे तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्म्यं मानसस्तेजोमयो-
ऽमृतम् ॥ ७ ॥ इमा दिशः । सर्वेषां भूतानां मध्वासां दिशाधं सर्वाणि
भूतानि मधु यश्चायमासु दिक्षु तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्म्यं
श्रीत्रः प्राविश्रुत्स्तेजोमयोऽमृतम् ॥ ८ ॥ इयं विद्युत् । सर्वेषां भूतानां मध्वस्यै
विद्युतः सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमस्यां विद्युति तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो
यश्चायमध्यात्म्यं तेजसस्तेजोमयोऽमृतम् ॥ ९ ॥ अयं स्तनयित्तुः । सर्वेषां भू-
तानां मध्वस्य स्तनयित्तोः सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमस्मिन्स्तनयित्तौ तेजो-
मयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्म्यं आन्दः सौवरस्तेजोमयोऽमृतम् ॥ १० ॥
अयं धर्मः । सर्वेषां भूतानां मध्वस्य धर्मस्य सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमस्मिन्ध-
र्मे तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्म्यं धर्मस्तेजोमयोऽमृतम् ॥ ११ ॥ इदं
सत्यम् । सर्वेषां भूतानां मध्वस्य सत्यस्य सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमस्मिन्सत्ये

शुचरन्त्येवमेवास्मादात्मनः सर्वे प्राणाः सर्वे लोकाः सर्वे देवाः सर्वाणि भूतानि
सर्वेऽएतऽस्मात्मानो शुचरन्ति तस्योपनिषत्सत्यस्य सत्यमिति प्राणा वै सत्यं ते-
षामेषु सत्यम् ॥ २३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ ॥ [५. १.] ॥ ॥

यो इ वै शिशुः । साधानः सप्रत्याधानः सस्थूणाः सवामं वेद सप्त
इ द्विषतो ब्राह्मणानवरुणादि ॥ १ ॥ अयं बाव शिशुर्योऽयं मध्यमः प्राणः ।
तस्येवमेवाधानमिदं प्रत्याधानं प्राण स्थूणां दाम तमेताः ॥ साक्षितय उपतिष्ठते
॥ २ ॥ तया इमा अक्षंलाहिन्यो राजयः । ताभिरेन रुद्रोऽन्वायत्तोऽय या अ-
क्षपास्तभिः पर्जन्यो या कनीनका तयादित्यो यक्षुः तेनाग्निर्गृह्णते तेनेन्द्रो-
ऽधर्यैर्न वर्तन्या पृथिव्यन्वायत्ता यौरुक्षरया नास्यामं क्षीयते य एवं वेद ॥ ३ ॥
तदेव ब्रह्मलोको भवति । अर्वाग्विलक्ष्यमस ऊर्ध्वबुध्नस्तस्मिन् यशो निहितं विश्वरूप-
म् । तस्यासतऽश्च पयः सप्त तीरे वागष्टमी ब्रह्मणा संविदानेति ॥ ४ ॥ अर्वाग्वि-
लक्ष्यमस ऊर्ध्वबुध्न इति । इदं तच्छिर एष अर्वाग्विलक्ष्यमस ऊर्ध्वबुध्नस्तस्मिन् य-
शो निहितं विश्वरूपमिति प्राणा वै यशो निहितं विश्वरूपं प्राणानेतदाह तस्या-
सतऽश्च पयः सप्त तीरेऽहिति प्राणा वाऽश्च पयः प्राणानेतदाह वागष्टमी ब्रह्मणा सं-
विदानेति वागष्टमी ब्रह्मणा संवित् ॥ ५ ॥ इमावेव गोतमभरमाजी । अयमेव गोतमो-
ऽयं भरद्वाज इमावेव विश्वामित्रमजमदगनीऽअयमेव विश्वामित्रोऽयं अमृदग्निरिमावेव
वसिष्ठकरयणावयमेव वसिष्ठोऽयं करणपो वागेव त्रिर्वाचा धृन्नमयतेऽतिर्ह वै नामै-
तद्यद्विश्रिति सर्वस्यात्मा भवति सर्वमस्यामं भवति य एवं वेद ॥ ६ ॥ ब्राह्मणम्
॥ २ ॥ [४-२] ॥

ये बाव ब्रह्मणो कृते । मूर्ते चैवामूर्ते च मूर्त्ये चापूते च स्थितं च येष सप्त
स्थे ॥ १ ॥ तदेतन्मूर्तम् । यदन्त्युद्वायोऽन्तरिक्षायैतन्मूर्त्येमेतस्मिन् स्थितमेतन्मूर्तम् ॥ २ ॥
तस्येतस्य । मूर्तस्येतस्य मूर्त्येतस्य स्थितस्येतस्य सप्त एष रसो य एष अग्नि-
सतो षेप रसः ॥ ३ ॥ अयामूर्तम् । वायुरचान्तरिक्षं चैतदन्त्युद्वायोऽन्तरिक्षायैतन्मूर्तम् ॥ ४ ॥
तस्येतस्यामूर्तस्य । एतस्यामूर्तस्येतस्य यत् एतस्य न्यस्येष रसो य एष एतस्मि-
न्मूर्तले पुरुषस्तस्य षेप रस इत्यभिदेवतम् ॥ ५ ॥ अथाध्यान्मूर्तम् । तदेव मूर्तं यदन्त्य-
स्यामूर्तं यद्विवायमन्तरात्मकाकाश एतन्मूर्त्येमेतस्मिन् स्थितमेतन्मूर्तम् ॥ ६ ॥ तस्येतस्य मूर्त-
स्यामूर्तस्य मूर्त्येतस्य स्थितस्येतस्य सप्त एष रसो य एष सतो षेप रसः ॥ ७ ॥

अधामूर्तम् । प्राणश्च यश्चायमन्तरात्पञ्चाकाश एतदमृतमेतद्यदे
 तस्येतस्यामूर्तस्य । एतस्यामृतस्येतस्य यत् एतस्य त्स्यैष रसो
 चक्षुरूपस्त्यस्य इधेय रसः ॥ ६ ॥ तस्य हेतुस्य पुरुषस्य रूपम् ।
 वासो यथा पाण्डुराविक यथेन्द्रगोपो यथाग्न्यर्चिर्यथा पुण्डरीकं यथा
 सकृद्विद्युत्तेव ह वाऽअस्य श्रीर्भवति य एवं वेद ॥ १० ॥ अथात आदे-
 न ह्येतस्मादिति नेत्यन्यत्परमस्त्युथ नामधेयञ्च सत्यस्य सत्यमिति म-
 तेपामेष सत्यम् ॥ ११ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ [४-३] ॥

मैत्रेयीति होवाच याज्ञवल्क्यः । उद्यास्पन्वाऽअरेऽहमस्मात्स्थान-
 तेऽनुया कात्यायन्यान्तं करवाणीति ॥ १ ॥ सा होवाच मैत्रेयी । यन्
 सर्वा पृथिवी वित्तेन पूर्णा स्यात्कथं तेनामृता स्यामिति नेति होवाच
 यथैवोपकरणवतां जीवितं तथैव ते जीवितं स्यादमृतत्वस्य तु नाश-
 नेति ॥ २ ॥ सा होवाच मैत्रेयी । येनाहं नामृता स्यां किमहं तेन
 भगवान्नेदं तदेव मे ब्रूहीति ॥ ३ ॥ स होवाच याज्ञवल्क्यः । मिया वतां
 मियं भापसऽपह्यास्व व्याख्यास्यामि ते व्याचक्षाणस्य तु मे निदिध्यासस्व
 भगवानिति ॥ ४ ॥ स होवाच याज्ञवल्क्यः । न वाऽरे पत्युः कामाय पु-
 भवत्यात्मनस्तु कामाय पुतिः मियो भवति न वाऽअरे जायामै कामाय जा-
 भवत्यात्मनस्तु कामाय जाया मिया भवति न वाऽअरे पुत्राणां कामाय पुत्र-
 भवत्यात्मनस्तु कामाय पुत्राः मिया भवन्ति न वाऽअरे वित्तस्य कामा-
 मियं भवत्यात्मनस्तु कामाय वित्तं मियं भवति न वाऽअरे व्रद्धयः कामा-
 मियं भवत्यात्मनस्तु कामाय वृद्ध मियं भवति न वाऽअरे सत्रस्य कामा-
 मियं भवत्यात्मनस्तु कामाय सत्रं मियं भवति न वाऽअरे लोकानां कामा-
 काः मिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय लोकाः मिया भवन्ति न वाऽअरे दे-
 कामाप देवाः मिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय देवाः मिया भवन्ति न वाऽअरे
 तानां कामाय भूतानि मियाणि भवन्त्यात्मनस्तु कामाय भूतानि मियाणि
 न्ति न वाऽअरे सर्वस्य कामाय सर्वं मियं भवत्यात्मनस्तु कामाय सर्वं मियं
 त्यात्मा वाऽअरे द्रव्यः धातुव्यो मन्तव्यो निदिध्यासितव्यो मैत्रेयात्मनो व-
 अरे दर्शनेन ध्रुवणेन मत्वा विप्रानेनेदं सर्वं विदितव्यम् ॥

मानोऽहोरात्रयोरासिप्रतिमुच्यतऽइत्यध्वर्युणऽस्विजा चक्षुषादित्येन चक्षुर्वै यज्ञस्या-
 ध्वर्युस्तथादिदं चक्षुः सोऽसावादित्यः सोऽध्वर्युः सा मुक्तिः सातिमुक्तिः ॥ ६ ॥
 याज्ञवल्क्येति होवाच । यदिदं सर्वं पूर्वपक्षापरपक्षाभ्यामाप्तं सर्वं पूर्वपक्षापरपक्षा-
 भ्यामभिपक्षं केन यजमानः पूर्वपक्षापरपक्षयोरासिप्रतिमुच्यतऽइति ब्रह्मणऽस्विजा
 मनसा चन्द्रेण मनो वै यज्ञस्य ब्रह्मा तद्यदिदं मनःसोऽसौ चन्द्रः स ब्रह्मा सा मुक्तिः
 सातिमुक्तिः ॥ ७ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच । यदिदमन्तरिक्षमनारम्भणमित्राय के-
 नाक्रमेण यजमानः स्वर्गं लोकमाक्रमतऽइत्युद्गात्रऽस्विजा वायुना प्राणं प्राणो वै
 यज्ञस्योद्गाता तद्योऽष्टं प्राणः स वायुः स उद्गाता सा मुक्तिः सातिमुक्तिरित्यति
 योक्षा अथ सम्पदः ॥ ८ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच । कृतिभिरयमुपऽग्निर्होता-
 स्मिन्पक्षे करिष्यतीति तिसृभिरिति कतमास्तास्तिष्ठ इति पुरोऽनुवाक्या च याज्या
 च ग्रस्यैव तृतीया किं ताभिर्जयतीति पृथिवीलोकमेव पुरोऽनुवाक्या च जयत्यन्त-
 रिक्षलोकं याज्यया पौर्णिकं श्रस्यया ॥ ९ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच । कृत्ययम-
 पाध्वर्युरस्मिन्पक्षेऽह्माहुतीर्होष्यतीति तिस्र इति कतमास्तास्तिष्ठ इति या हुता अ-
 ष्वत्तुलन्ति या हुता अतिनेदन्ति या हुता अभिशेरते किं ताभिर्जयतीति या हुता
 ष्वत्तुलन्ति देवलोकमेव ताभिर्जयति वीष्यतऽऽन हि देवलोको या हुता अ-
 तिनेदन्ति मनुष्यलोकमेव ताभिर्जयत्यतीव हि मनुष्यलोको या हुता अभिशेरते
 पितृलोकमेव ताभिर्जयत्यध्व-इव हि पितृलोकः ॥ १० ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच ॥
 कृतिभिरयमुप ब्रह्मा यज्ञं दक्षिणतो देवताभिर्गोपायिष्यतीत्येकयेति कतमा सैकंति
 मन एवेतानन्तं वै मनोऽनन्ता विश्वे देवा अनन्तमेव स तेन लोहं जयति ॥ ११ ॥
 याज्ञवल्क्येति होवाच । कृत्ययमप्योद्गातास्मिन्पक्षे स्तोत्रिया स्तोष्यतीति तिस्र
 इति कतमास्तास्तिष्ठ इति पुरोऽनुवाक्या च याज्या च ग्रस्यैव तृती-
 याभिर्देवताभ्यामाप्तं कतमास्ता या अध्यात्मयिनि प्राण एव पुरोऽनु-
 वाक्यास्तो याज्या व्यानः श्रस्य किं ताभिर्जयतीति यत्किं चंदं वायु
 भूदिति ततो ह होताश्चत्त उपरराम ॥ १२ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [१०. १] ॥ ॥

अथ तेन जारुकारव आर्तभागः परच्छ । याज्ञवल्क्येति होवाच इति प्राः
 कृत्यनिप्रा इत्यथो प्रहा अष्टावनिप्रहा ये तेऽष्टौ प्रहा अष्टावनिप्रहा इत्ये १२-
 इति ॥ १ ॥ प्राणो वै प्रहः । सोऽजानेनातिप्रोष्ठ गृहीतोऽजानेन हि मनसातिप्र-

वाणि च भूतानि संहन्धानि भवन्ति तस्माद्वै गौतम पुरुषं प्रेतमाहुर्व्यस्रथं सिप-
 तास्याह्मानीति वायुना हि गौतम सूत्रेण संहन्धानि भवन्तीत्येवेमेतद्यावन्वया-
 ऽभिष्टं गृहीति ॥ ६ ॥ यः पृथिव्या तिष्ठन् । पृथिव्या अन्तरो यं पृथिवी
 द यस्य पृथिवी शरीरं यः पृथिवीमन्तरो यमयति स तऽआत्मान्तर्गम्यमृतः ॥ ७ ॥
 त्सु तिष्ठन् । अद्भ्योऽन्तरो यमापो न विदुर्यस्यापः शरीरं योऽपोऽन्तरो यमयति
 तऽआत्मान्तर्गम्यमृतः ॥ ८ ॥ शतम् ७४०० ॥ ॥ योऽग्नी तिष्ठन् । अग्नेऽन्तरो
 ग्निर्न वेद यस्यग्निः शरीरं योऽग्निमन्तरो यमयति स तऽआत्मान्तर्गम्यमृतः
 ९ ॥ य आकाशे तिष्ठन् । आकाशादन्तरो यमकाशो न वेद
 याकाशः शरीरं य आकाशमन्तरो यमयति स तऽआत्मान्तर्गम्यमृतः
 १० ॥ यो वायौ तिष्ठन् । वायोरन्तरो यं वायुर्न वेद यस्य वायुः शरीरं यो
 मन्तरो यम० ॥ ११ ॥ य आदित्ये तिष्ठन् । आदित्यादन्तरो यमादित्यो न
 यस्यादित्यः शरीरं य आदित्यमन्तरो यम० ॥ १२ ॥ यश्चन्द्रतारके तिष्ठन् ।
 चन्द्रतारकादन्तरो यं चन्द्रतारकं न वेद यस्य चन्द्रतारकं शरीरं यश्चन्द्रतारक-
 तरो यम० ॥ १३ ॥ यो दिक्षु तिष्ठन् । दिग्भ्योऽन्तरो यं दिशो न विदुर्यस्य
 यः शरीरं यो दिशोऽन्तरो यम० ॥ १४ ॥ यो विद्युति तिष्ठन् । विद्युतोऽ-
 रो यं विद्युन् वेद यस्य विद्युच्छरीरं यो विद्युतमन्तरो यम० ॥ १५ ॥ य-
 नयिषौ तिष्ठन् । स्तनयिषोरन्तरो यथ स्तनयितुर्न वेद यस्य स्तनयितुः
 रीरं य स्तनयितुमन्तरो यमयति स तऽआत्मान्तर्गम्यमृत इत्यभिदेवतप्रधाधि-
 क्तम् ॥ १६ ॥ यः सर्वेषु लोकेषु तिष्ठन् । सर्वेभ्यो लोकेभ्योऽन्तरो यथ सर्वे
 लोका न विदुर्यस्य सर्वे लोकाः शरीरं यः सर्वान् लोकान्तरं यमयति स तऽ-
 आत्मान्तर्गम्यमृत इत्युऽष्टवाधिलोकप्रधाधिवेदम् ॥ १७ ॥ यः सर्वेषु वेदेषु ति-
 ष्ठन् । सर्वेभ्यो वेदेभ्योऽन्तरो • इत्युऽष्टवाधिवेदप्रधाधियज्ञम् ॥ १८ ॥ यः स-
 र्वेषु यज्ञेषु तिष्ठन् । सर्वेभ्यो यज्ञेभ्योऽन्तरो • इत्युऽष्टवाधियज्ञप्रधाधिभूतम् ॥ १९ ॥
 यः सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन् । सर्वेभ्यो भूतेभ्योऽन्तरो यथ सर्वाणि भूतानि न विदु-
 र्यस्य सर्वाणि भूतानि शरीरं यः सर्वाणि भूतान्तरं यमयति स तऽआत्मान्त-
 र्गम्यमृत इत्युऽष्टवाधिभूतप्रधाध्यात्मम् ॥ २० ॥ यः प्राये तिष्ठन् । प्रायान्तरो
 यः प्रायो न वेद यस्य प्रायः शरीरं यः प्रायमन्तरो यमयति स तऽआत्मान्त-
 र्गम्यमृतः ॥ २१ ॥ यो वाचि तिष्ठन् । वाचोऽन्तरो • ॥ २२ ॥ यः

॥ २ ॥ जिह्वा वै ग्रहः । स रुमेनातिग्रहेण गृहीतो जिह्वया हि रुसान्विता-
 ॥ १ ॥ वाग्वै ग्रहः । स नाम्नातिग्रहेण गृहीतो वाचा हि नामान्यभिवृद्धाति-
 ॥ चक्षुर्वै ग्रहः । स रूपेणातिग्रहेण गृहीतश्चक्षुषा हि रूपाणि पश्यति ॥५॥
 वै ग्रहः । स शब्देनातिग्रहेण गृहीतः श्रोत्रेण हि शब्दाञ्जृणोति ॥ ६ ॥
 वै ग्रहः । स क्रामेनातिग्रहेण गृहीतो मनसा हि क्रामान्क्रामयते ॥७॥ इस्तौ
 हः । स कर्मणातिग्रहेण गृहीतो हस्ताभ्यां हि कर्म करोति ॥ ८ ॥ तमे
 । स स्पर्शनातिग्रहेण गृहीतस्त्वचा हि स्पर्शान्वेद्यतऽत्यष्टौ गृहा अष्टावति-
 ॥ ६ ॥ ग्राहवत्त्वयेति होवाच । यदिदं सर्वं मृत्योरुन्नं कास्विसादेवता
 या मृत्योरुन्नमित्यग्निर्वं मृत्युः सोऽपामन्नमप पुनर्मृत्युं जयति ॥ १० ॥ ग्राह-
 स्येति होवाच । यत्रायं पुरुषो भ्रियते क्रमेण न जहातीति नामेत्यनन्तं वै ना-
 न्ता विश्वे देवा अनन्तमेव स तेन लोकं जयति ॥ ११ ॥ ग्राहवत्त्वयेति हो-
 व । यत्रायं पुरुषो भ्रियतऽब्रुदस्मात्प्राणाः क्रामन्त्याहो नेति नेति होवाच
 त्ववत्त्वयोऽत्रैव समवनीयन्ते स उद्भूयत्याध्यायत्याध्मातो मृतः शेते ॥१२॥ ग्राहव-
 येति होवाच । यत्रास्य पुरुषस्य मृतस्याग्निं वागप्येति वातं प्राणश्चक्षुरादित्यं
 अन्नं विशः श्रोत्रं पृथिवीं शरीरमाकाशमात्मीयधीर्लोमानि वनस्पतीन्केशा
 म्मुल्लोहितं च देतश्च निधीयते फायं तदा पुरुषो भवतीत्याहर सौम्य हस्तम्
 १३ ॥ आर्तभागेति होवाच । आवमेवैतद्वेदिप्यावो न नावेतत्सजनऽइति तौ
 त्कम्य मन्त्रयांचक्रतुस्तौ ह यदूचतुः कर्म हैव तदूचतुरथ ह यत्प्रशशस्मनुः
 र्म हैव तत्प्रशशस्मनुः पुण्यो वै पुण्येन कर्मणा भवति पापः पापेनेति ततो
 जारत्कारव आर्तभाग उपराराम ॥ १४ ॥ ग्राहणम् ॥ ७ ॥ [६. २] ॥
 तुर्यः प्रपाठकः ॥ कण्ठिकासंख्या १०४ ॥

अथ हैनं भुज्युर्लाभ्यानिः पप्रच्छ । ग्राहवत्त्वयेति होवाच मग्नेषु चरकाः प्र-
 त्रिजाम ते पतञ्जलस्य काप्यस्य गृहानैम तस्यासीदुहिता गन्धर्वगृहीता तमप-
 च्छाम कोऽसीति सोऽब्रवीत्सुधन्वाङ्गिरस इति तं यदा लोकानामन्तानपृच्छामा-
 येतमग्रम् क पारिचिता अभवन्क्व पारिचिता अभवन्निति तत्त्वा पृच्छामि या-
 हवत्त्वय क पारिचिता अभवन्निति ॥१॥ स होवाच । उवाच वै स तदगच्छन्वै
 ते तत्र यत्रारवमेधयाजिनो गच्छन्तीति क न्वरवमेधयाजिनो गच्छन्तीति द्वाः

पुत्रयोऽन्तरो० ॥ २३ ॥ यः भूमे तिष्ठन् । औपाङ्गन्तरो० ॥ २४ ॥ यो मूर्ध्नि
 तिष्ठन् । पुनयोऽन्तरो० ॥ २५ ॥ यस्त्वभि तिष्ठन् । त्वयोऽन्तरो० ॥ २६ ॥ य-
 स्तेभ्यो तिष्ठन् । तेनयोऽन्तरो० ॥ २७ ॥ यस्तमसि तिष्ठन् । समयोऽन्तरो०
 ॥ २८ ॥ यो देवसि तिष्ठन् । तेनयोऽन्तरो० ॥ २९ ॥ य आत्मसि तिष्ठन् ।
 आत्मनोऽन्तरो० ॥ ३० ॥ अदृशे द्रष्टाभूयः श्रोता । अन्तो मन्त्रविज्ञानो वि-
 ज्ञाना नान्योऽस्ति द्रष्टा नान्योऽस्ति श्रोता नान्योऽस्ति मन्त्रा नान्योऽस्ति वि-
 ज्ञानेषु तद्व्यात्वान्तर्गम्यमृतोऽनोऽन्यतर्तुतो होहानात् आहनिहवराराम ॥१॥
 आत्मणम् ॥ ५ ॥ (६. ७.) ॥ ॥

अथ ह वाचरन्नुवाच । ब्राह्मणा भगवन्तो ह्यनाहमियं याज्ञवल्क्यं श्रौ मन्त्रौ म-
 ह्यमि तौ चेन्मे विवक्ष्यति न मे जानुयुष्माकमियं कृधिद्वयस्रोतं नेनेति तौ चेन्मे ।
 विवक्ष्यति मूर्धास्य विपतिष्यतीति पृच्छ गार्गीति ॥ १ ॥ म्मा होवाच । अहं वै स्वायात
 चन्वय यथा क्राव्यो वा वेदेहो वोमपुत्र उयं पुनरुपिश्यं कृत्वा द्वौ वाणवन्तौ सप-
 त्नाधिष्वाधिर्ना हस्ते कृत्योशोस्त्रिष्टेयमेवाहं त्वा ब्राह्मणं मन्त्राभ्यामुपेक्षां तं
 मे ब्रूहीति पृच्छ गार्गीति ॥ २ ॥ म्मा होवाच । यदूर्ध्वं याज्ञवल्क्य दिवो यदव-
 वपृथिव्या यदन्तरा द्यावापृथिवीऽहमे यदूर्ध्वं च भवच्च भविष्यच्चेत्याचक्षते त-
 स्मिस्तद्वीतं च प्रोतं चेति ॥ ३ ॥ म्मा होवाच । यदूर्ध्वं गार्गि दिवो यदवावपृथि-
 व्या यदन्तरा द्यावापृथिवीऽहमे यदूर्ध्वं च भवच्च भविष्यच्चेत्याचक्षत ब्रह्माका-
 तद्वीतं च प्रोतं चेति ॥ ४ ॥ म्मा होवाच । नमस्ते याज्ञवल्क्य यो मऽपतं व्यवा-
 ऽपरस्मै धारयत्येति पृच्छ गार्गीति ॥ ५ ॥ म्मा होवाच । यदूर्ध्वं याज्ञवल्क्य
 दिवो यदवावपृथिव्या यदन्तरा द्यावापृथिवीऽहमे यदूर्ध्वं च भवच्च भविष्यच्चे-
 त्याचक्षते कस्मिन्नेव तद्वीतं च प्रोतं चेति ॥ ६ ॥ म्मा होवाच । यदूर्ध्वं गार्गि
 वो यदवावपृथिव्या यदन्तरा द्यावापृथिवीऽहमे यदूर्ध्वं च भवच्च भविष्यच्चेत्या-
 चक्षत ब्रह्माकाशऽप्येव तद्वीतं च प्रोतं चेति कस्मिन्वाकाश श्रोतश्च प्रोतश्च
 ॥ ७ ॥ म्मा होवाच । एतद्वै तदक्षरं गार्गि ब्राह्मणा अभिचदन्त्यस्यूलमनयवहस-
 मदीर्घमल्लोहितमस्नेहमच्छायमतपोऽवायवनाकाशमसङ्गमस्पर्शमगन्धमरसमचक्षु-
 मश्रोत्रमयामप्रनोऽन्तेजस्कमप्राणममुखमनामानोत्रमजरममरमभयममृतमरुतोऽशब्द-

कृच्चन ॥ ८ ॥ एतस्य वाऽअक्षरस्य । प्रशासने गार्गि धावापृथिवी विधृते तिष्ठत
 एतस्त वाऽअक्षरस्य प्रशासने गार्गि सूर्याचन्द्रमसौ विधृतौ तिष्ठत एतस्य वाऽअक्ष-
 रस्य प्रशासने गार्ग्यहोरात्रापर्ययमासा मासा अतवः संवत्सरा विधृतास्तिष्ठन्त्ये-
 तस्य वाऽअक्षरस्य प्रशासने गार्गि प्राच्योऽन्या नद्यः स्यन्दन्ते श्वेतेभ्यः पर्वतेभ्यः
 मतीच्योऽन्या यां-यां च दिशमेतस्य वाऽअक्षरस्य प्रशासने गार्गि दृढतं मनुष्या-
 प्रशस्यन्ति यजमानं देवा दृढं पितरोऽन्यायताः ॥९॥ यो वाऽएतदक्षरमाविदि-
 त्वा गार्गि । आस्मिन्लोके जुहोति ददाति तपस्यस्यपि वदूनि वर्षसहस्राण्यन्तवाते-
 वास्य स लोको भवति यो वाऽएतदक्षरमाविदित्वा गार्ग्यस्मात्लोकास्मैति स कृप
 णोऽयं य एतदक्षरं गार्गि विदित्वास्मात्लोकान्मैति स ब्राह्मणः ॥१०॥ तद्वाऽएतद-
 क्षरं गार्गि । अदृष्टं द्रष्टुं श्रुतं श्रोत्रमते मन्त्राविज्ञातं विज्ञातु नान्यदास्ति द्रष्टुं नान्यदास्ति
 श्रोतुं नान्यदास्ति मन्तुं नान्यदास्ति विज्ञातु तद्वै तदक्षरं गार्गि यस्मिन्नाकाश आतश्च
 प्रोतश्चेति ॥११॥ सा होवाच । ब्राह्मणा भगवन्तस्तदेव बहु मन्यध्वं यदस्मान्
 मस्कारेण मुच्यथाध्वै न वै ज्ञातु युष्माकमिमं कृद्विद्वद्भ्यो जेत्येति ततो ह वाचन
 च्युपरराम ॥१२॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ [९. ८] ॥

अथ हैनं विदग्धः शाकल्यः पपच्छ । कति देवा याज्ञवल्क्येति
 स रेतुषु निविदा प्रनिपेदे यावन्तो वैराद्वक्ष्य निविद्युच्यन्ते त्र्यध
 श्री च शता त्र्यध श्री च सहस्रेत्योमिति होवाच ॥ १ ॥ कृतेषु देवा याज्ञव-
 ल्क्येति । त्र्यधस्त्रिंशदित्योमिति होवाच कृतेषु देवा याज्ञवल्क्येति पण्डित्योमिति
 होवाच कृतेषु देवा याज्ञवल्क्येति त्र्य इत्योमिति होवाच कृतेषु देवा याज्ञव-
 ल्क्येति द्वाविन्योमिति होवाच कृतेषु देवा याज्ञवल्क्येत्यध्यर्ष इत्योमिति होवाच
 कृतेषु देवा याज्ञवल्क्येत्येक इत्योमिति होवाच कतमे ते त्र्यध श्री च शता त्र्य-
 ध श्री च सहस्रेति ॥ २ ॥ स होवाच । महिमान् एवैषामेते त्र्यधस्त्रिंशत्तेषु
 देवा इति कतमे ते त्र्यधस्त्रिंशदित्यष्टौ वसव एकादश रुद्रा द्वादशादित्यास्तऽ-
 एरुषिध्वंशमिन्द्रश्चैव मजापनिश्च त्र्यधस्त्रिंशाविति ॥ ३ ॥ कतमे वसव इति ।
 अग्निश्च पृथिवी च वायुश्चान्तरिक्षं चादित्यश्च यौश्च चन्द्रमाश्च नक्षत्राणि
 चैते वसव एतेषु हीदध्वं सर्वं वसु हितुमेते हीदध्वं सर्वं वामपन्ते तस्यादिदध्वं
 सर्वं वामपन्ते तस्माद्वसव इति ॥ ४ ॥ कतमे रुद्रा इति । दुरोमे पृषवे प्राणा

माध्यन्दिनीये ॥

२२

आत्मैकादशस्ते यदास्मान्मर्त्याञ्छुरीरायुष्कामन्त्यथ रोदयन्ति तद्यद्रोदयन्ति त-
 स्मायुद्रा इति ॥ ५ ॥ कतमऽप्यादित्या इति । द्वादश मासाः संवत्सरस्येतदप्या-
 दित्या एते हीदधं सर्वपात्रदाना युन्ति तस्मादादित्या इति ॥ ६ ॥ कतम इन्द्रः
 कतमः प्रजापतिरिति । स्तनयित्नुरेवेन्द्रो यज्ञः प्रजापतिरिति कतम स्तनयित्नुरिति
 त्वशानिरिति कतमो यज्ञ इति पशव इति ॥ ७ ॥ कतमे पहिति । अग्निश्च पृ-
 थिवी च पापुश्चान्तरिक्षं चादित्यश्च द्यौश्चेते पदित्येते षेवेदं सर्वं पदिति ॥ ८ ॥
 कतमे ते प्रयो देवा इतीमं एव प्रयो लोका एषु हीमे सर्वे देवा इति कतमौ द्वौ
 देवावित्यमं चैव माणश्चेति कतमोऽध्वर्य इति योऽयं प्रवतऽइति ॥ ९ ॥ तदाहुः ।
 यदयमेक एव प्रवतेऽय कथमध्वर्य इति यदास्मिन्निदधं सर्वमध्वार्धोत्तेनाध्वर्य इति
 कतम एको देव इति स ब्रह्म त्वदित्याचक्षते ॥ १० ॥ पृथिव्येष यस्यायतनम्
 चक्षुर्लोको मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात्सर्वस्यात्मनः परायणं यमात्य य एवा-
 स्पाद्याज्ञवन्क्य वेद वाऽअहं तं पुरुषं सर्वस्यात्मनः परायणं यमात्य य एवा-
 शरीरः पुरुषः स एव ब्रह्म शाकन्य तस्य का देवतेति क्षिप इति हो-
 ॥ ११ ॥ स्याण्येव यस्यायतनम् । चक्षुर्लोको मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं वि-
 त्सर्वस्यात्मनः परायणं स वै वेदिता स्याद्याज्ञवन्क्य वेद वाऽअहं तं पु-
 र्णस्यात्मनः परायणं यमात्य य एवास्मादादित्ये पुरुषः स एव
 शाकन्य तस्य का देवतेति चक्षुरिति होवाच ॥ १२ ॥ आकाश एव
 यतनम् । चक्षुर्लोको मनो० ०य एवायं वायौ पुरुषः स एव
 शाकन्य तस्य का देवतेति प्राण इति होवाच ॥ १३ ॥ काम एव
 यतनम् । चक्षुर्लोको मनो० ०य एवासौ चन्द्रे पुरुषः स एव ब्रह्म शा-
 का देवतेति मन इति होवाच ॥ १४ ॥ तेज एव यस्यायतनम् । चक्षुर्लो-
 ०य एवायमनौ पुरुषः स एव ब्रह्म शाकन्य तस्य का देवतेति वायि-
 च ॥ १५ ॥ तम एव यस्यायतनम् । चक्षुर्लोको मन० ०य एवायं
 पुरुषः स एव ब्रह्म शाकन्य तस्य का देवतेति मृत्युरिति होवाच
 आप एव यस्यायतनम् । चक्षुर्लोको मनो० ०य एवायममु पुरुषः
 शाकन्य तस्य का देवतेति वरुण इति होवाच ॥ १७ ॥ रेत एव
 चक्षुर्लोको मनो० ०य एवायं पुत्रप्रयः पुरुषः स एव ब्रह्म शाक-
 न्य तस्य का देवतेति होवाच ॥ १८ ॥ शाकन्येति होवाच याज्ञव-

वाणि च भूतानि संहन्धानि भवन्ति तस्माद्धै गौतम पुरुषं प्रेतमाहुर्व्यस्रथं सिप-
 तास्याह्मानीति वायुना हि गौतम सूत्रेण संहन्धानि भवन्तीत्येवेमेतद्याप्रवन्वया-
 न्तर्वाप्तिं गृहीति ॥ ६ ॥ यः पृथिव्यां तिष्ठन् । पृथिव्या अन्तरो यं पृथिवी
 न वेद यस्य पृथिवी शरीरं यः पृथिवीमन्तरो यमयति स तऽश्वात्मान्तर्वाप्यमृतः ॥ ७ ॥
 १० ॥ योऽप्सु तिष्ठन् । अद्भ्योऽन्तरो यमापो न विदुर्यस्यापः शरीरं योऽपोऽन्तरो यमयति
 तऽश्वात्मान्तर्वाप्यमृतः ॥ ८ ॥ शतम् ७४०० ॥ ॥ योऽग्नौ तिष्ठन् । अग्नेरन्तरो
 मग्निर्न वेद यस्याग्निः शरीरं योऽग्निमन्तरो यमयति स तऽश्वात्मान्तर्वाप्यमृतः
 ९ ॥ य आकाशे तिष्ठन् । आकाशादन्तरो यमाकाशो न वेद
 स्याकाशः शरीरं य आकाशमन्तरो यमयति स तऽश्वात्मान्तर्वाप्यमृतः
 १० ॥ यो वायौ तिष्ठन् । वायोऽन्तरो यं वायुर्न वेद यस्य वायुः शरीरं यो
 यमन्तरो यम० ॥ ११ ॥ य आदित्ये तिष्ठन् । आदित्यादन्तरो यमादित्यो न
 वेद यस्यादित्यः शरीरं य आदित्यमन्तरो यम० ॥ १२ ॥ यश्चन्द्रतारके तिष्ठन् ।
 चन्द्रतारकादन्तरो यं चन्द्रतारकं न वेद यस्य चन्द्रतारकं शरीरं यश्चन्द्रतारक-
 मन्तरो यम० ॥ १३ ॥ यो दिव्ये तिष्ठन् । दिग्भ्योऽन्तरो यं दिशो न विदुर्यस्य
 दिशः शरीरं यो दिशोऽन्तरो यम० ॥ १४ ॥ यो विद्युति तिष्ठन् । विद्युतोऽ-
 न्तरो यं विद्युन् वेद यस्य विद्युच्छरीरं यो विद्युतमन्तरो यम० ॥ १५ ॥ य-
 स्तनयित्ना तिष्ठन् । स्तनयित्नादन्तरो यं स्तनयित्नुर्न वेद यस्य स्तनयित्नुः
 शरीरं य स्तनयित्नुमन्तरो यमयति स तऽश्वात्मान्तर्वाप्यमृत इत्यभिदेवतमुपाधि-
 लोकम् ॥ १६ ॥ यः सर्वेषु लोकेषु तिष्ठन् । सर्वेभ्यो लोकेभ्योऽन्तरो यं सर्वे
 लोका न विदुर्यस्य सर्वे लोकाः शरीरं यः सर्वान्लोकान्तरं यमयति स तऽ-
 श्वात्मान्तर्वाप्यमृत इत्युऽपवाधिलोकमथाधिदेवम् ॥ १७ ॥ यः सर्वेषु वेदेषु ति-
 ष्ठन् । सर्वेभ्यो वेदेभ्योऽन्तरो ० इत्युऽपवाधिदेवमथाधिपज्ञम् ॥ १८ ॥ यः स-
 र्वेषु यज्ञेषु तिष्ठन् । सर्वेभ्यो यज्ञेभ्योऽन्तरो ० इत्युऽपवाधिपज्ञमथाधिभूतम् ॥ १९ ॥
 यः सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन् । सर्वेभ्यो भूतेभ्योऽन्तरो यं सर्वाणि भूतानि न विदु-
 र्यस्य सर्वाणि भूतानि शरीरं यः सर्वाणि भूतान्यन्तरो यमयति स तऽश्वात्मान्त-
 र्वाप्यमृत इत्युऽपवाधिभूतमथाध्यात्मम् ॥ २० ॥ यः प्राणे तिष्ठन् । प्राणादन्तरो
 यं प्राणो न वेद यस्य प्राणः शरीरं यः प्राणमन्तरो यमयति स तऽश्वात्मान्तर्वा-
 प्यमृतः ॥ २१ ॥ यो वाचि तिष्ठन् । वाचोऽन्तरो ० ॥ २२ ॥ यश्चक्षुषि तिष्ठन् ।

स्त्रियमे ब्राह्मणा अङ्गारावक्ष्यणमक्रता इति ॥ १६ ॥ याज्ञवल्क्येति शेषाच
शाकस्यः । यदियं कुरुपञ्चालानां ब्राह्मणानस्यवादी किं ब्रह्मविज्ञानेति द्विरो
वेद मदेवाः सप्रतिष्ठा इति यद्विशो वेत्य मदेवाः सप्रतिष्ठाः ॥ २० ॥ किं देवतो-
ऽस्यां प्राचर्षा द्विरयसीति । आदित्यरेवत इति स आदित्यः कस्मिन्प्रतिष्ठित
इति वृक्षणीति कस्मिन् वृक्षः प्रतिष्ठितं भवतीति रूपेण्विति वृक्षणा हि कुर्याणि
पुश्याति कस्मिन् रूप्याणि प्रतिष्ठितानि भवन्तीति इदं यऽइति इदमेव हि कुर्याणि
जानाति इदं येन रूप्याणि प्रतिष्ठितानि भवन्तीत्येवमेतुपाहवन्त्य ॥ २१ ॥
किं देवतोऽस्यां वृक्षिणायां द्विरयसीति । यमदेवत इति स यमः कस्मिन्प्रतिष्ठित
इति वृक्षिणायामिति कस्मिन् वृक्षिणा प्रतिष्ठिता भवतीति भद्रायामिति यत्र
भद्रं यऽय वृक्षिणा ददाति भद्रायां येन वृक्षिणा प्रतिष्ठिता भवतीति
स्मिन् भद्रा प्रतिष्ठिता भवतीति इदं यऽइति इदमेव हि भद्रेण इदं यऽ
या प्रतिष्ठिता भवतीत्येवमेतुपाहवन्त्य ॥ २२ ॥ किं देवतोऽस्यां सत्ये
यसीति । वरुण देवत इति स वरुणः कस्मिन्प्रतिष्ठित इत्यसि इति कस्मि-
न् सत्यः प्रतिष्ठिता भवन्तीति इतसीति कस्मिन् इतः प्रतिष्ठित भवतीति इदं यऽ
ति तस्यापि प्रतिष्ठितं जानाति इदं येन वृक्षः इदं यऽइति इदं यऽ
इतः प्रतिष्ठितं भवतीत्येवमेतुपाहवन्त्य ॥ २३ ॥ किं देवतोऽस्यां सोम
यसीति । सोमदेवत इति स सोमः कस्मिन्प्रतिष्ठित इति दीक्षायामिति
स्मिन् दीक्षा प्रतिष्ठिता भवतीति सत्यऽइति तस्यापि दीक्षायाः सत्यं २०
वि सत्यं येन दीक्षा प्रतिष्ठिता भवतीति कस्मिन् सत्यं प्रतिष्ठितं भवतीति
इदं यऽइति इदं यऽ सत्यं जानाति इदं येन सत्यं प्रतिष्ठितं भवतीत्येव
मेतुपाहवन्त्य ॥ २४ ॥ किं देवतोऽस्यां ध्रुवायां द्विरयसीति । आग्नेदेव
ति सोमः कस्मिन्प्रतिष्ठित इति धात्रीति कस्मिन् धात्रीतिष्ठता
यसीति यनसीति कस्मिन् यनः प्रतिष्ठितं भवतीति इदं यऽइति यनि
इदं प्रतिष्ठितं भवतीति ॥ २५ ॥ याज्ञिकेति शेषाच याज्ञिकः । येन
याज्ञिकस्य सत्यं यन्नेत्युवाच सत्यं यानो वेदं यन्नेत्युवाच यन्ने-
ति ॥ २६ ॥ कस्मिन् सत्यं यात्या च प्रतिष्ठितं सत्यं इति । यात्या इति कस्मिन्
यात्या प्रतिष्ठित इत्ययानऽइति कस्मिन् यात्या प्रतिष्ठित इति यात्या इति
यात्या प्रतिष्ठित इत्ययानऽइति कस्मिन् यात्या प्रतिष्ठित इति यात्या इति

य हैनं गार्गी वाचनयुः पप्रच्छ । याज्ञवल्क्येति शेषाच्च यदिदं सर्वमप्युक्तं
 च कस्मिन्नुप श्रोताश्च श्रोताश्चेति वाणी गार्गीति कस्मिन्नुवायुरोतश्च श्रोतश्च
 ऽप्य गार्गीति कस्मिन्नुवाकाश्च श्रोतश्च श्रोतश्चेत्यन्तरिक्षलोकेषु गार्गीति
 चन्तरिक्षलोका श्रोतश्च श्रोताश्चेति यौर्लौकिके गार्गीति कस्मिन्नु यौर्लौकि
 श्रोताश्चेत्यादित्यलोकेषु गार्गीति कस्मिन्नुवादित्यलोका श्रोताश्च श्रोताश्चेति
 केषु गार्गीति कस्मिन्नु चन्द्रलोका श्रोताश्च श्रोताश्चेति नक्षत्रलोकेषु गार्
 कस्मिन्नु नक्षत्रलोका श्रोताश्च श्रोताश्चेति देवलोकेषु गार्गीति कस्मिन्नु दे
 श्रोताश्च श्रोताश्चेति गन्धर्वलोकेषु गार्गीति कस्मिन्नु गन्धर्वलोका श्रो
 श्रोताश्चेति मजापतिलोकेषु गार्गीति कस्मिन्नु मजापतिलोका श्रोताश्च
 ऽति ब्रह्मलोकेषु गार्गीति कस्मिन्नु ब्रह्मलोका श्रोताश्च श्रोताश्चेति स
 गार्गीति मातिमाक्षीर्षा ते पूर्वा व्यपसदनतिमश्या वै देवता अतिपृच्छसि
 ऽतिमाक्षीरिति ततो ह गार्गी वाचनव्युपरराम ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥
 [१] ॥ ॥

य हैनमुद्दालक आरुणिः पप्रच्छ । याज्ञवल्क्येति शेषाच्च महेष्ववसाम
 तस्य क्राप्यस्य गृहेषु यज्ञमधीयानास्तत्स्वासीङ्गार्या गन्धर्वगृहीता तमपृ-
 तोऽसीति सोऽग्नवीत्कण्वन्ध आथर्वण इति ॥ १ ॥ सोऽग्नवीत् । पतञ्जलं क्राप्यं
 श्रच वेत्थ नु त्वं काप्य तत्सूत्रं यस्मिन्नयं च लोकः परश्च लोकः सर्वाणि
 नि संहवधानि भवन्तीति सोऽग्नवीत्पतञ्जलः क्राप्यो नाहं तद्भगवन्वेदेति
 । सोऽग्नवीत् । पतञ्जलं क्राप्यं याज्ञिकं श्रच वेत्थ नु त्वं काप्य तमन्तर्या-
 णं च लोकं परं च लोकं सर्वाणि च भूतान्यन्तरो यमयतीति सोऽ-
 ञ्जलः क्राप्यो नाहं तं भगवन्वेदेति ॥ २ ॥ सोऽग्नवीत् । पतञ्जलं
 याज्ञिकं श्रच यो वै तत्क्राप्य सूत्रं विद्यात्तं चान्तर्यामिणं स ब्रह्मविद्
 त्स देववित्स वेदवित्स यज्ञवित्स भूतवित्स आत्मवित्स सर्वविदिति ते-
 वीत्तदहं वेद तच्चेत्त्वं याज्ञवल्क्य सूत्रमविद्वांस्तं चान्तर्यामिणं ब्रह्मगवो-
 र्पूर्वा ते विपतिष्यतीति ॥ ४ ॥ वेद वाऽग्नहं गौतम । तत्सूत्रं तं चान्तर्या-
 णं यो वाऽहं कश्च ब्रूयाद्वेद-वेदेति यथा वेत्थ तथा ब्रूहीति ॥ ५ ॥
 गौतम तत्सूत्रम् । वायुना वै गौतम सूत्रेणायं च लोकः परश्च लोकः स-

स एष नेति नेत्यास्मा । अगृह्यो न हि गृह्यतेऽशीर्यो न हि शीर्यतेऽसक्तोऽसितो न
सज्जयते न व्यथतऽइत्येतान्यष्टावायतनान्यष्टौ लोका अष्टौ पुरुषाः स यस्तान्पुरुषा-
न्व्युदूह्य प्रपुष्पात्यक्रामीत् त्वौपानिपदं पुरुषं पृच्छामि तं चेन्मे न विवक्ष्यसि
मूर्धा ते विपतिष्यतीति तथैव ह शकत्यो न मेने तस्य ह मूर्धा
विपपात तस्य हाप्यन्यन्मन्यमानाः परिमोषिणोऽस्थीन्यपजहुः ॥ २८ ॥ अथ
ह याज्ञवल्क्य उवाच । ब्राह्मणा भगवन्तो यो वः कामयते स मा पृच्छतु सर्वे वा
मा पृच्छत यो वः कामयते तं वः पृच्छानि सर्वान्वा वः पृच्छानीति ते ह ब्राह्मणा
न दधृषुः ॥ २९ ॥ तान्हेतैः श्लोकैः पप्रच्छ । यथा वृक्षो घनस्पतिस्तथैव पुरुषोऽ-
मृषा । तस्य पर्णानि लोमानि त्वगस्योत्पाटिका बहिः ॥ ३० ॥ त्वच्छृण्वस्य क-
धिरं मस्यन्दि त्वच उत्पटः । तस्मात्तदात्तुश्चात्प्रैति रसो वृक्षादिवाहतात् ॥ ३१ ॥
माथैमान्यस्य शकराणि किनाटथै स्नाव तस्तिथिरुम् । अस्थीन्यतरतो द्वावपि
मज्जा मज्जोपमा कृता ॥ ३२ ॥ यद्वृक्षो वृक्खणो रोहति मूलान्नवतरः पुनः ।
मर्त्यः स्विन्मृत्युना वृक्खणः कस्मान्मूलात्प्ररोहति ॥ ३३ ॥ रेतस इति मा वोचत
जीवतस्तत्प्रजायते । जात एव न जायते को न्वेन जनयेत्पुनः ॥ धानारुह उ वै
पृक्षोऽन्यतः प्रेत्य सम्भवः । यत्समूलमुद्गृहेयुर्वृक्षं न पुनराभवेत् ॥ मर्त्यः स्विन्मृत्यु-
ना वृक्खणः कस्मान्मूलात्प्ररोहति । विज्ञानमानन्दं ब्रह्म रातेर्दातुः पद्यायणम् । ति-
ष्ठमानस्य तद्विद इति ॥ ३४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ [६.६] ॥

जनको ह वैदेह आसांचक्रे । अथ ह याज्ञवल्क्य आचव्राज स होवाच
जनको वैदेहो याज्ञवल्क्य किमर्थमचारीः पशुनिच्छन्नन्वचन्तानित्युभयमेव सभा-
दिति होवाच युते कश्चिदग्रवीत्तच्छृणवामेति ॥ १ ॥ अग्रवीन्मऽउदङ्कुः शौल्बा-
पनः । प्राणो वै प्रक्षेति यथा मातृमाप्तिपृग्मानाचार्यमान्यूनस्तथा तच्छौल्बायनोऽ-
ग्रवीत्तप्राणो वै प्रक्षेत्यप्राणतो हि किथं स्यादित्यग्रवीत्तुते तस्यायतनं प्रतिष्ठां न मेऽ-
ग्रवीदित्येकपात्राऽएतत्सम्प्रादिति ॥ २ ॥ स वै नो ब्रूहि याज्ञवल्क्य स एयतनमाकावशः
प्रतिष्ठा प्रियप्रित्येनदुपासीत का प्रियता याज्ञवल्क्य प्राण एव सम्प्रादिति होवाच
प्राणस्य वै सम्प्रादृक्कामायायाज्यं याजयत्यप्रतिगृह्यस्य प्रतिगृह्यात्पि तत्र वधाश-
तिषां द्विशमेति प्राणस्यैव सम्प्रादृक्कामाय प्राणो वै सम्प्रात्परमं ब्रह्म नैनं
ति सर्वायेन मृतान्यभिचरन्ति । आदेवो भूत्वा देवान्प्येति । य एवं
तुष्टास्ते इत्सृष्यभञ्जं सहस्रं ददामीति होवाच जनको वैदेहः स होवाच

न वाद्यं किं चन वेद नान्तरमेवमेवायथं शरीर आत्मा प्राप्तेननात्मना
 सम्पूरितो न वाद्यं किं चन वेद नान्तरम् ॥ २१ ॥ त-
 द्वाऽयस्येतत् । अतिच्छन्दोऽपहतपाप्मायथं रूपमशोकान्तरमत्र पिता-
 पिता भवति मातामाता लोका अलोका देवा अदेवा वेदा अवेदा यज्ञा
 अयज्ञा अत्र स्वनोस्तेनो भवति भूषाहाभूषाहा पौन्कसोऽपौन्क-
 सदवापदालोऽचाण्डालः श्रमणोऽश्रमणस्तापसोऽतापसोऽनन्वागतः पु-
 ष्येनान्वागतः प्रापेन वीर्यो हि तदा सर्वाच्छोकान्द्रुदयस्य भवति ॥ २२ ॥
 यद्ये तत्र पश्यति । पश्यन्वै तद्द्रष्टव्यं न पश्यति न हि द्रष्टुं श्रेयिपरिलोपो विद्यते-
 ऽविनाशित्वात् न तु तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यत्पश्येत् ॥ २३ ॥ यद्ये तत्र
 जिघ्रति । जिघ्रन्वै तद्ग्रातव्यं न जिघ्रति न हि मातुर्घ्राणाद्विपरिलोपो विद्यते-
 ऽविनाशित्वान्न तु तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यजिघ्रेत् ॥ २४ ॥ यद्ये तत्र
 तन्न रसयति । विजानन्वै तद्रसं न रसयति न हि रसयितुं रसाद्विपरिलोपो
 विद्यतेऽविनाशित्वात् न तु तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यद्रसयेत् ॥ २५ ॥ यद्ये
 वक्ष वदति । वदन्वै तद्वक्तव्यं न वदति न हि वक्तुं श्रेयिपरिलोपो विद्यते-
 नाशित्वात् न तु तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यद्वदयेत् ॥ २६ ॥ यद्ये तत्र
 वि । शृण्वन्वै तच्छ्रोतव्यं न शृणोति न हि श्रोतुः श्रेयिपरिलोपो विद्यते-
 नाशित्वात् न तु तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यच्छृणुयात् ॥ २७ ॥ यद्ये तत्र
 मनुते । मन्वानो वै तन्मन्तव्यं न मनुते न हि मन्तुं श्रेयिपरिलोपो विद्यते-
 ऽविनाशित्वात् न तु तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यन्मन्वीत् ॥ २८ ॥ यद्ये तत्र
 त्ति स्पृशन्वै तत्स्पर्शव्यं न स्पृशति न हि स्पृष्टुं श्रेयिपरिलोपो विद्यते-
 नाशित्वात् न तु तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यत्स्पृशेत् ॥ २९ ॥ यद्ये तत्र
 न्वै तद्विज्ञेयं न विजानाति न हि विज्ञातुं श्रेयिपरिलोपो विद्यते-
 नाशित्वात् न तु तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यद्विजानीय-
 भवति । एष प्रकलोकः सग्राह्य इति ननु वाचस्पत्येन वरुणः सन्तुष्टोऽस्मात् वरुणो
 लोकं प्रपोऽप परम् आनन्दं एतदेवावन्दयन्तुः ॥ ३० ॥ यद्ये तत्र
 ॥ ३१ ॥ स यो मनुष्याणां वायुः सन्दोऽस्ति ॥ ३२ ॥ यद्ये तत्र
 नुष्यतेः क्रमैः सन्ध्यावासः स मनुष्याणां वसुः ॥ ३३ ॥ यद्ये तत्र
 मनुष्याणां वसुः । स एकः विदुः ॥ ३४ ॥

याज्ञवल्क्यः पिता मेऽमम्यत नाननुशिष्य इरेतेति क एव ते किमब्रवीदिति ॥ ४ ॥
 अब्रवीन्मे जिह्वा शैलिनः । वाग्वै ब्रह्मेति यथा मातृमान्पितृमानाचार्यवान्मूयास्त-
 था तच्छैलिनोऽब्रवीद्वाग्वै ब्रह्मेत्यवदतो हि किं स्यादब्रवीत्तु ते तस्यायतनं प्र-
 तिष्ठां न मेऽब्रवीदित्येकपाद्वाऽप्यतस्सम्राडिति ॥ ५ ॥ स वै नो गृहि याज्ञवल्क्य ।
 ब्रह्मेवायतनमाकाशः प्रतिष्ठा प्रक्षेत्येनदुपासीत का प्रज्ञता याज्ञवल्क्य वागेव स-
 म्राडिति होवाच वाचा वै सम्राड्बभूवुः प्रज्ञायतऽश्रग्वेगो यजुर्वेदः सामवेदोऽथ-
 वाङ्मिरस इतिहासः पुराणं विद्या उपनिषदः श्लोकाः सूत्राण्यनुव्याख्यानानि
 व्याख्यानानि वाचैव सम्राड् प्रजायन्ते वाग्वै सम्राड् परमं ब्रह्म नैनं ब्रह्महाति
 सर्वाप्येनं भूतान्यभिचरन्ति ॥ ६ ॥ देवो भूत्वा देवानप्येति । य एवं विद्वानेतदु-
 पास्ते इत्सृ० ॥ ७ ॥ अब्रवीन्मे चक्षुर्वाप्यः । चक्षुर्वै ब्रह्मेति यथा मातृमान्पितृ-
 मानाचार्यवान्मूयास्तथा तत्राप्योऽब्रवीच्चक्षुर्वै ब्रह्मेत्यवदतो हि किं स्यादब्रवी-
 त्तु ते तस्यायतनं प्रतिष्ठां न मेऽब्रवीदित्येकपाद्वाऽप्यतस्सम्राडिति ॥ ८ ॥ स वै नो
 गृहि याज्ञवल्क्य । चक्षुरेवायतनमाकाशः प्रतिष्ठा सत्यमित्येनदुपासीत का सत्यता
 याज्ञवल्क्य चक्षुरेव सम्राडिति होवाच चक्षुषा वै सम्राड्पश्यन्तमादुरद्राक्षीदिति
 स आद्राक्षामिति तत्सत्यं भवति चक्षुर्वै सम्राड् परमं ब्रह्म नैनं चक्षुर्नहाति सर्वा-
 प्येनं भूतान्यभिचरन्ति ॥ ९ ॥ देवो भूत्वा देवानप्येति य एवं विद्वानेतदुपास्ते
 इत्सृ० ॥ १० ॥ अब्रवीन्मे गर्दभीविपीतो भारद्वाजः । भोजं वै ब्रह्मेति यथा
 मातृमान्पितृमानाचार्यवान्मूयास्तथा तद्भारद्वाजोऽब्रवीच्छोत्रं वै ब्रह्मेत्यनृपवतो हि
 किं स्यादित्यब्रवीत्तु ते तस्यायतनं प्रतिष्ठां न मेऽब्रवीदित्येकपाद्वाऽप्यतस्सम्रा-
 डिति ॥ ११ ॥ स वै नो गृहि याज्ञवल्क्य । भोजमेवायतनमाकाशः प्रतिष्ठानन्त
 इत्येनदुपासीत कानन्तता याज्ञवल्क्य विश एव सम्राडिति होवाच तस्माद्वै सम्रा-
 द्वै सम्राड्यां का च विशं गच्छति नेवास्या अन्तं गच्छत्यनन्ता हि विशः भोजश्च
 हि विशः भोजं वै सम्राड् परमं ब्रह्म नैनश्च भोजं जहाति सर्वाप्येनं भू-
 तान्यभिचरन्ति ॥ १२ ॥ देवो भूत्वा देवानप्येति य एवं विद्वानेतदुपास्ते
 इत्सृ० ॥ १३ ॥ अब्रवीन्मे सत्यकामो जाबालः । मनो वै ब्रह्मेति
 यथा मातृमान्पितृमानाचार्यवान्मूयास्तथा तत्सत्यकामोऽब्रवीन्मनो वै ब्रह्मेत्यमनो
 हि चिन्त्येवादित्यब्रवीत्तु ते तस्यायतनं प्रतिष्ठां न मेऽब्रवीदित्येकपाद्वाऽप्यतस्स-
 म्राडिति ॥ १४ ॥ स वै नो गृहि याज्ञवल्क्य । मन एवायतनमाकाशः प्रतिष्ठा-

पितृणां जितलोकानामानन्दाः । स एकः कर्मदेवानामानन्दो ये कर्मणा देवत्वम-
भिसम्पद्यन्ते ॥ १४ ॥ अथ ये शतं कर्मदेवानामानन्दाः । स एक आमानदेवा-
नामानन्दो यश्च भोग्रियोऽष्टजिनोऽकामहतः ॥ १५ ॥ अथ ये शतमानदेवा-
नामानन्दाः । स एको देवलोकऽआनन्दो यश्च भोग्रियोऽष्टजिनोऽकामहतः ॥ १६ ॥
अथ ये शतं देवलोकऽआनन्दाः । स एको गन्धर्वलोकऽआनन्दो यश्च भोग्रियो-
ऽष्टजिनोऽकामहतः ॥ १७ ॥ अथ ये शतं गन्धर्वलोकऽआनन्दाः । स एकः
मजापतिलोकऽआनन्दो यश्च भोग्रियोऽष्टजिनोऽकामहतः ॥ १८ ॥ अथ ये शतं
मजापतिलोकऽआनन्दाः । स एको ब्रह्मलोकऽआनन्दो यश्च भोग्रियोऽष्टजिनोऽका-
महत एव ब्रह्मलोकः सम्राट् इति हनमनुशशासैतद्वृत्तं सोऽहं भगवते सहस्रं द-
दाम्यत ऊर्ध्वं विमोक्षायैव ब्रूहीति ॥ १९ ॥ स वाऽएष एतस्मिन्सम्पसादे ।
रत्या चरित्या इष्टैव पुण्यं च पापं च पुनः प्रतिन्यायं प्रतिन्याद्रवति बुद्धान्तायैव
स यदत्र किञ्चित्पश्यत्यनुनवागतस्तेन भवत्यसङ्को ह्ययं पुरुष इत्येवमेवैतथाह्वल्यं
सोऽहं भगवते सहस्रं ददाम्यत ऊर्ध्वं विमोक्षायैव ब्रूहीति ॥ ४० ॥ अत्र ह श-
तवन्क्यो विभयां चकार । मेघावी राजा सर्वेभ्यो मान्तेभ्य उदरीत्सीदिति स
यत्राणिमानं न्येति जरया वोपतृपता वाणिमानं निगच्छति यथात्रं वोदुम्बरं वा
पिप्पलं वा यन्धनात्प्रमुच्येतैवमेवायं शरीर आत्मेभ्योऽङ्गेभ्यः सम्प्रमुच्य पुनः
प्रतिन्यायं प्रति योन्याद्रवति प्राणायैव ॥ ४१ ॥ तद्यथा नः सुसमाहितम् । उत्स-
र्जयादेवमेवायं शरीर आत्मा प्राज्ञेनात्मनान्वाकुरु उत्सर्जयाति ॥ ४२ ॥
तद्यथा राजानमायन्तम् । उग्राः प्रत्येनसः सूतग्रामण्योऽक्षैः प्रानैरावसथैः प्रति-
कल्पन्तेऽयमायात्पयमागच्छतीत्येव ह वैवृद्धिं सर्वाणि भूतानि प्रतिकल्पन्तश्च
ब्रह्मायातीदमागच्छतीति ॥ ४३ ॥ तद्यथा राजानं प्रपियासन्तम् । उग्राः प्रत्येनसः
सूतग्रामण्य उपसमायन्त्येव ह वैवृद्धिं सर्वे प्राणा उपसमायान्ति यत्रैतद्वर्धोच्छा-
सी भवति ॥ ४४ ॥ घाह्यणम् ॥ १ [७. १] ॥

स यत्रायं शरीर आत्मावत्यं नीत्य । संमोहमिव न्येत्यथैनमेते प्राणा अ-
भिसमायान्ति स एतास्तेजोमात्राः समभ्यावदानो हृदयमेवानुवक्रामति ॥ १ ॥ स य-
त्रैव घाह्यणः । पुरुषः पुराह् पर्यावर्ततेऽयारूपज्ञो भवत्येकीभवति न पश्यतीत्याहुरेकी-
न जिघ्रतीत्याहुरेकीभवति न रसयतीत्याहुरेकीभवति न बदतीत्याहुरेकी-

इत्येनदुपासीत कानन्दता याज्ञवल्क्य मन एव सम्प्रादिति होवाच ॥ १५ ॥
 मन्नाद् स्त्रियमभिर्यति तस्यां प्रतिक्रियः पुत्रो जायते स आनन्दो मनो वै स-
 परमं ब्रह्म नैनं मनो जहाति सर्वापयेनं भूतान्यभिक्षरन्ति ॥ १६ ॥ देवो
 देवानप्येति । य एवं विद्वानेतदुपास्ते इत्यु० ॥ १७ ॥ अत्रवीन्मे विदग्धः
 कन्यः । इदं वै ब्रह्मेति यथा मातृमात्पितृमानाचार्यवान्भूतास्तथा तच्छाक-
 णोऽस्रवीक्षदयं वै ब्रह्मेत्यदृदयस्य हि किं स्यादित्यस्रवीक्षु ते तस्यापतनं
 तेषां न मेऽस्रवीक्षित्येकपात्राऽप्यतस्तस्मादिति ॥ १८ ॥ स वै नो अहि याज्ञव-
 ल्य । इदं यमेवायतनमाकाशः प्रतिष्ठा स्थितिरित्येनदुपासीत का स्थितिता याज्ञ-
 न्य इदं यमेव सम्प्रादिति होवाच इदं वै सम्प्राद सर्वेषां भूतानां प्रतिष्ठा इदमेव
 सर्वाणि भूतानि प्रतिनिष्ठति इदं वै सम्प्राद परमं ब्रह्मनैनं इदं जहाति
 सर्वापयेनं भूतान्यभिक्षरन्ति ॥ १९ ॥ देवो भूत्वा देवानप्येति । य एवं विद्वाने-
 तदुपास्ते इत्यु० ॥ २० ॥ सहस्रं ददामीति होवाच जनको वैदेहः स होवाच याज्ञव-
 ल्यः पिता मेऽमन्यत नाननुशिष्य इरेतेति ॥ २१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ = [१. १०] ॥

अथ ह जनको वैदेहः कूर्वावुपावस्येषुवाच । नमस्ते याज्ञवल्क्याय मा शा-
 धीति स होवाच यथा वै सम्प्रापमहान्तमध्वानमेव्यन्त्यं वा ज्ञाय वा समाददीतैवमे-
 वैताभिरुपनिषिद्धिः सम्प्रादित्यात्येवं वृन्दारक आदयः स्रक्षीतयेदं चक्रोपनि-
 पत्क इतो विमुच्यमानः क गमिष्यसीति नाहं तुद्वगवन्वेद यत्र गमिष्यामीत्यथ वै
 तेऽहं तुद्वक्ष्यामि यत्र गमिष्यसीति सुधीतु भगवानिति ॥ १ ॥ स होवाच । इन्धो
 वै जामैष योऽयं दक्षिणेऽक्षेण्युरुपस्तं वाऽप्यतमिन्धं सन्तश्चिन्द्र इत्याचक्षते परो-
 ऽक्षेणैव परोऽक्षमिवा-इव हि देवाः प्रत्यक्षद्विपः ॥ २ ॥ अथैतद्वामेऽक्षिणि पुरुष-
 रूपम् । एषास्य परानी विराट् तपोरेष सत्यस्तावो य एषोऽन्तर्दृदयेऽआकाशोऽधो-
 नपोरेतदृक्षं य एषोऽन्तर्दृदये लोहितपिण्डोऽधेनयोरेतत्पायुर्यं यदेतदन्तर्दृदये
 आलक्ष्मिवाधेनयोरेषा सृतिः सती संचरणी येषा इदं यादूर्ध्वा नाट्ययति ॥ ३ ॥
 ता वाऽमस्यताः । हिता ज्ञाय नाख्यो यथा केशः सहस्रधा भिन्नं एताभिर्वाऽप्यत-
 माध्ववहास्रवति तस्मादेष मन्त्रिविक्ताहारतर-इव भवत्यस्याऽप्यारीशदायनः
 तस्य वाऽप्यतस्य पुरुषस्य । प्राची दिग्प्राच्यः प्राणा वक्षिणा दिग्क्षिणाः
 मतीची दिग्मत्प्राच्यः प्राणा उदीची दिग्दक्ष्यः प्राणा ऊर्ध्वा दिग्ूर्ध्वाः प्राणा

अथाची दिग्वाङ्मयः प्राणा सर्वा दिशः सर्वे प्राणाः॥५॥स एष नेति नेत्यात्मा॥अवृद्धो
न हि पृच्छतेऽशीर्यो न हि शीर्यतेऽसङ्गोऽसितो न सज्यते न व्यथतेऽभयं वै जनक
प्राप्तोऽसीति होवाच याज्ञवल्क्यः स होवाच जनको वेदेहो नमस्ते याज्ञवल्क्यभयं
त्वागरुद्धताद्यो नो भगवन् नभयं वेदयसऽग्ने विदेहः अयमहमस्मीति॥६॥प्राश्नम्
॥२॥ [६. ११] पञ्चमः प्रपाठकः ॥ काण्डिका संख्या १०७॥पष्ठोऽध्यायः [८७]॥

जनक० इ वेदेहं याज्ञवल्क्यो जगाम । सुमेनेन वादिष्यऽइत्यथ इ यज्जन-
कश्च वेदेहो याज्ञवल्क्यइवाग्निहोत्रे समूदुत्तस्मै इ याज्ञवल्क्यो वरं ददौ स इ
काममश्नुमेव वधे तच्छहास्मै ददौ तथैव सम्राडेव पूर्वं पप्रच्छ॥१॥याज्ञवल्क्य किं-
ज्योतिरियं पुरुष इति । आदिष्यज्योतिः सम्राडिति होवाचादित्येनैवायं ज्योति-
पास्ते पृच्छयते कर्म कुरुते विप्र्येतीत्येवमेतथाज्ञवल्क्य ॥ २ ॥ अस्तमितऽआदि-
ष्ये याज्ञवल्क्य । किंज्योतिरेवायं पुरुष इति चन्द्रज्योतिः सम्राडिति होवाच च-
न्द्रेणैवायं ज्योतिपास्ते पृच्छयते कर्म कुरुते विप्र्येतीत्येवमेतथाज्ञवल्क्य ॥ ३ ॥
अस्तमितऽआदित्ये याज्ञवल्क्य । चन्द्रमस्तमिते किं ज्योतिरेवायं पुरुष इत्यग्नि-
ज्योतिः सम्राडिति होवाचाग्निनैवायं ज्योतिपास्ते पृच्छयते कर्म कुरुते विप्र्येती-
त्येवमेतथाज्ञवल्क्य ॥ ४ ॥ अस्तमितऽआदित्ये याज्ञवल्क्य । चन्द्रमस्तमिते
शान्तेऽग्नौ किंज्योतिरेवायं पुरुष इति वाङ्ज्योतिः सम्राडिति होवाच वाग्नि-
ज्योतिपास्ते पृच्छयते कर्म कुरुते विप्र्येतीति तस्मादेव सम्राडपि यथ सः पाणिने
विनिर्द्वायतेऽथ यथ वागुच्यतेयुपैव तत्र यगेतीत्येवमेतथाज्ञवल्क्य ॥ ५ ॥ अस्त-
मितऽआदिष्ये याज्ञवल्क्य । चन्द्रमस्तमिते शान्तेऽग्नौ शान्त्यायां नाभि किं
ज्योतिरेवायं पुरुष इत्यात्मज्योतिः सम्राडिति होवाचात्मेनैवायं ज्योतिपास्ते पृ-
च्छयते कर्म कुरुते विप्र्येतीति ॥६॥अथम् ७२००॥ कनम् आत्मेति । योऽयं वि-
ज्ञानमयः पुरुषः प्राणिषु हृदयन्तज्योतिः स समानः सन्त्यो लोको मन्वन्ति अथा-
पनीव लेलायनीवमर्षाः सृजन्तो भूतेषु लोकमनिकापनिऽजास वाऽअयं पुरुषो ना-
पमानः । शरीरमभिसम्पद्यमानः पाप्माभिः सधे सृज्येतम् इत्यन्निग्रहमात्रः पादुको
विजहाति मृत्यो रूपाणि॥८॥तस्य वाऽपतस्यपुरुषस्य । इत्येव स्थाने ८११ इति च
परलोकस्थानं च सधं तृतीयधे स्वप्नस्थानं तस्मिन्त्येव स्थाने त्रिभुवनं स्थानं
पुण्यतीति च परलोकस्थानं च ॥ ९ ॥ अथ यथाकृतोऽयं इत्येतद्वत् ॥ १० ॥

पुन्या प्रक्षणा हानुवित्तस्तेनैति प्रक्षवित्तैजसः पुण्यकृच्च ॥ १२ ॥ अन्धं
 प्रविशन्ति येऽसम्भूतिमुपासते । ततो भूय-इव ते तमो यऽउ सम्भूत्याऽथ
 ॥ १३ ॥ अमुर्या नाम ते लोकाः । अन्धेन तमसावृताः तास्ते प्रेत्यापिगच्छन्
 विद्वाऽथ सोऽब्रुवाज्जनाः ॥ १४ ॥ तदेव सन्तस्तुदु तज्जवामो न चेद्वेदी मह
 चिन्धिः । ये तद्विदुरमुवास्ते भवन्त्यथेतरे दुःखमेवोपयन्ति ॥ १५ ॥ आत्मा
 चेद्विजानीयादयमस्मीति पुरुषः । किमिच्छन्कस्य कामाय शरीरमनु संचरे
 ॥ १६ ॥ यस्यानुवित्तः प्रविबुद्ध आत्मास्मिन्तसंदेहे गृह्णे प्रविष्टः । स विश्वकृत्
 हि सर्वस्य कर्ता तस्य लोकः स उ लोक एव ॥ १७ ॥ यदैतमनुपश्यति । आ
 त्मानं देवमज्जसा ईशानं भूतभव्यस्य न तदा विचिकित्सति ॥ १८ ॥ यस्मिन्
 च पञ्चजनाः आकाशश्च प्रतिष्ठितः । तमेव मन्यऽआत्मानं विद्वान्ब्रह्मा-
 मृतोऽमृतम् ॥ १९ ॥ यस्मादुर्वाक्संवत्सरोऽहोभिः परिवर्तते । तदेवा ज्यो-
 तिषा ज्योतिरायुर्होपासतेऽमृतम् ॥ २० ॥ प्राणस्य प्राणम् । उत चक्षुपरचक्षु-
 रत श्रोत्रस्य श्रोत्रमन्नस्यान्नं मनसो ये मनो विदुः । ते निचिक्पुर्ध्वं पुरा-
 णमज्यं मनसैवातव्यं नेह नानानास्ति किं चन ॥ २१ ॥ सृत्योः स सृत्युमाप्नोति
 इह नानेव पश्यति । मनसैवानुदृष्टव्यमेतदग्रमवं ध्रुवम् ॥ २२ ॥ विरजः पर
 माकाशात् । अज आत्मा महा ध्रुवः । तमेव धीरो विज्ञाय प्रजां कुर्वीत ब्रा
 णाः नानुध्यायाद्ब्रह्मब्रह्मन्वाचो विग्लापनं हितविति ॥ २३ ॥ स ब्राह्मणमा
 सर्वस्य वशी सर्वस्येशानः सर्वस्याधिपतिः सर्वमिदं प्रशास्ति यदिदं किं च तनु स
 ना कर्मणा भूयान्नोऽप्यासाधुना कनीयानेषु भूताधिपतिरेष लोकेष्वह एष लो
 कालः स सन्तुर्विभरण एषां लोकानामुसम्भेदाय ॥ २४ ॥ तमेतं वेदानुवचनेन
 विदिषन्ति । ब्रह्मचर्येण तपसा श्रद्धया यज्ञेनानाशकेन चैतमेव विदित्वा मुनि-
 त्येतमेव प्रमाजिनो लोकमीप्सन्तः प्रव्रजन्ति ॥ २५ ॥ एतद्वस्म वै तत्पूर्वं ब्रा-
 णा अनूचाना विद्वाऽथसः प्रजान् कामयन्ते किं प्रजया करिष्यामो येषां नोऽ-
 त्मायं लोक इति ते ह स्म पुत्रैपण्यायाश्च वित्तैपण्यायाश्च लोकैपण्यायाश्च
 ध्यायाध भिजाचर्य चरन्ते पाथेऽपुत्रैपणा सा वित्तैपणा सा वित्तैपणा सा लोकै-
 ष्वेतेऽप्येष एव भवतः ॥ २६ ॥ स एव नेति नेत्यात्मा ॥ अष्टमो न हि यष्टोऽ-
 न हि शीर्षेऽस्रोऽसिनो न सज्यते न व्ययतऽइत्यतः पापमुकरवमित्यतः
 पापमुकरवमित्युक्तेषु एते तुरत्यमृतः साध्वसाधुनी नैनं कृत्वाकृते तपतो

तुमाकृषमाकृष्योभयान्वाप्सुन आनन्द्यांश्च पश्यति स युत्रायं प्रस्थापितस्य लोहस्य
सर्वावतो मात्रामपात्राय स्वयं विहृत्य स्वयं निर्माय स्वेन भासा स्त्रेन ज्योतिषा प्रस्थापि
त्यत्रायं पुरुषः स्वयं ज्योतिर्भवति ॥ १० ॥ न तत्र रथान् रुथयोगा न पुन्याना भवन्ति
अथ रथान् रुथयोगान्पथः सृजते न तु आनन्दामुदः मैत्रेदो भवन्त्यथानन्दान्मुदः प्र-
मुदः सृजते न तत्र वेगान्ताः स्रवन्त्यः पुष्करिण्यो भवन्त्यथ वेगान्ताः स्रवन्तीः
पुष्करिणीः सृजते तं हि कर्ता ॥ ११ ॥ तदप्येते श्लोकाः । स्थप्नेन शारिमाभिप-
दयामुक्तः सुप्तानभिचाकशीति । शुक्रमात्राय पुनरेति स्थानं हिरण्यमयः पौरुष
एकदंष्ट्रसः ॥ १२ ॥ प्राणेन रजसपरं कुलायं वहिष्कुलायादमृतश्चरित्वा । स ई-
यतेऽश्वमृतो यत्र कामं हिरण्यमयः पौरुष एकदंष्ट्रसः ॥ १३ ॥ स्वप्नान्तऽवस्था-
वचमीयमानो रूपाणि देवा कुरुते बहूनि । उतेव स्त्रीभिः सह मोदमानो लज्जदु-
तेवापि भूयानि पश्यन् ॥ १४ ॥ आरामस्य पश्यन्ति । न तं कश्चन पश्यती-
ति तं ज्ञापतं बोधयेदित्याहुर्दुर्भियज्यं ह्यसौ भवति यमेव न प्रतिपद्यते ॥ १५ ॥
अथो त्वन्वाहुः । जागरितदेशे एवास्यैव यानि स्येव जाग्रत्पश्यति तानि सुप्त इ-
त्यत्रायं पुरुषः स्वयं ज्योतिर्भवतीत्येवमेवैतद्याज्ञवल्क्य सोऽहं भ्रगवते सहस्रं ददाम्यत
ऊर्ध्वं विमोक्षायैव ब्रूहीति ॥ १६ ॥ स वाऽप्य एतस्मिन्स्वप्नान्ते । रत्वा चरित्वा इष्टैव
पुण्यं च पापं च पुनः प्रतिन्यायं प्रतिन्यायाद्रवति बुद्धान्तायैव स यदत्र किंचित्प-
श्यत्यनन्वागतस्तेन भवत्यसङ्गो ह्ययं पुरुष इत्येवमेवैतद्याज्ञवल्क्य सोऽहं भ्रगवते
सहस्रं ददाम्यत ऊर्ध्वं विमोक्षायैव ब्रूहीति ॥ १७ ॥ तद्यथा महामत्स्यः उभेकूले-
ऽनुसंचरन्ति पूर्वं चापरं चैवमेवायं पुरुष एताऽउभावन्तावनुसंचरति स्वप्नान्तं
च बुद्धान्तं च ॥ १८ ॥ तद्यथास्मिन्नाकाशे ज्येनो वा सुपर्णो वा विपरिप्लव्य आन्तः स-
ं हृत्य पक्षौ सल्लयायैव ध्रियः । एवमेवायं पुरुष एतस्माद्व्यन्ताय भावति यत्र
सुप्तो न कं चन कामं कामयते न कं चन स्वप्नं पश्यति ॥ १९ ॥ ता वाऽश्वस्यैता
हिता नाम नाज्यो यथा केशः सहस्रधा भिन्नस्तावताणिम् । तिष्ठन्ति शुक्लस्य
नीलस्य पिङ्गलस्य हरितस्य लोहितस्य पूर्णा अथ यत्रैनं धनन्तीव जिनन्तीव ह-
स्तीव विच्छाद्यति गर्तमिव पतति यदेन जाग्रद्भयं पश्यति तदत्राविधया अयं
मन्यतेऽथ यत्र राजेव देव-इवाहमेवेदं सर्वमस्मीति मन्यते सोऽस्य परशो लो-
कोऽथ यत्र सुप्तो न कं चन कामं कामयते न कं चन स्वप्नं पश्यति ॥ २० ॥ त-
द्वाऽश्वस्यैतत् । आत्मकाममाप्तकाममकामं रूपं तद्यथा म्रियया स्त्रिया सम्पारिष्वक्तो

नास्य केन चन कर्मणा लोको मीयते ॥ २७ ॥ तदेतदृचाभ्युक्तम् । एष नित्यो
 मरिषा ब्राह्मणस्य न कर्मणा वर्धते नो कनीयान् । तस्यैव स्यात्पदवित्तं विद्वित्वा
 न कर्मणा लिप्यते पापकेनेति तस्मादेवं विच्छान्तो दान्त उपरतस्तिष्ठित्तुः श्रद्धावि-
 शो भूत्वात्मन्येवात्मानं पश्येत्सर्वमेतं पश्यति सर्वोऽस्यात्मा भवति सर्वस्यात्मा
 भवति सर्वं पाप्मानं तरति नैनं पाप्मा तरति सर्वं पाप्मानं तपति नैनं पाप्मा तपति
 निपाशो विजरो विजिघृत्सोऽपिपासो ब्राह्मणो भवति य एवं वेद ॥ २८ ॥ स वाऽप्य
 महानज्ज आत्मा । अन्नादो बंसुदानः स यो ह्येवमेतं महान्तमज्जमात्मानमन्नादं
 बंसुदानं वेद विन्दते वसु ॥ २९ ॥ स वाऽप्य महानज्ज आत्मा । अजरोऽमरोऽ-
 भयोऽमृतो ब्रह्माभयं वै जनक प्राप्नोऽसीति होवाच याज्ञवल्क्यः सोऽहं भगवते
 विदेहान्ददामि मां चापि सह वास्यायेति ॥ ३० ॥ स वाऽप्य महानज्ज आत्मा ।
 अजरोऽमरोऽभयोऽमृतो ब्रह्माभयं वै ब्रह्माभयं हि वै ब्रह्म भवति य एवं वेद
 ॥ ३१ ॥ ब्राह्मणम् ॥ २ [७.२.] ॥

अथ ह याज्ञवल्क्यस्य द्वे भार्ये बभूवतुः । मैत्रेयी च कात्यायनी च तयोर्ह मैत्रेयी
 ब्रह्मवादिनी बभूव स्त्रीमन्नेव कात्यायनी सोऽन्यदृत्तमुपाकरिष्यमाणः ॥ १ ॥ याज्ञवल्क्यो
 मैत्रेयीति होवाच । मंत्रजिप्यन्वाऽअरेऽहमस्मात्स्थानादस्मि हुन्त तेऽज्या कात्यायन्या-
 न्वं कुरुवाणीति ॥ १ ॥ सा होवाच मैत्रेयी । यन्म मऽइयं भगोः सर्वा पृथिवी वित्तन
 पूर्णा स्यात्स्यां न्वहं तेनामृताहोऽ नेति नेति होवाच याज्ञवल्क्यो यथेवोपकरणवतां
 नीवितं तथैव ते जीवितं स्यादमृतत्वस्य तु नाशास्ति वित्तेनेति ॥ ३ ॥ सा
 होवाच मैत्रेयी । येनाहं नामृता स्यां किमहं तेन कुर्यां युदेव भगवान्वेद तदेव मे
 मूर्धति ॥ ४ ॥ स होवाच याज्ञवल्क्यः । प्रिया खलु नो भवती सती प्रियमृ-
 तवन्त खलु भवति तेऽहं तद्वक्ष्यामि व्याख्यास्यामि ते वाचं तु मे व्यापृच्छाणस्य
 निदिध्यासस्येति ब्रवीतु भगवानिति ॥ ५ ॥ स होवाच याज्ञवल्क्यः । न वा-
 अरे पत्युः कामाय प्रतिःप्रियो भवत्यात्मनस्तु कामाय प्रतिः प्रियो भवन्ति ०० देव्याः
 प्रिया भवन्ति न वाऽअरे वेदानां कामाय वेदाः प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय
 प्रिया भवन्ति न वाऽअरे यज्ञानां कामाय यज्ञाः प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु
 कामाय यज्ञाः प्रिया भवन्ति न वाऽअरे भूतानां कामाय भूतानि प्रियाणि मह-
 न्यात्मनस्तु कामाय भूतानि प्रियाणि भवन्ति न वाऽअरे सर्वस्य कामाय सर्व-
 प्रियं भवत्यात्मनस्तु कामाय सर्वं प्रियं भवत्यात्मा नरे द्रष्टव्यः भोग्यो दन्त्यो

प्राणोऽपानो व्यान इति । अथावज्जराण्यष्टाक्षरं ह वाऽणकं गायत्र्यै पञ्चमेतद्
 ईसास्या एतत्स यावदिदं प्राणि तावज्ज जयति योऽस्या एतदेवं पदं वेद ॥ १ ॥
 अथास्या एतदेव । तुरीयं दर्शतु पदं परोरजा य एष तपति यद्वै चतुर्थं तत्तुरीयं
 दर्शतु पदोमिति ददृशऽइव खेप परोरजा इति सर्वमु खेप रज उर्ध्वपरि तपत्येव
 हैव श्रिया यशसा तपति योऽस्या एतदेवं पदं वेद ॥ ४ ॥ सैषा गायत्र्येऽनुस्मिन्तु-
 रीये । दर्शतु पदे परोरजसि प्रतिष्ठिता तद्वै तत्सत्ये प्रतिष्ठिता चतुर्वै सत्यं चतुर्वै
 सत्यं तस्माद्यदिदानीं ह्यौ शिवदमानावेयानामहमद्राक्षमहमश्रीपमिति य एष मू-
 दहमद्राक्षमिति तस्मादएव धृदध्यात् ॥ ५ ॥ तद्वै तत्सत्यं मूले प्रतिष्ठितम् ।
 यो वै बलं तत्प्राण्ये प्रतिष्ठितं तस्मादाहुर्बलं सत्पाटोनीय इत्येवमेव गायत्र्य-
 रास्यं प्रतिष्ठिता ॥ ६ ॥ सा हैषा गुणास्तत्रे । प्राणा वै गुणास्तप्राणास्तत्रे तप-
 यास्तत्रे तस्माद्गायत्री नाम स यामेवामुमन्याहैपैव सा स यस्मादुमन्याह तस्य
 णास्त्रायते ॥ ७ ॥ तां ह्येके । सावित्रीमनुषुभमुन्वाहुर्वागनुषुवेतश्चाचमनुमम इति
 तथा कुर्याद्गायत्रीमेवानुषुयाद्यादि ह वाऽपि ब्रह्मि पतिगृह्णाति न हैव तद्गायत्र्या
 कं च न पदं प्रति ॥ ८ ॥ स य इमांस्त्रींलोकान् । पूर्णां प्रतिगृह्णीयात्सोऽस्या
 तामपमं पञ्चमाप्नुयादथ यावतीयं प्रणी विद्या यस्तान्वप्रतिगृह्णीयात्सोऽस्या एत-
 रीयं पञ्चमाप्नुयादथ यावदिदं प्राणि यस्तान्वप्रतिगृह्णीयात्सोऽस्या एतान्तीयं
 त्मानुषादयास्या एतदेव तुरीयं दर्शतु पदं परोरजा य एष तपति नैव तेन चना-
 यं कुन उऽपतान्वप्रतिगृह्णीयात् ॥ ९ ॥ तस्या उपस्थानम् । गायत्र्यस्येकपरी
 वेपदी विपदी चतुष्पद्युपदसि न हि पृथगे नदस्ते तुरीयाय दर्शनाय पद्याय प-
 रिरजसेऽसावदो मा प्रापदिति ये द्विध्यादसावस्यै कामो मा समर्थाणि वा न ते-
 णस्यै स कामः समृध्यते यस्मादपवमुपतिष्ठतेऽहमदः प्रापमिति वा ॥ १० ॥
 एतद्वै तज्जनको वेदेहो । बुद्धिलमाश्वत्थान्निमुखाय यजु रो त्त्रापयोविदुर्बवा
 म्ब कथं हस्ती भूतो बहमीति मूत्रं ह्यस्याः सप्तायनं विदं चकरोति होराय
 ॥ ११ ॥ तस्या अग्निरेव मुखम् । यदि ह वाऽग्निं बुद्धिवाग्नायव्याः सान् म-
 र्मेव तत्संदहरत्येव हैवेवाविष्यपि बुद्धिः पातं करोति सर्वेव ह्यममन्याव
 मूत्रः पूतोऽजरोऽमृतः सम्भवति ॥ १२ ॥ ब्राह्मण्य ॥ १ [८. १०.] ।
 अष्टमोऽध्यायः [९९] ॥

स्वेतकेतुर्ह वाऽप्राण्येऽयः । पञ्चालानां शिवदन्तावतान स मः यतः चैतं

ध्यासितव्यो मैत्रेयात्मनि वाऽअरे हृष्टे ध्रुते मते विज्ञातऽहं सर्वं वि-
 ॥ १ ॥ ब्रह्म ते प्राशत् । ० ० योऽन्यत्रात्मनो देवान्वेद वेदास्तं प्रादुर्यो
 आत्मनो वेदान्वेद यज्ञास्तं प्रादुर्योऽन्यत्रात्मनो यज्ञान्वेद भूतानि तं प्रादु-
 यत्रात्मनो भूतानि वेद सर्वं तं प्रादुर्योऽन्यत्रात्मनः सर्वं वेदेदं प्रमेदं स
 लोका इमे देवा इमे वेदा इमे यज्ञा इमानि भूतानीदं सर्वं यद्यमा-
 यथा दुःखमेहं ० ० ॥ ८ ॥ स यथा वीणाय ० ० ॥ ९ ॥ स यथा
 ० ० ॥ १० ॥ स यथाऽग्निरे ० ० सूत्राय नुन्याख्यानानि व्याख्यान-
 तं हुतमाशितं पायित्मयं च लोकः परश्च लोकः सर्वाणि च भूतान्य-
 नि सर्वाणि निरवसितानि ॥ ११ ॥ स यथा सर्वासामपां समुद्र एका
 ॥ १२ ॥ स यथा सैन्धवघ्नो । अनन्तरोऽवाहः कृत्स्नो रसघ्नं एव स्यादेवं
 ऽहं महद्भूतमनन्तमपारं कृत्स्नः प्रज्ञानघ्नं पूर्वैर्भ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय
 अनुविनश्यति न प्रेत्य संज्ञास्तीत्यरे ब्रवीमीति होवाच याज्ञवल्क्यः ॥ १३ ॥
 आच मैत्रेयी । अथैव मा भगवान्यो हान्तमापीपदञ्च वाऽअहमिदं विज्ञानमि-
 संज्ञास्तीति ॥ १४ ॥ स होवाच याज्ञवल्क्यः । न वाऽअरेऽहं मोहं ब्रवी-
 शी वाऽअरेऽयमात्मानुच्छिन्नाधिर्मा मात्रासं सगर्गस्त्वस्य भवति ॥ १५ ॥
 प्रशयति ॥ १६ ॥ यद्वै तन्न जिघृति ॥ १७ ॥ यद्वै तन्न रसयति
 यद्वै तन्न वदति ॥ १८ ॥ यद्वै तन्न शृणोति ॥ १९ ॥ यद्वै तन्न मनुते ॥ २० ॥
 स्पृशति ॥ २१ ॥ यद्वै तन्न विजानाति ॥ २२ ॥ यत्र वाऽअन्यदिव-
 त्रान्योऽन्यत्पश्येद्वन्योऽन्यजिघ्रेद्वन्योऽन्यद्रसयेद्वन्योऽन्यदभिवदेद्वन्यो-
 ऽन्योऽन्यन्मन्वीतान्योऽन्यत्स्पृशेद्वन्योऽन्यद्विजानीयात् ॥ २४ ॥ यत्र
 मात्मैवाभूत् । तत्केन कं पश्येत्तत्केन कं जिघ्रेत्तत्केन कं रसयेत्त-
 त्केन कं स्पृशेत्तत्केन कं मन्वीत् तत्केन कं विजानीयात् ॥ २५ ॥ यत्र
 योयाचेनेदं सर्वं विजानाति तं केन विजानीयाद्विज्ञातारमरे केन वि-
 त्युक्तानुशासनासि मैत्रेयेतावदरे खल्वमृतत्वमिति होक्ता याज्ञवल्क्यः
 ॥ २६ ॥ अथ वक्ष्यः । तदिदं वक्ष्यं शौर्षण्याद्याच्छौर्षण्याद्योगीत-
 यात्स्वादात्स्यो वात्स्याच्च पाराशर्याच्च पाराशर्यः सांकृत्याच्च भारद्वा-
 जाच्च औदवाहश्च शाण्डिल्याच्च शाण्डिन्यो वैजवापाच्च गौतमाच्च गौ-
 मायनाच्च वैष्णवेद्याच्च वैष्णवेयः शाण्डिल्याच्च रौहिण्यायनाच्च रौहिणा-

प्रवाहणं परिचायमाणं तमुदीक्ष्याभ्युवाच कुमारः ॥ १ ॥ इति ॥ भोः ॥ इति
 प्रतिशुश्रावानुशिष्यो न्वसि पित्रेभ्योमिति होवाच ॥ १ ॥ वेत्थ यथेमाः प्रजाः ।
 प्रयत्नो विप्रतिपद्यन्ताः ॥ इति नेति होवाच वेत्थ यथेमां लोकं पुनरापद्यन्ताः ॥
 इति नेति होवाच वेत्थ यथासौ लोक एव बहुभिः पुनः पुनः प्रयत्निर्न सम्पू-
 र्यताः ॥ इति नेति होवाच ॥ २ ॥ वेत्थ यतिध्यायामावृत्त्याऽथ हुतायाम् । आपः
 पुरुषवाचो भूत्या समुत्थाय वदन्तीः ॥ इति नेति होवाच वेत्थो देवयानस्य वा
 पयः प्रतिपदं पितृणां स्य वा यत्कृत्वा देवयानं वा पुन्यानं प्रतिपद्यते पितृणां
 वा ॥ ३ ॥ अपि हि नऽनुपेक्ष्यः श्रुतम् । वे सतीऽथमृणवं पितृणामहं देवानामुत
 मर्त्यानाम् ताभ्यामिदं विश्वमेजत्समेति यदन्तरा पितरं मातरं चेति नाहमुत एकं
 चन वेदेति होवाच ॥ ४ ॥ अथ हैनं वसत्योपमन्त्र्यां चक्रे । अनादृत्य वसति
 कुमारः प्रदुद्राव स आजगाम पितरं तथं होवाचेति वाव किल नो भवान्पुरा-
 शिष्टानुवोच इति कथं सुमेध इति पञ्च मा प्रश्नान् राजन्यवन्धुरप्रार्त्तात्ततो
 नैकं चन वेदेति होवाच कतमे तऽस्तीमऽइति ह प्रतीकान्युवाच नहार ॥ ५ ॥ स
 होवाच । तथा नस्त्वं तात जानीथा यथा यदहं किं च वेद सर्वमहं तत्तुभ्यमवोचं
 प्रेहि तु तत्र प्रतीत्य ब्रह्मचर्यं वत्स्याव इति भवानेव गच्छत्विति ॥ ६ ॥ स आ-
 जगाम गौतमो । यत्र प्रवाहणस्य जैवलेरास तस्माऽआसनमाह्वार्योदकमाहार्यां च-
 काराथ हास्माऽअर्धं चकार ॥ ७ ॥ स होवाच । वरं भवते गौतमाय दध इति
 स होवाच प्रतिज्ञातो मऽएष वरो यां तु कुमारस्यान्ते वाचमभाषयास्तां मे मूही-
 ति ॥ ८ ॥ स होवाच । देवेषु वै गौतम तद्वरेषु मानुषाणां मूहीति ॥ ९ ॥ स
 होवाच । विज्ञायते हास्ति हिरण्यस्यापात्तं गोऽअश्वानां दासीनां प्रवराणां परि-
 धानानां मा नो भवान्वहोरनन्तस्यापर्यन्तस्याभ्यवदान्यो भूदिति स वै गौतम
 तीर्थेनेच्छासाऽइत्युपैम्यहं भवन्तामिति वाचा ह स्मैव पूर्वऽनुपयन्ति ॥ १० ॥ स
 होपायनक्रीर्ताऽउवाच । तथा नस्त्वं गौतम मापराधास्तथ च पितामहा एभेयं वि-
 धेतः पूर्वं न कस्मिंश्चन ब्राह्मणऽउवाच तां त्वहं तुभ्यं वक्ष्यामि को हि त्वैवं
 युवन्तमर्हति प्रत्यारुणानुमिति ॥ ११ ॥ असौ वै लोकोऽग्निर्गौतम । तस्यादित्य
 एव समिद्रश्मयो धूमोऽहरर्चिश्चन्द्रमा अक्षरा नक्षत्राणि विष्फुलिङ्गास्तस्मिभे-
 स्मिन्नग्नौ देवाः श्रद्धा जुहति तस्या आहुवेः सोमो राजा सम्भवाति ॥ १२ ॥
 पर्जन्यो वाऽअग्निर्गौतम । तस्य संवत्सर एव समिद्रश्माणि धूमो विष्फुदचिर-

यनःशौनाकाच्च जैवन्तायनाच्च रैभ्याच्च रैभ्यःप्रौतिमाप्यायणाच्च कौण्डिन्यायनाच्च
 कौण्डिन्यायनःकौण्डिन्याभ्यांकौण्डिन्याऽभौर्धवाभ्याःकौण्डिन्यात्कौ-
 ण्डिन्यः कौण्डिन्यात्कौण्डिन्यःकौण्डिन्याचाग्निवेश्य॥२६॥आग्निवेश्यः सैतवा-
 दासैतवःपाराशर्यात्पाराशर्यो जातूकृष्याञ्जातूकृष्यो भारद्वाजाद्भारद्वाजो भार-
 द्वाजाप्यामुरायणाच्च गौतमाच्च गौतमो भारद्वाजाद्भारद्वाजो बलाकाकौशिकाद्बला-
 काकौशिकःकापायणात्कापायणःसौकरायणात्सौकरायणस्त्रैवणेस्त्रैवणिरौप-
 जन्धनेरौपजन्धनि सायकायनात्सायकायनः कौशिकायनेः कौशिकायनैर्धृतकौशिकाद्मृत-
 कौशिकः पाराशर्यायणात्पाराशर्यायणःपाराशर्यात्पाराशर्यो जातूकृष्याञ्जातूकृष्यो
 भारद्वाजाद्भारद्वाजो भारद्वाजाप्यामुरायणाच्च यास्काप्यामुरायणस्त्रैवणेस्त्रैवणिरौप-
 जन्धनेरौपजन्धनिरामुरेरामुरिर्भारद्वाजाद्भारद्वाज आत्रेयादा॥२७॥आत्रेयो मायेदेः।
 माण्डिगौतिमाद्रौतमो गौतमाद्रौतमो वात्स्याह्वात्स्यः शाण्डिल्याच्छाण्डिल्यः कै-
 शोर्पात्काप्यात्कैशोर्यः काप्यः कुमारहारितात्कुमारहारितो गालवाद्गालवो विद-
 भीकौण्डिन्याद्विदर्भीकौण्डिन्यो वत्सुनपातो वाभ्रवाद्वात्सुनपाद्याभवःपथःसौभ-
 रात्पन्थाः सौभरोऽयात्पादाक्विरसादयास्य आक्विरस आभूतेस्त्वादाशभूतिस्त्वा-
 प्रो विभ्वरूपात्त्वाष्ट्रद्विभ्वरूपस्त्वाष्ट्रोऽद्विभ्वामरिवनौ दधीच आधर्वणादध्वरूपा-
 यर्वणोऽधर्वणो द्वैवाद्यर्वा वैवो मृत्योः प्राध्वत्थ सनान्मृत्युः प्राध्वत्थसनः प्राध्व-
 यत्थसनःप्राध्वत्थसन एकपरेकर्णिविभ्रजिषेर्विभ्रजित्तिर्व्यष्टेर्व्यष्टिः सन्नारोः सन्नारुः
 सनात्सनात्सनात्तनः सनगात्सनगः परमेष्ठिनः परमेष्ठी प्रमणो प्रम स्वप्नुभु प्र-
 मणे नमः ॥ २८ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १ [७. १.] सप्तमोऽध्यायः [९८.] ॥

पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात्पूर्णमुदस्यते । पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्य-
 त् ॥ १ ॥ अथोमं त्वं ब्रह्म त्वं पुराणं वायुरं खण्डितं इ स्माह कौरव्यापर्णापुत्रो वेदोऽयं
 ब्राह्मणा विदुर्वेदेनेन यद्वदितव्यम् ॥१॥ ब्राह्मणम् ॥४ [८.१] ॥ ॥

भूयाः प्राजापत्याः । प्रजापतौ पितरि ब्रह्मचर्यपूरेदं मनुष्या अमुराः
 ॥१॥ अपित्वा ब्रह्मचर्यं देवा क्रतुः । प्रवीतु नो भवानिति तेभ्यो हेतुदत्तरूपराच
 ६ इति व्यक्तासिष्टा इति व्यक्तासिष्योति होतुर्होम्यतेति न आत्येत्योमिति होवा-
 ५ व्यक्तासिष्टेति ॥२॥ ॥ शतम् ७१००० ॥ अथ तेन मनुष्या क्रतुः । प्रवीतु नो-

निष्कारा हादुनयो विष्फुलिङ्गास्तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवाः सोमं जुहति तस्या
 आहुतेर्बृष्टिः सम्भवति ॥ १३ ॥ अयं वै लोकोऽग्निर्गौतम । तस्य पृथिव्येव स-
 पिदाधूर्ध्वो रात्रिर्चार्दिशोऽङ्गारा अवान्तरदिशो विष्फुलिङ्गास्तस्मिन्नेतस्मिन्न-
 ग्नौ देवा बृष्टिं जुहति तस्या आहुतेरुन्नथ सम्भवति ॥ १४ ॥ पुरुषो वाऽअ-
 ग्निर्गौतम । तस्य व्यासमेव समिप्माणो धूमो वागार्चश्चक्षुरङ्गाराः श्रोत्रं विष्फु-
 लिङ्गास्तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवा अश्वं जुहति तस्या आहुते रेतः सम्भवति ॥ १५ ॥
 षोषा वाऽअग्निर्गौतम । तस्या उपरुष एव समिन्लोमानि धूमो योनिरर्चिर्दन्तः
 करोति तेऽङ्गारा अभिनन्दा विष्फुलिङ्गास्तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवा रेतो जुहति
 तस्या आहुतेः पुरुषः सम्भवति स जायते स जीवति यावज्जीवत्यथ यदा भिय-
 तेऽपैनमग्नये हरन्ति ॥ १६ ॥ तस्याग्निरेवाग्निर्भवति । समित्समिद्धमो धूमोऽग्नि-
 ङ्गारा अङ्गारा विष्फुलिङ्गा विष्फुलिङ्गास्तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवाः पुरुषं जुहति
 तस्या आहुतेः पुरुषो आस्वरवर्णः सम्भवति ॥ १७ ॥ ते यऽपवेमेतद्विदुः । ये
 चाभीऽअरुष्ये श्रद्धां सतःमुपासते तेऽक्षिरभिसम्भवन्त्यर्चिषोऽहरद्वा आपूर्यमा-
 णपक्ष्मापूर्यमाणपक्षाद्यान्पण्मासान्दङ्कादित्य एति मासेभ्यो देवलोक्तं देवलो-
 क्तादित्यमादित्याद्विद्युतं तान्वेद्युतात्पुरुषो मानस एत्य ब्रह्मलोकान्गमयति ते
 तेषु ब्रह्मलोकेषु पुराः परावृत्तो वसन्ति तेषामिह न पुनरावृत्तिरस्ति ॥ १८ ॥
 अथ ये यज्ञेन दानेन । तपसा लोकं जयन्ति ते धूममभिसम्भवन्ति धूमाद्वाग्निं रात्रे-
 रपक्ष्मिणमाण पक्ष्मपक्ष्मिणमाणपक्षाद्यान्पण्मासान्दक्षिणादित्य एति मासेभ्यः
 पितृलोकं पितृलोकाब्धन्तं ते चन्द्रं प्राप्यासं भवन्ति तांस्तत्र देवा यथा सोमं
 राजानप्राप्यायस्वापक्ष्मिणस्त्वेत्येवमेनांस्तत्र भक्षयन्ति तेषां यदा तत्पर्यं वैस्पृधमेव
 वाकाशमभित्यप्यन्तऽव्याकाशाद्वायुं वायोर्बृष्टिं वृष्टेः पृथिवीं ते पृथिवीं माप्यासं
 भवन्ति तऽपवेमेवानुपरिवर्तन्तेऽथ यऽपतो पुन्यानी न विदुस्तु कीडाः पतन्ना यदिदं
 दन्दशूकम् ॥ १९ ॥ प्राप्ताणाम् ॥ २ ॥ [६. १.] ॥ ॥

यो ह वै ज्येष्ठं च ज्येष्ठं च वेद । ज्येष्ठश्च ज्येष्ठश्च स्थानां भवति तानो वै ज्येष्ठ-
 ष्व ज्येष्ठश्च ज्येष्ठश्च ज्येष्ठश्च स्थानां भवत्यपि च येषां बुध्पति य एवं वेद ॥ १ ॥
 यो ह वै वसिष्ठां वेद । वसिष्ठः स्थानां भवति तान् वै वसिष्ठः स्थानां भवति
 य एवं वेद ॥ २ ॥ यो ह वै अतिष्ठान् वेद । अतिविष्ठानि सवे अतिविष्ठानि दुर्गे चर्चुं
 य एवं वेद ॥ २ ॥ यो ह वै अतिष्ठान् वेद । अतिविष्ठानि सवे अतिविष्ठानि दुर्गे चर्चुं

निति तेभ्यो हेतुदेवात्तरमुवाच द इति व्यज्ञासिष्टा इति व्यज्ञासिष्टेति होनुर्दत्तं
 न आत्येत्योमिति होवाच व्यज्ञासिष्टेति ॥३॥ अथ हैनममुरा ऊचुः । प्रवी
 भवानिति तेभ्यो हेतुदेवात्तरमुवाच द इति व्यज्ञासिष्टा इति व्यज्ञासिष्टेति
 र्यध्वमिति न आत्येत्योमिति होवाच व्यज्ञासिष्टेति तदेतदेवैषा देवी वागनुव
 स्तनयिबुर्दद इति दाम्पत दत्त व्यध्वमिति तदेतत्त्रयं शिञ्जेदमं दानं द-
 ते ॥४॥ ब्राह्मणम् ॥ ५ [८.२] ॥

प्रायुरनिलममृतं मत्मान्तथं शरीरम् । ओ३म् कृतो स्मर क्रिते स्मरान्ते
 यथा रायेऽग्रस्मान्निश्चयानि देव वयुनानि विस्त्रान् युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनो
 ते नमउक्तिं विधेमेति ॥१॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ [८.३] ॥

प्रजापतिर्यद्बुद्धयम् । एतद्बुद्धौ तत्सर्वं तदेतत्त्रयत्तरं हृदयमिति ह इत्येक-
 देहरन्त्यस्मै स्वाश्वाभ्ये च य एवं वेद द इत्येकमक्षरं बुद्धन्त्यस्मै स्वाश्वा-
 य एवं वेद यमित्येकमक्षरमेति स्वर्गं लोकं य एवं वेद ॥ १
 ॥ ७ [८.४] ॥

तदेतदेव तदास । सत्यमेव स यो हैवमेतन्महद्यत्नं प्रथमजं वेद सत्यं ब्रह्म
 माँल्लोकाः।जित इन्वसावसद्य एवमेतन्महद्यत्नं प्रथमजं वेद सत्यं ब्रह्मो
 व ब्रह्म ॥१॥ ब्राह्मणम् ॥ ८ [८.५] ॥

एवेदमग्रऽआसुः । ता आपः सत्यमसृजन्त सत्यं ब्रह्म प्रजापतिं प्रजा-
 १॥ते देवाः सत्यमित्युपासते । तदेतत्त्रयत्तरं सत्यामिति स इत्येकमक्षरं
 ममित्येकमक्षरं प्रथमेतत्त्रयेऽक्षरे सत्यं मध्यतोऽनृतं तदेतद्वृतं सत्येन
 सत्यभूयमेव भवति नैवंविद्धात्समनृतं दिनस्ति ॥२॥ तयत्तत्सत्यम् ।
 दित्यो य एष एतस्मिन्मण्डले पुरुषो यश्चायं दक्षिणेऽक्षन्पुरुषस्ता-
 स्मिन्प्रतिष्ठितौ रश्मिभिर्वाऽप्योऽस्मिन्प्रतिष्ठितः प्राणैरयममुष्मि-
 न्यन्भवति शुद्धमेवैतन्मण्डलं प्रदधाति नैनमेते रश्मयः प्रत्यायान्ताः ॥१॥

तेष्ठा चक्षुषा हि समे च दुर्गे च प्रतितिष्ठति प्रतितिष्ठति समे प्रतितिष्ठति दुर्गे
 एवं वेद ॥ ३ ॥ यो ह वै सम्पदं वेद । स॒थ॒ हास्यै पद्यते यं कामं कामयते
 त्रै वै सम्पच्छोत्रे हीमे सर्वे वेदा अभिसम्पन्नाः स॒थ॒ हास्यै पद्यते यं कामं
 मयते य एवं वेद ॥ ४ ॥ यो ह वाऽऽयायतनं वेद । आयातन॑स्य स्वानां भवत्या-
 ने जनानां मनो वाऽऽयायतनमायातन॑स्य स्वानां भवत्यायातनं जनानां य एवं
 ॥ ५ ॥ यो ह वै प्रजातिं वेद । प्रजायते प्रजया पशुभी रेतो वै प्रजापतिः
 जायते प्रजया पशुभिर्द्यु एवं वेद ॥ ६ ॥ ते हेमे प्राणाः । अ॒थ॒ ध्रुवसे विवृ-
 ना ब्रह्म जग्मुः क्रो नो वसिष्ठ इति यास्मिन्व उत्क्रान्तऽइद॑स्य शरीरं पापीयो-
 न्येत स वो वसिष्ठ इति ॥ ७ ॥ वाग्योच्चक्राम । सा संवत्सरं प्रोप्यागृत्योवाच
 कथमशकत मृदते जीवितुमिति ते होचुर्यथा कदा अवदन्तो वाचा प्राणन्तः प्रा-
 णेन पश्यन्तश्चक्षुषा शृण्वन्तः ओत्रेण विद्वा॑सो मनसा प्रजायमाना रेतसै-
 वजीविष्मेति प्रविवेश ह वाक् ॥ ८ ॥ चक्षुर्होच्चक्राम । तत्संवत्सरं प्रोप्यागृत्यो-
 वाच कथमशकत मृदते जीवितुमिति ते होचुर्यथान्धा अपश्यन्तश्चक्षुषा प्राणन्तः
 प्राणेन वृदन्तो वाचा शृण्वन्तः ओत्रेण विद्वा॑सो मनसा प्रजायमाना रेतसैव-
 जीविष्मेति प्रविवेश ह चक्षुः ॥ ९ ॥ ओत्र॑स्य होच्चक्राम । तत्संवत्सरं प्रोप्यागृत्यो-
 वाच कथमशकत मृदते जीवितुमिति ते होचुर्यथा बधिरा अशृण्वन्तः ओ-
 त्रेण प्राणन्तः प्राणेन वृदन्तो वाचा पश्यन्तश्चक्षुषा विद्वा॑सो मनसा
 प्रजायमाना रेतसैवमजीविष्मेति प्रविवेश ह ओत्रम् ॥ १० ॥ मनो
 होच्चक्राम । तत्संवत्सरं प्रोप्यागृत्योवाच कथमशकत मृदते जीवितुमिति
 ते होचुर्यथा मृगया अविद्वा॑सो मनसा प्राणन्तः प्राणेन वृदन्तो वाचा पश्यन्त-
 श्चक्षुषा शृण्वन्तः ओत्रेण प्रजायमाना रेतसैवमजीविष्मेति प्रविवेश ह मनः ॥ ११ ॥ रेतो
 होच्चक्राम । तत्संवत्सरं प्रोप्यागृत्योवाच कथमशकत मृदते जीवितुमिति ते हो-
 चुर्यथा क्रीडा अप्रजायमाना रेतसा प्राणन्तः प्राणेन वृदन्तो वाचा पश्यन्तश्चक्षु-
 षा शृण्वन्तः ओत्रेण विद्वा॑सो मनसैवमजीविष्मेति प्रविवेश ह रेतः ॥ १२ ॥
 मय ह प्राण उत्क्रमिष्यन् । यथा महासुहृदः सैन्धवः पद्मिनीशश्चकून्तसंयुदेव॑स्य
 हेमेमान्प्राणान्तसंयुदेव॑ ते होचुर्या भगव उत्क्रमीर्न वै शक्यामस्तुयेत जीवितुमिति
 तस्य वै मे पत्तिं कुरुतेति तथेति ॥ १३ ॥ सा ह वागुवाच । प॒द्मा॒य॒स्य॒ वसिष्ठा-
 सि त्वं तद्वासिष्ठोऽसीति चक्षुर्वद्वाऽग्रं पतिष्ठासि त्वं तत्पतिष्ठोऽसीति ओत्रं

य एष एतास्मिन्मण्डले पुरुषः । तस्य भूरिति शिर एकं शिर एकमेतदक्षरं भुव इति बार्हो बार्हो द्वेऽएतेऽअक्षरे स्वरिति मतिष्ठा द्वे मतिष्ठे द्वेऽएतेऽअक्षरे तस्योपनिषद्धारिति हन्ति पाप्मानं जहाति च य एवं वेद ॥ ४ ॥ अथ योऽयं दक्षिणेऽक्षरुपः । तस्य भूरिति शिर एकं शिर एकमेतदक्षरं भुव इति बार्हो बार्हो द्वेऽएतेऽअक्षरे स्वरिति मतिष्ठा द्वे मतिष्ठे द्वेऽएतेऽअक्षरे तस्योपनिषद्धारमिति हन्ति पाप्मानं जहाति च य एवं वेद ॥ ५ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ६ [८. ६] ॥

विद्युद्वस्त्रेसाहुः । विद्यानाद्विद्युद्विषत्येनं सर्वस्मात्पाप्मनो य एवं वेद विद्युद्वस्त्रेति विद्युद्वस्त्रं वृक्ष ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १० ॥ [८. ७] ॥

मनोमयोऽयं पुरुषो । भ्राः सत्यस्तस्मिन्नर्तुदेये यथा व्रीहिर्वा मनो वैवमयः मन्त्रात्मन्युरुपः स एष सर्वस्य वशी सर्वस्येशानः सर्वस्याधिपतिः सर्वमिदं प्रशासि यदिदं किं च य एवं वेद ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ११ [८. ८] ॥

वाचं धेनुमुपासीत । तस्याथत्वार स्तनाः स्वाहाकारो वपट्ठादो इन्तकाः ११-
धाकारस्तस्यै द्वौ स्तनौ देवा उपज्जिवन्ति स्वाहाकारं च वपट्ठादं च इन्तकादं च
नृप्याः स्वाधाकारं पितरस्तस्याः प्राणं श्वधो मनो वृषाः ॥ १ ॥ ब्राह्मणम्
॥ १२ [८. ९] ॥

अथमग्निर्ब्रह्मवानहो । योऽयमग्निः पुरुषे येनेदमग्ने वस्यते यदिदमग्ने त्र्यम्ब
योषो भवति यमेतच्छर्णावपिधाय शृणोति स प्रदोद्वदित्यम्वराति मेने योपय ग
योनि ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १३ [८. १०] ॥

एतद्वै परमंतपो । यद्व्याहितस्तप्यते पामथ्रु इह लोहं अग्निं य एव वेद १४
पमंतपो स मेतमुरययथे हरन्ति पामथ्रु इह लोहं अग्निं य एव वेद १५
पमो स मेतममृताव्याहृषति पामथ्रु इह लोहं अग्निं य एव वेद १६ ॥ ८. ११ ॥
एव ॥ १४ [८. ११] ॥

एता वै पुरुषो अस्मान्लोकावर्तन्ति स एव १५ ॥ ८. १२ ॥

या रथचक्रस्य खं तेन स ऊर्ध्व आक्रमते स आदित्यमागच्छति तस्मै स तत्र वि-
जहीते यथा दुग्धस्य खं तेन स ऊर्ध्व आक्रमते स चन्द्रमसमागच्छति तस्मै स
त्र विजिहीते यथा दुग्धभेः खं तेन स ऊर्ध्व आक्रमते स लोकमागच्छत्यशो-
महिमं तस्मिन्वसति शश्वती समाः ॥ १ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १५ [८. १२.] ॥

अन्नं ब्रह्मेत्येकऽआहुः । तन्न तथा पूयति वाऽअन्नमृते प्राणात्प्राणो ब्रह्मेत्येक-
आहुस्तन्न तथा शुष्यति वै प्राण आतेऽन्नादेते हन्त्वेव देवते एकधाभूयं भूत्वा
परमतां गच्छतः ॥ १ ॥ तद्द स्माह प्रातुदः पितरम् । किं स्वदेवैर्विदुषे
प्राधु कुर्यात्किमेवास्माऽअसाधु कुर्यादिति स ह स्माह पाणिना मा प्रातुद
स्त्वेनयोरेकधाभूयं भूत्वा परमतां गच्छतीति ॥ २ ॥ तस्माडउ हैतदुवाच ।
ीत्यन्नं वै व्यन्ने हीमानि सर्वाणि भूतानि विष्टानि रमिति प्राणो वै ह प्राणे
मानि सर्वाणि भूतानि रतानि सर्वाणि ह वाऽअस्मिन्भूतानि विशन्ते सर्वाणि
भूतानि त्मन्ते य एवं वेद ॥ ३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १६ [८. १३] ॥

उक्थम् । प्राणो वाऽउक्थं प्राणो हीदथ सर्वमुत्थापयत्पुद्गास्माऽउक्थविद्वीर-
स्तुष्टपुक्थस्य सायुज्यं सलोकतां जयति य एवं वेद ॥ १ ॥ यजुः । प्राणो
वै यजुः प्राणे हीमानि सर्वाणि भूतानि युज्यन्ते युज्यन्ते हास्मै सर्वाणि भूतानि
युष्टयाय यजुषः सायुज्यं सलोकतां जयति य एवं वेद ॥ २ ॥ साम । प्राणो
वै साम प्राणे हीमानि सर्वाणि भूतानि सम्पञ्चि सम्पञ्चि हास्मिन्सर्वाणि भू-
तानि श्रेष्ठयाय कल्पन्ते साम्नः सायुज्यं सलोकतां जयति य एवं वेद ॥ ३ ॥
क्षत्रम् । प्राणो वै क्षत्रं प्राणो हि वै क्षत्रं प्रायते हैनं प्राणः क्षणितोः स क्षत्रमा-
त्रमाप्नोति क्षत्रस्य सायुज्यं सलोकतां जयति य एवं वेद ॥ ४ ॥ ब्राह्मणम् ॥ १७
[८. १४] ॥ षष्ठः प्रपाठकः । कण्डिकासंख्या १२९ ॥ ॥

भूमिरनुत्तरि च यौगिति । अष्टावक्षरायष्टाक्षरं ह वाऽएकं गायत्र्यै प-
दमेतद् हास्या एतत्त प्रावक्षे लोकेषु तावद् जयति योऽस्या एतदेवं पदं वेद ॥ १ ॥
ष्टाक्षो यजुःषि सामानीति । अष्टावक्षरायष्टाक्षरं ह वाऽएकं गायत्र्यै पदमेतद्
हास्या एतत्त प्रावक्षीयं त्रयीं विद्या तावद् जयति योऽस्या एतदेवं पदं वेद ॥ २ ॥

वृक्षिणं कर्णमभिनिधाय वाग्वागिति त्रिधास्य नामधेयं करोति वेदोऽमीति तदस्यै-
 तद्ब्रह्ममेव नाम स्यादथ दधि मधु घृतं सञ्च सव्यान्तार्हतेन जातरूपेण प्राशयति
 भूस्त्वपि दधामि भुवस्त्वपि दधामि स्वस्त्वपि दधामि भूर्भुवः स्वः सर्वं त्वयि द-
 धामीति ॥ २५ ॥ अथैनमभिपूशति । अश्मा भव परशुर्भव हिरण्यमल्लतं भव
 आत्मा वै पुत्रनामासि म जीव शब्दः शतमिति ॥ २६ ॥ अथास्य मातरमभिमन्त्र-
 यते । इडासि मैत्रावरुणी वीरे वरिमजीजनयाः सा त्वं वीरवती भव यास्मान्बी-
 रवतोऽकरदिति ॥ २७ ॥ अथैनं मात्रे प्रदाय स्तनं प्रपच्छति । युस्ते स्तनः शश-
 यो यो मयोभूयो रत्नधा वसुविद्युःसुदृजः येन विश्वा पुष्पसि वार्याणि मरुस्वति
 तमिह धातवेऽकरदिति ॥ २८ ॥ तं ब्राम्हणमाहुः । आतिपिता वनाभूतिपितामहो-
 वनाभूः परमां वत क्राष्टां प्राप श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेन य एवंविदो ब्राह्मणस्य
 पुत्रो जायत इति ॥ २९ ॥ अथ वधेशः । तदिदं वयं भारद्वाजीपुत्राद्भारद्वाजी-
 पुत्रो वात्सीमाण्डवीपुत्राद्वात्सीमाण्डवीपुत्रः पाराशरीपुत्रात्पाराशरीपुत्रो गार्गीपुत्रा-
 द्गार्गीपुत्रः पाराशरीकौण्डिनीपुत्रात्पाराशरीकौण्डिनीपुत्रो गार्गीपुत्राद्गार्गीपुत्रो
 गार्गीपुत्राद्गार्गीपुत्रो वाडेयीपुत्राद्वाडेयीपुत्रो मापिकीपुत्रान्मोपिकीपुत्रो शारिकर्णी-
 पुत्राद्धारिकर्णीपुत्रो भारद्वाजीपुत्राद्भारद्वाजीपुत्रः पैत्रीपुत्रात्पैत्रीपुत्रः शौनकीपुत्रा-
 द्शौनकीपुत्रः ॥ ३० ॥ कारश्यपीवालाक्यामाठरीपुत्रात्कारश्यपीवालाक्यामाठरीपुत्रः
 कौत्सीपुत्रात्कौत्सीपुत्रो वौधीपुत्राद्वौधीपुत्रो शालङ्कापनीपुत्रात्शालङ्कापनीपुत्रो
 वार्धगणीपुत्राद्वार्धगणीपुत्रो गौतमीपुत्राद्गौतमीपुत्र आत्रेयीपुत्राद्वात्रेयीपुत्रो गौतमी-
 पुत्राद्गौतमीपुत्रो वात्सीपुत्राद्वात्सीपुत्रो भारद्वाजीपुत्राद्भारद्वाजीपुत्रः पाराशरीपु-
 त्रात्पाराशरीपुत्रो वार्कार्णीपुत्राद्वाकार्णीपुत्र आतभागीपुत्राद्वातभागीपुत्रः शौ-
 कीपुत्राच्छौकीपुत्रः मांशुकीपुत्रात्मांशुकीपुत्रः ॥ ३१ ॥ आलम्पीपुत्रात् । आलम्पी-
 पुत्र आलम्बापनीपुत्रादलाम्बापनीपुत्रो ज्ञापन्तीपुत्राज्ज्ञापन्तीपुत्रो माण्डकापनी-
 पुत्रान्माण्डकापनीपुत्रो माण्डकीपुत्रान्माण्डकीपुत्रः शार्पिलीपुत्राच्छार्पिलीपुत्रो
 शार्पितरीपुत्रादशार्पितरीपुत्रः क्षान्चिकीपुत्राभ्यां क्षान्चिकीपुत्रो वेदभृतीपुत्रा-
 द्द्वेदभृतीपुत्रो भालुकीपुत्राद्भालुकीपुत्रः प्राचीनयोगीपुत्रात्प्राचीनयोगीपुत्रः
 मांजीवीपुत्रात्मांजीवीपुत्रः कार्ग्येयीपुत्रात्कार्ग्येयीपुत्रः ॥ ३२ ॥ प्राभीपु-
 त्रात् । आगुरिवांसिनः शरनीपुत्र आमुरावणादामुरावण आमुरेणामुरिवांसि-
 वस्यापावल्स्य उद्दालकादुद्दालकोऽद्वेणाद्वेण उपवेगद्वेवोशः कुभेः कुभि-
 र्वाजध्वसो वाजध्वसो जिह्वावतो वाध्वोगाजिह्वावा वाध्वोगोऽमितावार्धगणा-

नावानस्य लोको भवति य एवं विद्वानधोपहासं चरत्याम स्त्रीणां सुकृतं वृद्धं-
 ऽथ य इदमविद्वानधोपहासं चरत्यास्य स्त्रियः सुकृतं वृञ्जते ॥२॥ एतद्ध स्म वै
 तद्विद्वान्बालक आरुणेराह । एतद्ध स्म वै तद्विद्वान्बालो मौद्गन्य आहैतद्ध स्म वै
 तद्विद्वान्कुमारहारित आह बहवो मर्या ब्राह्मणायना निरिन्द्रिया नि सुकृतोऽस्मा-
 रलोकात्प्रयन्ति य इदमविद्वान्धोपहासं चरन्तीति ॥ ४ ॥ बहु वाऽदृष्टं
 सुप्तस्य वा जाग्रतो वा जेत स्कन्दाति । तदभिमुखेन वा मनयेत ध्येऽथ जेतः
 पृथिवीमुस्कान्तसीयधोपवीरप्यसरद्यदपः इदमहं तद्वेत आदरे पुनर्माप्तिविन्द्रियं पु-
 नस्तेज पुनर्धेगः पुनरनयो धिष्यथा यथा स्थानं कल्पन्तामित्यनामिकाहगुप्ताभ्या-
 मादायान्तरेण स्तनौ वा ध्रुवौ वा निमृञ्ज्यात् ॥ ५ ॥ अथ यद्युदकुऽआत्मानं
 परयेत् । तदभिमन्त्रयेत् यथै तेज इन्द्रियं यशो इन्द्रियं सकृतमिति ॥ ६ ॥
 श्रीहं वाऽप्या स्त्रीणाम् । ध्यमलोद्भासास्तस्मान्मलोद्भासं यशस्विनीमीभक्रम्यो-
 पमन्त्रयेत् सा जेदस्मै न दद्यात्काममेनामपक्राणीयात्सा जेदस्मै नैव दद्यात्काममे-
 नां पञ्चुवा वा पाणिना बोधत्पातिकामेदिन्द्रियेण ते यशस्ता यश आददऽइत्य-
 पया एव भवति ॥ ७ ॥ स यामिच्छेत् । कामयेत मेति तस्यामर्थं निष्ठाप्य मुखे-
 न मुखं संधायोऽस्यमस्या अभिमुख्य जपेद्ब्रह्मद्वैतमभवति ब्रह्मपाशं नायसं स
 स्वमङ्गकपायोऽति विम्बविद्वामिव मादयेति ॥ ८ ॥ अथ यामिच्छेत् । न गर्भं दधीतेति
 तस्यामर्थं निष्ठाप्यमुखेन मुखं संधायोऽस्यमस्याभिमुख्यदिन्द्रियेण ते जेतसा जेत आद-
 दऽइत्यरेता एव भवति ॥ ९ ॥ शतम् ७०० ॥ अथ यामिच्छेत् । गर्भं दधीतेति तस्या-
 मर्थं निष्ठाप्य मुखेन मुखं संधायोऽस्यमस्याभिमुख्यदिन्द्रियेण ते जेतसा जेत आद-
 धाप्तीति गन्धियेव भवति ॥ १० ॥ अथ यस्य नायायै नारः स्यात् । तं जेद्विषयाश्रमाभि-
 ऽग्निमुपसमाधाय मविलोमं शरवर्हि स्तार्वो तस्मिन्नेतास्त्रिभूः शत्रुपृष्टीः मनिभोमाः
 सर्षिषाचवा जुहुयान्मम मभिद्धेऽश्वीषीराशपराकाशो तस्माददेऽसाश्विनि नाम
 एह्नाति मम मभिद्धेऽश्वीषीः पुषपश्वस्तस्माददेऽसाश्विनि नाम एह्नाति मम मभिद्धे-
 ऽश्वीषीः माणापानो तस्माददेऽसाश्विनि नाम एह्नाति स वाऽरु निरिन्द्रियो
 विमुकृद्स्माष्ठोकात्तैति ध्यमेवेति द्वाष्टपः शरवि तस्यादेवेति द्वाष्टोविषयस्य नायाया
 उपहासं नेच्छेदुत स्वयंवेत्तु श्रुति ॥ ११ ॥ अथ यस्य नागानां विन्दुः ।
 प्यहं कथेते न विवेदवरासा नैनां वृत्तो न वृत्तान्तरान्याविगमन्तस्माद्युष
 श्रीहीनवपातयेत् ॥ १२ ॥ स य इच्छेत् । पुत्रो मे शीरो ब्रह्म इदमृषोऽन मरे-

दासितो घातपणो हरितात्कश्यपात्तरितः कश्यपः शिल्पात्कश्यपाच्छिल्पः कश्यपः
 कश्यपाज्जैध्रुवेः कश्यपोनैध्रुविर्वाचो वागम्भिण्या अम्भिण्यादित्यानीष्टानि शुक्ला-
 नि यजूध्रिषि वाजसनेयेन याज्ञवल्क्येनाख्यायन्ते ॥ ३३ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ५
 [९.४] ॥ सप्तमः प्रपाठकः ॥ कण्डिकासंख्या १०१ ॥ नवमोऽध्यायः [१०१
 अस्मिन्काण्डे कण्डिकासंख्या ७९६ ॥

इति माध्यन्दिनीये शतपथब्राह्मणऽवपनिषत्नाम चतुर्दशं काण्डं समाप्तम् ॥१४

तिरस्पृष्टमसि निधनमसि संवर्गोऽसीति ॥ ६ ॥ अथैनमुद्यच्छति । अमोऽस्याम-
 थहि ते मयि स हि रोमशानोऽधिपतिः स मा राजेशानोऽधिपतिं करोत्विति
 ॥ १० ॥ अथैनमाचामति । तत्सवितुर्वरेण्यम् । मधु घाता अतायते मधु क्षरन्ति
 सिन्धव माध्वीर्नः सन्त्वोपधीः भूः स्वाहा ॥ ११ ॥ भर्गो देवस्य धीमहि । मधु नक्त-
 मुतोपसो मधुमत्पार्थिवं रजः मधु द्यौरस्तु नः पिता भुवः स्वाहा ॥ १२ ॥ धियो-
 यो नः प्रचोदयात् । मधुमात्रो वनस्पतिर्मधुमा ॥ १३ ॥ अस्तु सूर्यः माध्वीर्गर्गो भवन्तु
 नः स्वः स्वाहेति सर्वा च सावित्रीमन्वाह सर्वाश्च मधुमती सर्वाश्च व्याहृतीरहो-
 वेदथसर्व भूयासं भूर्भुवः स्वाहेत्यन्तत आचम्य प्रक्षाल्य पाणी अघ्नेनाग्निं प्रावि-
 शराः संविशति ॥ १३ ॥ मातरादिस्पृष्टमपातिष्ठते । दिशामेकपुण्डरीकमस्पृष्टं मनुष्या-
 णामेकपुण्डरीकं भूयासमिति एवेतमेत्य जघ्नेनाग्निमासीनो बध्नां जपति ॥ १४ ॥
 तथैतमुद्दालक आरुणिः । वाजसनेयाय याज्ञवल्क्यायान्तेवासिनऽवस्वोवा-
 चापि य एनथ शुष्के स्थाणौ निपिञ्चेज्ज्यायेरञ्ज्वाखाः प्ररोहेयुः पलाशानीति
 ॥ १५ ॥ एतमु हैव वाजसनेयो याज्ञवल्क्यो । मधुकाय पेह्मयायान्तेवा ॥ १६ ॥
 एतमु हैव मधुकः पैह्मयः । चूडाय भागवित्तयेऽन्तेवा ॥ १७ ॥ एतमु हैव चूडो
 भागवितिः । जानक्यऽभ्रायस्पृष्टायान्तेवा ॥ १८ ॥ एतमु हैव जानकिराय-
 स्पृष्टः । सत्यकामाय जायालायान्तेवा ॥ १९ ॥ एतमु हैव सत्यकामो जा-
 यालो । अन्तेवासिभ्य उवस्वोवाचापि य एनथ शुष्के स्थाणौ निपिञ्चेज्ज्यायेर-
 ञ्ज्वाखाः प्ररोहेयुः पलाशानीति तमेतं नापुत्राय वानन्तेवासिने वा भूयात् ॥ २० ॥
 चतुरौदुम्बरो भवति । औदुम्बरश्चमस औदुम्बर स्रुव औदुम्बर इधम औदुम्बरा
 उजपमन्यवौ ॥ २१ ॥ दश ग्राम्याणि धान्यानि भवन्ति । व्रीहियवास्तिष्ठप्रापा
 अणुप्रियंगवो गोधूमाश्च मसूराश्च खल्वाश्च खलकुलाश्च तान्सार्धं पिष्ट्वा
 दध्ना मधुना घृतेनोपसिञ्चत्प्राज्यस्य जुहोति ॥ ४ ॥ [९. १] ॥

एषा वै भूतानां पृथिवी रुसः । पृथिव्या आपोऽपामोपधय ओषधिनो पु-
 ष्याणि पुष्पाणि फलानि फलानां पुरुषः पुरुषस्य देतः ॥ १ ॥ स इ प्रजापात-
 रीक्षां चक्रे । हन्तास्मै मतिष्ठां कल्पयानीति स स्त्रियथ सद्येन त्राथ सृष्टय
 उपास्त तस्मात्स्त्रियमथ उपासीत धीर्येषा स एतं पाञ्च प्रावाणमाप्नन एव समु-
 दवारयत्तेननामभ्यसृजत् ॥ २ ॥ तस्या वेदिरुपस्थो । लोमानि बर्हिश्चर्माधिपुत्रं
 समिद्धो मध्यतस्तो मुष्को सयावान्द वै वाजयेन यजमानस्य लोको भवति

भादिति क्षीरौदनं पाचयित्वा सर्पिषन्तमश्रीयातामीश्वरौ जनायेत
 ॥ अथ य इच्छेत् । पुत्रो मे कपिलः पिङ्गलो जायेत द्वौ वेदावनुब्रवीत
 पुरियादिति दध्यौदनं पाचयित्वा ॥ १४ ॥ अथ य इच्छेत् । पुत्रो मे
 लोहितालो जायेत व्रीन्वेदानुब्रवीत सर्वमायुरियादित्यौदनं पाचाये
 ॥ १५ ॥ अथ य इच्छेत् । दुरिता मे पण्डिता जायेत सर्वमायुरियादिति
 दनं पाचयित्वा ॥ १६ ॥ अथ य इच्छेत् । पुत्रो मे पण्डितो विजिगीषः
 तंगमः शुश्रूषितां वाचं प्रापिता जायेत सर्वान्वेदानुब्रवीत सर्वमायुरियादि-
 ताथसौदनं पाचयित्वा सर्पिषन्तमश्रीयातामीश्वरौ जनायेतवाऽशौचो-
 पेण वा ॥ १७ ॥ अथाभिप्रातरेव स्थालीपाकादुत्ताज्यं चाष्टित्वा स्थालीपा-
 पय्यातं जुहोत्यग्नये स्वाहानुमतये स्वाहा देवाय सावेत्रे सत्यप्रसवाय स्वाहे
 त्वोद्धृत्य प्रार्थनाति प्राश्येतरस्याः प्रयच्छति पञ्चान्य प्राणीऽउदपात्रं पूराय
 तेनैनां त्रिभ्युक्त्युत्तिष्ठातो विश्वावसोऽन्याभिच्छ प्रफूर्च्यम् सं जायां पत्य
 ते ॥ १८ ॥ अथैनामभिपद्यते । अमोऽहमस्मि सा त्वं सा त्वमस्यमोऽमह
 ताहमस्मि ऽऋक्तं द्यौरहं पृथिवी त्वम् तावोहि सधरभावहै सह रेतो दधा
 त्वं मे पुत्राय वित्तयद्भति ॥ १९ ॥ अथास्याऽऊरु विहापयति । विजि-
 तां यावापृथिवीऽइति तस्यामर्थं निष्ठाप्य मुखेन मुखं संधाय त्रिरेनामनुले-
 पुमाष्टिं विष्णुर्योनिं कल्पयतु त्वष्टा रूपाणि पिथेशतु आसिञ्चतु प्रजापति
 ता गर्भं दधातु ते ॥ गर्भं धेहि सिनीवालि गर्भं धेहि पृथुके गर्भं तेऽमश्विनं
 वावत्तां पुष्करल्लजौ ॥ २० ॥ हिरण्ययी ऽअरुणी । याभ्यां निर्मन्थतामश्विनं
 तं ते गर्भं दधामहे दशमे मासि मृतये ॥ यथाग्निगर्भा पृथिवी यथा यौग्निदे-
 र्भेणी वायुर्दिशां यथा गर्भ एवं गर्भं दधामि तेऽसाविति नाम गृह्णाति ॥ २१ ॥
 पयन्तीमद्भिरभ्युक्षति । यथा वातः पुष्करिणीं समीकृषति सर्वतः एवा ते
 एतनु सहावेतु जरायुणा ॥ इन्द्रस्यायं व्रजः कृतः मार्गदः सपरिश्रयः तुमि-
 र्जोहि गर्भेण सावरं सहेति ॥ २२ ॥ जातेऽग्निमुपसमाधाय । अद्भुऽआध-
 त्वं पृथदाऽप्रमानीयं पृथदाज्यस्योपय्यातं जुहोत्यास्मिन्तसहस्रं पुण्यासमेधमा-
 नुहोमि स्वाहा ॥ २३ ॥ यत्कर्मणात्परीरिचम् । यथा न्यूनमिहाकरम् अग्नि-
 त्वष्टादिदानिऽष्टं मुहूर्तं करोतु स्वाहेति ॥ २४ ॥ अथास्यायुष्यं करोति